Б.Ә.БУДАГОВ, Г.Ә.ГЕЈБУЛЛАЈЕВ

ЕРМӘНИСТАНДА АЗӘРБАЈҸАН МӘНШӘЛИ ТОПОНИМЛӘРИН ИЗАҺЛЫ ЛҮҒӘТИ

17354

"ОҒУЗ ЕЛИ" НӘШРИЈЈАТЫ

БАКЫ— 1998

Elm və Təhsil Mərkəzi
„Təfəkkür" Universiteti
Kitabxana

Әсәрин спонсору: **Азәрбајҹан Республикасы Елм вә Тәhсил Мәркәзи «Тәфәккүр Университети»**

Редактору: Академик **Будаг БУДАГОВ**
Рә'јчи: **Һидајәт ОРУҸОВ**

Б.Ә.БУДАГОВ, Г.Ә.ГЕЈБУЛЛАЈЕВ. Ерменистанда Азәрбајҹан мәншәли топонимләрин изаһлы лүғәти. Бакы: "Оғуз ели", 1998, с.452.

Әсәрдә индики Ерменистан әразисиндә гәдим дөврләрдән 1988-ҹи илә гәдәр мөвҹуд олмуш топонимләрин изаһлы лүғәти верилмишдир. Лүғәтин мәтниндән ајдын олур ки, бу әразидә түрк мәншәли тајфалар һәлә ерамыздан әввәл биринҹи минилликдә јашамагла әһалинин әксәријјәтини тәшкил етмишләр. Ерменилер гәдим Оғуз јурду олан индики Ерменистанда јығҹам һалда 1826-1828-ҹи илләрдән сонра тәдриҹән бир нечә хариҹи дөвләтин әразисиндән көчәрәк мәскунлашмышлар.
Лүғәт кениш охуҹу күтләси үчүн нәзәрдә тутулмушдур.

Бурахылышына мәс'ул: **Һафиз Абыјев**
Нәшријјат редактору: **Роза Кәримова**
Компүтер тәртибчиләри: **Габил Хејруллаоғлу**
Тила Бәјләрли
Мәтни компүтердә јығдылар: **Јеканә Ҹејһунгызы**
Сәадәт Абдуллазадә
Елкүнә Бајрамгызы

Б $\frac{4602030000-4}{36-98}$ Грифли нәшр

© "Nafta-Press" нәшријјаты, 1998
© "Оғуз ели" нәшријјаты, 1998

1948-1953-чү ИЛЛӘРДӘ АЗӘРБАЈЧАНЛЫЛАРЫН ЕРМӘНИСТАН ССР ӘРАЗИСИНДӘКИ ТАРИХИ-ЕТНИК ТОРПАГЛАРЫНДАН КҮТЛӘВИ СУРӘТДӘ ДЕПОРТАСИЈАСЫҺАГГЫНДА

АЗӘРБАЈЧАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТИНИН ФӘРМАНЫ

Сон ики әсрдә Гафгазда азәрбајчанлылара гаршы мәгсәдјөнлү шәкилдә һәјата кечирилмиш етник тәмизләмә вә сојгырымы сијасәти нәтичәсиндә халгымыз ағыр мәһрумијјәтләрә, милли фачиә вә мәшәггәтләрә мә'руз галмышдыр. Мәрһәлә-мәрһәлә керчәкләшдирилән белә гејри-инсани сијасәт нәтичәсиндә азәрбајчанлылар инди Ерменистан адландырылан әразидән - мин илләр боју јашадыглары өз доғма тарихи-етник торпагларындан дидәркин салынараг күтләви гәтл вә гырғынлара мә'руз галмыш, халгымыза мәхсус минләрлә тарихи-мәдәни абидә вә јашајыш мәскәни дағыдылыб виран едилмишдир.

ССРИ Назирләр Советинин 1947-чи ил 23 декабр тарихли 4083 нөмрәли вә 1948-чи ил 10 март тарихли 754 нөмрәли гәрарлары Азәрбајчан халгына гаршы нөвбәти тарихи чинајәт акты олмушдур. Бу гәрарлар әсасында 1948-1953-чү илләрдә јүз әлли миндән чох азәрбајчанлы Ерменистан әразисиндәки дәдә-баба јурдларындан күтләви сурәтдә вә зоракылыгла сүркүн олунмушдур. Ади һүгуг нормаларына зидд олан бу гәрарларын ичрасы заманы авторитар-тоталитар режимин мөвчуд репрессија гајдалары кениш тәтбиг едилмиш, минләрлә инсан, о чүмләдән гочалар вә көрпәләр ағыр көчүрүлмә шәраитинә, кәскин иглим дәјишиклијинә, физики сарсынтылара вә мә'нәви кеносидә дөзмәјәрәк һәлак олмушлар. Бу ишдә ермәни шовинист даирәләринин вә ССРИ рәһбәрлијинин чинајәткар сијасәти илә јанашы, о дөврку Азәрбајчан рәһбәрлијинин өз халгынын талејинә зидд мөвгеји, сојдашларымыза гаршы төрәдилән чинајәтләрин тәшкилиндә вә һәјата кечирилмәсиндә иштиракы да аз рол ојнамамышдыр.

Тәәссүф ки, 1948-1953-чү илләрдә азәрбајчанлыларын Ерменистан ССР әразисиндән депортасија олунмасы факты өтән 50 ил әрзиндә лазымынча арашдырылмамыш, бу һадисәләрә һүгуги-сијаси гијмәт верилмәмишдир.

Јухарыда көстәриләнләри нәзәрә алараг гәрара алырам:

1. 1948-1953-чү илләрдә азәрбајчанлыларын Ерменистан ССР әразисиндәки тарихи-етник торпагларындан күтләви сурәтдә депортасијасынын һәртәрәфли тәдгиг едилмәси, Азәрбајчан халгына гаршы дөвләт сәвијјәсиндә һәјата кечирилмиш бу тарихи чинајәтә һүгуги-сијаси гијмәт верилмәси вә онун бејнәлхалг ичтимаијјәтә чатдырылмасы мәгсәди илә ашағыдакы тәркибдә дөвләт комиссијасы јарадылсын:

Дөвләт комиссијасынын сәдри:

Һејдәр Әлијев - Азәрбајчан Республикасынын президенти

Дөвләт комиссијасы сәдринин мүавини:

Артур Рәсизадә - Азәрбајчан Республикасынын баш назири

Дөвләт комиссијасынын үзвләри:

Рамиз Меһдијев - Азәрбајчан Республикасы Президенти Ичра Апаратынын рәһбәри

Васиф Талыбов - Нахчыван Мухтар Республикасы Али Мәчлисинин сәдри

Иззәт Рүстәмов - Азәрбајчан Республикасы баш назиринин мүавини

Елчин Әфәндијев - Азәрбајҹан Республикасы баш назиринин мүавини

Һәсән Һәсәнов - Азәрбајҹан Республикасынын харичи ишләр назири

Намиг Аббасов - Азәрбајҹан Республикасынын милли тәһлүкәсизлик назири

Рамил Усубов - Азәрбајҹан Республикасынын дахили ишләр назири

Елдар Һәсәнов - Азәрбајҹан Республикасынын баш прокурору

Судабә Һәсәнова - Азәрбајҹан Республикасы әдлијјә назиринин биринчи мүавини

Ханлар Һаҹыјев - Азәрбајҹан Республикасы Али Мәһкәмәсинин сәдри

Сирус Тәбризли - Азәрбајҹан Республикасынын мәтбуат вә информасија назири

Вәфа Гулузадә - Азәрбајҹан Республикасынын харичи сијасәт мәсәләләри үзрә дөвләт мүшавири

Һидајәт Оруҹов - Азәрбајҹан Республикасынын милли сијасәт мәсәләләри үзрә дөвләт мүшавири

Фатма Абдуллазадә - Азәрбајҹан Республикасы Президенти Иҹра Апаратынын һуманитар сијасәт шө'бәсинин мүдири

Шаһин Әлијев - Азәрбајҹан Республикасы Президенти Иҹра Апаратынын ганунвериҹилик вә һүгуг експертизасы мәсәләләри шө'бәсинин мүдири

Фуад Әләскәров - Азәрбајҹан Республикасы Президенти Иҹра Апаратынын дөвләт-һүгуг шө'бәсинин мүдири

Јусиф Һүмбәтов - Азәрбајҹан Республикасы Президенти Иҹра Апаратынын әрази идарәетмә органлары илә иш шө'бәсинин мүдири

Әли Һәсәнов - Азәрбајҹан Республикасы Президенти Иҹра Апаратынын иҹтимаи-сијаси шө'бәсинин мүдири

Рәфаел Аллаһвердијев - Бакы шәһәр Иҹра Һакимијјәтинин башчысы

Низами Худијев - Азәрбајҹан Республикасы Дөвләт Телевизија вә Радио Верилишләри ширкәтинин сәдри

Фәрамәз Магсудов - Азәрбајҹан Елмләр Академијасынын президенти

Анар Рзајев - Азәрбајҹан Јазычылар Бирлијинин сәдри

Ҹәмил Гулијев - Азәрбајҹан Елмләр Академијасы иҹтимаи елмләр бөлмәсинин академик-катиби əвәзи

Играр Әлијев - Азәрбајҹан Елмләр Академијасы Тарих Институтунун директору

Будаг Будагов - Азәрбајҹан Елмләр Академијасы Ҹоғрафија Институтунун директору

Атахан Пашајев - Азәрбајҹан Республикасынын Назирләр Кабинети јанында Баш Архив Идарәсинин рәиси

Јусиф Јусифов - Н.Туси адына Азәрбајҹан Дөвләт Педагожи Университетинин үмуми тарих кафедрасынын мүдири

2. Азәрбајҹан Республикасынын Назирләр Кабинети бу фәрманын иҹрасы илә бағлы мәсәләләри һәлл етсин.

ҺЕЈДӘР ӘЛИЈЕВ
Азәрбајҹан Республикасынын президенти
Бакы шәһәри, 18 декабр 1997-ҹи ил

ТАРИХ СУСАН ДЕЈИЛ

Көркәмли чоғрафијачы, түрк топонимләринин өјрәнилмәси саһәсиндә јорулмаз тәдгигатчы, академик Будаг Будаговун вә танынмыш тарихчи алим Гијасәддин Гејбуллајевин "Ермәнистанда Азәрбајҹан мәншәли топонимләрин изаһлы лүғәти" китабынын әлјазмасыны охудугҹа бир даһа белә инам јараныр ки, халгымыза гаршы јөнәлдилмиш арды-арасы кәсилмәјән тәҹавүзләрә, иртиҹалара, мин ҹүр сахтакарлыглара бахмајараг тарих сусмур, һеч нәји унутмур, арадан јүзилликләр өтсә дә һәгигәт һәгигәт анламында јашајыр, тәкзибедилмәз факт, әсаслы аргумент кими мејдана чыхыр вә һамыны сусдурур. Бу гијмәтли китаб јалныз фундаментал изаһлы лүғәт дејил, ејни заманда Азәрбајҹан халгынын чохәсрлик зәнкин тарихинин вә мәдәнијјәтинин салнамәсидир.

Изаһлы лүғәтин јүксәк елми дәјәри өзүндәдир. Шүбһәсиз, әсәр мүхтәлиф елм саһәләри мүтәхәссисләринин - чоғрафијачыларын, тарихчиләрин, дилчиләрин, етнографларын, демографларын вә политологларын диггәтини ҹәлб едәҹәк, һаггында елми-күтләви материаллар чап олунараг онун маһијјәти халгымыза вә кәләҹәк нәсилләрә чатдырылаҹаг. Әсәр, шүбһәсиз, кәркин елми ахтарышларын нәтиҹәсидир вә әдаләтли охуҹулар онун јазылмасында сәрф едилмиш әмәји лајигинҹә гијмәтләндирәҹәкләр. Буна көрә дә әсәрә елми гијмәт вермәк фикриндән узағам, садәҹә, сон ики әсрдә халгымыза гаршы сојгырымы сијасәтинин, депортасијаларын, улу топонимләримизин дәјишдирилмәсинин мәрһәлә-мәрһәлә вә дәјишдирилмәз сијасәт кими ардыҹыл һәјата кечирилмәси илә бағлы бә'зи мүлаһизәләрими бу әвәзсиз китабын охуҹулары илә бөлүшдүрмәк истәјирәм.

* * *

Азәрбајҹан Республикасы өз мүстәгиллијини бәргәрар етдији, бејнәлхалг аләмдә мөвгеләрини мөһкәмләндирдији, бүтүн өлкәләрлә, о ҹүмләдән, гоншу дөвләтләрлә гаршылыглы әмәкдашлыг вә сүлһ шәраитиндә јашамаг принсипләрини һәјата кечирдији бир вахтда халгымыза гаршы милләтчи-шовинист даирәләрин тәһрикилә кенишләнән ермәни тәҹавүзү милли фаҹиә сәвијјәсинә вә ачыг-ашкар сојгырымы һәддинә чатмышдыр. "Дәниздән-дәнизә", түрксүз, моноетник "Бөјүк Ермәнистан" хүлјасыны реаллашдырмаг мәгсәдилә ермәни тәҹавүзкарлары азәрбајҹанлыларын тарихи торпаглары олан индики Ермәнистан әразисиндә, Јухары Гарабағда вә онун әтраф рајонларында азәрбајҹанлылара гаршы сон он илдә мисли көрүнмәмиш ҹинајәт вә вәһшиликләр, күтләви гырғынлар вә гәтл-гарәтләр төрәтмиш, нәтиҹәдә бир милјондан артыг сојдашымыз гачгын дүшмүш, он минләрлә күнаһсыз инсанын мәһв едилмәси вә јени-јени торпагларын ишғал олунмасы илә јанашы, мадди-мәдәнијјәт абидәләримиз јер үзүндән силинмишдир.

Мүәјјән антиазәрбајҹан даирәләр тәрәфиндән дәстәкләнән бу мәкрли сијасәт XIX әсрин әввәлләриндән башлајараг бу күнәдәк каһ кизли вә ачыг тәхрибатлар, каһ да милли гырғын вә мүһарибәләр васитәсилә мәрһәлә-мәрһәлә, һәм дә мүстәсна гәддарлыгла һәјата кечирилмәкдәдир.

XIX әсрин әввәлләриндә Русијанын Гафгазы ишғал етмәсиндән дәрһал сонра ермәниләрин Иран вә Түркијәдән көчүрүләрәк мүтәшәккил гајдада Азәрбајҹан торпагларында јерләшдирилмәси вә азәрбајҹанлыларын елликҹә сыхышдырылыб бу торпаглардан говулмасы просеси башланмышдыр. Гыса мүддәт әрзиндә 130 минә јахын ермәни әсасән Шимали Азәрбајҹанын Ирәван, Нахчыван, Гарабағ ханлыглары әразисинә вә Гафгазын азәрбајҹанлылар јашајан дикәр бөлкәләринә кө-

чүрүлмүшдүр. 1828-чи илдә Ирәван вә Нахчыван ханлыглары әразисиндә јени инзибати бөлкү - Ермәни вилајәти тәшкил едиләркән бу әразидә 1111 јашајыш мәнтәгәсиндән јалныз 62-си ермәни кәнди иди. О дөврдә дағыдылмыш 359 мүсәлман кәндинин әһалисинин 62-си ермәни кәнди иди. О дөврдә дағыдылмыш 359 мүсәлман кәндинин әһалисинин бир һиссәси мәһв едилмиш, бир һиссәси дә тә'гибләр вә милли ајры-сечкилик сијасәти үзүндән Ирана вә Түркијәјә гачмаға мәчбур олмушдур. Беләликлә, 20-чи јүзиллијин әввәлләриндә харичдән кәлән ермәниләрин сајынын бир милјона чатмасы рекионда демографик вәзијјәтин әсаслы сурәтдә дәјишмәсинә кәтириб чатдырмышдыр.

Дашнакларын бәднам "Бөјүк Ермәнистан" сијасәтинин һәјата кечирилмәси Гафгазы милли гырғынлар аловуна бүрүмүш, 1905-чи илин әввәлиндә азәрбајчанлыларын Бакыда мә'руз галдығы күтләви гырғынлар Нахчываны, Ирәваны, Зәнкәзуру, Кәнчәни бүрүмүш, ермәни силаһлы дәстәләри нојабрын 28-дә Гарабағын шәһәр вә кәндләрини виран гојараг әлијалын әһалини, о чүмләдән гочалары, гадынлары, ушаглары ағлакәлмәз гәддарлыгла мәһв етмишләр. Тәкчә Шуша, Чаваншир, Чәбрајыл вә Зәнкәзур гәзаларында 75 азәрбајчанлы кәнди, Ирәван вә Кәнчә губернијаларында исә 200-дән артыг јашајыш мәнтәгәси дағыдылмыш, әһали вәһшичәсинә гәтлә јетирилмишдир.

1914-чү илдә ермәни силаһлы дәстәләри Хој, Урмија, Сәлмас әјаләтләриндә 150 минә јахын, Шәрги Анадолунун Гарс, Әрдәһан вә Әрзурум бөлкәләриндә 200 миндән артыг сојдашымызы гәтлә јетирәрәк һәмин әразиләри Азәрбајчан түркләриндән тәмизләмишләр. Гафгазда Ермәнистан дөвләтинин әсасыны гојмаг үчүн ермәни силаһлы дәстәләри Ирәван-Нахчыван, Нахчыван-Зәнкәзур, Зәнкәзур-Гарабағ истигамәтләриндә азәрбајчанлы әһалини гырмаг вә јахуд силаһ күчүнә говмаг, бу јерләрдә ермәниләри мәскунлашдырмаг планыны системли шәкилдә һәјата кечирирдиләр.

Ермәниләрин Азәрбајчан халгына гаршы төрәтдикләри сојгырымы 1918-чи илдә даһа кениш мигјас алмышдыр. Болшевик һакимијјәтини бәргәрар етмәк ады алтында ермәни дашнаклары март, апрел вә мај ајларында Бакыда, Шамахыда, Губада, Күрдәмирдә, Ләнкәранда 50 миндән артыг азәрбајчанлыны гәтлә јетирмиш, евләрини талан етмиш, јүз минләрлә силаһлы вә күнаһсыз әһалини дидәркин салмышлар. Тәкчә Бакыда 15 минә јахын сојдашымыз өлдүрүлмүш, Шамахы гәзасында 58 кәнд дағыдылараг 7 минәдәк адам, о чүмләдән 1653 гадын, 965 ушаг мәһв едилмишдир. Губа гәзасында 122, Гарабағын дағлыг һиссәсиндә 150-дән артыг, Зәнкәзур гәзасында 115 кәнд вәһшичәсинә дағыдылмыш, әһалинин хејли һиссәси физики мәһвә мә'руз галмышдыр. Ирәван губернијасында 211, Гарс вилајәтиндә 82 кәнд јандырылмышдыр. Бу әразиләрдә азәрбајчанлыларын күтләви гырғынлары 1919-чу вә 1920-чи илләр боју давам етдирилмишдир. Ермәни чәза дәстәләринин төрәтдији вәһшиликләр вә дашнак һакимијјәти дөврүндә јеридилән "түрксүз Ермәнистан" сијасәти нәтичәсиндә Ирәван губернијасында азәрбајчанлы әһалинин сајы 1916-чы илдә 373582 нәфәр олдуғу һалда, 1920-чи илин нојабрында чәми 12 мин нәфәр галмышды. Үмумијјәтлә, 1905-1920-чи илләрдә индики Ермәнистан әразисиндә 1000-ә јахын мүсәлман кәнди дағыдылмыш, әһалиси сојгырымына мә'руз галмышдыр.

1919-чу илдә Азәрбајчан Халг Чүмһуријјәти һөкумәти ермәни тәчавүзү гурбанларынын хатирәсини әбәдиләшдирмәк мәгсәдилә 31 март күнүнү милли матәм күнү е'лан етмиш, һәмин күн ики дәфә - 1919-чу вә 1920-чи илләрдә гејд едилмишдир.

1920-чи илләрдән е'тибарән Совет Ермәнистанынын азәрбајчанлылара гаршы депортасија сијасәти "достлуг", бејнәлмиләлчилик" пәрдәси алтында давам етди-

рилмишдир. 1930-1937-чи илләрдә мүхтәлиф бәһанәләрлә, әслиндә исә милли вә дини мәнсубиііәтинә көрә 50 минә јахын азәрбајчанлы Ермәнистанын сәрһәд рајонларындан Сибирә вә Газахыстана сүркүн олунмушдур.

Бүтүн бу сојгырымлары, депортасијалар јазылмамыш "ганунлар", "гәрарларла" һәјата кечирилиб. Икинчи Дүнја Мүһарибәсиндән сонра, тоталитар режимин түғјан етдији, ејни заманда "халглар достлуғу"нун даһа учадан сәсләндији вахтларда сојдашларымызын Гәрби Азәрбајчандан - индики Ермәнистан адландырылан өз тарихи-етник торпагларындан күтләви сурәтдә депортасија едилмәси башга мәкрли сијасәт - сијаси гәрар тәләб едирди. Ермәни иртичачылары буна да наил ола билдиләр.

Бу сијаси гәрарын маһијјәти Азәрбајчан Республикасынын Президентинин "1948-1953-ЧҮ ИЛЛӘРДӘ АЗӘРБАЈЧАНЛЫЛАРЫН ЕРМӘНИСТАН ССР ӘРАЗИСИНДӘКИ ТАРИХИ ЕТНИК ТОРПАГЛАРЫНДАН КҮТЛӘВИ СУРӘТДӘ ДЕПОРТАСИЈАСЫ ҺАГГЫНДА" 18 декабр 1997-чи ил тарихли 656 сајлы сәрәнчамында елә дәгигликлә, елә дүрүст ачылыб ки, әлавәјә вә ја шәрһә еһтијач јохдур. Она көрә дә һәмин сәрәнчамын преамбула һиссәсини хатырлајаг:

"СОн ики әсрдә Гафгазда азәрбајчанлылара гаршы мәгсәдјөнлү шәкилдә һәјата кечирилмиш етник тәмизләмә вә сојгырымы сијасәти нәтичәсиндә халгымыз ағыр мәһрумијјәтләрә, милли фачиә вә мәшәггәтләрә мә'руз галмышдыр. Мәрһәлә-мәрһәлә керчәкләшдирилән белә гејри-инсани сијасәт нәтичәсиндә азәрбајчанлылар инди Ермәнистан адландырылан әразидән - мин илләр боју јашадыглары өз доғма тарихи-етник торпагларындан дидәркин салынараг күтләви гәтлләр вә гырғынлара мә'руз галмыш, халгымыза мәхсус минләрлә тарихи-мәдәни абидә вә јашајыш мәскәни дағыдылараг виран едилмишдир.

ССРИ Назирләр Советинин 1947-чи ил 23 декабр тарихли 4083 нөмрәли вә 1948-чи ил 10 март тарихли 754 нөмрәли гәрарлары Азәрбајчан халгына гаршы нөвбәти тарихи чинајәт акты олмушдур. Бу гәрарлар әсасында 1948-1953-чү илләрдә јүз әлли миндән чох азәрбајчанлы Ермәнистан ССР әразисиндәки дәдә-баба јурдларындан күтләви сурәтдә вә зоракылыгла сүркүн олунмушдур. Ади һүгуг нормаларына зидд олан бу гәрарларын ичрасы заманы авторитар-тоталитар режимин мөвчуд репрессија гајдалары кениш тәтбиг едилмиш, минләрлә инсан, о чүмләдән гочалар вә көрпәләр ағыр көчүрүлмә шәраитинә, кәскин иглим дәјишиклијинә, физики сарсынтылара вә мә'нәви кеносидә дөзмәјәрәк һәлак олмушлар. Бу ишдә ермәни шовинист даирәләринин вә ССРИ рәһбәрлијинин чинајәткар сијасәти илә јанашы, о дөврки Азәрбајчан рәһбәрлијинин өз халгынын талејинә зидд мөвгеји, сојдашларымыза гаршы төрәдилән чинајәтләрин тәшкилиндә вә һәјата кечирилмәсиндә иштиракы да аз олмамышдыр.

Тәәссүф ки, 1948-1953-чү илләрдә азәрбајчанлыларын Ермәнистан ССР әразисиндән депортасија олунмасы факты өтән 50 ил әрзиндә лазымынча арашдырылмамыш, бу һадисәләрә һүгуги-сијаси гијмәт верилмәмишдир.

Јухарыда көстәриләнләри нәзәрә алараг гәрара алырам:

1. 1948-1953-чү илләрдә азәрбајчанлыларын Ермәнистан ССР әразисиндәки тарихи-етник торпагларындан күтләви сурәтдә депортасијасынын һәртәрәфли тәдгиг едилмәси, Азәрбајчан халгына гаршы дөвләт сәвијјәсиндә һәјата кечирилмиш бу тарихи чинајәтә һүгуги-сијаси гијмәт верилмәси вә онун бејнәлхалг ичтимаијјәтә чатдырылмасы мәгсәди илә Дөвләт Комиссијасы јарадылсын...".

Дөвләт Комиссијасына Азәрбајчан Республикасынын Президенти Һејдәр Әлијев башчылыг едир.

Тарих әлли илдән сонра өлкә рәһбәринин әли илә ачылды. Һәгигәт әлли илдән сонра өлкә рәһбәринин дили илә данышды!

1988-чи илдә кечмиш ССРИ рәһбәрлијинин Азәрбајчана гаршы гәрәзли мүнасибәтиндән истифадә едән Ермәнистан Азәрбајчана гејри-гануни әрази иддиасы ирәли сүрмәклә јанашы, Ермәнистандан азәрбајчанлыларын өз етник торпагларындан јени депортасијасы башлады. Ермәнистан ССР Али Совети сессијасынын (22 нојбар 1988-чи ил) мәхфи көстәришинә әсасән нојабрын 22-дән 28-дәк республиканын 22 рајонундакы 170 сырф вә 94 гарышыг јашајыш мәнтәгәсиндән 200 миндән артыг азәрбајчанлы, 18 мин мүсәлман күрд, мин нәфәр русдилли әһали силаһ күчүнә өз доғма очагларындан говулараг Азәрбајчанда мәскунлашмышдыр. Бу заман 255 азәрбајчанлы вәһшичәсинә гәтлә јетирилмиш, минләрлә гадын, ушаг вә гоча бәдән хәсарәти алмыш, он минләрлә аиләнин әмлакы гарәт олунмушдур. Нәтичәдә ардычыл олараг һәјата кечирилән етник тәмизләмә сијасәти сајәсиндә Ермәнистанда бир нәфәр дә азәрбајчанлы галмамышдыр. XIX әсрин әввәлләриндә индики Ермәнистан әразисиндә 2 минә јахын азәрбајчанлы јашајыш мәнтәгәси олдуғу һалда, һазырда орада азәрбајчанлы-түрк топонимләриндән әсәр-әламәт галмамыш, тарихи вә мадди-мәдәнијјәт абидәләри, гәбристанлыглар дағыдылмыш, мәсчидләр вә түрбәләр јер үзүндән силинмишдир. Бүтүн бунлар ермәниләрин Гафгазда вә индики Ермәнистанда абориҝен халг олмалары барәдә ујдурдуглары сахта тарихә һагг газандырмаг мәгсәдини күдүр.

Моноетник Ермәнистан дөвләти јаратмаға наил олан Ермәнистан башчылары кечмиш ССРИ-нин һәрби-сәнаје потенсиалына архаланараг әһалисинин 30 фаизини азәрбајчанлылар тәшкил едән Азәрбајчан Республикасы Дағлыг Гарабағ Мухтар Вилајәтини, о чүмләдән 7 әтраф рајону (Лачын, Кәлбәчәр, Зәнкилан, Губадлы, Чәбрајыл, Ағдам, Фүзули) ишғал едиб харабазара чевирмишләр. Ермәнистанын һәрби тәчавүзү тәкчә Дағлыг Гарабағы вә онун әтраф рајонларыны дејил, ејни заманда Азәрбајчанын гәрбиндә јерләшән Ҝәдәбәј, Товуз, Газах, Ағстафа рајонларыны да әһатә етмиш, һәмин бөлкәдә онларла јашајыш мәнтәгәси јерлә-јексан едилмишдир.

Һазырда Азәрбајчанын 12 рајонунун 17 мин квадрат километр әразисиндә (өлкә әразисинин 1/5 һиссәси) 700 јашајыш мәнтәгәси ермәниләрин ишғалы алтындадыр. Ермәнистан силаһлы гүввәләринин тәчавүзү нәтичәсиндә 20 минә јахын Азәрбајчан вәтәндашы һәлак олмуш, 4 мин нәфәрә гәдәр әһали киров көтүрүлмүшдүр ки, онларын әксәријјәтини ушаглар, гадынлар, гочалар тәшкил едирләр.

1992-чи ил февралын 26-да динч әһалијә гаршы ермәниләрин һәјата кечирдији Хочалы сојгырымы дүнја тарихиндә аналогу олмајан вәһшилик нүмунәсидир.

Артыг бир милјон азәрбајчанлы, јахуд республика әһалисинин һәр једди нәфәриндән бири өз өлкәсиндә гачгына чеврилмишдир.

Ишғал едилмиш әразиләрдә 4 минә јахын сәнаје вә кәнд тәсәррүфаты објекти, үмуми јашајыш саһәси 6 милјон квадрат метр олан 180 миндән артыг мәнзил вә шәхси ев, минә јахын тә'лим-тәрбијә мүәссисәси, 3 минә јахын мәдәни-маариф очағы вә 700-дән чох тибб мүәссисәси ермәни вандаллары тәрәфиндән дағыдылмышдыр.

Ермәнистан силаһлы бирләшмәләринин зәбт етдији Азәрбајчан торпагларындан чыхарылмасына даир БМТ Тәһлүкәсизлик Шурасынын 1993-чү илләрдә гәбул етдији 4 гәтнамәнин (822, 853, 874, 884 сајлы) тәләбләринә индијәдәк әмәл едилмәмишдир.

Тарихи гајнаглар көстәрир ки, тәкчә XX әсрдә бир милјона јахын азәрбајчанлы ермәниләр тәрәфиндән вәһшичәсинә өлдүрүлмүш, 1,5 милјондан чох сојдашымыз индики Ермәнистан әразисиндән говулмушдур. 1918-чи ил Батум мүгавиләсинә көрә чәмиси 9 мин кв.км әразиси олан Ермәнистан бу күн 40 мин кв.км тарихи Азәрбајчан торпагларыны өз нәзарәти алтына алмышдыр.

Гејд едилән тарихи фактлар, тәкчә XX јүзилликдә ермәииләрин азәрбајчаилылара гаршы ардычыл олараг һәјата кечирдикләри иртича сијасәти вә бу гәбилдәи олаи милли чәза аксијалары бејнәлхалг һүгуг вә БМТ Баш Мәчлисинии 9 декабр 1948-чи ил тарихли Бејнәлхалг Коивеисијасыиын тәләбләри бахымындаи сојгырым кими гијмәтләндирилмәлидир.

* * *

Китабда көстәрилдији кими, Ермәнистаи ССР-дә Азәрбајчан топоиимләринин дәјишдирилмәси барәдә илк фәрман һәлә 1935-чи илдә верилмиш, јашајыш мәнтәгәләринин, дағ, чај, бөлкә адларыныи дәјишдириләрәк "ермәииләшдирилмәси" сијасәти дөвләт сәвијјәсиндә ардычыл сурәтдә һәјата кечирилмишдир. Бу просес алтмышынчы илләрин икиичи јарысындан - Һованнес Багдасарјан адлы милләтчинин Ермәнистан ССР Али Совети Рәјасәт Һеј'әти сәдринин биринчи мүавини сечилдији вахтлардан даһа кениш компанијаја чеврилмишдир.

Ермәнистаи КП МК-иыи икинчи катиби вәзифәсиндәи милләтчи кими узаглашдырылаи Һ.Багдасарјаныи республиканыи Мәдәнијјәт назири тә'јии едилмәси, сонра исә Али Советин Рәјасәт Һеј'әтииии сәдри сечилмәси бир даһа ону тәсдигләјир ки, Ермәнистан ССРИ-нии тәркибиндә икәи дә Ермәиистаи рәһбәрлијиндә кимләрии олмасындан асылы олмајараг дашиаксүтјун идејалары игтидар идејалары кими гәбул едилиб вә ән гаты милләтчиләрии антиазәрбајчаи фәалијјәтииә кеииш шәраит јарадылыбдыр.

* * *

Академик Будаг Будагов узун илләрдир ки, бүтүн түрк дүнјасыиыи - о сырадаи бүтүн Азәрбајчаи топонимләринин өјрәнилмәсиндә ардычыл елми арашдырмалар апарыр. Совет режиминии бу мәсәләјә дә гадағалар гојдуғу вахтларда һөрмәтли академикимиз бу кәрәкли саһәдә өзүнәмәхсус елми мәктәб јарада билмишдир. Өлкәмиз мүстәгиллик газаиандаи сонра онун әи чәтин вахтларда јаратдығы мәктәб даһа чохсаһәли олмушдур.

Халгымызын сој-көкүнүн өјрәнилмәсиндә гијмәтли әсәрләр јаратмыш, дүнјасыны дәјишмиш профессор Мирәли Сејидовун хидмәтләри дә унудулмамалыдыр.

Гәдим етиик тарихимиздәи бәһс едәи бир чох дәјәрли елми тәдгигатларыи мүәллифи Гијасәддин Гејбуллајевии "Ермәиистанда Азәрбајчаи мәишәли топоиимләрии изаһлы лүғәти" китабынын һәммүәллифи кими бу әсәрии јаранмасында хидмәти хүсусилә гејд олунмалыдыр. Гијасәддии мүәллимин Азәрбајчан топоиимијасыиын тәдгиги саһәсиндә чохиллик елми ахтарышлары әсәрии јүксәк елми сәвијјәсиии тә'мии етмишдир.

Фикримизчә, бу китаб јалиыз јашадығымыз күнләрии дејил, сабаһымызын китабыдыр.

ҺИДАЈӘТ ОРУЧОВ

РЕДАКТОРДАН

Гәдим заманлардан башлајараг Азәрбајҹан түркләринин јашамыш олдуғу Ермәнистан Республикасы әразисиндә инди азәрбајҹанлы јохдур. Ермәниләрин 1828-чи илдән башланмыш азәрбајҹанлыларын говулуб чыхарылмасы просеси 1988-чи илдә баша чатдырылды. Һәмин ил азәрбајҹанлыларын ахырынчы сакинләри ермәни милләтчиләри тәрәфиндән доғма шәһәр вә кәндләриндән депортасија едилди.

Бу тале һәм дә мин илләр боју јаранмыш ҹоғрафи адларын – топонимләрин там кеносиди илә баша чатды. Азәрбајҹанлы әһали говулдугҹа ја онун кәндләри дағыдылыр вә беләликлә, онларын адлары мәһв едилир, ја да 1935-чи илдән башлајараг јени вә һәм дә там ујдурма ермәни адлары илә әвәз олунурду. Јени јарадылан ермәни дилли ҹоғрафи адларын бир гисми Азәрбајҹан дилиндән ермәни дилинә ејни илә тәрҹүмәләрдән, дикәр гисми исә Азәрбајҹан топонимләринә јад олан гондарма ҹоғрафи адлардан ибарәтдир.

Әһалинин депортасијасы илә әлагәдар олараг кәндләр, дағлар, дәрәләр, чајлар, булаглар да өз тарихи адларындан мәһрум олдулар. Бу, ајдындыр: бир јердә ки, халг јашамыр, о халгын дилиндә ҹоғрафи адлар да јохдур. 1988-чи илдә Ермәнистандан ахырынчы Азәрбајҹан әһалисинин депортасијасы илә орадакы бүтүн түркмәншәли адлар, о ҹүмләдән микротопонимләр дә өлүмә мәһкум едилди.

Ермәниләр азәрбајҹанлыларын Ермәнистан әразисиндә тарихи изини силмәк үчүн гәдим түркләрә мәхсус хачдашлары, вишап адланан балыг вә илан шәкилли дашлары, гоч һејкәлләри (V әср ермәни мүәллифи Мосеј Хоренаси Мадајын ахырынчы һөкмдары Астиагын (ер. әв. 585-550) нәслини, јә'ни мадајлары вишап адландырыр, мадајларын илана ситајиш етдикләри мә'лумдур; белә дашлар Күрҹүстанда, Шимали Гафгазда вә Монголустанда да тапылмышдыр) һарада варса мәһв етмишләр. Азәрбајҹан дили мәншәли хырда јер адларынын (микротопонимләрин) вә дағларын, чајларын, дәрәләрин вә с. адларынын агибәти беләдир. Тәдгигатчыларымызын гаршысында һәмин адлары топлајыб өјрәнмәк вә кәләҹәк нәсилләрә чатдырмаг вәзифәси дурурду. Доғрудур, Ермәнистан әразисиндә түркмәншәли ҹоғрафи адларын тәдгиги саһәсиндә мүәјјән ишләр көрүлмүшдү. Әсримизин 80-чи илләриндә бизим мәсләһәтимизлә С.Мирмаһмудова бу мөвзуда намизәдлик диссертасијасы јазмыш вә бир сыра мәгаләләр нәшр етдирмишди. Вахтсыз вәфатындан сонра онун тәдгигатынын нәтиҹәләри китабча шәклиндә чап олунмушдур(28). Б.Ә.Будаговун "Дидәркинләр" мәгаләләр топлусунун (Бакы, 1990) "Ермәнистанын Азәрбајҹан мәншәли ҹоғрафи адлары" һиссәсиндә вә "Түрк улусларынын јер јаддашы" әсәринин (Бакы, 1994), "Ермәнистанын түрк топонимләри" фәслиндә (с.159-176) Ермәнистанда түркмәншәли топонимләрин мәншәји һаггында мүлаһизәләр верилмишдир. Кәнҹ тәдгигатчы А.Бајрамов да Ермәнистанда Азәрбајҹан түркләринин јашадығы бир нечә бөлкәнин топонимијасыны өјрәнмиш, онун линквистик тәһлилинә даир елми мәгаләләр вә монографија чап етдирмиш вә намизәдлик диссертасијасы јазмышдыр(6). Лакин бүтүн бу араשдырмаларда Ермәнистанын түркмәншәли топонимијасынын симасы там әксини тапмамышды. Бу мөвзуну мүмкүн гәдәр там әһатә едә биләҹәк тәдгигата еһтијаҹ варды.

Јухарыда дејиләнләри нәзәрә алараг Б.Ә.Будагов вә Г.Ә.Гејбуллајев бу фундаментал лүғәтин тәртибинә башладылар.

Лүғәт әсас е'тибарилә XVI-XX әсрләрдә индики Ермәнистан әразисиндә мөвҹуд олмуш ҹоғрафи адлары әһатә едир. Бу, көстәрилән әсрләрдә орадакы јашајыш мәнтәгә адлары барәдә мәнбәләрин нисбәтән боллуғу илә бағлыдыр. Лакин һәмин әсрләрдә мөвҹуд олмуш топонимләрин мүәјјән һиссәси, шүбһәсиз, еркән орта әсрләрдә јаранмышдыр вә мүәллифләр онлар барәдә мәнбәләрдә олан мә'луматлары да лүғәтә ҹәлб етмишләр. Беләликлә, изаһлы лүғәт әслиндә Ермәнистан әразисиндә гәдим дөврләрдән башлајараг мөвҹуд олмуш Азәрбајҹан дилли ҹоғрафи адлар барәдәдир.

Әсәрин елми вә еләчә дә әмәли әһәмијјәти бөјүкдүр. Лүғәтдән ајдынлашыр ки, гәдим Оғуз јурдунда, инди Ермәнистан адланан әразидә сон ики мин илдә түркдилли тајфалар апарычы рола малик олмушлар. Бу нәтичәнин халгымызын мәншәји вә етник тарихи бахымындан дәјәри һәдсиз дәрәчәдә бөјүкдүр. Г.Ә.Гејбуллајевин Азәрбајчан түркләринин мәншәји һаггында ирәли сүрдүјү јени консепсијада дејилир ки, Азәрбајчан вә Ермәнистан әразиләриндә, һабелә онлара битишик бөлкәләрдә түркдилли тајфалар һәлә ерадан әввәлки минилликләрдә јашамышлар. Бунунла әчдадларымызын куја әввәлчә һурридилли (ја да еламдилли), сонра ирандилли вә гафгаздилли, даһа сонра орта әсрләрдә түркләшмишләр олмалары бахышы һаглы олараг там инкар олунур.

Әсәр мүәллифләрин кәркин јарадычы әмәјинин мәһсулудур. Мән белә һесаб едирәм ки, мүәллифләр бу лүғәти һазырламагла Вәтән торпағынын бу ағыр мәгамында јүксәк вәтәнпәрвәрлик нүмунәси көстәрмиш вә халгымызын гаршысында алимлик борчларыны ләјагәтлә јеринә јетирмишләр.

Лүғәт Азәрбајчан халгынын етник тарихи саһәсиндә чалышан тәдгигатчылар, чоғрафијачылар, топонимчиләр вә кениш охучу күтләси үчүн нәзәрдә тутулмушдур.

* * *

Азәрбајчанын һәр ики һиссәсиндә вә онун әразисиндән кәнарда јашајан азәрбајчанлыларын чоғрафи адлары халгымызын етник тарихинин, хүсусилә етнокенези проблеминин араштырылмасы үчүн зәнкин мәнбәдир. Тарихи мәнбә ролуну ојнајан топонимләр етнонимләрдән (тајфа вә халг адларындан) вә халгын дилинә мәнсуб лексик ваһидләрдән ибарәтдир. Лексик ваһидләр шәхс адларында да иштирак едир. Е'рамызын биринчи миниллији чәрчивәсиндә – албан етносунун мөвчуд олдуғу бир дөврдә Албанијадакы топонимләрин вә шәхс адларынын тәһлили әсасында Албан етносунун түркмәншәли олдуғу сүбут едилмишдир. Албан топонимләринин вә шәхс адларынын түрк дилләри әсасында араштырылмасы јени елми нәтичәләрә кәлмәјә имкан вермишдир.

Азәрбајчан халгынын вә онун дилинин формалашмасына јардымчы олмуш етник просесин әһатә етдији ареалын үфүгүнә индики Ермәнистан әразиси вә она гоншу рекионлар да дахилдир. Азәрбајчанын вә инди Ермәнистан адланан Оғуз јурдунун топонимијасынын тәдгиг олунмасынын елми әһәмијјәти, ән әввәл, тарих боју бурада мөвчуд олмуш етник бирләшмәләрин халгымызын етнокенезиндәки ролунун мүәјјән едилмәсиндәдир. Мүхтәлиф тајфа вә халг адларыны әкс етдирән чоғрафи адлар (етнотопонимләр) тарих елми бахымындан хүсуси әһәмијјәт кәсб едир. Етнотопоним тајфа вә халг адларындан јарандығындан бу вә ја дикәр тарихи мәрһәләдә мөвчуд олмуш етник тәркиб һәмин етнотопонимләрдә јашајыр. Халгын јаранмасы вә онун формалашмасында иштирак етмиш етник компонентләрин мүәјјән олунмасында "халгын ичтимаи һәјаты, орада мәскунлашмыш халгын дили илә сыхы сурәтдә бағлы олан" (Е.М.Мурзаев. Происхождение географических названий. М., 1960, с.405.) топонимләрин ролу мүһүмдүр. А.Бакыханов јазмышдыр: "Әкәр өлкәнин, гәбиләләри, кәндләри, биналары вә гәдим асары кениш бир сурәтдә тәдгиг едиләрсә, әһалинин мәншәјини тә'јин етмәк мүмкүн олачагдыр" (А.Бакыханов. Күлүстани-Ирәм. Бакы, 1951, с.29). Азәрбајчан маарифчиси вә алими Һ.Б.Зәрдаби Азәрбајчан тарихинин тәдгиги мәсәләси үчүн гәдим топонимијанын өјрәнилмәсинин әһәмијјәтини гејд едәрәк јазырды: "Тәәссүф ки, бизим өлкәнин тарихи, хүсусилә онун топографијасы (*топографија дедикдә мүәллиф шүбһәсиз ки, топонимиканы нәзәрдә тутур-Б.Б.*) бизә мә'лум олмајан зүлмәт ичәрисиндә батыб галмышдыр..." (Һ.Б.Зәрдаби. Загафгазија сәһраларында мешә салынмасы. "Каспи" гәзети, №172, 13.VIII.1899).

Азәрбајчан тарихшүнаслығында индики Ермәнистан әразисиндә түркмәншәли әһалинин мәншәји бу күнәдәк хүсуси тәдгигат предмети олмамышдыр. Тарихчиләримиз Чәнуби Гафгазда, о чүмләдән Ермәнистанда Азәрбајчан түркләри-

нин улу әчдадларынын етник тарихини там ачыглаја билмәмишләр. Ермәнистан азәрбајчанлыларынын мадди вә мә'нәви мәдәнијјәтинин тәдгиги саһәсиндә һеч бир әмәли ишин көрүлмәмәси дә ачыначаглы һалдыр. Ермәни милләтчиләринин мүсәлманларын, о чүмләдән дә түркдилли халгларын вәһшичәсинә археоложи вә мәдәни абидәләрини дағытмасы халгымызын тарихи талејинин, гәдим кечмишинин тәдгигини мүәјјән дәрәчәдә чәтинләшдирмишдир. Бунунла да халгымызын бу тәркиб һиссәсинин минилликләрлә өлчүлән мадди вә мәдәни ирси һәмишәлик итирилмишдир.

Үмумијјәтлә, рус, ермәни вә фарс тарихчиләринин әсәрләриндә түрк халгларынын, о чүмләдән азәрбајчанлыларын етник тарихинә даир гәрәзли фикирләр нәдәнсә Азәрбајчан тарихшүнаслығында өзүнә möhкәм јер тутмушдур.

Сон тәдгигатлардан көрүнүр ки, индики Ермәнистан әразисиндә ермәниләр тәдричән түркдилли тајфаларын јашадыглары әразиләри ишғал етмишләр. Урарту (ер.әв.IX-VII әсрләр) вә гәдим ермәни мәнбәләриндә индики Ермәнистан әразисинә аид топонимләрин чохунун гәдим түрк дилләриндә олмасы вә ер.әв. VIII әсрдән башлајараг бу күнкү Ермәнистан әразисиндә гәдим түркмәншәли тајфаларын (кәмәрләрин, сакларын, гугарларын, ширакларын, булгарларын, кәнкәрләрин, печенегләрин, гыпчагларын, оғузларын вә б.) јашамасы барәдә тарихи мә'лумат-лар азәрбајчанлыларын орада е'радан әввәл I минилликдә вә еркән орта әсрләрдә јашадығыны көстәрир (бах: Г.Гејбуллајев. Гәдим түркләр вә Ермәнистан. Бакы, 1992).

АБШ тарихчиләри Жастин Маккарти вә Каролин Маккарти "Турки и Армяне" китабында (Азәрбајчан Дөвләт Нәшријјаты, Бакы, 1996) јазырлар ки, Ермәнистан республикасынын тутдуғу индики әрази ермәниләрә дејил, азәрбајчанлылара мәхсусдур. Бу сәбәбдән дә Ермәнистан әразисиндә олан чоғрафи адларын бөјүк әксәријјәти азәрбајчанлылара мәхсусдур. XVI-XIX әсрләрдә Ирәван әјаләтинин, Ирәван ханлығынын вә Ирәван губернијасынын јашајыш мәнтәгә адларынын, демәк олар, һамысынын түркмәншәли олмасы да бунунла бағлыдыр.

XIX әсрин әввәлләриндә Русијанын Чәнуби Гафгазы, о чүмләдән Ирәван ханлығыны ишғал етмәси, Русијанын көмәји вә тәһрики илә Ирандан вә Түркијәдән ермәниләрин көчүб кәлмәси илә азәрбајчанлыларын доғма јурдларындан говулмасы вә онларын јашадыглары кәндләрдә ермәниләрин күтләви шәкилдә јерләшдирилмәси просеси башланды. Һәлә 1828-1832-чи илләрдә 310 кәндин азәрбајчанлы әһалиси говулмушду [163, 172-173].

XIX әсрин 50-чи, 70-чи вә 90-чы илләриндә, сонра 1905-1906, 1918-1920 вә 1948-1953-чү илләрдә давам етдирилән бу сијасәт 1988-чи илдә баша чатдырылды: Ермәнистандакы азәрбајчан түркләринин һамысы депортасија олунду [әтрафлы мә'лумат үчүн бах: 20]. Бунунла әлагәдар олараг 1935-чи илдән фәрманла Ермәнистандакы түркмәншәли јашајыш мәнтәгә адларынын дәјишдирилмәси - топонимик кеноснд баш верди вә бу просес 1990-чы илдә сона јетирилди. 1935-1973-чү илләрдә 465, 1992-чи илдә 97 азәрбајчанлы кәнд адлары ләғв едилди. Ајдындыр ки, башга макротопонимләр (ири релјеф адлары вә су мәнбәләри адлары) вә микротопонимләр (мәһәлли јер адлары) да мәһв олмушдур. Ермәнистандан азәрбајчанлыларын депортасијасы илә онун дил көкүнә мәнсуб олан бүтүн јер адлары да пассив фонда кечмишдир. Ермәни милләтчиләринин вахташыры азәрбајчанлылары доғма јурдларындан депортасија етмәләри һәм дә онларын чоғрафи адларынын јашамасына сон гојмушдур. Лакин мүхтәлиф елми мәнбәләрдә, о чүмләдән топографик хәритәләрдә әксини тапмыш чоғрафи адлары мәһв етмәклә ермәни милләтчиләри арзуладыглары нәтичәнин ала билмәјәчәкләр. Фәрманларла тарихи һәгигәти өртбасдыр етмәк мүмкүн дејил. Тәгдим олунан әсәр ермәниләрин топонимик сојгырымы илә мәшғул оланларынын истәнилән мәгсәдә наил олмадыгларыны ајдын көстәрир.

Ермәнистанда јашамыш азәрбајчанлыларын етник тарихинин јазылмасы вә Ермәнистан әразисиндә мөвчуд олмуш Азәрбајчан мәншәли чоғрафи адларын изаһлы лүғәтинин тәртиби зәрурәти гаршыда дурурду. Тә'кидимлә Г.Ә.Гејбул-

лајев "Гәдим түркләр вә Ерменистан" адлы әсәрини нәшр етдирмиш вә бу бошлуғу мүәјјән гәдәр долдурмушду. Еменистан әразисиндә олан Азәрбајҹан топонимләри изаһлы лүғәтинин јазылмасыны тәхирә салмаг олмады. Лакин белә бир әсәрин јазылыб чап етдирилмәси үчүн шүбһәсиз ки, бир нәфәрин хејирхаһлығы лазым иди. Бизим тәклифимизлә Али Ичтимаи Сијаси Коллеҹин ректору Расим Нәбијев лүғәтин јазылмасы просесиндә онун малијјәләшдирилмәсини өһдәсинә көтүрдү.

Демәли, бу әсәр академик Б.Ә.Будаговун тәшәббүсү вә мүәллифлији, һабелә онун илкин вариантда јазылмасы үчүн лазым олан малијјә хәрҹләрини өһдәсинә көтүрмүш Али Ичтимаи Сијаси Коллеҹин ректору Расим Нәбијевин гајғысы сајәсиндә ортаја чыхмышдыр. Р.Нәбијевин јүксәк вәтәндашлыг гејрәтини кәләҹәк нәсилләр шүбһәсиз ки, миннәтдарлыгла хатырлајаҹаглар.

***

Китабын ишыг үзү көрмәсинә спонсорлуг етмиш **Азәрбајҹан Республикасы Елм вә Тәһсил Мәркәзи «Тәфәккүр Университети»**нин рәһбәрлијинә сәмими миннәтдарлығымызы билдиририк.

Лүғәтин јазылмасы просесиндә бизә дәјәрли мәсләһәтләр вермиш Азәрбајҹан ЕА-нын мүхбир үзвү **М.Исмајылова,** тарих елмләри докторлары, профессорлар **Јусиф Јусифова**, **С.Әлијарова** вә **С.Мәммәдова** дәрин тәшәккүрүмүзү ифадә едирик.

Академик Б.Ә.Будагов

БИРИНЧИ ҺИССӘ

I. ТӘБИИ-ҸОҒРАФИ ШӘРАИТ

Инди Ермәнистан адланан өлкәнин әразиси дағлыгдыр. Һәлә ерадан әввәл I миниилликдә түркмәншәли тајфалар бу өлкәнин јерли сакинләри олдугларына көрә орадакы дағларын, дәрәләрин, дүзләрин вә јашајыш мәнтәгәләринин әксәр һиссәсинин адлары һәмин тајфаларын адларындан вә түрк дилләринә мәнсуб сөзләрдән ибарәтдир. Түркмәншәли малдар тајфалар үчүн јајлаг вә гышлаг јерләри олмуш дағларын вә вадиләрин бә'зиләринин адлары ерамызын әввәлләриндән мә'лумдур. *Тәдгигатлар көстәрир ки, Ермәнистан әразисиндә ермәни дили әсасында јаранмыш гәдим дағ вә чај адлары јохдур.* Дағ адларынын бә'зиләри гәдим түрк етнонимләриндән, бә'зиләри исә түрк дилләриндә релјеф формаларыны билдирән сөзләрдән ибарәтдир.

Ермәнистанын Шәрги Анадолу илә һәмсәрһәд бөлкәсиндә Гарғабазар вә Халхал дағлары вардыр.

Гарғабазар оронимн Алтај дилләриндә (евенк, манчур вә түрк дилләриндә) *карга* "чәркә", "сыра", "силсилә", "дил формалы шиш учлу гаја", "үст-үстә дүшмүш бузлаг дашлары" [*126*, 210] вә *базар* "бир шејин (адамларын, гушларын вә һәтта чансыз објектләрин, мәсәлән, бузлаг дашларынын) бол јери, јығым јери" [*126*, 63] сөзләриндән ибарәтдир. Гәдим түркләрдә Базар вә Карга адлы тајфалар да варды (Бах: 76, *77* вә *78*). Азәрбајчанда, Ермәнистанда, Орта Асијада, Алтајда вә Газахыстанда топонимләрдә *гарга* вә *базар* сөзләринин һәр ики мә'насыны ифадә едән чохлу топонимләр вардыр. Азәрбајчанда Базар-Јурду вә Базар-Дүзү дағ адлары да шүбһәсиз, мәһз Гарғабазар орониминдә олдуғу кими, базар ҹоғрафи термининдән јаранмышдыр. Гарғабазар дағынын ады сонра јашајыш мәнтәгә адына чеврилмиш вә әһалинин һәрәкәти илә әввәлчә Нахчывана (кечән әсрә аид әдәбијјатда Нахчыван гәзасында Гарғабазар топоними гејд олунмушдур), орадан да Азәрбајчана (Фүзули рајонунда Гарғабазар кәнди вардыр) кәтирилмишдир.

Халхал дағ ады чох гәдим тарихә маликдир, она көрә ки, бу топоним һәлә ер.әв. I миниилликдә Ҹәнуби Азәрбајчан әразисиндә, еранын әввәлләриндә Албанијада (индики Газах рајонунда Әскипара кәнди әразисиндә Халхал шәһәри) варды. Азәрбајчанда вә Ермәнистанда XIX әсрдә Халхал адлы чохлу јашајыш мәнтәгәси мөвчуд иди. Халхал топониминин мә'насы тамамилә ајдынлашдырылмамышдыр. Бә'зи тәдгигатчылара көрә Албанијанын Халхал шәһәринин ады Азәрбајчан дилинин диалектләриндә *халхал* "һасарланмыш јер" сөзүндән ибарәтдир (*бах: 84, 23*). Она көрә дә еһтимал едилә биләр ки, Халхал дағынын ады түрк тајфаларынын јајлаг јери олмасы илә әлагәдар јаранмышдыр.

Ермәнистанын Түркијә илә сәрһәд бөлкәсиндә Ағбаба дағлары јерләшир. Ағбаба гәдим, бәлкә дә исламдан әввәлки зијарәткаһын адыдыр. Үмумијјәтлә, Ағбаба дағ силсиләсиндә "Гызыл Очаг", "Ашдибаба" (әсли "Хачдыбаба", јә'ни "Хачлыбаба"дыр, демәк пир христиан дини мәншәлидир) вә "Калоғлан" пирләри вардыр. Она көрә дә XIX әсрин әввәлләриндә Ағбаба дағы "Ағбаба зијарәткаһы дағы" да адланырды (*бах: 159)*. Ағбаба даш һасарлы пирдир. Зијарәткаһын јанында "Зијарәт булағы" адлы булаг да вардыр. Гызыл Очаг пири исә Ағбаба пириндән бир гәдәр ашағыда јерләшир. Бу пир кечмишдә Азәрбајчан түркләри тәрәфиндән зијарәт едилмиш бир нечә гәбирдән ибарәтдир. Ағбаба бөлкәсиндә Чахмаг кәндинин үст тәрәфиндә Шиш очағы (Шиш пири) дағында Гојунбулаг пири јерләшир. Ағбаба дағ силсиләсиндә Гајыгулу, Кәнкәр, Сакат вә Бајтар адлы етнонимик оронимләр вардыр.

Ермәнистанын Түркијә илә сәрһәд бөлкәсиндә XIX әсрдә бир дағ Көјдағ (һүнд. 2871 м) адланыр. "Китаби-Дәдә Горгуд" епосунда бу дағын ады "Көкчәдағ" кимидир (27, 69).

Ермәнистанда түркмәншәли ән гәдим дағ ады Алакөздүр. Азәрбајчанлылар ичәрисиндә "Әләјәз" кими тәләффүз олунан бу дағын һүндүрлүјү 4090 м-дир. Ер-

мәничә тәләффүз формасында Арагадз кими бу дағын ады V әср ермәни мәнбәләриндән мә'лумдур. Бир сыра харичи вә ермәни тәдгигатчыларынын бу оронимин мә'насынын гәдим ермәни дили вә мә'лум гәдим Шәрг дилләри әсасында ајдынлашдырылмасы тәшәббүсләри боша чыхмышдыр. Белә дә олмалы иди, чүнки дағын ады гәдим түркчәдир. Алакөз түркчә *ал* "кениш", "бөјүк саһә" (*147*, 1, 755) (Алазан чајынын адында олдуғу кими, *бах: 13*, 182) вә *кәз* "дағ белиндә батыг јер" сөзләриндән ибарәтдир. Демәли, бу ороним әслиндә Алакәз, даһа дәгиги Алагәз олмушдур. Оронимин икинчи компонентинин "гәз" олдуғуну гәдим ермәничә "ғадз" кими јазылышы да көстәрир. Лакин данышдыгда адын "г" сәси фонетик дәјишиклијә уғрајараг "ј" сәсинә кечмишдир. (Ширагел етнотопониминин Шөрәјәл формасыны кәсб етмәси кими). Оронимдә "кәз" сөзүнүн иштирак етмәси зирвәсиндә вулкан мәншәли ири батыг јерин олмасы илә әлагәдардыр. Бу адын "ала" сөзү дә мәһз һәмин кәзә - јә'ни вулкан мәншәли батыг јерә аиддир. Гејд етмәк лазымдыр ки, Ермәнистанда Шаһдағын зирвәләриндән бири дә Кәздәк адланырды.

Алакөзүн зирвәләринин адлары да түрк мәншәлидир: Чынгыл, Күјүл, Зијарәт, Гызыл, Ләгәм, Гарадағ, Гаракөјнәк, Гызыл Зијарәт, Гызылдағ, Шиштәпә, Буғутлу, Бөрклү, Гыпчаг, Гаранлуг, Бакукөл, Шәкәрли көлү, Мараллыг вә с. (бах: *З.Коркотян*. Арагац (гара Алагез), Ереван, 1936). XIX әсрдә Шәрур-Дәрә-Әләјәз вә Ечмиадзин гәзаларында Алакөз адлы чај вә шәһәр харабалығы варды (*133*, 16).

Инди ермәничә Биракн кими јазылан дағын (һүнд. 3650 м.) ады XIX әсрин I јарысына анд әдәбијјатда Бингел (јә'ни Минкөл) кимидир. Ермәниләр адын биринчи "н" сәсини "р" сәсинә чевирмиш, "көл" сөзүнү исә ермәничә "булаг", "көл" мә'насында "*акн*" сөзү илә әвәз етмишләр. Алакөз дағынын јамачында јерләшән бу дағын ады сонра Бјуракан шәклинә салынмыш вә беләликлә ермәничә акн "көл" сөзү "акан" формасына чеврилмишдир.

Саракн дағынын (һүнд. 3542 м) ады Сарыбулаг оронимининин ермәниләшдирилмиш формасыдыр, јә'ни адын "булаг" сөзү ермәничә акн "булаг" сөзү илә әвәз едилмишдир. Ермәнистанда Тондрак дағынын (һүнд. 3542) ады исә орта әсрләрдә Тондрак маһалынын адындандыр. Маһал вә дағ гәдим түрк мәншәли Дондар тајфасынын адыны әкс етдирир (бах: *79, 135-137 вә 352*).

Ермәнистанын Түркијә илә сәрһәд бөлкәсиндә Гаргар дағлары јерләшир. "Китаби-Дәдә Горгуд"да "гаршу јатан гара гарлы дағлар"(27, 54) ифадәсиндәки "гара-гарлы" сөзү епосун үзүнү көчүрмүш катибләрин сәһвидир вә она көрә "Гаргарлы" кими бәрпа едилмәлидир. Шәрги Түркијәдә, Јухары Басиндә бир дағ инди дә "Каргар дағлары" ады илә мә'лумдур. Дағын ады гәдим түрк мәншәли Гаргар тајфасынын адындан ибарәтдир. "Албан тарихи"дә Албанија әразисиндә гаргарлар еранын әввәлләринә аид һадисәләрдә чәкилир. Дағлыг Гарабағда да бир дағ Гаргардағ (һүнд. 2320 м) адланыр. Дикәр Гаргардағ Самур чајынын мәнсәбиндәдир. Мәнбәдә дејилир ки, Әнуширәван (531-579) Мүшкур торпағында (Шимал-Шәрги Азәрбајчанда) Каркар шәһәрини тикмишдир (Мухаммед Аваби Акташи. Дербенднаме. Махачкала, 1992, с.43.). Ибн Хордадбеһ (IX әср) бу шәһәрин адыны Кәркәрә кими гејд етмишдир. Азәрбајчанын бә'зи тәдгигатчылары (Играр Әлијев, Фәридә Мәммәдова вә б.) рус вә ермәни тарихчиләринин ардынча бу тајфаны Дағыстандилли вә ја Нах (јә'ни Чечен-Ингуш) мәншәли сајырлар. Бу, ујдурма фикирдир. Охучу һаглы олараг соруша биләр ки, Ермәнистан-Түркијә сәрһәд бөлкәсиндә Гаргар дағларында һансы дағыстанлылар јахуд чечен-ингушлар јашаја биләрди? Азәрбајчанда вә Ермәнистанда бу тајфанын ады тәһриф олунмуш шәкилдә Кәркәр вә Һерһер кими бир нечә јашајыш мәнтәгә адында галмышдыр. Әслиндә гаргарлар бизчә ер.әв. VIII әсрдә сакларын тәркибиндә Чәнуби Гафгаза кәлмиш түркмәншәли тајфадыр(Гаргарлар барәдә бах: 79, 78-81).

Ермәнистан әразисиндә бир дағ силсиләси Ағ-Манган адланыр. Лүғәтдә бу дағын адынын түркчә мә'насы верилмишдир. Силсиләнин Гызыл Зијарәт, Налтәпә, Шаһбулағы, Сүдлүбулаг вә Архашан адлы зирвәләри вардыр. Бу дағлар Ермәнистан азәрбајчанлыларынын јајлаг јерләри олмуш, она көрә дә бә'зи кәнд адларында онларын адлары әксини тапмышдыр.

Ермәнистанын Күрчүстанла сәрһәддиндә Пәмбәк дағ силсиләси јерләшир. Кечмишдә јајлаг јерләри олмуш бу әрази гәдимләрдән түрк тајфаларынын мәскәнидир. Оронимин Азәрбајчан түркләри ичәрисиндә тәләффүз формасы Бәмбәк, орта әср ермәни мәнбәләриндә Памбак кимидир. Әсли Бамбак. Дағын ады Алтај (түрк, тунгус, манчур) дилләриндә кениш јајылмыш *бом, боом* "чај вадисинин дар һиссәсиндә һүндүр, сылдырым гаја", "чај саһилиндә һүндүр гаја-бурун" (*126*, 91) вә *бак, бәк* "тәпә" сөзләриндән ибарәтдир. Илк бахышда оронимин *бам* компоненти илә *бом* (боом) сөзүнүн ејнилији шүбһә доғура биләр. Лакин В.В.Радлов һәлә кечән әсрдә јазмышдыр ки, гырғызларда *бом* сөзү *буам* (јакутларда буом) кими тәләффүз олунур (*В.В.Радлов.* Краткий отчет о поездке в Семиреченскую область и на Иссык-Куль летом 1859 г. "Известия Русского географического общества", 1870, № 6). Бурадан белә нәтичәјә кәлмәк олар ки, бу сөзүн һәм *бом*, һәм дә *буам* (данышыгда "у" вә "а" сәсләринин јанашы дурмасы илә әлагәдар олараг - *"бам"*) формалары мөвчуд олмушдур. Марагдыдыр ки, Шимали-Гафгазда - Мајкоп әјаләтиндә дә XIX әсрдә бир дағ Пәмбәк адланырды (*133*, 31). "Китаби-Дәдә Горгуд" епосунда чәкилән Бамбам (27, 65) топоними еһтимал ки, катибләрин сәһви үзүндән "Бамбак" адынын јазылышыдыр. Ағрыдаг (Арарат) силсиләсиндә бир дағын Бамбул адланмасы да диггәти чәлб едир. Бу ад бамб ("б" сәси данышыгда әлавә олунмадыр) вә түрк дилләриндә *ул* "јүксәклик", "дағ" (*147*, 1, 594) сөзләриндән ибарәтдир. Чәнуби Сибирдә Мечин-Ул, Терген-Ул дағ адлары вар (*126*, 575). Пәмбәк оронимининин "бәк" һиссәси исә Азәрбајчанда вә Ермәнистанда бир сыра топонимләрдә олдуғу кими, гәдим түрк дилләриндә "тәпә", "јүксәклик"(бах: 86) мә'насындадыр вә бу сөз Ермәнистанда бир нечә јашајыш мәнтәгәси адында әксини тапмышдыр. Дағын ады илә бағлы олараг Ермәнистанда Пәмбәкчај вә Пәмбәккәнд адлары да олмушдур. Бу адлар барәдә лүғәтдә мә'лумат верилмишдир.

Пәмбәк дағ силсиләсинин бир зирвәси Мајмаг адланыр(јүкс. 3082м). Мајмаг әслиндә орадакы гәдим зијарәткаһын адыдыр; демәли, дағ пирин ады илә адланмышдыр. Еһтимал ки, пир гәдим түркләрин Умај (Мај ана) илаһәсинин адындан ибарәтдир. Гәдим түркләрдә бу илаһә көрпәләрә һимајәлик едән көлкәсиз гуш кими тәсәввүр олунурду. XIX әсрин әввәлләриндә Пәмбәк дағ силсиләсинин ашағыдакы зирвә адлары гејд олунмушдур: Бөјүк Буғутлу, Кичик Буғутлу, Чәнки, Судаған, Гарныјарыг, Мисхана, Улјашик, Шәкәрбашы, Ешшәкмејдан, Ешшәкгудуран, Алапапах вә б. (*159*, 356). Буралар һәм дә Азәрбајчан түркләринин јајлаг јерләри иди.

Инди Ермәнистана аид Көјчә маһалы тарихән Албан әразисидир. VII әср Албан тарихчиси Муса Каланкатлы ер.әв. II әсрә аид һадисәләрдән данышаркән јазыр ки, Арташес пајтахтында "Албан ордуларыны јанына дә'вәт едир, онларла Көјчә көлүнүн саһилинә кәлир вә онларын көмәјилә Јерванды говуб Әрмәнијәни ишғал едир" ("Албан тарихи", I китаб, 9-чу фәсил). Бу мә'луматдан ајдын олур ки, о вахткы Көјчә маһалы Әрмәнијәјә мәхсус дејилди. Үмумијјәтлә, маһалын әһалиси тарих боју, һәлә ер.әв. VIII-VII әсрләрдән бәри түркдиллиләр олмушлар. Бу барәдә ашағыда "Етник тарих мәсәләләри" фәслиндә дејиләчәкдир.

Бу маһалда XIX әсрин әввәлләринә аид русдилли әдәбијјатда чәкилән дағ адларынын һамысы (Күнејдағ, Чантәпә, Шаһдағ, Адатәпә, Гара-Еркәч, Оғрунча, Шишгаја, Конгурдағ вә б.) (*159*, 366) тәмиз азәрбајчанчадыр.

Борчалы маһалы һәлә ерадан әввәл түрк мәншәли тајфаларынын јашадығы бөлкәдир. Маһалын Лори наһијәсини ермәниләр 1918-чи илдә ишғал етмиш вә орада 1930-чу илдә Алаверди рајону, 1969-чу илдә Туманјан рајону тәшкил етмишләр. Бу рајонун әразисиндә Данабашы, Кечәлтәпә, Дикдаш, Бабагар, Дәлидағ, Кәздәк дағлары Азәрбајчан түркләринин јајлаг јерләри олмушдур. Гејд едилмәлидир ки, бу дағларын һәтта XIX әсрдә күрчүчә вә ермәничә адлары јох иди.

Ермәнистанын Мартуни рајонунун әразисиндә Армаған, Асој Мирзә вә Сакојвар дағларынын адлары да түркчәдир. Бунлардан Сакојвар дағынын ады диггәти чәлб едир. Әслиндә бу ороним Сакавардыр. Сакојвар формасы онун ермәничә јазылыш формасыдыр. Сакавар ерадан әввәл VII әсрдән индики Ермәнистан вә

Азәрбајҹан әразисиндә һаким етнос олмуш гәдим түрк мәншәли Сак(а) тајфасынын (бах: 13) адыны әкс етдирир. Ермәнистанда Сака (Шака) етноними илә бағлы топонимләр чохдур.

Ағрыдағ (ермәничә Арарат) силсиләсиндәки дағларын адлары - Кәбирдағ, Короғлудағ (Кәбирдағдан 30 км ҹәнуб-шәргдә јерләшән бу дағын зирвәсиндә "Короғлу галасы" адлы гала вардыр), Тәкалту (Короғлудағдан 20 км аралыда јерләшир, әсли Тәкәалты, "дағ кечиси, јә'ни тәкә јашајан дағ"), Ағдағ, Зордағ, Сичанлыдағ, Гара Чомаг, Парченис, Памбул (јахуд Хач Кәдик) (бах: *159*) вә с. ораларда гәдимдән әһалинин түркдилли олдуғуну көстәрир.

Ермәнистанын Күрҹүстан вә Азәрбајҹанла сәрһәд бөлкәсиндә Кәнкәр дағлары јерләшир. V әсрә аид ермәни мәнбәләриндән мә'лум олан бу дағын ады шүбһәсиз ки, еранын әввәлләриндән орада јашајан гәдим түркмәншәли кәнкәрләрлә бағлыдыр (бах: 79, 101-103).

Ермәнистанда Гугар вә Кајыгулу дағлары исә гәдим түрк мәншәли Гугар (бах: 79, 193-197) вә Сәлчуг оғузларынын Кајы (Кајыгулу оронимн Кајыоғлу адынын тәһрифидир) тајфаларынын адларыны әкс етдирир.

Гәдим Албан әјаләти олан Сисакан (сонракы Зәнкәзур) мүәјјән тарихи һадисәләрлә әлагәдар олараг орта әсрләрдә Ирәван әјаләтинә дахил иди. Сонра бу бөлкә Гарабағ, Нахчыван вә Ирәван ханлыглары арасында парчаланмышды. XIX әсрдә тарихи әдаләт јерини тутмуш вә Зәнкәзур маһалы Јелизаветпол (Кәнҹә) губернијасына мәнсуб едилмишди. Азәрбајҹан вә Ермәнистан арасында разылашма әсасында XX әсрин 20-ҹи илләринин әввәлләриндә Зәнкәзурун чох һиссәси (инди Сисјан, Гафан вә Корус рајонлары) Ермәнистана верилмишдир. Лакин бу бөлкәнин бүтүн топонимләри, о сырадан дағ адлары түркчәдир. Луғәтдә бу дағ адлары һаггында мә'лумат верилмишдир.

Ермәнистан әразисиндә Архашан (2300 м), Тејж (јүкс. 3090 м), Мајмаг (јүкс. 3082 м), Ағлаған (јүкс. 2992 м), Дәлидағ (јүкс. 3196 м), Кәлингаја (јүкс. 2488 м), Тајагаја (јүкс. 3250 м). Көксүкөзәл Гајакөјнәк (јүкс. 2630 м) вә б. дағ силсиләләринин адлары да түркчәдир. Көксүкөзәл Гаракөјнәк дағынын ады еһтимал ки, "Китаби-Дәдә Горгуд" епосундакы Көксүкөзәл Габатаг адыјла (27, 37) бәлкә дә ејнидир.

Үмумијјәтлә, индики Ермәнистан әразисиндә гәдим түрк мәншәли Бајат, Гаргар, Кәнкәр, Гугар, Кајы вә Ширак етнонимләри илә бағлы дағ адлары ораларда һәмин тајфаларын гәдимдән јашадығыны көстәрән фактлардыр. Диггәти бу ҹәлб едир ки, һәмин дағларын ермәничә адлары мә'лум дејил. Инди Азәрбајҹан түркләринин Ермәнистанда јашамадығы бир шәраитдә ермәниләр бу дағлары нечә адландыраҹаглар, билинмир.

Ермәнистанда дағларын адлары барәдә А. Бајрамовун әсәриндә әтрафлы мә'лумат верилдијинә көрә (6, 90-102) дејиләнләрлә кифајәтләнирик.

Ирәван ханлығында вә Ирәван губернијасында Урарту мәнбәләриндә чәкилән, лакин ермәничә олмајан Ахурјан (урартуча ер.әв. VIII әсрдә Акурнани) истисна едилмәклә бүтүн чај адлары да түркчә иди. Индики Ермәнистан әразисиндә ермәничә чај ады да јохдур.

Араз чајынын адыны илк дәфә ер.әв. VI әср мүәллифи Һекатеј чәкир. Урарту мәнбәләриндә онун ады Муна кимидир ки, бу да Алтај дилләриндә *му* "су" [126, 378]сөзүндәндир. Араз чајынын ады һаггында чох јазылмыш, лакин индијәдәк мә'насы ајдынлашдырылмамыш галмышды. Сон тәдгигатлар бу адын гәдим түркчә *әрәз, урас, ораз* "сакит", "динҹ", "хејирхаһ", "хејир кәтирән" (147, I, 666-667) сөзүндән ибарәт олдуғуну көстәрмишдир. Чаја белә ад верилмәси онун халгын тәсәррүфат һәјатында, хүсусилә суварма әкинчилијиндә ролу илә әлагәдар олмушдур. (Бу барәдә бах: *Г.Гејбуллајев.* Азәрбајҹанлыларын етник тарихинә даир. Бакы, 1994). Ашағыда Араз адынын мәншәји мәсәләсинә гајыдаҹағыг.

Шәрги Түркијәдән вә Ермәнистандан ахан Арпачај чај адыны көтүрәк.

Јунан мүәллифи Ксенефонт (ер.әв. 430-354) ер.әв. 403-чү илдә Ирана кетмиш, Кичик Кирин өз гардашы II Артаксерксә гаршы һәрби сәфәриндә иштирак етмиш,

17354

Elm və təhsil Mərkəzi
„Təfəkkür" Universiteti
Kitabxana

лакин Кир дөјүшдә өлдүрүлдүкдән сонра 10 мин нәфәр муздлу јунан әскәринин башында Кичик Асијанын шәргиндән кечиб Гара дәнизин шимал саһилләринә гајытмасыны тәшкил етмишдир. Кечдији јол боју мүшаһидә етдикләрини "Анабасис" адлы әсәриндә тәсвир етмиш Ксенефонт "скифләрин јашадығы әразидә" "Арпазос" чајынын адыны чәкир. (Ксенефонт, "Анабазис", IV, 7, 18).

Араштырмамыз көстәрир ки, "Арпазос" Арпачај (Гәрби Арпачај) адынын гәдим јунан дилиндә јазылыш формасы олмаг е'тибарилә "Арпаз" вә гәдим јунан дилиндә мүәллифин әлавә етдији "ос" адлыг һал шәкилчисиндән ибарәтдир. Ксенефонт јерли әһалидән ешитдији "Арпачај" адыны "Арпаз" (әсли Арпач) (гәдим јунан дилиндә "ч" сәси олмадығына көрә мүәллиф ону "з" сәси илә вермәли олмушдур) кими гејд етмиш, демәли, Арпачај адынын "ај" сәсләрини нәзәрдән гачырмыш, сонуна гәдим јунан мәншәли "ос" адлыг һал шәкилчиси әлавә етмәклә ону Арпазос (Арпачос) кими јазмышдыр. Бурадан ајдын олур ки, Арпачај һидроними ер.әв. V әсрдә мөвчуд иди. Арпачај адынын сонуну тәшкил едән "чај" компоненти көстәрир ки, бу һидроним түркдилли әһалинин јашадығы бир мүһитдә јаранмышдыр. Әкәр сорғу вахты әһали бу ады "Арпачај" кими тәләффүз етмәсәјди, Ксенефонт "Арпа" компонентиндән сонра "ч" сәсини әвәз едән "з" сәсини әлавә етмәзди.

Икинчи мәсәлә бу түркдилли әһалинин мәншәји мәсәләсидир. Бизә көрә бу әһали ер.әв. VII әсрдә шималдан кәләрәк Чәнуби Гафгазы ишғал етмиш түрк мәншәли саклардыр. Буну ики фактла тәсдигләмәк олар. Әввәлән, Шәрги Түркијәнин Гарс әјаләтиндә инди дә Шәки јашајыш мәнтәгәси вардыр вә сөзсүз ки, бу топоним Азәрбајчанда Шәки вә Ерменистанда Сисјан рајонунунда Шәки кәнд адлары илә бир мәншәјә маликдир; икинчиси, Ксенефонт бу чајын һөвзәсиндә јашајанларын Пасиан адландығыны јазыр. Бу ад индијә гәдәр Шәрги Түркијәдә Басинләр (Басианлар) формасында галмышдыр. "Китаби-Дәдә Горгуд" епосунда бу әјаләт Пасинук (27, 53) кимидир. Пасианларын (јахуд басианларын) сак мәншәли олмасы онунла тәсдиг олунур ки, антик мүәллифләр Орта Асијада сакларын бир голунун Пасиан адландығыны јазмышлар (Страбон, XI, 8,2). Орта Асијада бу тајфанын ады сонра с -> ч фонетик әвәзләнмәсинә көрәПачнне (Печенег) формасыны кәсб етмишдир. Ашағыда дејәчәјик ки, саклар Шимали Азәрбајчан әразисини дә тутмушдулар. Она көрә дә сакларын бир һиссәси индики Дағлыг Гарабағ әразисиндә мәскунлашдыгдан сонра бу әрази Артсак "Сак јүксәклији" (гәдим түрк дилләриндә арт "јүксәклик", "дағлыг әрази", " ашырым" демәкдир -бах: 93, 55) адланмышдыр. Һәм дә VII әсрдә Артсакла Албан әјаләтләриндән бири пасиан (басиан) тајфасынын ады илә Рот-Пасиан адланырды (бу барәдә бах: 13).

Јухарыда дејиләнләр көстәрир ки, Шәрги Түркијәдә Ксенефонтун гејд етдији ласианлар түрк дилли сакларын бир голу иди.

Үчүнчү мәсәлә, Арпачај адынын "арпа" компонентинин мә'насыдыр. Мә'лумдур ки, Арпачај мәнбәјини 2006 м. һүндүрлүкдә Арпа көлүндән алыр. Ајдын олмур ки, көл чајын, јохса чај көлүн ады илә бағлыдыр. Бәзи тәдгигатчылара көрә көлүн јахуд чајын ады арпа биткисинин адындандыр. Бизчә бу фикир инандырычы дејилдир. Арпа биткиси сујун үзүндә чох вә һәмишә олмалы иди ки, чаја ад верилмәси үчүн сәчијјәви хүсусијјәт олсун. Биз һесаб едирик ки, Арпачај ады әслиндә "Арпачај" адында "бр" гоша сәсинин "рб" ("рп") илә әвәзләнмәси нәтичәсиндә "Апрачај"дыр. Түрк дилләриндә, о чүмләдән Азәрбајчан дилиндә белә әвәзләнмә вардыр: топраг - торпаг; Ибраһим - Ирбаһим; өврәт- арвад; јапраг - јарпаг вә б. Әкәр бу беләдирсә, онда бу әвәзләнмә һәлә Ксенефонтдан әввәл баш вермиш вә демәли Апрачај (Абрачај) ады Арпачај формасыны кәсб етмишдир. "Абрачај" исә гәдим түрк дилләриндә абра "хејирхаһ", "хилас етмәк", "сахламаг", "бағышламаг", "хејир вермәк", "јардым етмәк", "мадди рифаһа сәбәб олмаг" мә'насындадыр (бах: 147, 1. 59-60). Чаја белә ад верилмәси онун халгын тәсәррүфаты һәјатында, хүсусилә суварма да мүсбәт ролу илә бағлыдыр. Мә'лумдур ки, гәдимдә отураг әһали әсасән чај саһилләриндә јашајырды. Чүнки бу, һәм малдарлыг

вә әкинчилик (о сырадан бостанчылыг), һәм дә ичмәк үчүн сәрфәли иди. Чајлара белә ад верилмәси сәчијјәвидир.

Ермәнистанда Гарничај, Зәнкичај, Казах, Көјчә вә б. һидронимләр дә түркчәдир. Лүғәтдә бу адлар һаггында данышылдығына көрә тәкрар етмирик.

Ирәван ханлығы вахтында маһалларын бә'зиләри орадакы чајларын адлары илә адланырды: Ведибасар, Гарнибасар, Зәнкибасар вә б. Бу маһал адларында "басар" сөзү XVIII–XIX әсрләрдә Азәрбајчанда Кәнчәбасар, Күрәкбасар вә б. адларда олдуғу кими "чајын сувара билдији әрази" мә'насындадыр. Ирәван ханлығынын әразисиндә әкинчилик әсасән суварма илә әлагәдар олдуғуна көрә, орта әсрләрдә Араздан вә башга чајлардан чохлу каналлар чәкилмишди. XIX әсрин әввәлләринә аид мә'лумата көрә Ирәван ханлығы вахты ашағыдакы архлар варды: Сарбазархы, Зүлфүгарархы, Евчиләрархы, Газанчыархы, Гызыл Закирархы, Мәмишкөлархы, Хошхәбәрархы, Хәлфәлиархы, Игдырархы, Алачархы, Гызыларх, Ташарх, Архачыархы вә б. (*бах: 159*).

Ермәнистан әразисиндә азәрбајчанлыларын гәдимдән мәскун олдуғу бир маһал орта әсрләрдә Көјчә көлүнүн ады илә Көјчә адланырды. Албан тарихчиси Муса Каланкатлы еранын биринчи әсринин орталарындан данышаркән Албанијада јашајан тајфалар ичәрисиндә ермәничә јазылышда Савдеј, V әср ермәни мүәллифи Мојсеј Хоренаси Сод тајфасынын адыны чәкир вә онун Албан чары Әрәнин нәслиндән олдуғуну гејд едирләр. Бу етноним Көјчә маһалында бүтүн орта әсрләр боју Зод топониминдә эксини тапмышдыр. Зодларын түркмәншәли олмасы долајы јолла онунла тәсдиг олунур ки, албанларын өзләри түркмәншәли (13, 171-210; 79, 73-76), чар Аранын (јәни Әрәнин) ады исә түркчәдир. Е'ранын I әсринин орталарында чарлыг етмиш Әрәнин түркмәншәли олмасы барәдә әввәлки әсәрләримиздә јазмышыг (бах: 13; 14;). 1930-чу илдә көлә верилмиш Севан ады исә көлүн ичәрисиндә "Ада" адланан адада азәрбајчанлыларын Гаравәнк, ермәниләрин Севванг ("Гаравәнк" адынын ермәничә тәрчүмәси) сөзүндәндир. Лүғәтдә бу барәдә әтрафлы мә'лумат верилмишдир.

Биз Ермәнистан әразисиндә дағ вә су мәнбәләри адларынын јалныз бир гисми илә охучуну таныш етдик, чүнки лүғәтдә јери кәлдикчә бу барәдә дејилмишдир.

Бу хүласәдән Ермәнистан азәрбајчанлыларынын мәншәји бахымындан принсипиал әһәмијјәтли нәтичә чыхыр: Ермәнистан әразисиндә дағларын вә чајларын ермәни дилиндә адлары олмамышса, онда ермәниләр оранын көклү, һәм дә әксәријјәти тәшкил едән сакинләри һесаб едилә билмәз. Әксинә, бу чоғрафи адларын түрк дилләриндә сөзләрдән вә гәдим түрк мәншәли етнонимләрдән ибарәт олмасы, V әсрә аид ермәничә мәнбәләрдә "Алакөз" вә "Кәнкәр дағы" дағ адларынын чәкилмәси сон ики мин ил әрзиндә түркдилли әһалинин орада һәм көклү олдуғуну, һәм дә чохлуг тәшкил етдијини көстәрир. Бу барәдә гыса да олса мә'лумат верилмәси она көрә зәрури иди.

II. ЕРМӘНИСТАНЫН ГЫСА СИЈАСИ ТАРИХИ. АЗӘРБАЈЧАНА ГАРШЫ ӘРАЗИ ИДДИАСЫНЫН КӨКЛӘРИ. ҺӘГИГӘТ ВӘ УЈДУРМАЛАР.

1.Сијаси тарих. Азәрбајчанлыларын Ермәнистан әразисиндә көклү олдуғуна әмин олмаг үчүн оранын сијаси тарихини гысача нәзәрдән кечирмәк лазымдыр. Бунунла әлагәдар олараг әввәлчә "Ермәнистан" вә "Әрмәнијә" анлајышларыны арашдырмалыјыг.

Азәрбајчан дилиндә "Ермәнистан" сөзү 1921-чи илдә Совет Русијасынын Ирәван губернијасы әразисиндә тәшкил етдији дөвләтин (вә өлкәнин) адыдыр. Ондан әввәл "Ермәнистан" ады мә'лум дејил. 1588-вә 1728-чи илләрә аид түркчә архив сәнәдләриндә Ирәван шәһәринин ады илә бу өлкә мүвафиг олараг "Рәван әјаләти" вә "Ирәван әјаләти" адланыр. Әјаләгин әсасында јаранмыш ханлыг вә

Русијанын бу ханлыг әсасында тәшкил етдији губернија да Ирәван ханлығы вә Ирәван губернијасы адланырды.

"Ермәнистан" адынын көкүнү Азәрбајҹан дилиндә "ермәни" етноними тәшкил едир. Лакин тарихән "ермәни" етноними ермәниләрин өзүнүадландырмасы олан "hај" етноними илә үст-үстә дүшмүр. Ашағыда дејәҹәјимиз кими, "ермәни" етноними "hај"лар үчүн heч вахт етник өзүнүадландырма олмамышдыр. "Ермәни" етнониминин мәншәји ашағыда дедијимиз кимидир.

Ер.әв. VII әсрә аид Урарту дилиндә мәнбәдә (Урарту дөвләти вә Урарту ады барәдә ашағыда данышаҹағыг) Кичик Асијанын шәргиндә, Фәрат чајынын јухары ахынынын hөвзәләрини әhатә едән әрази Арме (Урме кими дә охунур) адланыр (88). Арме топониминин мә'насы вә бу әјаләтин сакинләринин дил мәнсубијјәти мә'лум дејил. И.М.Дјаконова көрә ер.әв XII-VI әсрләр арасында (88.200) Балканлардан кәлмиш фригләрин (бу фригләр Кичик Асијада Хет дөвләтини јыхараг онун јериндә мәнбәләрдә "Фригија" адланан гурум јаратмышлар, ашағыда бу дөвләтә түрк мәншәли кәмәрләрин сон гојдуғуну дејәҹәјик; фригләрин бир голу сајылан ермәниләрин бу дөвләтин јарадылмасында ролу мә'лум дејил; hәр hалда ермәни тарихчиләри Фригија дөвләтини өзләринә чыхмырлар) бир голу олан ермәниләрдән әввәл әјаләтдә әhали hурри вә лувија дилләриндә данышырды (88, 232). Арме топоними барәдә о јазыр ки, бу адын әсли Ор(о)м олмушдур (88.226). Она көрә дә ермәни тарихчиси Г Капансјанын Балканлардан кәлмә фригләрин бир голунун куја "арим" адланмасы вә "ермәни"сөзүнүн hәмин "арим" сөзүндән јаранмасы фикрини (88. 226) И.М.Дјаконов рәдд едир.

Тәдгигатчылар hесаб едирләр ки, Балканлардан кәлмә фриг тајфаларынын бир голу олан индики ермәниләр Арме вә hајаса әјаләтләринә кәлиб мәскунлашмышлар (88.194).

Фригләрин бу голу конкрет мә'нада ермәниләрин (етник ады "hај" оланларын) бир hиссәси иди. Сами (семит) дилләриндә данышан вә Месопотамијанын (Дәҹлә вә Фәрат чајлары арасы әразинин) шималында јашајан арамејләр Арме әјаләтиндә јашајанлара әјаләтин ады илә "Армина", hурри дилли урартулулар исә "Армини" ("Арме" адындан вә Урарту дилиндә "ини" шәкилчисиндән) дејирдиләр. hәр ики hалда бу сөз "Арме (әјаләтинин) мәскуну", "Армедә јашајан" мәнасындадыр (88.234). Демәли, Армина (вә ја Армини) ады hәм бу әјаләтин көклү сакинләринә, hәм дә ер.әв. XII-VI әсрләр арасында Балкан јарымадасындан кәлмә фригләрин бир голуна (етник ады "hај" оланларын улу ачдадларына) верилмиш үмуми ад олдуғуна көрә әлбәт ки, етник мәнсубијјәт билдирмир. И.М.Дјаконов хүсуси олараг гејд едир ки, инди бүтүн дүнја халгларында ишләнән "ермәни" ады мәншәчә јалныз өзүнү "hај" адландыранлара шамил олуна билән етник ад дејил (88.235, гејд 116). Она көрә ки, гәдимдә "Армина" вә "Армини" адлары hәм Арме әјаләтинин, hәм дә әјаләтдә јашајанларын адларыны ифадә едирди. "Армини" ады ҹоғрафи әдәбијјатда Шәрги Анадолуда "Ермәни јајласы" адында ишләнмәкдәдир.

И.М.Дјаконова көрә мәhз арамејләрдән "Армина" ады гәдим фарслара кечмиш вә ер.әв. 520-чи илдә Бусутун гаја јазысында Урарту дөвләтинин ады кими "Армини" формасында чәкилмишдир (88.234). Лакин, бизчә, мүәллифин бу фикри дәгиг дејил. Мәлумдур ки, ер.әв. 590-чи илдә, Урарту дөвләтинә Мадај (Мидија) дөвләти сон гојмушдур. Шүбhәсиз ки, Урарту әразисиндә, о ҹүмләдән Арме әјаләтиндә Мадаја табе чанишинлик јарадылмалы иди. Ашағыда дејәҹәјик ки, Урарту дөвләтинин јерли ады Биаини иди. "Урарту" адыны бу әлкәјә Икичајарасында јашајан ассурлар дејирдиләр. Мадајларын бу дөвләти нечә адландырдыгдан мәлум дејил. Лакин еhтимал етмәк олар ки, арамејләрин вә урартулуларын мүвафиг олараг "Армина" вә "Армини" адландырдыглары ад мадајлара кечмиш вә чанишинлијин мәркәзи орада јерләшдијинә көрә ассурча Урарту, урартуларын дилләриндә Биаини адынын гаршылығы кими "Армини" ады гәбул олунмуш вә ер.әв. 550-чи илдә Мадајда hакимијјәт Әhәмән сүлаләсиндән фарслара кечдикдән сонра онлар бу ады да мадајлардан гәбул едәрәк Бусутун гаја јазысына салмышлар. Она көрә

дә Бүсутун китабәсинин бабил вә елам дилләриндә вариантларында олан "Урарту" ады әвәзннә гәдим фарсча вариантда "Армини" јазылмышдыр.

Гәдим јунанлара кечдикдән сонра "Армини" ады "Арменија" формасыны кәсб етмиш вә Авропа дилләринә дә јајылараг һәмин дилләрдә "һај" адлананлар үчүн етник ада чеврилмишдир. Лакин, јухарыда дејилдији кими, арамеј, урарту вә фарс дилләриндә Армина (Армини) адлары ермәниләрин етник ады дејилди. И.М. Дјаконов јазыр ки, һајлар һеч вахт өзләринә "ермәни" демәмишләр (88.226). Она көрә ки, "ермәни" ады "һај"лара бир һиссәси Арминидә, сонра Әрмәнијәдә јашадыгларына көрә кәнардан верилмә үмумиләшдиричи аддыр.

Буна ујғун олараг Армина (Армини) өлкә адынын мәншәчә индики Ермәнистан әразисинә гәти дәхли јохдур. Бүсутун гаја јазысындакы "Армини" ады мәһз Урарту дөвләтинин адыдыр. Индики Ермәнистан әразиси исә Урарту дөвләтинин тәркиб һиссәси дејилди. Ермәнистан әразисинә "Армини" адынын шамил олунмасы әсас е'тибарилә ер.әв.II әсрдә "Бөјүк Әрмәнијә"-нин јарадылмасы илә әлагәдардыр. Бөјүк Ермәнистаны јараданлар исә, ашағыда дејәчәјимиз кими, һеч дә етник мәнсубијјәтчә өзүнү "һај" адландыранларын һөкмдарлары јох, түркмәншәли сәркәрдәләр иди.

Јухарыда дејиләнләрдән көрүнүр ки, "ермәни" ады мәншәчә "һај" адлананларын етник өзүнүадландырмалары дејил. Диггәти бурасы чәлб едир ки, гәдим ермәни мәнбәләриндә "Армини" өлкә адындан јаранмыш "ермәни" етноними вә "Армини" өлкә ады јохдур. Бу мәнбәләрдә ермәниләрин өлкәси һәр јердә Һајк ("һајлар") адландырылыр, амма онун чоғрафи координатлары көстәрилмир; јә'ни . һајларын јашадыглары әразинин сәрһәдләри гејд олунмур Лакин гәдим ермәни мәнбәләриндәки Һајк сөзү рус вә Авропа дилләринә "Армениа" кими тәрчүмә олунур. Һалбуки ер. әв II әсрә гәдәр антик мәнбәләрдә "Армениа" дедикдә јалныз Кичик Асијадакы "Армини" нәзәрдә тутулур. Армини ады индики Ермәнистан әразисинә шамил олундугдан сонра Кичик Асијада һәмин әјаләт үчүн атник мәнбәләрдә "Кичик Армини" ишләдилмишдир. (мәсәлән бах; Страбон, XI, 14, 5). Она көрә ашағыда биз Армини дедикдә Кичик Арминини, "Әрмәнијә" (Низами Кәнчәвидә вә Гәтран Тәбризидә - Әрмән) дедикдә индики Ермәнистанын әразисини нәзәрдә тутачајыг.

Јухарыда дејиләнләрдән көрүндү ки, Азәрбајчан дилиндә "ермәни" анлајышы ермәниләрин "һај" анлајышынын гаршылығы олса да, әслиндә бу етник адлар бир етносун ады дејил, јә'ни тарихи бахымдан "ермәни" анлајышы илә "һај" анлајышы бүтүнлүкдә үст-үстә дүшмүр. Арме әјаләтиндә тәкчә Балканлардан кәлмә фригләрин бир голу олан "һај"ларын јашадығыны көстәрән һеч бир факт мәлум дејил. Јалныз Арме әјаләтинин ады илә сонралар јаранмыш "ермәни" ады һәм дә "һај"лара шамил олундуғуна көрә "Армина" ады Һајк адынын гаршылығына чеврилмишдир.

Шәрги Анадолуда "Армини" әјаләтинин ады ер.әв. II әсрдә "Бөјүк Әрмәнијә"нин јарадылмасы илә индики Ермәнистан әразисинә шамил олмасы нәтичәсиндә "ермәни" ады һәм һајлара, һәм дә индики Ермәнистанда јашајанлара, о сырадан түркдиллиләрә (бу онунла әлагәдар иди ки, индики Ермәнистан әразисиндә јашамыш мүхтәлиф түрк мәншәли тајфаларын ваһид етник ады јох иди) верилмиш аддыр, чүнки үмуми мәнада "ермәни" сөзү "Әрмәнијәдә јашајан" анламындадыр. Дејилдији кими, Әрмәнијәдә исә тәкчә һајлар јашамырдылар. Һајлар Әрмәнијәдә - индики Ермәнистан әразисиндә һеч вахт етник чохлуғу тәшкил етмәмишләр. Орада апарычы рол әввәлчә ер.әв VII-VII әсрләрдә кәлмиш гәдим түрк мәншәли кәмәрләрә (киммер-ләрә) вә саклара (сакларын тәркибиндә басине, гаргар, гугар, ширак вә б. тајфалара) вә еркән орта әсрләрдә мәскунлашмыш түрк етносларына (чинли, кәнкәр, печенег, һун, хәзәр оғуз вә гыпчаг) мәхсус иди. Ерадан әввәлки әсрләрдә Әрмәнијәдә шәхс (һөкмдар. сәркәрдә, феодал вә с.) адларынын вә V-VII әсрләрдә маһал вә әјаләт адларынын (Алагәз, Артаган, Басин, Гугарк, Кангарк, Ширак, Колб, Колт, Катак, Бечини, Карадунис, Шорапор. Чопапор, Ташир вә б.)

гэдим түрк мәншәли олмасы бу фикри тәсдиг едир. Ашағыда бу адлар барәдә данышачағыг.

Дејиләнләрдән көрүнүр ки, гәдим јунан, фарс, латын, әрәб вә с. мәнбәләриндә олан "ермәни" анлајышы конкрет мәнада өзүнү "һај" адландыранларла јанашы, үмуми мә'нада Әрмәнијәдә јашајан түрк мәншәли тајфаларын адамларыны да әһатә етмишдир. Мәсәләнин бу чәһәти нәзәрә алынмалыдыр ки, Кичик Асијанын шәргиндә јерләшән тарихи Армени (јахуд Армини) өлкә адыны индики Ермәнистан әразисинә–јә'ни Әрмәнијәјә етник ады "һај" оланлар шамил едә билмәздиләр, чүнки јухарыда дејилдији кими, "һај"ларын, јә'ни етник мәнсубијјәтчә ермәни сајдыгларымызын дилиндә "ермәни" сөзү" олмамышдыр, инди дә јохдур; бу сөз онлара "Армени" әјаләт ады илә кәнардан верилмә аддыр. Әкәр әксинә олсајды, онда индики Ермәнистан әразисинин ады башга дилләрдә "һај" етнонимн илә бағлы бир ад олмалы иди. Һалбуки, гәдим мәнбәләрдә белә ад јохдур; ермәни мәнбәләриндәки Һајк ады исә јухарыда дејилдији кими, садәчә олараг "һајлар" мәнасындадыр. Ермәниләрин Ермәнистаны адландырдыглары "Һајастан" ады XX әсрин 20-чи илләриндә јаранмышдыр. Шүбһәсиз, јарадычы, јә'ни тәһлили тәфәккүрә малик ермәни тәдгигатчылары бу мәсәләни билмәмиш дејилләр. Лакин онлар Ермәнистанын објектив тарихини јазмырлар. Она көрә тарихи һәгигәт үстүөртүлү галмышдыр.

Инди Ермәнистанын сијаси тарихинә нәзәр салаг.

Ер. әв. IX әсрдә (870-860-чи илләр арасында) (88,140) Кичик Асијанын шәргиндә Ван көлүнүн әтраф дағлыг әразисиндә ассур мәнбәләриндә "Урарту" адланан кичик дөвләт јараныр. Бу дөвләтин јарадычылары Арами адлы бир һурри мәншәли шәхсин (ермәниләрдә Арам шәхс ады онун адындандыр) башчылығы илә һурриләр идиләр (141.49). Б.Б.Пиотровскијә көрә ассур мәнбәләриндә Кичик Асијанын шәргиндә Наһарија (Наири) адланан өлкәдә јашајанлар сонра Урарту дөвләтини јаратдылар (141.49). Һурриләр шумерчә Субир (Субар) вә аккад мәнбәләриндә Субар адланырдылар. Әслиндә "Субар" Дәчлә вә Фәрат чајлара арасы әразинин (јунан мәнбәләриндә - Месопатамијанын, гәдим јунанча мез "орта", "ара" вә потам "чај" сөзләриндән) адыдыр. Демәли, Субар өлкә адыдыр вә бу дилләрдә һурриләр верилмиш "субар" ады "Субарда јашајан" мәнасындадыр. Тәдгигатчылар "Субар" адынын мәншәини ајдынлашдыра билмәмишләр. Һалбу ки, бу елә гәдим түрк дилләриндәки суб "су", "чај" вә "ара" сөзләриндән ибарәт олмагла шумер дилиндә "Су арасы" (јә'ни "Чајлар арасы") демәкдир. Һәмин субарлар, јә'ни һурриләр Месопотамијанын шимал-гәрбиндә ер.әв. XVI әср-дә гәдим мәнбәләрдә "Митанни" адланан дөвләт јаратмышлар. Митанни дөвләтинә ер. әв. XIII - әсрдә ассурлар сон гојдугдан сонра һурриләр Кичик Асијаја кечмиш вә ер. әв. IX әсрдә Урарту дөвләти јаратмышлар. Һурриләрин дили Гафгаз дил аиләсинә мәнсуб едилир вә бу дилин чечен-ингуш дилләри илә јахынлыг тәшкил етдији гејд олунур. (89[a], 23).

Урарту һөкмдарларынын михи әлифба илә гајаларда јаздырдыглары китабәләрдә "Урарту" ады јохдур. Онлар дөвләти вә онун әһатә етдији әразини (јә'ни Ван көлүнүн әтраф әразисини) "Биаини" (И.М.Дјаконовун јаздығына көрә урартуча-Биаинели "Биа өлкәси") адландырырдылар (88, 198). Лакин тарихшүнаслыгда бу дөвләтин ассур мәнбәләриндә адландығы "Урарту" формасынын ишләнмәси гәбул олунмушдур.

Гејд етмәк лазымдыр ки, гәдим ермәни мәнбәләриндә нә "Урарту", нә дә "Биаини" адлары јохдур. Һеродот (ер.әв. V әср) урартулулары "аларод" адландырыр (Һеродот, III, 94) ки, бу да јенә "Урарту" адынын тәһрифидир.

Урарту дөвләти сүр'әтлә бөјүјәрәк Ван көлү һөвзәсиндән кәнара чыхмыш, Шәрги Анадолуда Наири, Арме (индики Әрзинчан-Карин әјаләтләри арасындакы әрази) вә Һајаса (индики Әрзинчан -Бајбурт вә Әрзрум бөлкәләри) әјаләтләрини ишғал етмишдир. Арме әјаләтинин ер.әв.773-чү илдә ишғал едилдији мәлумдур (88,158). Бу әјаләтләрдә јухарыда дејилдији кими, ер.әв. XII әсрдән сонра Балканлардан көчүб кәлмиш фригләрин бир голу, јә'ни сонралар "һај" адландырыланла-

рын әчдадлары да јашајырдылар. Лакин. шүбһәсиз, онлардан әввәл һәмин әјаләтләрин јерли әһалиси варды.

Ермәниләрин етник өзүнүадлаидырмасы сајылан "hаj" етноними мәһз Һајаса әјаләтинин адындадыр(105, 10). Һајаса әјаләт ады нсә намәлум мә'налы "hаj" вә Анадолу јарымадасында јашамыш Һинд - Авропа мәншәли Лувија етносунун дилиндә "са" шәкилчисиндән ибарәтдир (Меликишвили Г.А. К истории древней Грузии, Тбилиси, 1959, с.171.). И.М.Дјаконов јазыр ки, "(а)са" шәкилчиси ермәни дилинә аид дејил (88.212). О, һәм дә гејд едир ки, мәнбәләрдә Һајаса әјаләтиндә чәкилән шәхс вә јер адлары да ермәничә дејил. Демәли, "hаj" сөзү дә ермәниләрин етник алы сајылмыр. Һәм дә гејд едилмәлидир ки, ермәниләрин улу әчдадлары Балкан јарымадасындан (88.206) кәлмәмишдән чох әввәл Һајаса әјаләтинин ады ер.әв. XIV әсрдә јашамыш Хет дөвләтинин һөкмдары II Мурсилисин (ер.әв. 1339-1336) китабәләриндә чәкилир (88.81). Һајаса әјаләтинин ермәниләр ораја кәлмәздән әввәлки әһалисинин дили Г.А.Меликишвили вә И.М.Дјаконова көрә хат дилинә јахын иди (121.83).

Дејиләнләрдән ајдын олур ки, ермәниләрин "ермәни" вә "hаj" адларынын һәр икиси Урарту мәнбәләриндә адлары чәкилән Арме (Армени) вә Һајаса әјаләтләринин адларындан ибарәтдир.

Урарту чарлары индики Ермәнистиан әразисинә һәрби сәфәрләр тәшкил етмишләр. Михи әлифба илә гајаларда јаздырдыглары китабәләрдә онлар бурада чохлу хырда "өлкәләри" ишғал етдикләрини көстәрмишләр. Бу "өлкәләрин" адлары һурричә (урартуча) вә ермәничә дејил. Она көрә ермәни тарихчиләринин индики Еләнистан әразисиндә "Севандан Гарса гәдәр јалныз һурридиллиләрин јашадыглылары" фикри (История армянского народа. Ереван. 1980. с.17.) уједурмадыр. Урарту мәнбәләриндә индики Ермәнистан әразиси үчүн ваһид ад чәкилмир. Белә ад һеч олмамышдыр. Она көрә дә Урарту чарларынын гарәтчи һәрби сәфәрләринә гаршы чыха биләчәк сијаси гурум да јох иди.

Индики Емәнистан әразиси Урартунун инзибати тәркиб һиссәси дејилди. Чар Аркиштинин ер.әв. 782-чи илә аид китабәсиндә индики Ермәнистан әразисинин "дүшмән өлкә" адландырылмасы бу фикри тәсдигләјир. Бурасы мәлумдур ки, I Аркишти Ирәван јахынлығында Ирпуни адлы гала тикдирмиш вә орада 6600 дөјүшчү јерләшдирмишди. Ермәни тарихчиләри бу дөјүшчүләрин етник мәнсубијјәтчә ермәни олдугларыны јазырлар. Лакин урарту китабәләриндә көстәрилир ки, бу дөјүшчүләр "хетләрин вә тсупиләрин өлкәләриндән" идиләр (112. 128). Урарту мәнбәләриндә Фәрат чајынын сол саһилинә, Малатијадан шәргдә јерләшән Тсупа әјаләти антик мәнбәләрдә "Софена" кими гејд олунмушдур.

Ер.әв.VII әсрдә Гара дәнизин шимал чөлләриндән Күр-Араз овалығына вә индики Ермәнистан әразисинә гәдим түрк мәншәли кәмәрләр (антик мәнбәләрдә киммерләр) кәлдиләр. Антик мәнбәләрдә онлар һәм дә үмумиләшдиричи "скиф" ады илә чәкилирләр. Тарихшүнаслыгда скифләрин ирандилли сајылмасы учбатындан Чәнуби Гафгазда вә Өн Асијада бу гәдим түрк мәншәли етносун тарихи тәһриф олунмуш вәзијјәтдә галмагдадыр. Бә'зи тәдгигатчылар һесаб едирләр ки, илк дәфә Һомер (ер.әв.IX әср) тәрәфиндән "ат сүдү сағанлар" кими сәчијјәләндирилән вә "киммер" адландырылан бу етносун әсил јерли ады "киммер" дејил, кәнардан һансыса бир ирандилли етносун һарадаса онлара верилмиш аддыр вә иран дилләриндә куја, "һәмишә һәрәкәтдә олан" мә'насындадыр. Бу фикри иранщүнас В.А.Лившитс ирәли сүрмүш вә она И.М.Дјаконов тәрәфдар чыхараг "киммер" етник ады "зирәк (чевик) атлы дәстәси" кими мә'наландырылмышдыр. (Дьяконов И.М. К методике исследования по этнической истории ("Киммерийцы"). "Этнические проблемы истории Центральной Азии в древности". М.; 1981. с.97.).

Киммерләрин ирандилли сајылмасы вә антик мәнбәләрдә "киммер" етнониминин кәнардан верилмә ад сајылмасы фикри көкүндән сәһвдир. Бу гәдим етносун әсил ады Кәмәр (јахуд Гәмәр) олмагла гәдим түрк мәншәлидир. Кәмәр етноними илә Шәрги Анадолуда Карасу (Фәрат чајынын јухары башы) вә Кызыл Ирмак чајлар арасы әрази гәдим ермәни мәнбәләридә Гамирк (әсли Гамарк) адланыр (Фаст

Бузанд,III-китаб, 17-чи фәсил). Кызыл Ирмак чајынын сол саһилиндә Сивашла Гејсәријјә арасында бир бөлкәнин ады инди дә Кәмәрәкдир (165. 67). И.М.Дјаконова көрә ассур чары II Саргонун (ер.әв 722-705-чи илләр) јазыларында Урартунун шимал гәрбиндә Гамар өлкәсинин ады чәкилир. Азәрбајчанда, Күрчүстанда, Ермәнистанда, Шәрги Түркијәдә вә Чәнуби Азәрбајчанда Гәмәрли кәнд адлары бу тајфанын адыны сахламышдыр. XIX әсрдә тәкчә Чәнуби Гафгазда 10 Кәмәрли адлы јашајыш мәнтәгәси варды(113.111). Бу кәндләрин һамысынын әһалиси түркдилли иди. Кәмәрләрин Гәдим Шәрг мәнбәләриндә тәһрифә уғрамыш формаларда гејд олунмуш чар адлары (Теушпа, Тугдаме, Сандакур) да гәдим түркчәдир(14,82-85).

Кәмәрләр Урартунун индики Ермәнистан әразисиндә сәрһәдләринә чатдыгда Урарту чары I Руса (ер.әв.735-715) ер.әв. 715-чи илдә (Очерк истории Грузии. том I, Тбилиси 1989, с.211). Урарту мәнбәләриндә -Куриани (Б.Б.Пиотровскијә көрә Күр) чајынын јухары ахынында (бу беләдирсә, онда "Күр" һидроними ер.әв. VII әсрдә мөвчуд иди) адлы бөлкәдә онлары ордусу илә гаршылады. Ганлы дөјүшдә Урарту ордусу мәғлуб олду (121, 278) вә чар Руса (ассур мәнбәләриндә Урса) хәнчәри илә гарныны јыртараг өзүнү өлдүрдү (бах: 165). Кәмәрләр Ермәнистан әразисиндә чох галмадылар, чүнки онларын ардынча ер.әв. VII әсрин әввәлләриндә (ер.әв.680-чи илдә) түркдилли саклар шималдан Чәнуби Гафгаза кәлмишдиләр. Саклар кәмәрләри Күр-Араз овалығындан вә индики Ермәнистан әразисиндән сыхышдырыб чыхардараг Урарту сәрһәдләринә чатдылар. Урарту чары II Руса (ер.әв. 680-646) саклара гаршы чыхмагдан чәкинди. Көрүнүр, о, бабасы I Русанын кәмәрләр тәрәфиндән мәғлубијјәтини јахшы билирди. Әксинә, II Руса киммерләрә (кәмәрләрә) јахынлыг едәрәк онларла бирликдә саклара гаршы биркә дөјүшә кирмәк истәмишди. Лакин кәмәрләрин өзләри дә сакларла тоггушмадан чәкинирдиләр. Она көрә кәмәрләр индики Ермәнистан әразисиндән ер.әв.652-чи илдә Кичик Асијаја кечәрәк бир һиссәси орада мәнбәләрдә Гамар адланан әразидә (бах јухарыда) мәскунлашды, дикәр һиссәси Манна әразисинә кечди. Кичик Асијанын шәргиндә Фригија дөвләтинә сон гојдугдан сонра кәмәрләр онун әразисиндә отурдулар. Г.Капансјана көрә мәһз киммерләрин Кичик Асијаја кирмәсиндән сонра ермәниләрин әчдадларынын әсас һиссәси индики Ермәнистан әразисинә көчдү (106.155).

Әһмәд Зәки Валиди Тогана көрә саклар Ермәнистан әразисинә Кокунун башчылығы илә кәлмишдиләр (172.166).Онун Сарати вә Парати адлы оғланлары да аталарынын фәалијјәтини давам етдирдиләр. Паратинин адыны Һеродот Прогһиус кими (172.166), Паратинин оғлу Мадуванун оғлунун адыны исә Мадиус кими (172.166) јазмышдыр. Бу һакимләр Өн Асијаны да ләрзәјә салараг 28 ил мүддәтиндә ораны нәзарәтләри алтында сахладылар. Мадај чары Киаксар (ер.әв.625-585) Асуријаны јыхмагда она һәрби гүввә илә көмәк етмиш сакларын башчыларыны гонаглыға дә'вәт едәрәк өлдүрдүкдән сонра сакларын Өн Асијада 28 иллик ағалығына сон гојулду (172. 167). Сакларын әсас һиссәси исә Күр-Араз овалығында вә Алазан-Күр арасы овалыгда вә индики Ермәнистан әразисиндә мәскунлашдылар вә бу әразиләри әһатә едән чарлыг јаратдылар.

Сакларын ичәрисиндә тајфаларын адлары мә'лум дејил. Гәдим мәнбәләрдә ерадан әввәлки әсрләрдә вә еранын илк әсрләринә аид һадисәләрлә әлагәдар олараг Азәрбајчан вә Ермәнистан әразисиндә чәкилән түркмәншәли етнотопонимләр (Албан, Басине, Гаргар, Гугар, Ути, Шамаки, Ширван, Ширак вә б.) әсасында биз еһтимал тәрздә сакларын албан, басине, гаргар, гугар, кәнчәк, ути, шамаке, ширван вә ширак адлы ири тајфалардан ибарәт олдуғуну јазмышыг (Гејбуллајев Г.Ә. Азәрбајчанлыларын етник тарихинә даир. Бакы. 1994).

Чәнуби Гафгазда (Загафгазијада) скифләр вә Скиф чарлығы барәдә чох јазылмышдыр. Лакин тәдгигатчылар антик мүәллифләрин әсәрләриндә "скиф" ады алтында саклары, "Скиф чарлығы" ады алтында Сак чарлығыны нәзәрдә тутулдуғуну, сакларын етник мәнсубијјәтчә гәдим түрк мәншәли етнос олдуғуну өзләри үчүн ајдын едә билмәмишләр. Бу, бир тәрәфдән, һәмин тәдгигатчыларын әсас етибары илә ихтисасча иранշүнас олмаларындан ирәли кәлирсә, дикәр тәрәфдән гә-

рәзли сурәтдә (бу гәрәз рус, ермәни, фарс вә күрчү тарихчиләринин мәнсуб олдуғу өлкәләрдә гәдим дөврдә вә еркән орта әсрләрдә түркмәншәли етносларын ағалығы илә әлагәдар олараг нәсилдән нәсилә кечмиш мәнфи паталожи емосија илә бағлыдыр) гәдим түрк етносларынын тарихдә ролуну кичилтмәк кими елмлә гәти сурәтдә әлагәсн олмајан бир ијрәнч мөвге илә әлагәдардыр. Антик мәнбәләрдә "скиф" ады алтында мүхтәлиф гәдим түрк тајфаларынын, о сырадан әсас етибарилә сакларын (әсли Сака јахуд Шака) нәзәрдә тутулдуғу исә објектив тарихи һәгигәтдир. Буну һеч олмаса ер.әв.VII әсрдә Манна әразисиндә Сака, антик мәнбәләрдә Атропатена, Албанија вә Анадолунун шәргиндә гејд олунан үч Сакасена, Атропатена әразисиндә Баласакан, Албанијада Артсак, Сисакан, һазырда Шимали Азәрбајчанда вә Ермәнистанда Шәки, Чәнуби Азәрбајчанда Шакабад вә б. әјаләт, маһал вә јашајыш мәнтәгә адлары ајдын көстәрир (Бах: 82-101). "Иранштүнаслыг корлуғу" хәстәлијинә тутулмуш тәдгигатчылар вә бу "хәстәләрин" јаздыгларына кор-коранә инананлар бу һәгигәти көрмәкдән мәһрумдурлар. Нә етмәк олар, адамлар үчүн чохлу физиоложи хәстәликләр кими, елмдә дә хроники хәстәликләр вардыр, бу да олсун онлардан бири. Әкәр бу бир хәстәлик дејилсә, Мәркәзи Асијадан Гара дәнизин шимал саһилләринә гәдәр нәһәнк бир әразидә ер.әв. I миниллијин мүхтәлиф әсрләриндә тарих сәһнәсиндә көрүнмүш Алтај-Түрк мәншәли киммерләри (кәмәрләри јахуд гәмәрләри), саклары, сарматлары, аланлары, массагетләри вә б. ирандиллиләр сајылмасы нечә изаһ олуна биләр? Нормал елми дүшүнчә габилијјәтинә малик адамы јалныз мүәјјән заман чәрчивәсиндә бу бојда нәһәнк ујдурмаја инанмаға тәһрик етмәк олар, сонра тарихи һәгигәт өзүнә јол тапыб үзә чыхмалыдыр. Кәләчәк нәсилләрдән чыхачаг тәһлили тәфәккүрлү тәдгигатчылар кеч-тез тарихшүнаслыгда көк салмыш бу шиши кәсиб атачаглар. Буна сөз ола билмәз.

Сакларла әлагәдар һәллини көзләјән проблемләр чохдур. Мөвзумузла әлагәдар олараг биз Сак чарлығынын етник атрибусијасы, бу чарлығын әрази һүдудлары вә сакларын Азәрбајчан вә индики Ермәнистан әразисиндә азәрбајчанлыларын мәншәјиндә ролу мәсәләсини чох гыса шәкилдә нәзәрдән кечирәчәјик. Бунун үчүн археоложи газынтыларын нәтичәләринә, антик мәнбәләрдә бу мәсәлә бағлы пәракәндә мәлуматлара вә бу проблем әтрафында јазмыш тарихчиләрин мүлаһизәләринә нстинад едәчәјик.

Археоложи газынтылар нәтичәсиндә ашкарланмыш "скиф типли" әшјаларын (хүсусилә ох учлугларынын) јајылма әразиси көстәрмишдир ки, саклар әсас етибарилә Күр-Араз овалығында, Азәрбајчанын гәрб (Дағлыг Гарабағ вә Зәнкәзур) бөлкәләриндә, индики Ермәнистан әразисиндә, Азәрбајчан вә Ермәнистанын Күрчүстанла һәмсәрһәд рајонларынын әразиләриндә јашамышлар. Күрчүстанын Ахалсих гәзасында XIX әсрдә бир дағын Сакјурт адланмасы (133. 215) фикримизин доғрулуғуну тәсдиг едир. "Скиф әшјалары" ән чох Күр-Араз чајларарасы әразинин Ермәнистана аид һиссәсиндә вә Алазан-Күр чајларарасы әразидә (Күрчүстанын Кахетија, Сигнах, Гурчаани, Тионети вә б. р-нларында) тапылмышдыр (бах; С.А.Есаян, М.И.Погребова. Скифкие памятники Закавказья. М.; 1985, с.20, археоложи хәритә; М.Н.Погребова. Закавказья и его связи с Передней Азией в скифское время. М.; 1984, с. 208, хәритә.).Бурадан ајдын олур ки, Скиф (Сак) чарлығы да тәхминән мәһз бу әразиләри әһатә едирди.

Күрдән шималда Азәрбајчан әразисиндә скиф ох учлуглары чәми ики јердә - Абшерон јарымадасында вә Алазанын Күрә говушдуғу әразидә - Минкәчевирдә үзә чыхарылмышдыр. Күрүн Аразла бирләшдикдән сонра Хәзәрә гәдәр олан һиссәсиндән чәнубда-Муған дүзүндә скиф мәншәли абидә јохдур. Бу әрази о вахт Маннаја, сонра Мидијаја аид иди.

Ермәнистан әразисиндә скифләрә (јә'ни саклара) аид әшјалар 29 археоложи абидәдә (онларын 11-и јашајыш јерләридир), Күрчүстанын Күрлә - Алазан чајларарасы әразисиндә 30 абидәдә, Азәрбајчанын Күрдән чәнубдакы әразисиндә исә чәми 8 абидәдә тапылмышдыр (бах: 94.139-141). Демәли, индики Ермәнистан әразиси бүтүнлүклә Сак чарлығына аид иди. Гејд етмәк лазымдыр ки, Ермәнистанын

шимал-шәргиндә ерманнчә Танзут, Сурб-Наатак, Астхи-Блур, Бердатех, Тмбадир галаларында (бу гала адлары ерманичәјә тәрчүмә едилмиш түркдилли адлардыр) археоложи газынтылар нәтичәсиндә ер.әв.VII-VI әсрләрә аид мәдәни тәбәгәләр ашкар едилмишдир (Погребова М.Н. Закавказье и его связи с Передней Азией в скифское время, с. 220-221.). Бу көстәрир ки, һәмин галалар мәһз сакларын мөһкәмләндирилмиш мәскәнләри иди. Биз бурада Алазан вә Күр чајлар­арасы әразинин инди Күрчүстана мәхсус һиссәсиндә вә Азәрбајчанын Шәки-Закатала бөлкәсиндә сакларын јашамасы мәсәләсинә тохунмајачајыг. Тәкчә буну дeмәклә кифајәтләнирик ки, Клавди Птолемејин (II әср) Албанијада садаладығы шәһәр вә кәнд адларынын бир һиссәси мәһз инди Күрчүстана аид Кахетијада локализә олунур. Буну да нәзәрдә тутмаг лазымдыр ки, Страбон (Страбон, XI, 3,2) Алазан чајыны Албанијаја аид едир. Страбонун Күрүн Иберијадан вә Албанијадан ахмасы мә'луматыны (Страбон XI,I, 5) тәдгигатчылар индијәдәк дүз тәфсир едә билмәмишләр. Бу мә'лумат инди Күрчүстана мәнсуб Алазан-Күр чајлары арасы әразинин Албанијаја аид олдуғу вахтдакы вәзијјәти әкс етдирир. Одур ки, Алазан-Күр арасы овалыг мәнбәләрдә "Албан чөлү" адланырды. "Катехинская Тушетия состоит из так называемой Алвани, которая простирается до Катехинского Алазана. Алванские поле в Кахетии одна из плодородных местностей в западной части Кахетин". (Б.Дорн. Каспий. Спб. 1875, с.336). Күрчүстанда Алпана (Кутаис губернијасынын Лечхум гәзасында), Алвани-Самеоби(Тнонети гәзасында), Күр бојунда Земо-Албани вә Квемо-Албани вә башга топонимләр (133, 11, 13) түркмәншәли албанларын оралaрда јашадыгларыны көстәрир. Күрчү мәнбәләриндә албанлара мәхсус әјаләт кими көстәрилән вә Ерети адланан бу бөлкә ер.әв. II-I әсрләрдә Картли тәрәфиндән тутулмуш, вассал вәзијјәтинә салынмыш вә V әсрдә Күрчүстана бирләшдирилмишдир. Күр вә Алазан чај адларынын түркмәншәли олмасы көстәрир ки, бу чајларын һөвзәләриндә ерадан әввәл түркмәншәли тајфалар јашајырдылар.

Јухарыда садаладығымыз бүтүн археоложи абидәләр ер.әв. VII-Vәсрләрә аиддир.

Антик мәнбәләрдә Чәнуби Гафгазда скифләр барәдә мәлуматлар Һеродотун (ер.әв V әср) скифләрин "нәһәнк орду" илә Чәнуби Гафгаза кәлмәси (Һеродот 1, 103-104), Ксенефонтун (ер.әв. VI-Vәсрләр) Арминидә "скифләрин јашамасы" (Ксенефонт, Анабазис, VI. 7, 18-19), ер.әв VI-V әсрләрә аид мә'луматда Колхиданын "Скиф өлкәси" адландырылмасы (бах: "Вестник древней иссторин", 1947, № 1, с. 312 - 313), (Колхиданын Скиф өлкәси адландырылмасы түркмәншәли киммерләрин Гара дәнизин шимал чөлләриндән Чәнуби Гафгаза Меоти-Колхида јолу илә, јә'ни Гара дәнизин шәрг саһили боју кәлмәси (Меликишвили Г.А. К истории древней Грузии. Тбилиси, 1959, с. 9) илә изаһ олунур. Родослу Аполлонун (ер.әв.IIIәср) Колхидада Скиф чарынын Аета (гәдим түрк мәншәли Ата адынын тәһрифидир) адланмасы (М.Н.Погребова. Закафказья и его связи с Передой Азией в скифское время. с.19), Татситин албанларын јахынлығында скифләрин јашамасы (Татсит. Анналлар, II, 68), Плининин (Плини, VI, 13,), Страбонун (Страбон XI, 14,4) вә Арриaнын (Арриан, II, 84) Күрдән чәнубда Сакасин адлы әјаләтин јерләшмәси мә'луматлары илә битир. Гәдим күрчү мәнбәләриндә Македонијалы Искәндәрдән әввәл Күрчүстанда хәзәр дилиндә данышылмасы (бу мә'луматда "хәзәр" етноними алтында ер.әв.VII әсрдә скифләр, јә'ни саклар нәзәрдә тутулур.) мә'луматы да Күрчүстан әразисиндә сакларын јашамасы бахымындан марагдыдыр. Лакин Ермәнистанда вә Азәрбајчанын Күрдән чәнубда әразисиндә Сак етноними илә бағлы һөкмдар адларынын чәкилмәсинә көрә Vәср ермәни мәнбәләриндә вә Муса Каланкатлынын "Албан тарихи"ндә саклар барәдә нисбәтән әтрафлы мә'луматлар вардыр. Бу барәдә ашағыда данышачағыг.

Чәнуби Гафгазда Скиф (Сак) проблемләринә тохунмуш тәдгигатчыларын сөјләдикләри мүлаһизәләр исә беләдир. И.М.Дјаконов јазмышдыр ки, Чәнуби Гафгазда Скиф чарлығы олмушдур (89. 291). О, гејд етмишдир ки, бу чарлыг Күр-Араз чајлары арасы овалыгда јерләширди (89,250-251). Бу фикир һәгигәти әкс етдирир, чүнки бу овалыг А.М.Хазановун һаглы јаздығы кими. (Хазанов А.М. Соци-

альная история скифов . М.: 1975, с. 219.) көчәри скифләрин малдарлығы үчүн сәрфәли әрази иди. И.М.Дјаконова көрә Күрдән чәнублакы Сакасена әјаләти бу чарлығын мәркәзи иди (89. 251). (Лакин И.М.Дјаконова ајдын дејил ки, Страбон мүхтәлиф өлкәләрдә Сакасена адлы үч әјаләтин олдуғуну јазмышдыр, ашағыда бу барәдә дејәчәјик). Бу фикир дә И.М.Дјаконова мәхсусдур ки, скифләр (саклары нәзәрдә тутур) ермәниләрин тәркибиндә етник компонентләрдән бири олмушдур (88. 257). Јенә бу мүәллиф јазмышдыр ки, саклар Азәрбајчан әразисиндә чарлыг јаратмышлар (88, 174). К.В.Тревер јазмышдыр ки, саклар сонра Албан тајфа иттифагына дахил олмушлар (154, 59). И.М.Дјаконовун 1956-чы илдә дејилмиш бу фикирләри сонракы тәдгигатчыларын әсәрләриндә бир гәдәр уідурмалар әлавә олунмагла јалныз тәкрарланмышдыр.

Конкрет олараг Ермәнистан әразисиндә сакларын јашамалары барәдә фикирләр дә вардыр. Н.Ј. Марр јазмышдыр ки. Ермәнистанын бир бөлкәсиндә саклар јашајырдылар (Марр Н.Я. Избр. работы. том V с. 195.). С.Т.Јеремјан јазмышдыр ки, саклар Күр-Араз овалығыны тутараг киммерләри орадан сыхышдырдыгдан сонра Арарат вадисинә, орадан да Урмија көлү һөвзәсинә кечмишләр. (Еремян С.Т. Нашествие киммерцев и скифский племен и борьба Урарту и Ассирии против кочевников . "Историко-филологический журнал", 1968. № 2. с. 93-94.). Г. Капансјана көрә Һајаса өлкәсинин чәнубунда вә чәнуб шәргиндә һәрәкатын башында саклар дурурдулар (Капанцян Г. Историко-лингвистические работы к иачальиой истории армян-Древняя Малая Азия. Ереван. 1956. с.150.). Б.Б.Пиотровскијә көрә Чәнуби Гафгазын шәргиндә вә гәрбиндә мүхтәлиф скиф тајфалары јашајырды. Бу мүәллифә көрә Ермәнистан әразисиндә Урагунун Тејшебани галасыны саклар дағытмышдылар. Күрчү тарихчиси Г.А.Меликишвили јазмышдыр ки, Ирәван вә Севан бөлкәләриндә скиф типли әшјаларын тапылмасы орада киммерләрин вә сакларын јашадыгларыны көстәрир (Мелнкишвили Г.А. К истории древней Грузии, с. 225).

Гәдим ермәни мәнбәләриндә сакларла бағлы мә'луматлар әсасән V әсрә аид гајнагларда олдугларына көрә, чох һалларда јарымәфсанәвидир. Ермәнистан әразисиндә Сак чарлығынын мөвчуд олдуғу вахтдан тәхминән мин ил сонраја аид олдугларына көрә, бу мәнбәләрдә сакларын чар адлары тәһриф олунмуш вәзијјәтдәдир.

Саклар индики Ермәнистан әразисини ишғал етдикдә урартулулар онлара гаршы гошун јеритмәдиләр. Көрүнүр, урарту чарлары аз әввәл киммерләрлә тоггушманын урартулулар үчүн ағыр нәтичәсини унутмамышдылар.

Саклар Урарту дөвләтинин сүгутуну сурәтләндирдиләр. Бундан истифадә едән Чәнуби Азәрбајчан әразисиндәки Мадај дөвләти ер.әв. 590-чи илдә Урарту дөвләтинин Кичик Асијадакы әразисини ишғал етди . Бу әразијә шүбһәсиз, Армини вә Һајаса әјаләтләри дә дахил иди. Одур ки, Ксенефонт (ер.әв. Vәср) "Мадајдан асылы Армени дөвләти" ифадәсини ишләдир (Ксенефонт, II, 4, 2). Бу мә'луматда "Армени дөвләти" дедикдә Мадајын табелијиндә олан, лакин јерли һаким тәрәфиндән идарә олунан Армини әјаләти нәзәрдә тутулмалыдыр. Гејд едилмәлидир ки, Ксенефонтун вахтында бу әјаләт артыг Мадаја јох, ону әвәз етмиш фарс Әһәмәниләр дөвләтинә дахил иди. Көрүнүр, Әһәмәниләр бу әјаләтдә Мадајын чанишинини фарсмәншәли һаким илә әвәз етмишдиләр. Страбонун "мидијалылар ермәниләрин адәтләринин баниләридир" (Страбон, XI, 13, 9) мә'луматында Армини әјаләтинин Мадаја мәхсус олдуғуну көстәрилир. Мәһз Мадајын Урарту дөвләтинин әразисини ишғал етмәси илә "Урарту" јахуд "Биаини" адлары (Мадајларын Урарту дөвләтини нечә адландырдыглары мә'лум дејил) "Армини" ады илә әвәз олунур вә онлардан да Әһәмән сүлаләсиндән һөкмдар I Даранын Бүсүтун гаја јазысында ер.әв. 520-чи илдә "Урарту" иун гаршылығы кими "Армини" кими әксини тапыр.

Гејд етмәк лазымдыр ки, урартулуларын (әслиндә јухарыда дејилдији кими. Урарту дөвләтини јаратмыш һурриләрин) дилиндә јаранмыш Армиини (Арме әјаләтинин адындан вә һәм мәкан, һәм дә мәнсубијјәт билдирән "ини" шәкилчисиндән; урарту дилиндә "е" вә "и" сәсләри бир-бирини әвәз етдијинә көрә, бу ады һәм

"Армеини", һәм дә "Армеини" кими охумаг олар) әјаләт ады о вахт һеч дә өзләрини "haj" адландыранларын етник ады, јахуд онларын компакт һалда јашадыглары әразинин ады дејилди.

Сак чарлығы, дејилдији кими, Шимали Азәрбајчан вә индики Ермәнистан әразисини әһатә едирди. Демәли, индики Ермәнистан әразисиндә илк дөвләт гуруму гәдим түрк мәншәли Сак чарлығыдыр. "Библија"да бу чарлыг "Ашкеназ" адланыр. V әср ермәни тарихчиси Корјонун "Һајлар Ашкеназын нәслиндәндир" мә'луматы да бунула әлагәдардәр. Албан тарихчиси Муса Каланкатлы Григоринин Әрмәнијәдә IV әсрин әввәлләриндә христианлығы јајмасындан данышдыгда гејд едир ки, Григори "дүнјаја кәлдикдән сонра христианлығы јајмаг үчүн Ашкеназын нәсилләрининн (јә'ни сакларын вә һајларын - Г.Г.) јанына көндәрилмишди". ("Албан тарихи", I китаб, 10-чу фәсил). "Библија"да Јахын Шәрг халгларынын шәчәрәсиндә Ашкеназын (јә'ни Скиф чарлығынын) гардашы Торгом, Торгом исә Гомерин јә'ни киммерләрин (јә'ни кәмәрләрин) оғлу сајылыр. Моисеј Хоренаси Торгому ермәниләрин атасы адландырмышдыр. Бу јарымәфсанәви мә'луматдан алынан нәтичә ондан ибарәтдир ки, Әрмәнијә түркмәншәли кәмәрләрин вә сакларын өлкәси һесаб едилир.

Әрмәнијәдә Сак һөкмдарларынын һамысынын адлары мә'лум дејил. Гәдим ермәни мәнбәләриндә бу чарларын баниси Скаорди "Сак оғлу" (88. 174) адланыр. Әкәр һәр һансы бир өлкәдә чарлыг һәмин өлкәдә чохлуғу тәшкил едән етносун сијаси гуруму кими јаранырса, онда белә нәтичә алыныр ки, Әрмәнијәдә саклар апарычы рола малик идиләр.

V әср ермәни тарихчиси Моисеј Хоренаси ермәниләр (јә'ни өзүнү"haj" адландыранлар) барәдә ачыг јазыр ки, биз (јә'ни "haj" лар) кичик, азсајлы зәиф вә чох һалларда өзкәләрин һакимијјәти алтында јашајан халгыг". Бу мә'лумат көстәрир ки, V әсрдә индики Ермәнистан әразисиндә ермәниләр азлыг тәшкил едирдиләр. Орада ермәниләрин адлары түркчә олан јашајыш мәнтәгәләриндә јашамалары да, онларын кәлмә олдугларыны көстәрир. Гәдимдә дә белә иди. Мәсәлән, Моисеј Хоренасинин өзү "Хоренли Моисеј" мә'насындадыр; демәли, Моисеј Хорен (бу мәнтәгә Тарон әјаләтиндә иди) адлы кәнддән иди. "Хорен" ады ермәничә Һорен топониминин тәһрифидир. Һорен топоними исә ермәничә тәләффүздә әввәлинә "h" сәси әлавә олунмагла гәдим түркчә орон "кәлиш јери", "јашајыш јери", "малгара үчүн үстү ачыг һассарланмыш јер", "хан тәрәфиндән тә'јин олунмуш јер", "(һәрби) хидмәт јери" сөзүндән (147, 1,477-478) ибарәтдир. Мүгајисә үчүн демәк олар ки, Албан тарихчиси Муса Каланкантлынын "Албан тарихи" әсәриндә Албанијада бир јашајыш мәнтәгәси дә Дасһоран адланыр. Бу топоним түркчә тас (даш, гаја) вә әввәлинә "h" сәс әлавә олунмагла "орон" сөзүндән ибарәтдир. Гејд етмәк лазымдыр ки, Алтај дилләриндә орон һәм дә "көчәбә", "оба" мә'насындадыр (Г.М.Василевич. Топонимы тунгусского происхождения. "Этнография имен" М.: 1971, с. 167).

V әсрин 40-чы илләриндә Әрмәнијәдә бир философ Езник Когбатси ("Когблу Езник") адланыр. Ашағыда биз Когб (әсли "Колб"-дур, лакин гәдим ермәничә "л" сәси "ғ" сәси илә верилирди) маһал адыны гәдим түрк мәншәли "Кулоба" адынын ермәничә јазылышы олдуғуну дејәчәјик. VII әсрдә Әрмәнијәдә Габриел Шиггаратси адлы һәким јашајырды. Бу шәхсин ады исә "Шиггарлы Габриел" мә'насындадыр. Шиггар Ермәнистанда јер адыдыр. Бу ад гәдим түрк дилләриндә шиңг "сылдырым дағ јарғаны", "алынмаз дағ" (126. 626) вә гар " алынмаз (сылдырым) гаја" (108, 107) сөзләриндән ибарәтдир. VII әсрдә јашамыш Анани Ширакатси "Әрмәнијә чоғрафијасы" адлы әсәрин мүәллифидир. Онун Ширaклы олмасы етник мәнсубијјәтчә ермәни (haj) олмасы демәк дејил.

Јухарыда дедик ки, Әрмәнијәнин илк чарлары Сак мәншәли һакимләр иди. Моисеј Хоренаси ер.әв. VII әсрин ахырында Әрмәнијә һөкмдарынын адыны Паруријр кими јазмышдыр. Мүәллиф ону скаорди "сак нәслиндән олан", "сак оғлу" (88. 174) адландырыр. Она көрә Б.Б.Пиотровски јазмышдыр ки. "Парујр скиф мәншәли ермәни башчысыдыр" (141) . Онун бу фикри Моисеј Хоренаси "Скаорди

бизим гүдрәтли банимиздир" (Мојсеј Хоренаси, I китаб, 23-чү фәсил) мә'луматына ујғундур. Лакин, көрүндүјү кими. V әср ермәни мүәллифи "сак" јаздығы һалда Б.Б.Пиотровски ону "скиф" кими гејд едир.

Мојсеј Хоренаси Парујру "Әрмәнијәдә илк тач гојан" кими сәчијјәләндирир (Мојсеј Хоренаси, I китаб, 21-чи фәсил). Бунула әлагәдар И.М.Дјаконов јазыр ки, Мојсеј Хоренасинин әсәриндә Арминидә Ермәни чарлығынын јаранмасында һансыса јаделлиләрлә мүтәфиглијин ролу ајдын көрүнүр вә бу мүттәфиглик мадајларда әлагәли иди (88. 194).

Парујр ады түркчә бар "вар", "өзүдүр" вә ур "варис" ,"өвлад" сөзләриндән ибарәтдир. (Аддаки "ј" ишарәси гәдим ермәни дилиндә әлавә олунма сәсдир). Бу ад Гара дәнизән шимал саһилләриндә Скиф чары Гнур (Һеродот, IV, 76) . (түрк дилләриндә гун "кнјаз" вә ун "оғул", "варис", "өвлад" сөзләриндән, Түркијәдә Осман Газинин сәркәрдәси Гунур-Алп , XIIәсрдә Күрчүстана кәлмиш Чинли тајфасынын башчысы Чин-Бакур (бәк вә ур сөзләриндән) вә б. адларла сыра тәшкил едир. Парујрун етник мәнсубијјәтчә Сак олдуғуну көстәрән башга факт да вардыр. Мојсеј Хоренаси јазыр ки. Парујр Мадај чары Киаксарын Ассуријанын пајтахты Нинева шәһәринин тутмасында иштирак етмишдир. (Мојсеј Хоренаси. I китаб. 21-чи фәсил). Демәли, Парујр Киаксарын мүттәфиги иди. Башга мәнбәләрдән мә'лумдур ки, Нинева шәһәринин ер.әв. 612-чи илдә тутулмасында Киаксара ермәниләр ("һај"лар) јох, скифләр (јә'ни саклар) көмәк етмишләр (88, 176). Мојсеј Хоренаси һәмчинин гәдим ермәничә јазылышча Һрачеај, Парнујс, Корнак вә б. чар адларыны да чәкир (бах ашағыја). Бу адларын һамысы гәдим түркчәдир. Һәмин мүәллиф ер.әв. бир Әрмәнијә (јә'ни Сак)чарынын адыны Слак кими јазыр. Бу ад гәдим түркчә ес "ағыл" "зәка" сөзүндәдир. Онун һаггында мүәллиф јазыр ки. "доғрусуну дејә билмирәм, һајкданмы төрәнмишдир (јә'ни етник мәнсубијјәтчә "һај"дыр - Г.Г.), јохса она гәдәр (јә'ни "һај"лара гәдәр - Г.Г.) өлкәдәки (јә'ни Әрмәнијәдәки -Г.Г.) абориксенләрдән" (Мојсеј Хоренаси, I китаб. 23-чү фәсил). Һәмин мүәллиф ер.әв. I әсрә аид һадисәләрдән данышаркән Әрмәнијәдә Паскам шәхс адыны чәкир. Бу ад гәдим түркчәдир. V әср ермәни тарихчиси Мојсеј Хоренаси онун нәслиндән Торк адлы бир нәфәри Әрмәнијәдә Парфијанын Аршаклар сүлаләсиндән I Тиридадын еранын I әсринин орталарында Әрмәнијәнин гәрбиндә һаким тә'јин етдијини јаздыгдан сонра онун харичи көрүнүшүнү беләтәсвир едир: "Кобуд чизкили, һүндүр бојлу, јөндәмсиз, јасты бурунлу, батыг көзлү, дәһшәтли бахышлы, нәһәнк көвдәли вә гүввәтли Торк" (Мојсеј Хоренаси, II китаб, 8-чи фәсил). Бу монголоид иргли адамын заһири көрүнүшүн тәсвиридир.

Гәдим ермәничә јазылышда Паскам кими гејд едилмиш шәхс әсли Бас-Гам (јә'ни Баш-Гам, башга сөзлә "Баш шаман") иди. Мидијада ер.әв 521 -чи илдә фарс һакимијјәтинә гаршы үсјан етмиш Гаумата (әсли Гам-Ата) вә "Китаби дәдә Горгуд"да Гамхан шәхс адлары илә Паскам (Баш-Гам) шәхс ады мә'нача ејнидир.

V әср мүәллифи Фавст Бузанд Әрмәнијәдә Сак нәслиндән бир һакимин адыны гәдим ермәничә Писак кими јазмышдыр (Фавст Бузанд, II китаб, 20-чи фәсил). Бу шәхс ады гәдим түрк дилләриндә пи (би) "бәј", "шаһзадә", "башчы" (147, II, 97) вә сак, чак "сајыг", "ојаг", "һушјар" (93, 480) сөзләриндән ибарәтдир. Бу адын "сак" һиссәси Парфијанын Аршаклар сүлаләсинин баниси Аршак, X әсрдә Чин Түркүстанынын Кашгар әјаләтинин һакими Оғулчак, Сәлчуг оғузларынын әмирләриндән Туршаг, "Игор полку һаггында дастан" да гыпчаг ханы Кончак, Сисакан епископунун ады Матушаг (Албан тарихи, IIкитаб, 16-чы фәсил) вә б. шәхс адларында әксини тапмышдыр.

Ксенефонт (ер.әв.Vәср) Кичик Асијанын шәргиндән данышдыгда Армини әјаләтинин Мадаја хәрач вермәкдән бојун гачырдығыны вә мүстәгил чарлыға чеврилдијини јазмышдыр. Мүәллиф һөкмдарын адыны чәкмир, лакин онун оғланларынын Тигран вә Сабар, орду башчысынын Ембас адландығыны гејд едир. (Ксенефонт, Анабазис, I китаб, 24-чү фәсил. 30-чу абзас).

Тигран шәхс ады ермәничә дејил. Ираншүнаслар (мәсәлән, И.М.Дјаконов Тигран адыны иранмәншәли сајыр) бу ады фарсча тиғ "учу шиш", "ити" (тат ди-

линдә инди дә ағзы ити метал аләтә "тич" дејилир) сөзү илә бағлајырлар, лакин адын "ран" һиссәсинин мә'насыны ача билмирләр.

Әслиндә Тигран шәхс ады түрк дилләриндә тынг "мөһкәм" "гүввәтли" (бах: 93) вә әрән "шүчаәтли". "чәсур дөјүшчү", "мәрд оғул", "гочаг" (147, I. 291) сөзләринин бирләшмәсиндән ибарәт аддыр. (Vәсрдә јашамыш Ктесиј Мидијада бир чарын адыны Артик кими гејд едир ки, бу да түркчә әр "киши" вә тынг сөзләриндән ибарәтдир). Лакин, көрүнүр, ата-анасынын дилиндә Тиг Әрән кими сәсләнмиш ады антик мүәллифләр "Тигран" кими јазмыш, елә дә ермәни мәнбәләринә кечмишдир. Сабар шәхс ады түркчә сәбәр "тәмиз", "еһтијатлы", "гәнаәтчил" "гајда севән", "хоша кәлән" (143, III, 2, 1993, 1997) сөзүндәдир. Бу ад IX әсрдә түрк болгарларын ханы Севар, X әсрдә Дәјләмин түрк һакими Савар, IX әсрдә Артсакда Әр-Руб маһалынын һакими Савар вә б. шәхс адлары илә ејнидир. Сәркәрдә Ембасын ады исә түркчә ем "дәрман", "чадукәрлик", "бачарыглы"(147. I, 270) вә бас "башчы" сөзләриндән ибарәтдир.

Јухарыда дедик ки, ер.әв. 590-чи илдә Мадај (Мидија) Урарту дөвләтинә сон гојараг әразисини тутмушду. Ер.әв. 550-чи илдә Мадајда һакимијјәт фарсларын Әһәмән сүлаләсинә кечдикдән сонра ер.әв. 521-518-чи илләр арасында Армини Әһәмәнләр дөвләтинин 13-чү чанишинлијинә дахил едилди. О вахт индики Ермәнистан әразиси һәлә Әрмәнијә адланмырды. Үмумијјәтлә, Урарту дөвләти вә Сак чарлығы вахтларында олдуғу кими, ер.әв. II әсрә гәдәр ("Бөјүк Әрмәнијә" јарадылана гәдәр) индики Ермәнистан әразисинин нечә адландығы мәлум дејил.

Ашағыда дејәчәјимиз кими, Армини чанишини, әслән Атропатеналы сәркәрдә Арташесин ишғалчылығы сајәсиндә Бөјүк Әрмәнијә јарадылмасы илә Кичик Асијадакы Армини ады ишғал олунмуш әразиләрә, о сырадан индики Ермәнистан әразисинә шамил олунмушдур.

Шимали Азәрбајчан вә индики Ермәнистан әразисиндә Сак чарлығынын парчаланма вахты мәлум дејил. Бурасы ајдындыр ки, бу чарлығын дағылмасы нәтичәсиндә ер.әв. IV-III әсрләрдә Көјчә вә Зәнкәзур бөлкәләриндә Сисакан (сакларын Си сүлаләсинин адындан вә Сак етнониминдән), Күрдән чәнубда Сакасин вә Күрдән шималда Албан дөвләтләри јаранмышды. Ер.әв. 521 -чи илдә Иран Әһәмәнләр дөвләтинә гаршы үсјан едән өлкәләр ичәрисиндә Армини әјаләти дә варды. Бүсутун гаја јазысында "Армини" адынын чәкилмәси дә бу һадисә илә бағлыдыр. Үсјан јатырылдыгдан сонра Армини чанишинлијә чеврилди. Бунунла әлагәдар олараг бир мәсәләни дә гејд етмәк лазымдыр: Бүсутун гаја јазысында дејилир ки, Арминидә үсјанын јатырылмасы Дадаршиш адлы Әрмәнијә һәвалә олунмушдур. Бу мә'луматдан ајдын олур ки, үсјан едәнләр етник мәнсубијјәтчә ермәниләр ("һај"лар) дејилдиләр, чүнки белә һалда I Дара үсјанын јатырылмасыны Әрмәнијә (һаја) тапшырмазды. Дадаршиш шәхс ады да ермәничә дејил, бу тәмиз түркдилли ад олмагла "Дадар" вә түрк дилләриндә чин, шин "икид" сөзләриндән ибарәтдир.

Әһәмәнләр импернјасынын тәркибиндә Армини XIII чанишинлијә дахил иди. Чанишинлији Әһәмән сүлаләсиндән олан һакимләр идарә едирдиләр. Бу һакимләр ичәрисиндә гәдим јунанча јазылышда адлары Оронт кими јазылан шәхсләр мүһүм јер тутурдулар. Ер.әв. 401-чи илдә Арминидән кечмиш Ксенефонт орада чанишинин Оронт адландығыны јазмышдыр (Ксенофонт, Анабазис, II, 4.).О гејд едир ки, Оронт Иран шаһынын күрәкәнидир (Ксенефонт, III. 5, 17). Антик мәнбәләрдә ер.әв. IV-II әсрләрдә Армини әразисиндә чохлу Оронт һөкмдар ады мә'лумдур. Гәдим јунанча Оронт кими јазылмыш ад V әср ермәни мәнбәләриндә Еруанд (Ерванд) (әввәлинә ермәничә "j" сәсинин әлавәсилә Јеруанд јахуд Јерванд) кимидир.

Лакин Ксенефонтун Кичик Асијанын шәргиндән кечдикдә чанишин Оронтун атасынын адыны Артасур кими гејд етмәси марағлыдыр. Артасур гәдим јунан дилиндә "ч" сәси олмадығына көрә Ардачур адынын фонетик формасы олмагла, гәдим түрк дилләриндә арда "шух", "ојнаг" ; "күмраһ", "итигачан", "чәлд" вә чур "гүввәтли", "вүгарлы" , "әзәмәтли" (143, IV. 1, 671) сөзләриндән ибарәтдир. Адын

"чур" һиссәсинин иштирак етдији шәхс адларына VIII әсрдә Ујғур хаганлығында Мојончур, IX әсрдә Әрәб Хилафәтиндә түрк сәркәрдәси Мангачур, XII-XIII әсрләрдә монголларда Бајанчур вә б. шәхс адлары мисал көстәрмәк олар. Гејд едилмәлидир ки, ер.әв. 316-чы илдә Атропатенада һөкмдарын адыны да антик мүәллиф Оронтобат кими јазмышдыр. Нәдәнсә, ермәни тарихчиләри онун адыны "Јервантабад " кими јазмырлар. Еһтимал ки, Оронтобат јерли Орозбат шәхс адынын јунан дилиндә тәһриф формасы олмагла гәдим түрк дилләриндә ораз, оруз, орис " хошбәхт нишанә" вә бат "мәтин", "баһадыр" (Чинкиз ханын нәвәси Бату ханын адыны хатырлајын) сөзләриндән ибарәтдир.

Оруз (Орус) Азәрбајчан тарихиндә мүһүм рол ојнамыш бир нечә шәхсин адыдыр. Ер.әв. 66-чы илдә Рома сәркәрдәси Гнеј Помпејлә вурушмуш Албан чарынын ады Оројз (Оруз) иди. Vәсрдә Албанијанын Кирдман әјаләтинин һакиминин ады да Орус иди. Ермәни мәнбәләриндә вә Албан тарихчиси Муса Каланкатлынын "Албан тарихи" әсәриндә гәдим ермәничә јазылышда әввәлинә "h" сәсинин әлавә олунмасы илә бу ад Һурс кими, әсәрин русчаја тәрчүмәсиндә Хурс кимидир. Азәрбајчан тарихчиләри бу ады русчадан Хурс кими көтүрүб әсәрләринә салмышлар. Һәмин Орусун (јахуд Орузун) Дашкәсән р-нун Хачбулаг кәндинин јахынлығында гәбри XIX әсрдә азәрбајчанлы вә ермәни аиләләринин ситајиш јери иди. Орусун гәбринин зијарәткаһ олмасы онун Кирдманда христиан динини јајмасы илә әлагәдардыр. "Китаби Дәдә Горгуд" да Оруз (бу адын "Уруз" кими охунмасы сәһвдир) шәхс ады да бу сырадандыр. Ер.әв. 336-чы илдә Арминидә Әһәмән сүлаләсиндән Кодоман адлы бир нәфәр чанишинлик едирди. Һәмин илдән сонра о ер.әв. 331-чи илә гәдәр III Дара ады илә Әһәмәнләрдән ахырынчы Иран шаһы олмушдур.

Ер әв. 331-чи илдә Македонјалы Искәндәр илә Иран шаһы III Дара арасында дөјүшдә Әһәмәнләр дөвләтинә дахил олан Армини әјаләтинин чанишини Оронт да иштирак едирди. Мә'лум олдуғу кими һәмин дөјүшдә Искәндәр галиб кәлмиш вә Иран Әһәмәнләр дөвләти сүгут етмишдир. Ер.әв. 321-чи илдә Искәндәрин өлүмүндән сонра Әрмәнијәдә Оронтлар (Ермәни мәнбәләриндә Еруандлар) сүлаләсинин дөвләти јаранды вә мүстәгил чарлыға чеврилди.

Искәндәрин өлүмүндән сонра онун сәркәрдәләри императорлуғу парчаладылар. Ер.әв.312-чи илдә Өн Асијанын бир һиссәси вә Кичик Асија, о чүмләдән гәдим Армеини сәркәрдә Селевкә кечди вә онун ады илә Селевкләр дөвләти јаранды.

Оронтлар дөвләтинин сәрһәдләри дәгиг мә'лум олмаса да, әсас етибарилә индики Ермәнистан әразисинин гәрб һиссәсини әһатә едирди. Мәһз әввәлчә Оронтлар дөвләти сајәсиндә Кичик Асијанын шәргиндә јерләшән Армини әјаләтинин ады индики Ермәнистан әразисинә дә шамил олунду. Дөвләтин пајтахты әввәлчә Арарат вадисиндә ер.әв VIII әсрдә Урарту чары Аркиштинин әсасыны гојдуғу Аркиштиһинили" (сонракы Армавир) шәһәри иди. Сонра Еруандлар зәнкичајын Араза төкүлдүјү јердә Еруандашат адланан шәһәр салдылар ("шад" сөзү фарс шаһларынын салдығы шәһәр адлары үчүн дә сәчијјәвидир. мәсәлән, Шаһ Фируз -459-484 Шад Фируз шәһәрини салмышды). Ермәни тарихчиләри бу адын "шад" (ермәничә јазылышда "шат") һиссәсинин фарсча олдуғуну јазырлар, чүнки ермәни дилиндә белә сөз јохдур, билмирләр ки, фарс дилиндә шад (ејнилә Азәрбајчан дилиндә шад "севинч" "хош әһвал-руһијјә") сөзү шумерчәдир, икинчиси Ө шад сөзү аре дилиндәки шаһр сөзүндәндир (48, 30). Ер.әв IIIминилликдә шумер дилиндә фарсчә "шад" сөзү ола билмәзди, һеч олмаса она көрә ки, онда һәлә фарс етносунун өзү мөвчуд дејилди.

Ер.әв. 201-чи илдә Селевкләр дөвләтинин һөкмдары III Антиох Оронтлар (ермәни мәнбәләриндә Јеруандлар) дөвләтинин башчысы Оронту Арминидә вә гисмән индики Ермәнистан әразисиндә һакимијјәтдән кәнарлашдыраг ораны чанишинлијә чевирди вә әслән мидијалы (о дөвр үчүн атропатеналы) сәркәрдәси Арташеси ораја чанишин (стратег) тә'јин етди. Бу чанишинин ады антик мәнбәләрдә Артаксес кимидир. Адын бу формасы "Албан тарихи"ндә дә әксини тапмышдыр. Бу шәхс ады гәдим јунан дилиндә "ш" сәси олмадығына көрә Әрташ јахуд

Ар-Таш адынын јазылышыдыр, "ес" сонлуғу исә јунан дилиндә адлыг һал шәкилчисидир (мәсәлән, Аристотел шәхс адынын јунанча "Аристотелес" кими јазылышы илә мүгајисә един). Гејд едилмәлидир ки, Страбон онун адыны мәһз Артакс кими јазмышдыр (Страбон, XI, 14, 5). Адын әслинин Арташ олмасыны онун гәдим ермәни мәнбәләриндә Арташес кими јазылышы да көстәрир ки, бу да "Арташ" шәхс адындан вә јунан дилиндә "ес" адлы һал шәкилчисиндән ибарәтдир. Демәли, ермәни мәнбәләриндә Арташес кими јазылмыш адын әсли Арташдыр. Бу тәмиз түрк мәншәли шәхс адыдыр. Әрмәнијәдә Чинли түрк тајфасындан (бу барәдә ашағыда данышачајыг) чыхмыш сәркәрдәләр ичәрисиндә ермәничә јазылышда Арташ кими гејд олунмуш шәхс адлары да мә'лумдур. Мәсәлән, сәркәрдә Манвел Мамигунун атасынын ады Арташен, оғлунун ады Арташес иди (Фавст Бузанд, III китаб, 37-чи фәсил). Гәдим түрк халгларынын тарихиндә Арташ һөкмдар адлары олмушдур. Мәсәлән, XI әсрдә Сәлчуг оғузларынын бәјләриндән бири вә XVI әсрдә Өзбәкистанда бир хан Әрташ адланырды. Адын "әр" һиссәсн гәдим түрк дилләриндә "киши", "дөјүшчү", "икид" мә'наларында бир сыра түрк һөкмдар адларынын (мәсәлән; Алп-Арсланын күрәкәни Әр-Барсган, Сәлчуг бәјләриндән Әр-Тоғрул, Әр-Туған вә б.) әксини тапмышдыр. Түркләрдә сону "таш" сөзү илә битән шәхс адлары гәдим тарихә маликдир. Һәлә ер.әв. II минилликин орталарында Чәнуби Азәрбајчан әразисиндә јашамыш вә бир мүддәт Месопотамијада һөкмдарлыг етмиш гәдим түрк мәншәли Кас тајфасынын чар адлары ичәрисиндә Канташ, Караинташ, Каракардаш, Марутташ, Киккиурташ адлары мөвчуддур. (Бу барәдә бах:13) Антик мүәллифләрдән бири ер.әв. IV әсрдә Орта Асијада Македонјалы Искәндәрә гаршы чыхмыш бир һакимин адыны Картазес кими гејд етмишдир. (Курций Руф, VII, 7,1). Бу ад шүбһәсиз ки, түркчә Карташ шәхс адынын гәдим јунан дилиндә јазылыш формасыдыр. Еркән орта әсрләрдә Мәркәзи Асијада Ујғур хаганлығында һөкмдар Кинг-Даш, Харәзм әјаләтинин һөкмдары Алтун-Таш (1017-1032), Маһмуд Гәзнәвинин сәркәрдәси Алтун-Таш, XII әсрдә Азәрбајчанда Бәјләган шәһәриндә Алтун-Таш, һәмин әсрдә Орта Асијада Гара-Китајларын ханы Јелој-Даш, Сәлчуг оғузларынын султаны Мәликшаһын (1072-1092) әмирләриндән бири Арслан-Таш, 1029-чу илдә илк дәфә Чәнуби Азәрбајчана кәлмиш оғузларын башчысы Көк-Таш, Сәлчуг оғузларынын бәјләриндән Су-Таш вә б. шәхс адлары Әрмәнијәнин чанишини Арташ (әсли Әр-Таш) ады илә сыра тәшкил едир. Низами Кәнчәвинин "Једди көзәл" поемасында чәкилән Түрктаз шәхс ады да, фикримизчә әслиндә Түрк-Тас (јахуд Түрк-Таш) иди. Әрташын (Арташын) түркмәншәли шәхс ады олмасы бир дә онунла тәсдигләнир ки, биринчи, Әрташ Кичик Мидијадан, јә'ни Атропатенадан иди. Ермәни мүәллифләри ән'әнәви сурәтдә атропатеналылары Мар (Мад, јә'ни Мадај етнониминин гәдим ермәничә јазылышы) адландырырлар. Vәср ермәни тарихчиси Моисеј Хоренаси Арташесин етник мәнсубијјәтчә мар (мидијалы) олдуғуну јазмышдыр. О јазыр ки, Әрмәнијә чары Јеруанд "Марларын" (јә'ни атропатеналы-ларын - Г.Г,) өлкәсиндән Арташесин онун үчүн тәһлүкә олдуғуну һисс етдијинә көрә сәфир васитәсилә вә һәдијјәләрлә Парс чарыны әлә алмаг истәјирди ки, мадајлы Арташеси тутуб она версин" (Моисеј Хоренаси, II китаб, 38-чи фәсил). Мә'луматын бу һиссәси доғрудур ки, Арташес атропатеналы иди. Атропатеналыларын исә азәрбајчанлыларын түркмәншәли улу әчдадларымыздан бири олдуғу инди шүбһәсиздир. Рус, фарс вә ермәни тарихчиләринин, Азәрбајчанда онларын дедикләрини тәкрарлајан Играр Әлијевин атропатеналылары ирандилли халг һесаб етмәләри үмумијјәтлә, түрк халгларына вә Азәрбајчан халгынын түркмәншәли улу әчдадларына гаршы чеврилмиш икраһ һиссинин тәзаһүрүдүр. Лакин кеч-тез тарихи һәгигәт јерини тутачагдыр. Икинчи, Моисеј Хоренасинин јаздығына көрә Арташес дөјүш вахты өркән (аркан) ишләдирди. Дөјүшдә узагдан дүшмәнин боғазына салыб сүрүтмәк үчүн өркән ишләдилмәси гајдасы түрк халгларынын бир дөјүш үсулудур. Антик мүәллифләрин әсәрләриндә бу дөјүш үсулунун түрк мәншәли сарматларда, һунларда, басилләрдә, аланларда вә б. тәтбиги һаггында мә'матлар вардыр. Һәлә Һеродот (Һеродот, IV, 85) Мидијада јашајан сагартиләр ичәрисиндә бу дөјүш үсулу барәдә јазмышдыр. Ирандилли тај-

фаларда вә ермәниләрдә белә дөјүш үсулу барәдә һеч нә мә'лум дејил. Үчүнчү, Моисеј Хоренасинин јаздығына көрә Арташес Албан чарынын гызы Сатеникә евләндикдә атасы гызын әвәзинә калым (башлыг) истәмишди. Гыз әвәзинә калым алынмасы мәншәчә гәдим түрк мәншәли адәтдир. Ермәни дилиндә башлыг сөзүнү ифадә етмәк үчүн сөз јохдур, демәли, онларда бу адәт дә олмамышдыр. XIX әсрдә Ермәнистандакы ермәниләрин тој адәтләриндә гејд олунмуш "сутгаған" сөзү Азәрбајчан дилиндә "сүд" (сүдпуллу) вә "галан" (калым сөзүнүн гәдим формасы "калан"дыр, лакин ермәничә "л" сәси "ғ" сәси илә ифадә олундуғуна көрә "гаған" формасыны кәсб етмишдир) сөзләринин ибарәтдир.

Селевкләр дөвләтини Рома сүгута јетирдикдән сонра бу дөвләтин тәркибинә дахил олан өлкәләр мүстәгил олдулар . Ер.әв. 183-чү илдә Селевкләрин Арминидә чанишини Әр-Таш (ермәни мәнбәләриндә Арташес) дә Арминини мүстәгил елан етди вә ер. әв. 165-чи илдән башлајараг ихтијарындакы орду илә ишғалчылыг сијасәтинә кечәрәк гоншу дөвләтләрдән әразиләр фәтһ етмәјә башлады. Әр-Таш Ородлар (Јервандлар) дөвләтинин әразисинә - индики Ермәнистан әразисинә јени өлкәләр бирләшдирәрәк Бөјүк Әрмәнијә јаратды. Бунунла да Анадолунун шәргиндәки "Армини" әјаләтинин ады даһа кениш әразиләрә шамил олунан ада чеврилди. Орондун (ермәничә Јервандын) һакимијјәти илләриндә "Армина" ады индики Ермәнистан әразисинә шамил олдуғуну јухарыда демишик. Арташ дөврүндә (ер.әв. 189-160) исә һәм дә индики Ермәнистан әразисини әһатә едән Бөјүк Әрмәнијә (Бөјүк Ермәнистан) ады јаранды вә бунунла үмумиләшдиричи "Армини" ("Әрмәнијә" мә'насын-да) анлајышы мејдана чыхды.

Демәли, әввәлчә Арме әјаләтинин көклү һурридилли вә лувијадилли сакинлринин ады олан "ермәни" сөзү Балканлардан кәлмә фригләрин бир голу Арме әјаләтиндә јерләшдикдән сонра һәм дә бу голун адамларына шамил олунмуш ад иди. Бөјүк Әрмәнијәнин јаранмасы илә Шәрги Анадолудакы Армини әјаләтинин ады индики Ермәнистан әразисинә шамил олдугдан сонра (гәдим күрчүләр дә Урарту өлкәсинә вердикләри "Јухары өлкә" мә'насында "Сомхети" адыны сонра индики Ермәнистан әразисинә шамил етмишдиләр) "ермәни" ады "әрмәнијәли" мә'насында һәм Әрмәнијәдә јашајан, лакин азлыг тәшкил едән "hај"лара, һәм дә ер.әв VIII вә сонракы әсрләрдә бурада мәскунлашмыш, һәм дә чохлуғу тәшкил етмиш түрк тајфалары үчүн үмумиләшдиричи етник ада чеврилди. Бунун сәбәби о иди ки, нә Сак чарлығы, нә дә Ервандлар дөвләти вахтында Әрмәнијәдә јашајан түрк дилли тајфалар үчүн ваһид етник ад јох иди, ваһид етник ад формалашмамышды. Јери кәлмишкән гејд едәк ки, индики Ермәнистан әразисинин ады кими "Әрмәнијә" ады XI-XII әсрләрдән сонра унудулду. Һәр һалда әсас етибарилә индики Ермәнистан әразисиндә јашајыш "Дәдә Горгуд" оғузлары бу ады ишләтмирдиләр. Онун әвәзиндә "Оғуз ели" ады вардыр.

Ар-Таш Әрмәнијәдә фарсмәншәли Јервандләрын һакимијјәтинә сон гојду. Албан тарихчиси Муса Каланкатлы јазыр ки, Арташес Јерванда һүчум едәркән, Јерванд Албанијанын Ути әјаләтиндә иди. "Ордусуну орада сахлајыб Арташес өз шәһәринә гајыдыр. Орада Албан ордусуну јанына дә'вәт едир. Онлар (јә'ни Арташес вә албанлар Г.Г) Көјчә көлүнүн јанына кәлир вә онларын (јә'ни Албанларын) көмәји илә Јерванды говуб Әрмәнијәни (индики Ермәнистан әразисини - Г.Г.) истила едир" (Албан тарихи, I китаб, 9-чу фәсил). Бу мә'луматда нә "hај", нә дә "ермәни" ады чәкилмир. Мә'луматын гијмәтли чәһәти будур ки, биринчи, Ар-Таш (Арташес) индики Ермәнистан әразисини "hај" ларын јох, албанларын һәрби көмәји илә әлә кечирмишдир; икинчи, Албан тарихчисинин гејд етдији "Албанијанын Ути вилајәти" Көјчә көлүнүн һөвзәсиндә иди. Она көрә дә ермәни тарихчиләринин Јервандын ордусунун Албанијанын Ути вилајәтиндә олмасы һаггында ермәничә мәнбәдә олан мә'лумата әсасән (онлар бу Ути әјаләтини Күрдән чәнубда локализә едирләр, һалбуки, Урарту мәнбәләриндә Көјчә бөлкәсиндә Етиуни кими гејд олунан бу Ути Албанија әразисиндә Күр саһилиндә ола билмәзди. Күрдән чәнубдакы әразимизин һәлә Јервандлар вахтында Ермәнистана мәхсус олмасы гондармасы үзә чыхыр; үчүнчү вә ән әһәмијәтлиси одур ки, демәли, ер.әв. II әсрдә

Көјчә маһалы албанларын әразиси иди. Бу мә'луматдан бир мәсәлә ајдын дејил; Арташа көмәк едән албанлар кимләрдир? Ерадан әввәл мөвчуд олмуш Албан дөвләти Күрдән шималда јерләширди. Лакин албанлар һәм дә Күрдән чәнубда јашајырдылар. (Ашағыда дејәчәјик ки, Страбон она көрә јазыр ки, Каспиана албанлара аиддир, һалбуки, онун вахтында Албанија Күрдән шималда јерләшән әразини әһатә едирди). Шүбһәсиз, Күрдән чәнубда сијаси гурум варды, лакин онун нечә адландығы мә'лум дејил. Көрүнүр, Ар-Ташын Күрдән шималда Албанијаны да тутмаг мәгсәди варды. Албан тарихчиси јазыр ки, "албанлар бүтүн дағлы гәбиләләри вә күрчүләрин бир гисми илә иттифаг јарадыб нәһәнк гошун топлајыр вә ермәни торпағына һүчум едирләр. Артаксес (Ар-Таш)да өз ордусуну јығыр вә онлара гаршы чыхараг вә Күр гырағында (тәәссүф ки, бу мә'луматда Күрүн һансы һиссәсинин нәзәрдә тутулдуғу билинмир) дүшәркә салыр. Ағыр дөјүш башланыр вә Албан чарынын (чарын ады чәкилмир - Г.Г.) оғлу (онун да ады чәкилмир - Г.Г.) Артаксексин әлинә әсир дүшүр. Чар (јә'ни Ар-Таш) онун бачысыны (јә'ни әсир дүшмүш чар оғлунун бачысыны) Сатиник (гәдим ермәнчә јазылышда тәһриф олунмуш бу гызын ады түрк дилләриндә сат, шат "чүрәтли", "чәсарәтли", "үрәкли", "гочаг" вә ынак "дост", "етибарлы адам", "јахшы јолдаш" сөзләриндән ибарәтдир; Орта Асијада Гараханлар дөвләтинин банисинин ады Сатук-Бугра хан (901-995-чи илләр), XIII әсрин әввәлләриндә Азәрбајчан һөкмдары Султан Мәһәммәд Худабәндәнин гызынын ады Сатибег иди) адлы чар гызыны алыр вә сүлһ бағлајараг Әрмәнијәјә гајыдыр" (Албан тарихи, I китаб, 10-чу фәсил). Мә'луматын "Әрмәнијәјә гајыдыр" ифадәси көстәрир ки, Күрдән чнубдакы әрази Әрмәнијәјә мәхсус дејилди.

Ар-Таш Арарат вадисиндә, Араз чајынын саһилиндә Арташат шәһәри салды. (Бурадан ајдын олур ки, чарын әсил ады һәгигәтдә дә Ар-Таш имидир вә адын "ес" сонлуғу јунан дилиндә әлавә олунма шәкилчидир, белә олмасајды шәһәр "Арташесашат" адланарды). Бу шәһәрин ады Арташ адындан вә шад (Јервандашат шәһринин адында олдуғу кими) "шәһәр" сөзүндән ибарәтдир.

Охучу көрүр ки, "Бөјүк Әрмәнијәнин" әсасыны һеч дә етник мәнсубијјәти "һај" оланлар дејил, Атропатеналы Ар-Таш гојмушду. Кәнарда онун бунун дедикләрини көчүрмәк әвәзинә мәнбәләр әсасында бејинимизин мәһсулуну јазсаг, онда тарихи һәгигәт беләдир.

Ар-Ташдан сонра һакимијјәт оғлу Артаваза кечди. Артаваз (антик мүәллиф Јулиј Капитолинин мә'луматында бу ад Артабаст, Страбонун әсәриндә Артаваст кимидир) ады да гәдим түркчә олмагла арда "шух", "ојнаг", "итигачан", "чәлд" (бах: 147, 1, 172-173) вә бас (башчы) сөзләриндән ибарәтдир. Адын јазылышы гәдим јунанчадыр, ермәни мүәллифләри дә ону һәмин мәнбәләрдән көтүрмүш вә елә дә әсәрләринә салмышлар. Артабаст адынын сонуку тәшкил едән "т" сәси јунанча артырылмадыр. (XI әсрә аид күрчү мәнбәјиндә бу ал Артаваз кимидир. Леонти Мровели. Жизнь царей. Пер. с др. грузинского Г.В.Цулая, М., 1979, с.35). Адын икинчи һиссәсини тәшкил едән "бас" (баш) сөзү Ермәнистан әразисиндә һәлә ер.әв. V әсрдә Eмбас сәркәрдә адында вардыр.Бу адын түркчә мә'насы һаггында јухарыда демишик. Гејд едилмәлидир ки, Артаваз (Артабас) шәхс адлары Атропатенанын һөкмдарлары ичәрисиндә дә варды. Рома императору Августун мә'луматында "Мидијалы Артабазын оғлу Ариобарзана Әрмәнијәни вердим" ифадәси вардыр (51, 51) Артаваздан сонра оғлу II Тигран (ер. әв. 160-95-чи илләр) һөкмдар олду. "Тигран" шәхс адынын түркчә олдуғуну јухарыда демишик. Гәдим ермәни мәнбәләриндә Тиграның етник мәнсубијјәтчә ермәни ("һај") олдуғу көстәрилмир, о јалныз "Әрмәнијә чары" кими гејд олунур.

Әрмәнијә дөвләти мәһз II Тиграның вахтында даһа да кенишләнди вә Кичик Асијадакы гәдим Армени әјаләти дә она гатылды. II Тигран Атропатенада да бир мүддәт һаким олду вә ашағыда дејәчәјимиз кими, ер.әв.80-чы илләрдә, онун Сакасена, Араксена вә Каспиана әјаләтләрини Бөјүк Әрмәнијәјә бирләшдирди. Ашағыда бу барәдә дејәчәјик. Лакин ер.әв. 66-чы илдә Рома ордусу II Тиграны мәғлуб етдикдән сонра Бөјүк Ермәнистан дағылды.

Көрүндүјү кими, Бөјүк Әрмәнијәни јараданлар түркмәншәли сәркәрдәләр идиләр. Бөјүк дөвләт јаратмаг үчүн бөјүк орду лазым иди. Етник мәнсубијјәтчә Кичик Асијадакы Арминидә һајлардан белә бөјүк орду тәшкил олуна билмәзди. Арташын сүлаләсиндән чар II Артаваз (ер.әв.55-34) ер. әв. 34-чү илдә Рома ордусу тәрәфиндән мәғлуб едилди, өзү вә аиләси әсир дүшдү. Тәкчә оғлу II Арташ (II Артаксис) хилас олду (ер.әв. 30-20). Ону III Тигран (ер.әв. 20-чи илләр) вә гыса мүддәтдә III Артаваз әвәз етдикдән сонра сүлалә сүгут етди. Ерадан әввәл 20-чи илләрдә Атропатена чары Артавазын оғлу Ариобарзан Сезар тәрәфиндән Әрмәнијәјә һөкмдар тә'јин едилди.

Ерамызын I әсринин 51-чи илиндә Парфија дөвләтинин Аршаклар сүлаләсиндән Волокез (50-76-чы илләр) гардашы Тиридады (ермәни мәнбәләриндә онун ады Трдат кимидир; Тиридад гәдим фарс дилиндә тири "Меркури улдузу" вә дад "верилмиш" сөзләриндән ибарәтдир) Әрмәнијәјә һөкмдар көндәрди. (Антик мүәллиф Иосиф Флави гејд едир ки, Волокез Мидијаны гардашы Пакора, Әрмәнијәни гардашы Тиридада верди (Иосиф Флавиј, XIX, 3, 4). Ермәни тарихчиси Н.Г.Адонс јазмышдыр ки, I әсрдә Әрмәнијә Парфијадан асылы вәзијјәтдә иди (48, 387). Она көрә ки, бу вахт артыг Бөјүк Әрмәнијә парчаланмыш, индики Ерменистан әразиси вә Күрдән чәнубдакы әразимиз Парфијанын, Кичик Асијанын Армини әјаләти исә Романын табелијинә кечмишди. Моисеј Хоренаси ер.әв. 330-чү илдән сонракы әсрләри Әрмәнијә әразисиндә һәрч-мәрчлик дөврү адландырыр вә јазыр ки, "она көрә Волокез Бөјүк Аршак Әрмәнијәјә асанлыгла дахил олуб гардашы Валаршакы (Тиридады нәзәрдә тутур) ермәни өлкәсиндә чар етди (I китаб, 31-чи фәсил). Моисеј Хоренаси јазыр ки, Парфија һөкмдары Волокез "дөвләтинин (јә'ни Парфија дөвләтинин -Г.Г.) мөвгеји үчүн мүнасиб һесаб едәрәк Әрмәнијәјә Тиридады чар тә'јин етди" (Моисеј Хоренаси, I китаб, 8-чи фәсил). Тиридад Әрмәнијәјә ордусу илә кәлмишди. Татсит јазыр ки, Тиридад Әрмәнијәјә кәләндә орада Тигран адлы һөкмдар варды, Тиридад ону говду вә 54-75 -чи илләрдә чар олду. (Татсит, Анналлар, XV, 2). Бунунла да Әрмәнијәдә (индики Ермәнистан әразисиндә) Парфијанын Аршаклар сүлаләсинин јан голу һакимијјәти әлә алды. Ермәни мәнбәләриндә "Аршакуни"адланан бу сүлалә 387-чи илә гәдәр Әрмәнијәдә һөкмдарлыг етмишдир. Аршакларын Әрмәнијәдә һакимијјәти әлә алмасы илә орада ер.әв. VII әсрдән түркмәншәли һакимләрин һөкмдарлығы битир вә ону иранмәншәли һөкмдар әвәз едир.

Лакин Әрмәнијәдә әјаләт һакимләри јенә түркләр иди. Моисеј Хоренаси еранын I әсриндә Албан һөкмдары Аранын (Әрәнин) Күрдән чәнубдакы әразијә һаким тә'јин едилмәсиндән данышаркән гејд едир ки, Тиридад Әрмәнијәдә Кангарк (Кәнкәр), Колб, Ташир, Гугар вә Басен әјаләтләринә дә һакимләр тә'јин етмишди (II китаб, 8-чи фәсил). Мүәллиф һәмин һакимләрин адларыны да чәкир. Мәсәлән, о, Әрмәнијәнин гәрбинә тә'јин олунан һакимин Торк адландығыны јазыр. Моисеј Хоренасинин әсәриндә чәкилән Әрмәнијә әјаләтләринин вә оралара Тиридад тәрәфиндән тә'јин олунмуш шәхсләрин адларынын һамысы түркчәдир. Албан тарихчиси ајдын јазыр ки, "һәмин Аранын (һөкмдар Әрән нәзәрдә гурулур - Г.Г.) нәслиндән олан мәшһур вә чәсур әрләрин чохуну чар Волокез өзү һаким тә'јин етмишдир" (Албан тарихи, I китаб, 5-чи фәсил). Һарадара тә'јин олунмушлар? Күр-Араз овалығы артыг Әрәнә верилдијинә көрә, онун нәслиндән олан дикәр әрләрә јалныз индики Ермәнистан әразисиндән әјаләтләр вериләр биләрди. Көрүндүјү кими, Ермәнистан әразисиндә әјаләтләр түркмәншәли һакимләр тәрәфиндән идарә олунурду. Бу һакимләр исә, шүбһәсиз, орада јашајан түркдилли тајфаларын башчылары идиләр.

387-чи Әрмәнијә Бизансла Иран арасында бөлүшдүрүлдү вә бундан сонра Ирана мәхсус Әрмәнијәдә фарс чанишинләри һөкмдарлыг етмәјә башладылар.

Мәһз I Тиридад еранын I әсринин 60-чы илләриндә Күрдән чәнубдакы әразимизә (демәли, бу әрази индики Ермәнистанын әразиси илә бирликдә Парфијанын табелијиндә иди)-Моисеј Хоренасинин "Әрмәнијә тарихи" вә Албан тарихчиси Муса Каланкатлынын "Албан тарихи" әсәрләриндә дејилдији кими, Араз чајындан

Хунан галасына (бу галанын харабалығы "Торпаггала" ады илә Товуз р-нун әразисиндә, Күр чајынын сағ саһилиндә "Хунан дүзү" адлы дүзәнин кәнарында индијәдәк галмагдадыр) гәдәр олан торпаға Сисаканда (сонракы Зәнкәзурда) һакимиjјәтдә олан Сисак сүлаләсиндән (Моисеј Хоренаси бу сүлаләни "бөјүк вә адлы-санлы нәсил" адландырыр-II китаб, 8-чи фәсил) Әрән (ермәни дилиндә "ә" сәси олмадығына көрә ермәничә јазылышда Аран) адлы бир шәхси һөкмдар тә'јин етди ("Албан тарихи, I китаб, 5-чи фәсил; Моисеј Хоренаси, II китаб, 8-чи фәсил). Албан тарихчиси бу һадисәдән данышаркән гејд едир ки, "Аран (Әрән) Араз чајындан башлајараг Хунан галасына гәдәр узанан Албан өлкәсинин дүзәнликләрини вә дағларыны **мирас олараг** алмышдыр". Бу мә'луматдан ајдын олур ки, һөкмдар Аранын әчдадлары да бу әразидә һөкмранлыг етмишләр. Һәгигәт дә беләдир , ашағыда бу мәсәләјә гајыдачағыг. Бунунла да Күрдән чәнубдакы әразимиздә "Албан" адланан јени (она көрә "јени" ифадәсини ишләдирик ки, антик мәнбәләрдә чәкилән вә пајтахты Гәбәлә шәһәри олан "Албан" дөвләти Күрдән Дәрбәндә гәдәрки әразини әһатә едирди) дөвләт гуруму јараныр.

Бурада сөһбәтимизи дајандырыб Сисакан барәдә гысача мә'лумат верәк, чүнки чар Әрән Сисакандакы һаким сүлаләдән иди.

Ер. әв. VII әсрдә кәлмиш саклар индики Зәнкәзур бөлкәсиндә дә мәскунлашмышдылар. Сак чарлығы парчаландыгдан сонра орада јерли сүлаләјә мәнсуб һөкмдарларын дөвләт гуруму јаранмышды. "Албан тарихиндә" Сисакан ады (гәдим ермәничә јазылышда Сисак формасында) I әср һадисәләри илә әлагәдар чәкилмишдир. Гәдим ермәни мәнбәләриндә бу өлкә Сиуни адланыр ки, бу да "Си" (Си-Сакан адынын биринчи һиссәси) вә Урарту дили мәншәли мәнсубијјәт билдирән "уни" шәкилчисиндән ибарәтдир. Сисакан ады "Си саклары" мә'насындадыр. Аддакы "Си" сөзү Сисаканда һакимиjјәтдә олмуш Сак мәншәли сүлаләнин адыдыр. Бу сүлаләдән һөкмдарларын һамысынын адлары мә'лум дејил. Мәнбәләрдә Васак, Андок, Гдихон, Сунбат вә б. чар адлары галмышдыр. Гәдим ермәничә јазылышда тәһрифә уғрамыш бу шәхс адлары гәдим түркчәдир (бах: 13, 166-167). Сисаканын әһалисинин түрк мәншәли саклар олмасы Степан Орбелианын (XIII әср) "сисаклар тәкчә Сиунинин јох, һәм дә албанларын әчдадларыдыр, һәтта онлара нисбәтән даһа гәдимдир" (Степанос Оребелиан. Из истории рода Сисакан. Азәрбајчан ЕА Тарих институтунун елми архиви, инв.№1274) ифадәсиндән ајдын көрүнүр.

Сисакларын түркдилли олдугларыны көстәрән бир факт да вардыр. Албан тарихчиси јазыр ки, сисаклар Јафәсин нәслинә мәнсубдур. Јафәс дедикдә мүәллиф үмуми мә'нада түркләри нәзәрдә тутур, чүнки о, Јафәсин оғланлары ичәрисиндә Гамәр (түрк кәмәрләр, јахуд гамәрләр), Магос (скифләр) вә Мада (мадајлар) адларыны да чәкир (Албан тарихи, III китаб, I фәсил). Моисеј Хоренаси гејд едир ки, Сиунинин һакимләри Һај јох, Сисак сүлаләсиндәндир (I китаб, 12-чи фәсил).

Диггәти бурасы чәлб едир ки, Әрәнин һөкмдар тә'јин едилмәсиндән сонра Күрдән шималда јерләшән Албан дөвләти барәдә антик мәнбәләрдә синхрон мә'луматлар кәсилир. Белә нәтичә алыныр ки, Әрән аз сонра Күрдән шималдакы Албан дөвләтинә дә јијәләнмиш вә беләликлә индики Шимали Азәрбајчан әразисини бүтөвлүкдә әһатә едән јени Албан дөвләти тәшәккүл тапмышдыр.Бу бирләшмәнин дәгиг тарихи мә'лум дејил. Һәр һалда еранын илк әсрләриндә Албанијада христианлыг јајылдыгда Күрдән шималдакы Маскут әјаләти бу ваһид албан дөвләтинә мәнсуб иди. Бу дөвләтин пајтахты һара иди - билинмир. V әсрдә пајтахт Бәрдә иди.

Күрдән чәнубда јени Албан дөвләтинин тәшәккүлү илә әлагәдар гаршыја јени суал чыхыр: нәјә көрә Күрдән чәнубдакы һөкмдар Әрәнин чарлығы да "Албан" адланмышдыр? VII әсрдә јашамыш Муса Каланкатлынын өзү дә бунун сәбәбини билмәдијинә көрә јазмышдыр ки, өлкәјә(јә'ни Күрдән чәнубдакы әразијә) "Албан" адыны она көрә вермишдиләр ки, Аранын өзүнү, јумшаг хасијјәтинә көрә агу дејә чағырырдылар" ("Албан тарихи" I китаб, 5-чи фәсил). Бу мә'луматда албанларын түркдилли олдуғуну көстәрән гијмәтли бир факт вардыр: һәгигәтдә дә гәдим түрк

дилләриндә аги сөзү "јахшы", "меһрибан", "хош хасијјәтли" (93, 48: аги "сәхавәтли") мә'насындадыр (Бах: Е.Наджип. Исследования по истории тюркских языков XI-XIV вв. М.1989. с.266). Лакин бу фикир Муса Каланкатлыда "Албан" адынын гәдим ермәничә јазылышда "Ағуан" кими јазылышындан ирәли кәлмишдир. Демәли, өлкә Аранын (Әрәнин) "меһрибан" хасијјәтинә көрә адлана билмәзди. Әслиндә бунун сәбәби өзүнүадландырмасы "Албан" олан етносун һәм Күрдән шималда, һәм дә Күрдән чәнубда јашамасында иди. Күрдән чәнубдакы әрази, хүсусилә Күр-Араз арасы овалыг һәм дә Аран адланырды. Бунунла әлагәдар олараг "Албан" вә "Аран" өлкә адлары һаггында гыса мә'лумат вермәк зәрурәти ортаја чыхыр.

Албан етносунун ады илә Шимали Азәрбајчан әразиси I әср мүәллифи Страбондан башлајараг антик мәнбәләрдә "Албанија", гәдим ермәни дилиндә XI-XII әсрләрә гәдәр сөзүн ортасында самит сәсдән әввәл дуран литерал "л" сәси "ғ" сәси илә ифадә олундуғуна көрә Муса Каланкатлынын "Албан тарихи"ндә вә ермәни мәнбәләриндә "Ағван" адланмышдыр. Лакин парфијалылар, фарслар вә суријалылар еранын әввәлләриндән е'тибарән Албан өлкәсинә "Аран" демишләр. Илк дәфә олараг Иранын Сасанлар сүлаләсиндәнI Шапурун (242-272) 262-чи илә аид үчдилли (јунан, парфија вә фарс дилләриндә) китабәсиндә јунан версијасындакы "Албанија" ады парфија дилиндә версијада "Аран" кими јазылмышдыр (фарс дилиндә версија хараб олдуғна көрә охунмур). Сурија дилиндә "Аран" ады илк дәфә VI әсрин орталарына аид мәнбәдә чәкилмишдир (140). 642-чи илдән башлајараг Албан өлкәсини ишғал етмиш әрәбләр өлкәјә Арран демишләр. XI әсрә аид күрчүчә мәнбәдә дә "Албан" ады Ран(и) кимидир. Демәли, "Албан" ады гәдим күрчүләрә дә мә'лум дејилди.

Гејд едилмәлидир ки, гәдим мәнбәләрдә ерамызын әввәлләринә гәдәр "Албан" вә "Аран" өлкә адлары мүхтәлиф координатлы әразиләрин адларыдыр. Бу мәсәлә индијәдәк Азәрбајчан тарихшүнасылғында ајдынлашдырылмамышдыр.

Нәзәрдә тутулмалыдыр ки, антик мәнбәләрдә чәкилән "Албанија" јалныз Күрдән Дәрбәндә гәдәр олан әразинин адыдыр. Бу мәнбәләрдә Албанија дөвләтинин чәнубда Күр чајы илә сәрһәдләндији көстәрилмишдир. Күрдән чәнубдакы әразимиздә еранын I әсринин орталарына гәдәр (јә'ни чар Әрәнин һакимијјәтинә гәдәр) мөвчуд олмуш сијаси гурум ајдын дејил. Лакин бурасы шүбһәсиздир ки, түрк мәншәли әһалинин дилиндә гышлаг мә'насында "Аран" адланмыш Күр-Араз овалығы еранын I әсринин 60-чы илләриндән сонра парфијалыларда, фарсларда, суријалыларда "Аран", онлардан да әрәбләрдә "Арран" өлкә адына чеврилмишдир.

V әсрдән башлајараг ермәни мәнбәләриндә вә Муса Каланкатлынын "Албан тарихи"нин VII әсрә аид һадисәләрдән бәһс едән һиссәсиндә чәкилән Ағван ("Албан" адынын ермәничә јазылышы) еранын I әсринин 60-чы илләриндә Күрдән чәнубда јаранмыш вә јухарыда дедијимиз кими, һәмин вахтда Күрдән шималдакы Албан дөвләтинин әразисини дә әһатә етмиш Албан дөвләтинин ваһид адыдыр. Башга сөзлә, "Албан тарихи"ндәки "Албан" ады һәм антик мәнбәләрдәки "Албанијаны", һәм дә Күрдән чәнубда еранын әввәлләринә гәдәрки "Араны" ифадә едир. Күрдән шималда јерләшән Албан дөвләтинин дәгиглији илә нә вахт вә нечә сүгут етмәси вә онун әразисинин еранын I әсринин 60-чы илләриндән сонра Күрдән чәнубда јаранмыш Албан дөвләтинә гатылмасы мәсәләси ајдын дејил. Антик мәнбәләрдә ер. әв. 36-чы илә аид һадисәләрлә әлагәдар олараг Күрдән шималдакы Албан дөвләтинин башчысы Зоберин ады чәкилмишдир (Дион Касси, X,IX, 24). Демәли, Әрән Күрдән чәнубдакы әразидә һакимијјәтә кечдикдә Күрдән шималда чарлыг һәлә дә мөвчуд иди. Күрдән шималдакы Албан дөвләтинин чар адлары Албан тарихчиси Муса Каланкатлыја мә'лум дејил. О, јалныз Күрдән чәнубдакы әразинин һәм ерадан әввәл вә һәм дә еранын I әсринин 60-чы илләриндә јаранмыш Албан дөвләтинин һөкмдарларынын адларыны чәкир. Мүәллиф һөкмдар Әрәнин вахтыны нәзәрдә тутараг јазыр ки, "бурада (јә'ни Күрдән чәнубда) Албан дөвләтинин тарихи башланыр" (Албан тарихи, I китаб, 5-чи фәсил).

Дејиләнләрдән көрүнүр ки, парфија, фарс вә сурија дилләриндә "Аран" ады Күрдән чәнубдакы әразимизин ерадан әввәлки ады олан "Аран" адыдыр. Еранын I

әсринин 60-чы илләриндән башлајараг һәм Күрдән шималы, һәм Күрдән чәнубу әһатә едән дөвләт, ("Албан тарих"индәки "Албан") ады исә ер. әввәл Күрдән шималдакы Албан дөвләт адынын еранын I әсринин 60-чы илләриндә Күрдән чәнубда-Аранда јаранмыш дөвләтә шамил олунмуш аддыр. "Албан тарих"индә чәкилән Араншаһлар ифадәси дә мәһз Аран өлкәсинин шаһлары мә'насындадыр.

Беләликлә, маллар елләр үчүн гышлаг јери олдуғуна көрә гәдим түркчә Аран (түрк дилләриндә аран "исти јер", "ашағы јер", "гышлаг" сөзүндән) (143, I, I, 251) адланмыш Күр-Араз овалығынын ады (гејд едилмәлидир ки, Шәрги Анадолуда Арпачај-Араз говшағында Дигор-Гарабағ-Ағчагала бөлкәси инди дә гышлаг мә'насында Аран адланыр-168, 38) еранын I әсринин 60-чы илләриндә јаранмыш вә Күрдән шималдакы Албан өлкәсинин ады илә Албан адланмыш сијаси гүрум парфнјалыларда, фарсларда вә сурријалыларда ән'әнәви олараг Аран, ермәни вә албан мәнбәләриндә Албан адланмаға башланыр. Демәли, Албанија тарихинә даир мәнбәләрдә "Аран" ады Күр-Араз овалығынын гышлаг јери олмасы илә әлагәдар олараг јаранмышдыр. Һәм дә бу ад тәмиз түркмәншәли аран "гышлаг" сөзүндән ибарәтдир. (1588-чи илә аид мә'луматда "Аранн-Шәмкир", Кәнчә бөлкәсиндә "Аһистабад араны" вә б. гышлаг јерләри гејд олунмушдур-бах: 167с. 206-207).

Күр-Араз овалығынын дүзән һиссәсинин ады кими Аран топониминин јаранма вахты мә'лум дејил. Лакин Клавди Птолемеј (II әср) Күр чајы һөвзәсиндә бир бөлкәнин Тосарен адландығыны јазмасына көрә (Птоломеј, V, 12, 9), Аран адынын һәр һалда ерадан әввәл мөвчуд олдуғу шүбһәсиздир. Тосарен гәдим түрк дилләриндә тоз, туз "дүзән" (147, III, 309-310) вә аран "гышлаг јери", "мүлајим иглимли јер" сөзләриндән ибарәтдир (бах: 13. 190). Аран өлкә ады Муса Каланкатлынын "Арашаһлар" ифадәсиндә дә әксини тапмышдыр. Буна көрә дә А.П. Новоселтсевин (А.П. Новосельцев, В.Т.Пашуто, Л.В. Черепнин. Пути развития феодализма. М. 1972, с.38). Аран өлкә адыны "Алан" вә "Иран" адлары һесаб етмәси һәгигәтә ујғун дејил.

Јухарыда дејиләнләрдән ајдын олду ки, Албанијанын тарихи илә бағлы мә'луматларда "Аран" өлкә вә дөвләт адыдыр. Лакин еранын I әсринин 60-чы илләриндә Албан чары да Аран адланмышдыр. Бу һөкмдарын ады тәмиз түркчә олмаг е'тибарилә әрән "шүчаәтли", "чәсур дөјүшчү", "мәрд оғул", "гочаг", "гүввәтли" (147, I, 290-291) сөзүндән ибарәтдир. Бунунла да Албанија илә бағлы гәдим мә'луматларда "Аран" сөзүнүн ики анлајышы ајырд олунду.

Лакин гәдим мәнбәләрдә, Албан вә јахуд Аран дөвләтинин әразисиндә бир нечә маһал вә јашајыш мәнтәгә адлары да Аран адланыр. Муса Каланкатлынын "Албан тарихи"ндә ("Албан тарихи", II китаб, 4-чү фәсил) вә VII әсрә аид ермәничә мәнбәдә (59.51) Албанијанын Артсак (индики Дағлыг Гарабағ) әјаләтиндә ермәничә јазылышда Метс-Аранк ("Бөјүк Аран") вә Аран-Рот (Аран чај) маһал адлары чәкилир. Араштырма көстәрмишдир ки, Бөјүк Аран ады индијәдәк Дағлыг Гарабағда Әскәран ("әскн" вә Аран сөзләриндән) адында галмышдыр. Дағлыг Гарабағда Аранзәмин кәнд вә Арандүзү јер адлары да вардыр (Бу барәдә бах: Гејбуллајев Г.Ә.Гарабағ, Бакы, 1991). Аронрот маһал ады "Аран" вә фарсча рот "чај" сөзләриндән ибарәтдир. IX әсрә аид әрәб мәнбәјиндә Арранда Арран адлы чајын ахдығы гејд олунмушдур (12). Араштырма көстәрмишдир ки, VII әсрә аид ермәничә мәнбәдә Аранрот вә әрәбчә мәнбәдә Арранчај индики Һәкәричајдыр. Чајын Һәкәри ады орта әсрләрдә Түркијәнин Һәкәри әјаләтиндән кәлмиш күрдләрин өзләри илә кәтирдикләри аддыр. VII әсрә аид ермәничә мәнбәдә Албанијанын Утн әјаләтиндә Аранджнак јер ады чәкилир (59, 57). Албанијада Ути адлы 4-5 әјаләт варды. Һәмин Ути әјаләти индики Ағстафа р-нун әразисини әһатә едирди, она көрә ки, "Албан тарихин"дә "Халхал шәһәринин јерләшдији Ути әјаләти" ифадәси вардыр. Һәмин Халхал шәһәринин харабалыглары Ағстафа р-нун әразисиндәдир. Мәһз Ағстафа р-нун әразисиндә инди "Аранчы тәпәләри" (VII әсрә аид ермәничә мәнбәдә олан Аранджнак ады "Аранчы" адынын ермәничә јазылышыдыр), Арандағы вә Аран кәнд адлары вардыр.

Дағлыг Гарабағда XII əсрə аид христиан мəбəди үзəриндə ермəничə епиграфик абидəдə Аран-Даш (ермəничə јазылышы Һрандашантс), Јазы-Аран (ермəничə јазылышы Језнаратс) вə Аран (ермəничə јазылышы Һерантс) кəнд адлары гејд олунмушдур (Көјүшов Р. Хотавəнк мəбəди вə онун јазыларына даир. Азəрбајчан ССР ЕА Хəбəрлəри. Тарих, фəлсəфə вə һүгуг серијасы, 1972, №3, с.71). XVII əсрə аид мəнбəдə Дағлыг Гарабағда Јазы-Аран вə Дорбет-Аран (јə'ни "Дорбет кəнди јахынлығында Аран кəнди") кəнд адлары чəкилир (Бах: Гејбуллајев Г.Ə. Гарабағ, Бакы, 1991).

Бу мəнбəдə Бəрдə бөлкəсиндə Аранбад кəнд ады да вардыр (Јенə орада). XIX əсрдə Ирəван губернијасынын Новобајазид гəзасында əһалиси азəрбајчанлылардан ибарəт Еран (ос) вə Тифлис губернијасынын Душет гəзасында Аран (иси) кəндлəри мөвчуд иди (133, 92 вə 152). Аран јашајыш мəнтəгə ады Чəнуби Азəрбајчан əразисиндə мə'лумдур (79, 351). XIII əср əрəб мүəллифи Јагут əл Һəмəви чəнубда Арран шəһəр адыны гејд едир. Аран адлы кəнд XIX əсрдə Лерик рајонунда варды.

Кəтирилəн фактлардан ајдын олур ки, бу топонимлəр нə Албан өлкəсинин башга ады олан Аран, нə дə Албанијанын I əсринин 60-чы иллəриндə һөкмдары олмуш Аран (Əрəн) ады шəхс илə бағлы дејил. Түрк диллəриндə "гышлаг јери", "мүлајим иглимли јер", "исти јер" мə'наларында олан аран сөзү Гарабағын дағлыг һиссəсиндə маһал вə кəнд адларында əксини тапа билмəзди. Она көрə дə Сара Ашурбəјлинин ермəничə јазылышда Метс-Аранк топониминдə Аран (Арран) өлкə адынын əкс олундуғу фикри (Сара Ашурбейли. Государства Ширваншахов. Баку, 1985, с.57) јанлышдыр. Тəдгигат көстəрмишдир ки, Аран, һəм дə бир гəдим түрк мəншəли тајфанын адыдыр вə јухарыда кəтирилəн мəнбəлəрдəн көрүндүјү кими, бу тајфа еранын əввəллəриндə Албаниа əразисиндə јашајырды.

Илк дəфə Плини (I əср) Шимали Гафгазда Оран адлы тајфанын јашадығыны јазмышдыр (Плини, VI, 26). II əср мүəллифи Клавди Птолемејин əсəриндə бу тајфанын ады Оринеј кимидир (Птолемеј, V, 17, 15). Тəдгигатчылар бу тајфанын етник мəнсубијјəтини мүəјјəн едə билмəмишлəр. Лакин биз онун гəдим түрк мəншəли тајфа олдуғуну јазмышыг (79). Бизим мүлаһизəмиз ашағыдакы фактлара əсасланыр.

Еркəн орта əсрлəрдə Чəнуби Рус чөллəриндə јашамыш гыпчагларын бир тајфасы Уран адланырды. Гəдим түрк диллəриндə а-о вə а-у фонетик əвəзлəнмəси ганунауј\ғунлуғуна (Рясней М. Материалы по исторической фонетике тюркских языков. М., 1955, с. 55.) əсасəн демəк олар ки, Плининин Оран кими јаздығы етнонимин вə гыпчагларда Уран етнониминин əсли Аран иди. XIX əсрдə Орта Асијада гарагалпагларда Аранши, түркмəнлəрдə Аранжи адлы тајфалар варды (78) . Һəр ики тајфанын адындакы -шы вə жы шəкилчилəри Азəрбајчан дилиндə һəм дə мəнсубијјəт билдирəн -чи (чы) шəкилчиси илə мəншəчə ејнидир вə бу шəкилчи Газанчы (гəдим түрк мəншəли Газан тајфасына мəнсуб), Даначы (гəдим түрк мəншəли тајфасы Тана тајфасына мəнсуб), Гушчу (гəдим түрк мəншəли Куши тајфасына мəнсуб) вə б. јер адларында əксини тапмышдыр. Мараглысы будур ки, гарагалпагларда вə түркмəнлəрдə Араншы вə Аранжы тајфа адлары VII əсрə аид ермəничə мəнбəдə Албанијада Аранджнак ("Аранчы" адындан вə фарс мəншəли "нак" шəкилчисиндəн) кими гејд олунмушдур. Јухарыда дејилдији кими, бу ад индијəдəк Ағстафа р-нун əразисиндə "Аранчы тəпəлəри" јер адында галмышдыр.

Јухарыда гејд етдик ки, Плини Оран (əсли Аран) тајфасынын Шимали Гафгазда јашадығынын јазмышдыр. Дағыстанда инди Аран, Арантај, Аранкутан, Аранбулаг кəндлəри вардыр (79, 351).

Дејилəнлəр Аран адлы түрк тајфасынын мөвчуд олдуғуна вə онун гəдимдə кениш ареалда јашадығына шүбһə јери гојмур.

Лакин бу тајфанын Азəрбајчан əразисиндə мəскунлашма вахты дəгиглији илə мə'лум дејил. "Албан тарих"индə VII əсрə аид һадисəлəрдə вə "VII əср Ермəни чоғрафијасы" адлы мəнбəдə Бөјүк Аран (ермəничə Метс-Аран) адынын чəкилмəси көстəрир ки, һəр һалда бу тајфа VII əсрдəн əввəл бурада јашајырды. Бу фикри тəс-

дигләјән бир факт да вардыр. Јухарыда дедик ки, XII әсрдә Чәнуби Шәрги Авропада гыпчагларын бир тајфасыУран адланырды. Гыпчагларын дикәр тајфасы исә Тәртәр идн. Дағлыг Гарабағда Тәртәр чајынын ады "Албан тарихи"ндә VII әсрә аид һадисәләрлә әлагәдә чәкилмишдир. Бурадан белә нәтичә алына биләр ки, Аран вә Тәртәр тајфалары Дағлыг Гарабағда јанашы мәскунлашмышдылар. Биз һесаб едирик ки, бу тајфалар Албанијаја еранын илк әсрләриндә һунларла кәлмишләр.

Бунунла да Албанијаја аид мәнбәләрдә "Аран" адынын үчүнчү анлајышы ајдынлашды.

Инди биз керијә гајыдараг Күрдән чәнубдакы әразимиздә јени Албан дөвләтинин јаранмасы илә әлагәдар сөһбәтимизи давам етдирәчәјик.

Нәјә көрә Парфијанын Әрмәнијәдә (индики Ермәнистан әразисиндә, чүнки "Кичик Әрмәнијә", јә'ни Кичик Асијадакы Армини Романын табелијиндә иди) һөкмдары Тиридад Күрдән чәнубдакы әразимизә түрк мәншәли Сисак(јухарыда дедик ки, ермәничә мәнбәләрдә "Сисак" ады Сисакан адынын гысалдылмыш формасыдыр) нәслиндән чар тә'јин етмишди? Ајдындыр ки, Күрдән чәнубдакы әрази ермәниләрә (јә'ни "һај"лара) мәнсуб олсајды, онда ораја етник мәнсубијјәтчә "һај" олан һөкмдар тә'јин едиләрди. Әввәлән, Сисаканда чар сүләләсн Сак чарлығы парчаланандан сонра јаранмыш кнјазлыглардан бири иди. Кнјазлығын пајтахтыынын харабалығы инди Ермәнистана мәхсус Сисјан ("Сисјан" топониминин өзү "Сисакан" адындан тәһрифдир) р-нунда олан Шәки (Сака, әсли Шака етнониминдән) галасы иди; икинчиси, јерли һакимләр тәрәфиндән идарә олунан бу кнјазлығын өзү дә Парфијанын табелијиндә олдуғуна көрә Тиридаддан асылылыгда иди. Лакин Сисаканда чар сүләләсинин һакимләри вә Күрдән чәнубдакы әразимизә һакимлик етмиш шәхсләр бир шәчәрәјә мәнсуб идиләр.

Муса Каланкатлы јазыр ки, Әрән шәчәрә чәдвәли әсасында албанлара һөкмдар тә'јин олунмушдур ("Албан тарихи", I китаб, 8-чи фәсил). Бурадан ајдын олур ки, Әрәнин әчдадлары Күрдән чәнубдакы әразидә нәсилләр боју һөкмранлыг етмишләр. Лакин бу һөкмранлыг еранын I әсринә гәдәр Күрдән шималда јерләшән Албан дөвләтинин әһатә етмирди. Албан тарихчиси Муса Каланкатлы "албан чарлары " дедикдә Күрдән шималда ер. әв. IV әсрдән еранын I әсринин орталарына гәдәр мөвчуд олмуш Албан дөвләтинин чарларыны јох, Күрдән чәнубда еранын I әсринин 60-чы илләриндә јаранмыш Албан дөвләтинин һөкмдары Әрәнин улу әчдадларыны нәзәрдә тутур: Аран (демәли, I әсрдә Албан дөвләтинин һөкмдары Әрәнин бир улу әчдады да Әрән адланмышдыр), Арај, Анушаван, Парат, Арбак, Заван, Пәрнас, Сур, Һәвәнк, Ваштаг, Амбак, Арнак, Шаварш, Норај, Вастамкар, Һәраг, Һиран, Анчак, Далак, Һурај, Зармеһр, Борч, Арбун, Базак, Хој, Јусаг, Гајкак, Скаорди, Паруј, Париавaз, Пачуч, Корнак, Павус, Еруанд вә Тигран ("Албан тарихи", I китаб, 8-чи фәсил). Гәдим ермәничә јазылыш формалары олдугларына көрә бу һөкмдар адлары, шүбһәсиз, тәһрифә уғрамышлар.

Мараглыдыр ки, Моисеј Хоренасинин Әрмәнијә чарлары кими гејд етдији һөкмдарларын (Скаорди, Парнуас, Карнак, Еруанд , Тигран, Пачујч, Павос, Гајкак) адлары илә Албан тарихчисинин Күрдән чәнубда албанларын һөкмдар адлары (Скаорди, Паруј, Парнас, Корнак, Еруанд, Пачуч, Павус, Хајкак) ејнидир.Албан тарихчиси јазыр ки, Тиридад мәһз бу шәчәрә чәдвәлинә әсасән Сисаканда һаким сүләләдән Әрәни Күрдән чәнубдакы әразијә һөкмдар тә'јин етмишди ("Албан тарихи", I китаб, 8-чи фәсил).

Көстәрилән һөкмдар адларынын һамысы түркчәдир: Аран (гәдим ермәни дилиндә "ә" сәси олмадығына көрә Әрән адынын јазылышы) әрән "икид", "чәсур", "дөјүшчү"; Арбак, әр вә бак "бәј", "ел башчысы" сөзләриндән (Мидијада да бир һөкмдар Арбак адланырды); Забан, гәдим түркчә забан, чабан "кијаз" сөзүндән (ер.әв. 820-чи илдә Мидијада һаким Забан, Албанијада һаким Забан, орта әсрләрдә чохлу Чобан шәхс адлары илә ејнидир, фарс дилиндә чобан "гојун отаран" сөзү илә һеч бир әлагәси јохдур, јалныз заһири охшарлыға маликдир); Парнак, түрк дилләриндә бар "вар", "өзүдүр" вә ынак "дост", "е'тибарлы адам", "јахшы јолдаш"

сөзләриндән; Амбак, түрк дилләриндә әм "бачарыглы", "маһир" вә бак "бәј", "ел башчысы" сөзләриндән; Арнак, гәдим түркчә әр "киши", "икид" "дөјүшчү", "горујучу" вә ынак "дост", "е'тибарлы адам", "јахшы јолдаш" сөзләриндән (Гәрби һун хаганы Аттиланын оғлу Ернак, Орта Асијада орта әсрләрдә Хивә ханы Ирнак шәхс адлары илә ејнидир); Анчак, түрк дилләриндә енг "ирәлидә (өндә) кедән", "өндә, јә'ни гадбагда дуран (чәркәдә, дөјүшдә) вә сак, чак "сајыг", "ајыг"(93,480) ја да түрк дилләриндә саг "еһтијатлы" (Азәрбајчан дилиндә "сағынмаг" фелинин көкүнү дә бу сөз тәшкил едир), јахуд чак "бөјүк", "гүввәтли" (143,III, 1451) сөзләриндән; Базук, гәдим түркчә базук "ири көвдәли", "долу бәдәнли" сөзүндән (һунларда Әм-Базук һаким ады илә мүгајисә олунур); Корнак, гәдим түркчә күр "сәбатлы әр", "мөһкәм" вә ынак "дост", "е'тибарлы адам", "јахшы јолдаш" сөзләриндән вә с. Гәдим ерманичә "Анушаван" кими јазылмыш һөкмдар адынын гәдим түркләрдә чохлу Ануш (мәсәлән, еркән орта әсрләрдә Орта Асијада Харәзмшаһлар дөвләтинин баниси Ануштегин) шәхс адлары илә ејнилији шүбһә доғурмур. Дедијимиз кими, ејни һөкмдар адларыны V әср ермәни тарихчиси Моисеј Хоренаси дә чәкир, лакин, о, бу һөкмдарлары Әрмәнијә чарлары (Әрмәнијәдә чарлыг етмиш түрк һөкмдарлары мә'насында) кими гејд едир. Бурадан алынан нәтичә ондан ибарәтдир ки, Күрдән чәнубда јерләшән Азәрбајчан әразиси вә индики Ермәнистан әразиси ејни түрк мәншәли һөкмдарларын һакимијјәти алтында олмушдур.

Әрән Күрдән чәнубда һөкмдар тә'јин олунанда бу шәчәрә чәдвәли мөвчуд олмушдур; бу барәдә салнамәләр дә варды. Лакин албан тарихчисинин јаздығы кими 704-чү илдә Әрәб хилафәтинин көмәји илә Ермәни килсәси Албан килсәсини өзүнә табе етдикдә албанларын тарихинә даир албан јазысы илә јазылмыш һәр нә варса һамысыны јандырмышды. Она көрә Албан тарихчиси бу һадисәјә ишарә едәрәк јазыр ки, "шәргдә (јә'ни Албанијада) мөвчуд олан мүхтәлиф халгларын чохлуғу, китаб вә әһдләрин јандырылмасы илә әлагәдар олараг изаһ едирләр ки, нијә көрә бу(јә'ни һөкмдар Әрәнин әчдадларынын тарихи -Г.Г.) мүмкүн дејил" ("Албан тарихи", I китаб, 9-чу фәсил). Марағлыдыр ки, нә Муса Каланкатлынын, нә Моисеј Хоренасинин садаладыглары һөкмдар адлары ичәрисиндә Арташ (Арташес) ады чәкилмир. Бу онунла изаһ олуна биләр ки, Арташ јерли јох, мадајлы (о дөвр үчүн атропатеналы) иди.

Охучу диггәт версә көрәр ки, индики Ермәнистан әразисиндә мөвчуд олмуш Сак чарлығы кими, фарсмәншәли Јервандлар вә түркмәншәли Арташлар сүлаләләринә мәнсуб дөвләтләр өзләрини "һај" адландыранларын сијаси гурумлары дејилди. Лакин ермәни тарихшүнаслығында бу дөвләтләр ермәни ("һај") мәншәли сајылырлар. Ермәниләр ушагларына Аран, Арташес, Артавазд, Тигран, Парујр вә б. адлар верирләр, лакин онларын гәдим түркчә олдугларыны билмирләр. Охучу һәм дә јәгин һисс едир ки, јаздыгларымыз нәсә Азәрбајчан тарихинә даир үмумиләшдирилмиш әсәрләрдә јазыланларла үст-үстә дүшмүр. Амма тарихи һәгигәт беләдир. Әсил гәдим етник тарихимиз һәлә јазылмамышдыр.

Дејиләнләрдән ајдын олду ки, Сак чарлығы, сонра Ородлар (Оронтлар, јахуд, Ервандлар), Арташлар вә Сисакан түрк дөвләтләри индики Ермәнистан әразисини вә Күрдән чәнубдакы Азәрбајчан әразисини әһатә етдикләринә көрә Күр чајы бу дөвләтләрлә Күрдән Дәрбәндә гәдәрки Азәрбајчан әразисини әһатә етмиш Албан дөвләти арасында ер. әв. IV әсрдән ерамызын I әсринин 60-чы илләринә (јә'ни чар Әрәнә) гәдәр сәрһәд хәтти иди. Бә'зи антик мүәллифләрин Албанијанын чәнубда Күрлә сәрһәдләнмәси һаггында мә'луматларынын көкү дә бундадыр. Лакин ермәни тарихчиләринин јухарыда адларыны чәкдијимиз Ерванд вә Арташес дөвләтләрини етник мәнсубијјәтчә ермәниләрин ("һај"ларын) сијаси гурумлары сајдыгларына көрә Күрдән чәнубдакы әразимизин тарихән һајлара мәхсус олмасы гондармасы јаранмышдыр. Әслиндә исә нә Күрдән чәнубдакы Азәрбајчан әразисиндә, нә дә индики Ермәнистан әразисиндә етник мәнсубијјәтчә ермәни ("һај") дөвләтләри вә һөкмдар адлары мә'лум дејил. Бу әразиләр ер. әв. VII әсрдән еранын I әсринин 50-чи илләриндә Парфијанын Аршаклар сүлаләсиндән Тиридадын һакимијјәтә кечмәсинә гәдәр түркмәншәли һөкмдарлара мәхсус олмушдур.

Еранын 117-140-чы илләриндә Аршаклар сүлаләсиндән Санатрукун (бу ад да тәмиз түрк мәншәли олмагла "адлы-санлы түрк" мә'насындадыр) оғлу Валарш (бу ад исә фарс мәншәли аддыр) индики Ермәнистан әразисиндә бир шәһәр салды. Шәһәр онун ады илә Валаршабад адланырды. Ермәни дилиндә "л" сәси олмадығына көрә бу ад Вағаршапат кимидир. Шәһәр индики Ечмиадзин килсәсинин јерләшдији әразидә иди.

Аршаклар сүлаләсинин һөкмранлығы дөврүндә индики Ермәнистан әразисиндә апарычы етнос түркмәншәли тајфалар иди. Она көрә ки, етник ады "һај" олан ермәниләр компакт һалда Кичик Асијанын шәргиндә Арминидә јашајырдылар.

Еранын III әсриндә Шәрги Түркүстандан (Чин Түркүстанындан)көчүб кәлдијинә көрә Чинли (лакин Азәрбајчанда вә Ермәнистанда бу тајфанын ады топонимләрдә Чинли кими әксини тапмышдыр) адланан тајфа хүсусилә бөјүк нүфуза малик иди.Бу тајфадан чыхмыш шәхсләр III әсрин орталарында Ваче Мамигундан башлајараг VIII әсрин орталарына гәдәр Әрмәнијәдә орду команданлары олмушлар. 387-чи илдә Әрмәнијә Иранла Бизанс арасында бөлүшдүрүлмүш вә Ирана аид әразидә чанишинлик јаранмышды. Чинли тајфасынын башчысы Мамигунун ады илә ермәничә мәнбәләрдә"Мамиконианлар" адланан сәркәрдәләр исә Әрмәнијәдә Иранын чанишинлијинә гаршы чыхырдылар.

Биз габагкы әсәрләримиздә Чинли тајфасы вә бу тајфадан чыхмыш Мамигунлар (ермәни мәнбәләриндә "Мамиконианлар") барәдә данышмышыг. Бурада бир дә гысача тәкрар етмәк зәрурәти вардыр.

Чин Түркүстанындан III әсрин орталарында көчүб кәлдијинә көрә Чин адланан бу тајфанын етник ады мә'лум дејил. Ермәни мәнбәләриндә бу елин ады "чен" кими јазылмышдыр. Индијә гәдәр кәнд адларында "Чинли" формасы мөвчуд олдуғуна көрә биз бу тајфаны шәрти олараг "Чинли" јә'ни "Чин Түркүстанындан кәлмә" адландырырыг.

V-VIII әсрин ермәни мүәллифләринин өзләри јазырлар ки, III әсрин орталарында Чин Түркүстанындан Мамигун (ермәни мәнбәләриндә гысалдылмыш шәкилдә бу ад "Мамик" кимидир) вә Гонаг адлы ики елбәјин башчылығы илә бир тајфа әввәлчә Ирана кәлмиш, лакин иран шаһы түркләрлә мүнасибәти кәскинләшдирмәкдән чәкинәрәк ону Әрмәнијәјә көндәрмишдир. 301-чи илдә Әрмәнијәдә христиан дини јајылдыгда Чинлиләр дә гаты христиан олмушдулар. Она көрә бу тајфадан чыхмыш сәркәрдәләрин чоху христиан мәншәли (Библијадан көтүрүлмә) адлары дашыјырдылар.

Елин башчысы Мамигунун ады гәдим түркләрдә кениш јајылмыш Мамај (мүгајисә един: еранын илк әсрләриндә Чәнуби Шәрги Авропада һун тајфа башчыларындан бири Мамај, бах: Д.Кемал Анадол. Орта Асија түрк дөвләтләри тарихи, Истанбул, 1996, с.73; Гызыл Орда ханларындан бири Мамај хан, "Китаби-Дәдә Горгуд" епосунда "дәмир донлу Мамаг" -27, 99 вә б.) шәхс адындан вә гәдим түрк дилләриндә гун "кнјаз" сөзүндән ибарәтдир. Бу шәхс адынын сонуну тәшкил едән "гун"сөзү бир сыра гәдим түрк һөкмдарларынын адларында вардыр. Алтајда V әсрдә Чучан хаганлығынын ханы Анагун, Шимали Гафгазда еркән орта әсрләрдә түрк басилләрин һакимләриндән Катаргун вә Тодрегун, Аттиланын оғлу Әдәгун, "Игор полку" дастанында русча јазылышда гыпчаг ханы Кончак (әсли Кунчак, гун "кнјаз" вә гәдим түрк дилләриндә сак, чак, "сајыг", "ајыг"-бах: 93, 480), XIII әсрдә монгол сәркәрдәси Чормагун, Азәрбајчанда Елханиләр сүлаләсиндән Әргун вә б. Бу адларын сырасына V әсрдә Сисаканда һөкмдар Гдихонун (јазылышы гәдим ермәничәдир, гәдим түрк дилләриндә гед, кед "мөһкәм", "сечмә", 93, с. 292 вә гун сөзләриндән) ады да аид олуна биләр.

Чинлиләрин дикәр башчысы Гонаг адланырды.Бу бәјин дә ады сырф түркчә олмагла ер.әв. I миниллијин орталарында Гара дәнизин шимал саһилләриндә скифләрдә гәдим јунанча јазылышда һөкмдар Хонахис (Е.А. Грантовски бу шәхс адыны һинд дилиндә кһанака "јер газыјан" сөзү илә бағлајараг бу саһәдә савадсызлығыны көстәрмишдир: Грантовски Э.А. Ранняя история иранских племен Передней

Азии. М., 1974, с.205), VII әсрдә Хәзәр хаганы Гонак, Шимали Гафгазда түрк булгарларда хан Конак вә б. тарихи шәхс адлары илә сыра тәшкил едир. Гәдим түрк дилләриндә кунак "арха", "дирәк" мә'насындадыр.

Әрмәнијәдә Парфијанын Аршаклар сүлаләсиндән һөкмдар I Хосров (217-238) Мамнгунун нәслинә наһадар (феодал) титулу вермиш вә Тарон (инди Шәрги Түркијәдә Муш-Битлис) әјаләтиини онлара нәсли мүлк ајырмышды.

Әрмәнијәдә Аршакларын һакимијјәти илләриндә чохлу наһарар нәсилләри варды. Аматуни (гәдим фарсча амат "сынагдан чыхарылмыш", "өзүнү көстәрмиш" вә урарту дили мәншәли шәхсијјәт билдирән "уни" шәкилчисиндән) нәсли веркиләрә вә тикинтијә нәзарәт едирди. Чар аиләсинин һамиси вә чарын мәсләһәтчисинә"мардпет" дејилирди вә "hајра" (әввәлинә ерманичә јазылышда "h" сәс әлавә олунмуш бу сөз түркчә "әр" сөзүндәндир) адланырды. Чар анләсинин мүһафизәчиләри Хорхор нәслиндән иди вә "малхаз" адланырды. Јәһуди мәншәли Баграт нәсли чарын башына тач гојма мәрасиминә башчылыг едирди вә онлар "аспет" адланырдылар. Она көрә ки, јәһуди мәншәли багратлар Парфијадан кәлән Тиридады јахшы гаршыламышдылар. Дөвләтдә һәрби ишләр исә, јухарыда дејилдији кими, Мамигунлар нәслинә мәхсус иди: IV әсрдән 774-775-чи илләрә гәдәр бүтүн Әрмәнијә сәркәрдәләри бу тајфадан олмушдур. V әср мүәллифи Фавст Бузанд Мамиконианлары, бүтүн Әрмәнијә ордусунун башчылары адландырыр (Фавст Бузанд, III китаб, 18-чи фәсил). Онлардан Ваче, Васик, Артавазд, Самуел, Мушел, Арташес, Манвел, Вардан, Амајак, Ваган, Вард, Амазасп, Григор, Бәһрам вә б. мамигунлары көстәрмәк олар. Бу сәркәрдәләрин адлары ичәрисиндә Ваче, Артаваз, Амајак, Васак, Ваган вә Манвел гәдим түркчәдир.

Васак Мамаконианын ады түрк дилләриндә басак "ох учу", "низә" сөзүндән ола биләр. V әсрин 30-чу илләриндә Чәнуби Шәрги Авропада һунларын башчыларындан бири Басик, V әсрдә Сисаканын кнјазы Васак ("Албан тарихи". I, 20) адланырды. Ваче Мамикониан - Орта Асијада иранмәншәли согд дилиндә ваче "(Аллаһа) һаггыны (борчуну) өдәјән," , "оруч тутан" сөзүндән; демәли, бу сөз һәлә Орта Асијада түрк тајфаларынын дилләринә кечмиш вә хүсусиләшмишдир (V әсрдә Албанијанын ики чары да Ваче адланырды). Артаваз Мамигунун ады – түрк дилләриндә арда "шух", "күмраһ" вә бас (башчы) сөзләриндән; Амајак Мамигун - түрк дилләриндә амаг, амак, "гывраг", "хош тәбиәтли", "чәлд" "јахшы әһвал руһијјәли"(147, 1, 453), мә'насындадыр. Аддакы "ј" сәси ермәни дилиндә әлавә олунмуш вә сонра да бирләшдиричи "а" сәси јаранмышдыр. Маннада Амека (ер.әв. 881-чи ил), Мидијада Амахар (ер.әв.821-чи ил), Гара дәнизин шимал саһилләриндә скифләрин чары Амак (ер.әв. VIIәср), сарматларда Амага шәхс адлары илә ејнидир; Ваһан Мамигунун ады еркән орта әсрләрдә Гәрби Түрк хаганлығынын сәркәрдәси Вахан-ын ады илә ејнидир.

387-чи илдә Аршаклар сүлаләсинин һакимијјәти битдикдән сонра Әрмәнијә әразисиндә ара-сыра фарс мәрзбанлары (чанишинләри) истисна олмагла һакимијјәт Мамигун сәркәрдәләринә мәхсус олмушдур. Мәсәлән, 485-чи илдә Ваган Мамигуну Иран шаһы Валарш (484-491) гәбул етмиш, ону Әрмәнијәнин һакими кими танымыш вә христиан динини Әрмәнијәдә дөвләт дини олмасына разылыг вермишди. О, өлдүкдән сонра оғлу Вард Мамигун Әрмәнијәдә һаким олмушду. Јалныз 509-чу илдә Вард өлдүкдән сонра Сасанлар Әрмәнијәдә јенә өз мәрзбанларыны тә'јин етмишдиләр.

Мамигунлардан Мушел (ерманичә јазылышда Мушеғ) ишғалчылыға кечмиш вә Фавст Бузандын јаздығына көрә 371-чи илдә Албанијадан Шакашен, Ути, Колт вә Гардман әјаләтләрини гопармыш вә "әввәлләр олдуғу кими"(јә'ни Сак чарлығы, Јервандларын вә Әрташларын дөвләтләри вахтында олдуғу кими) Күр чајыны Әрмәнијә илә Албанија арасында сәрһәд етмишди.

Мамигунлар Әрмәнијәни вәтәнләри сајырдылар. Бир мисал: 364-368-чи илләрдә әслән һајлардан олан вә Бизанса аид Арминидә јашајан бир наһарар Иран шаһы II Шапурла бирликдә индики Ерманистан әразисинә басғын едәрәк Арташад, Валаршабад, Јервандашад вә Заришад шәһәрләрини дағытмыш, тачирләри

вә сәнәткарлары әсир тутуб апармышды. Буну гәдим ермәни мүәллифинин өзү јазыр. (Бах: Очерки истории СССР . III-IX, вв., М., 1958, с.173). Бу мә'луматын өзү чох шеј дејир.

Мамигунлар Иранын Әрмәнијәјә гаршы ишғалчылыг сијасәтинин әлејһинә идиләр. 295-чи илдә Иран ордусу Әрмәнијәјә һүчум едәндә Артавазд Мамигун дөјүшдә фарс ордусуну мәғлубијјәтә уғратмышды.. 364-чү илдә Иран шаһы II Шапур (309-379) Әрмәнијәјә басгын вахты Васак Мамигун Арарат вадисиндә фарс ордусуну гаршыламыш вә дөјүшдә гәләбә чалмышды. 450-чи илдә Вардан Мамигун албанларла бирликдә Халхал јахынлығында фарс ордусуну мәғлуб етмишди. 451-чи илдә фарс ордусу јенә Әрмәнијәјә басгын етдикдә Вардан Мамигун Маку јахынлығында Зәнкимар чајынын саһилиндә, Аварар адлы чөлдә фарс ордусу илә дөјүшмүшдү. 482-чи илдә фарс ордусу Әрмәнијәјә кирдикдә Васак Мамигун Артаз маһалында ону дармадағын етмишди.

Бизанс чары I Јустиниан (527-565) Мамигунлардан Амазасп Мамигуну (532-535) Арминидә һаким тә'јин етмишди. Индики Ермәнистан әразисиндә исә (ону Бизансдан Азат чајы ајырырды)571-чи илдә һакимијјәт Вардан Мамигуна мәнсуб иди (ермәни мәнбәләриндә о "Гырмызы Вардан" адландырылыр). Ермәни мәнбәләриндә гејд олунур ки, Вардан албанларын һәрби көмәји илә Двин шәһәрини тутуб һакимијјәтә кечмишди. Мамигун сәркәрдәләринин бә'зиләри дөјүш мејданларында Әрмәнијә уғрунда чанларындан кечмишләр. Ермәни тарихчиләри Мамигун сәркәрдәләри барәдә чох јазмагдан чәкинирләр, лакин онлары "ермәни халгынын милли гәһрәманлары" адландырыр вә ганичән Андраниклә бир сыраја гојурлар.

Бу сәркәрдәләр Әрмәнијә уғрунда чанларындан кечсәләр дә гүрурларыны сахлајыр вә өзләрини Аршак сүлаләсиндән үстүн сајырдылар. V әср ермәни тарихчиси Фавст Бузанд јазыр ки, Аршак сүлаләсиндән һөкмдар Вараздат (374-380) дахили чәкишмәләрлә әлагәдар Ромаја гачдыгда өлкәнин башында Манвел Мамиконјан дурурду. Вараздатын оғлу Пап Манвелин гардашы Мушели өлдүрдүкдә Манвел она демишдир: "Биз (јә'ни чинлиләр-Г.Г.) сизин гулларыныз дејилик, сизинлә јолдашыг вә һәтта сиздән јүксәкдәјик; белә ки, бизим әчдадларымыз Чинилиләрин өлкәсинин (Чин Түркүстаны нәзәрдә тутлур-Г.Г.) һөкмдарлары олмушлар вә гардашлар арасында јаранмыш чәкишмә нәтичәсиндә бундан сонра гантөкмәнин олмамасы үчүн орадан (јә'ни Чин Түркүстанындан-Г.Г.) узаглашмышыг ки, динчлијә наил олаг вә кәлиб бурада (јә'ни Әрмәнијәдә-Г.Г.) мәскунлашмышыг" (Фавст Бузанд, V китаб, 34-чү фәсил).

748-750-чи илләрдә Григори Мамигун әрәб һакимијјәтинә гаршы Кариндә (Әрзурумда) үсјан галдырды. 775-чи илдә Артавазд Мамигун Ширакда әрәб верки топлајанлары өлдүрдү вә Мушел Мамигунун башчылығы илә әрәбләрә гаршы үсјан етди.Үсјанчылар Фәрат чајы саһилиндә Әмр ибн Исмајыл әл Һәрасинин башчылығы илә әрәб ордусу илә үз-үзә кәлдиләр. Ганлы дөјүшдә 5 мин нәфәр үсјанчынын 4 мин нәфәри вә сәркәрдәләр Мушел вә Самуел Мамигун гардашлары өлдүрүлдүләр. Бундан сонра әслән түрк Мамигунлар Бизанса көчүб кетдиләр вә сонралар ермәниләшдиләр.

Әрәбләр Әрмәнијәни (индики Ермәнистан әразисини, чүнки Армини Бизанс дөвләтинин тәркибиндә иди) ишғал етдикдән сонра христиан әһалинин, о сырадан христиан дининә кечмиш түркләрин вә "һај"ларын бир һиссәси Кичик Асијаја - Бизанс өлкәсинә көчүб кетдиләр. Тәкчә Амам Аматуни адлы наһарар 12 мин нәфәри Бизанса апармышды (Очерк Истории СССР. III-IX вв. М., 1958, с.497). Гејд етмәк лазымдыр ки. ер.әв. VIII әсрдән ерамызын V-VII әсрләринә гәдәр индики Ермәнистан әразисиндә мәскунлашмыш түркмәншәли тајфаларын IV әсрдә христиан дининә кечмәләри онларын(вә VIII әсрдән сонра Артсакда азлыгда галмыш христиан албанларын һамысы) ермәни килсәсинин тә'сири алтында ајинләрин ермәни дилиндә ичра олунмасы вә ермәни әлифбасындан истифадә етмәк мәчбуријјәтиндә галмалары илә әлагәдар олараг тәдричән ермәниләшдиләр вә бунунла да һајларын мигдарыны артырдылар.Түрк Мамигунларын еркән орта әср Әрмәнијә тарихиндә силинмәз изләри вардыр. V әср ермәни тарихчиси Лазар Парбеси

Ваһан Мамигунун көстəриши илə "Əрмəнијə тарихи" əсəрини јазмышдыр. Дикəр V əср ермəни тарихчиси Јелише Давид Мамигунун көстəриши илə əсəрини Вардан Мамигунун Əрмəнијəдə һакимијјəт иллəринə һəср етмишдир.

Аршаклар сүлалəсиндəн III Тиридад өлдүкдəн сонра Əрмəнијəдə бə'зи наһарар (феодал) нəсиллəри иғтишаша башладылар. Ермəни мəнбəлəриндə гəдим ермəничə јазылышда бу наһарар нəсиллəри Бзуник, Манаваз, Бакур, Ордуни, Датабен вə с. адланырлар. Марағлысы одур ки, бу наһарарларын бир нечəси əјалəт адындан, бир нечəси исə шəхс адындан ибарəт олса да мəншəчə түркчəдир. Бзуни Кичик Асијанын шəргиндə Ван көлүнүн һөвзəсиндə бир маһал адыдыр. IX əср əрəб мүəллифи Ибн- Хордадбеһ бу ады Бачунајс кими гејд етмишдир. Демəк, Бзуни ады јунан дилиндə "ч" вə "ч" сəслəри олмадығына көрə Бечане (печенег) етнонимини əкс етдирир. Ермəни мүəллифи адын јунан дилиндə тəлəффүз формасы олан Безене (Бечене) формасыны гəдим ермəни дилинə ујғунлашдырмыш вə сонуна Урарту дилиндəн ермəни дилнə кечмиш мəкан вə мəнсубијјəт билдирəн "уни" шəкилчисини əлавə етмишдир. Ермəнистанын өзүндə исə Бчни (əкəр јунанча јазылсајды Безини) вə Бечини топонимлəри еркəн орта əсрлəрдəн мə'лумдур. Бу əјалəт ер.əв. VII əсрдə сакларын тəркибиндə Орта Асијадан кəлмиш Басине (Бачине) тајфасынын адыны əкс етдирир.

Манаваз шəхс ады түрк мəншəли олмагла түрк диллəриндə манг "баһадыр", "дөјүшчү" (мəслəн, Əрəб хилафəтиндə əслəн түрк сəркəрдəси Мангачур, Чинкизханын нəслиндəн Менку хан вə б.) вə бас (башчы) сөзлəриндəн ибарəтдир. Манаваз "баһадырларын башчысы" мə'насындадыр. Ермəнистанда Артавазд ("д" сəси əлавə олунмадыр) шəхс ады Ембас (түрк диллəриндə əм "бачарыглы", "маһир" вə бас "башчы" сөзлəриндəн), Гара дəнизин шимал саһиллəриндə Һеродота көрə (Һеродот, IV, 120) һөкмдар Скопас (түркчə есик, ешик "ев ешик" вə бас "башчы" сөзлəриндəн) вə б. адларла сыра тəшкил едир.

Ортуни наһарар ады да əјалəт адындандыр. Шəрги Түркијəдə Араз чајынын јухары ахынында бир əјалəт гəдимдə Орду адланырды (48, 23). Һəмин əјалəтин ады инди Орту-Су чајынын адында галмышдыр. Маһалын ады шүбһəсиз, гəдим түрк диллəриндə орду "хан дүшəркəси" сөзүндəн ибарəтдир. Ордубад топониминдə бу сөз əксини тапмышдыр.

Ермəничə Датабен кими јазылмыш наһарар да шəхс адыдыр. Адын "Дата" кими јазылмыш һиссəси түркчə дəдə "устад", "ағсаггал" (мəслəн, Дəдə Горгуд, Дəдə Əлəскəр вə б. адларда олдуғу кими) сөзүндəндир. Маннада Дада (ер. əв. 820-чи ил) вə еркəн орта əсрлəрдə Мəркəзи Асијада уғурларда Дадај һөкмдар адлары, Шаһ Исмајылын гызылбаш əмирлəриндəн Дəдəбəј, XVI əсрдə Ширван ханы Арасханын оғлу Дəдəхан вə б. шəхс адлары илə мүгајисə олунур. Ермəнилəрдə Дадјан фамилијасы да мəһз түркчə Дəдə шəхс адындан ибарəтдир.

Бакур наһарар ады түрк диллəриндə бакур "улу" "бөјүк" мə'насындадыр (143, I, 444). Бу ады "Библија"дан кəлəн бəкор (əрəбчə бəкир) ("илкин", "илк доғулан") һесаб едəнлəр јанылырлар. III əсрдə шималдан Күрчүстана кəлмиш түрк Чинли тајфасынын башчысы Чин-Бакур адланырды (түрк диллəриндə чин "гүввəтли" мə'насындадыр). Ајдындыр ки, Чинлилəр III əсрдə христиан олмадыгларына көрə јəһуди мəншəли "бəкор" сөзүнү билмəздилəр.

Индики Ермəнистан əразисиндə еркəн орта əсрлəрдə əһалинин түркдилли олдуғуну көстəрəн бир факт да марағлыдыр. V əср мүəллифи Елише Əрмəнијəдə торпаг саһиблијинин бир формасынын ермəничə јазылышда "һајреник" адландығыны јазыр. Бу сөз əввəлинə ермəничə јазылышда "һ" вə "а" сəсиндəн сонра "ј" артырылмыш "əрəнлик" сөзүнүн ("əрəн" сөзүндəн вə -ник, јə'ни -лик шəкилчисиндəн) тəһрифидир. Гəдим түрк диллəриндə əрəн һəм дə "дөјүшчү" мə'насында олдуғуна көрə əрəнлик "дөјүшчүлəрə мəхсус торпаг саһəси" мə'насындадыр. Ермəни тəдгигатчылары ермəни дилиндə ајр ("ј" сəси əлавə олунмадыр) "киши" сөзүнү гəдим түркчə "əр" сөзүндəн ибарəт олдуғуну билə-билə данырлар; һалбуки ермəни Абгар шəхс ады да ермəничə аваг (əсли гəдим түрк диллəриндə абага, авага "əми", "атанын гардашы") вə əр сөзлəриндəн ибарəтдир. Гејд едилмəлидир ки, түркмəн-

шәли "әр" сөзү гәдим күрчү мәнбәләриндә ери (әр вә күрчү дилиндә "и" адлыг һал шәкилчисиндән) "азад", "ичма үзвү", "дөјүшчү" (бу сөз гәдим күрчүләрдә феодал мә'насында ернстави "әрләрин башчысы" сөзүндә дә вардыр) мә'насында әксини тапмышдыр.

Инди бизчә, Страбонун вә башга антик мүәллифләрин Албанијанын чәнубда Күрлә сәрһәдләндијн вә Фавст Бузандын јаздығына көрә Мушел Мамигунун Күр чајыны "әввәлләрдә олдуғу кими" Албанија илә Әрмәнијә арасында сәрһәд хәтти етдији мә'луматларынын маһијјәти ајдынлашды. Ајдын олду ки, индики Ермәнистан әразисинин "Әрмәнијә" ады һеч дә орада өзүнү "һај" адландыран ермәниләрин ады илә әлагәдар ад јох. Шәрги Анадолуда Урарту чарлығына дахил олмуш "Армини" адынын индики Ермәнистан әразисинә шамил олунмасы нәтичәсидир. Демәли, "Әрмәнијә" ады топонимикада "сүрүшкән ад" адланан топонимләрдәндәр.

Фавст Бузанд да мәһз "әввәлләр олдуғу кими" дедикдә индики Ермәнистан әразисиндә мөвчуд олмуш түркмәншәли Сак чарлығыны, Ервандлар вә Арташлар дөвләтләрини нәзәрдә тутурду. Чинли Мушел һеч дә өзүнү "һај" адландыранларын мәнафејиндән чыхыш етмирди, о түрк сәркәрдәләри Ар-Ташын вә II Тигранын Бөјүк Әрмәнијәсини бәрпа етмәјә сә'ј едирди. Чүнки Әрмәнијә әразисиндә бу түркмәншәли гурумларла классик Албанија Күрдә сәрһәдләнирди.

2. Ермәниләрин әрази иддиалары: тарихи һәгигәт вә ујдурмалар. Ермәнистанын Азәрбајчана гаршы әрази иддиасы Дағлыг Гарабағ вә Зәнкәзур дахил олмагла Күрдән чәнубдакы торпағымызын куја тарихән ермәниләрә, јә'ни өзләрини "һај" адландыранлара мәхсус олмасы һаггында сахта мүлаһизә илә бағлыдыр. Ермәни тарихчиләри бу ујдурманы гәдим мәнбәләрдә мә'луматларла әсасландырырлар. Она көрә биз мәнбәләрдә һәмин мә'луматлары нәзәрдән кечирмәлијик.

Ермәни тарихчиләри Күрдән чәнубдакы әразимизин куја тарихән һајлара мәнсуб олдуғуну дејәркән Страбонун (I әср) Сакасена, Каспиана вә Араксена әјаләтләринин Әрмәнијәјә мәхсус олмасы мә"луматларына истинад едирләр.

Страбон әсәринин 4 јериндә Сакасена адлы әјаләт һаггында мә'лумат верир (Страбон II.I,14; XI.7, 2; 14, 4 вә XI, 8. 4). Индијәдәк тарихшүнаслыгда белә һесаб едилмишдир ки, сөһбәт јалныз бир Сакасена адлы әјаләт барәдә кедир. Лакин арашдырма көстәрир ки, Страбонун мә'луматы үч мүхтәлиф Сакасена һаггындадыр. Гејд етмәк лазымдыр ки, "Сакасена" топоними "Сака" етнониминдән вә индијәдәк јазылдығы кими куја иран мәншәли шауана "јер", "әрази" сөзүндән ибарәт дејил. Бу ад бүтөвлүкдә әсли "Сакасин"дир. Лакин Страбон һәм адын "син" компонентини "сен" кими јазмыш, һәм дә сонуна "а" сәсини әлавә етмишдир. Тәдгигатчылар исә көклү, түркмәншәли "син" сөзүнү Страбонун әлавә етдији "а" сәси илә бирләшдирәрәк ујдурма "сена" сөзү әмәлә кәтирмиш вә ону ермәни дилиндә шен "кәнд", "јашајыш мәнтәгәси" кими гәдим фарсмәншәли "шауана" сөзү һесаб етмишләр(89, 251). Һәм дә гејд едилмәлидир ки, рус, Гәрби Авропа вә ермәни тарихчиләри дә саклары ирандилли етнос сајырлар. Играр Әлијев саклары түрк мәншәли һесаб едәнләри һәтта күлүнч адландырыр (Алиев И. Очерк истории Атропатены, с. 131, гејд 5.). Гәдим Шәрг халгларынын тарихи саһәсиндә ән бөјүк сахта фикир будур. Бу ујдурманын јаранмасы сәбәбләри барәдә данышмаг јери дејил. Гысача ону демәк лазымдыр ки, саклар түркдилліләр идиләр. "Сакасин" топониминин "син" (чин, шин) компоненти тәмиз түрк мәншәли сөз олмаг е'тибарилә етнонимләрә әлавә олунанда "һиссә" мә'насындадыр. Мәсәлән, Орта әсрләрдә Алагчын, Булгачын, Керемучин, Алшын, Камасин түрк тајфа адлары мә'лумдур. Чәнуби Азәрбајчан әразисиндә Ускијә маһалында Мачаршин (мачар етнониминдән вә син, шин шәкилчисиндән), Хуварлы маһалында Аваршин (авар етнониминдән вә син, шин шәкилчисиндән) кәнд адлары вардыр (13, 162). Гејд едилмәлидир ки, ер.әв. IV әср һадисәләри илә әлагәдар Арриан (I I әср) бу етноними вә топоними мәһз Сакесин кими јазмышдыр (Арриан, III, 8, 4).

Инди исә Страбонун "Сакасена" адлы әјаләтләр барәдә мә'луматларынын шәрһинә кечәк.

1. Јухарыда гејд етдик ки, Страбон үч Сакасена адлы әјаләт һаггында мә'лумат вермишдир. Ики јердә (Страбон, II.I,14 вә XI, 7, 2) мүәллиф Сакасенанын Күркандан чәнубда (јә'ни Хәзәрин чәнуб гәрбиндә Атропатенада) јерләшдијини јазыр. Һәр ики мә'луматда Сакасена Араксена адлы әјаләтлә јанашы чәкилир вә һәр икисинин Әрмәнијәјә мәхсус олмасы көстәрилир. Демәли, Страбонун бу ики мә'луматында ады чәкилән Сакасена әјаләти Күркандан чәнубда Аропатенада иди.

Күркаиын гоншулуғунда бир әјаләтин Сакасена адланмасы һаггында Страбонун мә'луматы башга мәнбәләрлә дә тәсдигләнир. Ксенефонт (ер.әв. V әср) јазыр ки, күрканларын јахынлығында (гоншулуғунда) саклар јашајырлар (Ксенефонт, Анабазис, V, 2). Һеродот (ер.әв. V әср) сакларын бир һиссәсинии паркканларла јанашы јашадығыны јазмышдыр (Һеродот,III, 92). В.В. Струве бу мә'лумат һаггында јазмышдыр ки. Һеродотун "парикаплар" кими гејд етдији ад "гирканлар" (күрканлар) адынын катибләрин сәһви үзүндән тәһрифдир. Она көрә В.В. Струве дә сакларын бир һиссәсинин күрканларын гоншулуғунда јашадығыны јазмышдыр (бах: В.В.Струве. Поход против скифов. М.1966, с.236-237). Страбонун өзү Хәзәрин чәнуб гәрбиндән шәргә доғру тајфалары садаладыгда әввәлчә скифләри (антик мүәллифләрин әсәрләриндә скиф ады алтында әсасән саклар нәзәрдә тутулур) вә гирканлары садалајыр (Страбон, II, 5,31).

Дејиләнләрдән ајдын олур ки. ер.әв. I әсрдә Атропатенада сакларын бир һиссәси күрканларын гоншулуғунда јашајырды вә онларын мәскун олдуглары әјаләт Сакасена адланырды.

2. Сакасена адлы әјаләт һаггында әсәринин башга јериндә Страбон јазыр ки, Албанија вә Күр чајы илә сәрһәддә(охучу "Албанија илә сәрһәддә" ифадәсини јаддa сахламалыдыр; белә чыхыр ки, бу Сакасена Албанијаја аид дејил. бах ашағыда). Сакасена әјаләти јерләшир (Страбон, XI, 14, 4).

Тәдгигатчылар бу Сакасенаны доғру олараг Күрдән чәнубда индики Кәнчә бөлкәси илә локализә едирләр. Һәгигәтдә дә , Албан тарихчиси Муса Каланкатлы Кәнчә шәһәринин Шакашен әјаләтиндә јерләшдијини јазмышдыр ("Албан тарихи". III китаб, 21-чи фәсил). Орта әсрләрдә 1593-чү илдә Кәнчә бөлкәсиндә бир чајын Шәкичај адландығы да мә'лумдур (бах: 79, 82).

3. Нәһајәт, Страбон әсәринин башга јериндә Сакасена адлы бир әјаләт һаггында данышыр вә јазыр ки, саклар Әрмәнијәдә јахшы торпаглары тутараг ораја өз адлары илә Сакасена адыны вермишләр (Страбон, XI, 3, 4). Бу Сакасена, ашағыда дејәчәјимиз кими, Кичик Асијанын шәргиндә Гызыл Ирмаг чајынын һөвзәләриндә јерләширди (165, 177). Бу локализә Ксенефонтун (ер.әв. V әср) Кичик Асијанын шәргиндә скифләрин (јә'ни сакларын) јашамасы барәдә мә'луматы илә тәсдигләнир.

Беләликлә, Страбонун јашадығы дөврдә (ер.әв. I әср вә биз. еранын I әсри) үч Сакасена адлы әјаләт варды: бири Күркандан чәнубда (Атропатенада), икинчиси Күрдән чәнубда (индики Кәнчәбасар бөлкәси), үчүнчүсү Кичик Асијанын шәргиндә-Арминидә. Мәнбәдә Атропатенадакы Сакасена Әрмәнијәјә аид едилир (ашағыда онун ер.әв. I әсрдә Әрмәнијә тәрәфиндән ишғал олундуғуну дејәчәјик), үчүнчүсүнүн исә Арминидә јерләшдији гејд олунур.

Индијәдәк тәдгигатчылар әразичә бир-бириндән аралыда јерләшән биринчи вә үчүнчү Сакасена барәдә Страбонун мә'луматларыны икинчи Сакасена (Күрдән чәнубда Кәнчә бөлкәси) барәдә мә'луматла бирләшдирәрәк (мәсәлән, И.М.Дјаконов јазыр ки. Страбон әсәринин бир нечә јериндә Кәнчә бөлкәсиндәки Сакасенанын адыны чәкмишдир 89, 250). Күрдән чәнубда Азәрбајчан әразисинин бинадан Әрмәнијәјә, јә'ни һајлара мәхсус олдуғу кими сәһв нәтичәјә кәлмишләр. Белә һесаб етмишләр ки, Страбонун Сакасена барәдә мә'луматлары јалныз бир Сакасенаја аиддир. Азәрбајчанлы тәдгигатчылар бу долашыглығы көрә билмәмиш, Страбону ардычыллсызлыгда тахсырландырмагла кифајәтләнмишләр.

Инди биз башга бир мәсәләни араштырмалыјыг.

Сакасеналар барәдә Страбонун мә'луматларындан ајдын олду ки, ики Сакасена Әрмәнијәјә аиддир: Күркандан чәнубдакы Сакасена вә Арминидә -јә'ни Ки-

чик Асиjада "jахшы торпаглары тутмуш" сакларын jерләшдиjи Сакасена. Күрдән чәнубдакы Сакасенанын (тәдгигатчыларын һаглы олараг Кәнчә бөлкәси илә локализә етдикләри Сакасенанын) Әрмәниjәjә аид олмасы барәдә Страбонун әсәриндә вә башга гәдим мәнбәләрдә мә'лумат jохдур. Өзлүjүндә аjдындыр ки, бу Сакасенанын Страбонун Арминидә "jахшы торпаглары тутмуш" сакларын jерләшдиjи Сакасена һаггында мә'луматла бирләшдирмәк олмаз, она көрә ки, Кичик Асиjанын шәргиндә - Арминидә олан Сакасена ер.әв. VII әсрдә сакларын Урарту дөвләтинин әразисинә кирәрәк мәскунлашмасы нәтичәсиндә jаранмышдыр. О заман һәлә Кичик Асиjанын шәрг һиссәсинин ады кими "Әрмәниjә" ады jох иди, Урарту дөвләтинин тәркибиндә "Армеини" (Армиин) әjаләти варды. Демәли, Страбонун Арминидә "сакларын jахшы торпаглары тутмасы" мә'луматыны "Урартуда саклар jахшы торпаглары тутдулар" кими баша дүшмәк лазымдыр. Демәли, ер.әв. VII әсрдә Күрдән чәнубдакы әразимиз Урартуjа дахил олмадығына көрә бурадакы Сакасенаны Арминидә локализә етмәк олмаз. Арашдырмамыз көстәрмишдир ки, Әрмәниjәнин ишғал етдиjи Сакасена Күрдән чәнубдакы Сакасена jох, мәһз Күркандан чәнубда- Атропатенадакы Сакасенадыр. Ашағыда бу нәтичәни тәсдигләjән фактлары верәчәjик. Инди буну демәклә кифаjәтләнирик ки, Страбона иснад едәрәк Күрдән чәнубдакы әразимизин "һаjлара" мәхсус олмасы бахышы тарихи сахталашдырмадыр.

3. Ермәни тарихчиләринин Күрдән чәнубда Азәрбаjчан әразисини тарихән "һаj"ларын торпағы саjмалары бир дә Страбонун Каспиананын Әрмәниjәjә аид олмасы мә'луматына (Страбон, XI, 14, 5) әсасланыр. Һалбуки, Страбон әсәринин башга jериндә jазыр ки, Каспиана әjаләти албанлара мәхсусдур (Страбон, XI , 4, 5). Индиjәдәк тәдгигатчылар бу ики мә'луматын jалныз бир Каспианаjа аид олдуғуну күман едәрәк албанларын Каспиана әjаләтинин бир вахт Әрмәниjә тәрәфиндән ишғал нәтичәсинә кәлмишләр. Бу нәтичәнин jанлыш олдуғуну сүбут етмәк үчүн биз әввәлчә Каспи әjаләти барәдә мә'луматлары шәрһ етмәли вә демәли, индики Шимали Азәрбаjчан әразисиндә гәдимдә ики Каспи әjаләтинин мөвчуд олдуғуну көстәрмәли вә онларын локализәсини вермәлиjик.

Нәзәрдә тутулмалыдыр ки, антик мүәллифләрин һаггында данышдыглары Албаниjада (Күр чаjындан шималда jерләшән Албаниjада) Каспи адлы әjаләт олмамышдыр. Страбон һеч jердә jазмамышдыр ки, Албаниjада Каспиана әjаләти вардыр, о jазыр ки. "Каспиана албанлара мәхсусдур". Бунлар мүхтәлиф шеjләрдир. Бу онунла изаһ олунур ки, албанлар һәм Күрдән шималда (Страбонун вахтында бу албанларын Албан адлы дөвләти варды), һәм дә Күрдән чәнубда (Страбонун вахтында Күрдән чәнубда дөвләт ады мә'лум деjил) jашаjырдылар вә Каспи әjаләти дә мәһз Күрдән чәнубдакы албанлара аид иди. V әср ермәни мәнбәләриндән аjдын олур ки, Паjтакаран (бу Бәjләган адынын гәдим ермәничә jазылышыдыр) Каспи әjаләтиндә jерләшир (Фавст Бузанд, II, китаб 53-чү фәсил). Беjләган (Паjтакаран) исә Страбон дөврүндә Күрдән Дәрбәндә гәдәрки әразини әһатә едән Албан дөвләтинә мәхсус ола билмәзди. Бу Каспи әjаләти jалныз еранын I әсринин 60-чы илләриндә әввәлчә Күрдән чәнубдакы әразидә jаранмыш вә сонра да Күрдән шималда jерләшән Албан дөвләтини дә әһатә етмиш jени Албан дөвләтинә (шәрти олараг биз буну jени Албан дөвләти адландырырг) мәхсус олмушдур.

Лакин мәнбәләрдә дикәр бир Каспи дә гејд олунур. III әсрә (262-чи илә) аид I Шапурун китабәсиндә, китабәнин Парфиjа версиjасында Баласакан (jунан версиjасында Каспиана) Иран әразиси кими гејд олунмушдур. Бу Каспиананын көстәрилән мәнбәдә Баласакан ("Сак дүзәнлиjи") адланмасынын сәбәби мә'лумдур. Страбонун Бөjүк Ермәнистана аид етдиjи Каспиана да бу Каспи әjаләтидир. Ашағыда деjәчәjимиз кими, Әрмәниjә мәһз бу Каспиананы ер.әв. I әсрин 80-чы илләриндә ишғал етмиш, һәмин әсрин 66-чы илиндә Бөjүк Ермәнистанын дағылмасы илә jенидән Атропатенаjа гаjтарылмышдыр. Бу әjаләт Күрүн Аразла бирләшдикдән сонра Хәзәрә гәдәрки һиссәсиндән чәнубда-индики Салjан вә Муған дүзләриндә jерләширди. Инди Шимали Азәрбаjчана аид бу бөлкә гәдимдә Мидиjаjа, сонра исә Атропатенаjа мәхсус олмушдур. Бә'зи Азәрбаjчан тәдгигатчылары-

нын бу бөлкәни Албанијаја (истәр антик мүәллифләринин һаггында јаздыглары Албанијаја, истәрсә дә шәрти олараг јени Албанија адландырдығымыз Албанијаја) аид етмәләри тамамилә сәһвдир. Атропатенаја аид бу Каспиана әјаләти еранын III әсриндән (Сасанлар дөвләтинин Атропатенанын мүстәгиллијинә сон гојдугдан сонра) Иранын әразиси иди.

Бу Каспиананын әввәлчә Атропатенаја, III әсрдән сонра Иран Сасанлар дөвләтинә мәхсус олмасы бир дә ашағыдакы фактларла тәсдигләнир. Албан тарихчиси Муса Каланкатлы јазыр ки. Месроп Маштос (Vәср) Каспи әјаләтиндә христианлығы јајмышдыр. ("Албан тарихи", I китаб, 27-чи фәсил). Ајдындыр ки, Маштос Зәрдүшт динини һимајә едән Иран Сасанлар һакимијјәтинин гүввәтли вахтында Иран әразисиндә Каспианада һеч бир тәблиғат апара билмәзди. Онун христиан динини тәблиғ етдији Каспи әјаләти индики Мил дүзү иди. Ермәни мүәллифи Агатангел (V әср) јазыр ки, ермәни чары Хосрова (217-238) каспиләр, албанлар, лбинләр вә чгибләр көмәјә кәлмишдиләр. Ајдындыр ки, Әрмәнијәдә Аршак сүлаләсиндән олан Хосрова гаршы мүбаризә апаран Сасанлар (бу сүлаләнин өзү Иранда Аршаклар сүлаләсинин һакимијјәтинә сон гојмушду) вахтында Ирана мәхсус Каспианадан Әрмәнијәдә Аршаклар сүлаләсиндән олан Хосрова каспиләр көмәјә кедә билмәзди. Бу көмәк Мил дүзүнү әһатә етмиш Каспи әјаләтиндән ола биләрди. Ермәни тәдгигатчылары әввәлчә Атропатенаја, сонра Ирана аид Каспиана барәдә антик мүәллифләрин мә'луматларыны (о сырадан Каспиананын Әрмәнијәјә аид олмасы барәдә Страбонун мә'луматыны) Мил дүзүнү әһатә етмиш Каспи барәдә ермәни мәнбәләриндә вә "Албан тарихи"ндә олан мә'луматлары илә (о чүмләдән Страбонун Каспиананын албанлара мәхсус олмасы мә'луматы) илә бирләшдирәрәк албанларын Каспи әјаләтинин (Мил дүзүнүн) Бөјүк Әрмәнијәјә аид олмасы нәтичәсинә кәлмишләр. Азәрбајчан тарихчиләри дә јазмышлар ки, бу әјаләт әввәлчә Албанијаја аид иди, сонра Атропатенаја кечмишдир (Азәрбајчан СовстЕнсиклопедијасы. V, с. 291). Демәли , тәдгигатчылар гәдимдә Чәнуби Гафгазда ики Каспи әјаләтинин мөвчуд олдуғуну сезә билмәдикләринә көрә јанлыш нәтичәјә кәлмишләр. Мәсәлә беләдир: Күрүн Аразла бирләшдији јердән Хәзәрә гәдәр олан һиссәсиндән чәнубда јерләшән вә Атропатенаја аид олан Каспиананы ер. әв. I әсрин 80-чы илләриндә Әрмәнијә ишғал етмишдир. Страбонун Каспиананы Әрмәнијәјә аид олмасы мә'луматы да бу һадисә илә әлагәдардыр. Ашағыда бу фикри тәсдигләјән фактлары верәчәјик. Инди јалныз буну гејд етмәклә кифајәтләнирик ки, Страбонун албанлара аид етдији Каспиана (Мил дүзү-Бәјләган) һеч вахт Әрмәнијәјә (јә'ни һајлара) аид олмамышдыр. Бу фикри тәсдигләјән бир факты охучуларын нәзәринә чатдыраг: Албан тарихчиси Муса Каланкатлы јазыр ки, Әрмәнијә чары III Тиридад өләндән сонра (330 ја да 332-чи илдә) Пајтакаран шәһәриндә (јә'ни Бәјләганда) албанлара Санатрук адлы бир нәфәр һөкмдар башчылығ едирди. "Бурадан (јә'ни Бәјләгандан-Г.Г.) о, Әрмәнијәјә басгын едир" ("Албан тарихи", I китаб, V фәсил). Әкәр Пајтакаран ермәни әјаләтидирсә, әввәлән, орада нәјә көрә Санатрук ермәниләрин јох, албанларын һөкмдарыдыр, икинчиси, Пајтакаран һајларын әјаләтидирсә мүәллиф нәјә көрә јазмалы иди ки, Санатрук орадан Әрмәнијәјә басгын етди?

Демәли, Страбонун Каспиананын Әрмәнијәјә аид олмасы мә'луматына әсасән Күрдән чәнубдакы әразимизин тарихән индики Ермәнистана аид олмасы фикри дә тарихи сахтакарлыгдыр.

Лакин бунунла әлагәдар олараг бир мәсәләни нәзәрдән кечирмәк лазымдыр."VII әср Ермәни чоғрафијасы"адлы мәнбәдә дејилир ки, Пајтакаран Әрмәнијәнин бир әјаләтидир (59). Јухарыда исә гејд етдик ки, ермәни мәнбәләриндә "Пајтакаран" ады Мил дүзүндә Бәјләганын адынын ермәничә јазылышыдыр. Тәдгигатчылары долашыға салан да будур. Әслиндә исә мәсәлә беләдир: Әрмәнијә ер. әв. 80-чы илләрдә Атропатенанын Каспиана әјаләтини ишғал етмишди. Лакин VII әсрә аид ермәни мүәллифи (VII әср Ермәни чоғрафијасы әсәринин мүәллифи) Мил дүзүнү әһатә етмиш Каспи әјаләти илә Әрмәнијәнин ер.әв. I әсрдә ишғал етдији Атропатена Каспианасы илә гарышдырмыш, Мил дүзүндәки Каспи әјаләтинин

ерманичә ады олан Пајтакаран адыны Атропатенаја аид Каспианаја шамил етмишдир. Бу онунла бағлы олмушдур ки, Әрмәнијәнин Атропатенадан Каспиана әјаләтини гопартдығы вахтдан тәхминән 800 ил кечдијннә көрә ермәни мүәллифләринин Пајтакаран барәдә мә'луматлары дәгиг дејилди. Мәсәлән, бир ермәни мәнбәјиндә Тифлис шәһәринин Пајтакаранда јерләшдији гејд олунур. Демәли, VII әср ермәни мүәллифинин Әрмәнијәјә аид етдији Пајтакаран Албанијаја аид Пајтакаран јох, Атропатенаја аид Каспианадыр.

4. Ермәни вә рус тарихчиләринин Күрдән чәнубдакы Азәрбајчан әразисинин тарихән ермәниләрә мәхсус олмасы фикри бир дә Страбонун бу мә'луматына әсасланыр ки, Араксена Әрмәнијәнин әјаләтидир (Страбон, II, 14, вә XI, 7, 8). Азәрбајчан тарихшүнаслығында бу мәсәлә индијәдәк арашдырылмамышдыр.

Әввәлчә гејд етмәлијик ки, "Араксена" Страбонун өзүнүн дүзәлтдији ад олмаг е'тибарилә Араз чајынын адындан вә гәдим јунан дилиндә јер, әрази билдирән "ена" шәкилчисиндән ибарәтдир. Араксена "Араз саһили" мә'насындадыр. Белә олдугда өзлүјүндә ајдындыр ки, ики Араксена ола биләр: Аразын сағ саһили вә Аразын сол саһили. Бу фикир Страбонун"Араз Араксенанын ичәрисиндән ахыр" (Страбон, XI, 14, 3) мә'луматы илә тәсдигләнир. Арашдырмамыз көстәрир ки, Страбонун Әрмәнијәјә аид етдији Араксена Аразын сағ саһили, јә'ни Аразын Атропатенаја мәхсус саһилидир. Ашағыда бу фикри тәсдигләјән фактлары верәчәјик, инди буну демәклә кифајәтләнирик ки, Страбонун Араксенаны Әрмәнијәјә мәхсус олмасы һаггындакы мә'луматы Күркандан чәнубда-јә'ни Атропатенаја аид Сакасена илә јанашы гејд олунмушдур (Страбон. II, 14 вә XI, 7, 8). Демәк бу Араксена Ермәниәјәјә мәхсус Сакасена илә әразичә јахындыр. Өзлүјүндә ајдындыр ки, бу јахынлыг Күркандан чәнубдакы Сакасена илә јалныз Араздан чәнубдакы Араксена арасында ола биләрди.

Беләликлә, дејиләнләрдән ајдын олду ки, биринчи, Әрмәнијә ер. әв. I, әсрдә Атропатенанын Сакасена, Каспиана вә Араксена әјаләтләрини ишғал етмишди, икинчи, Сакасена, Каспиана вә Араксена әјаләтләринин Әрмәнијәјә аид олмасы һаггында Страбонун мә'луматлары Күрдән чәнубдакы Азәрбајчан торпағынын тарихән ермәни әразиси олдуғуну демәјә әсас вермир; үчүнчү, Албанијаја мәхсус Сакасена (Кәнчә бөлкәси) Каспиана (Мил дүзү) вә Араксена (Аразын сол саһили) әјаләтләринин гуја Бөјүк Әрмәнијәнин тәркиб һиссәләри олмасы фикри Страбонун мә'луматларынын јанлыш шәрһ едилмәси нәтичәсиндә јаранмышдыр.

Инди ер.әв. V әсрдә Әрмәнијјәнин Сакасена, Каспиана, вә Араксена әјаләтләрини мәһз Атропатенадан гопардығыны көстәрән фактлара нәзәр салаг.

1. Страбон јазыр ки, "атропатенлиләрин гүдрәтли гоншулары вардыр: онларын (јә'ни атропатенлиләрин) өлкәсини тез-тез виран гојан ермәниләр вә парфијанлар. Лакин онлар (јә'ни атропатенлиләр) мүгавимәт көстәрир вә ишғал олунмуш торпагларыны кери алырлар" (Страбон,XI,13, 2)

2. Страбон јазыр ки, ермәни чарлары онлары әһатә едән халглардан әјаләтләрин бир һиссәсини кәсәрәк маликанәләрини кенишләндирирләр. Онлар Мидијадан (Страбонун вахтында Атропатенадан) Каспиананы, Босоропеди" (Нахчыван бөлкәсини-Г.Г.). (Страбон,XI,14, 5).

3. Страбон јазыр ки. Тигран (ер.әв. 95-56-чы илләрдә јашамыш II Тигран нәзәрдә тутулур) Атропатена һакимләрини фәтһ етди (Страбон, XI, 14, 15).

4. Страбон јазыр: "Әрмәнијәнин шимал һиссәләриндән (бурада Әрмәнијәнин ишғал етдији Атропатенанын шималы нәзәрдә тутулур- Г.Г.) бири Каспи дәнизи үстүндә (бурада Хәзәрин чәнуб гәрби нәзәрдә тутулур-Г.Г.) Парахоатр (Хәзәрин чәнуб гәрбиндә Багров дағлары нәзәрдә тутулур-Г.Г.) дағларыдыр" (Страбон, XI,14, 1).

5. Страбон јазыр ки, Мантиана көлү (Урмија көлү нәзәрдә тутулур-Г.Г.) Әрмәнијәдәдир.

6. "VII әср Ермәни чоғрафијасы" адлы мәнбәдә 12 әјаләтдән ибарәт олдуғу Пајтакаранын Әрмәнијәјә мәхсус олмасы көстәрилир (59).

Јухарыда дедик ки, Албанијада вә Атропатенада ики әјаләтин Каспи адланмасы ермәни мәнбәләриндә долашыглыг әмәлә кәтирмиш вә Мил дүзүндә Каспи әјаләтинин ерменичә ады олан Пајтакаран (Бәјләган) ады Әрмәнијәнин ер.әв. I әсрдә Атропатенадан гопардығы Каспиана әјаләтинә дә шамил едилмишдир. Өзлүјүндә ајдындыр ки, "VII әср Ермәни чоғрафијасы" адлы мәнбәдә Пајтакаранын 12 әјаләтдән ибарәт олмасы мә'луматы да һәмин мәнбәнин Атропатенаја аид етдији Пајтакарандыр. Бу 12 әјаләтин адлары Күрүн Аразла бирләшдикдән сонра Хәзәрә гәдәр олан һиссәсиндән чәнубда олан бөлкәдә локализә олунмушдур (Ашурбейли С.Б. О датировке и назначении Гыз галасы в крепости Баку, Известия АН Азерб.ССР, 1974, с. 3). Бу мәсәлә С.Ашурбәјли тәрәфиндән тәдгиг олундуғуна көрә үзәриндә дајанмајачајыг. Тәкчә ону дејәк ки, Сара ханымын Пајтакарана Абшерон јарымадасыны да дахил етмәси (Јенә орада, с. 39.) сәһвдир.

Кәтирилән фактлар көстәрир ки, биринчи, гәдим мәнбәләрдә Бөјүк Әрмәнијәјә анд едилән Сакасена, Каспиана вә Араксена әјаләтләринин Күр-Араз арасы әразидә јох, Атропатенада олдуглары шүбһә јери гојмур. Бу фикримиз "VII әср Ермәни чоғрафијасы" адлы мәнбәдә бир мә'луматла тәсдиг олунур. Орада Бөјүк Әрмәнијәнин Атропатенада әразиси һаггында дејилир: "Атропатаканда: Мидијаја тәрәф истигамәтдә ону сәрһәдләри (шимали) Аразын (бурада Күрүн Аразла бирләшдикдән сонра Хәзәрә гәдәр олан һиссәси нәзәрдә тутулур-Г.Г.) Хәзәр дәнизинә төкүлдүјү јерә гәдәр дөнүр" (59). Бу мә'лумат Күрүн бу һиссәсиндән чәнубда јерләшән Каспиананын Әрмәнијә тәрәфиндән ер.әв. I әсрин 80-чы илләриндә ишғал едилдији һаггында дедикләримизлә үст-үстә дүшүр. Икинчи, јухарыда дејиләнләрдән ајдын олду ки, Бөјүк Әрмәнијәнин өзү һеч дә һајларын дөвләти дејилди.

Инди Атропатенанын Каспиана, Сакасена вә Араксена әјаләтинин нә вахт ишғал олунмуш вә нә вахтадәк Әрмәнијјәнин тәркибиндә галмышдыр - суалына чаваб вермәлијик.

Ер.әв. 250-чи илдә индики Түркмәнистанын чәнубунда јаранмыш Парфија дөвләти сүрәтлә бөјүјәрәк Өн Асијанын бир сыра өлкәләрини әһатә едән дөвләтә чеврилмишди. Ер.әв. II әсрин орталарында Парфија Иран әразисини ишғал етдикдән сонра Атропатенаны да өзүндән асылы вәзијјәтә салмышды. Бә'зи тәдгигатчылара көрә бу һадисә ер.әв. 161-155-чи илләр арасында олду. Антик мүәллиф Помпеј Трог јазыр ки, Парфија мидијалыларла (јә'ни атропатенләрлә-Г.Г.) мүһарибә апармыш вә онлары мәғлуб етмишдир (Помпеј Трог, XI, 1, 6). Лакин ер.әв. I әсрин әввәлләриндә Парфија зәифләјир. Бундан истифадә едән Әрмәнијә чары II Тигран (ер.әв. 95-55-чи илләр) ер.әв. 87-чи илдә Парфија илә мүһарибәјә башлајараг онун һөкмдары II Готарзын Атропатенанын Агбатан (инди Һәмәдан) шәһәрини мүһасирәјә алды. II Готарз II Тиграна сүлһ тәклиф етмиш вә мүгавиләјә көрә Атропатена үзәриндә һакимијјәти она вермишди. II Тигран Атропатена үзәриндәки һакимијјәтини ганунлашдырмаг мәгсәдилә һөкмдарын гызына евләнмишди. (История армянского народа. Ереван, 1980, стр. 41).

Ермәни тарихчиләри јухарыда адлары чәкилән әјаләтләрин ерамызын IV әсринә гәдәр (она көрә ки, IVәсрдә Әрмәнијә дөвләти дағылыр) Әрмәнијәнин тәркибиндә галдығыны јазырлар. Бу ағ јалан онунла бағлыдыр ки, рус вә ермәни тарихчиләри Әрмәнијә тәрәфиндән ер.әв. 80-чы илләрдә ишғал олунмуш Сакасена, Каспиана вә Араксена әјаләтләрини Күр-Араз овалығында локализә етмиш вә демәли, Күрдән чәнубда Азәрбајчан әразисинин куја 600 ил (ер.әв. II әсрдән еранын IV әсринә гәдәр) Әрмәнијјә тәркнбиндә галдығыны јазмышлар, һалбуки, јухарыда дејилдији кими, һәмин әјаләтләр Атропатенаја мәхсус иди. Әрмәнијәнин Атропатенадан гопардығы һәмин әјаләтләр ер.әв. 66-чы илдә кери гајтарылмышдыр. Һәмин ил Рома II Тиграны мәғлуб етмиш вә бағланмыш мүгавиләјә көрә Әрмәнијә бүтүн ишғал етдији өлкәләрдән әл чәкмишди. Ер.әв. 66-чы ил Бөјүк Әрмәнијәнин дағылмасы или һесаб олунр. Ермәни тарихчиси А.Манандјан јазмышдыр ки, II Тигран вахтында ер.әв. 69-66-чы илләрдә Бөјүк Әрмәнијә дағылмышды (118). (Очерк истории Грузии. Том I, Тбилиси. 1989. с. 296.). Бундан сонра Атропатена өз мүстәгиллијини бәрпа етмиш вә демәли, ишғал олунмуш Сакасена, Каспиана вә

Араксена әјаләтләрини кери алмышды. Буну Клавди Потоломејин (II әср) Каспинанын Атропатена әјаләти кими гејд етмәси (Птоломеј, VI, 25) дә көстәрир.

Инди биз Страбонун Күрдән чәнубдакы Сакасена (Кәнчә бөлкәси) һаггында мә'луматына гајыдаг.

Јухарыда дејилдији кими, тәдгигатчылар индијәдәк Страбонун Әрмәнијәјә аид етдији Сакасена (Әрмәнијәнин ер.әв. 87-чи илдә Атропатенадан гопардығы Сакасена) һаггында мә'луматы ер.әв. VII-әсрдә сакларын Арминидә (Кичик Асијанын шәргиндә)" јахшы торпаглары" тутараг ора өз адлары илә Сакасена адынын верилмәси һаггында мә'луматына гошараг онун Күрдән чәнубда Сакасена (Кәнчә бөлкәси) һаггында мә'луматы илә бирләшдирмиш вә Күрдән чәнубдакы Азәрбајчан әразисинин Әрмәнијә тәрәфиндән ишғал олундуғу кими сахта нәтичәјә кәлмишләр. Мәсәлән. А.Акопјан Страбонун "саклар Арминидә ән јахшы торпаглары тутдулар" мә'луматыны (јухарыда деди ки, бу мә'лумат Шәрги Түркијәдә олан Сакасенаја аиддир) Страбонун Күрдән чәнүбдакы Сакасена Кәнчә бөлкәси) һаггында мә'луматына гошараг Күр-Араз овалығынын ер.әв. VII әсрдән ерамызын IV әсринә гәдәр Әрмәнијәјә мәхсус олдуғуну јазмышдыр (Акопян А.А. Албания-Алуанк в греко-латинских и древне-армянских источниках. Ереван. 1987, с. 15.). Лакин бу ујдурма өз-өзүнү тәкзиб едир: саклар ер.әв. VII әсрдә кәлмишләрсә Күр-Араз овалығында Әрмәнијәдә "ән јахшы торпаглары" нечә тута биләрдиләр, бир шеј ки, о вахт Армини Урартунун тәркибиндә Кичик Асијанын шәргиндә бир әјаләт иди? Бизчә, бу гондарманын үзәриндә дајанмаға дәјмәз. Страбон Күрдән чәнубдакы Сакасена барәдә јазыр: "Бу дүзәндән (јә'ни Аразын сол саһили олан Араксенадан-Г.Г.) сонра Албанија вә Күр чајы илә сәрһәдләшән Сакасена кәлир, сонра исә Гогарена кәлир" (Страбон, XI, 14, 4). Гогарена индики Ермәнистанда Күрчүстанын һәмсәрһәд бөлкәсинин адыдыр вә Ермәнистанда Гугарк р-нун адында индијәдәк галмышдыр. Беләчыхыр ки, Күрдән чәнубдакы әрази, о чүмләдән Сакасена (Кәнчә бөлкәси) Страбонун вахтында Албанијаја дахил дејилди вә Күр чајы Албанијанын чәнубда сәрһәд хәтти иди.

Һәгигәтдә дә антик мүәллифләр Плини (Плини, VI, 39), Аппиан (Аппиан, 103) вә Дион Кассиј (Дион Кассиј, 36, 54) Күр чајынын Албанија илә Әрмәнијә арасында сәрһәд хәтти кими гејд етмишләр. Фәридә Мәммәдова мәсләһәт көрүр ки, бу антик мүәллифләрин мә'луматларына инанмаг лазым дејил. Лакин V әср ермәни мүәллифи Фавст Бузандын бир мә'луматы да вардыр: 371-чи илдә "Мушег (түрк мәншәли Чинли тајфалардан Әрмәнијә сәркәрдәси Мушел Мамигун - Г.Г.) онлардан (јә'ни албанлардан -Г.Г.) чохлу әјаләтлри кери алды, һансылары ки, онлар тутмушдулар -Ути , Шакашен, Гардман, Колт вә онларла һәмһүдуд әјаләтләри. Күр чајыны өз өлкәси илә (јә'ни Әрмәнијә илә -Г.Г.) Албанија арасында әввәлләр олдуғу кими сәрһәд етди" (Фавст Бузанд, V китаб 13-чү фәсил). Мүәллифин гејд етдији бу әјаләтләр Күрдән чәнубда јерләширди Шакашен - Кәнчә бөлкәси, Ути - Агстафа р-ну , Колт - Зәјәмчај вә Шамхорчај арасы бөлкә, Гардман-Газах- Борчалы бөлкәси. Бу мәнбәләрдә олан мә'луматлардан Күрдән чәнубдакы әразинин Албанијаја аид олмадығы нәтичәси алыныр. Лакин бир мәсәләјә диггәт јетирилмәлидир: **Антик мүәллифләрин Албанијасы илә Фавст Бузандын Албанијасы әрази е'тибарилә ејни шеј дејилди. Белә ки, антик мүәллифләрин әсәрләриндә Албанија Күрдән шималда олан әразини әһатә етдији һалда, Фавст Бузандын адыны чәкдији Албанија Күрүн һәр ики саһилини әһатә едән Албанијадыр.** Бу мәсәлә Азәрбајчан тарихшүнасында дәфәләрлә гојулса да, онун һәллинә наил олунмамышдыр.

Јухарыда вердијимиз мә'луматлан ајдын олур ки, Фавст Бузандын "әввәлләрдә олдуғу кими" Мушелин Күрү Албанија илә Әрмәнијә арасында сәрһәд хәтти етмәси тамамилә башга чүр изаһ етмәк лазымдыр: "әввәлләр" дедикдә Әрмәнијә әразисиндә Сак чарлығы,Ородлар вә Әрташлар дөвләтинин вахтлары нәзәрдә тутулур. Лакин гејд едилмәлидир ки, ермәни мәнбәләриндә Ар-Ташын Пајтакаран (Бејләган) әјаләтини (Каспи әјаләтини) тутмасы һаггында һеч бир мә'лумат јохдур. Она көрә дә К.В.Тревери Ути, Пајтакаран вә Күрүн бүтүн сағ саһилинин Арташес тәрәфиндән тутулдуғу фикри (154, 58) јалныз II Тигран тәрә-

финдән тутулмуш Каспиана, Араксена вә Сакасена әјаләтләринин Атропатенада јох, Күрдән чәнубда сәһв локализәси илә бағлыдыр.

Демәли, Страбон, Плини вә башга антик мүәллифләр ер.в. IV әсрдән ерамызын I әсрини 60-чы илләринә гәдәр мөвчуд олмуш Албан дөвләтини нәзәрдә тутурлар. Јухарыда дејилдији кими, һәгигәтдә дә чар Әрәнә гәдәр шималдакы Албан дөвләти илә индики Ермәнистан әразисиндә мөвчуд олмуш гәдим түркмәншәли Сак чарлығы, Ородлар (ермәничә Ервандлар) вә Ар-Ташлар дөвләти арасында Күр чајы сәрһәд хәтти иди. Демәли, Плининин "Әрмәнијә"**адландырдығы дөвләт "haj" адлананларын дөвләти јох, индики Ермәнистан әразисиндә ер.әв. 30-20-чи илләрә гәдәр мөвчуд олмуш түрк мәншәли сијаси гурумлар нәзәрдә тутулур.** Плини ерамызын I әсринин 20-чи илләриндә өлдүјүнә көрә еранын 50-чи илләриндән сонра индики Ермәнистанда Аршаклар сүлаләсинин дөвләти барәдә јаза билмәзди.

Инди Страбонун үчүнчү Сакасена барәдә мә'луматынын тәфсиринә кечәк. Страбон јазыр ки, саклар "Арминидә ән јахшы јерләри тутараг ораја өз адлары илә Сакасена адыны вермишләр (Страбон, 81, 8, 4). Индијәдәк бүтүн тарихчиләр, о чүмләдән азәрбајчанлы тәдгигатчылар Страбонун вә Атропатенада Күрдән чәнубда (Кәнчә бөлкәсиндә) Сакасена һаггында мә'луматларыны онун "саклар Арминидә ән јахшы јерләри тутараг өз адлары илә Сакасена адлары вермишләр" мә'луматы илә бирләшдирәрәк Күрдән чәнубда јерләшән Сакасенанын һәлә ер.әв. VII әсрдә (сакларын Чәнуби Гафгаза кәлдикләри әсрдә) Әрмәнијәјә мәхсус олдуғу јазмышлар (Шанидзе А.Г. Язык и письмо Кавказских албанцев. "Вестник отд. общественных наук Грузинской ССР. Тбилиси, 1960, № 1, с. 169-170; Тревер К.В.Очерки по истории и культуре Кавказской Албании., М.-Л., 1959, с.58.). Һалбуки, Страбонун бу Сакасенасы Кичик Асијанын шәргиндә јерләширди. Түркијәнин шәргиндә Гызыл Ирмак чајынын һөвзәләри орта әсрләрдә Сакасена адланмышдыр (165. 77). Сакларын Әрмәнијәдә тутдуғу "јахшы торпаглар" да орададыр.

Демәли, јухарыда дејилдији кими, гәдимдә Сакасена (әсли Сакасин) адлы үч әјаләт варды: биринчи, Күркандан чәнубда (Атропатенада), икинчи Күрдән чәнубда - индики Кәнчәбасарда, үчүнчү Шәрги Түркијәдә. Страбонун ермәниләрә аид етдији Сакасена Атропатенада јерләширди. Ер.әв 80-60-чы илләрдә бу Сакасена II Тигранын һакимијјәти илләриндә Бөјүк Әрмәнијәјә аид иди.

Дејиләнләрдән нәтичә алыныр ки, биринчи, тәдгигатчыларын "Сакасена" адыны Сака вә иранмәншәли шауна сөзүндән јаранмыш "шен" сөзүндән ибарәт олмасы фикри сәһвдир; икинчи, Страбонун мә'луматларынла Әрмәнијәјә аид Сакасена, Араксена вә Каспиана Атропатенадан II Тигранын вахтында ишғал олунмуш әјаләтләрдир; үчүнчү, демәли, Страбонун Сакасена, Каспиана вә Араксена, әјаләтләринн Әрмәнијәјә аид олмасы мә'луматлары әсасында Күрдән чәнубдакы Азәрбајчан әразисинин тарихән һајларын торпағы олмасы нәтичәси јанлышдыр. Сакасена көклү "Сакасин" адынын јунан дилиндә јазылыш формасыдыр. Фавст Бузандын 371-чи илдә Мушелин Шакашени тутмасы вә әввәлләрдә олдуғу кими Күр чајыны Әрмәнијә илә Албанија арасында сәрһәд хәтти етмәси мә'луматы исә башга сәчијјәлидир: јухарыда дејилдији кими, һәгигәтдә Күрдән чәнубдакы Азәрбајчан әразиси "әввәлләр" - јә'ни ер.әв. VII әсрдән түрк мәншәли Сак чарлығына, сонра фарсмәншәли Јервандлар, даһа сонра Арташлар дөвләтинә аид иди. Она көрә дә Играр Әлијевин вә Фәридә Мәммәдованын Страбону вә Фавст Бузанды күнаһкар һесаб етмәкдә (Алиев И.Г. К интерпретации параграфов 1,3,4,5, IV главы XI книги Географии Страбона. ВДИ, 1975, № 3, с.10; Мамедова Ф. О некоторых вопросах исторической географии Албании I-VIII вв. Сб. "Историческая география Азербайджана", Баку, 1987, с. 12.) һаглы дејилләр. Нәзәрдә тутулмалыдыр ки, Страбонун Албанија һаггында мә'луматлары мүхтәлиф вахтлара мәнсуб мәнбәләрә әсасланыр

Страбонун "Араз Арминининн ичәрисиндән ахыр" (Страбон, XI. 1,5,) мә'луматы да мәһз бу тарихи шәраитлә әлагәлидир. Онун бу мә'луматы шүбһәсиз, ер.әв. I әсрә (Помпејин ер.әв. 66-чы илдә Албанијаја һәрби сәфәри) аиддир. О вахт Албанија Күрдән шималдакы әразимизи әһатә едирди. Күрдән чәнубда түрк мәншәли сакларын , албанларын, гаргарларын, утиләрин, кәнчәкләрин вә с. јашадыг-

лары әразимиз исә индики Ермәннстан әразиси илә бирликдә Арташлар дөвләтинин тәркибиндә иди. Лакин Күрдән чәнубда јашајан бу тајфалар антик мүәллифләр үчүн үмуми мә'нада "албанлар" идиләр, чүнки онларын ичәрисиндә Албан тајфасы апарычы рола малик иди. Тәсадүфи дејилдн ки, еранын I әсринин 60-чы иллириндә Күрдән чәнубда (Аранда) јаранмыш дөвләт дә Албан адланырды. Она көрә дә Страбон "Гафгаз халгларыны" садаладыгда јалныз албанлары вә иберләри гејд едир (Страбон, II, 5, 12,), "ермәни" вә ја "hај" адыны чәкмир. Одур ки, Күрдән чәнубда вахтилә Арташ (Арташес) гәрәфиндән ишғал олунмуш Пајтакаран (Мил дүзү), Ути, Артсак вә Шакашен еранын I әсриндә чар Әрәнин дөвләтинә дахил олмушдур.

Ермәни тарихчиси Моисеј Хоренаси јазыр ки, Әрмәнијә һөкмдары III Тиридад (287-382) шималдан кәлмиш басилләрлә (Басил гәдим түрк мәншәли тајфа адыдыр) дөјүшдү. Ермәни тарихчиләри бу мә'луматдан Гаргар чөлүнүн Әрмәнијәјә мәхсус олмасы нәтичәсинә кәлмишләр.

Лакин белә нәтичә јанлышдыр. Моисеј Хоренаси јазыр ки, Тридад "албанларын торпағынын ичәрисиндән шималлыларын (јә'ни басилләрин - Г.Г.) үстүнә јола дүшдү" (Моисеј Хоренаси, II китаб, 84-чү фәсил). Демәк, Гаргар дүзүнә дүшмәк үчүн Тиридад "албанларын торпагларынын ичәрисиндән" кечмишди. Бу "албан торпағы" ја Зәнкәзур, ја да Артсак (Дағлыг Гарабағ) ола биләр. Бу тамамилә ајдындыр. Лакин, Әрмәнијә өлкәсинин һөкмдары Албанијанын Гаргар дүзүнә нәјә көрә кәлмишди, әкәр бу дүзән Әрмәнијәјә аид дејилди? Әсас мәсәлә дә будур. Лакин бурадан һеч дә Гаргар дүзүнүн Әрмәнијәјә мәхсуслуғу нәтичәси чыхмыр. Она көрә ки, һәмин мүәллифин өзү II китаб, 84-чү фәсилдә јазыр ки, Иран шаһы Шапур шималлылары (јә'нн түрк басилләрин) Әрмәнијәјә басгыныны тәшкил етмишди. Тиридад бундан хәбәр тутдуғуна көрә басилләрин Албанија әразисиндән Әрмәнијәјә кечмәләринин гаршысыны алмаг мәгсәдилә онлары габагламыш "Албан торпағы ичәрисиндән" (јә'ни ја Зәнкәзурдан ја Дағлыг Гарабағдан) ашараг Гаргар дүзүнә дүшмүш вә басилләрлә дөјүшмүшдү. Бу мә'лумат Албан тарихчиси Муса Каланкатлынын "Албан тарихи" әсәриндә дә вардыр: "Тиридад ордусуну сыраја дүзәрәк Гаргар чөлүнә енир (бу о демәкдир ки, Тиридад мүәјјән дағлыг әразини ашараг дүшмүшдү - Г.Г.) вә сәрт бир дөјүшдә шималлыларла үзүзә кәлир" ("Албан тарихи, I китаб, 12-чи фәснл).

Көрүндүјү кими, Моисеј Хоренасинин бу мә'луматдан һеч дә Гаргар дүзүнүн о вахт Әрмәнијәјә мәхсус олмасы нәтичәси алынмыр. Доғру нәтичә будур ки, һәм Гаргар дүзү, һәм дә мүәллифин "Албан торпағы" адландырдығы әрази (Зәнкәзур ја Дағлыг Гарабағ) Албан әразиси иди. Бу фикри һәмин мүәллифин башга бир мә'луматы илә тәсдигләнир. О јазыр ки, (III китаб, 54-чү фәсил) Месроп Маштос (361-440) Сиуни (сонракы Зәнкәзур) әјаләтинә кәлиб әслән албан олан Бениамин (бу ад "Библија"дан көтүрүлмәдир) көмәјнлә албанлар үчүн әлифба дүзәлтдикдән сонра "Әрмәнијәјә гајытды". Бу мә'луматдан көрүнүр ки, Сиуни һәр һалда Әрмәнијәјә дахил дејилди. Чүнки Маштос бурадан Әрмәнијәјә гајытмышды. Әкәр IV әсрин икинчи јарысы вә V әсрин I јарысында Сиуни Ермәнистана аид идисә, нәјә көрә Моисеј Хоренаси јазмышдыр ки, Маштос орадан Әрмәнијәјә гајытды?.

Вердијимиз хүласә көстәрир ки, Азәрбајчанын гәдим вә еркән орта әсрләр тарихинин бир сыра прблемләри арашдырылмамыш вәзијјәтдә галмышдыр. Тарихи мәнбәләрдә олан мә'луматларын дүзкүн шәрһи әсасында тарихи һәгигәт ортаја чыхарыла биләр, бу шәртлә ки, мәнбәләрдә олан мә'луматлар тарихилик чәрчивәсиндә изаһ олунмуш олсун. Бу чәрчивәдән чыхарылмыш вә башга дөврә аид едилмиш тәфсир елми әһәмијјәтини итирир.

III. ЕТНИК ТАРИХ МӘСӘЛӘЛӘРИ

Јухарыда вердијимиз хүласәдән ајдын олду ки, индики Ермәнистан әразисиндә ер.әв. I миниллијин әввәлләриндән башлајараг сијаси һадисәләрин әсас иштиракчылары түрк мәншәли тајфалар вә түрк мәншәли шәхсијјәтләр идиләр. Бу

мүддәа Ҹәнуби вә Шимали Азәрбајҹан әразиләриндә ерадан әввәлкн миниллик-ләрдән башлајараг әһалинин әсас һиссәсинин етник мәнсубијјәтчә түркмәншәли олмасы һаггында консепсијамызын тәркиб һиссәсини тәшкил едир. Буна көрә биз әввәлчә гыса шәкилдә бу консепсија илә охучуну таныш етмәлијик.

Сон вахтларадәк Азәрбајҹан тарихшүнаслығында Азәрбајҹан (бурада һәм Ҹәнуби, һәм Шимали Азәрбајҹан нәзәрдә тутулур) әразисиндә вә она битишик бөлкәләрдә ерадан әввәлки миниликләрдә вә ерамызын I миниллијиндә әһалинин етник мәнсубијјәти, јәни онларын дилчә кимләр олмасы мәсәләсиндә бахышын мәзмуну гысача беләэ иди: ҹәнубда ер.әв. III минилилликдән башлајараг ер.әв. I миниллијин орталарын гәдәр әһали ја һурри дилиндә (бу дилин мүасир Дағыстан дилләри илә гоһумлуғу күман олунур), ја Елам дилиндә (бу дилин исә Һиндистанын Дравид-дил аиләсинә мәнсуб олмасы күман олунур) данышырды. Ер.әв. I миниллијин әввәлләриндә Ҹәнуби Азәрбајҹан әразисиндә јаранмыш Манна дөвләти дә мәһз һәмин дилләрин биринә мәнсуб етносун сијаси гуруму иди. Сонра дејилир ки, ер.әв. I миниллијин әввәлләриндә ја Орта Асија тәрәфдән, ја да Ҹәнуб-Шәрги Авропадан Иран јајласына кәлмиш Ари (гәдим фарс) тајфалары һаким етноса чеврилмиш вә куја онларын бир голу олан мадајлар ер.әв. VII әсрдә Манна дөвләтини јыхараг Мадај (Мидија) дөвләтини јаратмышлар. Ер.әв. 550-ҹи илдә һакимијјәт ариләрин фарс голуна кечмиш вә Әһәмәнләр дөвләти јаранмышдыр. Сонра да дејилир ки, куја ари мәншәли мадајлар һурри, јахуд еламдилли тајфалары ассимилјасијаја уғратмыш (јә'ни өзүнә гатараг дилләрини мәһв етмиш) вә нәтиҹәдә ер.әв. IV әсрдә Македонијалы Искәндәр Әһәмәнләр дөвләтинә сон гојдугдан сонра Ҹәнуби Азәрбајҹан әразисиндә әввәлки манналар, мадајлар вә башга тајфалар әсасында дили "Азәри" адланмыш бир иранмәншәли халг-Атропатен халгы вә онун дөвләти тәшәккүл тапмышдыр. Бу халг исә XI-XII әсрләрдән сонра Сәлҹуг оғузлары тәрәфиндән ассимилјасија едилмишдир. Демәли, Азәрбајҹан дили кәнардан кәтирилмә вә јерли әһалијә зорла гәбул етдирилмә дејилдир. Бу бахыш тамамилә гондармадыр.

Шимали Азәрбајҹанда ер.әввәл I миниллијин I јарысындан әввәл әһалинин тарихи һаггында јазылы мә'лумат јохдур. Бунун сәбәби одур ки, ер.әв. III-I миниликләрдә аккад, ассур, елам, урарту вә гәдим фарс мәнбәләриндә олан мә'луматлар әсасән Ҹәнуби Азәрбајҹан һаггындадыр. Бу мә'луматлар Араздан шималдакы әразини әһатә етмир. Она көрә дә шимали Азәрбајҹан әразиси һаггында јазылы мәнбәләр јалныз Македонијалы Искәндәрин ер.әв. IV әсрдә Јахын Шәрги зәбт етмәси илә әлагәдар олараг гәдим јунан вә латын дилләриндә, ерамызын V әсриндән сонра гәдим ермәни вә күрҹү мәнбәләриндә вә әсас е'тибарилә ермәни дилиндә тәрҹүмәләри илә бизә кәлиб чатмыш јерли Албан тарихчиләринин әсәрләриндәдир. Она көрә дә халгымызын мәншәји һаггындакы бахыш дөвр е'тибарилә Шимали Азәрбајҹан әразисинин јалныз ер.әв. IV-III әсрләрини вә ерамызын I миниллијини әһатә едир. Мөвҹуд бахыша көрә бурадакы әһали (јәни албанлар) ја Дағыстандилли (ләзки, авар, сахур, лак, даркин вә с.), ја да Шимал-Шәрги Гафгаз дилли (јәни чечен-ингуш, јахуд Нах мәншәли) иди. Бә'зи тәдгигатчылар (Азәрбајҹанда Играр Әлијев вә Фәридә Мәммәдова) исә садәҹә "Нах - Дағыстан мәншәли" ифадәсини ишләдирләр. Демәли, Шимали Азәрбајҹан әразисиндә миниллик дөвләт гурумуна малик олмуш албан халгы ја Дағыстан, ја да Чечен-Ингуш мәншәли имиш. Сонра да дејилир ки, XI-XII әсрләрдә Орта Асијадан кәләрәк, Јахын Шәрги вә Ҹәнуби Гафгазы ишғал етмиш оғузлар ҹәнубда "Иран мәншәли Атропатен халгы" илә јанашы Дағыстан мәншәли Албан халгыны да ассимилјасија етмиш вә тарих сәһнәсиндән чыхармышдыр. Нәһајәт, дејилир ки, индики азәрбајҹанлылар ҹәнубда XI-XII әсрләрдән сонра түркләшмиш Иранмәншәли атропатенлиләрин, шималда түркләшмиш Дағыстанмәншәли (јахуд Нах, јәни Чечен-Ингуш мәншәли) албанларын вә бу халглары ассимилјасија етмиш сәлҹуг оғузларынын нәсилләридир. Азәрбајҹанлыларын мәншәји һаггында бахышын әсас мүддәалары беләдир.

Бә'зи Гәрби Авропа, рус, ермәни, күрчү вә фарс тарихчиләри тәрәфиндән сөјләнилмиш бу сахта консепсија Азәрбајчан тарихинә даир үмумиләшдирилмиш әсәрләрдә өз әксини тапмышдыр.(Бу барәдә әтрафлы мә'лумат үчүн бах: 13, 15-40).

Азәрбајчанын минилликләр бојунча тарихини парчаламыш, онун етник тарихиндә вә мәдәни ирсиндә арасыкәсилмәзлији, ән'әнәвилији мәһв етмиш бу бахышын халгымыза вурдуғу мә'нәви вә мадди зәрәрин һәчми өлчүјә сығышмыр. Онун мәнфур чәһәти ондадыр ки, намәрд ермәни гоншумузун торпағымыза гаршы тәчавүзүнү тарихи бахымдан әсасландырмаға чалышан ермәни тарихчиләринин фикирләри илә сәсләшир: мадам ки, Шимали Азәрбајчан әразисинин XI-XII әсрләрә гәдәр јијәләринин кимләр олмасы ајдын дејил, онда Күрдән чәнубдакы әрази ермәниләрин, Күрдән шималдакы әрази исә Дағыстан халгларынын олмалыдыр.

Играр Әлијев вә Фәридә Мәммәдова Азәрбајчанда түркдилли әһалинин XI-XII әсрдән әввәл јашадығыны инкар едир, Азәрбајчан дилинин куја бураја һәмин әсрләрдән сонра кәтирилмә олдуғуну сөјләмәклә ермәни тарихчиләринин Азәрбајчана гаршы әрази иддиасына шәрик чыхырлар.

Беләликлә, сон вахтлара гәдәр гәдим түрк етносларынын Өн Асијада вә Чәнуби Гафгазда, о сырадан индики Ермәнистан әразисиндә чохминлик тарихи үстүөртүлү вәзијјәтдә галмышды. Рус вә ермәни тарихчиләринин нәсилдән-нәсилә кечмиш гаты антитүрк емосијасы учбатындан тарихи һәгигәтин үстүнү гара пәрдә өртмүшдү. Азәрбајчан тарихчиләри онларын дедикләрини тәкрар етмәклә кифајәтләнмәли олмуш вә демәли, бу антитүрк емосија онларын да әсәрләриндә өзүнә јер тапмышды.

Бу сахта бахыш һәлә Совет һакимијјәти дөврүндә бә'зи тарихчиләрдә вә дилчиләрдә шүбһә доғурмушду. Чүнки, бир тәрәфдән, ер.әв. III минилликлән башлајараг Чәнуби Азәрбајчан әразисиндә јерли әһалинин һурри, јахуд Еламмәншәли, Шимали Азәрбајчан әразисиндә Дағыстан, јахуд Нах мәншәли олдуғу көстәрилир, дикәр тәрәфдән дејилир ки, көстәрилән минилликләрдә мүхтәлиф гәдим мәнбәләрдә чәкилән һәм Шимали, һәм дә Чәнуби Азәрбајчан јер адлары вә шәхс адлары мә'лум гәдим Шәрг дилләриндә (аккад, ассур, елам, һурри, урарту, гәдим фарс) вә индики ермәни, күрчү, Дағыстан вә Нах дилләриндә дејил. Она көрә бу адларын чоху "гәдим јерли дилләрдәдир" ады илә кәнара гојулмушду. Икинчиси, һеч чүр баша дүшмәк олмурду ки, нәјә көрә тәкчә Азәрбајчан әразисиндә минилликләр вә әсрләрлә өлчүлән дөвләт гурумлары јаратмыш јерли әһали белә чох асанлыгла ассимилјасија просесинә мејилли идиләр вә ики-үч дәфә дилләриндән имтина едәрәк чәнубда куја һурри јахуд Еламмәншәли дилләрини атараг Иран дилләринә, сонра да түрк дилләринә, шималда Дағыстан мәншәли јахуд Нах дилләрини атараг түрк дилләринә кечмишләр? Бу просес нечә баш вермишдир, һансы лингвистик механизм әсасында? Ајдын көрүнүр ки, бу гара бахыш ағ сапла тикилмишдир. Һәм дә араштырма көстәрирди ки, мә'лум Гәдим Шәрг дилләриндә, мүасир ермәни, күрчү вә Дағыстан дилләриндә изаһ олунмадыгларына көрә "гәдим јерли дилләрдәдир" ады илә кәнара гојулмуш адлар әслиндә гәдим түрк мәншәлидир (бах: 13, 73-111). Бунун әсасында ајдынлашырды ки, һәм чәнубда, һәм шималда јашамыш гәдим әчдадларымыз мәһз түркмәншәлиләр идиләр, лакин онлар өзләрини "Түрк" адландырмырдылар. Ерадан әввәл I минилликдә чәнубда Манна, Мадај вә Атропатена, шималда Албанија дөвләт гурумлары да түркмәншәли етносларын гурумлары иди. Сонра да мә'лум олмушдур ки, ер.әв. VIII-VII әсрләрдә шималдан кәләрәк әсасән Азәрбајчан әразисиндә вә индики Ермәнистан әразисиндә мәскунлашмыш киммерләр (Киммер ады Кәмәр, јахуд Гәмәр тајфа адынын гәдим јунан дилиндә тәләффүз вә јазылыш формасыдыр) вә саклар иранмәншәли јох, гәдим түркмәншәлиләр идиләр. Лакин Совет гурулушу вахтында рус вә ермәни тарихчиләриндә антитүрк антипатијасы шәраитиндә һәгигәти ачыгламаг мүмкүн дејилди. Бунун үстүндә "пантүркист" дамғасы көзләнилирди. XX әсрин 20-30-чу илләриндә бир сыра зијалыларымыз мәһз бу дамғанын гурбаны олмушдулар.

1985-чи илдә илк дәфә олараг Азәрбајчан Республикасы ЕА мүхбир үзвү Маһмуд Исмајылын тәшәббүсү илә "Азәрбајчан халгынын етнокенезинә даир" ал-

лы чәми 250 нүсхәдә мәчмуә чап олунду. Бунунла да тарихи һәгигәтин ортаја чыхмасы просеси башланды. Сонра да тарихчиләрдән Маһмуд Исмајылын, Ј.Јусифовун, С.Әлијаровун, филологлардан – Н.Худијевин, Т.Һачыјевин, Ф.Чәлиловун, Е.Әзизовун монографијалары вә мәгаләләри, Г.Ә.Гејбуллајевин 1986-чы илдә "Азәрбајчанын топонимијасы" (русча), 1990-чы илдә "Гарабағ", 1991-чи илдә "Азәрбајчанлыларын етнокенезинә даир" (русча), 1992-чү илдә "Гәдим түркләр вә Ермәнистан", 1994-чү илдә "Азәрбајчан түркләринин тәшәккүлү тарихиндән" вә "Азәрбајчанлыларын гәдим етник тарихинә даир" әсәрләри чап олунду. Бунунла да Азәрбајчан әразисиндә ерадан әввәлки минилликләрдән башлајараг түркмәншәли етносларын јашамасы һаггында јени консепсија јаранды вә халгымызын етник тарихиндә арасыкәсилмәзлик вә ән'әнәвилик јеринә гојулду, бир сөзлә, халгын тарихи өзүнә гајтарылды. Бу бахыш тәкзиболунмаз тарихи фактлара әсасланыр (Бах: 13). Һәмин фактларын бә'зисини гысача охучуларын нәзәринә чатдырырыг.

Чәнуби Азәрбајчанын Урмија әтрафы әразиләриндә ер.әввәл IX әсрин сонларында јаранмыш дөвләт ер.әввәл 843-чү илә аид ассур дилинә аид китабәдә "Манна", ер.әввәл 810-781-чи илләрә арасында Урарту дилинә аид китабәдә "Мана" адланыр. Бурасы шүбһәсиздир ки, "Манна" адында "н" сәсинин гошалашмасы сами мәншәли ассур дилиндә баш вермишдир. Лакин тарихшүнаслыгда ер.әв. 615-613-чү илләрә гәдәр јашамыш бу дөвләтин ады нәдәнсә мәһз ассур дилиндә јазылыш формасында "Манна" кими јазылыр. Көрүнүр, бу "Манна" адынын "Мана" адына нисбәтән дилләјатымлы олмасы илә бағлыдыр.

Манна (Мана) адынын јерли тәләффүз формасы мәлум дејил. Бу ады дашыјанларын етник мәнсубијјәти мәсәләсиндә дә биткин фикир јохдур. Лакин доғру гејд едилир ки, бу етноним орада јашајан бир етносун етник адыдыр вә манналар ер.әввәл III миниллијә аид аккад мәнбәләриндә Урмијаәтрафы әразидә адлары кути, луллуби, суби, турукку вә с. кими чәкилән тајфаларын бирбаша варисләридир (89 а, 11). Демәли, манналар көклү јерлиләр идиләр.

Бир фикрә көрә манналар еламмәншәли, дикәр фикрә көрә һурри мәншәли идиләр (бах: 13). Иранын Хузистан бөлкәсиндә фарслардан әввәл јашамыш еламларын Һиндистанын Дравид дил аиләсинә, Сурија әразисиндә ер.әв. II миниилликдә Митани адлы дөвләтә малик олмуш һурриләрин исә урартуларла бирликдә Шәрги Гафгаз дилләринә мәнсуб дилләрдә данышдыглары фикри вардыр. Лакин јухарыда дејилдији кими јазылыр ки, Маннада јер вә шәхс адлары нәдәнсә нә елам, нә дә урарту вә һурри дилләриндә дејил. Буна көрә Манна әразисиндә ер.әв. I миниллијин I јарысына аид јер вә шәхс адларынын чоху "гәдим јерли адлар" ады илә кәнара гојулмушдур.

Ајдын көрүнүр ки, бу фикирләр ағлабатан дејил. Әслиндә бу бахыш белә сәтһи дүшүнчәләрдән ирәли кәлир ки, әкәр манналар сами мәншәли (јәни, аккад, ассур) дејилдиләрсә, онда мүтләг ја еламмәншәли, ја да һурримәншәли олмалы идиләр.

Сон илләрдә Урмија әтрафы әразиләрдә һәлә ер.әв. III миниилликдә јашајанларын (демәли, һәм дә онларын сонракы нәсилләри олан манналарын) Алтај түрк мәншәли олмалары бахышы ортаја гојулмушдур. Бу бахыш Манна әразисиндә ер.әв. I миниллијин I јарысында, јәни Манна дөвләтинин мөвчуд олдуғу әсрләрдә јер вә шәхс адларынын гәдим түрк дилләриндә олмасына даир ономастик фактлара әсасланыр (бах: 161; 162; 79; 13). Бунунла да Манна (Мана) етнониминин мәншәји проблеминин ајдынлашдырылмасы үчүн мејдан ачылмышдыр.

Проблемин һәллинә бундан башламаг лазымдыр ки, ер.әв. I миниллијин I јарысына аид ассур вә урарту мәнбәләриндә мүвафиг олараг "Манна" вә "Мана" адлары чәкилдији һалда (ахырынчы дәфә "Манна" ады ер.әв. VI әсрин әввәлләриндә чәкилир) "Маг" адына раст кәлинмир. Лакин һәмин миниллијин орталарына аид гәдим фарсдилли мәнбәдә (ер.әв. 519-чу илә аид Бисутун гаја јазысында) вә ер.әв. V әсрдә јашамыш вә Мидија барәдә кениш мә'лумат вермиш јунан мүәллифи Һеродотун "Тарих" әсәриндә "Манна" јахуд "Мана" ады чәкилмир, һәр јердә "Маг" етноними гејд олунур. Тәдгигатчылар бунун сәбәбини онда көрүрләр ки, куја ер.әв.

673-чү илдә чәнуби Азәрбајчан әразисиндә вә Иранын шимал гәрбиндә јаранмыш Мадај (Мидија) дөвләти ер.әв. 615-613-чү илләр арасында Манна дөвләтини өзүнә гатдыгдан сонра мадајлар (јәни мидијалылар) манналары ассимилә етмиш (Фрај Р. Наследие Ирана. М.1972, с.97), иранлашдырмыш (172, 110) (чүнки мадајлар ари мәншәли әһали сајылыр; әслиндә бу гәтијјән белә дејил, мадајларын өзләри гәдим түрк мәншәлиләр идиләр, бах ашағыда), Иран мәншәли Мадај дили манналар үчүн үнсијјәт васитәсинә чеврилмиш (89, 70) вә беләликлә манналардан бир из галмамышдыр. (Играр Алиев. Очерк истории Атропатены. Баку, 1989, с.25). Лакин буну да јазырлар ки, Мадај (Мидија) дөвләтинин јашадығы тәхминән 125 ил мүддәтиндә ваһид мадај халгы формалашмамышды (89, 65). Белә олдугда баша дүшмәк олмур: манналары мадајлар нечә ассимилә едә биләрдиләр? Ајдын көрүнүр ки, бу фикирләрин һеч бири һәгигәти әкс етдирмир вә беләликлә, ассур вә урарту мәнбәләриндә Маг етнониминин, гәдим фарс (Бисүтун гаја јазысында) вә гәдим јунан (Һеродотун әсриндә) мәнбәләриндә Манна (Мана) етнониминин чәкилмәмәсинин сәбәби ајдынлашдырылмамыш вәзијјәтдә галмагдадыр.

Әввәлчә ону гејд едәк ки, мадајларын ари мәншәли сајылмасы фикри тамамилә ујдурмадыр. Мадај әразисиндә јер вә шәхс адларынын һамысы Алтај-Түрк мәншәлидир (13, 129). Мадајларын ари мәншәли фарслара гаршы дүшмән мүнасибәти буну ајдын көстәрир. Һеродота көрә мадајлы маг ахырынчы Мадај һөкмдары Астиага демишди: "Бизим дөврүмүз үчүн сәнин һакимијјәтини мөһкәмләндирмәк вачибдир; чүнки һакимијјәт фарса кечсә мадајлар гула чевриләчәк, фарслар онлара (јәни мадајлара) өзкәләр кими нифрәтлә бахачаглар. Әксинә, нә гәдәр ки, сән бизим **һәмтајфамыз** һөкмранлыг едирсән, биз сәнин һакимијјәт пајындан бәһрәләнирик вә сәнин васитәнлә бизә бөјүк һөрмәт көстәрилир"(Һеродот, I, 120). Фикримизчә, бу сөһбәтдән һәр шеј ајдындыр.

Демәли, түрк мәншәли мадајлар түрк мәншәли манналары ассимилә едә билмәздиләр. Ејни дилдә данышан ики етносун гаршылыглы мүнасибәтләри ассимилјасија јох, консолидасија просесини сүр'әтләндирир.

Арашдырмаларымыздан Манна (Мана) етнониминин мәншәјинә даир ашағыдакы нәтичә алынмышдыр: проф. Тофиг Һачыјевин доғру олараг јаздығы кими ассур вә урарту мәнбәләриндә чәкилән "Манна" вә "Мана" етнонимләринин јерли тәләффүз формасы "Манга" иди, јә'ни бу етнонимдә гәдим түрк дилләри үчүн сәчијјәви "нг' говушуг сәси варды (35, 131). Лакин түрк дилләриндә бу сәсин данышыгда "н" сәсинә чеврилмәси ганунаујғунлуғуна көрә Манга ады манналар ичәрисиндә Мана формасыны кәсб етмиш вә бу форма ассурлара вә урартулара да кечмишдир. Лакин манналарла гоншулугда јашајан түркдилли мадајларда исә "нг" сәсинин "г" сәсинә кечмәси илә әлагәдар олараг "Манга" етноними "Маг" кими тәләффүз олунмуш, онлардан фарслара, онлардан да антик мүәллифләрин әсәрләринә кечмишдир.

Бу фикри тәсдигләјән фактлар вардыр.

1. Еламлылар Мадај дөвләтинә вә мадајларын өлкәсинә Матапе, һәм дә Магтапе дејирдиләр. "Матапе" ады мадајларын Матај етник адындан (ассур мәнбәләриндә һәм "мадај", һәм "матај" формалары вардыр) вә елам дилиндә чәм билдирән "пе" шәкилчисиндән ибарәт олмагла "матајлар" мәнасыны верир. Магтапе адында исә, көрүндүјү кими маг етноними әксини тапмышдыр. Бизчә, бу ад маг етнониминдән, гәдим түрк дилләриндә мүәјјән бир гајда кими бир етносун адына әлавә олунан вә мәнсубијјәт билдирән "тај" сөзүндән вә елам дилиндә чәм билдирән "пе" шәкилчисиндән ибарәтдир. Өзлүјүндә ајдындыр ки, "тај" сөзү елам дилиндә олмадығына көрә еламлар "Магтај" адыны һансыса бир түрк мәншәли етносдан көтүрүб вә сонуна "пе" шәкилчисини әлавә етмишләр. Демәли, "Магтапе" "магтајлар" демәкдир. Еламлар Магтај адыны түркдилли мадајлардан көтүрә биләрдиләр; башга сөзлә, мадајлар манналарын өлкәсинә "Магтај" демишләр. Сонра (ер.әв. 615-чи илдә Мадај дөвләти Маннаны өзүнә гатдыгдан сонра) исә еламлар ондан әввәл Маннаја вердикләри бу ады Мадаја шамил етмишләр.

Дејиләнләрдән ајдын олур ки, "Маг" адыны манналара түрк мәншәли мадајлар вермишләр, јәни "Манга" адындакы говушуг "нг" сәси мадајларын дилиндә "г" сәсинә чеврилмиш вә мадајлардан да фарслара кечмишдир.

2. Манг сөзү бир сыра Алтај-түрк мәншәли тајфаларын етник адларында да иштирак едир: Мангут (гәдим түрк дилләриндә - ут чәм билдирән шәкилчидир), Монгол, Манчур, Магни, Мангбу, Манси, Монгуш, Мунгет вә б. (бах: 13).

3. Маглар (демәли, манналар) һәм Мадај дөвләтинин тәркибиндә (ер.әв. 615-550-чи илләр), һәм фарс Әһәмәнләр дөвләтинин (ер.әв. 550-331-чи илләр) вахтларында дини көрүшләрин ичрачылары-шаманлары идиләр. Антик мүәллифләр магларı јозучу, ирәличәни хәбәр верән, дини ајинләрин горујучулары кими сәчијјәндирирләр. Бајкаләтрафы вә Амурәтрафы Алтај-түрк мәншәли тунгусларын халг рәвајәтләриндә исә узаг кечмишдә "Манга" адлы шаман халгын мөвчудлуғу гејд олунур вә дејилир ки, тунгусларын шаманларында бу халгын адамларынын руһлары јашајыр (бах: 13, 68). Биз һесаб едирик ки, һәмин рәвајәтләрдәки "Манга" етник ады илә Манна (әсли Манга) етноними бәлкә дә ејни мәншәјә маликдир.

3) Бир сыра Гәрби Авропа шәргшүнаслары (Гобино, О.Дорн, П.Сајкс, Й.Пжилски. А. Олмстедт. Л.Элвел - Сатон) магларын туран мәншәли олдугларыны јазмышлар. (Gobineay. Historie des Perses. Vol. I. Paris. 1869, p.527; O.Dhorne. La religion des Achemenides. "Revue biblique", vol. X. 1913, p.22; P.Sukes. A historu of Persia, vol.I, London. 1921. p.99. J.Przuluski. Les Mages et les Medes. "Revue de e'historie des religions", vol.122, №2-3, p.p.86-88; A.T. Olmstead. Histori of the persian. Empire. Chicaco. 1948. p.31; L.Elwel-Sutton. A guide to iranian area studu. Ann Arbor. 1952, p.73.)

4. Чәнуби Азәрбајчан әразисиндә Зивијә кәндиндә тапылмыш вә тәдгигатчылар тәрәфиндә ер.әв. IX-VII әсрләрә аид едилән дәфинәнин бәзи әшјаларында елми әдәбијјатда "скиф һејван стили" адланан стил рәсмләри вардыр. Ејнилә бу рәсмләр Алтајда курганлардан тапылан әшјаларда вардыр. Манналарын етник мәнсубијјәтини мүәјјән едә билмәдникләринә көрә тәдгигатчылар буну Өн Асија мәдәнијјәтини Алтаја тә'сири кими изаһ етмишләр. (Артамонов, М.И. Происхождение скифкого искусства. "Советская археология". № 4, 1968, с.28-29.) Бу, фикримизчә, елми бајағылашдырмагдан башга бир шеј дејил.

Чәнуби Азәрбајчан әразисиндә ер.әввәл IX-әсрдән мәлум олан манналар оранын көклү, автохтон әһалиси кими ер. әввәл III-II минилликләрдә Урмијаәтрафы әразидә јашамалары мә'лум олан кути вә лулуби тајфаларынын варисләри сајылырлар (бах: 89). Јухарыда дедик ки, манналарын етник мәнсубијјәти барәдә Азәрбајчан тарихшүнаслығында биткин бахыш јохдур. Онларын еламдилли ја да һүрридилли (Гафгаздилли) олмалары фикри (бах: 13, 17-18) конкрет тарихи фактлара сөјкәнмир. Бу фикир санки мәнтиги сәсләнән белә бир мүлаһизәјә әсасланыр ки, әкәр манналар самимәншәли вә иранмәншәли дејилдиләрсә (бу һәгигәтдә дә беләдир), онда ја еламдилли, ја да һурридилли олмалы идиләр. Ер.әввәл IV миниллликдән Икичајарасында (Месопатамијада) мә'лум шумерләр вә ер.әв. I миниллијин әввәлләриндә Иран јајласына кәлмиш ирандиллиләр нәзәрә алынмазса, Өн Асијада даһа башга гәдим етнос мә'лум дејил ки, манналары онунла гоһум һесаб етмәк мүмкүн олсун.

Јухарыда дејилдији кими, сон илләрдә манналарын Алтај-түрк мәншәли олмасы бахышы ортаја чыхмышдыр. Бу бахыш ер.әв. I миниллијин I јарысында (Манна дөвләтинин вахтында) Урмијаәтрафы әразидә јер адларынын гәдим түрк дилләри әсасында ајдынлашдырылмасына әсасланыр (бах: 13, 72-84). Бу фикри Урмија көлүнүн мүхтәлиф тарихи дөврләрдә адлары да тәсдигләјир.

Замуа. Урмија көлүнүн Замуа кими илк ады ер.әввәл IX әсрә аид ассур дилиндә мәнбәдә чәкилир (89, 101). Һәмин мәнбәдә Замуа һәм көлүн, һәм дә көлүн чәнуб тәрәфиндәки әразинин вә орада јашајан әһалинин ады кими мәналандырылыр. Г.А.Меликишвили мәнбәдәки Замуа адыны тајфа ады сајыр вә ер.әввәл III миниллликдән башлајараг аккад мәнбәләриндә дәфәләрлә ады чәкилән луллуби (јахуд лулуби) тајфаларындан бири һесаб едир (121, 124). Бу фикир Замуа адынын

мә'лум Гәдим Шәрг дилләри әсасында изаһ олунмамасы илә әлагәдардыр. Әслиндә Замуа Урмија көлүнүн адыдыр вә демәли, ассурлар көлүн чәнуб тәрәфиндә јашајанлары онун ады илә адландырмышлар. Буну мәнбәдә "Замуа дәнизи" ифадәси дә тәсдигләјир.

"Замуа" адынын мәнасы индијәдәк ачылмамышдыр. Бу адын ајдынлашдырылмасы үчүн әввәлчә онун јерли тәләффүз формасыны бәрпа етмәк лазымдыр, чүнки мәнбәдә "Замуа" кими јазылмыш ад сами мәншәли ассур дилиндә тәләффүз вә јазылыш формасыдыр. Араңдырма көстәрмишдир ки, ассур дилиндә "ч" сәси олмадығына көрә "Замуа" јерли "Чамуа" адыны әкс етдирир, јә'ни катиб "ч" сәсини "з" сәсилә вермишдир. Лакин адын бу формасыны да там сајмаг олмаз. Биз һесаб едирик ки, михи әлифбада "ј" сәсини верәчәк ишарә олмадығына көрә катиб әсли Чајмуа (бәлкә дә Чајмуја) кими сәсләнмиш ады "Замуа" кими јазмалы олмушдур. Беләликлә, фикримизчә, көлүн јерли ады Чајмуа иди ки, бу да гәдим түрк дилләриндә сај, түрк дилләри үчүн сәчијјәви с-> ч әвәзләнмәсинә көрә "чај" ("Чајмуа" адында "чај" сөзүнүн түрк дилләриндә с- ч әвәзләнмәсинә көрә "сај" сөзүндән ибарәт олмасы шүбһә доғурмамалыдыр; диггәти бу чәлб едир ки, Урмија көлүнә төкүлән Чагату чајынын адындакы "чаг " сөзү дә түрк дилләриндәки *саг* сөзүндән ибарәтдир. Демәли, түрк дилләриндә бә'зи сөзләрдә "с" сәсинин "ч" сәси кими тәләффүзү Чәнуби Азәрбајчан әразисиндә һәлә ер.әв. I минилликјә аиддир.) "вулкан мәншәли дашлыг јер" (93) вә Урал-Алтај дилләриндә муа "су" ("көл") сөзләриндән ибарәтдир. Урал-Алтај дил аиләсинә мәнсуб дилләрдә му вә муе "су" мәнасындадыр. Бу сөз евенк дилиндә му "су," некидал дилиндә му "су", ороч дилиндә му "су" сөзү илә (151, том II, с.548) мәншәчә ејнидир. Монгол дилиндәки мурен "су" сөзүнүн көкүнү дә "му" сөзү тәшкил едир. Бүгүнлүкдә Чајмуа "(Вулкан мәншәли) гајалы су (көл)" мә'насыны верир. Һәгигәтдә дә Урмија көлүнүн ичәрисиндә лава мәншәли 200-ә гәдәр ада вардыр. Һәлә X әср әрәб чоғрафијашүнасы Ибн Һавгәл јазмышдыр ки, Урмија көлүнүн ичәрисиндә чохлу адалар вардыр (12, 111).

Ашағыда дејәчәјимиз кими, көлүн "Урмија" адында да "мија" формасында "муа" (су) сөзү вардыр. Мараглыдыр ки, ер.әввәл VIII әсрә аид Урарту мәнбәјиндә Араз чајынын ады Муна кими гејд олунмушдур. Һәм дә мүәјјән едилмишдир ки, урарту дилиндә дә му "су" сөзү варды. Урарту дилиндә му "су" сөзүнүн олмасы тәәччүблү дејил. Урарту дилиндә башга түркмәншәли сөзләр дә вардыр: Урартуча атә, тиау, тераи, суе, шани, шуре (мараглыдыр ки, урарту дилиндә шуре "силаһ" сөзүндән "силаһлы" мә'насында шурели сөзү дә вардыр вә демәли, бу сөз "ли" шәкилчисинин васитәсилә дүзәлирди), әршә, е (Мешшанинов И.И. Аннотированный словарь урартского (биайнского) языка. С. 15, 52, 210, 264, 267, 290, 302, 304) сөзләри түрк дилләриндә, о сырадан Азәрбајчан дилиндә ата, ти (демәк, әсли димәк), төрә (төвр), су, чән, сур ("чида"), әрсә (чаван, һәдди-бүлуға чатмыш оғлан), ев сөзләри илә мәншәчә ејнидир.

Чајечаста. Тәдгигатчылар тәрәфиндән ер.әв. VII әсрә аид едилән "Авеста" китабында Урмија көлү Чајечаста кимидир. (Бах: Касумова С.Ю. Южный Азербайджан в III-VII вв. Баку, 1983, с.19). Бу адын иран дилләри васитәсилә изаһ олунмасы, мә'насынын ајдынлашдырылмасы тәшәббүсләри боша чыхмышдыр. Алман шәргшүнасы И.Маркварт доғру олараг бу ады манналарын дилинә аид етсә дә, мә'насыны ача билмәмишдир (172, 108-109). Чүнки Гәдим Шәрг дилләринин һеч бири әсасында "Чајечаста" адынын етимолокијасыны вермәк мүмкүн дејилдир. Араңдырмамыз көстәрмишдир ки, Чајечаста адынын "чај" һиссәси јухарыда һаггында данышдығымыз Замуа (әсли Чајмуа) адынын биринчи компоненти олан "чај" сөзү олмаг е'тибарилә елә сај (чај) "вулкан мәншәли гаја (даш)" мә'насындадыр. Адын "час" һиссәси исә түрк дилләри үчүн сәчијјәви *јас (час)* "јашыл" (Азәрбајчан дилиндә "јашыл" сөзүнүн көкү дә ј-ш әвәзләнмәсинә көрә "час" сөзүндәндир) сөзүндән ибарәтдир. Һәгигәтдә дә Урмија көлү чох дузлу олдуғуна көрә ачыг һавада јашыл (көј) рәнкә чалыр. Адын сонундакы "та" һиссәси, фикримизчә, Алтај дилләриндә *ту* "көл" сөзүндән ибарәтдир, лакин ја "Авеста" дилиндә бу сөз "та" кими сәсләнмиш, ја да китабын үзүнү көчүрмүш катибләр "ту" сөзүнү "та" кими јазмыш-

лар. Деməли, əсли "Чаjечасту"дур. Гејд едилмəлидир ки, "көл", "су" мə'насында *ту* сөзү Урал-Алтај диллəриндə кениш јер тутур. Сибирдə түркдилли хакасларын бир голу олан камасинлəрин, којбалларын вə каракасларын диллəриндə *ту* "көл" мə'насындадыр (126, 553-554). Алтај-дил аилəсинə мəнсуб селкуп дилиндə дə ту "көл" демəкдир. Сибирдə Фин-Угор диллəриндə данышан хантларын, комилəрин, ненеслəрин диллəриндə то, тув "көл" сөзлəри вардыр (126, 553-554). Об чајынын саһил əразилəриндə вə Чулым чајынын ашағы ахарында Варгато, Јаррато, Мочилто, Тогулдо адлы көллəр вардыр (151 а, 70-71). Алтајда Сајан дағларында бир көл Ту (Беккер Е.Т. Южно-самодийские гидронимы Томской области, с.183) адланыр. Тəдгигатчылара көрə гəдим түрклəрин вə мачарларын улу əчдадларынын Сибирдəн Шəрги Авропаја һəрəкəти илə то(ту) "көл" сөзү Мачарыстан əразисинə дə кəтирилмишдир: орада Фехерто вə Надто адлы көллəрин адларында мачар дилиндə *то* "көл" сөзү вардыр. Мараглыдыр ки, Урмија көлүнə төкүлəн Чагату вə онун голу Тагату чајларынын адларында да *ту* сөзү əксини тапмышдыр. Лакин бу чајларын адларындакы "ту" компоненти түрк диллəриндə с->т əвəзлəнмəси нəтичəсидир. (Алтај диллəриндə с=т əвəзлəнмəси барəдə бах: Б.А. Серебренников. Советское филио-угроведение, 1965, ' 4).Мəсəлəн, Татарыстанда бир чај Актај (јəни Акчај) адланыр. Свердловск вилајəтиндə дə Актај адлы ики чај мə'лумдур (А.К. Матвеев. Географический словарь Урала. Свердловск. 1980, с. 13). Чагату чајынын ады гəдим түрк диллəриндə *саг (чаг)* "тəмиз", "ичмək үчүн јарарлы" (93, 480) вə *ту* "су" сөзлəриндəн ибарəтдир. Һəгигəтдə дə Урмија көлүнə төкүлəн Ачычаја (фарсча Тəлһəруд - тəлһ "ачы" вə руд "чај" сөзлəриндəн) нисбəтəн Чагату чајынын сују ширин-дир, ичмəлидир. "Чај" мə'насында "су" сөзүнүн "ту" формасы түрк халгларынын јашадығы башга өлкəлəрдə дə чај адларында əксини тапмышдыр. Алтајда Ширгајту чајынын ады "шырылты сəсли чај" мə'насындадыр. (Бах: "Словарь русской транскрипции терминов" и слов, встречающиеся в географических названиях Казахской ССР, М.1960, с.29). Гырғызыстанда Марчату, Турушканту вə Ирбисту чајлары вардыр (128, 47). Гејд едилмəлидир ки, инди Фəрат адланан чај ер.əв. III миниилликдə Дəчлə вə Фəрат чајлары арасында јашамыш сами мəншəли аккадларын дилиндə Пуратту адынын тəһрифидир. Мə'лумдур ки, аккадлар бу ады шумерлəрдəн көтүрмүшлəр. Шумер абидəлəриндə бу ад "Бурату" кимидир. Бу һидронимин мə'насы индијəдəк ачылмамышдыр. Лакин еһтимал етмəк олар ки, шумерлəрин чаја дедиклəри "Бурату" адынын сонуну тəшкил едəн ту һиссəси Чəнуби Азəрбајчанда Чагату вə Тагату вə Орта Асијадакы бəзи чајларын адларындакы "ту" "су"сөзү илə ејнидир. Фикримизчə Бурату түрк диллəриндəки абра "хејир верəн", "хилас едəн", "фираван јашамаға сəбəб олан" (147, I, 59-60) вə ту "су" ("чај") сөзлəриндəн ибарəтдир.

Дејилəнлəр Чајечаста адынын "Чајечасту" кими бəрпа олунмасынын дүзкүнлүјүнə вə бу адын "ту" һиссəсинин Алтај түрк диллəриндə "көл", "су" мə'насында олмасына шүбһə јери гојмур.

Белəликлə, Чајечаста (Чајечасту) "(Вулкан јахуд лава мəншəли) гајалы јашыл көл (су)" мə'насыны верир. Көлүн адындакы "јашыл" ("көј") сөзү фарсларын Урмија көлүнə вердиклəри Кабудан (IX-X əср əрəб чоғрафијашүнасларынын əсəрлəриндə Кəбузан кими јазылышы əрəб графикасында "дал" вə "зал" ишарəлəринин охшарлығына көрə катиблəрин сəһвидир) "Јашыл (көј)" адынын мə'насына ујғундур. Гејд етмəк лазымдыр ки, Страбон Мидијада (онун вахтында Атропатенада) колүн Капавта адландығыны јазмышдыр (Страбон, XI,13, 2). Бу ад, шүбһəсиз, гəдим фарсча олмаг е'тибарилə сонракы Кəбудан "Јашыл" ("көј") адынын гəдим формасыдыр. Лакин диггəти бурасы чəлб едир ки, Чајечаста адында олдуғу кими Капавта адынын сонунда "та" (əсли "ту") компоненти дурур. Белə нəтичəјə кəлмəк олар ки, гəдим фарслар манналардан ја да мидијалылардан гəдим түрк мəншəли *ту* "су" ("көл") сөзүнү мəнимсəмиш вə Урмија көлүнə вердиклəри адын сонуна əлавə етмишлəр. Белə олдугда Капавта "Көј су (көл)" мə'насыны верир.

Мантиана. Страбон Əрмəнијəдə көлүн Мантиана адландығыны јазыр (Страбон, XI, 14, 8). Мүəллифин бу көлү Əрмəнијəдə көстəрмəсинин сəбəби

мә'лумдур: һәгигәтдә дә ер. әввәл 80-чи илләрдә Әрмәнијә һөкмдары II Тигран зәифләмиш Парфијадан Атропатенанын бә'зи әјаләтләрини гопармыш вә бу өлкә үзәриндә һакимијјәтини ганунуләшдирмәк мәгсәдилә Атропатена һөкмдарынын гызына евләнмишди. Лакин ер. әввәл 66-чы илдә Рома ордусу II Тиграны мәғлубијјәтә уғрадандан сонра Бөјүк Әрмәнијә дағылмыш, Атропатена өз мүстәгиллијини бәрпа етмишди. Демәли, Страбонун бу мә'луматы ер. әввәл 80-60-чы илләрә аиддир. Лакин онун көлүн Капавта адланмасы мә'луматы һәр һалда ер.әввәл I әсрдән әввәлки мәнбәдәндир.

Гејд етмәк лазымдыр ки, Урмија көлүнүн Мантиана адланмасы һаггында Страбонун мә'луматы Азәрбајчан халгынын мәншәјинин араштырылмасы јолунда әсил әнкәлә чеврилмишдир. Белә ки, илк дәфә ермәни тарихчиси Н.Г.Адонс 1908-чи илдә јазмышдыр ки, Мантиана ады "нә вахтса орада јашамыш халгын адындандыр" (48, 419). Вәссәлам, даш гујуја атылды! Бу фикри Адонсун адыны чәкмәдән И.М.Дјаконов мәнимсәмиш (89а, 117), ондан Играр Әлијев (49), ондан да С.Ј.Гасымова (Касумова С.Ю. Азербайджан в III-VII веках. Баку, 1992, с.25-26.) көтүрүб әсәрләринә салмыш вә јазмышлар ки, "Мантиана" һидроними тарихшүнаслыгда Гафгаздилли сајылан гәдим һүрриләрин индики Ирагын шималында ер.әв. II минилликдә мөвчуд олмуш Митанни дөвләтинин ады илә ејнидир, демәли маннлар һүрридилли идиләр (49а, 136). Бу тамамилә јанлыш мүлаһизәдир. Она көрә ки, Страбонун гејд етдији Мантиана јерли "Манти" адындан вә мүәллифин өзүнүн она әлавә етдији мәкан билдирән гәдим јунан дилли мәншәли "ана" шәкилчисиндән ибарәтдир. (Гәдим јунан мүәллифләринин әсәрләриндәки Атропат-ена, Аракс-ена, Каспи-ана, Марги-ана вә с. адларыны хатырлајын). Белә олдугда "Манти" ады илә "Митанни" ады арасында лингвистик јахынлыг нечә тапыла биләр?

Араштырмамыз көстәрмишдир ки, Манти ады тәмиз гәдим түрк мәншәли һидронимдир. Бу адын јерли тәләффүз формасы, бизим фикримизчә, Мангту јахуд Менгту (гәдим түрк мәншәли "нг" говушуг сәсинин "н" сәсинә кечмәсилә Манту јахуд Менту) олмушдур. Лакин ја Страбонун мә'луматчысы (Страбонун өзү Мидијада олмамышдыр) көлүн адыны "Манти" кими тәләффүз етмиш, ја да сонралар мүәллифин әсәринин үзүнү көчүрмүш катибләр өзләринә таныш олмајан Манту (Менту) адыны Манти кими јазмышлар. Ола биләр, бу сәһв Страбонун истифадә етдији мәнбәнин өзүндәдир. Мангту (Менгту) кими бәрпа етдијимиз ад гәдим түрк дилләриндә менгу "даими", "һәмишәлик", "әбәди" (93, 341) (бурада көлүн сујунун дәјишмәзлији, бир јердә ејни вәзијјәтдә дајанмасы нәзәрдә тутулур, һәгигәтдә дә Урмија көлүнә чохлу мигдарда чај төкүлүр, лакин ондан һеч бир чај ахмыр) вә Чајечасту вә Чагату адларында олдуғу кими Урал-Алтај мәншәли *ту* "көл", "су" сөзләриндән ибарәтдир. Демәли, Страбонун Мантиана кими јаздығы ад тәхминән "Һеч вахт сәвијјәси дәјишилмәјән көл", "Һәмишә бир јердә дајанан су", "Ахмајан су" мә'наларындадыр. Мүгајисә үчүн гејд едәк ки, Алтајда (Тува әразисиндә) чохлу хырда чајлары гәбул едән, лакин ондан чај ахмајан бир көл Менги-Хол (јә'ни Менги-көл) адланыр.

"Мантиана" ады илә бағлы бир мәсәлә дә араштырылмалыдыр. Страбон јазыр ки, Мантиана "көј" мә'насындадыр. Бу мә'луматын өзү дә "Мантиана" адынын Митанни дөвләтинин ады илә һеч бир бағлылыға малик олмадығыны көстәрир. Лакин Гәдим Шәрг дилләриндә "көј" мә'насында мантиана сөзү јохдур. Бизчә, Страбонун бу мә'луматында онун истифадә етдији бир мәнбәдә көлүн һәм дә "Көј" адланмасы (Капавта ады), дикәр мәнбәдә көлүн Мантиана адланмасы мә'луматлары бирләшдирилмишдир.

Урмија. Көлүн "Урмија" ады илк дәфә X әср әрәб чоғрафијашүнасларындан Әл Мүгәддәсинин (12, 134) вә Ибн Һавгәлин (12, 111) әсәрләриндә чәкилир. Лакин көлүн бу ады шүбһәсиз, көстәрилән әсрләрдән әввәлдә мөвчуд олмушдур. Бу ики фактла сүбут едилә биләр. Биринчи, көлүн адындакы "мија" компоненти илә көлүн ерадан әввәл I миниллијин әввәлләринә аид Замуа (Чајмуа) адындакы *"муа"* "су", "көл" сөзү ејнидир; икинчи, Манна әразисиндә ер. әввәл VII әсрдә көлүн јахын-

лығында бир шәһәр гәдим мәнбәләрдә Урмајате адланырды вә шүбһәсиз, шәһәр "Урмија" көлүнүн ады илә адланырды. X әср әрәб мүәллифи Ибн Һавгәл јазыр ки, Урмија шәһәрн көлдән 2 фәрсәһ аралыдадыр (12, 111). Мүәллиф буну да гејд едир ки, магларын дедикләрннә көрә Зәрдүшт бу шәһәрдә доғулмушдур (12, 111). "Урмија" ады Снбирин вә Алтајын Алтај-дил аиләсинә мәнсуб халгларынын дилләриндә ур "јүксәклнк" (151, том I), "бир дағ силсиләсинә аид јүксәкликләр" (151а, 74) вә јухарыда һаггында данышдығымыз Замуа (Чајмуа) адында олдуғу кими, *муа* "су", "көл" сөзләриндән ибарәтдир. Һәгигәтдә дә Урмнја көлү дәниз сәвијјәсиндән 1275 м. јүксәкликдә јерләшир. Демәли, "Урмија" һидроними "Јүксәкликдә су (көл)" мә'насындадыр.

Шор. X әср әрәб чоғрафијашүнасы әл Истәхрн Урмија көлүнүн Шор ("бухарат әт-Шурат") адландығыны јазмышдыр (12, 88). Бә'зи тәдгигатчыларын бу ады "јеретикләрнн көлү" кими изаһ етмәләри (Караулов Н.А. Свеления арабских писателей о Кавказе, Армении и Азербайджане. I. Ал Истакрий. СМОМПК, вып. 29, Т. 1901, с.5.) ујдурмадыр. Шор көлүн бир адыдыр. Һәгигәтдә дә Урмија көлү һәддиндән артыг дузлудур, она көрә дә онун сујунда һеч бир чанлы јашамыр. Буну һәлә әрәб чоғрафијашүнаслары гејд етмишләр. Ибн Һавгәл јазыр ки, Урмија көлү о гәдәр дузлудур ки, онда нә балыг, нә дә башга һејван јашамыр (12, 111). XIV әср мүәллифн Һәмдуллаһ Гәзвини дә бу көлүн Шора адландығыны јазмышдыр.

Аги. XI әсрә анд ермәничә мәнбәдә Урмија көлү "Аги ләнизи" адландырылыр (110). Мәнбәни ермәни дилиндән рус дилинә чевирән ермәни тарихчиси бу адын гәднм ермәничә олдуғуну јазмышдыр (110, 221). Бу ермәни тәдгигатчыларынын тарихи һәгигәтләри ујдурмаларла әвәз етмәләринә јахшы нүмунә сајыла биләр. Әслиндә көлүн бу ады гәдим түрк дилләриндә агу "ачы" (93, 24) (Азәрбајчан дилиндә "ачы" сөзүнүн өзү гәдим түрк дилләриндәки "агу" сөзүнүн фонетик формасыдыр) сөзүндән ибарәтдир. Һәгигәтдә Урмија көлүнүн сују, јухарыда дедијимиз кими, һәдсиз дәрәчәдә дузлу олдуғуна көрә ач дада маликдир.

Тилә. Еркән орта әсрләрдә Урмија көлү һәм дә көлүн ортасындакы Тилә адасынын ады илә Тилә адланмышдыр. XIII әср әрәб чоғрафијашүнасы Јагут Һәмәви бу ады Тела кими јазмышдыр. Демәли, көл орадакы аданын ады илә адланмышдыр. Тилә адасынын ады гәдим түрк дилләриндә *тилгә* "гуру һиссә", "золаг", "торпаг саһәси" (93, 560) сөзүнүн заман кечдикчә фонетик дәјишиклијә мә'руз галмыш формасыдыр. Еһтимал ки, *тилгә* сөзүндәки "г" сәси данышыгда "ј" сәсинә чеврилмиш вә сонра да дүшмүшдүр. Мүгајисә үчүн дејәк ки, Хәзәрин ичәрисиндәки Пираллаһы адасынын адыны да I әср антик мүәллифи Помпони Мела Талге кими јазмышдыр. Һәм Хәзәрдә, һәм Урмија көлүндә ири аданын Талге вә Тилә (әсли Тнлгә) адланмасы Азәрбајчан әразисиндә түркмәншәли етносларын тарихи бахымындан чох гијмәтли фактдыр.

Урмија көлүнүн мөвчуд олмуш адлары барәдә јухарыда дедикләримиз Манналарын гәдим түрк мәншәли олмасы һаггында консепсијамызын доғрулуғуну тәсдигләјән дајаглардан биридир.

Дејиләнләрдән ашағыдакы нәтичә алыныр:

1. Урмија көлүнүн "Замуа" (Чајмуа), "Чајечасу", "Мантиана" вә "Урмија" адларында әксини тапмыш *му* "су" вә *ту* "көл" сөзләри Урал-Алтај дил аиләсинин мөвчуд олдуғуну көстәрир.

2. Урмија көлүнүн әтрафында вә она гоншу бөлкәләрдә јашамыш тајфалар бу дил аиләсинин Алтај вә Фин-Угор дилләринә ајрылмасындан габакы прадилдә данышан етнослар идиләр.

Беләликлә, јухарыда дејиләнләрдән ајдын олур ки, ер.әв. 881-чи илдән башлајараг Урмија көлүнүн бүтүн мөвчуд адлары гәдим түркчәдир. Урмија көлүнүн әтрафында ерадан әввәлки минилликдә јашамыш әһалинин һурри јахуд еламмәншәли олдуғуну, түркләрин ораја јалныз XI-XII әсрләрдән сонра кәлдијини иддиа едән харичи тәдгигатчыларын вә онларын дедикләрини тәкрар едән бә'зи Азәрбајчан тарихчиләринин гәдим етник тарихимизи нә күнә гојдуглары охучуја ајдын олду.

Манна вə Мадај (Мидија) əразисиндə ер. əв. I минилијин I јарысына, јə'ни Манна вə Мадај дөвлəтлəринин мөвчуд олдуғу əсрлəрə аид јер вə шəхс адларынын демəк олар һамысы Алтај түрк мəншəлидир. Бу барəдə јазылдығына көрə (бах: 13) тəкрар етмəјə еһтијач јохдур. Она көрə дə манналарын вə мадајларын гəдим түрк мəншəли етнослар олдуғуна шүбһə јери галмыр. Бу етносларын варислəри ер. əв. IV əсрдəн антик мəнбəлəрдə атропатеналылар ады илə тарих сəһнəсинə чыхырлар. Рус тарихчилəри вə Азəрбајчанда Играр Əлијев мадајлары вə атропатеналылары - демəли азəрбајчанлыларын чəнубда бирбаша улу əчдадларыны фарс мəншəли сајырлар (бах: 49 вə 49 а). Бу фикри еркəн орта əсрлəрдə Атропатена (Чəнуби Азəрбајчан) əразисиндəки јер вə шəхс адларынын гəдим түркчə олмасы тəкзиб едир. Бу барəдə јазылмышдыр (бах: 13). Лакин бир нечə факты охучунун нəзəринə чатдыраг.

Антик мүəллифлəр ер.əв. IV əсрдəн сонра Чəнуби Азəрбајчан əразисиндə јаранмыш Атропатена дөвлəтинин əразисиндə бир шəһəрин адыны Фраата кими јазырлар. IX əсрə аид əрəб чоғрафијачысы Бəлазури исə ону Афраһруд кими гејд едир. Афраһруд Фраата (əслиндə Фраатај) адынын сонундакы *тај* "чај" (гəдим түрк диллəриндə *ч-т* əвəзлəнмəсинə көрə "чај" сөзүнүн "тај" формасы да вардыр, мəсəлəн Татарыстанда Актај вə Каратај адлы чајлар мөвчуддур) сөзүнүн фарсча *руд* "чај" сөзү илə əвəз едилмəсидир. Һəмин чај инди Урмија көлүнə төкүлəн Софичајдыр, Фраата шəһəри дə бу көлүн саһилиндə јерлəширди. Белə нəтичə алыныр ки, индики Софичај ерадан əввəл Фраатај адыны дашымышдыр, шəһəр исə чајын ады илə адланмышдыр. Антик мүəллифин Фраата кими јаздығы ад исə Абратај, јə'ни Абрачај адынын тəһрифидир. Абратај гəдим түрк диллəриндə *абра* "хејир верəн" вə *тај* "чај" сөзлəриндəн ибарəтдир. Ашағыда биз Фəрат чајынын вə Арпачајын адларында *абра* сөзүнүн иштирак етдијини дејəчəјик.

Чəнуби Азəрбајчан əразисиндə ер. əввəлки минилликлəрдə əһалинин һурридилли, сонра ирандилли вə нəһајəт јалныз XI-XII əсрлəрдəн сонра түркдилли олдуғуну сөјлəјəн Играр Əлијев нəдəнсə бу суалы чавабсыз гојур: бəс нəјə көрə Урмија көлүнүн адлары ичəрисиндə һурримəншəли ад јохдур?

Чəнуби Азəрбајчанда түркдиллилəрин ер. əв. минилликлəрдə вə ерамызын I миниллијиндə јашадыгларыны көстəрəн башга топонимлəр (дағ, гала, чај) вə шəхс адлары (һөкмдар, сəркəрдə вə с.) да вардыр. Габагкы əсəрлəримиздə (хүсусилə бах: 13) бу барəдə əтрафлы мə'лумат верилдијинə көрə бурада тəкрара еһтијач јохдур. Лакин Бəзз галасы адынын мəншəји барəдə данышмаға дəјəр.

IX-XIII əср əрəб чоғрафијачыларынын əсəрлəриндə Чəнуби Азəрбајчан əразисиндə Чавиданын (807-816-чы иллəр) вə Бабəкин (816-837-чи иллəр) башчылығы алтында əрəб ишғалына гаршы мүбаризə иллəриндə хүррəмилəрə мəхсус шəһəрин (əрəб мүəллифи Јəгубинин "Бəзз шəһəриндə јашајан азəрилəр" ифадəси көстəрир ки, Бəзз һəм дə шəһəр иди - бах: Сəид Нəфиси. Бабəк. Бакы, 1990, с. 22) вə галанын ады Бəзз кими јазылмышдыр. Галанын харабалыглары Чəнуби Азəрбајчанын Гарадағ маһалында (Сəид Нəфисијə көрə Савалан дағынын шимал һиссəсиндə - бах: Сəид Нəфиси. Көст. əсəри, с. 26), Əрдəбилдəн 145-147 км. узаглыгда, Кəлејбəр гəсəбəсиндəн 3 км. гəрбдə (бах: З. М. Буниятов. О локализации города - крепости Базз. Известия АН Азерб. ССР, серия общественных наук, 1959, ¹5) јерлəшир. Лакин тарихимизин сијаси һадисəлəрəлə долғун дөврлəриндəн бири илə бағлы бу гала адынын дил мəнсубијјəти вə мə'насы индијəдəк ајдынлашдырылмамышдыр. Араштырмамыз көстəрмишдир ки, галанын ады түрк диллəриндə баз "дағ чөкəклији" (В.В.Радлов. Көст. луғəти, том IV, часть 2, с. 1541) сөзүндəндир.

Гəдим түрк диллəриндə "јарғанлы јер" мə'насында базған сөзү дə вардыр (93, 89) ки, бу да -баз сөзүндəн вə -ған шəкилчисиндəн ибарəтдир. Адларында баз сөзүнүн иштирак етдији дағларын (бах: ашағыда) зирвəлəри һəгигəтдə дə јарғанлыг вə чөкəкликдир. Белə нəтичə алыныр ки, Бəзз əввəлчə дағын ады олмуш (XIII əср мүəллифи Јагут Һəмəвинин "Бəзз бир дағдыр" ифадəси бу фикри тəсдиглəјир), сонра дағын ады орада тикилмиш шəһəрин вə галанын адына чеврилмишдир.

Түрк дилләриндә -баз сөзү бурјат вә монгол дилләриндә бајз, бајс вә бајгс "дик гаја", "сылдырымлы дағ", "әтәјиндә дар дәрәдә чај ахан сылдырым гајалыг" (бах: 126, 65; Кузмина Г.Г. Словарь географических названиях. М., 1969, с. 13) сөзләри илә мәншәчә ејнидир. Әкәр бу беләдирсә, онда -баз сөзүнүн Алтај-дил аиләсинә мәнсуб олмасы нәтичәсинә кәлмәк олар. Тәдгигатчылара көрә гәдимдә түрк дилләриндән Шәрги славјанларын дилләринә кечмиш бу сөз бевз формасында Украјна дилинин диалектләриндә "дағын сылдырым һиссәси", "учурум", "јарғанын јамачлы дағын дәрин, гаранлыг дәрәси" мә'наларында галмагдадыр (126, 77).

Азәрбајчан дилиндә вә онун диалектләриндә рељеф формасыны билдирән -баз сөзү јохдур. Лакин Азәрбајчанда вә Ермәнистанда -баз сөзүндән вә онун тәһриф формаларындан дүзәлмиш чохлу дағ адлары (бах: ашағыда), хүсусилә Шамахы р-нун әразисиндә Достубазы вә Османбазы оронимләри көстәрир ки, дилимиздә бу сөз гәдимдә ишләнмиш, сонра архаикләшәрәк данышыгдан чыхмышдыр. Буну -баз сөзүнүн бас, бәз, биз, буз вә вас, ваз, вејс формаларында Азәрбајчанда (әсас е'тибарилә Нахчыван МР әразисиндә) вә Ермәнистанда (Дәрә Әләјәз, Көјчә вә Зәнкәзур бөлкәләриндә) бир сыра дағ адларында вә онларла бағлы кәнд адларында әксини тапмасы ајдын көстәрир. Баз сөзүнүн дағ адларында бу фонетик (тәһриф) формалары онун мүхтәлиф тарихи дөврләрдә Азәрбајчан дилинин диалектләринә вә шивәләринә ујғун олараг тәләффүзү илә әлагәдардыр. Белә оронимләрә Аваз (Товуз р-нунда дағ ады, еһтимал ки, әввәлчә Ағваз кими сәсләнмиш оронимдә данышыгда "ғ" сәси "ј" сәсинә кечмиш вә сонра да дүшмүшдүр; Ағваз "ағымтыл сүхурлу баз" мә'насындадыр), Ағбиз (Зәнкилан р-нунда дағ вә онунла әлагәдар ады; рәнк билдирән "ағ" вә данышыгда тәһрифә уғрамыш баз сөзләриндән), Бетеваз (Чулфа р-нунда дағ ады; түрк дилләриндә бәт "дағ јамачы", "дағын күн дүшән тәрәфи" - В.В. Радлов. Көст. луғәти. IV ч., 2-чи һиссә, с.1617 вә баз сөзләриндән), Вејсдағы (Көјчә бөлкәсиндә дағ ады; Баздағ орониминин данышыгда тәһрифи - онун баз һиссәсинин таныш әрәбмәншәли Вејс шәхс адына ујғунлашдырылмасы), Гындываз (Ермәнистанын Сисјан р-нунда дағын вә онунла әлагәдар кәндин ады; фарс дилиндә кунд, "тәпә" вә баз сөзләриндән), Достубазы (Шамахы р-нунда дағ ады, әсли Тузтубазы јә'ни Дузлубазы; түрк дилләриндә туз, дуз сөзү һәм мәишәтдә ишләдилән луз, һәм дә дузлаг, шоран јер мә'наларында олдуғуна көрә Дуздубазы јә'ни Дузлубазы адындан тәһрифдир; Газахыстанда Туз-Баир дағ ады илә бах: 108-мүгајисә олуна биләр), Икнәваз (Ермәнистанда Дәрә Әләјәз бөлкәсиндә дағ ады; түрк дилләриндә егин "тәпә" бах: 126, 637 вә баз сөзләриндән), Әдәбаз (Дәрә Әләјәз бөлкәсиндә дағ вә јајлаг ады; түрк дилләриндә ада - дүзән јердә јерләшән тәпә вә баз сөзләриндән), Әлкәваз (Көјчә бөлкәсиндә дағ ады; түрк дилләриндә алга "дағын күндүшән тәрәфи" - бах: 126, 47 вә баз сөзләриндән), Киваз (Ермәнистанын Сисјан р-нунда дағ ады; фарс дилиндә куһ "дағ" вә баз сөзләриндән), Леһваз (Ермәнистанын Мегри р-нунда дағын вә онунла әлагәдар кәндин ады; фарс дилиндә ләб "додаг", мәчази мә'нада "дағ чыхынтысы" вә баз сөзләриндән), Маваз (Дағлыг Гарабағда дағын вә онунла әлагәдар кәндин ады; еһтимал ки, гәдим түрк дилләриндә көрпә ушаглара һимајәчилик едән Умај илаһәсинин адындан вә баз сөзләриндән; һәгигәтдә дә Маваз дағынын зирвәсиндә кечмишдә көрпәләр хәстәләндикдә зијарәт олунмуш пир вардыр), Нәсирваз (Ордубад р-нунда дағын вә онунла әлагәдар кәндин ады; әрәб дилиндә нәср "јазы" вә баз сөзләриндән; һәгигәтдә дә дағдакы гајаларда јазыјак охшар гаја рәсмләри вардыр), Османбазы (Шамахы р-нунда дағ ады; түрк дилләриндә өз "чајын, јахуд дәрәнин ағзы", јаман "чәтин" вә баз сөзләриндән; оронимин Осман шәхс адындан ибарәт олмасы фикри сәһвдир; Бурјатијада Јаман-Бајз дағ ады илә мүгајисә олуна биләр, Паиз (Бабәк р-нунда јарғанлы Паизтәпә адлы тәпәнин вә онунла әлагәдар кәндин ады) Паиз топоними Баз адынын данышыгда тәһрифидир), Сәрвәзтәпә (Коранбој р-нунда гајалы тәпәнин ады; әсли Салвазтәпә; түрк дилләриндә, о сырадан Азәрбајчан дилиндә сал "һамар даш, гаја" вә баз сөзләриндән), Тејваз (Чулфа р-нунда дағын вә онунла әлагәдар кәндин ады; түрк дилләриндә теј "тәпә" - 126, 548 - вә баз сөзләриндән), Ујбаз (Ордубад р-нунда дағын ады; түрк дилләриндә ој

"ашырым" - 126, 408 - вә баз сөзләриндән), Чирваз (Шәрур р-нунда дағын ады; түрк дилләриндә чирә "чәтин кечилән коллуг - 126, 607 - вә баз сөзләриндән), Чанбаз "Дағлыг Гарабағда дағын ады; түрк дилләриндә чанг, чынг "алынмаз дағ", "сылдырым дағ јамачы", "сылдырым зирвә" - Радлов В.В., Көст. лүғәти, Ш. 2, 2116 - вә баз сөзләриндән) Шаһбуз (Шаһбуз р-нунда үстүндә гәдим зијарәткаһ олан дағын вә онунла әлагәдар мәнтәгәнин ады; фарс дилиндә шәх "дағ бели" - Б.В.Миллер. Персидско-русской словарь. М., 1953, с. 308 вә баз сөзүнүн тәһрифи олан буз сөзләриндән), Шнхавуз (Ермәнистнын Сисјан р-нунда дағын вә онунла әлагәдар кәндин ады; фарс дилиндә шәх "дағ бели" вә баз сөзүнүн тәһрифи олан вуз сөзләриндән) вә башгаларыны көстәрмәк олар.

. Көрүндүјү кими, баз сөзү бу дағ адларынын икинчи һиссәләрини тәшкил едир. Лакин Бузгов (Бабәк р-нунда дағын вә онунла әлагәдар кәндин ады; түрк дилләри үчүн сәчијјәви а-у әвәзләнмәсинә көрә вә баз фарсча куһ "дағ" сөзләриндән), Бызгов (Дәвәчи р-нунда дағ ады; әсли Базгов; Азәрбајчан дилиндән тат дилннә кечмиш баз вә тат дилиндә ку "дағ" сөзләриндән), Пиаз(Ордубад р-нунда дағын ады; әсли Базбашы, јә'ни зирвәси баз олан дағ), Пәзмәри(Ордубад р-нунда тәпәнин вә оннула әлагәдар кәндин ады; баз сөзүнүн тәһрифи олан пәз вә түрк дилләриндә мора "отлаг", "өрүш јери" сөзләриндән), Баскума (Губа р-нунда дағын ады; баз вә кум, гум сөзләриндән ибарәт олуб "гумлу баз" мә'насындадыр), Паз-Маһмуд (Загатала р-нунда дағын ады; јерли әһали ичәрисиндә Пас-Маһмуд кими тәләффүз олунур, баз сөзүндән вә Маһмуд шәхс адындан), Бузовдағ (Шамхор р-нунда дағын ады; еһтимал ки, базјат адынын тәһрифидир; түрк дилләриндә баз вә јап "јүксәлмәк", "тәпә" сөзләриндән) бу сөз әввәлдә дурур.

Чәнуби Азәрбајчанын Гарадағ маһалында (јухарыда дејилдији кими, Бәзз галасы да бу бөлкәдә јерләшир) Даирбазы јахуд Дарваптәпә (Сурија дилиндә даир "мәбәд", "монастыр" вә баз сөзләриндән; Чулфа р-нунда Дарыдағ оронимн дә мәһз даир "мәтәд" вә дағ сөзләриндән ибарәтдир; һәгигәтдә дә Дарыдығда христиан мәбәдинин галыглары вардыр) дағ адында да баз сөзүнүн ваз формасы әксини тапмышдыр.

Түркмәнистанда да Бакибаз (С. Атаннјазов. Көст. лүғәти, с. 55; түрк дилләриндә бәку "тәпә" вә баз сөзләриндән) вә Көкәваз (јенә орада, с. 188; түркмән дилиндә көк "көј" вә баз сөзләриндән), Бурјатијада Хара-Бајс (рәнк билдирән гара вә бајс сөзләриндән), Јаман-бајс (јаман "чәтин" вә бајс сөзләриндән), дағ адлары мә'лумдур.

Јухарыда дејиләнләр Бәзз топониминин түркмәншәли баз "дағ чөкәки" (дағын зирвәсинин чөкәклик, јарғанлыг олмасы) сөзүндән ибарәт олдуғуна шүбһә јери гојмур. Баз сөзүнүн данышыгда бәз формасыны кәсб етмәси ганунаујғун фонетик һадисәдир. Лакин топонимин сонундакы "з" сәсинин гошалашмасынын сәбәби бизә ајдын дејил. Еһтимал ки, бу сәсартымы о заманкы јерли әһалинин данышығында мөвчуд олмуш вә әрәб чоғрафијачылыры да оиу һәмин формада әсәрләринә салмышлар. Бунунлу белә бу сәсартымынын сәбәбинин әлавә арашдырмаја еһтијачы вардыр.

Атропатена (Чәнуби Азәрбајчан) әразисиндә еркән орта әсрләрдә әһалинин ирандилли олдуғуну дејән тәдгигатчыларымызын фикирләринин һамысы рус мүәллифләринин әсәрләриндән көтүрүлмүш мүлаһизәләрдир.

Рус, ермәни, күрчү вә бәзи Азәрбајчан тарихчиләри (Играр Әлијев, Фәридә Мәммәдова) Шнмали Азәрбајчан әразисиндә азәрбајчанлыларын улу әчдадларынын һамысыны Дағыстандилли (ләзкидилли) сајырлар. Бу јанлыш фикир барәдә чох јазылмышдыр (бах: 13). Һәгигәтдә дә Албанија әразисиндә Дағыстанла һәмсәрһәд бөлкәләрдә Дағыстандилли тајфалар јашајырдылар. Онлар индики удинләрин, аварларын, сахурларын, ләзкиләрин, хыналыглыларын вә гырызлыларын әчдадлары идиләр. Лакин бурада апарычы рол түкрдилли тајфалара мәхсус иди. Албан дөвләтини јарадан албан тајфасы да түрк дилли иди. Бурада бу проблемә кениш јер ајырмаг имканымыз јохдур. (бах: 13 вә 79). Лакин бахышымызын доғру-

луғуна охучуда шүбһә јаранмамасы үчүн биз јалныз Албанија әразисиндә ири чај адларынын мәншәјинә гыса нәзәр салачајыг.

Азәрбајчан әразисиндә вә она битишик бөлкәләрдә һәлә ерадан әввәл I миниллликдә Гафгаздилли (даһа дәгиги - Дағыстандилли) вә Ирандилли тајфаларла јанашы түркдилли тајфаларын јашамасы һаггында консепсијамызын сөјкәндији фактлардан бири чәнуби Гафгазда ири чај адларынын гәдим түрк дилләриндә олмасыдыр.

Араз. Араз чајынын ады илк дәфә Һекатеј (ер.әв. VI әср) вә Һеродот (ер.әв. V әср) тәрәфиндән чәкилмишдир. Араз адынын мәнбәләрдә илк дәфә бу әсрләрдә гејд олунмасы һеч дә онун һәмин әсрләрдә јаранмасы демәк дејилдир. Садәчә олараг бу барәдә тарихи мәнбә јохдур. Ер.әв. VIII әсрә аид Урарту дилинә аид мәнбәдә (Урарту чары I Аркиштинин - ер.әв. 785-753-чү илләр арасында јаздырдығы китабәдә) Араз чајы Муна адландырылыр. Мәһз бу чар илк дәфә Муна чајыны кечәрәк индики Ермәнистан әразисинә һәрби сәфәр етмишдир. Тәдгигатчылар Муна адынын мә'насыны ача билмәмишләр. Бу мәсәләјә кениш јер вермәкдән имтина едәрәк, тәкчә ону демәклә кифајәтләнирик ки, Алтај-дил аиләсинә мәнсуб тунгус-манчур дилләриндә му, муе "су" демәкдир (151, I, 548).

Араз һидрониминин мә'насы барәдә мүхтәлиф фикирләр дејилмишдир. Лакин бу фикирләрин һеч бири дүз дејил. Ермәни тарихчиләри Араз адыны Урарту дили васитәсилә изаһ етмәјә тәшәббүс етмишләр. Мәсәлән, ермәни тарихчиләринә көрә бу ад Урарту мәнбәләриндә индики Ермәнистан әразисиндә гејд олунан Ериахи әјаләтинин адындан јаранмышдыр.Лакин Ериахи адынын сонуну тәшкил едән "хи" һиссәси Урарту дилиндә әлавә олунмуш шәкилчидирсә, "Ериа" сөзүндән Араз (ермәничә тәләффүздә Ерасх) ады нечә јарана биләр? Н.Ј.Марр бу һидроними гәдим фарс дили әсасында "ариләри горујан" мә'насыны вердијини јазмышдыр. (Марр. Н.Я. Избр. работы, том V, М-Л, 1935, с.2.) Ј.Б.Јусифов бу адын һинд-Авропа дилләриндә *арт* "су", "чај" вә түрк дилләриндә *окус* "чај" "су" сөзләринин (Юсифов Ю.Б. Топонимы и этническая история древнего Азербайджана. Азәрбајчан ономастикасынын проблемләринә һәср олунмуш конфрансын материаллары. Бакы, 1987, с. 112), Ә.Ш.Һагвердијев исә түрк дилләриндә ар "чај", "су" вә аз, ус, үз, "чај", "су" сөзләринин (Һагвердијев Ә.Ш. Араз һидрониминин мәншәјинә даир. "Азәрбајчан ономастикасынын проблемләринә даир конфрансын материаллары", с.207-208.) бирләшмәсиндән әмәлә кәлдијини јазмышлар. Бу нөгтеји-нәзәрләр дә инандырычы дејил. Она көрә ки, чајын ады ејни мә'налы ики сөзүн бирләшмәсиндән јарана билмәз. Әслиндә Араз һидроними гәдим түрк дилләриндә *әрәз, урас, ораз, ураз*, "сакит", "динч", "хејирхаһ", "хејирли" (147, I, 666-667) сөзүндәндир. Бу ад чајын саһилләриндә јашамыш тајфаларын тәсәррүфат һәјатында мүсбәт ролу илә әлагәдар олараг јаранмышдыр. Араз чајындан онун һәр ики саһилиндә јашамыш халглар суварма әкинчилији мәгсәдилә тарих бoју архлар вә каналлар чәкмиш вә сујуну ичмишләр.

Һәгигәтән дә азәрбајчанлылар ичәрисиндә Күрә нисбәтән Араз сакит, арамлы чај сајылыр. Күр "Дәли Күр", Араз исә "Хан Араз" кими мәналандырылыр. X әср әрәб чоғрафијашүнасы Ибн Һавгәлин Араз барәдә јаздыглары јеринә дүшүр: "Арас чајынын сују ширин, ләззәтли вә јүнкүлдүр" (12, 111). Мүгајисә үчүн дејәк ки, гәдим Сырдәрја чајына гәдим түркләр Сил дејирдиләр, бу да гәдим түрк дилләриндә "тәмиз", "јахшы" (бу сөз "Сыр" формасында Сырдәрја адынын биринчи һиссәси кими галмышдыр) сөзүндәндир. Јери кәлмишкән гејд едәк ки, Һеродотун јаздығына көрә Сырдәрја чајы да Араз адланырды. Һәм Орта Асијада, һәм Чәнуби Гафгазда ики чајын "Араз" адланмасы антик мәнбәләрдә "Араз" чајлары барәдә мә'луматларын мәкан координатларынын мүәјјәнләшдирилмәсиндә долашыглар әмәлә кәтирмишдир. Орта Асијанын ирандилли халглары Аму-Дәрја чајына Беһрот дејирдиләр. Бу ад гәдим фарсча беһ "хошхасијјәтли", "хејирхаһ" вә рот (руд) "чај" сөзләриндән ибарәтдир. Шәрги Түркијәдә вә Нахчыван МР әразисиндән ахан Арпа чајларынын адлары да һеч дә арпа тахыл биткисинин ады илә јох, Алтај дил аиләсинә мәнсуб бә'зи дилләрдә абра "хејир верән", "хилас едән", "фираван

јашамаға сәбәб олан" сөзүндәндир. Көрүндүјү кими, Араз чајы адынын тәклиф етдијимиз етимолокијасы сыра тәшкил едир. Гејд етмәк лазымдыр ки, Ксенефонт (ер. әв. V әср) Месопотамијада бир чајын адыны Араз кими гејд етмишдир (Анабазис, I. IV. 19). Сыр-Дәрјаја төкүлән бир чај да Арыс адланыр. Фикримизчә бу чај адлары да онларын мәһз әкинчи халгларын тәсәррүфат һәјатында ролларı илә әлагәдар олараг јаранмышдыр.

Күр. Күр формасында бу һидроними илк дәфә Страбон (I әср) чәкмишдир (Страбон, XI, 2). Лакин ер.әввәл VIII әсрә аид Урарту мәнбәјиндә Куриаини адлы "өлкә" ады чәкилир. Тәдгигатчылар бу өлкәни Түркијә әразисиндә Чалдыран көлүнүн һөвзәсиндә, Күр чајынын јухары ахынында локализә едир вә онун Күр чајынын адыны әкс етдирдијини јазырлар (Мешшанинов И.А. Предположительные сведения о движении халдов в пределах Азербайджана. Известия Азербайджанского Археологического Комитета. 1926, III, с.36; Меликишвили Г.А. Урартские клинообразные надписи, с.438). Әкәр бу фикир һәгигәти әкс етдирирсә, онда белә гәнаәтә кәлмәк олар ки, Күр һидроними ер.әв. VIII әсрдә варды.

Азәрбајчанда бу адын мә'насы һаггында ики фикир сөјләнмишдир. А.А.Ахундов ону удин дилиндә кур "гују" (Ахундов А. Күр сөзүнүн етимолокнјасына даир. С.М. Киров ад. Азәрбајчан Дөвләт Университетинин әсәрләри", 1956, № 3.), К.Һ.Әлијев исә грыз дилиндә кур "чај" (Алиев К.Г. О названии реки Кура. "Доклады АН Азерб. ССР". 1959, № 4.) сөзләри илә бағламышлар. Лакин арашдырмаларымыз онун түрк дилләриндә *кур* "бол (сулу)", "гүввәтли", "сүр'әтли", "сарсылмаз", "мәғрур" (147, III. 106) сөзүндән ибарәт олдуғуну көстәрмишдир (бах: 13, 189). Һәгигәтдә дә Чәнуби Гафгазда Күр ән бөјүк вә бол сулу чајдыр. Күр етнонимининин түркмәншәли олдуғуну көстәрән бир факт да вардыр.XIX әсрдә Шимали Гафгазда (Мајкопда, Моздокда вә Кубанда) Күр адлы үч чај варды (133, 149). Ајдындыр ки, ораларда нә удинләр, нә дә грызлылар чај адлары јарада билмәздиләр.

Алазан. Илк дәфә Страбонун әсәриндә чәкилән бу ад (Страбон. XI, 3, 2) индијәдәк арашдырылмамышдыр. Күрчү тәдгигатчылары онун мә'насыны күрчү дили вә башга Гафгаз дилләри васитәсилә ачмаға тәшәббүс етсәләр дә нәтнчәсиз галмышдыр. Бу һидронимин күрчүчә *ала* "нәм" вә *зани* "јер" (әслиндә күрчүчә "зани" сөзү јохдур, "јер" мә'насында "са" сөзү вардыр, лакин јер адларында бу сөз јалныз әввәлдә дура биләр: Са-Картвело, Са-Ингило вә с.) сөзләриндән ибарәт олмасы фикри (Никонов В.А. Краткий топонимический словарь. М.1966, с.18) һәгигәтдән узагдыр. Алазан түрк дилләриндә ал "кениш саһә", "бөјүк дүзән", "ачыглыг" (147, I, 755) вә өзән "чај" (147, 1, 510) сөзләриндән ибарәт олмагла Алазан вадисиндә чајын кенишлији илә әлагәдардыр. Бүтүнлүкдә Алазан "Кениш чај" демәкдир. Адын данышыгда "зан" формасыны кәсб етмиш өзән (үзән) сөзү Чәнуби Азәрбајчан әразисиндә Гызыл-Өзән чајынын адында да вардыр. Мараглыдыр ки, Дағлыг Алтајда да бир чај мәһз Алөзән адынын фонетик формасы кими Алазан адланыр. Гејд етмәк лазымдыр ки, гәдим түрк дилләриндә өзән "чај" сөзү Манна (Чәнуби Азәрбајчан) әразисиндә Уримзан чајынын адында ер.әв. 728-чи илә аид ассур мәнбәјиндә чәкилир. Һәмин чајы локализә етмәк олмур. Лакин Уримзан чај ады гәдим түрк дилләриндә ирим "(јај вахты) гурумагда олан чајын су ахан һиссәси" (126, 235) вә өзән "чај" сөзләриндән ибарәтдир.

Дағлыг Алтајда Биј чајынын голу Кебозан, Сибирдә Ока чајынын голу Березан, Волгабојунда бир чај Черемсан, Уралда бир чај Јаруозан адланыр. Гәрби Газахыстанда Бөјүк Узен вә Кичик Узен адлы чајлар вардыр.

Көрүндүјү кими, Алазан һидрониминин мәншәји барәдә фикримиз тарихи һәгигәтә әсасланыр.

Алазан чајынын Азәрбајчан әразисиндән ахан һиссәси Ганых адланыр. Бәзи тәдгигатчылар бу ады Сәлчуг оғузларынын Кынык тајфасынын ады илә бағлајырлар, лакин бу сәһвдир. Она көрә ки, чајын ады һәлә Страбон (I әср) тәрәфиндән Ханес кими гејд олунмушдур (Страбон, XI, 3.2). Ганых һидроними Азәрбајчанын шимал-гәрбиндә вә Чәнуби Дағыстанда јашајан Дағыстандилли сахурларын дилиндә *хан* "чај" сөзүндәндир. Бу мүлаһизәмиз ашағыдакы фактлара әсасланыр: Ал-

банијада јашамыш тајфалардан бири Муса Каланнатлынын "Албан тарихи" әсәриндә (VII әср) Чигб адланыр. Мүәјјән етмишик ки, бу тајфа ады сахурларын етник ады олан *јихби* етнониминин фонетик формасыдыр. Демәли, Чәнуби Дағыстанда Сахур кәндинин ады илә "сахур" адланан индики сахурларын улу әчдадларынын мүәјјән һиссәси Албанијада, инди Ганых адланан чајын һөвзәләриндә мәскун иди.

Чәнуби Гафгаздан ахан вә Күрә төкүлән Иори чајынын Азәрбајчан әразисиндән ахан һиссәси Габырры адланыр. Әввәлчә ону дејәк ки, Иори һидроними *Иор* "су" вә күрчү дилиндә *-и* адлыг һал шәкилчисиндән ибарәтдир. Иор чајынын адыны Плини (I әср) Ивер кими гејд етмишдир. (Плини, VI, 26). Бу ад Азәрбајчанын шимал-гәрбиндә вә Чәнуби Дағыстанда јашајан Дағыстандилли аварларын дилиндәки иор "чај" сөзүндәндир. Бу мүлаһизәмиз онунла тәсдигләнир ки, аварларын улу әчдадлары сајдығымыз лбин тајфасы Албанијада јашајан тајфалардан бири иди. Демәли, Албанијанын көклү тајфаларындан олан лбинләр бу чајын һөвзәләринин сакинләри олмушлар.

Чајын Габырры ады исә түркчәдир вә Албанијанын Камбич әјаләтинин (Страбонда Камбисене, "Албан тарихиндә" - Камбечан, IX әср әрәб мүәллифи Балазуринин әсәриндә Камбезан, IX әср күрчү мәнбәләриндә - Камбечавани) адындан вә Иори чајынын адынын бирләшмәсиндән ибарәтдир. Демәли, Габырры ады Камб-Иори, јә'ни "Камб әјаләтиндән ахан Иори чајы" мә'насындадыр. Бу ад инди Алазан илә Габырры арасында Күрчүстана аид Камбори адланан јүксәклијин адында галмышдыр. Бурадан нәтичә алыныр ки, Иори чајынын Азәрбајчан әразисиндән ахан һисәси Албанијанын Камб маһалындан ахырды. Она көрә чајын бу һиссәси Камбич адланырды. Јухарыда дедик ки, бу әјаләт һәлә Страбонун әсәриндә Камбисене формасындадыр. Бу ад гәдим јунан дилиндә "ч" сәси олмадығына көрә Камбич адындан вә Страбонун өзүнүн әлавә етдији јунан мәншәли мәкан билдирән *"ене"* шәкилчисиндән ибарәтдир. Камбич топоними ("Албан тарихи"ндә гәдим ерманичә јазылышда Камбечан кимндир - II китаб, 19-чу фәсил). Алтај дилләриндә кам "чај" (мәсәлән фин-угор дилләринә мәнсуб олан удмурт дилиндә *кам* "чај", түрк дилләриндә кем "чај") (Шимали Гафгазда Улу-Кам вә Азәрбајчанда Гах рајонунда Гуру - Кам чај адларыны мисал кәстәрмәк олар) вә азәрбајчанча *ич* ("арасы", "ичәри тәрәфи" мәнасында, чүнки, Албанијанын Камбич маһалы Алазан вә Иори чајларынын ашағы ахарларынын арасында, јә'ни *ич* тәрәфләриндә јерләшән әразини - Ширак дүзүнү вә Күрчүстана мәнсуб Камбори јүксәклијини әһатә едирди) (Меликишвили Г.А. К истории древней Грузии. Тбилиси. 1959, с.123) сөзләриндән ибарәтдир. Гејд етмәк лазымдыр ки, Азәрбајчан дилиндәки "ич" сөзү Албанијанын Артсак әјаләтиндә Муса Каланкатлынын гејд етдији Дәрә-Ич (ерманичә јазылышы Дараһич) вә Кару-ич (ерманичә јазылышы Каруеч) кәнд адларында әксини тапмышдыр ("Албан тарихи", I китаб, 28-чи фәсил). Она көрә дә Играр Әлијевин тәмиз түркмәншәли Камбич адыны Һиндистанда Камбоча өлкәсинин ады илә әлагәләндирмәси вә демәли, бу ады иранмәншәли сајмасы јанлыш фикирдир (49). Играр Әлијевин бу фикри белә јаранмышдыр: В.В. Струве јазмышдыр ки, Албанијада Күр вә Камбис (јә'ни Иори чајынын Албанијадан ахан һиссәсинин ады) чај адлары ер.әв. I минилликин орталарында јашамыш Иран Әһәмәнләр дөвләтинин шаһларындан Кир вә Камбиз шәхс адлары илә бағлыдыр. (Струве В.В. Арийская проблема. "Советская этнография", 1947, № VI-VII, с.120). Осетин дилчиси В.И.Абајев исә јазмышдыр ки, Иран шаһы Камбизин ады Шимал-шәрги Һиндистанда јашајан Камбоча халгынын адындан ибарәтдир. (Абаев В.И. Из Иранской ономастики. Сб. "История Иранского государства и культуры". М. 1971, с.367-268.) Абајев бу фикри Чон Карпентердән көтүрмүшдүр. (Charpentier J. Der name Kambuses. Leitsehrift fuc indologie und Iranistik. Leipzig. 1923. Bd.2. S.140-152.). Беләликлә, Играр Әлијев Албанијада Камбич адынын мә'насыны ачмаг истәркән В.В.Струвенин Албанијада Камбис (әсли Камб-Ич) чај адынын Иран шаһы Камбизин ады илә бағлы олмасы вә Чон Карпентерин ардынча В.И.Абајевин шаһ Камбизин адынын Һиндистанда Иранмәншәли Камбоча халгынын ады илә бағлы олмасы фикирләрини бирләшдирмиш (нәзәрдә тутулмалыдыр ки, бу фикирләрин һәр икиси сәһвдир) вә

она көрә Албанијанын Камбич әјаләтинин һәлә скифләрин јүрүшләри вахтындан (ер.әв. VIII-VII әсрләри нәзәрдә тутур) Ирандилли тајфаларын метрополијасына чеврилдији кими сәһв нәтичәјә (49, 201) кәлмишдир. Һәгигәтдә исә Камбич адынын нә Иран шаһы Камбизин, нә дә Һиндистанда Камбоча халгынын ады илә һеч бир әлагәси јохдур. Јухарыда дејилдији кими, бу ад тәмиз түрк мәншәлидир.

Габырри чајынын Албанијанын Камб (әсли Кам олмалыдыр, "б" сәси данышыгда әлавә олунма сәсдир, мәсәлән, Самур чајынын адыны инди дә Губа-Хачмас бөлкәсиндә Самбур кими тәләффүз едирләр; Нахчыванда Дәрәшам кәндинин ады ермәни мәнбәләриндә ДәрәШамб кими гејд олунмушдур) маһалынын ады илә бағлы олмасы онунла тәсдигләнир ки, бу чајы һәлә I-II әср мүәллифләри Плини (Плини. VI, 39) вә Помпонн Мела (Помп. Мела, III, 41) Камбис кими јазмышлар ки, бу да әслиндә Камб - Ич кимн охунмалыдыр, она көрә ки, јунан вә латын дилләриндә "ч" сәси олмадығына көрә бу сәси "с" сәси илә вермишләр. Һәм маһалын (Страбонда -Камбисене), һәм чајын (Плинидә вә Помпони Меладa - Камбис) адларында әксини тапмыш *кам* "чај", "вади" вә *ич* ("ичәри", "ара" мә'насында) түрк сөзләри көстәрир ки, бурада јашајанлар түркдиллиләр идиләр. Бу да албанларын түркмәншәли олмалары һаггында консепсијамызын доғрулуғуну көстәрән фактлардандыр.

Албанија әразисиндән ахан Тәртәр чајынын ады "Албан тарихи"ндә VII әср һадисәләри илә әлагәдә чәкилир. Бу һидронимин гыпчагларын Тәртәр тајфасынын адындан ибарәт олдуғуну јаздығымыза көрә үстүндә дајанмырыг. Азәрбајчанда Болгарчај, Гаргарчај, Елчикинчај, Сумгајытчај, Самурчај чај адлары исә болгар, гаргар, елчигин, сукаит вә самыр түрк тајфаларынын адларыны әкс етдирир (бах: 79).

Јухарыда дејиләнләр ајдын көстәрир ки, албанларын Гафгаздилли (Дағыстандилли) сајылмасы консепсијасы көкүндән јанлышдыр.

Ер.әввл IX әсрдә Анадолу јарымадасынын шәргиндә, Ван көлүнүн әтраф әразисиндә (бу көл дәниз сәвијјәсиндән 1720 м. јүксәкликдә јерләшнр) тарихшүнаслыгда "Урарту" адланан дөвләт јаранды. Бу дөвләт ер.әв. VII әсрин ахырларына гәдәр јашамышдыр (бу барәдә бах: 121).

Гејд етмәк лазымдыр ки, "Урарту" ады бу дөвләти јаратмыш һуррн дил мәншәли (бә'зи тәдгигатчылара көрә һурриләр Гафгаздил мәншәли идиләр) урартулара мә'лум дејилди. Бу ады һәмин өлкәјә Икичајарасында (јунанча Месопатомијада) јашамыш ассурлар вермишдиләр. Ер.әв. I минилијин әввәлләриндә Ассур мәнбәләриндә Урарту (ассурча јазылышда "Уруатри" кимидир) "Јухары өлкә" кими мә'наландырылыр. Бу ад Урарту өлкәсинин јүксәкликдә, дағлыг әразидә јерләшмәси илә әлагәдар иди. Лакин тәдгигатчылара көрә бу ад сами мәншәли ассур дилиндә дејил, чүнки ассур дили әсасында онун мә'насыны ачмаг олмур. Ассур чары I Тиглатпаласарын ер.әв. 1114-чү илә анд китабәсиндә ер.әв. IX әсрдә јаранмыш Урарту дөвләтинин әразисиндә кичик Наһарија чарлығынын ады чәкилир. Урарту дөвләтинин јаранмасындан сонра онун һәм дә Наһарија адланмасы да бунунла әлагәдардыр. Бу ад ермәни дилиндә "Наири" формасында галмышдыр. Наһарија ады исә "Чајлар өлкәси" (әрәбчә нәһр "чај") мә'насындадыр. Һәгигәтдә дә Шәрги Анадолунун бир сыра чајлары мәнбәләрини бу дағлыг әразидән көтүрүр. Демәли, Урарту әразисинин Сами дилләриндә ады Наһарија иди. Бурадан белә нәтичә алыныр ки, ассурлар "Урарту" адыны башга халгдан көтүрмүшләр. Тәдгигатчылар урарту вә ассур дилләриндә олмајан бу адын мә'насыны ача билмәмишләр. Араштырмамыз көстәрмишдир ки, бу ад гәдим түрк мәншәли олмаг етибарилә Алтај-түрк дилләриндә ур "јүксәклик" (151, II), "дағ силсиләсинә аид јүксәкликләр" (151а, 74) вә *арт* "дағ ашырымы" (бах: 93) сөзләриндән ибарәтдир. Бу етимолокија Урарту өлкәсинин һәгигәтдә дә дағлыг әразидән ибарәт олмасы факты илә тәсдигләнир. Биз бу гәнаәтдәјик ки, ассурлар Уриатри (Урарту) адыны Чәнуби Азәрбајчан әразисиндә јашамыш гәдим түрк мәншәли манналардан ја да мадајлардан көтүрмүшләр. Ола биләр, Урарту әразисиндә вә она јахын бөлкәләрдә дә түрк мәншәли

тајфалар јашајырдылар. Буну Урарту дилиндә бир сыра түрк сөзләри (40, 37-41) вә Урарту мәнбәләриндә чәкилән түрк мәншәли јер адлары (бах: 14) да көстәрир.

Урарту чарларынын михи әлифба илә китабәләриндә өлкәнин вә дөвләтин ады Биаини (охунушу Биајини) кимидир. Б. Б. Пиотровски јазыр ки, Биаини адынын мә'насы мә'лум дејил (141, 32). Биаини ады "Биа" сөзүндән вә Урарту дилиндә мәкан билдирән "ини (ли)" шәкилчисиндән ибарәтдир. И. М. Дјаконова көрә Биаини "Биа өлкәси" мә'насындадыр (88, 140). Тәдгигатчылар индијәдәк Биаини адынын "Биа" компонентинин мә'насыны ача билмәмишләр. Б. Б. Пиотровски јазмышдыр ки, Биаини (ли) адынын мә'насы билинмир (141, 15). О, һәм дә јазыр ки, урартулуларын Ван көлүнү нечә адландырмалары да билинмир (141, 33). Асур мәнбәләриндә исә "Наири өлкәсинин дәнизи" јазылыр (141, 33). Гәдим ермәни мәнбәләриндә дә Урарту ("Урарту" адынын "Библија"да гәдим јәһуди дилиндә јазылмыш формасы олан "Арарат" адындан башга) вә Биаини адлары јохдур. Һәмин мәнбәләрдә Ван көлү Тосп адланыр ки, бу да Урарту дөвләтинин пајтахты Теушпа шәһәр адынын фонетик шәклидир, чүнки бу шәһәр Ван көлүнүн јахынлығында јерләширди. Арашдырмамыз көстәрмишдир ки, "Биаини" адынын "Биа" һиссәси гәдим түрк мәншәлидир.

Јухарыда гејд етдик ки, Биаини дөвләти инди "Ван" адланан көлүн әтраф дағлыг әразисиндә јаранмышды. Лакин Урарту мәнбәләриндә көлүн "Ван" ады чәкилмир (141, 33). Үмумијјәтлә, Гәдим Шәрг дилләриндә олан мәнбәләрдә "Ван" көлүнүн ады јохдур. Бу ад илк дәфә X әср әрәб мүәллифи Ибн Гудаманын әсериндә чәкилир (12). Демәли, көлүн бу ады сонралар јаранмышдыр. Јухарыда дедијимиз кими, ермәни мәнбәләриндә белә ад јохдур. Бу мәнбәләрдә (мәсәлән, Фавст Бузанд, IV китаб, 55-чи фәсил) көл Тосп (урартулуларын Теушпа шәһәринин ады илә), Бзнуник (көлүн һөвзәсиндә Печенег етионими илә бағлы бир маһал ады) вә с. адланыр. Ермәни Г.А.Халатјанс Ван көлүнүн "Ван" дахил олмагла једди адыны (Тиррих, Арчиш, Бзнуник вә с.) гејд етсә дә һеч биринин мәнасыны ача билмәмишдир.(Бах: "Древности восточные". Том II, вып.2, М.1901, с.126-128). В.А.Никонова көрә көлүн "Ван" ады онун саһилиндә јашамыш бир халгын адыны әкс етдирир. (Никонов В.А. Краткий топонимический словарь. М.1966, с.73.) О, һәм дә гејд едир ки, Урарту дилиндә биа "мәбәд" демәкдир.(Јенә орада).

Биз һесаб едирик ки, "Биаини" (өлкәнин вә дөвләтин ады) дөвләт јаранмаздан әввәл Біја адланмыш Ван көлүнүн адындандыр; башга сөзлә, дөвләт јаранмаздан әввәл бу көл Биа адланырды. Дөвләт јарандыгда урартулулар бу ада урарту дилиндә мәкан билдирән "ини" шәкилчисини әлавә едәрәк "Биаини" адыны јаратмышлар. Даһа сонра, фикримизчә, көлүн Биа ады Алтај-түрк мәншәли олмаг е'тибарилә *биа (бија)* "су", "көл" сөзүндән ибарәтдир. Башгырд дилиндә быуа, татар дилиндә *буа* "су", "көл" мә'насындадыр. Татарыстан һидронимијасында буа "су" сөзү чохдур. Дағлыг Алтајда *бија* "су" сөзүндән јаранмыш чохлу чај адлары вардыр (128 а). Об чајынын бир голу Бија, Татарыстанда Бија (75, 63), Башгырдыстанда Кама чајынын сол голу Быуа, (75, 63), Орта Уралда Выја, Түмән әјаләтиндә Выја адлы чајлар вардыр. Мәсәлән, Орта Уралда Выја адлы дөрд чај вардыр. Сибирдә Вјатка чајынын сол голу да Бија адланыр. (В.А.Никонов, көстәрилән әсәри, с.68). "Су" мәнасында *бија* вә *вија* сөзү Хакас һидронимијасында кениш јер тутур (126, 84-85). Чох мараглыдыр ки, ер.әв. VII әсрә аид ассур мәнбәјиндә Урмија көлүнә төкүлән бир чајын Буја адландығы гејд олунмушдур (бах: 13,78). Ер.әв. 714-чү илә аид ассур мәнбәјиндә Чәнуби Азәрбајчан әразисиндә мәнбәјин Балказ дағларындан алан вә Хәзәрә төкүлән Гызылөзән чајынын ады Кизилбуда (Кизилбунда јазылыш формасы да вардыр) адланыр (бах: 13, 95-96). Бу адын "буда" һиссәси шүбһәсиз, түрк дилләриндә б-ј әвәзләнмәсинә көрә (мәсәлән, Орхан-Јенисеј руни јазыларындакы "адаг", "ади", "адир" сөзләри Азәрбајчан дилиндә ајаг, ајы, ајыр (маг) кимидир) түркмәншәли *буја* "су" сөзүнүн фонетик шәклидир. Үмумијјәтлә, Гызылөзән (түрк дилләриндә *кызыл* "гырмызы" вә *өзән* "чај" сөзләриндән) адындан көрүндүјү кими Кызылбуда һидрониминин "Кизил" һиссәси дә елә гәдим түркчәдир. Түрк дилли халгларын јашадыглары әразиләрдә "кизил" сөзү илә бағлы чај адлары

(һидронимләрдә кизил сөзү чајын мүәјјән һиссәсинин гырмызымтыл сүхурларын олдуғу јердән ахмасыны билдирир) чохдур: Кызыл-Ирмак (түрк дилләриндә *ирмак* "чај" демәкдир), Кызыл-Су, Сибирдә Јенисејин бир голу Кызыл-Хем (түрк дилләриндә хем "чај" демәкдир) вә б.

Гејд едилмәлидир ки, Урал-Алтај дил аиләсинә дахил олан евенкләрин вә орочларын дилләриндә дә "су", "чај" мә'наларында һәм "бија", һәм дә *"бира"* (бу шүбһәсиз "ј" сәсинин данышыгда "р" сәсинә кечмәси нәтичәсидир) сөзләри вардыр (Василевич Г.М. Эвенкско-русский словарь. М.1958. с.56). Она көрә дә Амур чајынын сол голларындан бири Бија адланыр ки, бу да тунгус-манчур дилләриндәки *бија* вә *бира* "су" (126, 251) сөзүндән ибарәтдир. (Кузмина Г.Г. Словарь географических терминов и других слов, встречающихся в бурятских географических названиях. М.1969, с.16.)

Биз бурада Алтај-дил аиләсинә мәнсуб дилләрдә *буја* вә *бија* "су" формаларында олан сөзләрин лингвистик тәһлилини вермәк фикриндә дејилик. Лакин диггәти бурасы чәлб едир ки, буја "су", "чај" сөзүнүн көкү олан "бу" һиссәси шумерләрдә пу "су", "булаг" вә бир сыра Алтај-түрк дилләриндә (о чүмләдән Азәрбајчан дилиндә) *булак* вә *пулук* вә Анадолу түркләринин дилиндә пунар (ајдындыр ки, Алтај дилләриндәки булак вә пулук "булаг" сөзләри *бу, пу,* "су" вә мәкан билдирән лак(лаг) вә лук шәкилчиләриндән ибарәтдир.) сөзләринин көкүнү "бу", "пу" сөзү тәшкил едир. Гәрби Сибирдә бир сыра чајларын адларында бу "су" сөзү вардыр . Гәрби Сибирдә јашајан Алтај-түрк мәншәли камасинләрин, којбалларын вә карагасларын дилләриндә *бу* "чај", "су" демәкдир. (Беккер Е.Г. Южно-Самодийские гидронимы Томской области. "Топонимика Востока". М. 1969, с.183).

Јухарыда дејиләнләр бизчә Ван көлүнүн гәдим адынын Биа олдуғуна вә бу адын Алтај-түрк дилләриндә "су", "көл" мә'насыны вердијинә шүбһә јери гојмур. Сонра (Биаини дөвләти сүгут етдикдән сонра) көлүн Биа ады унудулмуш вә "Биаини" адынын тәһриф формасы олан "Ван" ады јаранмышдыр (бах: 89ª, 146).

Ван көлүнүн гәдим адынын түрк мәншәли олмасы Урарту әразисиндә вә ја она битишик бөлкәләрдә о заман түркдилли әһалинин јашамасы һаггында мәсәләнин әввәлиндә сөјләдијимиз фикри тәсдигләјир. Армини дә мәһз бу әразидә јерләширди. Бунунла әлагәдар олараг бир факт да мараглыдыр. Ван көлүнүн ичәрисиндәки Ахтамар адасынын ады илк дәфә V әсрә аид бир мәнбәдә чәкилир (Фавст Бузанд, III китаб, 8-чи фәсил). Бу адада IV әсрдә гала (Гарагојунлу дөвләтинин һөкмдары Султан Јагуб Шаһ Исмајыл Хәтаини балача вахтында орада сахламышдыр). XI әсрдә монастыр тикилмишдир. "Ахтамар" адынын мә'насыны ермәни вә башга дилләрдә ахтаран тәдгигатчыларын зәһмәтләри һәдәр кетмишдир. Ахтамар ады гәдим түрк дилләриндә *аг* (аданын вулкан мәншәли аг сүхуруну билдирир) вә *тамар* "торпаг топасы" "тәпәчик" сөзләриндән ибарәтдир. Газахыстанда Гара Томар топоними вардыр. XIX әсрдә Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында азәрбајчанлыларын бир јашајыш мәнтәгәси Томар-Даш адланырды.

Јухарыда дејиләнләрдән бир мүһүм нәтичә алыныр: урартулулар инди "Ван" адланан көлүн әтраф әразисинин көклү сакинләри дејилдиләр. Буну "Урарту" вә Ван көлүнүн гәдим ады олан Биа (јахуд Бија) адлары да көстәрир. Нәзәрә алмаг лазымдыр ки, Ван көлүнүн нә урартуча (һалбуки бу көл Урарту дөвләтинин мәркәзиндә јерләширди), нә дә гәдим ермәничә адлары мә'лум дејил(141, 33). Бир мүшаһидә дә мараглыдыр: Урарту мәнбәләриндә "Тејшеба" кими јазылмыш пајтахтшәһәрин ады елә гәдим түркчә "Ташоба" адындан башга бир шеј дејил. Авропа тәдгигатчылары һаглы олараг урартулулары Ван көлүнүн әтраф әразисинә кәлмә олдугларыны јазмышлар. Лакин ермәни тарихчиләринин истәкләринә ујғун олараг рус тарихчиләри урартулулары Түркијәнин шәрг бөлкәләринин вә индики Ермәнистан әразисинин көклү әһалиси сајмагда давам едирләр. Һалбуки, урарту чарларынын индики Ермәнистан әразисинә гарәтчи һәрби сәфәрләринә аид китабәләриндә чәкилән бир сыра "өлкә" (јашајыш мәнтәгә) адларынын әксәријјәти гәдим түркчәдир. Бу барәдә мүәјјән гәдәр јазылмышдыр (бах: 14). Диггәти бурасы чәлб едир ки, һәмин "өлкә" адларынын бә'зиләри "ив" сонлуглары илә битир: Андама-

нив, Аркунев, Иштикунев вә б. (бах: 122).Урарту дилиндә "е" вә "и" сәсләри бир-бирини әвәз етдијинә көрә "ив" сонлуғуну "ев" кими дә охумаг олар. Гејд етмәк лазымдыр ки, гәдим түрк дилләриндә *ев* сөзү һәм дә "дајаначаг" мә'насын-дадыр (бах: 93, 162).Она көрә дә мәсәлән, урарту китабәсиндә индики Ермәнистан әразисиндә чәкилән "Аркунив" өлкә ады гәдим түрк дилләриндә аргу "дәрәләрлә шахәләнмиш (јер)" (93, 54). ("Китаби-Дәдә Горгуд"да Аргубели топоними вардыр - 27, 93) вә ев "дајаначаг" (дүшәркә, башга сөзлә еһтимал ки, јашајыш мәнтәгәси мә'насында) сөзләриндән ибарәтдир. Андаманив топониминдәки "анд" компоненти Ермәнистан әразисиндә бир сыра топонимләр дә әксини тапмышдыр (лүғәтдә бу адлара бахын). Мүгајисә үчүн дејәк ки, Ермәнистан әразисиндә сону "ев" сөзү илә битән кәнд адлары вардыр: Ајдынев, Ајтәви, Алиеви, Шугаиб вә б. Бу сөз һәлә "Албан тарихи"ндә чәкилән вә индијәдәк галмагда олан Татев (намә'лум мәншәли тат вә "ев" сөзләриндән) кәнд вә монастыр адында ајдын көрүнүр. Г. А. Меликишвили сону "ев" сөзү илә битән адлары Дағыстанда Гуниб, Арчив вә б. адларла мүгајисә едәрәк белә нәтичәјә кәлмишдир ки, Ермәнистан әразисиндә әһали Дағыстанлылылар иди (Меликишвили Г. А. К древней истории Грузии, с. 121). Лакин, бизә мә'лум олдуғуна көрә Дағыстанда сону "иб" сөзү илә битән адларын мә'налары Дағыстан дилләриндә ајдынлашдырылмыр. Әксинә, еһтимал етмәк олар ки, орадакы сону "иб"лә битән кәнд адларында бу компонент мәһз гәдим түрк мәншәли "ев" сөзүндән ибарәтдир.

Көјчә вә Зәнкәзур бөлкәләриндә гајаларда тапылмыш вә ерадан әввәл VIII әсрә аид олан Урарту дилиндәки китабәләрдә гејд олунмуш "өлкә" адлары (Ајдаман, Акутаини, Алаһуни, Аркукини, Арна, Гуриа, Ела, Кулиани, Гелакуни, Куарли, Елар, Пируа, Рушуа, Уртех, Шанатуа, Туараси, Вәликухн) илә XIX әсрдә вә сон вахтлара гәдәр (1988-чи иләдәк) Ермәнистанда азәрбајчанлыларын јашадыглары Адјаман, Агут-Ком, Адаха, Арку, Ариа, Курикәнд, Еличә, Гуличан, Кәләгран, Кәвәр, Елар, Пирили, Урјас, Өрдәкли, Шинатаг, Даврадаш вә Бәләк јашајыш мәнтәгә адлары јалныз кичик фонетик дәјишикликләрлә фәргләнирләр (бах: 15, 55-57). Бу ејнилији тәсадүфи охшарлыг һесаб етмәк олмаз, һәм дә демәк олмаз ки, түркләрин һамысы Ермәнистан әразисинә орта әсрләрдә кәлмәләрдир вә өзләриндән мин ил габагкы јерли адлары мәнимсәмишләр. Көстәрилән топонимләр түрк дилләри васитәсилә ајдынлашырлар. Әкәр адлары чәкилән "өлкә"ләрдә Азәрбајчан түркләри орта әсрләрдә кәлмәләрдирсә, онда ермәни тәдгигатчылары бујурсунлар, көрәк һәмин јашајыш мәнтәгәләринин әввәлки адлары ермәничә нечәдир?

Урарту чары I Русанын Елар кәндинин (Абовјан р-ну) гаршысында дәрәдә китабәсиндә онун јазылдығы јер Дарани (Дара вә "ини" шәкилчисиндән) гејд олунур (141, 70). Бу топоним Ермәнистанда орта әсрләрдә Дәрәчичәк вә Дәрәләјәз маһал адларында олдуғу кими "дәрә" сөзүнү әкс етдирир. Ермәни тарихчиси Г. Капансјан јазыр ки, ермәни дилиндәки дзор "дәрә" сөзү урарту дилиндә тара "дәрә" сөзүндән јаранмышдыр. (Капанцян Гр. Историко-лингвистическое значение топонимики древней Армении, с. 411). "Дәрә" сөзү Албанијада, Дараһыч (Дәрә-Ич) кәнд адында вардыр ("Албан тарихи", I, 28).

Азәрбајчанлыларын индики Ермәнистан әразисиндә көклү олдуғуну көстәрән башга фактлар да вардыр. Бунларын бири Көјчә көлүнүн адыдыр. Көјчә бөлкәси бинадан (һәлә ер.әввәл I минилликдән) түркмәншәли тајфаларын мәсканидир. IV әсрдә бөлкәнин әһалиси христиан динини гәбул етмишдир. Бу христианлар Албан христиан килсәсинин нүфуз даирәсиндә идиләр. XVIII әср ермәни мүәллифи Симеон Ирәванси јазыр ки, Албанијанын Кәнчәсәр патриархлығы Нахчыван, Гегаркуни (Көјчә - Г.Г.), Капан вә Лори епархијаларыны ермәни килсәсинин тә'сириндән азад етмәјә чалышырды (150, 6). Шүбһәсиз ки, бу мүбаризә һәр шејдән әввәл, көстәрилән бөлкәләрин әһалисинин етник мәнсубијјәтчә түркмәншәли албанларла ејнилијиндән ирәли кәлирди. Тәәссүф ки, көлүн гәдимләрдә нечә адландығы мә'лум дејил. Ер.әв. VIII әсрә аид бир Урарту мәнбәјиндә Көјчә көлүнүн јахынлығындакы бир "өлкә" Кәләк адландырылыр. Еһтимал ки, бу топоним гәдим

түркчә көл сөзүндәндир. Јухарыда биз Ван көлүнүн дә гәдим түрк дилләриндә "Бија" - ("Көл", "Су") адландырылдығыны гејд етмишик. Дағлыг Алтајда бир көл һазырда Тһу адланыр ки, бу да гәдим түрк дилләриндә ту "су" "көл" сөзүндәндир. Ер.əв. III миниилликдә шумерләрин инди Фәрат адланан чаја Бурату демәләри бу адын "ту" сонлуғунун "су" мә'насында олдуғуну јухарыда гејд етмишик. Лакин сонра бу көл шәффаф сујунун ачыг һавада көј рәнкә чалмасына көрә (јухарыда биз Урмија көлүнүн "Авеста"да "Чајечаста" адландығыны вә онун "Гајалы јашыл (көј) су" мә'насында олдуғуну көстәрмишдик) Көјчә адланмышдыр. Илк дәфә олараг "Китаби-Дәдә Горгуд"да "Гекчә тенгиз" формасы гејд олунмушдур (27, 110). 1386-чы илдә Әмир Тејмурун (Тејмурләнкин) Чәнуби Гафгаза һәрби сәфәри илә әлагәдар бир мәнбәдә дә "Кекчә тенгиз" кимидир. 1510-чу илдә Шаһ Исмајыл Хәтаинин бир фәрманында исә көлүн ады Көјчә јазылмышдыр. Гәдим ермәни мәнбәләриндә Көјчә маһалы Гегаркуни адланыр. Еһтимал ки, көлүн Көкчә ады оғузларла бағлыдыр. Ондан әввә көл Гөгәр олмушдур. Түрк дилләриндә бу сөз "Көј рәнкли", "Мави рәнкли" мә'наларындадыр (147, III, 68). "Гегаркуни" ады да мәһз көлүн бу гәдим адынын әкс етдирир.

V әсрә аид гәдим ермәни мәнбәјиндә бу көлүн ады Гелам кимидир(Моисеј Хоренаси, I, 12). Гәдим ермәни дилиндә "л" сәси олмадығына көрә јаддилли адларда ону "ғ" сәси илә верирдиләр. Она көрә мәнбәдә бу ад "Гегам" кимидир. Көјчә көлүнүн әтрафында бир дағ силсиләси инди дә Гегам (јә'ни Гелам) адланыр. Гелам ады ермәни мәнбәләриндә XVII әсрә гәдәр ишләнмишдир. Абраам Кретаси (XVII әср) "Гелам көлү" ифадәсини ишләтмишдир. Гәдим күрчү мәнбәләриндә көл вә онун әтраф әразиси (орта әсрләрдә Көјчә маһалы) Келакуни адландырылмышдыр. Ермәни тәдгигатчылары Гегам (Гелам) адынын мә'насыны ермәничә ајдынлашдыра билмәсәләр дә, ону ермәничә ад һесаб едир вә бу бөлкәдә ермәниләрин гәдимдән јашадыгларыны көстәрән факт кими көстәрирләр. Әлбәттә, бу ујдурмадыр. Јухарыда дедик ки, һәлә ер.әв. VIII әсрә аид Урарту мәнбәјиндә көлүн әтрафындакы "өлкә" Кәләк адланмышдыр вә бу ад гәдим түрк дилләриндә гөл "көл" сөзүндәндир. Ејнилә ермәни вә күрчү мәнбәләриндәки Гелам вә Гелакуни адлары (гәдим күрчү мәнбәләриндәки Гелакуни ады Урарту мәнбәләриндәки Кәләк адынын фонетик шәклидир: Гелакуни адынын сонундакы "уни" шәкилчиси елә Урарту дилиндә мәкан билдирән "инн" шәкилчисиндән ибарәтдир) гәдим түрк дилләриндә гөл (Азәрбајчан дилиндә "көл") сөзүндән дүзәлмиш адлардыр.

Көјчә көлүнүн Севан адландырылмасы орта әсрләрин сонларына аиддир. "Севан" ады ермәничә "Севванк" ("Гара вәнк") адынын фонетик формасыдыр (ермәни дилиндә сев "гара" сөзү фарс дилиндәки сијаһ сөзүндәндир). Ермәниләр садәчә олараг гәдим түркчә Ирәван (ермәничә тәләффүзү Јереван) адына ујғунлашдырмаг хатиринә "Сев ванк" адыны тәһриф едәрәк "Севан" шәклинә салмышлар. Көлүн ермәничә "Сев ванк" адланмасы онун ичәрисиндә (шәрг тәрәфиндә) "Ада" адланан кичик адада (гејд етмәк лазымдыр ки, аданын түркчә Ада адландығыны елә орта әср ермәни тарихчиләри јазмышлар) Азәрбајчан түркләри тәрәфиндән "Гаравәнк", ермәниләр тәрәфиндән "Сев ванк" ("Гаравәнк" адынын тәрчүмәсидир, чүнки ермәничә *сев* - "гара" демәкдир) адландырылан килсә варды. Бу килсәнин јерләшдији ада илк дәфә XI әсрә аид бир ермәни мәнбәјиндә чәкилир. XVII әср ермәни мүәллифи Аракел Тәбризли (59) "Сев ванк адасы" ифадәсини ишләтмишдир. Һәмин килсә XVII-XVIII әсрләрдә Ечмиадзин килсәсинин әмри илә күнаһкар сајылан ермәни каһинләринин сүркүн јери иди. Мәсәлән, XVII әсрә аид ермәни мәнбәјиндә гејд олунур ки, Ечмиадзин каталикосу Акоп Севванк "тәрки дүнјасына" (килсә белә адланырды) башы гырхылмыш вә ајаглары гандалланмыш каһини көндәрмишди. 1930-чу илдә Ермәнистан һөкумәтинин фәрманы илә Көјчә ады Севан адландырылмышдыр. Көјчә көлү XV әсрә аид бир ермәни мәнбәјиндә Мурк адландырылыр ки, бу да Алтај дилләриндә мурен "су" сөзүндән ибарәтдир.

Ермәнистанда һәлә ер.әв. VIII әсрдән мә'лум олан гәдим түрк мәншәли Акуриани (ермәниләр ону "Ахурјан" шәклинә салмышлар), V-X әсрләрдә адлары чәкилән Алакөз дағынын ады, Карпи, Арпа, Ширак, Кәнкәр, Колт, Гугарк, Ташир

(сонракы Лори); орта әсрләрдән ады чәкилән Зәнки чај, Гарни, Күмри вә с. вардыр. Бу адларын һамысы түркчәдир. Лүғәтдә бу барәдә мә'лумат верилмишдир.

Јухарыда дејиләнләрдән ајдын олур ки, ер.әв. I минилликдә Кичик Асијанын шәргиндә (Ван көлүнүн әтраф әразисиндә) вә индики Ермәнистанын әразисиндә түркмәншәли әһали дә јашајырды. Бу түркдиллиләрин мәншәји проблеми хүсуси тәдгигат мөвзусудур. Бу проблем араштырылдыгда Чәнуби Азәрбајчан әразисиндә ер.әв. III минилликдән мә'лум Алтај-түрк дилли тајфалар вә Икичајарасында шумерләр диггәт мәркәзиндә дурмалыдыр. Она көрә дә бә'зи тәдгигатчыларын ер. әв. I миниллијин әввәлләриндә индики Ермәнистан әразисиндә һуррдиллиләрин јашамасы фикри илә бүтүнлүкдә разылашмаг чәтиндир. Һәр һалда Урарту һөкмдарларынын Ермәнистан әразисиндә тапылмыш китабәләриндә чәкилән "өлкә" адларынын һурри вә она гоһум урарту дилиндә олмадығы фикри вардыр. Јухарыда биз һәмин өлкә адларынын бә'зиләринин гәдим түрк дилләриндә олдуғуну көстәрән фактлары вермишик. Лакин орада башга дилләрдә данышмыш тајфаларын јашадығыны да инкар етмәк олмаз. Бир сыра тәдгигатчылар инди Азәрбајчанда јашајан дағыстандилли удинләрин мәһз Ермәнистандан кәлмә олдугларынын јазмышлар.

Шимали Азәрбајчан әразисиндә ер. әв. I минилликдә вә еркән орта әсрләрдә дағыстандилли удинләрин куја әксәријјәт тәшкил етмәси вә Албан дөвләтинин јаратмыш албанларын удинләр олмасы бахышы (бах: 13, 42-43) илә әлагәдар олараг удин мәсәләсн үзәриндә гыса шәкилдә дајанмаг зәрурәти ортаја чыхыр. Дағлыг Гарабағын ишғалына һагг газандырмаг вә үмумијјәтлә Азәрбајчаны парчаламаг истәјән ермәни милләтчиләринин вә бә'зи харичи өлкә сијасәтчиләринин диктәси алтында фәаллијјәт көстәрән "Садвал" тәшкилаты башчыларынын мәһз бә'зи Азәрбајчанлы тарихчиләрин әсәрләринә истинад едәрәк албанлары дағыстандиллиләрин, о сырадан удинләрин әчдадлары сајмалары илә әлагәдар олараг удин мәсәләсинин објектив араштырылмасы инди хүсусилә актуал әһәмијјәтә маликдир.

Ер. әввәл 764-чү илә аид урарту дилиндә китабәдә индики Ермәнистан әразисиндә Етиуни "өлкә" ады чәкилмишдир (122, 286) Бу адын "уни" һиссәси урарту дилиндә мәкан билдирән шәкилчи олдуғуна көрә "Ети" һиссәсини V әср ермәни мүәллифи Моисеј Хоренасинин Ермәнистанда гејд етдији Ути әјаләти (Моисеј Хоренаси, II китаб, 44-чү фәсил) адындан ибарәтдир. Араштырма көстәрмишдир ки, Азәрбајчанда јашајан дағыстандилли удинләрин әчдадлары мәһз һәмин Ути әјаләтиндән кәлмәләрдир. Бу фикри тәсдигләјән фактлар вардыр.

Л. М. Меликсетбеков удинләри Ермәнистандан кәлмә олдугларыны јазмышдыр (123, 35-36). Мүәллиф фикрини онунла әсасландырыр ки, VII әсрә аид ермәни мәнбәјиндә Әрмәнијәдә Ниг әјаләтинин ады чәкилир (59, 13). Бу әјаләти тәдгигатчылар Газах чајынын јухары ахынында, Көјчә илә Әләјәз арасында локализә едирләр. Гејд етмәк лазымдыр ки, Урарту китабәсиндә гејд олунмуш Етиуни "өлкә"си мәһз Көјчә илә Әләјәз арасында локализә олунур (Арутюнян Н. В. Топонимика Урарту. Ереван, 1985, с. 96). Бурадан белә нәтичә алыныр ки, удинләр Ути әјаләтиндән Ниг адыны Албанијаја кәтирмишләр. Сонралар бу ад Нич формасыны кәсб етмишдир. Бу фикри һәлә Н. J. Марр (Н. Я. Марр. Избр. работы, т. IV. М-Л. 1937, с. 81) вә И.И. Мешшанинов (Мешшанинов И.И. Халдоведение. Яфетический сборник. VII. Баку, 1932. С. 97) да сөјләмишләр. Г. А. Меликишвилијә көрә Албанијада удинләр урарту китабәсиндә көстәрилән Етиуни әјаләтиндән кәлмәләрдир (122, 3). Түркијә тарихчиси Ф. Кырзыоғлу һесаб едир ки, Азәрбајчандакы удинләр урарту чарларынын Етунијә дағыдычы сәфәрләри илә әлагәдар олараг көчүб кәлмишләр (165). Бу бахыш тәдгигатчылара көрә удинләрин дилиндә урарту дилинә мәнсуб 15 сөзүн олмасы илә тәсдигләнир.

Азәрбајчанда дағыстандилли удинләрин јашамасы халгымызын етник тарихинин тәдгиги јолунда әсил әнкәлә чеврилмишдир.

1944-чү илдә И.П. Петрушевски јазмышды ки, Нич кәндиндә јашајан удинләр албанларын галығыдыр. (Петрушевский И.П. Государства Азербайджана в XV

веке. Известия АЗ ФАН СССР, №7, 1949, с. 77). Бу фикрә сонра С.Т. Јеремјан (Еремян С.Т. Раннефеодальные государства Закавказья в III-VII вв. "Очерки истории СССР", М. 1958, с. 304), З.И. Јамполски (Ямполький З.И. К изучению летописи Кавказской Албании. Изв. АН Азерб. ССР, серия общ. наук, 1957, №9, с. 83), З. М. Бүнјадов (Буниятов З.М. Государства Атабеков Азербайджана. Баку, 1976, с. 178), Г. А. Климов (Климов Г. А. Кавказские языки. М. 1960, с. 96), А. Г. Шанидзе (Шанидзе А. Г. Язык и письмо кавказских албанцев, М. 1960, с. 8), И. Һ. Әлијев (Алиев И. Г. Карабах в древности. Изв. АН Азерб. ССР, серия истории. Философии и права, 1988, №3), В.Л.Гукасјан (Гукасян В. Л. Удинско-русско-азербайджанский словарь, Баку, 1974, с. 86), Ф. Мәммәдова (Мамедова Ф. Политическая и историческая география Албании. Баку, 1985) тәрәфдар чыхдылар, лакин, һеч бир араштырма апармадан.

Шүбһәсиз ки, Дағыстандилли удинләрин әчдадлары Албанијада јашадыгларына көрә үмуми мә'нада албанлар идиләр. Лакин бу удинләр етник ады "албан" оланлардан дејилдиләр. "Албан" етнонимини дашыјанлар түркдилли олдуглары һалда (Бу фикир Азәрбајҹан халгынын мәншәји барәдә консепсијамызын мүддәаларындан биридир), удинләр дағыстандиллиләрдир. Лакин мәсәлә бунунла битмир. Ути вә уди формаларында түркмәншәли етнос да мөвҹуд иди вә мәһз онунла јалныз Азәрбајҹанда јашајан дағыстандилли удинләр гарышдырылдығына көрә долашыглыг әмәлә кәлмишдир. Она көрә гысача бу мәсәләни бир дә (Бу мәсәлә илк дәфә "Азәрбајҹан түркләринин тәшәккүлү тарихиндән" әсәримиздә (с. 42-49) араштырылмышдыр) нәзәрдән кечирмәлијик. Гејд етмәлијик ки, Муса Каланкатлынын "Албан тарихи" әсәриндә Албанијада Ути адлы бир нечә әјаләт ады чәкилир: Дағлыг Гарабағда "Ути әјаләтиндә Урди чөлү" (II китаб, 14-чү фәсил); "Бәрдә шәһәри јахынлығында Ути" (II китаб, 27-чи фәсил); Газах бөлкәсиндә Ути әјаләтиндә Халхал шәһәри (I китаб, 29-чу фәсил); Аразбар бөлкәсиндә Ути (I китаб, 27-чи фәсил); "Ути әјаләтиндә Киш килсәси" (II китаб, 27-чи фәсил); "Каланкат кәндинин јерләшдији Ути" (индики Тәртәр р-ну әразиси) вә с. Тәдгигатчылары чашбаш салан да будур: әкәр бу әјаләтләрин адлары индики дағыстандилли удинләрин етник ады илә бағлыдырса, онда, әлбәттә, демәк олар ки, Албанија әһалисинин әсас һиссәси ерамызын I минилликиндә дағыстандилли удинләр иди. Лакин онда өлкәнин ады "Албан" јох, Ути олмалы иди; Белә чыхыр ки, ер. әв. IV әсрдән еранын IX әсринә гәдәр мөвҹуд олмуш Албан дөвләти дағыстандилли удинләрин гуруму иди; ер. әв. 66-чы илдә Рома ордусу илә вурушмуш албанлар удинләрин әчдадлары идиләр; еркән орта әсрләрдә Албан шәһәрләри (Гәбәлә, Бәрдә, Кәнчә, Шәмкир, Бејләган, Халхал вә б.) дә удинләрә мәхсус иди вә с. вә и.а. Ајдын көрүнүр ки, мәсәләнин бу сајаг гојулушу һәгигәтә ујғун дејил. Иш ондадыр ки, "ути" адлы тајфалар Албанијадан кәнарда, мәканча мүхтәлиф өлкәләрдә мә'лумдур.

1.Мидијада вә сонра Атропатенада. Һеродот (ер. әв. Vәср) Мидијада ики әјаләтдә Ути адлы тајфанын јашадыгларыны јазмышдыр (Һеродот, III, 93 вә VIII, 68). Сонра Страбон (I әср) Атропатенада, Хәзәрин ҹәнуб-гәрбиндә "Мидија дағларында албанларын бир һиссәси" илә јанашы Ути адлы әјаләтдә утиләрин јашадыгларынын гејд етмишдир (Страбон, XI, 7, 1 вә XI, 8, 9). Страбонун мә'луматындан көрүнүр ки, "ути вә албан" етник адларыны дашыјанлары ејниләшдирмәк олмаз. Бунунла да индики дағыстандилли удинләри албанларын галығы олмасы фикри өзү-өзүнү тәкзиб едир; икинчи, ајдынлашыр ки, өзүнү "албан" адландыранларын бир һиссәси Атропатенада јашајырды. Һеродотун вә Страбонун бу мә'луматы әсасында ермәни тарихчиси Н. Адонс (48. 420) јазмышдыр ки, дағыстандилли удинләр еранын әввәлләриндә ҹәнубдан Албанијаја кечмишләр. Бу фикрә сонра Играр Әлијев дәфәләрлә истинад етмишдир. Долашыглыг да белә јаранмышдыр. Әслиндә исә Мидијада вә Атропатенада јашајан утиләрин дағыстандилли удинләрлә һеч бир етник әлагәси јохдур, чүнки, јухарыда дедијимиз кими, удинләр Албанијаја индики Ермәнистандан кәлмәләрдир.

2. Шимали Гафгазда Антик мүәллифләр албанлардан шималда, јә'ни шимали Гафгазда ути (уди) адлы етносун јашадығыны јазмышлар. Плини (I әср) јазмыш-

дыр ки, албанлардан шималда скифләрдән олан удин адлы тајфа јашајыр (Плини, III, 38). Шимали Гафгазда уди адлы тајфанын јашадығыны II әср мүәллифи Птолемеј дә јазмышдыр (Птолемеј, V, 8, 16). Плини сонра да гејд едир ки, һәмин удинләрдән шималда утидорс адлы тајфа јашајыр (Плини, VI, 39). Утидорс етнонимини тәдгигатчылар индијә гәдәр ајдынлашдыра билмәмишләр. Јазмышлар ки, бу ад ути етнониминдән вә Ирандилли "Аорс" адлы бир тајфанын адындан ибарәтдир. Бу мә'лумaты тәһлил етмиш К. В. Тревер јазмышдыр ки, куја Албанијадан дағыстандилли удинләрин бир һиссәси Шимали Гафгаза көчүб кетмиш (154, 174-175) вә орада ирандилли "Аорс" тајфасы илә говушмушдур. (Крупнов Е. И. Каякеитский могильник-памятник древней Албании. Труды Гос-ист. Музея, вып. XI , М. 1940). Охучу мәнимлә разылашар ки, бүтүн бунлар ағлабатан шејләр дејил. Албанијадан дағыстандилли удинләрин бир һиссәси нәјә көрә мүхтәлиф түркдилли тајфаларын гајнадығы Шимали Гафгаза кетмәли иди? Икинчиси. Шимали Гафгазда Гајакәнддә ашкара чыхарылмыш археоложи абидә һарадан албанлара аид олду, мәкәр Шимали Гафгаз Албанија әразиси иди? Әслиндә Плининин "утидорс" кими гејд етдији етноним "Утидур" етнониминдән башга бир шеј дејил: Плини етнонимдәки "у" сәсини "о" кими вермиш, сонуна исә "с" адлыг һал шәкилчисини әлавә етмишдир. Вәссалам! "Утидур" етноними исә ути вә бир сыра гәдим түрк мәншәли тајфа адлары (Бајандур, Чавундур, Һундур вә с.) үчүн сәчијјәви "дур" сөзүндән ибарәтдир. Бурадан ајдын олур ки, уди (ути) тајфасы шималда гәдим түркмәншәли бир тајфанын ады иди. Ерамызын IV-V әсрләриндә Бизанс мүәллифләри Шимали Гафгаз чөлләриндә һунларын бир тајфасынын Утигур адландығыны јазмышлар. (Бу барәдә бах: Джафаров Р. Гунны и Азербайджан, Баку, 1993, с. 30). Утигур тајфасынын ады да ути етнониминдән вә бир сыра гәдим түрк мәншәли тајфаларын адлары (Ујгур, Сарагур, Салгур, Кутургур, Јазгур вә б.) үчүн сәчијјәви "гур" сөзүндән ибарәтдир. В.В.Бартолд јазмышдыр ки, тајфа адларында гур сөзү "халг", "тајфа" мә'насындадыр. Демәли, Плининин вә Птолемејин еранын әввәлләриндә Шимали Гафгазда гејд етдикләри уди тајфасы түркмәншәли иди. Буну һәм утидур вә утигур түрк тајфаларынын адлары, һәм дә Плининин удиләрин "скифләрдән" олмасы фикри тәсдиг едир. Антик мәнбәләрдә "скиф" ады алтында түркмәншәли тајфаларын нәзәрдә тутулдуғу инди бизим үчүн ајдындыр. XIV әср мүәллифи Рәшидәддин монголларын ичәрисиндә удиут (уди етнониминдән вә түрк-монгол дилләриндә чәм билдирән "ут" шәкилчисиндән) тајфасынын адыны чәкмишдир. XVIII әсрдә Гәрби Сибирдә бир түрк гулусунун удин адланмасы да мә'лумдур. Һәмин тајфанын ады илә бағлы шәһәр инди Нижне-Удинск адланыр. Нәһајәт, XVIII әсрдә Азәрбајчанда јашајан түркдилли Шаһсевән тајфа бирләшмәсинин бир голу да Удулу адланырды вә с. Демәли, Мидијада, Атропатенада вә Шимали Гафгазда Ермәнистан әразисиндән кәлмә дағыстандилли удинләр ола билмәздиләр.

Шимали Гафгазда еранын I әсриндән мә'лум олан удинләрин түркмәншәли олмасы фикри дүздүрсә, онда бу фикри Һеродотун вә Страбонун Мидијада вә сонра Атропатенада гејд етдикләри утиләрә (бах јухарыда) дә шамил етмәјә әсасымыз вардыр. Чүнки, Мидијада ер. әв. V әсрдә һеч бир дағыстандилли тајфа јашаја билмәзди. Нәһајәт, бу фикирләрин икиси дә мәгбул һесаб олунурса, онда Муса Каланкатлынын Албанијада гејд етдији беш әјаләтдә (бах: јухарыда) утиләрин һамысынын дағыстандилли удинләрин әчдадларынын јашадығы фикри шүбһә алтында галыр. Белә нәтичәјә кәлмәјә әсас вар ки, бу әјаләтләрин бә'зиләриндә түркмәншәли утиләр, бә'зиләриндә исә дағыстандилли удинләр јашајырдылар. Лакин мәнбә јохлуғу үзүндән бу мәсәләни ајдынлашдырмаг олмур. Әсас мәсәлә будур ки, Албанија әразисиндә түркмәншәли ути адлы тајфа да јашамышдыр. Бу мүлаһизә даһа ики фактла тәсдигләнир.

1. Муса Каланкатлы "Албан тарихи" әсәриндә еранын I әсринин 60-чы илләриндә Аран (Әрән) адлы шәхсин Албанијада һөкмранлыға кечмәсиндән данышдыгда јазыр ки, утиләр "һәмин Аранын оғулларынын нәслиндәндир" (I китаб, 5-чи фәсил). Әрән шәхс адынын түркдилли олдуғуну јухарыда демишик. Бу мә'лумaты

белә шәрһ етмәк олар: һөкмдар Әрән вә Ути тајфасы етник мәнсубијјәтчә ејнидир, башга сөзлә, утиләр түркмәншәлидир.

2."VII әср Ермәни чоғрафијасы" адлы әсәрдә Араздан гәрбдә , Артсак илә Күр арасында Ути әјаләти Аранрот (индики Һәкәричај), Три (индики Дирилаг), Алуе, Рот-Пасиан, Туч-Катак, Гардман вә Шакашен (Кәнчә бөлкәси) вә Бәрдә шәһәринин јерләшдији Ути маһалларындан ибарәтдир (59, 51). Көстәриләи маһал адларынын һамысы гәдим түрк дилләриндәдир.

Әһмәд Зәки Валиди Тоган јазмышдыр ки, Албанијада утиләр ер. әв. VII әсрдә сакларын ичәрисиндә кәлмишләр (Әһмәд Зәки Валиди Тоган. Үмуми Түрк тарихинә кириш, I ч. с. 162). Она көрә дә Мидијада вә сонра Атропатенада утиләрин дә мәһз сакларла кәлдикләри нәтичәси алыныр.

Јухарыда дејиләнләрдән көрүнүр ки, бә'зи тәдгигатчыларын Һеродотун вә Страбонун Чәнуби Азәрбајчанда, Плининин вә Птолемејин Шимали Гафгазда Ути вә Уди адлы тајфалар барәдә мә'луматларыны Албанијада Ути әјаләтләри барәдә Муса Каланкатлынын мә'луматлары илә бирләшдирмәләри сәһвдир. Белә чыхыр ки, Страбон Албанијада ути тајфасы һаггында јазмышдыр. Һалбуки, Страбон Албанијада утиләр һаггында мә'лумат вермир. Бу сәһви илк дәфә Н.Г. Адонс (48, 420) вә Ј. Манандјан бурахмыш (Манандян Я. А. О некоторых проблемах древней Армении и Закавказья. Ереван, 1944, с. 13) вә К. В. Тревер (154, 143), С. Т. Јеремјан (Страна "Махелония" надписи Кааба и Зардушт. ВДИ, 1967, №4, с. 51-52), Играр Әлијев (История Мидии, с. 67) вә б. тәкрарламышлар.

Азәрбајчанда јашајан дағыстандилли удинләрин гәдимдә Чәнуби Азәрбајчанда, Шимали Азәрбајчанда вә Шимали Гафгазда јашамалары фикри сәтһи дүшүнчәнин мәһсулудур. (Бу долашыглыг удинләр барәдә бу јахында бурахдыглары компилјатив китабда Рауф Һүсејнову вә Гәмәршаһ Чавадову да торуна салмышдыр. Һәр һансы бир мөвзуну арашдырмаг истәдикдә бу мөвзунун предмети барәдә ајдын тәсәввүрә малик олмаг лазымдыр. Онун-бунун јаздыгларыны ардардынча дүзүб јенилик кими тәгдим етдикдә елми нашылыг үзә чыхыр).

Урарту мәнбәләриндә индики Ермәнистан әразисиндә чәкиләи Ериахи (сонракы Ширак) "өлкә" ады исә, еһтималымыза көрә, инди Азәрбајчанын шималшәргиндә јашајан вә өзләрини "һәр" адландыран Дағыстан дилли грызлыларын вә һапутлуларын етник адындандыр.

Ерадан әввәл VIII әсрдә шималдан антик мәнбәләрдә "киммер" кими адландырылан түркмәншәли кәмәрләр (јахуд гәмәрләр) вә онларын ардларынча ер.әв. VII әсрдә антик мәнбәләрдә "скиф" адландырылан саклар (јахуд шакалар) Чәнуби Гафгаза кәлдиләр (бу барәдә бах: 162). Тарихшүнаслыгда бу ики етносун Иранмәншәли сајылмасы јалныз ујдурмадыр, она көрә ки, бу тајфаларын гәдим мәнбәләрдә чәкиләи шәхс адларынын һамысы гәдим түркчәдир (13, 130-155).

Кәмәрләр ер.әв. 715-чи илдә Курианн адлы јердә (индики Ермәнистан әразисиндә, Ахурјан чајынын ады) Урарту ордусуну мәғлуб едәрәк Кичик Асијаја дахил олдулар вә Фригија дөвләтини јыхдылар. Бу һадисә илә әлагәдар олараг фригләрин бир голу олан ермәниләрин Аразын саһилләринә вә индики Ермәнистан әразисинә сәпәләнмәси баш верди. Кәмәрләр барәдә башга јердә әтрафлы јаздығымыза көрә (14, 72-89) тәкрара вармырыг.

Кәмәрләрин ардынча кәлмиш саклар мигдарча даһа чох идиләр. Онларын әсас һиссәси индики Шимали Азәрбајчан вә Ермәнистан әразиләриндә мәскунлашды вә тарихдә "Скиф чарлығы" ады илә мә'лум дөвләт јаратды. Демәк, индики Шимали Азәрбајчан вә индики Ермәнистан әразисиндә илк дөвләт гуруму ер.әв. VII әсрдә јаранмыш Сак чарлығыдыр. Гәдим ермәни мәнбәләриндә ермәниләрин Ашкеназын ("Библија"да Сак чарлығы "Ашкеназ" адландырылыр) нәсилләри сајылмасы вә илк ермәни чарларынын скаорди (гәдим ермәничә "Сакоғлу" демәкдир) адландырылмасы да бунунла әлагәдардыр. Бундан сонра индики Ермәнистан вә Шимали Азәрбајчан әразиләриндә түркмәншәли әһали хејли чохалды.

Ермәнистанын гәрбиндә, онун Түркијә илә һәмсәрһәд бөлкәсиндә ер.әв. V әсрдә түркмәншәли әһалинин јашамасыны көстәрән фактлардан бири Арпачај то-

понимидир. Ер.әв. V әср мүәллифи Ксенефонт бу бөлкәдә Арпазос чајыны гејд едир (Анабазис, V, 12). Онун "Арпазос" кими јаздығы ад "Арпач" (јунан дилиндә "ч" сәси олмадығына көрә мүәллиф ону "з" сәси илә вермишдир) вә јунан дилиндә адлыг һал шәкилчиси олан "ос" һиссәләриндән ибарәтдир. "Арпач" исә Арпачај һидрониминин гысалдылмыш формасыдыр: мүәллиф она таныш олмајан "Арпачај" адыны Арпач (јунанча Арпазос) кими јазмышдыр.

Сакларын тәркибиндә Чәнуби Гафгаза Ути, Гугар, Албан, Ширак, Шамак, Гаргар, Пасиан, Шарван вә Кәнчәк тајфалары кәлмишдиләр. Сакларын ады инди Ермәнистана мәхсус олан Сисакан ("Сисјан" ады Сисаканын тәһрифидир) вә Сисјан рајонунда Шәки, инди Азәрбајчана мәхсус олан Артсак (гәдим түркчә *арт* "дағлыг әрази" вә Сак етнониминдән, сонракы Дағлыг Гарабағ), Азәрбајчанын шимал-шәргиндә Шәки, Кәнчә бөлкәсиндә Сакасин вә Мил-Муған дүзүнүн гәдим ады олан Баласакан (гәдим түркчә *пала* "дүзәнлик" вә Сак етнониминдән) топонимләрдә әксини тапды. Шарванлар Күрдән шималда вә индики Ермәнистан - Түркијә сәрһәд бөлкәсиндә, утиләр индики Газах-Ағстафа, Бәрдә вә Дағлыг Гарабағ бөлкәләриндә, гаргарлар индики Дағлыг Гарабағда (индики Гаргарчајын һөвзәләриндә, гисмән Кәдәбәј рајону әразисиндә вә Шәки-Загатала бөлкәсиндә, индики Ермәнистан әразисиндә), шираклар индики Ермәнистанда Арпачај һөвзәсиндә (сонракы Ширакел) вә Азәрбајчан әразисиндә Алазан-Иори чајларынын ашағы ахарында, гугарлар Ермәнистанда вә Азәрбајчанын Күрчүстанла сәрһәд бөлкәләриндә, албанлар әсасән Шимали Азәрбајчан әразисиндә вә гисмән Хәзәрин чәнуб-гәрбиндә, пасианлар индики Ермәнистанын гәрбиндә вә Дағлыг Гарабағда мәскунлашмышдылар.

Сакларын бир һиссәси компакт һалда индики Зәнкәзур бөлкәсиндә, Сисаканда отурмушду. VI әсрә аид Сурија мәнбәјиндә вә VII әсрә аид ермәни мәнбәјиндә бу бөлкә Сисакан, башга ермәни мүәллифләринин әсәрләриндә Сиуни (ермәничә јазылышда Сјуник) адланмышдыр. Әкәр Сисаканда әввәлчә ермәни јашасајды, онда бөлкә Сак етноними илә адланмазды. Сисакан топоними Си вә Сакан һиссәләриндән ибарәтдир. Адын "Си" сөзү бу бөлкәдә сакларын башында дурмуш сүлаләнин адыдыр (13, 163). Гәдим ермәни мәнбәләриндә Сисакан ады гисмән гысалдылмыш формада Сисак кими чәкилир. I әсрин орталарында Күрдән чәнубда Албан әразисинин чары Әрән бу сүлаләдән иди. Әрән шәхс адынын тәмиз түркмәншәли олмасы Сисак(ан) тајфасынын гәдим түркчә олдуғуну көстәрән фактлардандыр. Адын ермәничә Сиуни формасы исә Си сүлаләсинин адындан вә ермәни дилиндә Урарту дилиндән кечмә мәкан билдирән *уни* шәкилчисиндән ибарәтдир. Еркән орта әсрләрдә Базарчајын саһилиндә Сак етноними илә бағлы Шәки адлы гала варды. Гејд етмәк лазымдыр ки, еркән орта әсрләрдә Сисаканда һакимијјәтдә олмуш чарларын адлары (Писак, Васак, Андук, Гдехон, Сунбат вә с.) тәмиз түркчәдир (бах: 13, 166-167). Тәсадүфи дејил ки, ермәни тәдгигатчылары бу адларын ермәни вә башга дилләрдә мә'наларыны ача билмәмишләр. V әср ермәни мүәллифинин өзү Сисак сүлаләсини ермәни мәншәли олмадығыны јазмышдыр (Моисеј Хоренаси, I китаб, 12-чи фәсил).

Индики Ермәнистанын гәрбиндә, Түркијә илә һәмсәрһәд бөлкәдә јашамыш түркдилли тајфа јунан вә ермәни мәнбәләриндә Пасиан вә Басиан кими гејд олунмушдур. Бу тајфанын адыны орада илк дәфә ер.әв. V әср јунан мүәллифи Ксенефонт чәкмишдир (Анабазис, IV, 18). Пасианлар ер.әв. VII әсрдә сакларла кәлмишләр. Бу фикри Ксенефонтун пасианларын скифләрлә (јә'ни сакларла) јанашы јашамасы һаггында мә'луматы да тәсдигләјир. Мүәллиф јазыр ки, Арпасос (Гәрби Арпачај) чајындан 20 фәрсәнк аралыда дүзәлдә скифиниләр өлкәси јерләшир (Ксенефонт, Анабазис, IV, 6, 19). Бир фикрә көрә пасианлар инди Түркијәјә мәхсус олан Гарс, Сарыгамыш, Кагызман вә Сүрмәли әразиләриндә јашајырдылар. Мәһз бу тајфанын ады илә Араз чајынын јухары ахыны антик мүәллифләрин әсәрләриндә Пасис (јунанча Фасис) адланырды. V әср мүәллифи Фавст Бузанд "Басиан маһалы" ифадәсини ишләтмишдир (Фавст Бузанд, III китаб, 9-чу фәсил). Гејд едилмәли-

дир ки, "Китаби-Дәдә Горгуд" епосунда да Пасинук топониминә тәсадүф олунур (27, 53).

Индики Ермәнистан әразисиндә јашамыш гәдим түркмәншәли тајфалардан бири дә гугарлардыр. Г.А.Меликишвилијә көрә гугарлар Чәнуби Гафгаза ер.әв. VII әсрдә кәлмишләр. Бу тајфанын мәскунлашдығы бөлкәнин ады I әср јунан мүәллифи Страбонун әсәриндә Гогареиа, гәдим ермәни мәнбәләриндә Гугарк кимидир. Гугарк етноними Ермәнистанда индијәдәк Гугарк рајонунун адында галмышдыр. Лакин тарихшүнаслыгда бу тајфанын етник мәнсубијјәти индијәдәк ајдынлашдырылмадығына көрә ермәниләр бу ады дәјишдирмәмишләр. К.В.Тревер гугарлары Гафгаздилли (*154*, 192), Д.Л.Мусхелишвили (127) күрчүдилли һесаб етмишләр. Г. А. Меликишвилијә көрә Гугар гарышыг ермәни-күрчү әразиси иди (К истории древней Грузии, с. 461). А. П. Новоселсев јазыр ки, бу әјаләтин әһалиси күрчүләр вә ермәниләр иди. Бу фикирләр ујдурмадыр. Гугар тәмиз гәдим түркмәншәли тајфа иди. Она көрә ки, биринчи, еркән орта әсрләрдә Чәнуби Рус чөлләриндә јашамыш печенегләрин бир тајфасынын ады Кујарчи (печенегләрин дилиндә "ј" сәси башга түрк дилләриндә "г" сәсинә ујғун олдуғуна көрә - Кугарчи) иди ки, бу да гугар етнониминдән вә *-чи* шәкилчисиндән ибарәт етнонимдир; икинчи, XVI әсрдә Анадолуда Боз-Улус тајфа бирләшмәсинин бир тајфасы Кухар (Кугар) адланырды (95, 36); үчүнчү, Дағыстанда инди дә Гугарлы адлы азәрбајчанлы кәнди вардыр; дөрдүнчү, Ермәнистанда орта әсрләрдә Гугарк рајонунда јашајан әһали бүтүнлүклә азәрбајчанлылар иди; бешинчи, "VII әср Ермәни чоғрафијасы" адлы әсәрдә Ермәнистанда Гугар әјаләтинин 9 маһалдан ибарәт олдуғу гејд олунур: Шорапор ("Шор дәрәси"), Чопапор ("Чөп дәрә"), Колбапор ("Колб дәрәси"), Ташир ("Даш јер"), Артаган ("Әртоган) вә Кларчи (*59, 58*). Көстәрилән маһал адларынын һамысы түркчәдир.

Ермәнистан әразисиндә һәлә ер.әввәл јашамыш түркдилли тајфалардан бири ширак иди. Бу тајфанын јашадығы әрази Зәнкичајын вадиләриндә јерләширди. Бу етноним зәманәмизә гәдәр Шөрәјәл (Ширак-ел, јә'ни "Ширак ели, тајфасы") топониминдә галмышдыр. Ермәни тарихчиләри шираклары ирандилли һесаб етдикләринә көрә Ширак адыны дәјишдирмәмишләр. Һалбуки бу тајфанын түркмәншәли олмасы шүбһәсиздир (бах: 13, 189-194; *14*, 105-106). Ермәни тарихчиләри јазырлар ки, шираклар ерамызын IV әсриндә кәлмишләр. Лакин бу сәһв фикирдир. Она көрә ки, Моисеј Хоренаси (V әср) еранын I әсриндән данышаркән гејд едир ки, Ширакын оғланларындан (јә'ни Ширак елиндән) Гушар Ермәнистанда Кәнкәр вә Колб әјаләтләринә һаким тә'јин едилмишди (Моисеј Хоренаси, II китаб, 8-чи фәсил). Әсәринин башга јериндә исә о, ер.әв. II әсрдә Ширак әјаләтиндә булгарларын кәлиб мәскунлашдығыны јазыр (I китаб, 12-чи фәсил).

Нәһајәт, нәзәрә алынмалыдыр ки, II әср мүәллифи Птолемеј Ермәнистанда Сиракене әјаләтинин адыны чәкмишдир. Бу әјаләт јерли һакимләр тәрәфиндән идарә олунурду. V әср мүәллифи Моисеј Хоренаси өзүндән әввәлки һадисәләрдән данышдығда "Ширак һакими" ифадәсини ишләдир (Моисеј Хоренаси, III китаб, 43-чү фәсил). VIII әсрин әввәлләриндә Ермәнистанда әрәб һакимијјәтинә гаршы үсјан едәнләрдән бири дә Ширак әјаләтинин һакими иди. Ширакларын јашадығы әразидә ермәниләрә чар тә'јин едилмиш Парфија нүмајәндәси Тиридадын (54-94-чү илләр) вахтында Арпачај саһилиндә салынмыш шәһәр гәдим ермәни мәнбәләриндә Ширакаван адланыр. Бу ад "Китаби-Дәдә Горгуд"да Широкуз кимидир (27, 110).

Беләликлә, түркмәншәли ширакларын индики Ермәнистан әразисиндә һәлә ерадан әввәл јашамасы шүбһә доғура билмәз. Диггәтәлајиг фактдыр ки, VII әср ермәни мүәллифи Себеос 603-чү ил һадисәләрилә әлагәдар олараг Ширак әјаләтиндә Ашағы Кәдик (Неркин Гетик), Орта Кәдик (Мчин Гетик) вә Јухары Кәдик (Верик Гетик) топонимләрини чәкмишдир.

Ермәнистан әразисиндә ер.әв. II әсрдә түркмәншәли булгарлар мәскунлашмышлар. Бу барәдә мә'лумат верән V әср ермәни мүәллифи Моисеј Хоренаси јазыр ки, булгарлар Шимали Гафгаздан кәләрәк Басиан (Араз чајынын јухары ахынында

әрази) вә Кол әјаләтләриндә отурдулар (Монсеј Хоренаси, *II* китаб, 6-чы фәсил). Ермәнистан әразисиндә булгарлар еркән орта әсрләрдә дә јашамышлар. Буну "Китаби-Дәдә Горгуд" епосунда болгар тајфа адынын чәкилмәси (буну илк дәфә проф.Сүлејман Әлијаров ашкарламышдыр - 52, 13-18) дә көстәрир. Еркән орта әсрләрә аид мәнбәләрдә Чәнуб-Шәрги Авропа чөлләриндә јашамыш болгарларын Казан, Чакар, Кол (Кул) вә б. тајфаларынын адлары чәкилир. Азәрбајчан вә Ермәнистан әразиләриндә болгарларын Казаи (Газан) тајфасы хүсусилә бөјүк из гојмушдур. Һәлә XII әсрә аид бир ермәни мәнбәјиндә Ермәнистанда Газан адлы галанын ады гејд олунур (Армянские источники о монголах. М. 1962, с.80). XIX әсрдә Гафгазда тәркибиндә "Газан" компонентинин иштирак етдији 24 топоним варды (133, 107). Булаг вә көл адларында "газан" сөзү су мәнбәјинин газан (габ) формалы олдуғуну билдирир (бах: 77). Лакин башга топонимләрдә бу сөз, шүбһәсиз етнонимдир: XIX әсрдә Шимали Гафгазда Налчик даирәсиндә Газан (дағ ады), Гарс әјаләтиндә Газаилар (харабалыг ады), Азәрбајчанда 10 Газанчы кәнди вә б. Гејд едилмәлидир ки, Башгырдыстанда Газанчы, Кубан әјаләтиндә Газан, Украјнада Газан вә Түркијәдә Газан адлы кәндләр дә бу сыраја аиддир. Чәнуби Азәрбајчанда Газанабад, Газанчылы, Газанкәнди, Чөл - Газан адлы кәндләр вардыр (бах: 79). Бу мисаллар көстәрир ки, Ермәнистанда Газанчы кәнди болгарларын Газаи тајфасынын адыны әкс етдирир. Ермәнистанда болгар тајфаларынын адларыны әкс етдирән јашајыш мәнтәгә адлары чохдур. Бу барәдә лүғәтдә мә'лумат верилмишдир.

Ерамызын III әсриндә (ермәни тарихчиси Себеоса көрә 217-252-чи илләрдә) Чин Түркүстанындан Ермәнистана Чинли адлы бир тајфа кәлиб мәскунлашмышдыр. Ермәни мәнбәләриндә бу тајфа "чен" кими јазылыр. Бир сыра тәдгигатчылар чинлиләрин етник мәнсубијјәти илә мәшғул олсалар да, тарихи һәгигәти үзә чыхара билмәмишләр. Ермәни тарихчиләри бу тајфадан чыхмыш сәркәрдәләри милли гәһрәмаилар адландырсалар да бу барәдә данышмағы хошламырлар, чүнки, бир тәрәфдән IV-VIII әсрләрдә бүтүн ермәни спарапетләри (орду командаилары) бу тајфадан чыханлар олмушлар, дикәр тәрәфдән, бу тајфа ермәни дејил. Чинлиләр Мамигун вә Гонаг адлы ики елбәјин башчылығы илә кәлмишдиләр. Бу барәдә јухарыда јаздығымыза көрә тәкрар етмирик.

Ерамызын илк әсрләриндән е'тибарән индики Ермәнистан әразисиндә јашамыш гәдим түркмәншәли етнослардан бири кәнкәрләрдир.

Кәнкәрләр гәдим печенегләрин бир һиссәси олмаг е'тибарилә Орта Асијада ер.әв. I минилијин орталарындан ерамызын IV әсринә гәдәр мөвчуд олмуш Канг дөвләтинин адындан вә гәдим түркчә *әр* "киши", "дөјүшчү" сөзүндән ибарәтдир. Ерамызын әввәлләриндә Мәркәзи Асијадан гәрбә һәрәкәт едән һунлар кәнкәрләрин вә печенегләрин мүәјјән һиссәсини өзләринә гатмыш вә Чәнуб-Шәрги Авропа чөлләринә кәтирмишләр. Мәһз орадан кәнкәрләрин бир һиссәси һунларла бирликдә Чәнуби Гафгаза кәләрәк инди Ермәнистан әразисиндә (һәм дә Азәрбајчанын индики Газах-Ағстафа бөлкәсиндә) вә Нахчыванда мәскунлашмышлар.

Ермәнистанын Гукасјан рајонунда Кәнкәр дағлары вардыр. Мараглыдыр ки, "Кәнкәр дағлары" ифадәси һәлә V әсрә аид ермәничә мәнбәдә гејд олунур. Мәнбәдә дејилир ки, 482-чи илдә ермәни вә күрчү ордулары "Кәнкәр торпағы" адлы јердә фарс ордусуна гаршы бирләшдиләр. Сурија мәнбәјиндә Хосров Әнуширәванын (531-579) "Күрчүләрин вә ермәниләрин сәрһәддиндә" кәнкәрләрлә вурушмасы көстәрилир (бах: 79, 10). VII әсрә аид мәнбәдә дә кәнкәрләрин ермәни-күрчү сәрһәддиндә, Көјчә көлүндән шималда јашамасы гејд олунмушдур (*59*, 52). Сонракы әсрләрдә бурадакы кәнкәрләр барәдә ермәни вә күрчү мәнбәләриндә мә'луматлар вардыр (бах: *79*, 102).

Еранын әввәлләриндә Чәнуби Гафгаза (о чүмләдән Ермәнистан әразисинә) кәлиб мәскунлашмыш дикәр гәдим түрк мәншәли тајфа Печенегдир. Еркән орта әсрләрдә Ермәнистан әразисиндә Бачунајс (әрәб мәнбәләриндә) вә Бечини (ермәни мәнбәләриндә) адлы мәнтәгәләр варды(бах: 79, 104-105).

Ермәнистан әразисиндә бир нечә Абаран топоними орада гәдим түрк мәншәли Абар (Авар) тајфасынын јашадығыны көстәрир. Бизанс мәнбәләриндә 463-

чү илдән ады чәкилән аварлар еркән орта әсрләрдә Чәнуби Шәрги Авропада нүфузлу тајфа бирләшмәси иди. VII әсрин 60-чы илләриндә бу тајфа индики Мачарыстан вә она битишик бөлкәләрдә башда Бајан хан олмагла хаганлыг јаратмышды. Хаганлыг 891-чи илдә сүгут етдикдән сонра аврлар Аврона халглары ичәрнсиндә ассимилә олундулар. Мәнбәләрдән ајдын олур ки, аварларын мүәјјән һиссәси еранын илк әсрләриндә, еһтмал ки, һунларын тәркибиндә Чәнуби Гафгаза кәлмишдир. Лакин бурада онлар антик мәнбәдә Обарен адланырлар. Бизанслы Стефан (III-IV әсрләр) јазыр ки, "Обаренләр Фәратла паралел ахан Күр үзәриндә Әрмәнијәнин бир һиссәсидир" (51, 97). Бу мә'луматдан ајдын олур ки, Әрмәнијәдә обаренләр Күр чајынын јухары ахынында јашајырдылар. Ермәнистанда Абаран топоними мәһз антик мәнбәдә "Обарен" кими јазылмыш етнонимлә бағлыдыр. Vәср мүәллифи Јегише исә бу етноними Апарн кими гејд едәрәк, аварларын Баласаканда јашадыгларыны јазмышдыр. Гејд етмәк лазымдыр ки, Абар етнониминин Абаран формасы Азәрбајчанын шимал шәргиндә Аваран топониминдә (Хачмаз рајону) дә әксини тапмышдыр. Аварларын бир һиссәсинин Күрчү чары Гурамын (570-600) һакимијјәти илләриндә Күрчүстанда мәскунлашмасы да мә'лумдур. (Картлис Цховреба. СМОМПК. вып. XXII, Тифлис, 1897, с.22). Күрчүстанда Абари кәнд ады, шүбһәсиз, абар етнонимини әкс етдирир. VI әсрдә Албанијада абарларын јашамасы барәдә мә'лумата (84,35) әсасән күман етмәк олар ки, Һәмдуллаһ Гәзвининин (XIV әср) Күр чајынын мәнсәбиндә гејд етдији Абар-шәһр јашајыш мәнтәгә ады да бу гәдим түрк тајфасынын ады илә бағлы иди.

Еркән орта әсрләрдә Ермәнистан әразисиндә вә Албанијада чохлу Кол, Колб вә Колт (гәдим ермәни дилиндә "л" сәсини "ғ" сәси әвәз етдијинә көрә Коғб вә Коғт, јахуд Гохб вә Гохт) топонимләри варды.

"Кол" компонентли адларда (мәсәлән, XVIII әсрин әввәлләриндә Товуз р-нун әразисиндә ики Кол, -бах: 79, 109, Нахчыванда Кул, Дағлыг Гарабағда Кол-Јурт вә б.) бу сөзүн бүтүн һалларда мә'наларыны үзә чыхармаг чәтиндир. Топонимләрдә бу сөз һәм кол (кол-кослуг, коллуг јер), бә'зи түрк дилләриндә кол (Азәрбајчан дилиндә гол, јә'ни чајын голу) вә көл сөзләринин бириндән ибарәт олмагдан башга, гәдим түрк мәншәли болгарларда, гыпчагларда вә печенегләрдә Кол, Кул тајфаларынын адлары да ола биләр. Белә адда тајфа инди дә бир сыра түрк халгларынын тәркибиндә вардыр (бах: 79, 110).

V-VII әср ермәни мәнбәләриндә индики Ермәнистан әразисиндә ики Колб- (Моисеј, Хоренаси, II китаб 8-чи фәсил; Фавст Бузанд, III китаб 9-чу фәсил: "VIIәср Ермәни чоғрафијасы", с.53), Коловит вә ики Колт (ермәничә Гохт) топонимләри мә'лумдур. Кол вә Колт (кол етнониминдән вә гәдим түрк дилләриндә чәм билдирән "т" шәкилчисиндән) етнонимләри Азәрбајчан (мәсәлән, Ордубад р-ну әразиләрдә Колтене јер адыны һәлә II әср мүәллифи Птолемеј гејд етмишдир) вә Ермәнистан әразисиндә еранын әввәлләриндән мә'лумдур. Бу барәдә јазылдығына көрә (бах: 79, с. 109-110) тәкрара еһтијач јохдур.

Арашдырма көстәрир ки, Ермәнистан әразисиндә бир нечә Колб (ермәничә јазылышда Коғб) Гулп, Кулп адлары IX-X әсрләрдә Чәнуби-Шәрги Авропада јашамыш печенегләрин Кулпеј (Кулоба етнониминин јунанча јазылышы) вә гыпчагларда Кулоба (рус сәлнамәләриндә Кулобичи формасындадыр ки, бу да Кулоба етнониминдән вә русча әлавә олунмуш "ичи" патронимик шәкилчисиндән ибарәтдир) тајфа адынын гәдим ермәничә јазылыш формасыдыр. Демәли, ермәничә "Коғб" кими јазылан ад Кол етнониминдән вә түрк дилләриндә пе (бе), јә'ни "оба" сөзүнүн тәһрифи олан "бе" сәсиндән (ермәни дилиндә сөзләрдә сонда "е" сәсинин дүшмәси сәчијјәвидир) ибарәтдир.

Кулоба етнониминин гәдим ермәничә јазылышы олан Колб, Кулб (ермәничә Коғб) топониминин V-VIIәср ермәни мәнбәләриндә Ермәнистанда јашајыш мәнтәгә адлары кими гејд олунмасы көстәрир ки, бу тајфа орада һәр һалда V әсрдән әввәл мәскун иди. Мәсәлән, V әср ермәни мүәллифи Езник Коғбатси (Колблу Езник мә'насындадыр), әлбәттә Колб кәндиндә доғулмушдур.

Јухарыда дејилдијн кими, Кулоба түрк тајфасынын ады Чәнуби Шәрги Авропа чөлләриндә Бизанс вә рус мәнәбәләриндә тәһриф олунмуш шәкилдә печенегләрдә "Кулпеј" вә гыпчагларда "Кулобичи" формаларында X_XII әсрләрдән мә'лумдур. (бах: Попов А.И. Названия народов СССР, М. 1973, с.29). Лакин индики Ермәнистан вә Азәрбајчан әразиләриндә бу тајфанын ады илә бағлы топонимләр V-VII әсрләрдә чәкилир. Беләнәтичәјә кәлмәк олар ки, һәмин тајфанын мүәјјән һиссәси еранын илк әсрләриндә һунларын тәркибиндә печенег-кәнкәрләрлә (Ермәнистанда V-VII әсрләрдән мә'лум олан Кәнкәр, Бчене. Албанијада Тәртәр топонимләриндән көрүндүјү кими) кәлмиш, дикәр һиссәси исә Чәнуби-Шәрги Авропа чөлләриндә јашамагда давам етмишдир.

Печенегләр бир сыра тајфалардан ибарәт олмушлар. X әсрә аид мәнбәдә Чәнуб-Шәрги Авропа чөлләриндә јашајан печенегләрин Карабај (әсли Карабағ), Кәнкәр, Кујәрчи, Чур, Капан, Чупан вә Гила тајфаларындан ибарәт олмасы көстәрилир (109, 157). Орта әсрләрдә Ирәван әјаләтинин әразисиндә бу тајфаларын адларыны әкс етдирән топонимләр варды. Гејд етмәк лазымдыр ки, бу тајфа адларынын бә'зиләри (Кәнкәр, Чур) V-VII әср ермәни мәнбәләриндән мә'лумдур.

Ермәнистан әразисиндә јашамыш гәдим түрк тајфаларындан бири гыпчаглардыр. Онлар Чәнуби Гафгазда мүхтәлиф вахтларда мәскунлашмышлар. Онларын илк дәфә еранын әввәлләриндә һунларын тәркибиндә кәлдикләрини көстәрән топонимик фактлар вардыр. Шимали Азәрбајчан вә Ермәнистан әразиләриндә V - VIII әсрә аид һадисәләрлә әлагәдар олараг чәкилән Тәртәрчај вә Колб (ермәничә јазылышда Коғб) топонимләри шүбһәсиз ки. XIIәсрдә Чәнуби Шәрги Авропа чөлләриндә јашамалары барәдә рус мәнбәләриндә чәкилән Тәртәр (русча јазылышда Тертеробичи) вә Кулоба (русча јазылышда Кулобичи) тајфаларынын (бах: А.И.Попов. Названия народов СССР. с 129-130) адларыны әкс етдирир. Лакин гыпчагларын дикәр һиссәси XIII әсрдә монголларын Шимали Гафгаз чөлләриндә гыпчаглары мәғлуб етдикдән сонра Дәрбәнд јолу илә Чәнуби Гафгаза кәлмишләр. Ибн әл Әсир (XIII әср) јазыр ки, 1223-чү илдә татарларын (монголларын) гәләбәсиндән сонра гыпчаглар Аррана кәлиб Кәнчәдә јерләшдиләр, орадан бир һиссәси Килкун дағларына (Көјчә бөлкәсинә) кетдиләр (Ибн әл Әсир. Әл Камил фит-т тарих. Бакы, 1996, с. 141-142). Ермәнистанда Доггуз, Урузпор, Китанлы, Көбәкли вә Иттыран кәнд адлары гыпчагларын Токузоба (гәдим русча јазылышы Токсобичи, Токузоба вә русча ичи шәкилчисиндән), Урусоба, Кулоба (русча Кулобичи), Китаноба, Кобјакоба вә Етебичи (Ет јахуд Ед. оба вә "ичи") тајфаларынын (А.Попов, көст. әсәри, с. 129-130) адларыны әкс етдирир.

Ермәнистан әразисиндә башга түрк мәншәли тајфалар да јашамышдыр. VII әсрә аид мәнбәдә Ермәнистанда Катак маһал ады чәкилир (*59*, 53). Сонракы әсрләрдә дә бу топоним мәнбәләрдән мә'лумдур. Гејд етмәк лазымдыр ки, Катак маһал ады еркән орта әсрләрдә Албанијада да варды (бу барәдә бах: *79*, 115).

Тәдгигат көстәрмишдир ки, катак гәдим бир түрк тајфасынын адыдыр. Газахларда, гарагалпагларда, өзбәкләрдә, ногајларда вә башгырдларда инди дә Катак вә Катај адлы тајфалар вардыр (бах: *79*, 115). Еһтимал ки, бу тајфалар индики Ермәнистан әразисинә печенегләрлә кәлмишләр. Она көрә ки, Чәнуби Рус чөлләриндә печенегләрин бир тајфасынын Тун-Катај адланмасы X әсрә аид бир мәнбәдә гејд олунмушдур (*109*, 156-157). Ермәнистан әразисиндә бу тајфанын ады азәрбајчанлыларын јашадыглары бир нечә Кәдәкли кәнд адында галмышдыр.

Еркән орта әсрләрдә индики Ермәнистан әразисиндә јашамыш дикәр түркмәншәли тајфа Аран адланырды. Бу тајфанын ады орада Еранос (Аран етнониминдән вә гәдим түркчә чәм билдирән "с" шәкилчисиндән) вә Һранс кәнд адларында әксини тапмышдыр (бу барәдә әтрафлы мә'лумат үчүн бах: *79*, 119-122).

Индики Ермәнистан әразисиндә еркән орта әсрләрдә јашамыш бир түркмәншәли тајфа топонимләрдә Һорс, Хорос, Хурс, Хурскәнд, Хош-Корос, Хорс, Гурсалы вә Корус формаларында әксини тапмышдыр (бу тајфа барәдә бах: *79*, 129-133).

Ермәнистанда хәзәрләр дә из гојмушлар. V әср ермәни тарихчиси хәзәрләрин Ермәнистана илк дәфә III әсрдә кәлдијини јазмышдыр (111, II китаб, 65-чи фә-

сил). Шүбһәсиз, Хәзәрләр сонракы әсрләрдә дә мүхтәлиф тарихи һадисәләрлә әлагәдар олараг кәлә биләрдиләр. IX әср әрәб мүәллифи әл Куфнннн "Мәһәммәд ибн Мәрван Әрмәнијәдә олан хәзәрләрлә вурушурду" мә' луматы көстәрир ки, әрәб истиласы әрәфәсиндә бурада хәзәрләр јашајырдылар. Мәнбәләрдә хәзәрләрин абас, авар, бизал, ағачәри, тәрнә, печенек, болгар, сувар, угуз вә б. тајфалардан нбарәт олдуғу гејд олунур (бах: 78 вә 79). Ермәннстанда хәзәрләрин Кәбәр вә Тарна тајфаларынын адлары илә бағлы топонимләр вардыр.

V-VII әсрләрә аид ермәни мәнбәләриндә бә'зн һалларда ерадан габагда вә еранын әввәлләринә аид һадисәләрдә чәкилән Кол, Ташир, Ани, Гелам, Гегаркуни, Чопапар, Шорапор, Ордуни, Вајкуник вә б. маһал адлары гәдим түркчәдир.

Ермәнистан әразисиндә XI-XII әсрләрдә кәлмиш оғузлар бөјүк из гојмушлар. "Китабн-Дәдә Горгуд" епосунда чәкилән адларын әксәријјәти индики Ермәнистан әразисиндәдир. Алакөз дағынын чәнуб јамачлары Абарандан кәлән Газахсу чајынын сол тәрәфи кечән әсрдә "Угуз јурду" адланырды. Епосун III бојунда оғузларын јурду олан индики Ермәнистан әразиси "Түркүстан" адландырылыр. Чүнки, епосда Газан хан "Түркүстанын дирәји" сајылыр. Епосун IV бојунда оғузларын әразиси "Оғуз ели" дә адландырылыр. Диггәтәлајигдир ки, епосда "Күрчүстан" ады чәкилир, лакин "Ермәннстан" ады јохдур. Епосда дејилир ки, Оғуз елинин 90 түмән (900 мин) нәфәрлик ордусу варды. Епосда Көјчә көлү илә Ван көлү арасы әрази "Ич Оғуз" адланыр. Епосдакы Гарадәрә сонракы Зәнкибасардыр, чүнки фарсча зәнки "гара" мә'насындадыр. Ермәнистанда Авшар, Јува, Гачарабај, Чебин, Гархын, Дәјәрли, Гырыглы вә б. кәнд адлары Оғуз тајфаларынын адларыны әкс етдирир.

Үмумијјәтлә Ермәнистанда топонимләрдә ашағыдакы түрк мәншәли тајфа адлары әксини тапмышдыр: Абан, Абар, Абдал, Авшар, Ағачәри, Ајрум, Алакөз, Албан, Алпоут, Аран, Бајан, Бајандур, Бајат, Бајдар, Балта, Баранн, Басиан, Басар, Бостон, Гајы, (Кајы), Газах, Ганлы, Гарабаг, Гарабөрк, Гарагојунлу, Гараман, Гарапапаг, Гарга, Гаргар, Гархын, Гачар, Герус, Гыпчаг, Гугар, Гушчу, Ејмур, Әнчә, Әләт, Ивә, Игдыр, Јајчы, Јурегир, Кәмәр, Кынык, Кол (Кул), Котан, Кобак, Оғуз, Печенег, Сал, Самур, Сод, Тана, Теле, Токуз, Тулус, Һун (Хун), Чаган, Чандар, Чол (Чул), Шака, Шағы вә б. Гејд етмәк лазымдыр ки, бу тајфаларын адлары бүтүнлүкләШимали Азәрбајчан вә гисмән Чәнубн Азәрбајчан әразиләриндә дә чоғрафи адларда кениш јер тутур. Диггәти бурасы чәлб едир ки, Ермәнистанда бу тајфаларын јашадыглары шәраитдә нә "ермәни", нә дә "һај" етоними илә бағлы бир дәнә дә олсун чоғрафи ад јохдур. Һалбуки, топонимик ганунаујғунлуға көрә етник мүхтәлифлик шәраитиндә түрк тајфа адлары илә јанашы ермәни јахуд һај етник адларындан да чоғрафи ад јаранмалы иди. Мәсәлә орасындадыр ки, јалныз XX әсрин 30-чу илләриндән сонра фәрманларла верилмиш ермәнничә адлар истисна олмагла, Ермәнистан әразисиндә ермәни дилинә аид лексик ваһидләр әсасында јаранмыш адлар чох чүзидир.

Ермәнистан әразисиндә топонимләрдә чохлу мигдарда гәдим түрк сөзләри ашкарланмышдыр. Бу сөзләр азәрбајчан дилиндә вә диалектләриндә сахланмамышдыр. Бунлар ашағыдакылардыр: абра "хејир верән", "фираван доланмаға сәбәб олан", ала "кениш (вади)", алга "дағын чәнуб јамачы", алик "јүксәклик", алтун "гызыл", "гырмызы", анди "мүһафизә етмәк", агру "сакит, динч", аран "исти јер", "гышлаг", аркач "дағын күн дүшмәјән тәрәфи", арку "јарғанларла шахәләнмиш", арна "канал", арт "ашырым", "јүксәклик", агыз "ики арх арасы әкин јери", аска "гаја", ауш "динч", "сакит", баз "сылдырым дағ", бајра "дајаначаг",, баку "тәпә", баир "дағ тирәси", бәкләә "мөһкәмләндирилмиш јер", бәт "ашырым", гар "алынмаз (сылдырым) гаја", әгин "тәпә", әспә "јајла гурујан чај", нн "мағара", "зағa", ир "дағын күндүшән тәрәфи", кам "вади", кас "дағын гашын", кат "дағын күндүшән тәрәфи", кәдә "кешикчи", кора (кура) "гышлагда мал-гара үчүн төвлә", кош "көчәбә" куду "отлаг", көмүр "дағын башында дар јарған" куран "һәрби дүшәркә", кутан "гышда мал-гара үчүн јер", күз "пајыз отлағы", күр "мәғрур", "кур (сулу)", киз "дајаз дәрә", манг "даими", "һәмишә", манг "мал-гара үчүн һасарланмыш јер", мар

"тәпә", мара "өрүш јери", марак "кешикчи мәнтәгәси", мес "дағын чәнуб јамачы", мола "мәзар", мугир, мукур "јарған", "учурум","аз сулу чај" ор (ур) "тәпә", "сылдырым јохуш", орәз "сакит","арамлы", олом "кечид", орек "истеһкам", "гурғу", ошнг "күләк тәрфиндән чох ашынмыш дағ сүхуру", орук "дајаначаг", орон "кочәбә", өзән "чај", "бөјүк чај", үкү "мағара", "сығыначаг", саг "нчмәли су", сага "узун әјри чөкәклик", "дағ әтәји", "чајын ағзы", саз "гамышлыг", сарп "чәтин кечилән јер", "учурум", сәлә "күнч", "бучаг", сенгер "гајалы дағ бурну", синор "сәрһәд", "һүдуд", сидон "учу шиш (гаја)", сојук "конусвари һүндүр дағ", сорук "шоран јер", сос "говаг", сус "су чыхан јер" тал "сөјүд", "говаг", таман "әтәк", "диб", тап "су чыхмајан јер", "тәпә", тej "дағ", тара "чајын ағзында шахәләнмә", тыјык "һәр тәрәфи бағлы јер", томар "тәпәчик", тор "јүксәк дағ өрүшү", тула "дағ кечиди", тут "дүшәркә", чанг "јамач", чераг "мүаличә әһәмијјәтли минерал су", черик "гошун", "орду", чик "дар дәрә", чинг "јарғанлы јер", чирә "чәтин кечилән коллуг", чит "дағ бөјрү", чәп "хырда дашлы биткисиз дағ јамачы",чоку "зирвә", чукас "тәк тәпә" вә б.

Ермәнистан топонимијасынын тәдгиги көстәрир ки, бир сыра түрк мәншәли топонимләр јунан дилиндә ос, ус адлыг һал шәкилчиси илә битирләр. Бу хүсусијјәт әрәб ишғалларына гәдәр индики Ермәнистан әразисиндә Бизанс дөвләтинин ағалығы илә әлагәдардыр: христиан дининә итаәт едән түркдилләр јунан дилинин мәдәни тә'сири алтында олдугларына көрә јашајыш мәнтәгә адларыны јунан дилинә ујғунлашдырылмыш формада сонларына ос, ус адлыг һал шәкилчиләрини әлавә етмәклә тәләффүз етмәли вә јазмалы олмушлар. Бу хүсусијјәт "Китаби-Дәдә Горгуд" етносунда Ширакуз (Ширак етнониминдән вә ус шәкилчисиндән) топониминдә (27, 110) дә әксини тапмышдыр.

Тәдгигат көстәрир ки, әрәб ишғалларындан сонра јашајыш мәнтәгә типи әрәб дилиндә гәрјә "кәнд" сөзү илә ифадә олунмушдур вә бир гајда олараг бу сөз кәнд адларынын әввәлиндә дурурду. Сонралар бу сөз бир сыра һалларда "гара" формасыны кәсб етмишдир.

Арашдырмалардан ајдын олур ки, орта әсрләрдә малдар елләрин тәдричән отураглашмасы просесиндә јаранмыш јашајыш мәнтәгәләринин адларында "ел" вә кора (кура, гура) "гышлагда мал-гара үчүн тикилмиш төвлә (ләр) " сөзләри әксини тапмышдыр. "Ел" сөзү топонимләрдә фарс дили үчүн сәчијјәви олан изафәтә ујғун олараг адларын әввәләриндә дурур вә изафәт билдирән "и" шәкилчисини гәбул едир.; лакин сонралдар "ел-и" сөз бирләшмәси бир сыра илләрдә "Әли" шәхс адына чеврилмишдир: Әлигаја, Әли-Гызыл, Әлигырыг кәнд адлары әслиндә "Ел-и-Гајы ("Гаји-ели"), "Ел-и Гызыл " ("Гызыллы ели"), "Ели-и Гырыг ("Гырыглы ели") кимидир. Дикәр груп кәнд адларында башда дуран кора (кура, гура) сөзү сонралар "гара" формасына кәсб етмишдир ки, бу да башга "гара" сөзү илә башлајан топонимләрин мәншәләринин үзә чыхармаға чәтинлик әмәлә кәтирир. Она көрә ки, "гара" формасыны кәсб етмиш гора (гура) вә гәријә "кәнд" сөзләри рәнк билдирән "гара" сөзү вә Гара шәхс ады илә ејни шәкилә малик олур.

Бүтүн бунлар көстәрир ки, Ермәнистан әразисиндә јашајан түрк тајфаларынын дилләриндән бә'зи сөзләрин гәдим ермәни вә күрчү дилләринә кечмәси тамамилә ганунаујғун һадисәдир. Јалныз XI-XII әсрләрдә сәлчуг оғузларынын отураг һәјата кечмәси нәтичәсиндә јашајыш мәнтәгә адларында Шәрги Иран мәншәли кәнд ("канта" сөзүндән, бах: 93, 290) вә гәдим түрк мәншәли көј (түрк руни јазыларында гиј "кәнд" сөзүнүн фонетик формасы) сөзләри әксини тапмаға башламышдыр. Лакин мараглыдыр ки, көј сөзү әсас е'тибарилә Кичик Асија оғуз тајфаларынын , "кәнд" сөзү исә Чәнуби Гафгазда вә Иранда мәскунлашмыш оғуз тајфаларынын јашајыш мәнтәгә адлары үчүн сәчијјәви олмушдур.

Ермәнистан әразисиндә түркдилли әһалинин јашадығыны көстәрән фактлардан бири гәдим ермәни дилиндә (V-XI әсрләр) (Бах: Туманян Э.Г. Древнеармянский язык. М.1971) түркмәншәли сөзләрдир. Ашағыда биз Е.Г.Туманјанын гәдим ермәни дилинә аид рус дилиндә јаздығы әсәриндә ашкарладығымыз түрк сөзләрини охучунун нәзәринә чатдырырыг. Лакин дәгиглик хәтиринә һәм ады чәкилән

мүәллифин әсәриндән, һәм дә түрк дилләринә аид мәнбәләрдән сөзләрин мә'наларыны русча вермәји вачиб сајырыг.

акыс -"ласка" (Е.Туманјан, с. 60). Түрк дилләриндә окша "ласка" (147, 420-421). Азәрбајчан дилиндә охшамаг "ласкат".

айр - "мужчина" (Е.Туманјан, с. 53). Гәдим түрк дилләриндә ер, ар "мужчина". Е.Туманјан бу сөзү гәдим јунан дилиндә андрос "мужчина" сөзү илә мугајисә едир. (Э.Г.Туманян. Структура индоевропейских имен в армянском языке. М. 1978, с. 306). Гәдим ермәни дилиндә тәләффүздә "ј" сәсинин әлавә олунмасы илә гәдим түркчә *әр* сөзүндән ибарәтдир. (Мугајисә един: "Библија"да Арарат - гәдим ермәничә јазылышы Ајрарат"). Әр сөзү гәдим ермәни дилиндә ајрасирт "мужское сердце" (Е.Туманјан, с. 157) вә арамби "замужняя" (јенә орада, с. 249) сөзләриндә дә дашлашмышдыр. Лакин гәдим түрк мәншәли әр "киши" сөзү илә бә'зи ермәни (дәгиги Һинд-Авропа мәншәли) сөзләрин сонлугларыны тәшкил едән "*айр*" сөзү (мәсәлән, *hајр* "отец " *мајр* "мат", *егвајр* "брат" вә б.) мүхтәлиф мәншәлидир.

ари - "смелыј" (Е.Туманјан, с.47). Түрк дилләриндә *әр* "смелый" (147, I , 322).

арк - "мужчины" (Е.Туманјан, с.77). Гәдим түрк дилләриндә әр вә гәдим ермәни дилиндә чәм билдирән "к" шәкилчисиндән.

ару - "ручеј", "канал" (Э.Туманян. Структура индоевропейских имен в армянском языке, с. 219). Мүәллиф јазыр ки, гәдим ермәни дилиндә бу сөз Һинд-Авропа дилләриндә сер (ser) "течь" сөзүндәндир (јенә орада). Түрк дилләриндә арук "арх", "канал".

ару - "самец" (Е.Туманјан, с. 47). Түрк дилләриндә ер "самец" (147, I, 321).

ахчи - "девочка" (Е.Туманјан, с. 35). Ики чүр изаһ олуна биләр. 1. Түрк дилләриндә әкә "бөјүк бачы" (147, I, 222-223) вә гәдим түрк дилләриндә гадын чинсини билдирән -чи шәкилчисиндән (Э.Н.Наджип. Исследования по истории тюрских языков XI-XIV вв. М., 1989, с. 254) ибарәтдир. 2. Түрк дилләриндә әкәчи "сестра" (јенә орада) сөзүндән ибарәтдир. Гәдим түрк дилләриндә акач (и) "смышленная девочка, любимая всеми" сөзү илә заһири охшарлығы да диггәти чәлб едир.

вачар - "торговля" (Е.Туманјан, с. 84). Гәдим түрк дилләриндә учар "базар" (Е. Начип, с. 261).

гусан - "певец" (Е.Туманјан, с. 180). Гәдим түрк дилләриндә узан "певец" (Е. Начип), с. 107).

дизәм - "складываю" (Е.Туманјан, с 32). Гәдим түрк дилләриндә түз "равный", "одинаковый" (93, 602), дизмек "ставить в ряд, нанизывать" (147, III, 311), "дизил" "строится в один ряд" (Е.Начип, с. 63). Азәрбајчан дилиндә дүзүрәм "складываю".

ерах - "рот" (Е.Туманјан, с. 30). Түрк дилләриндә ерек "рот" (147, I, 292).

еркар - "длинный" (Э.Туманян. Структура индоевропейских имен в армянском языке). Түрк дилләриндә јурак "далеко" (Е.Начип, с.20).

әнчай - "подарок" (Е.Туманјан, 50). Гәдим түрк дилләриндә енча, әнчи "подарок" (147, I, 361-362); анчу "преподношение", "вознаграждение" (93, 44).

кивг - "село" (Е.Туманјан, с. 26). Гәдим түрк дилләриндә гиј "пригород", "селение" (93, 440).

кивхачи - "крестьянин (Е.Туманјан, с.176). Түрк диләриндә гиј (ермәничә кивг), "а" бирләшдиричи фонемдән вә түрк дилләриндә мәхсусијјәт билдирән -чи шәкилчисиндән. Е.Туманјан бу сөздә "ачи" шәкилчисинини олдуғуну иддиа етмиш, (бирләшдиричи "а" сөзүнү -чи шәкилчисинә бирләшдирмиш) сонра да онун үчүн Һинд-Авропа-дил мәншәли, "а-ск-и-у-о" кими бир гондарма шәкилчи тәклиф етмишдир. (Е.Туманјан, 176). Әслиндә гәдим ермәни дилиндә кивгачи (гијгачи) сөзү "кәндчи" сөзү илә гурулушча ејнидир. Лакин мә'лумдур ки, "кәнд"сөзү түрк мәншәли дејил вә Азәрбајчан әразисинә XI-XII әсрләрдә оғуз түркләри тәрәфиндән кәтирилмишдир. Гәдим түрк дилләриндә гиј "кәнд" сөзү Османлы түркләриндә "көј" кими галмышдыр.

еуг, нуг - “масло” (Е.Туманјан, с. 30). Гәдим түрк дилләриндә јаг “масло” (93, 223).

еш - “осел” (Е. Туманјан, с. 30). Бир сыра түрк дилләриндә ешәк “осел”. (147, I, 317).

нуч - “сила” (Е.Туманјан, с.29). Түрк дилләриндә гүч “сила” (147, III, 96).

кәран - “бревно” (Э.Туманян. Структура индоевропейских имен в армянском языке, с. 222). Мүәллифә көрә ермәни дилиндә бу сөз Һинд-Авропа дилләри үчүн бәрпа етдији иер (е) на “ствол” “бревно” сөзүндәндир (јенә орада). ӘслиндәҺинд-Авропа дилләринин һеч бириндә буна охшар сөз јохдур вә бревно сөзү үчүн бәрпа едилән “иер (е) на” сөзү илә кәрән сөзү мүхтәлиф көкләрдән јаранмышдыр. Түрк дилләриндә ќәрән “великий”, “могучий” (143, II, 2, 1090). Кәрән гарадам ев типинин дам өртүјүнү тә’мин едән ән бөјүк тир иди.

кәс - “половина” (Е.Туманјан, 62). Гәдим түрк дилләриндә кес “кусок”, "часть" (93, 202).

коғ - “вор” (Е.Туманјан, 67). Түрк дилләриндә оғ “вор” (147, I, 413).

кусорди - “дева-сын” (Е.Туманјан, с. 247). Кусачин “деворожденный” (јенә орада, с. 156). Түрк дилләриндә кыс, кус “девочка”.

орак - “веревка” (Е.Туманјан, с. 261). Гәдим түрк дилләриндә орак “веревка” (Е.Начип, с. 61).

оринак - “пример”, “образец” (Е.Туманјан, 140). Түрк дилләриндә өрнәк “пример”, “модел”, “образец” (147, I, 549).

поғ - “горло” (Е.Туманјан, с. 236). Түрк дилләриндә боғаз “горло” (147, I, 167).

сејр - любить (Е.Туманјан, 32); сирем “люблю” (јенә орада). Гәдим түрк дилләриндә сев “любить” (98, 447). Азәрбајчан дилиндә севирәм “люблю”.

суин - “штык” (Е.Туманјан, 32). Гәдим түрк дилләриндә сүнгү “штык” (93, 517).

тел - “нитка” (Е.Туманјан, 51). Гәдим түрк дилләриндә тел “нитка”. Азәрбајчанча тел “нитка”, “волос”.

туп - “куст” (Э.Туманян. Структура индоевропейских имен в армянском языке, с. 163). Түрк дилләриндә топ “мешә саһәси”, коллуг”. Әрәб мүәллифи Бабәкин ахырынчы дөјүшдән сонра Топ адлы мешәдә далдаландығыны гејд едир (71, 309).

тук - “слюна” (Е.Туманјан, с. 64). Гәдим түрк дилләриндә суг “плевать”. (93, 513). Түрк дилләриндә сәчијјәви с-т кечиди илә суг сөзүнүн тук сөзүнә чеврилмәси мүмкүндүр.

трик - “навоз” (Э.Туманян. Структура индоевропейских имен в армянском языке, с. 200). Гәдим түрк дилләриндә туруг “понос” (93, 558).

трчун - “птица”, летающий” (Е.Туманјан, с.149). Сөзүн “чун” һиссәси түрк дилләриндә алчун, јахуд лачун “белый сокол (Е. Начип, с. 247), Сунгур “кречет” (93, 508), шунгар “Алтайский кречет” (93, 525) сөзләриндәки сун, чун, шун һиссәләри илә мүгајисә олуна биләр.

тумп - “возвышение” (Е.Туманјан, с. 59). Бир сыра түрк дилләриндә тумб, томб, домб “тәпә”, “јүксәклик”.

тртур - “гусеница”, “черв” (Е.Туманян. Структура индоевропейских имен в армянском языке, с. 88). Мүәллиф јазыр ки, Һинд-Авропа дилләриндә бу сөзүн көкү тапылмыр (јенә орада). Түрк дилләриндә тыртыл “гусеница” (В.В.Радлов, II, 2).

хој - “баран” (Е.Туманјан, 29). Түрк дилләриндә гој “овца” (93, 453). Азәрбајчан дилиндә гојун.

хор - “глубокий”, “яма” (Е.Туманјан, с. 249). Түрк дилләриндә ор “яма” (147, I, 466-467).

хот - “трава”. Түрк дилләриндә от “растение” “трава”. (93, 373).

һарум - “бью (Е.Туманјан, 149). Түрк дилләриндә ур (вур) "бит".

һет - "след" (Э.Туманян. Структура индоевропейских имен в армянском языке, с.60). Мүəллиф бу сөзү хет дилиндə һедан "место" сөзү һесаб едир (јенə орада). Түрк дилләриндә ид (из) "след".

һур - "пламя" (Е.Туманјан, с.27). Гəдим түрк дилләриндә орт "огонь" (93, 389). Ермәничә јазылышда башланғычында "h" сəси артырылмадыр. Гәдим ермәни дилиндә бир сыра сөзләрин əввəлиндə саит сəсдəн габаг "h" сəсинин əлавə олунмасы сәчијјәвидир. Е.Туманјан јазыр ки, бу сəсин тəбиəти мə'лум дејил (Э.Туманян. Структура индоевропейских имен в армянском языке, с.235). Әслиндə сөзүн əввəлиндə"h" сәси түрк дилләрин үчүн сәчијјәвидир вә Азәрбајчан дилиндә дә вардыр. (араба-һараба, инди-һинди вә б.). Е.Туманјан гејд едир ки, һур сөзү иран, латын, славјан вә б. Һинд-Авропа дилләриндә јохдур, јалныз гəдим јунан дилиндә һор "од" сөзү вар вә бәлкә дә ермәничә һур һәмин сөздәндир.

чин - "коршун" (Е.Туманјан, 62). Түрк дилләриндә балыгчин (чајда балыг тутан аҝ гуш), билдирчин, көјәрчин, сығырчын вә б. гуш адларындакы "чин" сөзү илә ејнидир. (хакасча пудурчун гушу, Начип, 274). Ермәни дилиндә түрк дилләриндәки гуш сөзү "һав" сөзү илә ифадә олундуғуна көрә чин сөзү алынмадыр. Бах: јухарыда: Трчун.

чар - "слово" Тюрск. чарла "звать, кричать" (Начип, 112).

һам - "весь", всеобщий" (Е.Туманјан, с. 124). Түрк дилләриндә гаму "весь", "все в совокупности" (93, 416). Азәрбајчан дилиндә **һамы**. Е.Туманјан ермәни дилиндә һам сөзүнүн һәм дә "подобный", "тот же самый" мә'насында олдуғуну јазыр (јенә орада, с. 124). Әслиндә фарсмәншәли һәм "подобный", "тот же самый" сөзү илә түрк мәншәли гаму (азәрбајчанча һамы) "весь", всеобщий" сөзләри формача ејни олдуғуна көрә мүәллифи чашдырмышдыр.

чичәрн - "ласточка" (Э.Туманян. Структура индоевропейских имен в армянском языке, с. 87). Мүәллифә көрә бу сөз јунан дилиндә гирос "голос", латын дилиндә гаррио "болтаю" сөзләри илә бир көкә бағлыдыр (јенә орада). Фикримизчә бу сөз түрк дилләриндә бир нечә гуш (алчин, билдирчин, көјәрчин, сығырчын вә б.) ады үчүн сәчијјәви чин вә гарангуш адынын "гаран" һиссәсиндән ибарәтдир,

Јухарыда дејиләнләрдән әлавә гәдим ермәни дилиндә бир сыра сөзләр азәрбајчан дилиндән алынмадыр:

1. **јатак** - "пол" "земля" (Э.Туманян. Структура индоевропейских имен в армянском языке, с. 202). Азәрбајчан дилиндә јатаг "јатаг јери";

2. **кич** - "безумный" (Е.Туманјан. 37). Азәрбајчан дилиндә кич;

3. **пар** - "блеск" (Е.Туманјан, с. 48). Азәрбајчан дилиндә парылты, пар-пар, парламаг;

4. **тиг** - "куча зерна" (Е.Туманјан, с. 67). Азәрбајчан дилиндә тыг "хырманда тахыл топасы";

5. **тәр** - Азәрбајчан дилиндә тәр "тәзә". Түркмән дилиндә тәр "свежий" (Туркменско-русский словарь, М., 1968, с. 628). Ејни сөз фарс дилиндә дә вардыр. (Персидско-русский словарь. М., 1953, с. 114).

6. **тап** - "ровное место" (Е.Туманјан, с. 59). Азәрбајчан дилиндә тап "су чыхмајан һамар јер", "јүксәкликдә һамар јер";

Е.Туманјан јазыр ки, гәдим ермәни дилиндә чи (ачи) шәкилчиси вардыр. Онун фикринчә бу шәкилчи Һинд-Авропа дилләри үчүн бәрпа етдији а-ск-и-уо показывающие происхождение, принадлежность к какому-либо идеологическому направлению, учению, определенно группировке людей и т.д. шәкилчисидир. Кахакачи "горожанин"; хореначи "из Хорена" (с. 143). "Вместе с тем они могут образовывать имена существительные и прилагательные со значением принадлежности, отношения, качества". (јенә орада). Башга әсәриндә (Структура индоевропейских слов в армянском языке, с. 190). јазыр ки, "в армянском есть суффикс (а) чи, выражаюшии понятие личности, происхождения" (с. 190).

Гејд едилмəлидир ки, чи (чы, чу) шəкилчиси түрк диллəриндə кениш јајылмышдыр. Бу шəкилчи һəм мүəјјəн бир тајфаја (Аранчы, Газанчы, Гушчу вə б.), сосиал зүмрəјə (кəндчи), группаја (партијачы, комсомолчу), мəнсубијјəт, пешə бачарығы (дəмирчи), сыныгчы, зурначы, көзəтчи, горугчу, һамамчы, чөрəкчи, дəјирманчы вə с. билдирир.

Она көрə Хоренаси, Ширакаси, Парбеси, Когваси вə б. гəдим ермəни мүəллифлəринин тəхəллүслəри мəһз Хорен, Ширак, Коғб түрк мəншəли јашајыш мəнтəгə адларындан, а бирлəшдиричи фонеминдəн вə түрк мəншəли чи шəкилчисиндəн ибарəтдир ки, бу да мəнсубијјəт билдирəн -ли, -лү, -лы, -лу шəкилчисинин мə'насына јахындыр. Түрк диллəриндə бу шəкилчи барəдə Е.Севортјан јазыр ки, "существительные на -чу приближается к произнождым на -лы означая как и последние, своиства лица или предмета" (Севортян Э.В. Аффиксы именного словообразования в азербайджанском языке. М. 1966. с. 84). Гејд едилмəлидир јашајыш јери билдирəн **чи** шəкилчиси карачај -балкарларда вə туваларда инди дə вар. (Шербак А.М. Очерки по сравнительной морфологии тюрских языков. Л., 1977, с. 103). Гəдим күрчү дилиндə ер(и) "азад ичмачы", "дөјүшчү" вə бу сөздəн јаранмыш еристави "əрлəрин (јə'ни дөјүшчүлəрин) башчысы", "орду башчысы" вə гəдим ермəни дилиндə ајр "кишн", "дөјүшчү" (бу сөзүн "ј" сəси ермəни дилиндə əлавə олунмадыр) сөзлəри мəһз түрк диллəриндəки *əр* "киши", "горујучу", "дөјүшчү" сөзүндəн ибарəтдир. Уратулуларын дилиндə аилə башчысы **еври** адланырды (Дьяконов И. М. Предыстория армянского языка, с. 77, 200). Бу сөзүн ев вə əр сөзлəриндəн ибарəт олмасы шүбһəсиздир.

Бу фактлар, шүбһəсиз индики Ермəнистан əразисиндə түркмəншəли əһалинин гəдимдəн јашадығыны вə онун апарычы рола малик олдуғуну көстəрир. XIX əсрин орталарында Ирəван губернијасынын Шəрур Дəрəлəјəз гəзасынын рус тəдгигатчысынын јаздыгларыны елə русча вермəк јеринə дүшəр: "По давности заселения края, жители его распределяются на старожилов и переселенцев: к первым относятя татары (азəрбајчанлылар нəзəрдə тутулур - Г.Г.), по вторым принадлежат армяние, преимущественно отселившиеся в пределы Шаруро-Даралагезского уезда из Персии в 30-40 годах" (137, 99). Мүəллиф һəмин гəзада 55 кəнддə азəрбајчанлыларын, 7 кəнддə исə ермəнилəрин јашадыгларыны гејд едир (јенə орада). Зəнкəзур гəзасынын тəдгигатчысы јазыр ки, гəзада јалныз үч ермəни (христиан албанлар нəзəрдə тутулмалыдыр) кəнди (Трнакот, Ахлатијан) јерлидир, галанлары кəлмəдир (103, 10). Новобајазид гəзасынын шəрг һиссəсинин тəлгигатчысы А.В. Парвитски гејд едир ки, орада 48 азəрбајчанлы вə чəми 15 ермəни кəнди вардыр (136, 5). Бу ермəнилəр исə Ирандан вə Түркијəдəн көчүб кəлəнлəр идилəр.

Гејд едилмəлидир ки, Ермəнистанда ерадан əввəлки əсрлəрдə һакимијјəтдə олмуш бə'зи шəхс адлары да түркмəншəлидир. Онларын бə'зилəри (Скаорди, Парујур, Слак, Арташес, Артасур вə б.) һаггында ирəлидə демишик.

Ермəнистанда түрк тајфалары арасында еркəн орта əсрлəрдə етник просесин кедишини мəнбəлəрин јохлуғу учбатындан излəмəк чəтиндир. Јалныз еһтимал тəрздə белə мүлаһизə ирəли сүрмəк олар: ерадан əввəл вə еранын илк əсрлəриндə мəскун олан түрк тајфалары IV əсрдə ја көнүллү вə ја зорла христиан дининə кечмəли идилəр. Бу тајфалар, о сырадан III əсрдə кəлмиш чинлилəр (ермəни мəнбəлəриндə - мамиконианлар) ермəни григориан килсəсинин тə'сири алтында V əсрдəн сонра ермəни јазысына кечəрəк тəдричлə ермəнилəшмишлəр. Ермəнистан əразисиндə онлара мəнсуб килсəлəрин үзəриндəки китабəлəр дə ермəничə олмалы иди (Азəрбајчанда мəсчидлəрин үзəриндəки китабəлəрин əрəбчə олмасы илə мүгајисə етмəк олар). Еһтимал ки, VII əсрдəн сонра бу түрк христианларын мүəјјəн һиссəси ислама кечмишдир. Бу еһтимал Ермəнистандан бə'зи азəрбајчанлы кəндлəри əһалисинин һəтта XIX əсрдə христиан мə'бəдлəринə ситајиш етмəси (нəзир демəлəри, шам јандырмалары вə с.) барəдə һəмин əсрə аид русдилли əдəбијјатда олан мə'луматларла тəсдиглəнир.

Етник мəнсубијјəтчə түркмəншəли, дини мəнсубијјəтчə христиан тајфалар Əрмəнијə адланан өлкəдə јашадыгларына көрə үмуми мəнада ермəни адланмалы

идиләр. Демәли "ермәни" сөзүнүн ики мәнасы ајырд едилмәлидир: өзүнүадландырмасы "hај" олан ермәниләр вә Арминидә јашадыгларына көрә үмуми мә'нада ермәни адланмыш түркдиллиләр. Бу түрк ермәниләр мәhз христиан олдугларына вә ермәни јазысындан истифадә етдикләринә көрә ассимилјасијаја уғрајараг ермәниләшмишләр. VIII әсрин әvvәлләриндә Албан христиан килсәсинин ермәни килсәсинә табе едилмәси христиан түркдиллиләрин, о сырадан албанларын нәhајәт етибарилә ермәниләшмәсинә сәбәб олду. Дағлыг Гарабағда 1828-чи илдә Албан католикослуғу ләғв едилдикдән сонра ермәниләшмиш албанлар Бакы, Шәки вә Шамахыја сәпәләндиләр. Азәрбајчанлыларын нәзәриндә онлар артыг ермәни идиләр.

V-VII әсрләрдә кәлмиш түрк тајфалары исә өз бүтпәрәст динләрини сахламалы идиләр. Она көрә ки, бу әсрләрдә Ермәнистан әразисиндә мәркәзләшмиш дөвләт јох иди вә демәли, онларын зорла христианининә кечмәләрини тә'мин едә биләчәк христиан дини мәркәзи дә мөвчуд дејилди. Бу тајфалар VII әсрдән сонра исламы гәбул етмәли идиләр.

VII-IX әсрләр арасында шималдан кәлмиш түркмәншәли тајфалар исә ислам динини гәбул едә билмәдиләр, она көрә ки, бу әсрләрдә Әрмәнијә артыг Әрәб хилафәтинин тәркибиндә иди. Сәлчуг оғузлары исә Ермәнистана гаты мүсәлманлар кими кәлмишдиләр.

Нәзәрдә сахламаг лазымдыр ки, XI-XII әсрләрә гәдәр (јә'ни сәлчуг оғузларынын кәлмәләринә гәдәр) индики Ермәнистан әразисиндә јашамыш түркмәншәли тајфаларын hеч бири "түрк" адланмамышдыр. Өзүнү "түрк" адландыранлар компакт hалда әсас е'тибарилә XI-XII әсрләрдә кәлмишләр. Она көрә дә гәдим ермәни мәнбәләриндә XII-XIII әсрләрә гәдәр "түрк" етноними чәкилмир. Демәли, индики Ермәнистан әразисиндә јашајан hәр бир түркдилли тајфанын өз ады варды. Бурадан белә нәтичәјә кәлмәк олар ки, бу тајфалар үчүн ваhид етник ад јох иди, чүнки онлар ваhид халг кими формалашмамышдылар. Бу мүддәа ејнилә XII-XIII әсрләрә гәдәр Азәрбајчан әразисинә дә аиддир: бурада да өзүнү "түрк" адландыранлар XI-XII әсрләрдә кәлмишдиләр. Тарихчиләримизи чашбаш салан да будур: белә hесаб едирләр ки, әкәр XI-XII әсрләрә гәдәр мәнбәләрдә Азәрбајчан әразисиндә түрк етнонимини дашыјан етнос ады чәкилмирсә, демәли, бурада түркмәншәли халг јашамајыб (А.П. Новоселтсовун бир фикрини русча веририк: "Попытка обнаружить тюрок в Азербайджане до нашей эры и в первые века н.э. не основаны на конкретных фактов" - 130, 79). Бу сәhв нәтичә гәдим вә еркән орта әсрләр тарихимизи тәдгиг едән тарихчиләримизин түркологија саhәсиндә нашы олмаларындан ирәли кәлмишдир. Билмирләр ки, түрколожи әдәбијјатда "түрк" сөзүнүн ики анлајышы вардыр: биринчи, өзүнү Түрк адландырмыш бир гәдим етносун конкрет етник ады (јәни өзүнүадландырмасы); икинчи, Алтај дил аиләсинин Түрк голуна мәнсуб дилләрдә данышанларын үмуми ады. Азәрбајчанда вә инди Ермәнистан адланан әразидә ерадан әvvәлки миниилликләрдә түрк тајфаларынын јашадыгларыны дедикдә биз hеч дә өзүнү "түрк" адландыранлары јох, Түрк дилләри аиләсинә мәнсуб дилләрдә данышанларын улу әчдадларыны нәзәрдә тутуруг. Бир сөзлә, Азәрбајчан вә Ермәнистан әразиләриндә түрк мәншәли тајфалар ерадан әvvәлки миниилликләрдә дә јашајырдылар, лакин онлар "түрк" адланмырдылар.

VIII әсрә аид ермәни мәнбәјиндә Сјуник (Сисакан) вә Артсак дилләри ифадәләри (бах: *48*, 421) мәhз түркдиллиләрә аид едилмәлидир. Орта әср ермәни мүәллифләри түркмәншәли әhалини "башга елли" (русча "иноплемјанин") вә чох hалда "перс" адландырырдылар (мәс. : бах: *142*, 55). Мүгајисә үчүн дејәк ки, Киракос Гандзакетси (XIV әср) дә XIII әсрдән - Султан Чәлаләддин вахтындан данышдыгда Кәнчәнин әhалисини "перс" адландырыр (*107*, 154). XI әср Күрчү мүәллифи (Леонти Мровели. Жизнь картлийских царей. М. 1979, с. 33) албанлары ранлар (Аранлар), hәм дә "персы из Рана" адландырыр. Бу фарс Сасанлар дөвләтинин табелијиндә олан өлкәләрин әhалиси үчүн үмумиләшдиричи "перс" адыдыр. Бу көстәрир ки, hәлә XI-XIII әсрләрдә дә "түрк" ады азәрбајчанлыларын етник өзүнүадландырмасы дејилди, бахмајараг ки, бу әсрләрдә Азәрбајчан вә Ермәнистан әразисиндә артыг "түрк" адланан тајфалар варды.

XI-XII әсрләрдә Азәрбајчан вә Ермәнистан әразиләринә өзүнүадландырмасы "түрк" олан Сәлчуг оғузлары кәлдиләр. Лүғәтдә оғузларын бир сыра тајфаларынын (Авшар, Бајат, Бајандур, Бәјдили, Дүкәр, Јајчы, Јивә, Кајы, Каркын, Урекир вә б.) адларыны әкс етдирән топонимләр верилмишдир. Гејд едилмәлидир ки, "Китаби-Дәдә Горгуд" епосунда чәкилән јер адларынын чоху индики Ермәнистан вә Шәрги Анадолу әразисинә аиддир.

Мараглыдыр ки, епосда нә фарсмәншәли "Ермәнистан", нә дә ермәничә "Һајакан" (јахуд "Һајастан") адлары јохдур. Онун әвәзиндә оғузларын јашадығы әрази, 90 түмән (јә'ни 900 мин нәфәр) әскәр чыхара билән "Оғуз ели" ады вардыр (IV бој).

Үмумијјәтлә, XV-XIX әсрләр үчүн нә Әрмәнијә, нә Ермәнистан адлары мә'лум дејил, онларын әвәзиндә Чухур-Саад бәјләрбәјлији, Рәван вә Ирәван әјаләтләрин, Ирәван ханлығы вә XIX әсрдә Ирәван губернијасы адлары варды. Беләликлә, индики "Ермәнистан" ады мәншәчә Кичик Асијада Фәрат чајынын јухары ахынында Арма (Арме) әјаләтин адынын ер.әв. II-I әсрләрдә әсасән түркмәншәлиләри јашадығы әразијә шамил едилмиш аддыр. Јухарыда дејиләнләрдән ајдын олур ки, Урарту әразисинин бир бөлкәсинин ады олан Армини (Арме әјаләтинин адындан) әввәлчә мадајлар, ер.әв. 550-чи илдән сонра фарсдилли әһәмәнләр тәрәфиндән Урарту дөвләтинә, о сырадан бу дөвләтә табе едилмиш индики Ермәнис-тан әразисинә шамил едилмиш аддыр. Демәли, Армини ады илә бағлы олан кәнарданверилмә "ермәни" етнонимнинин инди өзүнү "һај" адландыранларын етник ады илә һеч бир әлагәси јохдур, чүнки Арминидә ермәниләрин улу әчдадларындан башга гәдим түркдилли тајфалар да јашајырдылар, јә'ни "Армини" өлкә адындан ибарәт "ермәни" ады Арминидә јашајан мүхтәлиф дилли адамларын һамысына, о чүмләдән орадакы гәдим түркләрә аид едилә билән етнонимдир. Күрдләрин Ермәнистана вердикләри Фыләстан ады да индики Ермәнистанын әразисинә аид дејил.

Орта әсрләрдә, XIV-XV әсрин әввәлләриндән башлајараг, Ирәван әјаләтиндә Гарагојунлу вә Ағгојунлу тајфалары, XV әсрдән сонра бә'зи Гызылбаш тајфалары да јерләшмишдиләр. Она көрә дә 1590 вә 1728-чи илләрә аид мәнбәләрдә Ирәван әјаләтиндә олан јашајыш мәнтәгә адларынын һамысы түркмәншәлидир. Лүғәтдә һәмин кәндләрин адлары верилмишдир.

Биз гәдимдә еркән орта әсрләрдә Ермәнистан әразисиндә түркмәншәли тајфалар барәдә бу гыса мә'луматла кифајәтләнирик. Бу барәдә "Гәдим түркләр вә Ермәнистан" адлы китабымызда әтрафлы данышылдығына көрә тәкрар етмирик.

Ирәван ханлығы (1602-1828) вахтында әһалинин етник тәркибиндә Азәрбајчан түркләри әксәријјәти тәшкил едирди. XIX әсрин әввәлләриндә тәхминән ики мин кәнддә јашајан отураг әһалидән башга малдар һәјат кечирән елләр дә варды: Гарапапаглар - 840 аилә, Бөјүк Чобанкәрә - 159 аилә, Сарашлы - 90 аилә, Дәмирчили - 31, аилә, Кәримбәјли - 55 аилә, Гафарлы - 98 аилә, Шејхләр - 34 аилә, Гарабағлы - 12 аилә, Чәфәрли - 16 аилә, Әли-Шәрурлу, јә'ни "Шәрур ели") - 12 аилә, Көдәкли 24 аилә, Чәмилли - 10 аилә, Чахырлы - 57 аилә (159, 535). Бүтүнлүкдә XIX әсрин әввәлләриндә Ирәван ханлығынын әразисиндә 1451 аиләдән ибарәт түркдилли малдар тајфалар јашајырды. Бу тајфалар әсас е'тибарилә XI-XIII әсрләрдә кәлмә гыпчаг вә оғуз тајфаларынын сонракы нәсилләри идиләр.

Бундан әлавә, Анадолуда Конија султанлығы XV әсрдә ләғв едилдикдән сонра Ермәнистан әразисинә Ајрум адланан түркләр кәлмишдиләр. Онлар ашағыдакы голлардан ибарәт идиләр: Ајрымлы - 631 аилә, Сејндли-Ахсаглы - 311 аилә, Ташанлы - 124 аилә, Саатлы - 160 аилә, чәми - 1226 аилә (*159*, 536).

XIX әсрин әввәлләриндә Ирәван ханлығында Муғанлы (200 аилә), Шаһдили вә Сәдәрәкли (313 аилә) дә малдарлыгла мәшғул олурдулар. Онлар мәншәчә гачарлар идиләр (*159*. 537).

Әсасән Нахчыванда вә гисмән Ирәван ханлығынын әразисиндә јашајан ән бөјүк тајфа Кәнкәр иди. Бу тајфа бирләшмәсинин XIX әсрин әввәлләриндә ашағыдакы голларынын адлары мә'лумдур: Јурдчу, Гызыллы, Сарванлар, Халхал-

лы, Пирһәсәнли, Салаға, Ағабәјли, Кемаи, Гарабағлар, Чагатај, Гарахан, Һачылар, Чәмшидли, Биличи, Гызылгышлаг, Гуртлар, Гарадолаг, Шабанлы, Кәлфир, Әрәфсәли, Гарачаллы, Гара Көвсәрли, Пәнаһлы, Әлиханлы, Софулу, Бәјдили, Әли Әкбәрли, Дидәварлы, Болгарлы, Күрд Маһмудлу, Әлијанлы, Зијадлы вә Бәркүшадлы (*159*, 537).

Орта әсрләрдә индики Ермәнистан әразисиндә јашајан гәдим түркмәншәли бир бөјүк ел Гарапапах адланырды. 1826-28-чи илләрдә Русијанын Ирандан ермәниләри көчүрүб кәтирмәси илә әлагәдар олараг бу ел Исмајыл хан вә Нағы хан башда олмагла Түркијәјә вә Ирана көчүб кетди. Һазырда Түркијәдә 40 мин нәфәр, Иранда 20 мин нәфәр Гарапапах јашамагдадыр (бах: Брук С.И. Этнический состав страны Передней Азии. "Советская этнография" журналы, 1955, № 2).

XIX әсрин әввәлләриндә Ирәван ханлығы әразисиндә 1346 аиләдән ибарәт күрд тајфалары да јашајырдылар: Милли, Гарачорлу, Һәсәнәлили, Күләканлы, Шадманлы, Шејланлы, Тәһмәзли, Бәркүшад, Бабалы, Әлијанлы, Кулукчу, Кәловчи, Фәррухханлы, Сисјанлы, Тәртәрли, Һачылы, Султанлы, Гулуханлы, Бозлу, Әликјанлы, Коланы, Пүсјан. Бунлар шиә мәзһәбли күрдләр идиләр. Сүнни мәзһәбли күрд тајфалары исә ашағыдакылар иди: Чалаллы, Буруклу, Радиканлы, Әзизанлы, Шејх-Бизанлы, Кәлтури, Гарачорлу, Дил-Хејримли, Бануки, (159, 528-529). Орта әсрләрдә Ирәван әјаләтиндә Думбули күрд тајфасы да јашајырды. (90, 77). Нахчыван әјаләтини вә Ордубад маһалыны чыхмагла Ирәван әјаләтиндә XIX әсрин орталарында 521 кәнддә 999 аилә јашајырды, бунларын да әксәријјәти түркләр иди (159, 599).

Мүхтәлиф вахтларда Ирандан вә Түркијәдән кәлмиш күрдләрин бөјүк бир һиссәси кечмишдә Нахчыванда вә Дәрәләјәздә малдар һәјат кечирмишләр. Кечән әсрә аид мә'лумата көрә бу бөлкәләрдә күрдләр ашағыдакы кәндләрдә мәскун идиләр. Милли (Шаһкәлди - Гышлаг вә Вартанес кәндләри), Һачысамлы (Саллы, Гозлуча, Хорбадлы, Һачысамлы, Алакөз, Күнејвәнк, Гарагаја, Готур, Говушуг, Ајсасы, Габаглы кәндләри), Әлијанлы (Паратун, Огбин, Көһнә Итгыран, Тәзә Итгыран кәндләри), Шадманлы (Гурдбулаг кәндиндә), Пүсјан (Алмалы, Келовлу, Ағкилсә, Ардараз, Дрдич, Гыз-гышлағы: Гурбан кәсилән, Әркәз, Биләк, Зирјан кәндләри) Күләканлы (Көмүр, Гобут, Дәрәкәнд, Фәррухханлы (Кәркәр кәнди), Бозлу (Тарт, Мәммәдрзагышлаг, Арынч, Ағкәнд, Кидбаз, Комушхана, Истису, Гаралар кәндләри), Һәсәналы (Дәмирчиләр, Маратуз, Гочбәј, Чајкәнд, Көјәрчин кәндләри) (Сборник сведений о Кавказе, том VII, с.247-248). Лакин орада гејд олунур ки, Милли, Һачысамлы, Әлијанлы вә Шадманлы тирәләри Азәрбајчан дилиндә данышырлар.

Азәрбајчан-түрк мәншәли бөјүк тајфаларын бә'зиләри Зәнкәзур гәзасында јашајырды. XIX әсрин орталарында гәзада Софулу (онун 19 гышлағынын 5-и Сисјан саһәсиндә, 4-ү Чәбрајыл саһәсиндә јерләширди), Сараллы (13 гышлағы Гафан саһәсиндә јерләширди), Пушанлы (7 гышлағы Гафан вә Мегри саһәләриндә јерләширди), Кигили (4 гышлағы Гафан саһәсиндә "Гығы дәрәси" адлы јердә јерләширди), Хочамусахлы (3 гышлағы Сисјан вә Гафан саһәләриндә јерләширди) тајфалары јашајырды (103, 11). Гәзада күрдмәншәли Пүсјан тајфасынын Бабалы (878 аилә), Султанлы (240 илә), Зодбанлы (133 аилә) вә Потанлы (142 аилә) голлары вә Гарачорлу тајфасынын Һачысамлы (211 аилә), Кәлохчу (418 аилә), Тәһмәзли (407 аилә), Шадманлы (315 аилә), Шејланлы (232 аилә) вә Әлијанлы (110 аилә) голлары да јашјырды (103, 11). Бунлардан башга, гәзада Ағкөрпү (голлары: Ағбулаг, Мүсәлләм, Түнүс вә Шоталы) вә Баһарлы тајфалары малдарлыгла мәшғул идиләр (103, 146). Бу мә'луматдан көрүнүр ки, Зәнкәзур гәзасынын әһалиси бинәдән азәрбајчанлы олмушдур. С.П.Зелински јазыр ки, Зәнкәзур гәзасында Ахлатиан, Прнакот вә Шинәтаг адлы чәми үч ермәни кәнди јерлидир, галан ермәни кәндләри 1826-28-чи илләрдән сонра кәлмәләрдир (103, 10).

1828-1830-чу илләрдә Чәнуби Гафгаза Ирандан 40 мин, Түркијәдән 84 мин ермәни көчүрүлмүшдү (бах: 158, с.59-61). 1877-1879-чу илләрдә Гарс әјаләтинә Анадолудан, Кичик Асијадан 50 мин нәфәр ермәни, Ирәван ханлығынын Сүрмәли

маһалына Түркијәдән 35 мин ермәни көчүрүлмүшдүр (Јенә орада). 1893-1895-чи илләрдә исә орадан индики Ермәнистана 900 мин нәфәр ермәни көчүб кәлмишди (јенә орада). Бундан сонра Чәнуби Гафгазда 1896-чы илдә ермәниләрин сајы 1 милјон 300 мин нәфәрә чатмышды (јенә орада). Јалныз бундан сонра Ирәван губернијасында азәрбајчанлылара нисбәтән ермәниләрин мигдары артмышды. 1897-чи илә аид мә'лумата көрә Ирәван губернијасында 829 мин 556 нәфәр әһалинин 313 мин 176 нәфәри (37. 8%) азәрбајчанлы, 441 мин нәфәри (53, 1%) ермәни иди. Лакин Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында 150 мин 879 н. әһалинин 77 мин 491 нәфәри азәрбајчанлы иди.

XIX әср мүәллифи јазыр ки, Зәнкәзурда XIX әсрә гәдәр чәми үч ермәни кәнди варды (103, 10).

Дејиләнләрдән көрүнүр ки, индики Ермәнистан әразиси ермәниләрин јох, ер.әв. VIII-VII әсрләрдән башлајараг түркмәншәли тајфаларын јашадығы өлкә олмуш вә сонралар, XIX әсрин әввәлләринә гәдәр бурада түркләр апарычы рол ојнамышлар. Мәнбәләрдә елә бир тарихи мә'лумат јохдур ки, Ермәнистан әразисиндә азәрбајчанлылар ермәниләри кәндләриндән говуб јерләрини тутсунлар. Лакин адлары түркчә олан јашајыш мәнтәгәләриндә һәлә орта әсрләрдә ермәниләрин јашамасы һаллары истәнилән гәдәрдир. Кимин кәлмә, кимин јерли олдуғуну мүәјјән етмәк үчүн бу фактын өзү кифајәтдир.

Охучу лүғәтлә танышлыгдан сонра јә'гин едә биләр ки, 1590-чы илдән 1826-1828-чи илләрә гәдәр индики Ермәнистан әразисиндә јашајыш мәнтәгә адларынын, демәк олар, һамысы түркмәншәлидир. Ермәниләрин индики Ермәнистан әразисинә ахышмасы тарихи XI-XII әсрләрдән башлајараг оғузларын Анадолу јарымадасынын ишғалы, орадакы ермәни кнјазлыгларыны ләғв етмәләри, гаты мүсәлманлар олан оғузларын христианлары сыхышдырмалары илә бағлы олмушдур. Лакин кәлмә ермәниләрин јашајыш мәнтәгә адлары ермәничә јох, түркчә сәсләнирди. Демәли, орта әсрләрдә индики Ермәнистан әразисиндә ермәниләрин јашадыглары кәндләрин дә адлары түркчә иди. Бу факт бир тәрәфдән, түрк дилинин ермәниләр ичәрисиндә кениш јајылдығыны, дикәр тәрәфдән түрк диллиләрин чохлуг тәшкил етдијини көстәрир.

Индики Ермәнистан әразисиндә ермәниләр тарих боју түркдилли әһалијә нисбәтән азлыг тәшкил едирди. Тәсадүфи дејил ки, бүтүн XVII-XIX әсрләр боју ермәниләрин јашадығы кәндләрин адлары азәрбајчанча иди. Охучу бу факты лүғәтдән ајдын көрә биләр. Ермәниләр һәмишә азәрбајчанлыларын мәдәни тә'сири алтында олмушдур. Тој адәтләри һәр бир халгын ән'әнәви мәдәни фондуна дахилдир. Һеч бир јерли халг башга халгын тој адәтләрини мәнимсәмәјә билмәз. Лакин ермәниләр азәрбајчанлыларын бир сыра тој адәтләрини олдуғу кими ишләтмәкдәдир: һа демаси (елчилик вахты гызын аиләсинин "һә демәси"), беһтал (елчилик вахты оғлан тәрәфин гызкилдә беһ гојмасы); нишан (гыза нишан апарылмасы); шал (нишанда гыз үчүн шал апарылмасы), глахчик ("башлыг" сөзүнүн ермәничә тәрчүмәси, ермәничә глух "баш" сөзүндән); векилпер (кәлинин никаһ үчүн вәкил вермәси), галанкрел (тојдан әввәл тәрәфләрин галан, јә'ни калым һагда разылығa кәлмәси), макарбаши (мағарбашы); халат, плов, зурна, тамада, бучаг, аракәсмә вә с.

Гејд едилмәлидир ки, орта әсрләрдә Анадолудан ермәниләрин индики Ермәнистан әразисинә көчүб кәлмәләриндә Ағгојунлу вә Гарагојунлу һөкмдарларынын, I Шаһ Исмајылын вә сонракы Сәфәви шаһларынын, I Шаһ Аббасын вә Надир шаһын фәрманларла Ечмиадзин килсәсинә кәндләр бағышламалары (онларын ичәрисиндә әһалиси азәрбајчанлылардан ибарәт олан кәндләр дә варды) вә онлары веркидән азад етмәләри (бах: 134) дә мүәјјән дәрәчәдә рол ојнамышдыр. Ермәни килсәси бүтүн әсрләр боју түрк һөкмдарларыны, XIX әсрин әввәлләриндән сонра рус чарларыны чох мәһарәтлә әлә алмаг бачарығына малик олмушдур.

Ермәниләрин Ирәван әјаләтиндә чохалмасы далғасы XVI -әсрин ахырлары вә XVII әсрин орталарына тәсадүф едир. Бу көстәрилән вахтларда баш вермиш бир тарихи һадисә илә әлагәдардыр. 1588 вә 1727-чи илләрдә Түркијә Ирәван əја-

лэтини ишғал етмишди. Сәфәвиләр дөвләти илә дүшмәнчилик сијасәти (бу сијасәт сәфәвиләрин шиәлик вә Түркијәни сүннүлүк тәригәтләри илә бағлы иди) илә әлагәдар олараг Ирәван әјаләтинин наһијәләриндән чохлу мигдарда шиә мәзһәбли әһали кәндләрини тәрк етмәли олмушду. Мәсәлән, Түркнјәнин 1727-чи илдә бу әјаләтә даир мүфәссәл дәфтәриндә Снсјан наһијәсиндә Һаксы, Ағчакәнд, Көмүр, Камијаб, Һорендуз, Кәләдәк, Базарчајы, Дәрәләјәз наһијәсиндә Ринд, Гозлуча, Кәрәкор, Кешишвираны, Урнут, Чәфәрли, Гашга, Әнкүз, Телсин, Әрдалас, Әјрили, Күлкүт, Ағчавәнк, Тәрәтүм, Агкнмә, Гызгаласы, Сәдәрәк гышлағы, Мәдрванис, Диби, Шаһјурду. Кәрәкәлүк, Вартапол, Дәдәли, Амағу, Тодук, Бнрәк, Пирһәсәнли, Салчы, Галабәјли, Бнрәк, Гочубәј, Гушчу, Коланы вә б. кәндләрин әһалисинин шнә (гызылбаш) олдугларына көрә көчүб кетдикләри гејд олунмушдур (бах: 32). Бош галмыш кәндләрдә Түркијәнин шәргиндән кәлмә ермәни аиләләри јерләшдирилирди. Мүхтәлиф вахтларда һәмин кәндләрдә азәрбајчанлы аиләләр дә мәскунлашырдылар. Нәтичәдә адлары түркчә олан кәндләрин әһалнси ермәниләрдән ибарәт олурду. XVIII-XIX әсрә анд мәнбәләрдә Ирәван әјаләтн вә Ирәван губернијасынын бә'зи кәндләриндә ермәннләрин азәрбајчанлыларла гарышыг јашамалары да бунунла изаһ олунур.

Бир мәсәләни дә нәзәрдә сахламаг лазымдыр: лүғәтдән көрүндүјү кимн, Зәнкәзур бөлкәсинин бир сыра кәндләринин адлары түркчә олдуғу һалда мәнбәдә әһалисн христиан (ермәни) олдуғу көстәрилир. Өзлүјүндә ајдындыр ки, әкәр бу кәндләр әввәлчәдән ермәниләрин јашадыглары мәнтәгәләр кнми тәшәккүл тапсајды, онда бу мәнтәгәләрнн адлары да елә ермәничә олмалы идн. Демәли, бу бөлкәдә ермәниләр мәншәчә нки һиссәјә ајрылмалыдыр: јерли, ермәниләшмиш христиан албанлар (албанлар нсә түркдиллиләр идиләр) вә јухарыда гејд етдијимиз кимн, Түркијәдән вә Ирандан кәлмә ермәниләр.

Ермәниләрин чар Руснјасынын тәһрики вә көмәјн илә харнчдән кәләрәк азәрбајчанлыларын јашајыш мәнтәгәләриндә мәскунлашмасы просеси 1828-чи илдә башланмышдыр. XIX әср боју вә 1918-чи илдә Түркијәдән күтләви ермәни ахыны илә давам етмиш бу просес азәрбајчанлыларын говулмасы просеси илә јанашы кетмиш вә 1988-чи илдә баша чатмышдыр.

ИКИНЧИ ҺИССӘ

ЕРМӘНИСТАНДА АЗӘРБАЈЧАН МӘНШӘЛИ ТИПОНИМЛӘРИН ИЗАҺЛЫ ЛҮҒӘТИ

Лүғәтдән истифадә етдикдә ашағыдакылары нәзәрә алмаг лазымдыр.

1. Тарих боју ермәниләрин (һајларын) сабит сәрһәдләрә малик дөвләт гурумлары олмамышдыр. Ерамызын 54-чү илиндә Орта Асијанын Парфија дөвләтиндә Аршак сүлаләсинин јан голу Әрмәнијәдә һакимијјәти әлә алмыш вә IV-әсрин сонларынадәк орада һөкмранлыг етмишдир. Ара-сыра сијаси габармалар вә чәкилмәләр нәзәрә алынмазса бу сүлаләнин һакимијјәти вахтында да Әрмәнијәнин сәрһәдләри сабит дејилди. IV әсрдән сонра Иран вә Бизанс арасында бөлүшдүрүлмүш Әрмәнијәнин Ирана мәхсус һиссәси Иран чанишинлији, Әрәб хилафәти вахтында Әрәб чанишинлији иди. XVI-XVII әсрләрдә Ирәван әјаләти, XIX әсрин әввәлләринә гәдәр Ирәван ханлығы вә XIX әсрдә Ирәван губернијасы вахтларында да сәрһәдләр индики Ермәнистанын сәрһәдләри илә үст-үстә дүшмүр. Әјаләт, ханлыг вә губернија инди Нахчыван МР-ә аид әразинин бир һиссәсини дә әһатә едирди. Лакин 1918-1919-чу илләрә гәдәр Азәрбајчана мәхсус олмуш Зәнкәзур гәзасынын, Борчалы вә Газах гәзаларына мәхсус әразинин мүәјјән һиссәләри инди Ермәнистанын тәркибиндәдир. Она көрә дә лүғәтдә вахтилә Ирәван әјаләтинин, Ирәван ханлығынын вә Ирәван губернијасынын тәркибиндә олмуш Нахчыван МР әразисинин топонимләри лүғәтә дахил едилмәмишдир; әксинә, Зәнкәзурун Ермәнистана аид һиссәсинин, Борчалы вә Газах гәзаларынын 1918-чи илдән сонра Ермәнистана гатылмыш һиссәләринин топонимләри лүғәтдә әксини тапмышдыр. Бунунла әлагәдар олараг гејд едилмәлидир ки, сон ики мин илдә Ермәнистан әразиси конкрет сәрһәдләрә малик өлкә олмадығына көрә, бу өлкәдәки түрк топонимләринин дәгиг мигдарыны мүәјјән етмәк олмур.

2. Лүғәт әсас е'тибарилә 1588-чи илдән 1988-чи илә гәдәр Рәван әјаләтинин (1590), Ирәван әјаләтинин (1728), Ирәван ханлығынын вә Ирәван губернијасынын, әлавә Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Борчалы гәзасынын 1918-чи илдән сонра Ермәнистана гатылмыш һиссәләринин адларыны әһатә едир.

Көстәрилән гурумларда (әјаләт, ханлыг вә губернијада) әксәријјәти тәшкил етмиш Азәрбајчан түркләриндән башга ермәниләр, күрдләр, ајсорлар вә башга азлыглар (гарачылар, јунанлар) јашамышлар. Лакин диггәти бу чәһәт чәлб едир ки, бу гејри-түрк етносларынын һамысынын јашајыш мәнтәгә адлары да түркмәншәлидир. Демәли, индики Ермәнистан әразисиндә јашамыш етносларын етник мәнсубијјәтләри илә онларын јашајыш мәнтәгә адларынын дил мәнсубијјәтләри арасында фәрг вардыр, јә'ни бу вә ја дикәр јашајыш мәнтәгәсинин әһалиси мүхтәлиф дилләрдә данышдыглары һалда, һәмин јашајыш мәнтәгәләринин адларынын демәк олар, һамысы азәрбајчанчадыр. Бу хүсусијјәт онунла бағлыдыр ки, әввәлән, индики Ермәнистан әразисиндә түркдилли әһали јерлидир; икинчи, түркдилли әһали тарих боју индики Ермәнистан әразисиндә әксәријјәти тәшкил етмишдир; үчүнчү, һајлар вә гејри-азлыг тәшкил едән халглар гисмән кәлмәләрдир, гисмән исә түркдилли әһалинин дилинин о дәрәчәдә тә'сири алтында олмушлар ки, топоним јарадычылығы, јә'ни јашајыш мәскәнләринә адвермә просеси Азәрбајчан дили әсасында баш вермишдир. Орта әсрләрдә адлары түркчә олан јашајыш мәнтәгәләринин бә'зиләриндә һајлар јашајырдылар. Бу көстәрир ки, ја онлар оралара кәлмәдир, ја да һәмин јашајыш мәнтәгә адларыны јаратдыгда азәрбајчанча чоғрафи терминләрдән истифадә етмишләр. Үмумијјәтлә, гејд олунмалыдыр ки, ермәни дилиндә сами мәншәли берд, гәдим фарс мәншәли абад, керт, сар вә с. терминләр нәзәрә алынмазса, топоним јарадычылығы үчүн истифадә олуна билән чоғрафи терминләр чох аздыр. Бә'зи ермәнимәншәли топонимләрдәки дзор "дәрә" сөзү исә ермәни тәдгигатчысы Г.Капансјанын јаздығына көрә Урарту дилиндә *тар(а)* "дәрә" сөзүндәндир (бах: *106*).

3. Ермәнистан әразисиндә топонимләрин әксәријјәти (1590-чы илдә вә 1728-чи илдә түркчә сијаһыјасалмада әксини тапмыш адлар истисна олунмагла) ермәни вә рус дилләриндә олан мәнбәләрдән көтүрүлмүшдүр. Бу дилләрдә мүәјјән сәсләрин (ә, ө, ү) олмамасы, ермәни дилиндә сөзләрдә саитләрин дүшүмү, рус дилиндә "һ" сәсинин јохлуғу үзүндән бу сәсин "г" вә "х" илә верилмәси вә нәтичәдә онун көклү "г" вә "х" сәсләри илә гарышмасы вә нәһајәт, јерли түркмәншәли адларын заман кечдикчә тәһрифә мә'руз галмалары топонимләрин илкин формаларыны бәрпа етмәјә чәтинлик јарадыр ки, бу да өз нөвбәсиндә онларын мә'наларынын үзә чыхарылмасыны чәтинләшдирир. Она көрә дә бә'зи топонимләрин мә'наларыны ајдынлашдырмаг мүмкүн олмамышдыр.

4. Индики Ермәнистан әразисиндә топонимләрин мүәјјән һиссәси орта әсрләр боју давам етмиш сијаси һадисәләрлә әлагәдардыр. Башга сөзлә, бир сыра адлар түрк тајфаларынын вә ермәниләрин һәрәкәти, көчүрмәләр вә с. нәтичәсиндә башга бөлкәләрдән, хүсусилә Өн Асијадан вә Кичик Асијадан кәтирилмәләрдир. Она көрә дә белә топонимләрин мәншәји дә адландырылмамыш вәзијјәтдә галмышдыр.

5. XIX-XV әсрләрдән башлајараг индики Ермәнистан әразисиндә мүхтәлиф инзибати әрази бөлку ваһидләринин (наһијә, маһал, гәза, Советләр дөврүндә - рајон) мөвчудлуғу вә әрази ваһидләринин сәрһәдләринин дәјишмәси бә'зи топонимләрин локализәсини чәтинләшдирир. Она көрә лүғәтдә тәкрар адлар ола биләр.

6. Нәһајәт, мүәллифләр һәр бир топоними верәркән онун јерләшдији инзибати әрази бөлкүсүнү (әјаләт, ханлыг, гәза рајон) мәнбәләрдә вә әдәбијјатда олдуғу кими сахламышлар.

Тәгдим олунан лүғәт индики Ермәнистан әразисиндә түркмәншәли адларын тәдгиги саһәсиндә илк тәшәббүсдүр. Буна көрә дә лүғәтдә чатышмазлыгларын ола билмәси тәбиидир. Әкәр бу лүғәт кәләчәк тәдгигатчылар үчүн өрнәкләрдән бири ола билсә, демәли биз мәгсәдимизә наил олмушуг.

Лүғәтин јазылмасы үчүн Түркијәнин Истамбул шәһәринин Башбаканлык Архивиндәки 1590-чы вә 1728-чи илләрә аид түркчә архив мәнбәләрини бизә Азәрбајчан ЕА Шәргшүнаслыг Институтунун Елми катиби Һүсамәддин Мәммәдов вермишдир (мәнбә Бакыја мәрһум акад. Зија Бүнјадов тәрәфиндән кәтирилмишдир). Бу хејирхаһлыға көрә Һүсамәддин мүәллимә сәмими миннәтдарлығымызы билдиририк.

АБАНА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [23, 58]. 1727-чи илә аид мәнбәјә көрә кәнддә 17 мүсәлман (азәрбајчанлы) аиләси јашајырды (мәнбәдә аиләләрин башчыларынын адлары чәкилмишдир). [32, 257]. Күрчүстанда үч Абано, Абаности, Абаносхеви (Грузинская ССР. Админстра-тивно-территориальное деление. Тбилиси. 1966. с. 148). XIXәсрдә Батум әјаләтинин Артвин даирәсиндә Авана (133, 2) вә Дағлыг Гарабағда Еван (бах: 79, 78)кәнд адлары илә сыра тәшкил едир. Гәдим түрк мәншәли Абан тајфасынын адындандыр. Бах: Аван вә Гафан.

АБАРАН - Ирәван ханлығында маһал ады [*159*]. Маһал ханлыгдан әввәл Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсини [*170*, 12] әһатә едир. Наһијә орадакы Баш Абаран кәндинин вә Абаран чајынын ады илә адланырды. 1935-чи илдә Апаран адландырылмышдыр. 1939-чу илдән Апаран рајонунун вә мәркәзинин адыдыр. Орта әсрләрдә ермәничә јазылышы Апаран иди [*57*, 71]. Лакин 1590-чы илә аид түркчә мәнбәдә Абаран кимидир [169]. XVIII әсрин орталарына аид ермәничә мәнбәдә Абаранда ермәниләрин јашадығы көстәрилсә дә [150], топоним ермәничә лејилдир. XIX әсрдә Шимали Гафгазда Кубан әјаләтинин Мајкоп даирәсиндә Абаранчај [133, 1], Азәрбајчанда Аварандаг (Гусар р-ну), Аваран кәнди (Хачмаз р-ну) топонимләри илә мәншәчә ејнидир. Абаран гәдим түрк мәншәли тајфанын адыдыр вә мәншәчә Абар (Авар) тајфасы илә бағлыдыр. Ерамызын II-III әсрләриндә Күр саһилиндә Обарен адлы тајфанын јашамасы гејд олунур (51, 97). V әср ермәни мүәллифи Јегише Баласаканда јашајан бир тајфанын "Апарн" адландығыны јазмышдыр. (Егише. О Вардане и армянской войны. Пер. С др. армянского Е.Тер Минася-

на. Ереван, 1957, с.115.) Һәр ики етноним Абар (Авар) тајфасынын адыны әкс етдирир.

Ҹәнуб-Шәрги Авропа чөлләриндә һунларда Абар (Авар) тајфасынын адыны V әср мүәллифи Приск Панијски 463-чү илә аид һадисәләрдә чәкмишдир. 555-чи илдә Гәрби Түрк хаганлығынын сәркәрдәси Истәми Дәрбәнд кечиди илә Албанијаја (Аррана) кәлдикдә бурада абарларла тоггушмушду [*84*, 35]. Х әсрдә хәзәрләрин тајфалары ичәрисиндә (абар, абас, угуз, тарна, бизал вә с.) абар тајфасы да варды [*63*, 237]. Она көрә Абаран (ерманичә јазылышы Апаран) топониминин ермәни дилиндә *апаран* "сарај" сөзүндән ибарәт олмасы фикри гондармадыр. Абаран адлы түрк мәншәли тајфанын мөвчуд олмасы XVI әсрдә Рәван әјаләтиндә Абараноғлу (бах) кәндинин ады илә дә тәсдигләнир.

АБАРАН - Алакөз (Әләјәз) вә Пәмбәк дағ силсиләләри арасында Касах (әсли Газах) чајынын јухары ахынында јајлаг ады (60, 64). Гәдим түрк мәншәли Абаран тајфасынын адыны әкс етдирир.

АБАРАН - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында чөл ады (133, 1). Әләјәз дағынын гәрб һиссәсиндә овалыг адыдыр.

АБАРАН -Ирәван ханлығынын Абаран маһалында чај ады [159]. Абарансу да адланыр. Алакөз дағындан (бах) башланан вә Зәнкичаја гарышан һиссәси Касах (Газах) чајы (бах) адланыр. Гәдим түркмәншәли Абар тајфасынын адыны әкс етдирир.

АБАРАН- 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады. [23,88]. Гәдим түрк мәншәли Абаран тајфасынын адны әкс етдирир.

АБАРАНОҒЛУ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады [167, 232]. Кәндин ады "Абаран тајфасына мәнсуб", "Абаран тајфасындан оланлар" мә'насындадыр.

АББАСАБАД - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады [159]. 1728-чи илә аид мәнбәдән мә'лумдур [170, 20]. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајҹан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [159].

Јашајыш мәнтәгә адларында "Аббас" вә "Абас" компонентләринин мәншәјини дәгигликлә мүәјјән етмәк чәтиндир. Топонимләрдә бу сөз һәм әрәб мәншәли Аббас шәхс ады, һәм дә Хәзәрләрин Абас тајфасынын ады ола биләр (Гарагалпагларда бир тајфа Абас адланыр). Иранда, Азәрбајҹанда вә Ермәнистанда орта әсрләрдән бәри јашајыш мәнтәгә адларында фәал иштирак едән *абад* сөзү исә фарс дилиндә "јашамаг үчүн һәр чүр шәраити олан јер", "адам јашајан јер" мә'наларындадыр. Азәрбајҹанда илк дәфә VII әсрдән мә'лум олан Ордубад топониминдә әксини тапмыш бу сөз Иранын топонимијасында III-IV әсрләрдән мә'лумдур.

АББАСАБАД-1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [23, 70]

АББАСАБАД - Ирәван ханлығынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [159].

АББАСДӘРӘСИ - Јелизаветпол (Кәнҹә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Ичәван рајонунда) гышлаг ады. XIII әсрдән мә'лумдур [107]. XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг кәнд дағылмышдыр. "Аббас дәрәси" дәрәсинин адыны әкс етдирир.

АББАСДӘРӘСИ - Јелизаветпол (Кәнҹә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Корус рајонунда) кәнд ады. XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг кәнд дағылмышдыр.

АББАСКӘНДИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады [23, 40].

АББАСКӨЛҮ - Ирәван ханлығынын Дәрәкәнд Парченис маһалында кәнд ады [159]. Дикәр ады Күллүҹә (дәгиги: Көллүҹә). 1828-1832-чи илләрдә кәнддә харичдән кәлмә ермәниләр дә јерләшдикдән сонра әһали гарышыг јашамышдыр. 1886-чы илдә кәндин әһалиси азәрбајҹанлылардан вә ермәниләрдән ибарәт иди.

1988-чи илдә азәрбајчанлылар говулмушдур. Там ады Аббаскөл-гышлаг. Гышлаг көлүн ады илә адланмышдыр.

АББАСКӨЛ МӘЗРӘСИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтини Сүрмәли наһијәсиндә кәнд ады [23, 64]. Бу топонимин "Аббас" һиссәси түрк дилләриндә абыс "кешиш", "диндар"(143,I,629) сөзүндән тәһрифдир. Аббаскөл "Кешиш көлү" мә'насындадыр, мәзрә исә көлүн ады илә адланмышдыр.

АББАСЛАР - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Корус рајонунда) кәнд ады. XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг кәнд дағылмышдыр. Аббаслар кәндин әсасыны гојмуш нәслин адыдыр.

АБДАЛАҒАЛУ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында (инди Мартуни рајонунда) кәнд ады [133, 1]. Јерли тәләффүз формасы Авдалағалы. 1935-чи илдә кәнд ерманичә Вагашен адландырылмышдыр. 1948-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. Еһтимал ки, Сүрмәли гәзасындакы Авдалағалу галасынын адындандыр(Бах: Авдалаға).

АБДАЛЛАР - Ирәван ханлығынын Карпибасар маһалында кәнд ады [*159*], 1590-чы илә аид мәнбәдә Абдаллар мәзрә ("әкин јери") ады [*169*, 200], 1728-чи илә аид мәнбәдә исә гәрјә (кәнд) адыдыр [*170*, 63]. Һәмин мәнбәдә кәндин Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә Мачләрә кәндинин јахынлығында јерләшдији гејд олунур [23, 94] вә онун "Касим вәләди Јусиф" адлы бир шәхсә (мүлкәдара) мәхсус олмасы көстәрилир [*170*, 63]. 1828-1832-чи илләрдә кәндин Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [*159*]. Түркијә вә Ермәнистан әразисиндә чохлу топонимләрдә әксини тапмыш "абдал" компонентинин мә'насыны бүтүн һалларда мүәјјән етмәк чәтиндир. Гәдим түрк тајфаларындан бири Абдал (Ағһун) адланмышдыр. Абдал адлы тајфа башгырдларда, гарагалпагларда, газахларда вә түркмәнләрдә вардыр (бах: 78, 59). (бу барәдә кениш мә'лумат үчүн бах: 77). В.А.Гордлевски јазмышдыр ки, Абдал тајфасы орта әсрләрдә Түркијәдә күчлү ичтимаи-сијаси груплардан иди [83, 108-108]. Лакин XV-XVI әсрләрдә Иранда вә Түркијәдә Суфи тәригәтинин үзвләри дә абдал (әрәбчә бәдәл сөзүндән) "мө'мин", "заһид", "мүдрик" адланырды. (I Шаһ Исмајыл Хәтаидә: "Суфијәм тәригәтдә, һәгигәтдә абдалам"). Сәфәви шаһлары дәрвиш-абдаллара Ермәнистан вә Азәрбајчан әразисиндә торпаглар бағышлајырдылар. Лакин бу кәндин ады мәһз Абдал етнонимини әкс етдирир. 1727-чи илә аид мәнбәдә Дағлыг Гарабағын Вәрәндә маһалында Абдал кәнди [*171*]. XIX әсрдә Зәнкәзур гәзасында Абдаллар (дикәр ады Оручлу) кәнди, Ордубад рајонунда Абдал дағ ады, Ағдам вә Товуз рајонларында Абдал кәнд адлары, XIX әсрдә Шимали Гафгазда Тәр әјаләтиндә Абдал дағы [*133*, 1] топонимләри (бах: *77*) дә гәдим түрк мәншәли Абдал (Ағ һун) тајфасынын [*65*, II, I, 180] ады илә бағлыдыр. Бу тајфа V-VI әсрләрдә Орта Асија, Әфганыстан вә Чин Түркүстаныны әһатә етмиш бир дөвләтин башчысы Епталын ады илә адланмышдыр. Бу чара мәнсуб пул үзәриндә "Хионларын (јә'ни һунларын-Г.Г.) чары Ептал" сөзү охунур. VI әсрин орталарында Шимали Гафгазда "Һун өлкәсиндә" јашајан бир тајфа Абдел кими гејд олунмушдур [*140*, бах: 77]. 1588-чи илә аид мәнбәдә Гарабағ дүзүндә Һәсән Абдаллы елинин јашадығы көстәрилир [бах: *167*].

АБДАЛЛАР УЛЈА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 85]. Абдал етнониминдән вә әрәбчә улја "јухары" сөзүндән ибарәтдир.

АБДУЛАБАД - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады (133, 1). Ирәван ханлығынын Гырхбулаг маһалында Абдулабад кимидир [*170*, 5]. Орадакы "Абдул дәрәси" адлы көлүн кәнарында гышлаг әсасында јаранмышдыр. "Абдул (дәрәси)" топониминдән вә абад "кәнд" сөзләриндән ибарәтдир.

АБДУЛ ДӘРӘСИ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында көл ады (133, 1).

АБДУРРӘҺИМЛИ - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра

кәнд дағылмышдыр [*159*]. Еһтимал ки, Абдурраһимлн кәндин әсасыны гојмуш нәсилин адыдыр.

АБДУРРӘҺМАН - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [*133*]. 1918-1919-чу илләрдә әһалиси говулдугдан сонра ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1949-чу илдә кәнд ләғв едилмишдир. Там ады "Әбдүрраһман мәзрәси"дир [*169, 86*]. 1728-чи илә аид мәнбәдән ајдын олур ки, бу мәзрә (әкин јери) әввәлчә "Гајнарча" адланмышдыр [170, 44]. Абдурраһман мәзрәнин вә сонра орада јаранмыш кәндин саһибкарынын адыдыр. Бах: Әбдүрраһман.

АБДУРРӘҺМАНЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [170, 58]. Мәнбәдә кәндин һәм дә Әкнили адландығы көстәрилир (јенә орада).

АБДУТӘПӘ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады [133]. Һүнд. 1723 м. Јерли тәләффүз формасы Авдытәпә. Абду (Әбди) шәхс адындан вә тәпә сөзүндән ибарәтдир.

АБИ БҮЛБҮЛ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Шиһракел наһијәсиндә кәнд ады [23, 125]. "Шиштәпә кәндинин јахынлығындадыр"(јенә орада).

АБИ-СИЈАҺ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [170, 4]. Асәчә (бах) кәндиндән "Аби Сијаһ" ("Гарасу") адлы јердә јаранмыш мәнтәгәдир (јенә орада).

АБНИК - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин наһијәләриндән биринин ады [169, 254]. Орта әсрләрдә Сүрмәли (бах) маһалынын вә Сүрмәли гәзасынын гәдим адыдыр. ("Китаби-Дәдә Горгуд" епосунун III бојунда Евиик кимидир). XVI әсрә аид һадисәләрлә әлагәдар олараг Анадолунун шәргиндә Пасин (Басин) јахынлығында Авиик галасынын ады чәкилир [160, 194]. Гәдим түрк мәншәли Абан тајфасынын адындандыр. Бах: Аван вә Гафан. Бах: Чивандәрә.

АБО - Ичәван рајонунда Гарадаш (ермәничә Севкар) кәндиндән 3 км. аралыда дағ ады.

АБОВА- Ермәнистанын Гугар (1969-чу илдән Туманјан) рајонунда гышлаг ады XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг дағылмышдыр. Әсли "Абоеви". Або шәхс адындан вә оба јахуд ев "дајаначаг", "дүшәркә" (93, 162) сөзүндән ибарәтдир. Бах: Алпеви.

АВАЗЕНИК- 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк наһијјәсиндә кәнд ады (170, 12). XVIII әсрин орталарына аид ермәничә мәнбәдә Авазанк кимидир (150, 362). Азәрбајчанча Авазан кәнд адынын ермәничә јазылыш формасыдыр. XX әсрин 50-чи илләриндә кәнд дағылмышдыр.

АВАН - Ирәван ханлығынын Гырхбулаг маһалында кәнд ады [159]. 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир [20, 103]. Илк дәфә VI әсрдән мә'лумдур. Бу кәнддә 590-611-чи илләрдә Бизанс тәрәфдары олан католикос отурурду. Сонра 1590-чы илдән мә'лумдур [*169*, 47]. 1728-чи илә аид мәнбәдә кәндин "Исмајыл вәләди Абдуллаһ" адлы бир шәхсә (мүлкәдара) мәхсус олмасы көстәрилир [*170*, 24] вә орада түркләрин јашадығы гејд олунур (јенә орада). Лакин 1886-чы илә аид мә'луматда кәндин әһалиси ермәни јазылмышдыр.

XVIII әсрин орталарына аид ермәничә мәнбәдә бу кәндин Гатар-Көл монастырына мәнсуб олмасы көстәрилмишдир [*150*, 358]. (Бах: Гатаркөл). XIX әсрдә Түркијәдә Аванос ("*ос*" јунан дили мәншәли шәкилчидир) гәзасы (*80*, 12), XVIII әсрин орталарында Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә Аванк [*150*, 358], Батум әјаләтинин Артвин даирәсиндә Авана, Тифлис губернијасынын Телави гәзасында Аванис-Хеви ("Аван дәрәси"), һәмин губернијанын Борчалы гәзасында Овандәрә, Шимали Гафгазда Тер әјаләтинин Назран даирәсиндә Обан [*133*], 1727-чи илә аид мәнбәдә Дағлыг Гарабағда Еван кәнд адлары илә сыра тәшкил едир. Албан тарихчиси Муса Каланкатлы VI әср һадисәләри илә әлагәдар олараг Дәбил (Двин) јахынлығында Аван мәнтәгә адыны чәкир ("Албан тарихи", II китаб, 48-чи фәсил). 1577-чи илә аид мәнбәдә Чухур-Саад вилајәтиндә Аванасар (Аван вә әсли әрәбчә *һасар* "галача" сөзләриндән) кәнд ады гејд олунур [*134*, 188]. Бу кәндин ады

еһтимал ки, әһалинин һәрәкәти илә элаг олар олараг Шәрги Анадолудан кәтирилмишдир. 1648-чи илә аид мә'луматда Анадолунун Ван әјаләтиндә Аван маһалынын ады чәкилир [*57*, 380] (Әрзрум әјаләтиндә Аван һаггында бах - 159, 21). Бүтүн бу топонимләр еһтималымыза көрә ер. әв. VII әсрдә сакларын тәркибиндә гаргарларла јанашы кәлмиш Абан тајфасынын адыны экс етдирир. (бах: 79, 78). Ермәни тәдгигатчыларынын үмумијјәтлә Аван топонимини ермәни мәншәли сајмалары дүз дејил, она көрә ки, ермәни дилиндә *аван* (әсли гәдим фарс дилиндә *аваһана* "кәнд" сөзүндән) сөзү мәсәлән, Азәрбајчан дилиндә "кәнд", фарс дилиндә "абад", "*деһ*" (кәнд) сөзләри кими, ајрылыгда јашајыш мәнтәгә адына чеврилә билмәз. Әрәб мәнбәләриндә Иранда Шираз-Кирман јолунда Абан мәнтәгәсинин ады да мә'лумдур [*73*, 72]. Онун Урарту дилиндәки *ебани* "өлкә" сөзүндән ибарәт олдуғуну да демәк чәтиндир, чүнки һәмин дилдә бу сөз јалныз мүрәккәб топонимләрин сонларында ишләдилмишдир (бах: 89, с.144) вә Ф.Чәлиловун доғру олараг јаздығы кими [42, 40] Урарту дилиндәки ебани сөзүнүн өзү гәдим түркчә оба (уба) вә урарту дилиндә "ини" шәкилчисиндән ибарәтдир.

Азәрбајчанын топонимијасында сону "*ван*" компоненти илә битән чохлу јашајыш мәнтәгә адлары вардыр. Нахчыван, Бәчрәван, Әркиван вә с. Јашајыш мәнтәгә мә'насында "ван" сөзү илк дәфә Албанијада VI әсрдә Ирандан көчүб кәлмә фарс мәншәли Меһранилэр (Чаваншир нәсли) тәрәфиндән VI әсрдә тикилмиш Миһраван шәһәринин адында өз әксини тапмышды. Бу топонимләрдә "ван" сөзү мәншәчә орта фарс дилинә аид олмаг е'тибарилә "өлкә", "јер" мә'наларындадыр. (Гәдим фарс дилиндә ван вә аван сөзләри һаггында бах: Ch. Bartholomae. Altiranisches Werterbuch. Strassburg, 1904. с. 1350, 1353). Ермәни дилиндә ванк (вә Азәрбајчанча вәнк) "монастыр" сөзү дә мәншәчә гәдим фарс дилиндә "ван" сөзүндәндир. Г.Капанcјан ермәни дилиндә аван сөзүнүн һүррит мәншәли олдуғуну јазыр [106, 76]. Лакин Христиан Бартоломејә (көст. луғәти, с.2353) көрә аван сөзүнүн гәдим формасы мәкан билдирән "ван" сөзүдүр.

АВАН - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [169, 92]. "Әһалиси Гарачалар әширәтиндәндир" [23, 89]. Бах: Аван вә Гафан.

АВАНИК - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 204]. 1577-чи илдә II Шаһ Исмајылын фәрманында Арарат вадисиндә Аваник кәндинин ады чәкилир [*134*, 188]. Аван етнониминдән вә ермәнича *ик* шәкилчисиндән ибарәтдир. Бах: Аван вә Гафан.

АВАНЛЫБУЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә мәзрә (әкин јери) ады [*170*, 82]. Аванлы (әсли Абанлы) етнониминдән вә булаг сөзүндән ибарәтдир.

АВАРАН- Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады. (133, 1). Гәдим түрк мәншәли Абар тајфасынын адыны екс етдирир. Бах: Абаран.

АВДАЛ - Абовјан рајонунда кәнд ады. Абдал топониминин фонетик формасыдыр. 1590-чы илә аид мәнбәдә Виран-Абдал кимидир [*169*, 64]. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Кағызман даирәсиндә Авдал кәнди, һәмин әјаләтин Әрдаһан даирәсиндә Авдал кәнд харабалығы, Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Чәбрајыл гәзасында Абдал кәнди (133, 2) адлары илә мәншәчә ејнидир. Гәдим түрк мәншәли Абдал (Ағ Һун) тајфасынын адыны екс етдирир. Бах: Абдаллар.

АВДАЛАҒА - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында гала харабалығынын ады (133, 3).

АВДАЛЛАР - Ирәван ханлығынын Гырхбулаг (орта әсрләрдә Котајк) маһалында (инди Абовјан рајонунда) кәнд ады [159]. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә 1915-1918-чи илләрдә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Һатсаван адландырылмышдыр. 1922-чи илдән сонра кери гајытмыш азәрбајчанлылар 1949-1951-чи илләрдә Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. Еһтимал ки, 1588-чи илә аид мәнбәјә көрә гышы Мил-Гарабағ дүзләриндә, јајы Ирәван әјаләтиндә кечирән Тәклә тајфасынын (167) Әвдәлләр (әсли Абдаллар) голунун (бах: М.Авдеев. Мильско-Карабахская степь, с.32) адыны экс етдирир. 1590-чы илдә мөвчуд олмуш "Абдаллар мәзрәси" [*169*, 200] әсасында

јаранмышдыр. Әсли Абдаллар. Гәдим түрк мәншәли Абдал тајфасынын адыны әкс етдирир.

АВДИБӘК - Спитак рајонунда кәнд ады. Јерли тәләффүз формасы Әвдибәј. XIX әсрин 70-чи илләриндән сонра әһалиси гарышыг кәндләрдән иди. 1886-чы илдә кәндин әһалиси азәрбајҹанлылардан вә ермәниләрдән ибарәт олмушдур. 1918-1919-ҹу илләрдә азәрбајҹанлылар говулмушдур. 1939-ҹу илдә кәнд ермәниҹә Тсахкашен, 1967-чи илдә Тсахкаберт адландырылмышдыр. Топонимин ики ҹүр изаһы верилә биләр. 1. Кәндин ады Авдибәј шәхс адындандыр. 2. Кәндин ады Авди шәхс адындан вә гәдим түркҹә *бәк* "тәпә" (143, IV ч., 754) сөзүндән ибарәтдир. Түрк дилләриндәки *бәк* сөзү 1283-ҹү илә аид мәнбәдә Дағлыг Гарабағда Петросабак (Петрос шәхс адындан вә *бәк* "тәпә" сөзүндән) [82], XIV әсрдән [107] мә'лум олан Кәдәбәј (түрк дилләриндә *кәдә* "гаравул", "көзәтчи", "кешикчи" вә *бәк* "тәпә" сөзләриндән), XIX әсрдә Шимали Гафгазда Казбек, Хургабәк дағы [*133, 108, 270*] оронимләриндә, һабелә Дағлыг Гарабағда Гочбәк, Ермәнистанда Пәмбәк (бах) дағ адларында әксини тапмышдыр. Бах: Баку-көл.

АБДЫТӘПӘ- Ширак дүзүндә дағ ады. Һүнд. 1723 м.Бах: Абдутәпә.

АВСАРЛУ - Јелизаветопол' (Кәнҹә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (индики Ермәнистанын Гафан рајонунда) кәнд ады (60, 61). 1950-чи илләрдә әһалиси Азәрбајҹана көчүрүлдүкдән сонра кәнд дағылмышдыр.

АВШАР - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады [*159*]. 1590-чы илдән мә'лумдур [*169*, 221]. 1728-чи илә аид мәнбәдә "Авшар-Јерли" кимидир [*170*, 42]. Дикәр ады Кәл-Балаван [*20*, 218]. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1928-чи илдән сонра гајытмыш азәрбајҹанлылар 1949-1950-чи илләрдә Азәрбајҹана көчүрүлмүшдүр [*20*, 219]. Сәлҹуг оғузларынын Авшар тајфасынын адыны әкс етдирир. Бу тајфанын ады Маһмуд Гашгарлынын (XI әср) вә Фәхрәддин Мүбарәкшаһын (XIII әср) әсәрләриндә Афшар, Рәшид әд Динин (XIV әср) вә Әбүлгази Хан Хивәлинин (XVII әср) әсәрләриндә Авшар кимидир. XIV-XVII әсрләрдә Анадолуда бу етнонимин һәр ики формасы варды (бах: "Түрк дүнјасы тарихи" дәркиси, Истанбул, 1996, № 119). XVI әсрдә Сәфәвиләр дөвләтинин Гызылбаш тајфаларындан бири кими бу тајфанын ады јалныз Әфшар кимидир. XV-XVI әсрләрдә бу тајфанын бир һиссәси Гызылбашлара гошулдуғуна көрә Сәфәви шаһлары она Азәрбајҹанда вә Ермәнистанда әразиләр вермишдиләр [138, 92]. Бах: Афшар. Түркијәдә Авшар адлы 86 кәнд вардыр (34, 409).

АВШАР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [23, 134]. "Гасымкәнд дә адланыр" (јенә орада).

АВШАР МӘРДАНГУЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [23, 134]. Мәрдангулу адлы шәхсә (дөвләт мә'муруна јахуд мүлкәдара) мәхсус авшарлар мә'насындадыр.

АВУШ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады [133]. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајҹан түркләриндән ибарәт әһали говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [*159*]. Түрк дилләриндә *ауш*-"динҹ", "сакит" сөзүндән ибарәт олмасы күман едилир. Нахчыванда Авуш дағынын ады илә мә'наҹа ејнидир.

АҒАБАШ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады [169, 362]. Еһтимал ки, Аға шәхс (јахуд сејид) адындан вә фарсча *бәш* - "әкин јери" сөзүндәндир. Ермәнистанда "ағ" вә "аға" сөзләри илә башлајан чохлу јашајыш мәнтәгә адлары илә әлагәдар бир мәсәләни нәзәрдә тутмаг лазымдыр. Тәдгигат көстәрир ки, топонимләрдә "аға" формасыны кәсб етмиш сөз бә'зи һалларда әслиндә әхи (әрәбҹә "гардаш") сөзүндән ибарәтдир. Орта әсрләрдә Шәрги Анадолуда, Ермәнистанда вә Азәрбајҹанда чохлу әхи дини ҹәмијјәтләри вә завијәләри варды. Әхиләр шејхләр идиләр. Онларын ҹәмијјәтләри феодал зүлмүнә гаршы чыхыр вә сәнәткарларын мәнафеләрини мүдафиә едирдиләр. XV әсрдә Анадолуда әхи (дәрвиш) ҹәмијјәтләри кениш јајылмышды. Шејхләр васитәсилә әхиләр Јахын Шәргин дәрвиш вә суфи орденләри илә әлагә сахлајырдылар.

Түркијә вә Азәрбајҹан һөкмдарлары әхиләрә торпаг саһәләри, кичик мәнтәгәләр бағышлајырдылар. Фарук Сумер бу мүнасибәтлә јазыр ки, әхиләр сијаси бахымдан бир зүмрә идиләр (34, 173). Ермәнистанда чохлу "аға" (әсли әхи), "дәрвиш" вә "шејх" сөзләри илә башлајан кәнд адлары да бунунла бағлыдыр. Лакин "әхи" сөзү данышыгда тәһриф олунараг бә'зи һалларда "аға" шәклинә дүшдүјүнә көрә бүтүн һалларда ону рәнк билдирән ағ вә шәхс адыны билдирән Аға сөзләриндән ајырмаг чәтиндир. Она көрә дә Ағабаш кәнд ады Әхибәш ("әхијә мәхсус әкин јери") мә'насында да ола биләр. Бах: Ағбаш.

АҒАБӘК - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [133]. Ағабәк шәхс адындандыр. XIX әсрин сонларындан сонра мәнбәләрдә ады чәкилмир.

АҒАВЈЕР - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [133, 3] 1918-чи илдә Азәрбајҹан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Јерли тәләффүз формасы Ағбәри. Намә'лум "агав" вә Азәрбајҹан дилиндә "јер" сөзләриндән ибарәтдир. XIX әсрдә Ечмиадзин гәзасында Агавнатун (1441-чи илдән бу кәнд Ечмиадзин килсәсинин вәгфи иди - *150*, 172) вә Јелизаветпол губернијасынын Зәнкәзур гәзасында Агавјурд кәнд адларында "агав" сөзү илә ејнидир.

АГАВЈУРД - Јелизаветпол (Кәнҹә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан рајонунда) кәнд ады [*33, 3*].

АҒ АҒА - Јелизаветпол (Кәнҹә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан рајонунда) кәнд ады [133]. 1918-чи илдә азәрбајҹанлы әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

АҒАГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады [23, 120]. Аға адлы шәхсә (јахуд әхијә) мәхсус гышлаг мә'насындадыр.

АҒАГЧЫ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады. Дикәр ады Аға-Кнчик [133, 3]. 1886-чы илә аид мә'лумата көрә кәндин әһалиси азәрбајҹанлылар вә ермәниләр иди. 1918-чи илдә азәрбајҹанлылар говулмушдур. 1920-чи илдә кәнддә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1967-чи илдә кәнд ермәничә Тсовасар адландырылмышдыр. XIX әсрдә Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында Агај-оғлу мәзрә, Јелизаветпол (Кәнҹә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында Агај, Шимали Гафгазда Тер әјаләтинин Гызыл-Јар даирәсиндә Агај-Биган, Агај-Бурук кәнд адлары, Тер әјаләтинин Хасавјурт даирәсиндә Агај-Гол чај ады [*133, 3*] вә топонимләрлә сыра тәшкил едир. Мә'насы мә'лум дејил.

АҒАДӘРӘСИ - Ирәван хаилығынын Гырхбулаг маһалында кәнд ады [159]. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Катнахпујр адландырылмышдыр. 1948-1949-чу илләрдә кәндин әһалиси Азәрбајҹана көчүрүлмүшдүр. Аға шәхс адындан вә *дәрә* сөзүндән ибарәтдир.

АҒАДИ МЕҺРӘЛИ - Јелизаветпол (Кәнҹә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан рајонунда) кәнд ады [133]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Аға шәхс адындан (јахуд әхи) вә фарсча деһ-"кәнд" сөзләриндән ибарәтдир. Меһрәли адлы шәхсә мәхсус Ағади мә'насындадыр. Бах: Ағуди.

АҒАЗОР- Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады (133,3). 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајҹан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә харичдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир [159]. 1728-чи илә аид түркчә мәнбәдә кәндин Һәсән адлы шәхсә (мүлкәдара) мәнсуб олмасы гејд олунур ("Тимари Һәсән карје-и Агадзор" - *170*, 25). XVIII әсрин әввәлләринә аид ермәничә мәнбәдә (*150*, 358) Агасор кимндир. Бу көстәрир ки, кәндин адында ермәничә *дзор*-"дәрә" сөзү јохдур, әкс һалда ермәничә јазылышда Агасор јазылмазды. Лакин ермәни тарихчиси топоними Агазор көтүрәрәк русчаја Алидзор кими чевирмишдир (57, 216). Кәндин ады "Китаби-Дәдә Горгуд" епосунда чәкилән Ағ һасар (27, 118) топониминин сонралар тәһриф олунмуш формасыдыр: Ағ һасар ады әввәлчә Ағасор, сонра да Ағадзор шәклинә дүшмүшдүр.

АҒАДОСТ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ирәван гәзасында кәнд ады. Еһтимал ки, Ағадост шәхс адыдыр. Дикәр ады Чатгыран [*169*, 62]. Бах: Чатгыран.

АҒАКӘНДИ - 1468-чи илдә "Гапан вилајәтинин Сисәчан наһијәсиндә" кәнд ады [*134*, 168]. 1727-чи илә анд мәнбәдә Ағаји кимидир [*32*, 32] кн, бу да "Ағаја мәхсус" мәнасындадыр. Һәмин мәнбәдә дејилир ки, кәнддә чәми 1 мүсәлман (азәрбајчанлы) аиләси јашајыр (*32*, 233). 1661-чи илә аид сәнәддә онун ерманичә Агантс адландығы көстәрилир [*135*, 221].

АҒАСЫБӘЈЛИ - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады [159]. Јерли тәләффүз формасы Агаслы [*20*, 219]. 1828-1832-чи илләрдә азәрбајчанлы әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. 1926-чы илдән сонра кәнддә језидн күрдләр вә ерманиләр мәскунлашмышдыр. XX әсрин 40-чы илләриндә кәнд ләғв едилмишдир [*20*, 219]. Ағасыбәјли кәндин әсасыны гојмуш нәсилин адыдыр.

АҒА СОФИ - Ерманистанын Әзизбәјов р-нунда дағ ады (60, 61). Ерманичә Сопи (ермәни дилиндә "ф" сәси олмадығына көрә). XX әсрин 30-чу илләриндә Сопи адландырылмышдыр. Әсли Әхи Суфи. Дағын ады Суфи дәрвиш орденинә мәнсуб әхинин гәбри зијарәткаһла бағлыдыр.

АҒАТАЛА - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ерманистанын Красносело рајонунда) кәнд ады. XIX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә нлә әлагәдар олараг кәнд ләғв едилмишдир [*20*, 85]. Аға шәхс адындан вә *тала* "дүзән", "мешә ичәрисиндә ачыг јер" сөзүндән нбарәтдир.

АҒАТГАЈА - Алаверди р-нунда, Лечан дағындан шимал-гәрбдә дағ ады (60, 63). XX әсрин 30-чу илләриндә ерманичә Акаткар адландырылмышдыр. Азәрбајчан дилиндә "ағ отлу гаја" мә'насындадыр.

АҒАТӘПӘ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [133]. XIX әсрин сонларындан сонра кәндин ады мәнбәләрдә чәкилмир. Аға шәхс адындан вә тәпә сөзүндән ибарәтдир.

АҒАЧУРУМ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ирәван гәзасында кәнд ады [*169*, 60]. Әсли Ағ учурум.

АҒАЧАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 139]. Мәнбәдә кәндин һәм дә Дөрдтәпә адландығы гејд олунур (јенә орада). Ағачан кәндин (ондан әввәл гышлағын) әсасыны гојмуш шәхснн адыдыр [*170*].

АҒАЧӘРИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 207]. Башга ады Тантаг [23, 49]. Кәнд Сәлчуг оғузларынын Ағачәри тајфасынын мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Азәрбајчанда Товуз рајонунда Ағачәридағ (һүнд. 1769 м) оронимн илә мәншәчә ејнидир

АҒАФЛЫ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ерманистанын Корус рајонунда) кәнд ады. XX әсрин әввәлләриндә кәндин әсасыны гојмуш нәслин адыдыр.

АҒАҺӘМЗӘЛИ - Ирәван ханлығынын Зәнкибасар маһалында кәнд ады [*159*]. Јерли тәләффүз формасы - Агамзалы. 1828-чи вә 1878-чи илләрдә кәнддә ерманиләр дә јерләшдирилмишдир. 1886-чы илдә кәндин әһалиси азәрбајчанлылардан вә ерманиләрдән ибарәт иди. 1918-чи илдә азәрбајчанлылар говулмушдур [11, 164]. 1922-чи илдән сонра бир һиссәси кери гајыдараг јенидән мәскунлашмышдыр. 1948-чи илдә азәрбајчанлылар Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. 1967-чи илдә кәнд ерманичә Мармарашен адландырылмышдыр. Кәндин ады Әхи (бах: Ағабаш) вә гызылбашларын Һәмзәли тајфасынын [*24*, 192] адындан ибарәтдир. "Әхијә мәхсус Һәмзәли кәнди" мә'насындадыр.

АҒБАБА - Ирәван ханлығынын Сүрмәли маһалында кәнд ады [*159*]. XIX әсрин орталарындан сонра кәндин ады мәнбәләрдә чәкилмир. Кәнд Ағбаба дағынын ады илә адланмышдыр. Бах: Ағбаба дағы.

АҒБАБА - Ирәван ханлығынын Түркијә нлә сәрһәд бөлкәсиндә дағ ады [159]. Дағ орадакы мүгәддәс сајылан Ағбаба пиринин ады илә адланмышдыр. Агбаба дағ снлсиләсн Баш Күнеј, Гаја Күнеј, Гысырдағ, Каллој, Кәчәлдағ, Көјдағ, Икигат, Нахошдағ, Тајагаја вә б. зирвәләрдән ибарәтдир (6, 189). Бөјүк Ағбаба вә Кичик Ағбаба дағлары вардыр. XX әсрин 30-чу илләриндә бу дағлара Гукасјан Метс вә Гукасјан Покр адлары верилмишдир. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Кағызман даирәсиндә Ағбаба дағ бели [*133*, *3*] вә Азәрбајчанда Ағбаба (Кәлбәчәр рајон)

дағ адлары илә мә'нача ејнндир. 1728-чи илә аид түркчә мәнбәдә Тифлис әјаләтиндә дә бир кәндин Ағбаба адландығы гејд олунмушдур [*31*, 157]. "Әхи баба" адындан тәһрифдир. Бах: Ағабаш.

АҒБАШ - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады [159]. 1590-чы илдән мә'лумдур [169, 267]. 1918-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [11, 164]. "Ағбаш" кәнд јаранмаздан әввәл јерин ады олмушдур. Нахчыванда Ағбаш адлы чајын вә Дәвәчи рајонунда Ағбаш кәндинин адлары илә мә'нача ејнидир. "Әхи вә фарс дилиндә бәш ("суварылан јер" әкин јери)" адындан тәһрифдир. Бах: Ағабаш.

АҒБАШ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады (23, 150). "Әхијә мәхсус әкин јери" мә'насындадыр.

АҒБУЛАГ - Ирәван ханлығынын Агин маһалында кәнд ады. Дикәр ады Сүбһанверди. 1886-чы илә аид мә'лумата көрә әһалиси азәрбајчанлылардан вә ермәниләрдән ибарәт иди. 1919-чу илдә азәрбајчанлылар говулмушдур. 1947-чи кәнд ермәнчә Лјусахпур адландырылмышдыр. XIX әсрдә Гафгазда мөвчуд олмуш 24 Ағбулаг топониминдән [*133, 4*] биридир. Сүбһанвердиләр адлы ојмағын "Ағбулаг" адлы јердә мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Ағбулаг Азәрбајчан дилиндә *ағ* "ичмәли су", "ахан су", "јағыш вә гар суларындан гидаланан су" вә *булаг* сөзләриндән ибарәтдир.

АҒБУЛАГ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [*133*]. Кәнд Ведибасар маһалынын Әрмик кәндиндән чыхмыш аиләләрин "Ағбулаг" адлы јердә мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. 1918-1920-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағыдылмышдыр.

АҒБУЛАГ - Ирәван ханлығынын Көјчә маһалында кәнд ады. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. 1728-чи илә аид мә'лумата көрә Алтунтахт адлы кәнддән бир груп аиләнин "Ағбулаг" адлы јердә мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр [170, 12].

АҒБУЛАГ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында дағ ады [133]. Орадакы јајлаг јериндә "Ағбулаг" булағынын адындандыр.

АҒБУЛАГ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Корус рајонунда) кәнд ады. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Зәнкәзур гәзасында јашамыш Ағкөрпү (бах) тајфасынын Ағбулаг адлы јердә мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр (103, 146).

АҒБУЛАГ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абник наһијәсиндә кәнд ады. Дикәр ады Итгыран [169, 257]. Бах: Итгыран.

АҒБУЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел (Шөрејәл) наһијәсиндә кәнд ады. Дикәр ады Гаракилсә [170, 152].

АҒБУЛАГ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады. 1728-чи илдә Дәрәчичәк наһијәсиндә кәнд ады кими чәкилир [23, 119]. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

АҒБУЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [23, 130]. "Башга ады Иланлы" (јенә орада). "Әһалиси Муғанлу әширәтиндәндир" (јенә орада).

АҒБУЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтини Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [23, 76].

АҒБУЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады [23, 114]. "Башга ады Гошабулаг" (јенә орада). 1948-чи илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүш вә ермәни јерләшдирилмишдир. Ермәнчә кәнд Лујс адландырылмышдыр.

АҒБУЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтини Ширакел наһијәсиндә кәнд ады. "Ширванчыг кәндинин јахынлығында јерләшир" [23, 124].

АҒБУЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә Әлигаја (башга ады Сәрданәсә) кәндинә мәхсус мәзрәнин ады [23, 128].

АҒВАНИ - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан рајонунда) кәнд ады (60, 61). Гәдим түрк мәншәли Албан

етнониминин ерманичә тәләффүз формасыдыр. 1950-чи илләрдә кәнд дағылмышдыр.

АҒВЕЈС - Ирәван ханлығынын Сүрмәли маһалында кәнд ады [133, 23]. 1828-1832-чи илләрдә кәндин Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә харичдән кәлмә ерменилер јерләшдирилмишдир [159]. Говулмуш аиләләр инди Азәрбајчана мәнсуб Зәнкилан рајонуна кәләрәк Ағбиз (Агвесјдән тәһриф) кәндинин әсасыны гојмушлар. 1728-чи илә аид түркчә мәнбәдә Ахи-Вејс кимидир [170, 18]. Орта әсрләрдә Јахын Шәргдә суфи орденинә мәнсуб адамлар бири-дикәри үчүн әхи (әрәбчә "гардаш") сајылырды. Кәндин ады Әхи Вејс шәхс адындандыр. Бах: Ағабаш.

АҒВЕРӘН - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [133]. 1918-чи илдә кәндә Түркијәдән кәлмә ерменилер дә јерләшдирилдикдән сонра әһали гарышыг јашамышдыр. 1949-чу илдә кәндин азәрбајчанлылары Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. 1950-чи илдә кәнд ләғв едилмишдир. 1590-чы илә [169, 254] вә 1728-чи илә [170, 34] аид мәнбәләрдә кәндин ады Агвиран кимидир. Азәрбајчан дилиндә ағ (рәнк билдирир) вә виран (ә) "харабалыг" сөзләриндән ибарәтдир. Дикәр ады Кәбир-Әли, әсли "Кәбир ели"дир. Кәнд мәншәчә хәзәрләрә мәнсуб Кәбәр тајфасына мәнсуб аиләләрин "Ағ виранә" адлы јердә мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр.

Ирәван әјаләтинин бир сыра кәнд адларында фарс дилиндә виранә "харабалыг" вә виран "дағыдылмыш", "адам јашамајан јер" [145, 47] сөзләри вардыр. Лакин виранә сөзү данышыгда "өрәнә", виран сөзү "верән" вә "өрән" формаларына кечмишдир. "Виран" ("верән", "өрән") сөзләри илә битән адлар көстәрир ки, бу адлары дашыјан кәндләр гәдим гала харабалығынын јахынлыгларында јаранмышдыр. XVIII әсрин әввәлләринә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтиндә Гаравиран [170, 28], Гараөрән [170, 28], Гарачаөрән [170. 25], Түлкүвиран [170, 61], Һәсәнвиран [170, 43], Ортавиран [170, 34] вә б. кәнд адлары чәкилир. Бах: Гызылөрән.

АҒВИРАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады [23, 104]. "Зәнчирли кәндинин јахынлығында јерләшир" (јенә орада).

АҒВИРАНИ-КӘБИР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 3]. "Бөјүк Ағ виранә" мә'насындадыр.

АҒГАЈА - Ичеван рајонунда, Ичеван шәһәриндән гәрбдә дағын ады (60. 63). XX әсрин 30-чу илләриндә ерманичә Аккар адландырылмышдыр.

АҒГАЛА - Ирәван ханлығынын Көјчә маһалында [159] (XIX әсрин орталарындан сонра Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында - 136, 32) кәнд ады. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ерменилер јерләшдирилмишдир. Јахынлыгдакы ағ рәнкли дашдан тикилмиш гәдим галанын адындандыр.

АҒГАШ - Ирәван ханлығынын Дәрәкәнд-Парченис маһалында кәнд ады [159]. XIX әсрин орталарында кәнд дағылмышдыр. Јахынлыгдакы Ағгаш гајасынын адындандыр. Гајанын ады рәнк билдирән ағ вә гаш "дағ чыхынтысы", "дағын гашы" сөзләриндән ибарәтдир.

АҒГЫРАГ - Ирәван ханлығынын Көјчә маһалында кәнд ады [159]. Кәнд XIX әсрин орталарында дағылмышдыр. Топоним рәнк билдирән *ағ* вә *гыраг* (кәнар) сөзләриндән ибарәтдир.

АҒГУЛА - Әләјәз бөлкәсиндә Хараба кәнд ады. 1878-чи илдә ерменилер кәнди дағытмыш вә XIX әсрин 90-чы илләриндән хараба галмышдыр (6, 152). Ағгүллә адындан тәһрифдир. Ағ рәнкли гүллә формалы гәдим гала мә'насындадыр.

АҒДАБАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зар-Зәмин наһијәсиндә кәнд ады [23, 120]. Рәнк билдирән *ағ* (торпағын сүхурундан рәнкинә көрә) вә монголча дабан "дағ ашырымы" [126, 168] сөзләриндән ибарәтдир. Кәлбәчәр рајонундакы Ағдабан кәндинин ады илә ејнидир.

АҒДАҒ - Ирәван губернијасынын Шәрур - Дәрә Әләјәз гәзасында дағ ады (133, 9).

АҒДАМЛАР - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133, 4]. XX әсрин әввәлләриндә кәнд дағылмышдыр. Топоним рәнк билдирән *ағ* вә *дам* "гышлаш јериндә мал-гараны сахламаг үчүн төвлә" сөзләриндән ибарәтдир.

АҒДАН - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Ичәван рајонунда) кәнд ады [133]. XIX әсрин орталарында бу кәнддән Ашағы Ағдан кәнди јарандыгдан сонра Јухары Ағдан адланмышдыр. 1969-чу илдә кәнд ермәничә Агнахпур, 1978-чи илдә Гандзакар адландырылмышдыр. Актан бир түркмәншәлн тајфанын адыдыр. Еркән орта әсрләрдә Волгабојунда јашамыш бу тајфа Гызыл Ордаја дахил олмушдур. Онун Азәрбајчана кәлиб мәскунлашма вахты мә'лум дејил.

АҒДАШ - Туманјан рајонунда кәнд иди. XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг кәнд ләғв едилмиш, әһалиси Шамлыг вә Ағтала кәндләринә көчүрүлмүшдүр [*20*, 307]. Рәнк билдирән *ағ* вә *даш (гаја)* сөзләриндән ибарәтдир.

АҒДАШ - Ирәван губернијасы Новобајазид гәзасында Бөјүк Мәзрә кәндинин малдарларына мәхсус јурд јеринин ады [136, 34].

АҒДАШ МӘЗРӘСИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Мәвазији-Хатун наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 132]. Ағдаш адлы гајанын јахынлығында мәзрә (әкин јери) мә'насындадыр.

АҒДӘВӘ - Күмрү кәндинин јахынлығында даг ады. Әсли Аг-тава. Азәрбајчанда (Абшеронда) Алатава топоними илә мә'нача ејнидир.

АҒДӘМИР - Ирәван ханлығынын Карбибасар маһалында кәнд ады [*159*]. 1728-чи илдән мә'лумдур [23, 88]. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [*159*]. 1590-чы илә аид мәнбәдә Гызыл Тәмир (бах) кәнди илә јанашы чәкнлир [*169*, 81]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Аг Темур кимидир [*170*, 49]. Аг Темур кәндин әсасыны гојмуш шәхсин адыдыр. Бах: Гызылдәмир.

АҒДӘРӘ - Ирәван ханлығынын Дәрәләјәз маһалында кәнд ады [159]. 1919-чу илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Кәнд "Ағдәрә" дәрәсинин ады илә адланмышдыр. Дәрәнин ады исә рәнк билдирән *аг* (торпағын, сүхурунун рәнкинә көрә) вә *дәрә* сөзләриндән ибарәтдир.

АҒДИВАР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [23, 125]. Еһтимал ки, аг рәнкли гала дивары мә'насындадыр.

АҒДИЗ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [133, 4]. 1918-чи илин әввәлләриндә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Рәнк билдирән аг (торпағын сүхурунун рәнкинә көрә) вә түрк дилләриндә тис "шиш зирвә" [126, 553] сөзләриндән ибарәтдир. 1728-чи илдә Ирәван әјаләти Сүрмәли наһијәсиндә Агдис кимидир [170, 17]. Тифлис губернијасынын Гори гәзасында Агдис дағынын [133] ады илә мә'нача ејнидир.

АҒЗЫБИР - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [136, 32]. Дикәр ады Әбилкәнд [*20*, 297]. 1918-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһаиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1922-чи илдә гачгынларын аз һиссәси гајытмышдыр. 1945-чи илдә кәнд ермәничә Лчап адландырылмышдыр. 1949-чу илдә азәрбајчанлылар Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. Азәрбајчан дилиндә дағлыг әразидә *ағзыбир* "үч тәрәфдән гапалы јер" мә'насындадыр. Азәрбајчанда Ағзыбир (Ағдаш рајону) кәндинин ады илә мә'нача ејнидир.

АҒЗЫБӨЈҮК - Лори бөлкәсиндә Урут чајынын дикәр ады. Ад чајын мәнсәбинин бөјүклүјүнү көстәрир.

АҒЗЫГАНЛЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Шәрабхана наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 24]. Әсли Ахис Ганлы -"Ахис (бах: Ахис) кәнди јахынлығында Ганлы (кәнди) мә'насындадыр. Гәдим түрк мәншәли Канглы тајфасынын адыны әкс етдирир. Бах: Ганлы.

АҒЗЫӘЈРИ - Ирәван губернијасы Новобајазид гәзасында Ағбулаг кәндинә мәхсус јајлағын ады. "Ағзыәјри" јајлагдан ахан кичик чајын адыдыр. "Ағзы (мәнбәји) әјри олан чај" мә'насындадыр.

АҒИН - Ирәван ханлығынын Көјчә маһалында XIX әсрин II јарысында Александропол гәзасында (133, 5) кәнд ады. Јерли тәләффүз формасы Әкин. 1878-чи илдә кәндин азәрбајчанлы әһалиси говулмуш вә ерменилар јерләшдирилмишдир (6, 151). 1961-чи илдә еркән орта әсрләрдә индики Түркијә әразисиндә мөвчуд олмуш Ани шәһәринин (XIV әсрдә зәлзәләдән дағылмышдыр) ады илә Ани адландырылмышдыр. Илк дәфә Ағин топоними XVII әсрдән мә'лумдур (150, 368). Ағин дағынын адындандыр. Бах: Ағиндағы.

АҒИНДАҒЫ - Ширак вадисиндә, Арпачајын сол саһилиндә, Ағин кәндинин јахынлығында дағ ады. Түрк дилләриндә *әгин* "тәпә", "јүксәклик" [*126*, 627] сөзүндәндир. XIX әсрдә Шимали Гафгазда Ставропол губернијасында Еген-Балган [*133*. *300*], Газах гәзасында Агнават (әсли Агинават, *әгин* вә түрк дилләриндә *бәт*, сәтһ, үз, "ашырым" "дағ јамачы" дағын күн дүшән тәрәфи - 143, IV, 2, 1617 сөзләриндән), Нахчыван гәзасында Агинек-тәпә (дағ ады) [*133*], инди Губадлы рајонунда Ајиндағ вә һәмин дағын әтәјиндә Әјнезир (бах: Ејнәзир) топонимләри илә мә'нача ејнидир.

АҒИС - Көјчә бөлкәсиндә Гелам (ерменичә Геғам) дағ силсиләсиндә бир дағын ады (60, 67)

АҒЫЗЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк наһнјәсиндә Шаһарбуз кәндинә мәхсус мәзрәнин ады[23, 116].

АҒЫРЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә кәнд (23, 47). "Әһалиси Шагиабад чамаатындандыр" (јенә орада).

АҒЫТ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтини Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [23, 130]. "Әһалиси Муғанлу әширәтиндәндир" (јенә орада). Әсли Агут. "Ағ отлуг" мә'насындадыр. Бах: Ағуди.

АҒЈАЈЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады [23. 41].

АҒЈАТАГ - Талин рајонунда кәнд ады. 1590-чы илә аид мәнбәдә Ағјатаг јајлаг ады кими көстәрилмишдир [*169*, 334]. 1918-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Рәнк билдирән *ағ* (торпағын ағымтыллығыны билдирир) вә *јатаг* "пајызда гојун салынан дам" (һәр 50 гојуна бир јатаг дүзәлдилирди) сөзләриндән ибарәтдир. Азәрбајчанда Јатагоба (Хачмаз рајону) кәндинин ады илә мә'нача ејнидир. Бах: Гызыл-Јатаг к.

АҒЈОЛ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ерменистанын Сисјан рајонунда) кәнд ады [133]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

АҒЈОХУШ - Басаркечәр рајонунда кәнд ады. 1935-чи илә гәдәр "Зод" совхозунун ады илә Зод адланырды [*20*, 278]. 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. 1590-чы илдән [*169*, 66] мә'лум олан "Ағјохуш" јајлағынын адындандыр.

АҒКӘНД - Ирәван ханлығынын Дәрәләјәз маһалында кәнд ады [*159*]. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмушдур. 1922-чи илдә бир һиссәси кери гајытмыш вә ерменилерлә гарышыг јашамышдыр. XX әсрин 30-чу илләриндә кәндин азәрбајчанлы әһалиси сыхышдырылыб чыхарылмышдыр. 1968-чи илдә кәнд ерменичә Агичадзор адландырылмышдыр. Әсли Әхикәнд. Әхи (титул) вә кәнд сөзүндән ибарәтдир. Бах: Ағабаш.

АҒКӘНД - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ерменистанын Сисјан маһалында) кәнд ады [133]. 1828-чи илдә Иранлан кәлмә ерменилар кәнддә јерләшдирилдикдән сонра әһали гарышыг јашамышдыр [*20*, 180]. 1918-чи илдә азәрбајчанлылар јениндән говулмуш, лакин 1948-чи илдә бир һиссәси кери гајытмышдыр. 1948-чи илдә кәнд ерменичә Ашотаван адландырылмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Әсли Әхикәнд

АҒКИЛИС - Ирәван ханлығынын Көјчә маһалында (инди Ичәван рајонунда) кәнд ады [159]. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Кәндин ады рәнк билдирән *ағ* вә әрәбчә *килис* (килсә) сөзләриндән ибарәтдир. "Ағ рәнкли даштан тикилмиш килсә" мә'насындадыр.

АҒКИЛСӘ - Ирәван ханлығынын Көјчә маһалында кәнд ады. 1728-чи илдән мә'лумдур [*170*, 12]. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһали-

си говулдугдан сонра кәид дағылмышдыр [159]. Илк дәфә 1728-чи илдән мә'лумдур [*170*, 12]. XIX әсрдә Азәрбајчаида вә Ермәнистанда мөвчуд олмуш 10 Ағкилсәдән [133] биридир. Рәнк билдирән *ағ* (килсәнин тикилдији дашын рәнкини билдирир) вә *килсә* сөзләриндән ибарәтдир. "Ағ рәнкли дашдан ткиилмиш килсә" мә'насындадыр.

АҒКИЛСӘ - Басаркечәр рајонунда кәнд ады. 1935-чи илдә ермәничә Азат (орта фарс дилиндә *азат* "верки вермәјән", "сувари" сөзүндән) адландырылмышдыр. Ашыг Әләскәрин доғулдуғу кәнддир. 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Ондан сонра бөјүк ашығын мә'зары да мәһв едилмишдир.

АҒКИЛСӘ - Ахурјан (Дүзкилсә) рајонунда кәнд ады. Дикәр ады Ағјелли. 1829-чу илдә Түркијәдән кәлмиш ермәниләр дә мәскунлашмышлар. 1878-чи илдә азәрбајчанлылар говулмушдур (6, 151). 1945-чи илдә кәнд ермәничә Грашен адландырылмышдыр.

АҒКИЛСӘ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады [159]. 1728-чи илдән мә'лумдур [23, 58]. 1727-чи илә аид мәнбәдә дејилир ки, кәнддә адам јашамыр, шиә олдугларына көрә көчмүшләр [32, 282]. Ондан сонра кәндин јери гоншу кәндләр үчүн мәзрә олмушдур. XIX әсрин орталарында гышлаг әсасында јени мәнтәгә јаранмышдыр. 1918-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра кәид дағылмышдыр.

АҒКИЛСӘ - Азәрбајчанын Јелнзаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Ичеван рајонунда) кәнд ады. 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

АҒКИЛСӘ - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады. 1728-чи илдән мә'лумдур [*170*, 92]. Дикәр ады Кадили (јенә орада). 1919-чу илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмушдур. 1930-чу илдә әһалинин аз гисми гајыдыб јенидән мәскунлашмышдыр. 1948-чи илдә Азәрбајчан әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд дағылмышдыр [20, 220].

АҒКИЛСӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады [23, 120].

АҒКИЛСӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтнинн Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [23, 134]. "Чарчор кәндинин јахынлығында јерләшир" (јенә орада).

АҒКИХЛУ - Ирәван рајонунда кәнд ады. 1951-чи илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәид дағылмышдыр.

АҒЫЛГАЈА - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады. Һүнд. 1788 м. Кечмишдә гојун ағылларынын јерләшдији јердир

АҒЫРЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтнинн Хынзырәк маһалында кәнд ады [*170*, 7].

АҒКӨРПҮ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнитанын Сисјан рајонунда) кәнд ады [133]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. XIX әсрин орталарындан бу кәнддән Ашағы Ағкөрпү кәнди јаранмышдыр. Ағкөрпү кәндин әсасыны гојмуш бир елин [*103*, 146] адыдыр. XIX әсрдә Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында Ағкөрпү кәндинин [99, 504] ады илә мәншәчә ејнидир.

АҒКУЛА - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [133]. XIX әсрин сонларындан сонра мәнбәләрдә чәкилмир. Әсли Ағтүллә. Јахынлығындакы ағ дашдан тикилмиш гүлләнин адындандыр.

АҒКӨЛ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијаынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Корус рајонунда) кәнд ады [133]. XIX әсрин сонларыида кәнд дағылмышдыр. Орадакы "Ағ көл"үн адындандыр.

АҒЛАҒАН - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады [133,5]. Боз Абдал дағ силсиләсинин зирвәләриндәндир. Һүнд 2992 м. Илк дәфә "Китаби-Дәдә Горгуд" епосунда (IV бој) ады чәкилир (27, 69). Түрк дилләриндә рәнк билдирән *ағ* вә мә'насы мә'лум олмајан "*лаган*" сөзләриндән ибарәтдир. XIX әсрдә Ечмиадзин гәзасында Гызыл Лаган (булаг ады), Шимали Гафгазда Ставропол губернијасынын Бөјүк Дербет улусунда Лаган-Худук (дағ ады) [*133*] вә Дағыс-

тан әјаләтинин Тејмурханшура даирәсиндә Чакас-Лаған (133, 80) топонимләри илә мә'нача ејнидир. XX әсрин 30-чу илләриндә фәрманла ерманичә Урасар адландырылмышдыр.

АҒМАНГАН - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады [*133*]. 1590-чы илә аид мәнбәдә јајлаг ады кими гејд олунмушдур [*169*, 66]. Дикәр ады Абдулһасар (133,1). Јерли тәләффүз формасы һәм дә Ағмаған (Мискин Абдалын "Аслан шаһ вә Ибраһим" дастанында: "Һарда галды Ағмағанын елләри"). XIX әсрә аид русдилли әдәбијјатда Ағ Махан формасы да вардыр [*90*, 157]. Дағын ады түрк дилләриндә *ағ* вә *мангкан* "ачыг сарымтыл" [*143*, IV, 2, 2000], ја да *маған* "гашга" [143, IV, 2.2000] сөзләриндәндир. Мәнбәләрдә Ирәван ханлығында (Ошакан кәнди јахынлығында) ерманичә јазылышда Манганос (јашајыш мәнтәгә адларында "ос" сонлуғу ермәни дилиндә јунан мәншәли шәкилчидир) кәндинин ады чәкилир [*135*, 47]. Лакин һәмин кәндин ады XI әсрә аид елә ерманичә мәнбәдә Манкан-Гом кими гејд олунмушдур [*142*, 106]. Мәнбәләрдә бу дағ һәм дә Мағмаған вә Армаған адлары илә мә'лумдур (60, 62). Көјчә көлүнүн һөвзәсинин чәнуб гәрбиндә јерләшән бу дағын зирвәсиндә көл Армаған адланыр (60, 62).

АҒМӘҺӘММӘД - Ирәван ханлығынын Сүрмәли маһалында кәнд ады [159]. 1918-чи илин ахырында Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдуглан сонра кәнд дағылмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәдә Әхи Мәһәммәд кимидир. Гурдлар чамаатынын бир тирәсинин ады иди [*170*, 18]. Әхи (бу сөз барәдә бах: Ағабаш) Мәһәммәд һәмин тирәнин саһибкарынын адыдыр.

АГНАДӘРӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә кәнд ады [170, 7]. Јагут Һәмәвинин (XIII әср) Кәнчә шәһәри јахынлығында гејд етдији Акна галасынын ады илә ејнидир. Мә'насы мә'лум дејил.

АҒОТЛУГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә гышлаг ады [23, 68]. Әрәб графикасы илә јазылышы Ағутлуг кими дә охунур. Мәнбәдә гышлағын һәм дә Мустафабәј гышлағы адландығы гејд олунмушдур (јенә орада). Мал-гаранын отламасы үчүн даһа мүнасиб сајылан ағ чичәкли отлуг јер мә'насындадыр.

АҒОТЛУГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә гышлаг ады [23, 68]. Мәнбәдә гышлағын һәм дә "Гарачылар гышлағы" адландығы гејд олунмушдур (јенә орада).

АҒОТЛУГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә гышлаг ады [23, 67]. Мәнбәдә гышлағын һәм дә Хәндангулу гышлағы адландығы гејд олунмушдур (јенә орада).

АҒӨВРАТ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә кәнд ады [23, 63]. Рәнк билдирән ағ вә әрәбчә рабат "мөһкәмләндирилмиш дүшәркә" сөзләриндән ибарәтдир. Бах: Арбат.

АҒӨРӘН - XVIII әсрин орталарында Ирәван әјаләтинин Катак наһијәсиндә кәнд ады [*150*, 362]. Рәнк билдирән "ағ" вә өрән "хараба гала диварь" сөзләриндән ибарәтдир. Бах: Ағверән.

АҒӨРӘН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә мәзрә (әкин јери) ады [23, 80].

АҒПАРА - Ирәван ханлығынын Дәрәчичәк маһалында кәнд ады [159].1728-чи илә аид мәнбәдә Ахпара (23.116). XIX әсрин орталарында Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә ерманиләр јерләшдирилмишдир. 1886-чы илә аид мә'луматда кәндин әһалиси ермәни иди [136, 60]. Кәндин ады илк дәфә XVII әсрин әввәлләриндә чәкилир [*150*, 362]. Әсли Әхипара. Әхи (бах: Ағабаш) вә пара (әсли фарсча) "кәнддән кәнарда әкин вә бостан үчүн торпаг саһәси" [145, 109] сөзләриндән ибарәтдир.

АҒРЫ ЈАЈЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә јајлаг ады [23, 65]. "Бурада Сүрмәли кәндләринин рәијјәтләри јајлајыр" (јенә орада).

АҒРЫСИФӘТ - Ирәван ханлығынын Саатлы маһалында кәнд ады [*159*]. Јерли тәләффүз формасы Әјрисифәт. 1828-чи илдә ерманиләр тәрәфиндән азәр-

бајчанлылардан ибарәт әһалиси говулдугдан сонра Түркнјәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишләр. 1940-чы илдә кәнд ләғв едилмишдир (6,169). Түрк дилләриндә ағру "сакит" (јаваш ахан мә'насында)(93, 49) вә суват "суварылан саһәдә даирәвн ахыдылан су" сөзләриндән ибарәтдир. Бах: Арисубат. Азәрбајчанда Пирсаат чајынын орта ахынында Сәбәт дүзү топоними илә мә'нача ејнидир.

АҒРЫСИФӘТ - Ирәван ханлығынын Карбибасар маһалында кәнд ады [*159*]. 1939-чу илдә кәнд ермәничә Дзорагјуг адландырылмышдыр.

АҒРЫЧА - Ирәван ханлығынын Көјчә маһалында кәнд ады [159]. Ајрыча адынын рус дилиндә јазылыш формасыдыр. Јерли тәһриф формасы Әјричә. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси ермәниләр тәрәфиндән говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [*159*]. XIX әсрдә Азәрбајчанда вә Ермәнистанда мөвчуд олмуш 6 Ајрыча кәнд адынын [*133, 9*] биридир. Кечмишдә мүәјјән кәндин бир груп аиләсинин һәмин кәндә мәхсус торпаг саһәсиндә јаратдығы јени јашајыш мәнтәгәси "Ајрыча" вә "Јеничә" адланырды. "Ајрыча" илә "Јеничә" арасында фәрг онда иди ки, биринчи һалда кәнд верәчәји веркини ајрылыгда, икинчиси исә ана кәндлә бир јердә өдәјирди. Белә јашајыш мәнтәгәси "Јарымча" да адланырды, чүнки јени мәнтәгәнин әһалиси ана кәндин әһалиси илә бир ичма, бир чамаат олараг галырды.

АҒСУ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәндин ады [*133*]. XX әсрин әввәлләриндә кәнд дағылмышдыр.

АҒТАБАН - Ермәнистанда Зәнкәзур дағ белинин чәнуб һиссәсиндә дағ ады (60, 66). XX әсрин 30-чу илләриндә ермәничә Артапан адландырылмышдыр. Түрк дилләриндә ағ вә монголча дабан "дағ ашырымы" сөзләриндән ибарәтдир. Бах: Ағдабан.

АҒТАЛАҒ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Диличан рајонунда) кәнд ады. 1949-1950-чи илләрдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд дағылмышдыр. Рәнк билдирән ағ вә түрк дилләриндә талаг "дағ зирвәси" [126, 542] сөзләриндән ибарәтдир.

АҒТЕХ - XVIII әсрин әввәлләриндә Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк наһијәсиндә кәнд ады [150, 362]. Азәрбајчан дилиндә рәнк билдирән ағ вә фарсча тег "торпаг", "сүхур" (145, 205) сөзләриндәндир.

АҒУДИ - Азәрбајчанын Јелизаветпол губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан рајонунда) кәнд ады [*133, 6*]. 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1922-чи илдә әһали кери гајытмыш вә ермәниләрлә гарышыг јашамышдыр. 1988-чи илдә кәндин Азәрбајчанлы әһалиси говулмушдур.

Ермәнистан әразисиндә ән гәдим түркмәншәли топонимләрдәндир. Илк дәфә ер.әв. VIII әсрә аид Урарту мәнбәләриндә Кичик Гафгазда Акутаини ады чәкилир (бах: 14, 55). Бу адын "*ини*" һиссәси Урарту дилиндә мәкан билдирән шәкилчидир. Она көрә дә мәнбәдәки Акута ады илә Агуди топониминин ејнилијинә шүбһә ола билмәз. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Олтин даирәсиндә Агут-Ком (кәнд вә јајла ады)(133,6), Кутаис губернијасынын Зугдиди гәзасында Ахути (кәнд ады)(133, 24), Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында Акут-гаја (дағ ады)(133, 10), Нахчыван гәзасында Агут-Ир (кәнд ады) (133, 6), Азәрбајчанда Губа гәзасында Огуди (гышлаг ады) [133, 122] топонимләри илә мәншәчә ејидир. Азәрбајчанда Шәки р-нунда Өһүд (XIX әсрә аид мәнбәләрдә Охут шүбһәсиз ки, Окут адынын фонетик формасы) кәндинин ады да бу сыраја аид едилә биләр.

АҒХАЧ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Мәвазијн-Хатун наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 132]. Үстүндә хач рәсми олан даш, гаја мә'насындадыр.

АҒХАЧ - Ирәван губернијасынын Дәрәләјәз маһалында кәнд ады [133]. 1847-чи илдә Түркијәдән кәлмә ермәниләр дә мәскунлашмышдыр. 1919-чу илдә азәрбајчанлылар говулмушдур. XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар кәнд ләғв едилмишдир.

АҒЧА - XVIII әсрин орталарында Ирәван әјаләтинин Карни наһијәсиндә кәнд ады. Ермәничә јазылышы Агчаотс кимидир [*150*, 358].

АҒЧААРХ - Октемберјан рајонунда кәнд иди. 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады кими гејд олунур [23, 91]. "Әһалиси Синли әширәтиндәндир" (јенә орада). 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркиәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Аревик адландырылмышдыр. Рәнк билдирән ағча (ағымтыл) вә арх сөзләриндән ибарәтдир.

АҒЧАВӘНК -1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 14]. Һәмин мәнбәдә дејилир ки, кәнддә адам јашамыр, шиә олдугларына көрә көчмүшләр [23, 281].

АҒЧАВИРАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 88].

АҒЧАВИРАН - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 222].

АҒЧАГАЈА - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Шәрабхана наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 241].

АҒЧАГАЛА - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында (сонра Талин р-нунда) кәнд ады [33, 4]. 1590-чы илдән мә'лумдур [*169*, 63]. 1728-чи илә аид мәнбәдә кәндин һәм дә Уруш адландығы гејд олунур [*170*, 53]. 1828-1832-чи илләрдә кәнддә харичдән кәлмә ермәниләр дә мәскунлашмышлар [*159*]. 1918-чи илдә кәндин азәрбајчанлы әһалиси говулмушдур. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Базмаберд, 1978-чи илдә Тхаскашен адландырылмышдыр. Јахынлығындакы "Ағчагала" харабалығынын адындандыр. Харабалыг исә гәдим Јервандашат шәһәринин галыгларыдыр. XVII әср ермәни мүәллифи јазыр ки, гәдим Јервандашат индики Ағчагаладыр [*57*, 61]. Ағчагала "ағымтыл рәнкли дашдан тикилмиш гала" мә'насындадыр. XIX әсрдә Азәрбајчанда вә Ермәнистанда мөвчуд олмуш 9 Ағчагала топониминдән [*133*] биридир. Ағчагала топоними "Ағчагала Сүрмәли" формасында илк дәфә "Китаби-Дәдә Горгуд" епосунда чәкилир(27, 78). Шәрги Түркијәдә, Гарс чајы үстүндә јерләшән һәмин Ағчагаланы XVII әсрин әввәлләриндә бир ермәни мүәллифи дә гејд етмишдир [*91*, 17]. Һәмин Ағчагала орта әсрләрдә санчаглығын мәркәзи иди.

АҒЧАГАЛА - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [169, 85]. Мәнбәдә кәндин һәм дә Хатункәнди адландығы көстәрилир (јенә орада).

АҒЧАГАЛА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә кәнд ады [23, 48].

АҒЧАГАЛА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [170, 16].

АҒЧАГАЛА - XVIII әсрин әввәлләриндә Гегаркуни маһалында (Көјчә маһалында) кәнд ады [150, 360].

АҒЧАГАЛА - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Красноселск рајонунда) гышлаг ады. XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг гышлаг дағылмышдыр.

АҒЧАГАЛА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Мәзрә наһијәсиндә кәнд ады [23, 62].

АҒЧАГАЛА - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ағчагала наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 182].

АҒЧАГЫШЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә кәнд ады. "Пирилу чамаатына мәнсуб гышлагдыр" [*170*, 16].

АҒЧАГЫШЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 7]. Мәнбәдә кәндин Шагиабад (Шәкиабад) чамааатына мәхсус олмасы гејд едилир [*170*, 7].

АҒЧАГЫШЛАГ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [*133*]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады иди [23, 83]. "Башга ады Черчеракин" (јенә орада). 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Ирандан кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1922-чи илдә әһалисинин бир һиссәси гајыдараг ермәниләрлә гарышыг јашамышдыр. XX әсрин 30-чу илләриндә азәрбајчанлылар сыхышдырылыб чыхарылмышдыр.

АҒЧАҒЫШЛАГ - Ирәван ханлығынын Зәнкибасар маһалында кәнд ады [*159*]. 1728-чи илдә мә'лумдур [*170*, 70). 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ерманиләр јерләшдирилмишдир. 1978-чи илдә кәнд ерманича Гетапи адландырылмышдыр.

АҒЧАҒЫШЛАГ - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады [159]. 1728-чи илдән мә'лумдур [23, 49]. "Әһалиси Гәмәрли чамаатындандыр" (јенә орада). 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ерманиләр јерләшдирилмишдир. 1948-чи илдә кәнд ерманича Гетабсат адландырылмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәјә көрә кәнд "Кәмәрлу чамааты"нын гышлағы әсасында јаранмышдыр [*170*, 9].

АҒЧАҒЫШЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә гышлаг ады [23, 42].

АҒЧАҒЫШЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады [23, 101]. "Башга ады Хатункәнд" (јенә орада).

АҒЧАҒЫШЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә Течирлу кәндинә мәхсус гышлағын ады [23, 66].

АҒЧАДАМАН - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Базарчај наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 156]. Рәнк билдирән *ағча* (ағымтыл) вә түрк дилләриндә *таман* "әтәк", "диб" (126, 542) сөзләриндән ибарәтдир.

АҒЧАКӘЛКИД - 1728-чи илдә Рәван әјаләтинин Мәзрә наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 15]. XVIII әсрин орталарына аид ерманича мәнбәдә Ағча-Килид кимндир [*150*, 360]. Адын бу јазылышы дүзкүндүр. Азәрбајчанча *ағча* вә фарсча *килид* (әсли кәлат) "гала" [145, 108] сөзләриндән ибарәтдир.

АҒЧАКӘНД - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Зар наһијәсиндә кәнд ады [169, 328].

АҒЧАКӘНД - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 334]. 1728-чи илә аид мәнбәдә дә чәкилир [23, 150]. Мәнбәдә дејилир ки, кәндлә адам јашамыр [32, 242].

АҒЧАКӘНД - Ирәван губернијасынын Дәрәәләјәз гәзасында кәнд ады [*133*]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

АҒЧАКИЛСӘ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 222].

АДА - XVII әсрдә Көјчә көлүнүн ичәрисиндә аданын ады [*150*, 360]. Бах: Көјчә. "Ала" сөзү оғуз дилләри үчүн сәчијјәви олдуғуна көрә (башга түрк дилләриндә "арал"дыр) көрүнүр, топоним оғузлара аиддир.

АДАМБАЗАР - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 334].

АДАМХАН - Мартуни р-нунда кәнд ады. 1940-чы илләрин ахырларында кәнд дағылмышдыр. Адамхан шәхс адындандыр.

АДАТӘПӘ - Азәрбајчанын Јелизаветпол губернијасынын Газах гәзасында (инди Ерманистанын Туманјан рајону) гышлаг ады [133]. Адатәпә дағынын адындандыр.

АДАТӘПӘ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады [133, 6]. Адатәпә Көјчә көлүнүн шәрг саһилиндә јарымаданын адыдыр. Дикәр ады Арданыш. Бах: Арданыш. Азәрбајчанын Газах бөлкәсинин малдар елләринин јајлаг јери олмушдур. Әсл ады Адајтәпә. Түрк дилләриндә адај (ада) вә *тәпә* сөзләриндән ибарәтдир. XIX әсрдә Шимали Гафгазда Тер әјаләтинин Налчик даирәсиндә Адај-Су (чај ады), һәмин әјаләтин Владикавказ даирәсиндә Адај-Хох (дағ ады), Азәрбајчанда Губа гәзасында Адакар (дағ ады) [*133*] топонимләри илә мә'нача ејнидир. Түрк дилләриндә *ада* (адај) вә *ата* "дөрд тәрәфдән су илә әһатә олунмуш гуру саһә, јер" мә'насындадыр. Гуруда исә бу сөз јумруварь формалы габарыг тәпә билдирир. (Түркмәнистанда ада "гум тәпәси" сөзү барәдә бах: С.Атанијазов. Түркменистанын географик атларынын дүшүндиришли сөзлүги. Ашгабад. 1980, с.23).

АДАТЛЫ - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады [*159*]. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһали говулдугдан сонра [*159*] кәнд дағылмышдыр. Адатлы дағынын адындандыр.

АДАТЛЫ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [*133*]. 1728-чи илдәки мәнбәдә Адәтли кимидир. [*170*, 20]. Адатлы дағынын адындандыр.

АДАТЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [23, 71]. Адатлы дағынын адындандыр.

АДАТЛУ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында ики дағын ады [*133,6*]. Еһтимал ки, орта әсрләрдә Шаһсевәнләри Адатлы тајфасы да адыны бу дағдан алмышдыр, чүнки бу дағ онларын да јајлаг јерләри иди. XIX әсрдә Дағыстан әјаләтинин Анди даирәсиндә Адатлмеер (Адатлы дағы) дағ ады илә ејнидир. Мә'насы мә'лум дејил.

АДЈАМАН - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [133]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Мәзрә вә Ширакел наһијәләриндә Адыјаман ики кәндин ады кими гејд олунмушдур (23, 61; 23, 126]. 1919-чу илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Гарновит адландырылмышдыр. 1590-чы илә [*169*, 254] вә 1728-чи илә [*170*, 15] аид түркчә мәнбәләрдә кәндин ады Адијаман кимидир. Һәлә XIX әсрин I јарысында бу кәндин Јухары Адјаман (бах) вә Ашағы Адјаман (бах) мәнтәгәлри јаранмышдыр. XIX әсрдә Шәрги Түркијәдә Адијаман (башга ады Хисн Мансур) галасынын ады илә мәншәчә ејнидир. Топонимин мә'насы мә'лум дејил. Ер.әв. VIII әсрдә Урарту чарларынын јазыларында индики Ермәнистан әразисиндә Ајдаман "өлкә" ады чәкилир. Биз һәмин топоними Адјаман ады илә мәншәчә ејнилијини гејд етмишик (бах: 15). Бах: Ајдаман.

АЗАДЕК - Ирәван ханлығынын Шәрур-Дәрәләјәз маһалында кәнд ады [*159*]. 1727-чи илә аид мәнбәдә кәнддә үч ермәни аиләсинин јашадығы гејд олунмушдур [32, 305]. 1828-1832-чи илләрдә кәнддә харичдән кәлмә ермәниләр дә јерләшдикдән сонра әһали гарышыг јашамышдыр. XX әсрин әввәлләриндә азәрбајчанлылар сыхышдырылыб чыхарылмышдыр. Гәдим түрк дилләриндә асу "гырмызы кил" [93, 64] вә фарсча тек "торпаг", "сүхур" [145, 205], ја да һәмин дилдә дәк "јағышдан сонра су илә долан шоран чөкәклик", "шор көл", "шоран торпаг", "биткисиз јер" (45, 67) сөзләриндән ибарәтдир. Ола биләр, бу топоним Азад шәһәр ады илә бағлыдыр. Һәмдуллаһ Гәзвини (XIV) Ордубаддан 30 км аралыда Киланчајын үстүндә Азад шәһәринин јерләшдијини јазыр. Онда бу кәндин ады Азад вә деһ фарсча "кәнд" сөзләриндән ибарәтдир.

АЗАДКАҺА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Көјчә наһијәсиндә кәнд ады [23, 55]. Азад шәхс адындан вә Азәрбајчан дилиндә каһа (мағара, зағa) сөзүндән ибарәтдир. Әсли Әсәдкаһа, Әсәд шәхс адындан вә каһа "мағара", "зағa" сөзүндән ибарәтдир.

АЗАДКАҺА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [23, 125]. Һачы Бајрам кими дә танынаыр (јенә орада).

АЗАКЛАР - Ирәван ханлығынын Гырхбулаг маһалында кәнд ады [*159*]. 1828-1832-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [*159*]. Азаклар кәндин әсасыны гојмуш нәслин адыдыр. Еһтимал ки,еранын әввәлләриндә Шимали Гафгазда јашамыш Јазык тајфасынын адындандыр. Иосиф Филави јазыр ки, Јазык печенегләрин бир тајфасыдыр. (Н.А. Месерский. История Иудейской войны Иосифа Флавия в древие русском переводе. М-Л, 1958, с. 454).

АЗӘРКУ - 1550-чи илдә Рәван әјаләти Карби наһијәсиндә кәнд ады [169, 93]. Азәрбајчан дилиндә (әсли әрәбчә һесар) һасар "мөһкәмләндирилмиш кәнд", "гала", "гала дивары" [145, 237] вә фарсча куһ "дағ" сөзләриндән ибарәт тәһриф олунмуш аддыр.

АЈАГШОРЧА - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады. 1919-чу илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Кәндин ады "Ајагда (јә'ни әтәкдә) јерләшән Шорча кәнди" мә'насындадыр. Бах: Шорча.

АЈАЗЛЫ - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында, сонра Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133, 26]. 1918-1919-чу илләрдә әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1938-чи илдә кәнд ермәничә Ајгестан адландырылмышдыр. Әсли Ајаслы. Еһтимал ки, кәтирилмә аддыр. Анадолунун шәргиндә орта әсрләрдә Ајас маһалындан [*34*, 198] кәлмиш аиләләрин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Бах: Ајаслу-Кәбир.

АЈАРЛЫ - Ирәван ханлығынын Гарбибасар маһалында, сонра Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында (133, 26) кәнд ады [159]. Илк дәфә 1728-чи илдән мә'лумдур [*170*, 68]. Һәмин мәнбәдә Әјарлы кимидир (јенә орада). 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1978-чи илдә кәнд ермәничә Лернаметс адландырылмышдыр. Мәншәчә Шәрур-Дәрәләјәз гәзасындакы Ајар (бах: Әјар) кәндиндән чыхмыш аиләләрин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр.

АЈАСЛУ-И КӘБИР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карпи наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 9]. "Бөјүк Ајаслы" мә'насындадыр. Мәнбәдә кәндин һәм дә Гушчу адландығы гејд олунур (јенә орада). Мәншәчә кәнд Шәрги Түркијәдә (Киликијада) орта әсрләрдә мөвчуд олмуш Ајас маһалындан кәлмиш аиләләрин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр.

АЈАСЛУ-САГИР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карпи наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 9]. "Кичик Ајаслу" мә'насындадыр. Ајаслу Кәбир (Бөјүк Ајаслу) кәндиндән јаранмыш мәнтәгәдир.

АЈВАЗЛЫ - Касак чајы һөвзәсиндә кәнд ады. 1920-чи илдә ермәниләр бу кичик кәндин әһалисинин бир һиссәсини өлдүрмүш, дикәр һиссәсини тахыл гујуларына долдуруб үстләринә даш төкмүшләр (6, 152).

АЈГЫЗПАРЧИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 4]. Әсли Ахис Парчи, јә'ни "Парчи кәнди јахынлығында јерләшән Ахис кәнди". Бах: Ахис (Ечмиадзин гәзасы). Парчи топоними барәдә бах: Парченис.

АЈГЫРБАГ - Пәмбәк силсиләсиндә дағ ады.

АЈГЫРКӨЛ - Ечмиадзин р-нунда кәнд ады. 1918-1919-чу илдә әһалиси говулмуш вә харичдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1978-чи илдә кәнд ермәничә Акналич адландырылмышдыр. Ајгыркөлүн адындандыр. Бах: Ајгыркөлү. Түрк дилләриндә *ајгыр* отунун адындан вә *кол* сөзүндән ибарәтдир. "Әтрафында ајгыр оту битән көл" мә'насындадыр. Газахыстанда Ајгырбулаг вә Ајгыркөл [*108*, 18] топонимләри илә мә'нача ејнидир.

АЈГЫРКӨЛ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында көл ады. Ермәничә Метсамор -Јералты булаг суларындан гидаланыр.

АЈҒЫРКӨЛҮ - Ширак вадисиндә дәринлији 10 м, саһәси 5 кв.км. көлүн ады. (6, 222). "Китаби Дәдә Горгуд" епосунда "Ајгыркөзлү сују" һидроними илә (27, 50) сәсләшир.

АЈДАН - Ирәван ханлығынын Дәрәчичәк маһалында кәнд ады [159]. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр (јенә орада). Шәрги Түркијәдә (Киликијада) орта әсрләрдә мөвчуд олмуш Адан шәһәринин адындандыр. Һабелә бах: Ағдан.

АЈДАМАН - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады [133, 7].

АЈДАМАН - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында чај ады [133, 7].

АЈДЫНЕВ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 129]. Гызылбашларын Ајдынели тајфасынын [*15*, 16] адындан вә *ев* "дајаначаг" [*93*, 162] сөзүндән ибарәтдир. Гејд етмәк лазымдыр ки, бә'зи гәдим топонимләрдә ев һәм дә "тикинти", "бина", "ибадәт еви" мә'насындадыр: XIX әсрдә Кутаис губернијасынын Шаропан гәзасында Колеви (кол тајфасынын адындан) вә Сигнах гәзасында Кулеви (133, 139 вә 147); Татев - Албанијада монастыр, Авеј (әсли "Ај-ев") Газах р-нунда гәдим ибадәткаһын јерләшдији дағ ады вә с. (Авеј дағынын зирвәсиндәки икиотаглы Ај мәбәди һаггында кениш мә'лумат үчүн бах:

Фирузә Мурадова вә *Чәфәргулу Рустәмов.* Гафгаз Албанијасынын абидәләри. "Әдәбијјат вә Инчәсәнәт" гәзети, 1990, № 42).

АЈДЫНКӘНД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [23, 129].

АЈДЫНКӘНДИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [23, 108]. "Кәндин башга ады Арыгвәли" (јенә орада). Бах: Арыгвәли.

АЈДЫН ДӘРВИШ - XVIII әсрин орталарында Ирәван әјаләтиндә кәнд ады [*150*, 339]. "Ајдын адлы дәрвишә мәнсуб" мә'насындадыр.

АЈДЫНЛЫ - Ечмиадзин р-нунда кәнд ады. 1918-1919-чу илләрдә әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Ленугс адландырылмышдыр. Орта әсрләрдә Анадолуда јашамыш Јерјүк тајфа бирләшмәсинин Ајдынлы тајфасынын (бах: 34) мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр.

АЈДОҒМУШ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [23, 135]. Көзлүбулаг да адланыр (јенә орада). Башга ады Гараөрән (јенә орада). Ајдоғмуш шәхс адындандыр.

АЈЫДӘРӘСИ - Ирәван губернијасы Новобајазнд гәзасында Тохлуча кәндинә мәхсус гышлаглардан биринин ады [136, 33].

АЈЫБАСАН - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 268].

АЈЫГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 39]. Мәнбәдә кәндин һәм дә Тәкзор адландығы гејд олунмушдур [23, 83]. "Әркүк кәндинә мәхсус гышлаг" адыдыр (јенә орада).

АЈЫЈАТАҒЫ - Талин р-нунда хараба кәнд ады. 1914-чү илдә ермәниләр дағытмышлар (6, 152).

АЈНАЛЫ - Талин р-нунда кәнд ады. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә 1915-1928-чи илләрдә Түркијәдән кәлмә ермәнләр јерләшдирилмишдир [*20*, 111]. Анадолунун Гарс әјаләтиндә Ајналы [*36*] кәндинин ады илә мәншәчә ејнидир. Еһтимал ки, тајфа адыдыр.

АЈНАХЛЫ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Корус р-нунда) кәнд ады [133]. XX әсрин әввәлләриндә кәнд дағылмышдыр. Мә'насы мә'лум дејил.

АЈРАБЧА - Ирәван губернијасы Новобајазид гәзасында Тохлуча кәндинә мәхсус гышлаглардан биринин ады [136, 34].

АЈРАНЛЫ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Ајранлы дағынын адындандыр.

АЈРАНЛЫ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында дағ ады [133]. Дағ орадакы "Ајранлы" булағынын ады илә адландырылмышдыр.

АЈРЫМ - Нојемберјан р-нунда кәнд ады. 1960-чы илдә кәнд ермәничә Пхтован адландырылмыш вә 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Орта әсрләрдә Ирәван әјаләтиндә јашамыш түркмәншәли Ајрым (Ајрум) тајфасынын мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Ајрымларын мәншәји һаггында дәгиг тарихи мә'лумат јохдур. А.Бакыханова көрә Әмир Тејмур 1402-чи илдә Анкара вурушмасындан сонра 50 мин түрк аиләсини Ирәванда, Гарабағда вә Кәнчәдә јерләшдирмишдир. Еһтимал ки, бу елләр сонра Ајрум (Ел-Рум адынын тәһрифи) адланмышдыр. И.Шопенә көрә Түркијәдә Иконум султанлығы ләғв едилдикдән сонра түркләрин бир һиссәси Әрмәнијәјә кечәрәк Ајрумлу (631 аилә), Сејид Ахсалы (311 аилә), Ташанлы (124 аилә) вә Саатлы (160 аилә) адлары илә јашамышлар (159). Кичик Гафгазда вә Газах гәзасында сәпәләнмиш ајрымлар Агсаг Ајрум, Гушчу Ајрум, Баганис-Ајрым (түрк дилләриндә баканес "чајын ашағы ахарында гуру мәчрасы" сөзүндән), Даданис Ајрум (Даданис кәнд адыдыр), Полад Ајрум вә б. голлара бөлүнмүшдүр.

АЈРЫМ - Туманјан р-нунда кәнд ады. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

АЈРЫЧА - Шәрур-Дәрәләјәз маһалы илә Көјчә маһалы арасында, Кичик Гафгазын чәнуб әтәкләриндә јајлағын ады [159]. 1590-чы илә аид түркчә мәнбәдә "Әјрнчә јајлағы ки, Шәрур чамааты јајлајыр" кимидир [*169*, 66]. Бөјүк Ајрыча вә Кичик Ајрыча вардыр. Орадан ахан кичик чај да Ајрыча адланырды. Түрк дилләриндә *ојрича* "чај ахан чөл", "чај ахан јајла" сөзүндәндир.

АЈСАСЫ - Ирәван ханлығынын Дәрәләјәз маһалында кәнд ады [159]. 1727-чи илә аид мәнбәдә "Ајысәси" кимидир [23, 288]. Мәнбәдә кәнддә 2 ермәни аиләсинин јашадығы гејд олунмушдур [јенә орада]. 1946-чы илдә кәнд Гызылкүл адландырылмышды. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. XIX әсрдә Шимали Гафгазда Дағыстан әјаләтинин Кајтаг Табасаран даирәсиндә Ајсатәпә (дағ ады), Тер әјаләтинин Тејмурханшура даирәсиндә Ајсигоретепе (дағ ады) топонимләри (133, 9) илә мә'нача ејнидир. Евенкчә акса "гаја", "һүндүр саһил", "манчурча јакса "киринтили-чыхынтылы саһил", екса "гаја" [126, 197] сөзүндәндир.

АЈСАСЫ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Мегрн р-нунда) кәнд ады [33]. 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

АЈСОРКӨЛ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады. Көл Ајсор вә Түрк көлү дә адланмышдыр [*20*, 219]. Әввәлчә әһалиси азәрбајчан түркләриндән ибарәт кәндә XIX әсрин I јарысында ајсорлар да кәлмишләр. 1918-чи илдә дашнаклар тәрәфиндән кәндин Азәрбајчанлы әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир.

АЈТАГ-Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады (133, 1).

АЈТАХТ - Ирәван ханлығынын Карбибасар маһалында кәнд ады [159]. 1728-чи илә аид мә'луматда һајтаг формасындадыр [23, 92]. "Әһалиси Албатанлы әширәбидәндир" (јенә орада).Әсли Аг-тахт. Рәнк билдирән *аг* (торпағын сухурунун ағымтыллығыны билдирир) вә әрәбчә *тәхт* "јүксәклик" [145, 211] сөзләриндән ибарәтдир. Чәнуби Гафгазда бир сыра топонимләрдә "*тахт*" (мәсәлән Нахчыванда Шаһтахты топониминдә) сөзү илә түрк мәншәли тахта "дағ дөшүндә һамар јер" (мәсәлән, XIX әсрдә Газах рајонунда Агтахтатәпә дағ ады - 133, 6) сөзләри бә'зи һалларда данышыгда гарышдырылмышдыр.

АЈТӘВИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә Овала кәндинә мәхсус мәзрә [23, 132] ады.

АКАС - Ирәван ханлығынын Карбибасар маһалында кәнд ады [*159*]. Јерли тәләффүз формасы Ахыс. 1918-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр . Еһтимал ки, мәншәчә јунан дилиндә агиос "мүгәддәс (јер) " мә'насындадыр. Бах: Ахаску вә Һахыс.

АХИКӘНД - Ирәван ханлығынын Гырхбулаг маһалында кәнд ады [*159*]. Дикәр ады Мурадтәпә. 1920-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси ермәниләр тәрәфиндән говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Нахчыван ханлығында Шәрур маһалындакы Акикәнд кәнд ады [*159*] илә мә'нача ејнидир. Әсли Әхикәнд. "Әхијә мәнсуб кәнд" мә'насындадыр. Бах: Ағабаш.

АКО - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында гышлаг ады [133, 6]. XIX әсрдә Батум әјаләтиндә Ахо (кәнд ады) вә Гарс әјаләтинин Олтин даирәсиндә Ахо (кәнд ады) вә Гарс әјаләтинин Олтин даирәсиндә Ахо (дағ ады) [*133, 24*] топонимләри илә мә'нача ејнидир. Орта әсрләрдә Түркијә әразисиндә јашамыш Акјо тајфасынын [*90*, 19] адыны әкс етдирир. Албанијада Артсак әјаләтиндә IV әср һадисәләри илә әлагәдә чәкилән Аку (ермәничә јазылышда Һаку) кәнд ады (Албан тарихи, I китаб, 10-чу фәсил) илә әлагәси ајдын дејил.

АКУҺК - XVIII әсрин орталарына аид ермәничә мәнбәдә Көјчә маһалында бир кәнд ады [*150*, 360].

АКСАК - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [*133*]. Ирәван ханлығы дөврүндә бир маһал бу кәндин ады илә Сејидли-Ахсаглы (Ајрым елинин Сејидли голунун ады) адланырды.Бах: Ајрым. XIX әсрин II јарысында бу маһал Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасынын тәркибиндә иди. Ахсаглынын әсл ады Аксаклудыр [1728-чи илә аид мәнбәдә Аксаклу - *170*, 7). Кәндин ады исә

Түркијәдә орта әсрләрдә Аксакгала наһијәсинин ады илә бағлыдыр. Ермәнистан әразисиндә XIX әсрдә Ангар-Саг (Әнкәр-сак) (бах), Сарсахлы (Сары-Саклы) (бах), Сејид-Ахсаглы (бах) вә Талыш дағ силсиләсиндә Мирзә-Саг дағ ады вә Пир-Сак (бах) топонимләри илә сыра тәшкил едир. Түрк дилләриндә рәнк билдирән ак вә сак "ичмәли су" [93, 480] сөзләриндән ибарәтдир. Бах: Ахсаг Тавус вә Ахсаг Тојуг.

АКУРИ (АХУРА) - Ирәван хаилығынын Дәрәләјәз маһалында кәнд ады [159]. Бөјүк Арарат дағынын јамачында јерләшән бу кәнд 1840-чы илдә зәлзәләдән дағылмышдыр. (М.Ф.Ахундовун "Мүсјө Жордан вә Дәрвиш Мәстәлишаһ" комедијасында чадукәр Мәстәлишаһ Шәһрәбану ханыма дејир: "Әчиннәләрә, ифритәләрә һөкм етдим ки, тамам Нахчыван, Шәрур маһалларынын дағларыны галдырыб јер илә јексан етдиләр ки, зәрбиндән Агри дағынын бир тәрәфи дә гопуб төкүлүб Акур кәндини батырды". М.Ф.Ахундов. Әсәрләри. I чилд, с.68). Кәндин сағ галмыш әһалиси көчүб һаггында данышдығымыз кәнди јаратмышдыр. Она көрә кәнд Јени Ахура адланмышдыр. Илк дәфә Урарту мәнбәләриндә (ер.әв. VIII әср) Акуриајни кимидир. Гәдим Акури кәнди илк дәфә "Китаби-Дәдә Горгуд"да Аргури ("Аргури јатан Алатаг") кимидир (27, 37). XVII әсрин әввәлләриндә кәндин ады Аргури кими јазылмышдыр[*160*, 53]. XIX әсрдә Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында Акори, һәмин губернијанын Олтин гәзасында Акуртис, Телави гәзасында Акури, Акурис - мта [*133*, *10*], Нахчыванда мәнбәјини Кечәлтәпә дағындан алан Ахурчај, Гусар р-нунда Ахурчај вә с. топонимләрлә мәншәчә ејнидир. Күрчүстанын Кахети бөлкәсиндә Акури адлы кәнд 1407-чи илдән мә'лдумдур. (Грузинские донументы IX-XV вв. М. 1982, с.116.).Гәдим түрк дилләриндә *арку* "дағлар арасы вади" ја да *аргу* "дәрәләрлә шахәләнмиш дағ" [*126*, 58] сөзүндәндир.

АЛАВАР - Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында (инди Ермәнистанын Гугар рајонунда) кәнд ады. Түрк дилләриндә алај "һәрби һиссә" (147, I, 132) вә "вар" сөзләриндән ибарәтдир. Топонимләрдә *вар* сөзү Иран дилләриндә һәм "гала", һәм "тәрәф", XIX әсрдә Азәрбајчан дилиндә "дүшәркә јери" мә'насындадыр. XVII әсрдә Ирәван маһалынын Котак (сонра Дәрәчичәк) маһалында ермәничә јазылышда Алабер кәнд ады [*150*, 362] илә мә'нача ејнидир.

АЛАКАК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк наһијәсиндә кәнд ады [170, 12]. Түрк дилләриндә рәнк билдирән *ала* вә *укәк* "гүллә", "гала" [*93*, 623] сөзләриндән ибарәтдир. Түрк дилләриндә как һәм дә "бәрк сүхур" мә'насындадыр (70, 9).

АЛАКИЛСӘ - Амасија рајонунда кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә кәндин Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир [159]. 1886-чы илә аид мә'лумата көрә кәндин әһалиси ермәни иди. 1935-чи илдә кәнд ермәничә Бајтар адландырылмышдыр. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Кағызман даирәсиндә Алакилсә кәнд ады илә мә'нача ејнидир. Рәнк билдирән ала (мүхтәлиф рәнкли дашлардан тикилдијинә көрә) вә килсә сөзләриндән ибарәтдир.

АЛАКИЛСӘ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында (инди Абовјан р-нунда) кәнд ады [*133*, *11*]. 1948-чи илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд дағылмышдыр.

АЛАКӨЗ - Ирәван хаилығы әразисиндә ән бөјүк дағын ады. V әсрә аид ермәничә мәнбәләрдә јазылышы "Арагадз" кимидир (Фавст Бузалд, III, китаб, 24-чү фәсил, Мосеј Хоренаси, I китаб, 12-чи фәсил). Гәдим ермәничә дағын ады Гахтик (Халдик адынын гәдим ермәни дилиндә "л" сәси олмадығына көрә јазылышыдыр, Урартулуларын етник ады олан Халди, Һалди адындандыр) олмушдур. Бир сыра тәдгигатчыларын "Алакөз" адынын ермәни дили әсасында етимолокијасы һаггында ахтарышлары нәтичәсиз галмышдыр. Гах р-нун Сарыбаш кәнди јахынлығында Алакөз дағынын ады илә мә'нача ејнидир. Әслиндә бу ороним гәдим түркчә олмаг е'тибарилә "*ала*" вә "*көз* (кәз)" һиссәләриндән ибарәтдир. Адын биринчи компоненти олан ала сөзү түрк дилләриндә "кениш" ("бөјүк") мә'насындадыр [*147*, I. 755] вә бу сөз мәсәлән, Алазан (әсли Алаөзән) "Кениш чај" чајынын адында да вардыр. Оронимин икинчи һиссәси олан "көз" сөзү (әслиндә "кәз") Чәнуби Гафгазда бир сыра дағ адларында әксини тапмышдыр: XIX әсрдә Ирәван губернијасынын

Сүрмәли гәзасында Дәрәкәз, Лачын рајонунда (Мыхтөкән силсиләсинин шәрг һиссәсиндә) Чилкәз, Нахчыванда Маггыз (дағын адындакы "гыз" сөзү), Губа вә Шамахы р-ларынын сәрһәддиндә Кәлкәз вә б. даг адларында бу сөз вардыр. Азәрбајчан дилиндә *кәз* "даг башында батыг јер" демәкдир [17]. Бу сөз бә'зи түрк дилләриндә *киз* "дәрә" [143, II, 2, 1389] кимидир. Алакөз дағы да вулкан мәншәлидир вә зирвәсиндә бөјүк батыг вардыр. Алакөз Азәрбајчан түркләринин јајлаг јери олмушдур. З.Коркотјанын бу дағын ајры-ајры һиссәләринин адлары һаггында мә'луматы буну тәсдиг едир: Чынгыл, Күһүл, Зијарәт, Гызыл Ләгәм, Гарадаг, Гаракөјнәк, Гызылзијарәт, Гызылдаг, Шиштәпә, Боғутлу, Бөрклү, Гыпчаг, Гаранлуг, Бакукөл, Тәкәрли көлү, Такыш көлү, Маралик чајы вә с. [*108*]. Беләликлә, Алакөз (әсли Алакәз) "(Башында, зирвәсиндә) кениш батыглы" мә'насындадыр.

АЛАКӨЗ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [*133, 10*]. 1949-чу илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. 1930-чу илдә кәнд ерманичә Арагатс адландырылмышдыр. Топонимин Алакәз (Әләјәз) даг адындан ибарәт олмасы ағлабатан дејил.XIX әсрдә Шимали Гафгазда Дағыстан әјаләтинин Тејмурханшура даирәсиндә Алагаз, Нахчыван гәзасында Алагаз-Мәзрә, Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында Алагаз чајы, Гарс әјаләтинин Әрдаһан даирәсиндә Алакөз, Шәрур-Дәрәләјәз гәзаснда Алакөз кәнд харабалығы, Гарс әјаләтини Кагызман даирәсиндә Алакөз кәнд харабалығы [*133, 10*] адлары илә мә'нача ејнидир. Еһтимал ки, Алакөз тајфа адындадыр. Түркмәнистанда Алакөз топоними вә тајфа ады мә'лумдур. (Атанијазов. С. Түркмәнистанын географик атларынын дүшүндиришли сөзлүги с.34).

АЛАКӨЗ - Талин р-нунда кәнд ады. 1950-чи илдә Арагатс адландырылмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз (әсли Дәрә-Алакәз) наһијәсиндә бир кәнд Алакөз адланыр [*170*, 14].

АЛАКӨЗ - Јехегнадзор р-нунда кәнд ады. 1728-чи илдән мә'лумдур [170, 14]. Бу мәнбәдә Алакәз кимндир. Дикәр ады Мәзрә - Кәримхан. XIX әсрин II јарысында Дәрәләјәз маһалынын мәркәзи иди. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд хараба галмышдыр.

АЛАКӨЛЛӘР - Әләјәз дағынын зирвәсиндә 13 кичнк көлүн ады [6,172]. 1934-чү илдә ерманичә Лчакнериовнт адландырылмышдыр.

АЛАКӨЛЛӘР - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында даг ады (133, 13). Даг адыны Алакөлләр адлы ики көлдән алмышдыр.

АЛАКӨЛЛӘР - Ирәван губернијасынын Зәнкәзур гәзасында көл ады [133, 10].

АЛАНДЗА - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [133, 11]. XIX әсрдә әһалиси әсасән ерманиләрдән ибарәт иди. Шәрги Анадолуда индики Көјнүк чајынын сол саһилиндә еркән орта әсрләрдә мөвчуд олмуш Јеландзберд [142, 110] шәһәринин адындандыр. Бир фикрә көрә "Халлы марал галасы" мә'насындадыр [*142*, 168, шәрһ.11]. Ерманиләрин өзләри илә Ирәван әјаләтинә кәтирдикләри аддыр.

АЛАПАПАХ - XIX әсрин әввәлләринә аид мә'лумата көрә Пәмбәк даг силсиләсинин зирвәләриндән биринин ады [*159*].

АЛАПАРАГ - Ирәван ханлығынын Дәрәчичәк маһалында кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһали ерманиләр тәрәфиндән говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [*159*]. Әсли Алыпараг. Алы шәхс адындан вә *параг* "кечәләр мал-гараны салмаг үчүн һасарланмыш јер" сөзләриндән ибарәтдир. Азәрбајчанда Көзпараг (Загатала рајону), Мумпараг (јенә орада) вә б. кәнд адлары илә мә'нача ејнидир.

АЛАПАРС - Ирәван ханлығынын Дәрәчичәк маһалында кәнд ады [*159*]. 1728-чи илә аид архив мәнбәјиндә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә Алабарс кәндинин ады чәкилир [*170*, 28]. 1828-1832-чи илләрдә әһалиси Азәрбајчан түркләриндән ибарәт кәнддә ерманиләр јерләшдирилмишдир. 1886-чы илә аид мәнбәдәки мә'лумата көрә кәнддә ерманиләр варды [136, 33]. XIX әсрин орталарында кәндин азәрбајчанлы һиссәсинин јајлаг јери "Шаһ јолу" адланырды [136, 32].

1918-чи илдә кәнддән азәрбајчанлыларын говулмасы мә'лумдур. Азәрбајчан дилиндә *ала* вә фарсча *барз* "һүндүр јер" сөзләриндән ибарәтдир.

АЛАҺАЧЫЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [23, 70].

АЛАҺАЧЫЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады [170, 19].

АЛАЧЫГ - XIX әсрин II јарысында Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Ичеван р-нунда) кәнд ады. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Алачикн дағ адынын (бах) тәһрифидир.

АЛАЧИКИ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Газах р-нунда) дағ ады [133, 10]. Әсли Ала-Чики Түрк дилләриндә *ала* (еһтимал ки ја рәнк билдирир, ја да түрк дилләринлә "кениш" мә'насындадыр) вә *чики* "дар дәрә" [*126*, 615] сөзләриндән ибарәтдир. Дағ орадакы "Алачики" дәрәсинин ады илә адланмышдыр. Бах: Чикдамлы.

АЛАШЫГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтини Дәрәчичәк наһијәсиндә кәнд ады [23, 117]. "Палчыглы да адланыр" (јенә орада). "Өвлија (сејид олдуғуна көрә) шых (шејх)" адындан тәһрифдир. Бах: Улјашых.

АЛДӘРӘ - Мегри р-нунда кәнд ады. Әсли Әлидәрә, јахуд Алыдәрә. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Әли (Алы) шәхс адындан вә *дәрә сөзүндән ибарәтдир.*

АЛӘМ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ағчагала наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 195]. Түрк дилләриндә *олом* - "кечид" [126, 412] сөзүндәндир.

АЛЫАҒА - Күмрү р-нунда гәдим јурд јеринин ады. Күмрүнүн Алы аға адлы мүлкәдарынын јурд јеридир [6, 153].

АЛЫНЧАЛЫ - Ирәван ханлығынын Көјчә маһалында кәнд ады [*159*]. Әсли Әлинчәли. 1948-чи илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд дағылмышдыр. Еһтимал ки, Нахчыванын Әлинчә галасынын адыны әкс етдирир.

АЛЫХАН - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында (инди Гукасјан р-нунда) кәнд ады [*133, 13*]. 1829-чу илләрдә кәлмә ермәнниләр дә мәскунлашмышды. 1886-чы илә аид мә'лумата көрә кәндин әһалиси гарышыг иди. 1920-чи илдә азәрбајчанлы гарапапаглар Түркијәјә көчмүшләр 1935-чи илдә кәнд ермәничә Гетк адландырылмышдыр. 1940-чы илдә кәнд ләғв едилмишдир. Еһтимал ки, шәхс (мүлкәдар) адыдыр.

АЛЫХАН ПӘЈӘСИ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады [*133, 13*]. 1918-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси дашнаклар тәрәфиндән говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Алыхан шәхс адындан вә пәјә сөзүндән ибарәтдир.

АЛКАВАНИС - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Көјчә наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 12]. Түрк дилләриндә *алик* - "јүксәклик" [*143*, 1, 1, 372] вә *аван* - "кәнд" сөзләриндән ибарәт адын ермәничә тәләффүз формасыдыр.

АЛЛАҺВЕРДИ - Ермәнистанда 1939-чу иләдәк рајон вә онун мәркәзинин ады. Ләлвәр дағынын јамачында мис мәдәни әсасында јаранмышдыр. Әһалиси гарышыг (азәрбајчанлы, ермәни, јунан) олмушдур. 1988-чи илдә азәрбајчанлылар Азәрбајчана говулмушдур. Азәрбајчан дилиндәки Ләлвәр (әсли Ләлпар) адынын ермәничә тәһриф формасыдыр. Бах: Ләлвәр.

АЛЛАҺВЕРДИ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [133, 13]. Дикәр ады Чобан күнеји [*20*, 203]. Кечмишдә Грампа да адланмышдыр [133, 13]. 1918-чи илдә кәндин Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. Бах: Грампа.

АЛЛАҺВЕРДИБӘЈ - Ирәван ханлығынын Көјчә маһалында кичик кәнд ады [159]. XIX әсрин 30-чу илләриндә кәнд дағылмышдыр. Аллаһвердибәј адлы бир мүлкәдара мәхсус рәијјәтин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр.

АЛЛАҺВЕРДИ КӘНДИ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [*133, 13*]. Дикәр ады Горчулу. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

АЛЛАҺВЕРДИ КӘНДИ - 1728-чи илә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады [23, 121].

АЛЛАҺГУЛУ ГЫШЛАҒЫ МӘЗРӘСИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтини Ширакел наһијәсиндә Гызыл Чагчаг кәндинә мәхсус мәзрәнин ады [23, 128].

АЛЛАҺЈЕРИ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында хараба гала ады [133, 13]. Бах: Аллаһ-Әкбәр.

АЛЛАҺЈЕРИ - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында кәнд ады [133, 13].

АЛЛАҺ-ӘКБӘР - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында даг ады [*133, 13*]. азәрбајчанлыларын гәдим зијарәткаһларындандыр. XIX әсрдә Гарс әјаләтиндә Аллаһ Әкбәр дағынын [*133, 13*] ады илә мә'нача ејнидир. Топонимләрдә "аллаһ" сөзү һәм әрәбчә аллаһ (илаһи), һәм дә түрк дилләриндә *әләк* (әләһ) "мүаличә әһәмијјәтли минерал булаг" мә'насындадыр. Абшерон архипелағындакы Пираллаһы адасынын адында бу сөзүн мәһз булаг мә'насы әксини тапмышдыр. XIX әсрә аид әдәбијјатда бу ада Пир-Алаги кими гејд олунмушдур [*133*, 227]. Буна мисал олараг Јардымлы р-нунда Әләһи вә Ордубад р-нунда Әләһи мүаличә әһәмијјәтли минерал булаг вә XIX әсрдә Дағыстанда Аллаһ-Каты (133, 13), Гарс әјаләтиндә Алла дағ Алла кәдик адларыны көстәрмәк олар.

АЛМАЛЫ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан рајонунда) кәнд ады [*133, 13*]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Алмалы кәнд адлары Азәрбајчанда вә Иранда да чохдур. Бу топонимләрин бә'зиләри алма мејвәсинин ады илә, бә'зиләри исә гызылбашларын Армалу тајфасынын ады илә бағлыдыр.

АЛМАЛЫ - Ирәван губернијасынын Шәрур Дәрәләјәз гәзасында (сонра Әзизбәјов р-нунда) кәнд ады [133, 13]. 1828-1832-чи илләрдә кәнддә ермәниләр дә мәскунлашмышдылар. 1988-чи илдә кәндин азәрбајчанлы әһалиси говулмушдур.

АЛМАЛЫ - 1590-чы илдән мә'лумдур [169, 209]. 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады [23, 49]. "Әһалиси Гәмәрли чамаатындандыр" (јенә орада).

АЛМАЛЫГ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан р-да) кәнд ады [*133, 13*]. XX әсрин әввәлләриндә кәнд дағылмышдыр. XIX әсрдә Зәнкәзурда јашамыш Сараллы тајфасынын гышлагларындан биринин адыдыр (103, 164).

АЛПАГ МӘЗРӘСИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 206].

АЛПЕВИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 76]. Гәдим түрк дилләриндә ев сөзү һәм дә "дајаначаг", "дүшәркә" мә'насындадыр [93, 162]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [11, 164]."Алп евләри (кәнди)" мә'насындадыр. Бах: Ајдынев.

АЛТЫГЫШЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [23, 70]. Дикәр ады Гузукүдәнли.

АЛПОУТ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [23, 135]. "Кәндин башга ады Һафиздәрәдир" (јенә орада). Гәдим түрк мәншәли Алпоут тајфасынын адындандыр. Рус мәнбәләриндә илк дәфә Куликово дөјүшү (1380-чы ил) илә әлагәдар чәкилән бу ел XIV-XV әсрләрдә Гарагојунларын бир тајфасы иди. (бах: 78). Азәрбајчанда Газах, Бәрдә, Учар вә б. р-нларда Алпоут кәнд, Дағлыг Ширванда Алпоутдағы адлары илә мәншәчә ејнидир.

АЛТУНГУТНИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Зебил наһијәсиндә кәнд ады. Дикәр ады Мәликкәнд [*169*, 330]. XIII әсрдә кәлмиш монголларын Олтин тајфасынын адындан вә монголча хут "дүшәркә" сөзүндәндир.

АЛТУНТАГ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [*133*]. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси ермәниләр тәрәфиндән говулдугдан сонра [159] кәнд дағылмышдыр. Орадакы Алтундаг тәпәсинин адындандыр. Тәпәнин ады исә монголларын тәркибиндә XIII әсрдә кәлмиш

Олтин тајфасынын адындан вә түрк дилләриндә таг "дағ" сөзүндән ибарәтдир. XIII әсрдә Гарс әјаләтинин Олтин маһалынын (133) ады илә мәншәчә ејнидир.

АЛТУНТАХТ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [*133*]. 1728-чи илә аид архив сәнәдләриндә Ирәван әјаләтинин Көјчә наһијәсиндә Алтунтахт кәндинин ады гејд олунмушдур [*170*, 12], [һабелә бах: *150*, 361). 1828-1832-чи илләрдә азәрбајчанлылардан ибарәт әһалиси говулмуш вә харичдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир [*159*]. Алтунтахт дағынын адындандыр. Бах: Алтунтахт дағ ады.

АЛТУНТАХТ - Ирәван ханлығынын Дәрәчичәк маһалында дағ вә јајла ады [159]. Илк дәфә "Китаби-Дәдә Горгуд" епосунда (27, 50) ады чәкилир. (Епосда дејилир ки, бурада Газан ханын "орда"сы јерләшир). Түрк дилләриндә *алтун* "гызыл" (вулкан мәншәли гаја адларында "гырмызы" мә'насында) вә әрәбчә *тәхт* "јүксәклик" [145, 211] сөзләриндән ибарәтдир. XIX әсрдә Зәнкәзур гәзасында (Лачын р-ну) Алтунтахт дағы вә Шуша гәзасында Алтунтахт ашырымы [*133*, *13*] адлары илә мә'нача ејнидир. Бах: Ајтахт.

АЛЧАДӘРӘЛИ МӘЗМӘЗӘК - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан р-нунда) кәнд ады [133, 14]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

АЛЧАКИЛСӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [23, 78].

АЛЧАЛЫ - XIX әсрдә Азәрбајчанын Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Корус р-да) кәнд ады [*133*, *14*]. 1918-чи илдә азәрбајчанлылардан ибарәт әһалиси дашнаклар тәрәфиндән говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

АЛЧАЛЫ - Ирәван ханлығынын Дәрәкәнд-Парченис маһалында кәнд ады [159]. XIX әсрин II јарысындан сонра ады чәкилмир. "Алча олан јер" мә'насындадыр.

АЛЧАЛЫ - Мартуни р-да кәнд ады. 1968-чи илдә кәнд ермәничә Артсанист адландырылмышдыр. "Алча олан јер" мә'насындадыр.

АЛЧАЛУ ДӘРӘСИ - Ирәван губернијасы Новобајазид гәзасында (Версдағ дағында) Кичик Мәзрә кәндинин малдарларына мәхсус јајлагда јурдун ады [136, 34].

АМАГУ - 1727-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә (инди Јехегнадзор р-нунда) кәнд ады. 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Кәнд јерләшдији "Амагу дәрәси"нин (бу дәрә "Зәнкәзур" дә адланыр) ады илә адланмышдыр. 1727-чи илә аид мәнбәдә гејд олунур ки, Амагу кәндиндә һеч ким јашамыр [32, 303]. V әср мүәллифи Фавст Бузанд Арарат вадисиндә ермәничә јазылышда Амок адлы кәнди гејд етмишдир (Фавст Бузанд, VI китаб, 6-чы фәсил). XIX әсрдә Шимали Гафгазда Кубан әјаләтинин Мајкоп даирәсиндә Амагу-Кор чај ады вә Дағыстан әјаләтинин Гази-Гумуг даирәсиндә Амоки кәнд ады [133, 15] вә Күрчүстанда Амуго дағ ады (133, 15) илә ејнидир. Мә'насы мә'лум дејил.

АМАСИЈА - Анадолунун шәргиндә Гарс әјаләтиндә кәнд ады [133, 14]. 1930-чу иләдәк Ағабаба р-нун вә мәркәзинин ады. 1988-чи илдә 295 аиләдән (6,153) ибарәт әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Јахынлыгдакы Чәтиндәрә адлы јердә Амасија (һамасија) гала харабалығынын адындандыр. Гала вә маһал XIII әсрдә хатырланыр [*144*, 209]. Мәншәчә гәдим јунан јашајыш мәнтәгәсидир (I әср мәшһур јунан чоғрафы Страбонун вәтәнидир). Мә'насы мә'лум дејил. Әсли Амаса. Топониминин сонлуғу олан *"аса"* шәкилчиси Кичик Асијада ер.әв. XIV әсрдән мә'лум олан һајаса (ермәниләрин етник "hај" ады да бу әјаләтин адындандыр) әјаләтинин адындакы Лувија дил мәншәли "аса" сөзү илә мәншәчә ејнидир. Мараглыдыр ки, XIX әсрдә Дағыстан әјаләтинин Даркин даирәсиндә Амазија адлы кәнд варды [133, 14].

АМАРАТ - Ирәван ханлығынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады. 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 15]. 1918-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси дашнаклар тәрәфиндән говулмуш вә кәнд дағыл-

мышдыр. Илк дәфә ады 1728-чи илә аид мәнбәдә чәкилир [*170,* 18]. Еһтимал ки, әрәбчә *имарәт* "тикинти", "бина", "сарај" сөзүндәндир.

АМПЕРТ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында дағ ады [*133, 15*]. Азәрбајчан түркләринин јајлаг јери иди. Орадакы гәдим Амберт гала харабалығы азәрбајчанлыларда Гызгаладағы адланырды. Илк дәфә XVII әсрдән мә'лумдур [*150,* 197]. Бах: Гызгаласы дағы.

АМРБАР - XVIII әсрин орталарына аид ермәничә мәнбәдә Көјчә маһалында кәнд ады [*150,* 361]. Әмирбар (јахуд Әмирвар) топониминин ермәничә јазылышыдыр. Әмир (титул ја да шәхс ады) вә фарсча пер "дағ", "дағ бели" [145, 171] сөзләриндән ибарәтдир.

АМУДУГ -. Азәрбајчанын Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Корус р-да) кәнд ады. 1918-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Әсли Армудлуг. "Армуд мејвә ағачы бол олан јер" мә'насындадыр.

АМУРГАЛАСЫ - Гәрби Арпачајын саһилиндә гәдим гала ады. (6, 153).

АНАТАН - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [*169,* 270].

АНГАРСАГ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [*133, 15*]. Јерли тәләффүз формасы Әнкәрсаг. 1918-чи илин әввәлләриндә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси дашнаклар тәрәфиндән говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. 1728-чи илә аид сәнәддә Ирәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә Әнкир ("Гарабаги Кәбир кәнди нәздиндә Әнкир") кәндинин ады гејд олунур [*170,* 10]. Ангарсаг дағынын адындандыр. Түрк вә монгол дилләриндә *ангар* "дәрә", "вади", "кечид" [*126,* 50] вә *саг* "ичмәли су" сөзләриндәндир. Бах: Аксак. XIX әсрдә Шимали Гафгазда Тер әјаләтинин Гара-Ногај даирәсиндә Анкар тубә тәпә [133, 16], Губар р-нун Рустов кәндиндә Гала Әнкәр (јерли формасы Кәләнкәр) дағ ады илә сәсләшир.

АНДИ - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады [*159*]. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси ермәни тәрәфиндән говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Ермәнистанда түрк мәншәли гәдим адлардандыр. 765-чи илә аид ермәничә мәнбәдә Тачат Андзеватси наһарар адынын чәкилмәси Анд топониминин орада VIII әсрдә мөвчуд олдуғуну көстәрир. Алакөз (ермәничә Арагадз) дағынын дәрәсиндә Андзин кәнд адыны Фавст Бузанд (Vәср) гејд етмишдир. (Фавст Бузанд, III китаб, 24-чү фәсил). Бу мүәллиф Әрмәнијәдә Андмиш гала адыны да чәкир (Фавст Бузалд, VI китаб, 6-чы фәсил). "Анд" сөзүнүн иштирак етдији ән гәдим топоним II Саргонун (ер. әв. 720-705) ассурча китабәсиндә Чәнуби Азәрбајчан әразисиндә, индики Гызылүзән чајы һөвзәләриндә Андија әјаләтинин адыдыр. Бу топоним Азәрбајчан халгынын етник тарихи үчүн бир бәлаја чеврилмишдир. Илк дәфә Г. А. Меликишвили Маннада Дағыстандиллиләрин (индики андиләрин) јашадығы фикрини сөјләмиш вә сонра тарихчиләримиз дә јағлы тикә кими ону удмушлар. Ер. әв. VIII әсрдә Урарту китабәсиндә Андаманив, XIX әсрдә Шәрги Анадолуда Фәрат чајынын јухары ахымынын сол саһилинә Андит [*142,* 99], XIX әсрдә Шимали Гафгазда Ставропол губернијасында Анд Ағы көл ады вә Анд чајы, Дағыстан әјаләтиндә Анди даирәсинин ады вә һәмин даирәдә Анди-Киреј көл ады [*133,* 16], Тифлис губернијасынын Ахалсих гәзасында Анда кәнди [133, 16], һәмин губернијанын Тионети гәзасында Андакистскали чај ады [*133, 16*], Нахчыван гәзасында Анд-Әмич (Әндәмич) кәнд ады, Дағыстанын Гуниб даирәсиндә Андик кәнди [*133, 16*] топонимләри илә мә'нача ејнидир. Ермәничә јазылышда әввәлинә "һ" сәсинин әлавәси илә Һанду (әсли Анду) гала ады "Албан тарихи"ндә чәкилмишдир (Албан тарихи, III китаб, 19-чу фәсил). Әрәб мәнбәләриндә Һәндан, индики Ханта. Дағлыг Гарабағда 1288-чи илә аид мәнбәдә ермәничә јазылышда Һандаберд (әввәлинә "һ" сәсинин әлавә олунмасы илә "Андгала") топоними [*82*] мә'лумдур. Түрк дилләриндә *анта, анда, анды, анди* "изләмәк", "көзләмәк", "кешик чәкмәк", "гаравулуну чәкмәк" вә с. [*147,* I, 157-158]

сөзүндәндир. Демәли, *анд* тәркибли топонимләр мәншәчә гаравул (кешикчи) мәнтәгәләри (галачалары) әсасында јаранмышлыр. Һабелә бах: Һанд.

АНДИ - Ирәван ханлығынын Дәрәчичәк маһалында кәнд ады [*159*]. XIX әсрин орталарындан сонра мәнбәләрдә бу кәндин ады чәкилмир. Түрк дилләриндә анди - "гаравулуну чәкмәк" сөзүндәндир.

АНДОК - 1590-чы илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 236]. Мәнбәдә кәндин һәм дә Јеллитәпә адландығы гејд олунур (јенә орада). Еһтимал ки, түрк дилләриндә *ан* "карст чухуру, јарығы" [*126*, 50] вә *утуг* "сулу чәмән", "суварыла билән бичәнәк" [*126*, 584] сөзләриндәндир.

АНДОҜ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 104].

АНДОН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [23, 136]. Мәликкәнд дә адлыныр (јенә орада). Түрк дилләриндә ан "карст чухуру, јарығы" вә тон "тәпә" сөзләриндән ибарәтдир.

АНИПЕМЗА - Ани рајонунда кәнд ады. 1878-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир (6, 153). Сонралар кәнд ермәничә Темзашен адландырылмышдыр. Зағa вә Ғызгүлләси дә адланмышдыр (6, 153). Анадолунун шәргиндә, еркән орта әсрләрдә мөвчуд олмуш Ани шәһәр харабалығынын адындандыр. Гејд едилмәлидир ки, Ани адлы ики гәдим шәһәр мә'лумдур. Шәрги Анадолуда (ермәни мәнбәләриндә Камах) вә Әрмәнијәдә Ширак дүзүндә ер. әв. II әсрдә кәлмиш булгарлар јаратмышлар. Харабалыглары Арпачајын кәнарында галмагдадыр. Пајтакаран (Баласакан) әјаләтиндә дә бир шәһәр Һани адланырды. Ани топониминин мә'насы индијәдәк ајдынлашдырылмышдыр. Лакин Орхон-Јенисеј мәнбәләриндә Алтајда Ани адлы чај адынын чәкилмәси [*93*, 45] топонимин түркмәншәли олдуғуну көстәрир.

АНУХС - XVIII әсрин орталарына аид ермәничә мәнбәдә Көјчә маһалында бир кәнд ады [150, 360].

АПАДАР - XVIII әсрин орталарында Ирәван әјаләтинин Көјчә маһалында (XIX әсрдә Новобајазид гәзасында) кәнд ады [150, 361]. Абај шәхс адындан вә тәр "дағ өрүшү" [126, 550] сөзләриндән ибарәт адын ермәничә тәләффүз формасыдыр.

АПАХЕ - XVIII әсрдә Ирәван әјаләтинин Көјчә маһалында кәнд ады [150, 360]. Илк дәфә бу топоним "Албан тарихи"илә чәкилмишдир (Албан тарихи, II китаб, 7-чи фәсил). Мә'насы мә'лум дејил.

АПАКЛЫ - Степанаван шәһәриндән шимал-шәргдә јерләшән дағын ады (60, 64). XX әсрин 30-чу илләриндә дағ ермәничә Акакесар адландырылмышдыр. Азәрбајчан дилиндә (зирвәси һәмишә гарлы олдуғуна көрә) ағаппаг сөзүндәндир.

АПАҒА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [170, 4]. Еһтимал ки, түркмәншәли Абаға шәхс адындандыр.

АПНАКӘНД - Ирәван ханлығынын Абаран маһалында кәнд ады [159]. XIX әсрин әввәлләриндә харичдән кәлмә ермәниләр Азәрбајчан түркләриндән ибарәт јерли әһалини говмуш вә јерини тутмушлар. Ермәничә кәнд Апнагјух адландырылмышдыр. Ермәничә апн - "гырағы", "кәнары" (дәрәсинин, су мәнбәјинин) вә азәрбајчанча кәнд сөзләриндән ибарәтдир.

АРАВУС - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Корус рајонунда) кәнд ады (60, 65). Јерли тәләффүз формасы Әрәвүз. Мә'насы мә'лум дејил.

АРАЗДӘЈӘН - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында (инди Арарат р-нунда) кәнд ады [133, 17]. Башга ады Готур (јенә орада). XIX әсрин II јарысында харичдән кәлмиш ермәниләр дә мәскунлашмышлар. 1968-чи илдә ермәничә Ерасх (Араз адынын ермәничә тәләффүзү) адландырылмышдыр. 1988-чи илдә кәндин азәрбајчанлы әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Јерли тәләффүз формасы Араздајан. Араздәјән чајын јазда дашараг саһилләри басмасы (дөјмәси) илә бағлы јер ады олмуш вә кәнд дә јарандыгда бу ады гәбул етмишдир. 1905-чи илдә дәмирјол стансијасы да Араздәјән адландырылмышды. Азәрбајчан әразисинә (Нахчывана) мәнсуб кәнд вә стансија сонра Ермәнистана верилди. Сәдәрәк кәндинин бир мә-

һәлләси инди дә Араздәјән адланыр. Азәрбајчанда илк дәфә XIII әсрдән мәисуб олан [*144*, 243] Аразбар (әввәлчә Ордубад-Меғри арасы әразинии, сонра Пәнаһ ханын вә Ибраһим ханын мал-гарасыныи отлаг јери олмуш Гарабағын Аразсаһили һиссәсиинин ады иди) топоними илә (Араз чајынын адындан вә фарсча *бәр* "саһил", "кәнар" сөзләриндән) мә'нача ејнидир.

АРАЗКӘНД - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында (инди Раздан р-нунда) кәнд ады. 1918-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси дашнаклар тәрәфиндән говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. Әсли Арзакәнд. Араз чајынын ады илә әлагәси јохдур. Әрәб чоғрафы Белазури (IX әср) VIII әсрә аид һадисәләрдә гејд етдији "Арезах даглары" топоними исә Артсака аиддир. XIX әсрдә Шимали Гафгазда Тер әјаләтинин Назран даирәсиндә Арзн кәнди вә Арзи-Чач-Корт дағ ады, Ставропол губернијасында Арзгир-тәпә (ики кәнд вә ики тәпә ады) [*133*] топонимләри илә мә'нача ејнидир. Орта әсрләрдә Түркијәдә Арзәнсу [*90*, 28], Әрзрум (XIII әсрә аид мәнбәдә Арз-ан-Рум -*129*, 37), Азәрбајчанда һазырда Арзанах дағы (Гах р-ну) адлары илә әлагәси ајдын дејил. XIX әсрдә Нахчыванда Аразин дағынын [*133*, 17] вә инди Әрәзин кәндинин ады, еркән орта әсрләрдә Албанијада, Аражанк (Албан тарихи, I китаб, 28-чи фәсил) топонимләри көстәрир ки, бу адлар бир тајфанын адыны әкс етдирир. Һеродот (ер.әв. V әср) Мидијада бир тајфанын Аризант адландығыны јазмышдыр (бу барәдә бах: *13*, 119-120).

АРАКАҺЧАЛА - 1728-чи илдә Ирәван әразисинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 20]. Дикәр ады Биләкли [23, 70].

АРАЛЫГ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133]. Там ады Аралыг-Коланы, јә'ни "Коланы јахынлығындакы Аралыг кәнди". 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә Аралыг Улја вә Аралыг Суфла кәнд адлары гејд олунмушдур [*170*, 3]. Газахларын мәшһур Гарапапаг тајфасынын јашадығы кәндләрдән иди. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Еразгаворс адландырылмышдыр. 1970-чи илдә Арпачај су анбарынын тикилмәси илә әлагәдар олараг әһали көчүрүлмүш, кәндин әразиси су алтында галмышдыр. Кәндин ады "ики мүхтәлиф мәншәли јашајыш мәнтәгәси арасындакы кәнд" мә'насындадыр. XIX әсрдә Ирәван губернијасында Аралыг, Аралыг-Башкәнд, Аралыг-Бәк, Аралыг Киланлы, Аралыг-Сурб Оһан, Аралыг-Хан вә б. кәнд адлары варды (бах: 133, 17).

АРАЛЫГ - Ирәван ханлығынын Карпибасар маһалында кәнд ады [159]. 1918-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

АРАЛЫГ - Талин р-да кәнд ады. 1919-чу илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси дашнаклар тәрәфиндән говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. 1920-чи илдә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмиш вә ермәничә Мичнадзор адландырылмышдыр [*20*, *111*]. Там ады Аралыг-Башкәнд, јә'ни "Башкәнд јахынлығындакы Аралыг кәнди".

АРАЛЫГ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады. Охчу-Аралыг да адланмышдыр. 1918-чи илдә азәрбајчанлы әһали говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. Сонралар Аралыг кәнди Охчу кәнди илә бирләшмишдир.

АРАЛЫГ - Ахурјан р-нунда кәнд ады. XX әсрин 30-чу илләриндә кәнд ермәничә Еразговорс адландырылмышдыр.

АРАЛЫГ БАШКӘНД - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады (133, 17)

АРАЛЫГ КИЛАНЛЫ - Ечмиадзин р-нунда кәнд ады. 1949-чу илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра Ирандан вә Суријадан кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. Кәнд ермәничә Верин Геланлу адландырылмышдыр.

АРАМЛУ - Ирәван ханлығынын Карнибасар маһалында кәнд ады [*159*]. Дикәр ады Араманис-көј (133, 18) 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Арамлы дағынын адындандыр.

АРАМЛЫ - Јелизаветпол губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанда Сисјан р-да) Бәркүшад дағ силсиләсиндә зирвә ады [*133, 18*]. Еһтимал ки, тајфа адындандыр.

АРАМУС - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [*133*]. 1590-чы илә аид түркчә мәнбәдә Әрамус кимидир [*169*, 61]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә чәкилир [23, 75]. Јерли тәләффүз формасы Әрәмис. VII әсрдән мә'лумдур. Католикос Давид Арамусетсинин [728-741] мә'луматындан көрүндүјү кими [*150*, 70] кәнддә ермәниләр дә јашамышлар. Орта әсрләрдә Гатаркөл монастырынын вәгф кәнди олмушдур [*150*, 358]. 1886-чы илә аид мә'луматларда әһалиси ермәниләр иди. Лакин XX әсрин әввәлләриндә орада азәрбајчанлыларын да јашадығы мә'лумдур вә онлар 1918-чи илдә говулмушлар. Түрк дилләриндә урем "дағ вадисиндә чајкәнары дәринләшмиш золаг" [126, 380] вә ермәни дилиндә јунан мәншәли ос (ус) шәкилчисиндән ибарәтдир. Зәнкәзур гәзасында XIX әсрдә азәрбајчанлыларын јашадығы Арамис (инди Иримис) кәнд ады илә мәншәчә ејнидир. Бах: Армаз вә Арамаз.

АРАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [23, 77]. Исмајыл Абдулла оғлу адлы бирисинә мәхсус иди (јенә орада). Топоним ики чүр изаһ олуна биләр: 1. Гәдим түрк мәншәли Аран тајфасынын адыны әкс етдирир. Бах: Еранос. 2. Гәдим түрк дилләриндә аран "гышлаг јери", "мүлајим иглимли јер" сөзүндәндир.

АРАНИ-МИРЗӘ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 72]. Түрк дилләриндә *аран* "чәмән", "мүлајим иглимли әрази", "ашағы јер", "гышлаг" [*143*, 1, 1, 255] вә әрәбчә *мәзрә* "әкин јери" сөзләриндән ибарәтдир. Топонимләрдә аран сөзү еранын әввәлләриндә артыг Албанијада јашамасы күман олунан Аран тајфасынын ады (бах: Еранос) илә гарышдырылмамалыдыр.

АРАТАН - Ирәван ханлығынын Карнибасар маһалында кәнд ады [*159*]. XIX әсрин II јарысында вә сонралар ады чәкилмир. Муса Каланкатлынын "Албан тарихи"ндә Албанијанын Арсак бөлкәсиндә Танчик (јә'ни "Кичик Тан"), Булу-Тан (1828-чи илдә Ирандан кәлмә ермәниләр јерләшдикдән сонра тәһриф олунмуш шәкилдә Плытанс) јә'ни "Улу (бөјүк) Тан" вә 1727-чи ил архив сәнәдинә көрә орада Мүсәлман-Тан [*171*] кәнд адлары илә сыра тәшкил едир. 1949-1950-чи илләрдә кәндин әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. Мә'насы мә'лум дејил.

АРАХУС - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [23, 79]. "Кәндин башга ады Башкөјдүр" (јенә орада) 1. Азәрбајчан дилиндә *ара* (јер) вә гәдим түрк дилләриндә *куз* "пајыз (отлағы)" сөзләриндән ибарәтдир. 2. Топоним түрк дилләриндә өрәк "гала" сөзүндән вә "ус" шәкилчисиндән ибарәтдир. Мәнбәдә кәндин Гатар-Көл монастрына мәнсуб олмасы гејд олунмушдур [58, 358].

АРАЧИН - Ермәнистанда Зәнкәзур дағ силсиләсиндә зирвәләрдән биринин ады (60, 10).

АРАЧИН - Талин р-нунда кәнд ады. XX әсрин 30-чу илләриндә кәнд ермәничә Давидашен адландырылмышдыр.

АРБАТ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында (133, 18) (инди Масис р-нунда) кәнд ады. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә Аребат кимидир [*170*, 24]. XVII әсрин әввәлләринә аид ермәничә мәнбәдә Арпат кими [*150*, 117], 1590-чы илә аид түркчә мәнбәдә Арбад [169, 37] кимидир. Әрәбчә рабат "сәрһәд мәнтәгәси", "дин уғрунда мүбаризәләрин истеһкамы" (Бартольд В.В. Соч. т.III, М. 1965, с.119) сөзүндәндир. Түркмәнистанда Даш Арбат вә Кызыл Арбат шәһәринин (С.Атанијазов. Түркменистанын географик атларынын дүшүндиришли сөзлүги. с.125, 136) вә Азәрбајчанда XIX әсрдә Чавад гәзасында Арбат кәнд харабалығы [*133, 18*] адлары илә мә'нача ејнидир.

АРГИЧИ - Көјчә көлү илә Кәдикчај арасында бир дағ ады (60, 65). Мә'насы мә'лум дејил.

АРГИЧИ - Көјчә көлүнүн чәнуб-гәрб һөвзәсиндә чајын ады.

АРДАГ - Ичеван р-нунда Ичәван шәһәриндән гәрбдә бир дағын ады (60, 66). XX әсрин 30-чу илләриндә дағ ермәничә Арсар адландырылмышдыр.

АРДАЛАС - Ирəван ханлығынын Гырхбулаг маhалында кəнд ады [*159*]. Јерли тəләффүз формасы Ардараз. 1949-50-чи иллəрдə əhалиси Азəрбајчана көчүрүлдүкдəн сонра кəнд ләғв едилмишдир.

АРДАНИЧ - Ирəван губернијасынын Новобајазид гəзасында кəнд ады [133, 18]. 1988-чи илдə əhалиси Азəрбајчана говулмушдур. 1728-чи илə аид мəнбəдə Аранич кимидир [*170*, 16]. Лакин көрүнүр, катиб адı јаздыгда сəhвə јол вермиш вə "д" сəсини бурахмышдыр. Əhалисинин həрəкəти илə əлагəдар олараг Анадолудан кəтирилмə аддыр. Шəрги Түркијəдə Əрзрум əјалəтиндə Ардануч [*83*, 261], XIX əсрдə Батум əјалəтинин Артвин даирəсиндə Ардануч кəнди (133, 18). Ардануччсу (чај ады) илə мəншəчə ејнидир. Мə'насы мə'лум дејил. Јалныз еhтимал тəрздə ики фикир ирəли сүрмəк олар. 1. Ад иран дилләриндə *арта* (*арда*) "мүгəддəс" (мəсəлəн, Артаванта, индики Əрдəбил-"Мүгəддəс су", həгигəтдə дə Əрдəбилдə гəдимдə түркләр тəрəфиндəн "Чераг Су" адланан мүаличə əhəмијјəтли минерал су вардыр, түрк дилләриндə *чераг* - "мүаличə əhəмијјəтли су" мə'насындадыр) сөзүндəндир. 2. Ад түрк дилләриндə *арт* "дағ кечиди", "ашырым" вə ениш сөзләриндəн ибарəтдир. Пархар дағынын јанында Орчигах (күрчүчə Артапучи, түркчə Ардапуч) hаггында бах: 159, 25.

АРДАНЫШ - Көјчə көлүнүн шəрг hиссəсиндə көрфəзин ады (60, 66).

АРДАНЫШ - Көјчə көлүнүн шəрг hиссəсиндə јарымада ады (60,66).

АРДАШАР - Ирəван губернијасынын Ирəван гəзасында кəнд ады [133]. XIX əсрин I јарысында азəрбајчанлы əhали говулмуш вə Түркијəдəн кəлмиш ерманилəр вə језид күрдлəри јерләшдирилмишдир. 1728-чи илə аид түркчə мəнбəдə Ирəван əјалəтиндə həм Арташир [*170*, 9], həм дə Карби наhијəсиндə Ардешир [*170*, 21] кəнд адлары чəкилир. 1590-чы илə аид түркчə мəнбəдə Гарни наhијəсиндə Əрдəшир [*169*, 206], XVIII əсрин əввəлләринə аид ермəни мəнбəјиндə Арташар [*150*, 358], дикəр ермəничə мəнбəдə исə [*91*, 28] Ардашер кимидир. Еhтимал ки, гəдим түрк дилләриндə арт - "дағ", "дағ кечиди" [*93*, 55] вə ашар (ашмаг фе'линдəн) "ашырым" сөзләриндəн ибарəтдир.

АРЕБАД - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Гырхбулаг наhијəсиндə ("Хачапараг кəндинин јахынлығында јерләшəн") кəнд ады [23, 77]. Ибраhим Əhмəд оғлуна мəхсус мүлк иди (јенə орада).

АРЗНИ - Ирəван ханлығынын Гырхбулаг маhалында кəнд ады [159]. Азəрбајчан түркләринə мəнсуб кəнддə XIX əсрин I јарысында Ирандан кəлмə ерманилəр вə ајсорлар јерләшмишдир. 1918-чи илдə азəрбајчанлылар говулмушдур. Сонра аз hиссəси гајытса да, 30-чу иллəрдə сыхышдырылмышдыр [*20*, 266]. 1590-чы илə аид түркчə мəнбəдə Əрзни кимидир [*169*, 54]. 1728-чи илə аид түркчə мəнбəдə дə чəкилир [*170*, 3]. Лакин həмин мəнбəдə Арзган кəндинин ады да вардыр [*170*, 3]. XIX əсрдə Шимали Гафгазда Арзгир (кəнд), Арзгир тубə (тəпə), Арзи (кəнд), Арзи-чач-Корт (дағ) топонимләри (133, 19) илə сыра тəшкил едир. Мə'насы мə'лум дејил.

АРИСУБАТ - Ирəван губернијасынын Ечмиадзин гəзасында гышлаг ады [133]. Түрк дилләриндə *əкри* (əјри) вə *суват* "суварылан саhəдə даирəви ахыдылан су" сөзләриндəн ибарəтдир. Бах: Ағрысифəт.

АРЫГВƏЛИ - Ирəван губернијасынын Александропол гəзасында кəнд ады [*133*]. 1728-чи илə аид мəнбəдə Ирəван əјалəтинин Шурəкəл наhијəсиндə кəнд ады кими гејд олунмушдур [23, 128]. "Дикəр ады Ајдынкəнди" (јенə орада). 1920-чи илдə Азəрбајчан түркләриндəн ибарəт əhалиси говулмуш вə Түркијəдəн кəлмə ерманилəр јерләшдирилмишдир. 1967-чи илдə ермəничə Лернут адландырылмышдыр. Еhтимал ки, "Китаби-Дəдə Горгуд" епосунда Аркубели топонимнинин тəhриф формасыдыр. Түрк дилләриндə аргу - "дəрəлəрлə шахəлəнмиш" [93, 54] вə бел (дағ бели) сөзләриндəндир.

АРЫГЛЫ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Ширакел наhијəсиндə кəнд ады [23, 126]. "Күнејкəнд вə Күллүчə дə дејирлəр" (јенə орада).

АРЫГЛЫ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Ширакел наhијəсиндə кəнд ады. "Башга ады Чəфəр Ташанлы" (јенə орада).

АРЫГЛЫ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан р-нунда) кәнд ады. 1728-чи илдә Ирәван әјаләтнин Сисјан наһијәсиндә Әрикли кимидир (32, 252). Мәнбәдә бу кәнддә үч христиан аиләсинин јашадығы гејд олунур (јенә орада). 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Ондан XIX әсрин орталарында Икинчи Арыглы мәнтәгәси јарандыгдан сонра Биринчи Арыглы адланмышдыр. Кәтирилмә аддыр. Шәрги Анадолуда орта әсрләрдә Бохтан әмирлнјинин Арух маһалындан (90, 77) кәлмә аиләләрлә әлагәдардыр.

АРЫНЧ - Ирәван ханлығынын Гырхбулаг маһалында кәнд ады. 1590-чы илә анд түркчә мәнбәдә Әрнич кимидир [*169*, 59]. 1949-чу илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд ләғв едилмишдир. XIX әсрдә Нахчыван гәзасында (инди Шаһбуз р-да) Аринч кәнд ады илә ејнидир. Мә'насы мә'лум дејил.

АРЫНЧ - 1727-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә мәзрә ады [32, 321]. Мәнбәдә мәзрәнин Муғанлы кәндинә мәхсус олмасы гејд олунмушдур (јенә орада).

АРКАУНЕР - XVIII әсрин орталарында ермәничә мәнбәдә Көјчә маһалында кәнд ады [*150*, 360].

АРКОЛ - XVIII әсрин орталарына аид ермәничә мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Катак маһалында кәнд ады [*150*, 362]. Бах: Әркел.

АРКУРИ - XVIII әсрин орталарында Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады [150, 350]. "Китаби-Дәдә Горгуд" епосунда Аркури топоними илә ејнидир. Мә'насы мә'лум дејил.

АРМАЗ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында дағ ады [*133*]. Бәркүшад дағ силсиләсиндә зирвәләрдән биринин ады олан Арамазд (60, 65) оронимн илә еһтимал ки, ејнидир. Гәдим Иран мәншәли Аһурамазда (Һөрмүзд) аллаһынын адыны әкс етдирир. V әср мүәллифи Моисеј Хоренаси јазыр ки, Арамазд ермәниләрин баш аллаһыдыр (Моисеј Хоренаси, II китаб, 11-чи фәсил). Тифлис губернијасынын Душет гәзасында, Арагви чајынын Күрә төкүлдүјү јердә Армази шәһәринин ады илә мәншәчә ејнидир.

АРМАШ - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады [*159*]. 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Әһалинин һәрәкәти илә Анадолудан кәтирилмә аддыр. Орта әсрләрдә Түркијәдә Армаш наһијәсинин ады мә'лумдур [*150*, 115].

АРМУДАҒАЧЫ - XVIII әсрин әввәлләриндә Ирәван әјаләтиндә кәнд ады [*150*, 191].

АРМУДЛУ - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кичик кәнд ады [*159*]. XIX әсрин I јарысындан сонра ады чәкилмир. "Армуд (чыр, јабаны армуд, јахуд мешәармуду) бол олан јер" мә'насындадыр.

АРМУДЛУ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [*133*]. 1728-чи илдән мә'лумдур вә Ермудлу кими гејд олунур [*170*, 53]. XIX әсрин I јарысында кәнддә ермәниләр дә мәскунлашмышлар. 1886-чы илә аид мә'лумата көрә кәндин әһалиси азәрбајчанлылар вә ермәниләр иди. 1918-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмушдур. 1936-чы илдә кәнд ермәничә Тандзу, 1968-чи илдә Тасик адландырылмышдыр. "Армуд бол олан јер" мә'насындадыр.

АРМУДЛУ - Артик р-нунда кәнд ады. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады кимидир [23, 128]. 1878-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. (6, 154) 1946-чы илдә ермәничә Тувашен адландырылмышдыр.

АРМУДЛУ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады [*133*, *19*]. 1918-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр.

АРМУДЛУ - Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында (инди Ермәнистанын Гугар р-нунда) кәнд ады. 1920-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр [*20*, 313].

АРМУДЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк наһијәсиндә Кәрники кәндинә мәхсус мәзрәнин ады [23, 115].

АРМУДЛУГ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Зебил наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 332].

АРНАЛЫ МӘЗРӘСИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ағчагала наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 182]. Түрк дилләриндә арна "канал" [126, 55] сөзүндәндир.

АРНЕГИ - XVIII әсрин орталарына аид ерманичә мәнбәдә Көјчә маһалында бир кәндин ады [*150*, 361]. Арналы адынын ерманичә тәләффүз формасыдыр.

АРПА - Араз чајынын сол голларындан бириннн ады. Зәнкәзур дағларындан башланыр. Чоғрафи әдәбијјатда Шәрги Арпачај да адланыр.

АРПА - Ирәван ханлығынын Дәрәләјәз маһалында кәнд ады. 1728-чи илдән мә'лумдур [23, 57, *159*]. 1920-чи илдә гарпапахлардан ибарәт әһалиси Түркијәјә көчмүшдүр. 1940-чы илдә кәнд ләғв едилмишдир. Мәнбәләрдә 1728-чи илдән мә'лумдур [*170*, 13]. Шәрги Арпа чајынын адындандыр.

АРПА - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады [133]. Ерманиләр XIX әсрин 70-чи илләриндә јерләшдирилмишдир. XX әсрин 30-чу илләриндә азәрбајчанлылар чыхарылмышдыр. 1946-чы илдә кәнд ерманичә Арени адландырылмышдыр. Арпачајын сағ саһилиндә јерләшдијннә көрә Арпа чајынын адындандыр.

АРПАВА - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады [*159*]. 1918-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Әсли Арпаова, јә'ни "Арпа обасы". Азәрбајчанда, Ерманистанда вә Түркијәнин шәргиндә чохлу Арпа адлы топонимләр вардыр. Албанијада Артсах әјаләтиндә Арпа кәнд ады XII әсрдән мә'лумдур (82). Дағлыг Гарабағда Арпајурду, Арпакәдик, Арпајазы, Зәнкәзурда Арпатәпә, Арпадағы, Арпакәнд, Гарс әјаләтиндә Арпалыг вә с. топонимләри вар. Газахыстанда Иссыккөлә төкүлән бир чај Арпасу адланыр. Мә'насы мә'лум дејил. Орта әсрләрдә Түркијәдә арпа "бечәрмәк үчүн мүлкәдара верилмиш торпаг саһәси" иди . Бәлкә дә тајфа адыдыр.

АРПАВАР - Арташат р-нунда кәнд ады. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ерманиләр јерләшдирилмишдир. 1922-чи илдә әһалинин бир һиссәси гајытмыш вә ерманиләрлә гарышыг јашамышдыр. XX әсрин 30-чу илләриндә азәрбајчанлылар кәнддән сыхышдырылыб чыхарылмышдыр. 1945-чи илдә кәнд ерманичә Лјусакерт, 1968-чи илдә Ишаван адландырылмышдыр. Арпа вә Азәрбајчанча *вар* - "дајаначаг", "көч јери" сөзләриндән ибарәтдир.

АРПАГАВАСИН - Ирәван ханлығынын Карбибасар маһалында кәнд ады [*159*]. 1828-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Күрчүстанын Борчалы р-нунда Кавазин кәндиндән чыхмыш аиләләрин Арпачај саһилиндә мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр.

АРПАКӨЛ - Саһәси 5 кв. км. олан көлүн ады. Дәниз сәвијјәсиндән 2020 м. јүксәкликдәдир. Арпачајын мәнбәләриндәндир. Ермәни мәнбәләриндә Арпилнч кимидир (6, 223).

АРПАЧАЈ - Ахурјан р-нунда кәнд ады. 1920-чи илдә әһалиси говулмушдур. Арпачајын адыны әкс етдирир. 1950-чи илдә Ахурјан адландырылмышдыр. Бах: Ахурјан.

АРПАЧАЈ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасынын әразисиндән ахан чајын ады. Уз. 186 км. Мәнбәјини Арпакөлдән көтүрүр. Гарахан, Гарангу, Дәличај, Көзәлдәрә вә б. голлары вардыр (6). Ашағы ахары Ахурјан адланыр. 1950-чи илдә кәнд фәрманла Ахурјан адландырылмышдыр. Гәдим түрк дилләриндә *абра* "хејир верән", "фираван јашамаға сәбәб олан" сөзүндән ибарәтдир. Бах: Ахурјан.

АРСЛАНЛЫТӘПӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 17]. Асланлы нәсил адыдыр.

АРТАВУЧ - XVIII әсрин орталарына аид ерманичә мәнбәдә Ирәван әјаләтиндә кәнд ады [*150*, 359]. Мә'насы мә'лум дејил.

АРТИЗ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында (инди Абовјан р-нунда) кәнд ады [133, 20]. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1922-чи илдә аз һиссәси гајытмышдыр. 1948-51-чи илләрдә әјалинин азәрбајчанлы һиссәси Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Гегард адландырылмышдыр. Әһалинин һәрәкәти илә Шәрги Анадолудан кәтирилмиш аддыр. XIX әсрдә Батум әјаләтинин Артвин даирәсиндә Ортиз, Гарс әјаләтинин Олтин даирәсиндә Ортиз [*133, 195*] кәнд адлары илә мәншәчә ејнидир. Бах: Артиз даг ады.

АРТИЗ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында даг ады [133]. Шәрги Анадолуда Шаваршен әјаләтинин [*110*, 60] орта әсрләрдә һәм дә Артаз адланмасы мә'лумдур [*110*, 44, гејд 213]. Чәнуби Азәрбајчанда Урмнја көлүнүн шимал-шәргиндә бир әјаләт дә Артаз адланырды [*107*]. "Албан тарихи"ндә IV әср һадисәләри илә әлагәдар Маку әјаләтиндә Артаз маһал ады чәкилир ("Албан тарихи", I китаб, 6-чы фәсил). Һәмин топоним IV әсрдән мә'лумдур. Орада түркмәншәли чинли тајфасындан Вахан Мамигун фарсларла дөјүшмүшдүр. Түрк дилләриндә *әртис* "ашырым" [108, 85] сөзүндәндир.

АРТИК - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады (133, 20). 1878-чи илдә Азәрбајчан түркләри говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир (6, 154). Һәмин гәзада XIX әсрин ахырларында Артик адлы кәнд харабалыгы да варды [*133, 20*]. Ермәни мәнбәләриндә VII әсрдән мә'лумдур (6). Еһтимал ки, гәдим түрк дилләриндә *арт* "дағлыг әрази", "ашырым" [93, 55] сөзүндәндир вә әсли Артдыг (јә'ни Артлыг) олмушдур. Кәнд һәгигәтән 1770 м. һүндүрлүкдә ашырымда јерләшир. XIX әсрдә Шимали Гафгазда Тер әјаләтинин Налчик даирәсиндә Арт-Кол-Су вә Арт-Кол-кәнд, Дағыстан әјаләтинин Анди даирәсиндә Артлук, һәмин әјаләтин Кајтак-Табасаран даирәсиндә Арт-Узун (чај ады) топонимләри [*133*, 20] илә сыра тәшкил едир.

АРТИК - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында хараба кәнд ады [*133*, 20].

АРТИКГЫШЛАГ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кичик кәнд ады. 1919-чу илдә кәндин әһалиси говулмуш вә кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. Башга ады Икинчи Гылычјатаг. (6, 154). Артик кәндинин адындандыр. Көһнә Артик вә Ашағы Артик дә адланмышдыр (6, 154).

АРТИКСУ - Әләјәздән башланан вә Арпачаја гарышан чајын ады. Уз. 27 км. Чамышлы-Су да адланыр

АРТУЛУ - XVIII әсрин орталарында Ирәван әјаләтиндә селаб ады [*150*, 355].

АРТУС - Ирәван ханлығынын Карпибасар маһалында кәнд ады [*159*]. 1590-чы илдән мә'лумдур [169, 201]. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр (јенә орада). Еһтимал ки, кәтирилмә аддыр. Анадолуда Ван көлүнүн чәнуб саһилиндә еркән орта әсрләрдә Артос дағы вә маһалындан [*101*, 100] кәлмиш аиләләрин мәскуилашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр.

АРХАШАН - Ирәван губернијасынын Ирәван вә Новобајазид гәзаларында чај ады [133, 20]. Касак чајынын сол голудур. Архашан дағынын ады илә адланмышдыр.

АРХАШАН - Ирәван губернијасында бир дағын вә Новобајазид гәзасында ики дағын ады [*133*, 20]. Түрк дилләриндә *архач* (бах: Архач) вә *ин* - "мағара", "һејван јувасы" [126, 234] сөзләриндән ибарәтдир. 1590-чы илә аид мәнбәјә көрә Архашан һәм дә јајлагдыр [169, 94].

АРХАЧ - Ирәван гәзасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында XIX әсрин сонларында гышлаг ады [*133*]. 1948-чи илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүш вә кәнд ләғв едилмишдир. Түрк дилләриндә аркач "дағын архасы", "дағын күн дүшмәјән һиссәси, гузеји" (бах: 143, I, 291) сөзүндәндир. XIX әсрдә Борчалы гәзасында Архач булаг *133*, 20] вә Зәнкәзур гәзасында Архачтәпә *133*, 20]. Азәрбајчанда Гајнарархач

(Оғуз р-ну), Гызыл Архач (Дағлыг Гарабағда), Гара Архач (Кәдәбәј р-ну), Архачдәрәси (Губадлы вә Чәбрајыл р-нлары) дағ адлары илә ејнидир.

АРХЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Шурәкәл наһијәсиндә кәнд ады [23, 132]. "Гарахач кәндинин јахынлығында јерләшән, Чәфәрдашанлы кими дә танынан Архлы кәнди" (јенә орада). Бах: Арыглы.

АРХҮСТҮ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады. 1918-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. "Архын үстүндә" мә'насындадыр.

АРЧАЗУР - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады (133, 21). Арчазур дағынын адындандыр.

АРЧАЗУР - Гафан рајонунда дағ ады (*133*, 21). Түрк дилләриндә арча (ардыч) вә ерманичә дзор "дәрә" сөзләриндән ибарәтдир. Арча сөзү илә бағлы Арчаһунн маһал ады Албанијада варлы (Албан тарихи, II, 36). (Чаванширин гатили Варазо һәмин маһалдан иди).

АРЧАНОТС - Көјчә көлүнүн шимал-гәрб саһилиндә Пәмбәк дағ тирәсиндә зирвә ады. Түрк дилләриндә арча "ардыч" сөзүндәндир.

АРЧУТ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [*133, 21*]. 1988-чи илдә 700 аиләдән ибарәт (6, 154) әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Мә'насы мә'лум дејил.XIX әсрдә Дағыстан әјаләтинин Газыгумуг даирәсиндә Арчутту кәнд ады (133, 21) илә ејнидир. VII әсрә аид ермәни мәнбәјиндә Албанијанын Арсак бөлкәсиндә Арчлан (ерманичә јазылышда Һарчланк) топоними гејд олунмушдур. Еһтимал ки, түрк дилләриндә арча (ардыч ағачы) сөзүндән јаранмышдыр.

АРЧУТ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында хараба кәнд ады [*133, 21*].

АСАЈИШАРХЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [23, 89]. "Әһалиси Күрдвәли әширәтиндәндир" (јенә орада).Гызылбашларын Асајишоғлу тајфасынын (24, 192) адындандыр. Бах: Әсајишли.

АСАҺАТ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә [*170*, 7] кәнд ады. Дүмбули тајфасынын мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр (јенә орада).

АСЕТИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [170, 14]. Түрк дилләриндә асу "гырмызы кил" (93, 64) вә фарсча деһ "кәнд" сөзләриндән ибарәтдир.

АСӘФИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [23, 59]. "Асәфә мәхсус" мә'насындадыр.

АСӘЧӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [170, 4]. Гәдим түрк дилләриндә асу "гырмызы кил" [93, 64] сөзүндәндир.

АСЛАНЛУ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [*133, 21*]. XIX әсрин сонларындан сонра адı чәкилмир. Еһтимал ки, Асланлы бир елин адыдыр.

АСМА - Ирәван ханлығынын Сүрмәли маһалында кәнд ады [*159*]. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр (јенә орада). Сонралар әһалинин аз һиссәси кери гајыдыб јенидән мәскунлашмышдыр. 1918-чи илдә јенидән әһали говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. XIX әсрдә Күрчүстанда Кутаиси губернијасынын Лечхум гәзасында Асмаши, Шимали Гафгазда, Ставропол әјаләтиндә Асмајева кәнди [*133, 21*] вә Азәрбајчанда инди Асмачај (Хачмаз р-ну) топонимләри илә мә'нача ејнидир. Түрк дилләриндә *әспә* "јајда гурујан чај" [*126*, 204] сөзүндәндир.

АССАР - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [*133, 21*]. Азәрбајчан мәншәли (әсли әрәбчәдән) һасар адынын русча јазылышыдыр. Ирәван әјаләтиндә вә Шәрги Анадолуда бир сыра топонимләрдә фәал јер тутан сөздүр. Әрәбчә *һесар* "гала", "гала дивары илә әһатә олунмуш кәнд" (145, 237) сөзүндәндир. Бурада һасар дедикдә тсиклопик тикинти (нәһәнк дашлардан һөрүлмүш гала-

ча, азәрбајчанлылар онлары "һөрүкдаш" да адландырырлар), галача нәзәрдә тутулур. Бах: Галача вә Гараһисар.

АСТАДИНКИЛ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады [*167*, 233]. 1728-чи илә аид мәнбәдә дә дә чәкилир [23, 113].

АСТАФЛУ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кичик кәнд ады [*133*, *22*]. XIX әсрин сонларындан сонра алы чәкилмир. Шимали Гафгазда Астовка кәндинин вә Азәрбајчанда инди Астаф (Дашкәсән р-ну) топонимләри илә ејнидир.

АТАҒАЛЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә мәзрә ады [*169*, 226]. "Ат ағылы" (ат төвләләри) адындан тәһрифдир. XIX әсрин орталарындан сонра мәнбәләрдә чәкилмир.

АТАМДӘРӘСИ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында чај ады [133, 22]. Чај ахдығы дәрәнин ады илә адлаимышдыр. Дәрә исә Атам шәхс адындандыр.

АТАМХАН - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында (инди Мартуни р-да) кәнд ады [*133*, *22*]. 1968-чи илдә кәнд ермәничә Вардадзор адландырылмышдыр. Атамхан шәхс адындандыр.

АТАРЕНИС - XVIII әсрин орталарына аид ермәничә мәнбәдә Көјчә маһалында бир кәнд ады [*150*, 360]. "Ат араны" (јәни "атлар үчүн гышлаг јери") адынын ермәничә тәһриф формасыдыр.

АТАХАН МӘҺӘММӘДГӘДИМ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтини Зарзәмин наһијәсиндә кәнд [23, 120].

АТДАШ - Мартуни р-да кәнд ады. "Ат гајасы" мә'насындадыр. Башга ады Гарадүзү. "Китаби-Дәдә Горгуд" епосунда "Ат дүзү" топоними илә сәсләшир.

АТДАШЫ - Ирәван ханлығынын Көјчә маһалында кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр [*159*]. "Ат гајасы" мә'насындадыр. "Китаби-Дәдә Горгуд" епосунда "Ат дүзү" топоними илә сәсләшир.

АТКИЗ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан рајонунда) кәнд ады [*133*, *22*]. Јерли тәләффүз формасы Атгиз. 1959-чу илә Кечалан кәндинә бирләшдирилмиш, әкин јерләри Күрдүкан кәндинә верилмиш вә кәнд ләғв едилмишдир [*20*, 133]. Әһалиси 1988-чи илдә Азәрбајчана говулмушдур. "Ат сахланылан күздәк" мә'насындадыр.

АТЛЫДӘРӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [23, 133]. Башга ады Гаракилсә (јенә орада). "Ат сахланылан дәрә" мә'насындадыр.

АТЛЫЧА - Ирәван ханлығынын Сүрмәли маһалында кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. Гәдим ады Атлугышлаг [*170*, 20]. 1723-чү илә аид мәнбәјә көрә Рејһанлы елинә мәнсуб гышлаг јериндә јаранмышдыр [*170*, 20]. "Ат сахланылан гышлаг" мә'насындадыр.

АТЛЫЧАЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 17].

АТСИГ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Мeғри р-нунда) кәнд ады. 1940-чы илдә Ворошилов адландырылмышдыр.

АФГАНЛУ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан р-нунда) кәнд ады [*133*, *2*]. Јерли тәләффүз формасы Авганлу (јенә орада). 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. Агванлу адынын тәһрифидир. Шимали Азәрбајчан әразисиндә ер.әв. I минилликин II јарысындан мә'лум олан түркмәншәли етносун ады Албан иди. Ер.әв. IV әсрдән бу етносун антик мәнбәләрдә "Албанија" адландырылан дөвләт гуруму варды. Албан дөвләти ерамызын VII-VIII әсрләринә (әрәб ишғалларына гәдәр) јашамышдыр. Бизанс вә әрәб мәнбәләриндә бу дөвләт вә өлкә Күрдән чәнубда малдар елләрин гышлаг јери олан дүзән әразинин ады илә Аран (Арран) адланмышдыр. Гәдим ермәни дилиндә XI-XII әсрләрә гәдәр "л" сәси олмадығына көрә "б" сәсинин "в" сәси илә әвәзләнмәсилә Албан етноними "Агван" кими тәләффүз едилир вә ја-

зылырды. Әрәб ишғалындан әввәл IV әсрдә христиан динини гәбул етмиш албан халгынын әксәр һиссәси ислам динини гәбул етмиш, јалныз Артсак, Шәки вә аз мигдарда Дағлыг Ширванда албанлар христиан дининдән дөнмәмишдиләр. 704-чү илдә ермәни килсәсинин фитвасы илә Әрәб хилафәти азлыгда галмыш христиан албанларын килсәсини ермәни килсәсинә табе етди. Ондан сонра ермәни килсәси тәрәфиндән әлифбасы вә јазысы мәһв едилмиш албанлар зорла ермәни јазысына кечмәли олдулар вә ермәниләрин онлары адландырдыглар "ағван" адыны дашымаға башладылар. Албан тајфасы инди Ермәнистана мәхсус олан Көјчә вә Зәнкәзур бөлкәләриндә дә јашајырды. Буну Агван (Алван) компонентли топонимләр дә тәсдиг едир. Агванлу топоними көстәрир ки, биринчи, бу јашајыш мәнтәгәси "албан" етноними унудулдугдан вә ону бу адын ермәничә тәләффүз формасы олан "агван" ады әвәз етмәсиндән сонра јаранмышдыр; икинчи, топонимин мәнсубијјәт билдирән - *"лу"* шәкилчиси көстәрир ки, кәндин сакинләри, гоншулугда јашајан вә кәнди белә адландыранлар түрк мәншәлиләр идиләр. Түркмәншәли албанларын өзләринә "агван" ("албан" етнонимини ермәничә тәләффүзү) демәләри мараглы бир һадисәјә сәбәб олмушдур. XIV әсрдә Гарабағда олан Тејмурләнк өзүнү "агван" адландыран 20 мин нәфәр христиан албаны Орта Асијаја - Гәндәһара көчүрмүшдү. Христиан албанлар орада ислам динине (онун сүнни мәзһәбинә) кечмиш вә һаким гүввәјә чеврилмишдиләр. Ән әсасы бу олду ки, XVIII әсрдән сонра "Ағван" етноними тәһрифә уғрајараг "Афган" формасыны кәсб етди вә "Әфганыстан" адына чеврилди. Һазырда Әфганыстанда чохлу Гарабағ топонимләри дә мәһз ағванларын (албанларын) өзләри илә апардыглары "Гарабағ" адындан ибарәтдир.

АФШАР КӘЛӘВАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карни наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 87]. "Кәләван (кәнди) јахынлығында Афшар (кәнди)" мә'насындадыр. Сәлчуг оғузларынын Авшар (Афшар) тајфасынын адыны әкс етдирир. Бах: Авшар вә Келлаван.

АХАСКУ - 1727-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәдә-Әләјәз маһалында кәнд ады (170, 13). Јунанча агиос "мүгәддәс" (бурада христиан дини мәбәди мә'сындадыр) вә фарсча ку "кәнд", "мәһәллә", "јер" (145, 128) сөзләриндән ибарәтдир. Аршаклар сүлаләсинин һакимијјәти илләриндә (I-IV әсрләр) Әрмәнијәдә фарс мәншәли сөзләрдән топонимләрин јаранмасы сәчијјәви иди.

АХЕНИК - XVIII әсрин орталарына аид ермәничә мәнбәдә Көјчә маһалында кәнд ады [*150*, 360].

АХИРОС - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 224].

АХИС - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [*133, 23*]. 1590-чы илә аид түркчә мәнбәдә Әхис кимидир[*169*, 69]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. XX әсрин 30-чу илләриндә ермәниләр јерләшдирилдикдән сонра кәнд ермәничә Дзорат адландырылмышдыр."Китаби-Дәдә Горгуд" епосунда Ахисга (Еһтимал ки, бу ад оғузлардан әввәлә аиддир вә "Ахискаһ" адындан ибарәтдир; фикримизчә јунан дилиндә агиос "мүгәддәс" сөзүндәндир. Бах: Ахаску) топоними гејд олунур. Епосдакы "Әјсә Гоча оғлу Охчу" ифадәсиндәки Әјсә бәлкә дә етнонимдир. 1548-чи илдә Шаһ I Тәһмасибин бир фәрманында Ермәнистанда Ахстабад кәндинин ады чәкилир [134, 179]. 1588-чи илә аид бир сәнәддә Кәнчә әјаләтиндә Аһистабад санчағынын ады чәкилир [167]. 1727-чи илә аид мәнбәдә исә Дағлыг Гарабағын Вәрәндә маһалында Гут-Аһис кәнди гејд олунур [*171*].

АХИС - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [*133*].

АХЫРЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [23, 71].

АХНАТУН - Ирәван ханлығынын Карнибасар маһалында кәнд ады [*159*]. Орта әср мәнбәләриндә Агунатун кимидир [*145*, 141]. Түрк дилләриндә әгин "јүксәклик" [*126*, 637] вә тон "узунвары тәпә" сөзләриндән ибарәтдир.

АХИЛУ - Ирәван губернијасынын Шәрур Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады [*133, 23*]. XIX әсрин әввәлләриндә әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирил-

мншдир. 1978-чи илдә кәнд ермәничә Беркарат адландырылмышдыр. Еһтимал ки, кәтирилмә аддыр. Әрәб мәнбәләриндә Дәчлә чајы саһилиндә Ахул шәһәринин ады чәкилир (бах: *73*). Суријада(Шамда) јашамыш Шамлы түрк тајфасы кәтирмишдир. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Кағызман даирәсиндәки Ахуллу кәндинин ады илә [*133, 24*] мәншәчә ејнидир. Бах: Һахылы.

АХЛАТЈАН - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан р-нунда) кәнд ады [*133, 23*]. 1590-чы илә аид түркчә мәнбәдә Әхлатиан [*369*, 361], 1728-чи илә аид мәнбәдә Аһлатијан кимидир [*170*, 161]. Түркијәдә Ван көлү кәнарында јерләшән Ахлат (ермәничә Хлат) әјаләтиндән кәлмиш аиләләрин өзләри илә кәтирдији аддыр. 1727-чи илдә бу кәнддә 5 азәрбајчанлы вә 1 ермәни аиләси јашајырды [32, 234]. XIX әсрин I јарысында азәрбајчанлылар ґовулмуш вә Түркнјәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмнщдир.

АХЛАТИАН - Ирәван ханлығынын Зәнкибасар маһалында кәнд ады [159].Бах: Ахлатјан.

АХСАГ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Аралыг наһијәснндә кәнд ады [*169*, 269]. Бах: Аксак.

АХСАГ ӘҺМӘД - 1590-чы йлдә Рәван әјаләтинин Талин маһалында кәнд ады. Дикәр ады Ағчавиран [*169*, 249].

АХСАГЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә [170, 7], XIX әсрдә Александропол гәзасында кәнд ады. "Үчкилсә кәндинин јахынлығында јерләшир" (јенә орада). 1918-чи нлдә әһалисн говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр (6, 155).

АХСАГ ТАВУС - Ирәван ханлығынын Көјчә маһалында кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр [*159*]. Ајрымларын Ағсаглы [бах: Аксаг] голунун Товуз чајынын јухары ахынынын кәнарында гәдим Тавус галасынын (VII әсрдән мә'лумдур) јахынлығында мәскунлашдығыны билдирнр. "Тавус јахынлығында Ағсаглы ели" мә'насындадыр.

АХСАГ ТОЈУГ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында хараба кәнд ады [*133, 10*]. Ајрымларын Ахсаглы голунун "Тојуг" адлы јердә мәскунлашдығыны билдирнр. "Тојуг" формасыны кәсб етмнш ад исә әслиндә түрк дилләриндә *тыјыг (тујуг)* "һәр тәрәфи бағлы јер" (јә'ни дөрд тәрәфи дағларла әһатәләнмиш дәрә), "көлмәчә" [*143*, III, 2, с.1436, 1437] сөзүндән ибарәтдир (бах: Тыгыг). XIX әсрин орталарында Шамахы гәзасында Коланы тајфасынын мәскунлашдығы јер (индики Дағ Коланы кәндинин әразнсн) "Тојугплов" адланырды кн, бу да түрк дилләриндәки тыјыг вә билаб (булаг ады) сөзләриндән нбарәт иди. Бах: Аксак.

АХТА - Ирәван ханлығынын Дәрәчичәк маһалында кәнд ады [*159*]. XIX әсрин биринчи јарысында Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалисн говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмнщдир. 1959-чу илдә кәнд Һраздан адландырылмышдыр. 1959-чу илдән мөвчуд Һраздан рајонунун мәркәзи Һраздан гәсәбәсндир. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ахту кимидир [*170*, 12]. Әһалининн һәрәкәти илә Түркнјәдән кәтирилмә аддыр. Орта әсрләрдә Шәрги Анадолуда Ахта наһијәсн варды. XIX әсрдә Азәрбајчанда јашамыш Падар тајфасынын бир голу да Ахтачы адланырды (бу голун мәскунлашмасы нәтичәсиндә Ағсу, Күрдәмнр вә Сабирабад рајонларында Ахтачы кәндләри јаранмышдыр).

АХТА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [23, 60]. Һәмин мәнбәдә кәнддә тәкчә бир азәрбајчанлы аиләсинин (Вәлихан Мурад оғлунун) јашадығы гејд олунур [32, 317].

АХТА - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады. 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Ермәничә кәнд Чаренсован адландырылмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ахтабене кими јазылмышдыр [150, 15]. Лакин һәмин мәнбәдә Рәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә Ахта кәнди дә гејд олунмушдур [*170*, 15].

АХТА - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында чај ады [*133*]. Ахта кәндинин адындандыр.

АХТАЛЫ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады [*133*]. 1828-1832-чи илләрдә кәнддә харичдән кәлмә ермәниләр дә отурмушлар. 1918-чи илдә кәндин азәрбајчанлы әһалиси говулмушдур. 1940-чы илдә кәнд ермәничә Дзорастан адландырылмышдыр.

АХТАХАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карбн наһијәсиндә кәнд ады [23, 49].

АХТАХАНА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады [23, 66].

АХТАХАНА - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Талин маһалында мәзрә ады [*169*, 249].

АХТУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк наһијәсиндә кәнд ады [23, 53].

АХУНВӘНК - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 210].

АХУМ - Шәмшәдил р-нунда Күр чајынын сағ голларындан биринин ады. Еһтимал ки, Азәрбајчан дилиндә ахым сөзүндәндир. (60, 68).

АХУМ - Шәмшәдил р-нунда кәндин ады. Ахум чајынын адыны әкс етдирир.

АХУНД БОЗАВӘНД - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [*133*, *24*]. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1926-чы илдә говулмуш әһалинин бир һиссәси кери гајыдараг ермәниләрлә гарышыг јашамаға мәчбур олмушдур. XX әсрин 30-чу илләриндә азәрбајчанлылар тамамилә сыхышдырылыб чыхарылмышдыо. 1935-чи илдә кәнд ермәничә Бертнк адландырылмышдыр. Орта әсрләрдә Иранда, Ермәнистанда вә Азәрбајчанда јашамыш Бозавәнд тајфасынын мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Азәрбајчанда Бозавәнд (Күрдәмир р-ну) кәнд ады илә мәншәчә ејнидир. Бах: Гырх Бозавәнд вә Гуламәли Бозавәнд.

АХУРА - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 258].

АХУРА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 12]. Мәнбәдә кәндин әһалисинин түркләр олдуғу гејд олунур [32, 257].

АХУРАБУЛАГ МӘЗРӘСИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә мәзрә (әкин јери) ады [*167*, 223].

АХУРЈАН - Ермәнистанда Араз чајынын сол голунун ады. Уз. 186 км. Арпа чајынын башга адыдыр. Ермәнистандан башлајыб Нахчыванда Араза төкүлән Арпачајдан (Шәрги Арпачајдан) фәргли олараг Гәрби Арпачај да адланыр. Мәнбәјини Арпакөлдән вә башга булаглардан көтүрүр вә Бахчалар кәнди әразисиндә Араза гарышыр. Арпачајын ады Арпазос формасында ер. әв. V әсрдән мә'лумдур. (Ксенефонт, Анабазис, V, 12). XI әсрә аид ермәничә мәнбәдә Хориан кимидир [110]. Лакин чајын саһилиндә 1694-чү илдә гејд олунмуш гала "Арпа-Су галасы" адланырды [110, 209, гејд 25]. Чајын ады илә ер.әв. VIII әсрә аид Урарту мәнбәјиндә чар I Аркиштинин јазысында Акһурианин "өлкәси"нин ады чәкилир. Ермәниләр ермәничә олмајан бу топонимин сонуна тәләффүздә "ј" сәсини әлавә етмиш вә сонунда Урарту дилиндә мәкан билдирән "ини" шәкилчисинин сонунчу "и" сәсини атараг "јан" шәклинә салмышлар. Орта әср ермәни мәнбәләрндә Ахуриан кимидир [107, 343]. Урарту мәнбәјиндә гејд олунса да, чајын ады Урарту дилиндә јох, гәдим түркчәдир. Чајын ады түрк дилләриндә *акырын, акрын, ағрын, ағру, аһру*, "сакит", "динч", "арамлы" [*147*, I, 123] сөзүндәндир. Гејд едилмәлидир ки, Арпачај һидронимининин өзү дә гәдим түрк дилләриндә *абра* "хејирли", "сакитликдә јашамағы тә'мин едән", "горујан" [*147*, I, 59] сөзүндән ибарәт олмаг етибарилә чајын әһалисинин тәсәррүфат һәјаты үчүн хејирли олмасыны ифадә едир. Азәрбајчанда (Нахчыванда) Ахур чајы вә Гусар р-нунда Ахур чајы адлары илә мә'нача ејнидир.

АХУРИ -Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады (133, 24).

АХУРИ -Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында хараба кәнд ады (133, 24).

АХУРЛУ - Ирәван губернијасынын Дәрәләјәз гәзасында гышлаг ады. XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг кәнд дағылмышдыр. Әсли Ахурлу. Бах: Ахура.

АХУРЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [170, 20].

АҺУДАГ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады. "Аһу (чејран) олан дағ" мә'насындадыр. Азәрбајчанда Шамахы рајонундакы Аһудаг оронимн илә мә'нача ејнидир.

АЧАГУ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ерменистанын Гафан р-нунда) кәнд ады [133, 25]. 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Кәнд орадакы Ачагу (јерли әһали ичәрисиндә "Гызгаласы" да адланмышдыр) галасынын ады илә адланмышдыр. XIX әсрдә Шимали Гафгазда дөрд Ачалук кәнд ады [133, 25] илә еһтимал ки, ејни мә'нададыр. Намәлум мәншәли "Ача" вә фарсча ку "кәнд" сөзләриндән ибарәтдир.

АЧЫГ МӘРЧИВАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә кәнд ады [23, 64].

АЧЫБАЧ - Јелизаветпол губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан рајонунда) кәнд ады. XIX әсрдә Зәнкәзур гәзасында јашамыш Софулу тајфасынын гышлагларындан (Агбиз, Ачыбач, Алышар, Баллыгаја, Бојнәкәр, Көјјал, Дәрәтун, Гывраг, Кирс, Мурхус, Пирәсад, Пүсјан, Салдаш, Санчараглу, Сарычыг, Хачати, Хортикуз, Чавалы вә Јавсуилу) биридир (103, 66). Ачыбач чајынын саһилиндәдир. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

АЧЫГЫШЛАГ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карпи наһијәсиндә кәнд ады [169, 211]. Мәнбәдә кәндин һәм дә Күрәкәшин адландығы гејд олунур (јенә орада). Түрк дилләриндә кора "гышлагда мал-гара үчүн төвлә" вә монголча гошун "шоран" сөзләриндән ибарәтдир.

АЧЫКӨЛ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады [23, 41].

АЧЫ ПИШАР - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында дағ вә гышлаг ады (133, 7).

АЧЫСУ ЧИФТЛИЈИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады [169, 216]. Ачысу адлы јердә чифтлә (хышла) әкин јери мә'насындадыр.

АЧЫКӘҺРИЗ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [170, 7]. Мәнбәјә көрә Хәлфә кәндиндән јаранмыш мәнтәгәдир (јенә орада).

АШАҒЫ АҒБАШ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында (сонра Арташат р-нунда) кәнд ады (133, 3). XIX әсрин орталарында азәрбајчанлылар говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1886-чы илә аид мә'лумата көрә әһалиси ермәниләрдән ибарәт иди. 1945-чи илдә кәнд ермәничә Аревшат адландырылмышдыр. Бах: Ағбаш.

АШАҒЫ АГДАН - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Ичеван рајонунда) кәнд ады [*133*]. 1967-чи илдә ермәничә Морут, 1970-чи илдә Һајкахпур адландырылмышдыр. Бах: Агдан.

АШАҒЫ АҒТАЛА - Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында (инди Ермәнистанын Туманјан р-нунда) кәнд ады. Башга ады Күмүшхана. Күмүш филизи чыхарылмасы илә әлагәдар олараг кәнддә XIX әсрин II јарысында азәрбајчанлылар, ермәниләр вә јунанлар јашамышлар. XIX әсрин 30-чу илләриндә азәрбајчанлылар сыхышдырылыб чыхарылмышлар. Аз мигдарда галмыш азәрбајчанлылар 1988-чи илдә говулмушдур.

АШАҒЫ АҒЧАГАЛА - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында (инди Талин р-нунда) кәнд ады [133, 4]. 1918-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Неркин Базмаберт адландырылмышдыр. Јахынлыгдакы Ағчагала (гәдим Јервандашат шәһәринин харабалығы) адындандыр. Бах: Ағчагала.

АШАҒЫ АДЈАМАН - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында (инди Мартуни р-нунда) кәнд ады [*133, 7*]. 1945-чи илдә ерманичә Неркин Геташен адландырылмышдыр. 1948-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. XIX әсрин орталарында Адјаман кәндиндән чыхмыш бир груп аиләнин һәмин кәндә махсус торпагда мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Бах: Адјаман.

АШАҒЫ АЛТУНТАХТ - Ирәван ханлығынын Көјчә маһалында кәнд ады [139]. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә ерманиләр јерләшдирилмишдир [*133*]. Бах: Алтунтахт.

АШАҒЫ АЛЧАЛЫ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында (инди Мартуни р-нунда) кәнд ады [*133, 14*]. 1829-1830-чу илләрдә Түркијәдән кәлмә ерманиләр јерләшдирилдикдән сонра әһалиси Јухары Алчалыја көчмүшдүр. Бундан сонра кәндин адына ерманичә Неркин (ашағы) сөзү әлавә едилмишдир. 1946-чы илдә кәнд ерманичә Базмаберт адландырылмышдыр.

АШАҒЫ АНДИ - Гафан р-нунда кәнд ады (60, 64). Бах: Анди.

АШАҒЫ АХТА - Ирәван ханлығынын Дәрәчичәк маһалында кәнд ады (159). 1886-чы илә аид мә'луматда Ашағы Ахты кимидир.(136, 60). XIX әсрин орталарында кәнддә ерманиләр дә јерләшдирилмишдир. (136, 60). XX әсрин 30-чу илләриндә азәрбајчанлылар сыхышдырылыб чыхарылмышдыр. 1959-чу илдә кәнд ерманичә Һраздан адландырылмышдыр.

АШАҒЫ БАҒЛЫ - Талин р-нунда кәнд ады. 1918-1919-чу илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә кәнд дағылмышдыр. Әсли Быглы. Бах: Быглы.

АШАҒЫ БАШИКИ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133]. Јахынлығындакы Башики ("икитәпәли" мә'насында) дағынын ады илә адланмышдыр.

АШАҒЫ БӘЈДИЛИ - Талин р-нунда кәнд ады. 1920-чи илдә әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. Мәншәчә Сәлчуг-оғуз тајфаларындан олан вә XV әсрдә гызылбашлара гошулмуш Бәкдили тајфасынын адыны әкс етдирир.

АШАҒЫ БӘНДОВАН - Амасија р-нунда кәнд ады. 1920-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Арпачај үстүндә гәдим бәнд илә әлагәдар адланмышдыр. (6, 155).

АШАҒЫ БӨЈҮКБЫҒЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ағчагала наһијәсиндә кәнд ады [169, 191].

АШАҒЫ ВАНДУМӘРӘК - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [133]. 1918-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. Әсли Ванлумәрәк.

АШАҒЫ ГАЛАГУЗ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында гышлаг ады (133, 110). 1918-чи илин әввәлләриндә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. XIX әсрдә Шимали Гафгазда Калаус-Берт јер-Бартс (тәпә), Калаус (кәнд), Калаус (гала), Калаус (чај) вә Калаус (кәнд) топонимләри (133, 110) илә сыра тәшкил едир. Мә'насы мә' лум дејил. Бах: Калауз.

АШАҒЫ ГАМЧЫ - Ечмиадзин гәзасында кәнд ады. 1877-чү илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә ерманиләр јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә ерманичә Баграмаберт адландырылмышдыр. XIX әсрдә Дағыстан әјаләтинин Гајтаг-Табасаран даирәсиндә Гамчы-өзән (чај ады), Бакы гәзасында Кәмчә дағы [133], Нахчыванда Кәмичи чајы вә б. топонимләрлә мә'нача ејнидир. Бах: Кәми.

АШАҒЫ ГАНЛЫЧА - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады. 1878-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнддә ерманиләр јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд ерманичә Ваграмаберт адландырылмышдыр (6, 155). Гәдим түрк мәншәли Ганлы (әсли Канглы) тајфасынын адындандыр. Бах: Ганлы.

АШАҒЫ ГАРАБАҒЛАР - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады [159]. Дикәр ады Чимәнкәнд. 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Мәншәчә кәнкәрләрин Гарабағлар голунун адыны әкс етдирир. Бах: Гарабағлар.

АШАҒЫ ГАРАБАГ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады [169, 221].

АШАҒЫ ГАРАГОЈМАЗ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында (инди Талин р-нунда) кәнд ады [133]. 1918-чи илдә Азәрбајҹан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә 1915-1916-чы илләрдә Түркијәдән кәлмиш ерменләр мәскунлашдырылмышдыр [20, 112]. 1946-чы илдә ерменичә кәнд Неркин Сасунашен адландырылмышдыр. 1922-чи илдән сонра говулмуш аиләләрин аз һиссәси кери гајытмыш вә ерменләрлә гарышыг јашамышдыр. 1949-чу илдә онлар Азәрбајҹана көчүрүлмүшдүр. Әсли Гара Көјмәс. Әрәбчә гәрјә "кәнд" түрк дилләриндә көј (јашыл отлуг, көј отлуг мә'насында) вә мес "дағын чәнуб јамачы", "јүксәклијин мешәсиз тәрәфи" [126, 369] сөзләриндән ибарәтдир.

АШАҒЫ ГАРАГОЈУНЛУ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [169, 271]. Гарагојунлу тајфасынын адындандыр.

АШАҒЫ ГАРАНЛЫГ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады (133, 118).

АШАҒЫ ГАРАНЛЫГ - Көјчә маһалында (инди Мартуни р-нунда) кәнд ады. 1930-чу илдә Мартуни адландырылмышдыр. Мартуни р-нун мәркәзинә чеврилмишдир. 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ерменләр јерләшдирилмишдир.

АШАҒЫ ГАРХУН - Ечмиадзин р-нунда кәнд ады. 1918-чи илдә Азәрбајҹан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ерменләр јерләшдирилмишдир. 1928-чи илдән сонра говулмуш аиләләрин аз һиссәси кери гајытмыш вә ерменләрлә гарышыг јашамышдыр. 1949-чу илдә онлар Азәрбајҹана көчүрүлмүшдүр. XIX әсрин сонларында Јухары Гархун адланан кәнддән чыхмыш бир груп аиләнин ајры јердә мәскунлашмасы нәтиҹәсиндә јаранмышдыр. Дикәр ады Шәфиабад. XIII әсрдә монголларын тәркибиндә кәлмиш түрк мәншәли Каркын тајфасынын адыны әкс етдирир. Бах: Јухары Гархун.

АШАҒЫ ГАТЫРЛЫ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [*133*]. 1918-чи илдә Азәрбајҹан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. Гатырлы (Јухары Гатырлы) кәндиндән бир груп аиләнин XIX әсрин орталарында ајры јердә мәскунлашмасы нәтиҹәсиндә јаранмышдыр. Гәдим түрк мәншәли Катар тајфасынын адыны әкс етдирир. Бах: Јухары Гатырлы.

АШАҒЫ ГЫЗЫЛВИРАН - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абник наһијәсиндә кәнд ады. Дикәр ады Гутлу бәј [*169*, 254].

АШАҒЫ ГЫЛАҒАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә кәнд ады [23, 64].

АШАҒЫ ГРАМПА - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [*133*]. Грампа (инди Јухары Грампа) кәндиндән чыхмыш бир груп аиләнин XIX әсрин II јарысында ајры јердә мәскунлашмасы нәтиҹәсиндә јаранмышдыр. Бах: Грампа.

АШАҒЫ ГОЛТ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [*133*]. 1918-чи илдә Азәрбајҹан түркләриндән ибәрт әһалиси говулмуш вә ерменләр јерләшдирилмишди. 1922-чи илдә говуланларын аз һиссәси кери гајытдыгда кәндә бурахылмамыш вә Бөјүк Голт кәндиндә јерләшдирилмишди. 1940-чы илдән сонра орадан да сыхышдырылыб чыхарылмышдыр [20, 263]. Голт (инди Бөјүк Голт) кәндиндән чыхмыш бир груп аиләнин ајры јердә мәскунлашмасы нәтиҹәсиндә јаранмышдыр. Бах: Јухары Голт.

АШАҒЫ ГУЗУЧУЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [23, 92].

АШАҒЫ ГУЈЛАСАР - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында (инди Арташат р-ну) кәндин ады [*133*]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ашағы Гујулу һасар кимидир [23, 49]. Гујласар (инди Јухары Гујласар) кәндиндән чыхмыш бир груп аиләнин ајры јердә мәскунлашмасы нәтиҹәсиндә јаранмышдыр. Бах: Јухары Гујласар.

АШАҒЫ ГУЛУБӘЈЛИ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [*133*]. XIX әсрин орталарында Гулубәјли (инди Бөјүк Гулубәјли) кәндиндән

бир груп аиләнин ајры јердә мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. 1918-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә језид күрдләри јерләшдирилмишдир. Бах: Бөјүк Гулубәјли.

АШАҒЫ ГУРБАҒАЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады [23, 101].

АШАҒЫ ДАШДЫГБАБА - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ағчагала наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 196].

АШАҒЫ ДӘМИРЧИЛИ - Ирәван ханлығынын Талын маһалында кәнд ады [*159*]. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. Дәмирчили (сонра Јухары Дәмирчили) кәндиндән чыхмыш аиләләрин һәмин кәндә мәхсус торпағында мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Бах: Јухары Дәмирчили.

АШАҒЫ ДИКАҺ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәндин ады [*133*]. 1919-чу илдә кәндин Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. Дикаһ (сонра Јухары Дикаһ) кәндиндән чыхмыш бир груп аиләнин кәнар јердә мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Бах: Јухары Дикаһ.

АШАҒЫ ДҮЗКӘНД - Амасија р-нунда кәнд ады. Дүзкәнд (сонра Јухары Дүзкәнд) кәндиндән чыхмыш бир груп аиләнин һәмин кәндә мәхсус ичма торпағында, кәнарда мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Бах: Јухары Дүзкәнд.

АШАҒЫ ДҮЈҮН - Ирәван ханлығында кәнд ады [*159*]. Дүјүн (сонра Јухары Дүјүн) кәндиндән бир груп аиләнин кәнар јердә мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. 1935-чи илдә кәнд Двин адландырылмыш вә онун әсасында Двин инзибати рајону јарадылмышдыр. Әсли Дувин. Бах: Јухары Дүјүн.

АШАҒЫ ЗАҒАЛЫ - Басаркечәр р-нунда кәнд ады. Зағалы (сонра Бөјүк Зағалы) кәндиндән XIX әсрин әввәлләриндә јаранмыш мәнтәгәдир. 1928-1832-чи илләрдә Ирандан вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр дә мәскунлашмыш вә азәрбајчанлыларла гарышыг јашамышлар. XX әсрин әввәлләриндә онлар чыхардылмышдыр. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Тсовак адландырылмышдыр.

АШАҒЫ ЗЕЈВӘ - Ечмиадзин р-нунда кәнд ады. Зејвә (сонра Јухары Зејвә) кәндиндән јаранмыш мәнтәгәдир. 1918-чи илдә азәрбајчанлы әһалиси говулмушдур. 1978-чи илдә ермәничә Һарташен адландырылмышдыр. Бах: Јухары Зејвә.

АШАҒЫ ӘЈЛӘНЛИ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында, инди Ечмиадзин р-нунда кәнд ады (133, 8). XIX әсрин ахырларында Әкләнлу-Јасаглу да адланмышдыр. 1828-1832-чи илләрдә Ирандан вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр дә јерләшдикдән сонра әһали гарышыг јашамышдыр. 1918-чи илдә азәрбајчанлылар говулмушдур.

АШАҒЫ ӘЛИМИРӘК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады [23, 54]. Әсли Ашағы Әли Мәрәк.

АШАҒЫ ӘРДӘНӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [23, 134]. "Ағкилсә кәндинин јахынлығында јерләшән Ашағы Әрдәнә кәнди" (јенә орада).

АШАҒЫ ӘРМИК - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [*133*]. Әрмик кәндиндән (бах) чыхмыш аиләләрин јаратдығы мәнтәгәдир. 1949-чу илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. Бах: Әрмик.

АШАҒЫ КАЛАГУЗ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [*133*]. Јерли тәләффүз формасы Галагуз. Анадолунун Амасија, Шокат вә Сиват бөлкәләриндә јашамыш Улу Јөрүк тајфа бирләшмәсинин Галагуз [36, 186] голунун адындандыр. Бах: Калагуз.

АШАҒЫ КАРВАНСАРА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [23, 93].

АШАҒЫ КӘЈТИ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [*133*]. Дикәр ады Саламабад. Кәјти (сонра Јухары Кәјти) кәндиндән чыхмыш бир груп аиләнин һәмин кәндә мәхсус ичма торпағында мәскунлашмасы нәтичә-

синдә јаранмышдыр. XIX әсрин ахырларындан сонра кәндин ады чәкилмир. Бах: Јухары Кәти.

АШАҒЫ КЕЧИЛИ - Масис р-нунда кәнд ады. Кечили (сонра Јухары Кечили) кәндиндән јаранмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Бах: Јухары Кечили.

АШАҒЫ КӘҺРИЗ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [*133*]. Дикәр ады Кәһриз - Исабәј. XX әсрин әввәлләриндә кәнд дағылмышдыр.

АШАҒЫ КИЛСӘ - Гугар р-нунда кәнд ады. Килсә (сонра Јухары Килсә) кәндиндән јаранмыш мәнтәгәдир. 1968-чи илдә Гарангу дағынын сүрүшмәси илә әлагәдар әһалиси Јухары Килсә (Дизман) кәндинә көчүрүлмүшдүр(6, 155). Бах: Јухары Килсә.

АШАҒЫ КИРӘТАГ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ерменистанда Гафан р-нунда) кәнд ады [*133*]. Кирәтаг (сонра Јухары Кирәтаг) кәндиндән јаранмыш мәнтәгәдир. Түрк дилләриндә кора "гышлагда кечәләр мал-гараны салмаг үчүн тикинти, төвлә" вә јатаг сөзләриндән ибарәтдир.

АШАҒЫ КӨРПҮ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ерменистанын Сисјан р-нунда) кәнд ады (133). 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

АШАҒЫ КӨРПҮЛҮ - Нојемберјан р-нунда кәнд ады. Көрпүлү (сонра Јухары Көрпүлү) кәндиндән јаранмыш мәнтәгәдир. 1950-чи илдә Күрчүстандан ермениләр бу кәндә көчмүш вә азәрбајчанлыларла гарышыг јашамышлар. 1978-чи илдә кәнд ерменичә Һахтапак адландырылмышдыр. 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Бах: Јухары Көрпүлү.

АШАҒЫ КҮРӘКЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады [23, 67]. "Кәндин башга ады Һачы Әмин гышлағыдыр" (јенә орада).

АШАҒЫ КӘНЗӘК - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [*133, 155*]. Кәнзәк кәндиндән јаранмыш мәнтәгәдир. Бах: Кәнзәк.

АШАҒЫ КӘНҮЗ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады [23, 107].

АШАҒЫ КИЛАН - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 204].

АШАҒЫ КӨБӘКЛИ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ерменистанын Гафан р-нунда) кәнд ады [*133*]. XIX әсрин орталарында Көбәкли кәндиндән јаранмыш мәнтәгәдир. XX әсрин әввәлләриндә дағылмышдыр.

АШАҒЫ КӨДӘКЛИ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында кәнд ады. Көдәкли (сонра Јухары Көдәкли) кәндиндән јаранмыш мәнтәгәдир. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Бах: әсли Котаклы, Јухары Көдәкли вә Көдәкли.

АШАҒЫ КӨЗӘЛДӘРӘ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады. 1728-чи илә аид мәнбәдә "Кичикли кими дә танынан Ашағы Көзәлдәрә кәнди" кими гејд олунмушдур [23, 137]. 1828-1832-чи илләрдә Ирандан вә Түркијәдән кәлмә ермениләр дә мәскунлашмыш вә азәрбајчанлыларла гарышыг јашамышлар. 1918-чи илдә азәрбајчанлылар говулмушдур. 1945-чи илдә кәнд ерменичә Варданик адландырылмышдыр. Бах: Јухары Көзәлдәрә.

АШАҒЫ КӨЗӘЛДӘРӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [23, 137]. "Башга ады Кичикли" (јенә орада).

АШАҒЫ КӨЈКӘНД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [23, 36].

АШАҒЫ КҮЛҮДҮЗҮ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады [*133*]. Күлүдүзү (сонра Јухары Күлүдүзү) кәндиндән јаранмыш мәнтәгәдир. 1950-чи илдә Јухары Күлүдүзү илә бирләшдирилмишдир [*20*, 353]. Бах: Јухары Күлүдүзү.

АШАҒЫ МАКАРА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [23, 45]. "Јеничә кәндинин јахынлығында јерләшир" (јенә орада).

АШАҒЫ НЕЧИЛИ - Ирəван ханлығынын Зəнкибасар маһалында кəнд ады [*159*]. 1828-1832-чи иллəрдə Азəрбајчан түрклəриндəн ибарəт əһалиси говулмуш вə ермəнилəр јерлəшдирилмишдир. Сонра əһалинин бир һиссəси кери гајытмыш вə 1978-чи илдə кəнд Сајат-Нова адландырылмышдыр. 1988-чи илдə кəндин азəрбајчанлылары говулмушдур. Бах: Јухары Нечили.

АШАҒЫ ПИРТИКАН - Ирəван губернијасынын Ечмиадзин гəзасында кəнд ады [*133*]. Пиртикан кəндиндəн јаранмыш мəнтəгəдир. 1918-чи илдə Азəрбајчан түрклəриндəн ибарəт əһалиси говулмуш вə Түркијəдəн кəлмə ермəнилəр јерлəшдирилмишдир. 1922-чи илдə говуланларын аз һиссəси кери гајытмыш вə ермəнилəрлə гарышыг јашамышдыр. 1946-чы илдə кəнд ермəничə Дзорагујг адландырылмышдыр. 1948-чи илдə кəндин азəрбајчанлы əһалиси Азəрбајчана көчүрүлмүш, Суријадан вə Ливандан кəлмə ермəнилəр јерлəшдирилмишдир. Орадакы пирин адындандыр (6, 155).

АШАҒЫ ПИРҮЛҮ - Јелизаветпол губернијасынын Зəнкəзур гəзасында (инди Ермəнистанын Гафан р-нунда) кəнд ады [*133*]. Пирүлү (сонра Јухары Пирүлү) кəндиндəн јаранмыш мəнтəгəдир. 1988-чи илдə кəндин əһалиси Азəрбајчана говулмушдур. Бах: Јухары Пирүлү.

АШАҒЫ САЛЛЫ - Ирəван ханлығынын Дəрəлəјəз маһалында кəнд ады (152) . XX əсрин 30-чу иллəриндə коллективлəшмə илə əлагəдар олараг кəнд ләғв едилмишдир. Еркəн орта əсрлəрдə Шимали Гафгазда јашамыш Сал тајфасынын адындандыр.

АШАҒЫ ТАЛИН - Ирəван губернијасынын Александропол гəзасында кəнд ады [*133, 236*]. 1918-чи илдə ермəнилəр јерлəшмишдир. 1978-чи илдə кəнд ермəничə Даштадзор адландырылмышдыр. Бах: Талин.

АШАҒЫ ТАЛЫШ - Ирəван губернијасынын Ечмиадзин гəзасында кəнд ады (133, 236). Бах: Талыш.

АШАҒЫ ТƏРНƏГУТ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Карби наһијəсиндə кəнд ады [23, 85]. Мəншəчə Хəзəрлəрин Тəрнə тајфасынын адыны əкс етдирир.

АШАҒЫ ТОХАНШАЛЫ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Игдыр наһијəсиндə кəнд ады [23, 68]. "Чидəмли кəндинин јахынлығында јерлəшир" (јенə орада).

АШАҒЫ ТУТ - Ирəван губернијасынын Сүрмəли гəзасында кичик кəнд ады [*133, 249*]. XIX əсрин сонларындан сонра ады чəкилмир. Түрк диллəриндə тут "дүшəркə" сөзүндəндир.

АШАҒЫ ТҮРКМƏН - Ечмиадзин р-нунда кəнд ады. 1935-чи илдə кəнд ермəничə Лјусагујг адландырылмышдыр. Гызылбашларын Түркмəн тајфасынын [*16*] мəскунлашмасы нəтичəсиндə јаранмыш кəндлəрдəндир.

АШАҒЫ ХАТУНАРХ - Ирəван губернијасынын Ечмиадзин гəзасында, инди Ечмиадзин р-нунда кəнд ады (133, 262). XIX əсрин орталарында Азəрбајчан түрклəриндəн ибарəт əһалиси говулмуш вə ермəнилəр јерлəшдирилмишдир. 1886-чы илə аид мə'лумата көрə əһалиси ермəни иди. 1978-чи илдə кəнд ермəничə Гај адландырылмышдыр. Бах: Хатунарх.

АШАҒЫ ЧАДЫРҒАН - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Веди наһијəсиндə кəнд ады [23, 52]. Мəнбəнин башга јериндə Ашағы Чатгыран кимидир (јенə орада). Бах: Чатгыран.

АШАҒЫ ЧАНАХЧЫ - Ирəван губернијасынын Ирəван гəзасында кəнд ады (133, 279). Бах: Чанахчы вə Јухары Чанахчы.

АШАҒЫ ЧАРУГЧЫ - Ирəван ханлығынын Сүрмəли маһалында кəнд ады (133, 280). 1918-чи илдə Азəрбајчан түрклəриндəн ибарəт əһалиси говулмуш вə кəнд дағыдылмышдыр. Бах: Јухары Чарыхчы.

АШАҒЫ ЧƏМБƏРƏК - Јелизаветпол губернијасынын Газах гəзасында (инди Ермəнистанын Красноселск р-ну) кəнд ады [133]. Чəмбəрəк кəндиндəн јаранмыш мəнтəгəдир. Бах: Јухары Чəмбəрəк.

АШАҒЫ ЧИМƏНКƏНД - Ирəван губернијасынын Сүрмəли гəзасында кəнд ады [133]. Дикəр ады Гарабағ. Бах: Ашағы Гарабағлар.

АШАҒЫ ЧАМЫШЛУ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады (133, 80). Бах: Јухары Чамышлы.

АШАҒЫ ЧЫРАГЛЫ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында гышлаг ады (133, 82). Бах: Јухары Чыраглы.

АШАҒЫ ЧРАХОР - Јелизаветпол губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады [133]. 1955-чи илдә Чрахор су електрик стансијасынын тикинтиси илә әлагәдар олараг јаранмыш кәнддир. Азәрбајчанлылар ермәниләрлә гарышыг јашамышлар. 1988-чи илдә азәрбајчанлылар говулмушлар. Түрк дилләриндә чераг "минерал булаг" вә ор "чөмәклик" сөзләриндән ибарәтдир.

АШАҒЫ ШАМИ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [133]. Ирәван, 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә Језид күрдләри (балбаслар) јерләшдирилмишдир.

АШАҒЫ ЧҮЈҮРЛҮ - 1950-чи илдә Рәван әјаләтинин Ағчагала наһијәсиндә кәнд ады [169, 192].

АШАҒЫ ШЕЈПУРХАН - Нојемберјан р-нунда кәнд ады. XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг кәнд ләғв едилмишдир. XIX әсрин орталарында Шејпурхан (бах) кәндиндән јаранмыш мәнтәгәдир.

АШАҒЫ ШОРЧА - Басаркечәр р-нунда кәнд ады. Дикәр ады Салманкәнд. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. Бах: Шорча.

АШЫГ АЛЫ (АШГАЛЫ) - Ани р-нунда хараба кәнд ады (6, 156). Ашгалы дағынын адындандыр.

АШГАЛЫ - Ширак дүзүнүн чәнуб-шәргиндә дағ ады. Јерли тәһриф формасы Ашыг Алы. Еһтимал ки, Әрзрум галасынын башга ады олан Ашгала адындандыр.

АШГОШ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады [23, 121].

АШЫГ ҺӘСӘН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады [170, 19].

АШЫГ ҺҮСЕЈН - Ирәван ханлығынын Дәрәкәнд-Парченис маһалында кәнд ады [159]. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

АШТАРАК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [23, 75]. Бах: Әштәрәк.

АШНАК - Алакөз дағ силсиләсинин чәнуб-гәрб јамачында дағ зирвәсинин ады (60, 68). Орадакы бир јајлаг да Ашнак адланыр.

АШНАК - Талин р-нунда кәнд ады. Јерли тәләффүз формасы Әшнәк. Ани шәһәри јахынлығында Талин илә јанашы илк дәфә XII әсрдән мә'лумдур [32, 252]. 1920-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдун сонра кәнд дағылмышдыр. Еһтимал ки, ашан тајфа адындандыр. Чәнуби Азәрбајчанда Ашан, Дағлыг Гарабағда Ашан кәнд адлары илә мәншәчә ејнидир.

АШТАШ - Ирәван әјаләтинин Новобајазид гәзасында хараба кәнд ады (133, 26).

АШҺИКАҺ - Јелизаветпол губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Ичеван р-нунда) кәнд ады [*133*]. 1935-чи илдә кәнд Лаләкәнд (сонра Лаләгјух), 1975-чи илдә ермәничә Вазашен адландырылмышдыр. Еһтимал ки, түрк дилләриндә ашиг, "ачыглыг", "дүзән", ја да аска "алынмаз гајалы дағ" [126, 68] сөзүндәндир. Монгол дилиндә асга "даш (гаја парчалары) сәпинтиси" (Монгольско-Русский словарь, М. 1957, с.45), гырғыз дилиндә аска "гаја" (Ахматов Т.К. Географические названия Таласской долины Киргизской ССР. "Ономастика Киргизии", Фрунзе, 1985, с.35.) мә'насындадыр 1590-чы илә аид түркчә мәнбәдә Сисјан наһијә-синдә Әшкәмор кәнд ады чәкилир [*169*, 360]. Түркмәнистанда Ашгабаг, Иранда 16 Ашгабад (асга вә түрк дилләриндә бәт "ашырым" "үз" "сәтһ" сөзләриндән) топонимләри илә сәсләшир.

БАБАБЕЛЛИ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Корус р-нунда) кәнд ады. XIX әсрин II јарысындан сонра ады чәкилмир. Бабаја (пирә? шәхсә?) мәхсус ел, оба мә'насындадыр.

БАБА ЈАГУБЛУ - Јелизаветпол губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Корус р-нунда) кәнд ады. 1825-чи илдә јаранмышдыр [*20*, 164]. XX әсрин әввәлләриндә кәнд дағылмышдыр. Бабајагублу тирәсинин адындандыр.

БАБАЛЫГАЈАЛЫ - Јелизаветпол губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Корус р-нунда) кәнд ады [*133*]. 1918-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. "Бабалы кәнди јахынлығында Гајалыкәнди" мә'насындадыр. Сәлчуг оғузларынын Кајы (Гајы) тајфасынын адындандыр. Бах: Гајалы.

БАБАГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады (23, 121).

БАБАКАР - Боз-Абдал дағ силсиләсиндә бир дағын ады. Әсли Бабагар. Азәрбајчан дилиндә баба (пир мә'насында) вә түрк дилләриндә гар "алынмаз (сылдырым мә'насында) гаја" (108, 107) ја да бәлкә бә'зиләриндә әрәбчә гар "мағара" сөзләриндән ибарәтдир. Азәрбајчанда вә Ермәнистанда бир сыра дағ адларында гар, кар сөзү иштирак едир. Ермәни тәдгигатчылары бу сөзү ермәни дилиндә кар "даш" сөзү һесаб едирләр. Бу тамамилә сәһвдир. Азәрбајчанда Буздухгар (Кәлбәчәр р-ну), Кәчәләкар (јенә орада), Гошгар (Кичик Гафгаз), Гошнагар (Кәдәбәј р-ну), Гошунгар (Оғуз р-ну), Ләзгигар (Шамхор р-ну), Ләлүкгар (Дашкәсән р-ну), Чингар (Ханлар р-ну), Чохгар (Шәки р-ну) Шыхгар (Кәлбәчәр р-ну, Һингар (Исмајыллы р-ну), Күрчүстанда Борчалы бөлкәсиндә Әјригар, Јастыгар, Гутанкар, Газахыстанда Зангар (108, 112), Талгар (108, 205), Түркмәнистанда Гызылгар (Атаниjазов, Көстәрилән луғәти, с. 127) вә б. көстәрир ки, бу дағ адларынын һеч бири ермәни дили әсасында јаранмамышдыр (бах: 79, 100).

БАБАКИШИ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында (инди Ермәнистанын Абаран р-нунда) кәнд ады [*133*]. 1918-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. (6, 156). Сонралар азәрбајчанлылар гајытмышлар. 1922-чи илдә говулмуш әһалинин аз һиссәси кери гајыдараг ермәниләрлә гарышыг јашамышдыр. Лакин 1931-чи иләдәк азәрбајчанлылар сыхышдырылыб чыхарылмышдыр [*20*, 94]. 1948-чи илдә кәнд ермәничә Бужакан адландырылмышдыр. Бабакиши шәхс (мүлкәдар) адындандыр.

БАБАКИШИ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [136, 60]. 1878-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси сыхышдырылыб чыхарылмышдыр. 1886-чы илә аид мә'лумата көрә кәндин әһалиси ермәни иди [136, 60]. 1948-чи илдә кәнд ермәничә Агавнадзор адландырылмышдыр. Бабакиши шәхс адындандыр.

БАБАЛАР - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 211].

БАБАЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады [23, 40].

БАБА ЧӘРЧУР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады. Мәнбәдә кәндин Дәлләр кәнди јахынлығында јерләшдији гејд олунур [23, 36]. Дикәр ады Мәһәммәдкәндир (јенә орада). Әсли Баба-Чарчар. Бах: Чарчар.

БАБАХАНЛЫ - Ирәван ханлығынын Шөрәјәл маһалында кәнд ады [*159*]. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. XVII әсрин әввәлләринә аид ермәни мәнбәјиндә Бабахана кимидир [150, 116]. Бабахан кәндин әсасыны гојмуш әмирин адыдыр. Кәндин дикәр ады Бозчалу [*170*, 80]. XV әсрдә гызылбашларын Бозчалу тајфасынын [*16*] мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Бабахан бу тајфанын әмирләриндән бири олмушдур [*150*, 116].

БАБАЧАН - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [136, 60]. Там ады Бабачандәрәси (јенә орада). 1728-чи илә аид мәнбәдә Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады кими гејд олунур вә онун һәм дә Озан вә Бахчачыг адландығы көстәрилир [23, 82]. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Кәнд "Бабачан дәрәси"идә јаранмышдыр. Дәрә мүлкәдар Бабачана аид олмушдур.

БАБАЧАН - Ермәнистанда Дебед чајынын сағ голунун ады (60, 88). Бабачан дәрәсинин ады илә адланмышдыр.

БАБАЧУР - Ирәван ханлығынын Гырхбулаг маһалында кәнд ады [*159*]. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәдә кәндин ады Баба Чәләчур кимидир [*170*, 3]. Мәнбәдә кәндин һәм дә "Мәһәммәд кәнди" адландығы гејд олунур (јенә орада). Топоним Баба (еһтимал ки, шәхс ады) вә мә'насы мә'лум олмајан "Чәләчур" сөзүндән ибарәтдир.

БАБУР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады [23, 41].

БАБУРЛУ - Ирәван ханлығынын Талин маһалында кәнд ады [*159*]. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра ермәнләр јерләшдирилмишдир. Сонралар әһалинин бир һиссәси кери гајытмышдыр. 1914-1915-чи илләрдә азәрбајчанлылар говулмушдулар. (9, 159). 1947-чи илдә кәнд ермәничә Бартрашен адландырылмышдыр. Бабурлу тајфасынын адыны әкс етдирир. XII-XIII әсрләрдә Анадолу јарымадасында оғуз тајфалары әсасында јаранмыш јени тајфалардан (Гараман, Таракլу, Инал, Баһадурлу, Коран, Бајбурлу јахуд Бабурлу) бири Бабурлу иди [Бу барәдә бах: *36*, 95].

БАҒАМЛЫ - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады [*159*]. XIX әсрин орталарындан сонра ады чәкилмир. Еһтимал ки, кәндин әсасыны гојмуш ел адыдыр.

БАҒАНИС - Нојемберјан р-нунда кәнд ады. Түрк дилләриндә баканас "чајын кечмиш делта ахыны", "чајын гәдим мәчрасы (ахыны)" (126, 67-68) сөзүндәндир.

БАГАБУРЧ - Елизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады (60, 68).

БАГАСУН - Көјчә бөлкәсиндә Гелам дағ силсиләсинин чәнуб-гәрб јамачында зирвә ады. Башга ады Бағарсуг (60, 68).

БАГАРАН - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады [*159*]. XIX әсрин орталарында кәнд дағылмышдыр. Багаван (гәдим фарс дилиндә бага "аллаһ" вә ван "јер" сөзләриндән) адынын ермәничә тәләффүз формасыдыр. Агин р-нунда һүнд. 1656 м. олан Багаран дағынын адындандыр

БАГЫРСАГ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында дағ ады [*133*]. Әсли Бағыр-Саг. Бағыр шәхс адындан вә түрк дилләриндә *саг* - "ичмәли су" сөзүндәндир. Бах: Ангар-Саг.

БАГДАД - Ирәван ханлығынын Ширакел маһалында кәнд ады [*159*]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Бағдадчыг кимидир [23, 131]. Дикәр ады Куләхи (јенә орада). 1914-чү илдә әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәдә Бағдадчыг [170, 95]. Дикәр ады Мирбәји иди [*170*, 135]. Бағдад дағынын адындандыр. 1914-чү илдән хараба кәнддир (6, 157). Бах: Бағдад дағы.

БАҒДАД - Ширак вадисинин шәргиндә, Бөјүк Кәпәнәкчи кәндинин јахынлығында дағ ады (6, 192).

БАҒДАДДОЛУТАХТ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады [133].

БАҒЫРБАБА - Ширакел наһијәсиндә дағ ады. Һүнд. 3268 м.

БАҒЫРБӘЈЛИ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Корус р-нунда) кәнд ады [*133*]. 1918-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. Кәндин әсасыны гојмуш нәсил адыдыр.

БАҒЫРЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 20]. Мәнбәдә бу кәндин "Шејикли әширәтиндән" (јә'ни тајфасындан) јарандығы гејд олунур (јенә орада).

БАДАЛ - Октемберјан р-нунда кәнд ады. XX әсрин 30-чу илләриндә кәндин әһалиси тәдричлә говулмуш, ермәниләр јерләшдирилмиш вә ермәничә Ехегнут адландырылмышдыр. Әсли Бәдәл. Еһтимал ки, шәхс адыдыр.

БАДАЛЫ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [*133*]. Јерли тәләффүз шәкли Бәдили. 1920-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Јехназут адландырылмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван ханлығынын Көјчә наһијәсиндә Бәдәли вә Бәдәлли адлы ики кәндин ады гејд олунмушдур [*170*, 12]. XIX әсрдә Шимали Гафгазда Тер әјаләтинин Хасавјурт даирәсиндә Бала-Јурт (кәнд ады). Һәмин әјаләтин Кызылјар даирәсиндә Бата-Јорт (кәнд ады) [*133*], Азәрбајчанда Јелизаветпол губернијасында Бадакәнд, Балачај, Бадасу [*133*], Чавад гәзасында Бадибад, Нахчыванда Батабат, Талыш-Ләнкәран бөлкәсиндә Бадалан [*133*] топонимләри илә мә'нача ејнидир. XIX әсрдә Газах гәзасында Бајта (гышлаг ады), Борчалы гәзасында Бајталы (гышлаг ады) [*133*] топонимләри дә бу сыраја аид едилә биләр. Муса Каланкатлынын "Албан тарихи"ндә V әсрә аид һадисә илә әлагәдар олараг Албанијада Саз-Бадај (*саз* "гамышлыг" демәкдир) кәнд ады чәкилмишдир. ("Албан тарихи", I китаб, 33-чү фәсил). Мә'насы мә'лум дејил.

БАДАМКӘНДГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады [23, 123].

БАЗАРКӘНД - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан р-нунда) хараба кәнд ады [*133*]. XIX әсрин орталарында дағылмышдыр. Чәнуби Гафгазда да чохлу топонимдә *"базар"* сөзү иштирак едир. Бах: Гаргабазар. Лакин бу топонимдә базар сөзү еһтимал ки, "алыш-вериш јери" мә'насындадыр.

БАЗАРЧАЈ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында чај ады. Корусчај, Лизикчај вә Узчај голларындан ибарәтдир. Мәнбәјини Сисјан дағларындан көтүрүб Бәркүшадчаја гарышыр (уз. 179 км). Еһтимал ки, гәдим түрк мәншәли Базар тајфасынын адыны әкс етдирир (Базар тајфасы барәдә бах: *77*). XIX әсрдә Ләнкәран гәзасында Базарчај һидроними [*133*] илә мә'нача ејнидир.

БАЗАРЧАЈЫ - 1590-чы илә аид мәнбәдә Рәван әјаләтинин Базарчај наһијәсиндә (169, 156), 1727-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады [23, 150]. 1727-чи илә аид мәнбәдә дејилир ки, кәнддә һеч ким јашамыр ((32, 236).

БАЗАРЧЫГ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133]. 1590-чы илдән мә'лумдур [*169*, 237]. 1878-чи илдә кәндин Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1886-чы илә аид мә'лумата көрә кәндин әһалиси ермәни иди. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Арик адландырылмышдыр. Кәтирилмә аддыр. Гарс әјаләтинин Кагызман даирәсиндә Базарчик [*133*] кәндиндән кәлмиш аиләләрин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр.

БАЗАРЧЫГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады [23, 113].

БАЗАРЧЫГ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ачагала наһијәсиндә кәнд ады [169, 196].

БАЗИКИТ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады [*133*]. Түрк дилләриндә баз "сылдырым дағ" вә икид сөзләриндән ибарәтдир. Ермәничә кәнд Базеикит адландырылмышдыр (60, 69).

БАЗУМ - Ермәнистанда Пәмбәк чөкәклији илә Лори јајлағы арасында дағ белинин ады (60, 69). Гәдим түрк мәншәли баз (бајз) "сылдырым дағ" сөзүндәндир.

БАЗУМТАР - Базум дағ белиндә дағ зирвәсинин ады (60, 69). Базум вә гәдим түрк дилләриндә тор "јүксәк дағ өрүшү" сөзләриндән ибарәтдир.

БАЈАН - Ирәван ханлығынын Карнибасар маһалында кәнд ады. XIX әсрин орталарында кәнд дағылмышдыр. Гәдим түрк мәншәли Бајан тајфасынын адыны әкс етдирир. Ујғурларда, гырғызларда вә түркмәнләрдә инди дә Бајан тајфасы вардыр [бах: *77*]. Азәрбајчанда Бајан кәнди (Дашкәсән р-ну), Чәнуби Азәрбајчандакы чохлу Бајан кәнд ады [Бах: 145, 32] илә мәншәчә ејниндир. Дикә ады Басин-ели олмушдур. Басин ер.әв. VII әсрдә кәлмиш сакларын бир голунун адыдыр. Онларын әсас һиссәси Түркијәнин шәргиндә, Аразын јухары ахынында вә Шимали Азәрбајчан әразисиндә (Дағлыг Гарабағда) јерләшмишдир. Түркијәнин шәргиндә бу елин адыны илк дәфә ер.әв. V әсрдә Ксенефонт чәкмишдир. VII әсрә аид мәнбәдә исә Артсакда бир маһал Рот-Пасиан адланырды. XI әсрә аид ерманичә мәнбәдә Шәрги Түркијәдә Басеан кимидир (107, 22). "Китаби-Дәдә Горгуд"да чәкилән Пасуник топоними дә мәһз Түркијәнин шәргиндә пасианларын әразисинин адыдыр (бах: Г.Гејбуллајев. Азәрбајчанлыларын етник тарихинә даир. Бакы, 1994, с.55).

БАЈАНДУР - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ерменистанын Сисјан р-нунда) кәнд ады [*133*]. XIX әсрин орталарында Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси чыхарылмыш вә ерменилер јерләшдирилмишдир. 1886-чы илә аид мә'лумата көрә әһалиси ермәни иди. 1959-чу илдә кәнд ерманичә Вагатур адландырылмышдыр. Оғузларын Бајандур тајфасынын адындандыр. Түркијәдә Бајандур адлы 53 кәнд вар (34, 414-415).

БАЈАНДУР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Шурәкәл наһијәсиндә кәнд ады [23, 131]. Бајандур тајфасынын адындандыр. 1918-чи илдә әһали говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр (6, 157).

БАЈАНДУР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады [23, 43]. Бајандур тајфасынын адындандыр.

БАЈАТДАҒЫ - Пәмбәк дағ силсиләсиндә дағ ады. Сәлчуг оғузларынын Бајат тајфасынын адыны әкс етдирир.

БАЈАТ БУЛАГ - Пәмбәк дағ силсиләсиндә минерал булаг ады.

БАЈАТЛАР - Пәмбәк бөлкәсиндә гышлаг ады (6, 157). 1940-чы илдә фәрманла ләғв едилиб.

БАЈБУРТ - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады [*159*]. 1728-чи илдән мә'лумдур [*170*, 9]. 1949-чу илдә әһалисинин бир һиссәси Азәрбајчана говулмушдур. Кәтирилмә аддыр. Бајбурт Анадолуда, Әрзинчан јахынлығында гәдим гала адыдыр. V әср ермәни мәнбәјиндә Бајберт кимидир [*Мојсеј Хоренаси*, II, 37]. XI әсрә аид мәнбәдә Баберддир [*142*, 100]. "Китаби-Дәдә Горгуд" епосунда вә XIII әсрә аид мәнбәдә Бајбурд кимидир [*144*, 268]. Орта әсрләрдә Бајбурт Анадолуда һәм шәһәр-галанын, һәм дә Әмирһачылы вә Оғулбәјли голларындан ибарәт түркмәншәли тајфанын ады иди [*34*, 188]. XV әсрдә Гызылбаш тајфаларындан бири Бајбуртлу адланырды [*15*, 25]. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Гарс даирәсиндә вә Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында Бајбурт кәндләри варды (133). Топоним түрк дилләриндә *бај*-"бөјүк", "варлы" вә мәншәчә сами мәншәли аккад дилинә мәнсуб *бирту* - "шаһ гарнизонунун јерләшдији гала" (ермәни дилиндәки берт, берд "гала" сөзү дә бирту сөзүндәндир) сөзләриндән ибарәтдир.

БАЈБУРТ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә кәнд ады [23, 48].

БАЈБУЧАН - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ерменистанын Сисјан р-нунда) дағ ады [*133*]. XIX әсрдә Дағыстан әјаләтинин Гајтаг Табасаран даирәсиндә Бучанчај, Тифлис губернијасынын Тионети гәзасында Бучанчај, Борчалы гәзасында Бучан-Әр дағы [*133*] топонимләри илә мә'нача ејниндир. "Китаби-Дәдә Горгуд" епосунда Бај Бечан шәхс ады илә сәсләшир. Оронимин бај компоненти топонимләрдә "бөјүк", "варлы" мә'наларындадыр. Нахчыванда Бабәки (әсли Бај- бәки, јә'ни "Бај тәпәси") кәнд ады вә Бај-Сал дағ ады, Гах р-нунда Ахвај (әсли Аг-Бај) дағ ады вә с. топонимләрдә бу сөз вардыр.

БАЈДАГ - Јелизаветпол губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ерменистанын Гафан р-нунда) кәнд ады [*133*]. 1918-чи илдә азәрбајчанлы әһали говулмуш вә Ирандан кәлмә ерменилер јерләшдирилмишдир. 1959-чу илдә Гафан шәһәри

илә бирләшмишдир. XIX әсрдә Дағыстан әјаләтинин Самур даирәсиндә Бөјүк Бадак кәнд [*133*] ады илә ејнидир. Мә'насы мә'лум дејил.

БАЈРАМГЫШЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [23, 127]. "Күнбәзли дә адланыр" (јенә орада).

БАЈРАМӘЛИГЫШЛАГ - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады [*159*]. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. Әсли Бајрамлы-гышлаг. Гызылбашларын Бајрамлы тајфасынын [*15*] адыны әкс етдирир. Бах: Бајрамлы.

БАЈРАМӘЛИКӘНД - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады [*159*]. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр [*159*]. Әсли Бајрамлы. Гызылбашларын Бајрамлы тајфасынын мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Бах: Бајрамлы.

БАЈРАМКӘНДИ - Ирәван ханлығынын Дәрәкәнд-Парченис маһалында кәнд ады [*159*]. Дикәр ады Кара-Таш. Бајрам адлы шәхсин (мүлкәдарын) "Кара-таш" адлы јердә салдығы кәнддир.

БАЈРАМЛЫ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [*133*]. 1918-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. Дикәр ады Әлигышлағы [*20*, 103]. Гызылбашларын Бајрамлы тајфасынын [*15*, 6] мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр.

БАЈСЫЗ - Талин р-нунда кәнд ады. 1897-чи илдә кәнддә Түркијәдән кәлмә језид күрдләри јерләшмишдир (6, 157).

БАЈТАР - Амасија р-нунда кәнд ады. Башга ады Ағкилсә. 1920-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмушдур. 1920-чи илдән сонра әһалинин бир һиссәси кери гајытмыш вә јенидән мәскунлашмышдыр. 1948-чи илдә әһали Азәрбајчана көчүрүлмүш вә кәнд ләғв едилмишдир. Азәрбајчанда Бајдар (Гах р-ну) кәндинин ады илә мәншәчә ејнидир. Гәдим түрк тајфаларындан Бајдар елинин адыны әкс етдирир [бах: *77*]. Монголларда, Крым татарларында, башгырдларда вә газахлар да Бајдар адлы тајфа вардыр (бах: 78, 68).

БАЗУРМӘЗРӘ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә мәзрә ады [*169*, 362]. Түрк дилләриндә *базырык* "курган" [126, 64] вә *мәзрә* "әкин јери" сөзүндәндир.

БАКУКӨЛ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында Алакөз дағында көл ады. Уз. 150. ени 145 м. 3200 м. јүксәкликдәдир. Баку Әләјәз дағынын зирвәләриндән биринин адыдыр (һүнд. 3128 м). Гәдим түрк дилләриндә баку "тәпә", багу "чәркә тәпәләр" [93, 83] вә азәрбајчанча көл сөзләриндән ибарәтдир. "Тәпәлик јердә көл" мә'насындадыр. XX әсрин 30-чу илләриндә фәрманла ерменичә Багу - Лич адландырылмышдыр. 936-чы илин әрәб мәнбәјиндә ады чәкилән Бакы (гәдим формасы Баку) шәһәринин (бах: 86) ады илә мә'нача ејнидир. XIX әсрдә Шимали Гафгазда Дағыстан әјаләтинин Тејмурхан-Шура даирәсиндә Баку-тала, Кубан әјаләтинин Ејск даирәсиндә Бакај-Ачи-Аул, Тејмурхан-Шура даирәсиндә Бакај-Кичиклик (дағ бурну) [133] топонимләри илә сыра тәшкил едир. Еһтимал ки, Зәнкәзурда әһалиси азәрбајчанлылардан ибарәт Вагазин кәндинин ады да Бакај вә түрк дилләриндә син "дағ бели" сөзләриндәндир. Бир мәнбәдә гејд олунур ки, Албан чары Вачаган (бу, III Вачагандыр) 500-чү илдә Бакыны гызы Варсеникә бағышламышдыр (Ефрикян. Иллюстрированный географический словарь. Том I, Венеция, 1903-1905, с.362).

БАЛА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [23, 91].

БАЛАБАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады [23, 42]. Кичик Албан кәнди мә'насындадыр.

БАЛАБАРАНИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Авник наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 257]. Кичик Барани кәнди мә'насындадыр Бах: Барана.

БАЛАГАРАГОЈУНЛУ - Басаркечәр р-нунда кәнд ады. Дикәр ады Кичик Гарагојунлу. XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг

кәнд ләғв едилмишдир. Гарагојунлу тајфасынын адыны әкс етдирир. Бах: Гарагојунлу.

БАЛАКӘНД - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында кәнд ады. XX әсрин 30-чу илләриндә кәндин әһалиси Азәрбајчана көчдүкдән сонра ерменилер јерләшмишдир. 1957-чи илдә кәнд ерменичә Довех адландырылмышдыр. "Кичик кәнд" мә'насындадыр.

БАЛАМӘЗРӘ - Баһаркечәр р-нунда кәнд ады. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбачана говулмушдур. Әрәб дилиндә *мәзрә* "дүзән јердә суварыла билән әкин јери" сөзүндәндир. Лакин мәзрә әсасында јаранмыш кәнд дә Мәзрә адланырды. Кичик Мәзрә кәнди мә'насындадыр.

БАЛАШЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 28].

БАЛАШЛЫ НӘЧИЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [23, 75].

БАЛАХАТАП - XVIII әсрин орталарына аид ерменичә мәнбәдә Көјчә маһалынла кәнд ады [*150*, 361]. Кәндин ады түрк дилләриндә балык "шәһәр" вә Азәрбајчан дилиндә *тап* "тәпә", "јүксәклик" (бах: Тап) сөзләриндән ибарәтдир. Бах: Бәләк.

БАЛДЫРҒАН ГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады [23, 123].

БАЛДЫРҒАНЛЫ - Гугарк р-нунда кәнд ады. XIX әсрин сонларында кәнд дағылмыш вә әһалиси һәмин рајондакы Карвансара кәндинә көчмүшдүр. Орадакы Балдырганлы дағынын [*133*] адындандыр.

БАЛ-ЈОЛ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында хараба кәнд ады (133, 30).

БАЛК - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ерменистанын Гафан р-нунда) кәнд ады. Муса Каланкатлынын "Албан тарихи"ндә Албанијанын Сисакан әјаләтиндә маһал ады кими гејд олунмушдур ("Албан тарихи, III китаб, 17-чи фәсил). X әсрдә Ечалан да адланмышдыр. Еһтимал ки, гәдим түрк дилләриндә балык "шәһәр" [51, 80] сөзүндәндир. Бах: Бәләк.

БАЛЫ - Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады (170, 53). Кәтирилмә адлыр. Шәрги Түркијәдә Балу (57, 489) маһалындан кәлмә аиләләрин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. 1581-чи илә аид мәнбәдә Шәрги Анадолуда Кәрәдә илә Балу арасында Короғлунун (Рөвшәнин) дәстә башында фәалијјәт көстәрмәси гејд олунур (36, 192). Һәмин вилајәтдә Токат-Сиваш јолу үзәриндә Чамлыбел дағы јерләшир (36, 193).

БАЛЫГЛЫ - Амасија р-нунда кәнд ады. 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. XIII әсрә аид мәнбәдә Балак [*129*], 1728-чи илә аид архив сәнәдиндә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә Балаклы кими гејд олунмушдур [*90*, 19]. Еһтимал ки, кәтирилмә адлыр. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Гарс даирәсиндә вә Кагызман даирәсиндә Балыглы адлы үч кәнд варды [*133*]. Балыглы кәнд адлары гәдим түрк мәншәли Балкалы тајфасынын (ногајларда, өзбәкләрдә, газахларда вә гарагалпагларда бу тајфа барәдә бах: "Ономастика Киргизии", I Фрунзе, 1985 с.93) адындандыр.

БАЛЫГЛЫ - Көјчә көлүнә шимал-гәрбдән төкүлән бир көлүн ады (60, 77). XX әсрин 30-чу илләриндә чај ерменичә Дзыкнагет адландырылмышдыр.Чајын ады онда балығын боллуғу илә әлагәдардыр.

БАЛЫГЧАЈ - Ірәван губернијасынын Новобајазид гәзасында чај ады (133,30).

БАЛЫГЧЫ ШАҺВЕРДИ ВИРАНЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ирәван гәзасында кәнд ады (169, 65).

БАЛЛЫГАЈА - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ерменистанын Корус рајонунда) кәнд ады [*133*]. 1918-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. Орадакы "Баллы гаја"нын адындандыр. Гајанын ады бал арысы јуваларынын олмасы илә

бағлыдыр. XIX әсрдә Зәнкәзурда јашамыш Сафулу тајфасынын гышлагларындан (бах: Ачыбач) биринин адыдыр (103, 166).

БАЛЛЫГАЈА - Елизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында дағ ады [*133*]. Ермәничә Мегракар адландырылмышдыр [*20*, 164].

БАЛЛЫЧА - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ирәван гәзасында кәнд ады [*169*, 61].

БАЛЛЫЧА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [23, 80].

БАЛЛЫЧА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абадан наһијәсиндә Астадинкил кәндинә мәхсус мәзрәнин ады [23, 113].

БАЛТАДӘРӘСИ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Диличан р-нунда) кәнд ады [*133*]. XIX әсрин 40-чы илләринин сонларында әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд ләғв едилмишдир. Түрк мәншәли Балта тајфасынын адыны әкс етдирир (бу тајфа барәдә бах: 77).

БАЛТАЧАЈ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Диличан р-нунда) кәнд ады [133]. 1959-чу илдә Диличан гәсәбәсиндә бирләшдирилмишдир. Балта тајфасынын адындандыр. Бах: Балтадәрәси.

БАР - XVIII әсрин орталарында ермәничә мәнбәдә Көјчә маһалында кәнд ады [*150*, 360]. Еһтимал ки, түрк дилләриндә *баир* "тәпә" [126, 64] сөзүндәндир.

БАРАБЛЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абник наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 255]. Фарс дилиндә барјаб "суварылан әразидә әкин јери" (145, 169) сөзүндәндир.

БАРАБЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 7].

БАРАНА - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Нојемберјан р-нунда) кәнд ады [*133*]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә Барани кәнди гејд олунур [*170*, 16]. Инчәсу чајынын ады илә әлагәдар олараг Инчәсу да адланмышдыр. 1938-чи илдә ермәничә Нојемберјан адландырылмышдыр. Гарагојунлуларын Барани тајфасынын [*15*, 18] адыны әкс етдирир. Азәрбајчанда Бораникәндин (Салјан р-ну) ады илә мәншәчә ејнидир. Шәрги Анадолуда Барана маһалы барәдә бах: 90, 77.

БАРАНИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә кәнд ады [23, 63].

БАРАТ - Ирәван ханлығынын Дәрәчичәк маһалында кәнд ады [*159*]. 1590-чы илә аид мәнбәдә "Барат гышлағы" кимидир [*169*, 271]. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр [*159*]. 1806-чы илдә Рус-Иран мүһарибәси илләриндә Күрчүстандан Ирәван ханлығына 400 аилә - азәрбајчанлы көчүб кәлмишдир. Ирәван ханы Һүсејнгулу хан онлары Зәнкичајын саһ саһилиндә сәрһәд боју јерләшдирмиш вә нәтичәдә Мәкләр, Мүрсәлли, Бараты, Карвансарај, Јајчы, Гаракешиш, Ардышлы вә Гара Мурад кәндләри јаранмышдыр (Акты Кавказской археологической комиссии, IV, II, 305). Барат дағынын адындандыр.

БАРАТ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады [*133*, *31*].

БАРАТИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абник наһијәсиндә мәзрә (әкин јери) ады [*169*, 257]. "Барат адлы шәхсә мәнсуб (әкин јери)" мә'насындадыр.

БАРАТЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә кәнд ады [23, 47].

БАРАХЛЫ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Нојемберјан р-нунда) кәнд ады [*133*]. XIX әсрин 30-чу илләриндә рус аиләләринин тикдирдији бараклар (тахтадан тикилмиш мүвәггәти бина, ев) әсасында јаранмышдыр. Јахынлыгдакы Ләмбәли вә Гарабулаг кәндләриндән азәрбајчанлылар, ермәниләр вә күрчүләр мәскунлашмышлар [*20*, 328]. 1988-чи илдә кәндин азәрбајчанлылардан ибарәт әһалиси говулмушдур.

БАРБАРА - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады (133, 31).

БАРДАГ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ағчагала наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 191]. Мәнбәдә кәндин һәм дә Тутмачили адландығы көстәрилир (јенә орада).

БАРДАГЛЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ағчагала наһијәсиндә кәнд ады [169, 193].

БАРДАГЛЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абник наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 254]. Мәнбәдә кәндин һәм дә Гулач адландығы гејд олунур (јенә орада).

БАРДУГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады [23, 41].

БАРЫАБАД - Красносел р-нунда кәнд ады. XX әсрин 50-чи илләриндә әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. Азәрбајчан дилиндә бары (һасар, гала дивары) вә абад "кәнд" сөзләриндән ибарәтдир.

БАРЫТЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады [23, 121].

БАРЫША - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Зар наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 328]. Мәнбәдә кәндин һәм дә Гаракөз адландығы гејд олунур [*169*, 328].

БАРСУГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады [23, 120].

БАРТАЗ - Меғри дағ белиндә бир зирвәнин ады (60, 69). Азәрбајчан дилиндә бары "һасар", "гала дивары" вә түрк дилләриндә тас "гаја" сөзләриндән ибарәтдир.

БАСАРКЕЧӘР - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [*133*]. 1728-чи илә аид архив мәнбәјиндә Ирәван әјаләтинин Мәзрә наһијәсиндә кәнд кими гејд олунмушдур [23, 61]. 1930-чу илдән рајон вә онун мәркәзинин ады иди. 1969-чу илдә Варденис адландырылмышдыр. 1988-чи илдә шәһәрин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Басаркечәр јашајыш мәнтәгәсинин ады кими 1728-чи илдән мә'лумдур [*170*, 16]. Онун Ирәван әјаләтинин кәндләринин 1590-чы илә аид сијаһысында чәкилмәмәси көстәрир ки, 1590-1720-чи илләр арасында јаранмышдыр. Мәһз буна көрә дә топонимин XIV әсрдә Әмир Тејмурун (Тејмурләнкин) бураны "басыб кечмәси" илә әлагәдар олараг јаранмасы һаггында халг етимолокијасы һәгигәтә ујғун дејилдир. XVIII әсрин орталарына аид ермәничә мәнбәдә Сүрмәли маһалында Ағбазар вә Гарабазар адлы кәнд адлары гејд олунмушдур [*150*, 116]. Еһтимал ки, топонимин илкин формасы Базар-Кечәр олмушдур. 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә Кечәри адлы кәнд гејд олунур [169, 364]. Еһтимал ки, Басаркечәр топоними дә мәһз "Базар" адлы јердә Кечәр кәнди мә'насындадыр. Кечәр исә гәдим түрк тајфаларындан биринин адыдыр (Бах: Кечәрли).

БАСТАМ - XVIII әсрин орталарында Көјчә маһалында кәнд ады [*150*, 360].

БАТАР - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан р-нунда) кәнд ады [*133*]. XX әсрин әввәлләриндә кәнд дағылмышдыр. Әсли Бајдар. Түркмәншәли Бајдар тајфасынын (бах: 78) адыны әкс етдирир. Азәрбајчанда Бајдарлы (Загатала р-ну) кәнд ады илә мәншәчә ејнидир. Бах: Бајтар.

БАТАКАЛ - XVIII әсрин орталарында ермәничә мәнбәдә Көјчә маһалында кәнд ады [*150*, 361]. Мәнбәдә кәндин көлүн ичәрисиндәки Гаравәнкә (ермәничә Севванка) мәхсус олмасы көстәрилир (јенә орада). Баттагкөл адынын ермәничә тәһрифидир.

БАТМЫШ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады [23, 40].

БАТРЫНЧ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [23, 37].

БАХЫШ ГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә гышлаг ады [23, 68]. "Башга ады Әминәли гышлағы" (јенә орада).

БАХЧАЛАР - Баграмјан р-нунда кәнд ады. 1968-чи илдә кәнд ермәничә Багаран адландырылмышдыр.

БАХЧАЛЫ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [*133*]. Күллүбулаг кәндинин јајлаг јериндә јаранмышдыр. Газах елинин Гарапапаг тајфасындан ибарәт әһалиси 1921-чи илдә Түркијәјә көчдүкдән сонра кәнд дағылмышдыр. (6, 158) Әсли Бахшалы, еһтимал ки, шәхс адындандыр.

БАХЧАЧЫГ - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады. 1590-чы илдә [*169*, 218] вә 1728-чи илә [*170*, 15] аид мәнбәләрдә чәкилир. 1828-1832-чи илләрдә кәндин Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмушдур. Бир нечә илдән сонра онун бир һиссәси кери гајыдараг јенидән мәскунлашмышдыр. 1949-чу илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүш вә кәнд ләғв олунмушдур. Кәнд орадакы Бахчачуг дағынын адыны әкс етдирир.

БАХЧАЧЫГ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [*159*]. XX әсрин әввәлләриндә кәнд дағылмышдыр. Орадалы Бахчачыг дағынын адындандыр.

БАХЧАЧЫГ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд кими гејд олунур [23, 82]. Дикәр ады Озан (јенә орада). "Хәлифәли кәндинин јахынлығында јерләшир" (јенә орада). "Кәндин башга ады Бабачандыр" (јенә орада). 1919-чу илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

БАХЧАЧЫГ - 1727-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [32, 275]. Мәнбәдә кәнддә чәми 3 аиләли кишинин вә 1 субај оғланын јашадығы гејд олунмушдур (јенә орада).

БАХЧАЧЫГ - Ирәван ханлығынын Дәрәчичәк маһалында кәнд ады [*159*]. 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [*159*].

БАХЧАЧЫГ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [*133*]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд кими гејд олунур [23, 90]. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1935-чи илдә кәнд ермәничә Партичак адландырылмышдыр.

БАҺАРЛЫ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан р-нунда) кәнд ады [*133*]. Башга ады Шәфибәјли (103, 170) 1917-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр [*20*, 182]. Азәрбајчанлы әһали 1922-чи илдә сонра гоншу Вагуди кәндиндә јерләшмишдир. Гарагојунлуларын Баһарлы тајфасынын (34, 158) адыны әкс етдирир [15].

БАҺАРЛЫ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады [*133*]. 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Гарагојунлуларын Баһарлы тајфасынын адыны әкс етдирир.

БАЧОҒЛУ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [*133*]. 1918-чи илдә газахларын Гарапапаг тајфасындан ибарәт әһалиси говулмуш вә 1915-1918-чи илләрдә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. Сонра әһалинин бир һиссәси кери гајытмышдыр. 1930-чу илдә әһали башга азәрбајчанлы кәндләринә көчмүшдүр (6, 158). Бундан сонра орада ермәниләр јерләшмишләр. 1935-чи илдә кәнд ермәничә Һајкаван адландырылмышдыр. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Кагызман даирәсиндә Бечукли кәнди, Гарс әјаләтинин Олтии даирәсиндә Бечукли кәнди вә Губа гәзасында Быжгулу дағ адлары [*133*] илә ејнидир. Әһалинин һәрәкәти илә әлагәдар олараг кәтирилмә аддыр. Мә'насы мә'лум дејил.

БАШ АБАРАН - Ирәван ханлығында маһал ады [*159*]. Маһал 1590-чы илдән мә'лумдур [*169*, 235]. Баш Абаран кәндинин ады илә адланмышдыр. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә харичдән (Ирандан вә Түркијәдән) кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. XVIII әсрин әввәлләриндә ады чәкилир [*150*, 365]. Түрк мәншәли Абаран тајфасынын адыны әкс етдирир. Бах: Абаран.

БАШ АЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [170, 14].

БАШБУЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады [23, 41].

БАШ ГАРАКӘДИК - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Корус р-нунда) кәнд ады [*133*]. 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. Гаракәдик кәндин јерләшдији јерин адыдыр.

БАШ ГАРНИ - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады [*159*]. 1828-1832-чи илләрдә кәндин Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә харичдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1935-чи илдән Гарни р-нун, сонра Абовјан р-нун мәркәзи иди. Гарни орадакы гәдим галанын адыдыр. V әсрә анд мә'лумата көрә ону Ермәнистанда чарлыг едән Парфија һакими Тирндад тикдирмишдир (Моисеј Хоренаси, II китаб, X фәсил). Гарни һәм дә орадакы чајын адыдыр. Мә'насы мә'лум дејил. Бах: Гарни.

БАШГА ЧӘРИКНИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Зәбил наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 332].

БАШ ГЫШЛАГ - Ирәван ханлығынын Саатлы маһалында кәнд ады [159]. XIX әсрин I јарысындан сонра кәндин ады чәкилмир.

БАШ ДӘМ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады [23, 41].

БАШ ЈУРД - 1590-чы илдә Рәван әјаләтиндә јајлаг ады. "Бурада Ахарбәјлн адамлары јајлајыр" [169, 66].

БАШ ЗЕБИЛ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Зебил наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 330]. Бу кәндин ады илә әјаләтин наһнјәләриндән бири Зебил адланырды (бах: Зебил). Зебнл адынын мә'насы мә'лум дејил.

БАШ КЕЈТИ - Ирәван ханлығынын Көјчә маһалында кәнд ады [*159*]. XIX әсрин I јарысындан сонра ады чәкилмир. Әсли Баш Кәти. Бах: Ашағы Кејти.

БАШКӘНД - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [*133*]. 1728-чи илдән мә'лумдур [23, 48]. 1946-чы илдә Баш Гјух (ермәничә гјух "кәнд" демәкдир) адландырылмышдыр.

БАШКӘНД - Абовјан р-нунда кәнд ады. 1828-чи илдә Ирандан кәлмә ермәниләр дә јерләшдирилмишдир вә беләликлә кәндин әһалиси гарышыг олмушдур. 1918-1920-чи илләрдә азәрбајчанлылар говулмушдур. 1922-чи илдә онларын аз һиссәси гајытмыш, лакин 1949-чу илдә јенидән Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Акунк адландырылмышдыр.

БАШКӘНД - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады [*133*]. 1728-чи илдән мә'лумдур [23, 126]. XIX әсрин 70-чи илләриндә Азәрбајчан түркләри сыхышдырылыб чыхарылмышдыр. 1886-чы илдә кәндин әһалиси ермәни иди. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Вернашен адландырылмышдыр.

БАШКӘНД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Шурәкәл наһијәсиндә кәнд ады [23, 128]. XIX әсрин 70-чи илләриндә әһали говулмушдур. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Сараланч адландырылмышдыр.

БАШКӘНД - Камо р-нунда кәнд. 1946-чы илдә ермәничә кәнд Гехаркуник адландырылмышдыр.

БАШКӘНД - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан маһалында) кәнд ады [*133*]. 1828-чи илдә Ирандан кәлмә ермәниләр дә јерләшмиш вә әһали гарышыг јашамышдыр. 1918-чи илдә кәндин азәрбајчанлы әһалиси говулмушдур. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Барсраван адландырылмышдыр.

БАШКӘНД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 7].

БАШ КӨЈ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 114]. Мәнбәдә кәнддә 4 аиләнин јашадығы көстәрилир [32, 295].

БАШ КӨЗӘЛДӘРӘ - Ирәван ханлығынын Көјчә маһалында кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалинин говулмасы илә кәнд дағылмышдыр. Кәнд "Көзәлдәрә" дәрәсинин адыны әкс етдирир.

БАШЫБӨЈҮК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтнин Хынзирәк наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 7]. 1728-чи илә аид мә'лумата көрә кәнд һәм дә Чандар адланмышдыр [*170*, 78]. Чандар түркмәншәли бир тајфанын адыдыр. Бах: Чандар.

БАШНӘЛИ - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады [*159*]. 1728-чи илдән мә'лумдур [23, 99]. Мәнбәдә кәндин һәм Чандар адландығы гејд олунмушдур (јенә орада). 1918-чи илдә азәрбајчанлылар говулмушдур. 1949-чу илдә кәнд ерманичә Баграмјан адландырылмышдыр. Басинели(јә'ни Басин тајфасы) адынын фонетик шәклидир.

БАШ МӘРЧИВАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә кәнд ады [23, 64]. "Мүбарәк кими дә танынырг" (јенә орада). Бах: Ачыг Мәрчиван.

БАШ СИНАК - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [*133*]. XIX әсрин I јарысындан сонра ады чәкилмир.

БАШСЫЗ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [*133*]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады кими гејд олунур [23, 90]. Әсли Баш Сис. 1590-чы илә аид мәнбәдә Башсыз [*169*, 92], 1727-чи илә аид мәнбәдә исә кәндин ады Баш Сис кимидир [*170*, 20]. Сис-Кичик Асијанын чәнубунда Киликија әјаләтиндә шәһәр вә маһал адыдыр [*137*, 275]. Сис вә Масис орта әсрләрдә Түркијәнин чәнубунда Гараман әјаләтиндә ики галанын ады олмушдур [*160*, 275]. (Сис әјаләти һаггында һабелә бах: 146, 370]. Мәнбәләрдә илк дәфә XVI әсрдән мә'лумдур [*107*, 202]. Кәнд Сисдән кәлмиш түркләрин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. XVII әсрә аид ермәни мәнбәјинә көрә Сис һәм дә Козан адланмышдыр [*150*, 120]. Азәрбајчанда XIX әсрдә Гарабағда јашамыш Гузанлы тајфасынын ады да мәһз Козан маһалынын ады илә бағлыдыр (бу елин ады Ағдам р-нунда Гузанлы кәндинин адында әксини тапмышдыр). Бах: Гулагсыз.

БАШ ҺАЧЫ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады. 1919-чу илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Һачы шәхс (мүлкәдар) адындан ибарәтдир.

БАШ ШОРЧА - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [*133*]. 1919-чу илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Бах: Шорча.

БЕГЛУДАҒ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады [*133*, *34*]. Кениш ареала малик түркмәншәли топонимдир. XIX әсрдә Шимали Гафгазда Дағыстан әјаләтинин Даркин даирәсиндә Бегала-Мохи ("Беглидағ" мә'насындадыр), Батуми әјаләтиндә Беглети вә Беглеван (133, 34), Тифлис губернијасынын Гори гәзасында Беглети ("Бегли јери" мә'насындадыр), Борчалы гәзасында бөјүк Бегләр вә Кичик Бегләр (133, 35), Азәрбајчанда Шамахы гәзасында Бекле (кәнд ады), Әрәш гәзасында Бегләр кәнд (133, 35), Нуха (Шәки) гәзасында Бекли (кәнд ады) [*133*] топонимләри илә ејнидир. Еһтимал ки, түрк дилләриндә бекле "мөһкәмләндирилмиш јер", "гала", "гүввәтли" [*147*, II, 117-120] сөзүндәндир. Бах: Быглы.

БЕЗАДБУЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтнин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 4]. "Беһзадбулағы" адындан тәһрифдир.

БЕДГУС - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ирәван гәзасында кәнд ады [*169*, 59]. Өлү кәнд адыдыр.

БЕЗИКИ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады. Орта әсрләрдә Ермәнистанда јашамыш күрд мәншәли Пазики тајфасынын [*135*, 48] адыны әкс етдирир. XIX әсрдә Түркијәдә Безики күрд тајфасы олмушдур [*90*, 76]. Иранда XIX әсрдә Зәнкәнә адлы күрд мәншәли тајфанын да бир голу Базуки адланырды. Бах: Базики.

БЕЗМИНДАГ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан маһалында) дағ ады [133]. Дағын ады түрк дилләриндәки бајз, баз "сылдырым" (бах: Боз Абдал) вә менги "бузлаг", "даими гар" [126, 368] сөзләриндән ибарәт олмагла "Зирвәси даим гар олан сылдырым" мә'насыны верир.

БЕКӘНД - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады. 1878-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1967-чи илдә кәнд ермәничә Метс Парни адландырылмышдыр. Әсли Бөјүк Бәкәнд. Бәјкәнд адындан тәһрифдир. Бах: Бәјкәнд.

БЕКӘНД - Артик р-нунда кәнд ады. Әсли Кичик Бекәнд. 1878-чи илдә әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир (6, 159) 1967-чи илдә кәнд Анушаван адландырылмышдыр.

БЕЈБУТАБАД - Ирәван ханлығынын Зәнкибасар маһалында кәнд ады [*159*]. XIX әсрин орталарындан сонра кәндин ады мәнбәләрдә чәкилмир. Бејбут шәхс адындан вә *абад* "кәнд" сөзүндән ибарәтдир.

БЕЈРӘККӘНД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Мәзрә наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 15]. Бах: Бөјрәк.

БЕЈРӘКТАБИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 14]. "Бејрәк (кәндинә) табе мәнтәгә" мә'насындадыр.

БЕЈТИВАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [23, 133]. Әрәбчә бејт "ев", "мәбәд" (145, 33) вә *аван* "кәнд" сөзләриндән ибарәтдир.

БЕЈТИ МУРАД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [23, 129]. "Дикәр ады Гүтби гышлағы" (јенә орада). Әрәбчә *бејт* "ев" вә Мурад шәхс адындан ибарәтдир.

БЕЛИШЕН - XVIII әсрин орталарына аид ермәничә мәнбәдә Көјчә маһалында кәнд ады [150, 360].

БЕНИС - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады [23, 150]. Һәмин мәнбәдә дејилир ки, кәнддә 7 христиан аиләси јашајыр [32, 234].

БЕНИС - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады [23, 105]. Бенус формасы да вар (јенә орада).

БЕРАНКЕ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады [23, 43].

БЕРДИЗ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады [23, 131]. Лакин 1727-чи илә аид мәнбәдә Берли кимидир [32, 254].

БЕРДИЗ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады [23, 150].

БЕРИ (БЕЈРИ) - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады. XIX әсрин сонларындан сонра кәндин ады мәнбәләрдә чәкилмир. Бурјат-монгол дилләриндә бајра "кәлиш јери", "дајаначаг", "дүшәркә" (Бах: Кузмина Г.Г. Словарь географических терминов и других слов, встречающиеся в бурўских географических названиях. М. 1969, с.13.) сөзүндәндир.

БЕХИХУТ - Гафан р-нунда дағ зирвәсинин ады. (60-70). Намә'лум мә'налы Бехи вә монголча хут "дағ" сөзләриндән ибарәтдир.

БЕЧӘ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ағчагала наһијәсиндә кәнд ады [169, 193].

БЕЧАЗИН - Арташат р-нунда кәнд ады. Башга ады Бечазлу (60, 70). 1831-чи илдә кәнддә Ирандан кәлмә ермәниләр дә јерләшдирилдикдән сонра әһали гарышыг јашамышдыр. 1918-чи илдә кәндин әһалисинин азәрбајчанлы јашајан һиссәси говулмушдур. 1945-чи илдә кәнд ермәничә Востан адландырылмышдыр. XIX әсрдә Шимали Гафгазда Кубан әјаләтинин Бәдәлпаша даирәсиндә Бечасин дағ ады [*133*] илә гурулушча ејни олса да, мә'насы мә'лум дејил.

БЕЧИНИ - Ирәван ханлығынын Дәрәчичәк маһалында кәнд ады [*159*]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә Бечни кәнди гејд олунмушдур [23, 36]. Һәлә орта әсрләрдә әһалиси гарышыг олмушдур. 1828-1829-чу илләрдә харичдән кәлмә ермәниләр һесабына кәнддә ермәниләрин мигдары артмышдыр [*159*]. 1918-чи илдә Азәрбајчан түркләри говулмушдур. Кәнд орадакы гәдим Бечини галасынын [46, 192] ады илә адланмышдыр. Галанын ады 1225-чи илдә

Султан Чәлаләддинлә әлагәдар һадисәләрдә чәкилмишдир (Рашид ад-дин. I. 2, с. 242-243). Гала исә гәдим түрк мәншәли Печене (Печенег) тајфасынын адындандыр. Печенегләр еранын әввәлләриндә шималдан кәнкәрләрлә бирликдә еһтимал ки, һунларын тәркибиндә кәләрәк Шәрги Анадолуда, индики Ермәнистан вә Албанијанын Арсак әјаләтиндә мәскунлашмышлар. Ермәни мәнбәләрнндә Шәрги Анадолуда Бзнуник (әрәб мәнбәләриндә Бачунајс), Бечинн, Албанијада VII-X әсрләрдә Бечанс, Пазканк вә с. топонимләр бу етноними экс етдирир. 1588-чи илә аид мә'лумата көрә Зәјәмчајын бир голу Бачанчај адланырды [*167*]. XIX әсрдә Тифлис губернијасынын Сигнах гәзасында Бечани вә Кутаис губернијасынын Шаропан гәзасында ики Бжеаневи кәнд ады [*133*] илә Бечини ејни етнонимин фонетик формаларыдыр.

БЕШ АГАЛ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында көл ады(133, 38).

БӘБИРЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтин Ширакел наһијәсинә Көјәрчинли кәндинин башга ады [23, 130]. Бах: Көјәрчинли.

БӘДИРХАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [170, 52].

БӘДӘЛ - Октемберјан р-нунда кәнд ады. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Јехегнут адландырылмышдыр. Монгол дилиндә *буудал* "дүшәркә", "дајаначаг" (Монголғско-русскиј словарғ, М. 1957, с. 90).

БӘДӘЛЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Көјчә наһијәсиндә кәнд ады [23, 55].

БӘДИРДАШ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [23, 95].

БӘДИРХАНЛЫ ГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады [23, 123].

БӘЗӘКЛИ - Ирәван ханлығынын Гырхбулаг маһалында кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [*159*]. Сонралар кәнддә ермәниләр јерләшдирилмиш вә ермәничә Бартсрадир адландырылмышдыр (60, 70). Бәзәкли дағынын адындандыр.

БӘЗӘКЛИ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында дағ ады [*133*].

БӘЗИРКАНАГЫЛЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 276]. Бәзиркан - "тачир" сөзүндәндир. XVIII әсрә аид ермәничә мәнбәдә Шәрги Түркијәнин Бајазид маһалында Бәзирканчај топоними гејд олунур [*150*, 116].

БӘЗИРХАНА - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [133]. 1590-чы илдән мә'лумдур [*169*, 190]. 1878-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир (6, 159). 1935-чи илдә кәнд ермәничә Тситанков адландырылмышдыр. Азәрбајчан дилиндә кечмишдә *зәјәрәк* биткисиндән алынан вә чирагда јандырылан јаға бәзир дејилирди. Бу јағ кәтан јағы да адланырды. Бәзирхана "бәзир јағы истеһсал олунан јер" мә'насындадыр. Мәсәлән, 1727-чи илә аид мәнбәдә Сисјан наһијәсинин Дулус, Пнрнагут, Дәстәкирд вә б. кәндләриндә бәзирханаларын олдуғу гејд олунмушдур [*32*, с. 241, 242, 243]. Азәрбајчанда Гах р-нунда Вәзирчал дағынын, Тәртәрчајын сол голу Бәзирхана чајынын (бах: *27*), XIX әсрдә Тифлис губернијасынын Ахалсих гәзасында Бәзирхана [*133*] кәндинин адлары нлә ејнндир.

БӘЗИРХАНА - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [*133*]. XIX әсрин сонларындан сонра ады чәкилмир. Чирагда јандырмаг үчүн бәзир јағы истеһсал олунан јер, бина мә'насындадыр.

БӘЗЛИ АҒЧАКӘНД - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Корус р-нунда) кәнд ады [*133*]. 1918-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр.

БӘЈБАЛЫ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан р-нунда) кәнд ады [*133*]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

БӘЈДАШ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанда Сисјан р-нунда) кәнд ады [133]. XIX әсрдә Зәнкәзур гәзасында јашамыш Сараллы тајфасынын гышлагларындан (Аггаја, Алмалыг, Ајади, Бајдаш, Гаракәсән јахуд Турабханлы, Кәрд, Зор, Кирмик, Моллалы, Сиснак, Фәрәч, Хәштаб вә Химич) биридир (103, 164). Әсли Бајдаш. 1918-чи илдә кәнд Ирсәвәнк кәндилә бирләшдикдән вә әһалиси Көдәклијә көчдүкдән [*20*, 136] сонра дағылмышдыр.

БӘЈДӘРӘ - Ирәван ханлығынын Дәрәләјәз маһалында кәнд ады [159]. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. "Бәјә мәхсус дәрә" мә'насындадыр.

БӘЈДИЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 4]. Сәлчуг оғузларынын Бәјдили тајфасынын адыны әкс етдирир [16]. Түркијәдә Бәјдили адлы 23 кәнд вардыр (34, 410-411).

БӘЈЗАМАН - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 270]. Бәјзаман кәндин әсасыны гојмуш шәхсинин (мүлкәдар) адыдыр.

БӘЈКӘНД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [23, 126]. 1945-чи илдә кәнд ерм̀әничә Мете Парни адландырылмышдыр. Бах: Бекәнд.

БӘЈЧИ - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады [*159*]. XIX әсрин орталарындан сонра ады чәкилмир. XIX әсрдә Шимали Гафгазда Ставропол губернијасынын Ачикулак даирәсиндә Бајчитүбә кәнд ады илә [133] мә'нача ејнидир.

БӘЈЧИАВ̀АЗЛЫ - Ирәван ханлығынын Карбибасар маһалында кәнд ады [*159*]. XIX әсрин 30-чу илләриндән азәрбајчанлылар сыхышдырылыб чыхарылымыш вә 1945-чи илдә ермәничә Востан адландырылмышдыр. 1728-чи илә аид архив сәнәдиндә Бәјчивазлы кимидир [*170*, 23]. Јерли тәләффүз формасы: Бәјчијәзли.

БӘРЧИВАЗЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [23, 75].

БӘКИН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 28].

БӘЛГӘР - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында (инди Абаран р-нунда) кәнд ады [*133*]. 1950-чи илдә ермәничә Шенаван адландырылмышдыр. XVII әсрин әввәлләринә аид мәнбәдә Булхәр кимидир [*150*, 365]. Гәдим түрк мәншәли Болгар тајфасынын адыны әкс етдирир. "Китаби-Дәдә Горгуд" епосунда Белгар тајфасынын ады чәкилир [*52*, 13-18]. Болгарлар индики Ермәнистан әразисиндә ер.әв. II әсрдә мәскунлашмышлар [бах: *79*].

БӘЛӘК - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады [169, 361]. 1728-чи илә аид мәнбәдә дә чәкилир [23, 150]. 1727-чи илә аид мәнбәдә кәнддә бир азәрбајчанлы (Мәһәммәд Һүсејн Ханәли оғлу) вә ики христиан аиләнин (христиан албанлар нәзәрдә тутулмалыдыр) јашадығы көстәрилир [32, 249]. XIX әсрә аид әдәбијјатда Балк кимидир. Гәдим түрк дилләриндә *балык* "шәһәр" сөзүндәндир. Бах: Балк.

БӘМӘТУМ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 14].

БӘНДӘМУРАД - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [*133*]. XIX әсрдә русларын кәлиб јерләшмәси илә әлагәдар олараг Александрабад адландырылмышды. Әсли Бәнди-Мурад (јә'ни "Мурад бәнди"). Кәнд Мурад адлы шәхсин чај үзәриндә суварма мәгсәдилә тикдирдији бәнд әтрафында јаранмышдыр.

БӘНДОВАН - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [*133*]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ширакел наһијәсиндә Бәндәван кимидир [23, 133]. XIX әсрин орталарында ермәниләр мәскунлашдыгдан сонра азәрбајчанлылар сыхышдырылыб чыхарылмышдыр. Азәрбајчан дилиндә (әсли фарсча) *бәнд* - "ахан сујун гаршысыны кәсмәк үчүн тикилмиш сәдд" сөзүндәндир. XIX әсрдә суварма

каналларына нәзарәт едән адам бәндуванчы адланырды. Азәрбајчанда Бәндован (Гарадағ р-ну) кәнд ады илә мә'нача ејнидир.

БӘНӘВШӘПУШТ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Мегри р-нунда) кәнд ады [*133*]. 1918-чи илдә кәндин Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. Бәнәвшә (шәхс ады) вә фарсча *пушта* "тәпә" сөзүндәндир.

БӘРДИНЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады [23, 40].

БӘРЈАБАД - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанда) кәнд ады [*133*]. 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. XIXI әсрдә Батум әјаләтинин Артвин даирәсиндә Бери кәнд харабалығы, Зәнкәзурда Пәри Чынгылы дағы, Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында Пәрили дағы вә Бери кәнди, һәмин губернијанын Ирәван гәзасында Пәрили кәнди [*133*] топонимләри илә мә'нача ејнидир. Әсли Бејрәбад. Монголча *бајра* "дүшәркә", "кәлиш јери", "дајаначаг" (бах: Бери) вә *абад* "кәнд" сөзләриндән ибарәтдир. Бах: Бери к.

БӘРКҮШАД - Ирәван ханлығынын Сәрдарабад маһалында кәнд ады [*159*]. Учар р-нунда Бәркүшад кәндинин ады кими, XVI әсрдә Гызылбаш тајфаларындан олан Бәркүшад тајфасынын адыны әкс етдирир. Орта әсрләрдә Зәнкәзурда јашамыш Софулу тајфасы илә бәрабәр мәншәчә Нахчыванын Кәнкәр тајфа бирләшмәсинә мәнсубдур (103, 12). Тајфа орта әсрләрдә Зәнкәзурун Бәркүшад маһалынын ады илә адланмышдыр. Маһалын ады мәнбәләрдә илк дәфә XIV әсрдән чәкилир. Бәркүшад һәм дә Губадлы вә Зәнкилан рајонларындан ахан чајын (јухары ахынында Базарчај) адыдыр. Чај дағын ады илә адланмышдыр. Дағын ады гәдим түрк дилиндә *берик* "мөһкәмләндирилмиш" [*93*, 95] вә шат "гајалы јүксәклик", "дағ бели", "чохлу дәрәси олан алчаг сыра дағлар", "вадиләрин бирләшдији јер" [126, 608-609] сөзләриндәндир. Ермәничә бә'зи топонимләрдә шат (әсли фарсчадан олан шәһр "әдаләт", "маһал" сөзү илә бағлыдыр) сөзү илә әлагәси јохдур.

БӘРКЛИ - Талин р-нунда дағ ады (60, 70). Монгол дилиндә бөрүк "парчаланмыш дашлы јүксәклик" сөзүндәндир. Бах: Борк. Топонимин түрк дилләриндә бајрак "биткили гобу", "јарған" сөзүндән (126, 65) ибарәт ола билмәси дә мүмкүндүр.

БӘСРИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады. Дикәр ады Чајхыкәнд [169, 235].

БӘҺӘНЛӘР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [23, 135]. "Башга ады Гошајатағ" (јенә орада)..

БӘҺЛУЛГАЈА - Ермәнистанда Әзизбәјов р-нунда дағ зирвәсинин ады (60, 69). XX әсрин 30-чу илләриндә дағ ермәничә Балукар адландырылмышдыр.

БӘҺЛУЛКӘНД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [170, 63].

БӘҺЛУЛКӘНД - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [*133*]. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһали говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә Бәһлулкәнди кимидир [*170*, 64]. Бәһлул шәхс (мүлкәдар) адындандыр.

БӘҺРАМ ГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады [23, 123].

БӘҺРИЛУ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан р-нунда) кәнд ады. 1918-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр.

БӘХТИЈАР - Гугарк р-нунда кәнд ады. XIX әсрин орталарындан сонра кәндин ады чәкилмир.

БИБИС - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Ичеван р-нунда) кәнд ады [*133*]. 1978-чи илдә кәнд ермәничә Бернаберд адландырылмышдыр. XIX әсрә аид русдилли әдәбијјатда Пипис кимидир.

БИДНИ - XVIII әсрин орталарында Ирәван әјаләтинин Көјчә маһалында кәнд ады [*150*, 361].

БИЛӘК - Ирәван ханлығынын Дәрәләјәз маһалында кәнд ады [*159*]. 1828-1832-чи илләрдә кәнддә ермәниләр дә јерләшмиш вә әһали гарышыг олмушдур. 1918-чи илдә кәндин азәрбајчанлы әһалиси говулмушдур. 1728-чи илә аид архив сәнәдиндә Бәләк кимндир [*170*, 160]. XIX әсрдә Шимали Гафгазда Тер әјаләтинин Гара Ногај даирәсиндә Билах-Су топонимләри [*133*] илә мә'нача ејнидир. Еһтимал ки, түрк дилләриндә *бәләк, бәлик* - "тәпә" [*143*, IV, 1, 1609] сөзүндәндир.

БИНА ГАРАКӘДИК - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Корус р-нунда) кәнд ады [*133*]. 1918-чи илдә кәнд дағыдылмышдыр. "Гаракәдик адлы јердә бинә (малдарларын гышлагда мүвәггәти јашајыш јери)" мә'насындадыр.

БИННӘТ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [*133*]. XX әсрин әввәлләриндә кәнд дағылмышдыр. Биннәт (Бүнјад) шәхс адындандыр.

БИРӘК - 1727-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [32, 311]. Мәнбәдә гејд олунур ки, кәнддә һеч ким јашамыр, гоншу кәнддән кәләнләр әкиб-бичирләр (јенә орада). Бејрәк адынын тәһрифидир. Бах: Бејрәккәнд.

БИРӘЛИ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [*133*]. 1948-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1968-чи илдә кәнд ермәничә Ланчсар адландырылмышдыр. XIX әсрдә Батум әјаләтинин Артвин даирәсиндә Брили, һәмин әјаләтин Батум даирәсиндә Брили, Тифлис губернијасынын Гори гәзасында Брили, Кутаис губернијасынын Рачин гәзасында Брили, Шимали Гафгазда Владигафгаз әјаләтиндә Бира-Женг, Баки губернијасынын Чавад гәзасында Бир-Аламбек, Тер әјаләтиндә Бир Ағган, Зәнкәзур гәзасында Бирулу топонимләри [*133*, 39-43] илә мәншәчә ејнидир. Бу топонимләрин бә'зиләри Алтај-түрк дилләриндә *бирә* "кичик чај" [*126*, 85] сөзүндәндир. Мәсәлән, Амур чајынын Бөјүк Бирә вә Кичик Бирә голлары вардыр (јенә орада). Нахчыванда (Шәрур р-нунда) бир чај Бирәличај адланыр. Лакин XIX әсрдә Ирәван губернијасында Ашағы Пирили вә Јухары Пирили, һазырда Азәрбајчанда Бөјүк Пирәли вә Кичик Пирәли (Гәбәлә р-ну) кәнд адлары, еһтимал ки, тајфа адындан ибарәтдир. 1593-чи илә аид мәнбәдә "Кәнчә санчағынын Аһиштабад аранында" (јә'ни гышлағында) Пејрәлу тајфасынын јашамасы гејд олунмушдур [*167*, 268].

БИНТӘ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Зар наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 236]. Азәрбајчан дилиндә бинә (гышлагда малдарларын јашадығы јер) вә фарсча деһ "кәнд" сөзләриндәндир.

БИРИНЧИ БАЈАНДУР - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Корус р-нунда) кәнд ады [*133*, *34*]. 1918-чи илдә кәндин азәрбајчанлы әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. Сонра кәнд Вагатур адландырылмышдыр. Бах: Бајандур.

БИРИНЧИЛИ АЈЛАНЛЫ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Корус р-нунда) кәнд ады [*133*]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Бах: Ајланлы.

БИРИНЧИ БӘҺЛУЛ - Талин р-нунда кәнд. Әсл ады Биринчи Бәһлулкәнд. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр (6, 159).

БИРИНЧИ ГУЛУБӘК - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд. 1919-чу илдә әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр.

БИРИНЧИ ӘРҺАЧЫ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады. 1919-чу илин әввәлиндә әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. Әрһачы топоними түрк дилләриндә *аркач* "дағын күн дүшмәјән һиссәси" сөзүнүн тәһриф формасыдыр. Бах: Әркәчи.

БИРИНЧИ ТӘЗӘКӘНД - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [*133*, *135*]. 1878-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһали говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшмишдир. XX әсрин әввәлләриндә дағылмышдыр.

БИРИНЧИ ЧАТГЫРАН - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [*133*]. 1832-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә харичдән кәлмә ерменләр јерләшмишдир. XX әсрин әввәлләриндән сонра ады чәкилмир. Чаттыран (јерли тәләффүз формасы Чадгыран) топоними барәдә бах: Чатыгыран.

БИТЛИ - Ирәван ханлығынын Абаран маһалында кәнд ады [*159*]. XIX әсрин әввәлләриндән сонра мәнбәләрдә бу кәндин ады чәкилмир. XIX әсрдә Кутаис губернијасынды Бит-Нағалы (133, 39), Шимали Гафгазда Тер әјаләтинин Налчик даирәсиндә Бнтуктәпә (133, 39), Азәрбајчанда Јелизаветпол губернијасында (Товуз р-нунда) Бнт-Тылы (Битдили) [*133, 39*] вә Фитдаг (Исмајыллы р-ну), Загатала р-нунда Битдили чај ады вә с. топонимләрлә ејнндир. Мә'насы мә'лум дејил.

БИТЛИЧӘ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында (индн Арташат р-нунда) кәнд ады [*133, 39*]. 1945-чи илдә ерменичә Бартерашен адландырылмышдыр.

БИЧӘНӘК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтиннн Сисјан наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 164]. Еркән орта әсрләрдә Албанијамда вә ннднки Ерменистан әразисиндә јашамыш гәдим түрк мәншәли печенег тајфасынын адыны әкс етдирир. Бах: Бечини.

БИЧАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтиннн Маку наһијәсиндә кәнд ады [23, 43].

БЫГЛЫ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [*136*, 33]. 1590-чы илә аид мәнбәдә Быјыглы кимидир [*169*, 194]. 1918-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмушдур. Сонра әһалиннн аз һиссәси кери гајытмышса да, XX әсрин 20-чи илләринин сонларында кәнд дағылмышдыр. XIX әсрдә Гарс әјаләтиндә Бегли Әһмәд [*133, 34*] вә Беглу Һүсејн Сарачлу (јенә орада) кәнд адлары илә мә'нача ејнидир. Еһтнмал ки, әсли Бнгали олмаг е'тибарилә әһалинин һәрәкәти илә әлагәдар олараг Анадолудан кәтирилмә адлыр. Түркијәдә Мәрмәрә дәнизинә төкүлән бир чај да Бига (гәдимдә Граник, Македонијалы Искәндәрин Иран ордусу илә ер. әв. 334-чү нлдә илк дөјүшү бу чајын кәнарында баш вермишдир) адланыр. Русијада Донетс чајынын һөвзәснндә бир чајын Бык адландығы мә'лумдур. (Плетнева С.А. Половтсы. М. 1990, с. 162). 1364-чү илдә Түркнјә һөкмдары Султан Мурадын Анадолуда Бига галасыны тутмасы мә'лумдур [*160*, 81]. Түрк дилләриндә бәклик [пәклик] "гала" [*126*, 432] сөзүндән фонетик формадыр. Гејд едилмәлидир ки, Бағлы адлы кәнд еркән орта әсрләрдә Албанијада Артсак әјаләтнндә варды ("Албан тарихн", I китаб, 18-чи фәсил). Бах: Беглу дағ вә Ашағы Бағлы.

БЫХ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ерменистанын Гафан р-нунда) кәнд ады [*133, 46*]. XIX әсрин әввәлләриндән кәндин әһалиси азәрбајчанлылардан вә ерменилардән ибарәт олмушдур. 1918-чи илдә азәрбајчанлылар говулмушлар. XIX әсрдә Шимали Гафгазын Тер әјаләтиндә Бык дағы (133, 46) вә Быкова (әсли Быкоба) кәнди (јенә орада), Азәрбајчанда Гах р-нунда Зәрнә кәндиндә Фыглар обасы топонимләри илә мәншәчә ејнидир. Еһтимал кн, түрк дилләрнндә бук "мешә саһәси", "чәнкәллик" [*93*, 131] сөзүндәндир. Алтајда бук "чајын ахары боју дағлар арасы вади" мә'насындадыр (70, 13).

БОҒАЗКӘСӘН - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [*133, 40*]. 1728-чи нлә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә чәкилир [*23*, 126]. 1914-чү илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә харичдән кәлмиш ерменилар јерләшдирилмишдир. 1935-чи илдә кәнд ерменичә Дзоракап адландырылмышдыр. Чоғрафи адларда *боғаз* сөзү "инсан боғазы формалы јер", "дар јер", "дар кечид" мә'насыны кәсб едир. Азәрбајчанда Гызылбоғаз дағ адында (Лачын р-ну), Түркменистанда Гарабоғазкөл вә б. топонимләрдә боғаз сөзү бу мә'нададыр. Топонимин "кәсән" һиссәси исә түрк дилләриндә кәзән "дағ белиндә батыг јер", "кәз", кәсән исә "даш чыхарылан јер", "кархана" демәкдир. Чәбрајыл р-нунда Дашкәсән (һүнд. 60 м олан бу тәпәдә кечмишдә даш карханасы варды), Гәбәлә р-нунда Дашкәсән (Гәбәлә галасындан шәргдә Јенкичә кәндинин чәнуб-шәргиндә Чамал мешәсиндә даш карханасы олан јер), Дашкәсән р-нун мәр-

кәзн олан Дашкәсән (бу топонимдә *даш* "филиз" мә'насындадыр), Чулфа р-нунда Кәсән-даш (Кичик дағ) вә б. топонимләри буна мисал көстәрмәк олар. 1621-чи илә анд мәнбәдә Ирәван әјаләтиндә Манташ-Кәсән [*150*, 27], 1727-чи нлә анд сәнәддә исә Дағлыг Гарабағын Дизак маһалында Ташкәсән адлы кәнд [*171*] адлары гејд олунур. Лакин башга түрк дилләриндә кәсән (әсли кәзән) һәм дә "чөкәк јер", "ашағы јер", "дағ белинин чухуру", "ашырым", "дағ чөкәки" мә'наларындадыр [*126*]. Сөзүн бу мә'насы ,мәсәлән. Ағкәсән (Гах р-ну) дағ адында әксини тапмышдыр. Газахыстанда Кара Кәзән, Гызыл Кәзән вә с. топонимләр вардыр [*126*]. XIX әсрдә Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында Боғазкәсән кәндинин (133, 40) вә XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Гарс даирәсиндә Дарбоғаз [*133*, *75*] дағынын адлары илә мә'нача ејнидир. Босфор боғазынын Авропа саһилиндә Султан I Бајазид тәрәфиндән тикилмиш вә һәм дә Көзәлчәһнсар адланмыш Боғазкәсән галасынын ады илә [*160*, 124] әлагәси јохдур, она көрә ки, бу ад боғаздан һәр һансы бир харичи кәминин гаршысыны кәсмәјин мүмкүн олмасы илә бағлы иди.

БОҒАЗКӘСӘН - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында хараба кәнд ады [*133*, *40*].

БОҒАРЛУ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан р-нунда) кәнд ады [*133*]. 1918-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. Еһтимал ки, Баһарлы адынын тәһрифидир. Бах: Баһарлы к.

БОҒУТЛУ - Талин р-нунда кәнд ады. 1878-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси Түркијәјә көчдүкдән сонра харичдән кәлмә ермәниләр јерләшмишдир (6, 159). 1950-чи илдә кәнд ермәничә Артени адландырылмышдыр. Әсли Буғутлу. Буғутлу дағынын адындандыр. Бах: Бөјүк Буғутлу дағы.

БОЗ АБДАЛ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында (инди Гугар р-нунда) кәнд ады [*133*]. 1878-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшмишдир (6, 160). 1978-чи илдә кәнд ермәничә Бартсум адландырылмышдыр. Јерли тәләффүз формасы Бузовдал. Тәһриф олундуғуна вә куја пис сәсләндијинә көрә јерли әһали ичәрисиндә Бузовдәрә адландырылмышдыр. Боз Абдал дағынын адындандыр. Бах: Боз Абдал дағы.

БОЗ АБДАЛ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ силсиләсинин ады [*133*]. XIX әсрин орталарында Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында да бир дағ Безабдал адланырды [*99*, 367]. Јерли тәләффүз формасы Баз-Авдал. Азәрбајчанда вә Ермәнистанда топонимләрдә "боз" сөзү ики мә'нададыр. 1 Бир сыра чоғрафи адларда бу сөз "бозгыр јер", "торпағын сүхуру боз рәнкә чалан јер", "биткисиз (јахуд сејрәк биткили)", "чылпаг, мешәсиз", "әкилмәјән јер" билдирир. 2. Гаја вә дағ адларында "боз" сөзү Алтај дилләриндәки *бајтс, бајз, бајс* (Азәрбајчан дилиндә "баз") "сылдырым гаја", "дик гаја", "әтәјиндә дар дәрәдә чај ахан дағ" [*126*, 65] сөзүнүн тәһрифидир. Лакин чох һалларда боз сөзү данышыгда "баз", "без", "ваз" формаларында тәләффүз едилдијинә көрә онун мә'наларыны мүәјјән етмәк олмур. "Сылдырым гаја" мә'насында бу сөз илк дәфә Бабәкин Бәзз галасынын (Чәнуби Азәрбајчанын Гарадағ маһалы) адындан мә'лумдур. Шимали Азәрбајчан әразисиндә Тејваз, Чанбаз, Леһваз, Кәпәз вә б. топонимләрдә "баз", "ваз" сөзләри дә мәһз Бәзз (әсли Бајз) галасынын адындакы мә'нанын ифадә едир. Беләликлә, Боз Абдал дағынын ады ја "Абдал гајасы", ја да "Абдал боз сүхурлу дағы" мә'насындадыр. Оронимдәки "Абдал" компоненти исә ја Абдал шәхс ады (јахуд дәрвиш мә'насында), ја да һунларын Абдал тајфасынын адындан ибарәтдир. XIX әсрдә Күрчүстанын Борчалы гәзасында Боз Абдал (дикәр ады Тодардағ) дағы, Гарс әјаләтинин Кагызман даирәсиндә Вајс-Ком кәнди вә Вајз-Ком гышлағы [*133*, *47*], Ордубад р-нунда Нәсирваз кәнди, Дағлыг Гарабағда Чанбаз (гәдим түрк дилләриндә чанг "сылдырым дағ јарғаны" "әлчатмаздаг" - 126, 626 сөзүндән) дағы вә Мавас дағы, Гасым Исмајылов р-нунда Сарвазтәпә дағы, Губадлы р-нунда Безминтәпә дағы, Шамахы р-нунда Досту-Базы вә Осман-Базы дағ адлары вә с. бу сөздән јаранмышдыр. Фәрманла бу дағын ады ермәничә Базум адландырыл-

мышдыр. Көрүнүр ерməниләр дағ адларында "баз" сөзүнүн түркчә олдуғуну билмирләр. Бах: Дарабаз.

БОЗБУРУН - Ирəван губернијасынын Ечмиадзин гəзасында кəнд ады [*133, 41*]. 1920-чи илдə Азəрбајчан түркләриндəн ибарəт əһалиси говулмуш вə кəнд дағыдылмышдыр. Бозбурун дағынын адындандыр.

БОЗБУРУН - Ирəван губернијасынын Ирəван гəзасында дағ ады [*133*]. Рəнк билдирəн *боз* (торпағын сүхурунун боз рəнкə чалмасы) вə *бурун* "бурун формалы дағ чыхынтысы" (Абшеронда Ағбурун, Сијəзəн р-нунда Гызылбурун, Бејлəган р-нунда Дашбурун вə б.) сөзләриндəн ибарəтдир.

БОЗГАЛА - Амасија р-нунда кəнд ады. 1920-чи илдə кəндин Азəрбајчан түркләриндəн ибарəт əһалиси говулмушдур. 1922-чи илдə аз һиссəси кери гајытмышдыр. XX əсрин 30-чу илләриндə коллективләшмə илə əлагəдар олараг кəнд дағылмышдыр. 1946-чы илдə кəнд ләғв едилмишдир. Шиндиләр дə адланмышдыр. Кəнд јахынлығдакы "Боз гала"нын (башга ады "Короғлу галасы") адыны əкс етдирир. (6, 160).

БОЗДАШЛЫ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Ширакел наһијəсиндə кəнд ады [23, 125]. "Башга ады Сулучај" (јенə орада).

БОЗДОҒАН - Ирəван губернијасынын Александропол гəзасында (инди Ани р-нунда) кəнд ады [*133, 41*]. 1728-чи илə аид мəнбəдə Ирəван əјалəтинин Карби наһијəсиндə кəнд ады кими гејд олунмушдур [*23*, 96]. 1850-чи илдə Азəрбајчан түркләриндəн ибарəт əһалиси говулмуш вə харичдəн кəлмə ерməниләр јерләшмишдир. (6, 160) 1935-чи илдə кəнд ерməничə Саракап адландырылмышдыр. XIII əсрдə Анадолунун чəнуб-гəрбиндə јашамыш түрк мəншəли Боздаған (Бозтуган) тајфасынын [*34*, 202] адыны əкс етдирир. Орта əсрләрдə Анадолунун Гочһасар бөлкəсиндə јашајан бир ел дə Боздоған адланырды [34, 188]. Орта əсрләрдə Шəрги Түркијəдə Боздоған кəнди мə'лумдур [*150*, 117].

БОЗДАР - Ирəван губернијасынын Сүрмəли гəзасында дағын ады (133, 41).

БОЗЈОХУШ - Ирəван губернијасынын Александропол гəзасында (инди Гукасјан р-нунда) кəндин ады [*133, 41*]. 1878-чи илдə Азəрбајчан түркләриндəн ибарəт əһали Түркијəјə көчдүкдəн сонра (6, 160) Түркијəдəн кəлмə ерməниләр јерләшдирилмишдир. 1886-чы илə аид мə'лумата көрə кəндин əһалиси ерməни иди. 1946-чы илдə кəнд ерməничə Мусаелјан адландырылмышдыр. Бозјохуш ашырымынын адындандыр.

БОЗЈОХУШ - Ирəван губернијасынын Новобајазид гəзасында чај ады [*133, 41*]. Түрк дилләриндə бајз, баз "сылдырым гаја" вə јохуш сөзләриндəндир.

БОЗКАҺА - Јелизаветпол (Кəнчə) губернијасынын Зəнкəзур гəзасында (инди Ерməнистанын Корус р-нунда) кəнд ады. 1918-чи илдə Азəрбајчан түркләриндəн ибарəт əһалиси говулмуш вə кəнд дағыдылмышдыр. Түрк дилләриндəки бајз "сылдырым гаја" (бах: Боз Абдал) вə каһа (мағара, зağа) сөзләриндəн ибарəтдир. "Мағара олан гаја" мə'насындадыр.

БОЗКƏНД - Ирəван губернијасынын Александропол гəзасында кəнд ады [*133, 41*] Бозикəнд дə адланмышдыр (133, 41). Дикəр ады Һəмзəчиман. XIX əсрин орталарында Азəрбајчан түркләри говулмуш вə ерməниләр јерләшдирилмишдир. 1886-чы илə аид мə'лумата көрə əһалиси ерməни иди. 1978-чи илдə кəнд ерməничə Маркоһавит адландырылмышдыр. Түрк дилләриндə бајз (Азəрбајчан дилиндə баз) "сылдырым гаја" (бах: Боз Абдал) вə кəнд сөзләриндəн ибарəтдир. Азəрбајчанда Османбазы вə Достубазы топонимләри илə мə'нача ејнидир.

БОЗКƏНД - Јелизаветпол (Кəнчə) губернијасынын Зəнкəзур гəзасында (инди Ерməнистанын Сисјан р-нунда) кəнд ады [*133*]. Дикəр ады Дəрəкəнд. 1918-чи илдə Азəрбајчан түркләриндəн ибарəт əһалиси говулмуш вə Түркијəдəн кəлмə ерməниләр јерләшдирилмишдир. 1922-чи илдəн сонра кери гајытмыш аилəләр кəндə бурахылмамыш. Агуди вə б. гоншу кəндләрдə јерләшдирилмишдир [*20*, 182]. Бозикəнд топоними илə (бах) мə'нача ејнидир.

БОЗКОСА - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [*133, 41*]. 1918-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән нбарәт әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр.

БОЗКӨЈ - Гугарк рајонунда кәнд ады. 1915-чү илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә кәлмә ерманиләр јерләшдирилмишдир (6,160). 1978-чи илдә ерманичә Марковит адландырылмышдыр. Әсли Бузакөј. Монгол дилиндә буса "малдар елин дајаначаг јери", "дүшәркә" вә түркчә көј "кәнд" сөзләриндән ибарәтдир. Башга ады Һәмзәчәмән олмушдур.

БОЗНӘЛИ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ерманистанын Сисјан р-нунда) кәнд ады. Дикәр ады Ағкөрпүлү. "Басин ели" адындан тәһрифдир. Гәдим түрк мәншәли Басин тајфасынын адыны әкс етдирир. Еһтимал ки, әһалинин һәрәкәтн илә әлагәдар олараг Анадолунун Басин маһалында Аккөрпү елинә мәнсуб аиләләрин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Бах: Башнәли.

БОЗТӘПӘ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында дағын ады (133, 41).

БОЗТӘПӘ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кутан ады (133, 41).

БОЗЧАЛЫ - 1778-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады (23,101). "Башга ады Бабаханлы" (јенә орада). Гызылбашларын Бозчалы тајфасынын (24,193) адындандыр. Орта әсрләрдә Анадолу бајатларын бир голу Базча алланырды (34,175).

БОНЧУГЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 101]. Абаран кәндиндән јаранмыш мәнтәгә адыдыр.

БОНЧУГТӘПӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады [23, 69].

БОРАЛАН БУЛАГБАШЫ КӘНДИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады. Дикәр ады Хејрәддин гышлағы [*169*, 268].

БОРДИ - 1468-чи илә анд ерманичә мәнбәдә Рәван әјаләтинин Сисәчан наһијәсиндә кәнд ады [*134*, 162]. Бурали адынын ерманичә јазылмышдыр. Фарс дилиндә *бур* "әкилмәмиш јер", "бошалдылимыш јер" (145, 45) вә *дeh* "кәнд" сөзләриндән ибарәтдир.

БОРК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 17]. Монголча *берук* "парчаланмыш дашлы јүксәклик" сөзүндәндир.

БОРНӘК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады [23, 42]. Гызылбашларын Пурнәк тајфасынын адындандыр. Әсли Пурнәк. Кәнд мәншәчә Ағгојунлуларын Пүрнәк тајфасынын мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр.

БОСТАНТАЛА - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ерманистанын Ичәван р-нунда) кәнд ады. ХХ әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг кәнд ләғв едилмишдир.

БОСТАНЧЫ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады. Бостантала да адланмышдыр. 1878-чи илдә кәндин Азәрбајчан түркләриндән ибарәт гарапапахлар Түркијәјә көчдүкдән сонра кәнд дағылмышдыр (6, 160). Түркијәдә орта әсрләрдә Султан гвардијасынын әскәринә "бостанчы" дејилирди [143, IV, 2, 1680]. Гәдим түрк тајфаларындан биринин бостон алланмасы мә'лумдур (бах: 77). Азәрбајчанда Бостанчы (Хачмаз р-ну) кәнд ады илә мәншәчә ејнидир.

БОШАДЫР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [23, 59]. "Башга ады Дајлаган" (јенә орада).

БӨЈРӘК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә кәнд ады [23, 64]. Әсли Бәјрәк. Бах: Бејрәккәнд.

БӨЈРҮДӘЛИК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [23, 78]. "Бөјрү (бөјүр тәрәфи) дешикли гаја" мә'насындадыр.

БӨЈҮВӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә кәнд ады [23, 46].

БӨЈҮКАҒА - Ирәван ханлығынын Көјчә маһалында кәнд ады [159]. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр (јенә орада).

БӨЈҮК АҒАМӘК ГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады [23, 122].

БӨЈҮК АҒВИРАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады. "Чәрәчур кәндинин јахынлығында јеләшән Бөјүк Ағвиран кәнди" [23, 36].

БӨЈҮК АГДАҒ - Көјчә бөлкәсиндә Гелам (ерманичә Геғам) дағ тирәсинин зирвәләриндән биринин ады (60, 96). XX әсрин 30-чу илләриндә ерманичә Спитаксар адландырылмышдыр. Зирвәси даим гарла өртүлү олдуғуна көрә адланмышдыр.

БӨЈҮК АЈАСЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады [23, 49]. "Кәндин башга ады Гушчудур" (јенә орада). Бах Ајаслы.

БӨЈҮК АЈРЫМ - Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында (инди Ерманистанын Туманјан р-нунда) кәнд ады. 1935-чи илдә Пкор Ајрым адландырылмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Орта әсрләрдә түркмәншәли Ајрум тајфасынын адыны әкс етдирир. Бах: Ајрым к.

БӨЈҮК АРЫГВӘЛИ - Артик р-нунда кәнд ады. 1920-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш Түркијәдән вә Ирандан кәлмә ерманиләр јерләшдирилмишдир. 1935-чи илдә кәнд ерманичә Метс Манташ адландырылмышдыр. Бах: Арыгвәли к.

БӨЈҮК БЕКӘНД - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [133, 36]. 1878-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ерманиләр јерләшдирилмишдир. 1967-чи илдә кәнд ерманичә Метс Парни адландырылмышдыр.

БӨЈҮК БУҒУТЛУ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында Пәмбәк дағ силсиләсинин бир зирвәсинин ады [*133*]. Гәдим түрк дилләриндә буғут "еркәк кејик (марал)" демәкдир. Дағын ады да орада буғутун јашамасы илә әлагәдардыр.

БӨЈҮК ВЕДИ - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады. 1590-чы илдән мә'лумдур [*169*, 214]. 1918-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә 1915-1918-чи илләрдә Түркијәдән кәлмә ерманиләр јерләшдирилмишдир. 1922-чи илдәк Веди р-нунун мәркәзи олмушдур. 1946-чы илдә рајон Веди, 1968-чи илдә Арарат адландырылмышдыр. 1951-чи илдә Вединин азәрбајчанын аиләләри Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. Әрәб дилиндә вади сөзүндәндир. Бах: Веди-Улја.

БӨЈҮК ГАРАБАҒ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады [23, 52]. Кәнкәр -печенегләрин Гарабағ тајфасынын адыны әкс етдирир.

БӨЈҮК ГАРАГОЈУНЛУ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында инди Басаркечәр р-нунда кәнд ады (133, 115). Јелличә Гарагојунлу вә Јенкичә Гарагојунлу да адланмышдыр. 1919-чу илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмушдур. 1922-чи илдә онун аз һиссәси кери гајытмышдыр. 1935-чи илдә кәнд Әзизбәјов адландырылмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

БӨЈҮК ГАРАКИЛСӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 135]. "Гарабулаг кәндинин јахынлығында јерләшән Бөјүк Гаракилсә кәнди" (јенә орада).

БӨЈҮК ГАРАКИЛСӘ - Гугар р-нунда кәнд ады. 1935-чи илә гәдәр Бөјүк Гаракилсә рајонунун, 1935-чи илдән Кировакан рајонунун, сонра исә Гугарк рајонунун мәркәзи олмушдур. 1935-чи илдә Кировакан, сонра Гугарк адландырылмышдыр. 1828-1832-чи илләрдә кәлмә ерманиләр дә кәнддә јердәшдирилдикдән сонра әһали гарышыг олмушдур. 1886-чы илә аид мә'луматда кәндин әһалисинин түркләрдән вә ерманиләрдән ибарәт олмасы көстәрилир [*136*]. 1988-чи илдә шәһәрин азәрбајчанлы әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. 1990-чы илдә мәнтәгә ерманичә Ванадзор адландырылмышдыр.

БӨЈҮК ГЫЗЫЛГУЛЛА - Талин р-нунда кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр [*159*].

БӨЈҮК ГУЛУБӘЈЛИ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [*133*]. 1918-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә језид күрдләри јерләшдирилмишдир.

БӨЈҮК ГУШЧУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтини Маку наһијәсиндә кәнд ады (23, 41).

БӨЈҮК ДАЈӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Көјчә наһијәсиндә кәнд ады (23, 56).

БӨЈҮК ДӘВӘЛИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 220].

БӨЈҮК ДӘЛЛӘР - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [*133*]. 1828-1832-чи илләрдә кәнддә ермәниләр дә мәскунлашмышдыр. 1886-чы илә аид мә'лумата көрә кәндин әһалиси түркләрдән вә ермәниләрдән ибарәт иди [*136*]. XX әсрин 20-чи илләриндә Азәрбајчан түркләри тәдричән сыхышдырылмыш вә кәнд ермәничә Метс Сепасар адландырылмышдыр. XVII әсрин әввәлләринә аид ермәни мәнбәдә Котак (Дәрәчичәк) маһалында Долулар кими гејд олунмушдур [*150*, 362]. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Кагызман даирәсиндә Дәлиләр [*133*], Азәрбајчанда Ағсу, Саатлы вә Шамахы рајонларында, Күрчүстанын Дманиси р-нунда Дәлләр кәнд адлары илә мәншәчә ејнидир. Теләләр адындан фонетик формадыр. Гәдим түрк мәншәли Теле тајфасынын адыны әск етдирир [бах: 78]. V әсрдә 100 мин алачыгдан ибарәт теле тајфасы Иртыш чајынын кечәрәк гәрбә доғру һәрәкәт етмиш вә Чәнуб-Шәрги Авропа чөлләринә кәлмишдир. Бурада онлар гыпчаглара гарышмышлар. Еһтимал ки, гыпчагларын тәркибиндә еркән орта әсрләрдә Чәнуби Гафгаза кәлиб мәскунлашмышлар (81, 78).

БӨЈҮК ДҮЗКӘНД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 132]. Сәлчуг оғузларынын Бүкдүз тајфасынын адындандыр. Түркијәдә 23 Бүгдүз адлы кәнд вардыр (34, 424).

БӨЈҮК ЈЕНИЧӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Мәзрә наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 15].

БӨЈҮК ЗЕЈВӘ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133]. 1828-1832-чи илләрдә кәнддә харичдән кәлмә ермәниләр дә јерләшдирилмишдир. 1918-чи илләрдә кәндин Азәрбајчанлы әһалиси говулмушдур. 1978-чи илдә кәнд ермәничә Арташен адландырылмышдыр. Әрәб дилиндә завијә "күнч", "бучаг", "һүчрә", "ибадәткаһ" сөзүндәндир.

БӨЈҮК ӘРДӘНӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [23, 134].

БӨЈҮК КАРБИ - Ирәван ханлығынын маһалларындан бири олмуш Карбибасарын мәркәзинин ады. 1828-1832-чи илләрдә кәндин Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә харичдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир [*159*]. 1886-чы илә аид мә'лумата көрә кәндин әһалиси ермәни иди [*136*]. Һәлә орта әсрләрдә бу кәнд дикәр мәнтәгә јарандығына көрә (бах: Карби) Бөјүк Карби адландырылмышдыр. Индики Ермәнистан әразисиндә гәдим түрк мәншәли топонимләрдәндир. Орта әср түрк, фарс вә ермәни мәнбәләриндә топонимин Гәрби, Кәрби, Карби вә Карпи формалары гејд олунмушдур. Карпи (јахуд Карби) әввәлчә орадакы гәдим галанын адыдыр. 1386-чы илә аид һадисәләрдә мәнбәдә "Гәрби (Кәрби) галасы"нын ады чәкилир вә онун јијәсинин түрк Шејх Һәсән олдуғу көстәрилир [*33*, 7]. XIII әсрә аид мәнбәдә Әрмәнијә илә јанашы Карби маһалынын да ады чәкилмишдир [*144*, 270]. 1621-чи илә аид сәнәддә Карпи кимидир [*135*, 166]. XVII әср ермәни мүәллифи Аракел Тәбризли топоними Карби формасында јазмышдыр [*57*, 89]. XIX әсрдә Тифлис губернијасынын Гори гәзасында Карби кәнд ады (Күрчүстанда Карби кәнд ады 1348-чи илдән мә'лумдур-бах: Грузинские документы IX-XV вв. М. 1882. с. 86), һәмин губернијанын Ахалсих гәзасында Гарпичај, Дағыстан әјаләтинин Гајтаг-Табасаран даирәсиндә Карбу кәнд ады, Ставропол

әјаләтиндә Карпај-Аты - Суба кәнд ады, Дағыстан әјаләтинин Тејмурхан-Шура даирәсиндә Карпеј гышлаг ады [*133, 122*] вә Азәрбајчанын Загатала даирәсиндә Мүлкүм-Карпи кәнд (133, 181) топонимләри илә дил мәнсубијјәтинә вә мә'насына көрә ејнидир. Ермәни тарихчиләриндән биринин јаздығына көрә Карбинин ермәничә ады Арагатсон олмушдур [*135*, 90]. Бүтүн бунлар көстәрир ки, топоним түркмәншәлидир. Бә'зи түрк дилләриндә (о чүмләдән чуваш дилиндә) *кар, гар*, "мөһкәмләндирилмиш јер", "гала" мә'насындадыр [*126*, 254]. Еһтимал ки, Карби вә Парби топонимләринин сонлуғуну тәшкил едән би (пи) сөзү "мәскән" мә'насына малик олмагла (гәдим түрк дилләриндә еп "дајаначаг"-141, I, 513-514) Губа рајонунда Јерфи, XIX әсрдә Јелизаветпол гәзасында Бозфи [*133*] адларындакы "фи" сөзү илә ејнидир. XIX әсрдә Ирәван губернијасында вә Күрчүстанда мөвчуд олмуш Көрпәли вә Көрпүлү кәнд адлары (133, 130) да мәншәчә мәһз "Карпили" адынын тәһрифләриндән ибарәтдир.

БӨЈҮК КӘПӘНӘК - Анн р-нунда кәнд ады. 1918-чи илдә кәндин Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1935-чи илдә кәнд ермәничә Мусаелјан адландырылмышдыр. Гәдим түрк мәншәли печенегләрин кәпәнәк тајфасынын адындандыр.

БӨЈҮК КӘПӘНӘКЧИ - Гукасјан р-нунда кәнд ады. 1878-чи илдә кәндин Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. (6, 161) 1935-чи илдә кәнд Метс-Манташ адландырылмышдыр. Печенегләрин Капан тајфасынын адындандыр. Бах: Кәпәнәк.

БӨЈҮК КӘТИ - Ахурјан р-нунда кәнд ады. 1946-чы илдә Ахурјан адландырылмышдыр. Јерли әһали ичәрисиндә Кејти дә адланмышдыр. XIX әсрдә Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында Кејти (дикәр ады Шорчала) кәнди, һәмин гәзада вә Азәрбајчанын Чаваншир гәзасында Кәтидағ, Гарс әјаләтинин Гағызман даирәсиндә Кәтитәпә, Батум әјаләтинин Батум даирәсиндә Кәдикәнд, Кутаиси губернијасынын Шоропан гәзасында Кедис-Тава дағы, һәмин губернијанын Рачин гәзасында Кедис-Убани кәнди, Дағыстан әјаләтинин Анди даирәсиндә Кејди кәнд адлары [*133*] илә мә'нача ејнидир. Бах: Кејти.

БӨЈҮК КҮЗНУТ - XVIII әсрин орталарында Ирәван әјаләтинин ермәничә Гегаркуни (индики Көјчә маһалы) наһијәсиндә кәнд ады [*150*, 360]. Түрк дилләриндә *куз* "пајыз отлағы" сөзүндәндир.

БӨЈҮК КИЛАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады [23, 102].

БӨЈҮК КИЛЈАНАР - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [*133, 62*]. Јерли тәләффүз формасы Күлүнар. 1949-чу илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүш вә јеринә Ермәнистанын Мартуни р-нун Сарнахпур кәндиндән ермәниләр јерләшдирилмишдир [20, 222]. Бах: Килјанар.

БӨЈҮК МӘЗРӘ - Ирәван губернијасы Новобајазид гәзасында (сонра Басаркечәр рајонунда) кәнд ады [*136*, 34]. 1915-1918-чи илләрдә Түркијәдән кәлмә ермәниләр дә кәндд јерләшдикдән сонра әһали гарышыг олмушдур. 1988-чи илдә Азәрбајчанлы әһали говулмушдур. Дикәр ады Галаағалы [*20*, 280]. Галаағалы кәндинә мәхсус мәзрәдә (әкин јериндә) XIX әсрин әвәлләриндә јаранмышдыр. XIX әсрин орталарында кәндин малдарларынын "Ағдаш" вә "Һачы Гурбан дәрәси" адлы јајлаг јерләри варды [*136*, 34].

БӨЈҮК МӘСУМЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 49].

БӨЈҮК ОРТАКӘНДИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 150]. "Башга ады Ортакир" (јенә орада).

БӨЈҮК ӨРДӘК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Көјчә наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 55].

БӨЈҮК ӨРДӘКЛИ - Ирәван ханлығынын Дәрәчичәк маһалында кәнд иди [*159*]. 1728-чи илә анд мәнбәдә Бөјүк Өрдәк кимидир [23, 55]. XIX әсрин орталарындан сонра мәнбәләрдә чәкилмир.

БӨЈҮК САРЫЈАЛ - Ахурјан р-нунда кәнд ады. 1940-чы илдә кәнд ерменичә Метс Сарнар адландырылмышдыр. Азәрбајчан дилиндә рәнк билдирән *сары* вә *јал* (дағын јалы) сөзләриндән ибарәтдир.

БӨЈҮК САРЫЈАР - Ирәван губернијасынын Александропол гәзсында (инди Гукасјан р-нунда) кәнд ады (133, 219). Азәрбајчан дилиндә рәнк билдирән *сары* вә *јар* "јарған" сөзләриндән ибарәтдир. Бах: Сарыјар.

БӨЈҮК ТӘПӘКӨЈ - Ирәван губернијасынын Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады [*133*]. 1950-чи илдә Кичик Тәпәкөј кәнди илә бирләшмишдир. 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. 1990-чы илдә кәнд ерменичә Даштавајр адландырылмышдыр. Кәнд 2027 м. јүксәкликдә дағлыг әразидә јерләшир. Азәрбајчан дилиндә *тәпә* вә Османлы түрк дилиндә *көј* "кәнд" сөзләриндән ибарәтдир.

БӨЈҮК ХАНА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 40].

БӨЈҮК ХЫРДАКАР -1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 122]. Азәрбајчан дилиндә хырда (кичик, балача) вә әрәбчә гар "мағара", "зага" ја да түрк дилләриндә гар "алынмаз гаја"(108, 107) сөзләриндән ибарәтдир. Гејд етмәк лазымдыр ки, Азәрбајчанда вә Ерменистанда бир сыра дағ адларынын икинчи һиссәси "гар", "кар" сөзүндән ибарәтдыр. Ермәни тәдгигатчылары бу сөзү ерменичә *кар* "даш", "гәмбәр" сөзү һесаб едәрәк бу дағ адларыны куја кечмишдә ерменилерин оралардa јашадыгларыны көстәрән факт кими көтүрүрләр. Лакин бу тамамилә сәһв фикирдир. "Гар" сөзү һәм дә Шәрги Иран дилләриндә (әфган, тачик, јагнаб дилләриндә) "дағ" мә'насындадыр. Ола биләр түрк тајфаларынын гәрбә һәрәкәти илә бу сөз дә кәтирилмишдир. Азәрбајчанда Бабагар (Товуз р-ну), Буздуггар (Кәлбәчәр р-ну), Ксчәләкар (Кәлбәчәр р-ну), Гошнакар (Кәдәбәј р-ну, Чимгар (Ханлар р-ну), Һингар (Исмајыллы р-ну), Чохгар (Шәки р-ну), Кешунгар (Оғуз р-ну) вә б. дағ адларынын биринчи һиссәләри тамамилә түркчәдир (бах: 79, 100). Газахыстанда Калкагар, Сункар (108, 115, 198) вә б. дағ адлары да бу сыраја аиддир. Бах: Бабакар.

БӨЈҮК ҺАХИС - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [*133*]. 1949-чу илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд дағылмышдыр. Бах: Ахыс.

БӨЈҮК ЧАМЫШЛИ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [*133*, *80*]. 1878-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси Түркијәјә көчдүкдән сонра (6, 160) Түркијәдән кәлмә језид күрдләри јерләшдирилмишдир. 1938-чи илдә кәнд ерменичә Арагатс адландырылмышдыр. Еһтимал ки, кәтирилмә аддыр. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Гарс даирәсиндә Чамышлы вә һәмин әјаләтин Кагызман даирәсиндә Чамыш-Таш кәндләри варды [*133*]. Бах: Чамышлы.

БӨЈҮК ЧӘМШИДЛИ - Арарат р-нунда кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә кәнддә ерменилер дә јерләшдикдән сонра әһали гарышыг јашамышдыр [*159*]. XX әсрин 30-чу илләриндә кәнд Чәмшидли-Метс адландырмышдыр.

БӨЈҮК ШӘҺРИЈАР - Октемберјан р-нунда кәнд ады. 1828-1830-чу илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә кәлмә ерменилер јерләшдирилмишдир. 1886-чы илә аид мә'лумата көрә әһалиси ерменн иди. XX әсрин 30-чу илләриндә кәнд Шәһријар-Метс, 1950-чи илдә Налбандјан адландырылмышдыр. Бах: Шәһријар.

БӨЈҮК ШИШТӘПӘ - Гызылгоч р-нунда кәнд ады. 1921-чи илдә кәндин әһалиси Түркијәјә көчдүкдән сонра ерменилер јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә Метс Сепасар адландырылмышдыр (6, 161).

БӨРКҮДӘЛИК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 26]. Мәнбәдә онун Хәлил адлы шәхсә (мүлкәдара) мәхсус олмасы көстәрилир (јенә орада). Әсли "Бөкрү (бөјүрү) дәлик"дир. Кәнд јахынлыгдакы тәбии дешикли гајанын ады илә адланмышдыр.

БУҒАДАГ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында дағ ады [133, 43]. Буға (еркәк марал) јашајан дағ мә'насындадыр. Азәрбајчанда Буғадаш (Шуша р-ну) дағ ады илә мә'нача ејнидир. Бах: Бөјүк Буғутлу.

БУҒАВАР - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Меғри р-нунда) кәнд ады (133, 43). 1918-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. Буға (еркәк марал) сөзүндәндир.

БУҒАКАР - Јелизаветпол губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Меғри р-нунда) гышлаг ады [*133*]. XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар кәнд дағылмышдыр [*20*, 170]. Азәрбајчан дилиндә буға вә гар "алынмыз (сындырым) гаја" (108, 107)" сөзләриндән ибарәтдир. Бах: Бабакар вә Бөјүк Хырдакар к.

БУҒАМЛУ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [*133, 43*]. XIX әсрин сонларындан сонра мәнбәләрдә ады чәкилмир. Еһтимал ки, тајфа адыдыр.

БУҒАТӘПӘ - Ширак дағ белинин бир зирвәсинин ады (60, 101). XX әсрин 30-чу илләриндә дағ ерменичә Суласар адландырылмышдыр. Дағын ады орада кечмишдә буға маралын олмасы илә әлагәдардыр.

БУҒАЧЫГ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан р-нунда) кәнд ады [*133*]. 1906-чы илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. Орта әсрләрдә Суријада (Шамда) Бука маһалында [72] јашамыш Шамлы тајфасынын кәтирдији аддыр. Шабадын (бах) кәндиндән јаранмыш обадыр [*103*, 170].

БУҒДАТӘПӘ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [*133*]. XIX әсрин 30-чу илләриндә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. XVII әсрин әввәлләриндә Көјчә көлүнүн ичәрисиндәки Гаравәнк (ерменичә Севванк) монастрына мәхсус кәндләрдән олмушдур [*150*, 361].

БУҒДАТӘПӘ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады [133, 41]. Көјчә бөлкәсиндә Гелам (Геғам) дағ белинин шимал јамачында зирвәдир. 1728-чи илә аид мәнбәдә "Буғда-и-тәпә" кими чәкилир [170, 12]. Кәдәбәјә р-нунда Буғдадағ-Су топоними илә мә'нача ејнидир.

БУҒДАШЫН - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [*133, 41*]. 1947-чи илдә кәнд ерменичә Баграван адландырылмышдыр. Тифлис губернијасынын Ахалкалаки гәзасында Буғдашын (көл ады) [*133*] топоними илә мә'нача ејнидир.

БУДАГБӘЈ ГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә гышлаг ады [23, 85]. Тәрнәгут кәндинә мәхсус гышлағын адыдыр (јенә орада).

БУДАР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады [23, 120].

БУЗАВӘНД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады [23, 49]. "Башга ады Әбдүлһачы" (јенә орада).

БУЗАВӘНД АХУНДЛУ - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады [*159*]. Әсли Бозавәнд-Ахундлу. XIX әсрин орталарындан сонра ады чәкилмир. 1728-чи илә аид мәнбәдә Гарнибасарда јалныз Бозавәнд-Зирзир (Абдулһачы) кәндинин ады гејд олунур [*170*, 9]. Гызылбашларын Бозавәнд тајфасынын адыны әкс етдирир. Азәрбајчанда Бозавәнд кәндинин ады илә мәншәчә ејнидир. "Ахунда (Ирәван ханлығынын ахундуна) мәхсус Бозавәнд аиләләри" мә'насындадыр.

БУЗАВӘНД ГУЛАМӘЛИ - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады [*159*]. Әсли Бозавәнд Гуламәли. XIX әсрин орталарындан сонра ады чәкилмир. "Гуламәлијә (мүлкәдар адыдыр) мәхсус Бозавәнд аиләләри" мә'насындадыр.

БУЗАВӘНД КӘБИР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһнјәсиндә кәнд ады [*170,* 79]. Мәнбәлә кәндин һәм дә Ағчагышлаг адландығы гејд олунур (јенә орада).

БУЗАВӘНД КӨДӘК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтнннн Гарни наһијәсиндә кәнд ады [*170,* 81]. Мәнбәдә кәнднн һәм дә Инас адландығы гејд олунур (јенә орада).

БУЗХАНА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәснндә кәнд ады [*170,* 79]. Мәнбәдә кәндли һәм дә Ағчагышлаг адландығы гејд олунур (јенә орада). Еһтимал ки, монгол дилиндә буса "дајаначаг" "дүшәркә" сөзүндәндир.

БУЛАГБАШЫ - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады [*159*]. 1590-чы илдән мә'лумдур [*167,* 270]. 1828-1832-чн илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр.

БУЛАГЛАР - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында хараба кәнд ады (133, 45).

БУЛАГЛАР - Ирәван губернијасынын Шәрур Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады [*133, 45*]. Дикәр ады Болбулаг. Һәгигәтән чохлу булағы олан јердир. 1949-чу илдә әһалнси Азәрбајчана көчүрүлмүш вә кәнд ләғв едилмнщдир.

БУЛАГЛЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ағчагала наһнјәсиндә кәнд ады [*169,* 192].

БУЛАГЛЫ - Маснс р-нунда кәнд ады. Дикәр ады Һәбилкәнд. 1940-чы нлдә Калннин адландырылмышдыр.

БУЛХЕЈИР - Абаран р-нунда кәнд ады. 1590-чы илдән мә'лумдур [*169,* 237]. XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси сыхышдырылыб чыхарылмыш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1950-чн илдә кәнд ермәничә Шенаван адландырылмышдыр. 1728-чн илә аид мәнбәдә Абдулхејир кимиднр [*170,* 11]. Абдул (Әбил) шәхс адындан вә *каир (хаир)* "јумшаг (бош) торпаг", "чајбасар (чајлаг)" [*126,* 241] сөзүндән нбарәтднр. Алтајда Тува дилиндә хајыр "шоран јер", "мал-гаранын сүрүлдүјү шоранлыг" демәкднр (Словарь географических терминов Западной Сибири. Л., 1970, с.76). Күрчүстанда XIX әсрдә Кутаиси губернијасынын Озургет гәзасында Булухаури (133, 45) кәнд, Азәрбајчанда Ағбәтхејир (рәнк бнлдирән ағ, вә түрк дилләрннда бәт, "үз", "сәтһ" вә каир сөзләриндән) даг илә мә'нача ејнидир. Бах: Әмирхејир.

БУНДУК - Ирәван губернијасынын Алсксандропол гәзасында дағ ады [*133, 45*].

БУНУНИС - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан р-нунда) кәндин ады. Илк дәфә 1468-чн илдән мә'лумдур [*134,* 168]. XIX әсрин орталарына аид мәнбәдә Пулннс кими гејд олунмушдур [*103,* 164]. Көрүнүр ки, бунлар мүхтәлиф кәид адларыдыр. Бунунис фарс дилиндә буне "ев", "бина", "јер" (145. 42) вә әрәбчә наус (әсли јунанча наос) "мәбәд", Сасаниләр дөврүндә зәрдүшт өлүләринин гәбирләри үзәриндә тикилән тикинти" (В.В. Бартолд, II, I, с. 212) сөзләриндән ибарәтдир.

БУНУТ - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалыида кәнд ады. Дикәр ады Гараторпаг. 1918-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. Азәрбајчанда Бунут кәнд ады нлә мәншәчә ејнидир.

БУРДАЛАГ - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады. 1728-чи нлә анд мәнбәдә гејд олунмушдур [*23,* 103]. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалнси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәдәи мә'лумдур [*170,* 87]. Еһтимал кн, Бурдалан тәһрифдир. Түркмәнләрдә Јерсарн түрк тајфасынын үч голундан (Бурдалан, Кәркн вә Чарчу) [*58,* 140] бири олан Бурдалан елинин адындандыр.

БУРДУН - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады [*159*]. 1828-1832-чи нлләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалисн говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр (јенә орада). Түрк дилләриндә *бор, бур* "боз" вә тон "тәпә" [*126,* 557] сөзләриндән ибарәтдир.

БУРНӘК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады [23, 42]. Әсли Пурнәк. XVI әсрдә Гызылбаш тајфаларынын биринин адыдыр. Мәншәчә Ағгојунлуларын Пурнәк тајфасынын (34, 160) адындандыр. Бах: Борнәк.

БУРУНГОТ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан рајонунда) кәнд ады. XIX әсрин сонларындан сонра мәнбәләрдә ады чәкилмир. Азәрбајчан дилиндәки бурун (дағ бурну) вә гот (гут) сөзләриндән ибарәтдир. Түрк дилләриндә гут "гала"(Л.З.Будагов. II, 144) ја да монголча хот "дүшәркә", "дајаначаг" сөзләриндәндир. Топонимин "гут" компоненти Азәрбајчанда вә Ермәнистанда чохлу чоғрафи адларда әксини тапмышдыр. Дағлыг Гарабағда Атагут (1727-чи илдән мә'лумдур), Күрдәмир р-нунда Атагут, Ағдәрә р-нунда Туг-Кот (ермәниләр 1828-чи илдә орада јерләшдикдән сонра Тхкот) вә Хошагут кәндләри вардыр. Орта әсрләрдә Шәрги Анадолуда Хут әјаләтинин (онун ады илә Лачын р-нунда Хут-Забуг кәнди вардыр) ады да бу сыраја аиддир.

БУРУНЛУ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан р-нунда) кәнд ады. 1918-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. Топоним јерин чоғрафи гурулушу, (орада дағ бурнунун олмасы) илә әлагәдардыр.

БУРКАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 40]. "Әһалиси Дүмбүлү чамаатындандыр" (јенә орада).

БУРЧӘЛИЛӘР - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан р-нунда) кәнд ады. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Бурчәлиләр кәндин әсасыны гојмуш нәсил адыдыр.

БУЧАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [23, 93].

БҮКҮЛҺӘСӘН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады (23, 41).

БҮЛБҮЛАБАД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 7]. Мәнбәдә кәндин Хәлфәкәндиндән јаранмыш мәнтәгә олмасы гејд едилир (јенә орада).

БҮЛБҮЛӨЛӘН - Ирәван ханлығынын Дәрәләјәз маһалында кәнд ады [*159*]. Дикәр гәдим ады Каһа [20, 354]. 1918-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. Әсли Бүлбүл олан. "Бүлбүл олан (јер)" мә'насындадыр. Иранда Бүлбүлабад, Кәлатс-болбол кәнд адлары мә'лумдур [*145*, 42]. Азәрбајчанда вә Ермәнистанда бир сыра түрк мәншәли топонимләрдә "өлән" (өлмәк фе'линдән), "олан" (олмаг фе'линдән) вә "алан" (алмаг фе'линдән) сөзләри данышыгда бә'зи һалларда тәһрифә уғрамышдыр. Мәсәлән, Дәвәөлән (Дағлыг Гарабағда Чагазур кәндинин шималында һүнд. 1659 м олан дағ) адында һәгигәтән өлән (һејванын гајадан јыхылыб өлмәси) сөзү олдуғу һалда, Күлалан (Хачмаз р-ну) кәнд ады исә "Көл олан (јер)", Нафталан "нефт олан (јер)", Гочалан чај ады (Гәбәлә р-ну) "Гочу алыб апаран (чај)" мә'наларындадыр. Бах: Тәкәолан.

БҮЛЛУР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады [23, 67].

ВАГУДИ - Јелизаветпол губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан р-нунда) кәнд ады (133, 47). 1918-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә Лор, Ахлатјан, Букунис кәндләриндән ермәниләр ораја көчүрүлмүшдүр [20, 182]. Сонра әһали гарышыг олмушдур. 1988-чи илдә кәндин азәрбајчанлылардан ибарәт һиссәси Азәрбајчана говулмушдур. Дикәр ады Бөјүкдүз олмушдур ки, бу да Сәлчуг оғузларынын Бүкдүз тајфасынын адыны әкс етдирир. 1468-чи илә аид мәнбәдә Вагади кимидир [134, 167]. Орта әсрләрдә Албанијанын гәдим Татев монастрына мәнсуб кәнд олмушдур. Еһтимал ки, Иран дилләриндә *бага* "од аллаһы" вә *деһ* "кәнд" сөзләриндән ибарәт олмагла "Одпәрәстләр кәнди" мә'насындадыр.

ВАЗГЫР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [170, 3]. Әсли Бозгыр. Азәрбајчан дилиндә рәнк билдирән боз вә түрк дилләриндә гыр "алчаг", "јүксәклик" сөзләриндән ибарәтдир.

ВАНЕВАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Мәзрә наһијәсиндә кәнд ады (23, 61).

ВАРГА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады [23, 150]. "Башга ады Талыбабад" (јенә орада). Бах: Вәрга.

ВАРДЕНИК - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады [133]. 1949-чу илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүш вә кәнд ләғв едилмишдир. Фарс дилиндә варде "гала", "гүллә" (125, 584) сөзүндәндир.

ВАРЗОР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк наһијәсиндә кәнд ады [23, 115]. Мәнбәдә кәндин Мустафа Бәкир оғлуна мәхсус олдуғу көстәрилир (јенә орада).

ВАРЗИНӘК МӘЗРӘСИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк наһијәсиндә мәзрә (әкин јери) ады [*170*, 12].

ВАРДЕНИС - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Көјчә наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 12]. "Чичәкли" адынын ерменичә тәрчүмәсидир.

ВАРТАЈУБ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [23, 59].

ВАРТАНИС - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 14]. XIX әсрин орталарына аид мә'лумата көрә (Сборник Сведениј о Кавказе. Том VII, с.247) бу кәнддә күрд мәншәли Милли тајфасына мәнсуб аиләләр јашајырды.

ВАРТАНОЛ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [*32*, 297]. "Вартан-оғул" адындан тәһрифдир.

ВАРТАНАЗОР - Јелизаветпол Кәнчә губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ерменистанын Мегри р-нунда) кәнд ады [*133*, *49*]. 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Дикәр ады Ләк. Орта әсрләрдә Анадолудан кәлмиш түркмәншәли Ләк тајфасынын "Вартаназор" адлы јердә мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр [*103*, 150].

ВАРТАКУЛ - Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз маһалында кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә кәнд дағылмышдыр [*159*]. Азәрбајчан дилиндә вар "јурд јери" вә түрк дилләриндә тагил "килли, биткисиз дүзән јер" [*126*, 540-541] сөзләриндән ибарәтдир.

ВАРТАНЛЫ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [*133*, *49*]. 1830-чу илдә Түркијәдән кәлмә ерменилер дә кәнддә јерләшдикдән сонра әһали гарышыг олмушдур. 1918-чи илдә кәндин Гарапапаг тајфасындан ибарәт әһалиси говулмушдур. 1950-чи илдә гоншу Вартанес ермени кәнди илә бирләшдирилмишдир [*20*, 315]. 1953-чү илдә кәнд ерменичә Хиндзрут, 1955-чи илдә Шаумјан адландырылмышдыр. Муг. ет: XIX әсрдә Карс әјаләтиндә Вартанлы, Азәрбајчанда Оғуз рајонунда Варданлы (133, 49).

ВАРТНАВ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [*133*, *49*]. XIX әсрин сонларындан сонра ады чәкилмир. Дағыстан әјаләтинин Гајтаг Табасаран даирсиндә Варта-Тил (133, 49) топониминдә дә олдуғу кими.фарс дилиндә бәрд "даш" [*145*, 156] вә нов сөзләриндәндир.

ВАҺРАВАР - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ерменистанын Мегри р-нунда) кәнд ады [*133*]. Ваһравар чајынын ады илә адланмышдыр. XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг кәнд ләғв едилмишдир.

ВА-ҺУСЕЈНИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 14].

ВЕДИ УЛЈА - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады. Әрәбчә улја "јухары" сөзүндән вә Веди топониминдән ибарәтдир. XVII әсрин әввәлләринә аид ермени мәнбәјиндә Вети [*91*, 16]. 1728-чи илә аид түрк мәнбәјиндә Вади Кәбир

вә Вади Сагир [*170,* 10] кимидир. XIX әсрдә Кутаиси губернијасынын Лечхум гәзасында Веди кәндинин [*133*] ады илә мәншәчә ејнидир. Бах: Бөјүк Веди.

ВЕДИ СУФЛА - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады. Әрәб дилиндә суфла "ашағы" вә Веди топониминдән ибарәтдир.

ВЕДИЧАЈ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кичик чај ады [*133, 50*]. Веди маһалынын адындандыр.

ВЕДИБӘЈЛИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ирәван гәзасында кәнд ады [169, 63].

ВЕЈСӘЛЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [*170,* 13]. Мәнбәдә кәнддә чәмн үч мүсәлман (азәрбајчанлы) аиләсинин јашадығы гејд олунмушдур [32, 267].

ВЕРИНЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады [*23,* 54].

ВЕРС - XIX әсрдә Дәрәләјәз вә Көјчә маһаллары арасында дағ ады (һүнд. 3522 м.). (Ашыг Алынын бир гошмасында: "Әјричә, Версдағы, Ханкет бухары, Ағ сүрүләр Сарыјалдан јухары") данышыгда "ј" сәсинин "р" сәсилә кечмәси илә әлагәдар олараг гәдим түрк дилләриндә "сылдырым", "әтәјиндән чај ахан дағ" мә'насында вајс сөзүндәндир. Бах: Боз Абдал.

ВӘЗИРАБАД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә мәзрә ады [*170,* 3]. Һәмин мәнбәјә көрә "Гышлаги-Пирверди кәндинә мәхсусдур" (јенә орада).

ВӘЛӘДЛИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады [*169,* 238].

ВӘЛИАҒАЛЫ - Мартун р-нунда кәнд ады. 1829-1830-чу илләрдә Түркијәдән кәлмә ермәниләр дә јерләшмиш вә ондан сонра кәндин әһалиси гарышыг олмушдур [*159*]. 1918-чи илдә Азәрбајчан түркләринин чоху говулмушдур. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Дзорагујг адландырылмышдыр. 1948-1949-чу илләрдә азәрбајчанлы әһали көчүрүлмүшдүр. Еһтимал ки, Анадолудан кәтирилмә аддыр. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Гарс даирәсиндә Вәлиаға адлы кәнд харабалығы вә Вәлиаға адлы чај варды [*133, 50*]. Вәлиаға мүлкәдар адыдыр [*150,* 190]. XV-XVI әсрләрдә Ирәван әјаләтиндә Мәһәммәд аға, Пирвәли аға вә Әһмәд аға мүлкәдар адлары мә'лумдур [*135,* 157].

ВӘЛИДАҒ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында дағ ады [*133, 50*]. Еһтимал ки, әрәбчә вали (һаким) сөзүндәндир. Азәрбајчанын Јардымлы р-нун Вәлидағ вә Шәрур р-нунун Вәлидағ дағ адлары [*2,* 54] илә мә'нача ејнидир.

ВӘЛИЈАСЫ - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады [*159*]. XIX әсрин орталарындан сонра ады чәкилмир. Азәрбајчан дилиндә *бели* (дағын бели) вә *јасты* (јајла, Азәрбајчанда Јасамал топониминдә олдуғу кими) сөзләриндән ибарәтдир. Кәнд "Вәлијасы" јеринин ады илә адланмышдыр.

ВӘЛИЈАСЫ - Ирәван ханлығынын Сүрмәли маһалында кәнд ады [*159*].

ВӘЛИКӘНД - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Шәмшәдил р-нунда) кәнд ады. 1939-чу илдә кәнд ермәничә Тсахкаван адландырылмышдыр. Вәли шәхс адындан вә кәнд сөзүндән ибарәтдир.

ВӘЛИКӘНД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Мәзрә наһијәсиндә кәнд ады [*23,* 61].

ВӘЛИКАҺ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Шәмшәдил рајонунда) кәнд ады. 1939-чу илдә кәнд ермәничә Тсахкашен адландырылмышдыр. Азәрбајчан дилиндә бели (дағын бели) вә каһа (мағара, заһа) сөзләриндән ибарәтдир. Һәгигәтән дә кәндин јахынлығында гајада мағара вардыр.

ВӘЛИКЕНАЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Мәзрә наһијәсиндә кәнд ады [*170,* 15].

ВӘЛИСУРКИ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында гышлаг ады [*133, 50*]. Азәрбајчан дилиндә бели (дағын бели) вә түрк дилләриндә *соруг* - "шоран", "дузлаг", "дағларда шор көл" [*126,* 517] сөзләриндән ибарәтдир. Соруг (суруг) сөзү

Азәрбајчанда Түрјанчај дәрәси илә Көјчај дәрәси арасында Сурхај хан дағынын зирвәсиндә. Әрәб-Күкәл кәндиндән шималда Шиштәпәдә јерләшән Сурхаб (*соруг* вә гәдим түркчә *еп* "дајаначаг" - *147*, 1, 513-514 - сөзләриндән) галасынын (Муса Каланкатлынын "Албан тарихи"ндә ермәничә тәһриф формасы Сирхарн) вә Гафан р-нунда Сиркә-Тас кәнд ады илә мә'нача ејнидир. Бах: Әли Сүркү к.

ВӘЛИХАН ГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтини Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады [23, 122].

ВӘЛИЧАН - Ирәван ханлығынын Сүрмәли маһалында кәнд ады [*159*]. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Еһтимал ки, Гызылбашларын Устачлы тајфасынын әмири Вәличан бәј Түркимаһа (1514-чү илдә Чалдыран дөјүшүндә өлдүрүлмүшдүр) мәхсус аиләләрин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр.

ВӘЛИЧАН - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады [*159*]. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

ВӘНК - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абник наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 258].

ВӘНКИГОВАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 99]. Говалыгда јерләшән вәнк (килсә) мә'насындадыр.

ВӘНКТАҒЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Зебил наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 332].

ВӘНК - Хараба - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады (133, 48).

ВӘРГА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 40]. "Әһалиси Дүмбили аширәтиндәндир" (јенә орада).

ВӘРМӘЗИЈАР - Ирәван ханлығынын Зәнкибасар маһалында (инди Ечмиадзин р-ну) кәнд ады [*159*]. XIX әсрин орталарында ермәниләр јерләшәрәк Азәрбајчан түркләрини сыхышдырмышлар. 1886-чы илә аид мә'лумата көрә кәндин әһалиси ермәни иди. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Аревшат адландырылмышдыр. Иран дилләриндә *вар* "гала", "мөһкәмләндирилмиш кәнд" (бах: *68*) сөзүндән вә Мәзјар шәхс адындан ибарәтдир. Нахчыванда Вәрмәзијар кәнд ады илә мәншәчә ејнидир.

ВИРАБДАГ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында дағ ады [*133*, *51*]. Хор-Вираб (ермәничә хор "чухур", "зиндан" демәкдир, лакин ермәни дилиндәки һор сөзү әввәлинә "һ" сәси артырылмагла гәдим түрк сөзүдүр) монастырынын адындандыр.

ВИРАНАБДАЛ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ирәван гәзасында кәнд ады [*169*, 64].

ВИРС - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Мәзрә наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 61]. "Кәндин башга ады Дәрбәнддир" (јенә орада). "Китаби-Дәдә Горгуд" епосунда чәкилән ики Дәрбәнддән бири илә локализә олуна биләр.

ГАБ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 133].

ГАБАГ-ЈАЛ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында дағ ады (133, 106).

ГАБАГЛУ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Меғри р-нунда) кәнд ады [*133*, *106*]. 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Балгабаг формалы релјефи билдирән габаг сөзүндәндир. XIX әсрин Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында вә Новобајазид гәзасында Габаглу, Ирәван гәзасындакы Габаглу дағы, Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында Кабаклу чајы вә Габагјал дағы, Сүрмәли гәзасында Кабахта (Габахтыдан тәһриф), Гарс әјаләтиндә Габагтәпә, һәмин әјаләтин Кагызман даирәсиндә Кабахтәпә [*133*, 106] топонимләриндән биридир. Бундан башга 1588-чи илә аид мә'лумата көрә јајы Ермәнистанда, гышы Гарабағда кечирән бир түрк улусу Габаг адланырды [*167*, 200].

ГАБАГЛУ - Ирəван губернијасынын Шəрур-Дəрəлəјəз гəзасында кəнд ады (133, 106). Дикəр ады Чаки. 1988-чи илдə əһалиси Ермəнистана говулмушдур. Бах: Габаглы.

ГАБАГЛЫ КƏРДƏКДƏРƏ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Гарни наһијəсиндə мəзрə ады [*23*, 100]. Кəрдəк евлəнмиш оғлан үчүн гурулан алачыг демəкдир.

ГАБАГЛУ - Ирəван ханлығынын Гырхбулаг маһалында [159], сонра Ирəван губернијасынын Новобајазид гəзасында [136,60] кəнд ады. 1948-чи илдə əһалиси Азəрбајчана көчүрүлмүш вə кəнд лəғв едилмишдир. Дикəр ады Зар [136, 60]. Бах: Зар.

ГАБАГЛУГ - Ирəван ханлығынын Дəрəчичəк маһалында кəнд ады [159]. XIX əсрин орталарындан сонра ады мəнбəлəрдə чəкилмир. Еһтимал ки, Габаглы адынын фонетик формасыдыр.

ГАБАГТƏПƏ - Талин р-нунда кəнд ады. 1918-чи илдə Азəрбајчан түрклəриндəн ибарəт əһалиси говулмуш вə кəнд дағыдылмышдыр. "Габаг тəпə" тəпəсинин адындандыр. Түрк диллəриндə кабак "јарған". "чајын сылдырым саһили", "узунсов маили јамачлы јүксəклик", "чфјын һүндүр саһили" (126, 239) сөзүндəндир.

ГАБАГТƏПƏ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Ширакел наһијəсиндə кəнд ады [*23*, 136]. Дикбурун да адланыр (јенə орада).

ГАБАГТƏПƏ - Ирəван губернијасынын Сүрмəли гəзасында дағ ады (133, 106).

ГАБАГТƏПƏ - Ирəван губернијасынын Ирəван гəзасында дағ ады (133, 106).

ГАБАГТƏПƏ - Ирəван губернијасынын Алексадропол гəзасында дағ ады (133, 106).

ГАБАГТƏПƏ - Ирəван губернијасынын Ечмиадзин гəзасында дағ ады (133, 106).

ГАБАНЛЫ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Ширакел наһијəсиндə кəнд ады [*23*, 137]. Улашыг да адланыр (јенə орада). Печенеглəрин Копан тајфасынын адыны əкс етдирир. Азəрбајчанда Гапанлы кəнд ады илə мəншəчə ејнидир.

ГАБАРƏЛИ - Ирəван ханлығынын Дəрəчичəк маһалында кəнд ады [*159*]. 1830-чу илдə Азəрбајчан түрклəриндəн ибарəт əһалиси говулмуш вə кəнд дағыдылмышдыр. Əсли Кабар ели јə'ни Кабар тајфасы. Мəншəчə Хəзəрлəрин Кабар (Кəбəр) тајфасынын адыны əкс етдирир. Бах: Кəбəр Əли. Азəрбајчанда Кəбирли вə Кəлбəчəр рајонунда Һаварлы (Габарлыдан тəһриф) кəнд адлары илə мəншəчə ејнидир.

ГАБЫРБУЛАГ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Абаран наһијəсиндə кəнд ады [*23*, 113]. "Башга ады Тəкəчик" (јенə орада).

ГАВАР - Ирəван ханлығынын Көјчə маһалында кəнд ады [*159*]. Кабар етнониминин тəһрифи. Хəзəрлəрин Кабар (Кəбəр) тајфасынын адыны əкс етдирир. Јерли əһали ичəрисиндə тəлəффүз формасы Кəвəр. Бах: Кəвəр.Азəрбајчанда Кəбирли топоними илə мəншəчə ејнидир.

ГАГАУЗ - 1590-чы илдə Рəван əјалəтинин Карпи наһијəсиндə кəнд ады [169, 210]. Орта Асија түркдиллəриндə кака (əсли тачик дилиндə гахга) "гала харабалығы" сөзүндəн вə ус (еһтимал ки, јунан дилиндəн) шəкилчисиндəн ибарəтдир. (Түркмəнистанда Кака топоними барəдə бах: Є.Атанијазов. Туркменистанын географик атларынын душиндиришли сөзлүги, с.175). Шəрур-Дəрəлəјəз гəзасында Кағa кəнд ады илə (Бах: Кағa) мəнача ејнидир.

ГАДАЈОЛУ - Јелизаветпол (Кəнчə) губернијасынын Зəнкəзур гəзасында (инди Ермəнистанын Сисјан р-ну) кəнд ады [133]. 1918-чи илдə Азəрбајчан түрклəриндəн ибарəт əһалиси говулдугдан сонра кəнд дағылмышдыр.

ГАЈА - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Ширакел наһијəсиндə кəнд ады [23, 131]. Башга ады Гарахач (јенə орада). Бах: Гарахач. Сəлчуг оғузларынын Кајы (Гајы) тајфасынын адындандыр. Түркијəдə инди Кајы адлы 100 кəнд вардыр (34, 402-404).

ГАЈАБАС - Ирəван ханлығынын Дəрəлəјəз маһалында кəнд ады [159]. 1918-чи илин əввəллəриндə əһалиси говулдугдан сонра кəнд дағылмышдыр. Азəр-

бајчан дилиндәки гаја вә Алтај дилләриндәки бајс (бајз) "сылдырым" (бах: Боз-Абдал) сөзләриндән ибарәтдир.

ГАЈАБАШЫ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [133, 125]. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. "Гајанын башы (үстү)" мә'насындадыр.

ГАЈАБӘЈЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [23, 126].

ГАЈАДИБИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады [23, 120].

ГАЈАГЫШЛАГ - Ирәван ханлығынын Дәрәкәнд Парченис маһалында кәнд ады [159]. XIX әсрин орталарындан сонра ады чәкилмир. Гејд едилмәлидир ки, Азәрбајчан вә Ермәнистанда "гаја" сөзүндән дүзәлиш топонимләрдә мүсбәт релјеф формасы билдирән гаја сөзү илә Сәлчуг оғузларынын Кајы (Гајы) тајфасынын [*34*, 228, 227] адыны ајырд етмәк чәтин олур. Она көрә дә бу топоними һәм "гајалыг јердә гышлаг", һәм дә "Кајы тајфасына мәнсуб гышлаг" кими изаһ етмәк олар.

ГАЈАЛЫ - Ани р-нунда кәнд ады. 1728-чи илә аид мәнбәдә Сүрмәли наһијәсиндә кәнд кими гејд олунур [*23*, 63]. 1950-чи илдә кәнд ермәничә Нориберт адландырылмышдыр. 1950-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр.. Сәлчуг оғузларынын Кајы (Гајы) тајфасынын (бу барәдә бах: *36*, 222, 227) адындандыр. XVI әсрдә Анадолуда Кајы (Гајы) етнонимини әкс етдирән 94 топоним варды [*34*, 229].

ГАЈАЛЫ - Ирәван губернијасынын Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады [*133*, *125*]. 1727-чи илдән мә'лумдур [*32*, 318]. Мәнбәдә кәнддә чәми бир мүсәлман (азәрбајчанлы) аиләсинин (Достәли Хансувар оғлунун) јашадығы көстәрилмишдир (јенә орада). 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәндин әһалиси чох азалмыш вә XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг ләғв едилмишдир. Сәлчуг-оғузларын Кајы (Гајы) тајфасынын адыны әкс етдирир.

ГАЈАХАРАБА - Ирәван ханлығынын Дәрәкәнд-Парченис маһалында кәнд ады [*159*]. XIX әсрин икинчи јарысында кәнд бөјүјәрәк Биринчи Гаја Хараба (дикәр ады Султанағыл) вә Икинчи Гаја Хараба (дикәр ады Кафир галасы) кәндләри јаранмышды [*20*, 264]. Һәр ики кәнд 1918-чи илдә дағыдылмыш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. Сонралар кәнд ермәничә Тсугахпујр адландырылмышдыр.

ГАЈГОЧАЛЫ - Раздан р-нунда кәнд ады. Әһалиси 1988-чи илдә Азәрбајчана говулмушдур. Әсл ады Кајы Гочалы. Сәлчуг оғузларынын Кајы (Гајы) тајфасынын мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. XIX әсрдә Борчалы гәзасында Гаја Гочалу кәнд ады (133, 125) илә ејнидир.

ГАЈГУЛУ ДҮЗКӘНД - Гукасјан р-нунда кәнд ады. Әһалиси 1878-чи илдә Түркијәјә көчдүкдән сонра ермәниләр мәскунлашмышдыр(6, 162). 1946-чы илдә кәнд ермәничә Арташен адландырылмышдыр. XVII әсрдән мә'лумдур [*46*, 209]. "Гајыгели" јахуд "Гајыгоғлу"дан тәһриф. Дүзкәнд јахынлығында "Гајыглы" демәкдир. Бурада дөрд Гајыгели кәнди варды. Онлары фәргләндирмәк үчүн Дүзкәнд јахынлығында јерләшмәсинә көрә беләадланмышдыр. Сәлчуг оғузларын Кајыг (Гајыг) тајфасынын мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр.

ГАЈГУЛУ ГАЗАНЧЫ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәндин ады (133, 109). Әһалиси 1878-чи илдә говулмуш вә ермәниләр мәскунлашмышлар (6, 162). Әсл ады "Гајыгели-Газанчы". "Газанчы кәндинин јахынлығындакы Гајыгели" мә'насындадыр.

ГАЈГУЛУ ЧИФТӘЛИ - Ағбаба маһалында кәнд ады. Әһалиси 1878-чи илдә говулмуш вә ермәниләр мәскунлашмышдыр (6, 162). 1946-чы илдә кәнд ермәничә Дзорахпујр адландырылмышдыр. "Чифтәли кәнди јахынлығында Гајыгели кәнди" мә'насындадыр.

ГАЈНАРЧА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 44]. Мәнбәдә кәндин Әбдүррәһман адлы шәхсә мәхсус олмасы гејд едилир [*170*, 44].

ГАЈНАРЧА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 84].

ГАЈЧЫ - 1728-чн илдә Ирәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 57]. "Кәндин башга ады Имамгулудур" (јенә орада). Һәмин мәнбәдә башга јердә бу кәндин ады һәм дә Гапчы кимидир (јенә орада).

ГАЗАНЛЫГДӘРӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Мәзрә наһијәсиндә кәнд ады [170, 15].

ГАЗАНКӨЛ - Јелизаветпол - (Кәнчә) губеринјасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Гафан р-нунда) көл ады (133, 107). XX әсрин 30-чу илләриндә көл Газана-Лич адландырылмышдыр. Көлүн ады онун газан формалы олмасы илә әлагәдардыр.

ГАЗАНЧЫ - Ирәван ханлығынын Сүрмәли маһалында кәнд ады [*159*]. 1728-чи илдән мә'лумдур [*170*, 15]. Әһалиси 1918-чи илдә говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Мәншәчә гәдим түркдилли болгарларын Казан тајфасынын мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр (бах: 78).

ГАЗАНЧЫ - Ирәван ханлығынын Велибасар маһалында кәнд ады [*159*]. Әһалиси 1829-1832-чи илләрдә говулмуш вә кәнд дағылмышдыр. Казан тајфасынын адыны әкс етдирир.

ГАЗАНЧЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Шурәкәл наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 130]. Казан тајфасынын адыны әкс етдирир.

ГАЗАНЧЫ - Артик рајонунда кәнд ады. 1728-чи илдән мә'лумдур [*170*, 15]. Әһалиси 1878-чи илдә говулмуш вә сонра ермәниләр мәскунлашмышдыр. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Меграшен адландырылмышдыр. Казан тајфасынын адыны әкс етдирир.

ГАЗАНЧЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Мәзрә наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 67].

ГАЗАНЧЫ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады (133, 107).

ГАЗАНЧЫ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында дағ ады (133, 108).

ГАЗАНЧЫ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында хараба кәнд ады (133, 108).

ГАЗАНЧЫЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 3]. Дикәр ады Јенкичә (јенә орада).

ГАЗАНШЫ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан маһалында) кәнд ады [*133*]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Газанчы топониминин тәһриф формасыдыр. Казан тајфасынын адыны әкс етдирир. Бах: Газанчы.

ГАЗАРАБАД - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады (133, 108). Гәдим түрк мәншәли хәзәр етнонимини әкс етдирир.

ГАЗБИН - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

ГАЗЈАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 4]. Гызылбашларын Газнан тајфасынын адындандыр.

ГАЗЫБӘЈЛИ -1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 100]. "Кәндин башга ады Јахшычан" (јенә орада).

ГАЗЫГЫШЛАГ - Ирәван ханлығынын Сүрмәли маһалында кәнд ады [159]. XIX әсрин әввәлләриндә әһалиси гарышыг кәндләрдән иди. 1886-чы илдә ермәниләрин вә азәрбајчанлыларын биркә јашадыглары кәндләрдән иди [136].

ГАЗЫКӘНД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 130]. "Башга ады Салдашынлы" (јенә орада).

ГАЗЫБӘЈЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады [170, 79]. Мәнбәдә кәндин һәм дә Јахшычаны адландығы гејд олунмушдур (јенә орада).

ГАЗЫ ЈАГУБ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады (23, 113).

ГАЗЫКҮНЕЈ МӘЗРӘСИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ирәван гәзасында кәнд ады [169, 60].

ГАЛААРХ - Октемберјан р-нунда кәнд ады. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

ГАЛАБӘЈ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [170, 15]. Мәнбәдә гејд олунур ки, кәнддә һеч ким јашамыр вә гоншу кәндләрдән кәләнләр әкин-бичирләр [32, 311].

ГАЛАБОЈНУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады [23, 121].

ГАЛАВАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Көјчә наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 12].

ГАЛАГ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Корус р-нунда) кәнд ады. 1918-чи илдә кәндин әһалиси гоулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Вагатур адландырылмышдыр.

ГАЛАҒАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 41].

ГАЛАДИБИ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [*133*, *110*]. 1949-чу илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд ләғв едилмишдир.

ГАЛАДӘРӘСИ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Корус р-нунда) кәнд ады [*133*]. 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1935-чи илдә кәнд ермәничә Каладзор адландырылмышдыр.

ГАЛАКӘНД - Ирәван губернијасынын Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады [*133*]. XX әсрин әввәлләриндә кәнд дағылмышдыр.

ГАЛАКӨЈ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Зебил наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 331]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Зарзәмин наһијәсиндә чәкилир [*23*, 120].

ГАЛАЛЫ - Ани р-нунда кәнд ады. 1947-чи илдә кәнд ермәничә Норaберт адландырылмышдыр. 1949-чу илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр.

ГАЛАЛЫ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [*133*, *110*]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

ГАЛАМАН - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады [*159*]. XIX әсрин орталарындан сонра мәнбәләрдә ады чәкилмир.

ГАЛА МИНАР -Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында гала-даг ады (133, 110).

ГАЛАСАР - Ирәван ханлығынын Дәрәләјәз маһалында (Јехегнадзор р-ну) кәнд ады (һабелә бах: 133, 110). 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Әсли Галаһасар. Кәндин јахынлығындакы сиклопик галачанын адындандыр. Ермәнистан әразисиндә чохлу мигдарда јашајыш мәнтәгә адларында ер.әв. III-II минилликләрә аид олан тсиклопик тикинтиләрин халг арасында ифадәси олан "галача", "галачыг", "һасар" сөзләри вардыр. Азәрбајчанда Газах, Губадлы, Кәлбәчәр, Товуз, Ханлар, Шәрур вә б. рајонларын әразиләриндә дә 120-јә гәдәр кобуд јонулмуш, дөрдкүнч формалы нәһәнк дашлардан һөркү тикинтиләр вардыр. Бах: Һисар.

ГАЛАЧА - Ирәван ханлығынын Дәрәкәнд-Парченис маһалында кәнд ады [159]. XIX әсрин әввәлләриндә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1978-чи илдә Бердован адландырылмышдыр. Јахынлыгдакы тсиклопик галачанын адындандыр.

ГАЛАЧА - Ирәван ханлығынын Абаран маһалында кәнд ады [159]. XVII әсрин әввәлләринә аид мәнбәдә Галачыг кимидир [*150*, 365]. Јахынлыгдакы тсиклопик галачанын адындандыр.

ГАЛАЧА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Шурәкәл наһијәсиндә Јасаул (башга ады Ағкилсә) кәндинә мәхсус мәзрәнин ады [*23,* 132].

ГАЛАЧА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [*23,* 136]. "Чагчаг кәндинин јахынлығында јерләшир" (јенә орада).

ГАЛАЧА МӘЗРӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [*170,* 139].

ГАЛАЧА ПАРЧЕНИС - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [*133, 110*]. "Галача јахынлығындакы Парченис" мә'насындадыр. Бах: Парченис.

ГАЛАТӘПӘ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында тәпә ады (133, 110).

ГАЛАЧА ҺОРУМ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады (133, 110).

ГАЛАЧЫГ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында кәнд ады [*133, 110*]. Башга ады икинчи Гаракилсә (103, 156). 1828-чи илдә әһалиси говулмуш вә Ирандан кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишди (јенә орада). XIX әсрин ахырларындан сонра бу кәндин ады чәкилмир.

ГАЛАЧЫГ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады [*169,* 233]. Мәнбәдә кәндин һәм дә Өмәркөј адландығы гејд олунур (јенә орада).

ГАЛАЧЫГ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ағчагала наһијәсиндә кәнд ады [*169,* 196].

ГАЛАЧЫГ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Базарчаjы наһијәсиндә кәнд ады [*169,* 156]. Мәнбәдә кәндин һәм дә Пурназик адландығы гејд олунур [*169,* 156]. 1728-чи илә анд мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә гејд олунур [*23,* 150].

ГАЛАЧЫГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [23, 137]. Дикәр ады Чаһандар (јенә орада). Бах: Чаһандар.

ГАЛАЧЫГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [23, 137]. Дикәр ады Тәкамал (јенә орада).

ГАЛАЧЫГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә Әфшан кәндинә мәхсус мәзрәнин ады [23, 138].

ГАЛАЧЫГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады [23, 151].

ГАЛАЧЫГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Көјчә наһијәсиндә кәнд ады [23, 56].

ГАЛАЧЫГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады [23, 102].

ГАЛАЧЫГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [23, 128]. "Башга ады Икиәләр" (јенә орада).

ГАЛАЧЫГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [23, 127]. "Әһалиси Ирәмлу әширәтиндәндир" (јенә орада).

ГАЛАЧЫГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [*170,* 20].

ГАЛАЧЫГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [170, 3]. "Кешишкәнд јахынлығында јерләшир" [*23,* 79].

ГАЛАЧЫГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Көјчә наһијәсиндә кәнд ады [*23,* 55].

ГАЛАЧЫГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады [*23,* 41].

ГАЛАШ - Ирәван ханлығынын Зәнкибасар маһалында кәнд ады (159). Бах: Кәләш.

ГАЛГАЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [23, 131]. "Башга ады Әлигулу кәндидир" (јенә орада).

ГАЛИБСУНЧУГ МӘЗРӘСИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Талин маһалында мәзрә ады [169, 249].

ГАЛТАХЧЫ - Ирәван ханлығынын Пәмбәк маһалында кәнд ады [159]. 1830-чу илдә кәндин әһалиси говулмуш вә харичдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1886-чы илә аид мә'лумата көрә кәндин әһалиси ермәни иди. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Һартагјуғ, 1978-чи илдә исә Бердаван адландырылмышдыр. Кәнд орта әсрләрдә Анадолуда јашамыш Јерүк тајфа бирләшмәсинин Калтак тајфасынын [34] мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Башга мәнбәјә көрә бу тајфанын ады Галтах-Кобаш олмушдур [95, 11].

ГАМЫШГУТ - Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында [99, 418] (инди Ермәнистанда Гугар р-нунда) кәнд ады (133, 112). XIX әсрин орталарында кәндә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1887-чи илә аид мә'лумата көрә кәндин әһалиси ермәни иди [99, 418]. XX әсрин сонларында азәрбајчанлыларын бир һиссәси кери гајытмыш вә ермәниләрлә гарышыг јашамышдыр. 1919-чу илдә кәндин Азәрбајчанлы әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1935-чи илдә ермәничә кәнд Јехегнут адландырылмышдыр. Азәрбајчан дилиндәки гамыш вә монголча хот "дүшәркә" вә ја гут (бах: Бурун-гот) сөзләриндән ибарәтдир.

ГАМЫШЛУ - Ирәван ханлығынын Дәрәкәнд Парченис маһалында кәнд ады [*159*]. 1590-чы илә аид мәнбәдә Рәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә Гамышлы кәнди гејд олунур [169, 192]. 1918-чи илдә кәнддән әһали говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1978-чи илдә кәнд ермәничә Тсартонк адландырылмышдыр. 1728-чи илә аид мә'луматда Камишли кимидир [*170*, 17]. Һәмин мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә Камишлу кәндинин дә ады чәкилир [*170*, 37]. Топонимин мәншәји һаггында үч фикир ола биләр. 1.Топоним орта әсрәрдә Шәрги Түркијәнин Камис маһалындан [*150*, 115] кәлмиш аиләләрин өзләри илә кәтирдикләри аддыр. 2. Топоним Чәнуби Азәрбајчанын Комус әјаләтиндән кәлмиш аиләләрин өзләри илә кәтирдикләри аддыр. 3. Гызылбашларын Гарадаглы тајфасынын Комушлу (Комушчу) тирәсинин адыны әкс етдирир.

ГАМЫШЛУ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [*133, 112*]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

ГАМЫШЛУ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады (133, 112).

ГАМЫШЛЫ ЧУХУР - 1960-чы илдә Рәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 226].

ГАМ-ХУТ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады (133, 112).

ГАНЛЫ - Басаркечәр р-нунда кәнд ады. Дикәр ады Ганлы-Аллаһверди [*20*, 282]. 1946-чы илдә Гамышлы адландырылмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Әсли Канглы. Сәлчуг оғузларынын Канглы тајфасынын ады илә әлагәдардыр. Гафгазда "ганлы" сөзү илә бағлы чохлу топонимдә дә бу сөз ики мә'нададыр. 1.Боғулма, дөјүш-саваш вә с. бағлы һадисәләрлә әлагәдар өлүм (ган төкүлмәси); 2.Ганлы (әсли Канглы) тајфасынын мәскунлашмасы. "Китаби-Дәдә Горгуд" епосунда Ганлы Гоча епониминдә [*52*, 18], Азәрбајчанда Ганлыкәнд, Бозалганлы, Ганлыкәнд, Бозалганлы, Гараганлы вә б. кәндләрин адларында әксини тапмышдыр [*80*, 75]. XIX әсрдә Гафгазда ики Канглу кәнди варды [*133*, 115]. Еркән орта әсрләрдә Орта Асијада јашамыш Канглы тајфасы 1218-чи илдә монголлар тәрәфиндән табе едилмиш вә гәрбә доғру истигамәт көтүрмүшдүр [*65*, V, 294]. Масаллы р-нун Бөјүк Колатан кәнди әразисиндә Канглы галасы топоними (Тофиг Әзизов. "Канглы галасы", "Гала" гәзети, 15.1.1991) илә мәншәчә ејнидир. (Канглы тајфасы барәдә бах: К.Шаниjазов. К вопросу расселения и родственных делений Канглы. "Этнографичнское изучение быта и культуры узбеков". Ташкент, 1972).

ГАНЛЫКӨЛ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында көл ады [*133*]. Көлдә бәдбәхт һадисәнин (еһтимал ки, адамын боғулмасы) баш вермәси илә әлагәдардыр.

ГАНЛЫЧА - Ахурјан р-нунда кәнд ады. 1946-чы илдә ерманичә Мармашен адландырылмышдыр. Ганлы (Канглы) тајфасынын адыны әкс етдирир. "Кичик Ганлы (кәнди)" мә'насындадыр.

ГАНЛЫЧА - Јехегнадзор р-нунда кәнд ады. 1946-чы илдә ерманичә Ваграмаберд адландырылмышдыр. Ганлы (Канглы) тајфасынын адыны әкс етдирир.

ГАНЛЫЧА - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Зебил наһијәсиндә јајлаг ады [*169*, 334]. Јајлаг орадакы "Ганлыча" көлүнүн ады илә адланмышдыр.

ГАНЛЫЧА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады. "Башга ады Гызылкилсә" [*23*, 134].

ГАПЫЛЫ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады (133, 114). 1728-чи илә аид мәнбәдә Ширакел наһијәсиндә гејд олунур [*23*, 131]. 1590-чы илдә мә'лумдур [*167*, 196]. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ерманиләр јерләшдирилмишдир. 1947-чи илдә кәнд ерманичә Гусанагјуг адландырылмышдыр.

ГАПЫЧЫГ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ерманистанын Гафан р-нунда) кәнд ады. XIX әсрин сонларында әһалиси гарышыг иди. XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг кәнд ләғв едилмишдир. Гапычыг дағынын адындандыр.

ГАПЫЧЫГ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында дағ ады [*133, 114*]. Мәнбәдә Капучик кимидир (јенә орада). Түрк дилләриндә капу - "дар дәрәнин јарыглара доғранмыш јухары һиссәси", "дағын ерозијалы гајалы јамачлары олан дар дәрәсә" [*126*, 253] вә чик - "дар дәрә" (бах: Алачики) сөзләриндән ибарәтдир. Ордубад р-нунда Гапычыг дағы, Балакән р-нунда Гапыдағ, Зәнкилан р-нунда Гапычыг, Гах р-нунда Гапычај, Шаһбуз р-нунда Гапы Гашгара чајы, Губа р-нунда Гуру Кап дағы, Дағлыг Ширванда Кәпкәз вә б. топонимләрлә мә'нача ејнидир.

ГАПУТ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. Јерли тәләффүз формасы Капут. Губа р-нунда Тәнкә дәрәсинин үстүндә Гапут дағынын ады илә мә'нача ејнидир. Еһтимал ки, түрк дилләриндә капы сөзүндәндир. Бах: Гапычыг.

ГАРА АБДАЛ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады (23, 79). "Озан кәндинин јахынлығында јерләшир" (јенә орада). Әрәбчә гәрјә "кәнд" вә Абдал (бах: Абдал) сөзләриндән ибарәтдир.

ГАРААҒЫЛ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 85]: 1728-чи илә аид мәнбәјә көрә Тос (бах) кәндинә мәхсус мәзрәнин ады [23, 92].

ГАРААРХАЧ - Ирәван губернијасы Новобајазид гәзасынын әразисиндә бир дағын ады [*136*, 2].

ГАРАБАҒ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында гышлаг ады [*133, 114*]. 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 218]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады кими гејд олунмушдур. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Әрдаһан саһәсиндә Гарабағ шәһәр харабалығынын [*133, 114*] ады илә бағлыдыр. Шәһәр исә кәнкәр-печенегләрин ерамызын әввәлләриндә Чәнуби Гафгаза кәлмиш Гарабағ тајфасынын адындандыр. Бах: Ашағы Гарабағлар.

ГАРАБАҒ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ағчагала наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 183]. Түркијәнин шәргиндә Гарабағ маһал адыны әкс етдирир. Ибн Әл Әсир (XIII әср) оғузларын Рума 1064-чү илдә һәрби сәфәри илә әлагәдар олараг Анадолунун шәргиндә Гарабағ топонимини гејд етмишдир.

ГАРАБАҒ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады (23, 41).

ГАРАБАҒЛАР - Ирәван ханлығынын Дәрәкәнд-Парченис маһалында кәнд ады [*159*]. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһали говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Кәнкәр-печенегләрин Гарабағ тајфасынын адыны

әкс етдирир. XIX әсрин әввәлләриндә Нахчывандакәнкәрләрин бир голу Гарабағлар адланырды [*153*, 32].

ГАРАБАҒЛАР - Веди р-нунда кәнд ады. 1949-чу илдә әһалиси Азәрбајҹана көчүрүлмүшдүр. Кәнкәр-печенегләрин Гарабағ тајфасынын адыны әкс етдирир. XIX әсрдә Ҹәнуби Гафгазда 5 Гарабағлар кәнди варды [*133*, *114*]. Еранын илк әсрләриндә Ҹәнуби Гафгаза кәлмиш кәнкәрләрин вә печенегләрин Гарабағ тајфасынын адындандыр. "Китаби-Дәдә Горгуд"да (IV бој) "Гарабағлар үзәринә ова чыхды" мә'луматындакы Гарабағлар топониминин јери мә'лум дејил. Азәрбајҹанда Көјчај вә Ханлар, Нахчыванда Гарабағлар кәнд адлары (133, 114) илә мәншәҹә ејнидир. Бах: Јухары Гарабағлар вә Ашағы Гарабағлар.

ГАРАБАҒЛЫ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [*133*. *114*]. Дикәр ады Кәдәкли (бах: Кәдәкли). Мәншәҹә кәнкәр -печенегләрин Гарабағ тајфасынын [*109*] адыны әкс етдирир. Бах: Ашағы Гарабағлар.

ГАРАБАҒЛЫ КӘБИР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 87]. Бөјүк Гарабағлы мә'насындадыр.

ГАРАБАҒЛЫ САГИР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Кәрни (Гарни) наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 87]. Кичик Гарабағлы мә'насындадыр.

ГАРАБАЈРАМ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 20]. Кәндин әсасыны гојмуш шәхсин адыдыр. Әрәбҹә гәрјә "кәнд" сөзүндән вә Бајрам шәхс адындан ибарәтдир.

ГАРАБАШЛАР - Јелизаветпол (Кәнҹә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Корус р-нунда) кәнд ады. XIX әсрин 80-чы илләринә аид мә'лумата көрә орадакы Киләтаг кәндиндән јаранмыш обалардан (бах: Ијдәли) бириндир. Мәнбәдә обанын ады Гарабаш кимидир (јенә орада). XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг кәнд Баһарлы кәндинә бирләшдирилдијиндән ләғв едилмишдир [*20*, 138].

ГАРАБӘКИР - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында дағ ады. Азәрбајҹан дилиндә рәнк билдирән *гара* (дағын вулкан мәншәли сүхурларынын рәнкини билдирир) вә түрк дилләриндә *букур* "гозбел" [*143*, IV, 1, 114] сөзләриндән ибарәтдир. Азәрбајҹанда Гәләјбугурд дағынын (Шамахы р-ну) ады илә ејнидир.

ГАРАБОЈА - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [*133*, *114*]. 1919-чу илдә әһалиси говулмуш вә 1920-чи илдә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшмишләр. 1946-чы илдә кәнд ермәниҹә Хнкојан адландырылмышдыр. XIX әсрдә Нахчыван гәзасында Гарабоја [*133*] кәнд ады илә мә'наҹа ејнидир.

ГАРАБӨРК - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Шәрабхана наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 240]. Һәм дә мәншәҹә гыпчагларын Гарабөрк (Т.А.Жданко. Очерк исторической этнографии каракалпаков. М.-Л., 1950, с.110) тајфасынын адыны [бах: 74, 48] әкс етдирир. Азәрбајҹанда Гарабөрк (Учар р-ну) кәнд ады илә мәншәҹә ејнидир.

ГАРАБУКАНД - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында дағ ады [133. *114*]. Азәрбајҹан дилиндә гара вә Алтај дилләриндә *буғынд* "тәпә", "мешәли дағ" [*126*, 98] сөзләриндән ибарәтдир.

ГАРАБУЛАГ - Абаран р-нунда кәнд ады. 1590-чы илдән мә'лумдур [*167*, 232]. 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады. "Кәндин башга ады Јухары Гапылы Андондур" (јенә орада). 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајҹан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә харичдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир [159]. 1946-чы илдә кәнд ермәниҹә Јеринҹә-Тап адландырылмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәдә Карули адланыр [*170*, 108]. [Һабелә бах: *150*, 365]. XIX әсрдә Ҹәнуби Гафгазда мөвҹуд олмуш 33 Гарабулаг топониминдән [*133*, *114-115*] биридир. Гарабулаг "јералты су", "јердән гајнајыб чыхан вә она көрә гара рәнкә чалан су", "гара су", "ичмәјә јарарсыз су", "гышда донмајан булаг" мә'наларындадыр.

ГАРАБУЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә мәзрә (әкин јери) ады [*23*, 96].

ГАРАБУЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады. "Кәндин башга ады Јухары Гапылы Андондур" (јенә орада).

ГАРАБУЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сарыбулаг кәндинә мәхсус мәзрәнин ады [*23*, 109].

ГАРАБУЛАГ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Зар наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 327].

ГАРАБУЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 138]. Дикәр ады Күләли Кәрим (јенә орада).

ГАРАБУЛАГ - Амасија р-нунда кәнд ады. 1728-чи илдән мә'лумдур [*23*, 64]. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Дикәр ады Ағбаба [*20*, 373]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә ады чәкилир [*170*, 17].

ГАРАБУЛАГ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Нојемберјан р-нунда) гышлаг ады [133, 115]. XX әсрин 30-чу илләриндә әһалиси гоншу Барахлы (Бах: Бараклы) кәндинә көчдүјүнә көрә кәнд ләғв едилмишдир.

ГАРАБУЛАГ - Ирәван ханлығынын Дәрәкәнд-Парченис маһалында кәнд ады [159]. XIX әсрин орталарындан сонра ады мәнбәләрдә чәкилмир. 1728-чи илә аид мәнбәдә "Кеди (Кејтн) Гарабулаг" адландырылмышдыр [170].

ГАРАБУЛАГ - Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында (инди Ермәнистанын Туманјан р-нунда) кәнд ады. "Гарабулаг мешәси" адлы јердә гышлаг әсасында јаранмышдыр. XX әсрин 30-чу илләриндә ләғв едилмишдир.

ГАРАБУЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [23, 131]. "Күләли кими дә танынып" (јенә орада).

ГАРАБУРУН - Талин р-нунда кәнд ады. 1590-чы илдән мә'лумдур [169, 236]. 1914-чү илдә кәндин әһалиси говулмуш вә харичдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1950-чи илдә кәнд ермәничә Кармрашен, 1965-чи илдән Каракерт адландырылмышдыр. Гарабурун дағынын адындандыр.

ГАРАБУРУН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [23, 128]. Гарабурун дағынын адындандыр.

ГАРАБУРУН - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында дағ ады [133, 115]. Дағ бурун формалы гуртарачағына (ирәлнјә чыхмыш һиссәсинә) көрә адланмышдыр. Дикәр ады Ешнәк (бах). Дағ адларында бурун сөзүнүн мә'насы барәдә бах: Ашағы Бозбурун.

ГАРАБУРУН - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында башга дағ ады (133, 115).

ГАРАВӘЛИ - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады [*159*]. Илк дәфә 1590-чы илә аид мәнбәдә чәкилир [*169*, 254]. XIX әсрин орталарындан сонра ады чәкилмир. Еһтимал ки, Шәрги Анадолунун Гарс әјаләтиндә Гаравәл наһијәсиндән [*133*] чыхмыш аиләләрин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр.

ГАРАВӘЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 127].

ГАРАВӘЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 20]. Мәнбәдә бу кәндин Шөјүклү тајфасындан јарандығы гејд олунмушдур (јенә орада).

ГАРАВӘЛИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карпи наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 211].

ГАРАВӘНК - Ирәван губернијасынын Шәрур Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады (133, 115). 1728-чи илдән мә'лумдур [*170*, 15]. Һәмин мәнбәдә кәнддә чәми 3 евли вә бир субај кишинин јашадығы гејд олунмушдур [*32*, 320]. 1918-чи илдә әһалиси говулмушдур. 1922-чи илдә аз һиссәси кери гајытса да гоншу кәндләрдә мәскунлашмаға мәчбур олмушдур. Нәтичәдә кәнд дағылмышдыр. Азәрбајчан дилиндә рәнк билдирән гара (килсә харабалығынын гара рәнкә чалмасына көрә) вә вәнк - "килсә", "монастыр" сөзләриндән ибарәтдир.

ГАРАВӘНК - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында хараба кәнд ады (133, 115).

ГАРАВИРАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 79].

ГАРАВИРАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 97]. Мәнбәдә кәндин Һачы Мустафа Һүсејн оғлуна мәнсуб олмасы көстәрилир (јенә орада).

ГАРАВУЛТӘПӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 127].

ГАРАГАЈА - Јелизаветпол губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Красноселск р-нунда) кәнд ады [*133*]. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

ГАРАГАЈА - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады [*159*]. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

ГАРАГАЈА - Ирәван ханлығынын Дәрәләјәз маһалында кәнд ады [*159*]. 1727-чи илә аид мәнбәдә Ајысасы кәндинә мәхсус мәзрәнин (әкин јери) ады кими гејд олунмушдур [*32*, 287]. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

ГАРАГАЈА - Ирәван ханлығынын Дәрәләјәз маһалында кәнд ады [*159*]. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

ГАРАГАЛА - Ирәван ханлығынын Дәрәкәнд-Парченис маһалында кәнд ады [*159*]. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [*159*]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә Гарабулаг кәндинин нәздиндә оба кими гејд олунмушдур [*170*, 17]. Гала адларында "гара" сөзү чох һалда гара рәнкини ифадә етмир. Галанын диварлары гара рәнкә чала билмәзди. Она көрә ки, тәбиәтдә гара рәнкли даш јохдур. Фикримизчә "Гарагала"ларын әксәријјәти түрк дилләриндә гарры "әски", "көһнә", "гәдим" сөзүнүн данышыгда "гара" формасыны кәсб етмәст нәтичәсидир. Бә'зи адларда исә "гара" сөзү әрәб дилиндә гәрјә "кәнд" мә'насындадыр. Гарагала "көһнә (гәдим) гала" мә'насындадыр. (Түркмәнистанда Гаррыгала гала адлары илә мүгајисә един).

ГАРАГАЛА - Раздан р-нунда кәнд ады. 1728-чи илдән мә'лумдур. Ширакел наһијәсиндә кәнд ады кими иди [*23*, 137]. Икинчи Дүнја мүһарибәсиндән сонра Раздан чајынын үстүндә су анбарынын тикилмәси илә әлагәдар олараг кәнд ләғв едилмишдир.

ГАРАГАЛА - Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында (сонра Ермәнистанын Калинин р-нунда) кәнд ады. XIX әсрин орталарында Јухары Гарагаја вә Ашағы Гарагала һиссәләриндән ибарәт олмуш, XX әсрин 30-чу илләриндә бирләшмишдир. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Јахынлыгдакы "Гарагала" гала харабалығынын адындандыр.

ГАРАГАЛА - 1588-чи илдә Рәван әјаләтинин Ирәван гәзасында ады [*169*, 60]. Ирәван ханлығынын Гырхбулаг маһалында [*159*], сонра да Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында [*136*, 60] кәнд ады. 1948-чи илдә кәндин ады ермәничә Себаберт адландырылмышдыр. 1949-чу илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир.

ГАРАҒАЧ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә кәнддә харичдән кәлмә ермәниләр дә јерләшдирилмишдир [*159*]. Ондан сонра кәндин әһалиси гарышыг иди. 1918-чи илдә кәндин Азәрбајчанлы әһалиси говулмушдур. Әсли: Гарахач. Бах: Гарахач.

ГАРАҒАЧ - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады [*159*]. 1920-чи илдә әһалиси говулмушдур. 1922-чи илдә әһалинин аз һиссәси кери гајыдараг јенидән мәскунлашмышдыр. 1948-чи илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд дағылмышдыр.

ГАРАГАШ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 77].

ГАРАГЫШЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 41].

ГАРАГЫШЛАГ - 1588-чи илдә Рәван әјаләтинин Ирәван гәзасында кәнд ады [*169*, 69]. 1728-чи илә аид мәнбәдә кәндин һәм дә Һачибәјли адландығы гејд олунур [*23*, 83].

ГАРАГЫШЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 122]. Мәнбәдә кәндин һәм дә Делчан адландығы гејд олунур (јенә орада). Бах: Делчан.

ГАРАГЫШЛАГ - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. 1728-чи илә аид мә'луматда "Кәмәрлу чамаатына мәнсуб гышлаг" олдуғу гејд олунмушдур [*170*, 9]. Мәнбәдә кәндин һәм дә Мәрәнчи адландығы көстәрилир (јенә орада). XIX әсрдә Чәнуби Гафгазда 7 Гарагышлаг адлы кәндварды [*133*, *117*]. Бу топонимләрдә "гара" сөзүнүн мә'насыны (јахуд мә'наларыны) чөл материалымызын јохлуғу үзүндән ајдынлашдырмаг чәтиндир. Онларын бә'зиләри, шүбһәсиз, әрәб дилиндә гәрјә "кәнд" сөзүндән ибарәтдир.

ГАРАГЫШЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 73]. "Гызыл Әјрәк кәндинин јахынлығында јерләшир" (јенә орада).

ГАРАГЫШЛАГ - Ирәван ханлығынын Зәнкибасар маһалында кәнд ады [*159*]. 1978-чи илдә кәнд "Достлуг" адландырылмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. 1991-чи илдә ерменичә Һајаник адландырылмышдыр.

ГАРАГЫШЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карпи наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 49]. "Кәндин башга ады Мәрәнчидир" (јенә орада).

ГАРАГОВМАЗ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында (инди Талин р-нунда) кәнд ады (133, 117). 1946-чы илдә кәнд ерменичә Сасунашен адландырылмышдыр. Әсли Гарагојмаз. Бах: Ашағы Гараговмаз. Әсли Гәрјә Говмаз, јә'ни "Говмаз кәнди".

ГАРАГОВМАЗ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында хараба кәнд ады [*133*, *117*]..

ГАРАГОГЛУ КӨЛ - Ирәван губернијасы Новобајазид гәзасындан Ағзыбир кәндинә мәхсус јајлағын ады [*136*, 32].

ГАРА ГОЈУН - Ирәван губернијасыны Шәрур Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады (133, 117).

ГАРАГОЈУНЛУ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында (сонра Веди рајонунда) кәнд ады [*133*, *117*]. Дикәр ады Чығын Гарагојунлу [*20*, 221]. Јә'ни "Чигнни кәнди јахынлығындакы Гарагојунлу". 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ерменилләр јерләшдирилмишдир. 1922-чи илдән сонра әһалинин бир һиссәси кери гајыдараг ермениләрлә гарышыг јашамаға башламышлар. 1949-чу илдә кәндин азәрбајчанлы әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. XVII әсрин әввәлләринә аид ерменичә мәнбәдә [*150*, 177] кәндин һәм дә Јолкәсән адландығы гејд олунмушдур [*170*, 77]. 1728-чи илә аид архив сәнәдиндә исә көстәрилир ки, кәндин ады һәм дә "Нәһри-Јолкәсән"дир [*170*, 77] ки, бу да каналын транзит јолуну кәсмәси илә әлагәдардыр.

Кәндин ады XIII-XV әсрләрдә Өн Асијанын вә Чәнуби Гафгазын сијаси һәјатында мүһүм рол ојнамыш Гарагојунлу тајфа бирләшмәсинин адыны экс етдирир. XIII әсрдә Ирагда вә Анадолуда мәскунлашмыш түркмәншәли Гарагојунлу тајфасы 1410-1468-чи илләрдә Күрдән чәнубда Азәрбајчаны, индики Ерменистан әразисини, Әрәб Ирагыны вә гисмән Күрчүстаны әһатә етмиш дөвләт гуруму јаратмышдыр. Мәнбәләрдә гарагојунлуларын һачылы, ағачәри, бајрамлы, әјинли, дуһанлы, алпоут, гараманлу, бахарлу вә б. тајфалардан ибарәт олмасы көстәрилир (бах: 78). XIX әсрдә Чәнуби Гафгазда Гарагојунлу адлы 16 кәнд варды [*133*, *117*].

ГАРАГОЈУНЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 71].

ГАРАГОЈУНЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 99]. "Кәндин башга ады Јүккәсән чајдыр" (јенә орада).

ГАРАГОЈУНЛУ - Ирәван губернијасы Сүрмәли гәзасында кәнд ады [*133, 117*]. 1728-чи илдән мә'лумдур [*170*, 20]. Әһалиси 1918-чи илдә говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр.

ГАРАГОЈУНЛУ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында (Басаркечәр р-нунда) кәнд ады. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. XIX әсрин орталарында кәндин малдарларынын Чалмалы дағында "Гатар" адлы јердә јајлаг јурду варды [*136*, 34].

ГАРАГОЈУНЛУ - Ирәван ханлығынын Дәрәкәнд-Парченис маһалында кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр [*159*].

ГАРАГОЈУНЛУ - Ечмиадзин р-нунда кәнд ады. 1590-чы илә аид мәнбәдә Мүзәффәр гышлағы [169, 64] адланыр. 1978-чи илдә кәнд ерманичә Ферик адландырылмышдыр.

ГАРА ГУБАД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә кәнд ады [23, 46]. Әсли Гәрјә Губад, јә'ни "Губад кәнди".

ГАРАГУБАД МӘЗРӘСИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә кәнд ады [170, 7]. "Гара Губадын әкин јери" мә'насындадыр.

ГАРАГУЗЕЈ - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады [159]. 1948-1951-чи илләрдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд дағылмышдыр.

ГАРАГУЛА - Талин р-нунда кәнд ады. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра ерманиләр мәскунлашмышдыр. 1946-чы илдә кәнд ерманичә Гетап адландырылмышдыр. "Гара рәнкли гүллә" мә'насындадыр.

ГАРАГУЛА - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133]. 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. "Гара рәнкли гүллә" мә'насындадыр.

ГАРАГУЛӘСАЈИШ - 1950-чи илдә Рәван әјаләтинин Әрмус наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 259]. Әсли Гәрјә-Гул Асајиш. "Гула (гулама) мәхсус Әсајиш кәнди" мә'насындадыр. Бах: Әсајишли.

ГАРАГУРГАН - 1590-чы илдә Ирәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 269].

ГАРАДАҒЛЫ - Арташат р-нунда кәнд ады. XIX әсрин әввәлләриндән әһалиси гарышыг кәндләриндән иди. 1918-чи илдә кәндин азәрбајчанлылардан ибарәт әһалиси говулмушдур. 1945-чи илдә кәнд ерманичә Тсахкашен, 1967-чи илдә Мргаван адландырылмышдыр. Гызылбашларын Гарадағлы тајфасынын [16] мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмыш кәндләрдән олмушдур. XIX әсрин орталарында Чәнуби Гафгазда Гарадағлы адлы 14 кәнд варды [*133*].

ГАРАДАШ - Ирәван ханлығынын Дәрәкәнд-Парченис маһалында кәнд ады [*159*]. XVIII әсрин орталарына аид ерманичә мәнбәдә Кара Таш кимидир [*150*, 190]. Дикәр ады Бајрамкәнди олмушдур. XIX әсрин орталарындан сонра кәндин ады мәнбәләрдә чәкилмир. Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында Гарадаш дағынын адындандыр. XIX әсрдә Чәнуби Гафгазда 13 Гарадаш топоними варды [*133*, 116]. Азәрбајчан дилиндә гара (рәнк билдирир) вә даш (гаја) сөзләриндән ибарәтдир.

ГАРАДАШ - Ирәван ханлығынын Дәрәкәнд-Парченис маһалында кәнд ады [*159*]. XVIII әсрин орталарына аид ерманичә мәнбәдә Кара Таш кимидир [*150*, 190]. Дикәр ады Бајрамкәнди олмушдур. XIX әсрин орталарындан сонра кәндин ады мәнбәләрдә чәкилмир. Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында Гарадаш дағынын адындандыр. XIX әсрдә Чәнуби Гафгазда 13 Гарадаш топоними варды [*133*, 116]. Азәрбајчан дилиндә гара (рәнк билдирир) вә даш (гаја) сөзләриндән ибарәтдир.

ГАРАДАШ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында дағ ады [*133, 116*].

ГАРАДАШ - Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында (инди Ерманистанын Ичеван р-нунда) кәнд ады [*133, 116*]. 1946-чы илдә кәнд ерманичә Севкар адландырылмышдыр.

ГАРАДӘЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Көјчә наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 12]. Әсли Гәрјә Дәли, јә'ни Дәли кәнди. Гәдим түрк мәншәли Теле тајфасынын адындандыр. Бах: Дәлләр.

ГАРАДӘРӘ - XVIII әсрин әввәлләриндә Ирәван әјаләтиндә кәнд ады [*91*, 213]. "Китаби-Дәдә Горгуд" епосунда (27, 49) Гарадәрә Гадирверәнин (сонракы Ечмиадзинин) ағзында (јә'ни сәрһәддиндә) јер кими гејд олунмушдур. Зәнкидәрә (зәнки "гара" мә'насындадыр) дә адланмышдыр. Зәнкичај бу дәрәдән ахыр. Чулфа р-нунда Аразын сол голу (уз. 40 км) олан Гарадәрә ады илә мә'нача ејнидир.

ГАРАДЫҒА - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады (133, 116). 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Әсли Гарадикә Түрк дилләриндә *гара* вә *тигеј* "*мешәсиз (даз) тәпә*" [*126*, 552] сөзләриндән ибарәтдир.

ГАРАӘҺМӘДЛИ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Дилижан р-нунда) кәнд ады. 1949-чу илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд ләғв едилмишдир [*20*, 76]. Әсли Гәрјә-Әһмәдли, јә'ни "Әһмәдли кәнди".

ГАРАИБАД ГЫШЛАҒЫ - 1590-чы илдә Ирәван әјаләтинин Ирәван гәзасында кәнд ады [*169*, 62]. Мәнбәдә кәндин һәм дә Сакитгышлаг адландығы гејд олунур (јенә орада). Әсли Гәрјеји-Ибад (Ибад кәнди) гышлағы.

ГАРАИСА - Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында (инди Ермәнистанын Ташир р-нунда) кәнд ады. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. XIII-XIV әсрләрдә Анадолуда јашамыш Әлван, Көјчәли вә Улаш голларындан ибарәт Гараиса адлы тајфанын [*36*, 185] мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр.

ГАРАКЕШИШ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 115]. Мәнбәдә кәндин Осман Абдулла оғлуна мәхсус олдуғу көстәрилир (јенә орада). Әсли Гәрјә-Кешиш, јә'ни "Кешиш (христиан) јашајан кәнд".

ГАРАКӘНДИ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады. XIX әсрин сонларында кәнд дағылмышдыр.

ГАРАКИЛИС - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [*133, 117*]. XIX әсрдә Ермәнистанда вә Борчалы гәзасында мөвчуд олмуш 7 Гаракилис кәнд адларындан (133, 117) биридир. XIX әсрин сонларындан сонра кәндин ады мәнбәләрдә чәкилмир. Гаракилсә адынын фонетик формасыдыр. Јахынлыгдакы "Гара Килис" килсәсинин адындандыр.

ГАРАКИЛИС - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [*133, 117*]. XIX әсрин сонларындан сонра ады чәкилмир.

ГАРА КИЛСӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 40]. "Әһалиси Дүмбили чамаатындандыр" (јенә орада). Гаракилсә адланан кәндләрин бә'зиләри "Гәрјә килсә" јә'ни "Килсәкәнд" адындан данышыгда тәһрифдир.

ГАРАКИЛСӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады. Башга ады Атлыдәрә [*23*, 133]. Бах: Атлыдәрә.

ГАРАКИЛСӘ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағын ады (133, 117).

ГАРАКИЛСӘ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан р-нунда) кәнд ады [*133, 117*]. Кәнд 1468-чи илдән [135, 168] вә 1590-чы илдән мә'лумдур [*169*, 362]. XX әсрин әввәлләриндә Түркијәнин Сис әјаләтиндән кәлмә ермәниләр јерли әһалини говараг бурада јерләшмишдир. (бах: 103). 1886-чы илә аид мә'лумата көрә кәндин әһалиси ермәни иди. 1940-чы илдә кәнд ермәничә Сисаван адландырылмышдыр. Башга ады Биринчи Гаракилсә (јенә орада). 1940-чы илдә Сисјан адландырылмышдыр. 1935-чи илә гәдәр Гаракилсә р-нун, 1935-1940-чы илләрдә Снсакан р-нун мәркәзи олмушдур. 1988-чи илдә кәндин азәрбајчанлы әһалиси говулмушдур.

ГАРАКИЛСӘ - Ахурјан р-нунда кәнд ады. 1935-чи илдә кәнд ермәничә Азатан адландырылмышдыр.

ГАРАКИЛСӘ - Гугарк р-нунда кәнд ады. XIX әсрин орталарында кәнддә ермәниләр дә јерләшдирилмишдир. 1935-чи илдә кәнд ермәничә Кировакан адландырылмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајҹана говулмушдур.

ГАРАКИЛСӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 89]. "Абарана табе олан Гызылбурун кәндинин јахынлығында јерләшән Гаракилсә кәнди" (јенә орада). 1878-чи илдә кәндин әһалиси Түркијәјә көчдүкдән сонра орадан кәлмә језид күрдләри јерләшмишдир (6, 163). 1950-чи илдә кәнд ермәничә Һартован адландырылмышдыр.

ГАРАКИЛСӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Көјчә наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 12]. XVIII әсрин орталарына аид ермәничә мәнбәдә Каракилсә кимидир [*150*, 36].

ГАРАКИЛСӘ - Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында (инди Ермәнистанын Ташир р-нунда) кәнд ады. XIX әсрә аид мәнбәдә Гара килис кимидир [133, 117]. 1978-чи илдә кәнд ермәничә Лернһовит адландырылмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајҹана говулмушдур.

ГАРАКИЛСӘ - Абаран р-нунда кәнд ады. 1590-чы илдән мә'лумдур [169, 233]. XIX әсрин орталарында ондан Кичик Гаракилсә мәнтәгәси јаранмышдыр. 1918-1919-чу илләрдә кәндин азәрбајҹанлы әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1935-чи илдә кәнд Кировакан адландырылмышдыр.

ГАРАКИЛСӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [170, 140]. Мәнбәдә кәндин һәм дә Атлыдәрә адландығы гејд олунур [170, 140].

ГАРАКИЛСӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк наһијәсиндә кәнд ады [23, 117]. "Нәби гышлағы да адланыр" (јенә орада).

ГАРАКИЛСӘ - Гукасјан р-нунда кәнд ады. 1935-чи илдә кәнд ермәничә Дзорашен адландырылмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајҹана говулмушдур.

ГАРАКИЛСӘ ТҮРК - Ахурјан р-нунда кәнд ады. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдирә 1945-чи илдә кәнд ермәничә Ахурик адландырылмышдыр. 1949-чу илдә кәндин әһалиси Азәрбајҹана көчүрүлмүшдүр.

ГАРАКОЛЛУ - Јелизаветпол (Кәнҹә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан р-нунда) кәнд ады. 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр.

ГАРАКУЈ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында да кәнд ады (133, 117). XIX әсрин сонларындан сонра мә'лум дејил. Әсли Гаракөј.

ГАРАКӨЈНӘК - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында дағ ады [*133*, *117*]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Мәзрә наһијәсиндә Гаракөјнәк кәндинин ады гејд олунур [*170*, 15]. Әрәб дилиндә гәрјә "кәнд" вә Көјнүк топониминдән ибарәтдир. Еһтимал ки, Шәрги Анадолуда орта әсрләрдә Көјнүк маһалындан чыхма елин мәскунлашмасы илә бағлыдыр. Азәрбајҹанда Көјнүк (Шәки р-ну) кәндинин ады да XVIII әсрә аид мәнбәләрдә Көјнәк кими јазылмышдыр. XVI әсрдән Газах маһалында Ағкөјнәк адлы елин јашамасы мә'лумдур.

ГАРАКИЛ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында гышлаг ады [*133*]. Гара рәнкли кил торпагла әлагәдардыр.

ГАРАКӨЛ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында көл ады [*133*].

ГАРАКӨЛ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында көл ады [*133*]. 1728-чи илә аид мәнбәдә бу көл Гаракөл Арслан кими гејд олунмушдур [*170*, 19]. Һәмин мәнбәлә Игдыр наһијәсиндә (сонракы Сүрмәли маһалы) Гаракөл һәм дә кәнд адыдыр [*170*, 19].

ГАРАКӨЛ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Зебил наһијәсиндә јајлаг ады [*169*, 334]. Јајлаг орадакы "Гаракөл" көлүнүн адыны әкс етдирир.

ГАРАКӨЛ - Әләјәз дағынын чәнуб јамачында көл ады (60, 83). Ермәничә Кари-Лич адландырылмыш вә демәли Азәрбајчан дилиндәки рәнк билдирән гара сөзү ермәни дилиндә кар "даш" сөзү илә әјниләшдирилмишдир.

ГАРАКҮНЕЈ - Ирәван ханлығынын Сүрмәли маһалында кәнд ады [*159*]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағыдылмышдыр. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Олтин гәзасында дағ вә һәмин әјаләтин Кагызман даирәсиндә Гаракүнеј кәнд адлары (133, 116) илә ејни мә'налыдыр.

ГАРАЛ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [*133, 118*]. 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Катинахпур адландырылмышдыр. Гарал дағынын адындандыр.

ГАРАЛТӘПӘ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағын ады [*133*]. Әсли Гара Јал. Азәрбајчан дилиндә рәнк билдирән гара вә јал (дағ јалы) сөзләриндән ибарәтдир.

ГАРАЛАР - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [*133, 118*]. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. 1978-чи илдә кәнд ермәничә Аралас адландырылмышдыр. XIX әсрдә Чәнуби Гафгазда мөвчуд олмуш 10 Гаралар кәндиндән [*133, 118*] бириндир. Орта әсрләрдә Анадолу јарымадасында јашамыш Јерүк тајфа иттифагынын [бах: 34] Гара елинин адыны әкс етдирир.

ГАРАЛАР - Ведн р-нунда кәнд. 1935-чи илдә ермәничә Севкар, 1978-чи илдә Аралез адландырылмышдыр. 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

ГАРАЛАР - Ирәван ханлығынын Дәрәләјәз маһалында кәнд ады [*159*]. 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр.

ГАРАЛАР - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанда Сисјан р-нунда) кәндин ады (133, 118). 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә кәнд дағылмышдыр. Орта әсрләрдә Анадолуда јашамыш Јерјүк тајфа бирләшмәсинин Гаралар тајфасынын [*34*] адыны әкс етдирир.

ГАРАЛАР - Ирәван ханлығынын Веднбасар маһалында кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулмушдур [*159*]. Сонра јениндән мәскунлашмышдыр. 1949-чу илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүш вә кәнд ләғв едилмишдир.

ГАРАМАН - Көјчә маһалында (инди Варденис р-ну) кәнд ады. 1919-чу илдә әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. Јерли тәләффүз формасы Гара Иман. Оғруча да адланмышдыр. Гараман мәншәчә гәдим түрк тајфаларындан биридир [бах: *41*]. Тајфа орта әсрләрдә јајы Көјчә маһалында, гышы Шәмкир чајынын Күрә гарышдығы јердә "Арани-Шәмкир" адланан наһијәдә гышлајырды [*167*, 206]. Дағлыг Ширванда Гарамандағ вә Салјан р-нунда Гараманлы кәнд адлары илә мәншәчә ејнидир. 1988-чи илдә кәндин әһалиси говулмушдур. 1979-чу илдә кәнд Советкәнд адландырылмышдыр.

ГАРАМАҺМУД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 116]. Әрәб дилиндә гәрјә "кәнд" сөзүндән вә Маһмуд шәхс адындан ибарәтдир.

ГАРАМӘММӘД ЧӘЛАЛОҒЛУ (инди Степанаван) р-нунда кәнд ады. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Әсли Гәрјә-Мәһәммәд. Әрәб дилиндәки гәрјә "кәнд" вә Мәһәммәд шәхс адындан ибарәтдир. "Мәһәммәдин кәнди" мә'насындадыр.

ГАРАМӘММӘД - Амасија р-нунда кәнд ады. XIX әсрә аид мә'луматда кәндин гарс әјаләтиндә јерләшдији көстәрилир (133, 118). 1590-чы илә аид мәнбәдә Гара Мәһәммәд кимндир [164, 258]. 1918-чи илдә кәнддә Түркијәдән кәлмә ермәниләр дә мәскунлашдығдан сонра әһали гарышыг олмушдур. XX әсрин 30-чу илләриндә ајрылыгда галмыш азәрбајчанлылар сыхышдырылыб чыхарылмышдыр. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Меғрашен адландырылмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәдә гејд едилдијинә көрә кәнд Әрәбкирли чамаатындан бир груп аиләнин ајрылараг кәнарда мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр [170, 15]. Әрәб дилиндә гәрјә "кәнд" сөзүндән вә Мәһәммәд шәхс адындан ибарәтдир.

ГАРАМӘЧИД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә мәзрә ады [170, 47]. Мәнбәдә мәзрәнин Тәрнәгут кәндинә мәхсус олмасы гејд олунур (јенә орада). Әсли Гәрјә-Мәчид, јә'ни "Мәчид кәнди".

ГАРАМУРАД - Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк наһијәсиндә кәнд ады [23, *115*]. Мәнбәдә кәндин Јусиф Маһмуд оғлу Крымынә мәхсус олдуғу гејд олунур (јенә орада). Әсли Гәрјә Мурад, јә'ни "Мурад кәнди".

ГАРАНАМАЗ - Амасија р-нунда кәнд ады. XIX әсрә аид мә'луматда кәндин Гарс әјаләтиндә јерләшдији көстәрилир (133, 118). 1838-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш, лакин гајыдараг јенидән мәскунлашмышды. 1935-чи илдә кәнд Јенијол адландырылмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. 1990-чы илдә кәнд ерманичә Аговорик адландырылмышдыр. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Гарс даирәсиндә Гаранамаз кәндиндән [*133*] чыхмыш аиләләрин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Әсли Гәрјә Намаз, јә'ни Намаз кәнди.

ГАРАНӘБИ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ерманистанын Нојемберјан р-нунда) гышлаг ады. XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг'әһалиси гоншу Ләнбәли кәндинә көчүрүлмүш вә кәнд ләғв едилмишдир. Әсли Гәрјә Нәби, јә'ни "Нәби кәнди".

ГАРАНЛЫХ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағын ады (113, 118).

ГАРАНЛЫГ - Көјчә маһалында (инди Мартуни р-ну) кәнд ады. 1948-1951-чи илләрдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. 1968-чи илдә ерманичә Геховит адландырылмышдыр. Кечмишдә кениш јајылмыш топонимләрдәндир. XIX әсрдә әсас е'тибарилә Јелизаветпол вә Ирәван губернијаларында 9 Гаранлыг вә Гаранлуг топоними [*133*] варды ки, бунлар әсас е'тибарилә дәрә адларыдыр. Түрк дилләриндә кајран "дил формалы гумлаг", "аз сулу чај вә ја көлмәчә" (126, 242) вә ныг (лыг) шәкилчисиндән ибарәтдир.

ГАРАНЛЫГ - Ирәван ханлығынын Абаран маһалында (инди Јехегнадзор р-ну) кәнд ады. 1948-чи илдә кәнд ерманичә Лјусагјуг адландырылмышдыр. 1950-чи илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр.

ГАРАНЛЫГ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады (133, 118).

ГАРАНЛЫГ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында чај ады (133, 118).

ГАРАНЛЫГДӘРӘ - Ирәван р-нунда кәнд ады. Әввәлчә кәнд Хаварадзор, 1935-чи илдә Лјусадзор адландырылмышдыр.

ГАРАНТА - Абаран р-нунда кәнд ады. 1939-чу илдә Мәшәди Әзизбәјовун шәрәфинә Әзизбәјов адландырылмышдыр. 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. 1990-чы илдә кәнд ерманичә Арекнадам адландырылмышдыр. Әсли Гәрјә-Анди, јә'ни "Анди кәнди". Бах: Анди.

ГАРАНЧА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 51]. Гаранча топоним гыпчагларын Анча тајфасынын адыны әкс етдирир (Бу тајфа барәдә бах: 78). Гаранча "Гәрјә-Анча", јә'ни "Анча кәнди" мә'насындадыр.

ГАРАНЧА ШӘТЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 51]. Бах: Күсүһлү Шәтли вә Һарамлы Шәтли. Әсли Гәрјә-Анча Шадылы. Бах: Шадылы.

ГАРАӨРӘН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 17]. Рәнк билдирән гара вә өрән "харабалыг" сөзләриндән ибарәтдир.

ГАРАӨРӘН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Көјчә наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 55].

ГАРАӨРӘН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 135]. "Башга ады Ајтоғмуш" (јенә орада).

ГАРАҮЗӘН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 125]. Чыраглы вә Илјаскәнд дә адланыр (јенә орада). Рәнк билдирән гара вә үзән "чај" сөзләриндән ибарәтдир.

ГАРАПАПАХ - Амасија р-нунда кәнд ады. Там ады Гарапапах-Күллүбулаг. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. XIX әсрин әввәлләриндә 800 аиләдән ибарәт Гарапапах Газахларын бир елинин ады иди [*159*]. 1827-чи илдә Нағыхан вә Исмајылханын башчылығы илә гарапапагларын әксәр һиссәси Түркијәјә көчмүшдүр.

ГАРАСАГГАЛ - Ирәван ханлығынын Көјчә маһалында кәнд ады [*159*]. 1590-чы илдән мә'лумдур [*169*, 326]. XIX әсрин орталарындан сонра мәнбәләрдә ады чәкилмир. Кәндин әсасыны гојмуш нәсил адыдыр.

ГАРАСАГГАЛШАЛЫ - Ирәван ханлығынын Көјчә маһалында кәнд ады [*159*]. XIX әсрин орталарындан сонра кәндин ады мәнбәләрдә чәкилмир. Кәндин ады "Гарасаггал нәсли" (тајфасы) мә'насындадыр.

ГАРАСУ -Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Нојемберјан р-нунда) кәнд ады [*133*]. XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг кәнд дағылмышдыр.

ГАРАСУ - Арарат вадисиндә бир чајын ады (60, 95). Ермәничә Севчур адландырылмышдыр.

ГАРАСУР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 51]. "Кәндин башга ады Шәбиклидир" (јенә орада).

ГАРАТАГ - Октемберјан вә Талин рајонларынын сәрһәддиндә бир дағын ады (60, 82). Гарадағ адынын гәдим тәләффүз формасыдыр.

ГАРАТАП - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 71] Әрәб дилиндә гәрјә "кәнд" вә *тап* "тәпә", "дүксәклик" (бах: Тап) сөзләриндән ибарәтдир. Бах: Тап.

ГАРАТӘП - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 71]. Әсли Гаратап.

ГАРАТӘПӘ - Ирәван губернијасынын Ново-Бајазид гәзасында дағ ады [*133*, *119*]. XIX әсрдә Чәнуби Гафгазда мөвчуд олмуш 20 Гаратәпә [*133*, 19] топониминдән бириидир.

ГАРАТӘПӘ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында дағ ады (113, 119).

ГАРАТӘПӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [*170*. 70]. Зејвә кәндинин јахынлығында јерләшир (јенә орада). Мәнбәдә онун Һачы Осман адлы шәхсә мәнсуб олмасы гејд едилир (јенә орада).

ГАРАТӘПӘ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абник наһијәсиндә кәнд ады. Дикәр ады Достәли [*168*. 255].

ГАРАТӘПӘ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады (133. 119). 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ирәван гәзасында кәнд ады иди. (169, 62). Мәнбәдә "Гарачавиран кәндинин мәзрәси" (әкин јери) кими гејд олунмушдур (јенә орада). Гаратәпә дағынын адындандыр.

ГАРАТОРПАГ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады. (133, 119). Башга ады Хунут-Гараторпаг. 1949-чу илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр вә кәнд ләғв едилмишдир. Кәндин ады әразисинин гараторпаг олмасы илә әлагәдардыр. XIX әсрдә Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында Гараторпаг дағы, Зәнкәзур гәзасында Гараторпаг дағы, Газах гәзасында да Гараторпаг чајы, Шәки гәзасында Гараторпаг кәнд адлары [*133*. *119*] илә мә'нача ејниндир.

ГАРАТОРПАГ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Красносело р-нунда) кәнд ады (133, 119). Дикәр ады Торпаг. 1949-чу илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд ләғв едилмишдир.

ГАРАУРӘК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Кәнчә наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 12]. Әрәб дилиндә гәрјә "кәнд" вә түрк дилләриндә өрүк - "дајаначаг" [*93*, 390], "дүшәркә" [*143*, 1, 2, 1223] сөзләриндән ибарәтдир.

ГАРАХАНЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә гышлаг ады [*23*, 120].

ГАРАХАЧ - Ирəван губернијасынын Александропол гəзасында даҒ ады [*133*, *120*]. Үстүндə хач рəсми олан даш адындандыр. Албанијада вə индики Ермəнистан əразисиндə IV əсрин əввəллəриндə христиан дини гəбул едилдикдəн сонра əввəллəр мүгəддəс һесаб олунан вə əһали тəрəфиндəн пəрəстиш едилəн јерлəр, булаглар үстүндə хач шəкли олан дашлар басдырылырды. Ермəнилəрдə белə даш - хачкар (хач вə *кар* - "даш" сөзлəриндəн) адланырды. Сонралар белə хачдашлар мүгəддəс, пир һесаб едилирди [*139*, 9]. Азəрбајҹанда белə хач дашлар ДаҒлыг ГарабаҒда хүсусилə чох иди. Белə хач дашлар əсасында јаранмыш кəндлəрə Ханкəнди р-нунда, Урахач (Улухач адынын ермəничə тəлəффүзү, кəнддə "Бабы" адлы пирə көрə Улубаб да адланмышдыр) вə ДаҒлыг ГарабаҒда Хачын галасына аид етмəк олар (Хачын галасы 1223-чү илдə монголлар тəрəфиндəн даҒыдылмышдыр). Хачын адынын етимолокијасы индијəдəк ајдынлашдырылмамышдыр, чүнки ад ермəничə дејилдир. Бу ад хач (хач дашы) вə гəдим түрк диллəриндə *ин* "маҒара", "јарыг", "дəрə" [*126*, 234] сөзүндəн ибарəтдир. Гарахач "гарə рəнкли хач дашы" мə'насындадыр.

ГАРАХАЧ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Маку наһијəсиндə јајлаг ады [*23*, 42]. Мəнбəдə јајлаҒын МусадаҒда олдуҒу гејд олунур (јенə орада).

ГАРАХАЧ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Ширакел наһијəсиндə кəнд ады [*23*, 131]. "Башга ады Гаја" (јенə орада). "Əһалиси Ташанлы ширəтиндəндир" (јенə орада).

ГАРАХАЧ - 1590-чы илдə Рəван əјалəтинин Зебил наһијəсиндə јајлаг ады [*169*, 334].

ГАРАХАЧ - Ирəван губернијасынын Ирəван гəзасында кəнд ады. 1590-чы илə аид мəнбəдə Веди наһијəсиндə кəнд ады иди[*169*, 225]. XVII əсрə аид мəнбəдə Гарахач јашајыш мəнтəгə ады јох, јер адыдыр [*150*, 186]. 1728-чи илə аид мəнбəдə Ирəван əјалəтинин Веди наһијəсиндə кəнд адыдыр вə онун Абдуллаһ вəлəди Муса адлы бəјə мəнсуб олмасы гејд едилир [*170*, 70].

ГАРАХАЧ - Ирəван губернијасынын Александропол гəзасында јајлаг ады [*133*, *120*]. Јајла орада ситајиш едилəн гара рəнкли, үстүндə дə хач шəкли олан дашын адындандыр.

ГАРАХАЧ - Арарат р-нунда кəнд ады. 1728-чи илдəн мə'лумдур [*170*, 74]. 1728-32-чи иллəрдə кəнддə хариҹдəн кəлмə ермəнилəр дə јерлəшмиш вə əһалиси гарышыг олмушдур. 1886-чы илə аид мə'лумата көрə кəндин əһалиси азəрбајҹанлылардан вə ермəнилəрдəн ибарəт иди. 1978-чи илдə кəнд ермəничə Лјусашоҝ адландырылмышдыр. Гарс əјалəтиндə Гарахач даҒынын (133, 120) адындандыр.

ГАРАХТИНТƏПƏ - Ирəван губернијасынын Сүрмəли гəзасында даҒ ады [*133*, *120*]. Русча карантин сөзүндəндир.

ГАРАХƏДИМ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Гырхбулаг наһијəсиндə кəнд ады [*23*, 76]. Əсли Гəрјəје - Хадим, јə' ни "Хадимə мəхсус кəнд"

ГАРАХУТ - Ирəван губеринјасынын Шəрур Дəрəлəјəз гəзасында даҒын ады (133, 120). Рəнк билдирəн гара вə монголча хут "даҒ" сөзлəриндəн ибарəтдир.

ГАРАҺАСАР - Ирəван губернијасынын Сүрмəли гəзасында кəнд ады [*133*, *115*]. XIX əсрин орталарындан сонра мəнбəлəрдə ады чəкилмир. XVII əсрин əввəллəринə аид ермəнидилли мəнбəдə Кара-Хисар [*150*], 1728-чи илə аид мəнбəдə Гара Һисар [170, 19] кимидир. Јерли əһали ичəрисиндə тəлəффүз формасы Гарасар. Азəрбајҹан дилиндə *гара* (еһтимал ки, рəнк билдирир) вə əрəб дилиндə һəсар ("Китаби Дəдə Горгуд"да "гала дивары" мə'насындадыр. Баныҹичəк Бејрəкə дејир: "Əкəр сəни һасардан ашаҒы орҒанла салындырачаг олурсам...") сөзлəриндəндир. Һасар бурада тсиклопик (јунан дилиндə *киклоп* "тəпəкөз" сөзүндəн) галачаны ифадə едир.

ГАРАҺАЧЫЛЫ - Ирəван ханлыҒынын Гарнибасар маһалында кəнд ады [*159*]. 1828-1832-чи иллəрдə əһалиси говулмуш вə кəнд даҒыдылмышдыр (јенə орада). Орта əсрлəрдə Анадолуда да јашамыш Јерүк (јерјүк) тајфа бирлəшмəсинин Гараһачылы тајфасынын [*95*, 11] адыны əкс етдирир. АҒгојунлуларын бир тајфасы да Гараһачылы адланырды (34, 160).

ГАРАҺАЧЫЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 12]. XIX әсрин II јарысында бу кәнд Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында иди (133, 115).

ГАРАҺӘМЗӘЛИ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [*133, 115*]. XIX әсрин әввәлләриндә әһалиси гарышыг иди. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [*77*, 164]. 1590-чы илдән мә'лумдур [*169*, 252]. Еһтимал ки, Гарс әјаләтиндә Гара Һәмзә кәндиндән (133, 115) кәлмиш аиләләрин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәјә көрә дикәр ады "Нәһри-Мустафа" иди [270, 17]. 1935-чи илдә кәнд Тамамлы, 1950-чи илдә ерманичә Бурастан адландырылмышдыр. Гәрјә (кәнд) вә Һәмзәли еғнониминдән ибарәтдир.

ГАРА ҺӘСӘН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 40]. "Әһалиси Дүмбили чамаатындандыр" (јенә орада). Әсли Гәрјә һәсән, јә'ни "Һәсән" кәнди".

ГАРА ҺӘСӘНЛИ - Ирәван губернијасынын Шәрур Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады (133, 115). Әсли Гәрјә Һәсәнли, јә'ни "Һәсәнли кәнди". XIX әсрдә Газах гәзасында Гара Һәсәнли кәнд ады (133, 115) илә мә'нача ејнидир.

ГАРА ҺУСЕЈНЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 64]. Башга ады Товуз Көнлү (јенә орада). Әсли Гәрјә Һүсејнли, јә'ни "Һүсејнли кәнди".

ГАРАЧАЈ - Ирәван ханлығынын Сүрмәли маһалында кәнд ады [*159*]. XIX әсрин орталарындан сонра мәнбәләрдә чәкилмир.

ГАРАЧАЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 122]. Гарачалы тајфасынын (34, 591) адындандыр.

ГАРАЧАНЛУ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында кәнд ады [*133, 121*]. Башга ады Зејналлы (103, 156). Лачын вә Кәлбәчәр рајонларында Гарачанлы кәндләринин адлары илә мәншәчә ејнидир. Гарачанлы орта әсрләрдә Зәнкәзурда јашамыш күрд мәншәли малдар елин адыдыр [*103*, 156].

ГАРАЧАНТА - XIX әсрдә Гарс әјаләтиндә (133, 121) сонра Амасија р-нунда кәнд ады. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. 1939-чу илдә Әзизбәјов, 1990-чы илдә ерманичә Арекнадам адландырылмышдыр. Гарачанты (јә'ни Гарачанлы) адындан данышығда тәһрифдир.

ГАРАЧИМ - Ирәван ханлығынын Сүрмәли маһалында кәнд ады [*159*]. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр (јенә орада). Азәрбајчан дилиндәки *гара* (торпағын рәнкини билдирир) вә түрк дилләриндә *чим* "сармашыг от көкләрилә өртүлмүш торпаг гаты" [*126*, 615] сөзләриндән ибарәтдир.

ГАРАЧИМӘН - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ерманистанын Сисјан р-нунда) кәнд ады [*133, 121*]. 1918-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. 1922-чи илдә әһали кери гајытмышдыр. 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Гара шәхс адындан вә чәмән "отлаг", "көјлүк" сөзүндән ибарәтдир.

ГАРАЧЫЛЫ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады. 1728-чи илә аид мәнбәдә бу кәндин ады "Гарачылар гышлағы" кими гејд олунмушдур [*170*, 19]. Өзләрини *рома*, фарсларда *коули*, татларда *лоло*, түрк халгларында *гырышмал* вә *сыған* (рус дилинә кечмиш бу ад түркчә *фалчы, чадукәр*, јозучу демәкдир) адландыран гарачыларын (әслән Һиндистанын Карачи әјаләтиндән олдугларына көрә) мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Азәрбајчанда Гарачы (Хачмаз р-ну), Гарачөкү (Дәвәчи р-ну, "гарачы" вә тат дилиндә ку "дағ", "тәпә" сөзүндән), Гарачы булағы (Исмајыллы, Ағсу, Шамахы вә б. р-нлар), Гарачы-Су (Гарадағ р-ну, Сәнгәчал гәсәбәси) вә с. топонимләрлә ејнидир.

ГАРАЧЛЫ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады [*133, 121*]. Гарачиан (гарачы етнониминдән вә фарсча чәм билдирән *ан* шәкилчисиндән) да адланмышдыр. Бах: Гарачылы.

ГАРАЧЫНГЫЛ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады [*133, 121*]. Азәрбајчан дилиндә рәнк билдирән *гара* вә *чынгыл* "вулкан мәншәли даш сәпинти", "дағын лава мәншәли кәлә-көтүрлү сәтһи" сөзләриндәндир.

ГАРАЧОБАН - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында чај ады [*133*]. Нахчыванда Шәрур р-нунда Күннүт кәнди јахынлығында "Гара Чобан" дүзүнүн ады илә мәншәчә ејнидир.

ГАРАЧОРАН - Ирәван ханлығынын Гырхбулаг маһалында кәнд ады. Јерли тәләффүз формасы Гарачуран. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмушду [*159*]. Сонра әһалинин аз бир һиссәси кери гајыдараг јенидән мәскунлашмышды. 1918-чи илдә әһали говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ерməниләр јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд ерманичә Арагјуг адландырылмышдыр. Кәтирилмә аддыр. Кәнд Шәрги Анадолуда Гара - Чуран маһалындан (113, 116)кәлмиш аиләләрин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Бах: Гарачуран.

ГАРАЧОРАН - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [*133, 116*]. Мәнбәдә Гарачуран кимидир (јенә орада). 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр.

ГАРАЧУБУГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Мәзрә наһијәсиндә кәнд ады [*170,* 16].

ГАРАЧУМАХ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында дағ ады. (133, 121). XIX әсрин орталарындан сонра мәнбәләрдә ады чәкилмир. Түрк дилләриндә *гара* (рәнк билдирир) вә *чумак* - "јалгыз (тәк) тәпә" [*126*] сөзләриндән ибарәтдир. Кәнд Гарачумах тәпәсинин адындандыр. Гызылбашларын бир тајфасы Гара Чомаглы адланырды (24, 193).

ГАРАЧУРАН - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [*133, 116*]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Бах: Гарачоран.

ГАРАЧУРАНЛЫ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады. Мәнбәдә Гарачуран кимидир (јенә орада). 1728-чи илә аид мәнбәдә кәнд ады кими гејд олунур [*23,* 107]. 1829-чу илдә кәнддә Түркијәдән кәлмә ерməниләр јерләшдикдән сонра әһали гарышыг јашамышдыр. 1918-чи илдә кәндин азәрбајчанлы әһалиси говулмушдур. Дикәр ады Гарачаверән, јә'ни "Гарача харабалығы" [*20,* 104]. XIX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг кәнд ләғв едилмишдир. Бах: Гарачуран.

ГАРАЧААБДАЛ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады [*170,* 94]. Еһтимал ки, шәхс адыдыр.

ГАРАЧААБДАЛ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абник наһијәсиндә кәнд ады [*169,* 254].

ГАРАЧАВИРАН - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [*133, 116*]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Гарача тајфасынын адындан вә виранә (харабалыг) сөзүндән ибарәтдир. 1590-чы илә аид мәнбәдә Рәван әјаләтинин Ирәван гәзасында Гарачавиран кәнд ады чәкилир [*169,* 62].

ГАРАЧАВИРАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады [*23,* 41]. Гара рәнкә чалан харабалыг мә'насындадыр.

ГАРАЧАВИРАН - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Шәрабхана наһијәсиндә кәнд ады [*168,* 240].

ГАРАЧАВИРАН МӘЗРӘСИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ирәван гәзасында кәнд ады. Дикәр ады Гаратәпә [*169,* 62].

ГАРАЧАГАЛА - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ағчагала наһијәсиндә кәнд ады [*169,* 191].

ГАРАЧАГАЛА - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Шәрабхана наһијәсиндә кәнд ады [*169,* 240].

ГАРАЧАГАЛА МӘЗРӘСИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ирәван гәзасында кәнд ады [*169,* 59].

ГАРАЧАГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 122]. Гарачалар тајфасына мәхсус гышлаг мә'насындадыр.

ГАРАЧАЈОЛЧУЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 43].

ГАРАЧАЛАР - Ирәван ханлығынын Седијли -Ахсаглы маһалында кәнд ады [*159*]. 1728-чи илә аид мәнбәдән мә'лумдур [*170*, 35]. XIX әсрин орталарындан сонра чәкилмир. Дәрәләјәз маһалында јашамыш 660 аиләдән ибарәт күрд дилли Гарачалар тајфасынын [*159*] мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. XIX әсрдә дикәр Гарачалар адлы ел Ширван дүзүндә јашајырды. 1828-чи илдә Русија Ширван ханлығыны тутдугдан сонра Гарачалар ели һәмин мүһарибәдә иштирак етмиш кенерал В.Г.Мәдәтова бағышланмыш вә кенерал ону Гарабаға көчүрмүшдү. Гарабағда јашајан Гарачалар јајы Кәлбәчәр вә Көјчә дағларында кечирирдиләр. Она көрә еһтимал етмәк олар ки, Ермәнистанда Гарачалар кәнди дә бу ел тәрәфиндән јарадылмышдыр.

ГАРАЧАЛАР - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады (133, 116)

ГАРАЧАЛАР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады [*23*. 68]. "Кәндин башга ады Ағотлуг" (јенә орада). Бах: Ағотлуг.

ГАРАЧАЛАР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 81]. "Зар кәндинин јахынлығында јерләшән Гарачалар кәнди" (јенә орада). "Башга ады Ашағы Гарагаладыр" (јенә орада).

ГАРАЧАЛАР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк наһијәсиндә Шаһарбуз кәндинә мәхсус мәзрәнин ады [*23*, 116].

ГАРАЧАЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 122]. "Һеч ким јашамыр" (јенә орада). Орадакы Шаһаб кәндинә мәхсус мәзрәнин адыдыр [*23*, 77].

ГАРАЧАЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә Хачгуш кәндинә мәхсус мәзрәнин ады [*23*, 87].

ГАРАЧА ӨРӘН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 26]. Мәнбәдә дејилир ки, "Меһмед вәләди Маһмуд" адлы шәхсә (мүлкәдара) мәхсусдур (јенә орада).

ГАРАЧАРЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 67].

ГАРА ШАДЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абник (Авник) наһијәсиндә кәнд ады [*169*. 254]. Әсли Гәрјә Шады, јә'ни "Шадылы кәнди". Бах: Шадылы.

ГАРАШАМ - Ирәван гбериијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады. Кәндин башга ады Кәләшам [*20*. 104]. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. "Китаби-Дәдә Горгуд" епосунда Дәрәшам топоними илә сәсләнир. XIX әсрдә Алакөз дағынын әтәјиндә Гарашам адлы кәнд варды. Әрәб дилиндә гәрјә "кәнд" вә *шам* (әсли әрәбчә) "гамышлыг" сөзләриндән ибарәтдир.

ГАРАШИМ - Ирәван губернијасы Новобајазид гәзасында Дәләкли кәндинә мәхсус јајлағын ады [*136*, 32].

ГАРГАСАР - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [*133*]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Азәрбајчанда вә Ермәнистанда "гарға" сөзүнүн иштиракы илә дүзәлмиш чохлу топоним вардыр. Топонимләрдә бу сөз үч мә'нададыр. 1. Гәдим түрк мәншәли карга тајфасынын адыны әкс етдирир. Гәрби Сибирдә, гырғызларда вә өзбәкләрдә Карга тајфасы мә'лумдур (бах: 77). Азәрбајчанда Масаллы, Хачмаз вә Нахчывандв Гаргалыг кәнд адлары мәһз бу тајфанын адыны әкс етдирир (јенә орада). 2. Бә'зи микротопонимләрдә бу сөз гарга гуш адыны әкс етдирир. 3. Бә'зи топонимләрдә исә "гарга" сөзү түрк дилләриндә *карка* - "үст-үстә дүшмүш бузлаг мәншәли дашлар (гаја парчалары)" [*126*, 260] сөзүнүн тәһрифидир. Гаргасар топоними дә мәһз *карка* вә *һасар* "галача", "һөрүкдаш", "тсиклопик тикинти" сөзләриндән ибарәтдир. Азәрбајчанда Хырхатала (Загатала р-ну) кәнд ады илә мә'нача ејнидир.

ГАРҒАБАЗАР - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [*133*, *121*]. 1829-чу илдә кәнддә Түркијәдән кәлмә ермәниләр дә мәскунлашмышдыр. 1918-чи илдә кәндин азәрбајчанлы әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1922-чи илдә азәрбајчанлы әһалинин аз һиссәси керијә гајытмышдыр. 1948-чи илдә онлар Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. 1965-чи илдә кәнд ермәничә Һајкашен адландырылмышдыр. Әһалинин һәрәкәти илә әлагәдар олараг Шәрги Түркијәбә Гарғабазар маһал адынын кәтирилмәси нәтичәсиндә јаранмышдыр. Гарғабазар түркчә карга - "үст-үстә төкүлмүш бузлаг дашы (гаја парчалары)" [*126*, 260] вә базар сөзләриндән ибарәтдир. Азәрбајчанда вә Ермәнистанда бир сыра топонимләрдә базар сөзүнүн дөрд мә'насы мүәјјән олунур: 1. Алвер јери мә'насында; Азәрбајчанда Аднабазар, Астраханбазар (индики Чәлилабад), Сејидбазар вә с. 2. Бә'зи топонимләрдә кениш, ачыг јер мә'насында: Базардүзү (Азәрбајчанда), Базарјурд, Базаргышлаг (Шимали Гафгазда вә б.). 3.Түркмәншәли Басар вә Базар тајфасынын адыны әкс етдирир. Гырғызларда, гарагалпагларда, өзбәкләрдә, калмыкларда Базар (Басар) адында тајфа мә'лумдур (бах: *77*). Һабелә бах: *Г.А.Гејбуллајев.* О происхождении некоторых этнотопонимиков Азербайджана (Галагаин, Гајалы, Гаргалыг, Даначы, Дуванны, Улашлы). ДАН Азерб.ССР, 1978, № 11, с.70). 4. Нәһајәт, бә'зи топонимләрдә базар сөзү бир шејин боллуғуну ифадә едир. Гаргабазар топониминдә дә базар сөзу "карга"ларын бол олдуғу јери билдирир.

XVII әсрин әввәлләринә аид мәнбәдә Чулфадан бир ағач аралыда Каргабазар кәндинин ады чәкилир [*91*, 28]. Азәрбајчанын Фүзули р-нунда Гаргабазар кәнд ады да еһтимал ки, Түркијәдән кәтирилмәдир. Әрәб мүәллифләринин Бәрдә шәһәриндә әл-Курки адлы базарын олмасы һаггында мә'луматына көрә Гаргабазар (Фүзули р-ну) топонимини Куркибазар (јунанча курки - "јекшәнбә")сөзүндән ибарәт олмасы һаггында фикир (*Ч.Х.Мирзәзадә.* Гаргабазар топоними һаггында. "Азәрбајчан ономастикасы проблемләри", Бакы, 1988, с.189) сәһвдир. Гаргабазар топонимдәки карга, гарга сөзү Загатала р-нунда Хырхатала вә Гаргај кәнд адларында да әксини тапмышдыр. Түркмәнистанда Кәркидағ вә Кәркиарыг топонимләри барәдә бах: С. Атанијазов, көстәрилән әсәри с. 182.

ГАРҒАВӘНК - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [*133*, *121*]. 1832-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1886-чы илә аид мә'лумата көрә кәндин әһалиси ермәни иди. Түрк дилләриндә *карга* "бузлаг дашларынын јығыны" вә *вәнк* - "монастыр" (килсә) сөзләриндән ибарәтдир.

ГАРҒАКҮДМӘЗ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 93]. Түрк дилләриндә карга "үст-үстә дүшмүш бузлаг дашлары (јахуд үст-үстә дүшмүш гаја парчалары), фарсча *кунд* "тәпә" вә түрк дилләриндә *мес* "дағын (тәпәнин) күндүшән тәрәфи" сөзләриндән ибарәтдир. Кәндин ады "дағын (тәпәнин) күндүшән тәрәфиндәки каргалығ" мә'насындадыр.

ГАРҒАЛЫ - Ирәван ханлығынын Дәрәчичәк маһалында кәнд ады [*159*]. XIX әсрин орталарындан сонра ады чәкилмир. Топонимин мәншәји барәдә ики фикир ола биләр: 1. Карга тајфасынын (бах: *78*) адыны әкс етдирир. 2. Топоним түрк дилләриндә карга "үст-үстә дүшмүш бузлаг дашлары" сөзүндәндир. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Гарс даирәсиндә Гаргалуг кәнд харабалығы, Загатала р-нунда Гаргалы дағы, Нахчыванда Гаргалыг кәнди [*133*, *121*], Газахыстанда Каргалы [*108*, 127] топонимләри илә мәншәчә ејнидир.

ГАРГАЛЫ - Ирәван ханлығынын Дәрәкәнд-Парченис маһалында кәнд ады. XIX әсрин орталарындан сонра ады чәкилмир.

ГАРГАЛЫ - Ирәван ханлығынын Гырхбулаг маһалында кәнд ады. XIX әсрин орталарындан сонра ады чәкилмир.

ГАРГАЛЫ - Јелизаветпол губернијасынын Зәнкәзур гәзасында дағ ады [*133*, *121*]. Азәрбајчанда Гаргалы дағынын (Загатала р-ну) ады (133, 121) илә мәншәчә ејнидир.

ГАРГАЛЫГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [*170,* 3]. Түрк дилләриндә карга "үст үстә дүшмүш бузлаг мәнишәли даш (гаја)" [*126,* 260] сөзүндәндир.

ГАРГАНКТӘПӘ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады [*133, 121*]. Мәнбәдә Карганк-тәпә кимидир (јенә орада). XIX әсрдә Шимали Гафгазда Дағыстан әјаләтинин Кајтаг-Табасаран даирәсиндә Карган-Тау, Азәрбајчанын Газах гәзасында Каргандағ адлары [*133, 121*] илә ејнидир. Дағлыг Гарабағда тәһриф олунмуш шәкилдә Кәркәнч кәнд адында галмышдыр. Бах: Карган.

ГАРҒЫЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады [*23,* 42].

ГАРҒЫЛЫГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [*23,* 36].

ГАРЈУРД - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында Бығлы-Һүсејн Сарачлы кәндинә мәхсус јајлағын ады [*136,* 32].

ГАРЫШБАҒ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [*133*]. 1919-чу илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

ГАРЫНБУРУН - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [*133*]. 1590-чы илә аид мә'луматда Рәван әјаләтинин Карпи наһијәсиндә Һарннбурун (169, 208), 1728-чи илә аид мәнбәдә Харынбурун (170, 9) кимидир. 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә кәнд дағылмышдыр. Орадакы гарын формалы дағ бурнунун адындандыр. Азәрбајчанда Пир-Гарын (Әли Бајрамлы р-ну) дағ ады илә мә'нача ејнидир. Түрк дилләриндә гарын "гуру чај јатағы" (126, 55) вә дағ бурну сөзләриндән дә ола биләр.

ГАРЫНРАГТАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Кәрпи наһијәсиндә кәнд ады. Мөвсүмлү кәндинин нәздиндә мәнтәгә ады [*170,* 9].

ГАРНАКЕР - XVIII әсрин орталарына аид ерманичә мәнбәдә Көјчә маһалында кәнд ады [*150,* 361]. Гарни (бах: Гарни) вә түрк дилләриндә *кыр* "дағ" "јүксәклик" [*126*] сөзләриндән ибарәтдир.

ГАРНИЧАЈ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында чајын ады (133, 56).

ГАРНИ - Ирәван ханлығында Гарнибасар маһалында кәнд ады [*159*]. Ондан әввәл Гарни наһијәси адланырды. Һәлә XI әсрә аид мәнбәдә [*110,* 132] "Гарни әјаләти" ифадәси ишләдилмишдир. Гарни һәм дә орадан ахан чајын адыдыр. Ирәван әјаләтиндә ән гәдим топонимләрдәндир. III әсрдә Азад чај дәрәсинин үстүндә Гарничај саһилиндә тикилмиш гала харабалыглары вардыр. Илк дәфә V әсрә аид ермәни мәнбәјиндә гејд олунур. (Фавст Бузанд, III китаб, 8-чи фәсил).Түрк мәншәли адды. XIX әсрдә Шимали Гафгазда Мајкоп даирәсиндә Гарна (133, 56), Дағыстан әјаләтинин Кајтаг - Табасаран даирәсиндә Гаринчај (133, 56), Тер әјаләтинин Владигафгаз даирәсиндә Гарник-Мке (курган ады) (133, 56) топонимләри [*133, 56*] илә мә'нача ејнидир. Карни топоними Күрчүстанда 1447-чи илә аид сәнәддә чәкилмишдир (Грузинские документы IX-XVвв. М. 1982, с. 161). Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасында Гарна-Кер (133, 56), Снсјан маһалында 1728-чи илдә [*170,* 162] "Наһијеји-һәрни" (Гарни адындан тәһриф) вә Гарных (133, 56), 1727-чи илдә Дағлыг Гарабағда Һәрнә-Кәрәк [*171*], XIX әсрдә Сүрмәли гәзасында Карных (133, 122) вә нәһајәт, Анадолуда Карин топонимләри дә бу сыраја аид едилә биләр. Гәдим түрк дилләриндә (гәдим булгар дилиндә) *кар* "шәһәр", "гала", "мөһкәмләндирилмиш јер" [*126,* 254] сөзүндәндир. Түркдилли чувашларын дилиндә инди дә кар "шәһәр", "гала", "мөһкәмләндирилмиш јер" сөзү вардыр. (бах: Ономастика Поволжйе". Горький, 1971, с. 167).

ГАРНЫЈАРЫГ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [*133*]. 1728-чи илә аид мәнбәдә "ел мәшһур Карнијаруг" кимидир [*170,* 42]. XIX әсрин орталарында Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә ерманиләр јерләшдмишдир. 1886-чы илә аид мә'лумата көрә кәндин әһалиси ермәни иди [*136*]. Дикәр ады Карвансара [*133*]. Гарнјарыг дағынын адындандыр.

ГАРНЫЈАРЫГ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады [*133, 122*]. Пәмбәк дағ силсиләсинин зирвәләриндән биринин адыдыр [*159*]. Вулкан

мәншәли бу дағын кратери гәрбә тәрәф јарыг олдуғуна көрә белә адланмышдыр. XVII әсрдә Чәнуби Азәрбајчанда, Салмас әјаләтиндә Гарныјарыг галасынын [*57*, 48] ады илә мә'нача ејнидир.

ГАРНЫЈАРЫГ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында дағын ады [*133*, *122*].

ГАРНЫЈАРЫГ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында дағ ады [*133*, *122*].

ГАРНЫХ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [*133*, *122*]. XVII әсрә аид ерменичә мәнбәдә Гарнеги кимидир [*150*, 362]. Гарни адынын тәһриф формасыдыр. Бах: Гарни.

ГАРХУН - Ирәван ханлығынын Сәрдарабад маһалында кәнд ады [*159*]. 1728-чи илдән мә'лумдур [*170*, 3]. XIX әсрин II јарысында ондан дикәр Гархун кәнди јарандығына көрә Јухары Гархун да адланмышдыр. XIX әсрдә Чәнуби Гафгазда мөвчуд олмуш 5 Кархун адлы кәнддән [*133*, 123] биридир. Сәлчуг оғузларынын Каркын тајфасынын адыны әкс етдирир. (Түркмәнистанда Гаркын етнотопоними һаггында бах: С.Атанијазов. Туркменистанын географик атларынын дүшүндиришли сөзлүги. с. 97). Бах: Јухары Гархун. Түркијәдә Каркын адлы 63 кәнд вардыр (34, 412-413).

ГАРЧЫГА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 120].

ГАСАБЛЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карни наһијәсиндә кәнд ады. Дикәр ады Әсһаблу [*169*, 211].

ГАСЫМАҒЫЛЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә мәзрә ады [*169*, 269]. Гасым шәхс адындан вә ағыл "гојун салынан јер" сөзүндән ибарәтдир. Гышлагда мәзрә (әкин јери) јеринин адыны әкс етдирир.

ГАСЫМБАШЫ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында ики кәндин ады [*133*, *123*]. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдуғдан сонра кәнд дағылмышдыр [*159*]. Орадакы "Гасымбашы" тәпәсинин адындандыр.

ГАСЫМӘЛИ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [*133*, *123*]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә гышлаг кими гејд олунур [*23*, 50]. 1878-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ерменилар јерләшдирилмишдир. (6, 164). 1940-чы илдә кәнд ерменичә Гегапи адландырылмышдыр. Әсл ады Гасымлыдыр. 1728-чи илә аид архив мәнбәјиндә Гасымлы кимидир [*170*, 142]. Һәмин мәнбәдә Гасымкәнд ады да чәкилир вә "ел мәшһур Авшар" адландырылыр [*170*, 142]. Иранда XIX әсрдә Әфшар тајфасынын бир голунун ады Гасумлу иди.

ГАСЫМ -ТЫЧ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында дағ ады (133, 57).

ГАСЫМЧАН - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [*133*]. 1919-чу илдә әһалиси говулдуғдан сонра кәнд дағылмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә (сонра Ирәван ханлығынын Сүрмәли маһалында) ики Гасымчан кәндинин ады гејд олунур [*170*, 18, 19]. Еһтимал ки, Гасымчан шәхс адыдыр.

ГАСЫМ ӘЛИ ГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә гышлаг ады [*23*, 49].

ГАТАР - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ерменистанын Гафан р-нунда) кәнд ады [*133*, *124*]. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Кәндин там ады "Гатар шам"ы олмушдур. Азәрбајчанда вә Ерменистан әразисиндә бир сыра топонимләрдә "гатар" вә "гатыр" сөзүнүн дәгиг мә'насыны мүәјјән етмәк чәтиндир. Илк дәфә "Албан тарихи"ндә Албанијада Катарвәнк ("Албан тарихи", II китаб, 6-чы фәсил) вә Катарај (I китаб, 34-чү фәсил) топонимләри гејд олунур. XIX әсрдә Тифлис губернијасынын Ахалсих гәзасында Катер-Јурт, Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында Катерлу дағы вә Катерлу адлы ики кәнд [*133*], Тифлис губернијасынын Сигнах гәзасында Катар дағ

бели, һәмин губернијанын Тионети гәзасында Катарис-Хеви чај ады. Ирәван губернијасынын Катар-Гаин кечиди, Александропол гәзасында Катаргаја, Зәнкәзур гәзасында Катар-Даш дағы [*133, 124*], Губа р-нунда Гајтар-Гоча дағы адлары көстәрир ки, бу топонимләрин бә'зиләри катар (гајгар) тајфа адыны, бә'зиләри Азәрбајчан дилиндә *гатар* "чәркә", "зәнчирвары (гаја, тәпә)", бә'зиләри исә түрк дилләриндә кадыр "сылдырым", "јарғанлы" (Алтајда бу сөздән дүзәлмиш дағ адлары барәдә бах: О.Т.Молчанова. Структурные типы тюркских топонимов Горного Алтая. 1982, с. 115) сөзүнү әкс етдирир. Лакин бә'зи топонимләрдә (мәсәлән, Јевлах р-нунда Гатырәлән топоними) бу сөз гатыр (һејван ады) сөзүндән ибарәтдир. XIX әсрин орталарында Гарагојунлу кәндинин (Новобајазид гәзасы) Чалмалы дағында јајлаг јериндә јурду да Гатар адланырды [*136*, 34].

ГАТАРГАЈА - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында јүксәклик ады (133, 124).

ГАТАРКӨЛ - XVIII әсрин орталарында Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә монастыр ады [*150*, 358]. Ермәничә јазылышда бу вәнк, һәм дә Дзагаванк кими көстәрилир (јенә орада). Дзагаванк исә азәрбајчанча Загавәнк (зағада, јә'ни, јә'ни мағарада јерләшән килсә) адынын ермәничә тәләффүзүдүр (бах: Заға кәнд адына). Ермәничә мәнбәдә бу монастырын һәм дә Чајгајтаран адландығы гејд олунур (јенә орада). Монастыра Дзагованк, Дзаг, Аван, Шаһаб, Арамус, Агасор вә Арахус кәндләри табе иди (јенә орада). Бу мә'луматдан көрүнүр ки, исламдан габаг индики Ермәнистан әразисиндә јашамыш түркләрин дә монастырлары олмушдур. Һәмин мәнбәјә көрә Јелгован вә Шаһаб кәндләри арасында "Базарашен" адлы әкин саһәси дә бу монастыра мәхсус иди.

ГАТЫРАБАД - Ирәван ханлығынын Сәрдарабад маһалында кәнд ады [*159*]. Дикәр ады Абдуллабад олмушдур. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Катар тајфасынын адыны әкс етдирир. Бах: Гатар.

ГАТЫР ГАЛАСЫ - Ирәван губернијасынын Зәнкәзур гәзасында хараба кәнд ады [*133, 124*]. Јахынлыгдакы Катар (Гатар) галасынын харабалығынын адындандыр.

ГАТЫРЈАТАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 96].

ГАТЫРЛЫ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады. 1590-чы илә [*167*, 255] вә 1728-чи илдә гејд олунмушдур. Гатырлы дағынын ады илә адланмышдыр. Бах: Гатырлы дағы.

ГАТЫРЛЫ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында дағ ады [*133, 124*]. XIX әсрин II јарысында әдәбијјатда Катерлу кими гејд олунмушдур. Әсл ады Гатарлы. Еһтимал ки, гатар (катар) тајфасынын адындандыр. Бах: Гатырабад.

ГАТУРУЧАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә кәнд ады. Гәрнәвит (бах) кәндинин мәзрәсинин ады кими гејд олунур [*170*, 17].

ГАХСЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 116]. XIX әсрин II јарысында Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд иди (133, 124).

ГАФАН - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанда р-н мәркәзи) кәнд ады [*133*]. 1930-чу илдән Гафан р-нун мәркәзидир. 1988-чи илдә азәрбајчанлы әһалиси говулмушдур. Кыгы вә Охчу чајларынын бирләшдији јердә Зејвә кәндинин јахынлығында, дағын башында гәдим Гафан галасынын адындандыр. XIX әсрдә гала һәм дә "Готур галасы" адланырды [*129*, 212]. X әср әрәб мүәллифи Әбу Дулафын әсәриндә Габан (12), 1074-чү илә аид һадисәләрдә ермәни мәнбәјиндә (Армянские источники о монголах - М. 1962) Капан, XIII әсрә аид мәнбәдә Кафан [*129*, 212] кимидир. XVII әсрә аид ермәни мәнбәјиндә Кафан кими јазылмышдыр [*57*, 281]. Мәншәчә еркән орта әсрләрдә Албанијада вә индики Ермәнистан әразисиндә мәскунлашмыш гәдим түрк мәншәли печенегләрин капан тајфасынын адыны әкс етдирир [*79*, 106]. 1588-чи илә аид архив сәнәдиндә Товуз наһијәсиндә Капанлу тајфасынын [*167*, 208] вә һазырда Азәрбајчанда Гапанлы кәндләринин адлары илә мәншәчә ејнидир. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Ардаһан

даирәсиндә Капан (133, 113), Ставропол әјаләтинин Ачикулак даирәсиндә Кафан-баj-түбә (133, 124), Тер әјаләтиндә Кафанты (јенә орада) адлары илә мәншәчә ејнидир. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Әрдаһан даирәсиндә Капан (133, 113), Кутаис губернијасынын Сенак гәзасында Капана (133, 113), Батум әјаләтиндә Капан-диби (133, 113) Ставропол губернијасында Кафан (133, 124). Шимали Гафгазда Тер әјаләтинин Владикавказ даирәсиндә Кафанты (133, 124) кәнд адлары илә сыра тәшкил едир. Печенеглердән әввәл бу маһал Абанд (ерменичә јазылышда "h" сәсинин әлавә олунмасы илә Һабанд, јахуд Һабант) адланмышдыр. Абант Албанија әразисиндә үч бөлкәдә мәскун олан бир гәдим түрк мәншәли тајфанын ады олмагла Абан етнониминдән вә гәдим түрк дилләриндә чәм билдирән "т" шәкилчисиндән ибарәтдир (79, 78). Абант адлы чај илк дәфә ер. әв. 65-чи илдә Рома ордусу илә Албан ордусу арасында (бир фикрә көрә индики Елчикинчај саһилиндә) баш вермиш дөјүшлә әлагәдар олараг антик мәнбәләрдә чәкилир [*79*, 78]. Абант маһал ады "Албан тарихи"ндә ("Албан тарихи", I китаб, 14 фәсил) Артсахда гејд олунур. VII әсрә аид ерменичә бир мәнбәдә Артсахдакн Абант маһалы Мјус-Һабанд ("Башга Абанд") адландырылмышдыр [*59*, 49]. Бу Абанд маһалы орта әсрләрдә печенеглерин Вәрәндә тајфасыны ады илә Вәрәндә адланмышдыр. Лакин 1727-чи илә аид мәнбәдә Дағлыг Гарабағда Еван кәнди варды. Мојсеј Хоренски исә Сисаканда Һабанд адыны чәкир (III китаб, 3-чү фәсил). Мјус-Һабанд дедикдә бу мәнбәдә Албанијанын шимал-гәрбиндәки Абан јох, мәһз Сисакандакы Абант нәзәрдә тутулмушдур. XIII әср мүәллифи Степан Орбелиан Гафанын јерләшдији әразидә Һабанд адыны гејд етмишдир. Һәмин мүәллиф Сисаканын (XIV әсрдән сонра Зәнкәзур адланан маһалда) Зор (ерменичә јазылышда Дзорк) маһалында ерменичә Балаберд адланан галаны "инди Капан" кими сәчијјәләндирир. Гејд етмәк лазымдыр ки, XIX әсрин орталарында да Гафан јашајыш мәнтәгәсинин бир һиссәси Һабанд адланырды.

ГАФАРЛЫ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Газахларын Гафарлы тајфасы мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Тајфанын ады исә мәншәчә хәзәрләрин еркән орта әсрләрдә Кабар тајфасынын адынын данышыгда фонетик дәјишиклијә уграмыш формасыдыр.

ГАХМАХУТ - Ширак дағ тирәсинин зирвәләриндән биринин ады (60, 83). Мә'насы ајдын олмајан "гахма" вә монголча хут "зирвә" сөзләриндән ибарәтдир.

ГАХНУТ - Гафан р-нунда кәнд ады (60, 83).

ГАХСЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк наһијәсиндә кәнд ады (23, 116).

ГАХУТТӘПӘ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында дағ ады [*133*]. Түрк дилләриндә ках "гала" [*126*, 265] сөзүндәндир.

ГАҺАБЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә Галачыг кәндинә мәхсус мәзрәнин ады [*23*, 110].

ГАЧАҒАН - Ирәван губернијасынын Аександропол гәзасында (инди Спитак р-нунда) кәнд ады 1878-чи илдә кәнддә Түркијәдән кәлмә ерменилер дә мәскунлашмышдыр (6, 164) 1886-чы илә аид мә'лумата көрә кәндин әһалисинин әксәријјәти ермени иди. 1918-1920-чи илләрдә кәндин Азәрбајчанлы әһалиси говулмушдур. 1946-чы илдә кәнд ерменичә Лернаван, 1978-чи илдә Аревадзаг адландырылмышдыр. XIX әсрдә Шимали Гафгазда Ставропол губернијасынын Ачи-Кулаг даирәсиндә Кочеган-Түбә [*133*] вә Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында Гачаган кәнд адлары илә мәншәчә ејнидир. 1728-чи илә аид мәнбәдә Тифлис әјаләтинин Ағчагала наһијәсиндә Сарал ојмағынын Бөјүк Гачаған, Орта Гачаған вә Кичик Гачаған чамаатларынын јашамасы, һәмин әјаләтин Пәтәк наһијәсиндә Гачаған адлы кәндин олмасы гејд едилмишдир [*31*, 161]. Бу мә'луматдан ајдын олур ки, Гачаған бир түркмәншәли елин адыдыр.

ГАЧАҒАН - Алаверди р-нунда кәнд ады (60, 83).

ГАШАТАГ - Көјчә бөлкәсиндә бир дағ зирвәсинин ады (60, 83). Түрк дилләриндә гаш (дағын гашы) вә таг "даг" (бах: Аратаг) сөзләриндән ибарәтдир.

ГАЧАНУЧАН- Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Красноселск р-нунда) кичик кәнд ады. XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг кәнд дағылмышдыр.

ГАЧАДКИН - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан р-нунда) кәнд ады. XX әсрин әввәлләриндә кәнд дағылмышдыр.

ГАЧАРАБАД - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [*133, 107*]. Мәнбәдә гышлағын ады кими көбстәрилмишдир (јенә орада). XVII әсрдә монголларын тәркибиндә Ирана вә Чәнуби Гафгаза кәлмиш гәдим түркмәншәли Гачар тајфасынын адындан вә абад "кәнд" сөзүндән ибарәтдир. Ермәничә Исакуни адландырылмышдыр.. XVI әсрдә Гызылбаш тајфаларындан бири олмуш [*16*, 36] гачарлар сонракы әсрләрдә Иранын вә Азәрбајчанын сијаси һәјатында мүһүм рол ојнамышлар. Иранда 1795-чи илдән 1926-чы илә гәдәр һакимијјәт бу тајфаја мәхсус иди. XIX әсрдә Тифлис губернијасынын Тифлис гәзасында Качардағ, Көјчај, Чаваншир, Шамахы вә Шуша гәзаларында Качар кәнд адлары (133, 107) илә мәншәчә ејнидир.

ГАЧАРАН - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады [*133, 107*]. Мәнбәдә Кач-Аран кимидир (јенә орада). XVIII әсрин әввәлләринә гәдәр мәнбәләрдә чәкилмир. XIX әсрин икинчи јарысына аид мә'луматда Кечаван кимидир [*103*, 150]. Гачаран бу адын ермәничә тәһриф формасыдыр. Азәрбајчан дилиндә көч (көчәбә) вә Абан (Аван) етнониминдән ибарәтдир. Бах: Аван вә Гафан.

ГАШГА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 57].

ГАШГА - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады [*159*]. 1948-чи илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1948-чи илдә кәнд ермәничә Вардашат адландырылмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәдә Кашка кимидир [*170*, 15]. Еһтимал ки, Иранда јашајан Кашкај түрк тајфасынын адыны әкс етдирир. Кашкајларын мәншәјн гаранлыгдыр. Еһтимал ки, хакасларда Каска вә Аг Каска тајфалары (Баскаков Н.А. Этнонимы алтайцев, киргизов, тувинцев и хакасов как источник этногенетических связей этих народов между собой. "Ономастика Киргизии. I, 1985, с. 23) тајфалары илә ејни мәншәлидир.

ГЕГАМ - Ирәван ханлығынын Дәрәчичәк маһалында кәнд ады [*159*]. XIX әсрин орталарындан сонра мәнбәләрдә бу кәндин ады чәкилмир. Бах: Көјчә.

ГЕЈГАЧ - Ирәван ханлығынын Дәрәчичәк маһалында кәнд ады [*159*]. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [*159*]. XIX әсрә аид әдәбијјатда һәм дә Кејгач кимидир. (133, 128) XIX әсрдә Нахчыван гәзасында Кејгач кәндинин [*133, 128*] ады илә ејнидир.

ГЕЛО - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады [*159*]. 1828-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говлудугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Гәдим түрк тајфаларындан олан карлукларын бир голу Гелу адланмышдыр. VI-VII әсрләрдә мөвчуд олмуш Түрк хаганлығы дағылдыгдан сонра јаранмыш тајфадыр. Һәлә оғузларын Кичик Асијаја кәлмәсинәдәк бураларда Хәләч, Ганлы вы Гыпчагларла јанашы карлуглар (келулар) да олмушдур. Бу тајфанын дикәр ады Үч Оғуздур. Азәрбајчанда тәһриф олунмуш шәкилдә Хачмаз р-нунун Һүләвлү (әслн Гелолу) кәндинин адында галмышдыр. Карлугларын Чикил голунун ады исә Азәрбајчанда Чикилчајын адында әксини тапмышдыр.

ГЕРГАЧ - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады [*159*]. 1828-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [*159*]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Горгач кимидир [*170*, 108]. Һәмин әсрә аид ермәничә мәнбәдә Котајк маһалында Горгач кәндинин ады гејд олунур [*150*, 362].

ГӘВӘЛИ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында дағ ады (133, 72).

ГӘДИМ АҒБУЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [23, 84]. Ондан јени кәнд (Јени Ағбулаг) јарандыгдан сонра Гәдим Ағбулаг адланмышдыр.

ГӘДИМ ДЕҺКӘДӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 84].

ГӘДИМ ЈОЛЧӘКӘН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 96].

ГӘДИМ ӨРДӘКЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 81]. "Кәндин башга ады Гарачылардыр" (јенә орада).

ГӘДИМ ТАЛЫШ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 90].

ГӘДИРДАМЫ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Диличан р-нунда) гышлаг ады. XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг кәнд дағылмышдыр [*20*, 76]. Гәдир шәхс адындан вә *дам* (гышда мал-гара салмаг үчүн төвлә) сөзүндән ибарәтдир.

ГӘДИРЛИ - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады. 1948-1951-чи илләрдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1968-чи илдә кәнд ермәничә Ланчаник адландырылмышдыр. Орта әсрләрдә Гарс әјаләтиндә јашајан Дәмирчиләр, Гараманлу, Закирлу, Варсаг, Говурчалу, Зәлманлу вә Әкинчиләр тирәләриндән ибарәт бир елин [34, 203] адыны әкс етдирир. Бу ел Дул-Гәдирли дә адланмышдыр [*34*, 184-185].

ГӘДЛИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 224].

ГӘЗӘНФӘРКӘНДИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 112].

ГӘЗӘНФӘР КӨҺНӘ - Ирәван ханлығынын Абаран маһалында кәнд ады [*159*]. 1590-чы илдән мә'лумдур [*169*, 238]. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә харичдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1948-чи илдә кәнд ермәничә Арагатс адландырылмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәдә ады чәкилир [*170*, 105]. 1588-чи илә аид мә'лумата көрә гышы Кәнчә санчағынын Аһиштабад аранында (јә'ни гышлаг јериндә) кечирән бир ел ады иди [*167*, 216]. XIX әсрдә Сүрмәли гәзасында Казнафар кәнд ады илә (133, 108) әлагәси мә'лум дејил.

ГӘЗӘНФӘР ТӘЗӘ - Ирәван ханлығынын Сејидли-Ахсаглы маһалында кәнд ады [*159*]. Гәзәнфәр кәндиндән чыхмыш аиләләрин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр.

ГӘЛӘНДӘР ГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 120].

ГӘМӘРАН - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанда Гафан р-нунда) кәнд ады. 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. Әсли Гом-Аран. Гомаран дағынын ады илә адланмышдыр. Бах: Гомаран дағы.

ГӘМӘРЛИ - Ирәван ханлығынын Карбибасар маһалында кәнд ады [*159*]. 1930-чу илдән Гәмәрли р-нунун, 1945-чи илдән Арташат р-нунун мәркзи олмушдур. 1945-чи илдә кәнд ермәничә Арташад адландырылмышдыр. XIX әсрин әввәлләриндә әһалиси гарышыг кәндләрдән иди. 1922-чи илдә әһалинин бир һиссәси гајытмыш, лакин XX әсрин 30-чу илләриндә онлар сыхышдырылыб чыхарылмышдыр [20, 196]. 1948-чи илдә кәндин азәрбајчанлы әһалиси говулмушдур. 1588-чи илә аид мәнбәдә гышы Гарабағда, јајы Ермәнистанда кечирән Камерлу-је Атик вә Камерлу-је Чәдид тајфаларынын адлары гејд олунур [167]. Мәншәчә ер. фв. VIII әсрдә шималдан Чәнуба Гафгаза чәлмиш гәдим түрк мәншәли Кәмәр (Гәмәр) тајфасынын адыны әкс етдирир. Бах: Кәмәрли.

ГӘМӘРЛИ - Ечмиадзин р-нунда кәнд ады. 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Метсахор адландырылмышдыр. Там ады Башкөзлү-Гәмәрли. Гәдим түрк мәншәли Гәмәр (Кәмәр) тајфасынын адыны әкс етдирир. Бах: Кәмәрли.

ГӘНИМЛИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Әрмус наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 252].

ГӘРАРЧЫГ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абник наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 255].

ГӘРГӘР - Ирәван әјаләтинин Шәрур Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады (133, 61). Гәдим түркмәншәли Гаргар тајфасынын (Бах:79) адыны әкс етдирир. XIX әсрдә Борчалы гәзасында Гәргәри вә Гәргәрчај, Елизаветпол гәзасында Гәргәр, Шуша гәзасында Гәргәр (133, 61), Гарс әјаләтиндә Гаргара (133, 56), Шуша гәзасында Каркарчај (133, 122), Дағыстан әјаләтинин Тејмурханшура даирәсиндә Каркар (133, 122) топонимләри илә мәншәчә ејнидир.

ГӘРИБГАЈА - Ирәван губернијасынын Новобајазнд гәзасында кәнд ады [*132*]. 1919-чу илдә әһалнси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Гәриб шәхс адындан вә гаја сөзүндән ибарәтдир.

ГӘТРАН - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [*133*, *130*]. 1948-чи илдә кәнд ермәничә Гетамич адландырылмышдыр. XVII әсрин әввәлләринә аид ермәничә мәнбәдә Кетрон кимидир [*150*, 362]. Әсли Гәт-Аран. Түрк дилләриндә *кат* "дағын күндүшән тәрәфи" [*126*, 167] вә *ран* "јемлик от" [*108*, 186] ја да аран "гышлаг" сөзләриндән ибарәтдир. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Гарс даирәсиндә Гәтранлу кәнд ады илә [*133*] мә'нача ејнидир. Топонимин *кәт (кат)* сөзү Кәти-Гот, Кәтидағ (бах) вә XIX әсрдә Кутаиси губернијасынын Шаропан гәзасында Кедис-Тави (дағ ады) вә Тифлис губернијасынын Ахалсих гәзасында Кети-Су (чај ады) топонимләриндә [*133*] әксини тапмышдыр. Бах: Кәтидағ.

ГӘҺРӘМАН ЈУРДУ - Туманјан р-нунда гышлаг ады. 1918-1920-чи илләрдә дағыдылмышдыр. Гәһрәман шәхс адындан вә јурд (гышлагда елин мәскун олдуғу јер) сөзүндән ибарәтдир.

ГИЈАСГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 120].

ГИЛЈУТ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады [*133*, *61*]. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Әрдаһан даирәсиндә Килјат (кәнд харабалығы) вә Дағыстанын Самур даирәсиндә Күлид (кәнд ады) [*133*] топонимләри илә мәншәчә ејнидир. Еһтимал ки, фарс дилиндә *килид* (келат) "гала" сөзүндәндир.

ГИЛИЧАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [*167*, 24].

ГИРӘГАЗАР - Ирәван ханлығынын Дәрәләјәз маһалында кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [*159*]. Еһтимал ки, ја әрәбчә гәрјә "кәнд" сөзүнүн тәһрифи, ја да түрк дилләриндә *кора* (јерли әһалинин тәләффүзүндә - гирә) "јатаг" (гојун јатағы) [*143*, II, I, 550], јахуд *каир* "сылдырым" (бах: Абдулхејир) сөзүндән вә хәзәр етнониминдән ибарәтдир.

ГЫВРАГ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан р-нунда) кәнд ады. 1590-чы илдән мә'лумдур (169, 364).1727-чи илдә кәнддә 5 азәрбајчанлы аиләси јашајырды [32, 238]. XIX әсрин орталарында Софулу тајфасынын гышлагларындан (бах: Ачыбач) бнри иди (103, 166). XIX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг ләғв едилмиш, әһалиси гоншу Софулу кәндинә көчүрүлмүшдүр. Кәнкәрләрин Софулу тајфасынын Нахчывандан өзләри илә кәтирдикләри аддыр. Нахчыванда Гывраг топониминин өзү исә гәдим түрк дилләриндә гиј "кәнд" вә өрәк "гала", "мөһкәмләндирилмиш јер" сөзләриндән ибарәт адын тәһрифидир.

ГЫЗГАЛА - Ирәван губернијасынын Новобазид гәзасында кәнд ады [133, 152]. 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә 1915-чи илләрдә Түркијәдән кәлмиш ермәниләр јерләшдирилмишдир. Јахынлығындакы "Гыз гала" гала харабалыгларынын адындандыр. Азәрбајчанда вә Ермәнистанда халг арасында чохлу "Гызгала" јахуд "Гыз галасы" адландырылан гәдим галалар вардыр. XIX әсрдә Гафгазда 6 Гызгала, 7 Гызгаласы кәнд ады варды. Азәрбајчан әразисиндә бә'зи "Гызгала"лар бунлардыр. 1. Бакыда, һүнд.28 м, диаметри 16-16,5 м олан сәккиз мәртәбәли, си-

линдрик формалы гала. Диварынын галынлығы ашағыда 5, јухарыда 4 м. Јерли әһали ичәрисиндә кечмишдә Хунсар да адланмышдыр ки, бу да әслиндә Азәрбајчан дилиндә күн (күнәш) вә сары (тәрәфә) сөзләриндән ибарәт олуб, "Күнәшә тәрәф (күн чыхана) истигамәтләнмиш" демәкдир. Галанын нә мәгсәдлә тикилдији индијәдәк мүәјјән едилмәмишдир. (*Гара Әһмәдов.* Гыз галасы һаггында јени мүлаһизә. "Елм вә һәјат", № 7, 1986). Зәнкәзур гәзасынын Сисјан маһалында Шәһәрчик кәнди јахынлығында дағда Гызгаласы галасынын ады илә мә'нача ејнидир.

2. Кәнчә шәһәринин 10 км-лијиндә, Јалгышлаг кәндинин шәргиндә "Гызгала" дағында гала. Гошгар чајынын сәвијјәсиндән 180-200 м јүксәкликдә јерләшир. Галанын арха вә јан тәрәфләри сылдырым гаја, өн тәрәфи галынлығы 2, узунлуғу 4-5, һүндүрлүјү исә 5 м олан сүн'и дивардыр (*З.Атакишијев, А.Асланов.* Кәнчә Гыз галасы, "Елм вә һәјат" № 10, 1985, с.15).

3.Зәнкилан р-нун Вежнәли кәндинин 6 км-лијиндә. "Гыз галасы" гајасында (һүнд. 1023 м) гала. Гала гајанын үзәриндә 5 мин кв. км. саһәни әһатә едир. Мөһтәшәм гала диварлары илә әһатә олунмушдур.

4.Гәбәлә р-нун Залам кәндиндән 3 км шәргдә Сырт-Јенкичә вә Јенкичә кәндләри арасында дағын үстүндә гала. Һүнд. 100 м-ә гәдәр олан дағ адыдыр.

5.Шәки р-нун Ајдынбулаг кәнди әразисиндә гүллә - гала. "Ағчагала" вә "Мејдангала" да адланыр. Чај дашларындан дөрдкүнч планда тикилмиш үчмәртәбәли галадыр.

6. Исмајыллы р-нунда Ахох чајынын сағ саһилиндә Ханәкаһ кәндиндән 4-5 км шималда јүксәк дағын үстүндә 1,5 һектарлыг саһәдә гала. Гәрб тәрәфи сылдырым јамач, шәрг тәрәфи Ахох чајынын јатығынын гајалығы илә әһатә олунмушдур.

7.Шәрур р-нунун Ашағы Јајчы кәнди јахынлығында, Арпачај су анбарынын кәнарында сылдырым дағ үзәриндә "Гыз галасы" гала харабалығы.

8.Шәки р-нунда Чај-Гарагојунлу кәндиндән 2 км чәнубда "Галадағ" адланан дағын дөшүндә тәхминән 30-40 м саһәдә гәдим "Гыз галасы" адланан гала.

9. Кәдәбәј р-нун Сөјүдлү кәндиндән 2-3 км чәнубда Шәмкирчај илә Мис чајынын говушдуғу јердә һүнд. 50 м-ә гәдәр олан сылдырым гаја үзәриндә "Гыз галасы" адланан гала. Ени 2 м, һүнд. 15 м. олан гала диварлары илә әһатә олунмушдур.

Шүбһәсиз ки, бу галалар кечмишдә һакимләрин, шаһларын харичи тәһлүкә баш вердикдә арвад, ана, бачы вә гызларынын дүшмән әлинә кечмәмәси үчүн сығыначаг јери иди. Гадынларын вә гызларын дүшмән әлинә кечмәси һөкмдар үчүн бөјүк рүсвајчылыг һесаб олунурду. Она көрә дә онларын бә'зиләринин "Гызгала" адланмасы доғрудур. Лакин "Гызгала" адланан галаларын һеч дә һамысынын тәкчә гыз (гадын, ана, арвад, бачы, гыз) үчүн тикилмәси фикри дүз олмазды. Бунлар һәм дә дүшмәндән мүдафиә олунмаг үчүн нәзәрдә тутулурду. Бә'зи тәдгигатчыларын "Гызгала"ларынын "Авеста"да Анаһид су илаһәсинин шәрәфинә тикилмиш галалар адландырмалары ујдурмадыр. Әввәлән, "Авеста"дакы Анаһид илаһә адынын (фарсларда VI әсрдә Анаһид Дан улдузу јахуд Венеранын ады иди) өзү түрк дилләриндә *ана (әнә)* вә *һыт* (сыт) "мүгәддәс"("Күнәш ишығы") сөзләриндәндир, икинчиси, бу илаһә үчүн гала тикилмәсинин өзү мә'насыз оларды.

ГЫЗГАЛА - Ирәван ханлығынын Гырхбулаг маһалында кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә харичдән кәлән ерменилләр јерләшдирилмишдир. Дикәр ады Амперт. Јахынлығында, Амберт дағында "Гыз гала" галасынын адындандыр. Бах: Ампертдағ.

ГЫЗГАЛА - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады. 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә кәнд дағылмышдыр. Дикәр ады Газгулу. Јахынлығдакы "Гызгала" галасынын адындандыр.

ГЫЗГАЛА - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [*133, 152*]. XIX әсрин сонларындан сонра ады чәкилмир. 1728-чи ил архив сәнәдиндә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә Гыз галасы кәндинин ады чәкилир [*170,* 14]. Гыз галасы дағынын адындандыр.

ГЫЗГАЛА - Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында (инди Ермәнистанын Ташир р-нунда) кәнд ады. 1935-чи илдә фәрманла Гызылдаш адландырылмышдыр. 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Орадакы "Гызылгала"нын адындандыр.

ГЫЗ ГАЛАСЫ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады [*133, 152*]. Алакәз (Әләјәз) дағынын Баку-көл зирвәсиндә 2300 м. јүксәкликдә гәдим галанын адыдыр. Ермәничә Амберд ("Булудгала") адландырылмышдыр.

ГЫЗ ГАЛАСЫ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында тәпә ады [*133, 153*]. Орадакы "Гыз галасы" галасынын адындандыр.

ГЫЗ ГАЛАСЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ирәван гәзасында кәнд ады [*169*, 65]. Орадакы "Гыз галасы"нын адындандыр.

ГЫЗ ГАЛАСЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 58].

ГЫЗ ГАЛАСЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 81].

ГЫЗЫЛ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында ики дағын ады (133, 133). XIX әсрдә Губа гәзасында Кызыл (133, 133), Нахчыван гәзасында Кызыл (јенә орада) дағ адлары илә мәнача ејнидир.

ГЫЗЫЛАВА - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карпи наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 207]. Рәнк билдирән гызыл (гырмызы) вә оба сөзләриндән ибарәтдир.

ГЫЗЫЛАҒЫЛ МӘЗРӘСИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 70]. "Гызыл (гырмызы) ағыл" адлы јердә мәзрә (әкин јери) мә'насындадыр.

ГЫЗЫЛБУЛАГ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [*133, 131*]. XIX әсрин сонларында кәнд дағылмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәдә "Гишлаги-Гызылбулаг" кимидир [*170*, 17]. Дикәр ады Чахырлыкәнд. Түрк мәншәли Чакырлы тајфасынын (бах: Чахырлы) "Гызылбулаг" адлы јердә гышлағы әсасында јаранмышдыр.

ГЫЗЫЛБУЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 97].

ГЫЗЫЛБУЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 112]. "Кәндин башга ады Ијлибулагдыр" (јенә орада).

ГЫЗЫЛБУЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сурмәли наһијәсиндә гышлаг ады [*23*, 64].

ГЫЗЫЛБУЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 135].

ГЫЗЫЛБУЛАГ ДИЗГАЛ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 136].

ГЫЗЫЛБУЛҒУН - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә мәзрә ады [*169*, 221]. Әсли Гызыл Булган. Азәрбајчан дилиндә гызыл (гырмызы) вә монголча булгаан "көч јурду", "алачыг" (Г.Д. Санжеев. Монгольские языки и диалекты. Уч.записки Института Востоковедения, IV, Л., 1952, с.91) сөзләриндән ибарәтдир. Нахчыванда XIX әсрдә Булған кәндинин ады илә мә'нача ејнидир.

ГЫЗЫЛБУРУН - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абаран маһалында кәнд ады [*169*, 234]. Кәнд орадакы Гызылбурун дағынын адындандыр. Гызылбурун дағынын ады XVIII әсрин әввәлләринә аид ермәничә мәнбәдә чәкилир [*150*, 365].

ГЫЗЫЛВӘНК - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында (сонра басаркечәр р-нунда кәнд ады (133, 131). 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Вулкан мәншәли олдуғуна көрә гырмызы рәнкә чалан дашдан тикилмиш гәдим килсә адыдыр. XIX әсрдә Гарс әјаләтиндә, Зәнкәзур вә Шуша гәзаларында 6 Гызылвәнж варды [*133, 131-132*]. Индики Ермәнистан әразисиндә илк "Гызылвәнк" XIV әсрдә Гарагојунлу дөвләтинин һакими Султан Јагубун бир фәрманында гејд олунур [*бах: 135*].

ГЫЗЫЛВӘНК - Ирәван ханлығынын Көјчә маһалында кәнд ады [*159*]. 1948-чи илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнддә ерменилөр јерләшдирилмишдир. 1978-чи илдә кәнд ерменичә Макенис адландырылмышдыр.

ГЫЗЫЛВӘНК - XVIII әсрин орталарында Ирәван әјаләтинин Гарнибасар наһијәсиндә монастыр ады [*150*, 352]. Ерменичә Гармирванк (јенә орада). Мәнбәдә вәнкин 684-чү илдә тикилдији гејд олунур (јенә орада).

ГЫЗЫЛВЕРӘН - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [*159*]. 1590-чы илә аид мәнбәдә кәндин ады Гызылвиран кимидир [*169*, 58]. Әсли Гызылвиранә, јә'ни "Гырмызы гала харабалығы". Јахынлыгдакы гырмызы рәнкли дашдан гала харабалығынын (халг ичәрисиндә "Гызгала") адындандыр. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Гарс даирәсиндә Саатверән вә Күлверән (орадакы Кул-гала харабалығынын адыдыр) [*133*] топонимләрилә мә'нача ејнидир.

ГЫЗЫЛВИРАН - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ағчагала наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 190]. Мәнбәдә кәндин һәм дә Һәсәнкөзү адландығы гејд олунур (јенә орада). Һәсәнкөзү исә "Һәсәң күзү", јә'ни Һәсән адлы шәхсә мәхсус *күз* "пајыз отлағы", "күзләк" мә'насындадыр. "Гырмызы дашдан тикилмиш гала харабалығы" мә'насындадыр.

ГЫЗЫЛВИРАН - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ағчагала наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 192].

ГЫЗЫЛВИРАН - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады [169, 204].

ГЫЗЫЛВИРАН - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 221].

ГЫЗЫЛВИРАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 94].

ГЫЗЫЛВИРАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 109]. "Башга ады Палчыглы" [*23*, 109]. Бах: Палчыглы.

ГЫЗЫЛВИРАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 3]. Мәнбәдә кәндин Гызылвиран кәнди јахынлығында јерләшдији гејд олунур [*23*, 36].

ГЫЗЫЛГАЈА - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ерменистанын Красноселск р-нунда) гышлаг ады [133]. XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг гышлаг ләғв едилмишдир.

ГЫЗЫЛГАЛА - Ирәван ханлығынын Гырхбулаг маһалында кәнд ады [*159*]. 1728-чи илә аид мәнбәдә чәкилир [*23*, 82]. "Зәнки чајынын кәнарында јерләшир" (јенә орада). 1828-1232-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмушдур [*159*]. Лакин сонра әһалинин бир һиссәси кери гајытмышдыр. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

ГЫЗЫЛГАЛА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Иғдыр наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 19].

ГЫЗЫЛГАЛА - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [*133*. *132*]. 1590-чы илдән мә'лумдур (169, 40). XIX әсрин сонларында кәнд дағылмышдыр.

ГЫЗЫЛГЫШЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 63].

ГЫЗЫЛГЫШЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәгд ады [*23*, 112].

ГЫЗЫЛГЫШЛАГ - Ирәван губернијасынын Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады [*133*, *132*]. XIX әсрин 30-чу илләриндә харичдән кәлмә ерменилөр дә кәлнб јерләшмишдир. Бундан сонра кәнддә әһали гарышыг јашамышдыр. XIX әсрин сонларында кәнд дағылмышдыр.

ГЫЗЫЛГОЧ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында (инди Гукасјан р-нунда) кәнд ады [*133*, *132*]. 1878-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ерменилөр јерләшдирилмишдир. 1938-чи

илдә кәнд ерманичә Верин Гукасјан адландырылмышдыр. 1956-чы илдән Гукасјан р-нунун мәркәзинә чеврилдикдән сонра 1960-чы илдә "Верин" сөзү атылмышдыр. 1990-чә идә ерманичә Ашоск адландырылмышдыр. Кәнд сухуру гырмызы рәнкә чалан јајлаг јеринин адындандыр. Јајлағын адындакы "гоч" сөзү гырмызы рәнкли дашдан јонулмуш "гоч дашларын"ы (гоч һејкәлләрини) билдирир. Азәрбајчан вә Ерманистан әразисиндә гоч һејкәлләрин (гоч дашларынын) мәншәји мә'лум дејил. Лакин онларын түрк мәншәли халглара мәнсуб олмасы шүбһәсиздир, һеч олмазса она көрә ки, Сибирдә ер.әв. 700-100-чү илләри әһатә едән Тагар археолжи мәдәнијјәтинин әһатә етдији Јенисејәтрафы әразидә вә Минусин чөкәклијиндә гоч һејкәлләри ашкар едилмишдир (С.В.Киселов. Древняя история Восточной Сибири, с.184, 442, 580). Азәрбајчанда ат вә гоч һејкәлләри Кәдәбәј, Кәлбәчәр, Дашкәсән вә Нахчыванда, Түркијә әразисиндә, о чүмләдән Аһисагада, Дијарбәкирдә, Пасианда, Әрзинчанда, Чылдырда вә Ванда вардыр (бах: М.Ф.Кырзыоғлу. Дәдә Горгут оғузнамәләри. I, Истамбул 1962, с.24).

ГЫЗЫЛГУЛЛА - Ирәван ханлығынын Сүрмәли маһалында кәнд ады [*159*]. 1590-чы илдән мә'лумдур [*169*, 256]. XIX әсрин орталарындан сонра ады чәкилмир. Әсли Гызыл Гүллә. 1728-чи илә аид мәнбәдә "Кызул-Гула" кими гејд олунмушдур [*170*, 63]. "Гызыл гүллә" дағынын ады илә адланмышдыр.

ГЫЗЫЛГУЛЛА - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады. XIX әсрин сонларындан сонра ады мәнбәләрдә чәкилмир. "Гызылгүллә" дағынын адындандыр.

ГЫЗЫЛГУЛЛА - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады (133, 132). Кәнд орадакы гырмызы дашдан тикилмиш гүлләнин ады илә адланмышдыр. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Кагызман даирәсиндә Гызылгүллә дағ вә Гызылгүллә кәнд адлары [*133*, *132*] илә ејнидир.

ГЫЗЫЛГУЛЛА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 94]. "Дарнәчај кәндинин јахынлығында јерләшир" (јенә орада).

ГЫЗЫЛДАГ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында үч дағын ады (133, 132).

ГЫЗЫЛДАГ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады (133, 132).

ГЫЗЫЛДАГ - Ирәван губернијасы Новобајазид гәзасындан Рәһманкәнд кәндинә мәхсус јајлағын ады [*136*, 32]. XIX әсрдә Гафгазда 7 Гызылдағ варды (133, 132).

ГЫЗЫЛДАҒЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 41].

ГЫЗЫЛДАШ - Амасија р-нунда кәнд ады. XIX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг дағылмыш вә кәнд ләғв едилмишдир. Гарс әјаләтиндә Гызылдаш дағынын (133, 132) ады илә адланмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Көјчә наһијәсиндә Гызыл-Таш кәндинин [*170*, 12] ады илә мә'нача ејнидир. XIX әсрдә Гафгазда 8 Гызылдаш варды (133, 132). Вулкан мәншәли олдуғуна көрә гырмызы рәнкә чалан гајалы дағын адыдыр. Азәрбајчанын Зәнкилан вә Шәки рајонларында Гызылдаш дағ адлары илә мә'нача ејнидир.

ГЫЗЫЛДАШ - Амасија р-нунда кәнд ады. Јени Гызылдаш да адланыр [*20*, 374]. 1948-1949-чу илләрдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд ләғв едилмишдир.

ГЫЗЫЛДАШ - Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында (инди Ерманистанын Гукасјан р-нунда) кәнд ады [*133*, *132*]. Гызыл Даш дағынын адындандыр.

ГЫЗЫЛДАШ - Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында дағ ады [*133*, 132]. Вулкан мәншәли олдуғуна көрә гырмызы рәнкә чалан гајалы дағын адыдыр. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Кагызман даирәсиндә вә һәмин әјаләтин Гарс даирәсиндә ики Гызылдаш дағ ады [*133*, *132*] илә мә'нача ејнидир.

ГЫЗЫЛДАШ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Көјчә наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 56].

ГЫЗЫЛДӘМИР - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [*133, 133*]. Мәнбәдә Гызыл Тамур кимидир (јенә орада). 1590-чы илдән мә'лумдур [*168*, 81]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Гызыл Тәмир кимидир [*170*, 49]. 1828-1831-чи илләрдә кәнддә харичдән кәлмә ермәниләр мәскунлашмышдыр. Сонралар азәрбајчанлылар сыхышдырылыб чыхарылмышдыр. 1935-чи илдә кәнд ермәничә Воскеваз адландырылмышдыр. XIX әсрин сонларына аид әдәбијјатда Гызыл Тејмур кими көстәрилмишдир. "Дәмир (Тејмур) адлы шәхсә мәнсуб гырмызы рәнкли јер" мә'насындадыр.

ГЫЗЫЛДӘРӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 131].

ГЫЗЫЛ ЕКРӘК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 50]. Азәрбајчан дилиндә гызыл (кәндин јерләшдији әразидә торпағын сухурунун гырмызы рәнкә чалмасына көрә) вә гәдим түрк мәншәли униграк тајфасынын адындан [бах: 78, 35] ја да Екрәк шәхс адындандыр ("Китаби-Дәдә Горгуд"да белә шәхс ады вардыр). Азәрбајчанда Игрыг (Губа р-ну) кәнд ады илә мәншәчә ејнидир.

ГЫЗЫЛЗАКИР - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [*133, 132*]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. 1728-чи илдән мә'лумдур [*170*, 15]. Әсли Гызыл Сенгир. Азәрбајчан дилиндә рәнк билдирән гызыл (гырмызы) вә түрк дилләриндә сегир "дағ бурну" [*93*, 495] сөзүндәндир. Еһтимал ки, Гарс әјаләтинин Әрдаһан даирәсиндә Куррсј-Закјар дағ ады илә [*133*] мә'нача ејнидир.

ГЫЗЫЛЗИЈАРӘТ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында ики дағ ады [*133, 132*]. 1. Ағмаған силсиләсиндә вулкан мәншәли зирвәдир. 2. Әләјәз дағынын уча зирвәләриндәндир (һүнд. 3900 м). Фәрманла ермәничә Тиринатар адландырылмышдыр.

ГЫЗЫЛЈАТАГ - Ирәван ханлығынын Талин маһалында кәнд ады [*159*]. XIX әсрин орталарындан сонра мәнбәләрдә чәкилмир. Торпағынын сухуру гырмызы рәнкә чалан гышлаг јериндә малдар елин јатаглары әсасында јаранмышдыр.

ГЫЗЫЛКӘНД - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 222]. Еһтимал ки, Гызыл шәхс адындан вә кәнд сөзүндәндир.

ГЫЗЫЛКИЛИСӘ - Аштарак р-нунда кәнд ады. 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Мәзрә наһијәсиндә кәнд [*23*, 61]. XIX әсрин 70-чи илләриндә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир (6, 169). 1886-чы илә аид мә'лумата көрә кәндин әһалиси ермәни иди. 1935-чи илдә кәнд ермәничә Кармиравап адландырылмышдыр. "Гырмызы рәнкли дашдан тикилмиш килсә" мә'насындадыр. XIX әсрдә Азәрбајчанда вә Ермәнистанда мөвчуд олмуш 20 Гызылкилсә топониминдән [133, 132] биридир.

ГЫЗЫЛКИЛСӘ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында үч кәнд ады (133, 132).

ГЫЗЫЛКИЛИСӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 132]. "Кәндин башга ады Таплычадыр" (јенә орада). Бах: Таплыча.

ГЫЗЫЛКИЛИСӘ - Ташир р-нунда кәнд ады. 1935-чи илдә Гызылдаш адландырылмышдыр. 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

ГЫЗЫЛКИЛИСӘ - Амасија р-нунда кәнд ады. 1918-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмушду. 1922-чи илдә аз һиссәси кери гајытмыш вә јенидән мәскунлашмышды. 1948-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүш вә кәнд ләғв едилмишдир.

ГЫЗЫЛКИЛИСӘ - Басаркечәр р-нунда кәнд ады. 1940-чы илдә кәнд Чичәкли адландырылмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

ГЫЗЫЛКИЛИСӘ - Ирәван ханлығынын Көјчә маһалында кәнд ады [*159*]. Дикәр ады Абдуллакәнддир. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [*159*].

ГЫЗЫЛКИЛИСӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтини Карби наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 94].

ГЫЗЫЛКИЛСӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 116]. Мәнбәдә кәндин Меһмет Әјјуб оғлуна мәхсус олдуғу көстәрилир (јенә орада).

ГЫЗЫЛКИЛИСӘ - 1727-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 16].

ГЫЗЫЛКӨЗ - 1727-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 12]. Һәмин мәнбәдә кәндин һәм дә Шәкәрбәјли адландығы гејд олунмушдур [*32*, 272]. "Гызылбулаг" мә'насындадыр.

ГЫЗЫЛ ЛАҒАН - Ирәван губернијасы Ечмиадзин гәзасында дағ ады (133, 132). Дағын адындакы лаған сөзүнүн (Ағлаған дағ адында олдуғу кими) мә'насы мә'лум дејил. Бах: Ағлаған.

ГЫЗЫЛЛАР - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында дағ [*133*, *132*] ады. Әсли Гызыллылар. XIX әсрин әввәлләриндә Нахчыванда вә Ирәван ханлығында јашамыш Гызыллы тајфасынын [*153*, 32] адындандыр. Дағ бу тајфанын јајлаг јери иди.

ГЫЗЫЛТӘПӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Мәзрә наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 15].

ГЫЗЫЛТӘПӘ - 1728-чи илдә Ирәван наһијәсинин Ширакел наһијәсиндә Ајдын (Арыг вәли) кәндинә мәхсус мәзрә ады [*23*, 128].

ГЫЗЫЛӨРӘН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Көјчә наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 12]. XVIII әсрин орталарына аид ерменичә мәнбәдә Гызылоран [*150*, 360] кимидир. Азәрбајчан дилиндә гызыл (гырмызы мә'насында) вә өрән (әсли виран) "унудулмуш гала дивары" [*143*, I, 2, 1219], "хараба гала" сөзләриндән ибарәтдир. Азәрбајчанда Мил дүзүндә Өрәнгала (Бејләган шәһәринин харабалығы) вә Ағдам р-нун Мәрзили кәнди јахынлығында Өрән-Пара топонимләри илә мә'нача ејнидир. Бах: Гызылверән.

ГЫЗЫЛӨРӘН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Көјчә наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 55]. "Кәндин башга ады Өјүд Ојрат" (јенә орада).

ГЫЗЫЛӨРӘН - Спитак (кечмиш Һамамлы) р-нунда кәнд ады. 1590-чы илә аид мә'луматда Гызыл Өрән [169, 68], 1728-чи илә аид мәнбәдә исә Гызыл Виранә кимидир [*170*, 69]. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермениләр јерләшдирилмишдир. 1922-чи илдән сонра әһалинин бир һиссәси гајыдараг јенидән мәскунлашмышдыр. 1946-чы илдә кәнд Шекован адландырылмышдыр. 1988-чи илдә кәндин азәрбајчанлылары говулмушдур. 1990-чы илдә кәнд Ашотк адландырылмышдыр.

ГЫЗЫЛЛЫЧА - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Зар наһијәсиндә кәнд ады [*162*, 326].

ГЫЗЫЛ МУРАД СИНАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 125].

ГЫЗЫЛСУРУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә јајлаг ады [*23*, 42]. Мәнбәдә јајлағын Мусадағда олдуғу гејд олунур (јенә орада).

ГЫЗЫЛТӘПӘ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында дағ ады [*133*, *133*]. Вулкан мәншәлидир. Гырмызы рәнкли сүхурдан ибарәт дағдыр.

ГЫЗЫЛ ХАРАБА - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [*133*, *133*]. 1918-чи илдә Азәрбајчанын әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Гырмызы рәнкли дашдан тикилмиш гала јахуд килсә харабалыглары нәзәрдә тутулур.

ГЫЗЫЛ ХАРАБА - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады (133, 133). Дикәр ады Ајрыча. 1831-чи илдә кәнддә 357 нәфәр ермәни јерләшдирилмиш [*20*, 302] вә ондан сонра азәрбајчанлылар тәдричән сыхышдырылыб чыхарылмышдыр.

ГЫЗЫЛХАРАБА - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады (133, 133).

ГЫЗЫЛЧАЈ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында чај ады (133, 133)

ГЫЗЫЛЧА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады [*32*, 247]. Мәнбәдә кәнддә 3 ермәни аиләсинин јашадығы гејд олунур (јенә орада).

ГЫЗЫЛЧА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 120].

ГЫЗЫЛЧА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Мәзрә наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 115].

ГЫЗЫЛЧАГ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанда Сисјан маһалында) кәнд ады [*133*]. 1918-чи илдә азәрбајчанлы әһали чыхарылмышдырө 1922-чи илдә аз һиссәси кери гајытмышдыр. 1988-чи илдә әһалиси јенидән Азәрбајчана говулмушдур. Гызылчаг дағынын адындандыр. Бах: Гызылчаг дағы.

ГЫЗЫЛЧАГ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан р-нунда) даг ады [*133*]. Дағын ады орада гызылчыг (зоғал) ("Китаби-Дәдә Горгуд"да зоғал "гызылчыг" сөзү илә ифадә олунмушдур) ағачларынын боллуғу илә бағлыдыр.

ГЫЗЫЛЧА КИЛСӘСИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Базарчај наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 156].

ГЫЗЫЛЧАЛЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Әрмус наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 252].

ГЫЗЫЛЧА МӘЗРӘСИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Мәвазијс-хатун наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 133].

ГЫЗЫЛЧЫГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [23, 128].

ГЫЛАГУР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [23, 94]. "Башга ады Әләбангулу" (јенә орада).

ГЫЛЫЧАНУЛЈА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 24].

ГЫЛЫЧАНСУФЛА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 24].

ГЫЛЫЧАН - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Корус р-нунда) кәнд ады. XX әсрин әввәлләриндә кәнд дағылмышдыр. Түрк мәншәли Килич тајфасынын адыны әкс етдирир. Бах: Гылычлы.

ГЫЛЫЧАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 23].

ГЫЛЫЧДАГ - Талин р-нунда кәнд ады. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Сусер адландырылмышдыр. Түрк дилләриндә *килич* "ашырым" сөзүндәндир.

ГЫЛЫЧ-ЈАТАГ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады (133, 136).

ГЫЛЫЧЛЫ - Ирәван губернијасынын Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады (133, 133). 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. XIX әсрин әввәлләриндә Түркијә әразисиндә јашајан бир тајфа Кылычлы адланырды [*113*, 84]. Мәншәчә гыпчагларын Килич тајфасына мәнсублур. Рус салнамәләриндә бу тајфа 1223-чү илдә Калка чајы үзәриндә вурушма илә әлагәдар олараг чәкилир (Полное собрание русских летописей. Том V. Л. 1926. с 18). Гарагалпагларда бир тајфа инди дә Кылышлы адланыр [бах: *76*, 87]. 1688-чи илә аид мә'лумата көрә "Гарабағын Аһиштабад арасында (јә'ни гышлағында) гышлајан бир ел Гылычлы адланырды [*167*]. Дикәр Гылычлы адлы тајфа Ширванда јашамыш, Русија Ширван ханлығыны ишғал етдикдән сонра һәмин тајфаны 1826-1828-чи илләрдә Рус-Иран мүһарибәсинин иштиракчысы В.Г.Мәдәтова бағышламышдыр. О исә гылычлылары Гарабаға көчүрмүшдүр.

ГЫЛЫЧЛЫ - Јелизаветпол губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (Ермәнистанын Сисјан р-нунда) кәнд ады [*133*, *133*]. 1948-чи илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд дағылмышдыр. Гылычлы тајфасынын адындандыр.

ГЫЛЫЧЛЫ МӘЗРӘ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Зар наһијәсиндә мәзрә ады [*169*, 326].

ГЫНДИВАЗ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләз гәзасында кәнд ады (133, 62). 1728-чи илә аид мәнбәдә Гындевас кимидир [*23*, 60]. Һәмин мәнбәдә кәнддә чәми 2 ермәни аиләсинин јашадығы гејд олунмушдур [*32*, 317]. 1828-1832-чи илләрдә кәнддә харичдән кәлмә ермәниләр дә јерләшдикдән сонра әһали гарышыг јашамышдыр [*159*]. 1918-чи илдән кәндин Азәрбајчанлы әһалиси говулмушдур. 1922-чи илдә әһали кери гајыдараг јенидән мәскунлашмышдыр. 1988-чи илдә кәндин азәрбајчанлылары Азәрбајчана говулмушдур. Фарс дилиндә *кунд*-"тәпә" вә гәдим түрк дилләриндә *вајс, вајз* (азәрбајчанча баз) - "сылдырым" (бах: Боз Абдал) сөзләриндән ибарәтдир.

ГЫНДАШЫН - Амасија р-нунда кәнд ады. XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг кәнд ләғв едилмишдир. Фарс дилиндә *кунд* "тәпә" вә *шен* "гум" [*145*, 256] сөзләриндән ибарәтдир. "Гум сухурлу тәпә" мә'насындадыр.

ГЫПЧАГ - Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 122]. XVII әсрин әвәлләриндә ады чәкилир [*150*, 364]. Ширак әјаләтиндә Гыпчаг монастыры да (895-чи илдән) тикилмишди. Килсә шүбһәсиз, гәдим түркмәншәли Гыпчаг тајфасынын адыны әкс етдирир. 1878-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир (6, 165). 1946-чы илдә кәнд ермәничә Һарич адландырылмышдыр. Гыпчагларын Чәнуби Гафгазда мәскунлашмасы мүхтәлиф вахтлара аиддир. Илк дәфә онлар еранын әввәлләриндә [бах: *79*], компакт һалда XIII әсрдә кәлмишләр. Азәрбајчанда Загатала р-нунда Гыпчаг кәнд вә Гыпчаг чај адлары илә мәншәчә ејнидир.

ГЫПЧАГ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады (133, 134).

ГЫПЧАГ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында јајла ады (133, 134).

ГЫПЧАГ ДҮЗҮ - Артик р-нунда дүзән ады. Ермәничә Гыпчаквајр адландырылмышдыр (6, 197).

ГЫРАГКӘНД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 122].

ГЫРАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 63]. Түрк дилләриндә *куран* "дүшәркә" сөзүндәндир. Бах: Итгыран.

ГЫРГЫ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Шәмшәдил р-нунда) кәнд ады. 1978-чи илдә кәнд ермәничә Артваберд адландырылмышдыр. 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Кәрки етнониминдән тәһрифдир. Бах: Кәрки.

ГЫРМЫЗЫАҒЫЛ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында гышлаг ады [*133*, *144*]. XIX әсрин сонларындан сонра ады чәкилмир. Азәрбајчан дилиндә рәнк билдирән гызыл (гышлағын јерләшдији әразини торпағынын гырмызымтыл олмасы) вә ағыл (гојун ағылы) сөзләриндән ибарәтдир.

ГЫРМЫЗЫГЫШЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 67].

ГЫРМЫЗЫКӘНД - Ирәван ханлығынын Көјчә маһалында кәнд ады. 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

ГЫРМЫЗЫ КҮНЕЈ - Ирәван губернијасынын Дәрәләјәз гәзасында дағ ады (133, 144).

ГЫРМЫЗЫЛЫ - Ирәван ханлығынын Талин маһалында кәнд ады. Јерли тәләффүз формасы Гырмызды. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Кармрашен адландырылмышдыр. 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

ГЫРМЫЗЫЛЫ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады (133, 14). Мәнбәдә Крмызлу кимидир (јенә орада).

ГЫРМЫЗЫЛУ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында хараба кәнд ады (133, 144).

ГЫРМЫЗЫТӘПӘ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады [*133, 144*].

ГЫРМЫЗЫТӘПӘ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында дағ ады [*133*].

ГЫРМЫЗЫ ХАРАБА - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында харабалыг ады (133, 144).

ГЫРХ БОЗАВӘНД - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [*133*]. XIX әсрин 70-чи илләриндә кәнддә ермәниләр дә мәскунлашмышдыр. 1886-чы илдә кәндин әһалиси азәрбајчанлылардан вә ермәнилардән ибарәт иди. Әсли Гырыглы Бозавәнддир. "Гырыглы кәндинин јахынлығындакы Бозавәнд" мә'насындадыр. Бозавәнд тајфасынын мәскунлашмасындан јаранмыш кәнддир. Азәрбајчанда Бозавәнд (Ағсу р-ну) кәнд ады илә ејнидир.

ГЫРХБУЛАГ - Ирәван ханлығында маһал ады. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [*11*, 164]. XVI әсрдән әввәл Ирәван әјаләтинин Котак (бах: Катак) маһалы адланырды [*135*, 50]. Маһал Гырхбулаг кәндинин ады илә адланмышдыр. Кәндин ады XVI әсрин әввәлләриндә чәкилир [150, 360]. Кәнд "Гырхбулаг" (ермәничә тәрчүмәси Хотатсахпур) [150, 360] булагларынын ады илә адланмышдыр. 1829-чу илдә кәндә Түркијәдән кәлмә ермәниләр дә мәскунлашмышлар. XX әсрин әввәлләриндә азәрбајчанлылар говулмушлар. 1940-чы илдә кәнд ермәничә Агунк адландырылмышдыр. Ирәван галасына су бу кур сулу булаглардан ахыдылырды [150, 351]. XIX әсрдә Гафгазда 10 Гырхбулаг варды (133, 153).

ГЫРХБУЛАГ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [133, 153]. 1590-чы илдә јајлаг ады иди [159, 258]. XIX әсрин сонларындан сонра мәнбәләрдә ады чәкилмир.

ГЫРХБУЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Мәзрә наһијәсиндә кәнд ады [23, 61].

ГЫРХДАШ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтиндә "Ағрыдаг тәрәфдә олан Гырхдаш јајлағы" [23, 71]. Түрк дилләриндә кырка "бәрк сүхурлу јүксәклик" (126, 329) вә даш (гаја) сөзләриндән ибарәтдир. Азәрбајчанда бир нечә Гырхгыз дағ вә јајлаг адларында кырк вә куз "һүндүр сылдырым саһилләри олан јарған" (бу барәдә бах: К. Сейидахманов. Варианты древнетюркского слово "куз" в топонимин Киргизии. "Ономастика Киргизии". I. Фрунзе, 1985) сөзләриндән ибарәтдир.

ГЫРХДӘЈИРМАН - Ирәван ханлығынын Артик маһалында кәнд ады. 1728-чи илә аид Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады кими гејд олунур [23, 131]. XIX әсрин орталарында азәрбајчанлылар говулмуш вә кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Хнаберд адландырылмышдыр. Түрк дилләриндә *кырка* "бәрк сүхурлу јүксәклик" [*126*, 329] вә Азәрбајчан дилиндә *дәјирман* сөзләриндән ибарәтдир.

ГЫРХТӘПӘ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады [*133, 153*]. Түрк дилләриндә *кырка* "бәрк сүхурлу јүксәклик" [*126*, 329] вә "тәпә" сөзләриндән ибарәтдир.

ГЫСЫРДАҒ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады [*133, 135*]. Мешәсиз, сејрәк биткили дағ мә'насындадыр.

ГЫСЫРДАҒ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан маһалында) дағ ады. Ермәничә Амупсар адландырылмышдыр [*20*, 165].

ГЫСЫРХАРАБА - Ирәван губернијасынын Дәрәләјәз маһалында кәнд ады [*133*]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Кәнд "Гысырдағ" адлы јердә гала харабалығынын адындандыр.

ГЫССАЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 121].

ГЫШЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә кәнд ады. (170,7)"Әһалиси Гәмәрли- Шәкиабад чамаатындандыр" (јенә орада).

ГЫШЛАГ - Ирəван губернијасынын Новобајазид гəзасында кəнд ады [*133, 135*]. XVII əсрин орталарындан мə'лумдур [*150*, 361]. 1949-чу илдə əһалиси Азəрбајчана көчүрүлдүкдəн сонра кəнд дағылмышдыр.

ГЫШЛАГ - Ирəван ханлығынын Зəнкибасар маһалында кəнд ады. Там ады Шаһкəлди гышлағы [*159*]. 1948-1949-чу иллəрдə əһалиси Азəрбајчана көчүрүлдүкдəн сонра кəнд дағылмышдыр.

ГЫШЛАГ - Ирəван губернијасыын Новобајазид гəзасында кəнд ады (133, 135).

ГЫШЛАГ АББАС - Ирəван губернијасынын Шəрур- Дəрəлəјəз гəзасында кəнд ады (133, 135).

ГЫШЛАГ'БУДАГБƏЈ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтининн Карби наһијəсиндə кəнд ады [*170*, 47]. Мəнбəдə гышлағын Тəрнəгут кəндинин əһалисинə мəхсус олмасы гејд олунмушдур (јенə орада).

ГЫШЛАГГУЗУ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Гырхбулаг наһијəсиндə кəнд ады [*170*, 4].

ГЫШЛАГ ДƏРВИШЛƏР - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Гырхбулаг наһијəсиндə кəнд ады [*170*, 4].

ГЫШЛАГ ЗҮЛФҮГАР - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Гырхбулаг наһијəсиндə кəнд ады [*170*, 3]. Мəнбəдə гышлағын Бојат тајфасына мəнсуб олмасы көстəрилир (јенə орада).

ГЫШЛАГ НƏЗƏРЛИ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Карби наһијəсиндə кəнд ады [*170*, 45]. Мəнбəдə гышлағын Гузукүдəнли тајфасына мəхсус олмасы көстəрилир [*170*, 47].

ГЫШЛАГ ПИРВЕРДИ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Гырхбулаг наһијəсиндə кəнд ады [*170*, 3].

ГЫШЛАГ ХАНАБАД - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Гырхбулаг наһијəсиндə кəнд ады [*170*, 4].

ГЫШЛАГ ЧАПАР - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Гырхбулаг наһијəсиндə кəнд ады [*170*, 4].

ГЫШЛАГ ШАҺҺҮСЕЈН - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Гырхбулаг наһијəсиндə кəнд ады [*170*, 4].

ГЫШЛАЛЫ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Аралыг наһијəсиндə кəнд ады [*170*, 20].

ГОВАГТƏПƏ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Абаран наһијəсиндə кəнд ады [*170*, 99]. Мəнбəдə кəндин һəм дə Дикбурун адландығы гејд олунур (јенə орада).

ГОВУН СЕЈФИДƏРƏ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Гарни наһијəсиндə кəнд ады [*23*, 49]. "Сејфидəрə јахынлығындакы Говунлу кəнди" мə'насындадыр.

ГОВУНЛУ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Аралыг наһијəсиндə кəнд ады [*23*, 70]. "Əһалиси Гузукүдəнли Гарасу чамаатындандыр" (јенə орада).

ГОВУНЛУ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Зарзəмин наһијəсиндə кəнд ады [*23*, 123].

ГОВУШУГ - Јелизаветпол (Кəнчə) губернијасынын Зəнкəзур гəзасында (инди Ермəнистанын Мегри р-нунда) кəнд ады [*133, 137*]. Мəнбəдə Ковшут кимидир (јенə орада).1988-чи илдə кəндин əһалиси Азəрбајчана говулмушдур.

ГОВШУД - Јелизаветпол (Кəнчə) губернијасынын Зəнкəзур гəзасында (инди Ермəнистанын Гафан р-нунда) кəнд ады [*133*]. 1988-чи илдə əһалиси Азəрбајчана говулмушдур. Түркмəнистанда Говшут, Говшутбəнд, Говшутјап, Говшухангала (бах: С.Атанијазов. Туркменистанын географик атларынын дүшиндиришли сөзлүги, с.104-105), Азəрбајчанда Говшутлу (башга ады Һүсејнбəјли) (Чəбрајыл р-ну) кəнд адлары көстəрир ки, Говшут тајфа адыдыр.

ГОГОРАН - Ирəван губернијасынны Александропол гəзасында (133, 63)Ермəнистанын шималында Ширак дағ белиндəн шимал-шəргдə дағ ады (60, 74). Гəдим түрк мəншəли Гугар (Гогар) тајфасынын адыны əкс етдирир.

ГОЗАҒАЧ - Ирәван ханлығынын Гырхбулаг маһалында кәнд ады [*159*]. XIX әсрин орталарындан сонра мәнбәләрдә ады чәкилмир. Кәндин ады орада гоз ағачынын боллуғу илә әлагәдар олмушдур.

ГОЗЛУЧА - Ирәван ханлығынын Дәрәләјәз маһалында кәнд ады. 1727-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә Гозлуча кәндин ады чәкилир [*170*, 15]. Һәмин мәнбәдә гејд олунур ки, кәнддә адам јашамыр. Шиә олдугларына көрә көчүбләр [*32*, 276]. 1949-чу илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд ләғв едилмишдир. "Гоз ағачы бол олан јер", "гозлуг" мә'насындадыр.

ГОЈЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 89]. "Кәндин башга ады Хочкирик" (јенә орада). 1949-чу илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд ләғв едилмишдир.

ГОЈЛУҒАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд иди [*23*, 114].

ГОЈТУЛ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады (133, 138). 1919-чу илдә әһалиси говулдугдан сонра ермәнләр јерләшмишләр. 1960-чы илдә кәнд ләғв едилмишдир. Түрк дилләриндә *гијтул* "дүшәркә" [З.Л.Будагов, II, 102] сөзүндәндир. Азәрбајчанда Гујтул (Дашкәсән р-ну) кәндинин ады илә ејни мә'нададыр.

ГОЈТУЛ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады [*133*, *138*]. 1727-чи илә аид мәнбәдә Гутјол кимидир [*32*, 283]. Мәнбәдә кәнддә 6 мүсәлман (азәрбајчанлы) аиләснин јашадығы гејд олунур (јенә орада). XIX әсрин 70-чи илләриндә кәнддә ермәниләр дә мәскунлашмыш, сонра азәрбајчанлылар сыхышдырылыб чыхарылмышдыр. 1987-чи илдә кәнд ермәничә Гетапи адландырылмышдыр. Түрк дилләриндә гијтул "дүшәркә" сөзүндәндир.

ГОЈТУР - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [*133*]. XIX әсрин II јарысында кәнддә ермәниләр дә мәскунлашмышлар. 1918-чи илдә кәндин азәрбајчанлы аиләләри говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. Еһтимал ки, түрк дилләриндә *көј* "кәнд" вә *төр* "јүксәк дағ өрүшү" [*79*, 476] сөзләриндән ибарәтдир.

ГОЈУЈАРЫГ МӘЗРӘСИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 204].

ГОЈУНЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 75]. Мәнбәдә кәндин Өмәр Мустафа оғлуна мәхсус олдуғу гејд олунур [23, 98]. Бах: Говунлу.

ГОЛ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады [*133*, *64*]. Бах, Коғ.

ГОЛГАТ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады (133, 64). Голгат дағынын адындандыр.

ГОЛГАТ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында ики дағын ады (133, 64).

ГОЛГОТ - Артик р-нунда кәнд ады. 1947-чи илдә кәнд ермәничә Геханист адландырылмышдыр. Түрк дилләриндә *гол* - "вади" вә *кот* монголча хот "дүшәркә" сөзләриндән ибарәтдир. Дағлыг Гарабағда Гочогот кәнд ады илә мә'нача ејнидир. Бах: Бурун-Гот.

ГОЛДАШ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли гәзасында кәнд ады [*170*, 17]. XIX әсрдә Кутаиси губернијасынын Лечхум гәзасында Гол-Даш дағ ады [*133*] илә мә'нача ејнидир.

ГОМАДЗОР - XVIII әсрин орталарында ермәничә мәнбәдә Көјчә маһалында кәнд ады [*150*, 361]. XIX әсрин ахырында Новобајазид гәзасында Комадзор кимидир (133, 135). Шәрги Түркијәдә Басин маһалында Гомадзор наһијәсинин (159, 46) адындандыр. Кәтирилмә аддыр.

ГОМАРАН - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады (133, 71). Мәнбәдә Гумаран кимидир (јенә орада). Күмаран да адланмышдыр. 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә

Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1922-чи илдән сонра әһалинин бир һиссәси гајыдараг ермәниләрлә гарышыг јашамышдыр. 1988-чи илдә кәндин азәрбајчанлы әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Дәрзили (бах) тајфасынын гышлагларындандыр [*103,* 152]. XIX әсрдә Азәчрбајчанда Чавад гәзасында Пир Гумаран гышлаг ады (133, 202) илә күман ки, мә'нача ејнидир. Она көрә дә XIX әсрин ахырларында Гомаран - Дәрзили дә адланмышдыр (133, 71). Гомаран дағынын адындандыр.

ГОМАРАН - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) даг ады [*133, 71*]. Јерли тәләффүз формасы Күмаран. Дағын ады ком вә аран һиссәләриндән ибарәтдир. Чәнуби Гафгазда бир сыра түркмәншәли топонимләр ком, кум (гом, гум) сөзүндән дүзәлмишдир. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Кагызман даирәсиндә Агут-Ком, Вајз-Ком, Бајрам-Ком, һәмин әјаләтин Олтин даирәсиндә Агит-Ком, һәмин әјаләтин Гарс даирәсиндә Ағ-Ком, Дағыстан әјаләтинин Күрә даирәсиндә Хәзәр-Ком, Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында Гара-Ком, Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында Гуру-Ком [*133*] топонимләриндә бу сөз вардыр. XVII әср ермәни мүәллифинин әсәриндә Ирәван јахынлығында Гомадзор ("Гомдәрә") топонимини гејд едир [*91,* 28]. XIX әсрдә Бакы губернијасынын Чавад гәзасында Корус-Гум кәнд ады да бу сыраја дахил едилә биләр. Монгол дилиндә гом "кениш вади", "степ" [*126,* 150], Иран дилләриндә ком "дәрә" [*126,* 227] мә'наларындадыр. Топонимин икинчи һиссәси олан "аран" сөзү исә гәдим түрк дилләриндә гышлаг мә'наларындадыр. 1588-чи илә аид түркчә мәнбәдә Күрдән чәнубдакы Азәрбајчан әразисиндә гышлаг сөзү әвәзинә "аран" сөзү ишләдилмишдир [*169*]. Мә'лум олдуғу кими, бу әрази һәлә еранын әввәлләриндә Аран адланырды. Сонра да Албан өлкәсинин икинчи ады кими танынмышдыр. Она көрә дә көрүнүр, гәдимдә дағын әтәји малдар елләрин гышлаг јери олдуғуна көрә Гомаран "гышлаг вадиси (дәрәси)" адланмышдыр. Дағын "аран" һиссәси һәм дә гәдим түрк мәншәли Аран тајфасынын ады илә әлагәдар ола биләр (бу тајфа барәдә бах: *14*). Бу тајфанын ады илә һәлә VII әсрә аид ермәничә мәнбәдә Албанијада Аранджнак (јә'ни Аранчы, инди Товуз р-нунда Аранчы тәпәләри), XIII әсрә аид ермәничә епиграфик мәнбәдә Дағлыг Гарабағда Езнарантс (Јазы-Аран), Һрандашантс (Аран-Даш) (бах: *82*), индики Әскәран (Әски-Аран адынын тәһрифи), XIV әсрин әввәлләриндә Дағлыг Гарабағда Ават-Аран (јә'ни "Ават кәнди јахынлығындакы Аран кәнди" - 1828-чи илдә кәлмә ермәниләр јерләшдикдән сонра Аветаранс), индики Аранзәмин, Товуз р-нунда Аран кәнди вә Арандаг даг топонимләри мә'лумдур.

ГОМАРАТ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан маһалында) кәнд ады [*133*]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Кәндин ады түрк дилләриндә гом "дәрә" сөзүндән вә XIII әсрдә монголларын тәркибиндә кәлмиш Ојрат тајфасынын адындан ибарәтдир. Ојрат тајфасынын Дорбәт вә Әләт голларынын адлары Шәрги Анадолуда Алетлу, Ирәван әјаләтиндә Әләтли, Азәрбајчанда - Гарабағда Чинли - Дорбәтли вә Хачын Дорбәтли, Гарадаг р-нунда Әләт топонимләриндә, Ојрат тајфасынын ады исә Ағдаш р-нунда Араткәнд топониминдә әксини тапмышдыр.

ГОМИК - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында гышлаг ады. (133, 64) XIX әсрин сонларындан сонра кәндин ады мәнбәләрдә чәкилмир. Гарс әјаләтинин Кагызман даирәсиндә Комик кәнд вә хараба адлары (133, 139) илә ејнидир.

ГОНАГГЫРАН - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [*133, 139*]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ширакел наһијәсиндә кәнд ады кими гејд олунур [*23,* 135]. 1878-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир (6, 165). 1940-чы илдә кәнд ермәничә Ширак адландырылмышдыр (ермәни тарихчиләри Ширак адынын гәдим түрк мәншәли етноним олдуғуну һәлә билмирләр). Түрк дилләриндә *кунак, конак* "дајаначаг", "истираһәт јери" [*93,* 51] вә курен "һәрби дүшәркә" (бах: Итгыран) сөзләриндән ибарәтдир. XIX әсрдә Шимали Гафгазда Кубан әјаләтинин Мајкоп даирәсиндә Кунаг-Тау (даг ады) вә Кунак-тәпә (133, 148), Загатала даирәсиндә

Кунах-Ај (дағ вә чај ады), Батум әјаләтинин Батум даирәсиндә Гонаг-Чир (чај ады) топонимләрилә мә'нача ејнидир. Орта әсрләрдә Сүрмәлидән чәнуб-шәргдә Кунак галасы (инди Түркијәдә "Гарагала" ады илә галыр) адлы гала варды [*129*, 253].

ГОНАГКӨРМӘЗ - Ирәван ханлығынын Дәрәчичәк маһалында кәнд ады [*159*]. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндә ибарәт әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. Гонагкөрмәз дағынын адындандыр.

ГОНАГКӨРМӘЗ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистан әразисиндәдир) дағ ады [*133*, *139*]. Дағын ады "гонаг (јә'ни малдар ел) сахламајан", "гонаг истәмәјән" (јә'ни "јајлаг үчүн әлверишли олмајан") мә'насындадыр. Азәрбајчанда Гонагкөрмәз (Губа рајону) вә Гонаг-Көрмүр (Дашкәсән р-иу) дағ адлары илә мә'нача ејнидир.

ГОНУРА КӘНДИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хыизирәк наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 7]. Еһтимал ки, түркчә көј - "кәнд" вә монголча иуруу - "дағ бели", "ашырым" (Русско-монгольский словарь, М., 1960, с.738) сөзләриндән ибарәтдир.

ГОНЧАЛЫ - Амасија р-нунда кәнд ады. 1918-1920-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра 1926-чы илә гәдәр кәнд бош галмышдыр. 1926-1960-чы илләрдә кәнддә ермәниләр јашамышлар. Соира онлар Күмријә көчдүкдән сонра Азәрбајчан түркләри мәскуилашмышлар [*20*, 374]. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчвана говулмушдур. 1990-чы илдә кәнд ермәничә Заришад адландырылмышдыр. Еһтимал ки, мәншәчә Анадолудакы Гонча кәндиндән чыхмыш аиләләрин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Бах: Хаичаллы.

ГОРАГЫШЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 121]. Түрк дилләриндә кора "гышлагда мал-гаранын кечәләр салынмасы үчүн тикинти" вә гышлаг сөзләриндән ибарәтдир.

ГОРГУДУС - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 116]. Горгуд шәхс адындан ибарәтдир. Адын сонундакы "*ус*" јунан дили мәншәли шәкилчидир.

ГОРС - Ирәван губернијасынын Шәрур Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады [*133*, *66*]. Албанија вә она битишик бөлкәләрдә, о сырадан индики Ермәнистан әразисиндә јашамыш гәдим түрк мәншәли Горус (Корус) тајфасынын адыны әкс етдирир. Азәрбајчанда индики Дәвәчи р-нун әразиси еркән орта әсрләрдә бу елин ады илә Хурсан адланырды. Она көрә индики Чыраггаланын јерләшдији гаја да "Хурус гајасы" ады илә мә'лумдур. Һәмин тајфа шимал-шәрги Азәрбајчанда III әсрдә јашајырды. Бу тајфанын ады илә бағлы дикәр топоним "Албан тарихи"ндә ермәничә јазылышда Гороз галасы кими чәкилир ("Албан тарихи", III китаб, 16-чы фәсил) ки, бу да орта әсрләрдәки Корус кәнди вә маһалыдыр. Бундан башга бу етноним Нахчыванда Хурс, Гарабағда Хорус (Хоруз), Тифлис губернијасынын Ахалкалаки гәзасында Хоросдаг, Ахалсих гәзасында Горос-Хараба, Кутаиси гәзасында Хоросдаг, Ставропол губернијасында Керос вә индики Грозны топонимләриндә галмышдыр (кениш мә'лумат үчүн бах: Г.Ә.Гејбуллајев. Гарабағ. Бакы, 1990, с.101-104).

ГОРС КӘНДИ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында хараба кәнд ады (133, 66).

ГОРСУХЛУ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында хараба кәнд ады (133). Корсухлу кимидир.

ГОРТУН - Ирәван губернијасынны Ирәван гәзасында кәнд ады (133, 66) Дикәр ады Јухары Чанахчы (јенә орада).

ГОРУГ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады. Сәлчуг оғузларынын Карык тајфасынын адыны әкс етдирир. Ордубад р-иунда Горуглар (Әсли Карыглар) кәндининин ады илә мәншәчә ејнидир. Гејд етмәк лазымдыр ки, Азәрбајчанда вә Ермәнистанда бу тајфанын ады илә бағлы бә'зи топонимләр сонралар тәһриф олунараг халг гәһрәманы Короғлу ады илә ејниләшдирилмишдир. Бах: Короғлу к.

ГОРУГКҮНЕЈ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [*136*, 64].

ГОРУГКҮНЕЈ -Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады [*133, 141*]. Дағын ады онун күнеј һиссәсинин горуг (феодала мәхсус јер отлаг олдуғуна көрә малдар ел орадан јајлаг мәгсәдилә истифадә еләә билмәзди) олмасы илә бағлыдыр.

ГОРХМАЗ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [*133, 141*]. Там ады "Горхмаз кәдији". XIX әсрин сонларындан сонра мәнбәләрдә гејд олунмур. 1590-чы илә аид мәнбәдә јајлаг ады [*169*, 334]. XIX әсрин сонларындан мәнбәләрдә гејд олунмур. Кәндин ады Азәрбајҹан дилиндәки *горуг* (хана, феодала мәнсуб олдуғуна көрә малдар елин јајлаг үчүн истифадә едә билмәдијн јер) вә түрк дилләриндә *мсс* "дағын ҹәнуб јамачы", "дағын мешәсиз ҹәнуб һиссәси", "дағын күндүшән тәрәфи" [*126*, 369] сөзләриндән ибарәтдир. Бах: Јардмаз вә Чобан Кәрәкмәз.

ГОРЧИБӘК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады. (170). Еһтимал ки, Горчибәк шәхс адындандыр.Шәхс ады исә түрк дилләриндә горчи "силаһ дашыјан" , "султан гвардијасынын үзвү" (монголча хорчи "атычы") сөзүндәндир. Түркијәдә, Ерменистанда вә Ҹәнуби Азәрбајҹанда бу сөздән дүзәлмиш чохлу топонимләр вардыр. Бә'зи тәдгигатчылар јанлыш олараг топонимләрдә бу сөзү "күрчү" етноними һесаб едирләр. Мәсәлән, В.И.Савина Ҹәнуби Азәрбајҹанда Деһ-Күрчү, Иранын Кирманшаһ әјаләтиндә Горчи-Бајан, Мәркәзи Иранда Гасымабад-Горчи, Мазандаранда Горчигала вә б. кәнд адларыны күрчү етноними илә әлагәләндирмишдир. (В.И.Савина, Көст. әсәри, с. 60).

ГОРЧУЛУ - Раздан р-нунда кәнд. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајҹана говулмушдур. Түрк дилләриндә *горчи* "силаһ дашыјан", "султан гвардијасынын үзвү" сөзүндәндир.

ГОРЧУЛУ - Октемберјан р-нунда кәнд ады. 1946-чы илдә ерменичә Маргашат адландырылмышдыр.

ГОРЧУӨРӘН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Көјчә наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 12].

ГОТУЗ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады (133, 142). 1949-чу илдә әһалиси Азәрбајҹана көчүрүлдүкдән сонра кәнд дағылмышдыр. 1577-чи илдә Шаһ II Исмајылын фәрманында Чухур Сә'д маһалында Кутузвәнк кәндинин ады гејд олунур [*134*, 188]. Готуз дағынын адындандыр. Бах: Готуз дағы. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Әрдәһан даирәсиндә Готуз - Көј кәнд харабалығынын [*133*] ады илә мә'нача ејнидир. Түрк дилләриндә кут, гут гышлагда "дүшәркә", "дајаначаг", "гутан" сөзүндән вә јунанча "ус" шәкилчисиндән ибарәтдир.

ГОТУЗ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында дағ ады [*133, 142*]. Түрк дилләриндә *гут* "мөһкәмләндирилмиш јер" вә "уз" сөзләриндән ибарәтдир. XVII әсрин әввәлләринә аид ерменичә мәнбәдә Котис кимидир [*150*, 116]. Топоними "гот" һиссәси "гут", "кут" шәклиндә Ерменистан әразисиндә бир сыра топонимләрдә дә әксини тапмыгдыр (бах: Бурун-гот). Топонимин "уз" һиссәси ҹоғрафи адларда (мәс: Азәрбајҹанда Маговуз, Чирагуз, Шатарыз, Дағлыг Гарабағда Авдур кәндинин әразисиндә Бугуз галасынын ады вә с.) бир нечә мә'наја маликдир. 1. "сәтһ", "үз" билдирир; мәс: Хартуз (Зәнкилан р-ну) топониминдә бу сөз дағын сәтһинин харт (метал аләт вә силаһ итиләмәк үчүн истифадә олунан харт - дашы) дашындан ибарәт олдуғуну билдирир; Јахуд Шәки р-нунда Алазан-Әјричај вадисинин ҹәнуб һиссәсиндә Дашүз јүксәклијинин ады. Јүксәклијин бир тәрәфини Билан дүзү, дикәр тәрәфини Сарыча дүзү тутур. Бу јүксәклијин сәтһи назик торпаг гатындан алтда һәгигәтән дашлыгдыр. 2. Бә'зи топонимләрдә гәдим түрк мәншәли Уз тајфасынын адыны әкс етдирир (Магов+уз, Чираг+уз вә с.). Хагани Ширвани дә Азәрбајҹанда Узкәнд јахуд Озкәнд топонимини гејд едир. XIX әсрин әввәлләринә аид мә'луматда Зәнкәзурун Сисјан маһалында әһалиси азәрбајҹанлылардан ибарәт Уз кәндинин ады чәкилир. Готуз топониминдә "*уз*" сөзү түрк дилләриндә "дәрә" (70, 22) мә'насындадыр.

ГОТУР - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [*133, 42*]. Мәнбәдә Котур кимидир (јенә орада). 1831-чи илдә кәнддә хариҹдән кәлмә ермә-

нилəр јерлəшдирилдикдəн сонра əhали гарышыг јашамышдыр. 1918-чи илдə кəндин азəрбајчанлы hиссəси говулмушдур. 1935-чи илдə кəнд ермəничə Гетапи адландырылмышдыр. 1960-чы илдə кəнд ләғв едилмишдир. "Готур" сөзүндəн ибарəт топонимлəрин həр биринин дəгиг мəншəјини ајдынлашдырмаг чəтиндир. Бунларын бə'зилəри əhалинин həрəкəти илə кəтирилмə адлардыр. XI əсрə аид мəнбəдə Шəрги Анадолунун Андзах əјалəтиндə Котор галасынын ады чəкилир [*110*, 112]. Готур адлы бир гала (Готурчај кəнарында) XIII əсрə мəнбəјиндə Чəнуби Азəрбајчанда Хој шəhəриндəн гəрбдə гејд олунур [*129*, 199]. Дағ адларында "готур" сөзү ики мə'нададыр. 1.Дағын сејрəк биткили олмасыны билдирир. 2. Түрк диллəриндə *кутур (кудур)* "далғавары дағ", "далғавары јүксəклик" (Азəрбајчан дилиндə *кудру* сөзү бу мə'нададыр) билдирир. Су мəнбəји (əсасəн булаг) адларында исə бу сөз кечмишдə готурлуг хəстəлијини мүаличə етмəк үчүн истифадə олунан минерал су билдирир. Азəрбајчанда Готурдағ (Шəрур р-ну) дағ ады илə мə'нача ејнидир. Бу мə'нада готур сөзү Дағлыг Гарабағда 1283-чү илə аид ермəничə мəнбəдə гејд олунан Катур-Чат (*готур-* "сејрəк биткили дағ" вə түрк диллəриндə *чат, шат* "алчаг сыра дағ" сөзлəриндəн) кəнд адында [*82*] вə XIV əсрдə Тејмурлəнкин Гарабағда гышламасы илə əлагəдар hадисəлəрдə ады чəкилəн Готуркəнд (гејд едилмəлидир ки, Азəрбајчанда "кəнд" сөзү илк дəфə мəhз бу топонимдəн мə'лумдур) кəнд адында [33] əксини тапмышдыр. XIX əсрдə Чəнуби Гафгаз да 2 Готурлу вə 4 Котуркəнд ады варды [*133*, 142]. Готур, Готурата, Готуртəпə, Готурдағ топонимлəри Түркмəнистанда да вардыр (*Атанијазов С. Көст.* лүғəти, с. 82).

ГОТУР - Спитак р-нунда кəнд ады. 1920-чи илдə əhалиси говулдугдан сонра кəнд дағылмышдыр. Дигəр ады Араздəјəн. 1728-чи илə аид мəнбəдə Ирəван əјалəтинин Аралыг наhијəсиндə "Шејүклү елинə мəнсуб Готурлу гышлаг" кими гејд олунмушдур [*170*, 20]. Готургышлаг ады "Готурлу булағынын əразисиндə гышлаг" мə'насындадыр.

ГОТУР - Јехегнадзор р-нунда кəнд ады. XIX əсрин орталарында кəндин əhалиси говулмуш вə Түркијəдəн кəлмə ермəнилəр јерлəшдирилмишдир. 1886-чы илдə кəндин əhалиси ермəни иди.

ГОТУР - Ирəван губернијасынын Ирəван гəзасында кəнд ады. Башга ады Араздајан (133, 142). Бах, Араздајан.

ГОТУРБУЛАГ - Тифлис губернијасынын Борчалы гəз(асында сонра Ермəнистанын Чалалоғлу р-нунда) 1935-чи илдə кəнд ермəничə Гатнахпур адландырылмышдыр. Кəнд адыны орадакы Готурбулагдан (готурлуг хəстəлијини мүаличə етмəк үчүн истифадə олунан минерал булагдан) алмышдыр.

ГОТУРБУЛАГ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Карби наhијəсиндə кəнд ады [*170*, 46].

ГОТУРВƏНК - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Гарни наhијəсиндə кəнд ады. Мəнбəдə кəндин həм дə Тəрəкəмəлəр адландығы көстəрилир [*170*, 70].

ГОТУРВƏНК - Јелизаветпол (Кəнчə) губернијасынын Зəнкəзур гəзасында (инди Ермəнистанын Меғри р-нунда) кəнд ады. 1988-чи илдə əhалиси Азəрбајчана говулмушдур. Орадакы гəдим килсə (вəнк) харабалығынын адындандыр. Јерли тəлəффүз формасы həм Горугвəнк, həм дə Кəдиквəнкдир.

ГОТУРЛУ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Аралыг наhијəсиндə кəнд ады [*23*, 70]. "Əhалиси Шејикли чамаатындандыр" (јенə орада).

ГОХТ - Ирəван губернијасынын Ирəван гəзасында кəнд ады (133, 142). Мəнбəдə Кохт кимидир (јенə орада). 1590-чы илдəн мə'лумдур [*167*, 204]. 1918-чи илдə əhалиси ермəнилəр тəрəфиндəн говулдугдан сонра кəнд дағыдылмышдыр [*11*, 164]. Колт адынын ермəничə (ермəни дилиндə XI-XII əсрлəрə гəдəр "л" сəси јох иди, ону "ғ" сəси əвəз едирди) тəлəффүзү вə јазылышыдыр. Азəрбајчан əразисиндə Коғт (əсли Колт) кəнди Албан тарихчиси Муса Каланкатлы тəрəфиндəн чəкилмишдир. ("Албан тарихи", III китаб, 8-чи фəсил) XIX əсрин сонларында Ирəван гəзасында ики Гохт (јахуд, Когт) кəнди варды: Ермəни Когту вə Татар (јə'ни азəрбајчанлы) Когту. Гəдим түрк мəншəли Кол тајфасынын адындан вə чəм билдирəн "т" шəкилчисиндəн ибарəтдир.

ГОХУТТӘПӘ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында дағ ады [*133, 142*]. Голут јахуд Колут адынын гәдим ермәни дилиндә "л" сәсинин олмамасылә "ғ" сәси илә јазылыш формасыдыр. Гәдим түрк мәншәли Кол јахуд Гол тајфасынын адындан вә чәм билдирән - ут шәкилчисиндән ибарәтдир.

ГОЧБАШ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [*133, 142*]. XIX әсрин сонларындан сонра мәнбәләрдә ады чәкилмир. Бах: Гоч-Баш дағы.

ГОЧБАШ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында дағ ады [*133, 142*]. "Башында гоч (вәһши еркәк гојун вә ја кечи) јашајан дағ" мә'насындадыр. Азәрбајчанда Дағлыг Гарабағда Гоч-бәк (гоч вә гәдим түркчә *бәк* "тәпә" сөзүндән) вә Кәлбәчәр р-нунда Гочдағ дағ адлары илә мә'нача ејнидир.

ГОЧБӘЈ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасынын Дәрәләјәз маһалында кәнд ады [*133, 137*]. 1727-чи илә аид мәнбәдә Гочубәј кимидир [*23, 59*]. Мәнбәдә дејнлир ки, бу кәнддә адам јашамыр, гоншу кәндләрдән кәлиб әкиббичирләр (јенә орада). 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Әсли түрк дилләриндә гоч (вәһши еркәк гојун вә ја дағ кечиси) вә бәк "тәпә" сөзләриндән ибарәтдир. "Гоч" олан (јашајан) тәпә" мә'насындадыр. Азәрбајчанда Дағлыг Гарабағда Гочбәк дағ ады илә мә'нача ејнидир.

ГОЧГАР ГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 122]. Гоч вә гар (Бах Бабакар) сөзләриндән ибарәтдир. "Гоч гајасы" мә'насындадыр. XIX әсрдә Шимали Гафгазда Тер әјаләтинин Налчик даирәсиндә Кочкар-Таш чај, һәмин әјаләтин Хасавјурт даирәсиндә Кочкар кәнд, Дағыстан әјаләтинни Тејмурханшура даирәсиндә Кочкар-Гум тәпә адлары (133, 143) илә мәнача ејнидир.

ГОЧКЕЈИХ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады [*133, 66*]. Түрк дилләриндә гоч (еркәк) вә кејик ("Китаби-Дәдә Горгуд"да кејик "чејран" мә'насындадыр) "чејран" сөзләриндән ибарәтдир. "Гоч кејик олан дағ" демәкдир.

ГОЧӘРИУС - XVIII әсрин орталарында Ирәван әјаләтиндә кәнд ады [*150*, 209]. Гочәри адындан вә ермәни дилиндә јунан дили мәншәли "ус" шәкилчисиндән ибарәтдир.

ГОЧУ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтиндә јајлаг ады. "Шәһәр (Ирәван) чамааты јајлајыр" [*169*, 76].

ГОЧА ГУРД ЈЕРИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә гышлаг ады [*23*, 123].

ГОЧА ӘҺМӘД КӘНДИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 122]. Әсли Хачә Әһмәд кәнди.

ГОЧАӘҺМӘД - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ирәван гәзасында кәнд ады. Дикәр ады Шејхләр [*169*, 61]. Әсли Хачә Әһмәд.

ГОШ - Әштәрәк р-нунда кәнд ады. 1590-чы илә аид мәнбәдә Рәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә Гош кәнди гејд олунур [*169*, 67]. XIX әсрин әввәлләриндән сонра әһалиси гарышыг (азәрбајчанлы вә ермәни) олмушдур. 1918-чи илдә кәндин азәрбајчанлы һиссәси говулмушдур. Түрк дилләриндә гош, кош "көчәбә", "малдар елин јајлағда дүшәркәси" мә'насындадыр [*143*, II, 21]. Азәрбајчанда Кеш-Гутан (Гах р-ну), Кеш-Кутан (Газах р-ну), Кош-кутан (Губа р-ну), Хош-Кәдик (Лачын р-ну) вә с. кәнд адларындакы *кош* вә *хош* (мүгајисә ет: Дағыстанда азәрбајчанлыларын јашадығы Хош-Мәнзил кәндинин ады) сөзү илә мә'нача ејнидир. Илк дәфә Сисаканда (индики Зәнкәзурда) Кош адлы кәнд "Албан тарихи"ндә гејд олунур ("Албан тарихи", III китаб, 3 фәсил). Хош адлы кәнд Бабәк үсјаны (816-837) илә әлагәдар олараг Чәнуби Азәрбајчанда әрәб мәнбәләриндә чәкилир. XVIII әсрин әввәлләриндә Ирәван әјаләтинин Ниг маһалында Кош кәнди һәм дә монастыр ады иди [*150*, 364]. Ермәничә мәнбәдә гејд олунур ки, монастыр Кош кәндинин ады илә адланмышдыр [*150*, 364]. Кош вә гоншу Агнатун (Агин топониминдән вә түркчә *тун* "тәпә" сөзләриндән) кәндләри бу монастыра мәхсус иди.

ГОШАБУЛАГ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады [*133*]. Дағ орадакы јанашы ики булағын "Гоша булаг"ын адындандыр.

ГОШАБУЛАГ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [*133*]. 1919-чу илдә әһалисн говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

ГОШАВӘНК - Агин р-нунда кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир [*159*]. 1950-чи илдә кәнд ермәничә Һајкадзор адландырылмышдыр. Кәнд орада орта әсрләрдән мә'лум олан "Гошавәнк" килсәсинин [*150*, 70] адындандыр. Ани шәһәриндән 4 км узагда јерләшән бу монастыр X әсрдә тикилмишдир. Дикәр ады Һоромос олмушдур [*57*, 555] ки, бу да ермәни дилиндә бизанслара верилән Һором (әсли Урум) адындандыр. Орта әсрләрдә Албанијада Гошавәнк (XII вә албан тарихчиси Мхитар Гошун адындан) килсә ады илә ејнидир.

ГОШАДИЗӘ - Ирәван ханлығынын Дәрәчичәк маһалында кәнд ады [*159*]. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Азәрбајчан дилиндә *гоша* (јанашы) вә *дизә* "гала" сөзләриндәндир. Дикәр ады Гошадәрә иди [*159*].

ГОШАЈАТАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 125]. Хәлилкәнд дә адланыр (јенә орада).

ГОШАЈАТАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [23, 135]. "Башга ады Бәһәнләр" (јенә орада).

ГОШАКӘЛ - Ичәван р-нунда көл ады. XIX әсрин 30-чу илләриндә көл ермәничә Гошалич адландырылмышдыр.

ГОШАТӘПӘ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады [*133*]. XVII әсрин әввәлләринә аид ермәничә мәнбәдә гејд олунур ки, икитәпәли дағдыр [*150*, 223]. Азәрбајчан дилиндәки гоша (јанашы, ики) вә тәпә сөзләриндән ибарәтдир.

ГРАМПА - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [*132*, *66*]. 1590-чы илә аид мәнбәдә Кәрәнпа [*169*, 81]. 1727-чи илә аид мәнбәдә Кәрәмла кимидир вә онун һәмзәли кәндинә мәхсус мәзрәнин (әкин јеринин) ады олдуғу гејд олунур [*32*, 258]. Мәзрәдә 5 азәрбајчанлы евли киши вә 2 субај оғлан јашајырды (јенә орада). XIX әсрин әввәлләриндән әһалиси Азәрбајчан түркләриндән вә ермәниләрдән ибарәт кәнд кими мә'лумдур. 1918-чи илдә кәндин азәрбајчанлы әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1978-чи илдә кәнд ермәничә Тсназак адландырылмышдыр. Бах: Ашағы Грампа вә Јухары Грампа. Анадолуда XIII-XIX әсрләрдә Амасија, Токат вә Сивас бөлкәләриндә јашамыш Улу Јүрјүк тајфа иттифагынын (Илбәјли, Чәпни, Гулагузлу, Таглу, Кәјчәли, Шәрәффәддинлу, Баллу, Чопанлу, Озлу, Гырыглы, Әлибәјли вә Кәрампа) Кәрампа голунун [*34*, 186] адыны әкс етдирир.

ГРАЧБАҒ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады (133, 144). Дикәр ады Тәзәкәнд. Әсли Гарачыбағ. "Гарачыларын бағы" мә'насындадыр. XIX әсрдә Батум әјаләтинин Артвин даирәсиндә Крачтәпә дағ ады (133, 144) илә мәнача ејнидир.

ГУГАР - Ермәнистанда Пәмбәк бөлкәсиндә тарихи маһал ады. Ермәни мәнбәләриндә Гугарк кими V әсрдән чәкилир. (Мојсеј Хоренаси, II китаб, 8-чи фәсил). Бир мүлаһизәјә көрә Гугарк индики Борчалы вә Ахалсих р-ларынын әразисини әһатә едирди (*Грек А.И.* Краткий очерк истории Кавказского перешейка. Вып.I, Киев, 1895, с.37). К.В.Треверә көрә I әср мүәллифи Страбонун гејд етдији Гогарена (гәдим ермәни мәнбәләриндә Гугарк) Албанија-Иберија сәрһәдиндә јерләширди [154,* с.193]. Бә'зи мүәллифләр гугарлары Гафгаз дилли (154, 192), И.Д.Мусхелишвили күрчүмәншәли һесаб едирләр [127]. Һәр ики фикир гондармадыр. Гугарлар ер.әв.VII әсрдә сакларын тәркибиндә кәлмиш түркмәншәли тајфа адыдыр (бах: *Гејбуллајев Г.Ә.* Азәрбајчанлыларын етник тарихинә даир. Бакы, 1994).

ГУГАРЧАЈ - Пәмбәк бөлкәсиндә ахан чајын ады. Уз. 10 км.

ГУЗАНЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 91]. Дикәр ады Күрәкәнли (јенә орада). "Әһалиси Јува әширәтиндәндир" (јенә орада). Гарс әјаләтинин Кагызман даирәсиндә Козан маһалынын (133, 138) адыны әкс етдирир. Азәрбајчан Гузанлы (Ағдам р-ну) кәнд ады илә мәншәчә ејнидир.

ГУЗЕЈГОЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә Орта-килсә кәндинә мәхсус мәзрәнин ады [*23*, 134].

ГУЗЕЈКӘНД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә Паркәнд кәндинин башга ады [2, 129].

ГУЗЕЈ ҺӘРКӘС - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 121]. Адын "һәркәс" компоненти әслиндә Әркәздир. Әввәлинә "һ" сәси данышыгда әлавә олунмушдур. Муса Каланкатунлунун "Албан тарихи" әсәринин VII әсрә аид һиссәсиндә ерманичә јазылышда Арказ кимидир. Мә'насы мә'лум дејил. Бах: Әркәз.

ГУЗУДӘРӘ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында чај ады. Әсли Күздәрә. Түрк дилләриндә Күз "пајыз отлағы" вә дәрә сөзәлриндән ибарәтдир.

ГУЗУКӘНД - Амасија р-нунда кәнд ады. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Топонимин "гузу" сөзү XIX әсрдә Шимали Гафгазда Дағыстан әјаләтинин Тејмурхан Шура даирәсиндә Кози-Киршән, Гара Ногај даирәсиндә Коз-Кују, Ставропол губернијасынын Ачи-Кулак даирәсиндә Коз-Тәпә, Тифлис губернијасынын Тионети гәзасында Козундағ, Гарс әјаләтинин Олтин даирәсиндә Козлар, Борчалы гәзасында Козмангышлаг вә Козмандаг, Гарс әјаләтинин Кагызман даирәсиндә Козман гышлағы, Газах гәзасында Хозалан, Тифлис губернијасынын Ахалхалак гәзасында Хозепин (кәнд харабалығы). Гарс әјаләтинин Гарс даирәсиндә Хозапин кәнди вә Хозапин-Көл [*133*] топонимләриндә *коз* сөзләри илә, бизчә, мәншәчә ејни олмаг е'тибарилә ја гәдим түрк дилләриндә *күз* "пајыз" (пајызда гојун-гузу отарылан јер, мәсәлән, Абшеронда Күзләк кәндинин ады), ја да оғуз (гуз) етнониминдән ибарәтдир. Азәрбајчанда Дағлыг Гарабағда 1283-чү илә аид мәнбәдә Хозинак [82] монастыр ады вә XIX әсрдә Шуша гәзасында Гузумкәнд [*133*, *146*] адлары да бу сыраја аиддир.

ГУЗУКҮДӘН - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [*133*, *146*].XIX әсрин орталарындан әһалиси гарышыг кәнд иди. 1886-чы илә аид мә'лумата көрә кәндлә Азәрбајчан түркләри вә ерманиләр јашајырдылар. 1918-чи илдә кәндин азәрбајчанлы әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ерманиләр јерләшдирилмишдир [*11*, 164]. 1950-чи илдә кәнд ерманичә Һајкешат адландырылмышдыр. Әсли Гузу-Кутан. Кәнд гышлаг јериндә гузулары сахламаг үчүн тикилмиш кутан әсасында јаранмышдыр (кутан сөзү барәдә бах: Кошкутан).

ГУЗУКҮДӘН - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады. XX әсрин әввәлләриндән сонра мәнбәләрдә ады чәкилмир.

ГУЗУКҮДӘНЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 20]. Дикәр ады Алтыгышлаглы. Мәнбәјә көрә кәндин чамааты Мүрсәлли чамаатынын бир һиссәси иди (јенә орада).

ГУЗУЧУЛАР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 85].

ГУЗУЧУЛУ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Әрмус наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 252].

ГУЈДАГ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады [*133*, *70*]. Мәнбәдә Гүдағ кимидир (јенә орада). XIX әсрдә Нахчыван гәзасында Гујдағ вә Шәрур Дәрәләјәз гәзасында Гујдағ дағ адлары [*133*] илә мә'нача ејнидир. Түрк дилләриндә *куј* "мағара", "ири чала", "зәлзәлә нәтичәсиндә јаранмыш јарыг" [*126*] вә Азәрбајчан дилиндә *дағ* сөзләриндән ибарәтдир. Хакасијада Куусуглағ, Тувада Кујлуг-Хем чајы вә Кујлуг-Шат дағы, Алтајда Кuj-Ташдағы адлары илә [*126*] мә'нача ејнидир.

ГУЈЛАСАР СУФЛА - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады [*159*]. Гујласар кәндинин адындан вә әрәбчә *суфла* "ашағы" сөзүндән ибарәтдир. Бах: Гујласар.

ГУЈЛАСАР УЛЈА - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады [*159*]. Бах: Јухары Гујласар. Гујласар кәндинин адындан вә әрәбчә *улја* "јухары" сөзүндәндир. Бах: Јухары Гујласар.

ГУЈУЛУ - Ирәван ханлығынын Гырхбулаг маһалында кәнд ады [*159*]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [*11*, 164]. Мәнбәләрдә һәм дә Кујли вә Кујлу кимидир. Орта әсрләрдә Анадолуда јашамыш Јерүк (Јерјүк) түрк тајфа бирләшмәсинин Гүјү (Күјү) тајфасынын [35] адыны әкс етдирир.

ГУЈУБУЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 83]. Дикәр ады Кечили (јенә орада).

ГУЈУЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 131].

ГУЈУЧА - Ирәван ханлығынын Сүрмәли маһалында кәнд ады [*159*]. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра [*159*] кәнд дағылмышдыр. Анадолуда јашамыш Јүрјүк (Јүрүк) тајфасынын Күјү голунун адыны әкс етдирир (бах: Гујулу). "Кичик Күјү (Гүјү) кәнди" мә'насындадыр. Азәрбајчанда Гујчү (Салјан р-ну) вә Гујчаг (Чәбрајыл р-ну) кәнд адлары илә мәншәчә ејнидир.

ГУЛА - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [*133*, *147*]. XIX әсрин сонларындан сонра мәнбәләрдә кәндин ады чәкилмир. Топонимин үч изаһы ола биләр.1)кәндин ады орадакы "Гүллә" адландырылан гәдим гала адындандыр. 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ағчагала наһијәсиндә бир кәндин ады Гүллә кимидир [*169*, 14]. 2. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Әрдәһан даирәсиндә Гула (дикәр ады Солташ) [*133*, *147*] топоними мә'лумдур. Азәрбајчанда Гулабәнд (Көјчај р-ну), Гулу-Даш (Јардымлы р-ну), Гулагаласы (Газах р-ну, Әскипара кәндинин 4-5 км. лијниндә) адлары илә ејнидир.

ГУЛАБДИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 99]. 1590-чы илдән мә'лумдур. Мәнбәдә кәндин Абаран кәндиндән јарандығы гејд олунур. Гул (гулам, сарајла һөкмдарын гуллуғунда дуран сарај мүһафизәчиси) вә Абди шәхс адындандыр. Орта әсрләрдә Түркијәдә белә гуллара јашајыш мәнтәгәси, аиләләр бағышланырды. 1588-чи илә аид мәнбәдә Кәнчә бөлкәсиндә јашајаш Һачылы тајфасынын бир голу Гул Маһмудлу адланырды [*67*, 208].

ГУЛАГСЫЗ - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады [*159*]. Илк дәфә 1728-чи илдән мә'лумдур [*170*, 165]. 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Әсли Гулаг-Саз. Түрк дилләриндә *кулак* - "дәрә", "чөкәклик", "чухур" [126, 310-311] (Е. Којчубајев Газахстан топонимијасында кулак сөзүнү русча "откос" кими вермишдир - 108, 149) вә саз "гамышлыг", "сазлыг" сөзләриндән ибарәтдир. XIX әсрдә Шимали Гафгазда Ставропол губернијасында Ачи-Кулак даирәсинин ады, Гарс әјаләтиндә Гурд-Гулаг, Дәрәләјәз гәзасында Гулаглыча, Ирәван гәзасында Көрпи-Гулаг [*133*, 177] вә с. топонимләрлә мә'нача ејнидир. Орта әсрләрдә Иранда Һәмәдан јахынлығында "Алма Гулағы" [*24*, 45], Газахыстанда Кос-Кулак [108, 149] топонимләри дә бу сырадандыр.

ГУЛАГСЫЗ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [*133*]. XX әсрин әввәлләриндә кәнд дағылмышдыр.

ГУЛАКИР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 68]. Гул (гулам) вә монголча гер "алачыг", "ев", "јурд" сөзләриндәндир.

ГУЛАЛЫ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [*133*, *147*]. 1831-чи илдә кәнддә Түркијәдән кәлмә ермәниләр дә јерләшдикдән сонра әһали гарышыг јашамышдыр. Сонралар азәрбајчанлылар тәдричән сыхышдырылыб чыхарылмышдыр. 1940-чы илдә кәнд ермәничә Камиргјук адландырылмышдыр. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Кагызман даирәсиндә Кулалы, Газах гәзасында Кулалы, Тифлис губернијасынын Ахалсих гәзасында Кулалис, һәмин губернијанын Ахалкалак гәзасында Кулалис [*133*, 147] кәнд адлары илә мәншәчә ејнидир. Гулалы кәнд адларынын мәншәји барәдә ики фикир сөјләмәк олар: 1. Гул (гулам, сарај хидмәтчиси) вә Әли (Алы) шәхс адларындан ибарәтдир; 2. Гүлләли (гүллә олан јер) сөзүндәндир.

ГУЛАЛЫ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Шәмшәдин р-нунда) гышлаг ады [*133*, *147*]. Јерли тәләффүз формасы Күләли. 1938-чи илдә кәнд ермәничә Һајкадзор адландырылмышдыр.

ГУЛАЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 132].

ГУЛАМӘЛИ БОЗАВӘНД - Ирәвангубернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады (133, 147). XIX әсрин орталарында кәнддә ермәниләр мәскунлашмыш вә азәрбајчанлылар сыхышдырылыб чыхарылмышдыр. 1886-чы илдә кәндин әһалиси ермәниләрдән ибарәтдир. Орта әсрләрдә мөвчуд олмуш түркдиллиБозавәнд тајфасынын адындандыр.

ГУЛАМӘЛИ ГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 70].

ГУЛДӘРВИШ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [*133*, *148*]. 1590-чы илә [*169*, 226] вә 1728-чи илә [*170*, 7] аид түркчә мәнбәләрдә кәндин ады Кул-Дәрвиш кимидир. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1935-чи илдә кәнд ермәничә Воскеатс адландырылмышдыр. Гулу адлы дәрвишин адындандыр.

ГУЛКӘНДИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 68]. Мәнбәдә мәнтәгәнин Мастарана (бах) кәндиндән јарандығы гејд олунур (јенә орада). "Гула ("гулама", "сарај мүһафизәчиси"нә) мәнсуб кәнд" мә'насындадыр.

ГУЛЛАР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 121]. Гәдим түрк мәншәли Кул тајфасынын адындандыр.

ГУЛП - Ирәван ханлығынын Сүрмәли маһалында кәнд ады [*159*]. 1728-чи илдән мә'лумдур [*23*, 63]. Еркән орта әсрләрә аид ермәни мәнбәләриндә Колб (ермәничә Когб, чүнки гәдим ермәни дилиндә "л" сәси јох иди), XIX әсрә аид русча әдәбијјатда Кулп кимидир. Кулп дағынын ады илә адланмышдыр. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Кагызман даирәсиндә Гулп (Кулп) кәнд ады (133, 148) илә мәншәчә ејнидир.

ГУЛП - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында дағ ады [*133*, *148*]. Оронимин мә'насы барәдә ики фикир ирәли сүрүлә биләр. 1)Ад печенегләрин вә гыпчагларын Кулоба тафасынын адыны әкс етдирир (бу барәдә бах: 79]; 2) Ад јунанча *гулбә* "сығыначаг", мүвәггәти јашајыш јери", јахуд түрк дилләриндә *кулбә* "көзәтчи мәнтәгәси" [*143*, *II*, *I*, 979] сөзүндәндир.

ГУЛУ.- Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында гышлаг ады [*133*]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә Кули кимидир [*170*, 19]. XIX әсрин сонларында кәнд дағылмышдыр. Гулу шәхс адындандыр. Азәрбајчанда Гулудаш дағынын (Јардымлы р-ну) ады илә мә'нача ејнидир.

ГУЛУАҒАЛЫ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [*133*, *147*]. Дикәр ады Бөјүк Мәзрә. 1919-чу илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

ГУЛУБӘЈЛИ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [*133*, *147*]. XIX әсрин сонларындан сонра мәнбәләрдә кәндин ады чәкилмир. Гулубәјли 1918-чи илдә ермәниләр тәрәфиндән дағыдылмышдыр. Кәндин әһалиси Түркијәнин шәргинә (Игдыр, Гарс) гачмышдыр.

ГУЛУБИНӘ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында гышлаг ады (133, 147). Гулу шәхс адындан вә бинә сөзүндән ибарәтдир.

ГУЛУКӘНД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 69].

ГУЛУХАН ГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 123].

ГУЛУЧАН - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [*133*]. 1728-чи илдән мә'лумдур [*170*, 21]. XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг кәнд ләғв едилмиш вә әразиси Калинин адына совхоза верилмишдир [*20*, 248]. Гул (гулам, сарај мүһафизәчиси) сөзүндән вә Учан шәхс адындандыр.

ГУЛУЧАН - Артик р-нунда кәнд ады. 1878-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә харичдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Спандарјан адландырылмышдыр.

ГУЛУЧАН - Ирəван ханлығынын Зəнкибасар маһалында кəнд ады [*159*] 1950-чи илдə əһалиси Азəрбајчана көчүрүлдүкдəн сонра кəнд ләғв едилмишдир.

ГУЛУЧАНЛЫ - Ирəван губернијасынын Ирəван гəзасында кəнд ады [*133, 147*]. 1918-чи илдə əһалиси говулдугдан сонра кəнд дағылмышдыр.

ГУЛЛУ - Ирəван губернијасынын Сүрмəли гəзасында гышлаг ады (133, 147)

ГУЛЧА - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Гарни наһијəсиндə кəнд ады [*23*, 49].

ГУЛЧА ƏЛИ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Карби наһијəсиндə кəнд ады [*170*, 9]. Мəнбəдə мəнтəгəнин Ајаслы Кəбир кəндиндəн јарандығы гејд олунмушдур (јенə орада).

ГУМБУЛАГ - Ирəван губернијасынын Сүрмəли гəзасында кəнд ады. (133, 148). Азəрбајчан дилиндə *гум* (булағын гумлу јердə чыхмасы) ја да фарсча *гум* "алчаг јер" сөзүндəндир. Топонимлəрдə ком, кум, гум сөзүнүн дəгиг мə'насыны ајырд етмəк чəтиндир. Азəрбајчанда Баба Гум (Шамахы р-нунда дағ ады), Хумарта (Зəнкилан р-нунда дағ ады), Пејғəмбəр - Гум (Мил дүзүндə тəпə ады), XIX əсрдə Чавад гəзасында Гулаг-Ком вə Корус-Гум (тəпə адлары) вə с. топонимлəрдəки *гум (кум)* сөзү илə мə'нача ејнидир.

ГУМЛУГЫШЛАГ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Зарзəмин наһијəсиндə кəнд ады [*23*, 123].

ГУНДАГ - 1590-чы илдə Рəван əјалəтинин Зебил наһијəсиндə јајлаг ады [*169*, 334]. Азəрбајчан халгынын етнокенези илə бағлы чох гијмəтли топонимлəрдəндир. Јајлаг дағын ады илə адланмышдыр. Дағын ады Һундағ етнотопониминн əкс етдирир.

ГУНДАГСАЗ - Ирəван губернијасынын Александропол гəзасында кəнд ады (133, 140). 1878-чи илдə дағылмышдыр (6, 166).

ГУРАБАГАЛА СУФЛА - Ирəван ханлығынын Гарнибасар маһалында кəнд ады [133]. 1828-1832-чи иллəрдə Азəрбајчан түркләриндəн ибарəт əһалиси говулдугдан сонра кəнд дағылмышдыр [*159*]. "Гураба" вə əрəбчə суфла "ашағы" сөзүндəн ибарəтдир. Фарс дилиндə *гураб* "күнбəзли түрбə" вə гала сөзлəриндəн ибарəтдир.

ГУРБАГАЛА УЛЈА - Ирəван ханлығынын Гарнибасар маһалында кəнд ады [133]. 1818-1832-чи иллəрдə Азəрбајчан түркләриндəн ибарəт əһалиси говулдугдан сонра кəнд дағылмышдыр [159]. 1728-чи илə аид мəнбəдə Гурбағалы Улја кимидир [170, 82]. Əрəбчə улја "јухары" сөзүндəн вə "Гурабагала" адындан ибарəтдир.

ГУРБАҒАЛЫ - Ирəван губернијасынын Ирəван гəзасында кəнд ады [*133,149*]. 1918-чи илдə əһалиси говулдугдан сонра кəнд дағылмышдыр. XIX əсрдə Тифлис губернијасынын Ахалсих гəзасында Курбаға-оғлу (кəнд ады), Шимали Гафгазда Тер əјалəтинин Налчик даирəсиндə Курба-Ушку (дағ ады), Азəрбајчанда Чаваншир гəзасында Курбачај (чај ады) топонимлəри (јенə орада) илə мə'нача ејнидир. Монголча курба "үч" вə Ағалы (нəсил ады) сөзлəриндəн ибарəтдир.

ГУРБАНКƏСИЛƏН - Ирəван губернијасынын Шəрур-Дəрəлəјəз гəзасында кəнд ады (133, 149).

ГУРБАНГУЛУ - Ирəван ханлығынын Гарнибасар маһалында кəнд ады [*159*]. 1728-ч илə аид мəнбəјə көрə дикəр ады Торпаггала [170, 21]. Еһтимал ки, Гурбангулу шəхс (феодал) адындандыр.

ГУРБАНЛЫ - Ирəван губернијасынын Сүрмəли гəзасында кəнд ады. 1919-чу илдə əһалиси говулмуш вə кəнд дағыдылмышдыр.

ГУРГАН - Ирəван ханлығынын Сүрмəли маһалында кəнд ады. 1828-1832-чи иллəрдə əһалиси говулмуш вə кəнд дағылмышдыр [*159*]. Бу кəндин адынын мə'насы һаггында үч мулаһизə ирəли сүрмəк олар. 1.XIII əсрдə монголларын тəркибиндə кəлмиш түркмəншəли Гурган тајфасынын (Рашид ад-Дин. Сборник летописей. Том I, кн.I, М-Л., 1952, с.77) адыны əкс етдирир. 2. Түрк диллəриндə *гурган* - дүзəн јердə 1000 алачыгдан ибарəт даирəви формалы дајаначаг, дүшəркə сөзүндəндир. 3. Түрк диллəриндə тајфа башчысынын гəбри үстүндə учалдылан конусвары тəпə-курган сөзүндəндир. Гејд едилмəлидир ки, Азəрбајчан вə Ермəнистан əра-

зиләриндә гәдим түрк тајфаларына мәхсус олан бә'зи курганлар халг ичәрисиндә XIX әсрә гәдәр мүгәддәс сајылырды (мәс: Лачын р-нунда Гурганбаба пири вә с.).

ГУРГУР НАВАЛ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында көл ады [*133, 69*]. XIX әсрдә Шимали Гафгазда Тер әјаләтинин Хасавјурд даирәсиндә Гургур-Кутан, Дазыкан әјаләтинин Гараногај даирәсиндә Кур-Кури-Хур, Гызылјар даирәсиндә Кургуркутан, Азәрбајчанда Закатала даирәсиндә Кургур гобу [*133*] топонимләри илә мә'нача ејнидир. Мә'насы мә'лум дејил.

ГУРДАЛЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә гышлаг ады [*169*, 217].

ГУРДБУЛАГ - Гызыл-Гоч (инди Ермәнистанын Гукасјан р-ну) р-нунда кәнд ады. 1878-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир (6, 166). 1946-чы илдә кәнд ермәничә Красар адландырылмышдыр. Бу топонимдә "гурд" сөзүнүн мә'насыны мүәјјән етмәк чәтиндир. Онун Азәрбајчан дилиндә гурд (чанавар), јахуд гурд (бөчәк) сөзләриндән ибарәт олмасы еһтимал олунур. Бәлкә дә фарсча *корд* "су јығылан чөкәк јер" сөзүндәндир.

ГУРДБУЛАГ - Ирәван ханлығынын Зәнкибасар маһалында кәнд ады [*159*]. 1948-1951-чи илләрдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Гурд (чанавар) вә булаг сөзләриндән ибарәтдир.

ГУРДГАЛА - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан р-нунда) кәнд ады [*133. 149*]. XIX әсрин сонларындан сонра мәнбәләрдә ады чәкилмир. Гафгазда чохлу чоғрафи адларда *гурд, курд, корт* формаларында әксини тапмыш бу сөз һәм дә түрк дилләриндә *корт* сөзүнүн тәһриф формасы ола биләр. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Олтин даирәсиндә Кортдағ, Тифлис губернијасынын Ахалсих гәзасында Горт-Убан (кәнд ады), Шимали Гафгазда Тер әјаләтинин Нәзран даирәсиндә Ачин-Корт (кәнд ады). Ставропол губернијасынын Грозны даирәсиндә Мизер-Корт (кәнд ады), Тер әјаләтинин Владигафгаз даирәсиндә Ертен-Корт (дағ ады), Азәрбајчанда Газах гәзасында Бичори-Корт (дағ ады), Чаваншир гәзасында Корт-Тәпә (дағ ады) Јелизаветпол гәзасында Кјортдағ (дағ ады), Шамахы гәзасында Гуриту (дағ ады), Гарс әјаләтинин Әрдәһан даирәсиндә Курдгала [*133*] вә с. топонимләрдә "корт" сөзү вардыр.

ГУРДГАЛА - Тапир р-нунда кәнд ады. 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Бах: Гурдгала.

ГУРДГАЛАГ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады [*133*]. 1918-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур [*20*. 165].

ГУРДГУЛАГ - Ирәван ханлығы Дәрәләјәз маһалында кәнд ады [*159*]. XX әсрин әввәлләринә аид мәнбәдә Күрд Кулаг кимидир (133, 154).1946-чы илдә кәнд ермәничә Белораберт адландырылмышдыр. 1950-чи илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд ләғв едилмишдир. Азәрбајчан дилиндә гурд (чанавар) вә түрк дилләриндә *кулак* "дәрә", "чухур", "чөкәк" (бах: Гулагсыз) сөзләриндән ибарәтдир. XIX әсрдә Карс әјаләтиндә Күрд-кулах дағ (133, 149) ады илә мәнача ејнидир.

ГУРД ӘМИР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 60]. Мәнбәдә гејд олунур ки, кәнддә адам јашамыр, шиә олдугларына көрә көчүб кетмишләр [*32*, 311].

ГУРДЛУБУЛАГ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кичик кәнд ады (133, 150). XIX әсрин сонларындан сонра мәнбәләрдә ады чәкилмир. Кәнд "Гурдлубулаг"ын адындандыр.

ГУРДЛУБУЛАГ - Ирәван губернијасы Новобајазид гәзасында Тохлуча кәндинә мәхсус гышлаглардан биринин ады [*136*. 33].

ГУРДЛУЧА - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абник наһијәсиндә кәнд ады. Дикәр ады Әмир Маһмуд [*168*, 254].

ГУРДТӘПӘ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағы ады [*133*]. Азәрбајчан дилиндә гурд (чанавар) вә тәпә сөзләриндән ибарәтдир.

ГУРДУГУЛУ - Ирәван ханлығынын Сәрдәрабад маһалында кәнд ады [*159*]. Мәнбәдә Курдукули кимидир (133, 149). XIX әсрин 30-чу илләриндә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә харичдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1886-чы илдә кәндин әһалиси ермәни иди. 1935-чи илдә кәнд ермәничә Армавир адландырылмышдыр. Гурдугулу дағынын адындандыр. Бах: Гурдугулу дағы.

ГУРДУГУЛУ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында дағ ады [*133, 149*]. Азәрбајчан дилиндәки гурд (чанавар) вә *уку* "мағара" [*79*, 477] сөзләриндән ибарәтдир. "Чанавар мағарасы олан дағ" мә'насындадыр.

ГУРДЧУЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк наһијәсиндә гышлаг ады [*23*, 117]. Нахчыванда Кәнкәрләрин Гурдчу тајфасынын адыны әкс етдирир.

ГУРСАЛЫ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [*133, 150*]. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш, лакин ики-үч илдән сонра бир һиссәси јенидән орада мәскунлашмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Кәндин әсл ады "Корус ели", јә'ни "Корус тајфасы"дыр. Гәдим түрк мәншәли Корус тајфасынын адыны әкс етдирир. Бах: Корус, Хорс, Хорос.

ГУРСАЛЫ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. 1590-чы илә аид мәнбәдә кәндин ады Хорсалы кимидир [*169*, 62]. Гәдим түрк мәншәли Корус тајфасынын адыны әкс етдирир. Бах: Корус.

ГУРТЛАР - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан р-нунда) кәнд ады [*133*]. 1968-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Азәрбајчанда Бәрдә вә Ағдам рајонларында Гурдлар кәнд адлары илә мәншәчә ејнидир [бах: 77]. Кәнкәрләрин Гуртлар тајфасынын адыны әкс етдирир. Бах: Кәнкәрли.

ГУРДТӘПӘ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады (133, 150).

ГУРУАҒАЧ - Ирәван ханлығынын Дәрәкәнд-Парченис маһалында кәнд ады [159]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә Гурдуағач кәндинин ады чәкилир [*170*, 17]. Халг ичәрисиндә тәләффүз формасы Гарағачдыр [бах: Гарағач]. Әсли "Гура ағач", јә'ни "ағачдан тикилмиш гура". Түрк дилләриндә *кора* "гышлагда кечәләр һејван сахламаг үчүн тикинти" [*143*, II, 1, 551] мә'насындадыр. Азәрбајчанда XIX әсрдә дашдан тикилмиш гура "дашгура" адланырды. Бах: Күрә- Гочаг.

ГУРУАРАЗ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [*133*]. 1950-чи илдә Ерасхатун адландырылмышдыр. "Араз чајынын гуру јатағы" мә'насындадыр.

ГУРУБОҒАЗ - Ирәван ханлығынын Абаран маһалында кәнд ады [*159*]. 1590-чы илдән мә'лумдур [*169*, 241]. 1728-чи илә аид мәнбәдә дә ады чәкилир [*170*, 149]. 1878-чи илдә кәндин Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1978-чи илдә кәнд ермәничә Ортачја адландырылмышдыр. Азәрбајчан дилиндә *гура* "гышлагда кечәләр һејван салмаг "төвлә", "дам" вә боғаз (бах: Боғаз-Кәсән вә Күрә -Гочаг) сөзләриндән ибарәтдир. Гурубоғаз орадакы дағын адыдыр.

ГУРУБОҒАЗ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 136]. Орадакы Гурубоғаз дағынын адындандыр.

ГУРУДӘРӘ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады. Дағ вә дәрә адларында "*гуру*" сөзү һәм дә түрк дилләриндә *кора* (азәрбајчанча гура) "гышлагда кечәләр мал-гараны салмаг үчүн төвлә" сөзүнүн данышыгда дәјишилмиш формасы да ола биләр. Мәсәлән, Азәрбајчанда Гурудаг (Шамхор р-ну, һүнд. 1469 м) орониминдә гуру сөзү, шүбһәсиз, гура сөзүндән ибарәтдир.

ГУРУДӘРӘ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады [*133*].

ГУРУДӘРӘ - Ирәван Ечмиәдзин гәзасында кәнд ады [*133, 150*].

ГУРУДӘРӘ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында чај ады [*133, 150*].

ГУРУДӘРӘ ТӘПӘБАШ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады [*133, 150*].

ГУРУМСУЛУ - Нојемберјан р-нунда кәнд ады. 1935-чи илдә кәнд Достлуг, 1978-чи илдә Ерманичә Воскеван адландырылмышдыр. XX әсрин әввәлләриндә Газах гәзасынын Гурумсу кәндиндән (133, 151) кәлмиш аиләләрин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр.

ГУРУСЕЛАБ - Ирәван губернијасы Ирәван гәзасында чај ады [*133, 150*].

ГУРУФАНТАН - Ирәван ханлығынын Дәрәчичәк маһалында кәнд ады [*159*]. 1918-чи илә гәдәр әһалиси азәрбајчанлылар вә руслар иди. 1918-чи илдә ерманиләр азәрбајчанлылары говараг јерләринин тутмушлар. 1935-чи илдә **Фантан** адландырылмышдыр.

ГУРУЧАЈ - Нојемберјан р-нунда кәнд ады. 1920-чи илдә кәнддә ерманиләр дә мәскунлашмышлар. 1988-чи илдә азәрбајчанлы әһалиси говулмушдур. Ерманичә Ичтаван адландырылмышдыр.

ГУТАНГАР - Алаверди р-нунда Лечан дағындан шәргдә дағ ады (60, 75). Түрк дилләриндә гутан, кутан (Бах: Кешгутан) вә гар "алынмаз гаја" (108, 107) сөзләриндән ибарәтдир.

ГУТГУТ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 31]. Мүсәлманларын јашадығы Чатгыран кәнди тәрәфдә јерләшән Гутгут кәнди (јенә орада).

ГУТКОМ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ерманистанын Гафан р-нунда) кәнд ады. 1949-чу илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүш вә сонра кәнд ерманичә Геханут адландырылмышдыр. Јерли тәләффүз формасы Гут-Гум. XVII әсрә аид ерманичә мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг маһалында Гут кәнди [*150*, 362], Гагаркуни маһалында исә Кот кәнди [*150*, 360] гејд олунмушдур. Түрк дилләриндә гут (кут) "мөһкәмләндирилмиш јер" (бах: Бурун-Гот) вә Ком (бах: Агут Ком) сөзләриндән ибарәтдир. Азәрбајчанын Кәлбәчәр р-нунда (Тәртәрчајын сол саһилиндә) ерманичә јазылышда Хотавәнк (әсли Хутавәнк) монастырынын (VIII-XI әсрләр) адында әксини тапмышдыр.

ГУТЛУҒАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 84]. "Кәндин башга ады Гутлуғандыр" (јенә орада).

ГУТЛУДӨВР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 42].

ГУТНИГЫШЛАГ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [*133*, 153]. Мәнбәдә Кутнигышлаг кимидир (јенә орада). 1946-чы илдә кәнд ерманичә Һовташен адландырылмышдыр. 1948-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. Гутнигышлаг дағынын адындандыр.

ГУТНИГЫШЛАГ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында (инди Артик р-нунда) дағ ады [*133, 153*]. Јүксәклији 1748 м. Еһтимал ки, әсли Гутлугышлагдыр. Шаһсевәнләрин Иранда Кутлу тајфасынын ады илә бағлыдыр.

ГУЧАГ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [133, 146]. 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә кәнд дағылмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәдә Сүрмәли наһијәсиндә Кучаклы Суфла вә Кучаклы Улја кәндләри гејд олунмушдур [*170*, 19]. XIX әсрә аид русдилли әдәбијјатда да кәндин ады Кучак кимидир(133, 146). Азәрбајчанда Гујчаг (Чәбрајыл р-ну), Чәнуби Азәрбајчанда Гујчаг кәнд адлары илә мәншәчә ејнидир. Бах: Гујуча.

ГУШИ (ГУШЧУ) - Ирәван ханлығынын Сүрмәли маһалында кәнд ады [*159*]. 1878-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә кәнд дағылмышдыр. Гәдим түркмәншәли Куши (Кушчу) тајфасынын адыны әкс етдирир (бах: Гушчу). XIX әсрдә Гафгазда 38 Куши вә Гуши, Гушчу, Гушиләр топоними варды [*133*, 152]. Гуши (Гушчу) тајфасы III-IV әсрләрдә Чәнуби Гафгаза кәлмишдир. Илк дәфә "VII әср ермәни чоғрафијасы" адлы мәнбәдә (VII әср) Хуни

кими гејд олунмушдур. Мәншәчә Орта Асијада Кушан чарлығыны јаратмыш (I-III әсрләр) түркләрдә Гушчу, фарсларда Кушан тајфасы Орта Асија, Иран [бах: 145] вә Гафгазда күлли мигдарда топонимләрдә из гојмушдур [*87*].

ГУШИ - Ирәван ханлығынын Дәрәләјәз маһалында кәнд ады [*159*]. 1828-1832-чи илләрдә кәнддә ермәниләр дә мәскунлашмышлар. 1918-чи илдә азәрбајчанлылар говулмушлар. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Кечит адландырылмышдыр. Јерли әһали ичәрисиндә кәндә Бнлән дә дејилмишдир. Гәдим түрк мәншәли Куши тајфасынын адындандыр.

ГУШИ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады (133, 152).

ГУШИДӘРӘСИ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [*133, 152*]. XIX әсрин сонларындан сонра ады чәкилмир. Гуши тајфасынын адындандыр [бах: 87].

ГУШИОҒЛУ МӘЗРӘСИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 237].

ГУШЧУ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады [*133, 152*]. 1950-чи илдә Давидбәј гәсәбәси илә бирләшдирнлмишдир. 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Гәдим түрк мәншәли гушчу тајфасынын адындандыр [бах: 87].

ГУШЧУ - 1590-чы илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 207].

ГУШЧУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Мәзрә наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 62]. "Ағчагала тәрәфдәдир" (јенә орада).

ГУШЧУ МӘЗРӘСИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә мәзрә ады [*169*, 233].

ГУШЧАГАЈА - Јелнзаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Красноселск р-нунда) гышлаг ады [*133*]. XX әсрин 30-чу илләрнндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг кәнд ләғв едилмишдир. "Гуш јувалары олан гаја" мә'насындадыр.

ГҮТБИ ГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһнјәсиндә кәнд ады [*23*, 125], Бејти-Мурад (Мурадхан кәнди) дә адланыр (јенә орада).

ДАВУДЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 19].

ДАВУДКӘНД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 122].

ДАД МӘЛИК - Корус р-нунда дағ ады (60, 89). Ермәничә Мелик адландырылмышдыр. Гәдим түрк дилләриндә тej (тед) "дағ" вә Мәлик (шәхс ады јахуд титул) сөзләриндән ибарәтдир.

ДАЈЛАХЛУ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады (133, 73). 1727-чи илә аид мәнбәдә кәндли һәм дә Пушадиз адландығы гејд олунмушдур [*32*, 304]. Һәмин мәнбәјә көрә кәнддә 6 Азәрбајчанлы аилә јашајырды [*32*, 304]. Еһтимал кн, "Китаби-Дәдә Горгуд" епосунда ишләдилмиш дөләк "доғум" сөзүндән олуб "гојунларын дөлләнән јери" мә'насындадыр. XIX әсрдә Нахчыван гәзасында Дајлахлу кәнд (133, 73) ады илә ејнидир.

ДАКЕ БУЗҮРК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Көјчә наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 12]. Мә'насы мә'лум олмајан "дак" вә фарсча *бозорк* "бөјүк" сөзләриндәндир.

ДАКЕ КУЧУК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Көјчә наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 12]. Мә'насы мә'лум олмајан "дак" вә фарсча кучек "кичик" сөзләриндәндир.

ДАКЗИД - 1728-чн илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 13]. Мәнбәдә кәнддә 22 азәрбајчанлы аиләсинин јашадығы [32, 268] көстәрилмишдир.

ДАЛМА - XVIII әсрин орталарында Ирәван әјаләтиндә Зәнкичајдан чәкилмиш каналын ады [*150*, 177].

ДАМАКИРМӘЗ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады (133, 74).

ДАМҒА - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Зар наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 327]. Гәдим түрк дилләриндә тамга "чајын голу" [*93*, 530] сөзүндәндир.

ДАМЛАМА КӘДИК - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында даҒ ады [*133, 74*]. Ороним еһтимал ки, мал-гара үчүн дам вә кәдик "дағлар арасы јол", "дағ кечиди" сөзләриндән ибарәтдир.

ДАМЧЫЛЫ - Ирәван ханлығынын Гырхбулаг маһалында кәнд ады [*152*]. 1590-чы илдән мә'лумдур [*169*, 60]. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш, кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1886-чы илә аид мә'лумата көрә кәндин әһалиси ермәни иди. 1935-чи илдә кәнд ермәничә Мравјан адландырылмышдыр. Кәнд орадакы "Дамчылы" булағынын ады илә адланмышдыр. XVII әсрин әввәлләринә аид бир ермәни мәнбәјиндә Ирәван әјаләтинин Абаран маһалында Дамчылы кәнд ады [*150*, 365] илә мә'нача ејнидир.

ДАМЧЫЛЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 232]. Мәнбәдә кәндин Ибраһим Мустафа оғлуна мәнсуб олдуғу көстәрилир.

ДАНАКАЛЕС - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 4]. Данагаласы адындан тәһрифдир. Топонимин "дана" һиссәсинин мә'насы мә'лум дејил. XIX әсрдә Борчалы гәзасында Танадаг (133, 237), Ермәнистанда Данасулағы вә Данакечиди (6,227), Кәдәбәј р-нунда Данатәпәси, Кәлбәчәр р-нунда Данаәрүшү топнимләри илә сыра тәшкил едир. "Дана" сөзү "Китаби Дәдә Горгуд" епосунда "Танасазы" топониминдә дә әксини тапмышдыр. Албанијада бир вәнк Тапаһат адланырды ("Албан тарихи", III китаб, 4-чү фәсил).

ДАНАКИРМӘЗ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [*133*]. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Овит адландырылмышдыр. Мә'насы мә'лум дејил. 1588-чи илә аид мәнбәдә Гарабағын Бәрдә санчағында Данакирли елинин јашадығы көстәрилир [*167*, 208].

ДАНАКИРМӘЗ - Ирәван ханлығынын Гырхбулаг маһалында кәнд ады (133, 74). 1590-чи илдән мә'лумдур [*169*, 159]. 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Нигаван адландырылмышдыр.

ДАНДАР - Нојемберјан р-нунда, Чүчәван кәндиндән чәнуб-гәрбдә дағ зирвәсинин ады (60, 75). Гәдим түрк мәншәли Дандар (Дондар) тајфасынын (бах: 78) адыны әкс етдирир. Гарс әјаләтинин Кагызман даирәсиндә Дондар дағ ады (133, 88) илә мәншәчә ејнидир.

ДАНЧЫЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [*23*, 132]. "Һамамлы да адланыр" (јенә орада). Бах: Һамамлы.

ДАРАБАЗ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан р-нунда) кәнд ады (133, 75). 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1948-чи илдә кәнд ермәничә Дарбис адландырылмышдыр. Јерли әһали ичәрисиндә тәләффүз формасы Дәр-Аббас. Әсли Дарваз. Илк дәфә Бабәк илә әлагәдар һадисәләрдә әрәб мәнбәләриндә Дарваз дағынын ады гејд олунур. Һазырда Зәнкәзурда Базарчајын сол саһилиндә Дарвазтәпә дағы вардыр. Дағын адынын фарс дилиндә *дарваза* - "кечид", "гапы" сөзү илә изаһ олунмасы сәһвдир. Әслиндә топоним сурија дилиндә даир, әрәбчә дејр, "мә'бәд", "монастыр" вә баз "тәпә" сөзләриндән ибарәтдир [бах: *14*, 219]. XIX әсрдә Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында ики Дарваз кәнди, Јелизаветпол губернијасынын Чаваншир гәзасында Дарваз кәнд харабалығы [*133, 75*], Загатала р-нунда Дарвазбинә кәнд адлары илә мә'нача ејнидир. Топонимин "баз" һиссәси түрк дилләриндә баз "дағ чөкәклији" (143, IV, 2, 1541; Тувинско-русский словарь, М. 1968, с. 81) монгол дилиндә бајз, бајс "дик гаја", "сылдырым дағ", "әтәјиндә дар дәрәдә чај ахан гајалыг" мә'наларында (Бах: Боз Абдал) Нахчыванда Бетеваз, Нәсирваз, Тејваз, Ујбаз, Ермәнистанда Гындаваз (бах), Әдәваз (бах), Әлкәваз (бах), Киваз (бах), Икнәваз (бах), Личикваз (бах),

Азәрбајҹанда Чанбаз (Дағлыг Гарабағ), Османбазы (Шамахы р-ну), Сәрвәзтәпә (Гасым Исмајылов р-ну), Пас Маһмуд (Загатала р-ну) вә еһтимал ки, Кәпәз даг адларында әксини тапмышдыр. Түркмәнистанда Бакубаз вә Көкәваз дағ адлары (С.Атанијазов, көст. луғәти, с. 55 вә 188) вардыр.

ДАРАБЛУ - 1728-ҹи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә кәнд ады [170, 7]. Мәнбәдә кәндин Думбули тајфасынын мәскунлашмасы нәтиҹәсиндә јарандығы көстәрилир (јенә орада).

ДАРАЛАК - XVIII әсрин орталарына аид ермениҹә мәнбәдә Ирәван әјалә-тиндә бир кәнд ады [150, 359].

ДАРҒАЛЫ - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады [159] 1918-ҹи илдә азәрбајҹанлылар говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ерменләр јерләш-дирилмишдир. 1920-ҹи илдән сонра әһалинин бир һиссәси кери гајытмышдыр. 1949-ҹу илдә бу аиләләр Азәрбајҹана көчүрүлмүш вә ерменләр јерләшдирилмиш-дир. 1949-ҹу илдә кәнд ерменҹә Анастасаван, 1967-ҹи илдә Һајкезард адланды-рылмышдыр. XX әсрин әввәлләринә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Ирәван гә-засында ики Дарғалы кәнд ады чәкилмишдир (133, 75). 1728-ҹи илә аид мәнбәдә Даругали адланмыш вә онун Јува (бах) кәндиндән јаранмыш мәнтәгә олмасы кө-стәрилмишдир [170, 79]. 1588-ҹи илә аид мәнбәдә Бәрдә санҹағынын Шир наһијә-синдә гышлајан бир ел дә Даругалы адланырды [167, 215]. XII-XIII әсрләрдә шәһәр вә наһијәләрдә веркинин јығылмасына башчылыг едән дарға (монгол дилиндә дараху) сөзүндәндир.

ДАР ЈЕКӘЛИ - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады [159]. XIX әсрин орталарындан сонра бу кәндин ады мәнбәләрдә чәкилмир. Сурија ди-линдә даир (әрәбҹә дејр) "килсә", "монастыр" сөзүнүн тәһрифи олан "дар" вә Јекә-ли адындандыр. "Дејр јахынлығында Јекәли кәнди" мә'насындадыр. Дејр сөзү Азәрбајҹанда 1727-ҹи илә аид архив мәнбәјиндә Дағлыг Гарабағын Чилаберд ма-һалында Дәр-Абдул кәндинин [171] адында, Ордубад рајонунда Дырныс (әсли Дејр-Наус), кәндинин, Ҹәбрајыл рајонунунда Дири (әсли Дејри) галасынын ("Албан та-рихи"ндә Тири кимидир; Ашыг Гурбанинин вәтәни) Ҹулфа р-нунда Дарыдағ (даир вә даг сөзләриндән) вә с. топонимләрдә әксини тапмышдыр.

ДАРНӘЧАЈ - 1728-ҹи илдә Ирәван әјаләтинин Карбинаһијәсиндә кәнд ады (23, 93).

ДАҺАРЛЫ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [133, 73]. Мәнбәдә Дағарлы кимидир (јенә орада). 1878-ҹи илдә кәндин азәрбај-ҹанлы әһалиси чыхарылмыш вә Түркијәдән кәлмә ерменләр јерләшдирилмишдир (6, 167). 1945-ҹи илдә кәнд ерменҹә Гетк адландырылмышдыр. Әсли Дағарлы. XIX әсрин сонларына аид мә'луматда бу гәзада үч Дағарлы кәнди гејд олунмушдур [133]. Дағарлы јајласынын адындандыр.

ДАҺАРЛЫ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында хараба кәнд ады [133, 73] Әслиндә Дағарлы. Дағарлы јајаласынын адындандыр.

ДАҺАРЛЫ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында даг вә јајла ады [133, 73]. Еһтимал ки, Сәлчуг оғузларынын Дүкәрли тајфасынын адыны әкс етдирир. "Китаби-Дәдә Горгуд"да Түкәр шәхс ады вардыр.

ДАШАҒЫЛ - 1728-ҹи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады [23, 121].

ДАШАЛТЫ - Јелизаветпол (Кәнҹә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ерменистанын Сисјан маһалында) кәнд ады [133, 76]. 1948-1949-ҹу илләрдә әһалиси Азәрбајҹана көчүрүлмүшдүр. "Гајаалты" мә'насындадыр. Азәрбајҹанын Шуша рајонундакы Дашалты кәндинин ады илә мә'наҹа ејнидир.

ДАШАЛТЫ - Ирәван губернијасыни Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында гышлаг ады [133]. 1918-ҹи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

ДАШАРХЫ - 1728-ҹи илдә Ирәван әјаләтинин гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [170, 5].

ДАШБАШЫ - Јелизаветпол (Кәнҹә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ерменистанын Сисјан рајонунда) кәнд ады [133, 76]. XIX әсрдә Зәнкәзурда

јашамыш Пушанлы тајфасынын гышлагларындан биринин адыдыр (103, 164). 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. "Гаја башы" мә'насындадыр.

ДАШБУЛАГ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ағчагала наһијәсиндә кәнд ады [169, 193].

ДАШБУЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [23, 125]. Башга ады Әликәнд [23, 135].

ДАШБУЛАГ - Ирәван әјаләтинин Александропол гәзасында чај ады (133, 76).

ДАШБУРУН - Ечмиадзин рајонунда кәнд ады. XIX әсрин 70-чи илләриндә әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ерменләр јерләшдирилмишдир. 1886-чы илдә кәндин әһалиси ермәни иди. "Дағын бурун шәкилли гајасы" мә'насындадыр. Бах: Бозбурун.

ДАШБУРУН - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады (133, 76). Дашбурун дағынын адындандыр.

ДАШБУРУН - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында дағ ады [133, 76]. "Бурун формалы гаја" мә'насындадыр. Бах: Бозбурун.

ДАШБУРУН - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында ики дағын ады [133, 76]. "Бурун формалы гаја" мә'насындадыр. Бах: Бозбурун.

ДАШГАЛА - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады (133, 239). 1878-чи илдә кәндин Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермниләр јерләшдирилмишдир. (6, 167). 1947-чи илдә кәнд ермәничә Караберд адландырылмышдыр. "Гаја үстүндә гала" мә'насындадыр. Кәнд јахынлығындакы "Дашгала" галасынын ады илә адланмышдыр.

ДАШГАЛА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [23, 96].

ДАШГАПЫ - 1590-чы илдә Ирәван әјаләтинин Ачагала наһијәсиндә кәнд ады [168, 193]. Азәрбајчан дилиндә даш [бурада гаја мә'насында] вә түрк дилләриндә капы "дар кечид" сөзләрнндән ибарәтдир.

ДАШДАН - Јелизаветпол [Кәнчә] губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Мегри рајонунда) кән ады [133, 239]. XIX әсрин сонларында бу топоним Таштун кими иди [133, 239]. Албанијанын ән гәдим түркмәншәли топонимләриндәндир. Муса Каланкатлынын "Албан" тарихиндә VII әсрә анд һадисәләрдә Таштон кими гејд олунмушдур. Бу көстәрир ки, индики Мегри рајонунун әразиси Албанија әразисинә дахил иди. Түрк дилләрндә таш (даш) "гаја" вә тон "узунвары тәпә" сөзләриндәндир.

ДАШ КЕЈТИ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр [159]. Азәрбајчан дилиндә даш ("гаја" мә'насында) вә Кејти кәндинин адындан ибарәтдир. XIX әсрдә мөвчуд олмуш Кејти адлы кәндләрин (бах: Кејти) биридир. "Гајалыг јердә јерләшән Кејти (кәнди)" мә'насындадыр.

ДАШКӘНД - Басаркечәр рајонунда кәнд ады. 1590-чы илдән мә'лумдур [169, 326]. 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады [23, 120] иди. XIX әсрдә Ирәван губерниасынын Новобајазид гзасында Ташкәнд кими гејд олунмушдур [136, 34]. Мәнбәдә кәндин малдарларынын Кејтн дағында Тәрса адлы јурд јериндә јајладыглары көстәрилир (јенә орада). 1919-чу илдә әһалиси говулмушдур. 1922-чи илдә бир һиссәси гајыдыб јенидән мәскунлашмышдыр. "Дашлыг (гајалыг) јердә кәнд" мә'насындадыр.

ДАШКӘНД - Ирәван ханлығынын Дәрәләјәз маһалында кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [159].

ДАШКӘСӘН - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады [133, 76]. Башга ады Әһмәд-Әхи јурд (јенә орада). "Даш кәснлән (чыхарылан) јер", "кархана" мә'насындадыр. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Кагызман даирәсиндә Дашкәсән [133, 76] дағ ады вә Азәрбајчанда бир нечә Дашкәсән топонимләри илә мә'нача ејнидир. Бах: Боғазкәсән.

ДАШКӘСӘН - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә јајлаг ады [*169*, 94].

ДАШ КӨРПҮ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында (сонра Амасија р-нунда) кәнд ады (133, 76). 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Кәнд Гарс әјаләтинин Даш көрпү кәндиндән [133] кәлмиш аиләләрин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр.

ДАШ КӨРПҮ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтиндә јајлаг ады [*169*, 94].

ДАШКӨРПҮ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында чај ады (133, 76).

ДАШЛЫ - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады [*159*]. 1949-чу илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд дағылмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәдә Дашлы-Гаја кими гејд олунмушдур [*170*, 10] ки, бу да әслиндә Гајы (Кајы) тајфасынын дашлыг јердә мәскунлашмасы нәтичәсиндә јарандығыны көстәрир.

ДАШЛЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 92].

ДАШЛЫ - Ечмиадзин рајонунда кәнд ады. 1728-чи илә аид мәнбәдә Гарни наһијәсиндә кәнд ады кими гејд олунмушдур (23, 99). Мәнбәдә кәндли Чинәхан кәнди јахынлығында јерләшдији көстәрилир (јенә орада). 1949-чу илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. 1728-чи илә аид мәнбәдә "Рејһанлы (*бах:* Рејһанлы) чамаатына мәхсус Ташлу кәнди кимидир [*170*, 19]. 1968-чи илдә кәнд ерменичә Даштәкар адландырылмышдыр. Ермәни алимләри еlә күман етмишләр ки, кәндин адындакы даш сөзү (чүнки һгигәтдә дә јерли әһали ичәрисиндә кәнд Дашты кими дә тәләффүз олунмушдур) фарс дилиндән ермәни дилинә кечмиш дәшт "сәһра". "дүзән" сөзүндәндир.

ДАШЛЫГАЈА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады (23, 51).

ДАШЛЫ КӨЛ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында (133, 239). Әләјәз дағында 3250 м. јүксәлишдә көлүн ады. Саһәси 1151 кв. м.-дир. XX әсрин 30-чу илләрнидә ермәннчә Карилич адландырылмышдыр. Дашлы дәрәдә јерләшдијинә көрә адланмышдыр.

ДАШЛЫЧА - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [133]. 1728-чи илдән мә'лумдур [23, 64]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ташлуча кимидир [170, 17]. "Дашлы (гајалыг)" мә'насындадыр.

ДАШЛЫЧА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә кәнд ады [23, 46].

ДАШНОВ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијаснын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Снсјан маһалында) кәнд ады [133]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Азәрбајчан дилиндә даш вә фарс дилиндә нав "суварма каналы", "арх" сөзләриндәндир.

ДАШНОВ - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады. [159]. 1949-чу илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд ләғв едилмишдир.

ДАШЧЫЛЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ирәван гәзасында кәнд ады [*169*, 64]. Әсли Даш Чуллу. Гәдим түрк мәншәли чол (чул) тајфасынын адындандыр. *Бах:* Чуллу.

ДАШХАНА - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Нојемберјан рајонунда) гышлаг ады. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

ДАШХУРМАН - Ирәван губернијасынын Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады [*133*]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. XIX әсрин орталарында мөвчуд олмуш гышлаг әсасында јаранмышдыр. Гышлаг исә "Даш хырман"ын адындандыр. Азрбајчан дилиндә даш вә түрк дилләриндә кәрмән "гала" сөзүндәндир.

ДВИН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады (170, 9). 1591-чи илә аид мәнбәјә көрә дикәр ады Алтунтахт (168). Гәдим Двин (Бизанс мәнбәләриндә Дувин, әрәб мәнбәләриндә Дебил) шәһәринин адыны әкс етдирир. Двин шәһәринин әсасы Әрмәнијәдә Аршаклар сүлаләсиндән III Хосров (332-338) тәрәфиндән гојулмушдур. Әсли Девин. Гәдим ермәни дилиндә "е" сәси зәиф олдуғуна көрә топоним ермәничә јазылышда Двин формасыны кәсб етмишдир. Түрк дилләриндә тәбин "гышлаг" (бах: К. М. Мурзаев. Топонимика и географическое познание Монголии. Сб. "Топонимика в региональных географических исследованиях". М. 1984, с. 7) сөзүндәндир. Двин шәһәри еркән орта әсрләрдә христиан вә мүсәлманларын гарышыг һалда јашадыглары шәһәр иди. Султан Чәлаләддин 1225-чи илдә Двин галасыны тутдугда гарәт олунмамалары үчүн шәһәрдән мүсәлман арвад-ушагларынын чыхарылмасыны јерли газијә әмр етмәсиндән көрүнүр ки, орада түркдилли мүсәлман әһали дә јашајырды. 1236-чы илдә шәһәр монголлар тәрәфиндән дағыдылмышдыр.

ДВИН КҮРД - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады (133, 77).

ДЕБИКЛИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ирәван гәзасында кәнд ады (169, 59). Бах: Дибәкли.

ДЕБИЛ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады (23, 127). Еһтимал ки, Двин топониминин Шәрг мәнбәләриндә тәләффүз формасы олан Дәбил топоними илә бағлыдыр. Гејд едилмәлидир ки, Албан тарихчиси Муса Каланкатлы да Двин топонимини Дәбил кими јазмышдыр ("Албан тарихи", II китаб, 44-чү фәсил).

ДЕЛИЧАН - 1728-чи илдә Ирәван наһијәсинин Көјчә наһијәсиндә кәнд ады (23, 55). Еһтимал ки, әһалинин һәрәкәти илә Шәрги Анадолудан кәтирилмә аддыр. XIX әсрдә Гарс әјаләтиндә Дәличан наһијәси вә Дәличан кәнди варды (133). Кәнд исә Гызылбашларын Мосуллу тајфасынын әмири Мәммәдхан бәјин оғлу Дәличанын (16, 12) ады илә адланмышдыр. Бах: Диличан.

ДЕЛИЧАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 124). "Гарагишлаг да адланыр" (јенә орада).

ДЕКИН - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Мәвазији-Хатун наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 133]. Еһтимал ки, түрк дилләриндә *текин* "шаһзадә" сөзүндәндир. Ағдаш рајонунда Гарадејин кәнд ады илә мә'нача ејнидир.

ДЕҺКЕДЕЈИ - Шәкиабад- 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады [23, 106]. "Көдәк Бузавәнд кәндинин јахынлығында јерләшир" (јенә орада). Фарс дилиндә деһ "кәнд" вә Кедеј етнониминдән (?) ибарәтдир.

ДЕШДИК ЧАМАЛ КӨЈЧӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады [23, 120].

ДЕМ - Иәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады. XIX әсрин сонларындан сонра мәнбәләрдә ады чәкилмир.

ДЕМИДАҒ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасын Зәнкәзур гәзасында дағ ады [*133, 77*]. Түрк дилләриндә *дәјмә*-"мал-гаранын јатмасы үчүн јер" [*70*, 470] сөзүндәндир.

ДЕМИТӘПӘ - Иәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында дағ ады [*133*]. Еһтимал ки, түрк дилләриндә *дәјмә*-"мал-гаранын јатмасы үчүн јер" сөзүндәндир.

ДӘБӘЈӘНЛИ - 1728-чи илдә Иәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [23, 92]. "Әһалиси Әкләнли әширәтиндән"дир (јенә орада).

ДӘВӘАХУР - XVIII әсрин орталарында Иәван әјаләтинин Көјчә маһалында кәнд ады [*150*, 360]. Дәвәләрин гышда сахландығы јер, төвлә мә'насындадыр.

ДӘВӘБОЈНУ - Иәван губернијасынын Иәван гәзасында дағ ады [*133. 77*]. "Дәвәнин бојнуна охшајан дағ" мә'насындадыр.

ДӘВӘДАШ - Иәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады [*133, 77*]. Әсли Таваташ. Азәрбајчанда Алатава топоними илә мә'нача ејнидир. Бах: Дәвәхараба.

ДӘВӘКӨЗҮ - Ирәван гәзасында (133, 77) Гелам (ерманичә Геғам) дағ тирәсиндән гәрбә шахәләнән бир дағ белинин ады (60, 99). XX әсрин 30-чу илләриндә дағ ерманичә Ухтупар адландырылмышдыр.

ДӘВӘКӨЗҮ - Гелам дағ тирәсиндән ахан бир чајын ады (60, 99). XX әсрин 30-чу илләриндә ерманичә Ухтуакунк адландырылмышдыр.

ДӘВӘЛИ - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады. 1728-чи илдән мә'лумдур [*170*, 10]. 1828-1829-чу илләрдә кәндә Ирандан кәлмә ерманиләр дә јерләшдикдән сонра әһали гарышыг јашамышдыр [*159*]. 1975-чи илдә кәнд Арарат адландырылмышдыр. 1988-чи илдә Азәрбајчанлы әһалиси говулмушдур. XVII әсрин әввәлләринә аид ерманичә мәнбәдә Давалонотс кими гејд олунмушдур [*150*, 115]. Еһтимал ки, орта әсрләрдә Анадолуда мөвчуд олмуш Дәвәлу бөлкәсиндән [*36*, 188] кәлмиш аиләләрин өзләри илә кәтирдикләри аддыр. 1588-чи илә аид мәнбәдә Азәрбајчанда гышы Гарабағда кечирән бир ел дә Давилу адланырды [*208*].

ДӘВӘЧУХУРУ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Зебил наһијәсиндә [169, 332], 1728-чи илә Зарзәмин наһијәсиндә [23, 121] кәнд ады.

ДӘВӘХАРАБА - Ирәван губернијасынн Новобајазид гәзасында кәнд ады [136, 60]. 1878-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш. Түркијәдән кәлмә језид күрдләри јерләшдирилмишдир. 1886-чы илә аид мә'лумата көрә кәндли әһалиси күрд иди [136, 60]. Әсли Тава-Хараба. Түрк дилләриндә *тава* "биткисиз", гуру отлу "јер" сөзүндәндир. Азәрбајчанда Алатава топоними илә мә'нача ејнидир. Ерманичә Авад адландырылмышдыр.

ДӘВӘӨЛӘН - Ирәван губернијасынын Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады [133, 72]. XIX әсрин әввәлләриндә мөвчуд олмуш гышлаг әсасында јаранмышдыр. Гышлаг исә "дава (вурушма) олан (јер)" адлы јердә јерләширди. XIX әсрин сонларындан сонра мәнбәләрдә кәндин ады чәкилмир.

ДӘДӘГЫШЛАГ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады (133, 73). 1939-чу илдә М.Ф.Ахундовун шәрәфинә Ахундов адландырылмышдыр. 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

ДӘДӘГУЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [170, 128]. Чагчаг кәндинин јахынлығында јерләшир (јенә орада).

ДӘДӘЛИ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында (Талин рајонунда) кәнд ады. 1914-чү илдә әһалиси говулмуш вә 1920-чи илдә Түркијәдән кәлмә језид күрдләри јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд ерманичә Јехник адландрылмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә Дәдәлу кәнди гејд олунур [*170*, 14]. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Кагызман даирәсиндә Дәдәли, Азәрбајчанда Көјчај гәзасында Дәдәли вә Губа гәзасында Дәдәли [*133*] кәнд адлары илә мәншәчә ејнидир. Шаһ Исмајыл Хәтаи 1501-чи илдә Әбдал бәј Дәдәни Әмир әл Үмәра ("әмирләрин әмири") вәзифәсинә тәјин етдикдән сонра она торпаг саһәләри тиул вермишди. Еһтимал ки, бу кәнд адлары һәмин әмирин ады илә адланмышдыр.

ДӘДӘЛИ КӨРПҮ - Ирәван губернијасынын Шәрур Дәрәләјәз гәзасында ккөрпү ады [*133*, *73*]. "Көрпү јахынлығындакы Дәдәли" мә'насындадыр.

ДӘЈИРЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады [23, 40]. Әрәб дилиндә лејр "христиан монастыры" сөзүндәндир.

ДӘЈИРЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә гышлаг ады [23, 67].

ДӘЈМӘДАҒЛЫ - Јелизаетпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ерманистанын Гафан рајонунда) кәнд ады [*133*, *72*]. Ерманичә Шрванантс адландырылмышдыр. Гарабағ елләриндән бири олан Коланы тајфасынын Дәјмәдағлы голунун мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Тајфа исә Зәнкәзурдакы Дәјмәдағлы дағынын ады илә адланмышдр. XIX әсрдә Азәрбајчанда Чавад, Нуха вә Шамахы гәзаларында Дәјмәдағлы кәндләринин [*133*] адлары илә мәншәчә ејнидир.

ДӘЈМӘДАҒЛЫ - Јелизаветпол губернијасынн Зәнкәзур гәзасында дағ ады [*133*]. Түрк дилләриндә *дајма* "мал-гаранын јатмасы үчүн јер" [*79*, 470] вә *ағыл*

(гојун ағылы) сөзләриндән ибарәтдир. "Дајма-јердә ағыллар јерләшән дағ" мә'насындадыр. Азәрбајчанын Оғуз вә Чәбрајыл рајонларында Дәјмәдәрә кәнд адлары илә мә'нача ејнидир.

ДӘЛӘКЛИ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [136, 33].

ДӘЛӘЛИ - Ирәван губернијасынн Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [*133, 73*]. XIX әсрин сонларындан сонра бу кәндин ады мәнбәләрдә чәкилмир. Гәдим түрк мәншәли Теле тајфасынын (*бах*: Бөјүк Дәлләр) адыны әкс етдирир.

ДӘЛИ-АҒАЧАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Мәзрә наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 16].

ДӘЛИГАРДАШ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [*133, 74*]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Көјчә наһијјәсиндә кәнд кими гејд олунмушдур [23, 55]. 1919-чу илдә кәндин әһалиси говулмуш вә 1920-чи илдә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1935-чи илдә кәнд ермәничә Сарукан адландырылмышдыр. 1728-чи илә аид түркчә мәнбәдә Дәли Гардаш [*170*, 18], ермәничә мәнбәдә Далу-Карташ [*150*, 361] кимидир. Кечмишдә орадакы вәнкин ады илә һәм дә Әјривәнк (ермәничә *ајр*, әсли гәдим түркчә *ор* "мағара", "чухур") "мағара вә *вәнк* "килсә" сөзләриндән) адланмышдыр.

ДӘЛИДАҒ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады [*133, 74*]. Һүнд. 3196 м. XIX әсрдә Азәрбајчанда вә Ермәнистанда мөвчуд олмуш 10 Дәлидағ [*133*, 74] орониминдән биридир. Кечмишдә Азәрбајчанын малдар елләринин јајлагларынын јерләшдији дағлардыр. Көзләнилмәдән һаванын дәјишмәси илә (халгын ифадәсиндә дәлилик етмәси илә) әлагәдар олараг бә'зи дағлара верилән аддыр.

ДӘЛИКВӘНК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијјәсиндә кәнд ады [23, 114].

ДӘЛИКДАҒ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында дағ ады (133, 74).

ДӘЛИКДАШ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [*133, 74*]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Көјчә наһијәсиндә кәнд кими гејд олунур [23, 56]. 1948-чи илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. 1948-чи илдә кәнд ермәничә Тсахкар адландырылмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Көјчә наһијјәсиндә Дәлик Таш кимидир [*170*, 12]. Һәмин мәнбәдә Дәлик Таш адлы дикәр кәндин Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә јерләшдији көстәрилир [*170*, 43]. Јахындакы "Дәликдаш" гајалы дағын адындандыр. *Бах:* Дәликдаш дағы.

ДӘЛИКДАШ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијјәсиндә кәнд ады [23, 84].

ДӘЛИКДАШ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында дағ ады [*133. 74*]. Дағ орадакы вулкан мәншәли тәбии дешикли гајанын ады илә адланмышдыр.

ДӘЛИ КӘСИК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады (23, 90). "Кәндин башга ады Гархыидыр" (јенә орада) Бах: Гархын.

ДӘЛИКЛИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтиндә јајлаг ады [*169*, 226].

ДӘЛИЛӘР - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ағчагала наһијјәсиндә кәнд ады [*169*, 188].

ДӘЛИЛӘР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карни наһијәсиндә кәнд ады [23, 49].

ДӘЛИПАША - Ирәван ханлығынын Дәрәчичәк маһалында кәнд ады [*159*]. 1886-чы илә аид мә'луматда Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәндин һәм дә Пашакәнд адландығы көстәрилир. [136, 60]. XIX әсрин сонларындан сонра мәнбәләрдә ады чәкилмир. Еһтимал ки. Дәли Паша шәхс (мүлкәдар) адындандыр.

ДӘЛИСӘДИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 235].

ДӘЛӘЧАЈ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында ики чај ады [133, 74] *Бах:* Дәличај.

ДӘЛИЧАЈ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында чај ады (*133, 74*). Мәнбәини Әләјәз дағынын әтәкләриндән алыр вә Гәзәнфәр дәрәсиндән кечәрәк Гарасу чајына гарышыр. Ермәничә Гехарот адландырылмышдыр.

ДӘЛИЧАН ГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјалтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады [23, 123].

ДӘЛЛӘКЛИ - Ирәван ханлығынын Гырхбулаг маһалында кәнд ады [*159*]. 1948-1951-чи илләрдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Тсовашен адландырылмышдыр. Әсл ады Дәләкли (133. 73) "Китаби Дәдә Горгуд" епосунда Дәләк епониминдәндир.

ДӘЛИЛӘР - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [*133*]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Дәлиләр кимидир. [23, 36] "Әрзган кәндинин јахынлығында јерләшир" (јенә орада). 1830-1831-чи илләрдә харичдән кәлмә ермәниләр дә јерләшдирилдикдән сонра кәндин әһалиси гарышыг јашамышдр. 1918-чи илдә кәндин Азәрбајчанлы әһалиси говулмушдур. 1728-чи илә аид мәнбәдә [*170*, 9] вә XIX әсрә аид әдәбијјатда Дәлиләр кимндир [*133*]. 1935-чи илдә кәндин ады ермәниләшдириләрәк Далар адландырылмышдыр. XIX әсрдә Чәнуби Гафгазда мөвчуд олмуш 9 Дәлләр вә Дәлиләр адлы кәндләрдән [*133*, 74] биридир. Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында Бөјүк Далулар вә Кичик Далулар адлы кәндләр дә варды [*133, 74*]. Гәдим түрк мәншәли теле тајфасынын адыны әкс етдирир [*81*, 78-79]. *Бах:* Бөјүк Дәлләр.

ДӘЛЛӘР - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [*133, 74*]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. *Бах:* Дәлләр.

ДӘМ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында гышлаг ады (133, 78) Башга ады Сәмәхамик (јенә орада).

ДӘМИРЛИ ДАҒ - Зәнкәзур дағ тирәсиндә бир зирвәнин ады (60, 75). XX әсрин 30-чу илләриндә дағ ермәничә Еркатасар адландырылмышдыр.

ДӘМИРЛИ БУЛАГ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында булаг ады (133, 78).

ДӘМИРЛИГЫШЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады [23, 68].

ДӘМИРХАНГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә гышлаг ады [23, 123].

ДӘМИРСИХАН - Ирәван ханлығынын Дәрәкәнд-Парченис маһалында кәнд ады [*159*]. 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. XVII әсрә аид ермәничә мәнбәдә Дамур-сиған кимидир [*150*, 116]. Мә'насы ајдын дејил.

ДӘМИРЧИ - Ирәван ханлығынын Зәнкибасар маһалынд кәнд ады [*159*]. 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. 1728-чи илә аид мәнбәдә Тимурчи кимидир [*170*, 63].

ДӘМИРЧИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [23, 94].

ДӘМИРЧИЛӘР - Ирәван губернијасынын Шәрур Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады [*133, 78*]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Дул Гәдирли тајфасынын Дәмирчиләр голунун адындандыр [*Бах*: Гәдирли).

ДӘМИРЧИЛӘР - Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында (инди Ермәнистанын Ташир рајонунда) кәнд ады [*133*. *78*]. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Газахлыларын Дәмирчиләр тајфасынын мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр.

ДӘМИРЧИЛИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ирәван гәзасында кәнд ады [*169*, 68]. Кәндин әсасыны гојмуш нәслин адыдыр.

ДӘМИРЧИ ПОГОС - Ирәван ханлығынын Көјчә маһалында кәнд ады [*159*]. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

ДӘМИР ЧЫХАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә кәнд ады [23, 63]. "Дәмир филизи чыхарылан јер" мә'насындадыр.

ДӘМИРЧИ ШӨЛЛҮ - Ирәван ханлығнын Зәнкибасар маһалында кәнд ады [*159*].1728-чи илә аид мәнбәдә Дәмирчилије Шоллу кимндир [23, 36]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. "Дәмирчи кәнди јахынлығындакы Шөллү (кәнди)" мә'насындадыр. Бах: Шөллү.

ДӘМИБУЛАГ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында булаг ады (133, 77).

ДӘМИТӘПӘ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында дағ ады (133, 77). XIX әсрин ахырларында Зәнкәзур гәзасында Дәмидағ ады (133, 77) илә мәнача ејнидир.

ДӘМЛӘР - Ирәван губернијасынын Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады [*133, 77*]. XIX әсрин сонларндан сонра мәнбәләрдә ады чәкилмир. Дамлар (төвләләр) адындан тәһрифдир.

ДӘМЛИКДАҒ - Абарандан шимал-шәргдә дағ зирвәсинин ады (60, 75). Ерменичә дағын ады Дамлк јазылыр.

ДӘНКӘВӘНК - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады [160, 232]. Фарсча *дәнкә*-"мәһәллә", "кичик кәнд" вә *вәнк*-"монастыр" сөзләриндәндир.

ДӘРБӘНД - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады (133, 75). 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә (инди Ахурјан рајонунда) кәнд ады [23, 115]. 1878-чи илдә кәндин азәрбајчанлы әһалиси говулмуш вә 1880-чы илдә Түркијәдән кәлмә ерменилр јерләшдирилмишдир (6, 168). 1946-чы илдә кәнд ерменичә Кармракар адландырылмышдыр. Илк дәфә "Китаби Дәдә Горгуд" епосунда чәкилән ики Дәрбәнд топониминдән биринин, Кагызман Дәрбәндинин адындандыр. Фарс дилиндә дәрбәнд "дағ кечиди", "дәрә" [145, 70] сөзүндәндир.

ДӘРБӘНД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады (23, 109). 1728-чи илә аид мәнбәдә "Дәрбәнд табии Абаран" кимидир [*170*, 96].

ДӘРВАЗ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады (133, 75). Мәнбәдә Дарбаз кимидир (јенә орада). 1915-1918-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра Түркнјәдән кәлмә ерменилр јерләшднрилмишдир. Ерменичә Дарпас адландырылмышдыр. Әрәб дилиндә дејр "христиан монастыры" (Л.З.Будагов. I. 599.) вә түрк дилләриндә вајз, бајз "сылдырым дағ" сөзләриндәндир. Бах: Дарабаз. XIX әсрин сонларында Борчалы гәзасында ики Дарбаз кәнд Азәрбајчанда Чаваншир гәзасында Дарбаз кәнд, харабалығы адлары илә мәнача ејнидир.

ДӘРВИШГЫРАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә мәзрә ады [*170*, 98]. Мәнбәдә мәзрәнин (әкин јерини) орадакы Күллүчә кәндинә мәхсус олмасы гејд едилир (јенә орада). Әкин јеринин (мәзрәнин) ады исә "Дәрвиш дүшәркәси" мә'насындадыр. Ерменистанда "дәрвиш" сөзү илә бағлы чохлу топоним Сәфәвиләр дөвләти вахтында тәкјәләрдә вә завијәләрдә мәскунлашмыш дәрвишләрә мүәјјән торпаг саһәләри бағышланмасы илә әлагәдардыр. Орта әсрләрдә Түркијәдә дә чохлу дәрвиш ордени варды. Башларына јашыл рәнкли әммамә гојан бу дәрвишләр өзләрилә бә'зән узунлуғу 20 метрә чатан кағызда сејид нәслиндән олдугларыны көстәрән шәчәрә кәздирирдиләр (*Бах:* Гордлевский В.А.Соч., том. III, М-Л. 1973, с. 205).

ДӘРВИШ ӘЗИЗ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады (23, 113). "Сагмосавәнк кәндинин јахынлығында јерләшир" (јенә орада).

ДӘРВИШ ӘЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә (Шөрәјәлдә) кәнд ады [*170*, 122]. Мәнбәдә бу кәндин һәм дә Соркули адландығы гејд олунур (*јенә орада*).

ДӘРДЧАН - Ирәван ханлығынын Зәнкибасар маһалында кәнд ады (бах: 159). 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә харичдән кәлмә ерменилр јерләшдирилмишдир [*159*]. Јерли тәләффүз формасы Дәрчан. Орта әср мәнбәләриндә һәм дә Сару=Тәрчан кимидир [*16*, 15]. Илк дәфә XI әсрә аид ерменичә мәнбәләрдә Дәрдчан [*142*, 99, 110, 96], XVII әсрә аид мәнбә-

дә Дәрчан [*57*, 35] формаларында гејд олунмушдур. Əһалинин һәрәкәти илә әлагәдар олараг кәтирилмә аддыр. Анадолуда Әрзрум әјаләтинин чәнуб=гәрбиндә, Фәрат чајынын вадисиндә Тәрчан шәһәриндән вә маһалындан (1450-чи илә аид мәнбәдә Тәрчан кимидир,- 115, 148) кәлмиш аиләләрин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Азәрбајчанда Тирчан (Шамахы р-ну) кәнд ады илә ејнидир.

ДӘРӘ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында (133, 26) Басаркечәр рајонунда кәнд ады. 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Дикәр ады "Бабачан дәрәси" [*20*, 285]. 1921-чи илдә Пәмбәк кәндиндән ермәниләр тәрәфиндән говулмуш азәрбајчанлылар салмышлар. Ермәнистан әразисиндә "дәрә" сөзүндән дүзәлмиш чохлу кәнд адында бу сөзүн дәгиг мә'насыны ајырд етмәк чәтиндир. Она`көрә ки, онларын бә'зиси еркән орта әсрләрдә Сурија дилиндә *даира* (әрәбчә *дејр*) "монастыр" сөзүндән дә ибарәт ола биләр. Мәсәлән, XI әсрә аид ермәничә мәнбәдә Шәрги Анадолуда Дереник монастырынын ады чәкилир [*110*, 110].

ДӘРӘБАСИ-ТАЛА - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында тәпә ады (133, 75). Әрәб дилиндә дејр "христиан монастры", түрк дилләриндә баз (Бах: Боз Абдал) вә тала сөзләриндән ибарәтдир.

ДӘРӘБӘЈКӘНДИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә кәнд ады (23, 46). "Әһалиси Дүмбили әширәтиндәндир" (јенә орада).

ДӘРӘГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк наһијәсиндә гышлаг ады (23, 118). Гурдчулу вә Шаһмәммәд гышлағы да адланыр (јенә орада). Бах: Гурдчулу.

ДӘРӘДАШЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ағчагала наһијәсиндә кәнд ады [*169*. 193].

ДӘРӘ-ЈУРТ - Ирәван губернијасы Новобајазид гәзасында Тохлуча кәндинә мәхсус јајлағын ады [136, 32].

ДӘРӘЈУРТ-ЧАЈ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында чај ады (133, 75).

ДӘРӘКӘМ - Ирәван губернијасы гәзасында Тохлуча кәндинә мәхсус гышлаглардан биринин ады [136, 34]. Азәрбајчан дилиндә дәрә вә түрк дилләриндә кәм "вади", (гәдим түрк дилләриндә кәм "чај") сөзләриндән ибарәтдир. Гах рајонунда Гуру-Кам, Шимали Гафгазда Улу-Кам чај адлары илә мә'нача ејнидир.

ДӘРӘКӘНД - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында хараба кәнд ады [*133*. *75*]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Карби наһијәсиндә мәзрә кими гејд олунур вә һәм дә Күл кәнди адландығы көстәрилир [*170*, 63]. Бах: Күлкәнд.

ДӘРӘКӘНД - Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында (инди Гугар рајонунда) кәнд ады [*133*, *75*]. 1878-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Дзорагјуг адландырылмышдыр.

ДӘРӘКӘНД - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан маһалында) кәнд ады [*133*, *75*]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. XIX әсрин әввәлләриндә Вагуди (*бах*) кәндиндән јаранмышдыр.

ДӘРӘКӘНД - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады (133, 75). Дәрәкәј дә адланмышдыр.1728-чи илә аид мәнбәдә Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [23, 135]. 18281832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләри говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. (159) Сонра әһалинин бир һиссәси кери гајытмышдыр.1947-чи илдә кәнд ермәничә Баграван адландырылмышдыр. 1948-чи илдә азәрбајчанлы әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр.

ДӘРӘКӘНДИ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады. 1728-чи илдән мә'лумдур [*170*, 17]. 1919-чу илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

ДӘРӘКӘНДИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 145]. Мәнбәдә кәндин һәм дә Зарчи адландығы гејд олунур (јенә орада).

ДӘРӘЛӘЈӘЗ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында дағ ады (133, 75). Азәрбајҹан дилиндә дәрә (вади мә'насында) вә Алакөз тајфасынын адындан ибарәтдир. *Бах:* Алакөз.

ДӘРӘКӨЈ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [133, 75]. 1878-ҹи илдә Азәрбајҹан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Сарагјуг адландырылмышдыр.

ДӘРӘКӨЗ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында дағ ады (133, 75).

ДӘРӘЧАЈ - Мәнбәини Ағлаған дағындан көтүрүр. Пәмбәк чајы илә бирләшәрәк Дебет чајына төкүлүр. Уз. 67 км. Ермәничә Дзорагет адландырылмышдыр.

ДӘРӘЧИЧӘК - Ирәван ханлығынын маһалларындан биринин ады [*159*]. Әлибәј дағынын әтәјиндә гәдим мәнтәгәдир. 1728-ҹи илдән мә'лумдур [*169*, 11]. Кәнд Дәрәчичәк дәрәсинин ады илә адланмышдыр. 1946-чы илдә ермәничә Тсакадзор адландырылмышдыр. 1959-чу илдә Дәрәчичәк рајону Һраздан рајону адландырылмышдыр. 1930-чу илә гәдәр Ашағы Ахта кәндинин ады илә Ахта рајону иди.

ДӘРӘЧИЧӘК - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады (133, 75). 1728-ҹи илдән мә'лумдур (23, 53). Ирәван губернијасы Русијаја бирләшдириликдән сонра Константиновское адландырылмышдыр (136, 64). XIX әсрин 70-ҹи илләриндә азәрбајҹанлы әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмиш језид күрдләри јерләшдирилмишдир. Сонра аз мигдар азәрбајҹанлы аилә гајытмыш, 1918-ҹи илдә јениндән Азәрбајҹана говулмушлар.

ДӘРӘЧИЧӘК - Новобајазид гәзасында дағ ады [*133, 75*]. "Чичәкли дәрәли дағ" мә'насындадыр.

ДӘРЗИЛИ - Јелизаветпол (Кәнҹә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан рајонунда) кәнд ады {133, 75]. 1918-ҹи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. 1728-ҹи илә аид мәнбәдә Тәрзили кимидир [*170*, 20]. XIX әсрдә гышы Гарабағ дүзүндә, јајы Зәнкәзурда кечирән бир малдар елин адыдыр. Ашағыдакы гышлаглары варды: Бәј Әли, Гомаран, Күн, Чәмбәр, Гаракөл, Бәркин, Пир Вејсли, Разкаһ вә Шәрәкән [*103*, 152].

ДӘРЗИЛИ - 1728-ҹи илдә Ирәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады (23, 70).

ДӘРМӘЗУР - Јелизаветпол (Кәнҹә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында кәнд ады. XX әсрин 30-ҹу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг кәнд дағылмышдыр.

ДӘСТӘКЕРД - Јелизаветпол (Кәнҹә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан рајонунда) кәнд ады. 1728-ҹи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә Дәстәкирд кими гејд олунур (23, 150]. Һәмин мәнбәдә дејилир ки, кәнддә тәкҹә бир христјан аиләси јашајыр (32, 241). 1918-ҹи илдә кәнддә ермәниләр јерләшмиш вә әһали гарышыг јашамышдыр. 1988-ҹи илдә кәндин азәрбајҹанлы әһалиси говулмушдур. Фарс дилиндә дәстәкерд "(һөкмдара, феодала мәхсус) "маликанә" сөзүндәндир. Сасанлар дөвләтиндә дәстәкерд нәсли торпаг саһәси иди.

ДӘҺНӘ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында дағ ады [*133*]. Нахчыванда Дәһнәдағ, Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында Дәһнәдағ адлары илә мә'нача ејнидир. Азәрбајҹан дилиндә (әсли фарс дилиндә) *дәһнә*-"ағыз", "кечид" сөзүндәндир.

ДӘҺНӘЗ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында (Сонра Веди рајонунда) [*133, 76*] кәнд ады. 1949-чу илдә әһалиси Азәрбајҹана көчүрүлдүкдән сонра кәнд ләғв едилмишдир. Јерли тәләффүз формасы Дајназ.

ДӘҺНӘКӘНД - Ирәван ханлығынын Дәрәчичәк маһалында кәнд ады. Дикәр ады Дәмирчигышлаг [*159*].

ДӘШТ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ирәван гәзасында кәнд ады [169, 59]. Фарсча *дәшт* "чөл", "сәһра" сөзүндәндир.

ДӘШТӘК - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Зар наһијәсиндә кәнд ады [169, 327]. XVIII әсрә аид ерməничә мәнбәдә Даштак кимидир (150, 360). Түрк дилләриндә даш вә јатаг (малдар елин гышлагда һәр 50 гојун үчүн тикдији төвлә) сөзләриндән, ја да даш вә отаг "хан алачығы" сөзләриндән ибарәт адын данышыгда тәһриф олунмуш формасыдыр.

ДИАДИН - 1728-чи илдә Ирәван губернијасынын Гырхбулаг наһијәсиндә [170, 5] кәнд ады. Шәрги Түркијәнин Диадин маһалындан [*150*, 116] кәлмә аиләләрин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр.

ДИАН - Ирәван ханлығынын Сејидли Ахсаглы маһалында кәнд ады [159]. 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ерməниләр јерләшдирилмишдир. Мә'насы мә'лум дејил.

ДИБӘКЛИ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [*133*]. XVIII әсрин әввәлләринә аид ерməничә мәнбәдә Типаклу кимидир [*91*, 213]. Кәнд ерməничә Сант адланмышдыр. 1664-чү илдән мә'лумдур [135, 87], [һабелә *бах: 15*, 339]. Надир шаһын Ечмиадзин килсәсинә бағышладығы азәрбајчанлы кәндләриндәндир [*150*, 178]. Азәрбајчан дилинин диалектләриндә дибәк "јумшаг даш" (бу дашдан кечмишдә һәвәнкдәстә вә ит үчүн јалаг габы дүзәлдилирди) сөзүндәндир. "Дибәк дашы олан јер" мә'насындадыр. Чәнуби Азәрбајчанда Дибәкли (145, 65), Чулфа рајонунда Дибәкли дағы, Кәлбәчәр рајонунда Дибәклаг ("Колдағ" да адланыр) оронимләри илә мә'нача ејнидир. Корчалаллы тајфасынын Зәнкәзурда бир гышлағы да Дибәкли адланырды [*103*, 158].

ДИБӘКЛИ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады (133, 85). Мәнбәдә Дибаклу кимидир (јенә орада).

ДИБИ - 1727-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады (32, 286). "Албан тарихи"ндә V әср һадисәләри илә әлагәдар мә'луматда Дивтакан (әсли Диб-Тоган) кәнд ады чәкилир ("Албан тарихи", I китаб, 28-чи фәсил).

ДИБСИЗ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [*133*, *85*]. XIX әсрин сонларындан сонра ады чәкилмир. Азәрбајчан дилиндә *диб* (дағын диби, әтәји) вә Сис топониминдән ибарәтдир. Анадолунун *Сис* әјаләтиндән кәлмиш аиләләрин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. *Бах:* Башсыз.

ДИВАНШАҺКӘРӘМ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширанел наһијәсиндә кәнд ады (23, 126). "Һәрәмдәјирманлы да адланыр" (јенә орада). Бах: Һәрәм дәјирманы к.

ДИГИР - Ирәван ханлығынын Сејидли Ахсаглы=маһалында кәнд ады [*159*]. 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәдә "Гышлаги=Дикирли" кәнд [*160*, 18] ады илә мә'нача ејнидир.

ДИГОР - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ағчагала наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 194]. Шәрги Түркијәдә Дигор маһал адындандыр. XX әсрин әввәлләринә аид мәнбәдә Гарс әјаләтинин Кагызман даирәсиндә Дигор, Дигор-Хараба, Дигор чај (133, 85), Шимали Гафгазда Дигор топонимләри илә мәншәчә ејнидир. Дигор бир гәдим түрк мәншәли тајфанын адыдыр.

ДИГОРКИЛИСӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 70].

ДИДВАР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 162]. Гәдим фарсча *дидә* "гала" вә *вар* "јер" сөзләриндән ибарәтдир. Нахчыван бөлкәсиндә Дидәвар, Азәрбајчанда Дизәвар (Хызы к. јахынлығында) вә Дидван (Газах шәһәринин кәнарында) топонимләри илә мә'нача ејнидир.

ДИЗӘ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [*133*]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Гәдим фарс дилиндә дидә, орта фарс дилиндә *дизәк* (муасир фарсча *деж*) "гала" сөзүндәндир. Албанијанын Артсак (Дағлыг Гарабағ) әјаләтиндә Дизәбад (ерməничә јазылышда Дизапајт) дағ ады "Албан тарихи"ндә чәкилир. ("Албан тарихи", I китаб, 34-чү фәсил).

ДИЗӘК - Ирәван ханлығынын Гырхбулаг маһалында кәнд ады [*159*]. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Орта фарс дилиндә *дизәк*-"гала" сөзүндәндир. Дағлыг Гарабағын

орта әсрләрдә Дизак маһалынын (индики Чәбрајыл рајонунун әразиси) ады илә мә'нача ејнидир.

ДИК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады [23, 40] "әһалиси Дүмбили чамаатындандыр" (јенә орада).

ДИКБАШ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Зебил наһијәсиндә јајлаг ады [*169*, 334].

ДИКБУРУН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады (23, 110). Башга ады Түллүтәпәси (јенә орада).

ДИКЛИ - 1728 -чи илдә Ирәван наһијәсинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады (23, 78).

ДИКМӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады (23, 41).

ДИКМӘДАШ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтиндә, Әләјәз дағында јајлаг ады. "Алпоут чамааты јајлајыр" [*169*, 94]. Әсли Тикмәдаш. Сылдырым гајаларын бир-биринә бирләшмәси һөркүјә охшајыр (6, 95). XIX әсрдә Тифлис губернијасынын Ахалкалак гәзасында Тикмәдаш кәнд ады (133, 243) илә ејнидир.

ДИКМӘДАШ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә мәзрә ады [*169*, 223].

ДИКӘР АҒ КИЛСӘ - 1728-чи нлдә Ирәван әјаләтинин Көјчә наһијәсиндә кәнд ады (23, 55).

ДИИРКИЛСӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 70].

ДИКӘР РҮСТӘМ КӘНДИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады (23, 40). Наһијәдә Рүстәм адлы кәнддән (23, 40) фәргләндирилмәси үчүн адын әввәлинә "дикәр" сөзү әлавә олунмушдур.

ДИЛӘНЧИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Көјчә наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 12]. XVIII әсрә аид ерманичә мәнбәдә кәндин Хејрәвәнк монастырына мәнсуб олдуғу гејд едилнр [*150*, 361].

ДИЛИЧАН - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ерменистанын Диличан рајонунда) кәнд ады [*133*, *77*]. Илк дәфә XVII әсрдә сәјјаһ Шарденин јол гејдләриндә Дцличан (Газах өлкәсиндә Гамчы хана мәнсуб маһалын ады кими), 1728-чи илә аид мәнбәдә Көјчә наһијәсиндә Дәличан кимидир [*170*, 12]. Еһтимал ки, әһалинин һәрәкәти илә кәтирилмә адлыр. XIX әсрдә Гарс әјаләтиндә Дәличан наһијәси вә кәнди варды (133). Бах: Делчан.

ДИНАЗ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады (23, 104).

ДИР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады (23, 43). Әрәб дилиндә дејр "мәбәд", "монастыр" сөзүндәндир. Чулфа рајонунда Дарыдағ (әсли Дејридағ) вә Шамахы рајонунда Пир Дирәкли (Дир вә татча ки "дағ" сөзләриндән) дағ ады илә мә'нача ејнидир.

ДИРӘКЛӘР - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады (133, 86). 1918-чи илдә кәндин азәрбајчанлы әһалиси говулмуш вә ерманиләр јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд ерманичә Кернут адландырылмышдыр. Әсли Терекләр. XII-XIII әсрләрдә Кичик Асијада јашамыш түрк тајфаларындан бири Терекли иди (бах: 96). XVII әсрин әввәлләринә аид ерманичә мәнбәдә Истанбул - Токаш карван јолу үстүнә Дираклу кәндинин ады чәкилир (46, 24).

ДИРӘКЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 135). Мәнбәдә кәндин Бәкир Хәлил оғлуна мәхсус олдуғу гејд олунмушдур (јенә орада). Терекли түрк тајфасынын адындандыр. (Бах: Дирәкләр). Мәншәчә гыпчаг тајфасыдыр. Гарагалпагларда Таракли, Молдавијада гыпчагларда Таракли (бах: Н.А.Баскаков. Родоплеменние названия кыпчаков в топоними южней Молдавии. "Топонимика Востока", 1964, с. 49) тајфалары мә'лумдур. Дирәкләр кәндинин "Гыпчаг чөлү" адлы дүздә јерләшмәси дә бу фикри тәсдигләјир. Шимали

Гафгазда Терек чајынын (чај орадакы гәдим Терек галасынын ады илә адланмышдыр) ады илә мәншәчә ејнидир. Бах: һәм дә Әштәрәк.

ДИРӘКЧИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә кәнд ады (23, 48). "Кәндин башга ады Узунгышлагдыр" (јенә орада).

ДЫҒЫР - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады (169, 84). Бах: Дигор.

ДЫХ-ТӘПӘ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады (133, 89). XIX әсрдә Азәрбајчанда Дых-Даш, Шимали Гафгазда Дых-Су вә Дыхтау дағ адлары илә (133, 90) ејнидир. Мә'насы мә'лум дејил.

ДОВРУЗ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында [инди Ермәнистанын Гафан р-нунда] кәнд ады (133, 87). 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Довруз дағынын адындандыр.

ДОВРУЗ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистан Гафан р-нунда) кәнд ады (133, 87). Јерли тәләфүз формасы Дәвруз.

ДОВШАНГЫШЛАГ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады. 1850-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. (6, 168). 1950-чи илдә Ширакован адландырылмышдыр. Бу топонимин мә'насы барәдә ики мүлаһизә ола биләр. 1. Кәнд гышлаг әсасында јаранмышдыр. Гышлаг исә һәмин јердә довшанын боллуғу илә әлагәдар адланмышдыр. 2. XVII әсрдә Муғанда јашамыш Ардем-Довшанлы тајфасынын адыны әкс етдирир.

ДОВШАНЛЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Зебил наһијәсиндә јајлаг ады [*169*, 334]. Јајлағын ады һәмин јердә довшанын боллуғу илә бағлыдыр.

ДОГГУЗ - Ирәван ханлығына Гарнибасар маһалында кәнд ады. 1590-чы илдән мә'лумдур [*169*, 207]. XIX әсрин 50-чи илләриндә кәнддә ермәниләр дә мәскунлашмышдыр. 1886-чы илә аид мәнбәјә көрә кәндин әһалиси ермәниләр иди. 1945-чи илдә кәнд ермәничә Каначут адландырылмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәдә Токуз (дикәр ады Каһаблы) кимидир [170, 78]. Һәмин мәнбәдә Токуз-Бајан кәндинин дә ады чәкилир [*170*, 3]. XVII әсрә аид ермәничә мәнбәдә Дохс кимидир [*46*, 199]. XVI әсрдә Анадолунун Мараш әјаләтиндә јашајан Дул-Гәдирли тајфасынын голларындан биринин-(Доггуз, Бишанлу, Каркын, Күрд Маһмудлу Һачылар, Доггузгојунлу вә Авчи) [34, 184] адыны әкс етдирир. Еһтимал ки, мәншәчә бу ел гыпчагларын Токсоба (Доггуз оба) голу [*бах:* 78] илә бағлыдыр. Токуг-огуз түрк тајфа бирләшмәси барәдә бах: 65, 371. 1500-чи илә аид һадисәләрдә Чухурсааддан кечәрәк Шаһ Исмајылын Доггуз-Улама кәлмәси гејд олунур [24, 40]. Азәрбајчанда Доггуз-Ул (түрк дилләриндә ул "јүксәклик", "дағ" -147, 1, 594) дағ (Загатала рајону) ады илә сәсләшир.

ДОГГУЗ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында (133, 88) кәнд ады. Мәнбәдә Дохкуз кимидир. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир (11, 164). 1922-чи илдә әһалинин бир һиссәси кери гајытмышдыр, лакин XX әсрин 30-чу илләриндә сыхышдырылыб чыхардылмышдыр. 1945-чи илдә кәнд ермәничә Каначут адландырылмышдыр. Мәншәчә гыпчагларын Токузоба (рус мәнбәләриндә Токсобичи-А. И. Попов, көст. әсәри, с. 129) тајфасынын адыны әкс етдирир. Гарагалпагларда Токуз тајфасы барәдә бах: Н. А. Баскаков. Редоплеменние названия кыпчаков в топонимии Южной Молдавии. "Топонимика Востока", 1964, с. 50).

ДОЛАЈЛАР - Туманјан рајонунда кәнд ады. 1919-1920-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Әсли Далаклар јахуд Дәләкләр. Еһтимал ки, нәсил адыдыр.

ДОЛАНАН - Ирәван губернијасынын Шәрур Дәрәләјәз гәзасында дағ ады [*133, 87]*. Дағын ады онун әтрафында јолун доланбач олмасы илә әлагәдардыр.

ДОЛГИТАР - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында дағ ады [*133, 87*]. Дағын ады монголча *толгој* "дағын башы" [*126*, 555] вә гәдим түркчә *тор* "јүксәк дағ өрүшү" сөзләриндән ибарәтдир. XIX әсрдә Кубан әјаләтиндә Уруз-Тор

[*133*, 284], Азәрбајчанда Дағлыг Гарабағда Авдур (кәнд ады), Тыр-Јал (дағ ады) вә с. топонимләри илә мә'нача ејнидир.

ДОЛУЛУ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан маһалында) кәнд ады [*133. 87*]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Долулу дағынын адындандыр.

ДОЛУЛУ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында дағ ады [*133*]. Еһтимал ки, дағда тез-тез долу јағмасы илә әлагәдардыр.

ДОНГУЗКӨЛ - Ирәван ханлығынын Зәнкибасар маһалында гышлаг ады. XIX әсрин орталарындан сонра ады чәкилмир. "Донгузкөлү олан гышлаг" мә'насындадыр.

ДОНДАРВИРАНЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абник наһијәсиндә кәнд ады [*169*, 258]. Гәдим түрк мәншәли Дондар тајфасынын адыны әкс етдирир [*бах: 79*]. Бах: Дандар.

ДОНУЗЈЕЈӘН - Ирәван ханлығынын Зәнкибасар маһалында кәнд ады [*159*]. XX әсрин әввәлләринә аид мәнбәдә Донгузјејән кимидир (133, 88). 1935-чи илдә кәнд Зәнкиләр адландырылмышдыр. 1590-чы илдән мә'лумдур [*169*, 62]. 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. 1727-чи илә аид мәнбәдә Донузјејән гышлаг ады кими гејд олунмушдур. Демәли, кәнд гышлаг әсасында јараныб. Гышлаг исә "Донузјејән" адлы јердә јаранмышдыр. XIII аид мәнбәдә Анадолуда Дунгузлу әјаләт ады чәкилир [*144*, 230].

ДОНУЗДАМЫ - Ирәван губернијасынын Дәрәләјәз гәзасында гышлаг ады. XX әсрин әввәлләриндә кәнд дағылмышдыр. "Донуз олан јердә төвлә, дам" мә'насындадыр.

ДОНУЗЈАТАГ - Јелизаветпол губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Красносело рајонунда) гышлаг ады. XX әсрин 30-чу илләриндә кәнд дағылмышдыр. "Донуз олан јердә гышлаг" мә'насындадыр.

ДОНУЗПАЈАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады (23, 36).

ДОНУЗТАМ - Јелизаветпол губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Красносел рајонунда) гышлаг ады. XX әсрин 30-чу илләриндә кәнд дағылмышдыр. "Донуз олан јердә дам" мә'насындадыр.

ДОРДНЫ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан рајонунда) кәнд ады [*133. 88*]. Гарадыға кәндиндән јаранмыш мәнтәгәдир (103, 156). 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1949-чу илдә кәнд ермәничә Антарашат адландырылмышдыр. Гарадағы (*бах*) кәндиндән јаранмышдыр (*103*, 154). Халг ичәрисиндә тәләффүз формасы Дорны. Әсли Дөртлү. Колакирән тајфасынын Дөртлү тирәсинин адындандыр. Бах: Колакирән. 1588-чи илдә гышы Кәнчә санчағында, јајы Зәнкәзурда кечирән бир ел Дөрдну адланырды [*167*, 268]. Мәншәчә гыпчагларын Турут тајфасынын ады илә бағлыдыр.

ДОСТӘЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 132). "Башга ады Гызылтәпә" (јенә орада).

ДОСТӘЛИБӘК - Ирәван губернијасынын Шәрур Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады (133, 88).

ДОСТӘЛИБӘК ДИЗӘ - Јенә орада дағ ады (133, 88).

ДОСТЛУ - Нојемберјан р-нунда кәнд ады. Әсли Достулу. Еһтимал ки, Нахчыван гәзасында Досту кәндиндән (133, 88) чыхмыш аиләләрин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр.

ДӨВЛӘТЛӘТАБАД - Ирәван ханлығынын сәрдарабад маһалында кәнд ады (159). 1728-чи илдән мә'лумдур (170, 4). Дикәр ады Тејмурхан кәнди XIX әсрин орталарындан сонра мәнбәләрдә чәкилмир.

ДӨВРӘДАҒ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гзасында (инди Ермәнистанда) дағ ады. (133). "Дәјирми формалы дағ" мә'насындадыр.

ДӨВРӘХАРАБА - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады (133, 87). Мәнбәдә Довратәпә кимидир (јенә орада). XIX әсрин орталарында

кәнддә ермәниләр дә јерләшдирилмишдир. 1886-чы илдә кәндин әһалиси азәрбајчанлылар вә ермәниләр иди. XIX әсрин 30-чу илләриндә азәрбајчанлылар сыхышдырылыб чыхарылмышдыр (20, 76). Кәнд јахынлыгдакы "Дөврәтәпә" адлы јердә харабалығын ады илә адланмышдыр.

ДӨВЛӘТЈАР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә Тәркүл кәндинин башга ады (23, 133).

ДӨНӘНИК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады (23, 43).

ДӨЈҮРӘК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Мәзрә наһијәсиндә кәнд ады (23, 61).

ДӨШГАЈА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады (23, 111). Мәнбәдә кәндин Бәкир Шаһин оғлуна мәхсус олдуғу көстәрилир (јенә орада).

ДУДАНКИ - XVIII әсрин орталарында Көјчә маһалында кәнд ады [*150*, 361]. Фарс дилиндә *ду*-"ики" вә *дәнкә* "мәһәллә", "оба" сөзләриндән ибарәтдир.

ДУЛУС - Јелизаветпол (Кәнҹә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан р-нунда) кәнд ады (133). 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1590-чы илә (169, 361) вә 1728-чи илә аид мәнбәләрдә (170, 160) Тулус кимидир. Гәдим түрк мәншәли Тулус тајфасынын адыны экс етдирир. В.В. Раднов гәдим түрк тајфаларындан бирининТолос адландығыны јазмышдыр (143, III, 1261). Алтајда јашајанТеленкит тајфасынын бир голу Толос адланыр (67, 228). Теленкитләр исә XIII әсрдә монгол јүрүшләриндә иштирак етмишләр. (Рашид ад-дан, I, 2 с. 77). Азәрбајчанда Тулус (Чәбрајыл р-ну) кәнд ады илә мәншәчә ејнидир.

ДУМАНДӘРӘ - Амасија р-нунда Мағарачаг кәнди әразисиндә дәрә ады. Гыш вә пајыз ајларында сәһәрләр дәрәнини думанлы олмасы илә бағлыдыр. (6, 200).

ДУМАНЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 9]. Түрк дилләриндә түмән сөзүндәндир.

ДУРРӘНЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 20].

ДУРНАГОРУҒУ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтиндә јајлаг ады [*169*, 334].

ДУРМУШГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә гышлаг ады (23, 67). "Әһалиси Шаһаблы чамаатындандыр" (јенә орада).

ДҮДӘНЛӘР - Спитак рајонунда кәнд ады. 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

ДҮЗКӘНД - Амасија р-нунда кәнд ады. 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. 1990-чы илдә кәнд ермәничә Алвар адландырылмышдыр. Арпачајын саһилиндә дүзәнликдә јерләшдијинә көрә Дүзкәнд адыны алмышдыр.

ДҮЗКӘНД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 131).

ДҮЗКӘНД - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [*133, 89*]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Ширалел наһијәсиндә кәнд ады кими гејд олунмушдур (23, 131). 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1931-чи илдән 1950-чи иләдәк Дүзкәнд рајону вә онун мәркәзинин ады иди. 1945-чи илдә кәнд Ахурјан вә она ујғун рајон да Ахурјан адландырылмышдыр.

ДҮЗКӘНД - Талин рајонунда кәнд ады. 1728-чи илдән мә'лумдур (23, 131). 1886-чы илдә ермәниләр вә күрдләр јерләшдирилмиш вә азәрбајчанлылар говулмушдур. 1935-чи илдә кәнд ермәничә Барож адландырылмышдыр.

ДҮЗ-КӨЛ - Ирәван губернијасы Новобајазид гәзасында Дәвәхараба кәндинә мәхсус јајлағын ады (136, 33).

ДҮЗХАРАБА - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [*133*]. 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1945-чи илдә кәнд ермәничә Арташен адландырылмышдыр. Кәнд XIX

әсрин орталарында гышлаг әсасында јаранмышдыр. Гышлаг исә јахынлаки "Дүз хараба" адлы кәнд харабалағынын адындандыр.

ДҮЈҮН - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [*133*]. XIX әсрин орталарында кәнддә ермәниләр дә јерләшмишдир. 1886-чы илдә кәндин әһалиси азәрбајчанлылар вә ермәниләрдән ибарәт иди. XIX әсрин сонларындан сонра кәндин ады чәкилмир. 1728-чи илә аид мәнбәдә Дөкүн-рәк кимидир [*170*, 16].

ДҮКАН - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [169, 92]. Еһтимал ки, түркчә Туған шәхс адындан тәһрифдир.

ЕВЛИ - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады [159]. Ашыг Новруз, Молла Әјјуб вә һәм дә Харрат адланмышдыр. 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Әсли Ивәли. Јувалы формасы да вардыр [бах: Јува]. Сәлчуг огузларынын Ивә (Јивә) тајфасынын [34] адыны әкс етдирир. 1588-чи илә аид мәнбәдә Кәнчә санчағында "Тәмир-һәсән араны" гышлаг јериндә гышлајан бир ојмаг Јувәли-Фәхрәли адланырды [167, 219].

ЕВИШ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [170, 52]. "Јени Талыш кими дә адланмышдыр (23, 90). Әсли Ибиш.

ЕВЧИЛӘР - Ирәван ханлығынын Сүрмәли маһалында кәндин ады (133, 300). XIX әсрин 70-чи илләриндә әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1886-чы илдә кәндин әһалиси ермәни иди. 1947-чи илдә кәнд ермәнича Арзакан адландырылмышдыр. Орта әсрләрдә Анадолуда јашамыш Дул-Гәдирли тајфасынын Авчы голунун [36, 184] адыны әкс етдирир. 1728-чи илә аид мәнбәдә кәндин ады Авчи кимидир [170, 18].

Гејд едилмәлидир ки, 1588-чи илә аид мәнбәдә Гарабағын Вәрәндә маһалында јашајан бир ел дә Авчилу адланырды [169]. Бу елин ады инди Азәрбајчанда бир нечә Овчулу кәндинин (Ағдаш вә Шамахы рајонлары) адында галмышдыр. XIX әсрин II јарысында Чавад гәзасында 52 аиләдән ибарәт Овчала ели јашајырды.

ЕВЧИЛӘР - Ирәван ханлығынын Сәрдәрабад маһалында кәнд ады [159]. XX әсрин әввәлләринә аид мәнбәдә Ирәван гәзасында чәкилир (133, 300). XIX әсрин 70-чи илләриндә әһалиси говулмуш вә бурада ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1886-чы илә аид мә'лумата көрә кәндин әһалиси ермәниләр иди. 1949-чу илдә кәнд ермәнича Аразан адландырылмышдыр.

ЕВЧИЛӘР - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында хараба кәнд ады [133, 300].

ЕГВАРД - Ирәван ханлығынын Карбибасар маһалында кәнд ады [159]. XIX әсрин әввәлләринә аид мәнбәдә Ирәван гәзасында Егварт кимидир (133, 91). 1590-чы илә аид мәнбәдә Јегвард кимидир (159, 55). 1728-чи илә аид мәнбәдә исә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә Јегавертдир (23, 36). 1711-чи илдә Ечмиадзин килсәсинә мәхсус кәндләрдән иди [150, 29]. XVIII әсрин орталарында Ирәван ханынын вәкили Мурад бәјә мәхсус кәнд олмасы гејд олунмушдур [150, 193]. 1886-чы илә аид мәнбәдә әһалиси ермәниләрдән ибарәт кәнд кими көстәрилир. 1728-чи илә аид мәнбәдә Сүрмәли маһалында Агавард [170, 18], XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Олтин даирәсиндә Зуварт (133, 99), Гарс даирәсиндә Абулварт (133, 2). Азәрбајчанда Салварты (даг ады) топонимләри илә сыра тәшкил едир.

ЕЈВАНИ ГЫШЛАҒЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [169, 211].

ЕЈИК КИЛСӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк кәндиндә кәнд ады (23, 46).

ЕЈМУР БУЛАҒЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтиндә јајлаг ады [169, 93]. Сәлчуг огузларынын Ејмур тајфасынын [бах: 34] адыны әкс етдирир.

ЕЛБӘЈЛИ ГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады (123, 122).

ЕЈЛӘГУТ - 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады (23, 150).

ЕЛВАР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [170, 4]. Әли шәхс адындан вә фарсча вар "мөһкәмләндирилмиш јер" сөзүндәндир.

ЕЛИМЧАН - Ирәван ханлығынын Саатлы маһалында кәнд ады [159]. XIX әсрин орталарындан сонра кәндин ады мәнбәләрдә чәкилмир.

ЕЛИН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады (170, 20).

ЕЛИНЧӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [170, 20]. Бах: Јелинчә.

ЕЛИЧӘ - Ирәван губернијасы Новобајазид гәзасында кәнд ады (136. 34). Бах: Јеличә.

ЕЛЛӘР - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады (133, 300). Мәнбәдә Ејләр кимидир (јенә орада). 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә Һеллар кими мә'лумдур (23, 82). "Шабаһ кәндинин јахынлығында јерләшир" (јенә орада). 1930-чу илдән 1961-чи иләдәк Котајк рајонунун, 1961-чи илдән Абовјан рајонунун мәркәзидир. 1961-чи илдә кәндин ады ерменичә Абовјан адландырылмышдыр. 1948-1951-чи илләрдә әһалисинин бир һиссәси Азәрбајчана көчүрүлмүш вә кәнддә ерменилер јерләшдирилмишдир. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Әсли: Еләр. 1590-чы илә аид мәнбәдә Илар [169. 56], XVII әсрин әввәлләринә аид ерменичә мәнбәдә исә Елар кимидир [150, 362]. Һәлә ер. әв. VIII әсрә аид урарту мәнбәсиндә (122. 424) Елар кими гејд олундуғуна көрә Ерменистан әразисиндә ән гәдим түркмәншәли топонимләрдәндир [Бу барәдә бах: 14].

ЕЛЛӘР ОЈУҒУ - Ирәван ханлығынын Гырхбулаг маһалында кәнд ады [159]. 1989-чу илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. Елләр кәндинин адындан вә сәрһәд мә'насы билдирән ојуг сөзүндән ибарәтдир (6. 169). XIX әсрдә Гарс әјаләтиндә Елләројуғу. кәнд, Тифлис губернијасынын Сигнах гәзасында Елләр ојуғу дағ (133, 301) адлары илә мәншәчә ејнидир.

ЕЛЛИЧӘ - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады [159]. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр [159].

ЕМИНЧӘ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [133, 301]. XIX әсрин сонларындан сонра ады мәнбәләрдә чәкилмир. Еһтимал ки, Емин шәхс адындандыр.

ЕМИРКӘНД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Көкчә наһијәсиндә кәнд ады [170, 12]. Сәлчуг оғузларынын Ејмур тајфасынын адыны әкс етдирир.

ЕНКУРИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [170, 13]. Түрк дилләриндә ин "дәрә", "мағара" [126, 234] вә гура "төвлә" сөзләриндәндир.

ЕРАНИС СУФЛА - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады [159]. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр (јенә орада). Гәдим түрк мәншәли Аран тајфасынын адыны әкс етдирир.

ЕРАНИС УЛЈА - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады [159]. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр [159]. Гәдим түрк мәншәли Аран тајфасынын адыны әкс етдирир.

ЕРАНОС - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [133, 92]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Гарни наһијәсиндә кәнд ады кими көстәрилмишдир (23, 102). 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағыдылмышдыр. Азәрбајчан халгынын етнокенезиндә мүһүм рол ојнамыш гәдим түрк мәншәли Аран тајфасынын (бу барәдә бах: Гејбуллајев Г.Ә.Гарабаг. Бакы, 1991) адыны әкс етдирир. Кәндин ады Аран тајфасынын адындан вә јунан мәншәли "ос" шәкилчисиндән ибарәтдир. Азәрбајчанын гәдим тарихиндә үч мә'нада "Аран" сөзү иштирак едир. 1. Еранын илк әсрләриндән башлајараг түркмәншәли Аран тајфасынын ады. 2. Еранын әсринин 60-чы илләриндә Албан чары Аран (јахуд Әрән-"дөјүшчү"

"икид" вә с.). 3. Аран "гышлаг", "исти јер", (бу тајфа барәдә әтрафлы мә'лумат үчүн бах: 14: 79). XII әсрдә Албанијада Аранрот, Метс-Аранк, Аранджнак, XII әсрдә Дағлыг Гарабағда Аран, Јазы-Аран, Даш Аран, XIX әсрдә Күрчүстанда Арaниси, Ермәнистанда Һран (Еран адынын тәһрифи) топонимләрлә мәншәчә ејнидир

ЕРАНОС - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында дағ ады [133, 302]. Гәдим түркмәншәли Аран тајфасынын адындандыр. XVII әсрә аид ермәничә мәнбәдә Корус маһалында Аранс адлы топоним чәкилир [46, 264].

ЕРАНОС - Ирәван ханлығынын Карбибасар маһалында (159), сонра XIX әсрдә Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады (133, 301). XIX әсрин сонларындан сонра кәндин ады мәнбәләрдә чәкилмир. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ернос кимндир [170, 82]. Лакин һәмин вахта аид ермәничә мәнбәдә Еранос јазылмышдыр [150, 117]. Гәдим түркмәншәли Аран тајфасынын адындандыр. (Бах: 79).

ЕРАНОС УЛЈА - Ирәван ханлығынын Карби-басар маһалында (159), сонра Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында (133, 301) кәнд ады. XIX әсрин сонларындан сонра мәнбәләрдә чәкилмир. XVII әсрә аид ермәничә мәнбәдә Һранс кимидир (150, 360). Гәдим түрк мәншәли Аран тајфасынын адындан вә јунан мәншәли "ос" шәкилчисиндән ибарәтдир.

ЕРВИЛАС - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләр наһијәсиндә кәнд ады [170, 12]. Мәнбәнин башга јериндә Әрдалас кими охунур (23, 58) ки, бу да әрәб графикасы илә јазылмыш мәнбәдә "дал" вә "вав" ишарәләринин охшарлығы илә әлагәдардыр.

ЈЕРИЧӘ - УД -Ирәван губернијасынын Шәрур Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады (133, 302).

ЕРКУШ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [170, 16]. Азәрбајчан дилиндә јер вә кош "көчәбә" (Бах: Кошкутан) сөзләриндәндир.

ЕРКҮЛ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [170, 15].

ЕРСИНЧ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады (170, 15)

ЕРМӘНИ ПӘМБӘЈИ - Әләјәз р-нунда кәнд ады. 1878-чи илдә Пәмб адланан кәндин Азәрбајчанлы әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. Она көрә ондан сонра кәнд Ермәни Пәмбәји адландырылмышдыр. Ермәничә ады Памбак. Бах: Бәмбәк.

ЕТИЛ - XVIII әсрин орталарында Көјчә маһалында кәнд ады [150, 360]. Гыпчагларын Ет тајфасынын адындан (бах: Итгыран] вә түрк дилләриндә ел, ил "тајфа", "ел" сөзүндән ибарәтдир. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Казыгман даирәсиндә Елиллу (133, 300), Азәрбајчанда Едилли (Дағлыг Гарабағда) кәнд ады илә мәншәчә ејнидир.

ЕЧАНАН - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан рајонунда) орта әсрләрдә маһал ады [150]. Сонра бу маһал Балк кәндинин ады илә Балк адланмышдыр. Маһал Ечанан (Охдар) чајы бојунча јерләшән кәндләрин үмуми ады иди.

ЕЧАНАН ЧАЈЫ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан рајонунда) чај ады. Хәләч чајы вә Охдар чајы да адланыр. Бәркүшад дағларындан башлајыр вә Бајдал кәнди јахынлығында Охчу чајы илә бирләшир. Уз. 29 км. (20, 143). XX әсрин әввәлләринә аид мәнбәдә Гечанан кимидир (133, 58).

ЕШНӘК - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады (133, 303). 1728-чи илдән мә'лумдур (170, 45). 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. Ешнәк дағынын адындандыр. Бах: Ешнәк дағ ады.

ЕШНӘК - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында дағ ады [133, 303]. Дикәр ады Гарабурун (јенә орада). Түрк дилләриндә *асна* "алынмаз гајалы дағ" [126, 58] сөзүндәндир. Бах: Ашнак.

ЕШНӘК СИНОР - Ирәван губеринјасынын Ечмиадзин гәзасында дағ ады (133). Ешнәк вә Синор (бах: Синордағ) сөзләрниндән нбарәтдир.

ЕШШӘКГУДУРАН - Ирәван ханлығынын Дәрәчичәк маһалында кәнд ады [159] 1728-чи лиә аид мәнбәдә Ирәван әјалтинин Абаран маһалында гејд олунмушдур (170, 194). 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр (јенә орада). XVII әсрә аид мәнбәјә көрә орадаки Кечарис монастырына (995-чи илдә тикилмишдир) мәнсуб кәнд иди [150, 360]. Ешшәкгудуран дағынын адындандыр. Бах: Әшшәк гудуран.

ЕШШӘКГУДУРАН - Ирәван әјаләтиндә Пәмбәк дағ силсиләсинин зирвәләриндән биринин ады.Бурјат-монгол дилләриндә ошиг "күләк тәрфиндән чох ашынмыш дағ сүхуру" (126, 433) вә түрк дилләриндә кудур "далғавари дағ силсиләси" сөзләриндән ибарәт адын тәһриф формасыдыр. XIX әсрдә Шимали Гафгазда Дағыстан әјаләтинин Тејмурханшура даирәсиндә Ешәк-алган-түбә (тәпә ады) вә Ешак-тау, Гарс әјаләтинин Олтин даирәсиндә Ешәкмејдан, Чавад гәзасында Ешәктәпә, Зәнкәзур гәзасында Ешакмејдан, Тифлис губернијасында Ешактәпә (133, 93 вә 303) топонимләри илә мәнача ејнидир.

ЕШШӘКМЕЈДАН - Ирәван әјаләтиндә Пәмбәк дағ силсиләсинин зирвәләриндән биринин ады [159].

ӘБДИОҒЛУ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Шәрабхана наһијәсиндә кәнд ады [169, 241].

ӘБДҮЛӘЛИЛӘР - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Корус рајонунда) гышлаг ады. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра гышлаг дағылмышдыр.

ӘБДҮЛ МУСА - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады (169, 208).

ӘБДҮЛ ҺАЧЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә Бузавәнд кәндинин башга ады (23, 49).

ӘБДҮРРӘҺМАН - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [133,1]. XIX әсрин јарысында кәнддә Азәрбајчанлылар вә күрдләр јашајырды. 1918-чи илдә кәндин азәрбајчанлылардан ибарәт әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1945-чи илдә кәнд ермәнисә Авраһман адландырылмышдыр. Бах: Абдурраһман.

ӘБД ЧАҺАЛЛЫ АТЛЫЧА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә кәнд ады [23, 64].

ӘБИЛКӘНД - Ирәван ханлығынын Зәнкибасар маһалында кәнд ады [159]. 1918-чи илдә әһалиси говулмушдур. 1922-чи илдә әһали гајыдараг јенидән мәскунлашмышдыр. 1948-1951-чи илләрдә әһали Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд ләғв едилмишдир. Һәбибкәнди дә адланмышдыр. Әбил (Һәбил) шәхс адындан вә кәнд сөзүндән ибарәтдир.

ӘБУДӘРДӘ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [169, 270].

ӘБУ ШЕЈХ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ағчагала наһијәсиндә кәнд ады [169, 191].

ӘБУ ЧИХАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә кәнд ады [170, 17].

ӘБҮЛ КҮНЕЈ - Ермәнистанын Сисјан р-нунда дағ зирвәсинин ады (60, 61). Ермәничә Аревабул (ермәничә арев "јамач", "күнеј" вә Әбул шәхс адындан) адланыр.

ӘВӘЗГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә кәнд [170, 17].

ӘГДИС - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә кәнд ады (23, 63).

ӘДӘВАЗ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтиндә Әләјәз дағында јајлаг ады. "Алпоут чамааты јајлајыр" [169, 94]. Түрк дилләриндә ада (бах: Адатәпә) вә бајз (сылдырым) (бах: Боз Абдал) сөзләриндәндир.

ӘДИС - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [169, 77]. Түрк дилләриндә "атыз" сөзүндәндир.

ӘЗДӘК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [70, 14].

ӘЗӘБАНГУЛ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Талин маһалында кәнд ады [169, 249].

ӘЗИЗКӘНД - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады [159]. 1949-чу илдә әһали Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд ләғв едилмишдир.

ӘЗИЗЛИ - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [159]. Кәндин әсасыны гојмуш нәсил адыдыр.

ӘЗИЗПӘЈӘСИ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ерменистанын Сисјан рајонунда) кәнд ады [133, 8]. XIX әсрдә Зәнкәзур бөлкәсиндә јашамыш Гара Бајрамлы тајфасынын гышлагларындан (Әзизпәјәси, Дашлы, Зор Кешиш, Искәндәрпәјәси, Говушуг вә Ашағы Улухан) биринин адыдыр (103, 156). Әзиз шәхс адындан вә пәјә-(гышда мал-гаранын сахландығы төвлә) сөзүндән ибарәтдир. Әзиз гышлагда јашајан обанын башчысы олмушдур.

ӘЈАР - Ирәван ханлығынын Дәрәләјәз маһалында кәнд ады (бах: 159). XIX әсрин сонларына аид мәнбәдә Ајар (133, 26), 1727-чи илә аид мәнбәдә Әјәр кимидир [32, 267]. Мәнбәдә кәнддә чәми 3 азәрбајчанлы аиләсинин јашадығы гејд олунмушдур (јенә орада). 1829-чу илдә кәнддә ерменилар дә јерләшмишдир [159]. 1918-чи илдә азәрбајчанлы әһали говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ерменилар јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд ерменичә Агаракадзор адландырылмышдыр. Јерли тәләффүз формасы Ајар. Еһтимал ки, Ајар (Әјјар) шәхс (мүлкәдар) адындандыр. Бах: Ајарлы.

ӘЈӘНЗИР - Ирәван губернијасынын Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады [133]. 1727-чи илә аид мәнбәдә Ајназор кимидир (32, 274). Мәнбәјә көрә кәндин әһалиси 22 ермәни аиләсиндән ибарәт иди. 1918-чи илдә кәнддә харичдәнкәлмә ерменилар дә јерләшмишләр. 1946-чы илдә кәнд ерменичә Агавнадзор адландырылмышдыр. Бах: Ејнәзир.

ӘЈЛӘНЛИ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады (133, 8). Мәнбәдә Ајланлы кимидир (јенә орада) 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә Әкәнли кәнд ады [23, 92]. "Кәндин башга ады Јасаглыдыр" (јенә орада). Мәнбәдә Әкләнли кимидир. Дикәр ады Ахсаглы-Әкләнли иди (170, 58). "Ахсаг (кәнди) јахынлығында Әкләнли "мә'насындадыр. XX әсрин әввәлләринә аид мәнбәдә Ајланлы-Јасаглы кимидир (133, 8). 1828-1832-чи илләрдә кәнд дағылмышдыр (159). XIX әсрин 80-чы илләриндә Јухары Әјләнли Әбдүррәһманлы вә Ашағы Әјләнли Јасаглы кәндләри варды. Кәндин әсасыны гојмуш тајфа адыдыр. 1593-чү илә аид мәнбәдә Кәнчә вә Бәрдә наһијәләриндә Әкләнлу елинин јашадығы гејд олунур (167, 206).

ӘЈНӘЗИР - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ерменистанын Меғри рајонунда) кәнд ады [133, 301]. Мәнбәдә һәм дә Арназир кимидир (133, 93). XX әсрин 30-чу илләриндә кәнд фәрманла ләғв едилмиш, азәрбајчанлы әһали гоншу кәндләрә (ән чоху Нүвәди кәндинә) көчүрүлмүшдүр. Гарагојунларын голларындан (Бајрамлу, Ајинлу, Әјнәзир, Һачылу вә Духанлу) Әјнәзир (бах: 34) тајфасынын мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр.

ӘЈЛӘКУД - 1727-чи илдә Нахчыван санчағынын Сисјан нaһијәсиндә кәнд ады (32, 249). Мәнбәдә кәнддә 6 христиан аиләнин јашадығы гејд олунур (јенә орада). Намә'лум "әјлә" вә түркчә гут "гышлагда дүшәркә", "гутан" сөзләриндән ибарәтдир.

ӘЈРӘК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли гәзасында кәнд ады (23, 63).

ӘЈРИДӘРӘ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Зебил нaһијәсиндә јајлаг ады [169, 334]. Јајлағын ады орадакы "Әјридәрә"нин адындандыр.

ӘЈРИБУЛАГ - Ирәван ханлығынын Абаран маһалында кәнд ады. 1828-1829-чу илләрдә Азәрбајҹан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [159]. Кәнд орадакы "Әјрибулаҕ"ын ады илә адланмышдыр.

ӘЈРИБУЛАҒ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 129). "Кәндин башга ады Гузејкәнддир" (јенә орада).

ӘЈРИБУЧАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 129). "Кәндин башга ады Гузејкәнддир" (јенә орада).

ӘЈРИВӘНК - Ирәван ханлығынын Көјчә маһалында [159]. XIX әсрдә Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында (136, 32) кәнд ады. 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. Кәнд орадакы "Әјривәнк" монастырынын адындандыр. Ермәничә *ајр* "мағара" вә вәнк "килсә" сөзләриндәндир. Вәнкин дикәр ады Гегард (ермәничә "тир", "ҹида", "мизраг" демәкдир). XVII әсрә аид ермәничә бир мәнбәдә дикәр Әјривәнк (Ајрванг) Гарни јахынлығында иди [150, 349].

ӘЈРИЛИ - 1727-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [32, 278].

ӘЈРИДАҒ - Дилиҹан курортундан шимал-гәрбдә дағын ады. XX әсрин 30-чу илләриндә Ајрисар адландырылмышдыр. Азәрбајҹан дилиндә әјри (дағын башынын әјрилијини әкс етдирир) вә дағ сөзләриндән ибарәтдир.

ӘЈРИЧӘ -1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Мәзрә наһијәсиндә кәнд ады [23, 62]. Әсли Ајрыча. Бах: Ајрыча.

ӘЈРИЧӘБИЧӘНӘК - Ирәван губернијасы Новобајазид гәзасында Тохлуча кәндинә мәхсус гышлагларындан биринин ады (136, 34).

ӘЈРИМӘЗРӘ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады [169, 362]. Әсли Әкәрә-Мәзрә. Бах: Әкәрәк.

ӘЈРИ ЧИВАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә кәнд ады (23, 48).

ӘКӘРӘК - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133, 9]. 1918-чи илин әввәлләриндә әһалиси говулдугдан сонра Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. XIX әсрдә Ҹәнуби Гафгазда, Иранда вә Түркијәдә чохлу мигдарда Агара, Акарак (бә'зи һалларда ермәничә әввәлинә "һ" сәсинин әлавәсилә - Һакара), Әкәрәк топоними варды. Мәншәчә Алтај-түрк мәншәли Шумер дилинә мәнсуб олан *акар* (Азәрбајҹан дилиндә "әкин", "әкмәк" сөзләринин көкү олан "әк" сөзү илә ејнидир) "әкилән саһә", "әкин јери" вә бунун әсасында "маликанә" (феодализм дөврүндә мүлкәдарларын кәнд тәсәррүфаты маликанәләри) сөзүндәндир. Гәдим јунан вә латын дилләринә кечмиш бу сөз јунанча агрос-"тарла", латынча *"агер"*-әкин саһәси" вә бу дилләрдән рус дилинә кечмиш акр"-торпаг саһәси" вә нәһајәт, "агрономија" ифадәләриндә әксини тапмышдыр. Әкәрә, Әкәрәк. Акарак адлы кәндләр мәһз гәдимдә гулдарлара, сонра феодаллара, јә'ни мүлкәдарлара (о сырадан һөкмдарлара) мәхсус әкин саһәләри (мәзрәләр) әсасында јаранмышдыр. Одур ки, һәлә е.ә. I миниллиҝдә индики Ермәнистан әразисиндә јашамыш түркмәншәли етнослара кечмиш бу сөз кәнд адларында әксини тапмышдыр. Албанија әразисиндә еркән орта әсрләрдә Колт-Әкәрәк (јә'ни "Колт кәнди јахынлығында Әкәрәк кәнди") кәндинин ады Муса Каланкатлынын "Албан тарихи" әсәриндә чәкилир ("Албан тарихи", II китаб, 14-чү фәсил). Агара формасында бир нечә кәнд ады 1214-чү илә аид мәнбәдә Күрҹүстанда да мә'лумдур (Грузинские документы IX-XV вв. Перевод и комментарии С.С. Какабадзе. М. 1982, с. 68).

ӘКӘРӘК - Әштәрәк рајонунда кәнд ады (133, 9). 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир.

ӘКӘРӘК - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

ӘКӘРӘК - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында (сонра Талин р-нунда) кәнд ады (133, 9). Дикәр ады Хараба Әкәрәк. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

ӘКӘРӘК - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [133, 9]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

ӘКӘРӘК - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында чај ады (133, 9). Орадакы Әкәрәк кәндинин адындандыр.

ӘКӘРӘК ТАЛЫШ - Талин рајонунда кәнд ады. "Талыш (XVI әсрдә Гызылбаш тајфаларындан бири олмуш Талыш тајфасынын адыны әкс етдирир) кәнди јахынлығындакы Әкәрәк (кәнди)" мә'насындадыр.

ӘКӘРӘЛИ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Корус рајонунда) кәнд алы [133]. XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг кәнд ләғв едилмишдир.

ӘКӘРИ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан рајонунда) кәнд ады. XX әсрин әввәлләриндә кәнд дағылмышдыр.

ӘКИЗЛӘР - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында дағ ады [133, 301]. Гоша икизирвәли дағ мә'насындадыр. Лакин дағын кечмишдә јајлаг јери олмасына көрә, онун адынын Түрк дилләриндә егиз, екиз, "һүндүр јер", "јүксәк дағ өрүшү" [126, 197] сөзүндән ибарәт олмасы да еһтимал едилә биләр. XIX әсрдә Гарс әјалэтинин Кағызман даирәсиндә Әкизләр дағ ады (133, 301) илә мәнача ејнидир.

ӘКИЧӘ - Елизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында кәнд ады (133, 300).

ӘКИЧӘЛӘР - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады [*133, 301*]. XIX әсрдә Газах гәзасында Икичәләр дағ ады (133, 101) илә ејнидир. Бәлкә дә гәдим түрк дилләриндә агинчи "һүчумчу әскәр", "хүсуси һазырлыг кечмиш атлы дәстәси" [147, 123] сөзүнүн ("Китаб Дәдә Горгуд"да: "Ағынчылар кафирин елин-күнүн уруб, гызын, кәлинин әсир етдиләр") тәһрифидир.

ӘЛӘЈӘЗ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Мегри рајонунда) кәнд ады. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Әсли: *Бах:* Алакөз.

ӘЛӘКЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [*170*, 3]. XX әсрин әввәлләринә аид мәнбәдә Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында Алаклу кимидир (133, 11).1828-чи илдән сонра Урмијаәтрафы әразидән кәлмиш христиан ајсорларын (кәлданиләрин, јахуд нәсраниләрин) мәскунлашдығы кәнддир.

ӘЛӘКЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады (23, 121). XIX әсрдә Дағыстан әјаләтинин Анди даирәсиндә Алак кәнд вә Алак дағ адлары илә (133, 11) мәнача ејнидир.

ӘЛӘКЧИ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Корус рајонунда) кәнд ады [*133*]. Зәнкәзур гәзасында јашамыш күрд мәншәли Гасымушағы (башга ады Күрд һачы) тајфасынын гышлагларындан (Әрикли, Әләкчи вә Шам) биринин адыдыр (103, 158). 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

ӘЛӘТЛИ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады (133, 12). Мәнбәдә Алетлу кимндир (јенә орада). XIX әсрин 70-чи илләриндә кәндин әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1886-чы илә аид мә'лумат көрә кәндин әһалиси ермәниләр иди. XVIII әсрин әввәлләриндән мә'лумдур [150, 117]. XIII әсрдә монголларын тәркибиндә кәлмиш түркмәншәли Ојрат тајфасынын Олет голунун [77, 86] адыны әкс етдирир. Азәрбајчанда Әләт (Гарадағ рајону), Әләтли (Сабирабад рајону), Күрчүстанда XIX әсрдә Сигнах гәзасында Алет-Кари (133, 12).Түркмәнистанда Алат (С. Атанијазов, көст. луғәти, с. 35), Дағыстанда Әләтләр [133, 117], XVIII әсрдә Түркијәнин шәргиндә Алетлу [150, 117] кәнд адлары илә мәншәчә ејнидир (Волга бојунда Әләт тајфасы барәдә бах: Алишев С.Х.Татары Средного Поволжья в Пугачовском восстании. Казань, 1972, с. 201).

ӘЛИАБАД - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады [159]. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмушдур [159]. Сонра әһалинин бир һиссәси кери гајыдараг јенидән мәскунлашмышдыр. 1918-чи ил-

дə əһалиси говулдугдан сонра кəнд дағылмышдыр. Əли шəхс адындан вə абад "кəнд" сөзлəриндəн ибарəтдир.

ƏЛИБАБАТ - XVIII əсрин орталарында Ирəван əјалəтиндə кəнд ады [150, 198].

ƏЛИБƏЈАЈАҒЫ - Ирəван губернијасынын Новобајазид гəзасында дағ ады [133].

ƏЛИБƏЈЛИ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Хынзирəк наһијəсиндə кəнд ады [170, 7].

ƏЛИБƏЈЛИ - Ирəван ханлығынын Карбибасар маһалында кəнд ады [159]. XX əсрин əввəллəринə аид мəнбəдə Ечмиадзин гəзасында Алибеклу кимидир (133, 12).1590-чы илдəн мə'лумдур [169, 93]. XIX əсрин 70-чи иллəриндə кəндин əһалиси говулмуш вə Түркијəдəн кəлмə ермəнилəр јерлəшдирилмишдир. 1886-чы илə аид мəнбəјə көрə кəндин əһалиси ермəнилəр иди. 1946-чы илдə кəнд ермəничə Атабекјан адландырылмышдыр. Ермəничə мəнбəдə 1441-чи илдəн мə'лумдур [150, 172]. Ечмиадзин килсəсинə мəхсус кəндлəрдəн олмушдур. XIII-XIV əсрлəрдə Анадолунун Мараш бөлкəсиндə јашамыш Улу Јөрүк тајфа бирлəшмəсинин Əлибəјли голунун [34, 186] адындандыр.

ƏЛИБƏК - Ирəван губернијасынын Новобајазид гəзасында (133, 12), Пəмбəк дағ белинин ортасындан чəнуб-шəргə будагланан дағ зирвəсинин ады (60, 107). XX əсрин 30-чу иллəриндə ермəничə Техенис адландырылмышдыр.

ƏЛИ БИСТАМ - 1590-чы илдə Рəван əјалəтинин Ирəван гəзасында кəнд ады [169, 65].

ƏЛИВƏЛИ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Игдыр наһијəсиндə кəндин ады [170, 19]. Əли Вəли (оғлу) адындандыр.

ƏЛИВЕРДИ ХАРАБА - Ирəван ханлығынын Дəрəкəнд Парченис маһалында кəнд ады [133]. XIX əсрин орталарындан сонра мəнбəлəрдə чəкилмир. "Хараба адлы јер јахынлығында Əливерди кəнди" мə'насындадыр. Əливерди шəхс (мүлкəдар) адындандыр.

ƏЛИГАЈА - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Ширакел наһијəсиндə кəнд ады (23, 128). "Башга ады Сəрданəсə" (јенə орада). Бах: Сəрданəсə кəнди. Əсли "Ел-Кајы (Гајы); јə'ни "Кајы (Гады ели").

ƏЛИГАРА - 1590-чы илдə Ирəван əјалəтинин Веди наһијəсиндə кəнд ады [169, 225]. Əсли: "Ел Гара (лар)", јə'ни "Гаралар ели (тајфасы)".

ƏЛИ ГƏМƏРЛИ - Ирəван губернијасынын Сүрмəли гəзасында кəнд ады (133, 12). 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Аралыг наһијəсиндə кəнд ады [23, 70]. Əсли Ели-Гəмəрли, јə'ни "Гəмəрли ели". Бах: Əли Кəмəрли.

ƏЛИГЫЗЫЛ - Ирəван ханлығынын Гарнибасар маһалында кəнд ады [159]. 1590-чы илдəн мə'лумдур [169, 299]. 1828-1832-чи иллəрдə Азəрбајчан түрклəриндəн ибарəт əһалиси говулмуш вə харичдəн кəлмə ермəнилəр јерлəшдирилмишдир. 1886-чы илə аид мəнбəјə көрə кəндин əһалиси ермəни иди. Əсли "Ел-Гызыллы", јə'ни "Гызыллы ели". Кəнкəрлəрин Гызыллы тајфасынын мəскунлашмасы нəтичəсиндə јаранмышдыр. Бах: Кəнкəрли.

ƏЛИГЫЗЫЛ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Аралыг наһијəсиндə мəзрə ады [23, 71]. Əсли Ели-Гызыл, јə'ни "Гызыллы ели".

ƏЛИГЫРЫГ - Ирəван ханлығынын Ведибасар маһалында (инди Мартуни рајону) кəнд ады [159]. XX əсрин əввəллəринə аид мəнбəдə Новобајазид вə Ечмиадзин гəзаларында Аликрых кимидир (133, 12).1918-чи илдə əһалиси говулдугдан сонра кəнд дағылмышдыр (11, 164). 1590-чы илдəн мə'лумдур [169, 208]. 1935-чи илдə кəнд ермəничə Астхадзор адландырылмышдыр. 1949-чу илдə əһалиси Азəрбајчана көчүрүлмүшдүр. Əсли "Ел-Гырыг", јə'ни "Гырыг ели (тајфасы)". Гəдим түрк тајфаларындан бири Крык иди (Т.И. Султанов. Опыт анализа традиционных списков 9 племен "Илатийа". Сб. Средняя Азия в древности Среднекове. М. 1977, с. 116). Орта Асијада гарагалпагларын ичəрисиндə бир тајфа Кырк адланыр (Жданко. Т.А. Очерк исторической этнографии каракалпаков. М. 1950, с. 165). Орта əсрлəрдə

Әфшарларын бир голу Гырыглы адланырды. И.П. Петрушевскијә көрә Гызылбашларын Зүлгәдәр тајфасынын бир голу да Гырхлы иди (138, 94). Азәрбајчанда Гырыглы (Тәртәр вә Ханлар рајонларында) кәнд адлары илә мәншәчә ејнидир.

ӘЛИГЫРЫГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады [23, 102]. Әсли Ел-и Гырыг, јә'ни "Гырыг ели".

ӘЛИГЫРЫГ - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында (инди Арарат рајону) кәнд ады [159]. XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг кәнд дағылмышдыр. Ермәниләр јерләшдирилдикдән сонра кәнд Блрашен адландырылмышдыр (60, 64).Әсли "Ели-Гырыг", јә'ни "Гырыг-ели" (тајфасы)".

ӘЛИГЫРЫГ - Мартуни р-нунда чәнуб тәрәфдән Көјчә көлүнә төкүлән чајын ады (60, 67).

ӘЛИГЫШЛАГ - Ирәван ханлығынын Дәрәләјәз маһалында кәнд ады. XIX әсрин орталарындан сонра ады чәкилмир. "Әлијә мәхсус гышлаг" мә'насындадыр.

ӘЛИГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады [23, 123].

ӘЛИГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә дикәр бир кәнд ады [23, 121].

ӘЛИГУЛУ - 1718-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [170, 135]. Мәнбәдә кәндин һәм дә Галгалы гышлаг адландығы гејд олунур [јенә орада]. Әлигулу шәхс адындандыр. Бах: Галгалы.

ӘЛИГУЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады [23, 40].

ӘЛИГУЛУКӘНД - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Корус рајонунда) кәнд ады [133, 12]. 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. Кәнд ермәничә Азадшен адландырылмышдыр.

ӘЛИГУЛУ УШАҒЫ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Корус рајонунда) кәнд ады [133, 12]. "Әлигулу нәсли (өвлады)" мә'насындадыр.

ӘЛИДӘРӘ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Меғри рајонунда) кәнд ады [133, 12]. Дикәр ады Әлидамы. 1918-чи илдә әһалиси говулмуш, лакин 1926-чы илдә гајытмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси јенидән Азәрбајчана говулмушдур [20, 172]. Кәнд "Әли дәрәдә" јарандығына көрә һәмин дәрәнин адыны гәбул етмишдир. Һәмин дәрәдә јерләшән вә Әлидәрә адланан көл исә XX әсрин 30-чу илләриндә Алидзор адландырылмышдыр (60, 64).

ӘЛИДӘРӘСИ - Ирәван ханлығынын Дәрәләјәз маһалында кәнд ады [159]. 1918-1920-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Кәнд "Әли дәрәси"ндә јарандығына көрә һәмин дәрәнин адыны гәбул етмишдир.

ӘЛИЈАР КҮС - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [169, 93]. Әлијар шәхс адындан вә күз "гојун үчүн пајыз отлағы" сөзүндән ибарәтдир.

ӘЛИКӘНД - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133]. Алыкәнд дә адланмышдыр. 1728-чи илә аидә мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады кими гејд олунмушдур [23, 94]. 1915-1916-чы илләрдә әһалиси говулмуш, кәнд дағылмышдыр (6, 170) Әли шәхс адындандыр.

ӘЛИКӘНД ГЫШЛАҒЫ - Ирәван ханлығынын маһалында кәнд ады [159]. XIX әсрин орталарындан сонра мәнбәләрдә ады чәкилмир. "Әликәндә мәхсус гышлаг" мә'насындадыр.

ӘЛИКӘМӘРЛИ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [133, 12]. XIX әсрин сонларындан сонра мәнбәләрдә ады чәкилмир. 1728-чи илә аид мәнбәдә Әли-Камерлу кимидир [170, 20]. Әсли: "Ел-Кәмәрли", јә'ни "Кәмәрли ели". Ер. әв. VIII әсрдә шималдан чәнуби Гафгаза кәлмиш гәдим түркмәншәли

кәмәр јахуд гәмәр (антик мәнбәләрдә киммер) тајфасынын [бах: 14] адыны әкс етдирир. Бах: Әли Гәмәрли.

ӘЛИКУЧӘК - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [133, 12]. Мәнбәдә Әли-Кочак кимидир (јенә орада)1918-чи илин әввәлләриндә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. XVII әсрдән мә'лумдур [150, 305]. XIX әсрин сонларына аид мәнбәдә "Әли Гочак" кимидир. Әсли "Ел-и-көчәк", јә'ни "Көчәк ели". Орта әсрләрдә Анадолуда јашамыш Боз Улу тајфа бирләшмәсинин Көчәкли голунун [34, 198] адыны әкс етдирир.

ӘЛИКУЧӘК - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында (инди Абаран рајонунда) кәнд ады [133, 12]. 1590-чы илә аид мәнбәдә Әли Кичәк кимидир [169, 236]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Абаран наһијәсиндә гејд олунур (23, 110). 1935-чи илдә Кучәк адландырылмышдыр. Бах: Әли Кучәк (Сүрмәли гәзасы).

ӘЛИКОСА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә кәнд ады [170, 17]. Әсли Ел-и- Коса, јә'ни "Коса ели".

ӘЛИЛИ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан рајонунда) кәнд ады [133, 12]. 1590-чы илдән мә'лумдур [169, 360]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә гејд олунмушдур [23, 150]. Һәмин мәнбәдә дејилир ки, кәнддә 3 мүсәлман киши вә 1 субај оғлан јашајыр (32, 230). 1918-чи илдә азәрбајчанлы әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1922-чи илдә аз һиссәси кери гајыдараг јенидән мәскунлашмышдыр. Бундан сонра кәндин әһалиси гарышыг олмушдур. 1935-чи илдә кәнд Салвард адландырылмышдыр. Еһтимал ки, Әлили кәндин әсасыны гојмуш нәсил адыдыр.

ӘЛИМАНЫХ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [133]. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. Әсли: "Ели Маных", јә'ни "Маных ели".

ӘЛИМӘММӘД - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133]. Там ады Әлимәммәд гышлағы. 1949-чу илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүш вә кәнд ләғв едилмишдир. Әли Мәммәд (оғлу) шәхс адындандыр.

ӘЛИМИРАН СУФЛА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады (170, 12). Әли Миран шәхс адындандыр. Әрәбчә суфла "ашағы" мә'насындадыр.

ӘЛИМӘРДАН - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады [159]. 1828-1832-чи илләрдә кәндә харичдән кәлмә ермәниләр дә јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Карадзор адландырылмышдыр. 1949-чу илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд ләғв едилмишдир. Әсли "Ел Мәрдин", јә'ни "Мәрдин ели". Анадолунун "Китаби Дәдә Горгуд" епосунда чәкилән Мәрдин галасындан [144, 216] кәләнләр тәрәфиндән јарадылмышдыр.

ӘЛИНЧӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [23, 70]. Әсли Ели -Инчә, јә'ни "Инчә ели, тајфасы". Гыпчагларын Әнчә тајфасынын адыны әкс етдирир. Нахчыван МР-да Әлинчә (Чулфа р-ну) галасынын ады илә әлагәси јохдур. Әнчә тајфасы барәдә бах: с. 77.

ӘЛИНЧӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [23, 125]. "Кәндин башга ады Гатаркәнддир" (јенә орада). Әсли Ел-и Әнчә, јә'ни "Әнчә ели (тајфасы)"

ӘЛИНЧӘ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [109, 269]. Әсли Ел-и Әнчә, јә'ни "Әнчә ели (тајфасы)".

ӘЛИРЗАЛЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [169, 204].

ӘЛИСӘРКИ - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады [159]. XIX әсрин орталарындан сонра мәнбәләрдә бу кәндин ады чәкилмир. Әли шәхс адындан вә түркчә соруг "шоран" [126, 517] сөзүндәндир.

ӘЛИХАН - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады (133, 13).

ӘЛИХАН - Амасија (инди Гукасјан) р-нунда кәнд ады. XX әсрин 30-чу илләриндә кәнд ерманичә Гетик адландырылмышдыр (60, 73).

ӘЛИХАНЛЫ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады (133, 13).

ӘЛИХАН ПӘЈӘСИ - Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады (133, 13).

ӘЛИХАН ҺАЧЫЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады [170, 19].

ӘЛИЧАН - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [133, 12]. 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә кәнд ады [23, 63]. "Кәндин башга ады Хәлифә кәнддир" (јенә орада). XIX әсрин 70-чи илләриндә әһалиси говулмуш вә харичдән кәлмә ерманиләр јерләшдирилмишдир. 1886-чы илә аид мәнбәјә көрә кәндин әһалиси ерманиләр иди.

ӘЛИШАЛЫ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады. XX әсрин сонларындан сонра бу кәнд барәдә мәнбәләрдә мәлумат јохдур. Әли нәсили мә'насындадыр.

ӘЛИШАР - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ерманистанын Сисјан рајонунда) кәнд ады [133]. 1918-чи илдә әһалиси говулмушдур. 1922-чи илдә бир һиссәси кери гајыдыб јенидән мәскунлашмышдыр. XIX әсрин 30-чу илләриндә кәнд ләғв едилмиш, әһалиси гоншу Софулу вә Гызыл Шәрг кәндләринә көчүрүлмүшдүр.

ӘЛКОВАС - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Көјчә наһијәсиндә кәнд ады [23, 55]. Түрк дилләриндә *алга* "дағын чәнуб јамачы", "дағын күндүшән һиссәси" (126, 47) вә бајс, вајс 'сылдырым гаја", "әтәјиндән чај ахан дағ" (126, 65) сөзләриндән ибарәтдир.

ӘЛ МУРАД - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында көл ады (133, 13).

ӘЛПИН - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады [133, 301]. XIX әсрин орталарындан сонра мәнбәләрдә ады чәкилмир. Бу ад Алпан (Албан) етнониминин тәһрифә уғрамыш шәкли олмаг е'тибарилә Азәрбајчан халгынын мәншәји илә бағлы чох гијмәтли топонимдир. Азәрбајчанда Алпан (Губа рајону), Түркмәнистанда Алпан (2 кәнд) адлары илә ејнидир.

ӘЛПИНЧАЈ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында чај ады.(133, 301). Алпанчај мә'насындадыр. Албан тајфа адыны әкс етдирир.

ӘМАРАТ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады (133, 14). Мәнбәдә Амарат кимидир (133, 14). 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады (23, 66). Әрәб дилиндә *әм* "ичмә", "чамаат" вә Азәрбајчан дилиндә арат "әкин јери" сөзләриндәндир.

ӘМИЗЛИ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ерманистанын Сисјан рајонунда) кәнд ады [133, 92]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Әсли Јемәзли. Бах: Јемәзли.

ӘМИНӘЛИГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә Бахыш гышлағы кәндинин башга ады (23, 68).

ӘМИНЧАН - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абник наһијәсиндә кәнд ады [169, 257]. XIX әсрдә Әмнчан кимидир (133, 12). Бах: Әличан.

ӘМИР - 1727-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады. О вахт кәнддә чәми 1 христиан аиләси јашајырды (32, 311).

ӘМИРБУЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады [170, 102]. Мәнбәдә кәндин Мустафа Әли оғлуна мәхсус олмасы көстәрилир (23, 111).

ӘМИРЈАР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Көјчә наһијәсиндә кәнд ады [170, 12].

ӘМИРЈАРЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады (23, 94).

ӘМИРӘГАР - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан маһалында) кәнд ады. 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. Әмир шәхс адындан вә монгол дилиндә гәр-"јурд", "дүшәркә" сөзүндән ибарәтдир.

ӘМИРКӘНД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Көјчә наһијәсиндә кәнд ады (23, 55).

ӘМИРКАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә Јолчулар кәндинә мәхсус мәзрәнин ады (23, 110).

ӘМИРОВДАНЫ - Ирәван губернијасынын Дәрәкәнд-Парченис маһалында кәнд ады [159]. Кәнд "Әмировданы" адлы јерин адыны гәбул етмишдир.

ӘМИРОЧАГ - Ирәван ханлығынын Дәрәкәнд-Парченис маһалында кәнд ады. XIX әсрин орталарындан сонра кәндин ады мәнбәләрдә чәкилмир. Кәндин ады "Әмир пири (очағы)" мә'насындадыр. Халг ичәрисиндә рәвајәтә көрә зијарәткаһ Әрәб әмиринин дәфн олундуғу јердир.

ӘМИРХЕЈИР - Ирәван ханлығынын Көјчә маһалында кәнд ады [159]. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Кәндин ады Әмир шәхс адындан вә түрк дилләриндә каир "вадинин суварылан һиссәси" [126, 241] сөзләриндән ибарәтдир. XIX әсрин II јарысында Гајах гәзасында Амирхејир кәнд ады (133, 15) илә ејнидир. Бах: Әбулхејир.

ӘНДӘЛИБ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады [23, 41].

ӘНДИЗАР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады [23, 41].

ӘНКӘЛӘКОТ - 1510-чу илдә Гапан вилајәтинин Сисәчан наһијәсиндә Татев монастырына мәнсуб кәнд ады [134, 177]. Түрк - монгол дилләриндә ангара "дәрә", "вади" (126, 50) вә түркчә гут "гутан" (Бах: Кош-Кутан) сөзләриндән ибарәтдир.

ӘНГУРИК - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [169, 92].

ӘНКУРИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [23, 58].

ӘНИЛӘР - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ағчагала наһијәсиндә кәнд ады [169, 191].

ӘНКУС - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [169, 211].

ӘНКИЗ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады [169, 224].

ӘНКЛӘБЕРД - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады [169, 362]. Бах: Әнкәлә-кот.

ӘНКҮЗҮ - 1727-чи илдә Нахчыван санчағынын Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [32, 279]. Мәнбәдә дејилир ки, кәнддә адам јашамыр, шиә олдугларына көрә көчмүшләр (јенә орада).

ӘРГОВ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133, 302]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Карби наһијәсиндә кәнд кими гејд олунмушдур (23, 89). 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә 1922-чи илдә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. XIX әсрә аид әдәбијјатда Ергов вә Оргов формасында јазылышы да вардыр. Бах: Оргов. Мәншәчә гәдим түрк мәншәли гыпчагларын Гов тајфасынын мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмаг е'тибарилә "Гов әрләри (адамлары, кишиләри)" мә'насындадыр.

ӘРГОВ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [133, 302]. 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [159].

ӘРГУВӘНК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә Савмосавәнк кәндинә мәхсус мәзрәнин ады (23, 102). Түрк дилләриндә арку "дағлар-арасы вади", ја да аргу "дәрәләрлә шахләнмиш јер" (126, 58) вә вәнк сөзләриндән ибарәтдир.

ӘРДАНУЧ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Мәзрә наһијәсиндә кәнд ады (23, 62).

ӘРДӘВУЗ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ағчагала наһијәсиндә кәнд ады [169, 189].

ӘРДӘНӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [170, 140]. Мәнбәдә кәндин һәм дә Үчтәпә адландығы гејд олунур (јенә орада).

ӘРДӘЛИ - Абовјан рајонунда кәнд ады. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

ӘРДӘПИН - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады (133, 302). 1727-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [32, 289] кими көстәрилир. Мәнбәдә кәнддә чәми 2 ермәни аиләсинин јашадығы гејд олунур (јенә орада).

ӘРДӘШ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [170, 14]. 1727-чи илә аид мәнбәдә Әрдиш кимидир (32, 290). Мәнбәдә кәнддә чәми 3 ермәни аиләсинин јашадығы гејд олунур (јенә орада).Түрк дилләриндә арташ "кәздәк", "дағ чөкәји" (70, 10) сөзүндәндир.

ӘРДӘШИРКӘНДИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады (23, 49).

ӘРӘБКИР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [170, 64]. Кәтирилмә аддыр. Әрәбкир Кичик Асијада орта әсрләрдә Фәрат чајынын сағ саһилиндә Малатијадан шималда јерләшән маһал вә шәһәрин адыдыр.

ӘРӘБКИРЛИ - Ирәван ханлығынын Сүрмәли маһалында кәнд ады [159]. 1728-чи илдән мә'лумдур [170, 15]. 1919-чу илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. XVI әсрдә Гызылбашларын Әрәбкирли тајфасынын [16, 14] мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Мәншәчә бу тајфа XII әсрдә кәлмиш Сәлчуг оғузларынын Әрәбкир әјаләтинин (Анадолуда, Фәрат чајынын сағ саһилиндә, Малатијадан шималда) Чимиш-Кәзәк маһалында мәскунлашмыш һиссәсиндән ибарәтдир.

ӘРӘБКИРЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [23, 85]. "Кәләкархы кими дә танынырдыр" (јенә орада).

ӘРӘБЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады (23, 42).

ӘРӘБОҒЛУ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [169, 268].

ӘРӘБХАНА - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (индп Ермәнистанын Корус рајонунда) кәнд ады. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Әрәб етнониминдән вә фарсча *хана*-"ев", "тикинти" сөзүндән ибарәтдир. XIII-XI- әсрләрдә Азәрбајчана көчүрүлмүш вә сонралар азәрбајчанлашмыш әрәб тајфаларынын мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр.

ӘРӘБХӘНЧӘРИ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады [133]. 1919-чу илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Кәндин ады "Әрәб (кәнди) јахынлығындакы Хәнчәрли (кәнди)" мә'насындадыр. Бах: Ханчаллы вә Хәнчәрли.

ӘРӘКУ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Әрмус наһијәсиндә кәнд ады [169, 250]. Орта әсрләрдә Кәнчә јахынлығында Һәрәк галасы (бу ады илк дәфә XIV әср мүәллифи Әбдүррәшид Бакуви гејд етмишдир) вә Бәрдә јахынлығында Һәрәк (Бәрдәлиләрин јајлаг јеринин ады, бу ады XIX әср мүәллифи Һәмдуллаһ Гәзвини дә гејд етмишдир) јајлаг адлары илә мә'нача ејнидир. XIX әсрдә Дағыстан әјаләтиндә Арактау дағ ады илә [133, 17] мә'нача ејнидир. Монголча *арег* -сылдырым саһил, "јарған", "дәрә" [126, 638] сөзү илә әлагәләндирмәк олар. 1470-чи илә аид һадисәләрдә Түркијәнин Асија һиссәсиндә Әрәгли шәһәринин ады чәкилир [160, 133].

ӘРӘМӘС - Ирәван губернијасынын Зәнкәзур гәзасында чај ады (133, 302). Бах: Армаз.

ӘРӘМУС - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ирәван гәзасында кәнд ады [169, 133]. Арамаз (Аһурамазда Аллаһ адынын фонетик формасы) адындандыр. Бах: Армаз вә Әрәмәс.

ӘРӘС - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады (23, 85).

ӘРӘФСӘ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан рајонунда) кәнд ады [133]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә Әрәфса кими гејд олунмушдур [23, 150]. Һәмин мәнбәдә дејилир ки, кәнддә чәми 2 мүсәлман (азәрбајчанлы) вә 2 христијан аиләси јашајыр [32, 236]. 1918-1919-чу илләрдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1968-чи илдә кәнд ермәничә Аравис адландырылмышдыр. Әрәфсә Азәрбајчан әразисиндә ән гәдим кәнд адыдыр. Илк дәфә олараг ерадан әввәл XIV әсрдә Кичик Асијада Хет (һет) дөвләтинин һөкмдары II Муршилин бир гајаүстү јазысында Арипса адлы бир кичик "өлкә" вә гала ады чәкилир вә тәдгигатчылар ону Шәрги Анадолуда индики Әрзрумдан шимал-шәргдә локализә едирләр. Она көрә ки, еранын VI әсрдә орада Бизанс мәнбәләриндә Арабис кими јазылан мәнтәгә варды [106, 54]. Хет мәнбәләриндә Арипса, Бизанс мәнбәләриндә Арабис кими гејд олунан бу мәнтәгәнин әһалисинин етник мәнсубијјәти мә'лум дејил. Лакин Шәрги Анадолуда һәлә ерадан әввәл I минилликдә Алтај-түркмәншәли етносларын јашамасы артыг шүбһә доғурмур (бах: Г.Ә.Гејбуллајев. Азәрбајчанларын етник тарихинә даир. Бакы, 1995). Арипса хет дилиндә јазылыш формасыдыр. Әслиндә јерли әһалинин бу ады нечә тәләффүз етдији билинмир. Она көрә еһтимал ки, Арипса адынын јерли формасы мәһз Әрәфсә (орта әср ермәни мәнбәләриндә Аревис) ады Нахчыван бөлкәсинә кәтирилмишдир. Чулфа рајонунда инди дә Әрәфсә кәнди вардыр. Бу һадисә һәр һалда әрәб ишғалындан (VII-VIII әсрләрдән) әввәл баш вермишдир. Она көрә ки, биринчиси. Әрәфсәнин әһалиси ислам086 динини јалныз бурада-Нахчыванда кечә биләрди, христиан дининә итаәт едән Бизанс дөвләтиндә, о сырадан Әрзрум әјаләтиндә ислам дининә кечмәк мүмкүн олмазды; икинчиси, Нахчыван бөлкәсиндә ерамызын әввәлләриндә Түркмәншәли кәнкәрләр мәскунлашдыгда Әрәфсә (Чулфа рајону) мәнтәгәси мөвчуд иди, чүнки орта әсрләрдә кәнкәрләрин бир голу һәмин кәндин ады илә Әрәфсә (јахуд Әрәфсәли) адланырды. (бах: 153). Һәмин голун әсл ады Софулу иди. Зәнкәзурун Сисјан маһалындакы Әрәфсә дә мәһз кәнкәрләрин Софулу голуна мәнсуб аиләләрин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр, чүнки бура һәмин тајфанын јајлаг јери иди. Она көрә дә 1590-чы илә аид мәнбәдә кәнд Әрәфсәчик, јә'ни "Кичик Әрәфсә" кими гејд олунур [169, 363]. Лакин 1728-чи илә аид мәнбәдә кәндин ады Әрәфсә кими көстәрилмишдир [170, 161].

ӘРӘФШАН - 1590-чы илдә Рәван әјаләтиндә јајлаг ады. "Веди чамааты јајлајыр" [169, 66].

ӘРӘХУС - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ирәван гәзасында кәнд ады [169, 62]. Түрк дилләриндә *ора*-"чөкәклик", "чухур јер" [126, 415] вә күз-"пајыз отлағы", "күзләк" сөзләриндән ибарәтдир. Бах: Арахус.

ӘРЗАП - Ирәван ханлығынын Карбибасар маһалында кәнд ады. XIX әсрин орталарындан сонра мәнбәләрдә кәндин ады чәкилмир. Еһтимал ки, XI әсрдә Шәрги Анадолуда Ерез кәндинин [142, 110] ады илә бағлыдыр (бу кәнд барәдә бах: 46, 15-46).

ӘРЗӘКӘНД - Ирәван ханлығынын Дәрәчичәк маһалында кәнд ады [159]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Әрзәкан кимидир (23, 113). "Башга ады Сүдлүбулагдыр" (јенә орада). 1828-1832-чи илләрдә кәнддә Ирандан вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдикдән сонра әһали гарышыг јашамышдыр. 1918-чи илдә кәндин азәрбајчанлы әһалиси говулмушдур. Еһтимал ки, Шәрги Анадолунун Ерез маһалындан кәлмиш аиләләрин өзләри илә кәтирдији аддыр . Һабелә бах: Арзни.

ӘРЗКАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады (23, 36). Сонракы мәнбәләрдә Ахта р-нунда Әрзакан кимидир (60, 66). Дикәр

ады Әрзәкәнд (јенә орада). XIX әсрин әввәлләриндә кәнддә ермәниләр јерләшдирилмишдир.

ӘРЗИН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады (23, 36).

ӘРЗИНЧАН МӘЗРӘСИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [169, 91]. "Әрзинчандан кәлмиш адама мәхсус әкин јери" мә'насындадыр.

ӘРИНЧ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады (23, 36). Нахчыванда Арынч кәнд ады илә ејнидир.

ӘРК - XVIII әсрин әввәлләриндә Көјчә маһалында кәнд ады [150, 360]. Фарс дилиндә *әрк*-"гала" сөзүндәндир.

ӘРКӘВИЛ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк наһијәсиндә кәнд ады (23, 116).

ӘРКӘЗ - Ирәван ханлығынын Дәрәләјәз маһалында кәнд ады (159). 1728-чи илдән мә'лумдур (32, 298). Бу мәнбәдә кәнддә 4 христиан аиләсинин јашадығы гејд олунур (јенә орада). Сонра кәнддә азәрбајчанлылар да мәскунлашмышлар. 1919-1929-чи илләрдә азәрбајчанлылар говулмушдур. "Китаби-Дәдә Горгуд" епосунда чәкилир. Мә'насы мә'лум дејил.

ӘРКӘЗАН - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады [133]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. 688-735-чи илләрлә әлагәдар һадисәләрдә Сүникдә (сонраки Зәнкәзурда) Әркәзан кәндинин ады чәкилир ("Албан тарихи", III китаб, 14-чү фәсил). Еһтимал ки, мәншәчә Дәрәләјәздәки Әркәз кәндинин ады илә бағлыдыр. Мараглыдыр ки, бу кәнд һәм дә Әркәләз адланмышдыр ки, бу да Әрк-Әләјәз, јә'ни "Әләјәздәки Әрк" мә'насындадыр.

ӘРКӘЧИ - XVIII әсрин орталарына аид ермәничә мәнбәдә Көјчә маһалында кәнд ады [150, 361]. Ирәван ханлығынын Сүрмәли маһалындакы Әр-Һачы (бах: Биринчи Әр-Һачы) кәнд ады илә мә'нача ејнидир. Түрк дилләриндә аркач (азәрбајчанча архач) "дағын күн дүшмәјән тәрәфи, гүзеј" сөзүндәндир (Түркмәнистанда Аркач топоними барәдә бах: С.Атаныјазов. Түркмәнистанын географик адларынын дүшүндиришли сөзлүги, Ашгабад, 1980, с. 43).

ӘРКИЛ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады (133, 19). Мәнбәдә Аркел кимидир (јенә орада). 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ирәван гәзасында кәнд ады [169, 159], 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады (23, 79). "Гара Аблал кәндинин јахынлығында јерләшир" (јенә орада).Әрк адындан вә гәдим түркчә ил (азәрбајчанча ел-"тајфа") сөзүндән ибарәтдир. Еркән орта әсрләрдә Ван көлүндән шимал-гәрбдә Таврубәран әјаләтиндә (Араз чајынын јухары ахыны илә Мурад-Су вә Бинкөл-Су, јә'ни Минкәл-Су чајлары арасында) Арк (Әрк) маһалындан [142, 57] чыхмыш аиләләрин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. XX әсрин 30-чу илләриндә кәндин әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир.

ӘРКЛИ - 1590-чы илдә Зебил наһијәсиндә кәнд ады [169, 33]. Анадолунун шәргиндә Әрк маһалындан чыхмыш аиләләрин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр.

ӘРКҮШ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Мәзрә наһијәсиндә кәнд ады [23, 61]. Түрк дилләриндә әр "киши", "дөјүшчү" вә кош "көчәбә" (Бах: Кошкотан) сөзләриндән ибарәтдир.

ӘРИЧӘУД - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады (133, 302).

ӘРМИК - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133, 19]. 1949-чу илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүш вә кәнд ләғв едилмишдир. 1590-чы илә аид мәнбәдә кәндин ады Әрмук кимидир [169, 226]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Веди наһијәсиндә Әрмук кимидир [23, 105]. Түрк дилләриндә *арым*-"чухур", "чәкәк" [126, 58] вә *ик* "күләксиз, сакит, кизли јер", "сығыначаг", "чајын ашағы ахары" [бах: 147, I] сөзләриндән ибарәтдир. Азәрбајчанда Сумик (Кәдәбәј

рајону) дағ ады (намә'лум мәншәли "Сум" вә "*ик*' сөзләриндән) илә гурулушча ејнидир.

ӘРМИК - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында хараба кәнд ады [133].

ӘРМУС - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин бир маһалынын ады [169, 250]. Бах: Арамус, Армаз вә Әрәмис.

ӘРСАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә мәзрә ады [23, 64].

ӘРТӘНИ КӨВШӘНИ - Ирәван ханлығынын Саатлы маһалында кәнд ады [159]. XIX әсрин орталарындан сонра мәнбәләрдә бу кәндин ады чәкилмир. Әртәни шәхс адындан вә көвшән сөзүндәндир.

ӘРТИЧ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады [133, 302]. 1590-чы илә аид түркчә мәнбәдә Әрлич кимидир [169, 92]. Јерли тәләффүз формасы Јертич. 1928-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ерменилер јерләшдирилмишдир. Әртич дағынын адындандыр.

ӘРТИЧДАҒ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында дағ ады [133, 302]. Түрк дилләриндә ардыч (ағач нөвү) сөзүндәндир.

ӘР ҺАЧЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады [23, 66].

ӘСАЈИШЛИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ағчагала наһијәсиндә кәнд ады [169, 193]. Кәнд гызылбашларын Асајиш оғлу тајфасынын [24, 192] мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Бах: Асајишархы.

ӘСАХАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк маһалында кәнд ады [23, 46]. "Әһалиси Дүмбүли чамаатындандыр" (јенә орада).

ӘСДҮК - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Зебил наһијәсиндә кәнд ады [169, 331].

ӘСӘДГАЛА - Ирәван губернијасынын Ширакел гәзасында кәнд ады. 1878-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ерменилер јерләшдирилмишдир (6, 170). 1946-чы илдә кәнд ерменичә Ваграмаберд адландырылмышдыр. Кәнд јахынлыгдакы Әсәдгала галасынын ады илә адланмышдыр.

ӘСӘДЛИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Әрмус наһијәсиндә кәнд ады [169, 252].

ӘСКӘМОР - 1727-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады [32, 33]. Һәмин мәнбәдә чәми 2 Азәрбајчанлы аиләнин (Чәлил Севдимәли оғлу вә Ханмәһәммәд Бајрамәли оғлу) јашадығы гејд олунур [32, 245]. Түрк дилләриндә аска "гајалы дағ" [126, 58] вә ерменичә мор "батаглыг" сөзләриндән ибарәтдир. Кутаис губернијасынын Сенак гәзасында Асхи вә Лечкум гәзасында Асхи дағ адлары (133, 22) илә мәнача ејнидир.

ӘСКӘРКӘНД - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады. XIX әсрин сонларында кәнд дағылмышдыр.

ӘСКӘРЛӘР - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ерменистанын Сисјан рајонунда) кәнд ады [133]. XIX әсрин сонларында кәнд дағылмышдыр.

ӘСНИ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133]. 1919-чу илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Түрк дилләриндә *аска*-"алынмаз гајалы дағ" [126, 58] сөзүндәндир.

ӘСКИПАРА - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ерменистанын Нојемберјан рајонунда) кәнд ады [133]. 1950-чи илдә кәнд ерменичә Воскепар адландырылмышдыр. Кәнд Газах рајонундакы Әскипара кәндинин ады илә адланмышдыр. Әскипара топоними әски вә иран дилләриндә *пара*-"кәнд", "мәскән" [43, 1, 418], пара-"кәнддән аралы әкин", "бостан әкилән саһә" [145, 168] сөзләриндән ибарәт олмаг е'тибарилә Албанијанын Халхал шәһәринин јерләшдији јерин адыдыр. VI әсрдә тикилмиш гала дивары вә онун 9 бүрчү галмышдыр.

ӘСКИ ЧАНГУР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Мәзрә наһијәсиндә Чангур кәндинә мәхсус мәзрәнин ады [23, 61].

ӘСКУЛУМ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанда) кәнд ады [133, 21]. XIX әсрин сонларында кәнд дағылмышдыр. Кәндин ады Азәрбајчан дилиндә *әски* "көһнә", "гәдим" вә түрк дилләриндә олум-*(олом)*"кечид" [126, 412] сөзләриндән ибарәтдир.

ӘСРИК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады [23, 121]. XIX әсрдә Газах гәзасында Әсрикчај вә Чаваншир гәзасында Әсрик кәнд адлары (133, 21) илә мәнача ејнидир.

ӘСТИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады [169, 217]. XIX әсрдә Шамахы гәзасында Асти Боздаг дағ ады (133, 21) илә мәнача ејнидир.

ӘФӘНДИ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [133]. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1938-чи илдә кәнд ермәничә Норашен адландырылмышдыр.

ӘФӘНДИКӘНД - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [133]. Рәһманкәнд дә адланмышдыр (133, 302). Там ады Рәһман Әфәнди. 1880-чы илләрдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Карадзор адландырылмышдыр. Рәһман әфәнди адлы руһанинин адындандыр.

ӘФСӘРЛИ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан рајонунда) кәнд ады. 1960-чы илдә кәндин әһалиси Мүсәлләм кәндинә көчүрүлмүш вә кәнд ләғв едилмишдир [20, 143].

ӘФШАН - 1727-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [23, 138]. "Кәндин башга ады Сусанбурундур" (јенә орада) бах: Сусанбурун.

ӘФШАР ЈЕРЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Вели наһијәсиндә кәнд ады [23, 51]. Сәлчуг огузларынын Авшар тајфасынын адыны әкс етдирир. Бах: Авшар.

ӘФШАР КЕЛӘВАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады [23, 103].

ӘХИ ВЕЈС КӘНДИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады [23, 66]. Орта әсрләрдә Суфи орденинә мәхсус адамлар бир-биринә әхи (әрәбчә "гардаш") дејирдиләр. Һөкмдарлар ајдал вә дәрвишләрлә јанашы әхиләрә дә торпаг саһәси вә ја рәијјәт бағышлајырдылар. Она көрә дә јашајыш мәнтәгәләри һәмин әхиләрин адлары илә адланырды. "Вејс адлы әхијә мәнсуб кәнд" мә'насындадыр. Бах: Агвејс вә Әхикәнд.

ӘХИЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [32, 306]. Мәнбәдә кәнддә чәми бир евли кишинин вә бир субај оғланын јашадығы гејд олунур (јенә орада). 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Суфи орденинә мәнсуб адамларын бир-биринә вердикләри әхи "гардаш" сөзүндәндир.

ӘХИ МӘҺӘММӘД КӘНДИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады [23, 66]. "Әһалиси Күрдләр чамаатыдыр" (јенә орада).

ӘХИНӘКИГ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады [169, 237]. Әхи вә ермәничә киг "кәнд" сөзләриндән ибарәтдир.

ӘҺМӘДАҒА - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Корус рајонунда) хараба кәнд ады [133].

ӘҺМӘДАҒА - ЈУРД - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады (133, 24). Башга ады Дашкәсән (јенә орада).

ӘҺМӘДГУЛУ ГЫШЛАҒЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады [169, 211].

ӘҺМӘДЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады [23, 122].

ӘҺМӘДЛИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абниқ (Авник) наһијәсиндә кәнд ады [169, 256].

ӘЧИЛИ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан рајонунда) кәнд ады [133]. XIX әсрдә Мүсәлләм, Түнүс вә Шоталы обаларындан ибарәт [103, 146] иди. 1969-чу илдә кәнд ләғв едилмишдир.

ӘШТӘРӘК - Ирәван ханлығынын Карпибасар наһијәсиндә (бах: 159), сонра Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында (133, 26) кәнд ады. 1930-чу илдән инзибати рајонун вә онун мәркәзинин адыдыр. Азәрбајчан түркләринин јашадығы гәдим кәндләрдән бири олмушдур. 1828-1832-чи илләрдә кәндин әһалиси говулмуш вә харичдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. Ермәничә Аштарак кими јазылыр. Илк дәфә XV әсрдән мә'лумдур [116, 143]. 1590-чы илә аид түркчә мәнбәдә Әштәрәк кимидир [169, 77]. 1728 - чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә Аштарак јазылмышдыр (23, 75) 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә Һаштерек кәнд ады гејд олунур (23, 134). 1441-чи илдә Ирәван әјаләтинин түрк һакимләри тәрәфиндән бу кәнд Ечмиадзин килсәсинә бағышланмышдыр [150, 172].

XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Кагызман даирәсиндә Хаш-Терек кәнди вә Хаш-Тарак гышлағы, Газах гәзасында Һәштәрәк кәнди [133], Албанијада еркән орта әсрләрдә (Артсакда) Аг-Терек (ермәничә тәһрифи Һатерк) топонимләри илә мәншәчә ејнидир. Бурадан белә нәтичәјә кәлмәк олар ки, топонимин илк формасы мәһз Хаш-Терек (дәгиги Хач-Терек) олмуш, сонралар һәр һалда XV әсрдән кеч олмајараг Әштәрәк формасыны кәсб етмишдир. Кәндин ады хач (бурада хачдаш мә'насында) вә гәдим түркчә терек-"шам ағачы' [93, 553] сөзләриндән ибарәтдир. Лакин Г.Ф.Саттаров (Саттаров Г.Ф.Булгарский пласт географический терминологии и топонимы Татарии. "Ономастика Узбекистана". Ташкент. 1989, с. 73). Шимали Гафгазда Терек чајыны мисал кәтирәрәк гәлим түрк дилләриндә терек сөзүнүн һәм дә "чај" мә'насында олдуғуну гејд едир вә бу сөзү һун-булгар термини сајыр. XIX әсрдә шимали Гафгазда Тер әјаләтинин Гызыл-Јар даирәсиндә Бучур-Терек, Ставропол әјаләтинин Ачи-Кулак даирәсиндә Терек-Бај вә Терек-Исимбај гышлағы, Тер әјаләтинин Кара-ногај даирәсиндә Аг-Терек, 6 Терек кәнди [133] Гырғызыстанда 30 Терек (дағ, чај вә кәнд адлары). (Бах: Словарь географических названий Киргизский ССР. Фрунзе. 1988, с.147, 153) топонимләри илә мә'нача ејнидир. Она көрә дә ермәни тәдгигатчыларынын бу топоними ермәни мәншәли сајмалары сәһвдир.

ЗАБА - Талин рајонунда кәнд ады. 1935-чи илдә кәнд ермәничә Сорик адландырылмышдыр. XIX әсрдә Зәнкәзур гәзасында Забазадур кәнд ады (133, 94) илә сыра тәшкил етсә дә мә'насы мә'лум дејил.

ЗАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [23, 77]. XIX әсрдә Тифлис губернијасынын Ахалкалак гәзасында Зак кәнд ады (133, 95) илә ејнидир. Мә'насы мә'лум дејил. Гарс әјаләтинин Кагызман даирәсиндә Зак кәнд ады (133, 100) илә бағлы ола биләр.

ЗАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [23, 97]. "Кәндин башга ады Гојунгышлагдыр" (јенә орада).

ЗАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады [170, 61]. Мәнбәдә кәндин һәм дә Гојунгышлаг адландығы көстәрилир (јенә орада).

ЗАҒА - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133, 94]. Кәндин әразисиндәки гајада "Зağа" мағарасынын адындандыр. 1590-чы илә аид мәнбәдә [169, 46] вә 1728-чи илә аид мәнбәдә [170, 31] Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә Заг кәнди гејд олунур вә һәм дә Гојунгушлаг адландығы көстәрилир [170, 70]. Зағa кәндинин ады XVIII әсрә аид ермәничә мәнбәдә Дзаг кимидир [150, 358]. Онун Гатар-Көл монастырына мәнсуб олмасы гејд едилир (јенә орада).

ЗАҒА - Ечмиадзин гәзасында мағара ады (133, 94).

ЗАҒАБАШЫ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кичик кәнд ады [133]. XX әсрин әввәлләриндә кәнд дағылмышдыр.

ЗАҒАГЫШЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә Күллүбулаг кәндинин башга ады [23, 129]. Бах: Күллүбулаг.

ЗАҒАЛЫ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [133, 94]. Һәмин гәзада Гајабашы кәндинин малдарлары үчүн Кејти дағында јурд јери олмушдур [136, 34]. XIX әсрин сонларындан сонра бу кәндин ады мәнбәләрдә чәкилмир. Көјчә јахынлығында олан Заҕалы кәндинин әразисиндәки урарту дилиндә китабәдә бу кәндин әразиси Аркукуни кими гејд олунмушдур (141, 31). Бу адын "Китаби Дәдә Горгуд" епосунда Аргубели топоними илә ејнилији ола биләр. Түрк дилләриндә аргу "дәрәләрлә доғранмыш" (93, 51), "дәрәләрлә шахәләнмиш" (126, 58) мә'насындадыр. Муса Каланкатлы Сүникдә (Зәнкәзурда) индики Һәкәри чајыны Аргучај (ерменичә јазылышда Аргунагет) кими гејд етмишдир ("Албан тарихи", III китаб, 87-чи фәсил). Һәгигәтдә дә чајын јухары ахыны инди дә Аргу адланыр.

ЗАҒАЛЫ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында хараба кәнд ады [133, 94].

ЗАҒАТӘПӘ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады [133, 95]. "Тәпәсиндә зағa олан дағ" мә'насындадыр.

ЗАЗАНЧЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [23, 93]. Күрд дилиндә зөзән "јајлаг" (145, 92) сөзүндәндир.

ЗАЛЫМЛЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ағчагала наһијәсиндә кәнд ады [169, 188].

ЗАМАНГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [23, 132]. "Башга ады Кәкликик Көдәкарх" (јенә орада). Ја түрк дилләриндә саман "сәрһәд", "һүдуд" (126, 499) сөзүндән, ја да Заман шәхс адындандыр.

ЗАМАНГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады [23, 123].

ЗАМАНЛЫ - Базум дағ белиндән шимал-шәргдә дағ белинин ады (60, 78). XX әсрин 30-чу илләриндә дағ ерменичә Ваагнасар адландырылмышдыр.

ЗАМАНЛЫ - Александропол гәзасында Пәмбәк чајынын сол голунун ады (60, 71). Ерменичә чај Ваагни адландырылмышдыр.

ЗАМЛАР - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ерменистанын Сисјан маһалында) кәнд ады. 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр.

ЗАКЕВӘНК - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ирәван гәзасында кәнд ады [169, 44]. Әсли Загавәнк. Азәрбајчан дилиндә зағa (сүни магара) вә вәнк (килсә) сөзләриндәндир.

ЗАР - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады (133, 96). 1918-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр (11, 164). Илк дәфә XIX әсрдән мә'лумдур [107, 34]. 1590-чы илдән мәнбәдә ады чәкилир [169, 58]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Көјчә наһијәсиндә кәнд кими гејд олунур (23, 55). Һәмин әсрә аид ерменичә мәнбәдә исә Улу Зар (ерменичә Уритсар) адландырылыр [150, 360]. XIV әсрин ахырларында Ирәван гәзасында Зар, Јелизаветпол губернијасынын Чаваншир гәзасында (инди Кәлбәчәр рајонунда) Зар, Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында Зар-Инчә, Тифлис губернијасынын Гори гәзасында Зар кәнд адлары [133, 96] илә мәншәчә ејнидир. Ерменистан әразисиндә Заришат вә Зареванд топонимләри V әсрдән мә'лумдур. 1728-чи илә аид мәнбәдә кәндин һәм дә Карагала Суфла адландығы көстәрилир [170, 38]. "Әһмәдхан вә Сәлбиназ ханым" дастанында Зар шәһәринин ады чәкилир. Бир фикрә көрә тајфа адыдыр [бах; 25]. Бах: Зәр-Зибил, Зәринчә.

ЗАР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [23, 80]. "Гарагала кәндинин јахынлығында јерләшир" (јенә орада).

ЗАР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә (сонракы Кәлбәчәр р-ну) кәнд ады (23, 120).

ЗАРВАНЧЫГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады [23, 107]. "Кичик Сарван кәнди" мә'насындадыр.

ЗАРЗӘМИН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады [170, 118].

ЗАРЗӘМИН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин наһијәләриндән биринин ады [23, 120]. Орадакы Зар кәндинин адындан вә фарсча *зәмин* "јер", "әрази" сөзүндән ибарәтдир.

ЗАРИНЧӘ ТӘПӘ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында тәпә (133, 96) Бах: Зәринчә.

ЗАРЧА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә Дәрәкәнд кәндинә мәхсус мәзрә ады [23, 135].

ЗЕБИЛ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтиндә бир маһалын ады [169, 330]. Көрүнүр, о вахт орада Зебил адлы ики кәнд олдуғуна көрә бир-бириндән фәргләндирилмәси үчүн бири Зар Зебил, јә'ни "Зар наһијәсиндәки Зебил" алланырды. Бах: Зәр-Зебил. Зебил наһијәси исә Баш Зебил кәндинин ады илә [169, 330] адланырды. XIX әсрдә Азәрбајчанын Чаваншир гәзасында бир хараба кәнд Зебил ады илә мә'лумдур (133, 97). Бах: Баш Зебил.

ЗЕЈВӘ - Ирәван ханлығынын Карбибасар маһалында кәнд ады [159]. 1590-чы илә аид мәнбәдә Завијјә кимидир [169, 87]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд кичилмиш, 50-чи илләрдә Кығы кәнд истеһсал чәмијјәтинин базасына чеврилмишдир. Әрәб дилиндә *завијә* "күнч", "бучаг" (чәмијјәтдән кәнар мә'нада). "һүчрә", "ибадәткаһ" мә'насында олмаг е'тибарилә фарс дилиндә *ханәкаһ* (дәрвиш маликанәси) сөзүнүн синонимидир (Л.З.Будагов. I, 603). Орта әсрләрдә завијә "шејхләрин вә дәрвишләрин ибадәткаһларынын јерләшдији маликанә" мә'насыны кәсб едирди. Сәфәвиләр дөврүндә имтијазлы зүмрә ичәрисиндә феодаллардан сонра икинчи јери руһани зүмрәси тутурду. Бу зүмрәјә һәр вилајәтдә олан шејхләр, наһијәләрдә газиләр, мәсчидләрдә имамлар, ваизләр, дәрвиш маликанәләриндәки шејхләр дахил иди. XIX әсрдә Азәрбајчанда вә Ерменистанда Зејвә адлы 10 кәнд варды [133, 96]. Азәрбајчанда һазырда мөвчуд олан 5 Зејвә кәнд ады илә мәншәчә ејнидир.

ЗЕЈНАЛАҒА - Ирәван ханлығынын Дәрәчичәк маһалында кәнд ады [159]. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Кәндин әсасыны гојмуш шәхсин (мүлкәдарын) адыдыр.

ЗЕЈНАЛАҒАЛЫ - Ирәван ханлығынын Көјчә маһалында кичик кәнд ады [159]. XIX әсрин орталарында руслар да јерләшдикдән сонра Александровка адландырылмышдыр. Сонра азәрбајчанлылар говулмуш вә јерини кәлмә ерменилер тутмушдур. Зејналаға адлы шәхсин (мүлкәдарын) адындандыр.

ЗЕЈНАЛБУЛАГ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133, 97]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. "Зејналбулаг"ын адындандыр.

ЗЕЈНАРИ - АТОМ - Ирәван губернијасы Новобајазид гәзасында дағын ады (133, 97).

ЗЕЈНӘ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ерменистанын Гафан рајонунда) кәнд ады. 1949-чу илдә кәнд Давидбек (Гафан галасынын дикәр ады Давудбәјдир) адландырылмышдыр. 1988-чи илдә әһалиси говулмушдур.

ЗЕЈТӘ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады [133, 97]. 1727-чи илдән мә'лумдур [23, 59]. Һәмин мәнбәдә кәнддә чәми 3 христиан аиләснин јашадығы гејд олунмушдур (32, 306). Мәнбәдә Зејтә Чопма Чомах кимидир (133, 97). 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

ЗӘВАЗӘДУР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады [170, 161]. 1590-чы илдән мә'лумдур [169, 361]. 1728-чи илдә кәнддә 3 азәрбајчанлы аилә јашајырды [32, 229]. Сајбастор адындан тәһрифләр. Түрк дилләриндә *caj* "гуру чај јатағы", *бас* "баш һиссәси", "јухарысы" вә *тор* "јүксәк дағ өрүшү" [126,] сөзләриндән ибарәтдир. Газахыстанда Сарытор топониминдә тор сөзү үчүн бах: 108, 193.

ЗӘККӘН - Ирәван ханлығынын Сүрмәли маһалында кәнд ады [159]. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [159]. XIX әсрдә Шимали Гафгазда Тер әјаләтинин Кызылјар даирәсиндә Заканјурт, Кубан әјаләтинин Мајкоп даирәсиндә Закандағ вә чај адлары (133, 95), Загатала р-нунда Зәкәнтала топонимләри илә ејнидир.

ЗӘНБИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ағчагала наһијәсиндә кәнд ады [169, 193].

ЗӘНКӘЗУР - Албанијанын тарихи Сисакан әјаләтинин сонракы ады. XIV әсрдән мә'лумдур (107). Зәнкә етнотопоними XVI әсрин әввәлләриндә Гызылбашлара гошулмуш Зәнки тајфасынын [15] адындандыр. Дағлыг Ширванда Зәнки јурду вә Зәнки дағы топонимләри вар. Дәрәләјәздә Зәнкәзур дәрәсинин (Амагу к.) ады илә мә'нача ејнидир.

ЗӘНКӘНӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады [170, 15]. XIX әсрин сонларындан сонра кәндин ады чәкилмир. Илк дәфә 1590-чы илә аид мәнбәдә тәсадүф едилир. Гызылбашларын Зәнкәнә тајфасынын адындандыр (160, 80).

ЗӘНКИЈАН - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады. 1918-чи илдә кәнд дағылмышдыр. Чәнуби Азәрбајчанда Зәнкијан кәнд ады илә мәншәчә ејнидир. Зәнкиләр мә'насындадыр (бах: 145).

ЗӘНКИ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин, Новобајазид вә Ирәван гәзаларында чај ады [133, 95]. "Зәнкичај" формасында 1728-чи илә аид түркчә архив сәнәдиндә [23, 82] вә XVII әсрә аид ермәни мәнбәләриндә чәкилир [57, 184]. Көјчәдән ахараг Араза төкүлүр. Чајын дикәр ады - Раздандыр. Һраздан формасында V әсрдән мә'лумдур (Мојсеј Хоренаси, II китаб, 11-чи фәсил). XVIII әсрдә јашамыш Аракел Даврижетси Ечмиадзин каталикосу Давидин шаһ I Аббаса дедикләрини белә вермишдир: "Падшаһум, Занки чајында мана бир ичум су вермадилар" [57, 18]. Азәрбајчанда Исмајыллы рајонунда Зәнкичај ады илә ејнидир. Гобустанын Чәмчәмли кәндинин чәнуб гәрбиндә Зәнкидәрә (Гарадәрә) вә Дағлыг Ширванда Зәнкидәрә вардыр. Бу топонимдә зәнки "гара", "һәбәш" мә'насындадыр, чүнки чај Зәнкидәрәдән (Гарадәрәдән) ахыр.

ЗӘНКИЛӘР - Масис рајонунда кәнд ады. Мәсчидли, Донузјејән вә Донузкәнд дә адланмышдыр. 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Түркләшмиш зәнки тајфасынын адындандыр.

ЗӘНКИСӘНК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [23, 88].

ЗӘНӘНАДИР - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады [169, 367].

ЗӘНЧАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады (23, 40). "Әһалиси Дүмбүли ҽширәтиндәндир" (јенә орада).

ЗӘНЧИРЛИ - Ирәван губерниасынын Ирәван гәзасында кәнд ады. 1590-чы илә вә 1728-чи илә аид мәнбәдә Зинчирли кимидир [169, 222]. Башга мәнбәдә Зинчирлу кимидир (133, 98). 1828-чи илә аид мәнбәдә кәндин Абдулла Муса оғлуна мәнсуб олмасы көстәрилир (23, 98). 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулмушдур. Сонра бир һиссәси кери гајытмышдыр. 1948-чи илдә кәндин азәрбајчанлы әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүш вә кәнд ләғв едилмишдир. Зәнчирли дағынын адындандыр. Бах: Зәнчирли дағы.

ЗӘНЧИРЛИ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады [133, 98]. Дағын ады силсиләсинин зәнчирвары көрүнүшү илә әлагәдардыр. Зәнчирли Карвансарај кәндинин јајлаг иди.

ЗӘРДАЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады (23, 42).

ЗӘРЗИБИЛ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [136, 60]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады

кими гејд олунмушдур (23, 123). 1919-чу илдә Түркијәдән кәлмә ермәниләр дә јерләшдирилмишдир. 1935-чи илдә кәнд Заркәнд адландырылмышдыр. 1988-чи илдә кәндин азәрбајчанлы һиссәси Азәрбајчана говулмушдур. "Әсли Зар Зивир, јә'ни "Зарзәмин наһијәсиндә Зивир кәнди". "Гојун хараба"да адланмышдыр [20, 286]. XIX әсрдә Шимали Гафгазда Владигафгаз даирәсиндә Зивир-Хи вә Сивераут дағ ады, Тер әјаләтинин Грозны даирәсиндә Зибер-Јурт, Кубан әјаләтинин Ејск даирәсиндә Сиверка [133], Азәрбајчанда Ләнкәран гәзасында Зивирс кәнд ады, Кәлбәчәр рајонунда 2200м јүксәкликдә Зивәл галасынын ады вә б. топонимләрлә мә'нача ејнидир. Дашкәсән рајонунда Зин-Заһал дағ ады (гәдим түркчә син "дағ бели" вә Зивир) да бу сыраја аид едилә биләр. Мә'насы мә'лум дејил.

ЗӘРИНГУЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады [23, 122].

ЗӘРИНЧӘ - Ирәван ханлығынын Талин маһалында кәнд ады (159). XIX әсрә аид мә'луматда Зар Инчә кимидир (133, 96) 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. Әсли Зар Инчә, јә'ни "Инчә (кәнди јахынлығында (Зар (кәнди))" мә'насындадыр. Бах: Зар к.

ЗӘРИФХАНА - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады (133, 96).

ЗӘРНӘТУН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады (170, 162). Фарс дилиндә зәрнә "әкин јери" вә түркчә тон "тәпә" сөзләриндән ибарәтдир. Зарнатун адлы бир кәнд XIX әсрин II јарысында Нахчыван гәзасында варды (133, 96). Зәнкәзур гәзасында Зәрнәли кәнд ады да мә'лумдур (јенә орада).

ЗӘРПУШТ КИЛСӘ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады [169, 235].

ЗИГДӘМАЛ -Спитак рајонунда кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә кәнддә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдикдән сонра әһали гарышыг јашамышдыр. XX әсрин әввәлләриндә азәрбајчанлылар сыхышдырылыб чыхарылмышдыр. Кәнд ермәничәЗмишаван адландырылмышдыр. Фарс дилиндә зеһ "булаг", "мәнбә", "су мәнбәји" (145, 89), азәрбајчанча -ды(лы) шәкилчисиндән вә әрәбчә мал "маликанә", "мал-мүлк" (145, 139) сөзләриндәндир.

ЗИЈАРӘТ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады (133, 98).

ЗИЈАРӘТ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында дағ ады (133, 98).

ЗИЈАРӘТ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады (133, 98).

ЗИЈАРӘТИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады (23, 88).

ЗИЈАРӘТТӘПӘ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады (133, 98).

ЗИММИ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады (133, 98). 1828-1832-чи илләрдә кәнддә харичдән кәлмә ермәниләр јерләшмишләр [159]. 1949-чу илдә азәрбајчанлылар көчүрүлмүшдүр. 1728-чи илә аид мәнбәдә "Вади-Зимми" кими гејд олунмушдур [170, 10]. Һәмин мәнбәдә "Зимми дәр нәзди карије-и Менгук" ифадәси дә варлыр [170, 92]. Она көрә XVII әсрә аид мәнбәдә һәм дә "Христиан Ведиси" адланмышдыр. Әрәбчә зимми ("әһл әз зимма") "Мүсәлман дөвләтинин һимајәси алтында олан адамлар (христианлар)" мә'насындадыр.

ЗИММИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады [23, 106]. "Христианлар" мә'насындадыр.

ЗИММИ ВЕДИСИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады [23, 51]. "Христианлардан (бурада шүбһәсиз ермәниләр нәзәрдә тутулур) јашадыглары Веди кәнди" мә'насындадыр.

ЗИММИГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады [23, 123].

ЗИРАК - Ирəван ханлығынын Дəрəлəјəз маһалында кəнд ады [159]. XX əсрин əввəллəринə аид мəнбəдə дə чəкилир (133, 98). Əсли: Сирак. Гəдим түркмəншəли Сирак тајфасынын адындандыр.

ЗИЧИ - Ирəван ханлығынын Ведибасар маһалында кəнд ады [159]. XX əсрин 30-чу иллəриндə кəнд ләғв едилмишдир.

ЗОҒАЛЛЫ - Басаркечəр рајонунда кəнд ады. Зоғал мејвəсинин бол олдуғу јер мə'насындадыр. Ола билəр Гызылбашларын Золаглы тајфасынын (24, 193) адындандыр.

ЗОД - Ирəван ханлығынын Көјчə маһалында [159], сонра Ирəван губернијасынын Новобајазид гəзасында [136, 60] кəнд ады. 1988-чи илдə əһалиси Азəрбајчана говулмушдур. 1590-чы илə [169, 326] вə 1728-чи илə аид мəнбəлəрдə Ирəван əјалəтиндə Зод кəндинин ады чəкилир (170, 16). Азəрбајчан халгынын гəдим етник тарихи илə бағлы түркмəншəли адлардандыр. Илк дəфə I əсрин 60-чы иллəри илə əлагəдар һадисəлəрдə мəнбəлəрдə гəдим ермəничə јазылышда Содк, Соде формаларына гејд олунур. (бах: "Албан тарихи, II китаб, 48-чи фəсил). XVIII əсрин орталарына аид ермəничə мəнбəдə дə кəндин ады Сот кимидир [150, 360]. Гејд едилмəлидир ки, гəдим ермəни дилиндə адын сонунда "к" сəси бир гајда олараг тајфа адларына əлавə олунур. Она көрə ермəничə Содк "Содлар" мə'насыны верир. Птолемејин (II əср) бу тајфанын мəскунлашдығы əразини Содукене кими гејд етмəсиндəн (Птоломеј, V, 12, 9) белə нəтичəјə кəлмəк олар ки, бу елин əсл ады мəһз "Сод"дур, онун "Зод" кими јазылышы сонракы фонетик һадисəдир. Албан тарихчиси Муса Каланкатлы јазыр ки, Содлар (онун мə'луматында Садвеј кимидир, лакин V əсрə аид ермəничə мəнбəдə "Сод" формасындадыр) Албан чары Аранын нəслиндəндир. Еранын I əсрин орталарында чарлыг етмиш Аран (əсли Əрəн) исə гəдим түркмəншəли аддыр [бах: 14, 178]. XIX əсрдə Кутаиси губернијасынын Шаропан гəзасында Зод кəндинин ады илə [133, 99] мəншəчə ејнидир. Һəмин кəндин ады 1407-чи илдəн мə'лумдур - бах: Груизинские документы IX-XV вв. М. 1982, с. 125). XIX əсрин орталарына аид мə'лумата көрə Зод кəндинин Азəрбајчанлы əһалиси малдар һəјат кечирирди. Онун јајлагларда јурдлары Гызылгаја, Гатаргаја, I Тахта, II Тахта, III Тахта адланырды [136, 34]. Азəрбајчанда Кəлбəчəр рајонунда "Зод ашырымы" топоними илə мə'нача ејнидир. Түрк мəншəли сат тајфасынын адыны əкс етдирир. (Бах: 79, 123-124).

ЗОД - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Дəрəчичəк наһијəсиндə кəнд ады [23, 116]. Мəнбəдə кəндин Əһмəд Осман оғлуна мəхсус олдуғу гејд олунур. (јенə орада).

ЗОЛАХАЧ - Ирəван губернијасынын Новобајазид гəзасында кəнд ады (133, 99). 1935-чи илдə кəнд ермəничə Золокар адландырылмышдыр. 1948-чи илдə кəндин əһалиси Азəрбајчана көчүрүлмүшдүр.

ЗОНАНУС - 1590-чы илдə Рəван əјалəтинин Карби наһијəсиндə кəнд ады [169, 70].

ЗОР - Ирəван губернијасынын Сүрмəли гəзасында кəнд ады. 1828-1832-чи иллəрдə Азəбајчан түркләриндəн ибарəт əһалиси говулмуш вə кəнд дағыдылмышдыр [159]. Дикəр ады "Зор дəрəси". Фарс дилиндəки *зур* "гала" сөзүндəндир.

ЗОР - Јелизаветпол (Кəнчə) губернијасынын Зəнкəзур гəзасында (инди Ермəнистанын Сисјан маһалында) кəнд ады [133, 99]. XX əсрин сонларындан кəндин ады мəнбəлəрдə чəкилмир. Орта əср ермəни мəнбəлəриндə бу кəндин ады илə орада бир наһијə дə Дзорк адландырылыр. Буна əсасəн ермəни тарихчилəри топоними ермəни мəншəли сајыр вə *дзор*-"дəрə" сөзү илə бағлајырлар. Лакин бу сəһв фикирдир, она көрə ки, мəнфи релјеф формасыны билдирəн дзор сөзү ајрылыгда нə јашајыш мəнтəгəси, нə дə инзибати-əрази ваһиди (наһијə) адына чеврилə билмəз. Азəрбајчан дилиндə "зор" сөзү булаг сујунун курлуғуну билдирмəк мəгсəдилə əсасəн булаг адларында ишлəнир (мəсəлəн: Нахчыванын 16 км-дə Көһнə Вајхыр кəнд харабалығы јахынлығында "Јел сују" адландырылан "Зорбулаг" булағы вə с; Вајхыр топониминин өзү дə гəдим фарсча "хејирли, јахшы јер" мə'насында фарсча *баһ* вə хар јер" сөзлəриндəн ибарəтдир). Еһтимал ки, Зор топоними фарс дилиндə зор, зур "гала" сөзүндəн ибарəтдир. XIV əсрдəн сонра ады Зор Зəнкəзур ады илə əвəз

олунур ки, бу да Зәнки тајфасынын адындан вә Зор топониминдән ибарәтдир.

ЗОР - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады (133, 99).

ЗОРДӘРӘСИ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында дәрә ады (133, 99).

ЗОРБА - Ирәван әгубернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133]. 1928-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1935-чи илдә кәнд ермәничә Тсорк адландырылмышдыр. "Зор оба" јә'ни "Бөјүк оба" адындан тәһрифдир.

ЗӨҺРАБЛЫ - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады. 1728-чи илдән мә'лумдур [23, 75]. 1828-1832-чи илләрдә кәндин әһалиси говулмуш вә харичдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир [159]. 1886-чы илә аид мә'лумата көрә кәндин әһалиси ермәни иди. 1945-чи илдә кәнд ермәничә Мрганут адландырылмышдыр. Кәндин ады онун әсасыны гојмуш нәслин адыдыр. [170, 21].

ЗУЈРӘК - 1727-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [32, 291]. Мәнбәдә кәнддә чәми 2 ермәни аиләсинин јашадығы гејд олунур (јенә орада).

ЗУКРУК - XVIII әсрин орталарында Көјчә маһалында кәнд ады [150, 360]. Мәнбәдә ермәничә јазылышы Тсухрук кимидир [150, 360].

ЗҮЛФҮГАР ГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [23, 37]. "Әһалиси Сајат аширәтиндәндир" (јенә орада).

ИБИШ - Ирәван губернијасынын Александронол гәзасында кәнд ады [133, 100]. 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајҹана говулмушдур. Дикәр ады Ајычынгылы. Ајычынгылы кәнди Ибиш адлы шәхсә (мүлкәдара) мәхсус олдуғуна көрә кәнд онун адыны дашыјыр. XIX әсрдә Гарс әјаләтиндә Ибиш кәнд ады (133, 100) илә ејнидир.

ИБРАҺИМАБАД - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Ирәван әјаләти вахтында Сүрмәли маһалы Игдыр адланырды [170, 18]. Она көрә ки, бу кәнд 1782-чи илә аид мәнбәдә "Игдыр=Мага" кими дә гејд олунур. Ибраһим адлы шәхс (мүлкәдар) Игдыр=Мага кәндинин јијәси олдуғуна көрә кәнд дә онун адыны дашыјыр.

ИБРАҺИМКӘНДИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады (23, 40).

ИБРАҺИМСУЛТАН ГЫШЛАҒЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ирәван гәзасында кәнд ады [169,64].

ИБРАҺИМҺАЧЫЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады [170, 19].

ИГДЫР - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады (133, 100). 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады [23, 66]. Сәлчуг оғузларынын Игдыр тајфасынын адындандыр. Түркијәдә Игдыр адлы 42 кәнд вардыр (34, 423).

ИГДЫР - МОВА - Ирәван губернјасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады (133, 100).

ИЈДӘЛИ - Ирәван ханлығынын Сәрдарабад маһалында кәнд ады [159]. Мәнбәдә Игдалу кимидир. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1947-чи илдә кәнд ермәничә Пшатаван адландырылмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәдә Икидли кими [170, 7] көстәрилир вә онун Рејһанлу тајфасына мәнсуб олмасы гејд едилир [170, 7].

ИЈДӘЛИ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады (133, 100). Мәнбәдә Игдалу кимидир (јенә орада). XIX әсрин сонларындан сонра мәнбәләрдә кәндин ады чәкилмир. Ијдәли дағынын ады илә адланмышдыр.

ИЈДӘЛИ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында дағ ады (133, 100).

ИЈДӘЛИ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында гышлаг ады (133, 100). Гејд едилмәлидир ки, XIX әсрин 80-чы илләриндә Зәнкәзур гәзасында Биринчи Ијдәли (башга ады Фәрәчбәјли) вә Икинчи Ијдәли (башга ады Шамовлу) кәндләри дә варды (103, 154). XIX әсрин сонларындан сонра гышлағын ады мәнбәләрдә чәкилмир. XIX әсрин 80-чи илләринә аид мә'лумата көрә Килатаг кәндиндән јаранмыш обалардан (Кичик Киләтаг, Икид Әли, Гарабаш вә Говушуг) бириди (103, 152). Гышлаг "Ијдәлик" адлы јерин адындандыр.

ИЈНӘДИЗ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [23, 57]. Мәнбәнин башга јериндә Ијнәвиз кимидир (јенә орада). XIX әсрдә Гарс әјаләтиндә Игназор кәнд ады (133, 100) илә сыра тәшкил едир. Түрк дилләриндә эгин "тәпә" (126, 637) вә фарсча диз "гала" сөзләриндән ибарәтдир.

ИЈНӘДИР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Көјчә наһијәсиндә кәнд ады (23, 56). Түрк дилләриндә эгин "тәпә" вә төр "дағ өрүшү" сөзләриндәндир.

ИЈНӘЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады (23, 58).

ИЈНӘЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады (23, 85). "Гузучулар кәндинин јахынлығында јерләшир (јенә орада) әһалиси Гузукүдәнли әширәтиндәндир" (јенә орада).

ИЈНӘДУС - Ирәван ханлығынын Гырхбулаг маһалында кәнд ады. 1728-чи илә аид түркчә мәнбәдә Ијнәдуз кимидир (23, 80). "Күллүчә кәндинин јахынлығында јерләшир" (јенә орада). 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәдә Екнәдуз кимидир [170, 32].

ИЈЛИ ГАРАКИЛСӘ - Амасија рајонунда кәнда ады. 1935-чи илдә Илли, 1978-чи илдә исә ермәничә Һогмик адландырылмышдыр.

ИКИНЧИ АЈЛАНЛЫ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Корус рајонунда) кәнд ады. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Бах: Ајланлы.

ИКИНЧИ АРЫГЛЫ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан рајонунда) кәнд ады. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

ИКИНЧИ БАЈАНДУР - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Корус рајонунда) кәнд ады [133]. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. Кәнд ермәничә Вагатур адландырылмышдыр.

ИКИНЧИ БӘҺЛУЛ - Талин рајонунда кәнд ады. 1897-чи илдә әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр (6, 171). Әсл ады Икинчи Бәһлулкәнд.

ИКИНЧИ ГАРАКИЛСӘ - Амасија (Гызылгоч) рајонунда кәнд ады. 1878-чи илдә әһалиси говулмуш вә ермәниләр мәскунлашмышлар(6, 171). 1935-чи илдә ермәничә Дзоранисн адландырылмышдыр.

ИКИНЧИ ГУЛУБӘК - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133]. 1918-чу илдә әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр.

ИКИНЧИ КӘКӘЛИ - Зәнкәзур гәзасынын Сисјан маһалында кәнд ады. 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр.

ИКИНЧИ ӘРҺАЧЫ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [133]. 1919-чу илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

ИКИНЧИ ЧАТГЫРАН - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады. XIX әсрин орталарында Чатгыран (бах) кәндиндән јаранмыш мәнтәгәдир. XIX әсрин 70-чи илләриндә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр вә језид күрдләри јерләшдирилмишдир.

ИКИДЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә кәнд ады [23, 47]. "Әһалиси Рејһанлы чамаатындандыр" (јенә орада).

ИКНӘЛӘР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [170, 128]. Мәнбәдә кәндин һәм дә Күләчик адландығы гејд олунур (јенә орада). Бах: Ијнәли.

ИЛАНДАГ - Ирәван әјаләтинин Александропол гәзасында дағ ады (133, 101). XIX әсрдә Тифлис губернијасынын Ахалкалак гәзасында Иландаг, Бакы губернијасынны Чавад гәзасында Иландаг, Нахчыван гәзасында Иланлудаг (133, 101) дағ адлары илә мәнача ејнидир.

ИЛАНЛЫ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады [133]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. 1728-чи илдән мә'лумдур [170, 16]. Азәрбајчанда вә Ермәнистанда "илан" компонентли чохлу чоғрафи адлар вардыр. Азәрбајчанда Иланлыдағ (Фүзули р-ну), Иланлы Күнеј (Кәлбәчәр р-ну), Иланлы тәпә (Ағдам р-ну, Ашағы Гәрвәнд к.), Иланлы дәрә (Бабәк, Газах, Кәдәбәј, Масаллы р-нлары), Иланлы Гобу (Имишли р-ну), Иландағ (Нахчыван), Илангаја (Лачын р-ну) вә б. Бу топонимләрдә "илан" сөзүнүн конкрет мә'наларыны ајырд етмәк чәтиндир. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Гарс маһалында үч Иланлы кәнд ады [133, 101] илә мәнишәчә ејнидир. Иланлы кәндин әсасыны гојмуш тајфа адыдыр. Бу тајфа гәдим түркмәнишәли Алан тајфасына бағлыдыр. Шимали Гафгазда јашајан гарачајларын вә балгарларын өзүнүадландырмалары "Алан"дыр. Еһтимал ки, аланлар еранын әввәлләриндә һунларын, ја да балгарларын тәркибиндә кәлмишләр. Түркмәнистанда Ерсари тајфасынын бир голу Иланлар адланыр (орада Јыланлы вә Илан дағ ады барәдә бах: С.Атанијазов. Кәст. лүғәти. С. 173. Азәрбајчанда Иланлы (Шамахы р-ну) кәнд вә Иландағ (Чулфа р-ну) дағ ады илә мәнишәчә ејнидир.

ИЛАНЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [170, 134]. Мәнбәдә кәндин һәм дә Ағбулаг адландығы гејд олунур (јенә орада).

ИЛАНЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Мәзрә наһијәсиндә кәнд ады [23, 61].

ИЛАНЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [23, 89]. "Тәкаверт кәндинин јахынлығында јерләшир" (јенә орада).

ИЛАНЛЫ - XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Гарс даирәсиндә (сонра Амасија р-нунда) кәнд ады (133, 101). 1946-чы илдә кәнд Чајбасар адландырылмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. XVII әсрдән мә'лумдур [150, 190]. 1991-чи илдә кәнд ермәничә Аревшаг адландырылмышдыр.

ИЛАНГЫШЛАГ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады. 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. Еһтимал ки, "илан олан јердә гышлаг" мә'насындадыр.

ИЛАНЧАЛАН - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады [159]. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә харичдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир [159]. XIX әсрин II јарысында Ечмиадзин гәзасында кәнд кими гејд олунур (133, 101). 1935-чи илдә кәнд ермәничә Ардашаван адландырылмышдыр. Јахынлыгдакы "Илан пири" зијарәткаһынын адындандыр.

ИЛДЫРЫМТУТАН - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады (133, 101).

ИЛӘНЧИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [23, 130]. Әсли Иланчы.

ИЛИЧӘК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [23, 134].

ИЛКӘВӘНК - XVIII әсрин орталарында Ирәван әјаләтинин ермәничә Гекаркуни адланан маһалында (XIX әсрдә Новобајазид гәзасында) кәнд ады [150, 361]. Түрк дилләриндә алга "дағын күнлүшән тәрәфи" (126, 47) вә вәнк "килсә", "монастыр" сөзләриндән ибарәтдир.

ИЛКӘНДИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [170, 127].

ИЛЛИ - Амасија рајонунда кәнд ады. 1878-1880-чы илләрдә кәндин азәрбајчанлы әһалиси чыхарылмыш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. Башга ады Елли-Гаракилсә (6, 169). 1978-чи илдә кәнд ермәничә Һогмик адландырылмышдыр. "Еллидәрә" дәрәсинин адындандыр.

ИЛМӘЗЛИ - Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында (инди Ермәнистанын Ташир рајонунда) кәнд ады [133, 102]. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Мә'насы мә'лум дејил.

ИЛХЫГОРУҒУ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133, 102]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Кәнд "Илхы föруғу" јеринин ады илә адланмышдыр. Илхы горуғу исә Ирәван ханларынын ат илхыларынын сахландығы јерин адыдыр.

ИЛХЫЈАБА - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында (сонра Ахурјан р-нунда) кәнд ады (133, 102). 1878-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир (6, 171). 1946-чы илдә кәнд ермәничә Һајкабатс адландырылмышдыр. XIX әсрә аид әдәбијјатда кәндин ады (133, 102) "Илхы Аби" кимидир. "Илхы Аби", јә'ни Абы адлы шәхсә мәхсус ат илхысынын сахландығы јерин адыны әкс етдирир.

ИЛХЫЧЫ - XVIII әсрдә Ирәван әјаләтиндә кәнд ады. Һәмин әсрә аид ермәничә мәнбәдә гејд олунур ки, кәнд Ирәван ханларынын ат илхыларынын сахландығы јердә јаранмышдыр {150, 106].

ИМАМАРХ - 1769-чу илдә Ирәван әјаләтиндә кәнд ады [150, 183]. Ирәван ханы Сәфиханын Гарасудан чәкдији архын адыдыр [150, 227]. Бах: Хатунарх.

ИМАМВЕРДИ ГАЛАСЫ - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады (бах: 159). 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр [159]. Кәнд јахындакы "Имамверди галасы" гала харабалығынын адындандыр.

ИМАНШАЛУ - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнда ады [159]. 1590-чы илдән мә'лумдур [169, 206]. 1728-чи илә аид мәнбәдәИманшалы кимидир [23, 49]. 1828-1832-чи илләрдә кәнддә харичдән кәлмә ермәниләр дә јерләшмишләр. 1886-чы илдә кәндин әһалиси азәрбајчанлылардан вә ермәниләрдән ибарәт иди. 1918-чи илдә азәрбајчанлылар говулмушдур [11, 164]. 1935-чи илдә кәнд ермәничә Мыхчјан адландырылмышдыр. Иманшалы "Иман нәсли (тирәси)" мә'насындадыр.

ИМИРЛИ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133, 102]. 1878-чи илдә әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә језид күрдләри јерләшдирилмишдир (6, 171). 1950-чи илдә кәнд ермәничә Тутучур адландырылмышдыр. Орта әсрләрдә Анадолунун гәрбиндә јашамыш јерјүкләрин Әмирли тајфасынын [95, 11] мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Ондан әввәл Әмирлу тајфасы Ағгојунлулара мәнсубдур (34, 160). Мәншәчә Сәлчуг оғузларынын Ејмур тајфасынын адыны әкс етдирир. XIX әсрин әввәлләриндә Гарабағда јашамыш Имирли (әсли Ејмурлу) тајфасынын ады илә мәншәчә ејнидир. XIX әсрдә Шимали Гафгазда Иналдаг (133, 102) вә Азәрбајчанда Һиналдағ адлары илә әлагәси мә'лум дејил. Бах: Кенәли.

ИМИРХАН - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [133, 102]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [23, 129]. 1878-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә харичдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир (6, 172). 1940-чы илдә кәнд ермәничә Саратак адландырылмышдыр.

ИНАЛЛЫ - Наири р-нунда кәнд ады. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр (6, 172). XIII әсрдә Сурријада (Шамда) јашајан вә она көрә Шамлу адланан түрк тајфаларынын бир голу Иналлы иди (34, 175).

ИНГАЛА - Ирәван ханлығынын Веднбасар маһалында кәнд ады [159]. 1949-чу илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүш вә кәнд ләғв едилмишдир. Дикәр ады Кичик Һахис [20, 227]. Кәнд јахынлығындакы "Ингала" галасынын ады илә адланмышдыр. Галанын ады түрк дилләриндәки *ин*-"мағара" [126, 134] вә гала сөзләриндән ибарәтдир. Азәрбајчанда Енлидағ (Коранбој рајону) дағ вә Иничәдағ (Шәки рајону) дағ адлары илә мә'нача ејнидир.

ИНГАЛА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [23, 128].

ИНӘКБУЛАГ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абник наһијәсиндә јајлаг ады [169, 258]. Әсли Ин-Агбулаг. Гәдим түрк дилләриндә ин "мағара", "һејван јашајан мағара" (бах: 93) вә Агбулаг сөзләриндән ибарәтдир. Мағара јахынлығында агбулаг мә'насындадыр.

ИНӘКДАҒ -Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [133, 102]. 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Дикәр ады Јеникәнд [20, 287].

ИНӘКДАҒ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады [133]. XIX әсрдә Гафгазда (Борчалы, Чавад, Јелизаветпол вә Новобајазид гәзаларында) 4 Инәкдағ варды (133, 102). Гәдим түрк дилләриндә ин "мағара" вә -нәк (ләк) шәкилчисиндән ибарәтдир. Инләкдағ, "Мағаралы дағ" мә'насындадыр.

ИНӘКДАҒ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында ики дағын ады (133, 102).

ИНӘКЛИ - Ирәван ханлығынын Карбибасар маһалында кәнд ады [159]. 1949-чу илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд ләғв едилмишдир. Еһтимал ки, кәтирилмә аддыр. XVII әсрин I јарысында Шәрги Анадолуда Инак кәндинин ады мә'лумдур [91, 19].

ИНӘКЛИ - Ирәван ханлығынын Сәрдарабад маһалында кәнд ады [159]. XIX әсрә аид әдәбијјатда Инәклу кимидир (133, 102). 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Еһтимал ки, әһалинин һәрәкәти илә Шәрги Анадолудан кәтирилмә аддыр.

ИНӘКЛИ - Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады [23, 101].

ИНЧӘ - Ирәван ханлығынын Дәрәкәнд Парченис маһалында кәнд ады [159]. 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә кәнд дағылмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәдә Гузукүдәнли елинә мәхсус мәзрәнин (әкин јеринин) ады кими гејд олунмушдур [170, 17]. Мәзрә исә еһтимал ки, Гыпчагларын Әнчә тајфасынын адындандыр. Бах: Каранча, Әлинчә, Зәринчә.

ИНЧӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады [23, 41].

ИНЧӘ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады (133, 106).

ИНЧӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә кәнд ады [170, 7].

ИНЧӘВАР - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан рајонунда) кәнд ады (103, 154). 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. 1922-чи илдә кери гајытмыш әһали гоншу Хәләч кәндиндә јерләшдирилмишдир [20, 144].

ИНЧӘДӘРӘ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады. Дикәр ады Кәнчәли [169, 222]. Гыпчагларын Әнчә тајфасынын адындан вә XIX әсрдә Азәрбајчан дилиндә вар "јер", "јајлагда вә гышлагда бир елә мәнсуб әрази" сөзләриндән ибарәтдир.

ИПӘКЛИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [169, 207]. Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады (133, 103).1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [11, 164].

ИРАБАД - Ирәван ханлығынын Дәрәкәнд-Парченис маһалында кәнд ады [159]. XIX әсрин орталарындан сонра кәндин ады мәнбәләрдә чәкилмир. Түрк дилләриндә *ир* "дағын күндүшән тәрәфи" [126, 335], "далғавары дағ зирвәси" вә бәт "јамач", "ашырым", "үз" (143, IV, 2, 1617) сөзләриндән ибарәтдир. "Ир" сөзү Азәрбајчанда Кох-Ир (Гасым Исмајылов рајону), Гара-Ир (Губа рајону), тәһриф олунмуш шәкилдә Сары-Јер (Кәлбәчәр рајону) вә с. дағ адларында да әксини тапмышдыр. Топонимин "бәт" һиссәси исә, VII әсрдә Албанијанын Артсак әјаләтиндә Агбед ("Албан тарихи", китаб, фәсил), 1283-чү илә аид ерманичә Хотавәнк китабәсиндә, Һагбат [82]. (XVII әсрә аид ермәни мәнбәјиндә - Ахпат кимидир - 57), инди Азәрбајчанда Ағбатхејир (бу барәдә бах: Бухејир), Кирдәбад (Ағсу рајону), Агнабат (Газах рајонунда дағ ады, түрк дилләриндә *әгин* "тәпә", "јүксәклик" - [126, 637] вә *бәт* сөзләриндән). Шаһнабат (Губа рајонунда, Шаһдағын әтәјиндә дүзән-

лик, фарсча шах, шәх. "дағ бели" вә бәт сөзләриндән). Салават (Гәбәлә вә Губа р-нын арасында ашырым ады). Дағлыг Гарабағда Касабет кәнд ады, Баран-Бет дағ ады. Хошабет (Исмајыллы р-ну) вә Чарченбет (Лачын р-ну) дағ адларында әксини тапмышдыр.

ИРАГАННЫ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында гышлаг ады [133, 103]. XIX әсрин сонларындан сонра мәнбәләрдә ады чәкилмир. Түрк дилләриндә ир (бах: Ир-Абад) сөзүндән вә Аганни (әсли Агинли) (бах: Агин) елинин адындан ибарәтдир.

ИРАНИ ГАРА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку нañијәсиндә кәнд ады [23, 43]. Әсли "Арани Гара". јә'ни "Гара араны (гышлағы)".

ИРӘВАН - Ермәнистанын инди пајтахтынын ады. VI-VII әсрләрдән мә'лумдур. Онун куја Урарту мәнбәләриндә ады чәкилән Јеребуни галасынын адындан ибарәт олмасы фикри уйдурмадыр. Топоним түрк дилләриндә *ир* "дағын күндүшән тәрәфи", "лалғавары дағ зирвәси" вә фарсча ван "јер" сөзләриндән ибарәтдир. Адын "Јереван" формасы Ирәван адынын ерменичә јазылышыдыр. Ирәван ады ерменичә Ериван кими тәләффүз олундуғуна вә гәдим ермәни дилиндә "е" сәсиндән әввәл "ј" сәсинин әлавәси вә бу сәсин "је" кими охунмасы гајдасына көрә (Бах: Э. Туманян. Древне армянский язык. с. 24) топоним Јереван формасындадыр. XIX әсрин әввәлләриндә Ирәван Тәпәбашы вә Дәмирбулаг һиссәләриндән ибарәт иди. Шәһәрин әтрафындакы јер адлары булар иди: Аббасләрә, Кешаглы, Абагај-аг, Гызылгаја, Дәрәбағ, Дәрәкәнд, Далма, Норагег, Хосровабад, Сәбзик јери (159, 463).

ИРӘКӘНД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Мәзрә наһијәсиндә кәнд ады [23, 61].

ИРИНД - Ирәван ханлығынын Талин маһалында кәнд ады [159]. 1590-чы илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Шәрабхана (сонракы Дәрәләјәз) наһијәсиндә Ринд кимидир [169, 27]. 1727-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә Рәнд кимидир [170, 15]. XIX әсрин ахырларында Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында Ринд һәм кәнд, һәм кеч, һәм дә хараба кәнд адлары мә'лумдур (133, 212). Әсли: Рәнди. Түрк дилләриндә *ран* "отлаг" (бах: 108, 186) вә -ли (-ли) шәкилчисиндән ибарәтдир. Сонралар данышыгда адын әввәлинә "и" сәси артырылмышдыр. Газахстанда Ранды топоними илә (108, 186) мә'нача ејнидир. 1912-чи илдә әһалиси Түркијәјә көчмүшдүр. Сонра кәнддә Ирандан кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир (6, 172). Данышыгда әввәлинә "и" сәси әлавә олундуғуна көрә әсли Рәнд. Бах: Рәндәмал.

ИРИМЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк маһалында кәнд ады [170, 7]. Мәнбәдә кәндин һәм дә Узенли адландығы вә ону Шактабад чамаатына мәхсус олмасы көстәрилир [170, 7]. Түрк дилләриндә урема "чај саһили мешәлик (коллуг)" сөзүндәндир.

ИРМИС - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан рајонунда) кәнд ады [133, 104]. Мәнбәдә Иримис кимидир (133, 104). 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Артанат адландырылмышдыр. Әсли Урумис. Урумис исә Рум (Бизанс) топониминдән вә гәдим түрк дилләриндә "с" чәм шәкилчисиндән ибарәтдир. Бах: Һәром вә Хурма. Ола биләр топоним Аһурамазда адынын тәһрифидир. Бах:Арамаз, Армаз, Армус вә Әрәмис.

ИРХАНЛЫ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында гышлаг ады (133, 104).

ИСАХАНЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [170, 145]. Мәнбәдә кәндин һәм дә Исхаклы адландығы гејд олунур (јенә орада).

ИСКӘНДӘРАБАД - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады. 1918-чи илдә әһалиси дашнаклар тәрәфиндән говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Искәндәр шәхс адындан вә *абад* "кәнд" сөзүндән ибарәтдир.

ИСМАЈЫЛБӘЈЛИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [169, 270].

ИСМАЈЫЛЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады [170, 19].

ИСТЕФА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә (XIX әсрдә Сүрмәли гәзасында) кәнд ады [170, 17]. Мә'насы мә'лум дејил.

ИСТИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә кәнд ады [170, 7].

ИСТИНАХ ЧЫРАГЛЫ - Ирәван ханлығынын Сүрмәли маһалында кәнд ады (159). 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. Гәдим түрк мәншәли Чираглу (бах) тајфасынын адыны әкс етдирир. Бах Чираглы.

ИСТИСУ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады (133, 105) XIX әсрин орталарында кәнддә ермәниләр јерләшдикдән сонра Чермук ("Истису") адландырылмышдыр. 1988-чи илдә кәндин азәрбајчанлы әһалиси говулмушдур.

ИТГЫРАН - Ирәван губернијасынын Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады. 1590-чы илә аид мәнбәдә Рәван әјаләтинин " Мәвазиј-Хатун" наһијәсиндә Итгыран кими гејд олунмушдур [169, 133]. 1728-чи илә аид мәнбәдә " Һүсејн вәләди Мөвлуд" адлы шәхсә (мүлкәдара) аид кәнд олдуғу көстәрилир(170,165). 1935-чи илдә кәнд күја пис сәсләндијинә көрә "Күлүстан" адландырылмышдыр.1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Топонимин биринчи компоненти гыпчагларын Ет тајфасынын адындан ибарәтдир. 1185-чи илә аид бир рус салнамәсиндә Чәнуби Шәрги Авропа чөлләриндә половецләрин (гыпчагларын) бир тајфасынын ады Етебичи ("Ет" етнониминдән, "оба"сөзүндән вә рус дилиндә әлавә олунмуш "ичи" патронимик шәкилчисиндән) кими гејд олунмушдур(А.И.Попов. Названия народов СССР, Л., 1973, с.130). Бу тајфанын ады Етил (Етели, јә'ни тајфасы) кәндинин адында да (бах) әксини тапмышдыр. 1588-чи илә аид мәнбәдә Кәнчә гәзасынын "Күрәк араны" (јә'ни "Күрәкчај саһилиндә гышлаг") адлы јердә Идлу (Етлу етнониминин тәһриф формасы) адлы бир елин гышламасы гејд олунур (167,216). Маһмуд Гашгари оғуз тајфаларындан данышдыгда Ит-Печенег тајфасынын да адыны чәкмишдир. Топонимин "гыран"компоненти исә түрк дилләриндә *курсн, куран,* " һәрби дүшәркә", "малдар елин мүвәггәти дајаначаг јери"(126,117) сөзүндән ибарәтдир. (Бу сөз барәдә бах: Будагов Л.З. II, 152; Радлов В.В. II, 2. 1455). XIII әср мүәллифи Рәшидәддин јазыр ки, һәр һансы бир малдар ел бир јердә дајандыгда ортада башчынын (ханын) чадыры јерләшмәк е'тибарилә алачыглардан даирәви формада јарадылан дајаначаг куран адланыр. Бир гајда олараг һәр куран 1000 алачыгдан ибарәт олурду (Рашидад Дин. Сборник летописеј. Том I, кн. I. М., Л.,1952, с. 18). Курен, бир гајда олараг гоһум аиләләр групуну бирләшдирирди вә башында хан дурурду (бах: С. П. Плетнева. Половцы. М-1990, с. 45) XII әсрә аид рус мәнбәјиндә гыпчагларда Итоглы хан ады да гејд олунмушдур (јенә дә орада, 147). XIX әсрдә Шимали Гафгазда Тер әјаләтинин Налчик даирәсиндә Ит- Сырты дағы, Итколу чај ады, һәмин әјаләтин Грозны даирәсиндә Ет-Кала (133, 303). Азәрбајчанда Јелизаветпол губернијасында Ит-јал дағ ады (133, 105). Тифлис губернијасынын Гори гәзасында Идлети (Идли вә күрчүчә ети "јер" сөзләриндән) (133, 101), бә'зи рајонларымыздакы Әтчәләр (әсли Етчәләр, јә'ни "Ет тајфасындан оланлар") кәнд адлары вә XIX әсрдә Губа гәзасында Етиләр дағы (133, 303), ороними бу етнонимлә бағлыдыр. Кәндин ады "Ет тајфасынын дүшәркәси" мә'насыны верир. Бах: Етил вә Ит-Көј.

ИТКӨЈ - Ирәван ханлығынын Сәрдарабад маһалында кәнд ады (бах: 159) 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр [159]. Гынчагларын Ет тајфасынын адындан вә Түркијә түркчәсиндә көј-"кәнд" сөзүндән ибарәтдир.

ИТЛИЧӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [23, 125]. Гыпчагларын Ет (Ит) тајфасынын адыны әкс етдирир. "Кичик Итли" мә'насындадыр. Бах: Етил вә Итгыран.

ИШХАВӘНК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады (23, 36).

ЈАВӘРКӘНДИ - Ирәван ханлығынын Дәрәләјәз маһалында кәнд ады [159]. 1920-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [159]..

ЈАГДАН - Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында (инди Ермәнистанын Степанаван рајонунда) кәнд ады [133, 304]. Истәхри (X әср) Бәрдә јахынлығында Јәгтан топонимини гејд едир [13, 88]. Алтај дилләриндә *јаг* "шамлыг", "шам ағачлары" (бах: Јаглы) вә мә'насы мә'лум олмајан "тан" сөзләриндән ибарәтдир. Топонимин "тан" һиссәси Албанијада Танчик (јә'ни "Кичик Тан"), 1727-чи илдә Дағлыг Гарабағда Мүсәлман-Тан Хырхатан (әсли Хырха-Тан, түрк дилләриндә *кырка* "шахәләнмиш дағ бели", "бәрк сүхурлу тәпә" сөзүндән, мәсәлән, Шәки-Загатала бөлкәсиндә Хырха-Тала кәнд ады вә с.) вә Булу-Тан (ермәниләр 1828-чи илдә орада јерләшдикдән сонра кәнд ермәничә Плытан адландырылмышдыр), еркән орта әсрләрдә Артсакда Кош-Тан (Албан тарихи"ндә ермәничә јазылышда Кост кимидир) адларынын да тәркиб һиссәсидир. Топонимин икинчи компоненти бәлкә дә гәдим түркмәншәли *тон (г)* "тәпә" [126, 557] сөзүнүн фонетик шәклидир. Бах: Агдан.

ЈАҒАР - САДЫГ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында дағ ады (133, 304).

ЈАГЛЫ - Ирәван ханлығынын Дәрәкәнд-Парченис маһалында, сонра Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында (133, 304) кәнд ады. XIX әсрин сонларындансонра кәндин ады мәнбәләрдә чәкилмир.

ЈАГЛЫ - Гарс әјаләтинин Әрдаһан даирәсиндә дағ (133, 304). XIX әсрдә Шимали Гафгазда Дағыстан әјаләтинин Самур даирәсиндә Јагли-Күнеј (дағ ады), Шамахы гәзасында Јаглы-Тәпә (дағ ады). Кутаиси губернијасынын Шапоран гәзасында Јаглы-Тәпә (дағ ады), Зәнкәзур гәзасында (133, 304) Јағлыдәрә (чај ады), Газах гәзасында Јағлычај, Гарабағда Јаглавәнд (кәнд ады) [133], Ордубад рајонунда Јаглыдәрә, XIX әсрдә Түркијәдә Јағлыдәрә [93, 331], Түркмәнистанда Јаглы олум (олум "кечид") (бах: М. Гелдиханов. Географическая реалия в топонимин Туркменистана. "Топонимика в региональных географических исследованиях". М. 1984, с. 19) топонимләри илә мә'нача ејнидир. XVII әсрә аид ермәничә мәнбәдә Шәрги Анадолуда Јағлы-Боғаз јер ады гејд олунур [90, 19]. Орта әсрләрдә Анадолуда Јағлы-Бајат кәнд ады да мә'лумдур [36, 404]. Бу топонимләрин бә'зиләри монгол дилиндә јағ "шибјә илә өртүлмүш шам ағачлығы", "шамлыг" [126, 646] сөзүндәндир. Азәрбајҹанда Исмајыллы рајону Көһнә-Даһар кәндиндә Јағлыбулаг һидрониминдәки "јағ" сөзү илә мә'нача ејнидир. Еһтимал етмәк олар ки, бә'зи топонимләрдә исә"јағ" сөзү һәм дә гарамалын сүдүнүн чох јағлы олмасыны тә'мин едән отлаг мә'насындадыр.

ЈАГЛЫ ДАШ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады [133, 223]. Дикәр ады Сејитләр. Бах: Јаглыдағ.

ЈАГЛЫЧА ЈАЈЛАҒЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ағчагала наһијәсиндә кәнд ады [169, 194]. "Јағлы отлу јајлаг" мә'насындадыр.

ЈАГМУРЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады [23, 43]. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Әрдаһан даирәсиндә Јагмуроғлу кәнд ады (133, 304) илә ејнидир. Еһтимал ки, тајфа адыдыр.

ЈАГУБИ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан рајонунда) кәнд ады. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

ЈАГУБЛУ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [133, 305]. 1878-чи илдә кәнддә Түркијәдән кәлмә ермәниләр дә јерләшдирилмишдир. 1945-чи илдә кәнд Гугарк адландырылмышдыр. 1980-чы илдән Гугарк рајонунун мәркәзидир. 1988-чи илдә азәрбајчанлы әһалиси говулмушдур. XIX әср-

Борчалы гәзасында Јагублу вә Нуха гәзасында Јагублу кәнд адлары (133, 305) илә ејнидир.

ЈАГУБЛУ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133, 305]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Дикәр ады Тәзә Кәләш.

ЈАГУБЛУ - Гугар р-нунда кәнд ады. 1918-чи илдә әһалиси мүхтәлиф јерләрә көчмүшдүр. Јериндә ерменилэр отурмушлар. 1946-чы илдә кәнд ерманичә Мегрут адландырылмышдыр (6, 172).

ЈАГУТ ДӘРВИШ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады. Дикәр ады Чәмән-Көј [169, 236].

ЈАГУТ ДӘРВИШ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады. Дикәр ады Базарчыг [169, 237].

ЈАЈЛАХЛЫ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан рајонунда) кәнд ады (133). Дикәр ады Меһдикәнд. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

ЈАЈЧЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады (23, 57). Түрк мәншәли Јајчы тајфасынын адыны әкс етдирир. XIX әсрдә Чәнуби Гафгазда мөвчуд олмуш 8 Јајчы кәнд адындан (133, 305) биридир.

ЈАЈЧЫ - Ирәван ханлығынын Сүрмәли маһалында кәнд ады (159). 1728-чи илдән мә'лумдур (170, 15). 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Оғузларын Јајчы тајфасынын адындандыр.

ЈАЈЧЫ - Ирәван ханлығынын Гырхбулаг маһалында сонра Ирәван губернијасынны Ирәван гәзасында (133, 305) кәнд ады. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд кими гејд олунур (23. 80). "Камал кәндинин јахынлығында јерләшир" (јенә орада). 1828-чи илдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр (159). Мәнбәләрдә 1660-чы илдән мә'лумдур [135, 87].

ЈАЈЧЫ - Ирәван ханлығынын Дәрәчичәк маһалында [159], сонра Ирәван әјаләтинин Новобајазид гәзасында (136, 64) кәнд ады (133, 305). XIX әсрин 70-чи илләриндә кәндин әһалиси говулмуш вә харичдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1886-чы илә аид мә'лумата көрә кәндин әһалиси ермәниләр иди (136. 64). 1978-чи илдә кәнд ермәничә Тсоваберт адландырылмышдыр. XVII әсрә аид ермәни мәнбәјинә көрә ады Јајчылар иди [150, 362].

ЈАЈЧЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә (170, 305), сонра Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында (133, 305) кәнд ады.

ЈАЈЧЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады [23, 66].

ЈАЈЧЫ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Корус рајонунда) кәнд ады [133, 305]. 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1968-чи илдә кәнд ермәничә Гарчис адландырылмышдыр.

ЈАЈЧЫ МӘЗРӘСИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ағчагала наһијәсиндә кәнд ады [169, 195].

ЈАЛАГЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Мәзрә наһијәсиндә кәнд ады (23, 61).

ЈАМАГЛЫ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында кәнд ады. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Монгол дилиндә *јам*-"почта мәнтәгәси" вә Азәрбајчанча *"ағыл"* (гојун ағыллары) сөзләриндән ибарәтдир.

ЈАМАНЧАЛЫ - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында (бах: 159), сонра Ирәвапн губернијасынын Ирәван гәзасында (133, 305) кәнд ады. 1728-чи илә аид мәнбәдә Јаманчалы кимидир [170, 82]. 1818-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш (11, 164) вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1922-чи илдә азәрбајчанлыларын бир гисми гајыдыб. 1967-чи илдә кәнд ермәничә Дехтсут адландырылмышдыр. Мә'насы мә'лум дејил.

ЈАНЫГ - Ирəван губернијасынын Новобајазид гəзасында кəнд ады [133, 306]. Мəнбəдə Јаных кимидир (јенə орада). 1918-чи илдə кəндин əһалиси говулмуш вə Түркијəдəн кəлмə ерменилəр јерлəшдирилмишдир. XX əсрин 30-чу иллəриндə кəнд лəғв едилмишдир. Јахынлығындакы "Јаныг галанын" ("Јандырылмыш гала" мə'насында) ады илə адландырылмышдыр.

ЈАНЫГ - Ирəван губернијасынын Ирəван гəзасында кəнд ады [133, 306]. XIX əсрин сонларындан сонра мəнбəлəрдə ады чəкилмир.

ЈАНЫГПƏЈƏ - Јелизаветпол (Кəнчə) губернијасынын Газах гəзасында (инди Ерменистанын Красноселск рајонунда) кəнд ады [133]. 1978-чи илдə Мешəкəнд адландырылмышдыр. 1988-чи илдə əһалиси Азəрбајчана говулмушдур. Кəнд XIX əсрин орталарында гышлаг əсасында јаранмышдыр. Гышлаг исə "Јаныг пəјə" ("јандырылмыш пəјə") јеринин адыны əкс етдирир.

ЈАНТƏПƏ - Јелизаветпол (Кəнчə) губернијасынын Зəнкəзур гəзасында (инди Ерменистанын Сисјан маһалында) дағ ады [133, 306].

ЈАНШАГ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Зарзəмин наһијəсиндə кəнд ады [23, 120].

ЈАПАЛАГЛЫ - Јелизаветпол (Кəнчə) губернијасынын Газах гəзасында (инди Ерменистанын Красносело рајонунда) гышлаг ады. XX əсрин 30-чу иллəриндə кəнд дағылмышдыр.

ЈАППА - Ирəван ханлығынын Ведибасар маһалында, сонра Ирəван губернијасынын Ирəван гəзасында (133, 306) кəнд ады. 1918-чи илдə əһалиси говулмушду (11, 164). Сонра аз һиссəси кери гајытмышды. XX əсрин 30-чу иллəриндə коллективлəшмə илə əлагəдар олараг кəнд лəғв едилмишдир.

ЈАППА - Ирəван ханлығынын Гарнибасар маһалында кəнд ады [159]. XX əсрин 30-чу иллəриндə кəнд дағылмышдыр.

ЈАРАГЛЫ БУЧАГ - 1590-чы илдə Рəван əјалəтинин Ведибасар наһијəсиндə кəнд ады [169, 226].

ЈАРАЛЫГУЛУ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Абаран наһијəсиндə Дамчылы кəндинə мəхсус əкин јеринин ады (23, 110).

ЈАРАСЫЗ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Абаран наһијəсиндə Ширванчыг кəндинə мəхсус мəзрəнин ады (23, 113). Түрк диллəриндə јар "чај саһили гаја" вə саз "гамышлыг" сөзлəриндəн ибарəт адын тəһриф формасыдыр.

ЈАРБАШЫ - Ирəван ханлығынын Абаран маһалында кəнд ады [159]. 1590-чы илə аид мəнбəдə [169, 236] вə 1728-чи илə аид мəнбəдə (23, 111) Јарбаш кимидир. 1828-1832-чи иллəрдə əһалиси говулдугдан сонра кəнд дағылмышдыр. Түрк диллəриндə јар-"јарған", "чај саһили гаја" вə башы (үстү) сөзлəриндəндир. 1728-чи илə аид мəнбəјə көрə Абаран кəндиндəн бир груп аилəнин "Јарбаш" ("Јарған башы") адлы јердə мəскунлашмасы нəтичəсиндə јаранмышдыр [170, 101].

ЈАРДƏСТИ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Гырхбулаг наһијəсиндə Шаһаб кəндинə мəхсус мəзрəнин ады (23, 77). Бəкир Ибраһим оғлуна мəхсус иди (јенə орада). Түрк диллəриндə јар "чај кəнары гаја", "јарған" вə фарсча дəстə "тəрəф" сөзлəриндəн ибарəтдир.

ЈАРДМАЗ - Ирəван губернијасынын Новобајазид гəзасында дағ ады [133, 306]. Əсли Јардымез. Түрк диллəриндə јар-"сылдырым", "јарған",-ды (лы) шəкилчисиндəн вə *мес, мез* "дағын күндүшəн тəрəфи" (бах: Горхмаз) сөзлəриндəн ибарəтдир. XIX əсрдə Азəрбајчанда Чаваншир гəзасында Јартмаз дағ ады [133] илə мə'нача ејнидир.

ЈАРƏЛИ ДƏРВИШ - 1590-чы илдə Рəван əјалəтинин Абаран наһијəсиндə кəнд ады [169, 234].

ЈАРЫМЧА - 1590-чы илдə Рəван əјалəтинин Абаран наһијəсиндə кəнд ады [169, 234]. Орта əсрлəрдə јарымча дедикдə мүəјјəн бир кəндин əһалисинин мүəјјəн һиссəсинин кəнарда мəскунлашмасы нəтичəсиндə мəнтəгə нəзəрдə тутулурду. Јарымча веркини ана кəндлə биркə өдəјирди.

ЈАРЫМЧА - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Абаран наһијəсиндə мəзрə ады [170, 99]. Күнбəдли (бах) кəндинə мəхсус мəзрə јеринин [170, 99] адыдыр.

ЈАРПЫЗЛЫ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [133, 306]. Мәнбәдә Јарпузлу кимидир (јенә орада). 1948-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1967-чи илдә кәнд ермәничә Лчаван адландырылмышдыр. XIX әсрин орталарында гышлаг әсасында јаранмышдыр. Гышлаг исә " Јарпызлы" адлы јерин ады илә адланмышдыр.

ЈАРТӘПӘ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында даг ады (133, 306). Түрк дилләриндә јар (јарган) "чај саһили сылдырым" вә азәрбајчанча тәпә сөзләриндән ибарәтдир.

ЈАРХАРАБ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [170, 42]. Үстү харабалыг јар (чај саһили гаја) мә'насындадыр.

ЈАРХАРАБ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [23, 84]. Дикәр ады Гарнијарыг (бах: Гарнијарыг) вә Јолкечән (јенә орада).

ЈАСАГЛЫ - Ирәван ханлығынын Карбибасар маһалында кәнд ады [133]. 1590-чы илә аид мәнбәдә ады чәкилмир [169, 92]. XIX әсрин орталарындан сонра мәнбәләрдә гејд олунмур. 1727-чи илә аид мәнбәдә Јазаглы кимидир [170]. Түрк дилләриндә јазы-"чајкәнары дүзән" вә ағыл (гојун ағылы) сөзләриндән ибарәтдир. Гышлаг әсасында јаранмышдыр.

ЈАСАВУЛ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [133, 93]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ширакел наһијәсиндә кәнд адыдыр [23, 132]. "Башга ады Ағкилсә-Гәдим" (јенә орада). 1878-чи илдә әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир (6, 172). 1945-чи илдә кәнд ермәничә Һовунк адландырылмышдыр. 1588-чи илә аид мәнбәдә Гарабағ санчағынын "Инчәруд арасында" (јә'ни "Инчәруд гышлағында") Јасаул адлы тајфанын јашамасы гејд олунур [167, 214]. Сәфәвиләр дөврүндә фәрманы јахуд гануну һәјата кечирән шәхс јасавул адланырды. Јасавул (әсли монголча јасаул) һәм дә мәчлис вә мәрасимләрин рәиси иди.

ЈАСАУЛ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында даг ады [133, 93]. Түрк дилләриндә јас (јастан) "даг дөшүндә јасты јер" вә ул "јүксәклик", "даг" (147, I, 594) сөзләриндән ибарәтдир. Азәрбајчанда Јасамал-"даг дөшүндә јерләшән, чох кениш олмајан аз маилли саһә" [9, 158] топоними илә мә'нача ејнидир.

ЈАСАУЛ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында хараба кәнд ады (133, 93).

ЈАСАУЛЛУ - 1590-чы илдә Ирәван әјаләтинин Ирәван гәзасында кәнд ады (169, 64).

ЈАСТЫЈОЛУМ - XVIII әсрин әввәлләринә аид ермәничә мәнбәдә Көјчә маһалында кәнд ады [150, 361]. Азәрбајчан дилиндә јасты (јастан) [бах: 8] вә түрк дилләриндә *олум*-"кечид" сөзләриндән ибарәтдир. Бах: Әскүлүм.

ЈАТДЫШ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады. 1919-чу илдә әһалиси говулмуш, сонра кәнд дағыдылмышдыр. Мә'насы мә'лум дејил.

ЈАХАЧУХУРУ МӘЗРӘСИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады [169, 196]. "Чајын јахасындакы чухурда әкин саһәси" мә'насындадыр.

ЈАХШЫЧАН - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады [169, 204]. Мәнбәдә кәндин һәм дә Тағыбәјли адландығы гејд олунур (23, 100).

ЈАШЫЛ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133, 307]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Карби наһијәсиндә кәнд ады кими гејд олунмушдур (23, 90). Һәмин мәнбәдә Јешил кимидир (170, 52). 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә језид күрдләри јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Какавадзор адландырылмышдыр.

ЈАШЫЛЛАР - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [169, 94].

ЈЕГАНЛАР - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [133, 91]. Јерли тәләффүз формасы Әканләр. 1878-чи илдә кәндин әһалиси говулдугдан сонра 1880-чы илләрдә Түркијәдән кәлмә ермәниләр дә јерләшдирилмишдир (6, 170). 1946-чы илдә кәнд ермәничә Аревшат адландырылмышдыр. 1949-

чу илдә кәндин әһалиси Азәрбајҹана көчүрүлмүшдүр. Кәндин әсасыны гојмуш нәслин адыдыр. "Китаби-Дәдә Горгуд"да Газылыг Гоча оғлу Јекән епоними илә сәсләнир. Гызылбашларын Устаҹлы тајфасынын Јеган голунун адындандыр. XIX әсрдә Ләнкәран гәзасында Јегәнкәнд кәнд ады (133, 91) илә мәншәҹә ејнидир.

ЈЕГУНЈАҒЫШ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында дағ ады [133, 91]. Оронимдәки "јағыш" сөзү "Јеғише" шәхс адындандыр.

ЈЕДДИКӨЛ - Әләјәз дағ зирвәләриндән бириндә једди кичик көлүн ады. Ерменичә Јотчур адландырылмышдыр (6, 126).

ЈЕКДАНКИ - XVIII әсрин орталарында Көјчә маһалында кәнд ады [150, 361]. Фарс дилиндә јек-"бир" вә ләнкә-"мәһәллә", "оба" сөзләриндән ибарәтдир. Бах: Дуләнки вә Седәнки.

ЈЕКНӘР - 1728-ҹи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 129).

ЈЕКЧУГ - 1728-ҹи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады (23, 120).

ЈЕЛГОВАН - Ирәван ханлығынын Гырхбулаг маһалында кәнд ады. 1590-чы илдән мә'лумдур [169, 56]. 1829-чу илдә кәнддә Түркијәдән кәлмә ермениләр јерләшмишләр. 1948-ҹи илдә кәндин Азәрбајҹанлы әһалиси Азәрбајҹана көчүрүлмүшдүр. 1965-ҹи илдә кәнд ерменичә Котајк адландырылмышдыр.

ЈЕЛДАҒЫ - Нојемберјан рајонунда гышлаг ады. XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг ләғв едилмиш вә гоншу Ләнбәли кәндинә бирләшдирилмишдир. Гышлаг әтәјиндә јерләшдији Јелдағынын алыны әкс етдирир.

ЈЕЛДОҒМАЗ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133, 92]. XIX әсрин сонларында кәнд дағылмышдыр. Јал (дағ јалы) вә намә'лум "Догмаз" топониминдән ибарәтдир.

ЈЕЛЛИДӘРӘ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Зар наһијәсиндә кәнд ады [169, 326].

ЈЕЛЛИДӘРӘ - Гукасјан р-нундан ахараг Арпачаја төкүлән чајын ады. Уз. 22 км. Ахдығы "Јеллидәрә"нин алындандыр (6, 119).

ЈЕЛКИРМӘЗ - 1728-ҹи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады (23, 69).

ЈЕЛИНҸӘ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады (133, 92).

ЈЕЛИҸӘ - Јелизаветпол (Кәнҹә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Зәнкәзурун Ерменистана мәнсуб һиссәсиндә) дағ ады (133, 92).

ЈЕЛЛИДӘРӘ КӨЈҸӘ - 1728-ҹи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады (23, 127).

ЈЕЛЛИҸӘ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады. Јерли әһали ичәрисиндә тәләффүз формасы Иллиҹә. 1949-чу илдә әһалиси Азәрбајҹана көчүрүлмүш вә кәнд ләғв едилмишдир (133, 92).

ЈЕЛЛИҸӘ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [133, 92]. 1918-ҹи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. XIX әсрдә Ирәван губернијасында Јеллиҹә адлы 5 кәнд варды (133).

ЈЕЛЛИҸӘ ГАРАГОЈУНЛУ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады (133, 92).

ЈЕМӘЗЛИ - Јелизаветпол (Кәнҹә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ерменистанын Сисјан рајонунда) кәнд ады [133, 92]. XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг кәнд ләғв едилмиш, әһалиси Хәләҹ вә Охчулар кәндләринә көчүрүлмүшдүр [20, 144]. Бах: Ашағы Јемәзли. "Амасијалы" адынын тәһрифидир. Амасијадан кәлмә аиләләрин мәскунлашмасы нәтиҹәсиндә јаранмышдыр. Бах: Амасија.

ЈЕНӘЧӘК - 1728-ҹи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә [170, 89] кәнд ады.

ЈЕНКИЧӘ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында ики кәндин ады [133, 92]. 1946-чы илдә кәнд Ганзак адландырылмышдыр. 1950-чи илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд дағылмышдыр. Илк дәфә 1728-чи илдә ады чәкилир [170, 14]. Кечмишдә Јенкичә (түрк дилләриндә *јенки* "тәзә", "јени") вә Јеничә дедикдә отураг кәнддән бир груп аиләнин (јахуд бир нәслин) һәмин кәндә мәхсус ичма торпағында јаратдығы мәнтәгә нәзәрдә тутулурду. Јенкичә (вә Јеничә) адландырылан белә мәнтәгә ана кәндин тәркиб һиссәси олараг галырды вә веркини дә бирликдә верирди.

ЈЕНКИЧӘ - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады [159]. 1949-чу илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1991-чи илдә кәнд ермәничә Сисаван адландырылмышдыр.

ЈЕНКИЧӘ - Ирәван ханлығынын Зәнкибасар маһалында кәнд ады [159]. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Норабатс адландырылмышдыр. 1950-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир.

ЈЕНИ ДЕҺКӘДӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады (23, 83).

ЈЕНИ АРТИК - Талин рајонунда кәнд ады. Гызылча-Јатаг да адланмышдыр. 1878-чи илдә Артик кәнди ермәниләр тәрәфиндән дағыдылдыгдан сонра Азәрбајчанлы әһалинин салдығы јени кәнддир (6, 172). 1946-чы илдә кәнд ермәничә Нор Артик адландырылмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Бах: Артик.

ЈЕНИ БАШКӘНД - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Ташир рајонунда) кәнд ады [133]. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Нор Башгјух адландырылмышдыр. 1949-1950-чи илләрдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд ләғв едилмишдир.

ЈЕНИ ГЫШЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [170, 3]. Мәнбәдә кәндин һәм дә Әхи Ағтәпәси адландығы гејд олунмушдур (јенә орада).

ЈЕНИ КАРЈЕР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады (23, 101). "Башга ады Мәһәммәдабад" (јенә орада).

ЈЕНИ КЕЈТИ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады (136, 60). Бах: Кејти.

ЈЕНИКӘНД - Веди рајонунда кәнд ады. 1918-чи илдә кәнддә ермәниләр дә јерләшмиш вә бундан сонра әһали гарышыг јашамышдыр. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Горован адландырылмышдыр. 1949-чу илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр.

ЈЕНИ КИЛСӘ - Гугар рајонунда кәнд ады. 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

ЈЕНИКӨЈ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [133, 92]. 1878-чи илдә кәндин Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә 1886-чы илдә орада руслар јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд Харков адландырылмышдыр.

ЈЕНИ ТАЛЫШ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады (23, 90). Бах: Гәдим Талыш.

ЈЕНИЧӘ - Ирәван ханлығынын Зәнкибасар маһалында кәнд ады [159]. Илк дәфә 1590-чы илдән [169, 37], сонра 1728-чи илдән мә'лумдур [170, 19]. 1948-1949-чу илләрдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1978-чи илдә кәнд ермәничә Норабатс адландырылмышдыр. Јеничә сөзүнүн мә'насы барәдә бах: Јеничә.

ЈЕНИЧӘ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абник наһијәсиндә кәнд ады [169, 257].

ЈЕНИЧӘ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ағчагала наһијәсиндә кәнд ады [169, 189].

ЈЕНИЧӘ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Зебил наһијәсиндә кәнд ады [168, 330].

ЈЕНИЧӘ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Аралыг наһнјәсиндә мәзрә ады [169, 268]. 1728-чи илә аид мәнбәдә "Араз чајынын јахынлығында Јеничә кәнди" (23, 70).

ЈЕНИЧӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [170, 9].

ЈЕНИЧӘ - 1728-чн нлдә Ирәван губернијасынын Игдыр наһијәсиндә [170, 20] кәнд ады.

ЈЕНИЧӘ -1728-чи нлдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады (23, 50).

ЈЕНИЧӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһнјәсиндә кәнд ады (23, 120).

ЈЕНИЧӘ - 1728-чн илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады (23. 59). Мәнбәдә кәнддә чәмн 2 ермәни аиләсинин јашадығы гејд олунмушдур (32, 296).

ЈЕНИЧӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк наһијәсиндә кәнд ады (23, 115).

ЈЕНИЧӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады (23, 75).

ЈЕНИЧӘК - 1728-чи нлдә Ирәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады (23, 105).

ЈЕНИЧЕЈИ ИСЛАМИЈЈӘ - Рәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [169, 268].

ЈЕНИЧЕЈИ ИСА ЧӘЛӘБИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [169, 266].

ЈЕНИЧЕЈИ ПОЛАД - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Зар наһијәсиндә кәнд ады [167, 328].

ЈЕНИЧЕЈИ РУМЛУ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Әрмус наһијәсиндә кәнд ады. Дикәр ады Чобанлар [169. 251].

ЈЕРАМШИЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады (23, 93).

ЈЕРАНОС - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады (133, 92). 1949-чу илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. Гәдим түркмәншәли Аран тајфасынын адынын ермәничә тәләффүз формасыдыр. Бах: Еранос.

ЈЕРИТСАТУМБ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Корус рајонунда) кәнд ады [133, 93]. 1949-чу илдә кәнд ермәничә Бартсраван адландырылмышдыр. Еһтимал ки, гәдим фарс дилиндә *ериза* "сылдырым гаја" вә түрк дилләриндә *тумб* "габарыг", "јумру" (бах: "Этимология, 1965, с. 335) сөзләриндән ибарәтдир. Азәрбајчанда Домбабинә (Загатала рајону) кәнд ады илә мә'нача ејнидир.

ЈӘҺӘР-САДЫХ -Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында даг ады (133, 304).

ЈЫҒРЫГ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә јајлаг ады. Мәнбәдә дејилир: "Завијјә кәндининн чамааты јајлајыр" [169, 94]. Гәдим түрк мәншәли Уграк тајфасынын [бах: 78] адындандыр. Губа р-нунда Игрыг кәнд ады илә мәншәчә ејнидир.

ЈОЛАЈРЫЧЫ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Красносело р-да) гышлаг ады. XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг гышлаг ләғв едилмишдир.

ЈОЛАКӘЛДИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады (23, 41).

ЈОЛКӘСӘН - 1590-чы илдә Рәван әјаләтини Карби наһијәсиндә кәнд ады [169, 211]. Мәнбәдә көстәрилир ки, Јолкәсән канал адыдыр вә бу ад она јолу (транзит јолуну) кәсдији үчүн верилмишдир [170, 75].

ЈОЛКЕЧӘН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [170, 134]. Мәнбәдә кәндин һәм дә Улуклу адландығы гејд олунур [јенә орада].

ЈОЛЧУВИРАНӘ - 1590-чы илдә Ирәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады (169, 220). Хараба (виранә) јахынлығында Јолчулар кәнди мә'насындадыр.

ЈОЛЧУЛАР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады [170, 99]. Јолчулар тајфасынын адындандыр.

ЈОНЧАЛЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [169, 83]. Әсли Ончалы. Мәншәчә гыпчагларын анча тајфасынын адыны әкс етдирир. Азәрбајчанда Ончаллы (Загатала р-ну) кәнд ады илә мәншәчә ејнидир.

ЈУВА - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады [159]. XX әсрин әввәлләринә аид мәнбәдә Ирәван гәзасында чәкилир (133, 303). 1728-чи илдән мә'лумдур (23, 49). 1950-чи илдә кәнд Шаумјан адландырылмышдыр. Сәлчуг Оғузларынын Јивә (Ивә) тајфасынын [34, 334-340] адыны әкс етдирир. Азәрбајчанда Евоғлу (Ағдам р-ну) (јә'ни "Јивә оғлу") кәнд ады илә мәншәчә ејнидир. 1588-чи илә аид мәнбәдә шимали Азәрбајчанда Зәјәм наһијәсиндә Јувалы-Фәхралы (Темур Һасан да адланырды) елинин јашадығы гејд олунмушдур [167, 219].

ЈУВА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады (23, 75).

ЈУМРУДАШ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады (23, 40).

ЈУМРУТӘПӘ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында тәпә ады (133, 304). Мәнбәдә Јумуртәпә кимидир (јенә орада).

ЈУРДӘК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады [170, 74]. Мәнбәдә кәндин Исмајыл Маһмуд адлы шәхсә мәхсус олдуғу гејд олунур (23, 98). Еһтимал ки, түрк дилләриндә јурт (јурд) сөзүндәндир.

ЈУРАКИР - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Зебил наһијәсиндә јајлаг ады [169, 334]. Сәлчуг оғузларынын Јурагир тајфасынын адыны әкс етдирир. 1588-чи илә аид мәнбәдә Азәрбајчанда Зәјәм наһијәсиндә Урегир елинин јашадығы гејд олунмушдур (167, 219). Түркијәдә Үрәкир (Јүрәкир) адлы 44 кәнд вардыр (34, 422).

ЈУСИФ КӘНДИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады (23, 40).

ЈУСИФЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 125). "Вәләд гышлағы да адланыр" (јенә орада).

ЈУСИФЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады (23, 121).

ЈУХАРЫ АБДАЛЛАР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады (23, 103). Гәдим түрк мәншәли Аблал тајфасынын адыны әкс етдирир. Бах: Абдаллар.

ЈУХАРЫ АВДАЛЫ - XVIII әсрин әввәлләриндә ерменичә мәнбәдә Ирәван әјаләтиндә кәнд ады [150, 350]. "Јухары Абдаллы" адынын тәһрифидир. Бах: Абдаллы.

ЈУХАРЫ АҒБАШ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады (133, 3). 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ерменилләр јерләшдирилмишдир. 1922-чи илдә әһали кери гајытмышдыр. XX әсрин II јарысында азәрбајчанлылар сыхышдырылмышдыр. 1946-чы илдә кәнд ерменичә Абовјан адландырылмышдыр. Бах: Ашағы Ағбаш.

ЈУХАРЫ АҒДАМ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ерменистанын Ичеван рајонунда) кәнд ады [133, 4] Бах: Ағдам.

ЈУХАРЫ АГТАЛА - Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында (инди Ерменистанын Туманјан р-да) кәнд ады (133, 24). 1918-1920-чи илләрдә кәнддә харичдән кәлмә ерменилләр јерләшдирилмишдир. 1949-чу илдә Шыных совхозуна бирләшдирилмишдир. 1988-чи илдә кәндин әһалисинин азәрбајчанлы һиссәси говулмушдур. Әсли Јухары Ахталы. Ахта (бах) кәндиндән јаранмыш мәнтәгәдир.

ЈУХАРЫ АҒЧАГАЛА - Ирəван губернијасынын Ирəван гəзасында (Таллин р-нунда) кəнд ады (133, 4). 1918-1919-чу иллəрдə кəнддə ермəнилəр јерлəшмишдир. 1946-чы илдə кəнд ермəничə Верин Базмаберд адландырылмышдыр. Јахынлыгдакы Ағчагала галасынын адындандыр. Бах: Ағчагала вə Ашағы Ағчагала.

ЈУХАРЫ АҒКӨРПҮ - Јелизаветпол (Кəнчə) губернијасынын Зəнкəзур гəзасында (инди Еермəнистанын Сисјан р-да) кəнд ады [133, 5]. 1918-чи илдə əһалиси говулдугдан сонра кəнд дағылмышдыр.

ЈУХАРЫ АДЈАМАН - Ирəван губернијасынын Новобајазид гəзасында кəнд ады (133, 7). 1945-чи илдə кəнд ермəничə Верин Геташен адландырылмышдыр. 1948-1951-чи иллəрдə кəндин əһалиси Азəрбајчана көчүрүлмүш вə орада ермəнилəр јерлəшдирилмишдир. Бах Адјаман.

ЈУХАРЫ АЛАКӨЗ - Ирəван губернијасынын Ирəван гəзасында кəнд ады [133]. Бах: Алакөз.

ЈУХАРЫ АЛТУНТАХТ - Ирəван ханлығынын Көјчə маһалында (инди Ермəнистанын Мартуни р-да) кəнд ады [159]. Бах: Алтунтахт.

ЈУХАРЫ АЛЧАЛЫ - Ирəван губернијасынын Новобајазид гəзасында (сонра Мартуни р-нунда) кəнд ады (133, 14). Дикəр ады Гарсаггал Моллалы [20, 303]. 1728-чи илə аид мəнбəдə Алчалы [170], сонралар ондан Ашағы Алчалы мəнтəгəси јарандыгдан сонра Јухары Алчалы адландырылмышдыр. Кəнд өз адыны орадан ахан Алчалы чајындан алмышдыр. 1918-чи илдə кəнддə Түркијəдəн кəлмə ермəнилəр дə јерлəшдирилмишдир. XX əсрин 30-чу иллəриндə Азəрбајчанлы əһали сыхышдырылыб чыхарылмышдыр. 1968-чи илдə кəнд Атсванист адландырылмышдыр. Бах: Алчалы.

ЈУХАРЫ АНДИ - Гафан р-нунда кəнд ады (60, 64). XX əсрин 30-чу иллəриндə кəнд ермəничə Анд Верик адландырылмышдыр. Бах: Анди.

ЈУХАРЫ АХТА - Ирəван ханлығынын Дəрəчичəк маһалында кəнд ады [159]. XIX əсрин 70-чи иллəриндə азəрбајчанлылар говулмуш вə ермəнилəр јерлəшмишлəр. 1886-чы илə анд мə'лумата кəрə кəндин əһалиси ермəни иди (136, 60). 1940-чы илдə кəнд ермəничə Тсахнапујр, 1970-чи илдə Лернанис адландырылмышдыр. Бах: Ахта.

ЈУХАРЫ БАШИКИ - Ирəван губернијасынын Ирəван гəзасында кəнд ады [133, 33]. Бах: Башики.

ЈУХАРЫ БƏЈДИЛИ - Талин р-да кəнд ады. 1918-чи илдə əһалиси говулдугдан сонра кəнд дағылмышдыр. Сəлчуг оғузларынын Бəјдили тајфсынын адындандыр. Бах: Бəјдили.

ЈУХАРЫ БƏНДОВАН - Амасија р-нунда кəнд ады. 1951-чи илдə Ашағы Бəндəван (бах) кəндиндəн 6 км. аралыда ермəнилəр үчүн јаранмыш мəнтəгəдир. Ашағы Бəндован кəндинин адындандыр.

ЈУХАРЫ БӨЈҮКБЫҒЫ - 1590-чы илдə Рəван əјалəтинин Ағчагала наһијəсиндə кəнд ады [169, 190]. Бах: Бых.

ЈУХАРЫ ВАНДУМАРАК - Ирəван губернијасынын Сүрмəли гəзасында кəнд ады [133]. 1918-чи илдə əһалиси говулдугдан сонра кəнд дағылмышдыр. Əсли Ванлы Мəрəк. Түркијəнин Ван əјалəтиндəн кəлмиш аилəлəрин мəскунлашмасы нəтичəсиндə јаранмышдыр. Түрк диллəриндə марак "көзəтчи мəнтəгəси" [143, IV, II, 2124] сөзүндəндир.

ЈУХАРЫ ГАЛАГУЗ - Ирəван губернијасынын Ечмиадзин гəзасында ады [133, 110]. Мəнбəдə Калакуз кимидир (јенə орада). XIX əсрин сонларындан сонра мəнбəлəрдə ады чəкилмир. Галагуз етнонимини əкс етдирир. Бах: Ашағы Галагуз.

ЈУХАРЫ ГАЛАГУТ - Ирəван губернијасынын Ирəван гəзасында кəнд ады. 1918-чи илдə əһалиси говулдугдан сонра кəнд дағылмышдыр. Бах: Ашағы Галагут.

ЈУХАРЫ ГАНЛЫЧА - Ахурјан р-да кəнд ады. XIX əсрин 70-чи иллəриндə əһалиси говулмуш вə Түркијəдəн кəлмə ермəнилəр јерлəшдирилмишдир. 1886-чы илə аид мəнбəјə көрə кəндин əһалиси ермəнилəр иди. 1946-чы илдə кəнд ермəничə Мармашен адландырылмышдыр. Ганлыча кəндиндəн баша мəнтəгə (Ашағы Га

лыча к.) јарандыгдан сонра Јухары Ганлыча адланмышдыр. Гәдим түрк мәншәли Канглы (Ганлы) тајфасынын адыны әкс етдирир. Бах: Ганлыча.

ЈУХАРЫ ГАРАБАҒЛАР - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады (133, 286). Дикәр ады Чимәнкәнд. Кәнкәрләрин Гарабағ тајфасынын мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Бах: Гарабағлар.

ЈУХАРЫ ГАРАБАГ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады [169, 221].

ЈУХАРЫ ГАРАГОЈМАЗ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133, 117]. 1590-чы илдән мә'лумдур [169, 269]. 1920-чи илдә әһалиси говулмуш. 1922-чи илдә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир (6, 173). 1946-чы илдә кәнд ермәничә Верин Сасунашен адландырылмышдыр. Бах: Гарагојмаз.

ЈУХАРЫ ГАРАКИЛСӘ - Гугар р-да кәнд ады. 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Бах: Гаракилсә.

ЈУХАРЫ ГАРАНЛУГ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [133, 118]. Бах: Ашағы Гаранлыг.

ЈУХАРЫ ГАРАНЛУГ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады (133, 118).

ЈУХАРЫ ГАРАНЛЫГ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады (133, 118).

ЈУХАРЫ ГАРХУН - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133, 123]. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Джарарат адландырылмышдыр. Сәлчуг оғузларын Каркын тајфасынын [34, 300] мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Бах: Ашағы Гархун.

ЈУХАРЫ ГАТЫРЛЫ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады (133, 124). Мәнбәдә Катерлу кимидир (јенә орада) 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Әсли Јухары Гатарлы. Түрк мәншәли Катар тајфасынын адындандыр.

ЈУХАРЫ ГЫЗЫЛВИРАН - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Талин наһијәсиндә кәнд ады [169, 249].

ЈУХАРЫ ГРАМПА - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады (133, 166). Дикәр ады Аллаһверди олмушдур. Бу кәнддә Ашағы Грампа адлы мәнтәгә јарандыгдан сонра Јухары Грампа адланмышдыр. Бах: Грампа.

ЈУХАРЫ ГЫЛЫЧАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә кәнд ады (23, 64).

ЈУХАРЫ ГУЗУГУЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады (23, 92).

ЈУХАРЫ ГУЈЛАСАР - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133, 138]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Гујули Һасар кимидир (23, 49) 1988-чи илә кими Арташат р-да Күләсәр адланырды. Бу кәнддән XIX әсрин I јарысында Ашағы Гујласар кәнди јарандыгдан сонра Јухары Гујласар адланмышдыр. XIX әсрин 70-чи илләриндә кәнддә харичдән кәлмә ермәниләр дә јерләшдирилдикдән сонра әһали гарышыг јашамышдыр. 1886-чы илдә кәндин әһалиси азәрбајчанлылардан вә ермәниләрдән ибарәт иди. 1945-чи илдә кәнд ермәничә Памбакован, 1978-чи илдә Бјураван адландырылмышдыр. 1590-чы илә аид мәнбәдә кәндин ады Гојлуһасар кимидир [169, 206]. Мәнбәдә кәндин һәм дә Бичәв адландығы гејд олунур (јенә орада). Гызылбашлара гошулмуш Румлу тајфасына (бах: 15 вә 24) мәнсуб аиләләрин Анадолудан кәтирдикләри аддыр. Бу гајфа орта әсрләрдә Анадолуда Којулһисар, Чорум, Токат, Амасија, Бајбурт вә Испир әјаләтләриндә јашајырды [34, 163]. Онун Којул-һисар маһалында јашајан һиссәси Ирәван әјаләтинә кәләрәк мәскунлашмыш вә јаратдыглары кәндә ана кәндин адыны вермишләр. Анадолудакы Којул-һисар топоними исә еһтимал ки, әсли фарсча кевил, кевул, көјүл, "сүн'и сурәтдә јер алтында дүзәлдилмиш сығыначаг", "јералты ев" (бах: Күлүстан) вә әрәбчә һисар "һасар", "галача", "тсиклопик тикинти" сөзләриндән ибарәтдир.

ЈУХАРЫ ГУЛУБӘЈЛИ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133, 147]. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә језид күрдләри (балбаслар) јерләшдирилмишдир. Гулубәј шәхс (мүлкәдар) адындандыр.

ЈУХАРЫ ГУРБАҒАЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады (23, 101). Бах: Гурбағалу.

ЈУХАРЫ ДАШДЫГБАБА - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ағчагала наһијәсиндә кәнд ады [169, 196].

ЈУХАРЫ ДӘМИРЧИЛИ - Ирәван ханлығынын Талин маһалында кәнд ады. 1590-чы илә аид мәнбәдә кәндин ады Дәмирчили кимидир [*169*, 63]. XIX әсрин орталарында бу кәнддән Ашағы Дәмирчили јарандыгдан сонра Јухары Дәмирчили адланмышдыр. Бах: Дәмирчили.

ЈУХАРЫ ДИКАҺ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [133]. 1919-чу илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. XIX әсрин орталарында бу кәнддән Ашағы Дикаһ кәнди јарандыгдан сонра Јухары Дикаһ адланмышдыр. Бах: Ашағы Дикаһ. Кәндин ады Азәрбајчан дилиндә дикаһ "јүксәкликдә әкин јери", "суварыла билинмәјән тарла јери" сөзүндән ибарәт олмагла көкүнү түрк дилләриндәки тик (дик) вә фарс дилиндә каһ "јер" сөзләри тәшкил едир.

ЈУХАРЫ ӘЈЛӘНЛИ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133, 8]. Мәнбәдә Ајланлу кимидир (јенә орада). Кечән әсрдә дикәр ады "Алјанлы Әбдүррәһман"дыр ки, бу да "Абдурраһман (кәнди) јахынлығындакы Ајланлы (кәнди)" мә'насындадыр. 1918-чи илдә кәнддә Түркијәдән кәлмә ермәниләр дә јерләшмишләр. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Тсахкунк адландырылмышдыр. 1948-чи илдә кәндин азәрбајчанлылары Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. Топонимин мәншәји барәдә ики фикир ола биләр: 1. "Китаби=Дәдә Горгудда" "Пасини Кара Дәрбәнддә Авлан галасы" (III бој) ифадәси әсасында күман етмәк олар ки, кәндин ады һәмин Авлан галасынын ады илә бағлыдыр вә Ајланлы ады "Авланлы"нын фонетик формасыдыр. 2. Кәндин јерли тәләффүз формасы Әкләнлидир. 1728-чи илә аид түркчә мәнбәдә дә кәндин ады Әкләнлу кими көстәрилмишдир [170, 59]. Буна әсасән күман етмәк олар ки, кәндин һәгигәтән ады Әкләнлидир вә Әјләнли фонетик формадыр. 1588-чи илә аид бир түркчә мәнбәдә гышы да Кәнчә санчағынын Чалаберти вә Бәрдә санчағынын Шир наһијәсиндә Әкләнли адлы малдар елин јашамасы гејд олунур [167]. Бах: Әјләнли.

ЈУХАРЫ ӘЛИМӘРГУС - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады (23, 114). Әлимәргус "Мәргус ели (тајфасы) мә'насындадыр.

ЈУХАРЫ ӘРДӘНӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 133). "Кәндин башга ады Үчтәпәдир" (јенә орада).

ЈУХАРЫ ӘРМИК - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133]. 1949-чу илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд дағылмышдыр. Бах: Армик.

ЈУХАРЫ ЗАҒАЛЫ - Ирәван ханлығынын Көјчә маһалында кәнд ады [133]. Ташир Зағалысы вә Гызылхараба да адланмышдыр [20, 288]. 1978-чи илдә кәнд ермәничә Ахпрадзор адландырылмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Әсли Зағалы. Ондан Ашағы Зағалы мәнтәгәси јарандыгдан сонра Јухары Зағалы адланмышдыр. "Зағалы" (зағa, мағара каһа, сығыначаг) јеринин адыны әкс етдирир.

ЈУХАРЫ ЗЕЈВӘ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133]. 1978-чи илдә кәнд ермәничә Пароник адландырылмышдыр.

ЈУХАРЫ ИЛКӘНД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 128). "Кәндин башга ады Адыкөзәлдир" (јенә орада). "Әһалиси Һачумлу әширәтиндәндир" (јенә орада).

ЈУХАРЫ КЕЈТИ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кичик кәнд ады [133]. XX әсрин әввәлләриндә кәнд дағылмышдыр. Бах: Ашағы Кејти.

ЈУХАРЫ КЕЧИЛИ - Масис р-нунда кәнд ады. 1978-чи илдә кәнд Сајат-Нова адландырылмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Бах: Ашағы Кечили.

ЈУХАРЫ КИЛСӘ - Гугар р-да кәнд ады. XIX әсрин сонларында јаранмышдыр. XX әсрин 30-чу илләриндә кәнд ерманичә Вавагин (Шаһалы) совхозу илә бирләшдирилмишдир [20б 317]. 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Кәндин әразисиндә һәгигәтән 1935-чи илдә дағыдылмыш гәдим килсә олмушдур.

ЈУХАРЫ КӘНҮЗ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады (23, 107).

ЈУХАРЫ КИРӘТАГ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гапан р-нун да) кәнд ады [133]. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Ермәнистана говулмушдур. Кирәтаг кәндиндән XIX әсрин I јарысында Ашағы Кирәтаг кәнди јарандыгдан сонра "Јухары Кирәтаг" адланмышдыр. Түрк дилләриндә кора "гышлагда кечәләр мал-гаранын салынмасы үчүн тикинти, төвлә" вә јатаг сөзләриндән ибарәтдир.

ЈУХАРЫ КОЛАНЫ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады (133). 1978-чи илдә кәнд Грибоједов адландырылмышдыр. Азәрбајчанда Гарабағда јашамыш Коланы тајфасынын мәскунлашмасы нәтичәсиндә јарадылмышдыр.

ЈУХАРЫ КӘҺРИЗ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады (133). 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Дикәр ады Исабәј Кәһризи.

ЈУХАРЫ КҮРӘКЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады (23, 67). "Ағотлуг да адланыр" (јенә орада).

ЈУХАРЫ КҮРКӘНД - Арташат рајонунда кәнд ады. 1950-чи илдә кәнд ерманичә Норашен адландырылмышдыр. Бах: Ашағы Күркәнд. Әсли Коракәнд. Түрк дилләриндә кора "гышлагда кечәләр мал-гаранын салынмасы үчүн тикили" вә кәнд сөзләриндән ибарәтдир.

ЈУХАРЫ КӨРПҮЛҮ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Нојемберјан р-нунда) кәнд ады [133]. 1950-чи илдә кәнддә Күрчүстандан кәлмә ерманиләр дә јерләшдирилдикдән сонра әһали гарышыг јашамышдыр. 1950-чи илдә кәнд Нојемберјан, 1978-чи илдә ерманичә Һахтанак адландырылмышдыр. 1988-чи илдә кәндин Азәрбајчанлы әһалиси говулмушдур. Әсли: Көрпәли. XVII әсрдә Шәрги Анадолуда јашамыш түркмәншәли Көрпәли тајфасынын [46. 196] мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә дә Көрпәли кәнди гејд олунмуш [170, 45] вә онун Месинлу тајфасына ("ан аширет-и Месунлу") мәхсуслуғу көстәрилмишдир [170, 45].

ЈУХАРЫ КӘНЗӘК - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады (133. 155). Бах: Кәнзәк.

ЈУХАРЫ КИЛАН - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карбй наһијәсиндә кәнд ады (169. 202).

ЈУХАРЫ КӨБӘКЛИ Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады (133). XIX әсрин I јарысында Көбәкли. XIX әсрин орталарында Ашағы Көбәкли мәнтәгәси јарандыгдан сонра бу кәнд Јухары Көбәкли адланмышдыр. Гыпчагларын Кобак тајфасынын адыны әкс етдирир.

ЈУХАРЫ КӨДӘКЛИ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан рајонунда) кәнд ады (133). 1918-чи илдә әһалиси говулмушду. 1922-чи илдә азәрбајчанлыларын бир һиссәси кери гајыдараг јенидән мәскунлашмышды. 1988-чи илдә әһали Азәрбајчана говулмушдур. Ирәван әјаләтинин Котак (ермәни мәнбәләриндә Котајк) маһалында кәлмә аиләләрин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Маһал исә мәншә е'тибарилә гәдим түркмәншәли Катак тајфасынын адыны әкс етдирир. Бах: Катак.

ЈУХАРЫ КӨЗӘЛДӘРӘ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133]. 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ерменилар јерләшдирилмишдир.

ЈУХАРЫ КӨЈКӘНД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады (23, 36).

ЈУХАРЫ КҮЛҮДҮЗҮ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады [133]. XIX әсрин I јарысында Күлүдүзү. Ондан Ашағы Күлүдүзү мәнтәгәси јарандыгдан сонра Јухары Күлүдүзү адландырылмышдыр. XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг Ашағы Күлүдүзү илә бирләшдирилмишдир. 1949-1950-чи илләрдә кәндин әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд ләғв едилмишдир..

ЈУХАРЫ КҮЛЛҮЧӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 124). Әлидашанлы да адланыр (јенә орада).

ЈУХАРЫ МАКАРА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады (23, 94).

ЈУХАРЫ НЕЧИЛИ - Ирәван губернијасынын Зәнкибасар маһалында кәнд ады [133]. 1978-чи илдә Низами Кәнчәвинин шәрәфинә Низами адландырылмышдыр. Јухары Нечили дә адланмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. 1936-чы илдә кәнд ерменичә Масис адландырылмышдыр. 1728-чи илдә Нечили кими гејд олунмуш вә Нечилу тајфасынын адындан ибарәт олдуғу көстәрилмишдир [170, 24].

ЈУХАРЫ НОВРУЗЛУ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133]. XIX әсрин әввәлләриндә әһалиси гарышыг мәнтәгәләрдәндир. 1918-чи илдә кәндин Азәрбајчанлы әһалиси говулмушдур.

ЈУХАРЫ ПИРТИКАН - Талин р-нунда кәнд ады. 1878-чи илдә әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ерменилар јерләшдирилмишдир (6, 173). 1940-чы илдә кәнд ерменичә Тсак-касар адландырылмышдыр. Пиртикан кәндиндән Ашағы Пиртикан мәнтәгәси јарандыгдан сонра "Јухары Пиртикан" адланмышдыр. Кәндин әразисиндәки "Пир Тикан" пиринин адындандыр.

ЈУХАРЫ ТАЛИН - Ирәван ханлығынын маһалларындан биринин адыдыр [159]. Маһал Талин кәндинин ады илә адланмышдыр. 1748-чи илдә кәнд Верин Талин, 1978-чи илдә Талин адландырылмышдыр. 1930-чу илдән Талин р-ну мәркәзинин адыдыр. Бах: Талин.

ЈУХАРЫ ТАЛЫШ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады (133, 236). Бах: Талыш.

ЈУХАРЫ ТАЛИН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады (23, 85).

ЈУХАРЫ ТӘРНӘГУТ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады (23, 85). Хәзәрләрин тәрнә тајфасынын адындан вә түрк дилләриндә гут "дүшәркә" сөзүндән ибарәтдир. Бах: Ашағы Тәрнәгут.

ЈУХАРЫ ТОХАНШАЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады (23, 68). Бах: Тоханшалы.

ЈУХАРЫ ТҮРКМӘН - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133]. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә 1915-1918-чи илләрдә Түркијәдән кәлмә ерменилар јерләшдирилмишдир. 1935-чи илдә кәнд ерменичә Апага адландырылмышдыр. Гызылбашларын Түркмән тајфасынын [15] мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр.

ЈУХАРЫ ТУТ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [133, 245]. XIX әсрин сонларындан сонра мәнбәләрдә ады чәкилмир.

ЈУХАРЫ ХАТУНАРХ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133, 262]. XIX әсрин 70-чи илләриндә әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ерменилар јерләшдирилмишдир. 1886-чы илә аид мәнбәләрдә кәндин әһалиси ерменилар иди. 1978-чи илдә кәнд ерменичә Һајкашен адландырылмышдыр. Бах: Ашағы Хатунарх.

ЈУХАРЫ ХОТАНАН - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады [133, 262]. Ерменичә Верин Хотанан адландырылмышдыр. Гәдим түрк мәншәли Котан тајфасынын адыны әкс етдирир.

ЈУХАРЫ ЧАДЫРҒАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Веди нанијәсиндә кәнд ады (23, 52). Мәнбәнин башга јериндә кәндин ады һәм дә Чатгыран кимидир (јенә орада).

ЈУХАРЫ ЧАНАХЧЫ - Ирәван губернијасынын Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады (133, 279). Бах: Чанахчы.

ЈУХАРЫ ЧАРБАХ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады (133). 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1925-чи илдә әһалиси кери кәндләринә гајытмышдыр. Ирәван ханларына мәхсус "Чаһар бағ" бағларынын адындандыр.

ЈУХАРЫ ЧУРЫГЧЫ - Ирәван губернијасынын Сүрәмли гәзасында кәнд ады (133, 280). 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Әсли Чиракчы. Түркмәншәли чирак тајфасынын адыны әкс етдирир.

ЈУХАРЫ ЧӘМБӘРӘК - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанда) кәнд ады. XX әсрин 30-чу илләриндә Чәмбәрәк рајон мәркәзинин ады иди.

ЈУХАРЫ ЧИМӘНКӘНД - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [133]. Дикәр ады Гарабағлар. Бах: Јухары Гарабағлар.

ЈУХАРЫ ЧОБАНДӘРӘ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133]. XX әсрин әввәлләриндә кәнд дағылмышдыр.

ЈУХАРЫ ЧЕРАГЛЫ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында гышлаг ады (133, 82). XIX әсрдә Гарс әјаләтиндә Чераг галасынын ады (133, 82) илә бағлыдыр.

ЈУХАРЫ ЧАМЫШЛУ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады (133, 80). Бах: Чамыш Басан.

ЈУХАРЫ ЧУЈУРЛУ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ағчагала нанијәсиндә кәнд ады [169, 192].

ЈУХАРЫ ШАМИ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [133, 291]. XX әсрин орталарында бу кәнддән Ашағы Шамы мәнтәгәси јарандыгдан сонра "Јухары Шамы" адландырылмышдыр. Әрәбчә шам-"гамышлыг" сөзүндәндир.

ЈУХАРЫ ШОРЧА - Ирәван ханлығынын Көјчә маһалында кәнд ады [159]. Шорчалы Кејти дә адланмышдыр [20, 218]. 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Бах: Шорча.

ЈҮЗБАШЫ - XVIII әсрин орталарында Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [150, 209]. Сәфәвиләрин һакимијјәти илләриндә Азәрбајчанда јүз нәфәр һәрбчи вә ја мүлки шәхсин башчысы јүзбашы адланырды.

КАБУД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады (23, 60). Мәнбәдә кәнддә 2 ермәни аиләсинин јашадығы гејд олунмушдур (32, 317).

КАВАКЕРТ - Ирәван ханлығынын Зәнкибасар маһалында кәнд ады [133]. Арарат бәјләрбәји Әмиргунә ханын (1606-1625) Шәрги Анадолуја һәрби сәфәр заманы көчүрүб кәтирдији ермәни аиләләринин јерләшдирдији кәндләрдәндир [135, 70].

КАВИС - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ирәван гәзасында кәнд ады [169, 61].

КАВШ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [135]. 1919-чу илдә азәрбајчанлы әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

КАВТАРЛЫ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [133, 124]. Мәнбәдә Кафтарлы кимидир (јенә орада). XVII әсрин әввәлләринә аид ермәничә мәнбәдә Кавтаранотс кимидир [150, 360]. 1878-чи илдә әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1950-чи илдә кәнд ермәничә Паник адландырылмышдыр. Әсли Кафтарлудур, лакин ермәничә "ф" сәси

олмадығына көрә "Кавтар" кими јазылмышдыр. 1728-чи илә аид түркчә мәнбәдә дә кәндин ады Кафтар кимидир [170, 147]. Кафтарлу дағынын адындандыр. Бах: Кафтарлы.

КАГА - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады (133, 155). Каһа (мағара, заға) сөзүндәндир.

КАВТАРЫ - XIX әсрдә Газах гәзасында даг ады (133, 124).

КАҒ ДӘРӘСИ - Ечмиадзини гәзасында көл ады (133, 107).

КАГИН - Ирәван ханлығынын Дәрәкәнд-Парченис маһалында кәнд ады [133, 156]. 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. 1728-чи илә аид мәебәдә ады чәкилир (170, 17) вә мәзрәси (јә'ни әкин јери) "Мөвчуд Әли адланан Кагин кәнд" кими сәчнијјәләндирилир [170, 17]. Түрк дилләриндә кагин - "батаглыг јер", "чох да бөјүк олмајан чајбасар чәмән" [126, 239] сөзүнүн фонетик формасыдыр XIX әсрдә Ставропол губернијасында Кагын-Кул (кәнд ады), Тифлис губернијасынын Тионети гәзасында Каген-Хөј (133, 107) вә Зәнкәзур гәзасында Хагын-Хут (Кагин вә монголча хут "дүшәркә" сөзләриндән) топонимләри илә мә'нача ејнидир.

КАДЗИК - XVIII әсрин орталарына аид ерменичә мәнбәдә Көјчә маһалында кәнд ады [150, 360].

КАДЫЛУ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133]. XIX әсрин сонларындан сонра ады мәнбәләрдә чәкилмир. Әрәбчә газы сөзүнүн фонетик формасыдыр. XIX әсрдә Шимали Гафгазда Тер әјаләтинин Владигафгаз даирәсиндә Каду Јурт, Гарс әјаләтинин Гарс даирәсиндә Кагызман даирәсиндә Кадугышлаг топонимләри [133] илә мә'нача ејнидир.

КАЈАЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә кәнд ады [170, 17]. Сәлчуг оғузларынын Кајы тајфасынын адындандыр. Бах: Гајалы. Түркијә әразисиндә Кајы тајфасынын ады илә бағлы 100 кәнд вардыр (Бах: 34. с. 402-404).

КАЈГИНИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [169, 271].

КАЈЧИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Вади (Веди) наһијәсиндә кәнд ады. Дикәр ады Имангулу [170, 10].

КАЈАЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [170, 15]. Сәлчуг оғузларынын Кајы тајфасынын адындандыр.

КАЈУЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин "Гарни вә Веди наһијәси"ндә кәнд ады [170, 75]. Сәлчуг оғузларынын Кајы тајфасынын адындандыр.

КАКАВУС - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [159]. Еһтимал ки, Кеј-Кавус шәхс адындандыр.

КАЛА - УЗ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында даг ады (133, 110). XIX әсрдә Ставропол әјаләтиндә Калаусчај вә Калаус тәпә, Тер әјаләтинин Грозны даирәсиндә Калаусдаг (133, 110) топонимләри илә ејнидир. Мә'насы мә'лум дејил.

КАЛЛУГЛУ - Ирәван губернијасынын сүрмәли гәзасында гышлаг ады (133, 111).

КАМАЛ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133, 155]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра Түркијәдән кәлмә ерменләр јерләшдирилмишдир (11, 164). Ерменичә кәнд Нор-Гетик адландырылмышдыр. 1590-чы илә аид мәнбәдә Камал-Дәрвиш [169, 59], 1728-чи илә аид мәнбәдә Кемал [170, 32], XVII әсрин орталарына аид мәнбәдә исә Камал кимидир [150, 362]. Еһтимал ки, гызылбашларын Шамлы тајфасынын [15] мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмыш мәнтәгәләрдәндир. Шамлы түрк тајфасы XII әсрдән сонра Шамда (Суријада) јашадығына көрә Шамлы адланмышдыр. Иран-Сурија сәрһәддиндә инди дә Әбу-Кәмал адлы шәһәр вардыр.

КАМАЛ КӘНДИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады (23, 80).

КАМАЛПАША - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абник наһијәсиндә кәнд ады [169, 258].

КАМАСАР - Ирәван ханлығынын Көјчә маһалында кәнд ады [159]. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. Әсли Кам-һасар. Түрк дилләриндә кам, гам - "чај водиси", "јарғанлы дәрә" (Шимали Гафгазда Улу-Кам, Азәрбајчанда Гах рајонунда Гуру-Кам вә б. адларда олдуғу кими) вә мәншәчә әрәб дилинә мәхсус һасар (бурада "тсиклоп тикинти", "галача", "һөрүкдаш", "гала дивары") сөзләриндән ибарәтдир. "Китаби Дәдә Горгуд" епосунда Ағ һасар топоними илә ејнидир.

КАМИЈАБ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады [170, 160]. Мәнбәдә гејд олунур ки, кәнддә һеч ким јашамыр (32, 246).

КАМРАНКӘНДИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады (23, 122).

КАНАКИР - Ирәван ханлығынын Гырхбулаг маһалында кәнд ады [159]. 1590-чы илә аид түркчә мәнбәдә Кәнәкир [169, 40], 1728-чи илә аид мәнбәдә Канакир (23, 36) XIX әсрин әввәлләриндә әһалиси гарышыг кәндләрдәндир. Һәмин әсрин әввәлләриндә Азәрбајчан түркләри сыхышдырылыб чыхарылмышдыр. 1886-чы илә аид мә'луматда кәндин әһалиси ермәниләр иди. Орта әср ермәни мәнбәләриндә Канакер кимидир [Бах: 150, 362]. Түрк дилләриндә канг "сылдырым" вә *монголча гер "дүшәркә"*, ја да түрк дилләриндә кыр "алчаг јүксәклик", дүзән (126, 327) сөзләриндән ибарәтдир. Топонимин "кана" һиссәси XIX әсрдә Дағыстан әјаләтинин Тејмурханшура даирәсиндә Канабуркәнд вә Канабур (дағ ады), Тер әјаләтинин Гара Ногај маһалында Канајгышлаг (кәнд ады). Ставропол губернијасынын Ачыгулаг даирәсиндә Канај-Гују (кәнд ады) топонимләриндәки (133). "кана" сөзү илә мә'нача ејнидир. Топонимләрин сонларында кыр. гыр сөзүнүн иштиракы сәчијјәви һалдыр. Түркмәнистанда Агкыр, Каракыр, Алтајда Аткыр, Хакасијада Тасты-Кыр вә с. [бах: 126, 327-328].

КАНКАН - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [133]. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир (11, 164). 1978-чи илдә кәнд ермәничә Һатс адландырылмышдыр. 1590-чы илә аид мәнбәдә Кәнкан [169, 21]. XVII әсрин әввәлләринә аид ермәничә мәнбәдә исә Канкандыр [150, 362]. Еһтимал ки, Азәрбајчан дилиндә (әсли фарсчадан) кәнкан - "кәһриз чыхардан (газыјан)" сөзүндәндир.

КАНУНЛУ УЛЈА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [170, 9]. Бөјүк Канунлу мә'насындадыр.

КАНУНЛУ СУФЛА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [170, 9]. Кичик Канунлу мә'насындадыр.

КАРАКАШ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [170, 26]. Мәнбәдә кәндин "Һасан вәләди һүсејн" адлы бир шәхсә (мүлкәдара) мәхсус олмасы гејд олунур (јенә орада). Түрк дилләриндә кара (азәрбајчанча гара) вә каш (азәрбајчанча гаш) "дағын ирәлијә чыхмыш һиссәси", "дағын гашы" сөзләриндән ибарәтдир.

КАРАОРАН - XVIII әсрин орталарына аид ермәничә мәнбәдә Дәрәчичәк маһалында бир кәнд ады [150, 360]. Азәрбајчанча Гара=Өрән ("Гара виранәлик") адынын ермәничә јазылышыдыр.

КАРАКӘПӘНӘК - XVIII әсрин орталарына аид ермәничә мәнбәдә Ирәван әјаләтиндә бир кәнд ады [150, 359]. Әсли гарје (әрәбчә гәрјә "кәнд") Кәпәнәк, јә'ни "Кәпәнәк кәнди". Бах: Кәпәнәк.

КАРАТАК - XVIII әсрдә Ирәван әјаләтинин Көјчә маһалында кәнд ады [150, 360]. Кәндин ады ермәничә мәнбәдә гејд олундуғуна көрә еһтимал ки, Гарадаг адынын тәһрифидир.

КАРАУЛТӘПӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [170, 127].

КАРАУЧЕ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Веди (мәнбәдә "Вади" кимидир) наһијәсиндә кәнд ады [170, 15].

КАРБИ - Ирәван ханлығынын маһалларындан биринин ады. Маһал Карби кәндинин вә орадан ахан Карби чајынын ады илә адланмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады кими гејд олунур (23, 37). Инди кәнд Аштарак р-нун әразисиндәдир. XIX әсрин орталарында бу кәндин Ашағы Карби кәнди јарандығына көрә "Бөјүк Карби" адланмышдыр. Бах: Бөјүк Карби.

КАРБИ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында чај ады [133, 56]. Мәнбәдә Гарпичај кимидир (јенә орада). Уз. 10 км. Мәнбәини Пәмбәк дағларындан көтүрүр вә Пәмбәк чајына төкүлүр. Чај Карби галасынын ады илә адланмышдыр. Бах: Бөјүк Қарби.

КАРБИ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133, 122]. XIX әсрин сонларындан сонра мәнбәләрдә бу кәндин ады чәкилмир. Еһтимал ки, Карби маһалындан чыхмыш аиләләрин өзләри илә апардыглары аддыр.

КАРВАНСАРА - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Орта әсрләрдә тичарәт јоллары үзәриндә тикилән биналар карвансарај адланырды. XIX әсрдә Чәнуби Гафгазда мөвчуд олмуш 10 Карвансара кәндиндән [133] биридир.

КАРВАНСАРА - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады (36, 32). 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулмуш, лакин сонра гајытмышдыр. 1918-чи илдә әһали јенидән говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ерменилләр јерләшдирилмишдир. 1935-чи илдә Ичәван адландырылмышдыр. Карвансара Сәлим дә адланмышдыр. Дикәр ады Ајрыча. 1806-чы илдә Күрчүстандан Ирәван ханлығына гачыб кәлмиш 400 азәрбајчанлы аиләсинин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмыш кәндләрдәндир (Бах: Бараты).

КАРВАНСАРА - Ирәван ханлығынын Сүрмәли маһалында кәнд ады (159). 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр [159]. Илк дәфә 1728-чи илә аид мәнбәдә ады чәкилир.

КАРВАНСАРА - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133]. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ерменилләр јерләшдирилмишдир. 1978-чи илдә кәнд ерменичә Амретаза адландырылмышдыр. XVII әсрдән мә'лумдур [150, 368].

КАРВАНСАРА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 125).

КАРВАНСАРА - Басаркечәр р-нунда кәнд ады. XIX әсрин орталарында дағылмышдыр. "Сәмәдаға дәрәси" дә адланмышдыр [20, 289].

КАРВАНСАРА МӘЗРӘСИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады [169, 224]. 1728-чи илә аид мәнбәдә кәнд ады (23, 54) кимидир.

КАРЕНИС - XVIII әсрә аид ерменичә мәнбәдә Ирәван әјаләтиниñ Дәрәчичәк маһалында кәнд ады [150, 360]. Мәнбәдә орадакы монастырын да Каренис адландығы гејд олунур (јенә орада).

КАРГАН - Кировакан р-нунда Һәмзәчимән кәндиндән шималда дағын ады (60, 82). Мәнбәдә Карганк кимидир (133, 101). XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Кағызман даирәсиндә Карганк вә Дағыстан әјаләтинин Гајтаг Табасаран даирәсиндә Карган тау дағ адлары илә (133, 121) ејнидир. Бах:Гаргантәпә.

КАРМУНЧ - XVIII әсрә аид ерменичә мәнбәдә Ирәван әјаләтиндә кәнд ады [150, 359].

КАРПИ - Ирәван ханлығынын Карбибасар маһалында (инди Аштарак р-нунда) кәнд ады [159]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Карби наһијәсиндә Карби кәнди гејд олунур (23, 36). Орта әсрләрдә әһалиси гарышыг милләтләрдән олмушдур. Ерменичә кәндин ады Арагатсотн или [135, 50]. XIX әсрин I јарысында Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси сыхышдырылыб чыхарылмышдыр. Бах: Бөјүк Карби.

КАРПИ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [133]. Чајын ады илә Ирәван ханлығынын бир маһалы Карбибасар (јә'ни Карпи чајынын сувара билдији әрази) кәндинин адындандыр.

КАРТАГ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында дағ ады (133, 123).

КАРХАНА - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады [133]. 1906-чы илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

КАРЧАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Мәзрә наһијәсиндә кәнд ады [170, 15].

КАРЧЕВАН - Јелизаветпол губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Меғри р-нунда) кәнд ады [133]. XIX әсрин әввәлләриндән әһалиси гарышыг кәндләрдәндир. Лакин кәндин ады түркчәдир. XIX әсрдә Шимали Гафгазда Картса, Батум әјаләтиндә Карч=Хал (133), Азәрбајчанда Гәрчә (Исмајыллы рајону) топонимләри илә мә'нача ејнидир.

КАСАХ - Ермәнистанда чај ады [133]. Мәнбәини Әләјәз вә Пәмбәк дағларындан алыр вә Араза төкүлүр. Уз. 89 км. Ермәни мәнбәләриндә 1674-чү илдән ады чәкилир [135, 87]. Чајын ахдығы дәрә дә "Касах дәрәси" адланмышдыр [46, 205]. Чајын сол саһили XIX әсрдә Азәрбајчан түркләри арасында "Уғуз јурду" адланырды. Газах тајфасынын адындандыр.

КАСАХ - Абаран р-нунда кәнд ады. Газах етнониминин данышыгда тәһриф формасыдыр.

КАТАХ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында дағ ады (133). Еранын әввәлләриндән башлајараг Азәрбајчан вә Ермәнистан әразисиндә Катак, Катук формаларында топонимләр дә кениш јајылмышдыр. VII әсрә аид мәнбәдә Албанијанын Артсак әјаләтиндә бир маһалын Туч=Катак адландығы көстәрилир [59, 51]. Бу маһал Күрүн сол саһилинин Хачын вә Гаргарчај һиссәсини әһатә етмишдир [66, 32]. "Албан тарихи"ндә бу ад ермәничә јазылышда "ј" сәсинин әлавәсилә Катајк кимидир. XVII әсрдә Дағлыг Гарабағда Көтүклү кәндинин адында галмышды [57, 226]. Дикәр тәрәфдән, индики Ермәнистан әразисиндә инди ичәрисиндән Зәнкичај ахан бир әјаләт дә V әсрдән [111] Катак (ермәничә јазылышда Катајк) кими мә'лумдур. Бүтүн орта әсрләр боју Ирәван әјаләтинин бир маһалы Катајк, сонра Зәнкибасар адланмышдыр. Һәр ики Катак топоними еранын әввәлләриндә Чәнуби Гафгазда мәскунлашмыш түркмәншәли печенегләрин Катак тајфасынын адыны әкс етдирир. X әсрдә Чәнуби Рус чөлләриндә јашамыш печенегләрин бир тајфасы Тун=Катај адланырды (кениш мә'лумат үчүн бах: 79, 114). Газахларда, гарагалпагларда, өзбәкләрдә, башгырдларда, гырғызларда Катаг, катак тајфалары [бах: 79, 115] илә печенегләрин Катак тајфасы мәншәчә ејнидир. Бу тајфанын ады илә XIX әсрдә Газах бөлкәсиндә газахларын бир голу Көдәкли, Хәләчләрин бир голу Көдәкләр адлары илә мә'лумдур. Бу топоним Ермәнистанда Ашағы Көдәкли вә Јухары Көдәкли, XIX әсрдә Губа гәзасында Көтүклү дағы, Тифлис губернијасынын Ахалсых гәзасында Көтүклү, Азәрбајчанда Чавад гәзасында Көтүклү [133, 155], Товуз рајонунда Көдәк дағы, Губа рајонунда Катак дағы вә с. топонимләрдә из гојмушдур.

КАТАШЕН - XVIII әсрин орталарына аид ермәничә мәнбәдә Көјчә маһалында гејд олунмуш бир кәнд ады [150, 360]. Кәнд XVI әсрдә Түркијәнин Каһта гәзасындан (34) кәлмиш ермәни аиләләринин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр.

КАТИК - XVIII әсрин орталарына аид ермәничә мәнбәдә Көјчә маһалында бир кәнд ады [150, 360].

КАФИР-КӨЈ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады (133, 156). Башга ады Отона (јенә орада).

КАФТАРЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 136). 1878-чи илдә кәндин азәрбајчанлы әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир (6, 173). Азәрбајчанда бир сыра топонимләрдә "Кафтар" (Корешән, сәһра вә јарымсәһра јерләрдә јашајан јыртычы мәншәли һејван,

һазырда нәсли кәсилмәкдә олан бу јыртычы јалныз Талыш дағларында јашајыр) сөзү вардыр: Кафтардәрә (Ағдам, Губадлы, Зәнкилан вә Зәрдаб рајонларында), Кафтарлыгаја (Газах р-ну, Кафтар гобусу (Гах р-ну), Кафтаргышлаг (Гарадаг р-ну), Кафтарлы дүзү (Газах р-ну, Орта Салаһлы к.), Кафтар јамачы (Чәбрајыл р-ну), Кафтар чаласы (Гәбәлә р-ну, Чухур Гәбәлә к.) вә б. Азәрбајчанда Шуша гәзасында XIX әсрдә Кавтарлу дағ ады илә (133, 155) мә'нача ејнидир.

КАХМАХИ - XVII әсрин орталарында Көјчә маһалында кәнд ады (150, 361).

КАХСИ - Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк маһалында кәнд ады [159]. XIX әсрин икинчи јарысына аид мәнбәдә кәнддә ермәниләрин јашадығы көстәрилмишдир (136, 60). XIX әсрин әввәлләринә аид ермәничә мәнбәдә Кагс кимидир (150, 362). Әсли Кагыз. Гарс әјаләтинин Кагызман маһалындан әһалинни һәрәкәти илә кәтирилмә аддыр.

КЕДИ ГАРАБУЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Мәзрә наһијәсиндә кәнд ады (23, 61). Әсли Кәти Гарабулаг. "Кејти кәнди јахынлығында Гарабулаг кәнди" мә'насындадыр.

КЕЈГАЧ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында гышлаг ады (113, 128).

КЕЈТИ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады (133, 128). Кәндин башга ады Шорчалы олмушдур (јенә орада). 1728-чи илә аид мәнбәдә Кәди кимидир (170, 13). Адда "ј" сәси данышыгда әлавә олунмушдур. XIX әсрдә Губа гәзасында Кәтәдағ, Дағыстан әјаләтинин Газы=Гумуг даирәсиндә Кета Кыку (дағ ады), Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында Кәтидағ, Газах гәзасында Кәтин=тәпә (дағ ады) топонимләри [133] илә мә'нача ејнидир. Гәдим түркчә *кәдә* "гаровул" (бах: Кәтидаг) сөзүндәндир. Бах: Бөјүк Кејти вә Кичик Кејти.

КЕЈТИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә кәнд ады (23, 63).

КЕЈТИЧАЈ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында чај ады [133, 128]. Кәтидағын адындандыр. Бах: Кәтидағ.

КЕКЕС - Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында (1919-чу илдән сонра Ермәнистанда Чәлалоғлу р-нунда) кәнд ады (99, 389). XIX әсрин II јарысына аид мәнбәдә ады Кагес кими јазылан бу кәнддә Түркијәдән кәлмә јунанларын да јашадығы гејд олунур (јенә орада). Әсли Кагыз. Гарс әјаләтинин Кагызман маһалындан кәлмәләри илә кәтирдији аддыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

КЕМКУЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Веди (Веди) наһијәсиндә кәнд ады [170, 10].

КЕНАНКИРД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады [170, 12]; Еһтимал ки, Кәнан шәхс адындан вә фарсча кирд "гала" сөзүндәндир.

КЕРАШАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады (23, 79). Түрк дилләриндә кора "гышда мал-гараны сахламаг үчүн төвләләр" вә Ашан шәхс адындан ибарәтдир.

КЕРДӘЛИ - Ирәван ханлығынын Абаран маһалында кәнд ады [159]. XVIII әсрин әввәлләриндән мә'лумдур [150, 366]. Әсли Күрдәли. Бах: Күрдәли.

КЕРДЕШ - Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [170, 165]. Еһтимал ки, Кардаш (Гардаш) шәхс адындандыр.

КЕТЕНУС - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады [169, 361]. XVIII әсрин орталарына аид ермәничә мәнбәдә Кетанос кимидир [150, 360]. Гыпчагларын Котан тајфасынын адындан вә јунан мәншәли-ус шәкилчисиндән ибарәтдир.

КЕТИ - Зәнкәзур дағ тирәсинин шимал һиссәсиндә бир дағын ады (60, 83). Бах: Кејти вә Кәтидағ.

КЕТИ - Көјчә көлүнүн һөвзәсинин чәнуб-шәргиндә бир чајын ады (60, 83).

КЕТУЗ - Веди р-нунда бир кәндин ады (60, 83).

КЕТУС - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады (23, 50). "Кәндин башга ады Күпбудаг" (јенә орада).

КЕТУСДАГ - Веди р-нунда Гелам дағ тирәсинин чәнуб-гәрб јамачында дағын ады (60, 83). XX әсрин 30-чу илләриндә дағ ерменичә Кетус-Лер адланды-рылмышдыр.

КЕТИНУД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһнјәсиндә кәнд ады (170, 12).

КЕФЛИ - Ирәван губернијасынны Александропол гәзасында (133, 130), сонра Басар-Кечәр р-нунда. 1918-1919-чу илләрдә кәндин әһалисн говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ерменилер јерләшдирилмишдир. Икинчи Гошабулаг вә Гырхбулаг да адланмышдыр (20, 289). 1978-чи илдә кәнд ерменичә Канасавар адландырылмышдыр. Әсли Кавлы. Кәнд 1828-1832-чи илләрдә Амасија рајонундакы Кав кәндиндән кәлмиш аиләләрин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Бах: Кав.

КЕЧӘРИЗ - 1728-чи илдә Иирәван әјаләтинин Дәрәчичәк наһијәсиндә кәнд ады (23, 115). Мәнбәдә кәндин Ибраһим Абдулла оғлуна мәхсус олдуғу гејд олунур (јенә орада). Ерменичә мәнбәдә Кечарис кимидир (150, 362) вә һәм дә 995-чи илдә тикилмиш килсәнин ады кими гејд олунур. Гәдим түрк мәншәли Кәчәр тајфасынын адындан (бах: Кечәрли) вә -ис шәкилчисиндән ибарәтдир.

КЕЧИБӘЈЛИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Зебил наһијәсиндә јајлаг ады (169, 334). Јајлағын ады орада дағын кечи бели формасында олмасы илә әлагәдардыр.

КЕЧИД - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады. XVII әсрин әввәлләринә аид ерменичә мәнбәдә Кечут кимидир (150, 558).

КЕЧИД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады (23, 41).

КЕЧИЛӘК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран маһалында кәнд ады. Көјлүкән кәндинин нәздиндә мәнтәгә кими көстәрилир [170, 12]. Орта әсрләрдә Анадолу јарымадасынын Карс јөрәсиндә јашамыш Дулгәдирли елинин голларындан (Варсаг, Дәмирчили, Зәлманлу, Закирлу, Гавурчалу, Әкинчиләр вә Кечлик) Кечлик голунун адындандыр (бах: 34, с. 185).

КЕЧИЛИ - Ирәван ханлығынын Сәрдарабад маһалында кәнд ады (159). 1728-чи илә аид мәнбәдән мә'лумдур (23, 36). 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәдә Кечилу кимидир [170, 3]. Мәншәчә оғузларын Кајы тајфасына мәнсуб кечилиләр (Бах: В.А.Гордлевскиј, ч. III. С. 109) Сәфәвиләр вахтында Нахчыванда јашајан Кәнкәрләрә гарышмышдыр (јенә орада, с. 49). XIX әсрин әввәлләриндә Нахчыван әјаләтиндә јашајан кәнкәрләрин бир голу Кечили адланырды. Онларын бир һиссәсини Пәнаһәли хан көчүрүб Гарабағда јерләшдирмишди. XIX әсрин орталарында Гарабағ дүзүндә гышлајан бир малдар ел Кечили адланырды.

КЕЧИЛИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ағчагала наһијәсиндә кәнд ады [169, 190].

КЕЧИЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [170, 3].

КЕЧИЛУ КУЗУЧУЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ххынзирәк наһијәсиндә кәнд ады [170, 7].

КЕШИШ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ирәван әјаләтинин Көјчә наһијәснндә кәнд ады [170, 12].

КЕШИШ - 1688-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сисјан маһалында кәнд ады. Татев монастырына аид иди [135, 221]. 1727-чи илә аид мәнбәдә дејилир ки, кәнддә һеч ким јашамыр (32, 253). 1728-чи илә аид мәнбәдә бу кәндин һәм дә Дидәбад адландығы гејд олунмушдур [170, 160]. Дидәбад адынын мә'насы барәдә бах: Дидвар.

КЕШИШАРХЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады (23, 41). Азәрбајчан дилиндә кешиш "христиан", "хачпәрәст руһаниси" (илк дәфә Хагани Ширванинин әсәрләриндә вә "Китаби Дәдә Горгуд" епосунда ишләдилмишдир) вә виранә - "хараба" сөзләриндән ибарәтдир.

КЕШИШВЕРӘН - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133]. 1935-чи илдә кәнд ерменичә Тсовашен адландырылмышдыр. 1948-1949-чу илләрдә кәндин әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. Әсли Кешишвиранә, јә'ни "Кешишхараба" Бах: Гызылөрән.

КЕШИШВЕРӘН - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады [159]. 1935-чи илдә ерменичә Уртсаланч адландырылмышдыр. 1848-чи илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. Әсли Кешиш виранәси. 1728-чи илә аид архив мәнбәјиндә "Кешиш вираны" кимидир (170, 15).

КЕШИШВИРАНЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә јер ады (23, 57). Мәнбәјә көрә орада адам јашамыр, гоншу кәндләрдән кәлиб әкиб-бичирләр (32, 57).

КЕШИШДАГ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында дағ ады (133, 131).

КЕШИШКӘНД - 1728-чи илдә Иирәван әјаләтинин Мәзрә наһијәсиндә кәнд ады (23, 61).

КЕШИШКӘНД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады (23, 120).

КЕШИШКӘНД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Көјчә наһијәсиндә кәнд ады (23, 55).

КЕШИШКӘНД - Спитак р-нунда кәнд ады. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә Кешишкөј кими гејд олунмушдур (23, 78). 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә ерменләр јерләшдирилмишдир. 1935-чи илдә кәнд ерменичә Геһарот адландырылмышдыр. XVIII әсрин әввәлләриндә Надиршаһ бу кәнди Ечмиадзин килсәсинә бағышламышдыр (150, 172). 1727-чи илә аид мәнбәдә Дағлыг Гарабағда гејд олунан Кешишкәнд ады илә мә'нача ејнидир.

КЕШИШКӘНД - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында (инди Арарат р-нунда) кәнд ады [133, 131]. 1727-чи илә аид мәнбәдә Кешиш кимидир (32, 294). Онда орада чәми 2 ермәни аиләси јашајырды. 1931-1935-чи илләрдә Кешишкәнд инзибати рајонунун мәркәзи олмушдур. 1935-чи илдә кәнд Микојан, 1957-чи илдә ерменичә Јехегнадзор адландырылмышдыр.

КӘБӘРӘЛИ - Ирәван ханлығынын Дәрәкәнд-Парченис маһалында кәнд ады (бах: 159). XIX әсрин орталарындан сонра мәнбәләрдә бу кәндин ады чәкилмир. Әсли Кәбәр-ели, јә'ни "Кәбәр тајфасы", Мәншәчә хәзәрләрин Кәбәр тајфасынын мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Азәрбајчанда орта әсрләрдә Мил-Гарабағ дүзләриндә јашамыш, XIX әсрдә Гәрвәндли, Улубаблы Гызыл Мәһәммәдли вә Арыг Мәһәммәдли голларындан ибарәт олмуш 850 аиләлик Кәбирли тајфасынын ады илә мәншәчә ејнидир (Кәбәр тајфасы барәдә бах: Г.А.Гејбуллаев, Хазарские этнонимы в Азербайджане. ДАН Азерб. ССР, 1980, № 10, с. 95-96).

КӘВӘР - Ирәван ханлығынын Көјчә маһалында (инди Ермәнистанын Камо р-нунда) кәнд ады (159). 1829-чу илдә Түркијәдән кәлмиш ермәниләр јерләшдикдән сонра ерменичә Нор-Бајазид (1850-чи илдә русча Ново-Бајазид) адландырылмышдыр. 1959-чу илдә кәндә Камо ады верилмишдир. 1988-чи илдә гәсәбәнин азәрбајчанлы әһалиси говулмушдур. Ермәни тәдгигатчылары бу топонимин ерменичә гавар - "маһал", "даирә", "наһијә" сөзүндән ибарәт олдуғуну јазмагда сәһв едирләр. Она көрә ки әввәла, инзибати әрази бөлкүсү ваһидини билдирән сөз ("өлкә", "әјаләт", "маһал", о чүмләдән ерменичә "гавар") һеч вахт ајрылыгда јашајыш мәнтәгә адына чеврилә билмәз; икинчиси, бу мәнтәгәнин XX әсрә гәдәр әһалиси еркән орта әсрләрдә бурада мәскунлашмыш хәзәрләрин Кәбәр тајфасынын адынын фонетик формасыдыр.

КӘКИ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан р-нунда) дағ ады [133, 155]. Нахчыванда Күкүдағ, XIX әсрдә Јелизаветпол губернијасынын Јелизаветпол гәзасында Кәкили дағ [133] адлары илә мә'нача ејнидир. Бах: Кығы.

КӘКИЛ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абник наһијәсиндә мәзрә ады [169, 254]. Әсли Кәки-ил, јә'ни "Кәки ели (тајфасы)"

КӘКЛИЧИК КӨДӘКАРХ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 132). "Кәндин адына Замангышлағы да дејирләр" (јенә орада). "Кәдәкарх јахынлығында кичик Кәкили кәнди" мә'насындадыр.

КӘЛӘДӘК - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Базарчајы наһијәсиндә кәнд ады [169, 156]. 1728-чи илә аид мәнбәдә дә гејд олунмушдур (23, 151). Мәнбәдә кәнддә 2 христиан аиләсинин јашадығы көстәрилир (32, 353). Азәрбајчанда вә Ермәнистанда бир сыра топонимләрдә "кәлә" вә "кола" сөзләринин мә'наларынын ајдынлашдырылмасы чәтиндир. Она көрә ки, түрк дилләриндә бу сөз чохмә'налыдыр: *кол*, јә'ни кол-кос, хырда мешәлик (мәсәлән, Ағдам р-нунда Колгышлаг), *кол* "вади", "чәмән", *кола* "динчә гојулмуш торпаг саһәси", кола "бир түстүјә, јә'ни бир аиләјә мәхсус пај торпағы", *кол* "дағын тәпәсиндән ашағыја доғру енән вә дәрәнин ортасындан јүксәкликдә олан јер" вә с. Адын сонлуғуну гәдим түркчә *отаг* "хан алачығы" сөзү тәшкил едир. Бу кәндин ады Ағдам р-нунда Коладәк кәндинин ады илә мә'нача ејнидир.

КӘЛӘДӘК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады (23, 57). Мәнбәдә кәнддә 2 христиан аиләсинин јашадығы гејд олунур (32, 265).

КӘЛӘКАРХ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады (133, 155). 1946-чы илдә кәнд ермәничә Шенаван адландырылмышдыр. Әсли Кулак-Арх. Түрк дилләриндә кулак "дәрә", "чөкәклик јер", "чухур" (бах: Гулагсыз) сөзүндәндир. Кәндин ады "Кулакдан чәкилмиш арх" мә'насындадыр. XIX әсрдә Азәрбајчанда Јелизаветпол гәзасында Кәләк (дикәр ады Шыхлар) кәндинин [133] ады илә мә'нача ејнидир.

КӘЛӘКЛИ - Ирәван ханлығынын Дәрәкәнд Парченис маһалында кәнд ады [159]. XX әсрин әввәлләринә аид мәнбәдә Кәләклу кимидир (133, 155). XX әсрин сонра мәнбәләрдә бу кәндин ады чәкилмир. Әсли: Кулаклы. Бах: Гулагсыз.

КӘЛӘЛИ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында (сонра Агин р-нунда) (133, 155). 1878-чи илдә кәндин әһалиси Түркијәјә гачмышдыр. 1900-чу илдән кәнддә ермәниләр јашамаға башламышдыр. 1947-чи илдә кәнд ермәничә Норабер адландырылмышдыр (6, 173). Әрәб дилиндә келјә "мәбәд" сөзүндәндир. Бах: Кәләлибәк.

КӘЛӘЛИБӘК - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында дағ ады [133]. Еһтимал ки, әрәб дилиндә келјә (јунан дилиндә келлион "мәбәд" В.В. Бартольд, соч. II, 1, с. 228) вә гәдим түрк дилләриндә бәк "тәпә" сөзләриндән ибарәтдир. "Мәбәд јерләшән тәпә" мә'насындадыр. Нахчыванда Кәләки (келјә "мәбәд" вә әхи сөзләриндән), Исмајыллы р-нунда Кәләхана (орада Једдикүмбәз мавзолеји- шејх сәрдабәләри вардыр) кәнд адлары илә мә'нача ејнидир.

КӘЛӘЛИБӘК - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында гышлаг ады (133). Кәләлибәк дағынын адындандыр.

КӘЛӘЛИБӘК - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында хараба кәнд ады [133]. Кәләлибәк дағынын адындандыр.

КӘЛИТӘПӘ - Талин р-нунда дағ ады. (һүнд. 1748 м.). Әрәб дилиндә келјә "мәбәд" вә азәрбајчанча тәпә сөзләриндән ибарәтдир. Ермәничә XX әсрин 30-чу илләриндә фәрманла Гајлаблур (Гурдтәпә) адландырылмышдыр.

КӘЛЛӘЈАТАГ - Ирәван ханлығынын Дәрәләјәз маһалында кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [159]. Кәндин ады "Кәллә (баш) тәрәфдә јатаглар" мә'насындадыр.

КӘЛӘШАМ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133, 155]. XIX әсрин орталарындан сонра мәнбәләрдә ады чәкилмир.

КӘЛӘШБӘК - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында дағ ады [133, 155]. XIX әсрдә Кутаиси губернијасынын Лечхум гәзасында Калаш вә Дағыстан әјаләтинин Хасав-Јурт даирәсиндә Калашлак кәнд адлары [133, 110 вә 155], Азәрбајчанын Гәбәлә рајонунда Силејли кәндиндән чәнубда, Көјчај дәрәси илә Вәндам чај арасында Кәләш дүзү топонимләри илә мәншәчә ејнидир.

КӘЛӘШБӘК ГУЛАСЫ - Талин р-нунда кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. XX әсрин әввәлләринә аид мәнбәдә

хараба кәнд кими гејд олунмушдур (133, 155). Әсли Кәләшбәј гүлләси. Кәнд орадакы "Кәләшбәк гүлләси" галасынын адындандыр.

КӘЛӘШКӘНД - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133, 155]. 1918-чи илдә әһалиси говулмуш, 1922-чи илдә аз һиссәси кери гајыдараг јенидән мәскунлашмышдыр. 1931-чи илдә кәнд дағылмышдыр. "Кәләш" сөзүнүн бу вә башга топонимләрдә мәншәји мә'лум дејил. Еһтимал ки, кәтирилмә аддыр. Орта әсрләрдә Курдустанда Калас вә Калаш әјаләтләри дә мә'лумдур (бах: Мах Шараф-ханум Күрдистани. Хроника дома Ардалан. М., 1990, с. 93).

КӘЛОҒЛАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә гышлаг ады [170, 47].

КӘЛТӘПӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады (23, 97).

КӘЛТӘПӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 137). Башга ады Чухур Сәид (јенә орада). Бах: Чүхур Сәид к.

КӘЛТӘПӘ КӘҺРИЗ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады (23, 96). "Ахсаглы кими дә танынырˮ (јенә орада).

КӘМӘНД БУЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ии рәван әјаләтинин Көјчә наһијәсиндә кәнд ады (170, 12).

КӘМӘНКӘЛҮЛ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә мәзрә ады (23, 58).

КӘМӘРЛИ - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында (XIX әсрдә Ирәван гәзасында) кәнд ады (159). 1919-чу илдә әһалиси говулмуш вә 1915-1918-чи илләрдә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Метсамор адландырылмышдыр. Ер. әввәл VIII әсрдә Гара дәнизин шимал саһилләриндән сакларын тәзјиги алтында Чәнуби Гафгаза, бурадан Урарту дөвләтинин әразисинә кечмиш гәдим түрк мәншәли Кәмәр (Гәмәр) тајфасынын (антик мәнбәләрдә киммер) адыны әкс етдирир. XIX әсрдә Борчалы гәзасында Јухары вә Ашағы Гомарети, Газах гәзасында ики Кәмәрли кәнд адлары илә мәншәчә ејнидир. XIX әсрдә Азәрбајчан вә Ермәнистанда 7 Кәмәрли кәнди варды [133, 111] 1946-чы илдә кәнд ермәничә Арташат адландырылмышдыр.

КӘМРӘЗ - Ирәван ханлығынын Гырхбулаг наһијәсиндә(159), сонра Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады (133, 72) [159]. 1590-чы илә аид түркчә мәнбәдә (169, 55) вә 1728-чи илә аид мәнбәдә Кәмрис кимидир (23, 81). XIX әсрин сонларына аид мәнбәдә Гәмриз кимидир (133, 72). 1978-чи илдә кәнд ермәничә Камарас адландырылмышдыр. XVII әсрә аид ермәничә мәнбәдә исә Гәмрәс [150, 362] јазылмышдыр. Јерли әһали ичәрисиндә тәләффүз формасы Кәмриздир. Лакин XIX әсрин сонларына аид әдәбијјатда да кәнд Гәмриз јазылмышдыр. Түрк дилләриндә *гәм, кәм*, "чај", "дәрә" [бах: 126] вә *арыс* "тајфанын һиссәси" сөзләриндәндир. Топонимин тәркиб һиссәсини тәшкил едән кәм сөзү XIX әсрдә Ставропол губернијасынын Ачи-Кулак даирәсиндә Кәм-Түбә (дағ ады). Тер әјаләтининНалчик даирәсиндә Кәм (кәнд ады), Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында Кәм дәрәси (дәрә ады), Зәнкәзур гәзасында Кәм-Бил, Кәмдағы (133) топонимләриндә дә вардыр.

КӘНЗӘК - Ирәван ханлығынын Дәрәкәнд Парченис маһалында кәнд ады (159). XIX әсрин орталарындан сонра мәнбәләрдә бу кәнд барәдә мә'лумат јохдур. Әрәбчә кәлисә "атәшпәрәст мә'бәди" ("фарсча мәбәде-кәбран") Будагов Л.З. Словарь турецко-табарских наречий. том. II, с. 140)) "килсә" (Баранов, Арабско-русский словарь, с. 897) сөзүндән ибарәтдир. Азәрбајчанда Гобустанда Кәниздағ, Исмајыллы р-нунда Кәнзәдаг вә Кәнзә кәнд, Нахчыванда Кә'зә кәнд адлары илә мә'нача ејнидир.

КӘНЗӘК - Ирәван ханлығынын Көјчә маһалында кәнд ады (159). Дикәр ады Коса Мәһәммәд. 1728-чи илә аид мәнбәдә Көјчә наһијәсиндә Кәлизәк кимидир (170, 12). XVIII әсрин орталарына аид ермәничә мәнбәдә Гандзак кими јазылмышдыр (150, 361).

КӘНИЗӘК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады (23, 36).

КӘНИЗӘК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады (23, 107).

КӘНИЗӘК - 1728-чи илдә Иирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады (23, 54).

КӘНИЗӘК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады (23, 57). Мәнбәдә кәнддә 5 мүсәлман (азәрбајчанлы) аиләсинин јашадығы көстәрилир (32, 266).

КӘНИЗӘК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә кәнд ады (23, 63).

КӘНКИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады (23, 77).

КӘНКӘР - Ермәнистанын Күрчүстанла һәмсәрһәд бөлкәсиндә дағ ады. V әсрдән мә'лумдур. Гәдим түрк мәншәли Кәнкәр тајфасынын ады илә бағлыдыр.

КӘПӘНӘК - Ахурјан рајонунда кәнд ады. 1945-чи илдә кәнд ермәничә Овит адландырылмышдыр. Мәншәчә гәдим түркмәншәли печенегләрин Капан тајфасынын адыны әкс етдирир. 1588-чи илдә Гарабағын "Отузики" адлы улусунда Кәпәнәкчи ели јашајырды (167). 1721-чи илә аид мәнбәдә Тифлис әјаләтинин Дәмирчи наһијәсиндә дә 197 аиләдән ибарәт Кәпәнәкчи елинин јашадығы гејд олунур (31, 159).

КӘПӘНӘК - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады (133, 113).

КӘНУРӘС - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады (169, 364).

КӘПӘС - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында дағ ады (133). Азәрбајчанда Кәнчә р-нунда Кәпәз дағ ады илә мә'на ча'ејнидир. Түрк дилләриндә кәп "пилләли гајалы дағ" сөзүндәндир.

КӘПЧӘК - Ирәван губернијасында Шәрур-Дәрәләјәз-Зәнкәзур дағ силсиләсиндә ашырым ады (133).

КӘРД - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады (133). 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

КӘРӘЛАВ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Әрмус наһијәсиндә кәнд ады (169. 251).

КӘРӘБУРУН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады (23, 78). "Башга ады Һорет" (јенә орада). Бах: Һорет.

КӘРӘКОР - 1727-чи илдә Нахчыван санчағынын Дәрәләјәз наһијәсиндә јер ады (32, 276). Мәнбәдә гејд олунур ки, бурада адам јашамыр, шиә олдугларына көрә көчүб кедибләр вә гоншу кәндләрдән кәлиб әкиб-бичирләр (јенә орада). Монгол дилиндә *кәругә* "гышлагда малгараны кечәләр салмаг үчүн төвләләр" вә түркчә *ор* "чөкәклик" сөзләриндәндир.

КӘРӘКӘЛҮК - 1727-чи илдә Нахчыван Санчағынын Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады (32, 291). Мәнбәдә дејилир ки, шиә олдуғуна көрә әһалиси көчүб кедиб (јенә орада). Монголча *кәругә* "гышлагда кечәләр мал-гаранын салынмасы үчүн төвләләр" (*) вә азәрбајчан дилиндә *-лук* шәкилчисиндән ибарәтдир.

КӘРӘМ МӘҺӘММӘДӘЛИ КӘНДИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады (23, 50).

КӘРӘМБИЧӘ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында Тохлуча кәндинә мәхсус гышлаглардан биринин ады (136, 34).

КӘРӘЧЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады (23, 113). 1918-чи илдә кәнд ермәниләр тәрәфиндән дағылмышдыр (11, 164).

КӘРӘЧХАНА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады (170, 28). Әсли Кирәчхана.

КӘРИК БУРНУ ОЛАН - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады (169, 271). Түрк дилләриндә кајрак "харт дашы (метал аләти итиләмәк үчүн бүләв дашы)" сөзүндәндир.

КӘРИМ КӘНДИ - Ирәван ханлығынн Көјчә маһалында кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә кәнддә харичдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир (159). Бундан сонра әһали гарышыг јашамышдыр. 1918-чи илдә кәндин Азәрбајчанлы әһалиси говулмушдур. 1940-чы илдә кәнд ермәнича Тсахнашен адландырылмышдыр.

КӘРКАБ - Веди р-нунда кәнд ады. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

КӘРКИ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133 129]. XIX әсрин сонларындан сонра мәнбәләрдә ады чәкилмир. XIX әсрдә Губа гәзасында Кәрки-Езан, Нахчыван гәзасында Кәркн [133] кәнд адлары илә мәншәчә ејнидир. Гәдим түрк мәншәли кәрки (түркмәнләрдә вә өзбәкләрдә Кәркн тајфасы барәдә бах: 77, 86) тајфасынын мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. XIX әсрин әвәлләриндә Түркијәдә јашајан тајфалардан бири Кәрки иди [113, 393].

КӘРКИБАШ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Варденис рајонунда) кәнд ады (133). 1967-чи илдә кәнд Шәфәг адландырылмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. XIX әсрин әввәлләриндә јашамыш Кәркибаш тајфасынын [159, 585] мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр [76, 87]. Бах: Киркнбаш.

КӘРКИБАШ - Иәрван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады (133, 156).

КӘРИМАҒАЛЫ - Ирәван ханлығынын Көјчә маһалында кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә әһалисн говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [159]. Кәримаға шәхс (феодал) адындандыр.

КӘРИМАРХ - Ирәван ханлығынын Сәрдарабад маһалында кәнд ады (159). 1918-чи илдә кәнддә Түркијәдән кәлмә ермәниләр дә јерләшдирилмишдир. Бундан сонра кәндин әһалиси гарышыг јашамышдыр. 1935-чи илдә кәнд ермәничә Советакан адландырылмышдыр. 1948-чи илдә кәндин азәрбајчанлы әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр.

КӘРИНӘК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк наһијәсиндә мәзрә ады (23, 53).

КӘРИНҮД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады (23, 58). Мәнбәнин башга јериндә бу ад Күнкүд кими охунур (јенә орада).

КӘРНИКИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк наһијәсиндә кәнд ады (23,115). Мәнбәдә кәндин Ибраһим Дәрвиш оғлуна мәхсус олдуғу көстәрилир (јенә орада).

КӘРИМ-АРХ - Ирәван әјаләтинин Ечмиадзин гәзасында кәнд ады (133, 155).

КӘРИР АҒДАҒ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады (23, 49).

КӘРПИЧЛИ - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады (бах: 159). 1728-чи илдән мә'лумдур (23, 103). 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1922-чи илдән сонра әһалинин бир һиссәси кери гајыдараг јенидән мәскунлашмышдыр. 1948-чи илдә кәнд әһалисинин азәрбајчанлы һиссәси Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. Кәнд гышлаг әсасында јаранмышдыр. Гышлаг исә "Кәрпичли" (гырмызы кәрпичдән тикинти харабалығынын ады) јеринин адыны әкс етдирир.

КӘРПИЧЛИ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады (133, 134).

КӘСӘМӘН - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында (133, 156) Басаркечәр р-нунда кәнд ады. 1978-чи илдә кәнд Баһар адландырылмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Газахларын Кәсәмән тајфасынын

адыны әкс етдирир. XVI әсрдә Гарабағда Гочубәјә вә Зүлфүгар бәјә мәхсус Кәсәмәнлу тајфасы јашајырды [167].

КӘСӘМӘН - Артик р-нунда кәнд ады. 1940-чы илдә кәнд ерменичә Гетапи адландырылмышдыр. Газахлары Кәсәмән тајфасынын адындандыр [бах: 78].

КӘСИКБАШ - Ирәван ханлығынын Көјчә маһалында кәнд ады [133, 159]. 1919-чу илдә кәндлә Түркијәдән кәлмә ермениләр дә јерләшдикдән сонра әһали гарышыг јашамышдыр. 1949-чу илдә кәндин Азәрбајчанлы әһалиси көчүрүлмүшдүр. 1950-чи илдә кәнд ерменичә Лернакерт адландырылмышдыр. Дикәр ады Гасым-Баш. Кәнд орадакы кәсик пирамида формалы тәпәнин адыны әкс етдирир.

КӘСИР - 1590-чы илдә Ирәван әјаләтинин Шәрабхана наһијәсиндә кәнд ады [169, 240]. Түрк дилләриндә кас-"јүксәк гајалы саһил", "дағын гашы" [143, II, I, 345] вә *ир* "јүксәклијин далғавары бели" [93, 235] сөзләриндән ибарәтдир.

КӘСМӘЗТӘПӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады (23, 41).

КӘСТӘНЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады (23, 51).

КӘТӘБИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [170, 9). Мәнбәдә кәндин һәм дә Күл-Будағы адландығы гејд олунур (јенә орада). Түрк дилләриндә кат "дағын күндүшән, мешәсиз тәрәфи" [126, 264] вә оба сөзләриндән ибарәт адын тәһриф формасыдыр.

КӘТИГОТ - Ирәван ханлығынын Гырхбулаг маһалында кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [159]. Түрк дилләриндә кат "дағын күндүшән тәрәфи" [126, 264], ја да *кат* "саһил" [143, II, 2, 275] јахуд *кәт* "сечилән, "фәргләнән" вә кот "гуру отлуг" [143, II, 2, 605], јахуд гут, кут "гышлагда һејван үчүн төвлә, кутан сөзләриндән ибарәтдир. Азәрбајчанын Оғуз р=нунда Гајытдағ ("Кәтидағ"дан тәһриф), Кәлбәчәр р-нунда Кәтидағ, XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Кағызман даирәсиндә Кәтитәпә [133] топонимләри илә мә'нача ејнидир. 1307-чи илә аид мәнбәдә Анадолуда Кәти галасынын ады чәкилир [160, 55].

КӘТИДАҒ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады [133, 130]. Түрк дилләриндә *кәдә* "гаравул", "кәзәтчи" [143, II, 2, 1133], јахуд кат "дағын мешәсиз күндүшән тәрәфи" [126, 264] вә дағ сөзләриндән ибарәтдир (Ашыг Алынын бир ше'риндә Хан-Кет дағынын ады чәкилир: "Әјричә, Верс дағы, Ханкет бухары, Ағ сүрүләр Сарыјалдан јухары").

КӘТИЧАЈ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында чај ады [133, 130]. Кәтидағын адындандыр.

КӘТУЗӘ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Инрәван гәзасында кәнд ады [169, 53]. Түрк дилләриндә кат - "дағын күндүшән мешәсиз тәрәфи" [126, 264] вә монголча *усу* "чај" [126, 582] сөзләриндән ибарәтдир.

КӘТХУДАТАК МӘЗРӘСИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [169, 83]. Азәрбајчанча (әсли фарсча) *кәтхуда* (кәндхуда) вә *мәзрә* "әкин јери" сөзләриндәндир.

КӘҺРИЗ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады (133, 155). 1728-чи илдә Ирәван губернијасынын Карби наһијәсиндә мәзрә ады [170, 53]. Мәнбәјә көрә орадакы Хәлфәли кәндинә мәхсус әкин јеринин ады иди (јенә орада).

КӘҺРИЗ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында гышлаг ады (133, 155).

КӘҺРИЗЛИ КӘҺЛӘШӘН - Абовјан р-нунда кәнд ады. 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

КӘҺЛӘШИН - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ерменистанын Гафан р-нунда) кәнд ады. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Түрк дилләриндә *как* "јағыш суларынын топландығы чәкәклик", "дајаз көлмәчә" (126, 242) вә фарс дилиндә *шен* "сај" (су мәнбәјинин гумлу јери, мәсәлән, "кәми саја отурду") "гум" (145, 256) сөзләриндәндир. Бүтүнлүкдә топоним "Гумлу көлмәчә" мә'насындадыр.

КӘЧӘЛТӘПӘ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Нојемберјан р-нунда) гышлаг ады (133). XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг кәнд дағылмышдыр.

КИВАС - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Сисјан наһнјәсиндә кәнд ады [169, 361]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Кивас кимндир (23, 150). 1727-чи илдә бу кәнддә 2 христиан аиләси јашајырды (32, 249). Гәдим түрк дилләриндә гиј "кәнд" (93, 440) вә вајс "сылдырым" (бах: Боз Абдал) сөзләриндән ибарәтдир.

КИКНАВ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абник наһијәсиндә кәнд ады [169, 255]. Мә'насы мә'лум дејил.

КИЛИТГАЈА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 125). Фарс дилиндә кәлат "гала" вә азәрбајчанча "гаја" сөзләриндән ибарәтдир.

КИОТ - Ирәван ханлығынын Сејидли-Ахсаглы маһалында кәнд ады [159]. XX әсрин орталарындан сонра мәнбәләрдә бу кәндин ады чәкилмир.

КИЛСӘКӘНД - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан рајонунда) кәнд ады [133]. 1919-1920-чи илләрдә әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1935-чи илдә кәнд ермәничә Срашен адландырылмышдыр.

КИОХТ - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады (159). XIX әсрин орталарындан сонра мәнбәләрдә бу кәндин ады чәкилмир. Әсли Култ. Гәдим түрк мәншәли Кул тајфасынын адындан вә чәм билдирән "т" шәкилчисиндән ибарәт адын ермәничә јазылышыдыр.

КИРАНЛЫ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133]. 1919-чу илдә әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. Мәншәји мә'лум олмајан түркмәншәли Киран тајфасынын адындандыр. Бу тајфанын ады илк дәфә "Китаби Дәдә Горгуд"да чәкилир. Иранда инди дә Киран тајфасы јашајыр [146, 134]. Еркән орта әсрләрдә Бејләган јахынлығында Киран галасы варды (Јакут ал Хамави. Муджам ал Булдан. Сведения об Азербайджане. Баку, 1983, с. 30)). Киран адлы дикәр гала Товуз р-нун әразисиндә иди. Бу галанын харабалыглары инди Ағчагала ады илә мә'лумдур вә һәмин р-ндакы Гушчу-Кирән вә Хынна-Кирән кәнд адлары да бу галанын ады илә бағлыдыр. 1727-чи илә аид мәнбәдә Товуз р-нун әразисиндә Киран кәнди чәкилмишдир [171]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли маһалында да Кирән кәндинин ады гејд олунмушдур [170, 13]. Нахчывандв XIII әсрдә Киран (дикәр ады Килан, лакин бу Киран адынын фонетик формасыдыр) мәнтәгәси варды [244, 271]. Бу топоним инди Хараба-Килан (әсли Хараба Киран) вә Азад Гиран адларында галмышдыр.

КИРАС - 1728-чи илдә Сисјан наһијәсиндә кәнд ады (170, 60).

КИРАШЛУ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады (133, 134). Ирәван ханлығынын Сејидли-Ахсаглы маһалында кәнд иди. XIX әсрин әввәлләриндән сонра әһалиси гарышыг кәндләрдәндир. 1886-чы илә аид мә'лумата көрә әһалиси ермәниләр иди. XX әсрин 30-чу илләриндә кәнд ләғв едилмишдир. 1441-чи илдә Ечмиадзин (Үчкилсә) монастырынын адына мәхсус кәнд кими мә'лумдур [150, 177]. XVII әсрдә дикәр Кирашлу кәнди Абаран маһалында [150, 33] иди. Бу кәнд һәм дә Пири-Дәрвиш вә Кирәчли адланырды [2]. Түрк дилләриндә гырач (азәрбајчанча кирәч) сөзүндәндир. Шәрги Анадолуда XVII әсрин әввәлләриндә ермәничә јазылышы Далу Кираз олан јашајыш мәнтәгәсинин ады чәкилир (бах: 91, 6). XIX әсрдә Тифлис губернијасынын Олтин гәзасында Кирашлы-Көл-Тәпә (дағ ады) вә Кирашлы көл, Батум әјаләтинин Артвин даирәсиндә Кирачдағ, Борчалы гәзасында Кирәч-Муғанлы топонимләри илә [133, 134] ејнидир. (Түркмәнистанда Гырачлы кәнд ады барәдә бах: С.Атаныјазов, көст., лүғәти, с. 132).

КИРӘКӘК - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады. XIX әсрин сонларындан сонра ады чәкилмир. Түрк дилләриндә *кора, кура* "гышда малгара үчүн төвләләр" (143, II, 1, 551) вә *укәк* "гүллә" [93, 623] сөзләриндән ибарәтдир.

КИРКИБАШ - Ирəван губернијасынын Новобајазнд гəзасында дағ ады [133, 156]. Түрк диллəриндə *кырка* "бəрк сүхурлу јүксəклик" [126, 329] вə баш сөзүндəндир.

КИРКИ БУЛАГ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Дəрəлəјəз наһијəсиндə кəнд ады (170, 16). Түрк диллəриндə *кырка* "шахəлəнмиш даг бели", "бəрк сүхурлардан ибарəт јүксəклнјин белн" (126, 329) вə булаг сөзлəриндəн ибарəтдир. Азəрбајчанда Хырхатала (Гах р-ну) кəнд ады илə мə'нача ејниндир.

КИРКИТДАҒ - Ирəван губернијасынын Новобајазид гəзасында дағ ады [133, 134]. XIX əсрдə Шимали Гафгазда Владигафгаз даирəсиндə Киргито-Ком (чај ады), Тифлис губернијасынын Душет гəзасында Куркитдаг (дағ ады), Ставропол губернијасынын Ачи-Куҹак даирəсиндə Киркут (кəнд ады) топонимлəри (јенə орада) илə сəслəшир. Мə'насы мə'лум дејил.

КИРКИТДАГ - Ирəван губернијасынын Новобајазид гəзасында Тохлуча кəндинə мəхсус гышлаглардан биринин ады (136, 34).

КИРКƏНД - Ирəван губернијасынын Ечмиадзнн гəзасында кəнд ады (133, 134).

КИРƏКИРД - 1590-чы илдə Рəван əјалəтинин Абаран маһалында кəнд ады [169, 233]. Түрк диллəриндə кыр - "јүксəклик", "һүндүр саһил" [126, 327] вə гəдим фарсча кнрд- "гала" (бах: 145) сөзлəриндəндир.

КИРƏШДƏРƏ - Јелизаветпол (Кəнчə) губернијасынын Газах гəзасында (инди **Ермəнистанын** Нојемберјан р-нунда) гышлаг ады. XX əсрин 30-чу иллəриндə коллепктивлəшмə илə əлагəдар олараг лəғв едилмишдир. Азəрбајчан дилиндə кнрəч вə дəрə сөзлəриндəндир. Азəрбајчанда Кирəчбулаг (Гах р-ну Тасмалы кəнди), Кирəчдəрə булағы (Гах р-ну Лəкнт-Малах кəнди), Кирəчбулаг (Гах р-ну Илису кəнди), Кирəчбулаг (Загатала р-ну Əлəскəр кəнди) топонимлəриндəки кирəч сөзү илə ејнидир. Бах: Кирашлы.

КИРƏЧАЈ - Ирəван ханлығынын Сүрмəли маһалында кəнд ады. 1828-1832-чн иллəрдə əһалиси говулдугдан сонра кəнд дағылмышдыр [159]. "Кирəчли чај" мə'насындадыр.

КИРЫХ - Ирəваи губернијасынын Александропол гəзасында кəнд ады [133, 134]. XIX əсрин сонларындан сонра ады чəкилмир. Гызылбашларын Устачлу тајфасынын Кырык гирəсинин адыны əкс етдирир. Бах: Əлигырыг.

КИРС - Јелизаветпол (Кəичə) губернијасынын Зəнкəзур гəзасында (инди Ермəнистанын Гафан р-нунда) кəнд ады [133]. XIX əсрин 80-чы иллəриндə мə'лумата көрə Кəнкəрлəрин Софулу тајфасынын гышлагларындан (бах: Ачыбач) бири Кнрс адланырды (103, 166). 1988-чи илдə кəндин əһалиси Азəрбајчана говулмушдур. Јерли əһали ичəрисиндə тəлаффүз формасы Кырс. XIX əсрдə Азəрбајчанын Шуша гəзасында Кирс дағы вə Губа гəзасында Кирсдаг топонимлəри [133] илə ејнидир. Мə'насы мə'лум дејил.

КИСАР - Јелизаветпол (Кəнчə) губернијасынын Зəнкəзур гəзасында (инди Ермəнистанын Гафан р-нунда) кəнд ады [133]. XX əсрин əввəллəриндə кəнд дағылмышдыр. Əсли Һисар. Əрəбчə һесар "гала" (145, 237) (бурада тсиклопик тикинти, галача, һөрүкдаш) сөзүндəндир.

КИСƏК - 1727-чи илдə Ирəван əјалəтинин Дəрəлəјəз наһијəсиндə кəнд ады (32, 296). Мəнбəдə кəнддə чəми 3 христиан аилəсинин јашадығы гејд олунмушдур. (јенə орада).

КИТИКЈАН - Ирəван хаилығынын Гырхбулаг маһалында кəнд ады [159]. XIX əсрин орталдарындан сонра мəнəбəлəрдə ады чəкилмир.

КИТИ - Ирəван ханлығыныи Дəрəкəнд-Парченис маһалында кəнд ады [159]. 1828-1832-чи иллəрдə əһалиси говулдугдан сонра кəнд дағылмышдыр [159].

Кəти адындан тəһрифдир . Бах: Кəтидағ.

КИТИ - Ирəван губернијасынын Сүрмəли гəзасында кəнд ады [133]. 1918-чи илдə əһалиси говулдугдан сонра кəнд дағылмышдыр. Кəти адындан тəһрифдир. Бах: Кəтидағ.

КИЧИК АҒВИРАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады (23, 80). "Ортавиран кәндинин јахынлығында јерләшир" (јенә орада).

КИЧИК АГДАГ - Көјчә бөлкәсиндә Гелаш дағ силсиләсиндә зирвәләрдән биринин ады (60, 63). XX әсрин 30-чу илләриндә ермәничә Гехасар адландырылмышдыр. Бах: Бөјүк Агдаг.

КИЧИК АЈАСЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады (23, 49). Бөјүк Ајаслы кәндиндән јаранмышдыр. Мәншәчә Гушчу тајфасынын мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Бах: Бөјүк Ајаслы кәнди.

КИЧИК АҒАМӘК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә гышлаг ады (22, 122).

КИЧИК АЈРУМ - Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында (инди Ермәнистанын Туманјан р-нунда) кәнд ады. 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Ајрум елинин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Бах: Ајрым.

КИЧИК АРЫГВӘЛИ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [133, 19]. Икинчи Арыгвәли дә адланмышдыр. 1878-чи илдә әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1935-чи илдә кәнд ермәничә Покр Манташ адландырылмышдыр.

КИЧИК АРМУДЛУ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады (133, 19). 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. XX әсрин 30-чу илләриндә Бөјүк Армудлу илә бирләшмишдир. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Тандзут адландырылмышдыр.

КИЧИК БАШКӨЈ - Артик р-нунда кәнд ады. 1878-чи илдә кәндин азәрбајчанлы әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир (6, 158). 1946-чы илдә кәнд ермәничә Сараланч адландырылмышдыр.

КИЧИК БӘЈКӘНД - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [133, 36]. 1878-чи илдә әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир (6, 174). Дикәр ады Кичик Пәрни. Бах: Бөјүк Бәјкәнд. 1969-чу илдә кәнд ермәничә Анушаван адландырылмышдыр. Бәјкәнд сонралар XIX әсрин орталарында Бөјүк Бәјкәнд кәндиндән јаранмыш мәнтәгәдир. Мәнбәдә Беканд кимидир (јенә орада). Она көрә дә топонимин бәј вә кәнд сөзләриндән ибарәт олмасы ағлабатан дејил.

КИЧИК БУҒУТЛУ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында (133, 44) Пәмбәк дағ силсиләсинин зирвәләриндән биринин ады [159]. Бах: Бөјүк Буғутлу.

КИЧИКБУЛАГ ГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә гышлаг ады (23, 85). Мәнбәдә гышлағын Һавы Осман адлы шәхсә мәнсуб олмасы гејд олунур (јенә орада).

КИЧИК ВЕДИ - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады [159]. 1590-чы илдән мә'лумдур [169, 217]. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә 1920-чи илдә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1922-чи илдә азәрбајчанлыларын бир һиссәси кери гајыдараг јенидән мәскунлашмышдыр. Ондан сонра кәндин әһалиси гарышыг олмушдур. 1988-чи илдә әһалинин азәрбајчанлы һиссәси говулмушдур. Бах: Веди.

КИЧИК ГАРАБАҒ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады (23, 104).

КИЧИК ГАРАГОЈУНЛУ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [133, 115]. Јенкичә дә адланмышдыр. XIX әсрин орталарында Бөјүк Гарагојунлу кәндиндән јаранмышдыр. XX әсрин 30-чу илләриндә кәнд дағылмышдыр. Гарагојунлу тајфасынын адыны әкс етдирир. Бах: Бөјүк Гарагојунлу.

КИЧИК ГАРАКИЛСӘ - Ахурјан р-нунда кәнд ады. 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1945-чи илдә кәнд ермәничә Азатан адландырылмышдыр. Бөјүк Гаракилсә кәндиндән јаранмыш мәнтәгәдир.

КИЧИК ГАРНИ - Ирәван ханлығынын Абаран маһалында кәнд ады [159]. XIX әсрин орталарындан сонра кәндин ады чәкилмир. Гарни кәндиндән XVIII әсрин сонларында јаранмыш мәнтәгәдир. Бах: Гарни.

КИЧИК ДАЈӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Көјчә наһијәсиндә кәнд ады (23, 56).

КИЧИК ДӘВӘЛИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады [169, 221].

КИЧИК ДӘВӘЛИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады [169, 226].

КИЧИК ДӘЛЛӘР - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кичик кәнд ады (бах: 159). XIX әсрин сонларына аид мә'луматда Ирәван гәзасында Кичик Далулар кимидир (133, 74). XIX әсрин 70-чи илләриндә харичдән кәлмә ермәниләр кәнддә јерләшмиш вә азәрбајчанлылары чыхартмышлар. 1886-чы илдә кәндин әһалиси ермәниләр иди. Ермәничә Покр Спасар адландырылмышдыр. Бах: Дәлләр.

КИЧИК ДҮЗКӘНД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 123).

КИЧИК ДҮРКӘНД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 124).

КИЧИК ЗЕЈВӘ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133]. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. XIX әсрин 30-чу илләриндә Бөјүк Зејвә кәндиндән јаранмыш мәнтәгәдир.

КИЧИК ЗИММИ ГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады (23, 123).

КИЧИК ЈЕНИЧӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Мәзрә наһијәсиндә кәнд ады [170, 15].

КИЧИККӘНД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады (23, 88). "Карби кәндинин јахынлығында јерләшән кичиккәнд. Кәндин башга ады Уш" (јенә орада).

КИЧИККӘНД - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

КИЧИККӘНД - Ирәван ханлығынын Сејидли-Ахсаглы маһалында кәнд ады. 1919-чу илдә әһалиси говулдуглан сонра кәнд дағылмышдыр.

КИЧИК КӘПӘНӘК - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [133, 113]. 1878-чи илдә әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир (6, 173). 1945-чи илдә кәнд ермәничә Һовит адландырылмышдыр. XIX әсрин 40-чы илләриндә Бөјүк Кәпәнәкчи кәндиндән јаранмыш мәнтәгәдир.Бах: Бөјүк Кәпәнәк.

КИЧИК КӘТИ (КЕЈТИ) - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [133, 128]. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Лернантс адландырылмышдыр. XIX әсрин орталарында Кејти кәндиндән јаранмыш мәнтәгәдир.

КИЧИК КҮЗНҮТ - XVIII әсрин орталарында Ирәван әјаләтинин ермәни мәнбәләриндә Гегаркуни (индики Көјчә) адландырылан маһалда кәнд ады [150, 360].

КИЧИКЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [23, 70].

КИЧИКЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 125). Башга ады Көзәлдәрә (23, 137). Бах: Көзәлдәрә кәнди.

КИЧИК КИЛӘНАР - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133]. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. XX әсрин 50-чи илләриндә кәнд ләғв едилмишдир. Әсли Кичик Киланлар [20, 230]. Бах: Киланлар.

КИЧИК КИЛАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады (23, 102).

КИЧИК МӘЗРӘ - Ирәван ханлығынын Көјчә маһалында кәнд ады [159]. Дикәр ады Бала Мәзрә. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Бах: Баш Мәзрә.

КИЧИК МӘСИМЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады (23, 103).

КИЧИК ӨРДӘК - Ирәван ханлығынын Дәрәчичәк маһалында кәнд ады [159]. XIX әсрин орталарындан сонра кәндин ады мәнбәләрдә чәкилмир. Бөјүк Өрдәк кәндиндән XVIII әсрин ахырларында јаранмыш мәнтәгәдир.

КИЧИК САРЫЈАР - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында (сонра Гукасјан р-нунда) кәнд ады (133, 219). 1918-1919-чу илләрдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермениләр јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд Покр Сариар адландырылмышдыр. Бах: Сарыјар.

КИЧИК ТАЛИН - Талин р-нунда кәнд ады. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә кәнд ады кими чәкилир (23, 47). 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермениләр јерләшдирилмишдир. Дикәр ады Ашағы Талин. XIX әсрин әввәлләриндә Талин кәндиндән јаранмыш мәнтәгәдир.

КИЧИК ТӘПӘКӨЈ - Амасија р-нунда кәнд ады. 1950-чи илдә Бөјүк Тәпәкөј кәндинә бирләшдирилмишдир (6, 174). Дикәр ады Хырда Тәпәкөј. 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

КИЧИК ХАС - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады (23, 40).

КИЧИК ХЫРДАКАР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады (23, 22). Әсли Хырдагар. Азәрбајчан дилиндә хырда (кичик) вә әрәбчә гар "мағара" сөзләриндән ибарәтдир.

КИЧИК ЧАМЫШЛЫ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [133]. XIX әсрин орталарындан сонра кәндин ады мәнбәләрдә чәкилмир. XIX әсрин орталарында Бөјүк Чамышлы кәндиндән јаранмыш оба иди.

КИЧИК ШӘҺРИЈАР - Ирәван губернијасынын Еечмиадзин гәзасында кәнд ады [133]. XIX әсрин әввәлләриндә әһалиси гарышыг кәндләрдән иди. 1920-чи илдә кәндин азәрбајчанлылары говулмушдур. 1968-чи илдә кәнд ерменичә Норһартагес адландырылмышдыр.

КИЧИК ШИШТӘПӘ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [133, 267]. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермениләр јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд Покр Сепасар адландырылмышдыр.

КИЧИК ШӨЛЛҮ ДӘМИРЧИ - Ирәван ханлығынын Зәнкибасар маһалында кәнд ады [159]. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермениләр јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд ерменичә Дарпник адландырылмышдыр. Әсли Шорлу. Бах: Шорлу-Дәмирчи кәнди.

КЫҒЫ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ерменистанын Гафан р-нунда) кәнд ады (133, 131). Мәнбәдә Киғы кимидир (јенә орада). 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Кығы кәнкәрләрин Софулу тајфасынын мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмыш мәнтәгәләрдән биридир. Она көрә дә дикәр ады Кичик Софулу. Әсли Киги. XIX әсрдә Шимали Гафгазда Кубан әјаләтиндә Куковој- Курган вә Күкү-Оба-Даг, Батум әјаләтинин Батум даирәсиндә Кукути (кәнд ады) Тифлис губернијасында Күкү көлү, Нахчыванда (Шаһбуз р-нунда) Күкү кәнди, Губа гәзасында Күкү дағы, Зәнкәзур гәзасында Күкүлү дағы топонимләри [133] илә мә'нача ејнидир. Абшерон јарымадасында (Гобустанда) бир палчыг вулканы Кикидағ адланыр. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә Гығычан кәнди гејд олунмушдур [170, 22]. Кыгы дағынын адындандыр.

КЫҒЫ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында дағ ады. Кығы кәндинин шимал тәрәфиндәдир. Дағ һәм дә Әлимәрдан адланыр [20, 150]. Әсли Киги. XIII әсрә аид мәнбәдә Түркијәнин шәргиндә Ван көлүндән шималда јерләшән маһал ады кими гејд олунмушдур [бах: 144, 393]. XIX әсрдә Әрзрум әјаләтиндә Киғы мә'лумдур [95, 22]. Көрүнүр, әһалинин һәрәкәти илә әлагәдар олараг кәтирилмә аддыр. Мә'насы мә'лум дејил.

КЫҒЫ ГАЛАСЫ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында Кығы чајынын сағ саһилиндә Кығы кәндинин әразисиндә гәдим гала ады [20, 150].

КЫҒЫЧАЈ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында чај ады [133]. Кәрд, Ачыбач вә Курут дағларындан башлајыр вә Зејвә кәнди јахынлығында Охчу чајы илә бирләшир. Узунлуғу 30 км [20, 150].

КЫЛЫК - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [133]. Кәтирилмә адлардандыр. XIX әсрдә Јелизаветпол губернијасында Киликдағ, Батум әјаләтинин Батум даирәсиндә Килик (дағ бурнунун ады), Дағыстанын Күрә даирәсиндә Килик-Гәләнхур (кәнд ады) топонимләри [133] вә Дағыстан әјаләтинни Самур даирәсиндә Кылык кәнд ады (133, 151) вә Киликија илә мә'нача ејнидир. 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ерменилэр јерләшдирилмишдир. Мә'насы мә'лум дејил.

КЫМЫЗДАҒ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады (136, 32). Һәмин гәзада Әјривәнк кәндинин орадакы јајлағы да Кымыздагадланырды (јенә орада).

КЫНЫГКӘНД - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады [133]. Кыныксукәнд дә адланмышдыр. Сәлчуг оғузларынын Кынык тајфасынын [34, 341-344] мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Түркијәдә Кынык адлы 81 кәнд вардыр (34, 425-426).

КЫНРЫГ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында хараба кәнд ады [133].

КОВУНЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады (170, 20). "Кәндин әһалиси Гузукүдәнли әширәтиндәндир" (јенә орада).

КОҒ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында дағ ады [133, 137]. Гәдим ерменичә "л" сәси олмадығына көрә түркмәншәли Кол адынын јазылышыдыр. Гәдим түркмәншәли кол (кул) тајфасынын адыны әкс етдирир [бу тајфа барәдә бах: 78 вә 79].

КОҒЕС - Степанаван р-нунда кәнд ады (60, 84). Гәдим түрк мәншәли Кол тајфасынын адындан јунан мәншәли "ес" шәкилчисиндән ибарәтдир.

КОЛАГАРХ - Ирәван ханлығынын Сејидли-Ахсаглы маһалында кәнд ады [159]. 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ерменилэр јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд ерменичә Шенаван адландырылмышдыр. Јерли тәләффүз формасы Көләк-Арх. Бах: Гулагсыз.

КОЛАКИРӘН - Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында (инди Ерменистанын Гугар р-нунда) кәнд ады (99, 380). XIX әсрин орталарында Түркијәдән кәлмә ерменилэр дә јерләшдикдән сонра әһалинин әксәријјәтини ерменилэр тәшкил етмишдир. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә 1920-чи илдә Түркијәдән кәлмә ерменилэр јерләшдирилмишдир. 1948-чи илдә кәнд ерменичә Антармут, 1978-чи илдә Дзорагет адландырылмышдыр. Колакирән түрк тајфасынын адыны әкс етдирир. 1588-чи илә аид түркчә мәнбәдә Гышы Бәрдә санчағынын "Гәсәбә" наһијәсиндә малдар һәјат тәрзи кечирән Колакирән тајфасынын ады гејд олунмушдур [167, 216]. Гәдим түрк мәншәли кол тајфасынын адындан вә куран "дүшәркә" сөзүндән ибарәтдир. Орта әсрләрдә Анадолуда јашамыш Данишмандлу-Туркмән тајфасынын 24 бојундан бири Колакирән адланырды [167, 216]. Колакирән голунун өзү дә бир сыра тирәләрдән (Хочалы, Һәсән Абдаллу, Әјјублу, Чикдамлу, Чәлмәкчи, Дарғалы, Дадулу, Дарблу, Дүр-Һәсәнли вә б.) ибарәт иди.

КОЛАКИРӘН - Ирәван ханлығынын Көјчә маһалында (инди Ерменистанын Мартуни р-нунда) кәнд ады (133). XVIII әсрин орталарындан мә'лумдур (150, 361).

1935-чи илдә кәнд ерменичә Тсовинар адландырылмышдыр. Колакирән тајфасынын адындандыр.

КОЛАНЫ - Ирәван ханлығынын Көјчә маһалында кәнд ады [159]. 1728-чи илдән мә'лумдур (23, 55). 1951-чи илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд дағылмышдыр. 1728-чи илдәнмә'лумдур [170, 112]. Орта әсрләрдә Гарабағда вә гисмән Ирәван әјаләтиндә јашамыш Коланы тајфасынын [бах: 78, 74] мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмыш мәнтәгәләрдәндир. Нахчыванда Коланычај һидроними илә мәншәчә ејнидир (Азәрбајчанда Коланы тајфасынын адыны әкс етдирән топонимләр барәдә бах: 1, с.73-77).

КОЛАНЫ АРАЛЫГ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133]. "Коланы јахынлығында Аралыг кәнди" мә'насындадыр. Бах: Аралыг Коланы.

КОЛАНЫГЫРАН - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [133, 128]. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. Әсли Коланы Гуран. Ермәнистан әразисиндә бир сыра топонимләрин тәркиб һиссәси олан "гыран" сөзү гәдим түрк дилләриндә *куран (*курен) "дүшәркә", "малдар елин дүзән јердә алачыгларынын даирәви формада гурдуглары јер" мә'насындадыр. Бах: Дәрвишгыран, Итгыран вә Чатгыран.

КОЛАНЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады (32, 310). Мәнбәдә кәнддә 2 христиан аиләсинин јашадығы гејд олунмушдур (јенә орада).

КОЛАНЫЛЫ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133]. 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1945-чи илдә кәнд ермәничә Верин Коланлу адландырылмышдыр. Коланы елинин адындандыр.

КОЛАНЫЛЫ - Веди р-нунда кәнд ады. 1949-чу илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд дағылмышдыр. Коланы елинин адындандыр.

КОЛАРА - Ирәван ханлығынын Зәнкибасар маһалында кәнд ады [133]. 1621-чи илә аид ермәничә мәнбәдә Калар кими јазылмыш вә онун Саатлы тајфасындан Гајытмыш бәјә мәхсус мүлк олмасы көстәрилмишдир [150, 27]. 1949-чу илдә кәнд ермәничә Гукасаван адландырылмышдыр. Мәншәчә Азәрбајчан түркләринин јашадығы кәндләрдәндир. Чухур-Сәд бәјләрбәји Әмиргунә хан (1605-1625) Анадолунун Карин, Муш, Ван вә дикәр әјаләтләринә һәрби сәфәр заманы кәтирдији ермәниләри Колара, Көј-Күмбәт (бах), Кавакерт (бах), Паракар (бах) вә Сабат кәндләриндә јерләшдирилмишдир [135, 70]. Илк дәфә 1621-чи илә аид мәнбәдә ады чәкилир [135, 116]. Азәрбајчан дилиндә *кол* вә *ара* (аралыг) сөзләриндән ибарәтдир. "Ики коллуг арасы мүлк" јахуд Аралыгда јерләшән кол мә'насындадыр.

КОЛАЧАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 126). Гапычыг да адланыр (јенә орада).

КОЛГАТ - Алакөз дағ силсиләсиндән шималда дағын ады (60, 85). Јерли тәләффүз формасы Голгат. Түрк дилләриндә кол "вади", "чај јатағы" (143,III, 1, 582-583) вә кат "дағын күндүшән тәрәфи" сөзләриндән ибарәтдир. Бах: Голгат.

КОЛТ - XVIII әсрин орталарында Ирәван әјаләтиндә кәнд ады [150, 354]. Гәдим түркмәнәшәли Кол тајфасынын адындан вә чәм билдирән -т шәкилчисиндән ибарәтдир. Еркән орта әсрләрдә Албанијада Колт ("Албан тарихи", II китаб, 35-чи фәсил) вә Колт-Әкәрәк (јенә орада, 14-чү фәсил) топонимләри илә мәншәчә ејнидир

КОНГУРДАГ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [133, 132]. Түрк дилләриндә рәнк билдирән *конгур* (Азәрбајчан дилиндә гонур) вә дағ сөзләриндән ибарәтдир. Азәрбајчанда Кәлбәчәр р-нунда Гонгурдаг дағ ады илә мә'нача ејнидир.

КОРАТАГ - XVIII әсрин орталарында Көјчә маһалында кәнд ады [150, 361]. Түрк дилләриндә кора-"мал-гара үчүн төвләләр" [143, II, I, 551] вә јатаг малдар елин "гышлагда дүшәркә јери" сөзләриндән ибарәтдир.

КОРБЕЛ - XVIII әсрин орталарында Көјчә маһалында кәнд ады [150, 361].

КОРБУЛАГ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында чај ады (133, 140).

КОРБУЛАГ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында (сонра Абаран р-нунда) кәнд ады (133, 140). 1918-1919-чу илләрдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ерменилер јерләшдирилмишдир. 1978-чи илдә кәнд ерменичә Шенкаин адландырылмышдыр. Азәрбајчан дилиндә Корбулаг көзү көрүнмәјән (олмајан) булаг мә'насындадыр. Азәрбајчанда Корчабулаг [Шәмкир р-ну] вә Корчабулаг [Лачын р-ну] кәнд адлары илә мә'нача ејнидир. Кәнд адыны орадакы "Корбулаг"дан алмышдыр.

КОРБУЛАГ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [133, 140]. 1850-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә 1878-чи илдән Түркијәдән кәлмә ерменилер јерләшдирилмишдир (6, 174). 1946-чы илдә кәнд ерменичә Тсахкашен, 1967-чи илдә Тсизавет адландырылмышдыр.

КОРГАН - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында дағ ады (133, 140). Түрк дилләриндә курган сөзүндәндир.

КОРГАН - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында хараба гала ады (133, 140). XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Кагызман даирәсиндә Корган кәнд ады илә (133, 140) мәншәчә ејнидир.

КОРГОЧУ - 1590-чы илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады [169, 232]. Кора Гочу, јә'ни "Гочунун корасы (төвләләри)" мә'насындадыр.

КОРКЕЧИЛӘР - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Талин наһијәсиндә мәзрә ады [169, 247]. Еһтимал ки, Кора Кечилиләр адындан тәһрифдир. Кечили тајфасына мәнсуб аиләләрин корасы мә'насындадыр.Бах: Кечили.

КОРСУЛТАНШАЛЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Әрмус наһијәсиндә кәнд ады [169, 251]. Султаншалы елинә мәхсус кора мә'насындадыр.

КОРЛАВӘНК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә кәнд ады [170, 17]. Мәнбәдә кәндин Зәнкәнә чамаатындан јаратдығы мәнтәгә олмасы гејд олунур (јенә орада). Еһтимал ки, әсли Коралывәнк. Түрк дилләриндә *кора*-'мал-гара үчүн төвлә" вә *вәнк* сөзләриндән ибарәтдир.

КОРЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [170, 45]. Мәнбәдә кәндин "Алы вәләди Ибраһим" адлы шәхсә (мүлкәдара) мәхсус олдуғу гејд едилир (јенә орада).

КОРОҒЛУ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [133]. XIX әсрин сонларындан сонра мәнбәләрдә чәкилмир. Гызылбашларын Зүлгәдәр тајфасынын Коруглу голунун [78, 56] мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Сәлчуг оғузларынын Карык тајфасынын адындан тәһрифдир. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Кагызман даирәсиндә Короғлу кәнд ады [133] илә мә'нача ејнидир. Карыглы (тәһрифи Коруглу) елинин ады илә бағлы адларла 1610-1630-чу илләрдә фәалијјәт көстәрмиш халг гәһрәманы Короғлуја аид едилән јер адлары гарышмышдыр. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Әрдаһан даирәсиндә Короғлу дағы, һәмин әјаләтин Кагызман даирәсиндә Короғлу галасы вә "Короғлу дағы галасы", һәмин әјаләтин Олтин гәзасында Короғлу гала харабалағы вә "Короғлу башы дағы" [133], Азәрбајчанда "Короғлу зағасы" [Кәдәбәј р-ну], "Короғлу дәрәси" (јенә орада), "Короғлу галасы" (јенә орада). "Короғлу галасы" (Шәмкир р-ну), "Короғлу галасы" (Товуз р-ну), "Короғлу галасы" (Ағдам р-ну) вә б. топонимләрин һамысынын Короғлунун ады илә әлагәдар ола билмәси (Гасым Исмајылов р-нунда Сәфикүрд кәнди әразисиндә "Гыратын төвлә јери" адлы топоним дә вардыр) ағлабатан дејилдир. XVII әсрин әввәлләринә аид ерменичә мәнбәдә Шәрги Анадолунун Токат әјаләтиндә гејд олунан Чанглубел дағ ады [90, 25] көстәрир ки, Короғлу дастанындакы Чәнлибел дағы вә галасы Азәрбајчан әразисиндә јерләшмирди.

КОРОҒЛУГАЛАСЫ - Пәмбәк бөлкәсиндә Шаһалы кәндинин шимал-гәрбиндә галанын ады (6, 207).

КОРЧИБАГ - Ирәван ханлығынын Дәрәләјәз маһалында кәнд ады [159]. 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. "Горчи (султан гвардијасынын әскәри) бағы" мә'насындадыр.

КОРЧИЛИ - Ирəван ханлығынын Дəрəчичəк маһалында (159), сонра Ирəван губернијасынын Новобајазид гəзасында (136, 64) кəнд ады. Мəнбəдə кəндин һəм дə Аллаһвердикəнд адландығы гејд олунур (136, 64). XIX əсрə аид мəнбəдə Корчалы кимидир (136, 64). Əсли Горчили. Орта əсрлəрдə горчи-"султан гвардијасынын əскəри", "гулам" сөзүндəндир.

КОРЧИБАГ - Ирəван ханлығынын Дəрəлəјəз маһалында кəнд ады [159]. 1828-1832-чи иллəрдə əһалиси говулдугдан сонра кəнд дағылмышдыр. "Горчи (султан гвардијасынын əскəри) бағы" мə'насындадыр.

КОСАЛАР - 1590-чы илдə Рəван əјалəтинин Абаран маһалында кəнд ады [169, 237].

КОСАЛЫ - Јелизаветпол (Кəнчə) губернијасынын Зəнкəзур гəзасында (инди Ермəнистанын Гафан р-нунда) кəнд ады [133]. XX əсрин əввəллəриндə кəнд дағылмышдыр. Еһтимал ки, Косалы елинин адындан ибарəтдир.

КОСАЛЫ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Дəрəлəјəз наһијəсиндə кəнд ады [170, 12]. 1727-чи илə аид мəнбəјə көрə кəнддə чəми 2 азəрбајчанлы аилə јашајырды (32, 259).

КОСАЛЫ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Маку наһијəсиндə кəнд ады (23, 42).

КОСАМƏҺƏММƏД - Ирəван ханлығынын Көјчə маһалында, сонра Ирəван губернијасынын Новобајазид гəзасында (133, 141) кəнд ады. 1830-чу илдə кəнддə Түркијəдəн кəлмə ермəнилəр дə јерлəшдирилдикдəн сонра əһали гарышыг јашамышдыр. 1935-чи илдə кəнд ермəничə Батикјан адландырылмышдыр. 1948-чи илдə кəндин əһалиси Азəрбајчана көчүрүлмүшдүр. Кəндин əсасыны гојмуш шəхсин адыдыр.

КОСАЧАН - Ирəван губернијасынын Шəрур-Дəрəлəјəз гəзасында кəнд ады (133, 141). 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Карби наһијəсиндə кəнд ады (23, 37) иди.

КОТАНЫ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Дəрəлəјəз наһијəсиндə кəнд ады (23, 59). Котанны (əсли Котанлы адындан тəһрифдир. Бах: Котынлы.

КОТАНЛЫ - Ирəван ханлығынын Ведибасар маһалында кəнд ады [159]. 1949-чу илдə кəндин əһалиси Азəрбајчана көчүрүлдүкдəн сонра кəнд дағылмышдыр. Азəрбајчанда вə Ермəнистанда түркмəншəли бир сыра топонимлəрдə "Котан" сөзү əсас е'тибарилə ики мə'нададыр: I. Гыпчагларын мəнбəлəрдə гејд олунмуш Котјан тајфасынын (В.Г.Тизенгаузен. Сборник материалов, относящихся к истории Золотой Орды. Том I, Спб. 1894, с. 540-541) адыны əкс етдирир. 2. Бə'зи топонимлəрдə исə түрк диллəриндə *кутан* "гышлагда малдарларын дүшəркə јери", "төвлə" Бах: Кош-Кутан [126, 323], "кечəлəр һејван салынан јер", "гојун үчүн ағыл" (Будагов Л.З. лүғəти, II. 70) сөзүндəндир. Бу кəнд еркəн орта əсрлəрдə Анадолуда јашамыш Котан (Котјан) тајфасынын [36] мəскунлашмасы нəтичəсиндə јаранмышдыр.

КОТАНЛЫ - Ирəван губернијасынын Шəрур-Дəрəлəјəз гəзасында кəнд ады [133, 142]. 1918-чи илдə кəнддə Түркијəдəн кəлмə ермəнилəр дə јерлəшмишлəр. 1946-чы илдə кəнд ермəничə Кармрашен адландырылмышдыр. 1988-чи илдə кəндин Азəрбајчанлы əһалиси говулмушдур. XIX əсрдə һəмин гəзада Котанлы кəнд, Гарс əјалəтиндə Јухары вə Ашағы Котанлы кəнд адлары (133, 142) вə Тифлис губернијасынын Сигнах гəзасында Котанети кəнд ады (133, 142) илə мəншəчə ејнидир. Гыпчагларын котјан тајфасынын адыны əкс етдирир.

КОТКАҺ - Јелизаветпол (Кəнчə) губернијасынын Газах гəзасында (инди Ермəнистанын Нојемберјан р-нунда) кəнд ады [133]. 1946-чы илдə кəнд ермəничə Шаваршашен адландырылмышдыр. XIX əсрдə Газах гəзасында Коткəнд, Гарс əјалəтинин Əрдаван даирəсиндə Котукөј (кəнд харабалығынын ады), Шимали Гафгазда Ставропол губернијасынын Грозны даирəсиндə Котдағ (дағ ады) топонимлəри [133], Азəрбајчанда Гутгашен (инди Гəбəлə) илə мə'нача ејнидир. Бир сыра түркмəншəли топонимлəрдə һəм дə *гут, кут* формаларында иштирак едəн бу сөз һəм дə "мөһкəмлəндирилмиш јер"мə'насындадыр.

КОХБ - Нојемберјан р-нунда кәнд ады. Колб адынын ерманичә тәләффүзүдүр. Колб топоними исә гыпчагларын Кулоба тајфасы адынын тәһрифидир.

КОХУТТӘПӘ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында тәпә ады (133, 142).

КОХТ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады [169, 204]. 1728-чи илә аид мәнбәјә көрә кәнд "Һачы Абдуллаһ Вәләди Әли" адлы шәхсә мәхсус иди [170, 70]. XX әсрин әввәлләринә аид мәнбәдә Ермәни Кохту вә Татар Кохту кәндләри гејд олунур (133-142). Колт адынын ерманичә тәләффүзү формасыдыр. Ермәни мәнбәләриндә индики Ермәнистан вә Албан әразисиндә бир нечә Колт маһал ады чәкилир. Бир Колт Күрүн сағ саһили илә Агстафачај арасы бөлкәнин ады иди. Гәдим түрк мәншәли Кол тајфасынын (бах: 79) адындандыр. Бах: Когт.

КОЧАБӘЈ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә [170, 14] кәнд ады. Еһтимал ки, "Бәјә мәхсус көч" мә'насындадыр.

КОЧКАРА - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында чај ады [133]. Азәрбајчанда Гошгарчај (орта әсрләрә аид мәнбәләрдә Кошкара кими гејд олунмушдур) һидроними илә ејнидир. Еһтимал ки, түрк дилләриндә *коч (кош)* "көчәбә" вә кора "малдар елин гышлагда дүшәркә јери" сөзләриндән ибарәтдир.

КОШЕҺАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [170, 3]. Әсли "Кош-е хан", јә'ни хана мәхсус кош. Бах: Кошкутан.

КОШКУТАН - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Нојемберјан р-нунда) кәнд ады [133, 143]. Түрк дилләриндә *кош (гош)* "малдар елин јајлагда дүшәркәси" вә кутан "јајлагда кечәләр гојун салынан јер", "даирәви һасарланмыш јер", "төвлә" [126, 323], "гышда гојун салынан јер" (Л. З. Будагов, II, 170) сөзләриндән ибарәтдир. XVIII әсрин әввәлләринә аид ермәничә мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк маһалында Коркутан адлы кәнд гејд олунур [150, 362]. Гејд едилмәлидир ки, гәдим түркмәншәли кош сөзү мәһз инди бә'зи топонимләрдә олдуғу кими "хош" формасында (бу көстәрир ки, "к" сәсинин "х" сәсинә чеврилмәси Азәрбајчанда һәлә еркән оргаәсрләрдә баш вермишди). һәлә "Албан тарихи"ндә VII әсрә аид һадисәләрдә Албанијада Артсах бөлкәсиндә Хоштан вә Хош ("Албан тарихи", III фәсил) кәнд адларында әксини тапмышдыр. 1727-чи илә аид мәнбәдә бу топоним Хошәндам вә Хоштәк кәнд адларында галмышды [171]. XIX әсрдә Газах гәзасында Кошкутан [152], Гах р-нунда Кешкутан (әсли Кошкутан), Губа р-нунда Кешгутан чајы, Лачын р-нунда Хошкәдик [133]. Шәки рајонунда Орта Зәјзит кәнди әразисиндә Котанноһур дүзү вә Гутан дәрәси (Ораван кәнди әразисиндә) вә башга топонимләрлә мә'нача ејнидир. Газахстанда Котан-Карагај (108, 150) топоними илә мүгајисә олунур.

КӨКСҮКӨВРӘК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли гәзасында јајлаг ады (23, 65). "Бурада Сүрмәли кәндинин әһалиси јајлајыр" (јенә орада). Китаби Дәдә Горгуд) епосунда чәкилән топонимләрдәндир.

КӨКЧҮ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [176, 7].

КӨМҮР - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады [133, 128]. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. Дикәр ады Ахтачул јә'ни "Ахта кәнди јахынлығында Чул (кәнди)" Илк дәфә 1728-чи илдән мә'лумдур [170, 15]. Гәдим түрк дилләриндә көмүр-"дағын башында дар јарған", "учурум" [143, II, 1, 1321] сөзүндәндир. Азәрбајчанын Кәлбәчәр вә Лачын рајонлары Көмүрдағ, Оғуз р-нунда Көмүр ашырымы, Губа р-нунда Көмүрдағ топонимләри илә мә'нача ејнидир.

КӨМҮР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады (23. 150). Мәнбәдә гејд олунур ки, кәнддә һеч ким јашамыр (32, 246). Нахчыван МР Көмүр кәндинин ады илә мә'нача ејнидир.

КӨМҮРЛҮ - Ирәван ханлығынын Дәрәләјәз маһалында кәнд ады [159]. 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулмуш, лакин сонра гајытмышдыр. 1918-чи илдә

әһалиси говулмуш вә кәнд дағылмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәдә Кумурлу кимидир [170, 12]. Көмүрлү дағынын адындандыр. Бах: Көмүрлү дағы.

КӨМҮРЛҮ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында даг ады [133, 129]. Түрк дилләриндә көмүр (бах: Көмүр) сөзүндәндир. Азәрбајчан түркләринин јајлаг јерләриндән бири олмушдур.

КӨПӘКЛИ - 1728-чи илдә Иирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 128). Мәншәчә Гыпчагларын Кобјак тајфасынын адыны әкс етдирир.

КӨРНӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [170, 53]. Мәнбәдә кәндин ады һәм дә Һүсејнли адландығы вә онун Гузукүләнли тајфасындан јарандығы көстәрилир (јенә орада). Мә'насы мә'лум дејил.

КӨРПӘЛИ - Ирәван ханлығынын Карбибасар маһалында кәнд ады [159]. 1590-чы илдән мә'лумдур [169, 92]. 1728-чи илә аид мәнбәдә кәндин Месинли "әширәтиндән" (јә'ни елиндән) олмасы гејд олунур [170, 45]. XIX әсрин орталарында әһалиси гарышыг кәнд иди. 1935-чи илдә кәнд ерменичә Аршалујс адландырылмышдыр.

КӨРПҮГУЛАШ - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады. XIX әсрин орталарындан сонра кәндин ады мәнбәләрдә чәкилмир. Әсли Карпи-Кулас. "Карби (кәнди) јахынлығында Кулас (кәнди)" јахуд "Кулас (кәнди) јахынлығында Карби (кәнди)" мә'насындадыр. Еркән орта әсрләрдә Хәзәрләр ичәрисиндә гәдим түрк мәншәли Кулас тајфасынын (бах: 78) адыны әкс етдирир. Азәрбајчанда Хулашлы вә Улашлы кәнд адлары илә мә'нача ејнидир.

КӨРПҮКӘНД - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады. Дикәр ады Көрпүгулағы. "Торпаггала" да адланмышдыр [20, 230]. 1949-1950-чи илләрдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд дағылмышдыр. Еһтимал ки, Шәрги Анадолуда орта әсрләрдә Керпи (Кепри) маһалынын [150, 115] адындан ибарәт олмагла кәтирилмә аддыр.

КӨРПҮЛҮ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 128).

КӨТӘКЛИ - Ирәван губернијасынын Ечмиәдзин гәзасында кәнд ады [133]. 1728-чи илдән ады чәкилир (170, 50). 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Әсли: Катаклы. Печенегләрин Катак тајфасынын адыны әкс етдирри. Бах: Катах.

КӨТҮКЛҮ МӘЗРӘСИ - 1590-чы илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [169, 70].

КӨҺНӘ АҒДАШ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [133, 4]. Ағдаш кәндиндән Тәзә Ағдаш мәнтәгәси јарандыгдан сонра "Көһнә Ағдаш" адландырылмышдыр. Кәнд исә адыны Новобајазид гәзасындакы Ағдаш дағындан [133] алмышдыр. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Гарс даирәсиндә Ағдаш дағы ады илә [133] мә'нача ејнидир.

КӨҺНӘ БУЛАГ - Ирәван губернијасынын Ечмиәдзин гәзасында кәнд ады. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

КӨҺНӘ ТАЛИН - Ирәван ханлығынын Талин маһалынын мәркәзи (Бах: 159). 1590-чы илә аид мәнбәдә Талин кимидир [169, 244]. Сонра ондан јени мәнтәгә јарандығына көрә (бах: Тәзә Талин) Көһнә Талин адланмышдыр. Бах: Талин.

КӨҺНӘ ШАҺАБЛЫ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады. XX әсрин әввәлләриндә кәнд дағылмышдыр. Шаһаблы кәндиндән (бах) Тәзә Шаһаблы мәнтәгәси јарандыгдан сонра "Көһнә Шаһаблы" адландырылмышдыр. Бах: Шаһаблы.

КӨҺНӘ ДИЛИЛӘР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [170, 3]. Әсли Көһнә Дәлиләр.

КӨЧӘРИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады [169, 364]. 1728-чи илә аид мәнбәдә дә чәкилир (23, 150).

КӨЧӘРЛИ - Ирәван губернијасынын Ечмиәдзин гәзасында кәнд ады (133, 61). Мәнбәдә Кәчәрлу кимидир (јенә орада). XIX әсрин орталарында әһалиси гарышыг кәндләрдән иди. 1886-чы илдә кәндин әһалиси ерменилердән ибарәт иди.

1946-чы илдә кәнд ерманичә Мргашат адландырылмышдыр. Еһтимал ки, әһалинин һәрәкәти әлагәдар олараг Анадолудан кәтирилмә аддыр. Орта әсрләрдә Түркијәдә Ајдын әјаләтиндән Мендерес чајы илә ајрылан бир наһијә Көчәрли иди [83, 23]. XIX әсрин әввәлләриндә гышы Гарабағда кечирән 52 аиләли бир ел дә Көчәрли адланырды (бу тајфа барәдә бах: 77). Мәншәчә Көчәрли гәдим түркмәншәли Кучар тајфасына мәнсубдур [77]. Бах: Басар-Кечәр.

КУЗОВДАН - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады. 1919-чу илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Топоним ја гәдим түрк дилләриндә күз-"пајыз отлағы" (Азәрбајчан да Күзләк вә Күздәк кәнд адларында олдуғу кими) вә овдан сөзләриндән, ја да гузу вә овдан сөзләриндән ибарәтдир. Гышлаг әсасында јаранмыш кәндләрдәндир.

КУЈЛУ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады (133, 147). Бах: Гујулу.

КУЛАНӘЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [170, 20]. Әсли Гуланлыгышлаг. Гулан сахланылан (гышлаг) мә'насындадыр.

КУМАН - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады. XX әсрин әввәлләриндә кәнд дағылмышдыр. Гәдим түрк мәншәли коман (куман) тајфасынын [бах: 78] адыны әкс етдирир. 1593-чү илә аид мәнбәдә Гарабағда Куманлу (Гыпчаглу) вә Әски Куманлу тајфаларынын јашадығы көстәрилир (167, 211).

КУНДА - Ирәван ханлығынын Сүрмәли маһалында кәнд ады [133]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Еһтимал ки, фарс дилиндә кунд-"тәпә" сөзүндәндир.

КУРДУМВАР - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында гышлаг ады (133, 140).

КУРДУМВАР - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кутан ады (133, 140).

КУРДУМВАР - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында пост ады (133, 140).

КУРӘТАК - XVIII әсрин орталарына аид ермәничә мәнбәдә Дәрәчичәк маһалында кәнд ады [150, 360]. Монголча *курија*-"һасарланмыш јер", "малдар елин дүшәркәси" вә азәрбајчанча *јатаг* (гышлагда мал-гара үчүн јатаг јери) сөзләриндән ибарәтдир.

КУРКИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады [170, 19]. Мәнбәдә кәндин һәм дә Руд адландығы гејд олунмушдур (јенә орада). Еһтимал ки, түрк дилләриндә *кора* "мал-гара үчүн төвләләр" [143, II, I, 551] сөзүндәндир.

КУРУТ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернјасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады (133, 155). 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. XIX әсрин орталарында Зәнкәзур бөлкәсиндә јашамыш малдар Гигили тајфасынын гышлагларындан бири Курут адланырды (103, 150). Бах: Кәкәли. Еһтимал ки, Курут дағынын адындандыр. Бах: Курут дағ адына.

КУРУТ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) дағ ады [133, 134]. Мәнбәдә Кирут кимидир (јенә орада). Еһтимал ки, фарс дилиндә куһ "дағ" вә Урут топониминдән ибарәтдир. Бах: Уруд. "Уруд дағы" мә'насындадыр.

КУТУРАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [170, 28]. Еһтимал ки, түрк дилләриндә *куду*-"отлаг" [143, II, 2, 99] вә *өрән*-"хараба" сөзләриндән ибарәтдир.

КУШЧУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [170, 16]. Бах: Гушчу.

КУЗӘЧИК - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133, 153]. Јерли тәләффүз формасы Көзәчыг. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир (11, 164). 1950-чи илдә кәнд ермәничә Ланчахпујр адландырылмышдыр. 1728-чи илдән мә'лумдур [170]. XIX әс-

рин I јарысына аид мәнбәдә Ирәван ханлығынын Гырхбулаг вә Көјчә маһаллараында ики Көзәчыг кәнд ады көстәрилмишдир [159]. Гырхбулаг маһалындакы Көзачыг кәнди 1828-чи илдә ермәниләр тәрәфиндән дағыдылмышдыр [159]. Орта әсрләрдә Анадолуда јашамыш Бајат тајфасынын Күзүчәкли голунун (34, 233) адыны әкс етдирир.

КҮЗӘЧИК - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады (133, 153).

КҮКҮДАҒ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында ики дағын ады (133, 153).

КҮКҮВАНЗ - 1728-чи илдә Иирәван әјаләтиннн Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады (170, 4). Һәмин мәнбәдә кәнддә чәми 3 христиан аиләсинин јашадығы гејд олунур (32, 300).

КҮКҮРДЛҮ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 124).

КҮКҮРДЛҮБУЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 128).

КҮЛӘКЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә Һачур кәндинә мәхсус мәзрәнин ады (23, 127). Јерли тәләффүз формасы Күләкли. Күләхилидән, Күләхили исә Гул Әхи-дән тәһрифдир.

КҮЛӘХИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Бағдадчыг кәндинин башга ады (23, 131). Әсли Гул Әхи. Суфи орденинә мәнсуб әхијә бағышланмыш кәндин ады.

КҮЛТӘПӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтиндә кәнд ады (150, 183). Ајрум тајфасына мәнсуб аиләләрин "Күлтәпә" адлы јердә мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр (јенә орада).

КҮЛТӘПӘ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады (133). Дағ орадакы "Күлтәпә" гәдим јашајыш јеринин (тәпәдә очаг јери олдуғуна көрә күл гаты вардыр) ады илә адланмышдыр.

КҮЛҮТ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады (133). 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. XIX әсрдә Борчалы гәзасында Кулет дағ ады, Дағыстан әјаләтинин Самур даирәсиндә Кулнд кәнд ады (133) илә мә'нача ејнидир.

КҮМҮРЛҮ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк наһијәсиндә әкәнд ады (23, 53).

КҮМҮРЛҮ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында Пәмбәк дағ силсиләсинин зирвәләриндән биринин ады (136, 2).

КҮНБӘД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады (28, 68). Әсли Күмбәд (Күмбәз).

КҮННҮТ - 1727-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады (32, 278). Бах: Күннүт.

КҮРДВИРАНЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады (169, 269). Мәнбәдә кәндин һәм дә Күнеј јерә адландығы гејд олунур (јенә орада). Күрд кәнд харабалығы мә'насындадыр.

КҮРД ӘЛИ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. 11728-чи илә аид түркчә мәнбәдә Күрд Әли [170, 48], лакин һәмин вахта аид ермәничә мәнбәдә Курдали кимидир [150, 366]. Кәндин ады ја Әли адлы бир күрд (феодалын), ја да "Күрд ели", јә'ни "Күрд тајфасы" мә'насындадыр.

КҮРДӘЛИ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады (133, 154). 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады (23, 88). "Абарана табе олан Һашамлы кәндинин јахынлығында јерләшән Күрдәли кәнди" (јенә орада). Әсли Күрд ели, јә'ни "Күрд тајфасы".

КҮРДӘМИР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [170, 15]. Күрд етнониминдән вә Әмир шәхс адындан ибарәтдир.

КҮРДКӘНД - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады (133, 154).

КҮРД КӘНДИ - Ирәван губернијасынын Гарнибасар маһалында кәнд ады [133].. 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағыдылмышдыр [159]. "Күрдләрин јашадығы кәнд" мә'насындадыр.

КҮРДЛӘР - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Корус р-нунда) кәнд ады [133]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

КҮРДПӘМБИ - Абаран р-нунда кәнд ады. XIX әсрин 70-чи илләриндә Түркијәдән көчүб кәлмиш Језид күрдләринин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Дикәр ады Сипак.

КҮРДҮВАН - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Ичеван р-нунда) кәнд ады [133]. Дикәр ады Шираз. 1935-чи илдә кәнд ермәничә Јенокаван адландырылмышдыр. "Күрд кәнди" мә'насындадыр.

КҮРД ХӘЛИЛ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [169, 271].

КҮРД ЧУЛУ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады (133, 154).

КҮРӘВАН - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады (169, 226). 1728-чи илә аид мәнбәдә Кураван кимидир (170, 10).

КҮРӘГОЧАГ - Ирәван губернијасынын Дәрәкәнд-Парчеңис гәзасында кәнд ады (133). XIX әсрин орталарындан сонра кәндин ады мәнбәләрдә чәкилмир. Түрк дилләриндә кора-"гышлаг јериндә гышда, кечәләр мал-гара салмаг үчүн тикинти". "дашгура (143, II, 1, 551) вә Гочаг шәхс адындан ибарәтдир. Азәрбајчанда Шәмкир р-нунда Гурудағ (јә'ни гуралар јерләшән дағ) адында әксини тапмышдыр. Топонимләрдә тәһриф олунмуш шәкилдә "күрә" вә "гуру" формаларында олан бу сөз XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Кағызман даирәсиндә Гурудағ, Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында Гурулу (гышлаг ады). Владигафгазда Кура Әјан (булаг ады). Дағыстанын Самур даирәсиндә Гурудағ (дағ ады), Тер әјаләтинин Мајкоп даирәсиндә Куру Кутан, Азәрбајчанда Күрәдағ (Чәбрајыл р-ну). Күркәнди (Сабирабад р-ну) вә Кортала (Загатала р-ну) вә с. топонимләрдә [133] дә вардыр. Бах: Гуруағач вә Гурубоғаз дағ адларына. Күрә һәм дә "сылдырым јамачларла әһатә олунан јер, дар кечидли јамачын валиси" мә'насында ола биләр.

КҮРӘДИЗ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Мәвазији=Хатун наһијәсиндә кәнд ады [169, 133]. Түрк дилләриндә кора "гышлаг јериндә кечәләр мал-гараны салмаг үчүн төвләләр" вә дүз сөзләриндән ибарәтдир. Тәһрифи Һорадиз.

КҮРӘКӘНДИ - Ирәван ханлығынын Карбибасар маһалында кәнд ады [133]. 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1978-чи илдә ермәничә Ферик адландырылмышдыр. Азәрбајчан дилиндә *кора* "гышлагда кечәләр мал-гара сахламаг үчүн дашдан вә ја чиј кәрпичдән тикинти" вә кәнд сөзләриндәндир. Гышлаг әсасында јаранмыш мәнтәгәдир. Бах: Күрәгочаг.

КҮРӘКӘНЛИ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында (инди Абаран р-нунда) кәнд ады (133, 154).. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә 1922-чи илдә Түркијәдән кәлмиш Језид күрдләри јерләшдирилмишдир (20, 101). Дикәр ады Гарачанлы. Топоним Гураганлы адынын тәһрифидир. Түрк дилләриндә *гураган (гориган)*-"малдар елин дүшәркәси", "алачыглары гурдуглары јер" мә'насындадыр. Бах: Итгыран вә Чатгыран.

КҮРӘКЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады (23, 68). "Кәндин башга ады Бахыш гышлағыдыр" (јенә орада). "Әминәли гышлағы" да адланыр (јенә орада). Бах: Ашағы Күрәкли вә Јухары Күрәкли.

КҮРӘКЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады (23, 68). "Нәзәрәли гышлағы да адланыр" (јенә орада).

КҮРӘНЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә мәзрә ады [170, 53].

КҮРӘЧИК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады (23, 79). Түрк дилләриндә кора (кура) "гышлагда кечәләр мал-гараны салмаг үчүн тикилиләр" сөзүндәндир. "Кичик кора" мә'насындадыр.

КҮРӘЧИК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады (23, 77).

КҮРКЧҮ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә мәзрә ады [169, 204]. "Һачылы кәндинин јахынлығында олан Күрәнли мәзрәси" (23, 92).

КҮРҮС - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ерменистанын Меғри р-нунда) кәнд ады (133, 159). XIX әсрә аид әдәбијјатда Курис кимидир јенә орада). Корус топониминин тәһриф формасыдыр. Бах: Корус.

КҮСҮС - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында (инди Веди р-нунда) кәнд ады [133, 155]. 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә Күсүсүз гышлаг ады [170, 47]. Мәнбәдә гышлағын ады Тәрнәгут (бах) кәндинә мәхсус олмасы гејд олунур (јенә орада). 1728-чи илә аид мәнбәдә Веди наһијәсиндә Күссүз кимидир (23, 106). 1949-чу илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд ләғв едилмишдир. Күсүз дә адланмышдыр [20, 230]. Бах: Күсүс дағы.

КҮСҮС ДАҒЫ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында дағ ады [133]. Күз (парјыз отлағы) олмајан мә'насындадыр.

КҮСҮҺЛҮ ШӘТЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә әкәнд ады (23, 51). Күсүһлү Гызылбашларын Устачлу тајфасынын Күсүлү голунун (138, 90) адыны әкс етдирир. "Күсүлү (кәнди) јахын-лығындакы Шәтли (кәнди)" мә'насындадыр.

КҮТҮРАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады (23, 51). Түрк дилләриндә гут, кут "кутан" (бах: Кошкотан) вә аран "гышлаг" сөзләриндән ибарәт адын тәһриф формасыдыр.

КҮТҮРАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады (23, 78).

КҮТҮС - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады [169, 222].

КАБУТ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады [133]. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмушдур. 1932-чи илдә бир һиссәси кери гајыдараг јенидән мәскунлашмышдыр. 1968-чи илдә кәнд Капујт адландырылмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. 1728-чи илә аид мәнбәдә Кабут кимидир [170, 15]. Еһтимал ки, кәнд Кабут дағ адындандыр. Кабуд ады исә мә'насы мә'лум олмајан "ка" (ка, га) вә түрк дилләриндә бут "дағ голу", "ајрыча јүксәклик" [126, 104] сөзүндән ибарәтдир. Алтајда Карабутдағ, Узунбут [126, 104], Азәрбајчанда Султанбуд вә Губа р-нунда мәшһур Тәнкә дәрәсинин үстүндә Гобутдағ адлары илә мә'нача ејнидир.

КАВ - Амасија р-нунда кәнд ады. 1878-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ерменииләр јерләшдирилмишдир (6, 175). 1946-чы илдә кәнд ерменичә Капс адландырылмышдыр. Азәрбајчан дилинин диалектләриндә кав- "дашлы кечид" (6, 175) мә'насындадыр. Газах р-нунда Кавтары дағынын (кав вә гәдим түрк дилләриндә *тәр* "јүксәк дағ өрүшү" сөзләриндән) адындан "кав" компоненти илә мә'нача ејнидир. "Албан тарихи"ндә Кава маһалынын (Тавус чајынын ашағы ахары илә Ағстафа арасындакы әрази, инди Ерменистана аид Шәмшәдил вә Азәрбајчанын Газах р-ну әразиләри) ады илә сәсләшир.

КЕДАС - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [170, 20].

КЕНӘЛИ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады [133, 60]. XIX әсрин II јарысында гышлаг әсасында јаранмышдыр. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Мәнбәдә Геналу кимидир. XIX әсрдә Шимали Гафгазда Генал кәнд ады (133, 60) илә ејнидир. Мә'насы мә'лум дејил.

КЕЛЛАВАН - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә Келәван кимидир (90,

103). XIX әсрин сонларындан сонра кәндин ады мәнбәләрдә чәкилмир. Әсли Келогаван. Түркијә әразисиндә Диала чајынын әтраф әразисиндә-Ширванда јашамыш Чаф тајфа бирләшмәсинин Келогавак тајфасынын [90, 17] адындандыр.

КЕМАЗОР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк наһијәсиндә кәнд ады (23, 115). Мәнбәдә кәндин Мустафа Һәсән оғлуна мәхсус олдуғу гејд олунур (јенә орада).

КЕНДӘРӘ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады [133, 60]. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмушдур. 1928-чи илдә әһалинин аз һиссәси кери гајыдараг јенидән мәскунлашмышдыр. XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг кәнд дағылмыш вә рәсми сурәтдә ләғв едилмишдир. Гергер (әсли Гаргар) чајы саһилиндәки "Кендәрә" дәрәсинин адындандыр.

КЕНДӘРӘ - СУ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында чај ады (133, 60)).

КЕНӘШИК - Јехегнадзор р-нунда кәнд ады. 1918-1919-чу илләрдә азәрбајчанлы әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. Кәнд ермәничә Гышик адландырылмышдыр. Азәрбајчан дилиндә кен (кениш) вә ешик сөзләриндән ибарәтдир. Гышлаг әсасында јаранмыш мәнтәгәләрдәндир.

КЕРАШБАҒ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады (23, 92).

КЕРЕШАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады (23, 79).

КӘДИ МАЈМАК - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады [133]. Түрк дилләриндә кәдә-"кешикчи", "көзәтчи", "гаравул" вә Мамак (Мамај) адындан ибарәтдир. Азәрбајчанда Кәдәбәј (кәдә "кешикчи", "гаравул" вә бәк "тәпә" сөзләриндән) топоними илә сәсләшир.

КӘДИС - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында дағ ады. Еһтимал ки, түрк дилләриндә кәдә-"кешикчи" сөзүндәндир.

КӘДИКВӘНК - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады [133]. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. 1946-чы илдәк Готурвәнк адланмышдыр. Лакин јерли тәләффүз формасы Годугвәнкдир. Әкәр топоним Кәдиквәнкдирсә, онда Азәрбајчан дилиндә кәдик вә вәнк "килсә" сөзләриндән ибарәтдир вә "кәдикдә (дағ белиндә батыг јердә) јерләшән вәнк" мә'насыны верир.

КӘЗБЕЛ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында дағ ады [133]. Аазәрбајчан дилиндә кәз (дағын белиндә батыг јер, бах: Алакөз) вә бел (дағ бели) сөзләриндән ибарәтдир.

КӘЗДӘК - Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында (инди Ермәнистанын Нојемберјан р-нунда) гышлаг ады [133]. XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг ләғв едилмиш, әһалиси гоншу Ләмбәли кәндинә көчүрүлмүшдүр. Гәдим түрк дилләриндә күз-"пајыз отлағы" вә мәкан билдирән -ләк, -дәк шәкилчисиндән ибарәтдир.

КӘЗӘРБАД - Ани р-нунда кәнд ады. 1945-чи илдә кәнд ермәничә Исһакјан адландырылмышдыр. Гәдим формасы Хәзәрабад. Еркән орта әсрләрдә Албанија вә Ермәнистан әразисиндә мәскунлашмыш Хәзәр тајфаларынын изләриндәндир. Фүзули р-нунда Хәзәр дағы, Ордубад р-нунда Хәзәр-Јурд дағ адларында галмышдыр.

КӘКӘЛИ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан р-нунда) кәнд ады [133]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. XVI-XVII әсрләрдә Анадолуда Ван көлүндән шәргдә јашамыш Маһмудлу (Күрд Маһмудлу да адланырды) тајфасынын Кәкәли (Кикили) тирәсинин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. XIX әсрин 80-чы илләринә аид мәнбәдә Гигили кимидир (103, 150). Малдар һәјат кечирән бу елин Курут (бах: Курүт), Маһмудлу Пајхан вә Чириш адлы гышлаглары варды (јенә орада). Азәрбајчанда Имишли вә Фүзули рајонларында Күрд Маһмудлу тајфасынын XIX әсрдә

бир голу Кәкәли алланырды. XIX әсрин әввәлләриндә Гарабағда јашајан тајфалардан бири дә Кәкили иди [104, 274]. Зәнкилан р-нунда Јухары вә Ашағы Кәјәли кәнд адлары илә мәншәчә ејнидир.

КӘМИГАЈА - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [133]. Шимали Гафгазда Тер әјаләтинин Налчик даирәсиндә Кәм (дағ ады), Азәрбајчанда Нуха гәзасында Кәмдаг (133, 155). Загатал даирәсиндә Кәмигаја (133, 111), XIX әсрин сонларындан сонра кәндин ады мәнбәләрдә чәкилмир. XIX әсрдә Дағыстан әјаләтинин Хасавјурт даирәсиндә Гәмә-түбә (кәнд вә тәпә ады), Ставропол губернијасынын Ачи-Кулак даирәсиндә Кеми-Түбә (тәпә ады), Сүрмәли гәзасында Хами (дағ ады), Новобајазид гәзасында Кемн дәрәси (чај ады) [133], Азәрбајчанын Кәлбәчәр р-нунда Кәмигаја (дағ ады), Газах р-нун Шыхлы кәнди әразисиндә Кәмигаја (јер ады), Абшеронда Кәмичә дағы топонимләри илә мә'нача ејнидир. Түрк дилләриндә *кәм, гәм-* "дәрә", "вади" сөзүндәндир.

КӘЛИНГАЈА - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Зебил наһијәсиндә јајлаг ады [169, 334].

КӘЛИНГАЈА - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады (133, 72). Ширак вадиси илә Пәмбәк бөлкәсиин ајыран дағын ады., һүнд. 2489 м. Фәрманла ермәничә Һарснакар адландырылмышдыр.

КӘЛИНГАЈА - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында дағ ады (133, 72).

КӘЛӘВАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады [170, 87]. Бах: Келлован.

КӘЛӘНЧЕВИР - 1727-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады (32, 288). Мәнбәдә кәнддә чәми 2 христиан аиләсинин јашадығы гејд олунмушдур (јенә орада).

КӘЛИНЧАР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады (23, 121). Азәрбајчанча кәлин вә түрк дилләриндә *чар* "јарған" сөзүндәндир.

КӘЛИНЧӘ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында дағ ады (һүнд. 2741 м) [133].

КӘЛТО - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында гышлаг ады [133, 72]. XX әсрин әввәлләриндә дағылмышдыр. Еһтимал ки, Азәрбајчан дилинин диалектләриндә *кәл-* "истираһәтә бурахылмыш әкин саһәси" сөзүндәндир.

КӘНЧӘК - Ирәван ханлығынын Дәрәләјәз маһалында кәнд ады [159]. 1728-чи илдән мә'лумдур [170, 14]. Бу мәнбәдә Кенчек кимидир. 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр [159]. Бу кәндин јаранма тарихи мә'лум олмадығына көрә адынын мәншәјини ајдынлашдырмаг чәтиндир. Һәр һалда Азәрбајчанын гәдим Кәнчә (илкин формасы Кәнчәк) шәһәринин ады илә сәсләшир. Гејд етмәк лазымдыр ки, Кәнчә адлы шәһәр ер. әв. III әсрдән Атропатенанын пајтахты олмушдур. Баш Од мә'бәди дә орада јерләширди. Һәмин шәһәр VII әсрдә Бизанс тәрәфиндән дағыдылмышдыр вә онун харабалары инди Тәхти-Сүлејман адланыр. Шимали Азәрбајчандакы Кәнчә исә еркән орта әсрләрдә јаранмышдыр вә онун VI-IX әсрләрдә јаранмасы һаггында фикирләр мүхтәлифдир. Бир сыра тәдгигатчылар (И.Маркварт, В.В.Бартолд, Н.Ј.Марр, В.Ф.Минорски, Ј.А.Манандјан, З.М.Бүнјадов, М.М.Алтман, И.М.Чәфәрзадә вә б.) Кәнчә топонимини фарс дилиндәки кәнч-"хәзинә", "дәфинә" (125, 409) сөзү илә әлагәләндирмишләр. Күман едилир ки, куја натура вә пулла јығылан веркиләр бураларда топландығына көрә һәмин јерләр кәнчә-"хәзинә" адланмышлар. Бу фикир тамамилә әсассыз вә топонимика саһәсиндә бәсит дүшүнчә мәһсулудур. Һеч вахт белә јолла чоғрафи ад јаранмыр. Нәзәрә алынмыр ки, биринчи, Кәнчә (к) топоними (шәһәр вә кәнд, чај адлары) кениш ареала маликдир; икинчи, гырғызларда, газахларда вә түркмәнләрдә инди дә Кәнчә (Кәнжә) тајфалары вардыр (бах: 79) вә онларын һамысыны кәнч (хәзинә) сөзү илә бағламаг олмаз. Һәгигәт бундан ибарәтдир ки, һәм шималда, һәм дә Чәнуби Азәрбајчанда Кәнчә шәһәрләри ер. әв. VII әсрдә шималдан кәлмиш гәдим түрк мәншәли сакларын јығчам һалда јашадығы јерләрдә јаранмышдыр вә еһтимал ки, Кәнчәк сакларда бир тајфанын ады олмушдур. XI әс-

рдә Шәрги Түркистанда (гәдимдә сакларын јашадығы әразидә) оғузларын ичәрисиндә Кәнчәк тајфасыны Маһмуд Гашгари гејд етмишдир. Беләликлә, инди Ермәнистан әразисиндә Кәнчәк кәнд ады ја һәлә ер. әв. VII әсрдә кәлмиш сакларла, ја да XII әсрдә оғузларла кәлмиш Кәнчәк тајфасынын ады илә бағлыдыр.

КӘНЧӘК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [170, 3].

КӘНЧӘЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады (23, 106). "Зәнчирли кәндинин јахынлығында јерләшир" (јенә орада). "Башга ады Шаһаблыдыр" (јенә орада).

КӘНЧИЛИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абник наһијәсиндә кәнд ады [169, 256].

КӘРАЈКӘНДИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карпи наһијәсиндә кәнд ады [169, 205].

КӘРД - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1922-чи илдә әһалинин бир һиссәси гајыдараг јенидән мәскунлашмыш вә ермәниләрлә гарышыг јашамышдыр. 1988-чи илдә кәндин азәрбајчанлы әһалиси говулмушдур. XIX әсрдә Зәнкәзурда јашамыш Сараллы тајфасынын гышлагларындан (бах: Алмалыг) биринин адыдыр (103, 164). XIX әсрдә Шимали Гафгазда Кубан әјаләтинин Бәдәлпаша даирәсиндә Кәрт Мәмичај, Тер әјаләтинин Налчик даирәсиндә Кертмен (дағ ады), Зәнкәзур гәзасында Кердәзән (чај ады) [133], Газах р-нунда Кәрдиндағ, Дағлыг Гарабағда Керт (дикәр ады Гузумкәнд) кәнд ады [133] вә башга топонимләрлә мә'нача ејнидир. Алтај-түрк дилләриндә *кәрд*- "һасарланмыш јер" [126] сөзүндәндир.

КӘРДӘЧУР - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ағчагала наһијәсиндә кәнд ады [169, 196].

КӘРКӘР - Ттифлис губернијасынын Борчалы гәзасында (инди Ермәнистанын Степанаван р-нунда) кәнд ады [133]. 1937-чи илдә Пушкино адландырылмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Безабдал дағындан ахан чај да Кәркәрчај адланыр. Әсли: Гаргар. Азәрбајчан халгынын етник тарихиндә мүһүм рол ојнамыш гәдим түрк мәншәли [бах: 79] Гаргар тајфасынын адыны әкс етдирир. Заман кечдикчә бу тајфанын ады илә бағлы јер адлары күја пис сәсләндијинә көрә "Кәркәр", "Һәрһәр" вә "Гергер" формаларына салынмышдыр. Һалбуки орта әср мәнбәләриндә бу топонимләрин һамысы "Гаргар" формасында әксини тапмышдыр. XIX әсрдә Јелизаветпол губернијасынын Јелизаветпол гәзасында Кәркәр, Шуша гәзасында Кәркәр, Борчалы гәзасында мәнбәнин Боз Абдал дағындан көтүрән (99, 380) Кәркәрчај [133]. (Кәдәбәј р-нунда Кәркәрчај кәндиндә Көдәкдәрә кәндинин Сарыһәсәнли кәндиндән чыхмыш Гаргарлар нәслинин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јарандығы мә'лумдур). Дағлыг Гарабағда Мачкалашен кәнди јахынлығында Һерһер кәнд харабалығы, Дағлыг Гарабағда Гаргарлағ силсиләси вәб. топонимләрлә мәншәчә ејнидир. XVIII әсрин орталарына аид ермәничә мәнбәдә Түркијәнин шәргиндә Каргар адлы кәнд гејд олунмушдур [150, 117]. Гаргарлар јығчам һалда Албанијанын индики Дағлыг Гарабағ бөлкәсиндә, Кәркәр вә Һәрһәр топонимләриндән көрүндүјү кими, һабелә инди Ермәнистанда, Күрчүстанын Азәрбајчанла һәмсәрһәд бөлкәләринкидә, һабелә Чәнуби Азәрбајчанда (орада Гәргәр адлы 4 кәнд вардыр-145, 54) јашамышлар. Бир версијаја көрә V әсрдә онларын дилиндә албан әлифбасы јаранмышдыр. Рус, күрчү вә ермәни тарихчиләринин јаздыглары әсасында Азәрбајчан тарихшүнаслығында гаргарлар Дағыстандилли (Гафгаздилли) һесаб едилмиш вә беләликлә бу түркмәншәли етнос азәрбајчанлыларын етник тарихиндән тәчрид едилмишдир. Лакин сон тәдгигатлар бу фикрин јанлыш олдуғуну көстәрмиш вә тарихи һәгигәт јерини тутмушдур (бу барәдә бах: 13; 14; 78; 79). Ермәнистанын Мегри р-нунун јерли әһали ичәрисиндә "Гаргадашы" (әсли "Гаргардашы, "Гаргар гајасы") адланан базалт гаја парчалары үзәриндә түрк руни әлифба илә јазылмыш јазылар ашкар едилмишдир (Тарије.л

Əлијев. Һəмзə Əлијев, Нүвəди Гаргадашы јазылы абидəлəри. "Елм вə һəјат" журналы, 1968, № 11).

КƏРКƏР - Əзизбəјов р-нунда кəнд ады. (60, 73). Гаргар адындан тəһрифдир.

КƏРКƏР - Степанаван р-нунда кəнд ады (60, 73). Гаргар адындан тəһрифдир.

КƏРКƏР - Əзизбəјов р-нунда Арпачајын голларындан биринин ады XX əсрин 30-чу иллəриндə чај ермəничə Ерер адландырылмышдыр. Гаргар адындан тəһрифдир.

КƏРƏВАН - Иравəн ханлығынын Ведибасар маһалында кəнд ады [159]. Јерли тəлəффүз формасы Корван олдуғуна көрə 1946-чы илдə Јеникəнд адландырылмышдыр. Əсли Гураван. Түрк дилләриндə *кора* (Азəрбајчан дилиндəки гура) - "гышлагда көчəлəр мал-гараны салмаг үчүн тикинти" вə *аван* "кəнд" сөзлəриндəн ибарəтдир. Бах: Күрəкəнди.

КƏРƏК - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Зарзəмин наһијəсиндə кəнд ады (23, 120). Түрк дилләриндə карак "чај јахуд башга су мəнбəји јахынлығында јерлəшдијинə көрə суварылмаја еһтијачы олмајан əкин (саһəси)"; (гəдим түрк дилләриндə кајир "гум", "бош торпаг" сөзүндəн), "нəм торпаглы əкин јери", "јералты судан гидаланан əкин јери" (бах: 126, 241) сөзүндəндир. Ола билсин бу топоним түрк дилләриндə кајрак "харт дашы" сөзүндəндир.

КƏРƏКБУЛАГ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Гырхбулаг наһијəсиндə кəнд ады (23, 81). "Чобанкəрəнмəз кəндинин јахынлығында јерлəшир" (јенə орада).

КƏРƏКЧИЧƏК - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Хынзирəк наһијəсиндə кəнд ады (23, 46).

КƏРМƏСАТАН - 1590-чы илдə Рəван əјалəтинин Абаран наһијəсиндə кəнд ады [167, 232].

КƏРМƏШОВ - Ирəван губернијасынын Сүрмəли гəзасында кəнд ады [133, 72]. XIX əсрин сонларындан сонра ады чəкилмир. Кəрмəшов дағынын адындандыр.

КƏРМƏШОВ - Ирəван губернијасынын Сүрмəли гəзасында дағ ады [133, 72]. Дағын ады орада кəрмəшов ағачынын боллуғу илə əлагəдардыр.

КИДЕВАС - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Дəрəлəјəз наһијəсиндə кəнд ады [170, 15].

КИКИД ГАЈАСЫ - 1590-чы илдə Рəван əјалəтиндə јајлаг ады. "Шəрабхана чамааты јајлајыр" [169, 66].

КИЛАБИ - Ирəван ханлығынын Абаран маһалында кəнд ады [159]. XIX əсрин орталарындан сонра мəнбəлəрдə бу кəндин ады чəкилмир. Еһтимал ки, еркəн орта əсрлəрдə Албанијанын Килаб галасынын ("Албан тарихи", китаб, фəсил) ады илə бағлыдыр.

КИЛАБИ - Ирəван ханлығынын Дəрəкəнд-Парченис маһалында кəнд ады. XIX əсрин орталарындан сонра мəнбəлəрдə бу кəндин ады чəкилмир.

КИЛАНИ=САГИР - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Гарни наһијəсиндə кəнд ады [170, 85].

КИЛАНИ=КƏБИР - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Гарни наһијəсиндə кəнд ады [170, 85].

КИЛАНАР СУФЛА - Ирəван ханлығынын Гарнибасар маһалында кəнд ады [159]. 1828-1832-чи иллəрдə əһалиси говулмуш вə кəнд дағыдылмышдыр (јенə орада). XVII əсрə аид ермəничə мəнбəдə Бөјүк Килан вə Кичик Килан кəндлəри гејд олунмушдур [150, 358]. Еһтимал ки, Килан шəһəринин адындандыр. Ордубад шəһəринин 6 км-лијиндə Килан чајынын сол саһилиндə Хараба-Килан адлы орта əср шəһəр харабалығы вардыр. Аразын əсл голларындан бири Дүјлүн, дикəри Килан адланыр.

КИЛАНАР УЛЈА - Ирəван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады. 1828-1832-чи иллəрдə əһалиси говулмуш вə кəнд дағыдылмышдыр [159]. Еһтимал ки, Килан шəһəринин адындандыр.

КИЛƏМЕШƏ - Јелизаветпол (Кəнчə) губернијасынын Зəнкəзур гəзасында (инди Ермəнистанын Сисјан р-нунда) хараба кəнд ады.

КИЛƏКƏРЛИ - Јелизаветпол (Кəнчə) губернијасынын Зəнкəзур гəзасында (инди Ермəнистанын Корус р-нунда) кəнд ады [133]. Кəнд XX əсрин əввəллəриндə дағылмышдыр. Мə'насы мə'лум дејил.

КИЛИК - Бабагар (Бах: Бабакар) дағ белиндə бир зирвəнин ады (60, 74). Əсил ады Киллик (јенə орада). Азəрбајчан дилиндə Киллик (кил олан јер, кил чыхарылан јер) сөзүндəндир.

КИЛЛИКӨЛ - Көјчə көлүнүн чəнуб шəрг саһилиндə бир көлүн ады (60, 74). XX əсрин 30-чу иллəриндə ермəничə Килли-Лич адландырылмышдыр (јенə орада).

КОМУШ - Ирəван губернијасынын Новобајазид гəзасында кəнд ады. XIX əсрин сонларындан сонра кəндин ады мəнбəлəрдə чəкилмир. Гызылбашларын Гарадағлы [16] тајфасынын Камыш тајфасынын адындандыр. Бах: Гамышлы. Еһтимал ки, тајфанын ады еркəн орта əсрлəрдə Иранда Кумис əјалəтинин [144] адындан көтүрүлмүшдүр.

КОРАН - Ирəван ханлығынын Сəрдарабад маһалында кəнд ады [159]. XIX əсрин 70-чи иллəриндə кəндин əһалиси говулмуш вə харичдəн кəлмə ермəнилəр јерлəшдирилмишдир. 1886-чы илə аид мə'лумата көрə кəндин əһалиси ермəни иди. 1949-чу илдə кəнд ермəничə Нор-Кесарија адландырылмышдыр. Гарабағын Колаңы тајфасынын Коран голунун мəскунлашмасы нəтичəсиндə јаранмышдыр. Орта əсрлəрдə Бабан, Рувандуз, Ханкəнди, Бахдиан, Бохан вə Əрдалан əмирликлəриндə јашамыш бир тајфа Коран адланырды (Əтрафлы мə'лумат үчүн бах: Мах Шараф-ханум Курдистани. Хроника дома Ардалан. Пер. с. персидского, введение и примечания Е.И.Васильевой. М., 1990). Азəрбајчанда Коран (Коранбој р-ну) кəндинин ады илə мəншəчə ејнидир. Азəрбајчанда чохлу Коран (Дағлыг Ширванда Коран јурду, Коран гышлағы барəдə, бах: 7) топонимлəри илə мəншəчə ејнидир.

КОРАН - Спитак р-нунда кəнд ады. 1918-1919-чу иллəрдə кəндин азəрбајчанлы əһалиси говулмуш вə Түркијəдəн кəлмə ермəнилəр јерлəшдирилмишдир. 1946-чы илдə кəнд ермəничə Гогаран адландырылмышдыр. Коран тајфасынын адындандыр.

КОРАН ГАЛАСЫ - Ирəван губернијасынын Шəрур-Дəрəлəјəз гəзасында дағ ады (136, 60).

КОРАНЛЫ - Ирəван губернијасынын Ечмиадзин гəзасында кəнд ады [133]. 1918-чи илдə кəндин əһалиси говулмуш вə Түркијəдəн кəлмə ермəнилəр јерлəшдирилмишдир. 1935-чи илдə кəнд ермəничə Аршалујс адландырылмышдыр. Коланы тајфасынын Коран тајфасынын мəскунлашмасы нəтичəсиндə јаранмышдыр. Азəрбајчанда (Дағлыг Ширванда) коланылардан Мустафа хана мəнсуб 13 аилəли XIX əсрин сонларында јаратдығы Коранлы кəндинин ады илə мəншəчə ејнидир.

КОРАНƏ - 1590-чы илдə Рəван əјалəтинин Шəрабхана наһијəсиндə кəнд ады [169, 240].

КОРУ - Јелизаветпол (Кəнчə) губернијасынын Зəнкəзур гəзасында (инди Ермəнистанын Корус р-нунда) кəнд ады [133]. 1950-чи илдə кəнд ермəничə Дзоврашен адландырылмышдыр. 1728-чи илə аид түркчə мəнбəдə Ирəван əјалəтинин Көјчə наһијəсиндə Корлу [170, 43] кəнд адлары чəкилир.

КОРУС - Јелизаветпол (Кəнчə) губернијасынын Зəнкəзур гəзасында XVIII-XIX əсрлəрдə маһал ады (133). Инди Ермəнистанда Горис р-нунун əразисидир. Маһал Албанијанын Гороз галасынын ("Албан тарихи", III китаб, 16-чы фəсил) адындандыр. Гороз галасынын ады XI əсрə аид мəнбəдə дə чəкилир [110, 188]. Гəдим түркмəншəли герус тајфасынын адыны əкс етдирир (бах: Горс). Азəрбајчанда вə Ермəнистанда топонимлəрдə бу тајфанын ады Горс, Хорс, Хорузлу, Һорс фор-

маларында галмышдыр. Корус маhалындан чыхмыш Азәрбајчан-түркмәншәли бир елин XVI-XVII әсрләрдә Гызылбашларын тәркибиндә сәфәвиләрин hакимијјәтә кәлмәсиндә ролу олмушдур. Азәрбајчанда вә Ермәнистанда "Корус" адлы бир сыра топонимләр мәhз Гызылбаш Корус тајфасынын Сәфәви шаhларынын онун үчүн ајырдығы јерләрдә мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Бу тајфа адынын орта әсрләр мәнбәләрин дә Кәррус кими чәкилән әјаләт ады илә әлагәси бизә ајдын дејилдир (Бу тајфа барәдә бах: Г.Гејбуллајев. Гарабағ. Бакы. 1991, с. 101-104).

КОРУС - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Горис р-нунда) мәнтәгә ады [133]. XIX әсрин әввәлләриндә (1829-чу илдә) кәндә харичдән кәлмә ермәниләр дә јерләшдикдән (103, 150) сонра әhалиси гарышыг јашамышдыр. 1918-чи илдә азәрбајчанлылар говулмушдур. Ермәничә Горис формасындадыр.

КӨВҺӘР ҺӘСӘН - 1728-чи илдә Дәрәләјәз наhијәсиндә Һәмзәли кәндинә мәхсус отлағын ады (23, 57).

КӨДӘК БУЗАВӘНД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наhијәсиндә кәнд ады (23, 100). Башга ады Инас (23, 101). Мәнбәдә кәндин Әли Абдулла оғлуна мәхсус олдуғу көстәрилир (јенә орада).

КӨДӘКБУЛАГ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [133]. XIX әсрин II јарысында харичдән кәлмә ермәниләр кәнддә јерләшмиш вә азәрбајчанлылар тәдричән сыхышдырылыб чыхарылмышдыр. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Карчахпур адландырылмышдыр. Дикәр ады Хырдабулаг. Азәрбајчан дилиндәки көдәк, "гыса", "кичик" сөзүндәндир.

КӨДӘКЛИ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [133, 58]. 1919-чу илдә әhалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәдә Көтәклидир [170, 49]. Газахларын Көдәкли тајфасынын [бах: 78] мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Газахларын Көдәкли тајфасы исә мәншәчә гәдим түркмәншәли Когак тајфасы илә бағлыдыр. Бах: Катак.

КӨДӘКЛИ - Ирәван губернијасынын сүрмәли гәзасында кәнд ады (133, 58). Башга ады Гарабаглу (јенә орада).

КӨДӘКЛИ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында (инди Арташат р-нунда) кәнд ады [133, 58]. Башга ады Кичик Дәлиләр (јенә орада). 1919-чу илдә әhалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1945-чи илдә кәнд ермәничә Мргаван адландырылмышдыр. Газахларын Кәдәкли тајфасынын адындандыр.

КӨДӘКЛИ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Корус р-нунда) кәнд ады [133, 58]. XIX әсрин сонларындан сонра мәнбәләрдә ады чәкилмир. Сәлчуг оғузларынын Хәләч тајфасынын Көдәкли голунун адыны әкс етдирир.

КӨДӘКЛИ - ЗИЖГАН - Јелизаветапол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады (133) XX әсрин әввәлләриндә кәнд дағылмышдыр.

КӨЗӘЛДӘРӘ - Гугарк р-нунда кәнд ады. Дикәр ады Ибраhимли. Кечмишдә Ханчығаз да адланмышдыр [20, 318]. 1988-чи илдә әhалиси Азәрбајчана говулмушдур. Көзәлдәрә көзәл көрүнүшлү, тәбиәтчә чәлбедичи дәрә мә'насындадыр. XI әсрә аид ермәничә мәнбәдә Ван көлүнә төкүлән бир чајын Көзәлдәрә чајы (ермәничә Тхачур) адландығы гејд олунур (110,126). Көзәлдәрә адлы јајлаг јери XYI әсрдә Иранда Султанијјә јахынлығында варды (160, 174).

КӨЗӘЛДӘРӘ -Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады (133, 58) 1590-чы илдән мә'лумдур. (169,240). 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наhијәсиндә кәнд ады кими гејд олунмушдур (23, 137). Башга ады Кичикли (јенә орада). 1918-чи илдә кәндин әhалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Варданик адландырылмышдыр. Һәмин гәзадакы Көзәлдәрә дағынын адындандыр.

КӨЗӘЛДӘРӘ - Арарат р-нунда кәнд ады. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишләр. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Гехадзор адландырылмышдыр. Дикәр гәдим ады Ниг.

КӨЗӘЛДӘРӘ - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Корус р-нунда) кәнд ады (133). 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

КӨЗӘЛДӘРӘ - Әләјәз дағындан башланан 30 км. узунлугда дәрә адыдыр. Орадан ахан чај да Көзәлдәрә адланыр (уз. 34 км.).

КӨЗӘЛДӘРӘ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады (133, 58). Мәнбәдә Көзәлдәрә-Татар (јә'ни азәрбајчанлы) да адланыр (јенә орада). 1918-чи илдә әһалисинин бир һиссәси (200) мәсчидә долдурулуб јандырылмыш (6, 175), дикәр һиссәси Түркијәјә көчмүшдүр. Һазырда хараба кәнддир.

КӨЗӘЛДӘРӘ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады (133, 58).

КӨЗӘЛДӘРӘ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында чај ады (133, 58). Газах р-нунда Көзәлдәрә чај ады (133, 58) илә мәнача ејнидир.

КӨЗӘЛДӘРӘ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады (133, 58). Мәнбәдә һәм дә Көзәлдәрә-Ермәни дә адланыр (јенә орада). XX әсрин 30-чу илләриндә кәнд ермәничә Гехадир адландырылмышдыр (60, 73).

КӨЗЛҮ - Ирәван губернијасынын Елмиадзин гәзасында кәнд ады (133, 52). 1950-чи илә аид мәнбәдә "Көзлү мәзрәси" кимидир [169, 248]. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәндә ермәничә Ахунк адландырылмышдыр. XVIII әсрин әввәлләринә аид ермәничә мәнбәдә Гозлу кимидир (6,368) "Көзлүбулаг мәзрәси" адындан гысалтмадыр.

КӨЗЛҮБУЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады. Дикәр ады Ај- Тогмуш (170,145).

КӨЗЛҮБУЛАГ - 1728-илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады (23,112). " Кәндин башга ады Тәкнәбулагдыр (јенә орада).

КӨЗЛҮ КӘМӘРЛИ - Ирәван губернијасынын Елмиадзин гәзасында кәнд ады. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. "Көзлү (кәнди) јахынлығында Кәмәрли (кәнди)" мә'насындадыр. Гәдим түрк мәншәли Кәмәр тајфасынын адыны әкс етдирир. Бах: Кәмәрли.

КӨЈАББАС - Ирәван губернијасынын Шәрур Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады(133, 59). 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.(1922-чи илдә әһакли кери гајытмышдыр). Әсли Көј Аббас, јә'ни "Аббас көјү (кәнди)". Түркчә көј "кәнд" вә Аббас шәхс адындан ибарәтдир. 1948-чи илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр.

КӨЈБУЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә Көзлүбулаг кәндинә мәхсус мәзрә иди (23,135).

КӨЈБУЛАГ - Ирәван губернијасы Новобајазид гәзасында Еличә кәндинин малдарларына мәхсус јурд јеринин ады (136,34)

КӨЈӘГЫЛ - 1950-чи илдә Рәван әјаләтинин Карпи наһијәсиндә кәнд ады (169,211). "Көјбулаг- ағыл" (јә'ни Көјбулаг үстүнләки гојун ағыллары) адындан гысалтмадыр.

КӨЈДӘРӘ - Масис р- нунда кәнд ады.1948-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүш вә ермәничә Гукасаван адландырылмышдыр. Азәрбајчан дилиндә көј (көллүк, јашыллыг мә'насында) вә дәрә сөзләриндән ибарәтдир.

КӨЈӘРЧИЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләти Карби наһијәсиндә кәнд иди.(23, 96). Печенегләрин Кујерчи тарласынын адынын әкс едилир. Бах: Көјәрчин-.Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Ичеван р-нунда) кәнд ады [133]. 1950-чи илдә кәнд ләғв едилмиш, әһалиси гоншу Салаһ кәндинә вә Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр [20, 78]. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Кагызман даирәсиндә ики Көјәрчин кәнди вә Көјәрчин дағы [133], ,Азәрбајчан да Көјәрчин-Вејсәлли (Чәбрајыл р-ну) топонимләри илә мәншәчә ејнидир. XIX әсрдә

Гафгазда Көјәрчин адлы алты кәнд варды [133] Топонимләрдә "Көјәрчин"сөзү ики мә'нададыр. Бә'зи кичик, гајалы дағ адларында (мәсәлән,Гобустанда Көјәрчин дағы) бу сөз мәһз көјәрчин гушунун ады илә, бағлыдыр. 2.Гәдим түрк мәншәли тајфа адыдыр. IX әсрдә Чәнуби Шәрги Авропада печенегләрин Кујәрчи тајфасынын ады мә'лум олдуғуна көрә [бах:109] белә нәтичәјә кәлмәк олар ки, еранын әвәлләриндә һунларын тәркибиндә Чәнуби Гафгаза кәлмиш печенегләрин ичәрисиндә Кујәрчи тајфасы да варды [бах:79]. Бах: Бечини.Лакин сонралар данышыгда бу етноним таныш көјәрчин гушунун ады илә гарышдырылмыш вә топонимләрдә дә әксини тапмышдыр.

КӨЈӘРЧИН - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында хараба кәнд ады [133,58].

КӨЈӘРЧИН - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады (133).1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

КӨЈӘРЧИН -Ирәван ханлығынын Талин маһалында кәнд ады (159) 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр (јенә орада).

КӨЈӘРЧИНГАЛА - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сора кәнд дағылмышдыр. Јахынлыгдакы "Көјәрчингала"сынын ады илә адланмышдыр. Галанын ады исә ики чүр изаһ едилә биләр: 1) гала харабалығында көјәрчин гушунун јува салмасына көрә; 2) Гәдим түрк-мәншәли Кујәрчи тајфасынын адыны әкс етдирир. Бах:Күјәрчилу.

КӨЈӘРЧИН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 130).

КӨЈӘРЧИНЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23,130). Башга ады Бәбирлу" (јенә орада).

КӨЈЈОХУШ - Спитак р-нунда кәнд ады. 1828-1829-чу илләрдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Сараланч адландырылмышдыр. Азәрбајчан дилиндә көј (көјлүк, јашыллыг мә'насында) вә јохуш (јамач мә'насында) сөзләриндән ибарәтдир.

КӨЈКӘНД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә мәзрә ады (23,109).

КӨЈКИЛСӘ - Ирәван ханлығынын Гырхбулаг маһалында кәнд ады. [159]. 1590-чы илдән мә'лумдур [169,60]. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмушду (11,164). 1922-чи илдә бир һиссәси кери гајытмышдыр. 1935-чи илдә кәнд ермәничә Капутан (әсли фарсча *кабуд*-"көј") сөзүндән адландырылмышдыр. 1949-чу илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. XVIII әсрин әввәлләринә аид ермәничә мәнбәдә чәкилир. (150, 362). Әсли Көј Килсә: Түркчә көј "кәнд" вә килсә сөзләриндән ибарәт олмаг е'тибарилә "Килсә кәнд" мә'насындадыр.

КӨЈКҮНБӘД - Ирәван ханлығынын Зәнкибасар маһалында кәнд ады (159). 1590-чы илдән мә'лумдур. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1922-чи илдә әһалинин бир һиссәси кери гајыдараг ермәниләрлә гарышыг јашамышдыр. 1946-чы илдә кәнд ермәничә "Теханист адландырылмышдыр. 1948-чи илдә азәрбајчанлы әһали Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. Арарат әјаләтинин бәјләрбәји. Әмиргунә ханын (1605-1625). Анадолудан кәтирдији ермәни аиләләринин јерләшдирилдији кәндләрдәндир. (135,70). Бах Колара. Көј күнбәз дә адландырылмышдыр. Орадакы көј рәнкли кашы илә бәзәдилмиш күнбәзли мавзолејин адындандыр.

КӨЈРАНУС - 1728-илдә Ирәван әјаләтинин Мәзрә наһијәсиндә кәнд ады. [170,15].

КӨЈСУ - Ирәван губернијасынын Новобојазид гәзасында кәнд ады (133, 59) 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Әсли Көј-Су. Түркчә көј"кәнд"вә су (чај) сөзләриндән ибарәт олмаг е'тибарилә "Чај кәнд" мә'насындадыр.

КӨЈНӘРЛИ - 1728-чи илдә Ирәванда мәним Игдыр наһијјәсинә мәзрә ады (23,69)

КӨЈ СЕЈИД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндәкәнд ады (23, 43).

КӨЈТАЛА - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ерmәнистанын Диличан р-нунда) кичик кәнд ады.(133) XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг кәнд ләғв едилмишдир (20, 76).

КӨЈУЛУС - Ирәван ханлығынын Сүрмәли маһалында кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.(159). Орта әсрләрдә Анадолуда јашамыш Боз Улус елинин адыны әкс етдирир.

КӨЈЧӘ - Әрмәнијә әразисиндә көлүн ады. Дәниз сәвијјәсиндән 1916 м. јүксәкликдәдир. Бах: Көјчә маһал ады.

КӨЈЧӘ - Ирәван ханлығынын маһалларындан биринин ады.Индики Ермәнистан әразисиндә гәдимдән Азәрбајчан түркләринин јашадыглары бөлкәләрдән биридир.Илк дәфә 488-чи илдә Албан килсә јығынчағында Когчај (Көјчә һидронимнинин гәдим ермәничә јазылышыдыр) кешишинин иштирак етмәси гејд олунмушдур. Шаһ I Исмајылын 1510-чу илә аид фәрманында "Көјчә маһалы"ифадәси ишләдилмишдир. [134,177]. Көлүн "Көјчә" адланмасы XII-XIII әсрләрә аиддир. " Китаби Дәдә Горгуд" епосунда "Көкчә тенгиз" кимидир (27, 110). 1386-чы илдә Әмир Тејмурун (Тејмурләнкин) Чәнуби Гафгаза һәрби сәфәри илә әлагәдар олараг мәнбәдә "Көкчә Тенгиз" (33,11). Һәмдуллаһ Гәзвинин әсәриндә (XIVәср), Гекчә тенгиз, 1548-чи илә аид мәнбәдә (134,179) "Гокча денгиз" формасындадыр. Көлүн бу ады онун сујунјн ачыг һавада көј (мави) рәнкә чалмасы илә әлагәдардыр. Ермәничә көлүн ады V әсрдә Гелам дәнизи кимидир (Мојсеј Хоренаси, II, 46) Бу ад ермәни мәнбәләриндә XVII әсрә гәдәр ишләдилмишдир. XIV әср ермәни мүәллифи "Гегам дәнизи" [107, 343], XVII әср мүәллифи исә "Гелам көлү" ифадәсини ишләтмишдир [46, 202]. XVIIәср ермәни тарихчиси Аракел Тәбризинин әсәриндә лә "Гегам" (әсли Гелам, ермәни дилиндә гәдимдән "л" сәси "ғ" кими тәләффүз едилдијинә көрә) дәнизи формасындадыр (57,494). Лакин XVII әсрин әввәләринә аид башга бир ермәничә мәнбәдә [150,360] Көјчә маһалы "Көл олан"-адландырылмышдыр. Орта әсрләрин ермәни мүәллифләри бу көлү һәм дә "Гегаркуни көлү" [150, 361], Көјчә маһалыны исә "Гегам өлкәси " [57, 92] адландырырлар. (Албан тарихиндә "Гегам вилајәти", "Албан тарихи" I-чи китаб 16-чы фәсил). Гегаркуни (әсли Геларкуни)вә күрчү мәнбәләриндә Көјчә көлү вә маһалы үчүн ишләдилән Келакуни (XIII әср әрәб тарихчиси Ибн Әл-Әсирин әсәриндә-Килкун) әслиндә ејни адын мүхтәлиф формаларыдыр вә мәншә е'тибарилә гәдим түрк мәншәли гол (көл) сөзүндән јаранмышдыр. Гелакуни ер әв. VIII-VII әсрләрдә урартулуларын Көјчә маһалыны ифадә етмәк үчүн ишләдикләри Келакуни ады илә бағлыдыр.

Көлүн ермәничә "Севан" адландырылмасы орта әсрләрә аиддир. Биз әввәлләр јанлыш олараг көлүн урарту дилиндә сује "су" вә бу дилдән ермәни дилинә кечмиш тсов-"су" сөзүндән ибарәт олдуғуну јазмышдыг. Әслиндә "Севан" ады ермәничә "Севванг" адынын фонетик формасыдыр. XIX әсрин орталарына аид русдилли мәнбәдә көлүн ады "Севанг" кими гејд олунмушдур (136,2). И.Шопен дә көлүн адыны Севанг кими јазмышдыр (159, 10). Көлүн ичәрисиндә (шәрг тәрәфиндә) "Ада" адланан кичик ада вардыр. Бураныи Ада адландығыны XVIII әсрин әввәлләриндә јашамыш ермәни мүәллифинин өзү јазыр [150, 360]. Гејд едилмәлидир ки, XI әсрдә Анадолуда Ван галасындан шәргдә бир гала да "Севан" адланырды [110,128]. 697-чи илә аид һадисәләрдә бу Севан "Албан тарихи"ндә дә гејд олунур (Албан тарихи, III китаб, 13-чү фәсил). Адада Азәрбајчан түркләри тәрәфиндән Гаравәнк, ермәниләр тәрәфиндән Сев-ванк ("Гаравәнк" адынын тәрчүмәси) монастыры вардыр. Бу монастырын јерләшдији ада илк дәфә XI әср ермәни мәнбәјиндә [142, 58] вә сонра XVII әсрдә Аракел Тәбризинин әсәриндә "Севан адасы" адландырылмышдыр. Һәмин килсә XVII-XVIII әсрләрдә Ечмиадзин килсәсинин әмри илә күнаһкар е'лан олунмуш монахларын сүркүн јери иди (150.397, гејд 192). Мәсәлән, XVII әср ермәни мәнбәјиндә дејилир ки, Ечмиадзин коталикосу Акоп Севан тәркидүнјасына башы гырхылмыш вә ајаглары гандалланмыш монах көндәрмиш-

ди (90, 105). 1930-чу илдә "Көјчә" ады фәрманла "Севан" адландырылмышдыр. Көјчә маһалы тарих боју әһалиси Азәрбајчан түркләриндән ибарәт бөлкә олмушдур. Тәсадүфи дејил ки, һәтта XVIII әсрин орталарындан бу маһал Ечмиадзин килсәсинин јох. Кәлбәчәр р-нундакы Хотавәнк монастырынын тә'сир данрәсинә дахил иди [150, 360]. Мараглыдыр ки, XVIII әсрин I јарысында Көјчә көлүнүн ичәрнсиндәки, Гаравәнк (ерменичә Севванк) монастырынын нәзарәт етдији кәндләр Азәрбајчан түркләринин јашадыгы мәнтәгәләр иди: Камахи,Батакал, Пшмакал, Буғдатәпә, Гарадаулу, Портак, Коратаг, Озан,Тегги вә б. [150, 361]. Ерменнчә јазылдығына көрә тәһриф олунмуш бу кәнд адларынын һамысы түрк мәншәлидир. Албан тарихчиси 697-чи илә аид мә'луматда јазыр ки, Көјчәнин ичәрисиндә адада галаны тутдугдан сонра Мәрван ибн Мәһәммәд "орадан о Әрмәнијәјә кечиб Бизанс вә ермәни гошунларыны мәғлуб етди" ("Албан тарихи" III китаб, 13-чү фәсил).

КӨЈЧӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјалэтинин Ширакел наһнјәсиндә кәнд ады (23,125).

КӨЈЧӘ - Ирәван ханлығынын Көјчә маһалында кәнд ады [159] 1590-чы илдән мә'лумдур. Дикәр ады Суачыр [169,331]. 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалнсн говулмуш вә харичдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1969-чу илдә кәнд ермәничә Анушаван адландырылмышдыр. Көјчә көлүнүн адыны экс етдирир.

КӨЈЧӘБӘЈЛИ - 1590-чы илдә Рәван әјалэтинин Ирәван гәзасында кәнд ады [169,62].

КӨЈЧӘБИНӘК - 1728-чи илдә Ирәван әјалэтинин Гырхбулаг наһнјәсиндә кәнд ады [170,23). "Әһали Нәчили чамаатындандыр". (Јенә орада).

КӨЈЧӘЛИ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады (133, 59). 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Кәнд XIV-XVI әсрләрдә Анадолуда јашамыш түркмәншәли Јерук тајфа бирләшмәсинин Којчәли голунун [34,186], ја да һәмин әсрләрдә Анадолунун Варсаг тајфасынын Көјчәли голунун [34,304] мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Гејд едилмәлидир ки 1588-чи илә аид мәнбәдә Гарабағын "Отуз ики улусунда" јашајан бир ел дә Көјчәли адланырды. [167].

КӨЈЧӘЛИ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады (133, 59). Мәнбәдә Гекчалу кимндир (јенә орада).

КӨЛ - Ирәван ханлығынын Көјчә маһалында (инди Мартуни р-нунда) кәнд ады. 1935-чи илдә кәнд ермәничә Личк адландырылмышдыр. 1948-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјалэтинин Көјчә наһијәсиндә Көнүлкөл вә Чамалкәнд адлары чәкилмишдир. [170,12].

КӨЛ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында (инди Веди р-нунда) кәнд ады (133, 59). 1949-чу илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд дағылмышдыр.

КӨЛ АЈСОР - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133, 59] 1949-чу илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд дағылмышдыр. "Ајсор-көл", јени "Көл јахынлығында јерләшән Ајсор" мәнасындадыр. Бах: Әләкли.

КӨЛГАТ - Артик р-нунда кәнд ады. 1878-чи илдә әһалиси говулмуш вә ермәни јерләшдирилмишдир (6, 175). 1948-илдә кәнд ермәничә Гсханист адландырылмышдыр.

КӨЛГАТ - Артик р-ну әразисиндә көл ады.

КӨЛДАШ - 1728-чи илдә Ирәван әјалэтинин Сүрмәли наһијәсиндә кәнд ады [23,63]

КӨЛДӘК - 1728-чи илдә Ирәван әјалэтинин Мәзрә наһијәсиндә кәнд ады [23,62].

КӨЛӘДӘК - 1728-чи илдә Ирәван әјалэтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [170, 16]. Колатаг адындан тәһрифдир. Азәрбајчан дилинин диалектләриндә

кола "бујнузсуз кечи", "хырда бујнузлу һејван" вә јатаг (гышлагда хырда бујнузлу һејванларын сахландығы јер) сөзләриндән ибарәтдир.

КӨЛКӘНД - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди ермәнистанын Красносело р-нунда) кәнд ады [133]. 1988-чи илдә кәндин әһалиси азәрбајчана говулмушдур. Әсли Гулкәнд.Гыпчагларын кул (гул) тајфасынын адыны әкс етдирир.

КӨЛКӘНД - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [133, 59]. 1728-чи илә анд мәнбәдә Көјчә наһијәсиндә кәнд кими гејд олунур (23, 56). 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Әсли Гулкәнддир. Мәншәчә гыпчагларын кул (гул) тајфасынын адыны әкс етдирир. Азәрбајчанда чохлу Гуллар кәнд адлары илә мәншәчә ејнидир.

КӨЛКӘНД - 1728-чи илдә Ирәавн әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 127).

КӨЛКӘШ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады (23, 121).

КӨЛӘЛИ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [133]. 1878-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1847-чи илдә кәнд ермәничә Нораберт адландырылмышдыр. Кәтирилмә аддыр. Анадолуда Күр чајынын јухары башында "Көләсују" адлы јер вардыр, чүнки орада Банардағ, Тагатәпә вә Буғатәпә дағларындан кәлән үч су Аллаһәкбәр дағындан кәлән Кимискар-Су илә бирләшәрәк көл әмәлә кәлир. "Көләсу"нун әтрафы орта әсрләрдә малдар елләрин гышлаг јери иди.

КӨЛЗИЈАРӘТ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында дағ ады [133,59]. Дағ һәм дә "Зијарәт" адланмышдыр, чүнки орада гәдим ситајиш јери варды. "Көллү Зијарәт дағы" мә'насындадыр.

КӨЛЈАЗЫ - 1468-чи илдә Капан вилајәтинин Сисәчан наһијәсиндә кәнд ады [134,168]. XVI әсрдә Дәстәкирд кәндинин мәзрә (әкин) јери иди [135,198].

КӨЛЛҮ - Амасија р-нунда кәнд ады. 1989-чу илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. 1990-чы илдә кәнд ермәничә Арденис адландырылмышдыр. Кәндин әразисиндә һәгигәтән көлмәчә вардыр.

КӨЛЛҮГЫШЛАГ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан р-нунда) кәнд ады [133]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. "Көл олан гышлаг" мә'насындадыр.

КӨЛЛҮЗӘМИ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады [133]. XX әсрин әввәлләриндә кәнд дағылмышдыр.

КӨЛЧИГИН - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133, 59]. XIX әсрин сонларындан сонра ады чәкилмир. "Көл јанындакы Чигин кәнди" мә'насындадыр. Сәлчуг оғузларынын Чигин тајфасынын адыны әкс етдирир. Бах: Чигин. Бәлкә дә топоним Азәрбајчан дилиндә көл вә түрк дилләриндә чигин - "чајын дөнкәси" [126,615] сөзләриндән ибарәтдир.

КӨРДӘК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк наһијәсиндә кәнд ады [23,116].

КӨРКӘНДИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Көјчә наһијәсиндә кәнд ады [23,55].

КӨРҮЧҮӨРӘН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Көјчә наһијәсиндә кәнд ады (23,56).

КҮДҮЛАБАД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады (23,91). "Әһалиси Гузукүдәнли чамаатындандыр" (јенә орада).

КҮКӘРЧИЛҮ 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [170,68]. Печенегләрин Кукерчи тајфасынын адыны әкс етдирир. Бах: Көјәрчинли.

КҮЗҮТ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ағчагала наһијәсиндә кәнд ады [169,191]. Еһтимал ки, күз - "пајыз отлағы" (күзләк) сөзүндәндир.

КҮКӘНДИЗ - 1728-чи илдә Рәван әјаләтинин Вади (Веди) наһијәсиндә кәнд ады (170. 10). Мә'насы мә'лум олмајан "Күкән" вә фарсча диз "гала" сөзләриндән ибарәтдир.

КҮЛАБИ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады. XIX әсрин сонларындан сонра мәнбәләрдә кәндин ады чәкилмир. [133. 71] XIX әсрдә Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында Күлаби дағ (133. 71) адыландыр. Еһтимал ки, кечмишдә палтар јумаг үчүн истифадә олунан килабын чыхарылдығы јерин адыдыр.

КҮЛАБЛЫ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында (инди Ермәнистанын Абаран р-нунда) кәнд ады [133. 70] XIX әсрин 70-чи илләриндә кәндә ермәниләр мәскунлашмыш вә азәрбајчанлылар сыхышдырылыб чыхарылмышдыр. 1886-чы илдә кәндин әһалиси ермәни иди. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Дзорагјуг адландырылмышдыр. XVIII әсрин әввәлләринә аид ермәничә мәнбәдә Күлабудур [150,365]. Азәрбајчанда Күлаблы дағы вә Күлаблы кәнди (Ағдам р-ну) адлары илә мәншәчә ејни олса да мә'насы мә'лум дејил.

КҮЛАБЛЫ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Шәмшәдил р-нунда) кәнд ады [133].

КҮЛБУДАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады [23.50]. "Башга ады Кетус (јенә орада). Бах: Кетус Әсли Гул Будаг.

КҮЛӘКӘРӘК - Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында (инди Ермәнистанын Степанован р-нунда) кәнд ады [99,418]. XIX әсрин орталарында кәнддә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1887-чи илә аид мә'лумата көрә кәндин әһалиси ермәни иди [99,418]. Әсли Кол Әкәрәк. "Кол (кәнди) лығында Әкәрәк (кәнди) " мәнасындадыр. Бах: Әкәрәк.

КҮЛӘР -Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында булаг ады (133. 70).

КҮЛӘҺМӘД - Ирәван ханлығынын Дәрәкәнд-Парченис маһалында кәнд ады [159] XIX әсрин орталарындан сонра мәнбәләрдә кәндин ады чәкилмир. Әсли: Гул Әһмәд.

КҮЛКӘНД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинини Карби наһијәсиндә кәнд ады [23,94]. Масдара кәндинин јахынлығында јерләшир." (јенә орада)

КҮЛЛҮБУЛАГ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында (инди Гукасјан р-нунда) кәнд ады [133. 70]. Зағагышлагда адланмышдыр [23, 129]. 1878-чи илдә кәндин азәрбајчанлы әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир (6. 169). 1946-чы илдә кәнд ермәничә Вардахпујр адландырылмышдыр.

КҮЛЛҮБУЛАГ - XIX әсрин сонларында Гарс әјаләтинин Гарс даирәсиндә.. (инди Амасија р-нунда) кәнд ады (133, 70). 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

КҮЛЛҮДӘРӘ - Гугар р-нунда кәнд ады. Бах: Моллагышлаг.

КҮЛЛҮДОҒАН - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133] XX әсрин әввәлләриндә кәнд дағылмышдыр. Әсли Күллү Доған (јахуд Тоған).

КҮЛЛҮДҮЗ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады (133, 70). 1946-чы илдә кәнд ермәничә Вардовит адландырылмышдыр. 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

КҮЛЛҮК - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. Әсли Күһүллүк. Азәрбајчан дилиндә күһүл (фарс дилиндән кечмәдир) "јашамаг үчүн јералты ев", "јералты кедиш јолу" вә -лүк шәкилчисиндән ибарәтдир. Кәнд јахынлығында күһүлләри олан гајанын - "Күһүллүк"үн адыны әкс етдирир.

КҮЛЛҮК - Ирәван ханлығынын Сүрмәли маһалында кәнд ады [159]. 1919-чу илдә әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. Әсли; Күһүллүк.

КҮЛЛҮТОП - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин "Ағрыдағ тәрәфдә олан јајлаг ады" [23, 71].

КҮЛЛҮТАП - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [170,20].

КҮЛЛҮЧӘ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [133, 70]. 1728-чи илдән мәлумдур. [170,14] XIX әрин орталарындан сонра кәндли ады мәнбәләрдә чәкилмир. Күл-чичәкли јер мә'насындадыр.

КҮЛЛҮЧӘ - Абовјан р-нунда кәнд ады. 1590-чы илдән мә'лумдур. [169,58]. 1978-чи илдә кәнд ермәничә Тсовк адландырылмышдыр.

КҮЛЛҮЧӘ - XIX әсрдә Гарс әјаләтиндә (133, 70) сонра Амасија р-нунда кәнд ады 1728-чи илдән мә'лумдур [23,64] Дикәр ады Күлаблы. 1989-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

КҮЛЛҮЧӘ - Спитак р-нунда кәнд ады. XVII әсрдән мә'лумдур. [150,365]. XIX әсрин 90-чы илләриндә кәнддә Түркијәдән кәлмә ермәниләр дә јерләшдирилдикдән сонра әһали гарышыг јашамышдыр. 1918-1919-чу илләрдә азәрбајчанлылар сыхышдырылыб чыхарылмышдыр. 1945-чи илдә кәнд ермәничә Сарыһарт адландырылмышдыр.

КҮЛЛҮЧӘ - Ирәван ханлығынын Гырхбулаг маһалында кәнд ады [159] . XX әсрин әввәлләринә аид мәнбәдә Ирәван гәчзасында Күллүчә кимидир (133, 154). 1590-чы илә аид түркчә мәнбәдә ады чәкилир [169,58]. 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәјә көрә Екнәдуз (бах: Ијнәдуз) кәндиндән Күллүчә адлы јердә јаранмыш мәнтәгәдир [170,32].

КҮЛЛҮЧӘ - Абаран р-нунда кәнд ады. 1728-чи илдән мә'лумдур. [170,123]. Мәнбәдә кәндин һәм дә Күнејкәнди, һәм дә Әрикли адландығы гејд олунмушдур [170,123]. 1878-чи илдә әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир (6, 176) 1946-чы илдә кәнд ермәничә Варденик адландырылмышдыр.

КҮЛЛҮЧӘ - 1728-чи илдә Ирәван әһаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [170,124]. Мәнбәдә кәндин Күкүртлү кәндинә мәхсус мәнтәгә олмасы гејд олунур (јенә орада).

КҮЛЛҮЧӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә кәнд ады [23,46]. "Әһалиси Дүмбүли чамаатындандыр. (јенә орада).

КҮЛЛҮЧӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә Әрнкли (башга ады Күнејкәнд) кәндинин башга ады [23,126].

КҮЛЛҮЧӘЛИ МӘЗРӘСИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады [170,121] .

КҮЛТӘПӘ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады (133, 71).

КҮЛҮСТАН - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында (инди Гукасјан р-нунда) кәнд ады. XIX әсрин 70-чи илләриндә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1886-чы илә аид мә'лумата көрә кәндин әһалиси ермәниләр иди. Азәрбајчан дилиндә күһүл (фарсча кевил, кеһил сөзүндән) - "сүн'и сурәтдә газылмыш јералты ев", "јералты сығыначаг" сөзүндәндир (Ширванда вә Абшеронда һәтта XIX әсрин сонларына гәдәр јералты ев - "күһүл", јахуд "күһүл ев" адланырды. Бах: А.Н.Мустафајев. Ширванын мадди мәдәнијјәти. Бакы,1977, с. 31). Данышыгда тәһриф формасы олан күл (күһүл-күүл - күл-күл) вә Иран мәншәли стан - "јер" сөзләриндән ибарәтдир. Азәрбајчанда еркән орта әсрләрин сонларындан мә'лум олан ики Күлүстан (әсли Күһүлүстан) гала адлары илә мә'нача ејнидир. Тарихи әдәбијјатда бу галаларын адларынын јанлыш изаһы (онларын куја "күл", "чичәк" сөзүндән ибарәт олмасы) илә әлагәдар олараг гысача мә'лумат вермәк мәгсәдәујғундур. 1. Шамахы р-нунда һәм дә "Гыз галасы" адланан Күлүстан галасы (галада һәгигәтән јералты биналар вардыр). Мәнбәләрдә ады - XI әсрдән чәкилсә дә, онун 500-чү илдә Албан чары III Вачаганын гызы үчүн тикилдији гејд олунур. (А.П.Фитуни. О некоторых народных легенд о кладе Александра Македонского в Ширване. Известия общества обследования и изучения Азербайджана, N4, Баку, 1927, с.187). Галанын адынын һәгигәтән дә кевил, күһүл сөзүндән ибарәт олмасы онун 1063-чү илә аид мәнбәдә Кевилмијан ("Ортасы күһүл" мә'насында, һәгигәтдә дә бу галада күһүл дүз дағын зирвәсиндәдир) адлан-

масы да тәсдигләнир. (В.Ф.Минорски. История Ширвана и Дербента, М. 1963, с.56). 2. Күлүстан адлы дикәр гала Дағлыг Гарабағда, индики Коранбој р-нунда јерләшир. Бу галанын ады илә XVIII әсрдә Дағлыг Гарабағын бир мәликлији дә Күлүстан адланырды. Муровдағын шималында, Инчәчајын саһилиндә дағ башында харабалығы галмыш бу галанын (бах: 133, 70) да јералты отаглары (күһүлләри) вардыр. Диггәтәлајигдир ки, бу гала нағылларымызда, мәсәлән, "Һатәм ханын нағылында ("Азәрбајчан нағыллары" II ч.с. 32,44) ады чәкилән "Күлүстани-Ирәм"дир. (XVIII әср мүллифи Мирзә Јусиф Нерсесов галанын јерләшдији дағы мәһз "Күлүстан-Ирәм" дағы кими гејд етмишдир). Бу галанын јерләшдији дағын әтрафы һәгигәтдә дә мәнзәрәли вә көзәл олдуғуна көрә орта әсрләрдә ашыглар тәрәфиндән тә'рифләнмишдир: Гурбанинин "Тамашаја кәләр чәми Күлүстан" (тәдгигатчылар бу адын хүсуси исим олдуғуну билмәјәрәк ону кичик һәрфлә "күлүстан" кими јазырлар) мисрасы да буна ишарәдир. Топонимин Ирәм һиссәси Низами Кәнчәвинин "Хосров вә Ширин" поемасында Һирәм кими олмуш, лакин поеманын сонралар үзүнү көчүрмүш катибләр "Чирәм" кими јазмышлар. Шаирин поемасында "Чирәм чөлү" ады әслиндә "Һирәм чөлү" (дәгиги "Ирәм чөлү") кими бәрпа едилмәлидир. Тәәссүф ки, низамишүнасларымыз белә мәсәләләрдән хәбәрсиздиләр. Һәр үч Күлүстан топоними Чулфа р-нундакы XVII әсрә аид Күлүстан гүлләсинин ады илә мә'нача ејнидир.

КҮМБӘЗ - Ирәван ханлығынын Абаран маһалында кәнд ады [159]. 1590-чы илә аид мәнбәдә Күмбәзли кимидир. [169]. 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [159] . Фарс дилиндә күмбәд (күмбәз) "сәрдабә", "мәзар үстүндә гүлләвари тикинти" сөзүндәндир. Иранда бу сөздән дүзәлмиш 26 кәнд ады вардыр. (145,59-60). Азәрбајчанда Күмбәздағ (Губадлы р-ну) топоними илә мә'нача ејнидир.

КҮМБӘЗЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады [23,109]. Мәнбәдә кәндли Бәкташ Шабан оғлуна мәнсуб олмасы көстәрилир (јенә орада).

КҮМБӘЗЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [23, 124].

КҮМБӘТ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады [133]. XIX әсрдә Тифлис губернијасынын Ахалсих гәзасында Күмбәтдағ ады, (133) Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында Күмбәт кәнди [99,408], Гарс әјаләтинин Гарс даирәсиндә Күмбәт [133] адлары илә мә'нача ејнидир. XVII әсрин орталарына аид ерменичә мәнбәдә Алакөз - Гарс - Даш Каја карван јолу үстүндә, Шәрги Анадолуда Күмбәт мәнтәгә ады чәкилир. [91,27]. XVIII әсрин әввәлләринә аид мәнбәдә исә Ирәван ханлығы әразисиндә Күмбәтли кәндинин ады гејд олунур. Ороним дағын кәлләсинин күмбәз формалы олмасыны билдирир.

КҮМРҮ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [133]. 1728-чи илә мәнбәдә Ширакел наһијәсиндә гејд олунур [23,124]. 1837-чи илдә Александропол адландырылмышдыр. XIX әсрин II јарысында губернијанын Александропол гәзасынын мәркәзи олмушдур. 1924-чү илдә Ленинакан, 1990-чы илдә Кумајр адландырылмышдыр. 1728-чи илә аид түркчә мәнбәдә Кумри кимидир. [170,122]. Гәдим формасы Кәмәр (јахуд Гәмәр), ерменичә тәләффүс формасы Кумајр. Ер. әв VIII әсрдә шималдан Чәнуби Гафгаза, о чүмләдән индики Ерменистан әразисинә кәлмиш гәдим түрк мәншәли кәмәр јахуд гәмәр (антик мәнбәләрдә киммер) тајфасынын адыны әкс етдирир. Күмрү (ерменичә тәләффүзү Кумајр) топониминин Кәмәр етнониминдән и барәт олдуғуну елә ермәни тарихчиләри јазмышлар. Лакин онлар кимерләри ирандилли тајфа сајдыгларына көрә бу ады дәјишдирмирләр.

КҮМҮШ - Ирәван ханлығынын Дәрәчичәк маһалында (инди Раздан р-нунда) кәнд ады (159). 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ерменләр јерләшдәрилмишдир. 1728-чи илә аид мәнбәдә Әһмәд адлы бәјин (мүлкәдар)-ын кәнди кими гејд едилир [170, 28]. Гәдим ады Карен (әсли Карин) олмушдур. (46,192). Кәтирилмә адыр. Анадолуда Кумис ја да Хумус [366,199] маһа-

лындан кәлмә аиләләрин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Орта әсрләрдә Иранын шимал-шәргиндә Реј вә Нишапур арасында бир әјаләт дә Кумис адланырды.

КҮМҮШ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг нaһијәсиндә кәнд ады. (23,79). "Кәндин башга ады Дәмәшгдир" (јенә орада).

КҮМҮШХАНА - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәлјәз гәзасында кәнд ады (133, 71) 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. 1922-чи илдә бир һиссәси кери гајытмышдыр. Әһалинин һәрәкәти илә әлагәдар олараг кәтирилмә аддыр. Анадолуда Трабзон илә Әрзрум арасында орта әсрләрдә Ширван шәһәри јахынлығында [83,230] Күмүшхана шәһәри вә маһалы варды [46]. 1950-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр.

КҮМҮШЧҮК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [170,14]. Мәнбәдә кәнддә чәми 2 христиан аиләсинин јашадығы гејд олунмушдур (32,312).

КҮНДӘ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады (138). XIX әсрин сонларындан сонра мәнбәләрдә бу кәндин ады чәкилмир.

КҮНДОҒМУШ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады (23,122).

КҮНЕЈ - Јелизаветапол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Ичеван р-нунда) кәнд ады. 1935-чи илдә кәнд ермәничә Геташен, 1967-чи илдә Кирантс адландырылмышдыр. (Киран Товуз р-ну әразисиндә гәдим Албан галасынын адыдыр-бах: Итгыран). Күнеј дағынын адындандыр.

КҮНЕЈ - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Ичеван р-нунда) даг ады (133). Азәрбајчан дилиндә күнеј "дағын күндүшән, мешәсиз тәрәфи"сөзүндәндир. Кечмиш јајлаг јеридир.

КҮНЕЈВӘНК - Ирәван ханлығынын Дәрәләјәз маһалында кәнд ады (159). XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг дағылмыш вә кәнд ләғв едилмишдир. XIX әсрин әввәлләриндә Нахчыван әјаләтиндә вә Дәрәләјәздә јашамыш Һачысамлы тајфасынын мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмыш мәнтәгәләрдән (Саллы, Гозлуча, Хорбалы, Алакөз, Күнејвәнк, Гарагаја, Готур, Говушуг, Ајсасы вә Габаглы) биридир. (Сборник сведений о Кавказе, том III-с 247-248).

КҮНЕЈКӘНД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23,124). Кәнд Әилли вә күллүчә дә адландырылмышдыр.

КҮНЕЈКӘНД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ханзырәк наһијәсиндә кәнд ады (170,7).

КҮНЕЈТӘПӘ - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Диличан р-нунда) гышлаг ады (133) XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг кәнд ләғв едилмишдир.

КҮНЕЈПИРМӘҺӘММӘД - 1590-чи илдә Рәван әјаләтинин Әрмус наһијәсиндә кәнд ады. [169,252).

КҮНЕЈДӨВЛӘТЈАРЛЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абник наһијәсиндә кәнд ады [169,255).

КҮНЕЈПИРИЛИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абник наһијәсиндә кәнд ады. Дикәр ады Чамус дамы [169,257].

КҮНЕЈ ҺӘРКӘС - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зирзәмин наһијәсиндә кәнд ады (23,121). Әсли Күнеј Әркәз. Бах: Гузеј Һәркәс.

КҮНӘШЛИ - Басар Кечәр р-нунда кәнд ады. 1935-чи илә гәдәр ады Султанәли гышлаг (бах).

КҮНӘШЛИ - Нојемберјан р-нунда гышлаг ады. XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг кәнд ләғв едилмишдир.

КҮН-КОБИ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында хараба кәнд ады (133, 71).

КҮНКӨРМӘЗ - Иран губернијасынын Сүрмәли гәзасында ады (133, 71). Дикәр ады Пир-Оһан. Күнкөрмәз дағынын адындандыр.

КҮНКӨРМӘЗ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында дағ ады (133, 71). XIX әсрдә Чаваншир гәзасында Күнкөрмәз вә Шамахы гәзасында Күнкөрмәз дағ адлары (133) илә мә'нача ејнидир. "Күн дүшмәјән, гузеј јердә јерләшән дағ" мә'насындадыр.

КҮНКӨРМӘЗ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында хараба кәнд ады [133, 71].

КҮННҮТ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады (133, 71). Там ады Күннүт Чәфәрли (јенә орада). 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Нахчыванда Күннүт кәндинин ады илә мәншәчә ејни олса да мә'насы мә'лум дејил. Еһтимал ки, түрк дилләриндә күнет "дағын күндүшән тәрәфи" сөзүндәндир.

КҮНЛҮ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Зар наһијәсиндә кәнд ады [169,328].

КҮРЧҮЈОЛ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында (индики Гукасјан р-нунда) кәнд ады (133). XIX әсрин 70-чи илләриндә кәндин әһалиси говулмуш вә ерменилэр јерләшдирилмишләр. 1886-чы илә аид мә'лумата көрә кәндин әһалиси ермәни иди. XIX әсрдә Шимали Гафгазда Тер әјаләтинин Моздок даирәсиндә Курчи-Тубә дағ ады (133), Азәрбајчанда Оғуз (кечмиш Варташен р-нунда) Күрчәдағ (әсли Күрчәдағ) [133] , Гарс әјаләтинин Әрдаһан даирәсиндә Гурчибәк кәнди [133, 72] ады илә мә'нача ејнидир. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Гарс даирәсиндә Курчи хараба кәнд вә Зәнкәзур гәзасында Курчилу кәнд адлары (133, 149) да бу сыраја дахилдир. П.Н.Јагодынски XIX әсрин орталарында Губа гәзасында бир јајлағын адыны Сәнгәлә-Күрчү кими јазылмышдыр.Күрчү етноним илә бағлы дејилдир. Түрк дилләриндә *гурч*-"мөһкәм", "гүввәтли", јахуд *горчи, гурчи*- "султан гвардијасынын әскәри" сөзүндәндир. Азәрбајчанда Сәфәвиләр сүлаләси вахтында гвардија дөјүшчүсү гурчи (фарсча тәләффүз формасы горчи) адланырды. Гурчи гырмызы рәнкли папах гојмалы вә узун бығ сахламалы иди. Гурчиләрә һәрби хидмәтләринә көрә торпаг саһәләри верилирди (бу барәдә бах: Ш. Мәммәдова. Хуласәт әт- тәварих -Азәрбајчан тарихинин мәнбәји кими. Бакы, 1991. Иранын топонимијасында "горчи"формасында бу сөздән јаранмыш 8 кәнд ады вардыр. (145,60). В.И. Савина сәһв олараг бу адлары "күрчү " етноними илә әлагәләндирмишдир (Јенә орада). Азәрбајчанда Ағсу р-нунда Һачыман вә Дилиман кәндләри сәрһәддиндә "Күрчүбулағы", Абовјан р-нунда Елләр кәндинин гәрбиндә Күрчү архачы (6, 209) булағынын адындакы "күрчү" сөзү илә ејнидир.

ЛАЗРӘВАН - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [169,89]. Лзир шәхс адындан вә "кәнд" сөзүндән ибарәтдир.

ЛАЛАБӘЈИКӘНДИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ирәван гәзасында кәнд ады [169,63]. Ләләбәј шәхс адындандыр.

ЛАЛӘ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады [169,237].

ЛАЛӘЧИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23,125)."Бир заманлар бу кәндә Пирмәһәммәд дејирмишләр" (јенә орада). 1728-чи илә аид мәнбәдә чәкилир (23,110).Еһтимал ки, ләлә ститул адындандыр. Гызылбашлар дөвләтиндә јеткин јаша чатмамыш шаһзадәнин һамиси вә тәрбијәчиси ләлә адланырды.

ЛЕЈВ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Зар наһијәсиндә кәнд ады [169,325]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә Лејвә кимидир (23,120). Кәлбәчәр р-нунда Лев галасындан чыхмыш аиләләрин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр.

ЛЕЈЛИГАЧАН - Ирәван ггубернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады [133, 159]. Мәнбәдә Лејликачан кимидир (јенә орада). 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Кәнд XIX әсрин орталарында гышлаг әсасында јаранмышдыр. Гышлаг исә Лејли адлы гызын оғлана гошулуб гачмасы илә әлагәдар адланмышдыр.

ЛЕҺВАЗ - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Меғри р-нунда) кәнд ады (133, 158). 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. XX әсрин әввәлләринә аид мәнбәдә кәндин ады Легваз кимидир (јенә орада). Топоним "ләк" (бир һөркүчлү еркәк дәвә, бурада дағын кәнардан ләкүн һөркүчү формасында олмасыны ифадә едир) вә гәдим түрк дилләриндә *бајс* (вајз) "сылдырым" (бах: Бозабдал) сөзләриндән ибарәтдир. Демәли, топоним ләк дәвә белинә охшадығына көрә "һөркүч формалы сылдырым" мә'насындадыр. Адын "леһ" һиссәси Кәлбәчәр р-нунда Ләк (јерли әһали ичәрисиндә Леһ вә Лев кими дә адланыр) кәндининн вә орадакы сылдырым гаја үзәриндә Албан чары Артнерсеһ оғлу Григори тәрәфиндән (IX) әср тикилмиш Левгала галасынын адында да вардыр. Меғричајын бир голу да Леһваз адланырды [103,6].

ЛӘК - Ирәван ханлығынын Зәнкибасар маһалында кәнд ады (159). 1728-чи илдә мәнбәдә Веди наһијәсиндә гејд олунур (23.106). 1935-чи илдә кәнд ермәничә Вартанадзор адландырылмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Азәрбајчанда XIX әсрдә Чаваншир вә Јелизаветпол гәзаларында Ләк кәнд адлары (133, 162) да бу сыраја аиддир. XIX әсрдә Борчалы гәзасында Ләк дағ вә Ләк чај адлары (133, 159) илә еһтимал ки, мәншәчә ејнидир. XVI әсрдә Шәрги Анадолуда јашамыш Боз-Улус тајфа иттифагында бир елин ады (96, 35).

ЛӘЛВӘР - Елизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Нојембарјан р-нунда) кәнд ады [133]. XIX әсрә аид әдәбијјатда һәм дә Ләлпәр кимидир. 1978-чи илдә кәнд ермәничә Дебетаван адландырылмышдыр. Бураја Ағалыг да дејирдиләр. XX әсрин 30-чу илләриндә Ламбәли илә бирләшмишдир. Ләлвәр дағынын адындандыр. Әсли Ләлпар. Ләлвәр дағынын јамачында XIX әсрин биринчи јарысында мис мә'дәни варды. Орада мис гәдимдән чыхарылырды. Күнәш ишығында мис филизи парылдадығына көрә азәрбајчан дилиндә "ләл" (ләл кими парылдајан мә'насында) вә "пар" (парылдајан) сөзләриндән ибарәтдир.

ЛӘЛӘКӘНД - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Ичеван р-нунда) кәнд ады [133, 163]. 1978-чи илдә кәнд ермәничә Вазашен адландырылмышдыр. Түрк дилләриндә ләлә- "һәдди-булуға чатмамыш шаһзадәләрин тәрбијәчиси" вә кәнд сөзләриндән ибарәтдир. Еһтимал ки, XVIIәсрин әввәлләринә аид мәнбәдә Ирәван ханы Ләләбәкә [91, 43] мәхсус кәнд олмушдур.

ЛАМБӘЛИ - Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында (инди Ермәнистанын Нојемберјан р-нунда) кәнд ады (133). 1960-чы илдә кәнд ермәничә Дебедашен, 1972-чи илдә Багратвшен адландырылмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. "Ләләјә (бах: Лаләчи) мәхсус кәнд" мә'насындадыр.

ЛӘНКИТӘМИР - Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында (инди Ермәнистанын Туманјан р-нунда) кәнд ады (133). XX әсрин 30-чу илләриндә кәнд дағылмышдыр. Кәнд орадакы "Ленки- Тејмур" (Тејмурләнк) галасынын ады илә адланмышдыр.

ЛИВАДӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијјәсиндә кәнд ады (23,125). "Дәрбәнд кәндинин јахынлығында јерләшир (јенә орада).

ЛИВИС - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Мәвазији- Хатун наһијәсиндә кәнд ады [169,94].

ЛИЛПӘР - Ирәван губернијасы Новобајазид гәзасында Һүсејнгулуушағы кәндинин малдарларына мәхсус јурд јеринин ады (136,34). Бах Ләлвәр.

ЛИЧВАЗ - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Меғри р-нунда) кәнд ады (133, 160). XIX әсрин орталарында Лишкваз кимидир (103,6). Кәндин ады ермәничә "личк", "лишк" "кол" вә түрк-монгол дилләриндә *бајс*-"сылдырым" (бах: Бозабдал) сөзләриндән ибарәтдир. Меғричајын бир голу Лизикчај, дикәри Лншикваэчај адланырды (103,5-6). Инди кәндә ермәничә Личк ады верилмишдир.

МАҒАНЧЫГ - Корус р-нунда кәнд ады (60, 87). Әсли Муғанчыг. Кичик Муған мә'насындадыр. Бах: Муғанчыг.

МАҒАРАЧЫГ - XIX әсрдә Гарс әјаләтиндә (133, 163), сонра Амасија р-нунда кәнд ады. 1989-чу илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Јахынлыгдакы "Маҕарачыг" дағынын ады илә адланмышдыр.

МАГДА - Иrәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады (133) 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады кими гејд олунмушдур (23, 90). 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1949-чу илдә кәнд ермәничә Лернарот адландырылмышдыр. 1590-чы илә аид мәнбәдә Магта [169,75]. 1728-чи илә аид мәнбәдә исә Макта кимидир (170,52). Нахчыванда Махта кәндинин ады илә мәншәчә ејнидир. Нахчыванда Маггыз (маг вә түрк дилләриндә *киз* "дајаз дәрә" [143.II,2,1389], сөзләриндән) Газах р-нунда Маги (дағ ады) топонимләри илә сәсләнир.

МАГОВУЗ - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (индиЕрмәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады [133]. 1949-чу илдә кәнд ермәничә Кахнут адландырылмышдыр. XVIIәсрдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндән кәлмиш аиләләрин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Маку топонимин-дән вә Уз тајфасынын адындандыр.

МАГУС - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Әсли:Мангус. XIX әсрдә Гарагојунлу һакими Султан Јагубун фәрманында Манкус [135,72], 1577-чи илдә II Шаһ Исмајылын фәрманында Чухур-Сәддә Мәнкус кимидир [134,188]. Зәнкәзурда Хор- Вираб (ермәничә "дә'рин гују,чал") монастырынын вәгфи иди [150,354]. Јерли тәләффүз формасы һәм дә Мәнкүздүр. Нахчыванын гәдим мәһәлләләриндән бири дә Мәнкүз адланыр. Түрк дилләриндә *манг* "һасарланмыш јер (мал-гара,гојун үчүн)" вә *куз*:"гузуларын гышлагда салындығы ағыл" сөзүндәндир. Азәрбајчанда Манахур (Зәнкилан р-ну)Түркмәнистанда Мангышлаг вә б. топонимләрлә сәсләшир.

МАЈАЛЫ ДУРСУН - Ирәван губернијасынын Ечмиадзын гәзасында кәнд ады . 1919-чу илдә кәндин әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Монгол дилиндә "мајла "тала", "әкин саһәси" сөзүндән вә Дурсун шәхс адындан ибарәтдир. "Дурсунун әкин саһәси" мә'насындадыр.

МАЈМАГ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында Пәмбәк дағ силсиләсинин зирвәләриндән биринин ады (136,2). Башга мәнбәдә Мајмех кимидир (133, 165). Бах: Молла Дурсун.

МАКЕНИК - XVIII әсрин орталарына аид ермәничә мәнбәдә Көјчә маһалында кәнд ады [150, 360]. XIX әсрдә Шимали Гафгазда Тер әјаләтинин Моздок даирәсиндә Мәкән вә Ставропол әјаләтиндә Мәкән тәпә (133, 171) топонимләри илә мәнача ејнидир.

МАКРАВӘНК - Ирәван ханлығынын Дәрәчичәк маһалында кәнд ады (159). XIX әсрин орталарындан сонра кәндин ады мәнбәләрдә чәкилмир. Азәрбајчанча "Магаравәнк" адынын тәһрифидир.

МАКУГАЛАСЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә гала ады (23,40).

МАЛГАРА - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абнпк наһијәсиндә кәнд ады [169,257]. Әрәб дилиндә мал "маликанә" (145, 139) вә Гара шәхс адындан ибарәтдир. "Гараја (Гара адлы шәхсә) мәхсус мүлк, јер" мә'насындадыр.

МАЛДАШ - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Корус р-нунда) кәнд ады (133, 165). XIX әсрин орталарында гышлаг әсасында јаранмыш кәнддир Гышлаг мал-гараја сал дашлар үзәриндә дуз верилән "Малдаш" јеринин адыны әкс етдирир.

МАЛИКИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады. Дикәр ады Мүлкү [170,14]. Химатинә кәрә мүәјјән шәхсә һөкмдар тәрәфиндән верилмиш (бағышланмыш) мүлк (торпаг, әрази).

МАМАН - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр (159). Маман дағынын адындандыр.

МАМАН - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында даг ады [133, 166]. XX әсрин 30 чу илләриндә ерменичә Тсахкадзор адландырылмышдыр. Мә'насы мә'лум дејил.

МАМЗИКӘЛ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында ашырым ады [133]. Мә'насы мә'лум дејил.

МАМКИ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133, 166]. XX әсрин әввәлләриндән сонра мәнбәләрдә кәндин ады чәкилмир. Мә'насы мә'лум дејилдир.

МАМУСКУН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Иғдыр наһијәсиндә кәнд ады (23,66). Дикәр ады Әрәбкирли (јенә орада).

МАНАС - Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында (инди Ерменистанын Туманјан р-нунда) кәнд ады (133, 167). Там ады Манаскәнд (јенә орада). 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Гәдим түрк мәншәли Манас шәхс адындандыр.

МАНГУГ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады (133, 167). 1728-чи илә аид мәнбәдә Веди наһијәсиндә Мәнкүк кимндир (23,106).Ерменичә 1667-чи илә аид мәнбәдә кәндин ады Манкаотс (134,87), XVIIIәсрин орталарына анд мәнбәдә исә Манкус [150,358], кимидир. Ирәван әјаләтинин Гарни наһнјәсиндә Хор-Вирап ("дәрин зиндан") адланмыш монастыра мәнсуб кәндләрдән олмушдур (150,358). Мә'насы мә'лум дејил.

МАНГУТ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады (133). Дикәр ады Манкој (20, 268). 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд хараба галмышдыр. 1922-чи илдә әһалинин мүәјјән һиссәси кери гајыдараг јениндән мәскунлашмышдыр. 1949-чу илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд ләғв олунмушдур. Гәдим түрк мәншәли Мангут тајфасынын адыны әкс етдирир. XIII-әсрдә монголларын тәркибиндә кәлмишдир.

МАНТАШКӘСӘН - 1621-чи илдә Ирәван әјаләтиндә кәнд ады [135.166]. XVIII әсрин әввәлләринә аид ерменичә мәнбәдә кәндин Саатлы тајфасындан Гајытмыш бәк вә оғланлары Әлибәк вә Гараханын, сонра Гараханын оғлу Мәһәммәд бәјә вә гызлары Уриханым (әсли Һүриханым) вә Зејнәб Султана мәнсуб мүлк олмасы гејд едилир. [150,21]. Түркчә Манташ тајфа адындан вә *кәсән* (бу сөз барәдә бах: Боғазкәсән) сөзүндән ибарәтдир. Орта әсрләрдә гызылбашларын бир тајфасы" Мәнтәшә ели" адланырды [15,16].

МАНЧАН ЈАТАҒЫ - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ерменистанын Красносело р-нунда) гышлаг ады. XX әсрин 30-чу илләриндә дағылмышдыр.

МАРАК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәндин ады (170,16). Түрк дилләриндә марак "көзәтчи мәнтәгәси" (143, II, 1025) сөзүндәндир.

МАРАЛДАГ - Ирәван губернијасынынНовобајазид гәзасында (133, 167). Көјчә көлүнүн чәнуб һәвзәсиндә бир дағын ады (60, 88).

МАРАЛЗӘМИ - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ерменистанын Мерри р-нунда) кәнд ады. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермениләр јерләшдирилмишдир. 1922-чи илдә әһалинин бир һиссәси кери гајыдараг ермениләрлә гарышыг шәраитиндә јашамышлар. 1988-чи илдә кәндин азәрбајчанлы әһалиси говулмушдур. XIXәсрин орталарында гышлаг әсасында, "Маралзәми" адлы јердә јаранмышдыр.

МАРАЛЛЫЧА - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ерменистанын Красносело р-нунда) кәнд ады (133, 167). XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәлар олараг ләғв едилмишдир. XIX әсрин орталарында "Мараллыча" (марал олан јер) адлы гышлаг әсасында јаранмышдыр.

МАРАЛТӘПӘ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында даг ады [133, 168]. Маралтутәпә дә адланыр (јенә орада).

МАРАТУЗ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады [133]. Мәншәчә XIX әсрин әввәлләриндә Нахчыван әразисиндә вә Дәрәләјәздә

јашамыш күрд мәншәли (лакин мәнбәдә гејд олунур ки, бу тајфа азәрбајчанча данышыр) Бозлу тајфасынын мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмыш мәнтәгәләрдән (Тарт,Мәммәдрзагышлаг,Арынч, Агкәнд, Кидбаз, Комушхана, Истису,Гäралар вә) биридир. (Сборник сведений о Кавказе. Том VII,с. 247-248).Топонимин мәншәји барәдә ики фикир ола биләр. 1. Ад түрк дилләриндә *мәра* "өрүш јери" вә дүз сөзләриндән ибарәтдир. Түрк дилләриндә *мар-*"гәпә" вә *атиз* "ики арх арасында әкин јери " (93,67) сөзләриндән ибарәтдир. Бах:Мәрәтүз.

МАРГАРА - Ирәван ханлығнын Сәрдарабад маһалында кәнд ады [159]. XX әсрин әввәлләринә аид мәнбәдә Маркара кимидир (133, 168). Әсли Марак-Ара. Түрк дилләриндә *марак-* "көзәтчи мәнтәгәси" (бах:Јухары Ванду-Марак) вә Азәрбајчан дилиндә ара (аралыг) сөзләриндән ибарәтдир.

МАРДГИЗ - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасида (инди Ермәнистанын Сисјан маһалында) кәнд ады (133, 168). XIX әсрин 80-чы илләринә аид мә'лумата көрә орадакы Забуг кәндиндән јаранмыш ики обадан (Маркиз вә Сус) бири Мәркиздир (103, 154). Мәнбәдә обада күрдләрин јашадығы гејд олунур (јенә орада). Мардгиз дағынын ады илә адланмышдыр.

МАРДГИЗ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында дағ ады [133, 168]. Халг ичәрисиндә тәләффүз формасы Мәркиз, Мәркүз . Мә'насы мә'лум дејил.

МАРТНОС - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Зебил наһијәсиндә кәнд ады [169.332].

МАРЧАВАН - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулмуш вә кәнд дағылмышдыр [159]. 1728-чи илә аид түркчә мәнбәдә Баз-Марчиван вә Марчиван адлы ики кәндин ады гејд олунур [170,17].

МАСРИЗ - XVIII әсрин орталарына аид ермәничә мәнбәдә Көјчә маһалында кәнд ады [150,361]. Мә'насы мә'лум дејил.

МАСРУКА - XVIII әсрин орталарында Көјчә маһалында бир тәркидүнја килсә ады [150,361]. Түрк дилләриндә *мес* "дағын чәнуб тәрәфи", "јүксәклијин мешәсиз тәрәфи" [126,369] вә *ерук* "дајаначаг", "кәлиш јери" [93, 390]. "дүшәркә" (143, 1,2,1223) сөзләриндән ибарәтдир.

МАСТАРА - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133, 169]. 1590-чы илдән мә'лумдур [169,247]. 1728-чи илә аидб мәнбәдә Масдара кимидир (23, 44). 1905-1906-чы илләрдә азәрбајчанлылар говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир (6, 176). 1965-чи илдә кәнд ермәничә Даларик адландырылмышдыр. Јерли тәләффүз формасы Мәсләр вә Мәсләри. 1724-чү илә аид мә'луматда Ечмиадзин килсәсинә мәхсус кәндләрдән бири кими гејд олунур [150,177 вә 386]. Түрк дилләриндә *мес* "дағын чәнуб,мешәсиз тәрәфи" [126,369] вә дәрә сөзләриндән ибарәтдир.Кәдәбәј р-нунда Масхит (мес вә түрк-монгол дилләриндә *хит* "монастр","игамәткаһ" сөзләриндән), Ордубад р-нунда Маснис (мес әрәбчә *наус* сөзләриндән) даг адлары илә мә'начә ејнидир.

МАРДИРОС - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады (23,60). Һәмин мәнбәдә кәндә тәкчә Мардирос адлы ермәнинин јашадығы гејд олунур (32.319).

МАҺМУДДАҒ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында дағ ады [133, 170]. Маһмуд шәхс адындандыр.

МАҺМУДКӘНДИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [170,126]. Дикәр ады Турналы (јенә орада). Маһмуд шәхс адындандыр.

МАҺМУДЛУ - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады (133). Дикәр ады 1940-чы илдән Чајкәнд. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. XVI-XVII әсрләрдә Ван көлүндән шәргдә јашамыш вә XVI әсрин әввәлләриндә Гызылбашлара гошулмуш (24,192) Маһмудлу тајфасынын мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр [160,500]. Күрдләр, Һејдәрли вә Ортагышлаг голларындан ибарәт малдар ел или (јенә орада). Гарабағда гышлајан,јајы Зәнкәзурда кечирән бу ел Әлнәскәр-

ли,Мусаханлы Нәзиралылы, Һејдәрли, Бәбирли, Әлиһүсејнли,Кәрбәлаји Әлили, Әлиширәли вә Совханлы тирәләриндән ибарәт иди. Азәрбајчанда Имишли вә Фүзули р-нларында Маһмудлу кәнд адлары илә мәншәчә ејнидир. Кәкәли (бах) тајфасынын бир гышлағы да Маһмудлу адланырды [103,150].

МАҺМУДЧУГ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады (133, 170). 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулмуш вә харичдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1940-чы илдә кәнд ерманичә Пемзашен адландырылмышдыр. Кәндин ады " Кичик Маһмудлу" мә'насындадыр.

МАҺРУС - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады [23,150]. XIX әсрә аид әдәбијјатда Маһриз кимидир.

МАЧ - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады (133). 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. Сонра кәнд гоншу ермәни Јерастункәнд илә бирләшдирилмишдир.

МАЧДӘРӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [170,46].

МЕГЈУБ - Ирәван ханлығынын Гырхбулаг маһалында кәнд ады [159]. XX әсрин сонларына аид русча мә'луматда Ирәван гәзасында (инди Абовјан р-нунда) Мгуб кимидир (133, 171). Јерли әһали ичәрисиндә Мүһүб кими тәләффүз олунур. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1968-чи илдә кәнд ерманичә Балаһовит адландырылмышдыр. 1474 чү илә аид һадисәләрдә Түркијә әразисиндә,Крым јарымадасынын чәнуб саһилиндә "Мангјуб галасы"нын ады чәкилир [160,134]. Она көрә дә еһтимал ки, әһалинин һәрәкәти илә әлагәдар олараг кәтирилмә аддыр.

МЕҒРИ - Јелизаветопол губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Меғри р-нунда) кәнд ады [133]. Меғри р-нун мәркәзидир. Рајонун әразиси XII-XIIIәсрләрә аид ерманичә мәнбәләрдә Аревик кимидир. Меғри ады илк дәфә 1576-чы илдән мә'лумдур [134,194]. Әсли "Мигри"дир, Меғри исә бу адын ерманичә тәләффүс формасыдыр. Мигри дағынын адындандыр. Бах:Мигри.

МЕҒРИЧАЈ - Чибанд дағларындан башланыр вә Араза төкүлүр. Лишкваз, Ваһраварчај, Лишкчај вә Леһвазчај голларындан ибарәтдир.

МЕЈДАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [170,14]. Мәнбәдә кәндин һәм дә Әлигышлағы адландығы көстәрилир (јенә орада). Һәмин мәнбәдә кәнддә чәми бир азәрбајчанлы аиләсинин (Муса Шаһмәһәммәд оғлунун) јашадығы гејд олунмушдур. (32,284). Азәрбајчан дилиндә (әсли әрәбчә) мејдан "јајла", "ачыг јер", "дүзән",(145,142) сөзүндәндир. Шамахы р-нунда Гыз- Мејдан јајласынын ады илә мә'нача ејнидир. (Түркмәнистанда Мејдан-"дағ үстүндә ачыг јер" топоними барәдә бах. С.Атанијазов Түркмәнистанын географик атларынын дүшүндиришли сөзлүги с.207).

МЕЈДАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады (23,40) "әһалиси Дүмбили чамаатындандыр" (јенә орада).

МЕЈДАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады (23,120).

МЕРАДИК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [170,15]. Еһтимал ки, түрк дилләриндә марак "көзәтчи мәнтәгәси" [148, IV, 2. 2025] сөзүндәндир. Бах: Ванду-Марак вә Марак.

МЕРӘЛАР КӘБИР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Вади (Веди) наһијәсиндә кәнд ады [170,10].

МЕРӘЛӘР САГИР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Вади [Веди] наһијәсиндә кәнд ады [170,10].

МЕТСТАП - XVIII әсрин орталарында Көјчә маһалында кәнд ады [150,361]. Ермәничә *метс* "бөјүк" вә азәрбајчанча "*тап*" сөзләриндән ибарәтдир. Бах: Тап.

МЕҺМАНГЫШЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [170,128].

МЕҺМАНГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады (23,123).

МЕҺМАНДАР - Ирәван ханлығынын Зәнкибасар маһалында кәнд ады (159). 1590-чы илдән мә'лумдур (169, 93). 1728-чи илә аид мәнбәдә "Меһмандари Шоллу" кимидир (23. 36). Шорлу Меһмандар да адланмышдыр (20, 252). Кәнд әһалисинин бир гисми 1948-чи илдә, галаны исә 1988-чи илдә Азәрбајчана говулмушдур. "Меһмандар адлы шәхсә (мүлкәдара) мәхсус Шоллу (әсли Чоллу) кәнди" мә'насындадыр. Бах: Шөллү.

МЕҺМАНДАРЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады (23, 81). "Гамышлы кәндинин јахынлығында јерләшир" (јенә орада).

МЕҺРАБ КҮРДКӘНД - Ирәаван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133, 171]. XIXәсрин сонларындан сонра кәндин ады чәкилмир. "Меһраб адлы шәхсә (мүлкәдара) мәхсус Күрдкәнд" мә'насындадыр.

МЕҺРАБЛЫ - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады (133). 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1948-чи илдә кәнд ермәничә Варташен адландырылмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәјә көрә орадакы Зөһраблы (бах) кәндиндән јаранмыш мәнтәгәдир (170,79). Меһраблы кәндин әсасыны гојмуш тирәнин адыдыр.

МЕҺРАБ ТӘПӘБАШ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында дағ ады [133, 171]. Әрәб дилиндә *меһруб* "дағыдылмыш, учурулмуш (гала)". "харабалыг" (145,149) сөзүндәндир.

МЕҺРИБАД - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады. 1878-чи илдә кәндин әһалиси говулмушвә ермәниләр јерләшдирилмишдир (6. 176). 1728-чи илә аид мәнбәдә кәндин ады Меғрибан кимидир [170,18]. Бах: Меғри вә Миғри.

МЕҺРИБАН - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133, 171]. 1590-чы илә аид мәнбәдә кәндин ады Меһрибанлы кимидир [169,248]/ 1918-чи илдә кәнд ермәничә Катнахпур адландырылмышдыр.

МЕЧЕТЛИ - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында дағ ады (133, 173). Дағ орадакы гәдим мәсчид харабалығынын ады илә адланмышдыр.

МЕЧИТЛИ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады (133, 179). 1878-чи илдә азәрбајчанлылар говулмуш вә 1880-чы илдә ермәниләр јерләшдирилмишдир (6, 177). 1940-чы илдә кәнд Норгјаны адландырылмышдыр.

МЕШИН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [170,13].

МӘҒРӘБАБАД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады (23.66).

МӘДИНӘ - Ирәван ханлығынын Көјчә маһалында кәнд ады [159] 1918-чи илдә азәрбајчанлы әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Әразисинин Ашағы Геташен кәндиндән ермәниләр зәбт етмишдир [20,303].

МӘЗАРЧЫГ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133]. 1828-1832-чи илләрдә кәндин әһалиси говулмуш вә харичдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. Кәтирилмә аддыр. "Кичик Мәзар" мә'насындадыр. Гарс әјаләтинин Мәзар кәндиндән [133] кәлмә аиләләрин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр.

МӘЗРӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Мәзрә наһијәсиндә кәнд ады (23,62).

МӘЗРӘ - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан рајонунда) кәнд ады (133). 1590-чы илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1940-чы илдә кәнд ермәничә Бартсраван адландырылмышдыр. Әрәб дилиндә *мәзрә* "дүзән јердә әкин јери","суварыла билән әкин јери" (сонралар мәзрә әсасында јаранмыш мәнтәгә) [бах:145, 62] сөзүндәндир. Азәрбајчанда Ордубад, Губадлы вә Чәбрајыл рајонларында Мәзрә кәнд адлары илә мә'нача ејнидир.

МӘЗРӘАББАСКӨЛҮ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә кәнд ады [170,17].

МӘЗРӘ АРСАК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә кәнд ады [170,17].

МӘЗРӘБАЈРАМХАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [170,4]. Мәнбәдә кәндин Косачан кәндиндән јарандығы гејд олунур. (јенә орада).

МӘЗРӘБӘЗЗАД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [170.4].

МӘЗРӘ ВАРИНЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады [170,12].

МӘЗРӘ ГАРАУЧА - 1728-ч илдә Ирәван әјаләтинин Вели наһијәсиндә кәнд ады [170,10].

МӘЗРӘ ИШҺАВӘНД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [170,3]. Әсли Мәзрә Шихавәнд, јә'ни " Шихавәнд мәзрәси"

МӘЗРӘ ӘКРИЧӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә кәнд ады [170,17]. МӘЗРӘ КӘМӘНКӘЛУЛ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [170,14].

МӘЗРӘ КӘРИНӘК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк наһијәсиндә кәнд ады [170,10].

МӘЗРӘ КУЧӘКЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады [170,19].

МӘЗРӘ ФӘРҺАДАРХЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [170,4].

МӘЗРӘ ЧӘЛЛАДЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк наһијәсиндә кәнд ады [170,10]. Мәнбәдә Дәрәчичәк кәндинин нәзлиндә јаранмыш мәнтәгә олмасы көстәрилир (јенә орада).

МӘЗРӘ ШИНЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [170,4].

МӘКИГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады (23,123).

МӘЛЕВ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында гышлаг ады (133, 172). XVII әсрин әввәлләринә аид ерменичә мәнбәдә Малев кимидир [46]. XIX әсрин сонларындан сонра кәндин ады мәнбәләрдә чәкилмир. Мәләвди дә адланмышдыр. Орта әсрләрдә Анадолуда јашамыш Јерјүк тајфа бирләшмәсинин Мәләвли голунун (бах: 34) адындандыр.

МӘЛӘКЛУ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады (133, 165). 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Орта әсрләрдә Анадолуда јашамыш Бајат тајфасынын Мәләк Һачалу голунун (34, 233) адыны әкс етдирир.

МӘЛИККӘНД - Јелизаветопол (Кәнчә губернијасынын Газах гәзасында (инди Ерменистанын Ичеван р-нунда) кәнд ады (133, 72). 1935-чи илдә кәнд ерменичә Меилкгјут, 1940-чы илдә Тсахкаван адландырылмышдыр.Кәнд илк дәфә XIV әсрдә Гафгазда олмуш сәјјаһ Шарденин јол гејдләриндән мә'лумдур. Мәлик (мәншәчә әрәб сөзү олан мәлик сөзү титул билдирир) шәхс адындан вә кәнд сөзүндән ибарәтдир.

МӘЛИККӘНД - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады (133, 172). 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады (23,109). кими чәкилир.

МӘЛИКЛӘР - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ерменистанын Сисјан р-нунда) кәнд ады. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ерменилләр јерләшмишдир. 1957-чи илдә кәнд ерменичә Спандарјан адландырылмышдыр. Мәликләр кәндин әсасыны гојмуш нәслин адыдыр.

МӘМИШКӘНДИ - Ирәван ханлығынын Абаран маһалында кәнд ады 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр [159].Мәмиш шәхс (мүлкәдар) адындан вә кәнд сөзүндән ибарәтдир.

МӘММӘДАБАД - Ирәван ханлығынын Гырхбулаг маһалында кәнд ады [159].1728-чи илә аид мәнбәдә Мүһәммәдәбад кимидир [170,73]. Һәмин мәнбәдә кәндин дикәр ады карјери-Чәдид кимидир (170, 80). Мәһәммәд шәхс (мүлкәдар) адындан вә абад (кәнд) сөзүндән ибарәтдир.

МӘММӘДАҒАКӘНДИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады (23,40).

МӘММӘДАҒАЛЫ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады (133, 166). Башга ады Пашакәнд (јенә орада).

МӘММӘДӘЛИКӘНД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзадәк наһијәсиндә кәнд ады (23,48).

МӘММӘД ИСМАЈЫЛ - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан р-нунда)кәнд ады. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағыдылмышдыр. Әсли Мәммәд Исмајыл гышлағыдыр. Мәммәд Исмајыл гышлағын әсасыны гојмуш шәхс адыдыр.

МӘММӘДРӘСУЛ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кичик кәнд ады. Әсли Мәммәдрәсул гышлағыдыр. XX әсрин әввәлләриндә кәнд дағылмышдыр. Мәммәдрәсул гышлағын әсасыны гојмуш шәхсин адыдыр.

МӘММӘДРЗА - Ирәван губернијасынын Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады [133, 166]. Јерли тәләффүз формасы Мамарза-гышлаг (јенә орада). Әсли Мәммәдрза гышлағыдыр. 1948-чи илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүш вә кәнд ләғв едилмиһдир. Кәнд XIX әсрин орталарында гышлаг әсасында јаранмышдыр. Мәммәдрза гышлағын әсасыны гојмуш шәхсин адыдыр.

МӘНДӘРВАНЫС - 1727-чи илдә Нахчыван маһалынын Дәрәләјәз наһијәсиндә јер ады. "Әввәл кәнд олуб,инди гоншулар әкиб-бечирләр" (32,286).

МӘНГУС - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады (23,83). 1918-чи илдә кәнд ермәниләр тәрәфиндән дағыдылмышдыр. (11,164). Түрк дилләриндә *манг* "(мал-гара үчүн) һасарланмыш јер, гојун гышлағы" вә күз,"пајыз отлағы" (мүгајисә ет: Абшеронда Күзләк к.) сөзләриндәндир. Орта Асијада Мангышлаг (манг вә гышлаг сөзләриндән) топоними (Г.Мусабеков. Семантика слова Мангистау. Известия АН Казахский ССР. Серия филологическая. Вып. 4. 1946 с. 37-38). Бах: Магус.

МӘНСУРКӘНД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады (23,113)

МӘРАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Мәзрә наһијәсиндә кәнд ады. Түрк дилләриндә *марак* "көзәтчи мәнтәгәси" сөзүндәндир. Бах: Марак.

МӘРӘДӘРӘСИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк наһијәсиндә кәнд ады (23,53). Түрк дилләриндә мора "очаг" (143, IV, 2, 2124) сөзүндәндир.

МӘРӘТҮС - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан р-нунда) кәнд ады. 1950-чи илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд ләғв едилмишдир. Бах:Маратуз.

МӘРӘХАРАБА - 1728-чи илдә Ирәван јәаләтинин Дәрәчичәк наһијәсиндә кәнд ады (23,53). XIX әсрдә Кубан әјаләтиндә Мара (133, 167) чај ады илә сәсләшир.

МӘРЗИГИД - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Мегри р-нунда) кәнд ады (133, 168). Јерли тәләффүс формасы Мәрзигит. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Әсли "Мәзрәгит". Мәзрә (әкин јери)вә монголча гид (хит) "монастыр". (Конкашбаев Г.К.Некоторые малопонятные названия в Казахстане. "Вопросы географии Казахстана" выпуск 9,1962, с 242) сөзләриндән ибарәтдир. "Монастыра мәхсус мәзрә" мә'насындадыр.

МӘРМӘРЧАЈ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында чај ады (133, 168).

МӘРЧИМӘК - 1590-чы илдә Ирәван әјаләтинин Зебил наһијәсиндә мәзрә ады (169,362). 1728-чи илә аид мәнбәдә Зарзәмин нәһијәсиндә гејд олунур (23,120). "һеч ким јашамыр" (јенә орада). XIX әсрин сонларында Азәрбајчанда Чаваншир гәзасында Мәрчумәк гышлаг ады (133, 168) илә ејнидир.

МӘСИМГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады (23,123). Сәфәвиләр сарајында хидмәтчиләрдән бири мәсум адланырды.

МӘСИМӘЛИКӘНДИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады (23,122).

МӘСИМЛИ - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында (бах 159), сонра Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында (133, 165) кәнд ады. 1590-чы илдән мә'лумдур (169,268). 1728-чи илә аид мәнбәдә Мәсумлу кимидир (23,49). 1828-1832-чи илләрдә кәнддә харичдән кәлмә ермәниләр дә јерләшдирилмишдир.1918-чи илдә азәрбајчанлылар говулмушдур (11,164). 1949-чу илдә кәнд ермәничә Һајкашен адландырылмышдыр. 1948-чи илдә әһали Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. 1949-чу илдә кәнд ермәничә Ајгепат адландырылмышдыр.

МӘСЧИДЈАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады (23,40). "Мәсчидин јанындакы (кәнд)" мә'насындадыр.

МӘСЧИДЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады (170,68).

МӘТИС-ГАРАГОЈУН - Басар-Кечәр р-нунда кәнд ады. 1935-чи илдә кәнд Әзизли адландырылмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Гарагојунлу тајфасынын адыны әкс етдирир.

МӘҺӘММӘДАБАД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады (23,97).

МӘҺӘММӘДӘЛИКӘНДИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә гышлаг ады (23, 121).

МӘҺӘММӘДХАНКӘНДИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмли наһијәсиндә кәнд ады (23, 122).

МӘҺӘММӘДКӘНД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә Баба Чәрчүр кәндинин башга ады (23, 36).

МӘҺӘРРӘММӘЗРӘСИ - 1590-чы илдә Ирәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә мәздә иди (169, 362).

МӘШӘДИ ӘЛИАББАС - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады (133, 170). Мәшәди Әлиаббас шәхс адындандыр.

МӘШӘДИЛӘР - Ирәван ханлығынын Дәрәләјәз маһалында кәнд ады. 1919-чу илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағыдылмышдыр. Орта әсрләрдә Анадолунун Мәшһәдвәли маһалында јашамыш Румлу тајфасынын [16,3] мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмыш мәнтәгәләрдәндир.

МӘШӘДӘРӘСИ - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Красносело р-нунда) гышлаг ады (133). XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг ләғв едилмишдир. "Мешәли дәрә" мә'насындадыр.

МӘШӘКӘНД - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Красносело р-нунда) кәнд ады. XX әсрин 30-чу илләриндә ләғв едилмишдир.

МИГНИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [170,48]. Мәнбәнин башга јериндә Мукин кимидир (23,88].

МИҒРИ - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан маһалында) дағ ады [133, 173]. XIX әсрдә Кутаиси губернијасынын Сигнах гәзасында Мигарија дағы.Дағыстан әјаләтинин Самур даирәсиндә Мигир-Аг кәнди, Борчалы гәзасында Мигарлы кәнди, Загатала даирәсиндә Ми-

кирли чаjы, Гарс әјаләтинин Гарс даирәсиндә Мегре-Газма кәнди,Зәнкәзур гәзасында Бөјүк Мигри вә Кичик Мигри кәндләри [јенә орада] топонимләри илә мә'нача ејнидир. Түрк дилләриндә *мигир, мукир, мухор* "јарған","учурум" сөзүндәндир. (Бах:Мухуртовлајан). Топоним һәм дә Азәрбајчанда Мухуртәпә, (Имишли р-ну Мурадханлы кәнди); Мухургобу (Ағчабәди р-ну) топонимләриндә олдуғу кими түрк дилләриндә *мукир*-"кичик, азсулучај" (Г.К.Конкашбаев, Казахские народные геогрофические термины. Изв.АН.Казахской ССР. Серия географическая. III.1951,с.29) сөзү илә әлагәләндирмәк олар. Е.М.Мурзаев бу сөз барәдә јазыр ки, топонимијада мукир, *мухар* һәм "чохсајлы гобу, јарғанлы јер", "һеч јерә төкүлмәјән, даим ахмајан чај" (Мурзаев К.М.Монголские топонимы в Курдистане. "Топонимика Востока", 1964,с. 213) мә'наларындадыр.

МИЛӘКЛИ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кичик кәнд ады [133, 174]. XIX әсрин сонларындан сонра мәнбәләрдә кәндин ады чәкилмир. Кәндин әсасыны гојмуш нәсил адыдыр.

МИРАНГЫШЛАГ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133, 174]. XIX әсрин сонларындан сонра кәндин ады мәнбәләрдә чәкилмир. Еһтимал ки,Миран шәхс (феодал) адындан вә гышлаг сөзүндән ибарәтдир.

МИРАХУРГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады (23, 128). XV-XVI әсрләрдә Азәрбајчанда баш меһтәр әмирахур (халг арасында мирахур) адланырды.

МИРАУХГЫШЛАГ - Ирәван ханлығынын Дәрәләјәз маһалында кәнд ады (Бах: 159). 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [159]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк наһијәсиндә "Мәрәна дәрәси" вә "Мәрәнә харабасы"адлы ики кәнд гејд олунур [170, 62]. "Китаби-Дәдә Горгуд" епосунда дејилир ки, (II бој) Бајбуранын оғлу ов овлајаркән бабасынын төвләси үзәринә кәлди (бу мә'луматда төвлә дедикдә ат сахланылан јер нәзәрдә тутулмалыдыр). Имрахур башы (әслн әмир-ахур "ат төвләсинин әмири") ону гаршылады. Еһтимал ки мурахур сөзү данышыгда тәһриф олунараг "Мираух" формасына дүшмүшдүр вә Мираух гышлаг кечмишдә ат илхыларынын сахландығы јер олмушдур.

МИРБӘЈИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 131) Башга ады Бағдадчыг (јенә орада). Бах:Бағдадчыг.

МИРӘГАЛА - Ирәван губернијасынын Александрополгәзасында кәнд ады [133]. 1946-чы илдә кәнд ерманичә Варденут адландырылмышдыр."Әмир галасы" мә'насындадыр.

МИРӘК - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [133]. XX әсрин сонларындан сонра мәнбәләрдә кәндин ады чәкилмир. Бах: Марак.

МИРЗИК - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында јајла вә кәнд ады [133, 102]. Јерли әһали ичәрисиндә Имирзик кимидир. 1949-чу илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд ләғв едилмишдир. Орта әсрләрдә Анадолуда јашамыш күрд мәншәли Мәрзник тајфасынын [90, 17] адындандыр. XIX әсрдә Јелизаветпол гәзасында Мирзик кәнд ады (133, 174) илә мәншәчә ејнидир.

МИРЗӘБӘЈГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә Чурбан кәндинә мәхсус гышлағын ады (23,136).

МИРЗӘҺҮСЕЈН - Ирәван ханлығынын Карбибасар маһалында кәнд ады [133]. XIX әсрин орталарындан сонра мәнбәләрдә кәндин ады чәкилмир. Там ады Мирзәһүсејн гышлағыдыр [170, 21]. Кәнд Мирзәһүсејн адлы шәхсә (феодала) мәхсус гышлаг әсасында јаранмышдыр.

МИРЗӘХАН - Ирәван ханлығынын Саатлы маһалында кәнд ады [159]. 1919-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Там ады Мирзәхан гышлағыдыр. Кәнд Мирзәхан адлы шәхсә (феодала) мәхсус гышлаг әсасында јаранмышдыр.

МИРЗӘХАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады (23, 97).

МИРЗӘХАН - Ирәван губернијасынын Ечмиадзын гәзасында гышлаг ады [133. 174]. 1728-чи илә аид мәнбәдә "Мирзәхан гышлағы" кимидир [170, 70] вә онун "Һәсән өвлади Исмајыла" мәхсус олмасы көстәрилир (јенә орада). XX әсрин әвәлләриндә кәнд дағылмышдыр.

МИРИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады (23, 41).

МИРИК - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады (133, 174). Башга ады Һәсәнәлли (103, 160). 1920-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Бах:Мирәк.

МИРМӘРӘК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә кәнд ады (23. 48). Әмир Мәрәк адындан тәһрифдир. Бах: Мирәк.

МИСИРГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады (23,123).

МИСИР ДӘРВИШ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады [169, 225]. Ады Мисир олмуш дәрвишә бағышланмыш мәнтәгә олмушдур.

МИСКИН-АЛЕЛ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында тәпә ады (133, 175). XIX әсрдә Шимали Гафгазда Мискин - Баш (дағ), Мискинбулаг, Мискинчә, Елизаветопол гәзасында Мискинли (кәнд) адлары илә ејнидир (133, 175). Мә'насы мә'лум дејил.

МИСКИНОҒЛУ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Әрмус наһијәсиндә кәнд ады [169, 252].

МИСХАНА - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [133, 175]. XIX әсрин орталарындан сонра Ново- Михајловка. 1949-чу илдә ермәничә һајкаван адландырылмышдыр. 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Пәмбәк дағ силсиләсинин бир зирвәси дә Мисхана адланмышдыр [159]. (Бу дағын адыны ермәниләр фәрманла Тсахкун адландырмышлар). Мис филизи чыхарылан јер мә'насындадыр.

МИШНИ - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан маһалында) дағ ады. Фарс дилиндә миш "гојун", "гоч" (145, 152) сөзүндәндир. Мишни "Гочдағ" мә'насындадыр. XIX әсрин орталарында Зәнкәзур гәзасында Гарагышлаг кәндиндән јаранмыш обалардан (Гызханымтојолан, Гуши, Мишни, Садылар, Сојугбулаг вә һачылар) бири дә Мишни адланырды (103, 156). Иранда Миш, Мишан, Мишабад топонимләри (145, 152) илә сыра тәшкил едир.

МОГНИ - Ирәван губернијасынын ЕЧмиадзин гәзасында (инди Абаран р-нунда) кәнд ады. 1441-чи илдән мә'лумдур [150, 172]. Ермәни мәнбәләриндә Мугни кимидир. [150, 368]. Ечмиадзин килсәсинә мәхсус кәндләрдәндир. Мә'насы мә'лум дејил. Еһтимал ки, кәтирилмә аддыр. Шәрги Анадолуда (Васпураканда) XI әсрдә бир маһал ермәничә јазылыша Мугин (ис) адланырды [110, 130]. Топоними һәм дә Шәрги Анадолуда Мок (јазылышы ермәничәдир) әјаләтинин ады илә [110, 188] әлагәдар етмәк олар.

МОГРОВ - Ирәван хаилығынын Дәрәләјәз мәһвлында кәнд ады (159). 1818-1832-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағыдылмышдыр. Азәрбајчан дилинин диалектләриндә *муғро-* "кәндхуда" сөзүндәндир.

МОЗ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәлјәз гәзасында кәнд ады (133. 76). 1727-чи илә аид мәнбәдә кәнддә чәми бир азәрбајчанлы Әмирбәј Һәмзә оғлунун аиләсинин јашадығы гејд олунур. (32, 301).1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. Муса Каланкатлынын "Албан тарихиндә" Сисаканда (индики Зәнкәзурда) ермәничә јазылмышда Мозн топоними гејд олунур ("Албан тарихи", III китаб, 14-чү фәсил). Бу топоним "Мозан"адынын гәдим ермәничә тәһрифидир. Зәнкилан р-нунда инди харабалыға чеврилмиш Дири кәндинин јерләшдији Диридағын Тәктуклу адланан тәпәсиндә "Мазан нәнә" адлы бир пир вардыр. (Мазан нәнә пиринә, Дәвәчи р-нундакы Тачлы-нәнә пири кими,кечмишдә гадынлар мүәјјән әһдлә кедирдиләр). " Моз сөзүнүн мә'насы ајдын дејил. Бу ад фарс дилиндә *мози-* "нурландыран","ишыгландыран" (125, 504) (христиан динини јајан

мә'насында) вә ана сөзләриндән ибарәтдир. Мазаннәнә "Мозн ана" адынын тәһрифидир.

МОЗ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында хараба кәнд ады [133, 176]. XIX әсрдә Азәрбајчанда Чаваншир гәзасында Мозгышлаг [133,176], Кәлбәчәр р-нунда Моз (харабалыг ады) Кәлбәчәр р-нунда Тутғунчајын сол голу Моз чајы (орадакы хараба Моз кәндинин ады илә) топонимләри илә ејнидир. Моз илк дәфә VII әсрә аид һадисәләрдә Албан тарихиндә ады чәкилир ("Албан тарихи", III китаб, 15-чи фәсил). II әср мүәллифи Птоломеј "Албанијада Мозната јашајыш мәнтәгәсинин адыны чәкир. Бу топонимдәки ата сөзү Орта Асијада Көмүр-Ата, Тумас-ата, Чобан-ата, Коркут-ата, Тан-ата, Нур-ата топонимләриндә олан ата сөзү илә ејнидир.

МОЛЛА АБДИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзырәк наһијәсиндә кәнд ады [170, 7]. Мәнбәдә кәндин ады "Монла Абди" кимидир.

МОЛЛА БАЈАЗИД - Ирәван ханлығынын Сәрдарабад маһалында кәнд ады [159]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Ханзирәк наһијәсиндә кәнд ады кими чәкилир (23, 47). 1918-1919-чу илләрдә әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1935-чи илдә кәнд ермәничә Бамбакашат адландырылмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәдә ады чәкилир [170, 8]. Еһтимал ки, кәндин әсасыны гојмуш руһани шәхсин-Молла Бајазидин адындандыр.

МОЛЛА БӘДӘЛ - Ирәван ханлығынын Сәрдарабад маһалында кәнд ады 159]. Кечмишдә Рәһимабад вә Рәфиабад да адланмышдыр. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Јехегнут ады верилмишдир. 1949-чу илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр.

МОЛЛА ГАСЫМ - Ирәван ханлығынын Абаран маһалында кәнд ады [159]. 1590-чы илдән мә'лумдур [169, 233]. XIXәсрин 70-чи илләриндә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр Азәрбајчанда јерләшдирилмишдир. 1886-чы илдә кәндин әһалиси ермәниләр иди. Кәндин әсасыны гојмуш Молла Гасым шәхсин адындандыр.

МОЛЛАГЫШЛАГ - Гугар р-нунда кәнд ады. 1978-чи илдә кәнд Күллүдәрә адландырылмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

МОЛЛА ДУРСУН - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133, 177]. 1590-чы илдән мә'лумдур [169, 79].1918-чи илдә XIX әсрин әввәлләриндән гарышыг јашајан кәндин Азәрбајчанлы әһалиси говулмушдур. 1935-чи илдә кәнд Шаумјан адландырылмышдыр. 1441-чи илдә Азәрбајчан түркләринин јашадығы кәнд кими көстәрилир [150, 172]. Дурсун адлы моллаја мәхсус кәнд олмушдур.

МОЛЛА ӘЈЈУБЛУ - Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында (инди Ермәнистанын Ташир р-нунда) кәнд ады (133). Мәншәчә кәнд сәлчуг оғузларын Ивә тајфасына мәнсуб аиләләрин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. 1935-чи илдә кәнд Евли адландырылмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

МОЛЛА ӘБДИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Әрмус наһијәсиндә [169, 252]. 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хинзырәк наһијәсиндә (170, 7) кәнд ады.

МОЛЛА ӘВӘЗ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Талин наһијәсиндә кәнд ады [169,249].

МОЛЛА ӘҺМӘД - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады [133]. 1728-чи илә аид мәнбәдә кәндин ады "Монла Әһмәд" кимидир [170,18].1828-1832-чи илләрдә кәндин әһатиси говулмуш,сонракы илләрдә бир һиссәси кери гајыдараг јенидән мәскунлашмышдыр. XX әсрин 30-чу илләриндә кәнд дағылмышдыр. Әһмәд адлы моллаја мәхсус кәндин адыдыр.

МОЛЛА ӘҺМӘД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады (23,66).

МОЛЛА КӘМӘР - Ирәван губернијасында Сүрмәли гәзасында кәнд ады [133, 177]. XIX әсрин 70-чи илләриндә кәндин әһалиси говулмуш вә кәлмә ермәни-

ләр јерләшдирилмишдир. 1886-чы илдә кәндин әһалиси ермәниләр иди. XX әсрин 30-чу илләриндә кәнд дағылмышдыр. Молла Кәмәр шәхс адындандыр.

МОЛЛА КУЛАЗ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин "Гарни вә Вединаһнјәси"ндә кәнд ады. Мәнбәдә буранын һәм дә Һәмзә кәнди адландығы гејд олунур [170, 75].

МОЛЛА КӨЈЧӘ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [133, 177]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ширакел наһијәсиндә кәндин һәм дә Үлимли адландығы гејд олунмушдур [170, 124]. 1878-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир (6, 177).1935-чи илдә кәнд ермәничә Маралик адландырылмышдыр. Молла Көјчә шәхс адындандыр.

МОЛЛА КӨЈЧӘ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында хараба кәнд ады (133, 177).

МОЛЛА МАҺМУД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады [170,82].

МОЛЛА МӘҺМӘД - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады (133, 177). Дикәр ады Күллүк јенә орада). XX әсрин 30-чу илләриндә кәнд дағылмышдыр.

МОЛЛА МУСА - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады. Дикәр ады Гарагала. 1919-чу илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1940-чы илдә кәнд Мусакан,1946-чы илдә Воскеһаск адландырылмышдыр.

МОЛЛА ӨМӘР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә кәнд ады [170, 17].

МОЛЛА ПОЛАД - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карпи наһијәсиндә кәнд ады [169, 211].

МОЛЛА СЕЈФӘДДИН - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Вели наһијәсиндә кәнд ады [169,220].

МОЛЛА ХӘЛИЛ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә кәнд ады [170, 7]. Мәнбәдә кәндин Думбулу тајфасынын мәскунлашмасы нәтичәсиндә јарандығы гејд олунур (јенә орада).

МОЛЛА ХӘЛИЛ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә Инәкли кәндинә мәхсус мәзрәнин ады (23, 113).

МОЛЛА ҺАЧЫЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә кәнд ады "әһалиси Синли чамаатындандыр" (23, 47).

МОЛЛА УРУЗБӘЈ - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Зәнчәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады (133). XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг кәнд дағыдылмышдыр. Там ады "Молла Урузбәј бинәси"дир. Урузбәј адлы бир моллаја мәнсуб гышлаг јериндә јаранмышдыр.

МОЛЛА ХЫДЫР - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ирәван гәзасында кәнд ады [169, 63].

МОЛЛА ҺӘСӘН - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ирәван гәзасында кәнд ады [169, 58]. Өлү кәнддир.

МОР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады (23,58).

МОРАВИК - 1727-чи илдә Нахчыван санчағынын Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады (32, 261). Кәнддә чәми 2 азәрбајчанлы аилә јашајырды (јенә орада).

МОРЗАВ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады (23, 59). 1727-чи илә аид мәнбәдә кәнддә 5 азәрбајчанлы аиләсинин јашадығы гејд олунур (32, 298).

МОРУТ - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Ичеван р-нунда) кәнд ады [133, 180]. 1590-чы илдә кәнд ермәничә Акнахпур адландырылмышдыр. XIX әсрдә Јелизаветопол губернијасынын Јелизаветопол гәзасында Мурут, Шимали Гафгазда - Кубан әјаләтиндә Мурутчу

[133],Кәдәбәј р-нунда Мурут-Уз даг топонимләри илә ејнидир. Мә'насы мә'лум дејил.

МОС - Ирәван әјаләтинин Көјчә наһијәсиндә кәнд ады [150,360]. Азәрбајчан дилиндә Моз адынын ермәничә јазылышы формасыдыр. Бах: Моз.

МӨВСҮМЛҮ КӘБИР - 1728-ч илдә Иәавн әјаләтинин Карпи нәһијәсиндә кәнд ады. Говин-Сејтидәрә кәндинин нәздиндә мәнтәгә кими көстәрилир [170,9]. "Бөјүк мөвсүмлү" мә'насындадыр.

МӨКҮЗ - Амасија р-нунда мәнбәјини Чалдаш дағларындан алан вә Арпачаја төкүлән чајын ады. Манкүз адынын тәһрифи. Түрк дилләриндә манг "һасарланмыш јер" вә күз "пајыз отлағы" сөзләриндәндир.

МУҒАН - Ечмиадзин р-нунда кәнд ады (60, 89).

МУҒАНЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә (инди Ермәнистанын Арташат р-нунда) кәнд ады (23,92). 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишлир. 1922-чи илдә әһалисинин бир һиссәси кери гајыдараг гарышыг јашамышдыр. XX әсрин 30-чу илләриндә азәрбајчанлылар сыхышдырылыб чыхарылмышдыр. 1978-чи илдә кәнд ермәничә Һовтамеч адландырылмышдыр. 1590-чы илдән мә'лумдур [169,58]. 1728-чи илә аид мәнбәдә кәндин әһалисинин Бојат тајфасына мәнсуб олмасы гејд олунмушдур [170,58]. Шүбһәсиз ки, 393-чү илдән мә'лум олан Муған дүзүнүн вә XI-XIII әсрләрдә мөвчуд олмуш Муған шәһәринин ады илә бағлыдыр. Орта әсрләрдә Муған дүзүндә јашамыш мүхтәлиф түрк тајфалары Муғанлы адланмыш вә мүхтәлиф тарихи һадисәләрлә әлагәдар олараг сәпәләнмишдир. Муғанлы адлы бөјүк бир ел XVIII-XIX әсрләрдә Газах-Борчалы бөлкәсиндә јашамышдыр. Газах р-нунда Муғанлы ,Күрчүстанда Јор-Муғанлы, Таш-Муғанлы,Кирәч-Муғанлы кәндләри бу тајфанын мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Үч јүз алачыгдан ибарәт дикәр Муғанлы ели XIX әсрин әввәлләриндә Шаһсевәнләрин тәркибиндә варды. Мәнбәләрә көрә бу Муғанлы Анадолудан кәлмәдир. XIX әсрдә Чәнуби Гафгазда 19 Муғанлы адлы кәнд варды (133, 178).

МУҒАНЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә кәнд ады (23,47).

МУҒАНЛУ - 1590-чы илидә Рәван әјаләтнинн Әрмус наһијәсиндә мәзрә ады [169,251].

МУҒАНЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһнјәсиндә кәнд ады [170, 15]. "Дикәр ады Нағыјурд" (23, 60). Лакин 1727-чи илә аид мәнбәдә кәндин башга адынын Нурдәһнә олдуғу гејд олунур вә кәнддә чәми 4 азәрбајчанлы аиләсинин јашадығы көстәрилир (32, 321).

МУҒАНЧЫГ - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында кәнд ады [133]. XIX әсрин 70-чи илләриндә кәндин әһалиси говулмуш вә ермәниләр мәскунлашмышдыр. 1886-чы илдә кәндин әһалиси ермәниләр иди. 1950-чи илдә кәнл ермәничә Һајкадзор адландырылмышдыр. "Кичик Муғанлы" мә'насындадыр.

МУҒАНЧЫГ МИРЗӘМУСЛУМ - Ирәван ханлығынын Сәрдабарад маһалында кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағыдылмышдыр [159]. XX әсрин әввәлләринә аид мәнбәдә Муғанчуг Мүслүм кимидир (133, 178). Мирзә Мүслүм адлы шәхсә мәхсус "Муғанлы" мә'насындадыр.

МУЗ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Зебил наһијәсиндә кәнд ады [169,322]. 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә Мус кимидир (23, 121). Моз топониминин тәләффүз формасыдыр. Бах: Моз.

МУЗАЛАН - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында даг ады (133, 178). Еһтимал ки, фарс дилиндә мози- "парылдајан" сөзүндәндир.

МУЗДИ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында гышлаг ады (133, 178). Музлу (Муз кәндиндән чыхма мә'насында) адынын фонетик формасыдыр. Һәмин гәзада Моз кәндиндән чыхма аиләләрин гышлағы олмушдур. Бах: Моз.

МУМУХАН - XIX әсрин II јарысында Гарс әјаләтинин Гарс даирәсиндә (133, 179), сонра Амасија р-нунда кәнд ады. 1920-чи илдә әһалиси Түркијәјә көчдүкдән сонра кәнд дағылмышдыр. Сонралар кәндин әразиси гоншу Гарамәммәд кәндинин әһалиси үчүн јајлаг јери олмушдур [20,378]. XX әсрин 30-чу илләриндә кәнддә ермәниләр мәскунлашмышдыр. 1967-чи илдә кәнд ермәничә Покрашен адландырылмышдыр. Кәндин адынын мә'насы һаггында ики мүлаһизә сөјләмәк олар. 1. Кәндин ады Мумухан шәхс (феодал) адындандыр. 2. Кәндин ады мә'насы мә'лум олмајан "Мум" вә "Ухан" шәхс адындандыр. Илк дәфә ермәничә јазылышда Албанијада Мом- Һорек адлы јашајыш мәнтәгә ады "Албан тарихи"ндә чәкилир. ("Албан тарихи", II китаб,2-чи фәсил). XIX әсрин Ахалкалаки гәзасында Мумлитба (күрчүчә тба-"даг") [133,179], Шамахы р-нунда Мум-Мәлчәк кәнди (инди бу кәнд Мәлчәк адланыр). Дәвәчи р-нунда Мумлудағ вә Мумлу кәнди [133,179]. Загатала бөлкәсиндә XVII әсрдә Мум-Параг кәнд адларында да бу сөз вардыр.

МУНЧУГЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады (23,177).

МУНЧУГЛУ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады (133, 179). 1590-чы илдән мә'лумдур [169,334]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ширакел наһијәсиндә кәнд ады кими гејд олунмушдур (23,136). 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Тсилкар адландырылмышдыр. Мунчуглу дағынын адындандыр.

МУНЧУГЛУВИСАРА - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады (133, 179). Дағын ады тәсәррүфат ишләри вахты Мунчуглутәпә гәдим јашајыш јериндә мунчугларын тапылмасы илә әлагәдардыр.

МУНХБОЛООҒЛУ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында дағ ады (133, 181). Әсли "Мунх-Балаојуглу". Монголча *мунх*, гәдим түркчә *менги*-даим (гар,бузлаг)", *бала*-"кичик" вә ојуглу (ојуғу олан, јә'ни тәбии јарығы, мағарасы олан: бах: Ојуглу дағ адына) сөзләриндән ибарәтдир. Дағын ады "Даими (јајда да) гарлы (бузлу) кичик ојуглу" мә'насындадыр. Дағ адларынын бә'зиләриндә "ојуглу" сөзүнүн тәһрифә уғрадылыраг "оғлу" кими јазылмасы һаллары вардыр. Мәсәлән: Газах р-нунда Салаоғлу ("Ојуглу сал",јахуд "Сал ојуглу) вә б.

МУРАДАБАД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады (23, 82). "Кәндин башга ады Вармәзјардыр" (јенә орада).

МУРАДАБАД - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [159]. Дикәр ады Әликәнд. 1728-чи илә аид мәнбәдә ады чәкилир [170,36].

МУРАДВЕРДИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку нәһијәсиндә кәнд ады (23, 42). "Әһалиси Дүмбили чамаатындандыр"(јенә орада).

МУРАДГЫШЛАҒЫ - 1590-чы илдә Рәавн әјаләтинин Ирәван гәзасында кәнд ады [170,65].

МУРАДЛЫ - 1590- чы илдә Рәван әјаләтинин Ирәван гәзасында кәнд ады [169, 64]. 1728-чи илә аид мәнбәјә көрә кәнд һәм дә Вәрмәзијар адланырды [170, 38].

МУРАДЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады (23,41).

МУРАДӘЛИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ирәван гәзасында кәнд ады. Дикәр ады Сулејманлы [170,65].

МУРАДГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [170,19].

МУРАДТӘПӘ - Ирәван губернијасынын Шәрур Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады (133, 179). 1948-чи илләрдә кәндин әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. 1964-чү илдә кәнд ермәничә Канакерован адландырылмышдыр. Кәнд "Мурадтәпә"нин адыны әкс етдирир.

МУРАДТӘПӘ - Дәрә Әләјәз бөлкәсиндә, Арпа чајын һөвзәсиндә бир дағын ады XX әсрин 30-чу илләриндә ермәничә Мурадсар адландырылмышдыр (60, 90).

МУРАДХАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады (23,122).

МУРГУС - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Снсјан р-нунда) кәнд ады [133, 179]. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмушдур. 1922-чи илдә әһалинин бир һиссәси кери гајыдараг јенидән мәскунлашмыш, 1988-чи илдә јенидән Азәрбајчана говулмушдур. XIX әсрдә Зәнкәзур гәзасында јашамыш Софулу тајфасынын гышлагларындан (бах: Ачыбач) биринин ады иди (103, 166). Мәнбәдә Мурхус кимидир (јенә орада). Әслн:Мургуз. XIX әсрди Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында Мургузтәпә [133]. Азәрбајчанда Мургуздаг [Газах р-ну] вә Мургузтала (Загатала р-ну) кәнд адлары илә мә'нача ејнидир. Азәрбајчан дилинин диалектләриндә мургуз- (сучаг јердә битән гарғыја бәнзәр битки ады) сөзүндәндир.

МУРГУЗ - Ермәнистанын шимал-шәргиндә Красносел вә Шәмшәдил р-нларынын сәрһәддиндә Мургуз дағ тирәсинин ән уча зирвәсинин ады (60, 90).

МУРЗУК - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады [159]. Јерли тәләффүз формасы Мирзик. 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр (јенә орада). Азәрбајчанда XIX әсрин II јарысында Јелизаветпол (Кәнчә) гәзасында Мирзик кәнд ады илә (133, 174) ејнндир. Мә'насы мә'лум дејил.

МУРЗОВ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [170,14]. Мә'насы мә'лум дејил.

МУРТЕЛ - Јелнзаветопол (Кәнчә) губернңјасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Ичеван р-нунда) кнд ады. 1978-чи илдә кәнд Чичәкбулаг адландырылмышдыр. 1988-чи илдә әһалнси Азәрбајчана говулмушдур. Әсли Мурту-ел. јә'ни "Мурту ели (тајфасы)". Бах:Мурту.

МУРТУ - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Ичеван р-нунда) кәнд ады [133, 180]. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. XIX әсрдә Јелизаветпол гәзасында Мүрут [133], инди Ағсу р-нунда Мурты кәнд адлары илә мәншәчә ејнидир. XIX әсрин II јарысында Мил- Гарабағ дүзләриндә јашамыш Тәклә тајфасынын Муртулу голунун (бах: М.Авдеев. Миъоко Карабахская степь, с. 32) ады илә ејнидир.

МУСА ДӘРВИШ - 1590-чу нлдә Рәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады [169,224].

МУСАГЫШЛАГЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [170,20].

МУСАГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады (23,70).

МУСАҺАЧЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады (23,49). "Башга ады Новузлу" (јенә орада).

МУСАҺАЧЫЛЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Әрмус наһијәсиндә кәнд ады [169, 251].

МУСАҺАЧЫЛЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карпи наһијәсиндә кәнд ады [169,208]. Анадолуда јашамыш Ағчгојунлу тајфасынын Мусаһачылы голунун [36,18] мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр.

МУСАҺАЧЫЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә кәнд ады (23,47). "Әһалиси Синли чамаатындандыр" (јенә орада).

МУСАХАЧӘЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә кәнд ады (170, 7). Мәнбәдә кәндин "Синлу ширәтинә" (јенә орада) мәнсуб олмасы көстәрилир (јенә орада).

МУСАЧЫГ - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады (159). 1728-чи илдән мә'лумдур (23, 107).Дикәр ады Муса Обасы. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағыдылмышдыр. "Мусаја мәхсус кичик оба" мә'насындадыр.

МУСАЧЫГ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында хараба кәнд ады (133, 180). 1728-чи илә аид мәнбәдә ады чәкилир [170, 93]. "Кичик Муса обасы, кәнди" мә'насындадыр.

МУСТАФАГЫШЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [170, 20].

МУСТАФАЛЫ - Рәван әјаләтинин Карпи наһијәсиндә кәнд ады (169, 208).

МУСТАФАДӘРӘГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады (23, 68). Башга ады Ағотлуг. (јенә орада). Бах:Ағотлуг.

МУСТУ-ФОТО - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында гышлаг ады (133, 180).

МУСТУГЛУ - XIX әсрин II јарысында Гарс әјаләтини Гарс даирәсиндә, сонра Амасија р-нунда кәнд ады. 1919-1920-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. XX әсрин 30-чу илләриндә ермәниләр мәскунлашмышлар. 1947-чи илдә кәнд ермәничә Ланчик адландырылмышдыр. Муслуглу топониминин данышыгда тәләффүз формасыдыр. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Гарс даирәсиндә Муслуглу дағы вә кәнди, Дағыстан әјаләтинин Самур даирәсиндә Муслјаг кәнди [133], Чәнуби Сибирдә Абакан дағ белиндә Мустаг дағ ады [126] вә б. топонимләрлә ејнидир. Мә'насы мә'лум дејил.

МУСХУДАҒ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында дағ ады (133, 180). Тифлис губернијасынын Ахалсих гәзасында Мусх кәнд вә Шимали Гафгазда Мусух-Су чај ады илә (133, 180) ејнидир. Мә'насы мә'лум дејил.

МУХРИС - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Сисјан маһалында кәнд ады [169, 362]. Әсли Мухурис. Бах: Мүхуртовлајан.

МУХТАРАБАД - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133, 180]. XIX әсрин сонларындан сонра кәндин ады мәнбәләрдә чәкилмир. Мухтар шәхс адындан вә абад-"кәнд" сөзүндән ибарәтдир.

МУХУРТОВЛАЈАН - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында дағ ады [133]. XIX әсрдә Шуша гәзасында Мухур обасы (Ағчабәди р-ну),Мухур гобу,Имишли р-нунда Мухуртәпә.Тифлис губернијасынын Тушин гәзасында Мухургани-Махи,Кутаиси губернијасынын Зугдиди гәзасында Мухури, Кутаиси губернијасынын Сенак гәзасында Мухури топонимләри [133, 180] илә мә'нача ејнидир. Бә'зи түрк дилләриндә мукор-"учурум", "јарған" мә'насындадыр (А.Абдуррахманов. Географические названия Казахстана. Алма-Ата, 1959, с. 127).

МУХУБ - Абовјан р-нунда кәнд ады. Бах: Мегјуб.

МУЧА - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады (133, 181) XX әсрин әввәлләриндән сонра мәнбәләрдә чәкилмир.

МҮБАРӘК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 129). Кәндин башга ады Шаһнәзәрли (јенә орада).

МҮЛКҮ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады (133, 181). XVIII әсрин әввәлләринә аид мәнбәдә Мүлк кими чәкилир [150, 365]. XX әсрин 30-чу илләриндә кәнд ләғв едилмиш,әһалиси гоншу Азәрбајчанлы кәндләринә көчүрүлмүшдүр. Азәрбајчан дилиндә "мүлк" сөзүндәндир.

МҮЛҮКЛҮ - Јелдизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан р-нунда) кәнд ады. Ермәничә мәнбәләрдә Мелјуклу адландырылмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. 1990-чы илдә кәнд рәсми сурәтдә ләғв едилмишдир. Мәлүклү (Мәликли адынын тәләффүз формасы) адынын тәһрифидир.

МҮСӘЛЛӘМ - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады. 1918-чи илдә әһалиси говулмушдур. 1922-чи илдә әһалинин аз һиссәси гајытмыш вә јенидән мәскунлашмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Әчили (бах) кәндиндән јаранмыш мәнтәгәдир (103, 146).

МҮЧӘРРӘДЧУХУРУ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карни наһијәсиндә мәзрә ады [169, 209].

НАБУР - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Шәмшәддин р-нунда) кәнд ады. XIX әсрин орталарындан әһалиси гарышыг кәнд иди. XX әсрин 30-чу илләриндә азәрбајчанлылар сыхышдырылыб чыхарылмышдыр. XIX әсрдә Губа гәзасында Набурлу (133, 182) вә Шамахы р-нунда Набур кәнд адлары [133, 182] илә мәншәчә ејнидир. Мә'насы мә'лум дејил.

НАҒАРАХАНА - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында даг ады [133, 182].

НАҒАРАХАНА - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында чај ады (133, 182). Нағарахана гајасынын ады илә адланмышдыр.

НӘЧИБҒАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә кәнд ады (23, 46). "Әһалиси Дүмбүли чамаатындандыр" (јенә орада).

НАДИРКАҺБУЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады (23,42).

НАДИРХАНЛЫ - Ирәван ханлығынын Талин маһалында кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [159]. Надирхан шәхс (мүлкәдар) адындандыр.

НАДИРАВАН - Ирәван ханлығынын Сејидли-Ахсаглы маһалында кичик кәнд ады. Надир шәхс адындан вә аван (әсли фарсчадан) "кәнд" сөзләриндән ибарәтдир.

НАЗРАВАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә кәнд ады (23, 46).

НАЗРАВАН - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады (133, 183. XIX әсрдә Шимали Гафгазда Тер әјаләтинин Назран даирәсиндә Назран (Назиран) вә Насир-Корт кәнд адлары, Губа гәзасында Назирчај, Нуха гәзасында Назирчај (јенә орада) топонимләри илә сыра тәшкил едир. Еһтимал ки, Насир шәхс адындан вә аван "јер" сөзүндән ибарәтдир.

НАЗРАВАН - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады (133, 183). 1728-чи илдән мә'лумдур [170,.7]. 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә кәнд дағылмышдыр.

НАҺДАМ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Мәзрә наһијәсиндә кәнд ады (23,61).

НАҺИЈЕЈИ МӘШҺӘД - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Зебил наһијәсиндә кәнд ады [169,331].

НАЛБӘНД - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады (133, 184). 1878-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ерменләр јерләшдирилмишдир (6, 178). 1978-чи илдә кәнд ерменичә Ширакамут адландырылмышдыр. Кәтирилмә аддыр. Налбәнд дағынын адындандыр.

НАЛБӘНД - XIXәсрдә Гарс әјаләтинин Гарс даирәсиндә јајла, һәмин әјаләтин Кағызман даирәсиндә дағ ады [133, 184].

НАМАЗ-ӘЛИ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады (133, 184).

НАКИВДАП - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ханзырәк маһалында кәнд ады [170,7]. Мәнбәдә кәндин Думбули тајфасынын мәскунлашмасы нәтичәсиндә јарандығы гејд олунур (јенә орада).

НАХЫРГЫРАН - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында гышлаг ады [133, 186]. XX әсрин әввәлләриндә гышлаг дағылмышдыр. "Нахыргыран (әсли "Нахыргырылан") јерин ады илә адланмышдыр.

НАХЧЫВАНЧЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ағчагала наһијәсиндә кәнд ады (169,192).

НЕРУСЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә (170,39) кәнд ады.

НӘБИЛӘР - Ирәван ханлығынын Дәрәләјәз маһалында кәнд ады. XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг кәнд дағылмышдыр. Нәбиләр кәндинин әсасыны гојмуш нәслин адыдыр.

НӘЗӘРЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23,125).

НӘЗӘРЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә гышлаг ады (23,85). "Әһалиси Гузукүдәнли әширәтиндәндир" (јенә орада).

НӘЗӘРОҒЛУ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады. Дикәр ады Чәфәр Дәрвиш [169,237].

НӘЗӘРОЧАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә гышлаг [170,77].

НӘРМИНӘЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә гышлаг ады (23,124).

НӘРДӘЗ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады (23,124).

НӘСИБӘЛИГЫШЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтнинин Вали (Веди) наһијәсиндә кәнд ады. Коруча (бах) кәндинин нәздиндә мәнтәгә кими гејд олунур [170,10].

НӘСИМИОҒЛУ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Әрмус наһијәсиндә кәнд ады [169,252].

НӘСИБЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады (23,51). "Таранча кәндинин јахынлығында јерләшир" (јенә орада).

НӘҺРИ -ӘНУС - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карпи наһијәсиндә кәнд ады (169,208). "Әнус каналы" мә'насындадыр.

НЕҺРИКӨЛДӘРӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [170,20].

НӘҺРИ КӘЛТӘПӘ - 1728-чн илдә Ирәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады (23,70). "Араз чајынын јахынлығынды јерләшир" (јенә орада). "Әһалиси Ташанлы чамаатындандыр" (јенә орада)

НӘФӘСЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин нәһијәсиндә кәнд ады (23,122).

НӘҺӘДӘК - Туманјан р-нунда кәнд ады. 1590-чы илә аид мәнбәдә Нәһадәк кимидир [169,326]. XIX әсрин сонларында кәнд дағылмышдыр.

НӘЧӘФӘЛИ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады (133. 183). XIX әсрин орталарында кәнддә ермәниләр јерләшмиш вә азәрбајчанлылар сыхышдырылыб чыхарылмышдыр. XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг кәнд ләғв едилмишдир. Нәчәфли кәндин әсасыны гојмуш нәслин адыдыр.

НӘЧӘФӘЛИ -БИНА - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады (133, 183).

НӘЧӘФЛӘР - Јелизаветопол губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан р-нунда) кәнд ады [133].1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Нәчәфләр кәндин әсасыны гојмуш нәсил адыдыр.

НОВЛУ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады [133]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағыдылмышдыр.

НОВЛАР - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады [133, 188]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

НОВРУЗ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады (23,43).

НОВРУЗКӘНД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады (23,83). "Гаравиран тәрәфдә олан Новрузкәнд"(јенә орада).

НОВРУЗЛУ - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады (159) . 1590-чы илдән мә'лумдур [160,209].1728-чи илә аид мәнбәдә кәндин һәм дә Мусаһачы адландығы көстәрилмишдир (23,49). 1948-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәваан әјаләтинин Игдыр маһалында "Новрузлу мәшһур Алчалу" кими гејд олунмушдур [170,18]. Мәншәчә Алчалу кәндиндән чыхмыш аиләрин мәскунлашмасы нәтичәсиндә ја-

ранмышдыр. Новруз шәхс (мүлкәдар) адындандыр. Орта әсрләрдә Шәрги Түркијәдә Новруз кәнди варды [150,117].

НОВРУЗЛУ - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады (133, 190). XIX әсрин 80-чы илләринә аид мә'лумата көрә әһалиси күрдләрдән ибарәт Новрузлу орадакы Чајкәнд кәндиндәи јаранмыш оба иди (103, 170). Новрузлу мәнтәгәнин әсасыны гојмуш нәсилин адыдыр. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. Сонра кәнд ермәничә Катнадзор адландырылмышдыр.

НОВРУЗЛУ - 15890-чы илдә Рәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [169,269].

НОРАДУЗ- Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [133, 190]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Норадуз [170,12], XVII әсрин орталарына аид ермәничә мәнбәдә исә Норадус кимидир (150). XX әсрин әввәлләриндә кәнд дағылмышдыр. Әсли Неһрә-дүз. Әрәб дилиндә *нәһр*-"чај", "канал" вә Азәрбајчан дилиндә дүз (дүзән) сөзләриндән ибарәтдир.

НОРАКИҒ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады (23,36).

НОРАШЕНЛИК - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады [133]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Кәндин ады Нуру адындан вә азәрбајчанча "шенлик" ,"отураг кәнддән јаранмыш јени мәнтәгә" сөзләриндән ибарәтдир.

НОРИНУС - Ирәван ханлығынын Гырхбулаг маһалында кәнд ады [159]. 1590-чы илә аид мәнбәдә дә Нурнус кимидир [169,54]. 1829-чу илдә кәнддә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдикдән сонра әһали гарышыг јашамышдыр. 1918-чи илдә кәндин азәрбајчанлы әһалиси говулмушдур (11,164). 1922-чи илдә бир һиссәси кери гајытмышдыр. 1949-чу илдә әһали Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. Монголча *нуруу* "дағ бели" вә әрәбчә наус-"учу шиш минарәли тикинти","зәрдүштләрин ибадәт јери" (Нахчыванда Нуснус вә Дырныс кәнд адларында олдуғу кими) сөзләриндән ибарәтдир.

НОРУГ - Ирәван ханлығынын Талин маһалында кәнд ады. 1828-1832-чи илләрлә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [159]. Орта әсрләрә аид ермәничә мәнбәләрдә кәндин ады ермәничә Норк кими јазылмышдыр (бах: 133, 190). Әһалиси чөлмәчиликлә (дулузчулугла) мәшғул олдуғуна көрә кәндин әсил ады Чөлмәкчидир. Мә'насы мә'лум дејил.

НУРАЛАН - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карпи наһијәсиндә кәнд ады [169,211].

НУРУГЫШЛАҒЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ирәван гәзасында кәнд ады [169,65].

НҮВӘДИ - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Меғри р-нунда) кәнд ады (133, 191).1968-чи илдә кәндин әһалиси Азәрббајчана говулмушдур. Фарс дилиндә "Тәзәкәнд" јахуд "Јеникәнд" мә'насындадыр.

ОБА - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кичик кәнд ады [133, 191]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Азәрбајчан дилиндә малдар елин отураглашмасы нәтичәсиндә јаранан кичик мәнтәгә мә'насындадыр.

ОБАКӨЈ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [170,14].

ОВАЛА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23,132). Башга ады Һачылы. (јенә орада). Бах: Һачылы.

ОВАНДӘРӘ - Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында (инди Ермәнистанын Октемберјан р-нунда) кәнд ады (99,422). 1959-чу илдә кәнд ермәничә Ванадзор адландырылмышдыр. XIX әсрин орталарында Түркијәдән кәлмә ермәниләр "Овандәрә"чајынын ахдығы дәрәдә јерләшмишләр. 1887-чи илә аид мә'лумата

көрә кәндин әһалиси ермәни иди (99,422). Түрк дилләриндә *ојпан (ојбан)* "һамар ениш", "ашағы јер" (126, 409) сөзүндәндир.

ОВЧУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады (23,66).

ОҒРУЧА - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады (133. 192). 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәндин ады Оғрунча кимидир (23,87). Дикәр ады Гараман. 1978-чи илдә кәнд Советкәнд адландырылмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

ОҒРУЧА - Ирәван ханлығынын Дәрәкәнд- Парченис маһалында кәнд ады [159]. XIX әҫрин орталарындан сонра мәнбәләрдә ады чәкилмир. Гышлаг әсасында јаранмышдыр. Әсли-Уғругча. 1728-чи илә аид мәнбәдә Оғругча кимидир [170]. Түрк дилләриндә угруг-"дајаначаг","дүшәркә" сөзүндәндир. XIX әсрдә Јелизаветопол губернијасында Оғруча (Гочадағ) дағ ады илә ејниндир.

ОҒБИН - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Мәвазији-Хатун наһијәсиндә мәзрә ады [169,132].

ОҒРУВИРАНИ МӘЗРӘСИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә мәзрә ады [169,268].

ОҒРУБӘЈЛИ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133, 192]. XIXәсрин орталарында кәнддә ермәниләр дә јерләшмишдир. Бундан сонра кәндин әһалиси гарышыг олмушдур. 1886-чы илдә кәндин әһалиси азәрбајчанлылардан вә ермәниләрдән ибарәт иди. Әсли Уғурбәјли. XIX әсрин орталарында Уғурбәј адлы бир нәфәрә мәнсуб малдар аиләләрин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. XX әсрин 30-чу илләриндә азәрбајчанлылар сыхышдырылыб чыхарылмышдыр. 1945-чи илдә кәнд ермәничә Беркануш адландырылмышдыр.

ОҒУЗБАТЫР - Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады (170, 23). Оғуз Баһадыр адындан фонетик формадыр.

ОҒУЗТАШ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд [170,3]. "Оғуз гајасы" мә'насындадыр. Оғуз етнонимини әкс етдирир. XIX әсрдә Гарс әјаләтиндә Оғузлу (133, 192) вә һәмин әјаләтин Әрдаһан даирәсиндә Уғуз (113, 251) топонимләри илә мәншәчә ејнидир. Бах: Өкүздаг вә Өкүзлү.

ОЗАН 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады (23, 82). Башга ады "Бахчачыг" (јенә орада). Бах: Бабачан.

ОЗАНЛАР - Ирәван ханлығынын Зәнкибасар маһалында кәнд ады. 1882-1832-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағыдылмышдыр [159]. 1728-чи илә аид түркчә мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Гарни вә Веди наһијәләриндә Озанлы, Гырхбулаг наһијәсиндә исә Озан кәндләри гејд олунмушдур [170. 28 вә 80]. XVIII әсрин әввәлинә аид ермәничә мәнбәдә Озан кәндинин ады чәкилир [150, 361). XIX әсрин орталарындан сонракы әдәбијјатда Новобајазид гәзасында Узунлар кими јазылмышдыр (133, 192). Еһтимал ки, "Китаби-Дәдә Гогуд" дакы *озан-*"ашыг","халг мүғәнниси " сөзүндән олмаг е'тибарилә һәм дә бир елин адыдыр. 1588-чи илә аид мәнбәдә Гарабағын "Отуз ики улус"нда Озан адлы елин ады гејд олунмушдур (167, 213). Кәнчә шәһәринин Озанлар мәһәлләси дә мәһз бу елин адыны әкс етдирир.

ОЗАНЛАР - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында (инди Ермәнистанын Раздан р-нунда) кәнд ады. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир [20, 207].

ОЗАНЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады (23, 101).

ОЈУГЛУ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады (133, 197). Дағын ады Азәрбајчан дилиндә *ојуг-*"мағара", "тәбии јарыг" (белә ојугда адәтән, вәһши һејван-ајы, чанавар вә с. јува салыр) ја да түрк дилләриндә увуг "чејран", "вәһши кечи" сөзүндәндир. Азәрбајчанда Ојугдағ (Губар-ну), Ојуглу дағ (Кәлбәчәр р-ну), Ојуглудағ (Ордубадр-ну) дағ адлары илә мә'нача ејнидир. Бә'зи дағ адларында тәһриф олунмуш шәкилдә "оғлу" кимидир. Бах: Мунх-Балаоғлу дағ ады.

ОЈУГЛУ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында дағ ады [133, 197].

ОЈУГЛУ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында дағ ады [133, 197].

ОЈУГЛУДҮЗ-ЈУРД - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында Канкан кәндинә мәхсус јајлағын ады (136,32).

ОЈУГТӘПӘ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады [133, 197].

ОНБИНӘК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады (23,102).

ОРГАЧЫ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [133]. 1918-чи илдә әһалиси говулдудан сонра кәнд дағылмышдыр. Кәтирилмә аддыр. Анадолунун шәргиндә орта әсрләрдә Орка маһалынын (Бах: 34) адындандыр.

ОРГОВ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады (133, 194). Бах: Әргов.

ОРИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады (23, 121). "һеч ким јашамыр" (јенә орада).

ОРУЗ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [170, 20]. Мәнбәдә бу кәндин Гузукүдәнли чамаатынын бир һиссәсинин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јарандығы гејд олунур (јенә орада). Бах: Ковунлу.

ОРУНЧА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә мәзрә ады [170, 47]. Мәнбәдә мәзрәнин Тәркәгут кәндинә мәхсус олмасы көстәрилир.

ОРТАВИРАН - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ирәван гәзасында кәнд ады [169, 60].

ОРТАКӘНД - Ирәван әјаләтинин Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады (133, 195).

ОРТУКИШ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Сисјан маһалында кәнд ады [169, 362]. 1727-чи илә аид мәнбәдә Ортакир кимидир (32, 32).

ОРТАКӘНД - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады [133, 195]. XIX әсрин II јарысында кәнддә ермәниләр мәскунлашмыш вә тәдричән азәрбајчандан сыхышдырылыб чыхарылмышдыр. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Гладзор адландырылмышдыр.

ОРТАКИЛСӘ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [133, 195]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады кими гејд олунмушдур (23, 134). 1878-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Масисјан адландырылмышдыр (6, 178).

ОРТАКӘДИК - Ахурјан р-нунда кәнд ады. 1878-чи илдә әһалиси говулмушдур (6, 178). 1967-чи илдә кәнд ермәничә Покрашен адландырылмышдыр.

ОРУЧКӨЈ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады (23,70). Әһалиси Гузукүдәнли чамаатындандыр (јенә орада). XIX әсрин II јарысында кәнддә ермәниләр отурдугдан сонра азәрбајчанлылар сыхышдырылыб чыхарылмышдыр. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Маисјан адландырылмышдыр.

ОРУШМЫШ - ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады (133, 195).

ОСКАШЕН - XVIII әсрин орталырында Көјчә маһалында кәнд ады [150,360].

ОСМАН КӘНДИ - Ирәван ханлығынын Дәрәкәнд-Парченис маһалында кәнд ады [159]. XIX әсрин орталарында кәнд дағылмышдыр. Осман шәхс адындандыр.

ОСМАНКӨЈ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Осман шәхс (мүлкәдар) адындан вә көј-"кәнд" сөзүндән ибарәтдир.

ОСМАН МӘЗРӘСИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә мәзрә ады [169,233].

ОСТУН - Ирәван ханлығынын Шәрур- Дәрәләјәз гәззасында кәнд ады [159]. XIX әсрин ахырларындан сонра кәндин ады чәкилмир.

ОХДАР - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады (133). 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмушдур. 1926-чы илдә әһаланин аз һиссәси кәндә гајыдыраг јенидән мәскунлашмыш,1988-чи илдә Азәрбајчана говулвулмушдур.

ОХДАР - Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нундда) чај ады [133].

ОХДАР БИНӘ - Јелизаветопол (Кәнчә) Губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады [133]. XX әсрин әввәлләриндә кәнд дағылмышдыр. Охдар кәндиндән чыхмыш аиләләрин јаратдығы биңә әсасында јаранмышдыр.

ОХДАРЛУ - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады [133]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

ОХЧАБЕРД - Ирәван ханлығынын Гырхбулаг маһалында кәнд ады [159]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр (11,164). 1946-чы илдә кәнд ермәничә Вохчаберд адландырылмышдыр. Илк дәфә 1590-чы илдән мә'лумдур [169, 39]. Һәмин мәнбәдә кәндин "Мәһәммәд вәләди Мустафа" адлы шәхсә (мүлкәдара) мәхсус олмасы гејд олунур [170, 39]. Топоним Охчу тајфасынын адындан (бах: Охчу) вә "берт" сөзүндән ибарәтдир. Ермәни тарихчиләри бу топонимдәки "берт" сөзүнү ермәничә олдуғуну (ермәни дилиндә *берт*-'гала" сөззүндәндир) билдирирләр. Лакин бу јанлыш мүлаһизәдир,чүнки кәндин әсасыны гојмуш түрдилли әһали јашајыш мәнтәгә типини көстәрмәк үчүн кифајәт гәдәр термин (абад,кәнд,оба,гышлаг вә с.) олдуғу һалда ермәничә "берт"сөзүндә истифадә етмәзди. Әслиндә,топонимин "берт" һиссәси түрк дилләриндә берт-"чәтин кечилән јер","әлчатмаз јер" [126,81-83],коми дилинд берт "дағ јамачы" (јенә орада) сөзүндән ибарәтдир вә демәли,ики мүхтәлиф дил мәншәли берт сөзү јалныз заһири охшарлығ маликдир.

ОРТЛУ ТӘЗӘКӘНД - Ирәван әјаләтинин Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады (133, 195). Урутлу (бах: Урут) јени кәнд мә'насындадыр.

ОРТУЛУ - Ирәван губернијасынын Новобајазнд гәзасында кәнд ады (133, 195). Гарс әјаләтиндә Ортулдағ вә Орту-Су кәнд адлары илә мәншәчә ејнидир. Түрк дилләриндә орду "һәрби дүшәркә" сөзүндәндир.

ОХЧУ - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады (133, 197). 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. Охчу адлы түрк тајфасынын адыны әкс етдирир. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Әрдаһан даирәсиндә Охчи, һәмин әјаләтин Гарс даирәсиндә Охчи вә Охчиоғлу [133],Чәнуби Азәрбајчанда Охчу вә Охчулар [Бах:145] кәнд адлары илә мәншәчә ејнидир. Орта әсрләрдә Анадолунун шәргиндә бир маһал Охчи адланырды [34]. 1588-чи илә аид мәнбәдә Бәрдә наһијәсиндә Охчулу адлы елин јашадығы гејд олунмушдур (167.219). Болгарыстанда үч Охчулар вә ики Охчулу адлы кәнд барәдә бах: М. Түркер Ачароғлу. Булгарстанда түркчә јер адлары клавузу. Анкара, 1988, с. 300 (түркчә).

ОХЧУОҒЛУ - Гарс әјаләтинин Гарс даирәсиндә, сонра Амасија р-нунда кәнд ады (133, 197). 1989-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

ОЧАГГУЛУ - Ахурјан р-нунда кәнд ады. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Арапи адландырылмышдыр. Еһтимал ки, Очаггулу кәндин әсасыны гојмуш шәхсин адыдыр.

ОШАҒАН - Ирәван губернијасынын Ечмиадзын гәзасында дағ ады [133, 197]. Азәрбајчанлылар ичәрисиндә тәләффүз формасы Үшәјән. Орадакы Ошаған кәндинин ады илә мәншәчә ејнидир. V әсрә ермәни мәнбәсиндә Ошакан кимидир [бах: 111] Еһтимал ки, Алтај дилләриндә (мәсәлән, бурјат-монгол дилләриндә) ошиг-"күләк тәрәфиндән чох ашынмыш дағ сухуру" [120,433] сөзүндәндир. Бах:Ушаған.

ӨКСҮЗ - Амасија р-нунда кәнд ады. 1989-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. 1990-чы илдә кәнд ерменичә Дарик адландырлмышдыр. Кәндин ады гәдим түрк дилләриндә *оку,уку*-"мағара","сығыначаг","зağа" вә *сос*-"товаг",јахуд *сус*-"су чыхан јер" (бах:Сос) сөзләриндән ибарәтдир. Өксүз орадакы дағын адыдыр. Азәрбајчанда Јухары вә Ашағы Ојсүзлү (Товуз р-ну) кәндләринин адлары да мәншәчә Амасијанын Өксүз топоними илә бағлыдыр.

ӨКҮЗБУЛАГ - 1728-ччи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [170,42]. Тезхараб кәндиндән јаранмыш мәнтәгәнин адыдыр (23,84). Әсли Оғузбулаг.

ӨКҮЗДАҒ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады [133, 193]. Әсли Оғуздағ. 1728-чи илә аид мәнбәдә Оғуз - Таш кимидир (170, 3). Азәрбајчанын Кәдәбәј вә Товуз р-ларында Өкүздағ [2, 196] дағ, Лачын р-нунда Өкүз гајасы, Масаллы р-нунда Өкүз дәрәси (Әркиван к.), Лерик р-нунда Өкүз тәпәси (Андурма к) вә с. адлары илә мә'нача ејнидир. Оғуздағ адынын тәһрифидир.

ӨКҮЗЛҮ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [133, 193]. XIX әсрин сонларындан сонра кәндин ады мәнбәләрдә чәкилмир. 1728-ччи илә аид мәнбәдә кәндин ады Оғузлудур [170,19]. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Гарс даирәсиндә Оғузлу кәнд ады (133, 192) илә мәншәчә ејнидир.

ӨКҮЗЛҮ - 1728-ччи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады (21,68). Оғузлу адындан тәһрифдир.

ӨРДӘКЛИ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [133]. 1920-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ерменилер јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд ерменичә Лчашен адландырылмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Көјчә наһијәсиндә Бөјүк Өрдәк вә Кичик Өрдәк кәнд адлары көстәрилмишдир [170,12]. Көјчә бөлкәсиндә Өрдәк кәнд адынын олдугча марағлы тарихи вардыр: ер әвVIII әсрә аид Урарту дилиндә бир мәнбәдә Уртех кими гејд олунмушдур (бах: 14).

ӨРДӘКЛИ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [133, 194]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Мәншәчә Көјчә маһалында Өрдәк кәндиндән чыхмыш аиләләрин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр.

ӨРДӘКЛИ - Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк маһалында кәнд ады [159]. 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ерменилер јерләшдирилмишдир. 1886-ччы илә аид мә'луматда кәнддә ерменилерин јашадығы көстәрилмишдир (136,64). Гызылбашларын Баһарлы тајфасынын Өрдәкли голунун (бах: 15) мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Өрдәкли кәнд [133] ады илә мәншәчә ејнидир.

ӨРДӘКЛИ - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ерменистанын Сисјан р-нунда) кәнд ады (133, 194). Гызылбашларын Баһарлы тајфасынын Өрдәкли голунун (15) адындандыр.

ӨРДӘКЛИ - Ағабаба бөлкәсиндә, Арпакөлүн чәнуб шәргиндә хараба кәнд ады (6, 179). 1920-чи илдә кәндин Гаранапах тајфасына мәнсуб аиләләри Түркијәјә көчмүшдүр. Кәнд орадакы Өрдәкли көлүнүн ады илә адланмышдыр. Көлүн ады исә орада гышда чөл өрдәкинин боллуғу илә әлагәдардыр.

ӨРӘНОТБАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады (23,84). Башга ады "Тез-Әрван" (јенә орада). Бах: Тез- Әрван к.

ПАЛЫДЛЫ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында (инди Гукасјан р-нунда) кәнд ады (133, 198). 1878-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ерменилер јерләшмишдир (6, 179). 1978-чи илдә кәнд ерменичә Арпени адландырылмышдыр.

ПАЛЫДЛЫ - 1590-чы илдә Ирәван әјаләтинин Зебил наһијәсинд кәнд ады (169, 332).

ПАЛЧЫГЛЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абаран маһалында кәнд ады [169, 234]. 1728-чи илә аид мәнбәдә бу кәндин һәм дә Гызылвиран адландығы гејд олунур (23,109).

ПАЛЧЫГЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк наһијәсиндә кәнд ады (23, 117). "Башга ады Алышыг" (јенә орада).

ПАЛУ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [169,92].

ПӘКРАН - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ағчагала наһијәсиндә кәнд ады (169, 186).

ПАМБ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады [133, 198]. Әсли Бам. Онун Памб кими јазылышы ("б" сәсинин "п" сәсилә әвәзләнмәси вә "м" сәсиндән сонра "б" сәсинин әлавә олунмасы ермәни дили әсасында баш вермишдир.) Түрк дилләриндә буам "јүксәк дағ бурну" [126, 91] сөзүндәндир. Бәлкә дә "Китаби Дәдә Горгуд" епосунун III бојунда чәкилән "Бамбам дәрә" ады илә сәсләшир.

ПАМБ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады (133, 198). XIX әсрин орталарындан сонра ады чәкилмир. Памб дағынын ады илә адланмышдыр. Бах: Памб дағы .

ПАМБУХ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында дағ ады [133, 198]. Әсли Памбојуг. Түрк дилиндә бом, буам (Бах:Памб) вә ојуг (тәбин јарыг, мағара) сөзләриндән ибарәтдир.

ПАНА ГАЛАСЫ - Ирәван ханлығынын Дәрәләјәз маһалында кәнд ады (159). 1828-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр (јенә орада). Кәнд јахынлыгдакы "Пана галасы"нын ады илә адланмышдыр.

ПАНИК - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады (133, 198). 1728-чи илдән мә'лумдур [170, 15]. XIX әсрин сонларындан сонра кәндин ады мәнбәләрдә чәкилмир. XIX әсрдә Гарс әјаләтиндә Паник (кәнд) вә Шимали Гафгазда Кубан әјаләтиндә Паник (кәнд) адлары илә (133, 198) ејнидир. Мә'насы мә'лум дејил.

ПАНИСЛУ - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан маһалында) кәнд ады [133, 198]. XIX әсрин 80-чы илләринә аид мә'лумата көрә кәндин әһалиси ермәни иди (103, 162). Һәмин мәнбәдә Панослу кимидир (јенә орада). XIX әсрин сонларындан сонра кәндин ады мәнбәләрдә чәкилмир.

ПАРАҒА - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында Пәмбәкдағ силсиләсиндә зирвәләрдән биринин ады (136,2).

ПАРАКАР - Ирәван ханлығынын Зәнкибасар маһалында кәнд ады [159]. Јерли тәләффүз формасы Пәрәкәр. Ширабад да адланмышдыр ((133, 199). XVII әсрин орталарындан мә'лумдур [150, 117]. Арарат вилајәтинин һакими Әмиргунә ханын [1605-1625]. Шәрги Анадолудан көчүрүб кәтирдији ермәниләрин јерләшдирдији кәндләрдәндир [135,70]. Ермәнистанын Түркијә илә сәрһәд бөлкәсиндә,Гарс вә Чорак бөлкәләриндә јерләшән Паргар дағынын (инди бу дағ системи Баркал адланыр) адындандыр. Ермәни мәнбәләриндә Пархар дағы кими XI әсрдән мә'лумдур [142, 97]. Ермәни тарихчиләри бу ады ермәничә һесаб едирләр.һалбуки Орта Асијада Јухары Зәрәфшан (Тачикистанда) бир әјаләт VIII әсрдә Паргар адланырды. (О.И.Смирнова. Карта верховев Зарафшана первой четверти VIII века. "Страны и народы Востока". Вып. II, М. 1961, С. 223-225). XIX әсрдә Шимали Гафгазда Тер әјаләтинин Пјатигорск наһијәсиндә Перкал дағы, Кубан әјаләтинин Мајкоп даирәсиндә Баркал хутору, Дағыстан әјаләтинин Газыгумуг даирәсиндә Перкалудаг [133] топонимләри илә мә'нача ејнидир. Гарс әјаләтинин Олтин гәзасында Паракүлдағ вә Нахчыван гәзасында Парадаш (133, 199) топонимләри дә бу сыраја аид едилә биләр.

ПАРАКӘНД - Ирәван ханлығынын Талин маһалында кәнд ады [159]. 1830-чу илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә Паракәнди кимидир. [170, 29]. "Башга ады Гүзејкәнд" (јенә орада). Кәндин ады фарс дилиндә пара,"кәндин аралы һиссәси","бостан вә әкин үчүн торпаг саһәси" (145, 108) (бах: Әскипара) вә кәнд сөзләриндән ибарәтдир.

ПАРАКУНАК - XVIII әсрин орталарында Ирәван әјаләтинин ермәничә Гегаркун адландырылан Көјчә маһалында кәнд ады [150, 360]. Азәрбајчанча пара "(кәндин) һиссәси" вә түркчә кунак сөзләриндәндир.

ПАРАЛУГ - Ирәван әјаләтинин Александропол гәзасында хараба кәнд ады (133, 199).

ПАРКИС - XVIII әсрин орталарында Ирәван әјаләтинин Көјчә маһалында кәнд ады [150, 360].

ПАРМАР - Ирәван әјаләтинин Ирәван гәзасында ашырым ады (133, 199).

ПАРНАВУТ - Ирәван ханлығынын Дәрәкәнд- Парченис маһалында кәнд ады [159]. XX әсрин әввәлләринә аид мә'луматда Парнаут кимидир (133, 199). XIX әсрин сонларындан сонра мәнбәләрдә чәкилмир. Мә'насы мә'лум дејил.

ПАРПИ - Ирәван ханлығынын Сүрмәли маһалында кәнд ады [159]. 1919-чу илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

ПАРПИ - Ирәван ханлығынын Карбибасар маһалында кәнд ады [159]. Јерли тәләффүз формасы Парби. XX әсрин әввәлләринә аид мәнбәдә дә Ечмиадзин гәзасында Парби кимидир (133, 199). V әср ермәни тарихчиси Лазар Парблынын доғулдуғу кәнддир. Илк дәфә V әсрдә ады чәкилир. 1728-чи илә аид мәнбәдә кәндин Абдулла Әһмәд оғлуна мәхсус олдуғу көстәрилир (23,85). Орта әсрләрдә кәнддә Азәрбајчан түркләри дә јерләшмишдир. 1886-чы илдә кәндин әһалиси ермәни вә азәрбајчанлылардан ибарәт иди. 1918-чи илдә азәрбајчанлылар говулмушдур. XIX әсрдә Гарс әјаләтиндә Пар-гадан (кәнд), Паргет (кәнд). Нахчыванда Пардых (дағ) адлары илә (133. 199) еһтимал ки, мә'нача ејнидир. Мә'насы мә'лум дејил.

ПАРЧАЛЫКӨЛ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә кәнд ады [170,17].

ПАРЧЕНИСГАЛАЧА - Ирәван ханлығынын Дәрәкәнд-Парченис маһалында кәнд ады (159). XIX әсрин орталарындан сонра чәкилмир. Кәндин ады " Галача јахынлығындакы Парченис" мә'насындадыр. 1728-чи илә аид мәнбәдә "Паречикәнд" кими гејд олунмушдур [170,3]. Һәмин мәнбәдә Парчи кәндинин ады да вардыр [170,4]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Нахчыван әјаләтинә Ашағы Парчы, Јухары Парчи вә Парчи Вајхыр кәнд адлары чәкилмишдир. (23,37 вә 67). Шәрур р-нунда Вајхыр кәнди 1728-чи илә аид мәнбәдә һәм дә Парчи- Су адланмышдыр. (јенә орада). Парченис "Парчи" кәнд адынын ермәничә јазылыш формасыдыр ("Варденис" ады кими.ермәничә *вард-*"күл","чичәк" сөзүндән). Бах Аштарак.

ПАРЧЕНИСХАРАБА - Ирәван ханлығынын Дәрәкәнд- Парченис мәһәлында кәнд ады [159]. "Харабалыг јахынлығындакы Парченис " мә'насындадыр.

ПАРЧИ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады (133, 199).

ПАТРИНЧ - Ирәван ханлығынын Карбибасар маһалында кәнд ады (159). 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1949-чу илдә кәнд ермәничә Воскеһат адланмышдыр. 1590-чы илә аид мәнбәдә Батрынч [169,84], 1728-чи илә аид мәнбәдә исә кәндин ады Батринчи кимидир [170,3]. Еһтимал ки, топоними намә'лум Бат вә арынч (бах) сөзләриндән ибарәтдир.

ПАШАДҮЗ - Ирәван ханлығынын Дәрәләјәз маһалында кәнд ады. 1832-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Паша шәхс адындан вә дүз (дүзән) сөзүндән ибарәтдир. Кәнд јарандыгда " Паша дүзү" јеринин ады илә адланмышдыр.

ПАШАКӘНД - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады (133, 200. Дикәр ады Дәли Паша (јенә орада). 1918-чи илдә кәнддә ермәниләр лә јерләшмишди [20,207]. 1935-чи илдә кәнд ермәничә Мармарик адландырылмышдыр. 1949-чу илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр.

ПАШАКӘНД - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады (133, 200). Дикәр ады Мәммәд Ағалы (јенә орада).

ПАШАЛЫ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады (133, 200). 1728-чи илдән мә'лумдур (23,60).Һәмин мәнбәдә кәнддә үч мүсәлман

(азәрбајчанлы) кишинин јашадығы көстәрилир (32,315). 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1935-чи илдә кәнд Әзизбәјов.1957-чи илдә Зарншат адландырылмышдыр.

ПЕҺАН - 1728-чн илдә Ирәван әјаләтинин Снсјан наһијәсиндә кәнд ады [170, 161]. 1727-чи илә аид башга мә'луматда Пеһнн кнмидмр (32,331). Мәнбәдә кәнддә чәмн 2 азәрбајчанлы аиләсиннн јашадығы гејд олунур (јенә орада). XIX әсрин орталарында Јелизаветопол губернијасынын Зәнкәзур гәзасында Пејган кимидир (133, 200). Пәјһан Кикили тајфасынын (бах: Кәкәли) гышларындан биринин ады идн (103, 150). Еһтимал кн, Түркијәдә Бохтан әмирлијиндә Пијкан түрк тајфасынын (90, 77) адындандыр. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмушдур. 1922-чи илдә бир һиссәси керн гајытмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. XIX әсрдә Газах гәзасында Пејканлы кәнд ады илә (133, 200) мәншәчә ејнидир.

ПЕЧЕНЕКЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады(170, 3). Гәдим түрк мәншәли печенег тајфасынын адыны әкс етдирир.

ПӘДИК - Туманјан р-нунда кәнд ады. Дикәр ады Пендик [23, 310]. Гәдим ады Гызылдаш. Алаверди мис мә'дәнләри илә әлагәдар олараг јаранмыш гәсәбә ады. Гәсәбәдә азәрбајчанлыларла јанашы јунанлар вә ермәниләр дә јашамышлар. 1939-чу илдә Шамлыг гәсәбәси илә бирләшдирилмишдир. XIX әсрдә Шим. Гафгазда Кубан әјаләтиндә Педика кәнд ады илә (133, 200) ејнидир.

ПӘЈӘДӘРӘ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында гышлаг ады [133]. XX әсрин әввәлләриндә кәнд дағылмышдыр.

ПӘМБӘК - Ирәван ханлығынын Абаран маһалында кәнд ады. 1831-чн илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр, [159]. Пәмбәк дағынын адындандыр. Дағын ады илә Гугар вә Һамамлы рајонларынын әразиси орта әсрләрдә Пәмбәк маһалы адланырды.

ПӘМБӘК - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында (Басар-Кечәр р-нунда) кәнд ады (133, 31). 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Дикәр ады "Гушчу дәрәси". Бах: Пәмбәк дағы.

ПӘМБӘК - Ермәнистанын әразисиндә даг ады. Орадаки Азәрбајчан түркләринин јајлаг јерләринин јерләшдији дағлардандыр. Түрк дилләриндә *буам*. "чај дәрәсиндә һүндүр сылдырым гаја","чај дәрәсиндә һүндүр даг бурну" сөзүнүн бә'зи түрк дилләриндә (мәсәлән,гыргыз дилиндә) *буам* кими тәләффүздән (бах:126,91) вә *бәк*-"тәпә" сөзүндән ибарәтдир. XIX әсрдә Кубан әјаләтиндә Памбак даг ады (133, 30) илә мәнача ејнидир.

ПӘМБӘКЧАЈЫ - Мәнбәјини Мајмаг, Боз Абдал, Бајатдаг вә б. алан чајын ады. Уз. 86 км. Пәмбәк дағынын вә Пәмбәк дәрәсинин адындандыр.

ПӘРЛИ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында чај ады [133]. Бах: Пирлу.

ПӘРСИ - Ирәван ханлығынын Сејидли-Ахсаглы маһалында (XIX әсрдә Ечмиадзин гәзасында - 133, 201) кәнд ады. 1919-чу илдә кәндин әһалиси говулмушдур. 1926-чы илдә кәнддә Түркәјәдән кәлмә ермәниләр јерләшмишләр. 1728-чи илдә Ирәван әјаләтнин Карби наһијәсиндә Перси кимидир (170, 48).1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә Пәрси кәнди гејд олунур [170, 48]. XIX әсрдә Тифлис губернијасынын Ахалсих гәзасында Перса,Кутаис губернијасынын Кутаис гәзасында Персати [133, 201], Азәрбајчанын Дашкәсән р-нунда Вәрсн-Јал даг ады (әсли Бәрси-Јал) топонимләри илә мәншәчә ејни олса да,мә'насы мә'лум дејил.

ПИНАЛДАГ- Ирәван губернијасы Новобајазид гәзасында даг ады (136, 2).

ПИР - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында харабалыг ады (133, 203).

ПИРАҒАН - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады (133, 202). XIX әсрин сонларындан сонра ады чәкилмир. 1728-чи илә аид мәнбәдә "Пираган" кимидир [170,48]. Пир-Оған дағынын адындандыр.

ПИРАҒАН - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында гышлаг ады [133, 202]. Дикәр ады Күнкөрмәз Ечмиадзин гәзасында Пираған (133, 202).. Шамахы р-нунда Пирахан топоними (133, 202) илә мә'нача ејнидир. Даҹ Пир-Аган (Әсли Пир Оһан) христиан зијарәткаһынын ады илә адланмышдыр.

ПИРАЈАҒЫ - Ирәван губернијасынын Карбибасар маһалында кәнд ады [159]. XX әсрин әввәлләриндә кәнд дағылмышдыр. 1590-чы илә аид түркчә мәнбәдә Пир-Әкәк кимидир [169, 70]. Кәндин индики ады "Пир Әкәки" адынын тәһрифидир. Орадакы Пир Акаки христиан зијарәткаһынын адындандыр.

ПИРГАЈИБ ГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә гышлаг ады. Дикәр ады Гајчы [170, 10].

ПИРДАВИДАН - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан р-нунда) кәнд ады [133]. XIX әсрә аид русдилли әдәбијјатда бу ад тәһриф олунмуш шәкилдә Пир-Тодан кими јазылырды. Ермәни тарихчиләринин буранын бинадан ермәни кәнди олдуғуну иддиа етмәләри ағ јаландыр. XIX әсрин орталарында 30 евдән ибарәт кәнддә 130 азәрбајчанлы јашајырды [103,162]. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1950-чи илдә кәнд Качалан гәсәбәсинә бирләшдирилмишдир [20,153]. Азәрбајчан халгынын тарихи илә бағлы мараглы топонимдир. Кәнд орадакы Пир-Чавидан зијарәткаһынын ады илә адланмышдыр. Хүррәмиләр һәрәкатынын башчысы Чавиданын (807-816) гәбри орада јерләширди.

ПИРДАҒ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады [133, 202].

ПИРДАҒ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында дағ ады (133, 202).

ПИРДАҒ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады (133, 202).

ПИРДӘМИР - Ирәван ханлығынын Дәрәкәнд-Парченис маһалында кәнд ады (159). XIX әсрин сонларындан сонра мәнбәләрдә кәндин ады чәкилмир.

ПИРИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады. (23,49). Мәнбәдә кәндин орадаки Дәлиләр кәндиндән јарандығы гејд олунур (јенә орада).

ПИРИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карпи наһијәсиндә кәнд ады (169,94].

ПИРИГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә гышлаг ады (23,127).

ПИРӘМӘНИ - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады (133). 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Кәнд орадакы "Пирмәни" зијарәткаһынын ады илә адланмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Гафан наһијәсиндә Пир кимидир [170,9].

ПИРӘҺМӘД АБДАЛ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карпи наһијәсиндә кәнд ады [169,210].

ПИР ДӘРВИШЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә Кәрәчлу кәндинә мәхсус мәзрәнин ады (23, 113).

ПИРЛУ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [133, 202]. 1828-чи илә аид мәнбәдә Пирлу кимидир [170].

ПИРМӘЗРӘ - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады. XIX әсрин орталарында Пурхуд (Фурхуд) кәндиндән јаранмыш мәнтәгә иди (103, 164). 1828-1829-чу илләрдә Ирандан кәлмә ермәниләр кәнддә јерләшдирилдикдән сонра әһали гарышыг јашамышдыр. 1918-1919-чу илләрдә кәндин азәрбајчанлы әһалиси говулмушдур. 1949-чу илдә кәнд ермәнчә Катнарат адландырылмышдыр. "Пир олан јердә мәзрә (әкин јери)" мә'насындадыр.

ПИРМӘЛӘК - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады (133, 202). 1828-1832-чи илләрдә кәндин әһалиси говулмушдур. Сонра әһалинин бир һис-

сəси кери гајыдараг јенидəн мəскунлашмышдыр. 1918-чи илдə кəндин əhалиси јенидəн мəскунлашмышдыр. 1918-чи илдə кəндин əhалиси јенидəн говулмуш вə 1915-1918-чи иллəрдə Түркијəдəн кəлмə ермəнилəр јерлəшдирилмишдир. 1935-чи илдə кəнд ермəничə Арег адландрылмышдыр. Кəнд орадакы "Пирмəлəк" пиринин ады илəч адланмышдыр.

ПИРИЛƏР - 1590-чы илдə Рəван əјалəтинин Веди наhијəсиндə кəнд ады [169,226].

ПИРЛИДƏК 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Зарзəмин наhијəсиндə кəнд ады (23,122) "hеч кӥм јашамыр" (јенə орада).

ПИРНАГУТ - 1727-чи илдə Ирəван əјалəтинин Сисјан наhијəсиндə кəнд ады (32,33).Мəнбəдə кəнддə 5 мүсəлман вə 8 христиан аилəсинин јашадығы гејд олунур (32,243). XIX əсрин 80-чы иллəринə аид мəнбəдə Пирнаут кимндир (103, 162). 1828-1829-чу иллəрдə Ирандан кəлмə ермəнилəр јерлəшдирилмиш вə азəрбајчанлылар говулмушдур. Ермəничə Прнакот кимидир (103, 10).

ПИРПОЛАД - Ирəван ханлығынын Дəрəчичəк маhалында кəнд ады. 1828-1832-чи иллəрдə əhалиси говулдугдан сонра кəнд дағылмышдыр [159]. Əсли Пир Палыд. Кəнд орадакы "Пир Палыд"зијарəткаhынын ады илə адланмышдыр.

ПИРСАХ - Ирəван губернијасынын Сүрмəли гəзасында кəнд ады (133, 202). 1918-чи илдə əhалиси говулдугдан сонра кəнд дағылмышдыр. Кəнд орадакы "Пир Саг" зијарəткаhынын ады илə адланмышдыр.

ПИРТИКАН - Ирəван ханлығынын Талин маhалында кəнд ады. 1828-1832-чи иллəрдə азəрбајчанлы əhалиси говулдугдан сонра кəнд дағылмышдыр. Сонралар əhали кери гајыдараг јенидəн мəскунлашмышдыр. XIX əсрин ахырына аид мə'луматда чəкилир (133, 202).

ПИРТИКАН - Ирəван губернијасынын Александропол гəзасында хараба кəнд ады [133].

ПИРУС - 1590-чы илдə Рəван əјалəтинин Зар наhијəсиндə кəнд ады (169,26).

ПИРХАРАБ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Гырхбулаг наhијəсиндə кəнд ады (170,44).

ПИРhƏСƏНЛИ - 1727-чи илдə Ирəван əјалəтинин Дəрəлəјəз наhијəсиндə кəнд ады (32,311). Мəнбəдə гејд олунур кн, кəнддə hеч ким јашамыр. (Түркијə Ирəван əјалəтини тутдугдан сонра ишə гызылбаш əhали кəндлəрдəн көчүб кетмəјə мəчбур иди). Пүрhəсəнли јазылыш формасы да вар (23, 60).Кəнкəрлəрин Пирhəсəнли тајфасынын адыны əкс етдирир. Түркијəдə бир күрд тајфасынын Пирəсəни адландығы да мə'лумдур (90, 19).

ПОЛАД - Јелизаветопол (Кəнчə) губернијасынын Газах гəзасында (инди Ермəнистанын Ичеван р-нунда кəнд ады [133]. 1988-чи илдə кəндин əhалиси Азəрбајчана говулмушдур. Əсли Полад Ајрумдур (133, 204). Ајрумларын (бах: Ајрум). həмин гəзада Поладчајы (133, 204) кəнарында мəскунлашмыш hиссəсинин адыдыр.

ПОЛАДЛЫ - 1590-чы Рəван əјалəтинин Аралыг наhијəсиндə кəнд ады [169,270].

ПОЛАДЧЫГ - 1590-чы илдə Рəван əјалəтинин Талин маhалында кəнд ады [169,249].

ПОНУС - 1590-чы илдə Рəван əјалəтинин Веди наhијəсиндə кəнд ады [169,223].

ПОР - Ирəван ханлығынын Дəрəлəјəз маhалында кəнд ады (159). 1728-чи илə аид мəнбəдə Дəрəлəјəз наhијəсиндə гејд олунмушдур (23,60). Мəнбəдə кəнддə тəкчə бир (азəрбајчанлы) евли кишинин (Мəhəммəд Əли оғлунун) јашадығы гејд олунмушдур (32,313). 1828-1832-чи иллəрдə əhалиси говулдугдан сонра ермəнилəр јерлəшмишдир. Сонра Азəрбајчан түрклəринин аз hиссəси кери гајыдараг ермəнилəрлə гарышыг јашасалар да тəдричəн сыхышдырылыб чыхарылмышдыр. Мə'насы мə'лум дејил.

ПОРСУГЛУ - Ирəван əјалəтинин Абаран маhалында кəнд ады. Илк дəфə 1590-чы илə аид мəнбəдə Порсуг-кəјдүр [169,235]. 1828-1832-чи иллəрдə əhалиси

говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [159]. Кәнд гышлаг әсасында јаранмышдыр [170]. Гышлаг исә "Порсуглу" јеринин адындандыр.

ПОРТАК - XVIII әсрин орталарында Көјчә маһалында кәнд ады [150,361].

ПУЛАҒАЛЫ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында дағ ады [133].

ПУЛКӘНД - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан р-нунда) кәнд ады (133, 207).1727-чи илә аид мәнбәдә Пул кимидир (32,253). Һәмин мәнбәдә кәнддә 6 христиан (христиан албанлар нәзәрдә тутулмалыдыр) аиләсинин јашадығы гејд олунур (јенә орада). XIX әсрин 80-чы илләринә аид мәнбәдә дә Пул јазылмыш (103, 164) вә кәндин әһалисинин татар (азәрбајчанлы) олдуғу көстәрилмишдир.1917-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Фарс дилиндә пул (пол) "көрпү" сөзүндәндир.

ПУЛУРДАГ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында дағ ады (133, 207). XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Олтин гәзасында Пулур кәнд ады (јенә орада) илә мәншәчә ејнидир. Мә'насы мә'лум дејил.

ПУМБА - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында дағ ады.

ПУНУТ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133, 203]. XIX әсрин орталарындан сонра ады чәкилмир. Азәрбајчанда Бунут (Оғуз р-ну) кәнд ады илә мәншәчә ејнидир. Мә'насы мә'лум дејил.

ПУПЈУТ - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады (159). 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

ПУР - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Базарчајы наһијәсиндә кәнд ады [169,156]. 1728-чи илә аид мәнбәдә бу кәнд Дәрәләјәз наһијәсиндә гејд олунур [170,15].

ПУРТАГ МӘЗРӘСИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ирәван гәзасында кәнд ады. Дикәр ады Таһирвираны [169,55].

ПУРЧА - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Еһтимал ки, Кичик Асијада орта әсрләрдә мөвчуд олмуш Бурса галасынын (бу галаны 1322-чи илдә Осман Гази тутмушду) адындандыр (бах: 34, 60).

ПУСАКАН - Ирәван ханлығынын Талин маһалында кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [159].

ПУТА - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд ддағылмышдыр.

ПУТГИН - Ирәван ханлығынын Гырхбулаг маһалында кнд ады. XIX әсрин орталарындан сонра ады чәкилмир.

ПУШАДИЗ - 1727-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады (32,3ән). Мәнбәдә кәндин һәм дә Дајлаглы олдуғу гејд олунмушдур (32,304). Бах:Дајлахлы.

ПУШАН - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди ЕрмәнистанынСисјан маһалында) гышлаг ады. XX әсрин әввәлләриндә кәнд дағылмышдр.

ПУШАНЛЫ - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады (133). 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. XIX әсрдә Зәнкәзурда јашамыш Пушанлы тајфасынын мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмыш мәнтәгәләрдәндир. XIX әсрин орталарында бу тајфа 7 гышлагда (Вәжнәри, Дашбашы, Пәри-Бәртаз, Пәрки, Саналы,Тарнавуш вә Улаб) јашајырды (103,164).

ПУШКАҺ - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Мегри р-нунда) кәнд ады. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. Кәнд ермәнчә Ајгедзор адландырылмышдыр.

ПҮРҮЛҮ - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады [133, 202]. Мәнбәдә Пирилу кимимдир (јенә орада). 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш, 1922-чи илдә бир һисәси кери гајытмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси јениндән говулмушдур.

ПҮСЈАН - 1723-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады (23, 150). XIX әсрин I јарысында Нахчыван вә Зәнкәзур бөлкәләриндә јашамыш, Бабалы, Султанлы, Зодбанлы вә Потанлы голларындан ибарәт олмуш тајфадыр (103, 13).

ПҮСЈАН - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады (133, 207).

ПҮСӘК - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан р-нунда) кәнд ады [133, 207]. 1590-чы илә аид мәнбәдә Писәк (169, 364) XX әсрә аид мә'луматда Пусјак (133, 207) кимидир. Орта әсрләрдә Зәнкәзур гәзасында јашамыш Софулу тајфасынын бир гышлағынын (бах: Ачыбач) адыдыр (103, 166). Бах: Писәк. XX әсрин 30-чу илләриндә кәнд дағылмышдыр.

РАМАЗАНАБАД - Ирәван ханлығынын Сүрмәли маһалында кәнд ады [133]. Дикәр ады Рәһмәтәбад [150]. XIX әсрин орталарындан сонра кәндин ады мәнбәләрдә чәкилмир. Рамазан шәхс адындан вә абад сөзүндән ибарәтдир. Кәндин ады Анадолуда орта әсрләрдә (1378-1563) һакимијјәтдә олмуш Рамазаноғлу сүлаләсинә дә аид едилә биләр.

РАСИДЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады (23,68).

РАЧДАР - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

РАШПАРА - Ирәван ханлығынын Сәрдәрабад маһалында кәнд ады [159]. 1830-чу илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Әрәб дилиндә рас-"зирвә","дағ бурну" вә фарсча пара әкин вә бостан үчүн торпаг саһәси (145,108) сөзләриндәндир.

РАШПАРАЧАРХАН - Ирәван ханлығынын Сәрдарабад маһалында кәнд ады [159]. XIX әсрин орталарындан сонра мәнбәләрдә кәндин ады чәкилмир.

РЕЈҺАНЛЫ - Ирәван ханлығынын Зәнкибасар маһалында кәнд ады [159]. 1919-чу илдә әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1935-чи илдә Калинин адландырылмышдыр.

РЕЈҺАНЛЫ - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады (159). 1728-чи илдә мәнбәдә Веди наһијәсиндә Рејһанлу кими гејд олунмушдур (23,52). Сарыбаш-Јурду да адланмышдыр (20,230). 1918-1919-чу илләрдә азәрбајчанлы әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд ермәнича Һајкаван адландырылмышдыр. 1948-чи илдә кәндин аз мигдар азәрбајчанлы әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. 1728-чи илдән мә'лумдур [170,10]. Сәлчуг оғузларынын Анадолуда јашамыш Бојат тајфасынын 300 чадырлы Рејһанлы голунун [34, 232-233] мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмыш кәндләрдәндир.

РӘБАТИ АҒЧАГАЛА - 1590-чы илдә Ирәван әјаләтинин Ағчагала наһијәсиндә кәнд ады [169,189]. Әрәбчә рабат-"сәрһәд һәрби мәнтәгәси" (145,176), "дин уғрунда мүбаризләрин истеһкамы, дајаначаг јери" (В.В.Бартольд. III, с.119) сөзүндәндир.

РӘВАЗЛЫ - Јелизаветопол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Ичеван р-нунда) кәнд ады. 1949-чу илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. 1967-чи илдә кәнд ермәничә Дитаван адландырылмышдыр. Рәвазлы кәндин әсасыны гојмуш нәслин адыдыр.

РӘНДАМАЛ - Ирәван ханлығынын Дәрәчичәк маһалында кәнд ады [159]. XX әсрин әввәлләринә аид мәнбәдә Рындамал кимидир (133, 212). XIX әсрин 70-чи илләриндә кәндин әһалиси говулмуш вә ермәниләр мәскунлашмышдыр. 1886-чы илдә кәндин әһалиси ермәниләрдән ибарәт иди. XVIII әсрдән мә'лумдур [150, 361]. Әрәбчә *мал* "маликанә", "мүлк" (145, 139) (Јасамал вә Зигдәмал топонимләриндә олдуғу кими) сөзләриндән ибарәтдир. Газах р-нунда Аг-Моллачал дағынын (рәнк билдирән аг, түрк дилләриндә *мола* "мәзар"143, 2125- вә чал "јал" сөзләриндән) адындакы молла" (әсли "мола") сөзү илә әлагәси јохдур. Газахыстанда Кара Мола ("Гара мәзар") топоними барәдә бах: 108, 122.

РӘНЧБӘР - Ирәван ханлығынын Зәнкибасар маһалында (бах: 159). XIX әсрдә Ечмиадзин гәзасында (133, 209) кәнд ады. Дикәр ады Шорлу Коланысы. 1988-чи илдә кәндин әһалиси говулмушдур.

РӘСУЛГЫШЛАГ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз маһалында гышлаг ады. XIX әсрин сонларында дағылмышдыр.

РӘСУЛЛУ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [133]. 1728-чи илдән мә'лумдур [170, 19]. 1828-1832-чи илләрдә кәндин әһалиси говулмуш вә кәнд дағылмышдыр.

РӘҺИМАБАД - Ирәван ханлығынын Сәрдарабад маһалында кәнд ады [159]. Дикәр ады Молла Бәдәл (јенә орада). 1828-чи илдә әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр (159).

РӘҺИМАБАД - Ирәван ханлығынын Зәнкибасар маһалында кәнд ады [159]. 1988-чи илдә кәндин азәрбајчанлы әһалиси говулмушдур.

РӘҺМАНКӘНД - Ирәван ханлығынын Көјчә маһалында кәнд ады [159]. XIX әсрин орталарындан сонра Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кичик мәнтәгә иди (136, 32). Кәндин дикәр ады Әфәндикәнд олмушдур (133, 209). XIX әсрин сонларындан сонра мә'лум дејил.

РӘШИДӘЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады [170, 19].

РӘШИДӘЛИ ГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә гышлаг ады [170, 19].

РУС КӘРКӘРИ - Ирәван әјаләтинин Чәлалоғлу р-нунда кәнд ады. 1988-чи илдә кәндин әһалиси говулмушдур. Әсли Рус Гаргары, јә'ни "Рус кәнди јахынлығындакы Гәргәр кәнди". Гәдим түркмәншәли Гаргар тајфасынын адыны әкс етдирир. Бах: Кәркәр.

РҮСТӘМЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады [170, 19].

СААТ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абник наһијәсиндә кәнд ады [169, 254].

СААТЛЫ - Ирәван ханлығынын маһалларындан биринин ады [159]. XIV әсрдә Ағгојунлу һакими, Арарат әјаләтинин әмири Әмир Саадын ады илә Арпачајын ашағы ахары вә Аразын сол саһили "Чухур Саад" (XVI әсрә аид мәнбәдә "Чохур Саад" [160, 174] (ерменичә "Саһатапос"), она табе түрк тајфалары Саадлы (сонралар Саатлы) адланмышдыр. XVII әсрә аид ермәни мәнбәјиндә "Сад өлкәси" [57, 50]. XVI әсрдә бу әјаләт Дәрәчичәк, Абаран (Ниг) вә Ширакел маһалларына ајрылмышдыр [135, 50]. 1431-чи илдә Гарагојунлу һөкмдары Искәндәр саатлыларын һакимијјәтинә сон гојдугдан сонра бу тајфа Ирәван әјаләтинә кечмиш, бир һиссәси Газах маһалына, орадан 1756-чы илдә Гарабаға көчмүшдүр. XIX әсрин әввәлләриндә Гарабағда 15 аиләдән ибарәт Саатлы ели јашајырды (бах: 78). Азәрбајчанда Саатлы, Күрчүстанда Дманиси р-нунда Саатлы топонимләри мәншәчә бу тајфанын мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр.

СААТЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә Сыныг көрпү (башга ады Бикәмли) кәндинә мәхсус мәзрәнин ады (23, 98).

СААТ МӘЗРӘСИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [169, 93].

СААТЛЫ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133]. 1728-чи илдән мә'лумдур [170, 20]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Саатлы тајфасынын адындандыр.

СААТЛЫ САБУНЧУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады (23, 49).

САБАНЧЫ - Талин р-нунда кәнд ады. Дикәр ады Котанлы олмушдур. 1919-чу илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1978-чи илдә кәнд ермәничә Һатсашен адландырылмышдыр. Түрк дилләриндә *сабан*-"котан" сөзүндәндир.

САБАТ - Ирәван ханлығынын Зәнкибасар маһалында кәнд ады. Ермәни мәнбәләринин бириндә "Арарат өлкәсинин бәјләрбәји" адландырылан Әмиргунә ханын (1605-1625) Шәрги Анадолуја һәрби сәфәри заманы көчүрүб кәтирдији ермәни аиләләринин јерләшдирилдији кәндләрдәндир [135, 70]. Еһтимал ки, әрәб дилиндә севад "шәһәрәтрафы маликанә" (145, 186) сөзүндәндир.

САБУНЧУ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133, 213]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә гејд олунмушдур (23, 48). 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1922-чи илдә әһалинин бир һиссәси кери гајыдараг јенидән мәскунлашмышдыр. 1949-чу илдә азәрбајчанлы әһали көчүрүлмүшдүр. 1978-чи илдә кәнд ерманичә Араксаван адландырылмышдыр. Түркмәншәли Сабунчу тајфасынын адыны әкс етдирир. XIX Гарс әјаләтинин Кагызман даирәсиндә Сабунчи (133, 213), 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә Сабунчу [170, 64] вә Гарни наһијәсиндә Сабунчулу [170, 9] кәнд адлары илә мәншәчә ејнидир. Сабунчу тајфасы илк дәфә 1588-чи илә аид мәнбәдә Кәнчә санчағынын Күрәкбасан наһијәсиндә "Сары-Сабунчу ели" кими мә'лумдур [167, 219]. 1728-чи илә аид мәнбәдә исә Сары-Сабунчу адлы чамаат ады Тифлис әјаләтинин Дәмирчи Һәсәнли наһијәсиндә чәкилир [31, 160]. Азәрбајчанда Сабунчу (Абшеронда) вә Ханлар р-ну Фатылы кәнди јахынлығында "Сабунчу дәрәси", Гах р-ну Гыпчаг кәнди әразисиндә Сабунчу кәнд харабалығы вә бу харабалығын ады илә "Сабунчу архы" адлары илә мәншәчә ејнидир. Кениш мә'лумат үчүн бах: 39.

САБУНЧУ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында дағ ады [133, 213]. Сабунчу тајфасынын адындандыр.

САБУНЧУ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында хараба кәнд ады (133, 213).

САБУНЧУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады (23, 94).

САВРАЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 125).

САГАКИРД - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [169, 94]. Түрк дилләриндә *сага* "узун әјри чөкәклик", "дағ әтәји", "чај ағзы" (26, 491) вә кирд "гала" сөзләриндән ибарәтдир.

САГГАЛТУТАН - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында гышлаг ады (133, 214). XIX әсрдә Гарс әјаләтиндә Сакалтутан (дағ), Чаваншир гәзасында Саггалтутан (гаја), Газах гәзасында Саггал-гызылгаја (дағ), Јелизаветопол гәзасында Саккалтәпә (тәпә) адлары илә (133, 215) мә'нача ејнидир.

САГМОСАВӘНК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады (23, 102).

САГМОСАВӘНК - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133, 213]. Орта әсрләрдә әһалиси гарышыг јашајан кәндләрдән олмушдур. Илк дәфә XVII әсрә аид ерманичә мәнбәдә ады чәкилир [150, 365]. 1886-чы илдә кәнддә азәрбајчанлылар вә ермәниләр јашајырды. 1918-чи илдә кәндин азәрбајчанлы әһалиси говулмушдур. Ерманичә Сагмос "Забур" вә вәнк-"килсә" сөзләриндән ибарәт Сагмосавәнк монастырынын адындандыр.

САГСАҒАН - Ирәван ханлығынын Сүрмәли маһалында кәнд ады [159]. 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [159]. XIX әсрдә Зәнкәзурда Сагсаған дағы, Кәлбәчәр р-нунда Сағсағангаја, Әскәран, Лачын вә Шуша р-нларында Сағсаған дағ, Газах р-нунда Сағсағандәрә, Гарабағ дағ силсиләсинин шим.-шәрг голу олан Сағсаған сыра дағ адлары илә ејнидир. Бу дағ адларынын сағсаған гушу илә әлагәдар олмасы ағлабатан дејил.

САДАХЛЫ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында хараба кәнд ады [133, 214]. 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады (23, 94). Гәдим түркмәншәли Садак тајфасынын адыны (бах: 79) әкс етдирир. XIX әсрдә Тифлис губернијасынын Душет гәзасында Сатаг-Ури [133, 221], Күрчүстанда вә Азәрбајчанда чохлу Садаглы вә Садыхлы кәнд адлары илә мәншәчә ејнидир.

САДИБАҒЛЫ - Туманјан р-нунда кәнд ады. 1935-чи илдә кәнд Чкалов адландырылмышдыр. Әслн: Саднбәјли.

САДЫГЛЫ - Ирәван ханлығынын Талин маһалында кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә әһалисн говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Садағлы тајфасынын адындандыр.

САДЫГЛЫ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында кәнд ады (133, 214). XIX әсрин орталарында гәзадакы Гарағачлы (Гарагашлы) кәндиндән јаранмыш обадыр (103, 156). Садыг обада јашајан тирәннн башчысы олмушдур. Мәнбәдә Садыхлу кимидир (јенә орада).

САДЫГЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [170, 61]. XVIII әсрин орталарына анд ерманичә мәнбәдә кәнднн ады Садыглы кнмндир [150, 209]. Гәдим түрк мәншәлн Садак тајфасынын адыны әкс етднрир.

САЈБАЛЫ - Камо р-нунда кәнд ады. 1918-чи илдә азәрбајчанлы әһалнсн говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ерменилләр јерләшднрилмишднр. 1946-чы илдә кәнд Сарнакунк адландырылмышдыр.

САЈБАЛЫ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәикәзур гәзасында (нндн Ермәнистанын Сисјан маһалында) кәнд ады [133]. 1919-чу илдә кәндин әһалисн говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәннләр јерләшмишдир. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Сарнакунк адландырылмышдыр. Кәнкәрләрнн мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмыш кәндләрдәндир.

САЛАМӘЛЕЈК - 1590-чы илдә Рәван әјаләтиннн Зар наһијәсиндә (169, 328), 1728-чи илә анд мәнбәдә Зарзәмин наһијәсиндә (23, 120) кәнд ады. XVII әсрә анд ермәничә мәнбәдә Саламалик кимидир [150, 360]. XIX әсрдә Борчалы гәзасында Саламалејк дағ ады (133, 216) илә мәнача ејнидир.

САЛАМЛУК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтннин Мәзрә наһијәсиндә кәнд ады [170, 15]. XVIII әсрнн орталарында ермәничә мәнбәдә Саламалик кимидир [150, 360].

САЛАҺЛЫ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәиистанын Ичеван р-нунда) кәнд ады. (133, 216). 1988-чи илдә кәнднн әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

САЛБАРТӨН - 1728-чн илдә Ирәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә јајлаг ады (23, 150). "Әввәлләр бурада Кәнкәрли елн јајлајырмыш" (јенә орада). Монголча салбар "шахәләнмиш" вә түркчә тон "тәпә" сөзләриндән ибарәтдир. Азәрбајчанда Салварты дағ ады илә мә'нача ејнидир.

САЛДАШ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан маһалында) дағ ады. Дағын ады Азәрбајчан дилиндә сал-"һамар", "бүтөв вә ири һамар гаја", "сылдырым гаја" вә даш (гаја) сөзләриндән ибарәтдир. Азәрбајчанда Ағсал (Шәрур р-ну), Бајсал (јенә орада), Салтаг (јенә орада), Салават (сал вә гәдим түркчә *бәт*-"сәтһ", "үз", "ашырым" сөзләриндән), Салағыл (Бабәк р-ну), (сал вә ағыл сөзләриндән) дағ адлары илә мә'нача ејнидир. XIX әсрин орталарында Зәнкәзур гәзасында јашајан Софулу тајфасынын гышлагларындан (бах: Ачыбач) бири бу дағын ады илә Салдаш адланырды (103, 166).

САЛДАШЫНЛЫ ГЫШЛАҒЫ - 1728-чн илдә Ирәван әјаләтиннн Шнракел наһијәсиндә гышлаг ады (23, 130). "Башга ады Газыкәнд" (јенә орада).

САЛДАШЛЫ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан маһалында) кәнд ады (133). 1906-чы илдә әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. Салдаш дағынын адындандыр. Бах: Салдаш.

САЛДЫБУЛАГ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзнн гәзасында кәнд ады (133, 216). XIX әсрин сонларындан сонра мәнбәләрдә бу кәндин ады чәкилмир. Әсли Саллыбулаг јә'ни "сал гајада олан булаг".

САЛИҺИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [170, 15]. XIX әсрин әввәлләриндә Нахчыван әјаләтиндә јашамыш Кәнкәрләрин Сәлејкә тајфасынын (153, 32) адындандыр.

САЛКУТ - XVIII әсрин әввәлләрниндә Ирәваи әјаләтиндә кәнд ады [150, 360]. Ермәничә мәнбәдә кәндин Гегаркуни маһалында јерләшднји геjд олуиур (јенә

орада). Кәндин ады түрк дилләриндә *сал*-"һамар гаја", "даш" вә *кут* сөзләриндән ибарәтдир. Кут сөзүнүн бу топонимдә дәгиг мә'насыны мүәјјән етмәк чәтиндир. Монголча хут "дүшәркә", түрк дилләриндә *кот* "гуру отлаг" [143, II, 1605], *кут* "галмаг јери", "кәлиш јери" [143, II, 1991] мә'наларындандыр.

САЛЛЫ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады [133, 216]. 1728-чи илдән мә'лумдур (32, 291). Мәнбәдә гејд олунур ки, кәндин әһалиси шиә (гызылбаш) олдуғуна көрә көчүб кетмишдир (јенә орада). Сонра ора башга елә мәхсус азәрбајчанлы аиләләр вә XIX әсрин әввәлләриндә харичдән кәлмә ерменилер мәскунлашмышлар. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Мәншәчә һунларын Сал тајфасынын адыны әкс етдирир. Бу тајфанын ады Зал формасында VI әсрдән мә'лумдур. Бизанс тарихчиси Менандр залларын Шимали Гафгаз чөлләриндә аварларла мүһарибә етдијини гејд едир (Византийские историки, СПБ., 1961, С. 324). Еһтимал ки, аварларын ја да хәзәрләрин тәркибиндә бу тајфа Ерменистан әразисинә кәлмишдир. Азәрбајчанда Салјан, Шимали Гафгазда Сал степи вә с. топонимләрдә из гојмушдур (Сал тајфасы барәдә бах: М.И.Артамонов. Очерки древнейшей истории Хазар. Л., 937, с. 27-28).

САЛМАН - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады (133, 216).

САЛМАНАБ - Ирәван ханлығынын Көјчә маһалында кәнд ады [159]. XIX әсрин орталарындан сонра мәнбәләрдә бу кәндин ады чәкилмир.

САЛМАНСАРАЈ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады [169, 225].

САЛУТ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [133, 216]. XIX әсрин сонларындан сонра мәнбәләрдә бу кәндин ады чәкилмир. Сал тајфасынын адындан (бах: Саллы) вә түрк дилләриндә чәм билдирән "т" шәкилчисиндән ибарәтдир.

САЛЧЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады (23, 60). Мәнбәдә гејд олунур ки, кәнддә адам јашамыр. (шиә олдугларына көрә әһали көчүб кетмишдир) (32, 311).

САМАГАР - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133, 217]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Хынзирәк наһијәсиндә гејд олунмушдур (23, 47). XIX әсрин 70-чи илләриндә кәндин әһалиси ермәни иди. 1978-чи илдә кәнд ерменичә Гегакерт адландырылмышдыр. Әсли Совмәгар. Әрәбчә соумә (азәрбајчанча совмә) "ибарәткаһ", "монастыр", "учу шиш "тикинти", "минарә" (Бартолд В.В. Соч. том II, ч. 2, с. 228). вә әрәб дилиндә гар-"магара" сөзләриндән ибарәтдир.

САМАДӘРВИШ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133, 217]. 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә Самдәрвиш кимидир (23, 110). XIX әсрин 70-чи илләриндә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә Језид күрдләри јерләшдирилмишдир. 1940-чы илдә кәнд ерменичә Чкнах адландырылмышдыр. Әсли: Совмә-Дәрвиш, јә'ни "Дәрвишләрин совмәси". Бах: Дәрвишгыран. Түркијәдә XIX әсрдә Сама-Говчуг топоними илә [83, 263] мә'нача ејнидир.

САМУРЛУ - Ирәван губернијасынны Александропол гәзасында (инди Гукасјан р-нунда) кән ады (133, 217). 1890-чу илдә кәндин әһалиси говулмуш вә ерменилер јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд ерменичә Сарапат адландырылмышдыр. Гәдим түркмәншәли Самур тајфасынын адыны әкс етдирир [бах: 78, 68]. Азәрбајчан-Дағыстан сәрһәддиндә Самур чајынын (илк дәфә чајын ады 1386-чы илдән мә'лумдур) [33, 10] ады илә мәншәчә ејнидир.

САНАЛЫ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ерменистанын Гафан р-нунда) кәнд ады [133]. Орта әсрләрдә Зәнкәзур бөлкәсиндә јашамыш Пушанлу тајфасынын гышлагларындан (Вәжнәри, Дашбашы, Пәри-Бартаз, Бәрки, Саналы, Тарнавуш вә Улаб) биринин адыдыр (103, 164). XIX әсрин сонларында гышлаг дағылмышдыр.

САНДАХЛЫДАГ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында дағ ады (133, 218), XIX әсрдә Шимали Гафгазда Тер әјаләтинин Кызыл-Јар даирә-

синдә Сандык вә һәмин әјаләтин Кара Ногај даирәсиндә Сандыктәпә адлары илә (133, 218) мәнача ејнидир.

САНЫК - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абник наһијәсиндә әкәнд ады [169, 258].

САРАБДАЛ - Ирәван ханлығынын Дәрәкәнд-Парченис маһалында кәнд ады. 1728-чи илә аид мәнбәдә Сару Абдал, XX әсрин әввәлләринә аид мәнбәдә Сари Абдал кимидир (133, 219). XX әсрин әввәлләриндән сонра кәндин ады мәнбәләрдә чәкилмир.

САРАБЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады (23, 51). Еһтимал ки, Чәнуби Азәрбајчанын Сәраб маһалындан кәлмиш аиләләрин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр.

САРАЈ - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады [159]. 1590-чы илдән мә'лумдур [169, 330]. Мәнбәдә кәндин һәм дә Әминкәнд адландығы гејд олунур (јенә орада). 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [159]. XIII әсрдә монголларын тәркибиндә кәлмиш Сарај тајфасынын адыны әкс етдирир. Абшеронда Сарај кәндинин, Југаславијада Сарајево шәһәринин ады мәншәчә ејнидир.

САРАЈ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады (23, 121).

САРАЈ БУЛАГ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында дағ ады [133, 218].

САРАЈЧЫГ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Талин наһијәсиндә Мәзрә ады [169, 247]. "Кичик Сарај (кәнди)" мә'насындадыр.

САРАКИҒ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк наһијәсиндә кәнд ады (23, 53).

САРАЛ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [133, 219]. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. 1728-чи илә аид мәнбәдә Тифлис әјаләтинин Ағчагала наһијәсиндә "Бозчалы аширәтләри" (Борчалы аширәтләри кими охунмалыдыр) сырасында Сарал ојмағынын ады чәкилир вә онун Гачаған, Һачылы, Гылынчлы, Коһалы, Корлар вә Сүбһан адлы чамаатларындан ибарәт олмасы гејд олунур [31, 161-162]. XIX әсрдә Борчалы гәзасында Сарал кәндинин ады илә (133, 219) мәншәчә ејнидир.

САРАЧЛУ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады (133, 219).

САРАЧЛУ ПУРЧО - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады (133, 219). XIX әсрин сонларындан сонра мәнбәләрдә бу кәндин ады чәкилмир. Кәнд орта әсрләрдә Анадолуда јашамыш Јерүк тајфа бирләшмәсининн Сарачлы голунун [25, 11] мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр.

САРАЧЛЫ ҺАЧЫАҒА - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [133, 219]. XIX әсрин сонларындан сонра кәндин ады мәнбәләрдә чәкилмир.

САРВАНЛАР - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133, 219]. 1948-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. Лакин 1950-чи илдә әһали кәндә гајытмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси јенидән Азәрбајчана говулмушдур. 1561-чи илдән мә'лумдур [150, 95]. Кәнкәрләрин Сарванлар тајфасынын мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Тајфанын ады Азәрбајчан дилиндә Сарван (әсли фарс дилиндә "сар", "дәвә" вә бан "бәсләјән", "горујан", "көзләјән" сөзләриндән, сарван "дәвә карванынын башында кедән") сөзүндәндир. Тајфанын ады дәвәчиликлә әлагәдар олараг јаранмышдыр.

САРВАНЛАР ХАРАБА - Ирәван ханлығынын Ирәван маһалында кәнд ады [159]. "Хараба" адлы јерин јахынлығында јерләшән Сарванлар кәнди мә'насындадыр. XX әсрин 60-чы илләриндә Ирәван шәһәринин чәнуб гәрбиндә Зәнкичај дәрәсиндә тикилмиш су амбарынын алтында галмышдыр.

САРВАНЛАР СУФЛА - Ирәван ханлығынын Зәнкибасар маһалында кәнд ады (159). 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Кәнкәрләрин Сарванлар тајфасынын адындан вә әрәбчә *суфла* "ашағы" сөзүндән ибарәтдир.

САРЫБАБА - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында дағ ады [133, 220]. Сарыбаба пиринин адындандыр.

САРЫБАБА - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында дағ ады (133). Дағ орадакы "Сары баба" пиринин ады илә адланмышдыр.

САРЫБАШ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [133, 219]. 1878-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир (6, 180). 1948-чи илдә кәнд Һајкасар адландырылмышдыр.

САРЫБЕЛ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады (23, 93). Орадакы Чалтәпә кәндиндән јаранмыш мәнтәгәдир (јенә орада).

САРЫБУЛАГ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады. 1728-чи илә аид мәнбәдә бир көч кимидир [170, 92].

САРЫБУЛАГ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады (133, 220). 1590-чы илдән мә'лумдур [169, 234]. Сонра XVII әсрә аид мәнбәдә ады чәкилир [150, 365].

САРЫБУЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады (170, 32).

САРЫВӘНК - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [169, 90].

САРЫГАЈА - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады [133, 220].

САРЫГАЈА - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады [133, 220].

САРЫГАЈА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 137).

САРЫГАЈА - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) гышлаг ады. Гышлаг XX әсрин әввәлләриндә дағылмышдыр.

САРЫДӘРӘ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

САРЫ ЈАГУБ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады (133, 221). 1919-чу илдә кәндин азәрбајчанлы әһалиси говулмушдур. 1922-чи илдә әһалинин аз һиссәси гајытмыш, 1988-чи илдә јенидән говулмушдур.

САРЫЈАР - Ахурјан р-нунда хараба кәнд ады. 1850-чи илдә кәндин әһалиси Түркијәјә көчмүшдүр (6, 180). Рәнк билдирән сары вә јар "јарған" сөзләриндәндир.

САРЫЈЕР - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [169, 94]. Сарыјар адындан тәһрифдир. Бах: Сарыјар.

САРЫКӘНД - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Ичеван р-нунда) кәнд ады. 1918-чи илдә кәндин азәрбајчанлы әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. Кәнд ермәничә Сартјуг адландырылмышдыр.

САРЫМИРӘК - 1590-чы илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады [169, 235]. 1728-чи илә аид мәнбәдә дә ады чәкилир [170, 96]. Сары (шәхс ады) вә түрк дилләриндә марак "көзәтчи мәнтәгәси" (бах: Ванду марак) сөзүндәндир.

САРЫМСАГЛЫ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [133, 219]. 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Вади (Веди) наһијәсиндә Сары Мусалы кимидир (170, 10). Башга мәнбәдә Сары Мусахли кимидир (јенә орада). 1918-чи илдә кәнддә ермәниләр дә јерләшмишдир. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Караберд адландырылмышдыр. XIX әсрдә Газах гәзасында, Чаваншир гәзасында вә Губа гәзасында Сарымсаглы дағ адлары илә [133, 219] мә'нача ејнидир. Дағларын белә адланмасы зирвәләринин заһирән сарымсаг башына охшамасы илә бағлыдыр.

САРЫТАК - Артик р-нунда кәнд ады. 1949-1950-чи илләрдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд дағылмышдыр.

САРЫСАР - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [159]. Кәндин ады рәнк билдирән *сары* вә *һасар*-"галача", "тсиклопик тикинти", "һөрүкдаш" сөзләриндән ибарәтдир.

САРЫХАН - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [159]. Башга мәнбәдә Сархан кимидир (133, 220). XVIII әсрә аид ермәни мәнбәјинә көрә 1674-чү илдә кәнд ермәни Хоча Сетә мәхсус иди. Хоча ислам динини гәбул етдијинә көрә Сарухан адыны гәбул етмиш вә кәнд онун ады илә адланмышдыр [150, 193].

САРЫХАН АТЛАРЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә мәзрә ады [169, 269]. "Сарыхан адлы шәхсә (феодала) мәхсус ат илхысынын сахландығы јер" мә'насындадыр.

САРЫХАНЛЫ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады [133, 220]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Шаһсевәнләрин XIX әсрин II јарысына 600 чадырдан ибарәт Сарыханлы ("Сарыхан ели") тајфасынын адыны әкс етдирир [16, 16].

САРЫ ЧОБАН - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [133]. Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә 1728-чи илдән мә'лумдур (23, 66). 1919-чу илдә азәрбајчанлы әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Әһалиси Гарабаға көчәрәк Сарычобан кәндини салмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәдә "Сару Чобан кәнди" кимидир [170, 18].

САРЫЧАЛАР - Ирәван ханлығынын Зәнкибасар маһалында кәнд ады [159]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә Саручалар кимидир (23, 83). 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. 1588-чи илә аид мәнбәдә Гарабағда гышлајан бир ел Сарычалы адланырды [167]. XIX әсрин әввәлләриндә Гарабағда јашајан тајфалардан бири Сарычалы иди [104, 274]. Мәншәчә бу тајфа Әфшарлара мәхсусдур.

САРЫЧАЛАР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады (23, 96).

САРЫЧАЛАР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады (23, 100).

САРЫМИРӘК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады (23, 109).

САРЫЧАЛАР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә Көјәрчинлу (башга ады Бәбирлу) кәндинә мәхсус мәзрәнин ады (23, 130).

САРЫҺАРТ - Спитак р-нунда кәнд ады. 1920-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Әсли Сарыарт. Түрк дилләриндә сары вә арт-"дағ бели" [93, 55] сөзләриндән ибарәтдир.

САРТАБАД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады (170, 28).

САРФЧАЈ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында чај ады (133, 220). Јерли әһали ичәрисиндә тәләффүз формасы Сәрфчај. Гәдим түрк дилләриндә *сарп* "учурум", "чәтин", "сылдырым" сөзүндәндир. Бу сөз "Китаби Дәдә Горгуд"да "Сәрп јерләрдә јерләшән кафир галасы" (XI бој) чүмләсиндә ишләнмишдир. Азәрбајчанда Сарпдаш (Шәки р-ну), Сарпдағ (Јардымлы р-ну) вә б. орнимләрлә мә'нача ејнидир.

САТАНАХАЧ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады [133, 221]. XIX әсрдә Һиналдағ силсиләсинин адлары чәкилән тәпәләриндән бири дә (Гара Архач, Сатанахач, Оғруча, Һиналдаг, Бәзиркан, Гамыш) Сатанахач адланырды. Түрк дилләриндә содон "шиш учлу" (70, 23) вә хач (хачдашы) сөзләриндән ибарәтдир. Дағлыг Алтајда Содонкаја дағ ады илә (70, 23) мә'нача ејнидир. Бах: Сәтәнагач.

САФӘЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [170, 13].

САХСАЛЫ - Ирəван ханлығынын Сүрмəли маһалында кəнд ады [159]. XIX əсрин орталарындан сонра кəндин ады чəкилмир.

САЧЫЛУ - Ирəван губернијасынын Ечмиадзин гəзасында кəнд ады [133, 222]. Мəнбəдə Сачлу кимидир (јенə орада). XIX əсрин 70-чи иллəриндə кəндин азəрбајчанлы əһалиси говулмуш вə ермəнилəр јерлəшдирилмишдир. 1886-чы илдə кəндин əһалиси ермəни иди. 1946-чы илдə кəнд ермəничə Норашен адландырылмышдыр. 1590-чы илə [169, 233] вə 1728-чи илə аид мəнбəдə Сачлу кимидир (170, 107). Кəнд "Сачлу" јајлағынын ады илə адланмышдыр. 1590-чы илдə Абаран наһијəсиндə "Сачлы јајлағы ки, Ахурбəјли адамлары јајлајыр" кимидир [169, 66].

СЕДАНКИ - XVIII əсрин əввəллəриндə Көјчə маһалында кəнд ады [150, 361]. Фарс дилиндə *се*-"үч" вə *дəнкə*-"мəһəллə", "оба", "кəнд" сөзлəриндəн ибарəтдир.

СЕЈИДКƏНДИ - Ирəван губернијасынын Зəнкибасар маһалында кəнд ады (159). XX əсрин əввəллəринə аид мə'луматда Ирəван гəзасында Сејидкəнд кимидир (133, 223). 1948-чи илдə əһалиси Азəрбајчана көчүрүлдүкдəн сонра кəнд ләғв едилмишдир.

СЕЈИДКУЛУ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Ширакел наһијəсиндə кəнд ады [170, 122].

СЕЈИДКОТАНЛЫ - Ирəван губернијасынын Ирəван гəзасында кəнд ады (133, 223). 1949-чу илдə əһалиси Азəрбајчана көчүрүлдүкдəн сонра кəнд ләғв едилмишдир.

СЕЈИДЛƏР - Јелизаветпол (Кəнчə) губернијасынын Зəнкəзур гəзасында (инди Ермəнистанын Сисјан маһалында) кəнд ады (133, 223). 1918-чи илдə азəрбајчанлы əһалиси говулдугдан сонра кəнд дағылмышдыр. Əсли Сејид Ајрумлу. Ајрум тајфасынын Сејидлəр голунун мəскунлашмасы нəтичəсиндə јаранмышдыр. Кəлбəчəр р-нунда Сејидлəр (əсли Сејидли Ајрумлу) кəнд ады илə мəншəчə ејнидир.

СЕЈИДЛƏР - Басаркечəр р-нунда кəнд ады. XX əсрин 30-чу иллəриндə коллективлəшмə илə əлагəдар олараг дағылмышдыр.

СЕЈИДЛƏР КОТАНЛЫСЫ - Веди р-нунда кəнд ады. XIX əсрин орталарында јаранмыш мəнтəгəдир. "Сејидлəр кəнди јахынлығында јерлəшəн Котанлы" мə'насындадыр. 1988-чи илдə кəндин əһалиси Азəрбајчана говулмушдур.

СЕЈИД МƏМИШ - Ирəван ханлығынын Дəрəлəјəз маһалында кəнд ады (159). 1919-чу илдə əһалиси говулдугдан сонра кəнд дағылмышдыр. Кəнд орадакы "Сејид Мəмиш" пиринин ады илə адланмышдыр. Бир рəвајəтə көрə, Гарадағда Сејид Чəбрајыл дағындакы Сејид Чəбрајыл пири (илк дəфə ады XVI əсрдə Гурбани тəрəфиндəн чəкилир) илə гоһумдур.

СЕЈРАНГЫШЛАГ - Ирəван губернијасынын Ечмиадзин гəзасында кəнд ады. 1918-чи илдə əһалиси говулдугдан сонра кəнд дағылмышдыр.

СЕЈФƏЛИ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Гырхбулаг наһијəсиндə кəнд ады (23, 82). "Кəндин башга ады Рүстəмлидир" (јенə орада).

СЕЈФИГУЛУ ГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Ширакел наһијəсиндə гышлаг ады (23, 124).

СЕЈФИКƏНД - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Ширакел наһијəсиндə Армудлу кəндинə мəхсус мəзрəнин ады (23, 128).

СЕЛДАҒЫЛАН - XIX əсрдə Гарс əјалəтинин Гарс даирəсиндə (инди Амасија р-нунда) кəнд ады (133, 223). Јерли тəлəффүз формасы Сејидоғлан [20, 388]. Ағбаба дағларындан ахан суларын топландығы əразинин адындандыр. 1922-чи илдə əһалиси Түркијəјə көчдүкдəн сонра кəнд дағылмышдыр..

СЕМАГАД - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Хынзирəк наһијəсиндə кəнд ады [170, 7]. Əрəбчə совмə "монастыр" вə түркчə *кат* "дағын күндүшəн тəрəфи" сөзлəриндəндир.

СЕРГУС - Ирəван ханлығынын Сејидли Ахсаглы маһалында кəнд ады [159]. Сонралар мəнбəлəрдə ады чəкилмир.

СЕРЧАН - Ирәван әјаләтинин Көјчә наһијәсиндә Галачыг кәнди јахынлығында монастыр ады (23, 56).

СӘДӘРӘК - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады (159). 1968-чи илдә азәрбајчанлы әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә Сәдәрәк-Хангышлаг адлы мәзрә (әкин јери) кими гејд олунмушдур [170, 14]. Әрәб дилиндә *сәдәр*-"һәрби дајаначаг", "баш дүшәркә" сөзүндәндир. 1728-чи илә аид мәнбәдә Сәдәрәк адлы бир кәнд Тифлис әјаләтинин Ағчагала наһијәсиндә гејд олунур [31, 162].

СӘДӘРӘКХАН ГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады (23, 58). Мәнбәдә дејилир ки, кәнддә адам јашамыр. Шиә олдугларына көрә көчмүшләр (32, 284). Она көрә кәндин јери мәзрәјә чеврилмишди.

СӘДРӘДДИНВИРАНИ МӘЗРӘСИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [169, 206].

СӘЛИМ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында ашырым ады (133, 223).

СӘЛӘГАР - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [169, 88].

СӘЛӘКҮРД - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [169, 93].

СӘЛАСИР - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә мәзрә ады [169, 224].

СӘЛӘШОР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады [170, 164]. Гәдим түрк дилләриндә *сәлә*-"күнч", "бучаг", сала "чај голу", "вади" (143, IV, 1, 349) вә *шор*-"гамышлыг" сөзләриндән ибарәтдир.

СӘМӘ ХАМИК - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында гышлаг ады (133, 223). Әрәб дилиндә соума (совмә) "ибадәткаһ" вә намә'лум мә'налы Хамик сөзләриндән ибарәтдир. Башга ады Дәм (133, 223).

СӘНГОВИТ МӘЗРӘСИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ирәван гәзасында кәнд ады [169, 63].

СӘНӘМ - СҮРҮНӘН -Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ белинин ады (133, 234).

СӘНКӘР - Абаран р-нунда кәнд ады. Кәнд XIX әсрин сонларында јаранмышдыр. Кәндин ады фарсча *сәнгәр* "мүдафиә сәдди", ја да түрк дилләриндә *сенгир* "дағ бурну" (93, 495) сөзүндәндир. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

СӘНКАР - 1727-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады (32, 252). Мәнбәдә кәнддә 3 христиан (албан) аиләсинин јашадығы гејд олунмушдур (јенә орада).

СӘНЧӘРЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады (170, 20).

СӘНЧӘРӘЛИ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады (133, 218). Мәнбәдә Саичараглы кимидир (јенә орада). XX әсрин әввәлләриндә кәнд дағылмышдыр. Сәнчәр Әхили адындан тәһрифдир. XIX әсрдә Зәнкәзур гәзасында јашајан Софулу тајфасынын бир гышлағы Сәнчәрәхили иди (103, 166). Гышлаг, көрүнүр сәнчәр (дәрвиш, суфи) әхијә (бу сөз барәдә бах: В.В.Бартольд, Соч. том II, 1, 215) мәхсус олдуғуна көрә Сәнчәр Әхили адланырды. Иранда Сәнчәрабад, Сәнчәрәк, Кәлате Сәнчәр вә б. топонимләр барәдә бах: 145, 191. XIX әсрдә Ләнкәран гәзасында Сәнчәрәди кәнд ады илә мәнача ејнидир (133, 218).

СӘРАБЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады (170, 10). Еһтимал ки, кәнд Чәнуби Азәрбајчанын Сәраб маһалындан кәлмә аиләләрин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр.

СӘРАКИГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк наһијәсиндә кәнд ады. Гортуг кәндиндән јаранмыш мәнтәгәдир (170, 12). Ермәни дилиндә сар "дағын башы" вә күјг "кәнд" сөзләриндән ибарәтдир. Ермәни кәндидир.

СӘРДАР - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абник наһијәсиндә мәзрә ады (169, 257).

СӘРДАРАБАД - Ирәван ханлығынын маһалларындан биринин ады (159). Маһал орадакы Сәрдарабад кәндинин ады илә адланмышдыр. 1831-чи илдә кәндин азәрбајчанлы әһалиси говулмуш вә харичдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1935-чи илдә кәнд ермәничә Һоктембер адландырылмышдыр.

СӘРДАРАБАД - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады (133, 219).

СӘРДАРБУЛАГ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында булаг ады (133, 219).

СӘРВЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә кәнд ады (23, 63). Кәндин башга ады Ағоврат (јенә орада). Бах: Ағоврат.

СӘРДАНӘСӘ - 11728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (25, 128). "Башга ады Әлигаја" (јенә орада).

СӘРКОВИТ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады (23, 37). Ермәниләрин јашадығы кәндләрдәндир. Ермәничә *сар (*әсли фарсчадан) "баш" вә *һовит* "вади" сөзләриндән ибарәтдир.

СӘРКУНИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады (169, 90). Ермәнинин јашадығы кәндләрдәндир.

СӘРИНЧАН - Ирәван ханлығынын Дәрәчичәк маһалында кәнд ады (159). XIX әсрин орталарындан сонра кәнд барәдә мәнбәләрдә мә'лумат јохдур.

СӘРНИШИН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады (23, 84).

СӘРТАБАД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады (23, 75).

СӘРХО - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә Кичик Агвиран кәндинә мәхсус мәзрәнин ады (23, 80). Еһтимал ки, әрәб дилиндә *сәгр* "дар дәрә", "дар кечид" (145, 186) сөзүндән "г" вә "р" сәсләринин јердәјишмәси нәтичәсиндә јаранмыш адлыр.

СӘРЧӘБЕТ - Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында (99, 380) (инди Ермәнистанын Ташир р-нунда) кәнд ады [133]. XIX әсрин сонларындан сонра бу кәнд барәдә мә'луматымыз јохдур. Сәрчәбет һәм дә Чылгачајын бир голунун адыдыр (99, 380). Әсли Сарычабәт. Азәрбајчан дилиндә сарыча (торпағын сүхурунун сары рәнкә чалмасыны билдирир) вә түрк дилләриндә бәт-"үз", "сәтһ" сөзләриндән ибарәтдир (чоғрафи шәраит билдирән топонимләрдә "бәт" сөзү барәдә бах: Ирабад). Азәрбајчанда Сарыча (Шәки р-ну) јүксәклијинин вә орадакы Дашүз (даш вә бәт сөзүнүн синоними олан "үз" сөзләриндән; бә'зи тәдгигатчыларын Дашүз адыны "Китаби Дәдә Горгуд" епосунда "Даш оғуз" ады илә ејниләшдирмәләри сәһвдир) топонимләри илә мә'нача ејнидир.

СӘРЧӘЛӘР - Ирәван ханлығынын Зәнкибасар маһалында кәнд ады (159). Сарычалар адындан тәһрифдир. Бах: Сарычалар.

СӘРЧӘЛИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Зебил наһијәсиндә јајлаг ады (169, 334). "Сарычалы" адынын тәһрифидир. Торпағын сары рәнкә чалмасы илә әлагәдардыр. Шәки р-нунда Сәрчәли дағ, Ағдам р-нунда Сәрчәлидәрә (Әрәб к.) вә Сәрчәлитәпә (Паправанд к.) вә б. адлары илә ады илә мә'нача ејнидир.

СӘФӘРАЛЫ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады (133, 221). XX әсрин әввәлләриндә кәнд дағылмышдыр. Еһтимал ки, шәхс (мүлкәдар) адындандыр.

СӘФӘРГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [170, 20]. "Әһалиси Шамаданкәләнли Гузучу архы чамаатындандыр" (23, 71).

СӘФӘРГУЛУ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады (133, 221). 1919-чу илдә әhалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

СӘФӘРЧИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Зебил наhијәсиндә јајлаг ады [169, 334].

СӘФИАБАД - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады (133, 221). 1918-чи илдә әhалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. XVIII әсрин 70-чи илләриндә Чухурсаад бәјләрбәји Сәфихан Гарасу чајындан канал чәкдирмиш, онун кәнарында өз адына бир кәнд салдырмыш вә Сәфиабад адландырмышдыр [115, 176].

СӘФИЈУРТ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан маhалында) кәнд ады (133). 1918-чи илдә әhалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

СӘТӘНАҒАЧ - Басаркечәр р-нунда кәнд ады. Дикәр ады Һачы Гәриб. Кечән әсрә аид мә'луматда Содонахач кимидир (136, 64). XIX әсрин 80-чы илләриндә әhалиси азәрбајчанлылар иди (јенә орада). 1935-чи илдә Күнеј адландырылмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әhалиси Азәрбајчана говулмушдур. Түрк дилләриндә содон "учу шиш" (70, 23) вә хач (хач дашы) сөзләриндән ибарәт адын тәhриф формасыдыр. Бах: Сатанахач.

СӘҺӘРМАНЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Аралыг наhијәсиндә кәнд ады (23, 70).

СИБИТАГ - Ирәван ханлығынын Абаран маhалында кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә әhалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

СИНАК - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады (133, 225). Синакбашы дағынын ады илә адланмышдыр. XIX әсрин сонларындан сонра ады чәкилмир.

СИНАКБАШЫ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында дағ ады (133, 225). XIX әсрдә Батум әјаләтинин Артвин даирәсиндә Синаклытәпә дағ ады [133, 225] илә мә'нача ејнидир.

СИЈАГУТ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Мәзрә наhијәсиндә кәнд ады [170, 15].

СИЈАГУТ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наhијәсиндә кәнд ады (23, 37).

СИНОР - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында дағ ады (133, 225). XIX әсрдә Нахчыван гәзасында Синор дағ ады, Тифлис губернијасынын Ахалсих гәзасында Синордаг (133, 225), Күрчүстанда Синори шәhәри, Азәрбајчанда Товуз р-нунда Синордағ оронимләри илә мә'нача ејнидир. Түрк дилләриндә *синор*-"сәрhәд", "hүдуд" (бир ели, тајфаны башга тајфадан, елдән ајыран дағ мә'насында) (Л.З.Будагов, I, 638) ја да түрк дилләриндә сунор "ов" (143, IV, 1, 763) сөзүндәндир. Синордаг (Шаhбуз р-ну) оронимн илә ејнидир.

СИНОРДАҒ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында дағ ады (133, 225).

СИНОРТӘПӘ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кутан ады [133, 225].

СИРТОҒАН - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маhалында кәнд ады [159]. XIX әсрин орталарындан сонра сәнбәләрдә чәкилмир. Түрк дилләриндә сири-"булаг", "мәнбә" (Радлов В.В. көст. лүғәти, IV, 1, 703) вә Туган тајфа адындандыр.

СИРКӘТАС - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады [133, 225]. 1828-1829-чуилләрдә әhалиси говулдугдан сонра Ирандан кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир 1886-чы илә аид мә'лумата көрә кәндин әhалиси ермәни иди (103, 166) Кәнд ермәничә Хурантс адландырылмышдыр. Сиркәтас дағынын адындандыр. Сиркәтас оронимн Азәрбајчанда Бартаз (әсли Бартас), Сејтас вә б. дағ адлары илә сыра тәшкил едир.

СИРҺАЧЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наhијәсиндә кәнд ады (23, 94).

СИСЈАН - Албанијанын гәдим Сисакан әјаләтинин, орта әсрләрдә Сисјан маһалынын ады [133, 225]. Маһал Сисјан (1590-чы илә аид мәнбәдә Сисәчан) кәндинин ады илә адланмышдыр. Илк дәфә 1728-чи илә аид мәнбәдә Сисјан формасы гејд олунмушдур (170, 161). Ер. әввәл VII әсрдә шималдан Чәнуби Гафгаза кәлмиш түркмәншәли сакларын мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмыш вә Сак етоними илә адланмыш бөлкәләрдән (Сн-Сакан, Арт-Сак, Бала-Сакан, Сакасин) биридир. Албан тарихиндә (III китаб, 16 фәсил) чәкилән Сисакан сонракы Зәнкәзур маһалыны әһатә едирди. Бу топоним Сакларын ичәрисиндә Си сүлаләсинин адындан вә сакан ("саклар") етнониминдән ибарәтдир (Бах: 13). 1283-чү илә аид мәнбәдә Дағлыг Гарабағда Сагананс [82] (*анс*-ерманичә әлавә олунмуш шәкилчидир), XIX әсрдә Шуша гәзасында Сакан-јурт "Сакларын јурду" [133, 214], Загатала р-нунда Сакантала вә б. топонимләрдә бу ад өз әксини тапмышдыр. Гәдим ермәни мәнбәләриндә Си-уни (*уни*-ермәни дилиндә Урарту дилиндән кечмиш вә "өлкә" мә'насыны верән сөздүр) адланырды ки, бу да "Си өлкәси (јери)" мә'насындадыр. Орта әсрләрдә әрәбчә Сисәчан адланырды. 1590-чы илә аид түркчә мәнбәдә "Сисјан" кими танынан Сисчан кәнди [169, 360] сөзләриндән көрүнүр ки, еркән орта әсрләрдә Сисјан кәнди һәлә Сисәчан (Сисчан) кими адланырды. "Сисиан" формасында бу топоним илк дәфә XIV әсрә аид мәнбәдә чәкилир [107, 224]. Сисјан Сисакан адынын тәһриф формасыдыр. 1728-чи ил мәнбәјиндә исә Сисјан кимидир [170, 161]. 1728-чи илдә Сисјанда 21 Азәрбајчанлы киши вә 4 субај оғлан (мәнбәдә аиләләр евли кишиләрин мигдары илә верилмишдир) јашајырды (32, 228). 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. Ермәничә кәнд Һатсаван адландырылмышдыр.

СИСИМГАЛА - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында хараба гала ады (133, 225).

СИСМӘ'ДӘН - Әсли Мисмә'дән. Бах: Мисхана.

СИСӘКҮРД - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ирәван гәзасында кәнд ады [169, 62]. "Сисли күрд" мә'насындадыр. Бах: Башсыз.

СИТӘМДӘРВИШ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады [169, 235].

СИЧАНЛЫ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [133, 225]. 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә 1921-чи илдә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1935-чи илдә кәнд ермәничә Автона адландырылмышдыр. XIX әсрдә Ирәван губернијасында вә Күрчүстанда Азәрбајчан түркләринин јашадыглары бөлкәләрдә "сичан" сөзү илә дүзәлмиш чохлу топоним (дағ, кәнд, чај адлары) варды: Гарс әјаләтинин Кагызман даирәсиндә Сичан вә Сичанчамал, Тифлис губернијасынын Ахалхалаки гәзасында Сичанкөј, Нахчыванда Сичанчук дағы, Загатала даирәсиндә Сичанлы тәпәси (133, 255), Кәлбәчәр р-нунда Сичанлы дағы. Үмумијјәтлә, XIX әсрдә 9 Сичанлы топоними (онун 5-и дағ ады) мә'лумдур (133, 255). Орта әсрләрдә Анадолуда Карси Сичан вә Улу Сичанлы гәзалары варды [36, 405]. Гәзаларын адлары исә мәншәчә Сәлчуг оғузларынын Бәкдили тајфасына мәнсуб олмуш Синчан голунун (34, 290) данышыгда тәһриф формасыдыр. Азәрбајчанда Синчан вә Синчан Бојат вә Иран Азәрбајчанында Синчан кәнд адлары вардыр [145]. Еһтимал ки, Синчан түрк тајфасынын ады Орта Асијада Синган әјаләтинин адындандыр. Тајфанын бир голу Азәрбајчанда (һәм шимал, һәм дә чәнубда) мәскунлашмыш, бир голу исә Анадолуја кетмиш, орада ады тәһриф олунараг Сичан вә Сичанлы формаларына дүшмүшдүр.

СИЧАНЛЫ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында дағ ады [133, 255].

СИЧАНЛЫ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133, 255]

СИЧАНЛЫ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында Сичанков (әсли Сичаккөј) хараба кәнд ады [133, 255].

СЫЗНАГ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан маһалында) кәнд ады [133]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Говулмуш азәрбајчанлыларын бир һиссәси 1922-чи

илдә кери гајытмыш вә ермәниләрлә гарышыг јашамаға башламышлар. 1988-чи илдә азәрбајчанлылар јенидән говулмушлар. XIX әсрин 80-чы илләринә аид мәнбәдә Сиснак кимидир. Зәнкәзурда јашамыш Сараллы тајфасынын гышлагларындан (бах: Бәјдаш) биринин (103, 164) адыдыр.

СЫНАК - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады (133, 225). 1728-чи илә аид мәнбәдә кәндин ады Синик кимидир [170, 34]. Ирәван ханлығынын Зәнкибасар маһалында Синик кәнд ады илә (159) ејнидир. 1921-чи илдә кәндин азәрбајчанлы әһалиси Түркијәјә көчмүш вә 1922-чи илдә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Һајријантс адландырылмышдыр.

СЫНЫГ КӨРПҮ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ннарни наһијәсиндә кәнд ады (23, 98). "Кәндин башга ады Бикәмли" (јенә орада).

СЫНЫГХАЧ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ирәван гәзасында кәнд ады [169, 60]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Гырхбулаг наһијәсиндә (23, 80) чәкилир.

СЫМО - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133]. Совмә адынын тәһрифидир. Бах: Сама Дәрвиш кәнд ады.

СОВСЫРТ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады (133, 227). Түрк дилләриндә *зоо* "дәрәнин башланғычында "гаја", "сылдырым" [125, 226] вә *сырт* "тәпә", "дағ бели", "кичик јүксәклик" сөзләриндән ибарәтдир. Топонимин "сов" һиссәси Азәрбајчанда Сығырт (әсли зоо вә харт сөзләриндән - Зәнкилан р-нунда дағ ады), Сөһүб (зоо-"гаја" вә фарс дилиндә *куһ*-"дағ" сөзләриндән, Сөһүб гајасы - һүнд 260 м, Губа рајону) адларында, сырт сөзү исә Сырт-Јурд (Шәки р-ну) вә Сырт-Јурд (Кәлбәчәр р-ну) дағ адларында әксини тапмышдыр.

СОҒАН ГУЛЛУАҒЫЛЫ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады. 1919-чу илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Соған дағынын адындандыр.

СОҒАНЛЫ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады [133, 227]. Верс дағынын Дәрәләјәзә бахан јамачында Күлүдүз вә Говушуг кәндләринә мәхсус јајлағын адыдыр. Дағын ады орада јабаны соған биткисинин битмәси илә бағлыдыр. Күрчүстанда Соғанлыг (инди Чоничала) кәндинин ады илә мә'нача ејнидир. 1283-чү илә аид ермәничә китабәдә Дағлыг Гарабағда Соғананс кәнд ады чәкилир [32].

СОҒИН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады (23, 122).

СОҒУТЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә гышлаг ады (170, 16).

СОҒУТЛУ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасынд кәнд ады (133, 227) Бах: Сөјүдлү.

СОҒУТЛУ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады (133, 227). Бах: Сөјүдлү.

СОҒУТЛУКӘНД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтини Дәрәчичәк наһијәсиндә кәнд ады (170, 12 вә 13). Бах: Сөјүдлү.

СОДОНОХАЧ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады (136, 64). Бах: Сәтәнәхач.

СОЈРАН ГЫШЛАГ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады (133, 227).

СОЈУГБУЛАГ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абник наһијәсиндә мәзрә ады [169, 254].

СОЈУГБУЛАГ - Ирәван ханлығынын Дәрәкәнд-Парченис маһалында кәнд ады. XIX әсрин орталарындан сонра кәндин ады мәнбәләрдә чәкилмир.

СОЈУГБУЛАГ - Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында (Ермәнистанын Ташир р-нунда) кәнд ады. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

СОЈУГБУЛАГ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады (136, 32). XIX әсрин орталарында кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә

језид күрдләри (билбаслар) јерләшдирилмишдир. 1886-чы илә анд мә'лумата көрә кәндин әһалиси күрд нди (136, 64). XX әсрин 40-чы илләриндә кәнд ерменичә Сәрничан адландырылмышдыр.

СОЈУГБУЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә јајлаг ады (23, 65). "Бурада Сүрмәли кәндинин әһалиси јајлајыр" (јенә орада).

СОЈУГБУЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк наһијәсиндә кәнд ады (23, 118). "Бу кәндә инди Гамышлы Ејван дејирләр" (јенә орада).

СОЈУГБУЛАГ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады [133].

СОЈУГЈУРТЛУ - Ани р-нунда кәнд ады. 1940-чы илдә кәнд ерменичә Сарнахпур адландырылмышдыр. Түрк дилләриндә *сөјүк* "конусвары һүндүр дағ" [126, 512] вә *јурт* (малдарларын јајлагда дүшәркә јери) сөзләриндән нбарәтдир. Газахстанда Сујык оба топоним илә (108, 198) мә'нача ејнидир.

СОЈУЛАН - Ирәван ханлығынын Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [159]. XX әсрин әvvәлләринә анд мәнбәдә Сојлан кимидир (133, 227). 1717-чи илә анд мәнбәдә кәнддә 3 азәрбајчанлы аиләсинин јашадығы гејд олунур (32, 307). XIX әсрин II јарысында әһалиси гарышыг кәнд нди. 1931-чи илдә кәнд Әзизбәјов, 1991-чи илдә Һајк адландырылмышдыр. 1728-чи илә аид мәнәбәдә Сөкүлән кимдир [170, 14].

СОЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Мәзрә наһијәсиндә кәнд ады (23, 61).

СОЛАГ - Ирәван ханлығынын Дәрәкәнд-Парченис маһалында (159), сонра Новобајазид гәзасында (133, 227) кәнд ады. 1828-1829-чу илләрдә кәнддә Ирандан вә Түркијәдән кәлмә ермениләр дә мәскунлашмыш, сонралар азәрбајчанлылар говулмушлар. XX әсрин 30-чу илләриндә кәнд дағылмышдыр. XIX әсрин орталарына аид мә'луматда кәнддә ермениләрин јашадығы көстәрилир (136, 64). 1728-чи илә аид мәнбәдә Дәрәчичәк наһијәсиндә Солак кимидир [170, 13 вә 16]. XVIII әсрә анд ерменичә мәнбәдә дә Дәрәчичәк маһалында Солак [150, 362] гејд олунур.

СОЛТАНБӘЈ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады [170, 164].

СОНГУРЛУ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында (инди Артик р-нунда) кәнд ады (133, 228). 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады кими гејд олунмушдур (23, 128). "Башга ады Гызыл Чагчаг" (јенә орада). 1878-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә 1880-чы илдә ермениләр јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд ерменичә Һајренјантс адландырылмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Ширакел маһалында Гызыл Чакчак кәндинин ады чәкилир вә онун һәм дә Сонгурлу олдуғу гејд олунур [170, 128]. Сонгурлу тајфасынын адындандыр.

СОНГУРЛУ - Һәмин гәзада хараба кәнд ады (133, 228).

СОНКУР ТАРАК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк наһијәсиндә кәнд ады (170, 13).

СОРГУНЧУГ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ағчагала наһијәсиндә кәнд ады [169, 192]. Түрк дилләриндә соруг "шоран" [126, 517] сөзүндәндир.

СОРККҮЛҮ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [170, 122]. Мәнбәдә кәндин һәм дә Дәрвиш Әли адландығы гејд олунур (јенә орада). Түрк дилләриндә *соруг* "шоран" [126, 517] сөзүндәндир.

СОС - Көјчә маһалында Көјчә көлүнүн чәнуб-гәрбиндә кәнд ады. XIX әсрин әvvәлләриндә дағылмышдыр. Гәдим түркчә сос-"говаг" (рус дилиндә сосна-"шам ағачы" сөзү дә түрк дилләриндән алынмышдыр) "ағчагајын", "күмүшү говаг" сөзүндәндир. "Китаби-Дәдә Горгуд" епосунда "Ағ говаг" кимидир. Һәлә V әсрдә Армавир јахынлығында ағ говаг мешәси Сос адланмышдыр (Мојсеј Хоренаси, I китаб, 20-чи фәсил). Лачын р-нунда Сус вә Сус-Забуг кәндләри, Гах р-нунда Сускәнд, Дағлыг Гарабағда Сос кәнди, Шаһбуз р-нунда Сәлә-Сус (гәдим түркчә *сәлә*-"күнч", "бучаг" вә *сус* "су ахан јер"- Бадамлы минерал булағынын олдуғу јер) јер ады, Ордубад р-нунда Нүснүс кәнди јахынлығында Сусдәрә вә б. топонимләрдә "сус" компоненти илә әлагәси ајдын дејил.

СОФИАБАД - Ирəван губернијасынын Ечмиадзин гəзасында кəнд ады [133]. 1918-чи илдə əһалиси говулдугдан сонра кəнд дағылмышдыр. "Суфилəр кəнди" мə'насындадыр. Бах: Софилəр.

СОФИЛƏР - Ирəван ханлығынын Саатлы маһалында кəнд ады [159]. Дикəр ады Сəфолар. 1988-чи илдə кəндин əһалиси Азəрбајчана говулмушдур. Суфи (Суфи тəрнгəтинə мəнсуб) адам сөзүндəндир. Азəрбајчанда Сабирабад р-нунда Софи Һəмид пири, Сијəзəн р-нунда Софи Пирхəлил пири, Губа р-нунда Софикəнд кəнди вə б. топонимлəрлə мə'нача ејнидир.

СОФИЛƏР - Ирəван ханлығынын Дəрəлəјəз маһалында кəнд ады [159]. 1830-чу илдə əһалиси говулмуш вə ермəнилəр јерлəшмишлəр. Ермəничə Чермук адландырылмышдыр.

СОФУЛУ - Јелизаветпол (Кəнчə) губернијасынын Зəнкəзур гəзасында (инди Ермəнистанын Сисјан р-нунда) кəнд ады. 1918-чи илдə азəрбајчанлы əһалиси говулмушду. 1922-чи илдə онларын бир һиссəси кери гајытмыш вə јенидəн мəскунлашмышдыр. 1988-чи илдə кəндин əһалиси Азəрбајчана говулмушдур. XVIII-XIX əсрлəрдə Софулу Азəрбајчан еллəриндəн бири иди. 1728-чи илə аид мəнбəдə Ирəван əјалəтинин Сүрмəли наһијəсиндə бир елин дə Софулу адландығы гејд олунур [170, 16]. Мəншəчə кəнкəрлəрин бир голу олан Софулу ели јајы Зəнкəзурда, гышы исə Гарабағда кечирирди. XIX əсрин əввəллəриндə Гарабағ дүзүндə јашајан тајфалардан бири Софулу иди [104, 274]. XIX əсрин орталарында бу тајфанын 19 гышлагда јашамасы көстəрилмишдир: Ағбис, Ачыбач, Əлишар, Баллыгаја, Бөјнəкəр, Көјјал, Дəдə-Тун, Гывраг, Кирс, Мурхус, Пүрəсад, Пүсак, Салдаш, Сəнчəр Əхили, Сарачыг, Хачанти, Хортиноз, Чаралы вə Јавсулу (103, 166).

СОФУЛУ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Сүрмəли наһијəсиндə кəнд ады (23, 63).

СӨЈҮДЛҮ - Ирəван губернијасынын Ечмиадзин гəзасында кəнд ады [133]. 1728-чи илə аид мəнбəдə Ирəван əјалəтинин Гырхбулаг наһијəсиндə Сөјүтлү кими гејд олунмушдур (23, 84). 1878-чи илдə кəндин əһалиси говулмуш вə Түркијəдəн кəлмə ермəнилəр јерлəшдирилмишдир (6, 181). 1940-чы илдə кəнд ермəничə Сарнахпур (Азəрбајчан дилиндə *сəрин*-"сојуг" вə ермəничə *ахпур*-"булаг" сөзлəриндəн) адландырылмышдыр. XIX əсрдə Азəрбајчанда вə Ермəнистанда чохлу Сөјүдлү јер мə'насы үч чүр изаһ олуна билəр. 1. Бу топонимлəрин бə'зилəри гəдим түркмəншəли Сөјөт тајфасынын (мəсəлəн, ујғурларда бир тајфа инди дə Сојот адланыр) адыны əкс етдирир. 2. Анадолуда орта əсрлəрдə Сүрмəли чөкəклијиндə Сугут санчағынын [36, 309 вə 404] адындандыр. Шимали-гəрби Түркијəдə Билəчик илə Əскишəһəр арасында бир шəһəр Согут адланыр. 3. Сөјүд ағачынын ("Авеста" дилиндə сугут-"мүгəддəс" демəкдир) адындандыр; гəдим түрклəрдə дə сөјүд ағачына ситајиш едилирди) бол олдуғу јерлə əлагəдардыр. Гејд едилмəлидир ки, XVIII əсрдə Анадолдуа јашајан Дунбули тајфасынын бир голу да Сөјүдлү адланырды [170, 7]. 1727-чи илə аид мəнбəдə Дағлыг Гарабағын Вəрəндə маһалында Сөјүдлү кəнди [171] вə һазырда Азəрбајчанда бир чох Сөјүдлү кəнд адлары илə ејни мə'нададыр. 1728-чи илə аид түркчə мəнбəдə Ирəван əјаəлəтинин Дəрəчичəк наһијəсиндə исə Согутлукəнд [170, 12 вə 13], Сүрмəли наһијəсиндə Гарабулаг кəндинин нəздиндə Сөкүтлү вə һəмин наһијəдə Сөкүт [170, 17] адлары көстəрилмишдир. XVII əсрин əввəллəринə аид ермəничə мəнбəдə Түркијə эразисиндə Араз саһилиндə Согутлар кəндинин ады гејд олунмушдур [бах: 91, 17].

СӨЈҮДЛҮ - Ирəван губернијасынын Сүрмəли гəзасында Ермəнистанын Амасија р-нунда) кəнд ады [133]. 1920-чи илдə кəнддə ермəнилəр дə јерлəшмишдир. Бундан сонра кəндин əһалиси гарышыг јашамышдыр. 1988-чи илдə кəнд əһалисинин Азəрбајчанлы һиссəси говулмушдур.

СӨЈҮДКƏНД - 1728-чи илдə Ирəван əјаəлəтинин Сүрмəли наһијəсиндə кəнд ады (23, 64).

СӨЈҮДЛҮ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Хынзирəк наһијəсиндə кəнд ады (23, 46). "Əһалиси Дүнбили чамаатындандыр" (јенə орада).

СӨЈҮДЛҮ - 1728-чи илдә Ирәван әјаәләтинин Дәрәчичәк наһијәсиндә мәзрә ады (23, 53).

СӨЈҮДЛҮ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Мәзрә наһијәсиндә кәнд ады (23, 61).

СӨЈҮДЛҮ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк наһијәсиндә Тәхлуча кәндинә мәхсус мәзрәнин ады (23, 115).

СӨЈҮДЛҮ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 124).

СӨКҮТ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә кәнд ады (170, 17).

СӨКҮТЛҮ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә Гарабулаг кәндинин нәздиндә кәнд ады (170, 17). Бах: Сөјүдлү.

СУАЧЫР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады (23, 121).

СУБАТАН - Басаркечәр р-нунда кәнд ады. 1919-чу илдә кәндин әһалиси говулмушдур. 1922-чи илдә бир һиссәси кери гајыдараг јенидән мәскунлашмышдыр. XX әсрин 30-чу илләриндә кәнддә ермәниләр јерләшдирилмиш вә бундан сонра азәрбајчанлылар тәдричлә сыхышдырылыб чыхарылмышдыр. Әсли Суватан, јә'ни "шәлалә", "һүндүрдән су төкүлән" мә'насындадыр.

СУБУКЛУ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

СУВАНВЕРДИ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [133, 230]. 1919-чу илдә әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1947-чи илдә кәнд ермәничә Лјусахпур адландырылмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ширакел наһијәсиндә Сүбһанверди кимидир (23, 130). Азәрбајчанда Сүбһанвердиләр кәнд ады илә мә'нача ејнидир. Еһтимал ки, ел адыдыр. 1728-чи илә аид мәнбәдә Тифлис әјаләтинин Ағчагала наһијәсиндә Сүбһан чамаатынын ады чәкилир [31, 162]. Бах: Сүбһанверди.

СҮБҺАНКӘНДИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаәләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады (23, 57). Мәнбәдә кәнддә чәми 6 Азәрбајчанлы евли кишинин вә 3 субај оғланын јашадығы гејд олунмушдур (32, 259). Бир аиләнин башчысы Мәһәммәд Сүбһан оғлу адланырды (јенә орада).

СУВАРБАД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзырәк наһијәсиндә әкәнд ады [170, 7]. Суварбәнд формасы да вар (23, 48).

СУВАРИ - 1468-чи илдә Сисәчан наһијәсиндә кәнд ады [134, 167]. 1621-чи илә аид сәнәддә дә ады чәкилир (135, 221). Еһтимал ки, еранын әввәлләриндә Шимали Гафгаз чөлләриндә јашамыш гәдим түркмәншәли савар тајфасынын адыны әкс етдирир. Илк дәфә Клавди Птолемеј тәрәфиндән ады чәкилән бу тајфа X әсрдән сонра мәнбәләрдә гејд олунмур. Һун мәншәли сајылан бу тајфанын јашадығы әрази "Албан тарих"индә Түркүстан адландырылыр. Азәрбајчанда еркән вә сон орта әсрләрдә Шабран шәһәри вә Биләсувар топоними бу тајфанын адыны әкс етдирир. Еһтимал ки, һунларын вә хәзәрләрин тәркибиндә Суварлар һәм дә индики Ермәнистан әразисинә дә кәлиб мәскунлашмышлар.

СУДАҒАН - XIX әсрин әввәлләриндә Ермәнистанда Пәмбәк дағ силсиләсинин зирвәләриндән биринин ады [159].

СУКИ - Ирәван ханлығынын Дәрәкәнд-Парченис маһалында (159), XX әсрин әввәлләриндә Сүрмәли гәзасында кәнд ады (133, 231). XX әсрин әввәлләринә аид мә'луматда Зәнкәзур гәзасында (133, 231) кәнд ады илә ејнидир. Мә'насы .ә'лум дејил.

СУЛАХА - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады (133, 231). XIX әсрин сонларындан мәнбәләрдә ады чәкилмир. Сулаха дағынын адындандыр.

СУЛАХАДАҒ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында дағ ады [133, 231].

СУЛТАНӘЛИБӘЈ МУСАҺАЧЫЛЫНАН - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Әрмус наһијәсиндә әкәнд ады [169, 252].

СУЛТАНАБАД - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында (сонра Амасија р-нунда) кәнд ады [133, 230]. 1948-1949-чу илләрдә Арпакөлү су амбарынын јарадылмасы илә әлагәдар кәнд сујун алтында галдығына көрә ләғв едилмишдир. Әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. Лакин 1953-1954-чү илләрдә онлар кери гајыдараг көлүн саһилиндә јени кәнд салмышлар (6, 181). 1959-чу илдә кәнд Шураабад адландырылмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Султан шәхс адындан вә абад-"кәнд" сөзүндән ибарәтдир.

СУЛТАНБӘЈ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады [133]. 1590-чы илдән мә'лумдур [169, 132]. 1918-чи илдә азәрбајчанлылар говулмуш вә ерменилләр јерләшмишдир. 1935-чи илдә кәнд ерменичә Вартеруни адландырылмышдыр.

СУЛТАНӘЛИ ГЫШЛАҒЫ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [133, 231]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә гышлаг ады кими гејд олунмушдур (23, 70). 1935-чи илдә Чан Әһмәд, 1959-чу илдә Күнәшли адландырылмышдыр. Султанәли шәхс адындан вә гышлаг сөзүндән ибарәтдир. 1728-чи илә аид мәнбәдә Селтанәлигышлаг кимидир [170, 20].

СУЛТАНЛЫ - Јелизаветпол губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ерменистанын Сисјан р-нунда) кәнд ады (133, 231). 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

СУЛТАНТӘПӘ - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады [159]. 1878-1832-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Кәнд "Султантәпә" топониминин ады илә адланмышдыр.

СУЛУЧАЈ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 125). "Боздашлы да адланыр" (јенә орада). Бах: Боздашлы кәнди. Түрк дилләриндә сулу "көзәл", "јахшы" (А.С. Титова. Словарь русской транскрипции терминов и слов, часто встречающиеся в географических названиях Казахской ССР. М. 1960, с. 39) сөзүндәндир.

СУСАМБУРУН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 138). "Әфшан да адланыр". (јенә орада). Бах: Әфшан.

СУЛФАЈИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 135). Әрәбчә "ашағы" мә'насындадыр.

СУНМАЛЫ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [133]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

СУРПИДАР - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады (133, 232). Јунанча сурб "монастыр" (бах: Сүрмәли) вә әрәбчә дејр "мәбәд" сөзләриндән ибарәтдир.

СУРЛУ КОЧА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни (Кәрни) наһијәсиндә кәнд ады [170, 82].

СУСУС - Ирәван ханлығынын Талин маһалында кәнд ады [159]. 1590-чы илә аид мәнбәдә Сусуз кимидир [169, 191]. XX әсрин әвәлләринә аид мә'луматда Александропол гәзасында гышлағын ады кимидир (133, 233). 1915-чи илдә кәндин әһалиси говулдугдан сонра Түркијәдән кәлмә ерменилләр јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд ерменичә Самасакар адландырылмышдыр. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Олтин даирәсиндә Сусуз-гышлаг вә Сусуздаг, һәмин әјаләтин Кагызман даирәсиндә Сусуз, Шимали Гафгазда Тер әјаләтинин Налчик даирәсиндә Сусузлар кәнд адлары (133, 233) илә ејнидир. Мәнбәдә Гарс әјаләтиндә бир көчүн (малдар елин) дә Сусуз адландығы көстәрилмишдир (јенә орада). Кәтирилмә аддыр. Анадолунун шәргиндә Сусус маһалынын (бах: 34) адындандыр.

СУТ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады (23, 41).

СУТӨКҮЛӘН - Ирәван ханлығынын Дәрәчичәк маһалында кәнд ады [159]. XIX әсрин орталарындан сонра мәнбәләрдә ады чәкилмир. Сутөкүлән - "шәлалә" мә'насындадыр.

СУТӨКҮЛӘН - Ирәван ханлығынын Талин маһалында кәнд ады [159]. XIX әсрин орталарындан сонра мәнбәләрдә ады чәкилмир.

СУХАН - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады [133]. XX әсрин әввәлләриндә кәнд дағылмышдыр. Еһтимал ки, Суахан адындан тәһрифдир.

СҮБҺАНВЕРДИ - Агин р-нунда кәнд ады. 1878-чи илдә әһалиси говулмуш вә ермәни јерләшдирилмишдир (6, 182). 1947-чи илдә кәнд ермәничә Лјусахбујр адландырылыб. Бах Субһанверди.

СҮБҺИ МӘЗРӘСИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Әрмус наһијәсиндә мәзрә ады [169, 250].

СҮДЛҮБУЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады [270, 106]. Мәнбәдә кәндин һәм дә Әрзәкан адландығы гејд олунур (јенә орада).

СҮДЛҮКӨЛ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 129). "Кәндин башга ады Косакан булагдыр" (јенә орада).

СҮЛЕЈМАН - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында булаг ады (133, 231).

СҮЛЕЈМАН-ДИЗӘ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады (133, 231).

СҮЛЕЈМАНАБАД - Ирәван ханлығынын Сүрмәли маһалында кәнд ады [159]. XX әсрин орталарындан сонра мәнбәләрдә ады чәкилмир. Орта әсрләрдә Анадолуда јашамыш Һачы Сүлејманлы тајфасынын (36) мәскунлашмасы нәтичәсиндә јјаранмышдыр.

СҮРМӘЛИ - Ирәван ханлығынын маһалларындан бирини ады [159]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Сүрмәли наһијәсиндә кәнд ады (23, 63). IV әсрдә тикилмиш Сурб-Марија монастырынын вә орадакы Сурб Марија гала адынын тәһрифидир. Сурмари галасынын вә ондан шималда Гарабағ галасынын адлары илә илк Алп Арсланын 1064-чү илдә Ани (инди харабалыглары Түркијә әразисиндәдир) галасыны тутмасы илә әлагәдар һадисәләрдә чәкилир [146, 49]. Галанын харабалыглары инди Гарагала адланыр. "Сүрмәли" формасы исә илк дәфә "Китаби Дәдә Горгуд" епосунда [XI бој] чәкилир. XVIII әсрә аид әрәбчә мәнбәдә Сурмали кимидир [144]. Лакин 1386-чы илдә Әмир Тејмурун һәрби сәфәри илә әлагәдар мәнбәдә Сурмари формасы вардыр [33, 7]. Һәмин мәнбәдә гејд олунур ки, Сурмари галасынын һакими Тутан адлы түркдүр (јенә орада). Гејд етмәк лазымдыр ки, 1225-чи илә аид һадисәләрдән данышан мәнбәдә көстәрилир ки, Сурмари әјаләтинин башчылары Шәрәфәддин Уздәрә вә Һүсамәддин Хызр, галанын башчысы Санчакхан адлы шәхсләр иди (129, 159). XI әсрә аид ермәничә мәнбә Сурмари [142, 81]. Киракос Гандзакетси (XIV әср) бу ады Сурб-Мари кими гејд етмишдир [107, 166]. Јунанча "монастыр" мә'насында "сурб" сөзү XIX әсрдә Александропол гәзасында Сурб-Азатаран вә Сүрб-Ованес, Нахчыван гәзасында Сурб-Григор, Газах гәзасында Сурб-Григор, Борчалы гәзасында Сурб-Саркис монастырлары адларында варды (133). 1728-чи илә аид түркчә мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Мәзрә наһијәсиндә "Јајлағы Көксүкөврәк Сүрмәли", "Јајлаги Терми-Сүрмәли гуралары" кәнд адлары, "Јајлаги-Агри ("Сүрмәли јајлағы") вә "Јајлаги=Сојугбулаги Арпабәји" ("Сүрмәли јајлағы") јајлаг адлары гејд олунур [170, 18]. Сүрмәли маһалынын ермәничә ады Чакат кими дә гејд олунмушдур [135, 50].

СҮРМӘЛИ - Ирәван ханлығынын Дәрәкәнд-Парченис гәзасында кәнд ады [159]. 1728-чи илдән мә'лумдур [170, 16]. 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулмуш, лакин сонра гајытмышдыр. 1919-чу илдә әһали јенидән говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

ТАВАРАТАГ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында тәпә ады (133, 235).

ТАВУСКӨКЛҮ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә кәнд ады [170, 17]. Мәнбәдә кәндин һәм дә Гараһүсејнли адландығы гејд олунур (јенә орада). "Тавусдан кәлмә мә'насындадыр.

ТАГАРБАҒ - XVIII әсрин орталарында Ирәван әјаләтиндә кәнд ады [150, 359]. Ермәничә мәнбәдә јазылышы Тагарбак кимидир (јенә орада).

ТАГӘМИР - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Меғри р-нунда) кәнд ады [133, 235]. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмушдур. 1922-чи илдә онун бир һиссәси кери гајыдараг мәскунлашмышдыр. XX әсрин 30-чу илләриндә кәндин әһалиси гоншу азәрбајчанлы кәндләринә көчүрүлмүш, јеринә ермәниләр јерләшдирилмишдир [20, 175]. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Личк адландырылмышдыр. Топонимдәки "таг" сөзүнүн түрк дилләриндә таг (Азәрбајчан дилиндә даг) сөзүндән ибарәт олмасы ајдын дејил. Ону һәм дә "тагвары тикинти" кими ("Китаби Дәдә Горгуд"да "таглы ев", Хагани Ширванинин бир ше'риндә "таглы чадыр" - бах: Хагани, Сеч. әсәрләри Бакы, 1987, с. 317) дә баша дүшмәк олар.

ТАҒАЈЕР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә Кәрәчлу кәндинә мәхсус мәзрәнин ады (23, 113).

ТАГТАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады [170, 164]. Әсли Тәктун. Әрәбчә тәкијјә сөзүнүн тәһрифи олан тәк вә түрк дилләриндә тон "тәпә" сөзләриндәндир.

ТАЈАГАЈА - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады (133, 240). "От тајасы формалы гаја" мә'насындадыр.

ТАЈАГАЈА - Ағбаба дағ силсиләсиндә, Чивинли кәндиндән 5-6 км. гәрбдә дағ ады (һүнд. 3250 м.).

ТАЈТАН - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады [159], сонра Ирәван гәзасында (133, 236) кәнд ады. 1828-чи илдә кәнддә харичдәнкәлмә ермәниләр дә јерләшдирилмишдир. 1978-чи илдә кәнд ермәничә Ванашен адландырылмышдыр. 1988-чи илдә кәндин азәрбајчанлы әһалиси говулмушдур. Кәндин ады ики чүр изаһ олуна биләр: 1. Топоним "ј" вә "т" сәсләринин јердәјишмәси нәтичәсиндә "Китаби Дәдә Горгуд" епосундакы Тагјан топониминдән ибарәтдир. 2. Топоним түрк дилләриндә тај "кичик дағ" [126, 548] вә *тон* "узунвары тәпә" [126, 557] сөзләриндән ибарәтдир.

ТАЈЧАРЫГ - Ирәван ханлығынын Дәрәчичәк маһалында [159], сонра Новобајазид гәзасында (133, 236) кәнд ады. XIX әсрин 70-чи илләриндә кәндин әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшмишләр. 1886-чы илдә кәндин әһалиси ермәниләр иди (136, 64). 1946-чы илдә кәнд ермәничә Меғрадзор адландырылмышдыр. Кәнд гышлаг әсасында јаранмышдыр. Гышлаг исә "Тајчарығ" јеринин ады илә адланмышдыр. Әсли Тајчәрәк. XVIII-XIX әсрләрдә Азәрбајчанда чәрәк әкилән торпаг өлчүсү мә'насында иди; 1,5 кг тахылын сәпилдији саһә "чәрәк" адланырды.

ТАКСАР - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан р-нунда) дағ ады [133]. Әсли Таг-һисар. Түрк дилләриндә таг-"дағ" вә *һасар* (әсли әрәбчә) "галача", "тсиклопик тикинти", "һөрүкдаш" сөзләриндән ибарәтдир.

ТАЛА - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Ичеван р-нунда) кәнд ады [133]. 1978-чи илдә кәнд ермәничә Гетаһовит адландырылмышдыр. Түрк дилләриндә *тала*-"һамар", "дүзән", "мешә ичәрисиндә ачыг јер" сөзүндәндир.

ТАЛАГЫШЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә гышлаг ады (23, 123). "Һеч ким јашамыр" (јенә орада).

ТАЛАС - XVIII әсрин орталарында Ирәван әјаләтиндә кәнд ады [150, 115].

ТАЛАСАВАН - Ирәван ханлығынын Веднбасар маһалында кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [159]. Талас (еһтимал ки, XVIII әсрдә монголларын тәркибиндә Өн Асијаја кәлмиш Тулас тајфасынын адындан) вә аван-"кәнд" сөзләриндән (бах: Аван) ибарәтдир.

ТАЛАСАВАН - Ирәван ханлығынын Сүрмәли маһалында кәнд ады [159]. 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [159].

ТАЛЕД - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады [133]. Мә'насы мә'лум дејил.

ТАЛИН - Ирəван ханлығынын маhалларындан биринин ады (бах: 159). XX əсрə аид мə'луматда Талын кимидир (133, 236). Илк дəфə бу јашајыш мəнтəгəси Албан тарихчиси Мхитар Гошун "Албан хроникасы" əсəриндə (XII əср) чəкилир [32, 252]. Даhа сонра XIV əсрдəн мə'лумдур [107, 74]. 1590-чы илə аид мəнбəдə Рəван əјалəтиндə наhијəнин ады иди [169, 243]. XVIII əсрин əввəллəринə аид мəнбəдə дə јалныз Талин кəндинин ады чəкилир [150, 368]. Лакин 1728-чи илə аид мəнбəдə Талин Сагир [170, 7], XIX əсрин əввəллəриндə Ирəван губернијасынын Ечмиадзин гəзасында Јухары вə Ашағы Талин кəнд адлары гејд олунур [133]. Кəндин ады гəдим түрк диллəриндə *тал* "сөјүд" (93, 528) сөзүндəндир. Əрзрум əјалəтиндə Тал (Страбонун əсəриндə Талина) топоними илə (159, 21) əлагəли ола билəр. XIX əсрдə Шимали Гафгазда Тер əјалəтинин Тејмурханшура, Хасавјурт вə Грозны даирəлəриндə Тал топонимлəри [133, 236] илə мə'нача ејнидир. Еhтимал ки, "Китаби-Дəдə Горгуд" епосунда "Талы Сазы" (27, 72) топоними дə бу сыраја аид едилə билəр.

ТАЛИНТƏЗƏ - Ирəван ханлығынын Талин маhалында кəнд ады (159). Мəншəчə гəдим Талин (XIX əсрдə Јухары Талин) кəндиндəн чыхмыш аилəлəрин башга јердə мəскунлашмасы нəтичəсиндə јаранмышдыр.

ТАЛИНБУЛАГ - 1590-чы илдə Рəван əјалəтинин Абник наhијəсиндə јајлаг ады [160, 258].

ТАЛЫБАБАД - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Сисјан наhијəсиндə кəнд ады (20, 151). "Башга ады Варга" (јенə орада). Мəнбəдə кəнддə 2 христиан (христиан албанлар нəзəрдə тутулмалыдыр) аилəсинин јашадығы гејд олунур. (јенə орада).

ТАЛЫБОҒЛУ - Ирəван губернијасынын Александропол гəзасында кəнд ады [133, 236]. 1878-чи илдə кəндин əhалиси говулмуш вə 1880-чи илдə Түркијəдəн кəлмə ермəнилəр јерлəшдирилмишдир. 1948-чи илдə кəнд ермəничə Лјусакерт адландырылмышдыр.

ТАЛЫШ - Ирəван ханлығынын Карнибасар маhалында [159], сонра Ечмиадзин гəзасында (133, 236) кəнд ады. 1728-чи илдəн мə'лумдур [170, 53]. 1920-чи илдə кəндин əhалиси говулмуш, 1922-чи илдə кери гајыдараг јенидəн мəскунлашмышдыр. 1948-чи илдə кəндин əhалиси Азəрбајчана көчүрүлмүш вə јеринə ермəнилəр јерлəшдирилмишдир. 1970-чи илдə кəнд ермəничə Аруч адландырылмышдыр. 1720-чи илə аид мəнбəдə кəндин ады "Талыш- и Атык" кими гејд олунмушдур [170, 53]. Гызылбашларын Талыш тајфасынын [15] мəскунлашмасы нəтичəсиндə јаранмышдыр. Тајфа исə Азəрбајчанын Талыш маhалында јашајан Ирандилли талышлардан ибарəт иди (138). XIX əсрдə Чəнуби Гафгазда Талыш адлы 6 кəнд варды (133Ѳ 236).

ТАЛЫШ - Ирəван губернијасынын Ечмиадзин гəзасында кəнд ады [133]. Там ады Талыш-Əкəрəк, јə'ни "Əкəрəк кəнди јахынлығында јерлəшəн Талыш кəнди". 1919-чу илдə əhалиси говулмушдур.

ТАМАМЛЫ - Ирəван губернијасынын Ирəван гəзасында кəнд ады [133, 237]. 1590-чы илдəн мə'лумдур [169, 207]. Дикəр ады Гара Һəмзəли. XIX əсрин 70-чи иллəриндə кəнддə ермəнилəр јерлəшмишлəр. 1886-чы илдə кəндин əhалиси гарышыг - азəрбајчанлылардан вə ермəнилəрдəн ибарəт иди. XX əсрин əввəллəриндə азəрбајчанлылар сыхышдырылыб чыхарылмышдыр. 1970-чи илдə кəнд ермəничə Бурастан адландырылмышдыр. Тамамлы кəндин əсасыны гојмуш нəслин адыдыр.

ТАМАМЛЫ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Гарни наhијəсиндə Тəғаншаhлу кəндиндəн јаранмыш мəнтəгə ады (23, 99).

ТАМАМЛЫГ - Ирəван ханлығынын Дəрəлəјəз маhалында кəнд ады. 1828-1832-чи иллəрдə əhалиси говулдугдан сонра кəнд дағылмышдыр [159].

ТАМАРТАШ - Ирəван губернијасынын Александропол гəзасында көчүн (елатын) јашадығы гышлаг ады [133, 237]. Јерли тəлəффүз формасы Дəмирдаш. 1728-чи илə аид түркчə мəнбəдə Ширакел наhијəсиндə Томардаш кəнд адыдыр (23, 129). 1878-чи илдə гышлағын əhалиси говулмуш вə орада ермəнилəр јерлəшдирилмишдир [159]. 1946-чы илдə кəнд ермəничə Вардакар адландырылмышдыр. 1728-чи

илә аид мәнбәдә Тумар Таш кимидир [170, 131]. Лакин һәмин әсрә аид ерменичә мәнбәдә Тамир јазылмышдыр [150, 368]. Јерли тәләффүз формасы Томар=Даш. Түрк дилләриндә *томар* "отлаг биткили сучаг јер" (белә јерләр, адәтән, малдар елләрин јајлаг вә гышлагларда дүшәркә јерләринә чеврилир), јахуд түркчә *томор*-"торпаг саһәси", "тәпәчик" (126, 556) сөзләриндән бири илә бағлыдыр. Топонимдәки таш "даш", "гаја" сөзү көстәрир ки, бу адда томор "тәпәчик" сөзү вардыр. Газахыстанда Кара-Томар [126, 556], Түркмәнистанда Томар-өвлијә (С.Атанијазов. Түркменистанын георафик атларынын дүшиндүришли сөзлүғи. Ашгабат, 1980, с. 269)) вә Түркијәдә Ван көлүнүн ичәрисиндә Ах-Тамар адасынын ады илә мә'нача ејнидир. Ван көлүнүн ичәрисиндә Ахтамар мәнбәләрдә X әсрдән мә'лумдур [132]. Ахтамар адасынын (IV әсрдә гала вә XI-XIV әсрләрдә Ахтамар монастырынын) ады да мәһз түрк дилләриндә рәнк билдирән аг (көрүнүр, аданын вулкан мәншәли сүхурунун ағымтыл рәнкини билдирир) вә *томор*-"тәпәчик" сөзләриндән ибарәтдир. Она көрә тәдгигатчыларын бу адын ермәни дилиндә "Вишаб көлү" мә'насында олмасы фикри (132, 26) гондармадыр.

ТАМЧӘРЛУ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады (133, 237). Јерли тәләффүз формасы Тәмчирли. 1935-чи илдә кәнд Мравјан адландырылмышдыр.

ТАНДИЛУ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында дағ ады (133, 237).

ТАНДУРӘК - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады (133, 237). Тандурәк дағынын адындандыр.

ТАНДУРӘК - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында дағ ады (133, 237). Тандурәк топоними IX әсрдән мә'лумдур (57, 477). Еркән орта әсрләрдә маһал ады кими чәкилир (бах: 79, 136). Еһтимал ки, гәдим түрк мәншәли Дондар тајфасынын адыны әкс етдирир.

ТАНДУРӘК - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында чај ады [133, 237].

ТАНЗАВАР - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан маһалында) кәнд ады (133, 237). 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Әһалинин һәрәкәти илә кәтирилмә аддыр. Орта әсрләрдә Шәрги Анадолуда Бохтан әмирлијиндә Танза гала вә маһал (90, 77) адындан ибарәтдир. Танзавар "танзаларын јери (мәскәни)" мә'насындадыр. XIX әсрдә Борчалы гәзасындакы Танзија кәнд вә харабалыг адлары илә [133, 237] мәншәчә ејнидир.

ТАНЗАТАП - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан р-нунда) кәнд ады (133, 237). Илк дәфә 1468-чи илдән мә'лумдур [134, 160]. Әһалинин һәрәкәти илә Шәрги Анадолудан кәтирилмә аддыр. Бах: Танзавар.

ТАНТАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады (23, 49). "Кәндин башга ады Ағачәридир" (јенә орада). Бах: Ағачәри.

ТАНТУР-ТОРПАГ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында Һүсејнгулуағалы (сонра Басаркечәр р-нунда Һүсејнағалы) кәндинин малдарларына мәхсус јајлагда јурд јеринин ады. Тантур топониминин әсли Тонтурдур. Бу ад түрк дилләриндә *тон* "узунвари тәнә" вә *тор* "јүксәк дағ өрүшү" (126) сөзләриндән ибарәтдир.

ТАП - 1616-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гапанат наһијәсиндә кәнд ады [35, 221]. Азәрбајчан дилиндә тап-"су чыхмајан јер", "дағ дөшүндә дүзән", "тәпә" мә'насындадыр. Азәрбајчанда Галатап (Оғуз р-нунда Гајабаш кәндинин чәнубгәрбиндә, Әлчикинчајын сағ саһилиндә гала ады), XIX әсрдә Тапдәрәси (Зәнкәзур гәзасы), Тап-Гарағојунлу вә б. топонимләрдәки (133, 238) "тап" сөзү әксини тапмышдыр. Ермәнистан әразисиндә "тап" сөзү илә дүзәлмиш топоним орада о вахтлар түркмәншәли әһалинин јашадығыны көстәрир вә она көрә ермәни дилиндәки "тап" сөзүнүн өзү дә Азәрбајчан дилиндән алынмышдыр.

ТАПТАН - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [169, 269]. Еһтимал ки, *тап* (Бах:Тап) сөзүндәндир.

ТАПАНЛЫ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [133, 237]. 1829-чу илдә кәндин әhалиси говулмуш вә кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1978-чи илдә кәнд ермәничә Гехасар адландырылмышдыр. Орта әсрләрдә Анадолуда јашамыш, мәншәчә Аґгојунлулара мәнсуб Боз-Улус тајфа бирләшмәсинин (бу бирләшмә Табанлы, Мосуллу, Пурнәк вә Шејхлу голларындан ибарәт иди). Табанлы голунун мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр [36, 135]. Бах: Топанлу. Ермәни мәнбәләриндә XVIII әсрин әввәлләриндә Топанлу кими [46, 213] чәкилир вә онун Ечмиадзин килсәсинә мәнсуб вәгф кәнди (мүлкү) олдуґу гејд олунур (јенә орада). Диггәти бу чәлб едир ки, әhалиси түркләрдән ибарәт Кирашлу, Киранлу вә Топанлу кәндләрини Ечмиадзин килсәсинин истисмарына елә Сәфәви шаhлары баґышламышдылар. Бу көстәрир ки, Сәфәви шаhларынын өзләри дә о вахтлар милли hиссдән мәhрум идиләр вә ермәни килсәси чох мәhарәтлә онлары долашдыра билирди.

ТАПАРЛЫ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [133, 238]. 1878-чи илдә азәрбајчанлы әhалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. (6. 184). 1945-чи илдә кәнд ермәничә hатсик адландырылмышдыр. Тапарлы кәндин әсасыны гојмуш тајфанын адыдыр.

ТАРАТУМБ - Ирәван ханлыґынын Дәрәләјәз маhалында кәнд ады [159]. 1727-чи илә аид мәнбәдә "Тәрәтум" кимидир (32. 282). Мәнбәдә гејд олунур ки, бу кәнддә адам јашамыр (јенә орада). XIX әсрин орталарындан сонра кәндин ады чәкилмир. Түрк дилләриндә *тара*-"чајын аґзында шахәләнмә", "делта" вә *тумб*-"тәпә" сөзләриндән ибарәтдир. Ермәни тәдгигатчылары тумб сөзүнү мәншәчә ермәничә сајырлар, hалбуки Алтај дилләринин hамысында бу сөз вардыр. (126, 186-187 вә 564). hабелә бах: "Этимология -1965", М. 1967, с. 335.

ТАРАТУН - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады (133, 238). Түрк дилләриндә тарау-"чај, јахуд бөјүк канал үстүндә архларын бөлүнмәсини тәнзим едән бәнд" сөзүндәндир.

ТАРАШКӨЈ - Ирәван ханлыґынын Гарнибасар маhалында кәнд ады [159]. XX әсрин әввәлләринә аид мә'луматда Сүрмәли гәзасында Тараш кимидир (133, 238)..

ТАРМУС - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наhијәсиндә кәнд ады. Мәнбәдә кәндин hәм дә Гызылвәнк адландыґы көстәрилир [170, 74]. Еhтимал ки, кәтирилмә аддыр. XVIII әсрә аид ермәничә мәнбәдә Шәрги Түркијәдән Терма әјаләтинин ады гејд олунур [150, 115].

ТАРНАЛУ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан р-нунда) кәнд ады [133]. 1918-чи илдә әhалиси говулдугдан сонра кәнд даґылмышдыр. Мәншәчә хәзәрләрин тарна тајфасынын адыны әкс етдирир [78, 44]. XIX әсрдә hәмин гәзада Тарнавуш (103, 164) вә Шуша гәзасында ики Тарнаут, бир Тарнавар кәнд варды [133]. Азәрбајчанда Тәрнәгут (Аґдам р-ну) кәнд ады илә мәншәчә ејнидир. Бах Тәрнәгут.

ТАРНИС - 1577-чи илдә Ирәван әјаләтиндә Ечмиадзин килсәсинә мәхсус вәгф кәндләриндән биринин ады [135, 196].

ТАРП - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады (133, 238). 1960-чы илдә кәнд ермәничә Сараван адландырылмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әhалиси Азәрбајчана говулмушдур. Јерли тәләффүс формасы - Дарп. Әрәб дилиндә дәрб "даґ кечиди", "ашырым", "дәрә" (145, 69) сөзүндәндир. Орадан ахан кичик чај да кәндин ады илә Дарп адланыр.

ТАС - 1468-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сисәчән наhијәсиндә кәнд ады [134, 167]. 1621-чи илә аид мәнбәјә көрә орадакы Бунунис кәндинин мәзрә јеринин адыдыр [135, 198]. Гәдим түрк дилләриндә тас (даш, гаја) сөзүндәндир.

ТАТАР - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады [133, 239]. 1988-чи илдә әhалиси говулдугдан сонра кәнд даґылмышдыр. Кәнд XIII әсрдә монголларын тәркибиндә Өн Асијаја кәлмиш Татар тајфасынын адыны әкс етдирир.

ТАТАРЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады (23, 41).

ТАТАР ОСМАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран маһалында кәнд ады [170, 99].

ТАТЕВ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Корус р-нунда Корус шәһәриндән 12 км чәнуб шәргдә) кәндин ады [133, 239]. Кәнд орадакы Албан монастырынын ады илә адланмышдыр. Монастырын ады Муса Каланкатлынын "Албан тарихи" әсәриндә чәкилир. Албанлар христианлығын диофизит мәзһәбинә мәнсуб олдуғу үчүн ермәни килсәси тәрәфиндән сыхышдырылмышдыр. XVIII әсрин әввәлләринә аид ермәни мәнбәјинә көрә Татев монастыры Ечмиадзин килсәсинә (бу, 1441-чи илдән сонра ола биләр, чүнки Киликијада јерләшән Ермәни католикослуғу һәмин илдә индики Ечмиадзинә көчмүшдүр) мүбаризә апарырды [150, 6]. Монастырын ады мә'насы мә'лум олмајан тат вә гәдим түрк дилләриндә ев-"бина", "дүшәркә" (бах: Алпеви) сөзләриндән ибарәтдир. Албанија да Ај мә'бәдинин "Ајев" ады фонетик формада инди Газах р-нунда Авеј (Ајев) дағынын адында галмышдыр (бах: Ајдын-ев). IV әсрин әввәлләриндә Албанијада христианлығын гәбулундан сонра тикилмиш гәдим килсәләрдәндир. Татев адынын түркчә олмасы монастырын јахынлығында Ағоғлан дағынын ады илә дә тәсдигләнир. Азәрбајчанын бир нечә мүгәддәс сајылан Ағоғлан јери вардыр. 1. Дағлыг Гарабағда Амарас кәнди әразисиндә пир вә монастыр ады (бурада Албанијада христианлығы јајмыш, албан тарихчиси Муса Каланкатлыја көрә "ағ палтар кејмиш" Григоринин гәбри вардыр). 2. Газах р-нунда Әскипара кәнди әразисиндә Ағоғлан мә'бәд харабалығы. 3. Лачын р-нунда һәм дә "Көјәрчин" адланан Ағоғлан пири вә килсәси.

ТАТЛУГЫШЛАГ - Ирәван ханлығынын Көјчә маһалында кәнд ады [159]. XIX әсрин сонларында дағылмышдыр. Татлу тајфасынын адындандыр. Еһтимал ки, орта әсрләрдә Анадолуда јашамыш Улу Јерук тајфа бирләшмәсинин Татлу голунун (36, 186) мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр.

ТАХТА ЈУРТ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында Әрдәниш кәндинә мәхсус јајлағын ады (136, 33).

ТАХТАКӘНД - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады [133]. XX әсрин әввәлләриндә кәнд дағылмышдыр. Азәрбајчан дилиндә *тахта*-"дағ дөшүндә һамар јер" сөзүндәндир. Азәрбајчанда Тахтачај (Дағлыг Гарабағда вулкан мәншәли јајлада јаранмыш) дүзәнликдән башлајараг адланмыш чај) вә Тахтајајлаг (Гобустан јајласынын шимал-гәрбиндә Дүбрар дағында чәнуб гәрбә дағ дүзәнлијн) Бејнәлтахта (Дашкәсән р-ну) вә Тахтабашы (Кәлбәчәр р-ну) дағ адлары илә мә'нача ејнидир.

ТАХТАКӨРПҮ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Диличан р-нунда) кәнд ады [133]. 1939-чу илдә ермәничә Тегут адландырылмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәдә ики Тахтакөрпү адлы кәнд Ирәван әјаләтинин Гарни вә Веди наһијәләриндә гејд олунур [150, 75]. "Тахтадан (јә'ни ағачдан) көрпү" мә'насындадыр.

ТАХТАКӨРПҮ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин "Гарни вә Веди наһијәси"ндә кәнд ады [170, 75].

ТАХТАЛАР - Ирәван ханлығынын Дәрәләјәз маһалында кәнд ады [159]. XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг дағылмышдыр. Бу топонимдә *тахта* сөзү "шумланмыш јер", јахуд "шумланмыш саһәдә сахланмыш (шумланмамыш) саһә", "чәлтик әкилмиш саһәнин бир квадраты" мә'насындадыр. Азәрбајчанын Дәвәчи р-ну Тахталар кәндинин ады илә мә'нача ејнидир.

ТАХТАТӘПӘ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Красносело р-нунда) гышлаг ады. XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг ләғв едилмишдир.

ТАХЧА - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында Тохлуча кәндинә мәхсус гышлаглардан биринин ады (136, 34).

ТАШ АБДАЛЛАР - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады (133, 239). Дашлыг јердә јерләшән Абдаллар кәнди мә'насындадыр. Бах: Абдаллар.

ТАШ АҒАЛ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында дағ ады [133, 239].

ТАШАНЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [170, 20]. Ирәван әјаләтиндә јашамыш 124 аиләлик Ташанлы тајфасынын (бах: 159) адындандыр. Бах: Ајрум.

ТАШГАЛА - Ирәван ханлығынын Талин маһалында кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә азәрбајчанлы әһали говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [159]. Сонра әһали јенидән мәскунлашмышдыр. XIX әсрдә Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында Ташкала кимидир (133, 239). 1728-чи илә аид мәнбәдә Ташгала кәнд ады чәкилир [170, 70]. Таш (бурада "гаја" мә'насында) вә гала сөзләриндән ибарәтдир. Кәнд "Ташгала" галасынын ады илә адланмышдыр.

ТАШБУЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [170, 147]. Мәнбәдә кәндин һәм дә Алы көј адландығы көстәрилир (јенә орада).

ТАШЛУ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады (133, 239).

ТАШЛЫКӨЛ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында көл ады (133, 239).

ТАШЛЫЧА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк маһалында кәнд ады [170, 7].

ТАШУ - 1468-чи илдә Сисәчан наһијәсиндә кәнд ады [134, 168].

ТАШУЧАН - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [133, 240]. XIX әсрин сонларындан сонра кәндин ады чәкилмир. XIX әсрин орталарында гышлаг әсасында јаранмышдыр. Гышлаг исә "Дашучан" (јә'ни "Гајаучан" јахуд "учмуш гаја) јеринин ады илә адланмышдыр.

ТЕҒИТ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады (133, 240). 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады (23, 54) кими мә'лумдур.

ТЕЈ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (индн Ермәнистанын Меғри р-нунда) кәнд ады [133, 240]. Башга ады Һачылу (јенә орада) Кеди Саллы вә Әчили дә адланмышдыр [20, 76]. 1948-чи илдә әһалиси говулмуш, 1922-чи илдә бир гисми кери гајытмышдыр. XX әсрин 60-чы илләриндә кәнд ләғв едилмишдир [20, 76]. Түрк дилләриндә *теј*-"тәпә" [126, 548] сөзүндәндир.

ТЕЈМУРЛУ ГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады [170, 19].

ТЕЈМУРХАН КӘНДИ - Ирәван ханлығынын Сәрдарабад маһалында кәнд ады [159]. Дикәр ады Дөвләтабад. 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр (јенә орада) Еткотопонимдир.

ТЕЈМУРХАН КОЛАНЫ - Ирәван ханлығынын Карбибасар маһалында кәнд ады [159]. XIX әсрин орталарындан сонра кәндин ады чәкилмир. "Тејмурхан кәнди јахынлығында "Коланы кәнди" мә'насындадыр". Коланы тајфасынын адындандыр. Бах: Коланы.

ТЕЈМУРЧЫХАН - 1718-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә кәнд ады [170, 17].

ТЕЗ ӘРВАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады (23, 84). "Башга ады Өрән отбағы" (јенә орада). Бах: Өрәнотбағы.

ТЕЗБАХАР - Амасија р-нунда кәнд ады. 1921-чи илдә кәнддә јашајан гарапапаглар Түркијәјә көчдүкдән сонра бурада ермәниләр јерләшмишдир. 1940-чы илдә кәнд ермәничә Гдашен адландырылмышдыр.

ТЕЗКЕЧИ - 1590-чы илдә Ирәван әјаләтинин Абаран маһалында кәнд ады [169, 232].

ТЕЗХАРАБ - XVIII әсрин орталарында Дәрәчичәк маһалында кәнд ады [150, 362].

ТЕЗХАРАБА - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133, 240]. 1728-чи илдән Гырхбулаг наһијәсиндә мә'лумдур (28, 77). 1828-1832-чи илләрдә кәнддә харичдән кәлмә ермәниләр дә јерләшдикдән сонра әһали гарышыг јашамышдыр. 1918-чи илдә кәндин азәрбајчанлылары говулмушдур. XX әсрин 30-чу илләриндә кәнд дағылмышдыр. Илк дәфә 1590-чы илдән мә'лумдур [169, 65]. 1728-чи илә аид мәнбәдә кәндин "Дәрвиш вәләди Исмајыл" адлы шәхсә мәхсус олмасы көстәрилир (јенә орада).

ТЕКНИС - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады [170, 12].

ТЕЛСИН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады (23, 58). Мәнбәдә гејд олунур ки, бурада инди адам јашамыр (32, 278).

ТЕРП - Әзизбәјов р-нунда кәнд ады (60, 97). Бах: Тарп.

ТЕРЧАНИС - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә кәнд ады [170, 17]. Бах: Дәрдчан.

ТЕХ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Корус р-нунда) кәнд ады [133]. Илк дәфә 1686-чы илә аид ермәничә мәнбәдә гејд олунмушдур [135, 231]. XVIII әсрин әввәлләринә аид ермәничә мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Котајк маһалында Техи кәнд ады көстәрилир [150, 362].

ТЕЧИРДИНК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады (23, 80).

ТЕЧИРӘБӘК - Ирәван ханлығынын Гырхбулаг маһалында кәнд ады [159]. 1828-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Ирандан кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Дзорахпјур адландырылмышдыр. XVII әсрдән мә'лумдур [150, 350].

ТЕЧ-ӘҺМӘД - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында Пәмбәкдағ силсиләсинин зирвәләриндән биринин ады (136, 2).

ТЕЧУРЛУ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [133, 240]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады кими гејд олунмушдур (23, 66). XIX әсрин 70-чи илләриндә азәрбајчанлылар сыхышдырылыб чыхарылмышдыр. 1886-чы илә аид мә'лумата көрә кәндин әһалиси ермәни иди. Орта әсрләрдә Анадолуда Осман-Нур бөлкәсиндә (Мараш әјаләтиндә) јашамыш Дулгәдирли тајфасынын Течурлу голунун [36, 18 вә 204] мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр.

ТӘЗӘ АҒДАШ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [133]. Ағдаш кәндиндән (бах: Көһнә Ағдаш) XIX әсрин орталарындан јаранмыш мәнтәгәдир. 1918-1919-чу илләрдә дағылмышдыр.

ТӘЗӘ ГАРАҺАЧЫЛЫ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады (133, 235).

ТӘЗӘ ДАРҒАЛУ -Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады (133, 235).

ТӘЗӘКӘНД - Веди наһијәсиндә кәнд ады. 1949-чу илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. XIX әсрин орталарында һәмин рајондакы Әрмик кәндиндән јаранмыш мәнтәгәдир.

ТӘЗӘКӘНД - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [133]. Дикәр ады Грачбағ (Гарачибаг). Бах: Гарачыбағ.

ТӘЗӘКӘНД - Гукасјан р-нунда кәнд ады. 1920-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1935-чи илдә ермәничә Тазагјух. 1967-чи илдә Тавшут адландырылмышдыр.

ТӘЗӘКӘНД - Абовјан р-нунда кәнд ады. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Нор=Гјух адландырылмышдыр. 1949-чу илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд дағылмышдыр.

ТӘЗӘКӘНД - Нојемберјан р-нунда кәнд ады. Ләмбәли кәндинин әһалиси 1949-чу илдә Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. Лакин аз сонра онлар кери гајыдараг Тәзә-кәнд салмышлар. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур [20, 330].

ТӘЗӘКӘНД - Ирәван ханлығынын Зәнкибасар маһалында кәнд ады [159]. 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1970-чи илдә кәнд ермәничә Ајнтап адландырылмышдыр.

ТӘЗӘКӘНД - Ирәваи губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133, 235]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

ТӘЗӘКӨЈ - Гукасјан р-нунда кәнд ады. 1921-чи илдә кәндин әһалиси Түркијәјә көчдүкдән сонра ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1935-чи илдә кәнд Тазагјух, 1967-чә илдә Тавшут адландырылмышдыр.

ТӘЗӘКӘНД - Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында (инди Ермәнистанын Ташир р-нунда) кәнд ады [133]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Түрк Гаракилсәси дә адланмышдыр.

ТӘЗӘКӘНД - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133. 235]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

ТӘЗӘКЧИ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады (133. 235).

ТӘКАВЕРТ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады (23. 79).Әрәбчә тәкијјә "дәрвишләр үчүн јашајыш јери" (Х.К. Баранов, көст. лүғәти, с. 142) вә мәншәчә аккад дилиндә бирту, арамеј дилиндә вирта (ермәни дилиндә берт сөзү дә бу диллердән алынмадыр) "гала", "шаһ гарнизонунун јерләшдији гала" сөзләриндән ибарәтдир.

ТӘКӘДОНДУРАН - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында дағ ады (133, 241).

ТӘКӘКӨЈ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады (23, 85). Әрәбчә тәкијјә вә көј "кәнд" сөзләриндәндир. Тәкјәнин дәрвишләрин вә мүридләрин топлашдыглары вә зикр илә мәшғул олдуглары јер, шиәләрин мәһәррәм мәрасимини кечирдикләри јығынчыг јери мә'налары да вардыр.

ТӘКАЛТЫ - Ирәван ханлығынын Дәрәкәнд-Парченис гәзасында кәнд ады. XIX әсрин орталарындан сонра мәнбәләрдә кәндин ады чәкилмир. Әсли Тәкијәалты, јә'ни "Тәкитјә кәндинин алт һиссәсиндә јерләшән" мә'насындадыр.

ТӘКӘАЛТЫ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында дағ ады [133, 236].

ТӘКӘЛИ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [133, 236]. 1728-чи илдән мә'лумдур [170, 115]. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. 1728-чи илдән мә'лумдур [170, 115]. Дикәр ады Молла Әли кәнди [20, 207]. Әсли "Тәкә ели"дир. Орта әсрләрдә Анадолунун Антакија бөлкәсинин Тәкә санчағында јашадығына көрә "Тәкә ели" адланмыш түркмәншәли тајфа адыдыр [36, 163]. XV әсрдә бу ел Исмајыл Сәфәвинин тәрәфинә кечәрәк [24, 40] Азәрбајчана кәлмиш вә Гызылбашлара гошулмушдур [16, 16]. Тәкәли тајфасы XVI әсрин әввәлләриндә Шаһ I Исмајылын дөјүшләриндә фәал иштирак етмишдир [166, 155]. Бу тајфа Ирәван әјаләтиндә дә јашамышдыр [135, 48]. Гејд едилмәлидир ки, орта әсрләрдә Анадолуда јашамыш Дул=Гәдирли тајфасынын да бир голу Тәкәлу адланырды [36, 184].

ТӘКӘМАЛ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә Галачыг кәндинин башга ады (23, 137). Бах: Тәкмал.

ТӘКӘЛУК - XVIII әсрин орталарына аид ермәничә мәнбәдә Дәрәчичәк наһијәсиндә кәнд ады [150, 360]. Тәкјәлик, јә'ни тәкјәјә (бах: Тәкјә) мәхсус (јер, әрази) адындан тәһрифдир.

ТӘКӘЛИ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады (133).

ТӘКӘРЛИ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133, 236]. 1949-чу илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд ермәничә Тсахкашен адландырылмышдыр. 1590-чы илдә кәнд "Тәкәрли=мәзрә" адланырды. 1728-чи илдә Абаран наһијәсиндә Арыг Тәкәрли кәндинин ады гејд олунур [170, 107]. Сәлчуг оғузларынын Түкәрли (Дүјәрли) тајфасынын адыны әкс етдирир.

ТӘКӘЧИК АҒЫЛЛАРЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә јајлаг ады [169. 94].

ТӘКМАЛ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [133, 236]. XIX әсрин сонларындан сонра мәнбәләрдә кәндин ады чәкилмир. Еһтимал ки, Тәкјәмал адындан тәһрифдир. Тәкјә (бах: Тәкјә) вә әрәбчә мал "маликанә", "торпаг саһәси" (145, 139) сөзләриндән ибарәтдир. "Тәкјәјә (мәбәдә) мәхсус маликанә" мә'насындадыр.

ТӘКНӘЛИ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [133, 236]. 1728-чи илдән мә'лумдур [170, 104]. XIX әсрин 70-чи илләриндә кәндин әһалиси говулмуш вә екрмәниләр јерләшдирилмишдир. 1886-чы илдә кәндин әһалиси ермәниләр иди. 1978-чи илдә кәнд ермәничә Гаҕһовит адландырылмышдыр. 1590-чы илдә Тәкнәли һәлә мәзрә јеринин ады иди [169, 237]. 1728-чи илә аид мә'лумата көрә Дәрәчичәк кәндиндән јаранмышдыр [170, 104]. Еһтимал ки, Тәкнәли нәсил адыдыр. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Гарс даирәсиндә Тәкнәли вә Јелизаветпол (Кәнчә) гәзасында Тәкнәли кәнд адлары (133, 236) илә мәншәчә ејнидир.

ТӘКНӘЛИ - Сүрмәли гәзасында (Гукасјан р-нунда) кәнд ады (133, 236). 1878-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1978-чи илдә кәнд ермәничә Геховит адландырылмышдыр.

ТӘКЈӘ - Ирәван ханлығынын Карнибасар маһалында кәнд ады (159). XX әсрин әввәлләринә аид мәнбәдә Ечмиадзин гәзасында Тәкијә кимидир (133, 236).1949-чу илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. 1590-чы илә аид мәнбәдә Пир-Тәкијјә кимидир (169, 69). 1728-чи илә аид мәнбәдә исә Тәкјә формасы кими гејд олунмушдур (170, 46). Әрәб дилиндә тәкијјун "ибадәт јери" сөзүндәндир.

ТӘКЈӘ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133]. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. Сонра кәнд ермәничә Базмахпујр адландырылмышдыр.

ТӘНДИРЛИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Аралыг наһијәсинджә Мәзрә ады [169, 268].

ТӘМБӘЛЧӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады (23, 121).

ТӘПӘБАШЫ - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады [159]. 1949-чу илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд ләғв едилмишдир.

ТӘПӘДИБИ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады (133, 237). XIX әсрин орталарында әһалиси чыхарылмыш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1886-чы илә аид мә'лумата көрә кәндин әһалиси ермәни иди. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Һајкаван адландырылмышдыр.

ТӘПӘДИБИ - Ирәван губернијасынын Ечмидзин гәзасында дағ ады [133, 237].

ТӘПӘДӨЛӘК - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады (133, 237). Мәнбәдә Тәпә Дәлләк кимидир (јенә орада). XIX әсрин 70-чи илләриндә кәндин әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир (6, 183). 1886-чы илә аид мә'лумата көрә кәндин әһалиси ермәни иди. 1945-чи илдә кәнд ермәничә Аревик адландырылмышдыр. Тәпәдөләк дағынын адындандыр.

ТӘПӘДӨЛӘК - Ирәван губрнијасынын Александропол гәзасында јајла ады [133, 237]. Азәрбајчан дилиндә тәпә вә Дөләк тајфасынын адындан ибарәтдир. Бах: Дәләкли.

ТӘПӘКӨРПӘ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында дағ ады (133, 237).

ТӘПӘКАВУР - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында тәпә ады (133, 237).

ТӘПӘЛӘР - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында дағ ады [133, 237].

ТӘПӘЛИК - Раздан р-нунда кәнд ады. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

ТӘПӘРЛИ - Ахурјан р-нунда кәнд ады. 1878-чи илдә әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1945-чи илдә кәнд ермәничә Атсик адландырылмышдыр. Тәпәрли нәсил адыдыр.

ТӘПӘСИДӘЛИК - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында дағ ады (133, 238).

ТӘПӘЧИК - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Талин маһалында кәнд ады [169, 247].

ТӘРӘКӘМӘЛӘР - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [159]. XVIII әсрә аид мәнбәдә Тәрәкәмә кимидир [150, 354]. Мәнбәдә кәндин ермәничә Кутуз-ванк адландығы гејд олунур (јенә орада).

ТӘРӘКӘМӘЛӘР - Ирәван әјаләтинин Ведибасар маһалында кәнд ады [159]. 11918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

ТӘРӘНӘ - 1590-чы илдә Ирәван әјаләтинин Ағчагала наһијәсиндә кәнд ады [169,189]. Әсли Тәрнә. Мәншәчә Хәзәрләрин Тәрнә тајфасынын адыны әкс етдирир (бу тајфа барәдә бах: [78 вә 79]. Бах: Тәрнәвит.

ТӘРКУВАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [170, 24]. Мәнбәдә бу кәндин "Заг кәнди нәздиндә" Мустафа вәләди Һәсән адлы бир шәхсә (мүлкәдара) мәхсус олдуғу гејд едилир (јенә орада).

ТӘРКҮЛ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 132). "Кәндин башга ады Дөвләтјардыр" (јенә орада).

ТӘРНӘВИТ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ирәван гәзасында кәнд ады [169, 38]. Хәзәрләрнн Тәрнә тајфасынын адыны әкс етдирнр.

ТӘРЛИ ЈАЈЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә јајлаг ады. "Сүрмәли кәндинин әһалиси јајлајыр" (23, 65). Түрк дилләриндә тәр "јүксәк дағ өрүшү" сөзүндәндир.

ТӘРНӘВИТ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли гәзасында кәнд ады [170, 16]. Хәзәрләрин Тәрнә тајфасынын адыны әкс етднрир. Бах: Тарналу.

ТӘРНӘГУТ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [170, 41]. Хәзәрләрин Тәрнә тајфасынын адындан вә фарсча кут "мөһкәмләндирилмиш јер" (145, 130) сөзүндән ибарәтдир.

ТӘРНӘГУТ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады [169, 363]. Хәзәрләрин Тәрнә тајфасынын кадыны әкс етдирир.

ТӘРСӘЧАЈ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Дилчан р-нунда) гышлаг ады [133]. XX әсрин 30-чу илләриндә дағылмышдыр [20, 76]. Гышлаг Тәрсәчајын ады илә адланмышдыр. Тәрсәчај исә "Тәрсинә ахан чај" мә'насындадыр.

ТӘРЧАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [170, 161]. Орта әсрләрдә Түркијәнин шәргиндә, Әрзрумдан чәнуб-гәрбдә Тәрчан (Сару-Тәрчан) бах: 34 маһалынын адындандыр.

ТӘРЧАНЛЫ ГЫШЛАҒЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ирәван гәзасында кәнд ады [169, 65].

ТӘҺЛӘ - Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында (инди Ермәнистанын Туманјан р-нунда) кәнд ады [133]. XIX әсрдә Гафгазда 11 Тәклә кәнди варды (133, 241). 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Әсли Тәклә. Тәклә тајфасынын адындандыр.

ТӘЧӘДИН - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады [133]. XX әсрин 30-чу илләриндә кәнд дағылмышдыр.

ТӘЧӘРВАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [170, 42]. XX әсрин әввәлләринә аид мә'луматда Тәчирабад кимидир (133, 240). Шәрги Анадолуда јашамыш Дулгәдирли (бах: Гәдирли) тајфасынын Тәчирли голунун (34, 187) адындандыр.

ТИГИД - Ирәван ханлығынын Сејидли-Ахсаглы маһалында кәнд ады [159]. XX әсрин әввәлләринә аид мәнбәдә Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады кими мә'лумдур (133. 240). 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулдугдан сонра Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. Јерли тәләффүз формасы

Тыгыт. Гәдим ады Тегенис (159, 54). Ермәни мәнбәләриндә VII-VIII әсрләрдән мә'лумдур. 1728-чи илә аид мәнбәдә гејд олунур (170, 28).

ТИГИН - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады. "Кәндин башга ады Ашыг Мәһәррәм" (169, 334).

ТИЗӘКУ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады [167, 224]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Тизәки кимидир вә һәм дә кәндин Дизәк адландығы көстәрилир [170, 89]. Фарс дилиндә дизә "гала" вә ку "кәнд" сөзләриндән ибарәтдир.

ТИКАНЛЫ - Ирәван ханлығынын Дәрәкәнд-Парченис маһалында кәнд ады [159]. XIX әсрин орталарындан сонра кәндин ады чәкилмир. XX әсрдә Гарс әјаләтинин Ардаһан даирәсиндә 2 Тиканлы (133, 243), Азәрбајчанын Чәбрајыл гәзасында Гаратиканлы (133) Дағлыг Ширванда Тиканлы-Јурд кәнд адлары илә мәншәчә ејнидир. Гыпчагларын Тикан тајфасынын адындандыр [бах: 78, 66].

ТИЛИК - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында, инди Талин р-нунда кәнд ады (133, 243). XX әсрин әввәлләринә аид мә'луматдаТиллик кимидир (133, 243). 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. Ермәничә кәнд Тлик адландырылмышдыр. Гарс әјаләтинин Кагызман даирәсиндә Тиллик кәнд ады (133, 243) илә ејнидир.

ТИЛСИН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады (170, 13).

ТИНАС - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады [169, 223]. XIX әсрдә Тифлис губернијасынын Сигнах гәзасында Тинис топоними (133, 243) илә еһтимал ки, ејнидир. Мә'насы мә'лум дејил.

ТИТОЈХАРАБА - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [133]. 1878-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1935-чи илдә кәнд ермәничә Бавра адландырылмышдыр.

ТЫГЫГ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында кәнд ады [133, 240]. Тығыг дағынын ады илә адланмышдыр.

ТЫҒЫГ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында дағ ады [133, 240]. Түркчә *тыјыг (тујуг)* "һәр тәрәфи әһатә олунмуш јер", "бағлы јер (дәрә)", [143, III, 2, 1436-1437] сөзүндәндир (Газахыстанын топонимијасында "тујак" кими әксини тапмыш бу сөз барәдә бах: Словарь русской транскрипции терминов и слов, встречающися в географических названиях Казахской ССР. Составила А.С.Титова. М. 1960, с. 28).

ТОВУЗГАЛА - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Ггазах гәзасында (инди Ермәнистанын Шәмшәдил р-нунда) кәнд ады [133]. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Берд адландырылмышдыр. Албанијанын еркән орта әсрләрдә галаларындан биринин адыдыр. "Албан тарихи"ндә ады 827-чи илә аид һадисәләрлә әлагәдар чәкилир (III китаб, 20-чи фәсил). Товуз чајынын сылдырым саһилиндә тикилмиш гала чајын ады илә адланмышдыр (Гудјалчај вә Гудјалгала-Губа кими). Чајын ады исә гәдим түрк дилләриндә *таус* "сәс-күј" (93, 543, 143, III, 1, 774) сөзүндән ибарәтдир. Тавусчај "сәс-күјлү чај" мә'насындадыр.

ТОВУЗКӨНЛҮ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә кәнд ады (23, 64). "Кәндин башга ады Гараһүсејнлидир" (јенә орада).

ТОВШАНГЫШЛАГ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады (133, 245).

ТОГАНШАҺЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин "Гарни вә Веди наһијәсиндә" кәнд ады (170, 75).

ТОҒАНШАҺЛУ БОЈАТ - Ирәван ханлығынын Сүрмәли маһалында кәнд ады [159]. XIX әсрә аид мә'луматда Тоханшалу-Бајат кимидир (133, 246). 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Сонра ермәниләр јерләшмишләр. Кәнд 1935-чи илдә ермәничә Масис адландырылмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли иаһијәсиндә Токаншалу Суфла ("ашағы") адлы ики кәнд көстәрилир [170, 19]. Сонралар бу ики кәнди бир-бириндән фәрг-

ләндирмәк үчүн бири Токаншалу Бојат (јә'ни "Бојат кәнди јахынлығында Токаншалу кәнди), дткәри Токаншалу Гачар (јә'ни "Гачар кәнди јахынлығында Токаншалу кәнди") адландырылмышдыр. Топонимин сонлуғуну тәшкил едән "шалу" сөзү көстәрир ки, Токан тајфа адыдыр. Токан (әслн Тоған, јахуд Туган) мәншәји вә тарихи ајдын олмајан гәдим тајфа адыдыр. Албанијанын Арсак (Дағлыг Гарабағ) бөлкәсиндә ("Албан тарихи", I китаб, 28-чи фәсил) һәлә V әсрин әввәлләриндә Диб-Тоган (ерменичә јазылышда Дивтакан кимидир). (X әср әрәб мүәллифи Истәхринин мә'луматында Дивдакан), XIII әсрдә јенә орада Таган (ерменичә јазылышы Тагананс кимидир [82] кәнд адлары мә'лумдур. 1727-чи илә анд түркчә мәнбәдә Дағлыг Гарабағын Дизак маһалында Таган кәндинин ады чәкилир [171]. Кәлбәчәр р-нунда Тағаналы=Су чајынын адында да бу етноним галмагдадыр.

ТОҒАНШАЛУ ГАЧАР - Ирәван ханлығынын Сүрмәли маһалында кәнд ады [159]. XIX әсрә аид мә'луматда Тоханшалу- Качар кимидир (133, 246). 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Гачар кәнди јахынлығындакы Тоганшалу кәнди мә'насындадыр.

ТОҒМАЧ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абник наһнјәсиндә кәнд ады [169, 255].

ТОДОРДАГ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады [133, 245]. Пәмбәк дағ силсиләсиндә зирвәләрдән биридир. Дикәр ады Бозабдал дағы. Бах: Боз-Абдал.

ТОДУН - 1727-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады (32, 310). Мәнбәдә гејд олунур ки, кәнддә һеч ким јашамыр, гоншу кәндләрдән кәлиб әкиб-бичирләр (јенә орада).

ТОЈАНЛЫ ГЫШЛАҒЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ирәван гәзасында кәнд ады (169, 63). Тоганлы адындан тәһрифдир.

ТОЈ-КҮМӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады (23, 121).

ТОЗ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Зебил наһијәсиндә кәнд ады [169, 330].

ТОКУН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады (23, 122).

ТОПДАҒ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында дағ ады [133, 246]. Топонимләрдә "топ" сөзү һәм чоғрафи објектин (дағын, тәпәнин) јумруварры формасыны, һәм дә ағачлығын топа һалда јерләшмәсини (мәсәлән, бир әрәб мәнбәјиндә Бабәкин сон дөјүшдән сонра Топ адланан мешәдә далдаландығы гејд олунур, бах: 71) билдирир. XIX әсрдә Нахчыван гәзасында топ (133, 246), Гах р-нунда Топ-Көрүш (јә'ни "топа көврүш ағачлығы"), Оғуз р-нунда Топ, Исмајыллы р-нунда Топчу вә б. адларла ејнидир. Бу оронимдә топ сөзү мәһз дағын јумру формалы олмасыны әкс етдирир.

ТОПДАШ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында тәпә ады [133, 246]. "Јумрувары гаја" мә'насындадыр.

ТОПАЈОЛ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады [133, 246]. Әсли Топа-Јал.

ТОПГАР - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында дағ ады [133, 246]. Азәрбајчан дилиндә топ "бир јерә топаланмыш, јығылмыш" вә монголча гар "дүшәркә" сөзләриндәндир. Азәрбајчанда Әјригар (Лачын р-ну) Ингар (Исмајыллы р-ну) Тешгар (Шәрур р-ну) вә с. топонимләрдә (бах: Бабакар) *"гар"* сөзү бә'зи һалда әрәбчә *гар* "мағара", бә'зи һалда исә монголча гер "дүшәркә" сөзүндән ибарәтдир. Ермәни тәдгигатчылары һарада олурса=олсун дағ адларында "гар" сөзүнү ерменичә *кар* "даш", "гаја" сөзү илә изаһ етмәләри вә бу топонимләри куја ермәниләрин гәдимдә ораларда јашадығыны көстәрән факт сајмалары там сәһвдир.

ТОПЧУ - 1590-чы Рәван әјаләтинин Абаран маһалында кәнд ады [169].

ТОРАНГАЛАСЫ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында хараба гала ады (133, 346).

ТОРАХТ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында хараба кәнд ады (133, 246). Түрк дилләриндә тор "јүксәк дағ өрүшү" сөзүндәндир.

ТОРПАГГАЛА - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [133]. 1590-чы илә аид мәнбәдә "Двин кәнди" кими гејд олунур вә онун һәм дә Торпаггала адландығы көстәрилир [169, 205]. Гарничајын ашағы ахарында јерләшән Двин галасы орта әсрләрдә Азәрбајчан шәһәрләриндән бири иди [129, 361, шәрһ. 3]. Дикәр ады Гурбангулу [20, 200]. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир (11, 164). 1949-чу илдә кәнд ермәничә Хнаберд адландырылмышдыр. Торпаггала Двин шәһәринин харабалыгларына верилмиш аддыр. Бах: Двин.

ТОРТУС - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [170, 31]. Мә'насы мә'лум дејил.

ТОРУН - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында гышлаг ады (133, 246). XX әсрин әввәлләриндә гышлаг дағылмышдыр. Еһтимал ки, монгол дилиндә тором "көл", "көлмәчә" сөзүндәндир.

ТОС - Ирәван ханлығынын Карпибасар маһалында кәнд ады [159]. XIX әсрдә Ечмиадзин гәзасында Тос (133, 246), 1590-чы илә аид түркчә мәнбәдә Тус кимдир (169, 79). 1728-чи илә аид мәнбәдә дә Тос чәкилир [170, 47] вә онун Абдуллаһ адлы мүлкәдара мәхсус олмасы гејд едилир. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. XIX әсрдә Кутаис губернијасынын Шаропан гәзасында Туси, Шимали Гафгазда Тус-Хороj кәнд адлары (133, 249) илә ејнидир.

ТОСЛУ - Ирәван губернијасы Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында хараба кәнд ады (133, 246).

ТОХАНӘБИ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Әсли Токај Нәби. Еһтимал ки, кәндин әсасыны гојмуш шәхс адыдыр.

ТОХЛУ АХЫЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады (23, 41). Әсли Тохлу Әхили.

ТОХЛУЧА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк наһијәсиндә кәнд ады (23, 115).

ТОХМАХАН-КӨЛ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында көл ады (133, 246).

ТОХМАХКӘНД - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133, 246]. XIX әсрин орталарындан сонра ады чәкилмир. Кәнд Гызылбашларын Устачлу тајфасынын Токмак голунун (138, 94) мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр.

ТОХЛУ-АҒЫЛ-КӘДИЈИ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында дағ ады (133, 246). XIX әсрдә Гарс әјаләтиндә Тохлу-Ком, Тифлис губернијасында Тохли-аури (кәнд), Ахалсих гәзасында Тохли-Јурт (кәнд) адлары (133, 246) илә мәншәчә ејнидир. Бах: Тохлуча.

ТОХЛУЧА - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады (136, 32). 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. XVII әсрдән мә'лумдур [150, 16]. Әсли Туклуча. Гыпчагларын Тук тајфасынын адыны әкс етдирир. XIX әсрин орталарында әһалиси малдар һәјат кечирән бу кәндин Дәрәјуд (136, 32) вә Тахча, Әјрәбчә, Дәрәкәм, Ајыдәрәси, Гузеј, Хырманлы, Кәрәмбичә, Куртүбулаг, Киркитдағ вә Әјричә-Бичәнәк адлы гышлаглары вардыр (136, 34).

ТУАФШАЛУ - Ирәван ханлығынын Зәнкибасар маһалынын Сисјан наһијәсиндә кәнд ады (159). 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Әсли Ду-Афшарлу. XI әсрдә Анадолу јарымадасында Басианла Карин (Әрзрум) арасында Ду маһалынын ады чәкилир (142, 101). Һазырда Түркијәдә Бөјүк Туја кәнди вардыр. "Ду маһалындакы әфшарлар" мә'насындадыр.

ТУГАНЛАР - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады.. XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг кәнд дағылмышдыр. Туганлар кәндин әсасыны гојмуш нәсил адыдыр.

ТУҒӘМИР - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Меғри р-нунда) кәнд ады [133]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Туг Әмир шәхс адындандыр.

ТУҒЛУ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карпи наһијәсиндә гышлаг ады [169, 211].

ТУҒУН - Ирәван ханлығынын Зәнкибасар маһалында кәнд ады [159]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

ТУҒУТ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Меғри р-нунда) кәнд ады [133, 247]. 1918-чи илдә әһалиси говулмуш, 1922-чи илдә кери гајытмышдыр. 1929-чу илдә Шванидзора бирләшдирилмишдир. XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг кәнд ләғв едилмиш, әһалиси гоншу азәрбајчанлы кәндләринә көчүрүлмүшдүр [20, 176]. Гыпчагларын Туг тајфасынын адындан вә гәдим түркчә чәм билдирән -ут шәкилчисиндән ибарәтдир. Газах гәзасында Тогут дағ ады (123, 245) илә ејнидир.

ТУКАВИЛ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [170, 165]. Мәнбәдә кәндин "Ибраһим вәләди Алы"ја мәхсус олмасы гејд едилир (јенә орада).

ТУЛУС - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады [169, 361]. 728-чи илә аид мәнбәдә ады чәкилир (23, 150). Һәмин мәнбәдә дејилир ки, кәнддә чәми 2 христиан аиләси јашајыр (32, 242). Гәдим түркмәншәли Тулус тајфасынын адындандыр. XIII әср тарихчиси Рәшид-әд-Дин монголларын тәркибиндә тулас адлы тајфа олдуғуну гејд едир. Татарыстанда толос, гарагалпагларда толос тајфасы вардыр (81, 80).

ТУЛНӘБИ - Ирәван ханлығынын Карбибасар маһалында кәнд ады [159]. XX әсрин әввәлләринә аид мә'луматда Тули Нәби кимидир (133, 248). Јерли тәләффүз формасы Түлү Нәби. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1922-чи илдә әһалинин аз һиссәси кери гајыдараг ермәниләрлә гарышыг јашамышдыр. 1948-1949-чу илләрдә әһали Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. Түрк дилләриндә *тула*-"батаглыгда чајырлы јер", "чәмән", "јашыл отлуг" [143, III, 2, 1466] вә *тула* "дағ кечиди" [143, III, 2, 1467] сөзүндән вә Нәби шәхс адындан ибарәтдир.

ТУЛУЧА - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады (133, 248).

ТУМАН ДИДАНЛЫ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан маһалында) кәнд ады. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Мә'насы мә'лум дејил.

ТУМАРДАШ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 129). "Мәсчидлу кәндинин јахынлығында јерләшир" (јенә орада). Әсли Томардаш. Бах: Тамардаш.

ТУНУС - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында кәнд ады [133, 248]. XIX әсрин сонларындан сонра кәндин ады мәнбәләрдә чәкилмир. Орадакы Әчнли (бах) кәндиндән јаранмыш мәнтәгәдир [103, 146].

ТУРАБИ - Ирәван ханлығынын Дәрәкәнд-Парченис маһалында кәнд ады [159]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Еһтимал ки, Тураб шәхс адындандыр.

ТУРАБХАНЛЫ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады [133]. XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг кәнд дағылмышдыр. Турабханлы кәндин әсасыны гојмуш нәсил адыдыр.

ТУРУНХАНЛЫ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан р-нунда) кәнд ады [133, 249]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Кәнд Турунханлы нәслинин ады илә адланмышдыр.

ТУРМУШ КИШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады [170, 15]. Мәнбәдә кәндин Саһаблу чамаатынын мәнсуб гышлаг олмасы гејд олунмушдур (јенә орада).

ТУРШАЛЫ - Ирәван ханлығынын Сәрдарабад маһалында кәнд ады [133]. XIX әсрин орталарындан сонра кәндин ады мәнбәләрдә чәкилмир.

ТУТ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [133]. XIX әсрин орталарында ондан Јени Тут адлы мәнтәгә јарандыгдан сонра Јухары Тут адланмышдыр.

ТУТМАШЕН - Ирәван ханлығынын Дәрәчичәк маһалында (159) сонра Ирәван губернијасынын Новобајазнд гәзасында (136, 64) кәнд ады. 1886-чы илә аид мә'луматда кәнддә ермәниләрин јашадығы көстәрилнр (136, 64).

ТУТИЈА - Ирәван ханлығынын Гырхбулаг маһалында, сонра Ечмиадзин гәзасында (133, 249) кәнд ады [159]. 1728-чи илә аид мәнбәдә кәндин Чатыгыран кәндинин нәздиндә олмасы гејд едилир. Әһалиси говулдугдан сонра 1918-чн илдән 1926-чы иләдәк кәнд јијәсиз галмышдыр. Сонра ермәниләр вә аз мигдар азәрбајчанлылар јерләшмнишләр. 1948-чи илдә кәнд ермәничә Саренист адландырылмышдыр. 1948-чи илдә кәндин әһалисинин азәрбајчаилы һиссәси Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. 1728-чи илә анд мәнбәдә мә'лумата көрә Чадгыран кәндиндән јаранмыш мәнтәгәдир [170, 33].

ТУТЛУЧА - 1590-чы илдә Рәван әјаләтиндә Әләјәз дағында јајлаг ады. "Алпоут чамааты јајлајыр" [169, 94].

ТУТУЛ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ирәван гәзасында кәнд ады [169, 57]. Өлү кәнддир.

ТУФЛАТӘПӘ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында дағ ады [133, 249]. "Туф дашлы тәпә" мә'насындадыр.

ТУХМАНУК - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында дағ ады [133, 249]. Мә'насы мә'лум дејил. XIX әсрдә Загатала даирәсиндә ады чәкилән Тухо дағ ады илә [133, 249] сәсләшир.

ТУЧ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады [170, 19]. XIX әсрдә Нахчыван гәзасында Тучлу гаја дағ ады илә (133, 248) мәнача ејниндир.

ТҮЛКҮВИРАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады (23, 93). "Әһалиси Әкләнлу әширәтиндәндир" (јенә орада). Әсли Түлкүвиран.

ТҮЛКҮТӘПӘСИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Базарчајы наһијәсиндә кәнд ады [169, 156]. Бу кәндин адындакы "түлкү" сөзү бизчә монгол дилиндә толгој "тәпә" сөзүнүн тәһриф формасыдыр. Көрүнүр, монгол ишғаллары вахты толгој адланмыш тәпә сонралар азәрбајчанлылар "тәпә" сөзүнү дә әлавә етмншләр.

ТҮРК ГАРАКИЛСӘСИ - Ахурјан р-нунда кәнд ады. 1878-чи илләрдә кәндин әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир(6, 184). 1945-чи илдә кәнд ермәничә Ахурик адландырылмышдыр.

ТҮРКМӘНЛИ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзнн гәзасында кәнд ады [133, 248]. XV әсрин ахыры 'XVI әсрдә мәншәчә Ағгојуилу тајфа бирләшмәсинин Гызылбашлара гошулмуш Түркмән голунун мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. "Китаби Дәдә Горгуд" епосунда түркмән етнониминин чәкилмәсинә (Гантуралы атасына дејир: "Пәс варасан, бир чичи-бичи түркмән гызыны аласан") көрә еһтимал ки, Ермәнистан әразнсиндә Түркмән адлы тајфа оғузларын ичәрисиндә кәлмишдир. 1935-чи илдә кәнд ермәничә Дусагјуг адландырылмышдыр. Бах: Ашағы вә Јухары Түркмәнли.

ТҮРКМӘНСУ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133, 249]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Түркмәнсу чајынын адындандыр.

ТҮРКҮТ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Базарчај наһијәсиндә кәнд ады [169, 156]. Түрк дилләриндә тор "јүксәк дағ өрүшү"(бах: Киргизско-русский словарь. М. 1965, с. 759) вә гут "дүшәркә" сөзләриндән ибарәт адын данышыгда тәһриф олунмуш формасыдыр.

ТҮСКҮЛҮ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [133]. 1978-чи илдә кәнд ерманичә Љјусакунк адландырылмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

ТҮФӘНКСАЗ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [170, 152].

УҒУРБӘЈЛИ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында (инди Арташат р-нунда) кәнд ады (133, 152). 1728-чи илә аид мәнбәдә Гарни наһијәсиндә Дәлиләр кәндиини нәздиндә мәнтәгә кими гејд олунур [170, 9]. 1828-чи илдә Ирандан кәлмә ерманиләр дә јерләшдикдән сонра кәндин әһалиси гарышыг олмушдур. 1918-чи илдә кәндин азәрбајчанлы әһалиси говулмушдур. 1945-чи илдә кәнд ерманичә Беркануш адландырылмышдыр. Уғур бәј адлы мүлкәдара мәнсуб аиләләрин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр (170).

УҒУРЛУ ГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә гышлаг ады (20, 129).

УДФАН - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Еһтимал ки, гәдим түрк дилләриндә *ода* "хан алачығы" ("Китаби Дәдә Горгуд"да: "Бејрәк одасында икидләрлә јејиб-ичәрди") вә *аван* сөзләриндән ибарәтдир. Данышыгла тәһрифә уғрамышдыр.

УЗ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады [169, 361]. Гәдим түрк мәншәли Уз тајфасынын [бах: 78, 67] адындандыр.

УЗУНАБАД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады (170, 4).

УЗУНАБДАЛЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады [170, 82].

УЗУНАД - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ирәван гәзасында кәнд ады [169, 59].

УЗУНБУЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә мәзрә ады [170, 63]. Мәнбәдә мәзрәнин Карвансарај кәндинә мәхсус олмасы көстәрилир (јенә орада). "Узунбулаг"ын адындандыр. "Китаби Дәдә Горгуд"дакы узунбулаг топоними илә сәсләшир.

УЗУНГЫШЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзырәк наһијәсиндә кәнд ады (23, 48). "Дирәкчи дә адланыр" (јенә орада). Бах: Дирәкчи.

УЗУНКҮНЕЈ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин вә Новобајазид гәзаларында дағ ады [133, 251].

УЗУНЛАР - Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында (инди Ерманистанын (Туманјан р-нунда)) кәнд ады ады (99, 422). Кәндин башга ады Гачаған (99, 442). 1967-чи илдә кәнд ерманичә Одзун адландырылмышдыр. XIX әсрин орталарында Түркијәдән кәлмә ерманиләр јерләшдирилдикдән сонра азәрбајчанлылар говулмушдур. 1887-чи илә аид мә'лума көрә кәндин әһалиси ерманн иди (99, 422). XVII әсрин әввәлләринә аид ерманичә мәнбәдә Шәрги Анадолуда Узунлу кәндинин ады чәкилир [90, 18].

Бир фикрә көрә гәдим түркмәншәли Усун тајфасынын адыны әкс етдирир.

УЗУНЛАР - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [133, 251].

УЗУНТАЛА - Јелизаветпол губернијасынын Газах гәзасында (инди Ерманистанын Ичеван р-нунда) кәнд ады [133]. 1967-чи илдә кәнд ерманичә Онут, 1969-чу илдә Һајковит адландырылмышдыр.

УЗУНОБА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [170, 60]. XX әсрин әввәлләриндән (133, 251) сонра мәнбәләрдә чәкилмир.

УЗУНГЫШЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзырәк наһнјәсиндә кәнд ады [170, 7].

УЗУНХАЧ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһнјәсиндә кәнд ады [170, 15].

УЛЈАШИХ - Ирəван хаилығынын Дəрəчичəк маһалында кəнд ады (159). 1948-чи илдə кəндин əһалиси Азəрбајчана көчүрүлмүш вə кəнд лəғв едилмишдир. 1728-чи илə аид архив мəнбəлəриндə көстəрилир ки, кəнд һəм дə Кабанлы адланыр [170, 52]. Пəмбəк дағ силсилəсинин Улјашик зирвəсинин [159] ады илə адланмышдыр. Бах: Улашыг.

УЛЈАШИК - Пəмбəк дағ силсилəсиндə бир зирвəнин ады. Дағ орадакы "Өвлија шых (шејх)" пиринин ады илə адланмышдыр.

УЛЈАШИК - Ирəван \губернијасынын Новобајазид гəзасында чај ады (133, 252).

УЛКҮР - Ирəван губернијасынын Шəрур-Дəрəлəјəз гəзасында дағ ады (133, 252).

УЛКҮН - Ирəван ханлығынын Дəрəлəјəз маһалында кəнд ады (159). 1918-чи илдə əһалиси говулдугдан сонра кəнд дағылмышдыр. УлуКүн вə Күнгышлаг кəнд адлары илə мəншəчə ејнидир. Еһтимал ки, гəдим түрк мəншəли Күн тајфасынын адыны əкс етдирир. [Бу тајфа барəдə бах: 78, 65].

УЛАГБАТМАЗ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Зарзəмин наһијəсиндə кəнд ады (23, 120).

УЛУГЛУ - 1590-чы илдə Рəван əјалəтинин Ағчагала наһијəсиндə кəнд ады [69, 189].

УЛУГЛУ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Ширакел наһијəсиндə кəнд ады (20, 130). "Башга ады Јолкечəн" (јенə орада). Бах: Јолкечəн. Əслн Улу Гуллу.

УЛУ САРВАНЛАР - Масис р-нунда кəнд ады. XX əсрин əввəллəриндə кəнд дағылмышдыр. Дикəр ады Сарванлар - Сис - јə'ни "Сис кəнди јахынлығындакы Сарванлар кəнди" (бах: Сарванлар). Кəнкəрлəрин Сарванлар тајфасынын адыны əкс етдирир.

УЛУХАНБƏЈЛИ ГЫШЛАҒЫ - 1590-чы илдə Рəван əјалəтинин Карби наһијəсиндə кəнд ады [169, 93].

УЛУХАНЛЫ - Ирəван ханлығынын Зəнкибасар маһалында кəнд ады [159]. XX əсрин əввəллəринə аид мəнбəдə Улуханлу Ирəван гəзасында идн (133, 252). 1728-чи илə аид мəнбəдə Гырхбулаг наһијəсиндə гејд олунмушдур (23, 45). 1948-чи илдə кəндин бир һиссəси, 1988-чи илдə һамысы Азəрбајчана говулмушдур. Əввəлчə Н.Нəримановун шəрəфинə Нəриманлы, 1969-чу илдə Масис адландырылмыш вə инзибати р-н мəркəзинə чеврилмишдир. Мəнтəгə XVII əсрдəн мə'лумдур [150, 350].

УЛУЧАН - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Зарзəмин наһијəсиндə кəнд ады (23, 121).

УНВА - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Карби наһијəсиндə кəнд ады [170, 20].

УРМИЈА - Ирəван губернијасынын Ирəван гəзасында кəнд ады [133, 253]. 1988-чи илдə Иранын Урмија маһалындан кəлмə ермəнилəрин јаратдыглары кəндин адыдыр. Кəтирилмə аддыр. Урмија маһалынын ады Урмија көлүнүн адындандыр. Көлүн ады исə гəдим түрк диллəриндə *ур* "јүксəклик вə *мија*", "су", "көл" сөзлəриндəн ибарəтдир. Һəгигəтдə дə көл дəниз сəвијјəсиндəн 1300 м јүксəкликдə јерлəшир.

УРМУТ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Дəрəлəјəз наһијəсиндə əкəнд ады [170, 13]. Урум ("Бизанслы", "јунан" мə'насында) вə гəдим түрк диллəриндə чəм билдирəн *ут* шəкилчисиндəн ибарəтдир.

УРУТ - Јелизаветпол (Кəнчə) губернијасынын Зəнкəзур гəзасында (инди Ермəнистанын Сисјан р-нунда) кəнд ады [133, 254]. 1968-чи илдə кəнд ермəничə Воротан адландырылмышдыр. 1988-чи илдə кəндин əһалиси Азəрбајчана говулмушдур. Илк дəфə мəнбəлəрдə 1468-чи илдəн мə'лумдур [134, 167]. XIX əсрдə Гарс əјалəтинин Əрдаһан даирəсиндə вə Борчалы гəзасында Урут кəндлəринин адлары [133, 254] мəншəчə ејнидир. Азəрбајчанда Дағлыг Гарабағда һадрут (əслн Ат-Урут) вə XIX əсрдə Борчалы гəзасында Чар-Урт (дағ ады) топонимлəри илə сəслəшир. VII əсрə аид мəнбəдə Албанијанын Артсак бөлкəсиндə (инди Дағлыг Гарабағд

ерменичә јазылышда Рот-Пасиан маһал ады чәкилир [59, 50]. Бу ад Урут вә Пасиан (ер. әв. VII әсрдә сакларла кәлмиш түркмәншәли (бах: Г.Гејбуллајев. Азәрбајчанлыларын етник тарихинә даир. Бакы, 1994) Пасиан етнониминдән ибарәтдир. Мә'насы мә'лум дејил.

УРУД - Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында (инди Ерменистанын Степанаван р-нунда) кәнд ады (99, 401). Азәрбајчан түркләринин јашадығы Чалалоғлу маһалындадыр. XIX әсрин орталарында кәнддә ерменилләр мәскунлашмышлар. Дикәр ады Сөјүдлү. Бах: Сөјүдлү.

УРУЗПОР - XVIII әсрә аид ерменичә мәнбәдә Көјчә маһалында бир кәнд ады [150, ·360]. Уруз етнониминдән вә ерменичә пор-"чөкәк" сөзләриндәндир. Ерменистан әразисиндә гыпчагларла бағлы топонимләрдәндир. XII әсрдә Чәнуби Рус чөлләриндә јашајан гыпчагларын бир голунун Урусоба адланмасы гејд олунмушдур. (Попов А.И. Названия народов СССР. Л. 1972, с. 129).

УРУТМУШ - Ирәван ханлығынын Сүрмәли маһалында кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [159].

УРУШБАСАР - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында чај ады [133, 254]. XIX әсрдә шимали Гафгазда Мајкоп даирәсиндә Уруштен, Дағыстанын Самур даирәсиндә Уруш топонимләри [јенә орада] илә мә'нача ејнидир. Бах: Ағчагала.

УСТУН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады (170, 14). 1727-чи илә аид мәнбәдә кәндин Еәм вә Дашакирән адландығы гејд олунмушдур (32, 285). Азәрбајчан дилиндә даш (гајалыг) вә түрк дилләриндә куран (дүшәркә) сөзләриндән ибарәтдир. Мәнбәдә дејилир ки, бу кәндин әразиси дашлыгдыр. Она көрә дә јахынлығындакы Анабад (фарсча "абад олмајан јер", " јашајыш үчүн шәраит олмајан јер") вәнкиндә монахлар сәдәгә илә јашајырлар (јенә орада).

УЧАН - Ирәван ханлығынын Карбибасар маһалында кәнд ады [159]. XX әсрин әввәлләринә аид мәнбәдә Ечмиадзин гәзасында Учан кимидир (133, 251). 1905-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүш, онларын јерини ерменилләр тутмушлар. Илк дәфә 1590-чы илә аид мәнбәдә [169, 89] ады чәкилир. 1728-чи илдән дә мә'лумдур [170, 54]. Кәтирилмә аддыр. Орта әсрләрдә Анадолунун Учан маһалындан кәлмә аиләләрин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Маһал исә еһтимал ки, Чәнуби Азәрбајчандакы Учан шәһәринин (XIII әсрдән мә'лумдур) [129, 155] адындандыр.

УЧАНИС - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында кәнд ады [133, 251]. XVII әсрә аид ерменичә мәнбәдә Аганан кимидир [57]. Ачан орта әсрләрдә Сисјан маһалында бир наһијәнин ады иди. Еһтимал ки, еркән орта әсрләрдә Чәнуби Азәрбајчанын Учан шәһәриндән [129, 155] чыхмыш аиләлрин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр.

УШАГАН - Ирәван ханлығынын Карбибасар маһалында кәнд ады [159]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә Ушакан кимидир (23, 86). Орта әсрләрдә әһалиси гарышыг кәндләрдән иди. V әсрә аид ермәни мәнбәләриндә Ошакан кимидир. Ошакан дағынын адындандыр. Бах: Ошакан.

УШАЧЫГ ЕРМӘНИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады (23, 120). "Инди һеч ким јашамыр" (јенә орада).

УШАЧЫГЛАР - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Зебил наһијәсиндә кәнд ады (169, 330).

УШИ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады (133, 256). 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә Уш кими гејд олунмушдур (23, 88). "Башга ады Кичик кәнд" (јенә орада). Лакин һәмин наһијәдә Уши кәнд ады да чәкилир (23, 89). 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә 1915-1918-чи илләрдә Түркијәдән кәлмә ерменилләр јерләшдирилмишдир. 1922-чи илдә азәрбајчанлыларын аз һиссәси кери гајыдараг јенидән мәскунлашмышса да, сонра сыхышдырылыб чыхарылмышдыр. 1590-чы илә [169, 70] вә XVIII әсрин әввәлләринә аид мәнбәдә дә гејд олунур [150, 368]. Еһтимал ки, кәтирилмә аддыр. Анадо-

луда Албак әјаләтиннн бир кәнди XI әсрә аид ермәннчә мәнбәдә Ашо адлы әһалисиз монастырын вә Асо кәндинин ады чәкилир [110, 110]. Кутаис губернијасында Ушба дағ ады илә (133, 256). Мә'насы мә'лум дејил.

ҮДКҮН - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (Сисјан маһалында) кәнд ады (133, 251). Гәдим түркмәншәли Күн тајфасынын адыны әкс етдирир [бах: Улкүн]. Орта әсрләрдә мөвчуд олмуш Уд (әсли Уди) кәнднин јахынлығында јерләшдијинә көрә "Уди кәнди јахынлығындакы Күн кәнди" мә'насындадыр.

ҮЗӘНКИ МӘЗРӘСИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карпн наһијәсиндә кәнд ады (169, 211).

ҮЗНҮД - 1590-чы илдә Рәван әјаләтннин Ағчагала наһијәсиндә кәнд ады (169, 189). Түрк дилләриндә үзән "мал-гаранын јахшы једији от нөвү" (108, 107) вә ут (от) сөзләриндән ибарәтдир.

ҮЗӘНЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә кәнд ады (23, 47). "Башга ады Ирәмли" (јенә орада). "Әһалиси Шагиабад чамаатындандыр" (јенә орада). Бах: Ирәмли. Түрк дилләриндә үзән "мал-гаранын јахшы једијн от" (108, 107) сөзүндәндир.

ҮЧБУЛАГ МӘЗРӘСИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтннин Ирәван гәзасында кәнд ады [169, 65].

ҮЧДАШ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинии Маку наһијәсиндә кәнд ады (23, 40). Үч гаја мә'насындадыр.

ҮЧКИЛСӘ - Ирәван әјаләтиндә 1441-чи илдән ермәни католикослуғунун јерләшдији монастырын ады. Ермәничә Ечмиадзин. Еранын II әсриндә Әрмәнијәдә Аршаклар сүлаләсиндән Валарш тәрәфиндән салынмыш шәһәрдә 303-чү илә анд христиан килсәси 470-480-чы илләрдә үч күнбәзли гипдә јенидән тнкилмишдир. Она көрә Ермәнистанда јашајан түркләр ичәрисиндә Үч килисә адланмышдыр. Бу ады илк дәфә XV әср мүәллифи Рузбнхан Хунчи чәкмишдир. XVIII әсрин орталарына аид мәнбәдә Ечмнадзин адынын "Ваһид (јеканә) оғул бурада Көјдән дүшмүшдүр" мә'насыны вердији гејд олунур [150, 6]. "Китаби-Дәдә Горгуд"да Гадирверән (26, 77).

ҮЧКИЛСӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә кәнд ады (23, 47).

ҮЧТӘПӘ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында ики дағ ады [133, 255].

ҮЧТӘПӘ - Ирәван ханлығынын Көјчә маһалында кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Үчтәпә адлы тәпәләрин адындандыр.

ҮЧТӘПӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 130). "Башга ады Јухары Әрдәкә" (јенә орада). Бах: Јухары Әрдәкә.

ҮЧТӘПӘ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында дағ ады [133, 255].

ҮЧТӘПӘЛӘР - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында үч дағын ады (133, 255).

ҮЧҮНЧҮ ӘРҺАЧЫ - Ирәван ханлығынын Сүрмәли маһалында кәнд ады [159]. 1919-чу илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. 1728-чи илә анд мәнбәдә јалныз Әр-Һачы кәндинин ады чәкилир [170, 15]. Сонралар бу кәнддән ики нки јени мәнтәгә јарандығына көрә кәнд "Үчүнчү Әр-Һачы" адланмышдыр. Еһтимал ки, Әрһачы шәхс адыдыр.

ФӘЛАКӘТ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә әкәнд ады (23, 100). Орадакы Хараблу кәндләриндән јаранмыш мәнбә адыдыр (јенә орада).

ФӘРРУХ - Ирәван ханлығынын Дәрәчичәк маһалында кәнд ады [159]. 1728-чи илдән мә'лумдур (23, 116). XIX әсрин әввәлләриндән сонра кәнддә ермәниләрин сајы чохалмыш вә азәрбајчанлылар сыхышдырылыб чыхарылмышдыр. Онлар Гарабаға кәләрәк Фәррух (Әскәран р-ну) кәндини јаратмышлар. 1728-чи илә аид мәнбәдә чәкилир [170, 113]. 1886-чы илә аид мә'лумата көрә кәнддә ермәииләр јашајырды (136, 64). XX әсрин әввәлләрннә аид Новобајазид гәзасында мәнбәдә

Фарух кимидир (133, 256). XIX әсрә аид әдәбијјатда Фаруг (136, 64). Еһтимал ки, Фәррух кәндин әсасыны гојмуш шәхс адыдыр.

ФӘРҺАДКАҺА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәчнчәк наһијәсиндә кәнд ады [170, 12].

ФИРӘНК - Ирәван ханлығынын Карбибасар маһалында кәнд ады [159]. 1590-чы илдән мә'лумдур [169, 80]. Даһа сонра 1655-чи илә аид ерменичә мәнбәдә чәкилир [135, 87]. Ермәни мәнбәләриндә Франганос [150, 177 вә 362], 1728-чи илә аид түркчә мәнбәдә Фрәнк кимидир (170, 113). Кәнд орадакы Фрәнк монастырынын адындандыр. Она көрә дә 1724-чү илә аид мә'лумата көрә Сәфәви шаһларынын Ечмиадзин килсәсинә бағышладығы кәндләрдән (Кирашлу, Мугни, Агвнатун, Әштәрәк, Нораһовит, Батринч, Фрәнк) иди. Кәндин ады орта әсрләрдә түркләрин үмумијјәтлә авропалылара вердији фирәнк (Јахын Шәргдә бу сөз Хач јүрүшләриндән сонра јаранмышдыр) сөзүндәндир. XIV әсрдә Италија католик миссионерләри, башда Бортелеми олмагла, Ирәван әјаләтинә кәләрәк католик мәзһәбини јајмыш, 14 кәндә бу мәзһәби гәбул етдирмиш вә Азәрбајчан түркләринин фирәнк адландырдыглары монастыры тикмишдиләр. Лакин ермәни килсәси онлары XVII әсрдә григорјанлашдырмышдыр. Католикләрин мәскунлашдыглары кәндләрдән бири дә Нахчыванын Әлинчә маһалында ерменичә Абаранер, Азәрбајчанда Көј-Фирәнк адланан кәнд иди [159, с. 326, 327]. Италјанларын Исфаһанда XVII әсрин әввәлләриндә фирәнк монастыры тикдикләрини Аракел Тәбризи гејд едир [57, 157].

ФИРАРЧЫГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады (23, 95).

ХАБУЗДАГ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында дағ ады (133, 257).

ХАБУЛ - XVIII әсрин орталарына аид ерменичә мәнбәдә Көјчә маһалында бир кәнд ады [150, 361]. XIX әсрдә Шимали Гафгазда Кубан әјаләтиндә Хабл чај ады илә (133, 257) сәсләшир.

ХАВАНЧИК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [170, 12].

ХАВИЧӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [170, 13].

ХАГИНХУТ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан р-нунда) дағ ады [133, 258]. Еһтимал ки, түрк дилләриндә кагин "чох да бөјүк олмајан чајбасар чәмән" (126, 239) вә хут"дүшәркә", "мөһкәмләндирилмиш јер" сөзләриндән ибарәтдир.

ХАДИМЛИ - Ирәван ханлығынын Дәрәкәнд-Парченис маһалында кәнд ады (159). XX әсрин әввәлләринә аид мә'луматда Сүрмәли гәзасында кәнд кими гејд олунмушдур (133, 238). 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли маһалында "Хадим гышлағы" кими гејд олунур [170, 17]. Еһтимал ки, орадакы Хадимли дағынын адындандыр.

ХАДИМЛИ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында дағ ады [133, 258].

ХАЗАРАБЕРТ - XVIII әсрин орталарында Ирәван әјаләтинин Катак маһалында кәнд ады [150, 362]. "Хәзәргала" адынын ерменичә тәрчүмәсидир. Гәдим түрк мәншәли Хәзәр тајфасынын адыны әкс етдирир. XIX әсрдә Нахчыван гәзасында Хәзәрјурд дағ ады (133, 258) илә мәншәчә ејнидир. Бах: Хәзәр=Јар вә Кәзәрабад.

ХААБ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады [133, 258].

ХАЛАЧЛАР ЈУРДУ - Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында Дәрәләјәз вә Көјчә арасында Верс дағында јајлаг ады (133, 158). Оғузларын Халач (Хәләч) тајфасынын адыны әкс етдирир. Түрк дилләриндә јурд дедикдә һәм дә јајлаг јериндә малдар елин һәр ил ејни әразидә јашадығы вә хырда бујнузлу һејван сахладығы јер нәзәрдә тутулур.

ХАЛИСӘ - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады [159]. 1988-чи илдә әкәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. 1991-чи илдә кәнд ермәничә Норакерт адландырылмышдыр. Әрәбчә һаким синфә вә ја дөвләтә мәхсус торпаг, мүлк мә'насындадыр.

ХАЛИСӘ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133, 259]. Дикәр ады Күнеј=Јурд [20, 234]. XX әсрин әввәлләриндә кәнд дағылмышдыр.

ХАЛИЧӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [170, 6].

ХАЛХАЛ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады [133, 259]. Еранын әввәлләриндә Албанијада Халхал шәһәри ("Албан тарихи", I китаб, 20-чи фәсил), Бабәк вә Оғуз р-нларында Халхал кәнд адлары вә Оғуз р-нунда Халхалгышлаг кәнд ады илә мә'нача ејнидир. Бир фикрә көрә Азәрбајчан дилинин диалектләриндә *халхал*-"мал=гара үчүн һасарланмыш јер" [84, 23] сөзүндәндир.

ХАЛХАЛЫ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады [133].

ХАЛХАЛЫ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында дағ ады (133, 259).

ХАМ - Ирәван ханлығынын Сәрдарабад маһалында кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [159]. Еһтимал ки, гышлаг әсасында јаранмышдыр. Гышлағын ады исә Азәрбајчан дилиндә *хам*, јә'ни, "әкилмәмиш, шумланмамыш јер" сөзүндән ибарәтдир.

ХАМА - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында дағ ады (133, 259).

ХАМАТИАР - XVIII әсрин орталарына аид ермәничә мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк наһијәсиндә бир кәндин ады [150, 159].

ХАНАЗАК - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Корус р-нунда) кәнд ады [133, 260]. 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр (159). Еһтимал ки, әсли Ханасаг.

ХАНАРХАЧ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады (133, 260). XIX әсрин сонларындан мәнбәләрдә кәндин ады чәкилмир. Кәндин ады Хан (шүбһәсиз, Ирәван ханлығынын ханларындан бир нәзәрдә тутулур) вә архач сөзләриндән ибарәтдир.

ХАНВӘЛИ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады (133, 260). XIX әсрин сонларындан мәнбәләрдә кәндин ады чәкилмир. Ханвәли шәхс адындандыр.

ХАНӘВӘНК - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [169, 75]. 1728-чи илә аид мәнбәдә дә чәкилир (23, 89). "Парби кәндинин јахынлығындадыр" (јенә орада). Фарсча хане "ев", "мәскән" (145, 226) вә ванк "килсә сөзләриндәндир

ХАНӘҺМӘД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады [170, 10].

ХАНӘҺМӘД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады [170, 10].

ХАНЫМКӘНДИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә кәнд ады [170, 7]. Мәнбәдә кәндин Думбули тајфасынын мәскунлашмасы нәтичәсиндә јарандығы гејд олунур (јенә орада). "Ханыма (Султанын арвадына) мәхсус кәнд" мә'насындадыр.

ХАНКҮЗАР ГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады (23, 123). "Һеч ким јашамыр" (јенә орада). Азәрбајчан дилиндә хан вә фарсча гозар "кечид" (145, 58) сөзләриндән ибарәтдир.

ХАНЛӘЗИР - Ирәван губернијасынын Зәнкәзур гәзасында кәнд ады (133, 260). XIX әсрин сонларындан мәнбәләрдә кәндин ады чәкилмир. Ханлы кәнд адындан вә фарсча зир "ашағы" сөзүндән ибарәтдир.

ХАНЛЫГ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады. XIX әсрин сонларындан кәндин ады мәнбәләрдә чәкилмир. Дикәр ады "Мусахан маклиси" олмушдур [20, 101]. "Хана мәхсус (әрази, кәнд)" мә'насындадыр.

ХАНУХЛАР - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады (133, 260). Газах гәзасында Ханухлар адлы ики кәндин (133, 260) адлары илә ејни мәншәлидир.

ХАНЧАЛЛЫ - Гарс әјаләтинин Гарс әјаләтиндә (133, 260) инди Амасија р-нунда кәнд ады. Мәнбәдә Ханчарлы кимидир (јенә орада). Икинчи дүнја мүһарибәси илләриндә кәндин әһалисинин бир һиссәси Баллыгаја кәндинә, бир һиссәси исә 1948-50-чи илләрдә Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр [20, 383]. Еһтимал ки, тајфа адыдыр. Бах: Хәнчәрли.

ХАНЧАЛЛЫ - Амасија р-нунда кәнд ады. 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. 1990-чы илдә кәнд ерменичә Зәнкишат адландырылмышдыр. Ханчаллы Хончалы (әсли Гончалы, ја да Хунчалы) адынын даһышыгда тәһрифидир. Хунчалы јә'ни "Хунлара мәнсуб", "Хунларын бир һиссәси" мә'насындадыр ки, бу да гәдим түрк мәншәли һун (хун) тајфасынын адындан јаранмышдыр. Шәрги Анадолуда Гонча (әсли Хунча) Хунус, Ермәнистанда Хунут вә Һүнүт, Азәрбајчанда Хунан адлары илә ејнидир. Еһтимал ки, Хончалы (Гончалы) кәнди Шәрги Анадолуда олан Гонча кәндиндән чыхмыш аиләләрин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Бах: Һүнүд.

ХАНЧЫҒАЗ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады (133, 260). 1940-чы илдә кәнд Көзәлдәрә адландырылмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. 1990-чы илдә кәнд ерменичә Азнавадзор адландырылмышдыр. "Хана мәнсуб кичик мәнтәгә (кәнд)" мә'насындадыр.

ХАРАБА - Ирәван губернијасынын Сандропол гәзасында кәнд ады (133, 261).

ХАРАБА БАЗАР - Ирәван әјаләтинин Сүрмәли гәзасында ашырым ады (133, 261)

ХАРАБА - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [133]. XIX әсрин сонларындан сонра кәндин ады мәнбәләрдә чәкилмир.

ХАРАБА КАРАХТИН - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [133, 261]. XIX әсрин сонларындан сонра кәндин ады мәнбәләрдә чәкилмир. Әсли Хараба Карантин, јә'ни харабалыг јахынлығында сәрһәддә јохлама мәнтәгәси.

ХАРАБА КИЛСӘ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кичик кәнд ады. XX әсрин әввәлләриндә кәнд дағылмышдыр.

ХАРАБА КОЛАНЫ - Ирәван ханлығынын Зәнкибасар маһалында кәнд ады (133, 261). Дикәр ады Шоркәнд. Рәнчбәр дә адланмышдыр. 1948-1949-чу илләрдә кәндин әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. "Харабалыг јахынлығындакы Коланы кәнди" мә'насындадыр. Коланы (бах) тајфасынын мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмыш кәндләрдәндир.

ХАРАБА КОТАНЛЫ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133, 261]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. "Харабалыг јахынлығындакы Котанлы кәнди" мә'насындадыр. Бах: Котанлы.

ХАРАБА МӘЗРӘ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады (133, 261). XIX әсрин сонларындан сонра кәндин ады мәнбәләрдә чәкилмир.

ХАРАБЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады (23, 100).

ХАРАБА САРВАНЛАР - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады (133). 1918-чи илдә кәнддә Түркијәдән кәлмә ерменилер дә јерләшдирилдикдән сонра әһали гарышыг јашамышдыр. XX әсрин 30-чу илләриндә азәрбајчанлылар сыхышдырылыб чыхарылмышдыр [20, 200]. Кәнд ерменичә Нор Тохб адландырылмышдыр. "Харабалыг јахынлығындакы Сарванлар" мә'насындадыр. Кәнкәрләрин Сарванлар тајфасынын мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмыш мәнтәгәләрдәндир. Бах: Сарванлар.

ХАРАБА ПАРЧЕНИК - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады (133, 261).

ХАРАБА ЧАНДАР - Ирəван губернијасынын Александропол гəзасында кəнд ады (133, 261). XIX əсрин сонларындан сонра кəндин ады мəнбəлəрдə чəкилмир. Гəдим түркмəнннəли Чандар тајфасынын [70] адындандыр. Харабалыг јахынлығындакы Чандар (кəнди) мə'насындадыр.

ХАРАМЛЫ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Сүрмəли наһијəсиндə кəнд ады [170, 16]. Монгол дилиндə херем "гала" сөзүндəндир.

ХАРМАНЧЫГ - Ирəван губернијасынын Шəрур-Дəрəлəјəз гəзасында дағ ады (133, 122). Мəнбəдə Карманчыг кимидир (јенə орада). Түрк диллəриндə кəрмəн "гала" сөзүндəндир. "Кичик гала" мə'насындадыр.

ХАРРАТ - Ирəван ханлығынын Ведибасар маһалында кəнд ады (159). Дикəр ады Молла Əјјуб'Евлидир. Кəнд мəншəчə Сəлчуг oғузларынын Евли, јə'ни Ивə (Јивə) тајфасына мəнсуб бир груп аилəнин Арат (тəһрифи Һарат) адлы јердə мəскунлашмасы нəтичəсиндə јаранмышдыр. Һəмин кəнд Молла Əјјуб адлы моллаја бағышландығына көрə һəм дə онун адыны дашымышдыр.

ХАРРАТЛЫ - Ирəван ханлығынын Гарнибасар маһалында кəнд ады [159]. XX əсрин əввəллəринə аид мəнбəдə Ирəван гəзасында Харатлу кимидир (133, 261). 1918-чи илдə кəндин əһалиси говулмушдур (11, 164). 1926-чы илдə ермəнилəр јерлəшмишлəр. 1978-чи илдə кəнд ермəничə Арсваблур адландырылмышдыр. 1728-чи илə аид түркчə мəнбəдə Һаратлыдыр [170, 9]. Əсли Һератлы. Əфганыстандан түрк тајфаларынын һəрəкəти илə Һерат əјалəтинин ады кəтирилмəдир.

ХАРТЛЫГ - Мартуни р-нунда кəнд ады. XX əсрин əввəллəринə аид мəнбəдə Новобајазид гəзасында Хартлуг кимидир (133, 262).1918-чи илдə əһалиси говулдугдан сонра кəнд дағылмышдыр. XIX əсрин орталарында "Хартлаг" адлы јердə гышлаг əсасында јаранмышдыр. "Харт дашы (метал алəти итилəмəк үчүн даш) олан јер" мə'насындадыр.

ХАРТЛЫГ - Ирəван губернијасынын Ирəван гəзасында (инди Веди р-нунда) кəнд ады [133]. 1949-чу илдə əһалиси Азəрбајчана көчүрүлдүкдəн сонра кəнд дағылмышдыр. "Хартдашы олан јер" мə'насындадыр.

ХАСБƏЈ - 1590-чы илдə Рəван əјалəтинин Шəрабхана наһијəсиндə кəнд ады [167, 241]. Кəндин əсасыны гојмуш шəхс (мүлкəдар) адындандыр.

ХАСАНСАН - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Сүрмəли маһалында кəнд ады [170, 17]. Һəсəн (Һасан, Хасан) шəхс адындандыр.

ХАТАБƏЛА - Ирəван губернијасынын Новобајазид гəзасында дағ ады [133, 262]. Монгол дилиндə хат "гаја" (151[a], 29) "а" бирлəшдиричи сəсиндəн вə ачəрбајчанча бала "кичик" сөзлəриндəн ибарəт олуб, "кичик гаја" мə'насындадыр.

ХАТНИБАҒЫ - Јелизаветпол (Кəнчə) губернијасынын Зəнкəзур гəзасында (инди Ермəнистанын Гафан р-нунда) кəнд ады. XIX əсрин орталарында "Хатун бағы" адлы јердə гышлаг əсасында јаранмышдыр. XX əсрин əввəллəриндə кəнд дағылмышдыр.

ХАТУНАРЫГЛЫ - 1590-чы илдə Рəван əјалəтинин Карби наһијəсиндə мəзрə ады [169, 93]. Хатун тəрəфиндəн чəкдирилмиш арх мə'насындадыр.

ХАТУНАРХ - Ирəван ханлығынын Карбибасар маһалында кəнд ады (159). 1728-чи илдəн мə'лумдур (23, 101). XVII əсрин 70-чи иллəриндə Чухур Саад бəјлəрбəји Сəфихан Гарасу чајындан канал чəкдирмишди. Онун арвады исə бу каналдан арх чəкдирмиш вə кəнарында кəнд салдырмышды. Арх Хатунарх адландығына көрə кəнд дə архын ады илə адланмышдыр (116) (Һабелə бах: 150, 227-230). 1728-чи илə аид мəнбəдə "Хатункəнди" кимидир [170, 16]. XVIII əсрдə Шуша јахынлығында Хуршуд бану Натəванын малијə хəрчи илə чəкдирилмиш вə онун ады илə адландырылмыш Хатунарх топоними илə мə'нача ејнидир. Тифлисдəн чəнуб шəргдə орта əсрлəрə аид "Хатун галасы" гала харабалығы вардыр.

ХАТУНАРХ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Гарни наһијəсиндə кəнд ады (23, 101). "Башга ады Ағчагышлагдыр" (јенə орада).

ХАТУНБУЛАҒЫ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Хынзирəк наһијəсиндə кəнд ады (170, 7). "Хатун тəрəфиндəн тə'мир едилмиш (дүзəлдилмиш) булаг" мə'насындадыр.

ХАТУН КАРЈЕРИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә кәнд ады (23, 46). Хатун, әрәбчә гәрјә "кәнд" вә азәрбајчанча јер сөзләриндән ибарәтдир. "Хатун гәрјә јери".

ХАТУНКӘНД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Мәзрә наһијәсиндә кәнд ады (23, 62). "Хатуна мәнсуб кәнд" мә'насындадыр.

ХАТУНКӘНД - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карбн наһијәсиндә кәнд ады (169, 205).

ХАТУНМӘЗРӘСИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә кәнд ады. Хатуна (ханын, бәјин арвадына) мәнсуб әкин јери" мә'насындадыр.

ХАЧ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Көкчә наһијәсиндә кәнд ады [170, 12].

ХАЧАКИЛСӘ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында (инди Артик р-нунда) кәнд ады (133, 263).

ХАЧАПАРАГ - Ирәван ханлығынын Зәнкибасар маһалында кәнд ады [159]. Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады (133, 269). 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә чәкилир (23, 36). 1935-чи илдә кәнд Зәһмәт адландырылмышдыр. 1988-чи илдә кәндин азәрбајчанлы әһалиси говулмушдур. 1728-чи илә аид мәнбәдә Хачәји-парак кимидир (170, 25). Бу мә'лумат көстәрир ки, Хачапараг вә үмумијјәтлә "Хач" компоненти илә башлајан бә'зи топонимләр орта әсрләрдә титул билдирән хачә "саһиб","мүәллим", "һөрмәтли" сөзүндәндир. Хачпараг хачәјә мәхсус параг ("мал-гара сахламаг үчүн һасарланмыш јер") мә'насындадыр.

ХАЧАПАРАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә кәнд ады (23, 47). "Әһалиси Рејһанлу чамаатыдыр" (јенә орада).

ХАЧАТЫ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады [133]. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Јерли тәләффүз (тәһриф) формасы Һәчәти. Орта әсрләрдә Зәнкәзур бөлкәсиндә јашамыш Софулу тајфасынын гышлагларындан (бах: Ачыбач) бири Хачати иди (103, 166). Хачәди адындан тәһрифдир. Азәрбајчан дилиндә хачә вә фарсча деһ "кәнд" сөзләриндән ибарәтдир. Хачәкәнди мә'насындадыр.

ХАЧБУЛАГ - Ирәван ханлығынын Абаран маһалында кәнд ады.1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [159]. 1728-чи илдән мә'лумдур [170, 102]. Кәндин ады "Үстүндә хачшәкилли даш олан будаг" мә'насындадыр. Азәрбајчанын Дашкәсән р-=нунда Хачбулаг јајлаг вә кәнд адлары илә мә'нача ејнидир.

ХАЧВӘНК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады (23, 89).

ХАЧГУШ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады (23, 87). Хачә вә түркчә кош, гош "көчәбә" (Бах: Кош Кутан) сөзләриндән ибарәтдир. Хачәјә мәнсуб көч демәкдир.

ХАЧДАШ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында кәнд ады [133, 263]. Кәнд Хачдаш ашырымынын ады илә адланмышдыр. XIX әсрин орталарында гышлаг әсасында јаранмышдыр. XX әсрин әввәлләриндә дағылмышдыр.

ХАЧДАШ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында дағ ашырымынын ады [133, 263]. Үстүндә хачшәкилли олан дашлары олан дағ мә'насындадыр. адыны әкс етдирир.

ХАЧИК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады (23, 57). Мәнбәдә кәнддә 2 азәрбајчанлы вә 11 ермәни аиләсинин јашадығы гејд олунмушдур (32, 265). Хачә вә азәрбајчан дилиндә кичилдичи -чик шәкилчисиндән ибарәтдир. Хачәчик (Хачәјә мәнсуб кичик мәнтәгә) адынын данышыгда тәләффүзүдүр.

ХАЧЫНХУТ - Гафан р-нунда дағ ады (60, 99).

ХАЧКИЛСӘ - 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 127).

ХАЧКӘРИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [169, 92]. Хачә вә әрәбчә гәрјә "кәнд" сөзләриндән ибарәтдир.

ХАЧКӘДИК - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында ашырым ады [133, 263]. "Хачдашлар олан кәдик" мә'насындадыр.

ХАЧЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карпи наһијәсиндә кәнд ады. Һәмин наһијәдә Јеничә кәндинин нәздиндә мәнтәгә кими көстәрилир [170, 9]. Хачәли (Хачәјә мәнсуб) адындан тәһрифдир.

ХАЧЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады (23, 51). "Кәндин башға ады Чичәкли" (јенә орада).

ХАЧАР - XVIII әсрдә Ирәван әјаәләтинин Көјчә маһалында кәнд ады [150, 360]. Еркән орта әсрләрдә Албанијада Һәчәр тајфа ады илә ејнидир, лакин мә'насы мә'лум дејил.

ХАШЛЫДАҒ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында дағ ады [133, 263]. Әсли Хачлыдағ, јә'ни "Хач дашлары олан дағ".

ХАШТАБАД - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан маһалында) кәнд ады (133, 263). XIX әсрин сонларындан сонра кәндин ады мәнбәләрдә чәкилмир. Әсли Хачты (јә'ни Хачлы) абад. "Хач дашлары олан јердә кәнд" мә'насындадыр.

ХАШХАШ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында дағ ады [133, 263]. Әсли Хачгаш, јә'ни "Хач дашлары олан дағ гашы" мә'насындадыр.

ХЕЈРӘБАД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә әкәнд ады (170, 7). Еһтимал ки, түрк дилләриндә каир "сылдырым", "јарғанлы" (70, 15) вә бәт "сәтһ", "үз" сөзләриндән ибарәтдир.

ХЕЈРИБӘЈЛИ - Ирәван ханлығынын Сәрдарабад маһалында кәнд ады [159]. XX әсрин әввәлләринә аид мәнбәдә Ечмиадзин гәзасында Хејрбеклу кимидир (133, 264). 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1922-чи илдә әһалинин бир һиссәси кери гајытмыш вә ермәниләрлә гарышыг јашамыш, 1948-чи илдә Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. 1967-чи илдә кәнд ермәничә Јерванддашат адландырылмышдыр. Хејри бәјә мәнсуб (кәнд, ел) мә'насындадыр.

ХЕЈРИБӘЈЛИ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Ичеван р-нунда) кәнд ады [133]. 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1935-чи илдә кәнд ермәничә Лјусадзор адландырылмышдыр.

ХЕМУТ - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады (159). 1590-чы илдә Хәмуд кимидир (160, 223)1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [159]. Мә'насы мә'лум дејил.

ХЕРСОР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады (23, 83). Әрәбчә хәрр "чај" вә сур "гала дивар" сөзләриндән ибарәтдир. "Чај кәнары хараба гала дивары" мә'насындадыр.

ХӘДИМГЫШЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә кәнд ады (23, 64). Хадимә (сарај хидмәтчисинә) мәнсуб гышлаг мә'насындадыр.

ХӘДИЧӘЛӘР - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады. 1919-чу илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

ХӘЗӘРЈАР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [170, 31]. Хәзәр тајфасынын адыны әкс етдирир. Бах: Хазараберт.

ХӘЗНӘВАР - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Корус р-нунда) кәнд ады (133, 258). 1918-чи илдә кәнд дағылмышдыр. Мәншәчә күрд кәндидир. 1828-чи илдә кәлмә ермәниләр дә мәскунлашмышдыр [103, 170]. Она көрә дә XIX әсрин 80-чы илләринә аид мә'лумата көрә кәндин әһлиси күрдләрдән вә ермәниләрдән ибарәт иди (103, 170). Јерли тәләффүз формасы Хознавар. Әсли: Кәнзәвар. Әрәб дилиндә *кәнисә*-"атәшпәрәст мә'бәди" (бах: Кәнизәк) вә фарс дилиндә *вар*-"јер", "тәрәф" сөзләриндәндир.

ХӘЗНӘТӘПӘ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында дағ ады [133, 258]. Тәсәррүфат ишләри заманы тәпәдә гәдим гызыл-күмүш әшја вә пул (хәзинә) тапылмасы илә әлагәдар олараг тәпәјә верилмиш аддыр. XIX әсрдә Загатала даирәсиндә Хәзнәтәпә вә Шимали Гафгазда Ставропол губернијасынын Мајкоп даирәсиндә Хәзинәтәпә топонимләри [133] илә мә'нача ејнидир.

ХӘЗНӘУЗ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133, 265]. Мәнбәдә Хизнәуз кимидир (јенә орада). 1918-1919-чу илләрдә кәндин әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Араратс адландырылмышдыр. 1590-чы илә аид түркчә мәнбәдә Рәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә Хәзавоз кәнди гејд олунур [169, 92]. 1621-чи илә аид ермәничә мәнбәдә Хзнавуз кимидир [150, 27]. Һәмин мәнбәдә кәндин Саатлы тајфасындан Гајытмыш бәјә мәнсуб мүлк олмасы көстәрилир (јенә орада) [һабелә бах: 135, 166]. Азәрбајчан дилиндә хәзинә вә түрк дилләриндә ос "дәрә" сөзләриндәндир. Гәдим түркмәншәли Уз тајфасынын (бах: 77) адыны әкс етдирир. Бах: Уз.

ХӘЛӘЧ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады [133, 258]. Јерли тәләффүз формасы Халач. 1918-чи илдә әһалиси говулмушдур. 1922-чи илдә әһалинин бир һиссәси кери гајыдараг јенидән мәскунлашмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. XIX әсрдә Азәрбајчанда вә Ермәнистанда мөвчуд олмуш чохлу Хәләч кәнд адларындан бириндир. Мәншәчә Сәлчуг оғузларынын Халач тајфасынын адыны әкс етдирир (Хәләчләр барәдә бах: 34).

ХӘЛӘЧ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады (170, 4).

ХӘЛИЛКӘНДИ - 1720-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә кәнд ады [170, 7].

ХӘЛИЛКӘНД - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Красносело р-нунда) гышлаг ады. XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг ләғв едилмишдир.

ХӘЛИЛШАЛЫ - Ирәван ханлығынын Саатлы маһалында кәнд ады [159]. XIX әсрин орталарындан сонра ады чәкилмир. "Хәлил тајфасы, нәсли" мә'насындадыр.

ХӘЛИФӘ ГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә гышлаг ады (23, 123). "Һеч ким јашамыр" (јенә орада). XVI әсрдә Азәрбајчан Сәфәвиләр дөвләтиндә шаһ тәрәфиндән ирси тә'јин олунан, әризә вә шикајәтләрә, шәриәт гајдаларына, өлчү вә чәки аләтләринә нәзарәт едән шәхс хәлифә адланырды. Хәлифәләрә шаһ тәрәәфиндән торпаг саһәләри титул верилирди.

ХӘЛИФӘКӘНД - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карби [169, 98] наһијәсиндә кәнд ады. Дикәр ады Бәјгара.

ХӘЛИФӘГУЛУ ГЫШЛАҒЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карби наһијәсинд кәнд ады [169, 211]. 1728-чи илә аид мәнбәдә исә кәнд Хәлфәли кими гејд олунур [170, 53] вә онун Түркмән чамаатындан јарандығы көстәрилир (јенә орада).

ХӘЛФӘЛИ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [133, 259]. Мәншәчә Шаһсевәнләрин 400 алачыгдан ибарәт Сарханлы голунун Хәлфәли тирәсинин адыны әкс етдирир. Орта әсрләрдә Гарабағда јашајан бир малдар ел дә Хәлфәли адланырды. 1728-чи илдән мә'лумдур [170, 18]. Һәмин мәнбәдә Хәлфәли кәнд ады Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә дә чәкилир [170, 24]. Азәрбајчанда бир нечә Хәлфәли кәнд ады илә мәншәчә ејнидир (Дәвәчи р-нундакы Хәлфәләр кәндинин ады исә орадакы "Хәлифә Сејид Әһмәд пири"нин адындандыр).

ХӘМИРКӘСӘН - Ирәван ханлығынын Дәрәкәнд-Парченис маһалында кәнд ады [159]. Әсли Хамуркәсән. XIX әсрин II јарысында Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында Хамуркәсән кими гејд олунмушдур (133, 259). XIX әсрин сонларындан сонра кәндин ады чәкилмир. Монголча хамур-"дағ бурну", "сылдырым гаја" (126, 589) вә түрк дилләриндә *кәзән* "дағ белиндә батыг јер"сөзләриндән ибарәтдир. Бах: Боғазкәсән. XVII әсрдә Шәрги Анадолуда (Алешкерт маһалында) Хамур кәнди варды [150, 117].

ХӘНДАНГУЛУ ГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә гышлаг ады (23, 67). Башга ады Ағотлуғ (јенә орада). Бах: Аготлуг.

ХӘРВАШГЫШЛАҒЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә гышлаг ады [169, 270].

ХӘРӘДҮР - 1728-чи илдә Рәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [170, 15]. Түрк дилләриндә *каир* "сылдырымлы", "јарғанлы" (70, 15) вә тор "јүксәк даг өрүшү", "вадинин јухары һиссәсиндә өрүш јери" сөзләриндән ибарәт адын тәһриф формасыдыр. Бах: Һачыддур.

ХӘНЧӘРЛИ - XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Гарс даирәсиндә (133, 261) инди Амасија р-нунда кәнд ады. XX әсрин 30-чуилләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг кәнд дағылмышдыр. "Китаби Дәдә Горгуд"да (III бој) "Ханчаркид һасары" топоними илә сәсләшир.

ХӘТС - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [170, 15]. Мә'насы мә'лум дејил.

ХӘТИБЧАЈ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карпи наһијәсиндә кичик чај ады [169, 205].

ХИРИК - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ағчагала наһијәсиндә кәнд ады [169, 190]. Мә'насы мә'лум дејил.

ХИЛНА - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады (159). XIX әсрин орталарындан сонра кәндин ады чәкилмир.

ХЫДЫРЛЫ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады (133, 265).

ХЫДЫРЛЫ - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады (159). 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. Говулмуш аиләләр Гарабаға кәлмиш вә Хыдырлы кәндинин (Ағдам р-ну) әсасыны гојмушлар. Хыдырлы нәсил адыдыр.

ХЫЗЫРИЛЈАС МӘЗРӘСИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [169, 72]. "Хызыр Илјас пиринин олдуғу әкин јери" мә'насындадыр. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Гарс даирәсиндә Хыдыр Илјас дағ белинин ады (133, 265) илә ејнидир.

ХЫНЗИРӘК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин наһијәләриндән биринин ады. Наһијә индики Ечмиадзин р-нун әразисинин мүәјјән һиссәсини әһатә едирди. Хунус вә түрк дилләриндә өрәк "тикинти", "истеһкам" (143. I, 2, 1218) сөзләриндән ибарәтдир. Топонимин "Хунус" һиссәси гәдим түрк мәншәли хун (һун етнониминин бир формасы, мәсәлән, Албанијада Хунангала) вә гәдим түрк дилләриндә чәм билдирән "с" шәкилчисиндән, (јахуд јунан мәншәли "ос" адлыг һал шәкилчисиндән) ибарәтдир. Хынзирәк "Хунусөрәк" адынын заман кечдикчә данышыгда тәһрифидир. Наһијә исә гәдим Хынзирәк кәндинин ады илә адланмышдыр.

ХЫНЗИРӘК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә кәнд ады [170, 7].

ХЫНЗЫРӘК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады [170, 164]. Әһалинин һәрәкәти илә Хынзирәкдән кәтирилмә аддыр.

ХЫНС - 1727-чи илдә Нахчыван санчағынын Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады (32, 277). Мәнбәдә кәнддә чәми 2 азәрбајчанлы аиләсинин јашадығы гејд олунур (јенә орада). Хунус адынын тәһрифидир. Кәнд әһалисинин һәрәкәти илә Түркијәнин шәргиндә Хунус әјаләтиндән кәлмиш аиләләрин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр.

ХЫРДА БАНЫШЛАР - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан маһалында) кәнд ады [133]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. "Кичик Банышлар" мә'насындадыр. Топонимин "хырда" сөзүнү Азәрбајчан дилиндә XIX әсрдә кирдә-"ики ил далбадал әкилмәмиш әкин јери", "буғдадан сонра чәлтик әкмәк үчүн истифадә олунан чөл" сөзү дә һесаб етмәк олар.

ХЫРДАТӘПӘКӨЈ - Амасија р-нунда кәнд ады. Башга ады Кичик Тәпәкөј. XIX әсрин орталарында Тәпәкөј кәндиндән јаранмыш мәнтәгәдир. 1950-чи илдә

кәндин әһалиси Азәрбајҹана көчүрүлмүш вә кәнд ләғв едилмишдир. "Кичик Тәпәкөј кәнди" мә'насындадыр. Бах: Бөјүк Тәпәкөј.

ХЫРМАНЛЫ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында тохлуча кәндинә мәхсус гышлаглардан биринин ады (136, 33). Түрк дилләриндә кәрмән "гала" сөзүндән вә -лыг шәкилчисиндән ибарәтдир. Азәрбајҹанда Хырмантәпә (Лачын р-ну Зејвә кәнди), Хырмантәпә (Ағсу р-ну Көвлүч кәнди) адлары илә мә'нача ејнидир.

ХЫШ - Јелизаветпол (Кәнҹә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады [133]. XX әсрин әввәлләриндә кәнд дағылмышдыр. Еркән орта әсрләрдә Албанија кәндләриндәндир. Әсли: Киш. Албанијада Артсак вә Шәки бөлкәләриндә Киш кәндләри варды (Дағлыг Гарабағдакы Киш кәнди инди ермәничә Гиши Параватумб адланыр). Илк христиан килсәси Киш (Гиш) кәндиндә тикилмишдир. Фарс дилләриндә киш-"култ", "зијарәткаһ" сөзүндәндир. Еркән орта әсрләрдә Киш ады илә мә'лум јерләрдә килсәләр тикилирди.

ХОК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады (23, 41).

ХОЛОЗ - XVIII әсрин орталарында Көјчә маһалында бир кәнд адынын ермәничә јазылышы [150, 360].

ХОМИРГЫШЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә гышлаг ады [170, 122]. Монголча *хамур*-"дағ бурну" [126, 589] вә гышлаг сөзләриндәндир. Бах: Хәмиркәсән.

ХОРАКӘДИК - XVIII әсрин орталарында Ирәван әјаләтиндә кәнд ады [150, 355]. Монголча *хурәә* "һасарланмыш јер", "монастыр" [126, 317] сөзүндәндир.

ХОРОСХАРАБА - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады [133, 267]. Дағ орадакы Хоросгала харабалығынын ады илә адланмышдыр. Гәдим түркмәншәли Горос тајфасынын адыны әкс етдирир. Бах: Корус.

ХОРС - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады (23, 59). 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајҹана көчүрүлмүшдүр. Гәдим түркмәншәли (хорос) тајфасынын адыны әкс етдирир. Бах: Корус.

ХОСАБАК - XVIII әсрин орталарында Көјчә маһалында бир кәндин ермәничә јазылышы [150, 360].

ХОСКАШЕН - XVIII әсрин орталарына аид ермәничә мәнбәдә Көјчә маһалында бир кәндин ермәничә јазылышы [150, 360].

ХОСРОВ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында (инди Веди р-нунда) кәнд ады (133, 268). 1949-чу илдә әһалиси Азәрбајҹана көчүрүлдүкдән сонра кәнд ләғв едилмишдир. 1590-чы илә аид түркчә мәнбәдән мә'лумдур [169, 220]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә гејд олунмушдур (170, 89). Еһтимал ки, әһалинин һәрәкәти илә әлагәдар олараг Анадолудан кәтирилмә аддыр. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Әрдаһан даирәсиндә Хосров кәнд вә Хосров чај адлары (133) илә мәншәчә ејнидир.

ХОТ - Ирәван губернијасынын Зәнкәзур гәзасында чәкилир (133, 268). 1468-чи илдә Гапанат вилајәтинин Орот (Урут) наһијәсиндә кәнд ады [134, 168]. Илк дәфә VII әсрдән мә'лумдур ("Албан тарихи" I китаб, 14-чү фәсил). Түрк дилләриндә кут, гут, Монгол дилиндә *хот*-"дүшәркә", "дајаначаг", "һејван үчүн төвлә" [126, 247]. Хут-Забуг. Хотавәнк вә Дағлыг Гарабағда Бичәнәхут топонимләриндәки "хут" сөзү илә ејнидир.

ХОТАНАРХ - Јелизаветпол (Кәнҹә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан р-нунда) кәнд ады [133]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. 1468-чи илә аид мәнбәдә бу бөлкәдә Хотанәк кәндинин ады гејд олунур [134, 168]. XVII әсрин әввәлләринә аид ермәни мәнбәјиндә Корус маһалында Хотан кәндинин ады чәкилир [91, 75]. XVII әср мүәллифи Аракел Тәбризи дә Суникин Боғаз маһалында "Хотанак ки Ачанак адланыр" ифадәсини ишләдир [57]. Топонимин "Хотан" һиссәси "Котан" сөзүнүн фонетик шәклидир. Еһтимал ки, түрк дилләриндә котан, кутан-"јајлагда малдар елин көч салдығы јер", "мал=гара салмаг үчүн төвлә јери" сөзүндән вә арх сөзләриндән ибарәтдир.

рәтдир. Топоним "арх олан (Арх кәнарында) јердә кутан" мә'насындадыр. Азәрбајчанда Котанарх (Ағдаш р-ну) топоними илә мә'нача ејнидир.

ХОЧКИРИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады (23, 89). "Кәндин башга ады Гојлудур" (јенә орада). Түрк дилләриндә Гоч шәхс адындан вә монгол дилиндә гер "јурд" "алачаг" "ев" сөзләриндән ибарәтдир.

ХОЧА ЈАРӘЛИ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133, 266]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Еһтимал ки, шәхс адыдыр.

ХОЧАКӘНД - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ағчагала наһијәсиндә кәнд ады (169, 190).

ХОЧАЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады (23, 122)."Һеч ким јашамыр" (јенә орада).

ХОЧАПАРАЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә кәнд ады [170, 7]. Мәнбәдә кәндин Рејһанлы тајфасына мәхсус олмасы көстәрилир (јенә орада). "Хачәјә мәхсус пара (әкин саһәси), саһә "јер мә'насындадыр.

ХОШКОРОС - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады. Әсли Кош=Корус, јә'ни "Корус кәнди јахынлығында көчәбә" јахуд "Корус елинә мәнсуб кош" .Бах: Корус.

ХОШКОТАН - Јелизаветпол губернијасынын Газах гәзасында, инди Нојемберјан р-нунда кәнд ады (133, 143). 1978-чи илдә кәнд ермәничә Воскеван адландырылмышдыр. Әсли Кош=Кутан. Түрк дилләриндә кош-"көчәбә" вә кутан "төвлә" сөзләриндән ибарәтдир. 1727-чи илдә Дағлыг Гарабағда Хош=Әндам, Хош=тан. Көш=тәк кәнд адлары илә мә'нача ејнидир. Бах: Кош Кутан.

ХОШХӘБӘР - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады (133, 268).. Әсли Кош Көбәр. түрк дилләриндә *кош-*"көчәбә" вә *кәвәр, көбәр-*"дик јер" (бәлкә дә Кәбәр етноними) сөзләриндән ибарәтдир. Бах: Кәбәрлн.

ХОШГӘДӘМ - XVIII әсрин орталарында Ирәван әјаләтиндә кәнд ады [150, 115]. Хош "көчәбә" вә Һәтәм шәхс адындан ибарәтдир.

ХОШЕЈАТАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [170, 64]. Түрк дилләриндә кош-"дүшәркә јери" вә јатаг сөзләриндән ибарәтдир. Бах: Гош.

ХУДААБАД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [170, 20]. Әсли Худуабад.

ХУДАБӘНД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады (23, 103). Худу шәхс адындан вә бәнд (чај үзәриндә бәнд) сөзүндән ибарәтдир.

ХУДАВЕРДИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады (23, 110).

ХУДАЈАРЛУ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан маһалында) кәнд ады [133]. 1917-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Худајарлы еһтимал ки, нәсил адыдыр.

ХУДАКӘНД - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [169, 212]. Худукәнд адындан тәһрифдир.

ХУДУЛУ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады. Дикәр ады Иличаг [169, 269].

ХУЗАР - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абник наһијәсиндә кәнд ады [169, 255].

ХУНУТ - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады [159]. XX әсрин әввәлләриндә Ирәван гәзасында чәкилир (133, 266). 1918-чи илдә әһалиси говулмушду. 1922-чи илдә бир һиссәси кери гајыдараг јениндән мәскунлашмышдыр. XX әсрин 30-чу илләриндә кәнд ләғв едилмишдир. Јерли тәләффүз шәкли (тәһриф формасы) Хыныт. Дикәр ады Гарагојунлу. Хунут топоними еһтимал ки, еранын әввәлләриндә кәлмиш һунларын ады илә бағлыдыр. Еркән орта әсрләрдә Күрүн сол саһилиндә инди харабалығы "Торпаггала" ады илә мә'лум Хунан галасы, Кәдәбәј р-нунда Хунус топонимләри илә мәншәчә ејнидир. Бах: Һунут.

ХУРМА - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады (133, 267). XIX әсрин 80-чы илләринә аид мәнбәдә Хорома кимидир (103, 170). Мәнбәдә кәндин әһалисинин азәрбајчанлылардан ибарәт олмасы көстәрилир. Ики фикир ола биләр. 1. Һурума (әсли Урума) адынын тәһрифидир. Урум "Бизанслы", "Бизансдан кәлмә" мә'насындадыр. Бах: Һәром вә Урмис. Азәрбајчан топонимијасында урум сөзү илк дәфә Низами Кәнчәви тәрәфиндән ишләдилмишдир. Шаир Бәрдәнин "Һәрум" адландығыны јазмышдыр. Бу онунла бағлыдыр ки, V әсрдә јаранмыш Бәрдә шәһәриндә Чәнуби Азәрбајчандан көчүб кәлмиш урумлар (Страбонун Атропатенада гејд етдији енианлар, јә'ни јунанлар) кәлиб мәскунлашмышды. Она көрә дә еркән орта әсрләрдә Бәрдә бөлкәсиндә Јунан адлы шәһәр варды (бу барәдә бах: 79). Түрк дилләриндә урема-"чајсаһили коллуг вә мешә", јахуд фарсча хурәм "тәзә", "јени" (145, 225) сөзләриндән дә ола биләр.

ХУРСКӘНД - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Зар наһијәсиндә кәнд ады [169, 328]. Гәдим түркмәншәли Герус тајфасынын адыны әкс етдирир. Бах: Корус.

ХУСБУД - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) дағ ады [133]. Гәдимдән зијарәткаһ һесаб олунур. Дағын ады гәдим түрк дилләриндә *кас*-"дағын ирәлијә чыхмыш һиссәси" (Азәрбајчан дилиндә дағын гашы) вә *бут*-"дағ голу", "ајрыча јүксәклик" (бах: Кабут) сөзләриндән ибарәтдир. Азәрбајчанда Султанбуд топоними илә сыра тәшкил едир.

ХУРДӘКИР - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Зебил наһијәсиндә кәнд ады [169, 330]. Азәрбајчанча хырда (кичик) вә монголча гер "алачыг јери" јурд "ев" сөзләриндәндир.

ХУРӘШИН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады [170, 164]. Әрәбчә *хур* "кичик чај". "гурумуш чај јатағы" (145, 241) вә фарсча шен, шин "сај" (дәниздә, чајда дајаз јер мә'насында) "гум" (145, 256) сөзләриндәндир. Кәнд орадакы кичик Хурәшин чајынын ады илә адланмышдыр. 1828-чи илдә кәнддә Ирандан кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир (103, 171).

ҺАВИВЧӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады (23, 57). Һәбибә (Һәбиб шәхс адыдыр) мәнсуб кәнд, оба мә 'насындадыр.

ҺАГГА - Талин р-нунда кәнд ады. Орта әсрә аид ермәни дилли мәнбәләрдә Акка кимидир. XIX әсрдә Шимали Гафгазда Тер әјаләтинин Мајкоп даирәсиндә Әгигә дағ ады, Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында Әгики кәнд харабалығы (133) топонимләри илә мәншәчә ејнидир. Мә'насы мә'лум дејил.

ҺАГТЫХЛЫ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Диличан р-нунда) кәнд ады [133]. 1978-чи илдә кәнд Сәмәд Вурғун адландырылмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

ҺАГВЕРДИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады [170, 90].

ҺАЈТАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады (23, 92). "Әһалиси Албатанлы әширәтиндәндир" (јенә орада).

ҺАКСИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады [169, 362]. 1727-чи илә аид мәнбәдә дә чәкилир (23, 150). Һәмин мәнбәдә дејилир ки, бу кәнддә адам јашамыр (32, 237).

ҺАЛЛАВАР - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында , инди Гугар р-нунда кәнд ады (133, 55). 1988-чи илдә кәндин 600 аиләлик әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Орадан ахан чај да Һаллавар адланыр.

ҺАМАМЛЫ - Ичеван р-нунда кәнд ады. XIX әсрин орталарындан кәнддә харичдән кәлмә ермәниләр дә јерләшдикдән сонра әһали гарышыг јашамыш вә азәрбајчанлылар тәдричән чыхышдырылыб чыхарылмышдыр. 1886-чы илдә артыг кәндин әһалиси ермәни иди. 1937-чи илә гәдәр Һамамлы р-нун, 1947-чи илдәнСпитак р-ну мәркәзинин адыдыр. 1937-чи илдә кәнд ермәничә Спитак адландырылмышдыр. Кәндин ады орадакы "Һамамлы" адланан мүаличә әһәмијјәтли исти сулу

минерал булагларла бағлыдыр. Азәрбајчанын Гах р-нундакы Илису кәндиндә "Хавәнә һамам" исти су булағынын ады илә мә'нача ејнидир.

ҺАМАМЛЫ - Ирәван ханлығынын Абаран маһалында кәнд ады (159). IX әсрин әввәлләринә анд Ечмиадзин гәзасында кәндин ады кими гејд олунур (133, 14). 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә "Абарана табе олан Һамамлы кәнди" мә'луматы вардыр (23, 88). 1828-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалисн говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [159]. XVII әсрдән мә'лумдур [150, 366]. 1728-чи илә аид мәнбәјә көрә кәнд һәм дә Дамчылы адланмышдыр [170, 137]. Дамчылы орадакы булағын адыдыр.

ҺАМАМЛЫ - Аштарак р-нунда кәнд ады. Кәнд 1728-чи илдән мә'лумдур [170, 118]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ширакел наһијәснндә кәнд ады кими чәкилир (23, 132). Там ады "Ејвазлы кәндин јахынлығында Һамамлы кәнди". Башга ады Данчылы (23, 132). XIX әсрин әввәлләриндән сонра әһалнси гарышыг иди. 1886-чы илдә кәндин әһалиси ермәниләрдән иди вә азәрбајчанлылардан ибарәт иди. 1918-чи илдә азәрбајчанлы әһалиси говулмушдур. 1922-чи илдән сонра әһалинин бир һиссәси кери гајытмышдыр. 1948-чи илләрдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүш вә кәнд ләғв едилмишдир (20, 109).

ҺАНД - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады [159]. 1949-чу илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. Еркән орта әсрләрдә Албанијада Һанду кәндинин ("h" әлавә олунмадыр) ады илә мә'нача ејнидир. Анд топониминин фонетик формасыдыр. Бах: Анди.

ҺАНД - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанда Снсјан р-нунда) кәнд ады (133, 56). Әсли Анд. Илк дәфә "Албан тарихи"ндә чәкилмишдир. Бах Анди.

ҺАРАМЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһнјәсиндә кәнд ады (23, 63).

ҺАРАМЛЫ-ШӘТЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады (23, 51). Бах: Гаранча Шәтли кәнди.

ҺАРАТЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады (23, 49). Еһтимал кн, Әфганыстанда Һерат әјаләтиндән түрк тајфаларынын шәргдән һәрәкәти илә кәтирилмә аддыр. Мәнбәдә "әһалиси Дакулиләрдән олан Һаратлы кәнди" мә'луматы вардыр (јенә орада).

ҺАРМАЗИҺАЛ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады [133]. Еһтнмал ки, Зәрдүшт дининдә һөрмүз хејр аллаһы адынын тәһрифидир. Күрчүстанда гәдим Армази шәһәринин ады илә сәсләшир. Бах: Арамази.

ҺАСАР - Ирәван әјаләтинин Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133, 21]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Әрәбчә һесар сөзүндән ибарәт олмагла "галача", "тсиклопик тикинти" мә'насындадыр. "Китабн-Дәдә Горгуд" епосунда чәкилән "Аг һасар гәләси" (27, 118) топоними көстәрир ки, бу сөз Азәрбајчан дилнндә XI-XII әсрләрдә ишләнирди.

ҺАСАРЛЫГ - 1728-чн илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады (23, 93).

ҺАТӘМКӘНД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 132). Орадакы Көјәрчин кәндиндән јаранмыш оба адыдыр (јенә орада).

ҺАХЫЛЫ - Јелизаветпол губернијасынын Зәнкәзур гәзасында кәнд ады [133]. 1948-1951-чи илләрдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд дағылмышдыр. Әсли: Әхилу. XIX әсрдә Шәрур-Дәрәләјәз маһалында Ахилу, Борчалы гәзасында Ахнлу=Ләләли вә Ахилу Маһмудлу кәнд адлары [133] илә мә'нача ејнидир. Әрәбчә *әхи* "гардаш" сөзүндән ибарәт олмагла орта әсрләрдә суфи чәрәјанына мәнсуб адамлара верилән аддыр. Бах: Ағабаш.

ҺАЧАВӘНК - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [169, 84].

ҺАХЫС - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында, инди Веди р-нунда кәнд ады (133, 23). 1590-чы илә аид түркчә мәнбәдә кәндин ады "Һекс" кимидир [169, 222]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Хынзнрәк наһијәсиндә Һахс кимдир (23, 47).

1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ерманнләр јерләшдирилмишдир. 1922-чи илдә әһалинин бир һиссәси кери гајытмыш вә ермәниләрлә гарышыг јашамышдыр. 1945-чи илдә кәнд ерманичә Тсорап адландырылмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәдә кәндин ады "Һекис" кимидир [170, 89]. Еһтимал ки, түрк дилләриндә *һахыс, һахыш* "дәстә", "алај", "јығын" (Азәрбајҹан дилиндә јаллынын бир нөвү олан "һахышда" ојунун адында олдуғу кими") сөзүндәндир. 1593-чү илә аид мәнбәдә Кәнҹә вилајәтиндә Аһнштабад (әсли Аһиштаабад) санҹағынын ады гејд олунур [167, 207]. Бах: Ахис.

ҺАХИС - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады (133, 23).

ҺАЧАБАҒ - Ирәван ханлығынын Карбибасар маһалында кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Әсли Һачыбағ-"Һачыја (ја шәхс ады, ја да дини титулдур) мәхсус бағ" мә'насындадыр.

ҺАЧАСУ - Јелизаветпол (Кәнҹә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Ичеван р-нунда) кәнд ады [133]. 1945-чи илдә кәнд ермәничә Ағачур адландырылмышдыр.

ҺАЧАКИЛСӘ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында, инди Артик р-нунда кәнд ады (133, 263). 1935-чи илдә кәнд ермәничә Пафос адландырылмышдыр. Әсли Хачакилсә "Хачдаш олан јердә килсә" мә'насындадыр.

ҺАЧЫАББАС - Ирәван ханлығынын Сүрмәли маһалында кәнд ады [159]. 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. "Һачы Аббас гышлағы" сөзүнүн гысалдылмыш формасыдыр [170].

ҺАЧЫ АМАН - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында гышлаг ады (133, 54).

ҺАЧЫ БАБА - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

ҺАЧЫ БАҒЫР - Ирәван ханлығынын Абаран маһалында кәнд ады [159]. XIX әсрин 70-чи илләриндә кәнддә ермәниләр јерләшмиш вә азәрбајҹанлылары сыхышдырыб чыхармышлар. 1886-чы илдә кәндин әһалиси ермәни иди. XX әсрин әввәлләриндә кәнд дағылмышдыр.

ҺАЧЫ БАЈРАМ - Ирәван ханлығынын Сәрдарабад маһалында кәнд ады [159]. 1728-чи илдән мә'лумдур [170, 38]. Мәнбәдә кәндин һәм дә Гарагышлаг адланмасы көстәрилир [170, 38]. 1918-1919-чу илләрдә ермәниләр дә јерләшдирилмишдир. 1935-чи илдә кәнд Бахчалар, 1968-чи илдә ермәничә Багаран адландырылмышдыр. 1728-чи илә аид мә'лумата көрә Ағчагала вә Чајырбәјли кәндләринин гышлаг јери иди [170, 4]. Гышлаг һачы Бајрам адлы шәхсә мәнсуб олдуғуна көрә онун ады илә адланмышдыр.

ҺАЧЫ БАЈРАМ ГЫШЛАҒЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ирәван гәзасында кәнд ады [169, 63].

ҺАЧЫБАЈРАМЛЫ - Октемберјан р-нунда кәнд ады. 1918-чи илдә кәндә ермәниләр дә јерләшдикдән сонра әһали гарышыг јашамышдыр. 1935-чи илдә кәнд Бахчалар адландырылмышдыр. 1949-чу илдә кәндин азәрбајҹанлы әһалиси Азәрбајҹана көчүрүлмүшдүр. 1968-чи илдә кәнд Багаран адландырылмышдыр.

ҺАЧЫБӘЈЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә кәнд ады (170, 7).

ҺАЧЫ ГАРА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [170, 53].

ҺАЧЫ ГАРА - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында, инди Гугар р-нунда кәнд ады (133, 54). 1828-1832-чи илләрдә кәндә ермәниләр дә јерләшмиш вә әһали гарышыг јашамышдыр. Сонра азәрбајҹанлылар тәдриҹән сыхышдырылыб чыхарылмышдыр. 1886-чы илдә кәнддә анҹаг ермәниләр јашајырды. 1935-чи илдә кәнд ермәничә Һајкешат, 1940-чы илдә Спитак, 1946-чы илдә Маркарашен, 1957-чи илдә Лерпапат адландырылмышдыр. Һачы Гара кәндин әсасыны гојмуш шәхсин адыдыр.

ҺАЧЫДУР - Туманјан р-нунда кәнд ады. 1919-чу илдә кәндин әһалиси говулмуш вә кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1935-чи илдә кәнд ермәничә

Тсахкашен адландырылмышдыр. Кәндин ады Һачы шәхс адындан вә гәдим түрк дилләриндә тәр-"јүксәк дағ әрүшү" [Бу сөз барәдә бах: 79, 476] сөзүндән ибарәтдир.

ҺАЧЫГАРАЛЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [169, 83].

ҺАЧЫ ӘМИН ГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә гышлаг ады (23, 67). "Башга ады Ашағы Күрәкли" (јенә орада). Бах: Ашағы Күрәкли.

ҺАЧЫ ГУРБАН ДӘРӘСИ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында Бөјүк Мәзрә кәндинин малдарларына мәхсус јурд јериннн ады (136, 34).

ҺАЧЫ ИЛЈАС - Ирәван ханлығынын Зәнкибасар маһалында кәнд ады (159). XX әсрин әввәлләринә аид мә'луматда Ирәван гәзасында Һачы Илјаз кимидир (133, 54). 1728-чи илә аид мәнбәдә Гырхбулаг наһијәсиндә чәкилир (23, 36). Дикәр ады Инәкли. Кәнд 1590-чы илдән мә'лумдур [169, 37]. 1949-чу илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүш вә јеринә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1978-чи илдә кәнд ермәничә Даракерт адландырылмышдыр. Кәнд орадакы "Һачы Илјас пири"нин ады илә адланмышдыр.

ҺАЧЫКӘНД - Гугар р-нунда кәнд ады. 1918-1919-чу илләрдә кәндин әһалиси говулмуш вә кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1935-чи илдә кәнд Дебед адландырылмышдыр.

ҺАЧЫКӘНД - Јехегнадзор р-нунда кәнд ады. 1918-1919-чу илләрдә кәндин әһалиси говулмуш вә кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1935-чи илдә кәнд ермәничә Шатик адландырылмышдыр.

ҺАЧЫЛАР - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133, 55]. 1590-чы илдән мә'лумдур [169, 83]. 1919-чу илдә кәндин әһалиси говулмуш вә кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1935-чи илдә кәнд ермәничә Мргастан адландырылмышдыр.

ҺАЧЫЛАР - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абник наһијәсиндә мәзрә ады [169, 257].

ҺАЧЫЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван губернијасынын Карби наһијәсиндә кәнд ады [170, 58]. Гарагојунлуларын һачылу тајфасынын (34, 158) адындандыр.

ҺАЧЫЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 132). Дикәр ады Овала (јенә орада).

ҺАЧЫ МИРЗӘ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133]. 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. Дикәр ады Пирли вә Һачы Ләлә. Кәндин әсасыны гојмуш Һачы Мирзә шәхс адыдыр.

ҺАЧЫ МӘЧНУН - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында дағ ады (133, 54).

ҺАЧЫ МУХАН - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында, инди Камо р-нунда кәнд ады (133, 54). 1918-чи илин әввәлләриндә кәндин әһалисинин бир һиссәси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. XX әсрин 30-чу илләриндә азәрбајчанлылар сыхышдырылыб чыхарылмышдыр. 1935-чи илдә кәнд Муған, 1978-чи илдә ермәничә Тсовагард адландырылмышдыр. Кәндин әсасыны гојмуш Һачы Муған шәхс адыдыр.

ҺАЧЫ МУМУХАН - Ирәван ханлығынын Көјчә маһалында кәнд ады [159]. 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Һачы Мумухан кәндин әсасыны гојмуш шәхс адыдыр.

ҺАЧЫ НАЗГУЛУ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады. XIX әсрин 70-чи илләриндә кәндин әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1886-чы илдә кәндин әһалиси ермәни иди. XX әсрин әввәлләриндә кәнд дағылмышдыр.

ҺАЧЫ НӘЗӘРГУЛУ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында, инди Ахурјан р-нунда кәнд ады (133, 54). XIX әсрин 70-чи илләриндә кәндин әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. (6, 185). 1935-чи илдә кәнд Камо адландырылмышдыр. Һачы Нәзәр кәндин әсасыны гојмуш шәхс адыдыр. 1728-

чи илә аид мәнбәдә кәндин ады Һачы Нәзәргулу кимидир [170, 147]. Һәмин мәнбәјә көрә кәнд һәм дә Сулфат адланырды [170, 147].

ҺАЧЫ ХӘЛИЛ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [133, 55]. 1850-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Тсахковит адландырылмышдыр. Еһтимал ки, кәтирилмә аддыр вә Гарс әјаләтиндә Һачы Хәлил дағынын [133] адындандыр. Дағ исә орадакы "Һачы Хәлил" пиринин ады илә адландырылмышдыр.

ҺАШТӘРӘК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 134). Әввәлинә данышыгда "х" сәсинин "h" сәси илә әлавә олунмасы илә Хаштәрәк адынын фонетик формасыдыр. Бах: Әштәрәк.

ҺАЧУФ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 126).

ҺЕЈВАЛЫ - XVIII әсрдә Ирәван әјаләтинин Көјчә маһалында кәнд ады [150, 360]. Ермәничә мәнбәдә Кеавалу кимидир (јенә орада). Еһтимал ки, әһалинин һәрәкәти илә әлагәдар олараг Анадолудан кәтирилмә аддыр. 1308-чи илә аид мәнбәдә Анадолуда Һејвә галасынын ады чәкилир [160, 55].

ҺЕЈДӘРБӘЈ - Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында Чалалоғлу маһалында (инди Ермәнистанын Гукасјан р-нунда) кәнд ады (133, 8). XIX әсрин 70-чи илләриндә кәндин әһалиси говулмуш вә кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1940-чы илдә кәнд Свердлов адландырылмышдыр. Кәнд орадакы Һејдәрбәј дағынын ады илә адланмышдыр.

ҺЕЈДӘРБӘЈ - Борчалы гәзасында (инди Ермәнистанда) дағ ады [133, 8]. Данышыгда әввәлинә "h" сәси әлавә олунмуш *ајдар* "кәкил", "башын ортасында (тәпәсиндә) түк топасы" сөзүндәндир. Гәдим түркләрдә оғлан ушагларынын башыны гырхдыгда тәпәсиндә ајдар "кәкил" сахланмасы адәти пис руһлара гаршы тәдбир кими сәчијјәләндирилирди; аиләдә 6-7 гыздан, јахуд бир нечә оғлан ушағынын өлмәсиндән сонра доғулмуш оғлан ушағын бир гулағына сырға кечирирдиләр ки, бу да "ајдар" адланырды. Ајдарлы вә сырғалы оғлана 7 јашына гәдәр гыз палтары кејдирирдиләр. Белә инамварды ки, пис руһ ајдара вә сырғаја көрә оғлан ушағыны гыз һесаб едәрәк она тохунмајачагдыр. Бу "Ајдар" адәти Дон казахларында инди дә галмышдыр. Демәли Һејдәрбәј дағ ады *бәки* (јә'ни тәләсн, бах: Баку-көл) ајдар (бурада еһтимал ки, топа ағач) олан мә'насындадыр. Азәрбајчан адәтән дағларын зирвәләриндәки ајдар мүгәддәс пир һесаб олунурду. Чәнуби Азәрбајчанда Һејдәрбаба дағынын ады (Мәммәдһүсејн Шәһријарын "Һејдәрбабаја салам" поемасында) да *ајдар* "кәкил" сөзүндәндир. Газахыстанда Ајдарлы тәпәси барәдә бах: 108, 118. Һејдәрбәк оронимн илә Газах вә Кәдәбәј р-нларындакы Кәкилдағ вә Шамахы р-нунда Кәкилноһур топонимләри мәнача ејнидир. Орта Асијада Гызылгум сәһрасында бир гамышлы шоран Ајдар адланыр (126, 41).

ҺЕЈДӘРЛИ - Гугар р-нунда кәнд ады. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Нәсил адындандыр.

ҺЕКДЕМИН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [170, 52].

ҺЕЛЛАР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады (23, 82). "Шаһиб кәндинин јахынлығында јерләшир" (јенә орада). Елләр адындан тәһрифдир. Бах: Елләр.

ҺЕРАНИС - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады [159]. Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында да чәкилир (133, 92). 1921-1922-чи илләрдә кәндин әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. Әввәлинә "h" сәси әлавә олунмасы илә Еранос адындан ибарәтдир. 1728-чи илә аид мәнбәдә кәндин ады Һеранос кимидир [170, 88]. Еранос исә гәдим түркмәншәли Аран тајфа адынын фонетик формасыдыр. Бах: Еранос вә Һранс.

ҺЕРАРУС - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады [169, 225].

ҺЕРИК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 124). Әввәлинә данышыгда "һ" сәсинин артырылмасы илә түрк дилләриндә ерик "кәлиш јери", "дајаначаг" (93, 177) сөзүндәндир. Азәрбајчанда Арыгдаш (Кәдәбәј р-ну) кәнд ады илә мәнача ејнидир.

ҺЕРҺЕР - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады [133]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Дәрәләјәз наһијәсиндә Һәрһәр кимидир (23, 59). 1832-чи илдә кәнддә кәлмә ермәниләр дә јерләшмишләр. Бундан сонра кәндин әһалиси гарышыг јашамышдыр. 1918-чи илдә кәндин азәрбајчанлы әһалиси говулмушдур. 1922-чи илдә әһали гајыдараг јенидән мәскунлашмышдыр. Әһалинин бир гисми 1949-чу илдә Азәрбајчана көчүрүлмүш, галаны исә 1988-чи илдә говулмушдур. 1728-чи илә аид мәнбәдә Һәрһәр кимидир [170, 15]. Гаргар етнонимининин тәһрифидир. Бах: Кәркәр.

ҺЕШИН - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады (133, 61). Әсли Кешин (јенә орада). 1727-чи илә аид мәнбәдә Һешин кәндиндә 3 азәрбајчанлы аиләсинин јашадығы гејд олунур (32, 261). 1948-1949-чу илләрдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд ләғв едилмишдир. Азәрбајчангда Кешан (Шуша гәзасы) кәнд ады (133, 61) илә сәсләшир. Мә'насы мә'лум дејил.

ҺӘБИЛКӘНД - Ирәван ханлығынын Зәнкибасар маһалында кәнд ады. Дикәр ады [20, 258]. 1946-чы илдә кәнд Калинин адландырылмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

ҺӘВИЧ - 1727-чи илдә Нахчыван санчағынын Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады (32, 260). Кәнддә 2 азәрбајчанлы вә 4 ермәни аиләси јашајырды (јенә орада).

ҺӘЛИМХАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә кәнд ады [170, 17].

ҺӘМЗӘ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Зебил наһијәсиндә кәнд ады [169, 330]. Кәндин әсасыны гојмуш шәхс (мүлкәдар) адындандыр.

ҺӘМЗӘКӘНД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады (23, 107). "Кәндин башга ады Молла Губад" (јенә орада).

ҺӘМЗӘКОЛ - Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады [180, 104].

ҺӘМЗӘКӨЛ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк наһијәсиндә кәнд ады (23, 117).

ҺӘМЗӘ ЧАМАЛӘДДИН КӘНДИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады (23, 120).

ҺӘМЗӘЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады (170, 13).

ҺӘМЗӘЧИМӘН - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында, индиГугар р-нунда кәнд ады (133, 56). 1590-чы илә аид мәнбәдә "Һәмзә чәмәни кими" јајлаг адыдыр [169, 334]. 1878-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә харичдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир (6, 185). 1978-чи илдә кәнд ермәничә Марковит адландырылмышдыр. XVI әсрдән әһалиси Азәрбајчан түркләриндән ибарәт кәнд кими мә'лумдур [101, 47]. XVII әсрдә һәм дә Ирәван әјаләтиндә наһијә ады иди [57, 71]. Һәмзә (мүлкәдар) шәхс адындан вә чәмән (отлаг) сөзүндән ибарәтдир. Мараглыдыр ки, Ермәнистанда бир сыра топонимләрдә "чимән" сөзү "Китаби Дәдә Горгуд" епосунда "чимән" формасыны сахламышдыр: "Јапаглы көкчә чимән күзә (јә'ни пајыза- Г.Г.) галмаз".

ҺӘНӘКТАЛА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады (23, 120).

ҺӘРӘМДӘРӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 183). "Тәкнәли кәндинин јахынлығында јерләшир" (јенә орада).

ҺӘРӘМДӘЛИРМАНЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 126). "Башга ады Диван Шаһкәрим" (јенә орада).

ҺӘРОМ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [133, 267]. Һәлә орта әсрләрдә әһалиси гарышыг кәндләрдән иди. Данышыгда әввәлинә "һ" сәсинин әлавә олунмасы илә Урум адынын ермәничә тәләффүзүдүр. Гәдим ермәни дилиндә Рома (Рум) "Һром" адланырды. Азәрбајчанлылар исә Урум де-

мишләр. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Кагызман даирәсиндә Һорумдағ ады [133] илә мә'нача ејнидир. Урум дедикдә "Бизанслы" (јә'ни Румлу), Јунан провослов килсәсинә мәнсуб адамлара верилән аддыр. Ширакда Бизансдан кәлмә ермәни монахлары тәрәфиндән Һоромос монастыры тикилмиш вә кәнд салынмышдыр (142, 63). Аракел Тәбризи (XVII әср) Ҹәнуби Азәрбајҹанда Тарумда Һоромабад кәндинин адыны чәкир [57, 153]. 1588-ҹи илә аид мәнбәдә Гарабағда Хачын санҹағында бир малдар елин Инчә-Урумлу адландығы гејд олунур [167, 216]. (Дағлыг Гарабағда Хроморт кәндинин әсл ады Һором-јурт-дур). Бах: Урмис, Һәром, Һорум вә Хурма.

ҺӘРКӘС - 1728-ҹи илдә Ирәван әјаләтининн Абаран наһијәсиндә Молла Гасым кәндинә мәхсус мәзрәнин ады (23, 110). Әркәз адынын данышыгда тәһриф формасыдыр. Бах: Әркәз.

ҺӘРКӘС ЗАРЗЕБИЛ - 1728-ҹи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады (23, 121).

ҺӘРҺӘР - 1727-ҹи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады (32, 309).Мәнбәдә кәнддә ҹәми 3 азәрбајҹанлы аиләсинин јашадығы гејд олунур (јенә орада). Гаргар адынын тәһрифидир. Бах: Һерһер.

ҺӘСӘНАБАД - Ирәван хаилығынын Сүрмәли маһалында кәнд ады [159]. XIX әсрин орталарындан сонра мәнбәләрдә ады чәкилмир.

ҺӘСӘНАҒА - Ирәван ханлығынын Зәнкибасар маһалында кәнд ады. 1828-1832-ҹи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Шәхс адындандыр.

ҺӘСӘНАВАР - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карби гәзасында кәнд ады. Дикәр ады Паласлы [169, 58]. Өлү кәнддир.

ҺӘСӘНБӘЈ ГЫШЛАҒЫ - 1728-ҹи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә гышлаг ады (23, 68).

ҺӘСӘНБИЧӘН - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады [133]. "Һәсәнин бичәнәк јери" мә'насындадыр.

ҺӘСӘНБУЛАГ - XVIII әсрин орталарында Ирәван әјаләтинин ермәничә Гегаркуни адландырылан маһалында кәнд ады [150, 361]. Мәнбәдә ермәничә јазылыш формасы "Хасанбулаг" кимидир.

ҺӘСӘНВИРАН - 1728-ҹи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады (23, 84). Һәсән адлы шәхсә мәхсус "виранә (хараба)" адланан јер, торпаг мә'насындадыр.

ҺӘСӘНБӘЈ ГЫШЛАҒЫ - 1728-ҹи илдә Ирәван әјаләтинин Иглыр наһијәсиндә кәнд ады [170, 19].

ҺӘСӘНГАЛА - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады (159). 1828-1832-ҹи илләрдә кәндин әһалиси говулмуш вә хариҹдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир [159]. 1955-ҹи илдә кәнд ермәничә Шатик адландырылмышдыр. Кәтирилмә аддыр. Һәсәнгала Шәрги Анадолуда, Араз чајынын јухары ахыны саһилиндә Басин әјаләтиндә еркән орта әсрләрә аид Валаршакерт галасынын [142, 60] сонракы адыдыр.

ҺӘСӘНКӘНД - 1728-ҹи илдә Ирәван әјаләтинин Мәзрә наһијәсиндә кәнд ады (23, 62).

ҺӘСӘНКӘНДИ - XVI әсрдә Ирәван әјаләтинин Көјчә маһалында кәнд ады [135, 87].

ҺӘСӘНЛИ - Ирәван ханлығынын Зәнкибасар маһалында кәнд ады. Дикәр ады Мирзә Һүсејн [20, 259]. 1948-1951-ҹи илләрдә кәндин әһалиси Азәрбајҹана көчүрүлмүш, лакин бир һиссәси кери гајыдараг Рәнҹбәр кәндиндә јерләшмишдир. 1728-ҹи илә аид мәнбәдә кәндин ады Нәрһәсәнлу кимидир [170, 15].

ҺӘСӘНХАН - Ирәван ханлығынын Сүрмәли маһалында кәнд ады [159]. 1919-ҹу илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Шәхс адындандыр.

ҺӘСӘНҸАН - Ирәван ханлығынын Дәрәкәнд-Парченис маһалында кәнд ады (159). 1590-чы илдән мә'лумдур [169, 196]. XIX әсрин орталарындан сонра мәнбәләрдә ады чәкилмир. Шәхс адындандыр.

ҺӘСӘНЧАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә кәнд ады (23, 64). Һәсәнчан шәхс адындандыр.

ҺӘТУГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады [170, 90]. Гәдим түрк дилләриндә утуг-"отлаг" [126, 584] сөзүнләндир.

ҺӘШИМГЫШЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә гышлаг ады (23, 123). "Һеч ким јашамыр" (јенә орада).

ҺИНАЛДАҒ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады [133]. Дикәр ады Гонгурдағ. XIX әсрдә Азәрбајчанда Јелизаветпол (вә Ејналтахта, әсли Иналтахта) вә Чаваншир гәзасында Һиналдағ адлары илә мә'нача ејнидир. Әсли Иналдағ. XIX әсрдә Шимали Гафгазда Тер - әјаләтинин Налчик даирәсиндә Иналдағ вә Иналкөл [133] адлары да бу сыраја аиддир. Түрк дилләриндә инал-титул билдирән сөз олмагла султан, хан сөзләринин синонимидир. Гонгурдаг исә гәдим түрк дилләриндә гонгур "гонур" вә даг сөзләриндән ибарәтдир.

ҺОРАДИЗ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады [133]. 1727-чи илә анд мәнбәдә Һорадүз кимидир (32, 322). 1968-чи илдә кәнд Орадиз адландырылмышдыр. Әсли Орадүз. Данышыгда әввәлинә "һ" сәсинин әлавәси илә түрк дилләриндә ора-"чөкәнлик" [126, 415] вә дүз (дүзән) сөзләриндән ибарәтдир. Һорадиз топониминин гара-"бөјүк" вә дүз сөзләриндән ибарәт олмасы һаггында фикир (С.Хәләфов. Һорадиз топоними һаггында мүлаһизә. Азәрбајчан ономастикасы проблемләринә һәср олунмуш III елми-нәзәри конфрансын материаллары, Бакы, 1990, с. 131) сәһвдир.

ҺОРБАДАҒ - Ирәван ханлығынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады [159]. 1727-чи илә аид мәнбәдә Һуревадик (монголча *гурбә* "үч" вә азәрбајчанча *дик* "зирвә", "јүксәклик" сөзләриндән) кимидир (32, 287). Мәнбәдә кәнддә 6 ермәни аиләсинин јашадығы көстәрилир (јенә орада). 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1922-чи илдә әһалинини бир һиссәси кери гајытмыш вә ермәниләрлә гарышыг јашамаға башламышдыр. 1988-чи илдә азәрбајчанлылар говулмушдур. Монголча гүрбә "үч" сөзүндән олманла " Үч (тәпәли) дағ" мә'насындадыр.

ҺОРЕКДУЗ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады [170, 160]. Мәнбәдә дејилир ки, кәнддә адам јашамыр (32, 253). Данышыгда әввәлинә "һ" сәсинин Түрк дилләриндә *өрек* "тала" вә дүз *(дүзән)* сөзләриндәндир. Низами Кәнчәвинин "Хосров вә Ширин" поемасында Инһираг (катибләрин сәһви үзүндән Кәпәз јахынлығында әл-һәрәкдән тәһриф). Зәкәријјә Гәзвининдә (XIII әср) Кәнчәнин бир мәнзиллијиндә Һәрәк галасы, Киракос Гандзакетсидә (XIV әср) Һәрәк, Әбдүррәшид Бакувидә (XV әср) Һәрәк дағ вә с. (бах: 78, 79) топонимләри илә мә'нача ејнидир.

ҺОРЕТ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [23, 77]. "Кәндин башга ады Кәрәбурундур" (јенә орада). Бах: Кәрәбурун.

ҺОРУМ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 129). Данышыгда әввәлинә "һ" сәсинин әлавәсилә. Урум (рум, јунан) адындан тәһриф. Низами Кәнчәвинин "Искәндәрнамә" поемасында Бәрдәнин гәдим ады кими гејд етдији Һәрум ады илә (бах: 79) мә'нача ејнидир. Бах: Һәром.

ҺОРС - Јелизаветпол (Кәнчә) Губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Меғри р-нунда) кәнд ады (133). 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Јерли тәләффүз формасы Горс. Корус адынын тәһрифидир. Гәдим түрк мәншәли Герус гајфасынын адыны әкс етдирир. Бах: Корус.

ҺОРТУГ - Ирәван ханлығынын Дәрәләјәз маһалында кәнд ады [159]. 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [159]. Уруттуг (уәтлуг) адындан тәһрифдир. Әввәлинә данышыгда "һ" сәсинин әлавә олунмасы илә гәдим түрк дилләриндә *урут* "гуру" (јајда битки өртүјү гурулмуш мә'насында), "јанмыш (күнүн тә'сири илә)" (93, 616) сөзүндән вә *-туг* (луг) шәкилчисиндән ибарәтдир.

ҺОРТУН - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133, 66]. Јухары Чанахчы да адланмышдыр [20, 236]. 1949-чу илдә әһалиси Азәрбајчана

көчүрүлдүкдән сонра кәнд ләғв едилмишдир. Данышыгда әввәлинә “һ” сәсинин әлавә олунмасы илә түрк дилләриндә ор “гала сәдди” (147, I, 467) вә тон “тәпә” (126, 557) сөзләриндән ибарәтдир.

ҺОСДУН - Ирәван ханлығынын Дәрәләјәз маһалында кәнд ады [159]. 1918-чи илдә кәнддә ерманиләр дә јерләшмишдир. XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг кәнд дағылмышдыр. Данышыгда әввәлинә”һ” сәсинин әлавә олунмасы илә түрк дилләриндә *өстән, өстән* “чајдан чәкилмиш суварма каналы”, “арх”, “кичик чај” (147, I, 554) сөзүндәндир.

ҺӨРҮСЛҮ ДВИН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг әјаләтиндә кәнд ады (23, 83). “Двин јахынлығында Һорүслү” мә’насындадыр. Һөрүслү илә Хоруслу адынын тәһрифидир. Гәдим түрк мәншәли Корус тајфасынын адыны әкс етдирир. Бах: Корус, Хорс, Хоросдағ.

ҺРАНС - XVIII әсрдә Ирәван әјаләтинин Көјчә маһалында кәнд ады [150, 360]. Аран кәнд адынын ерманичә јазылышыдыр. Гәдим түрк мәншәли Аран тајфасынын адыны әкс етдирир. Бу тајфа барәдә бах: 79, 119-122.

ҺУШЈАТАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады (23, 94). Гуши (Гушлу тајфасынын башга ады) јатаглары” адындан тәһрифдир.

ҺҮНҮТ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ерменистанын Меғри р-нунда) кәнд ады [133]. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ерманиләр јерләшдирилмишдир. 1922-чи илдә әһалинин бир һисәси кери гајыдараг јенидән мәскунлашмышдыр вә ерманиләрлә гарышыг јашамышдыр. 1988-чи илдә кәндин азәрбајчанлы әһалиси говулмушдур [20, 156]. Еранын әввәлләриндә Чәнуби Гафгаза кәлмиш һунларын мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Албанијада һунлар һаггында мәнбәләрдә мә'лумат чохдур. Фавст Бузанд IV әсрин икинчи јарысына аид һадисәләрдә Албанијада һунлар' барәдә јазмышдыр (Фавст Бузанд, III китаб, 6-чы фәсил). Белә мә'лумат "Албан тарихи"ндә дә вардыр (II китаб, 35-чи фәсил). V әср мүәллифи Јелише (VII фәсилдә) Сасанлар шаһларынын индики Бешбармаг гајасы илә дәниз арасындакы сәддини "Һунлардан мүдафиә сәдди" адландырыр. Һәмин әср мүәллифи Лазар Парбетси исә бу сәдди "албанларла һунлар арасында истеһкам" кими сәчијјәләндирир (бах: 114, 41). Муғанда һунларын јашадығыны V әср Бизанс мүәллифи Феофилакт Симокатта (Феофилакт Симокатта. История. Пер. С.П. Кондратьева, М. 1957, с. 222). IV-VII әсрләрдә Албанија әразисиндә Һунлар барәдә Бизанс вә Сурија мәнбәләриндә дә мә'луматлар вардыр. Бу барәдә С.С. Әлијаровун (52) вә Т. М. Мәммәдовун (114) әсәрләриндә әтрафлы данышылдығына көрә тәкрар етмирик. Һун етнониминдән вә гәдим түрк дилләриндә чәм билдирән -ут шәкилчисиндән ибарәтдир. Бах: Хунут.

ҺҮСЕЈНБӘЈЛИ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады. 1917-1918-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Кәнд Һүсејн бәјә мәнсуб аиләләрин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр.

ҺҮСЕЈНГУЛУАҒАЛЫ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында, инди Басаркечәр рајонунда кәнд ады (133, 70). Әһалиси малдарлыгла мәшғул олан кәндләрдән олмушдур. Кәндин малдарларынын јајлагда јурд јерләри Лилпәр вә Тантур-тојтаг адланырды (136, 34). 1935-чи илдә Н.Нәримановун шәрәфинә Нәриманов адландырылмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Кәнд Газах гәзасындан чыхмыш Һүсејнгулуаға адлы бәјә мәхсус аиләләрин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр.

ҺҮСЕЈНКӘНД - Ирәван ханлығынын Сүрмәли маһалында кәнд ады (133, 70). 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

ҺҮСЕЈН КӘНД - Ирәван ханлығынын Саатлы маһалында кәнд ады [159]. XX әсрин әввәлләриндә кәнд Сүрмәли гәзасында јерләширди (133, 70).

ҺҮСЕЈНУШАҒЫ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында, инди Басаркечәр р-нунда кәнд ады. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. “Һүсејнили нәсли” мә’насындадыр.

ЧАВУШЧУГ - 1727-чи илдә Нахчыван санчағынын Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады (32, 278). Мәнбәдә гејд олунур ки, инди орада адам јашамыр (јенә орада). "Чавуша мәхсус кичик (кәнд)" мә'насындадыр. Ола биләр. Гызылбашларын Устачлы тајфасынын Чавушлу голунун (138) адыны әкс етдирир.

ЧАГРАГ - 1590-чы илджә Рәван әјаләтиндә јајлаг ады. "Бурада Ахарбәјли адамлары јајлајыр" [169, 66]. "Чајгыраг" адындан тәһрифднр.

ЧАГАЗИР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [170, 13]. 1727-чи илә аид мәнбәдә Чагазур кимидир. Мәнбәдә кәнддә 6 ермәни аиләсинин јашадығы гејд олунмушдур (32, 264).

ЧАДЫРЧЫЛАР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады (170, 19).

ЧАЈКӘНД - Ирәван ханлығынын Көјчә маһалында кәнд ады [159]. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1935-чи илдә кәнд ермәничә Һраздан адландырылмышды.

ЧАЈКӘНД - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады [133, 278]. 1949-чу илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд ләғв едилмишдир.

ЧАЈКӘНД - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады [133, 278]. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

ЧАЈКӘНД - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Красносело р-нунда) кәнд ады [133, 278]. XIX әсрин 80-чи илләринә аид мә'лумата көрә әһалиси күрдләрдән ибарәт кәнд иди (103, 170).1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

ЧАЈ ӘҺМӘДИ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады (133). 1919-чу илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

ЧАЈЫРБӘЈЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә кәнд ады (23, 47).

ЧАКАСКИРД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады [170. 51]. Сонралар Чогаз ады илә мә'лумдур. Алтај дилләриндә *чугас* "тәк тәпә" (126, 620) вә кирд "гала" ја да фарсча герд "јумру (тәпә) сөзләриндәндир. Бах: Чоғаз.

ЧАКАСКИРД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [170, 51].

ЧАКӘРШИН - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ирәван гәзасында кәнд ады [169, 59]. Гәдим түркдилли булгарларын Чакар тајфасынын адындан вә гәдим түрк дилләриндә *син (чин, шин)* шәкилчисиндән (бах: 162) ибарәтдир. Ола билсин топоним түрк дилләриндә чакар "галадан кәнарда гала дивары илә әһатә олунмуш, мөһкәмләндирилмиш јер" (126, 606) вә шин " јајланын сылдырым јарғанлы јери", "адам ајағы дәјмәјән үстү гарлы дағ" (145, 249) сөзләриндән јаранмышдыр.

ЧАКЛЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады [169, 223]. Түркчә чакыл-"хырда чајдашы" [126, 223] сөзүндәндир.

ЧАКМАЈУРТ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады [133, 278]. Әсли Чахмагјурд. "Чахмаг дашы чыхарылан јердә јурд" мә'насындадыр.

ЧАКЧАК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [170, 124]. Түркмәншәли Чакчак тајфасынын (бах: 78, 66) адындандыр.

ЧАЛАҒЫЛ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә мәзрә ады [169, 269]. Азәрбајчан дилиндә чала "чөкәк јер" вә ағыл (гојун ағылы) сөзләриндән ибарәтдир.

ЧАЛДАҒ - Ирәван ханлығынын Дәрәкәнд-Парченис маһалында кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр (бах: 159) . Чалдаг дағынын адындандыр.

ЧАЛДАГ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында дағ ады (133, 278). Дағ адларынын әввәлиндә чал сөзү торпағын ја да гајанын сүхурунун бозумтул-

луғуну (бозгырлығыны) билдирир. Азәрбајчанда Чалдаш (Кәдәбәјә р-ну), Чалдағ (Товуз р-ну), Чалбурун (Кәлбәчәр р-ну), Чалбајыр (Кәлбәчәр р-ну) вә б. Лакин дағ адларынын сонунда *чал* сөзү түрк дилләриндә "кичик дағ", "тәпә" (бах: (32, 27) сөзүндәндир. Моллачал (Ханлар р-ну), Ағ Моллачал (Газах р-ну), Вәзирчал (Гах р-ну) вә с.

ЧАЛДАШ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады (133, 278). Бозумтул рәнкли гаја мә'насындадыр..

ЧАЛТАГ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында Солок кәндинә мәхсус јајлаг јеринин ады (136, 33).

ЧАЛТӘПӘ- 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә кәнд ады (23, 47):

ЧАЛТӘПӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады (23, 93). 1919-чу илдән кәнд харабадыр.

ЧАМАРЛУ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады (133, 279).

ЧАМУРЛУ - Ирәван ханлығынын Сүрмәли маһалында кәнд ады [159]. XX әсрин әввәлләриндә кәнд дағылмышдыр. Орта әсрләрдә Түркијәдә Чамурлу маһалынын [150. 117] адындандыр.

ЧАМУРЛУ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады (133, 279).

ЧАМХАЛ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында чај ады [133, 279]. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Әрдаһан даирәсиндә Јалакуз-Чам дағынын адындакы (133) чам "шам ағачы" сөзү илә мә'нача ејнидир.

ЧАНАЛЫ ГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә гышлаг ады (23, 123). "Һеч ким јашамыр" (јенә орада).

ЧАНАХЧЫ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады (133, 279). 1914-чү илдә әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. Гарадыға кәндиндән јаранмышдыр [103, 154]. XIX әсрдә Гафгазда Чанахчы адлы 8 кәнд варды [133, 279]. Дағлыг Гарабағда Чанахчы (дикәр ады Аватаран) кәндинин ады илә мә'нача ејнидир. Чанахчы "ағачдан чанах габы дүзәлдәнләр" мә'насындадыр.

ЧАНАХЧЫ - 1727-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [170, 13]. Һәмин мәнбәдә дејилир ки, адам јашамыр. шиә олдугларына көрә көчүб кедибләр (32, 276).

ЧАНГЛЫ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында Сојугбулаг кәндинә мәхсус јајлаг јеринин ады (136, 32). Түрк дилләриндә чанг "300-350 м. јүксәкликдә сылдырым, дик јарған", "сылдырым саһил" (143, III, 2, 2116) сөзүндәндир. Шәки р-нунда Чангаллар дағы.

ЧАНГЛЫ -Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады (133. 279).

ЧАНДАР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады (23, 99). "Башга ады Башнәли" (јенә орада). Чандар тајфасынын адындандыр. Бах: Чандар.

ЧАНКИ ДӘРӘСИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [170. 124]. Түрк дилләриндә чанг "зирвә" (126, 607) вә дәрә сөзләриндән ибарәтдир.

ЧАНКИТӘПӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23. 136).

ЧАПАХЧАЈ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында чај ады (133, 279).

ЧАРБАГ - Ирәван ханлығынын Зәнкибасар маһалында кәнд ады [159]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Гырхбулаг наһијәсиндә (XIX әсрдә Ирәван гәзасында)олан бу кәндин һәм дә Һүррәмәбад адландығы гејд олунур [170, 38]. 1918-чи илдә Азәрбајчанлы әһалиси говулдугдан сонра ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1925-чи илдә әһали кери гајытмышдыр. 1948-чи илдә кәндин азәрбајчанлы әһалиси говулмушдур. Түрк дилләриндә чар-"дәрә" вә бағ ("малнканә" мә'насында) сөзләриндән ибарәтдир. Орта әсрләрдә Күрдүстанын Әрдалан әјаләтиндә "Чарбаг" адлы

һөкмдар бағы һаггында бах: 120, 118. Орта әсрләрдә Исфаһанда мәшһур Чарбаг (фарсча Чеһарбаг) бағынын (Бах: 65, II, 2) ады илә адланмышдыр. Чарбаг "ири мүлкәдара, һөкмдара мәхсус бағ саһәси" мә'насыны кәсб етмишдир (145, 246). Түркмәнистанда (Гаррыгала р-нунда) дәрәдә јерләшән "Чарбаг" адлы бағ барәдә бах: С.Атанијазов. Түркмәнистанын географик атларынын дүшүндиришли сөзлуги. Ашгабат, 1980, с. 300).

ЧАРДАГЛЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады [169, 293]. 1728-чи илдә Чардаклы кимидир [170, 92].

ЧАРДАГЛЫ ГАЈАТӘПӘСИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады (23, 97).

ЧАРДАШ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында даг ады [133, 280]. Түрк дилләриндә чар-"дәрә", "сылдырым саһил", "јарғанлы дәрә" вә даш (гаја) сөзләриндән ибарәтдир.

ЧАРЕКВАР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады (23, 120). Орта әсрләрдә мөвчуд олмуш Чарек галасынын адындан вә фарсча вар "јер" сөзүндәндир. Дағлыг Гарабағда Чәрәктар (јә'ни Чәрәкләр, јә'ни Чәрәклиләр) ады илә мәншәчә ејнидир.

ЧАРЫГЛЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абник наһијәсиндә мәзрә ады [169, 257].

ЧАРЫГЧЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады [170, 19].

ЧАРЫГЧЫЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады [170, 15].

ЧАРСАЛА - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында даг ады (133, 280).

ЧАРХАЧ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Диличан р-нунда) кәнд ады. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1949-чу илдә кәнд Кујбышев адландырылмышдыр. "Хачлашлы чар (дәрә)" мә'насындадыр.

ЧАТАЛЧЫНГЫЛ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Красносело р-нунда) гышлаг ады. XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг дағылмышдыр. Түрк дилләриндә *чатал* "ики дағын бирләшдији јер" вә *чынгыл* "вулкан мәншәли дашлар" [126, 616] сөзләриндән ибарәтдир. Бах: Чингил.

ЧАТГЫРАН - Ирәван ханлығынын Гырхбулаг маһалында кәнд ады [159]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Гырхбулаг наһијәсиндә "Мүсәлманларын јашадығы Чатгыран кәнди" ифадәси вардыр (23, 82). 1945-чи илдә кәнд ермәничә Гегашен адландырылмышдыр. Јерли тәләффүз формасы Чадгырандыр. 1590-чы илә аид мәнбәдә дә Чадгыран кимидир [169, 268]. 1590-чы илә аид мәнбәдә Чадгыран кәндинин һәм дә Ағадост адландығы көстәрилир [169, 62]. 1727-чи илә аид түркчә мәнбәдә Чаткыран кими гејд олунмушдур [170, 3]. Топонимин биринчи компоненти түрк дилләриндә чат-"јарғанын кәнары (93, 431), "даг бели", "даг чыхынтысы", "гајалы јүксәклик", "ики дәрәни бирләшдирән јер", "јарғанлары вә дәрәләри олан алчаг сыра даг, тирә" [126, 608-609] сөзүдүр; "чат" (јахуд "чад") һиссәси һәлә XIII әсрдә [82] Артсакда (Дағлыг Гарабағда) Чат-Чоран (ермәничә јазылышда Чат-Чоранс) кәнд адында варды. XIX әсрдә Шимали Гафгазда Чат-Башы, Тер әјаләтинин Налчик даирәсиндә Өзәнки Чат-Башы, Чат-Аман дағы, Гарс әјаләтинин Гарс даирәсиндә Чат-Көј [133] вә с. топонимләр мә'лумдур. Гырғызыстанда Чат-Бел, Сары Чаты, Чат-Базар даг адлары [бах: 126] да бу сыраја аиддир. Топонимин "гыран" һиссәси Азәрбајчанда вә Ермәнистанда чохмә'налыдыр. I. Бир груп топонимдә "гырылан" (парчаланыб гопулан) мә'насында. Бу, гаја адлары үчүн сәчијјәвидир: мәсәлән, XIX әсрдә Тифлис губернијасынын Ахалкалаки гәзасында Баш-Гыран дағынын [133] ады; 2. Бә'зи топонимләрдә "кәсилмиш" мә'насында; мәсәлән, Хачмаз р-нунда Пәрдигыран кәндинин ады (ев тикдикдә пәрди, јә'ни тир үчүн палыд ағачлары кәсилән јер); 3. Бә'зи топонимләрдә түркмәншәли Киран тајфасынын адыны әкс етдирир. Бу тајфанын ады "Китаби Дәдә Горгуд" епосунда чәки-

лир. Еһтимал ки, бу тајфанын ады илә Товуз р-нунда орта әсрләрдә Киран галасы варды ки, онун харабалығы инди Ағчагала ады илә мә'лумдур. Бу галанын ады һәмин р-нда Хынна Кирән вә Гушчу Кирән кәнд адларында галмышдыр. Јагут Һәмәви (XIII әср) Тәбризлә Бејләган арасында Киран галасынын адыны чәкир. 4. Бә'зи топонимләрдә гыран сөзү "сынмыш" мә'насындадыр. XVIII әсрин әввәлләринә аид ерманичә мәнбәдә Ирәван әјаләтиндә Күпгыран кәндинин ады чәкилир [150, 116]. Бу кәндин ады тәсәррүфат ишләри заманы "сынмыш күп гәбир чыхан јер" мә'насындадыр. Көрүнүр, "Күпгыран" адлы јердә гышлаг јаранмыш вә сонра гышлаг кәндә чеврилмишдир. 5. Бә'зи топонимләрдә "гыран" сөзү "мәһв олмуш", "гырылмыш" (сел, јахуд јанғындан вә с.) мә'насындадыр. Мәсәлән, Арыгыран (Кәдәбәј р-ну). 6. Нәһајәт, бир сыра топонимләрдә гыран сөзү гәдим түрк дилләриндәки *курен, гуран, куран*, "һәрби дүшәркә", "мүһарибә вахты гошунун јашамасы үчүн јары торпагда ев, тикинти", "һәрби һиссә" (143, II, 1451) сөзүнүн фонетик формасыдыр (Бу сөз барәдә бах: Будагов Л.З. көст. луғәти, II, с. 124). Чадгыран, јахуд Чатгыран кәндинин ады да мәһз "Чат јердә гуран (курен), јә'ни дүшәркә" мә'насындадыр. Ерманистанда XIX әсрдә Чатгыран адлы үч кәнд варды. Бурадан белә нәтичәјә кәлмәк олар ки, бу кәндләрин икиси үчүнчүсүндән јаранмышдыр вә демәли, ики Чатгыран топоними әһалинин һәрәкәти илә апарылмадыр.

ЧАТГЫРАН - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады [159]. Кәнд Чобанкәрә кәндиндән чыхмыш аиләләрин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Чудкәнд (еһтимал ки, Чаткәнд) вә Гарачорлу да адланмышдыр [20, 236]. 1948-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүш вә јериндә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1957-чи илдә кәнд ерманичә Базмаван, 1962-чи илдә Нор-Јехн адландырылмышдыр. Бах: Чатгыран.

ЧАТГЫРАН - Ирәван ханлығынын Карбибасар маһалында кәнд ады [159]. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш, 1922-чи илдә бир һиссәси кери гајытмышдыр. XX әсрин 30-чу илләриндә кәнд дағылмышдыр. XVII әсрә аид мәнбәдә ады чәкилир [150, 358]. Орта әсрләрдә Сәфәви шаһлары тәрәфиндән Хор-Вираб (бу ад барәдә бах: Вирабдал) монастырына бағышланмышдыр. Бах: Чатгыран.

ЧАТГЫРАНЫ-ЗИММИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады (23, 36). Бах: Зимми.

ЧАТЫЛЫ ДҮЗ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ерманистанын Гафан р-нунда) кәнд ады. XX әсрин әввәлләриндә кәнд дағылмышдыр.

ЧАТМА - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133, 281]. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш (11, 164) вә Түркијәдән кәлмә језиди күрдләр јерләшдирилмишдир. Еһтимал ки, түрк дилләриндә чат (бах Чатгыран) сөзүндәндир. XIX әсрдә Тифлис губернијасынын Тифлис гәзасында Чатма дағ ады (133, 281) илә мәнача ејнидир.

ЧАХЫРЛЫ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [133, 281]. Башга ады Гызылбулаг (јенә орада). 1918-чи илдә кәнддә 1915-1918-чи илләрдә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшмишдир. Бундан сонра кәндин әһалиси гарышыг јашамышдыр. 1978-чи илдә кәнд Советакерт адландырылмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Кечмишдә Гызылбулаг да адланмышдыр [20, 294]. Газахларын Чахырлы тајфасына [бах: 78] мәнсуб аиләләрин Гызылбулаг адлы јердә мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Чахырлы тајфасы исә мәншәчә гәдим түркмәншәли болгарларын Чакар тајфасына мәнсубдур [78]. Гарагојунлуларын Чәкурлу тајфасы да мә'лумдур. (34, 158).

ЧАТАЛЛАР - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карпи наһијәсиндә кәнд ады [169, 208]. Еһтимал ки, чат "гаја чыхынтысы" (бах: Мурзаев Э.М. Избранные тюркская географическая лексика". "Ономастика Востока", М. 1964, С. 85) сөзүндәндир.

ЧАХКАЛЫ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады (133, 281).

ЧАХКАЛЫ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында чај ады (133, 281).

ЧАХМАГ - Гарс әјаләтинин Гарс даирәсиндә, инди Амасија р-нунда кәнд ады. 1918-чи илдә кәнддә Түркијәдән кәлмә ерманиләр дә јерләшдикдән сонра әһали гарышыг јашамышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Орта әсрләрдән мә'лумдур [101, 158]. XIX әсрдә Гафгазда "чахмаг" компонентли чохлу топонимдән биридир [133, 281]. Кәндин ады јахынлығда "чахмаг" адлы кархананын ады илә бағлыдыр.

ЧАХМА-ЈУРТ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады (133, 278).

ЧАЧХАН - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады (133, 281).

ЧАЧУР - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады. XIX әсрин орталарындан сонра кәнддә руслар вә ерманиләр дә јерләшмишләр. 1920-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

ЧАШУРЛУ - XVIII әсрин орталарында Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [150, 197]. Мәнбәдә кәндин ерманичә Бохенис адландығы гејд олунур (јенә орада). Бу мә'луматдан ајдын олур ки, кәндин әһалиси о вахт гарышыг иди.

ЧЕРМАНИС - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады [170, 90]. Чорман адынын ерманичә тәләффүзүдүр. Печенегләрин Чор тајфасынын адыны әкс етдирир. Азәрбајчанда ики Чорман (Кәлбәчәр вә Лачын р-нлары) кәнд адлары илә мәншәчә ејнидир.

ЧЕРСАЛ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады (23, 40). Түрк дилләриндә *чар, јар* (јарған сөзүнүн фонетик формасы) "чај саһили сылдырым гаја" вә *сал* "бүтөв һамар гаја", "сал даш" сөзләриндән ибарәтдир.

ЧЕРГЕРАКИН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә гышлаг ады (23, 83). Башга ады Ағчагышлаг (јенә орада). Бах: Ағчагышлаг. Чар (јар. јарған сөзүнүн фонетик формасы) гырагы (кәнары) адынын тәһрифидир.

ЧЕПНИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [169, 270]. Сәлчуг оғузларынын Чәпни (Чәбни) тајфасынын адындандыр. Бах: Чәпни. Түркијәдә Чәпни адлы 43 кәнд вардыр (34, 416-417).

ЧӘЛӘБ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 133). "Гаракилсә кәндинин јахынлығында јерләшир" (јенә орада). Фарс дилиндә *чалаб* "сујун төкүлмәси нәтичәсиндә гајалыг-дашлыг јердә әмәлә кәлмиш дәјирми формалы дәрин чөкәклик" (145, 245) сөзүндәндир.

ЧӘЛӘБ КЕЧУТ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады (133, 89). XIX әсрдә Гарс әјаләтиндә Дүз-Гечут кәнд ады илә (133, 89) ејнидир. Мә'насы мә'лум дејил. Бах: Кечид.

ЧӘЛӘБИ - Гарс әјаләтинин Гарс даирәсиндә, инди Амасија р-нунда кәнд ады. 1728-чи илә аид мәнбәдә гејд олунмушдур [170, 140]. 1860-чы илдә кәндин әһалиси говулмуш вә ерманиләр јерләшдирилмишдир (6, 187). 1946-чы илдә кәнд ерманичә Чрадзор адландырылмышдыр. XVIII әсрин әввәлләринә аид мәнбәдә [46, 213] кәндин ады Чәләбигышлаг кимидир. Кәндин ады Чәләби шәхс адындандыр (Османлы түрк дилиндә *чәләби*-"аға", "чәнаб" мә'насындадыр). XVII әсрин биринчи јарысында Ерменистанда Чәләбикәнд (дикәр ады Кешишкәнд) топоними илә мә'нача ејнидир (150, 191).

ЧӘЛӘБИ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында чај ады (133, 282).

ЧӘЛӘБИБУЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [170, 39].

ЧӘЛӘБИГЫШЛАГ - XVIII әсрин әввәлләриндә Ирәван әјаләтиндә кәнд ады [91, 213]. Ечмиадзин килсәсинә мәхсус кәндләрдән олмушдур (јенә орада).

ЧӘМБӘРӘК - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ерменистанын Красноселск р-нунда) кәнд ады (133, 279). 1937-чи илдә XI Ордунун шәрәфинә Красносело адландырылмышдыр. Азәрбајчан дилиндә чәмбәрә "дағ дөшүндә бөјүк һамар јер" (К. К. Мехраниев. Географические термины в топонимах

Азербайджана. "Топонимики тәдгигатларын тарихи". Бакы, 1992, с. 82) сөзүндәндир.

ЧӘМБӘРӘК - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады [159]. 1935-чи илдә кәнд ермәничә Суренашен адландырылмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Еһтимал ки, Кичик Гафгазда кечмишдә малдар елләрин јајлаг јери олмуш Чәмбәрәк ашырымынын адындандыр.

ЧӘМӘРГЫРЫЛАН - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Шәмшәдил р-нунда) гышлаг ады (133). XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг дағылмышдыр.

ЧӘПНИ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады (133, 280). Орта әсрләрдә Анадолуда Улу-Јөрүк тајфа иттифагынын бир голу Чәпни адланырды [36, 186]. XVI әсрдә Гызылбашларын Чәпни тајфасынын [16, 14] мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Мәншәчә Сәлчуг оғузларынын Чәбни (Чәпни) тајфасынын адыны әкс етдирир. 1828-чи илдә кәндин азәрбајчанлы әһалиси говулмуш вә Ирандан кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир (103, 170). Она көрә дә XIX әсрин 80-чы илләринә аид мә'лумата көрә кәндин әһалиси ермәни иди (јенә орада). Түркијәдә Чәпни адлы 43 кәнд вардыр (34, 416-417). Кәлбәчәр р-нунда Чәпни кәнд ады илә мәншәчә ејнидир.

ЧӘПНИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә ики кәнд ады (23, 63).

ЧӘРӘКДАР - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Зебил наһијәсиндә кәнд ады [169, 330]. Азәрбајчанда - Дағлыг Гарабағда Чәрәктар кәнд ады илә мә'нача ејнидир. Орта әсрләрдә мөвчуд олмуш Чарек галасынын адындандыр.

ЧӘРӘКЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзирәк наһијәсиндә кәнд ады [170, 7]. Орта әсрләрдә Анадолуда јашамыш Чәрәкли тајфасынын [90, 29] мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Чәрәкли мәншәчә Сәлчуг оғузларынын Авшар (Әфшар) тајфасынын Чериклу голунун [34, 165] адынын фонетик формасыдыр.

ЧӘРӘКЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады (23, 94).

ЧӘРИКЛИК - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Зар наһијәсиндә кәнд ады [169, 327]. Еһтимал ки, гәдим түрк дилләриндә *черик* ("Китаби Дәдә Горгуд" да бу сөз вардыр) "гошун", "ләшкәр" сөзүндән ибарәт олмагла һәрби дүшәркә мә'насындадыр.

ЧӘРЧӘЧИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады (23, 109).

ЧӘРЧИБОҒАН - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәҹәјәз гәзасында кәнд ады (133, 280). Чәрчибоған (түрк дилләриндә чәрчи "хырдават сатан", "алверчи" сөзүндән) чајынын адындандыр.

ЧӘРЧӘКИР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 128). Намә'лум Чәрчә вә монгол дилиндә гер "алачаг", "ев" сөзләриндәдир.

ЧӘРЧАР - Ирәван ханлығынын Дәрәчичәк маһалында кәнд ады [159]. XIX әсрин орталарындан сонра мәнбәләрдә ады чәкилмир. Түркијәдә орта әсрләрдә Бәкдашы суфи орденинә мәнсуб адамлара-абдаллара верилән "чарчар" адындан (бах: В.А.Гордлевский. Избр. сочинения, том I, М., 1962. с. 426) ибарәт олмасы еһтимал едилир.

ЧӘТӘН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады (23, 121). XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Кагызман даирәсиндә Чатанкут, Кутаис губернијасынын Лечхум гәзасында Чатантау дағ адлары (133, 281) илә мәнача ејнидир.

ЧӘТӘЛ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Мәзрә наһијәсиндә кәнд ады (23, 62). XIX әсрдә Чавад гәзасында Чатал топоними (133, 281) илә мәнача ејнидир.

ЧӘТӘН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтнинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады [170, 16]. Азәрбајчанда Чәтәндаш дағ ады (Чәбрајыл р-ну) илә мә'нача ејнидир.

ЧӘТИНДӘРӘ - Амасија р-нунда мәнбәјини Чылдыр дағларындан алан чајын ады. Уз. 17 км. "Чәтиндәрә" адлы дәрәдән ахдығына көрә адланмышдыр (6, 119).

ЧИВА - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады (133, 284). Сәлчуг оғузларынын Јивә (Чивә) тајфасынын адындандыр. Бах: Чивә.

ЧИВАНДӘРӘ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133, 284]. XIX әсрин сонларындан мәнбәләрдә ады чәкилмир. Гыпчагларын Чипан тајфасынын адыны әкс етдирир. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә чуван [170, 7], XIX срдә Батум әјаләтинин Артвин даирәсиндә Чуван, Тифлис губернијасынын Гори гәзасында Чиван-Убани [133] вә Өзбәкистанда Чуван-Сирак кәнд адлары илә (бах: Толстова Л.С. Отголоски ранних этапов этногенеза народов Средней Азии в исторической ономастике. "Ономастика Средней Азии". М., 1978, с. 9-10) мәншәчә ејнидир. Түркијәдә Әрзрум әјаләтиндә Чивангала адлы јашајыш мәнтәгәси вардыр. Онун дикәр ады Авникгаладыр [142, 101]. Әрзрум әјаләтиндә Авник адлы кәнд дә бу галанын ады илә бағлыдыр (јенә орада). Авник галасынын ады "Китаби Дәдә Горгуд" епосунда чәкилир. Бу да мараглыдыр ки, 1588-чи илә аид мәнбәдә Гарабағын "Отузики улусун"да Гара-Чијан адлы ојмаг гејд олунмушдур [167].

ЧИВАНЛЫ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [133]. Јерли тәләффүз (тәһриф) формасы Чивинли. Әсли Чибанлы вә дикәр ады Мәммәд кәнди (133). 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. 1990-чы илдә кәнд ерманичә Јехегнадзор адландырылмышдыр. Бах: Чивандәрә.

ЧИВИНЛИ - XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Гарс даирәсиндә, инди Амасија р-нунда кәнд ады (133, 284). 1989-чу илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. 1990-чы илдә кәнд ерманичә Чегначур адландырылмышдыр (6, 186).

ЧИВИЛИ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады [133, 284]. Дикәр ады Сып (јенә орада). Әсли Чивәли. Еһтимал ки, чивә (јивә) тајфасынын адындандыр. Бах: Чивә.

ЧИГНИ - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады [159]. 1590-чы илдән мә'лумдур [169, 218]. XIX әсрин орталарындан сонра кәндин ады чәкилмир. 1728-чи илә аид мәнбәдә "Чигни табели-и Веди" кими јазылмышдыр [170, 90]. Гачар тајфасынын Чегеин голунун (бу барәдә бах: Материалы по истории туркмен и Туркмении. Том II, с. 74). мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Азәрбајчанын Ағсу вә Учар р-нларында Чијни (Чигни) кәнд адлары илә мәншәчә ејнидир.

ЧИГНИ ТӘЗӘКӘНД - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады. Дикәр ады Гарагајалы [20, 238]. XX әсрин әввәлләриндә кәнд дағылмышдыр.

ЧИГНИ ГАРАГОЈУНЛУ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133]. "Чигни кәнди јахынлығында Гарагојунлу кәнди" мә'насындадыр.

ЧИГИНКӨЛ - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады [159]. Дикәр ады Чигиндәрә [20, 237]. 1949-чу илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд дағылмышдыр. Түрк дилләриндә чигин-"чајын дөнкәсн" [126, 615] сөзүндәндир.

ЧИДӘМЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады [170, 58]. Чикдамлы адындан тәһрифдир. Бах: Чикдамлы.

ЧИЈИНЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Маку наһијәсиндә кәнд ады (23, 41).

ЧИКДАМАЛ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында, инди Спитак р-нунда кәнд ады (133, 284). 1878-чи илдә кәнддә Түркијәдән кәлмә ерманиләр дә јерләшдикдән сонра әһали гарышыг јашамышдыр. 1918-чи илдә кәндин азәрбајчанлы әһалиси говулмушдур. 1978-чи илдә кәнд ерманичә Аревшог адландырылмышдыр. Јерли тәләффүз формасы Чикдәмәл. Түрк дилләриндә чик-"дар дәрә" [143, Т, 2, 2111] вә әрәбчә мал "маликанә" (145, 139) сөзләриндән ибарәтдир. Бах: Зигдамал вә Рәндамал. Азәрбајчанда Чыхјал (Дашкәсән р-ну) дағ ады илә мә'нача ејнидир.

ЧИКДАМЛЫ - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады (159). XX әсрин әввәлләринә аид мә'луматда Ирәван гәзасында Чикдамлу кимидир (133. 284). Јерли тәләффүз формасы Чыхдамлы. 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1936-чы илдә кәнд ермәничә Азатаван адландырылмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә Чикдәмлу кәнди гејд олунур [170, 72]. Дикәр ады Нәһри-Чал (јә'ни "Чал каналы") [170, 76]. 1588-чи илә аид мәнбәдә Бәрдә гәзасында Чик-Дамлу адлы бир елин јашадығы көстәрилир вә онун һәм дә Нәһри-чал адландығы гејд олунур (169). Колакирән тајфасынын бојларындан бириндир. Бах: Колакирән.

ЧИК КИЧИК - Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында (инди Ермәнистанын Тумапјан р-нунда) кәнд ады. XX әсрин әввәлләриндә кәнд дағылмышдыр. Түрк дилләриндә *чик*-"дар дәрә" [143, III, 2, 2112] сөзүндәндир. Бах: Чикдамал.

ЧИЛАК БУЛҒУНЛУК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзырәк наһијәсиндә кәнд ады (23, 46).

ЧИЛӘХАН - Ахурјан р-нунда кәнд ады. Јерли тәләффүз формасы Чолахан. Лакин 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин "Гарни вә Веди наһијәләриндә Чинәхан" кимидир [170, 78]. 1878-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра ермәниләр јерләшдирилмишдир (6, 186). 1945-чи илдә кәнд ермәничә Бениамин адландырылмышдыр. 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

ЧИЛӘХАНЛЫ - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады [159]. XX әсрин әввәлләринә аид мәнбәдә Ирәван гәзасында Чинәханлу кимидир (133. 284). 1948-чи илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд ләғв едилмишдир.1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмушдур (11, 164). 1921-чи илдән сонра бир һиссәси кери гајытмышдыр.

ЧИЛЛИКӨЛ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады (23, 109). Әсли Чилликөл. Азәрбајчан дилиндә чил сучаг јердә битән битки адыдыр. XIX әсрдә Тифлис гәзасында Чилликөл (батаглыг ады) топоними (133. 82) илә мәнача ејнидир.

ЧИМӘНДӘРӘ - Веди р-нунда кәнд ады. 1948-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд дағылмышдыр. "Чәмәнли дәрә" мә'насындадыр.

ЧИМӘНКӘНД - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады (133, 286). Дикәр ады Ашағы Гарабағлар (јенә орада). 1949-чу илдә кәндин әһалисинин бир һиссәси Азәрбајчана көчүрүлмүш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1978-чи илдә кәнд ермәничә Урчадзор адландырылмышдыр. 1988-чи илдә кәндин азәрбајчанлы һиссәси говулмушдур. "Китаби Дәдә Горгуд"да Газан ханын "Көркү ("көркәмли" мә'насында, мәсәлән, I, III бојларда "Көркү Су") чимәндә" отаг (хан алачығы) тикдирмәси көстәрилир (XI бој). Кәндин ады чәмә (чәмән, көј отлу, чичәкли) вә кәнд сөзләриндән ибарәтдир. XVIII әсрә аид ермәничә мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк маһалында Чимән-Гут кәнди (150, 362), XVII әсрә аид ермәничә мәнбәдә Шәрги Анадолуда Чимән-Бел дағ ады [91, 26] вә Фүзули р-нунда Чимәнкәнд ады илә мә'нача ејнидир. Бах: Һәмзәчимән.

ЧИНАРЛЫ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында, инди Ермәнистанын Шәмшәдил р-нунда гышлаг ады (133, 284). Кәндин ады чинар ағачынын олдуғу јер мә'насындадыр.

ЧИНЕҺАЛ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады [170, 71].

ЧИНГИЛДАГ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында ады (133). Түрк дилләриндә *чингил* (Азәрбајчан дилиндә чынгыл) "дағын лава мәншәли дашлыг әразиси", "гаја гырынтылары" сөзүндәндир. Еһтимал ки, кәнд гышлаг әсасында јаранмышдыр. XIX әсрдә Гафгазда 10 Чингилдағ варды (133, 285). Кәлбәчәр р-нунда Ајы Чынгылы, Пәри Чынгылы дағ адлары илә мә'нача ејнидир.

ЧИНГИЛДАҒ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында дағ ады (133, 285).

ЧИНГИЛДАҒ - Ирəван губернијасынын Сүрмəли гəзасында дағ ады (133, 285).

ЧИНЧИК - Јелизаветпол (Кəнчə) губернијасынын Газах гəзасында (инди Ермəнистанын Шəмшəдил р-нунда) кəнд ады. Еһтимал ки, əһалинин һəрəкəти илə Анадолудан кəтирилмə аддыр. Орта əсрлəрдə Түркијəнин Ајдын наһијəсиндə, Мендерес чајы илə ајрылан Көчəрли наһијəсиндə Чинчикгала ады мə'лумдур [93, 23].

ЧИРАГЛЫ - Ирəван ханлығынын Сүрмəли маһалында хараба кəнд ады (133, 285). 1828-1832-чи иллəрдə əһалиси говулдугдан сонра кəнд дағылмышдыр (159). 1728-чи илдəн мə'лумдур (170, 15). Биринчи Шаһ Аббасын вахтында Гызылбаш тајфаларындан бири Чираглы иди. Мəншəчə бу тајфа гəдим түркмəншəли Сирак тајфасына мəнсубдур [бах: 71]. 1588-чи илə аид мəнбəдə Гарабағда јашајан бир улус Чираглы адланыр [167, 208]. XIX əсрдə Азəрбајчанда Гылынчлы тајфасынын бир голу Чираглу иди [бах: 79]. Азəрбајчанда чохлу Чираглы кəнд адлары илə мəншəчə ејнидир. Бə'зи топонимлəрдə (мəсəлəн, Азəрбајчанда Чираггала галасынын адында) олан "чираг" (түрк диллəриндə *черак, чорак, чограк* "минерал булаг" демəкдир) сөзү илə əлагəси јохдур.

ЧИРАГЛЫ - Ирəван губернијасынын Александропол гəзасында, инди Ахурјан р-нунда кəнд ады (133, 285). 1728-чи илдəн Ширакел наһијəсиндə мə'лумдур (23, 125). 1945-чи илдə кəнд ермəничə Чрарат адландырылмышдыр. 1949-чу илдə кəндин əһалиси Азəрбајчана көчүрүлмүшдүр. XIX əсрə аид мəнбəдə Ечмиадзин гəзасында Черахли кимидир [133].

ЧИРАЈЛЫ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Зарзəмин наһијəсиндə кəнд ады (23, 122). "Һеч ким јашамыр" (јенə орада).

ЧИРАГЛЫ - Əлəјəз дағынын шимал-шəрг тəрəфиндə Əлəјəз вə Ширакгала (Варденут) кəндлəри арасында гəдим гала ады (6, 187). 1934-чү илдə гала ермəничə Лјусаберд адландырылмышдыр.

ЧИРАГЛЫБАШ - Јелизаветпол (Кəнчə) губернијасынын Јелизаветпол гəзасында дағ [133]. "Чираглы кəндинин үстүндəки дағ" мə'насындадыр.

ЧИРАГЛЫ ГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Зарзəмин наһијəсиндə гышлаг ады (23, 123).

ЧИРАГОҒЛУКƏНД - Ирəван ханлығынын Дəрəлəјəз маһалында кəнд ады. 1948-1949-чу иллəрдə əһалиси Азəрбајчана көчүрүлдүкдəн сонра кəнд лəғв едилмишдир.

ЧИРВИЗ - Ичеван р-нунда кəнд ады. 1918-чи илдə кəндин əһалиси говулмуш вə ермəнилəр јерлəшдирилмишдир. 1978-чи илдə кəнд ермəничə Лјусаһовит адландырылмышдыр. Түрк диллəриндə *чирə*-"чəтин кечилəн коллуг" вə *вај*-"əтəјиндəн чај ахан сылдырым" (бах: Боз-Абдал) сөзлəриндəн ибарəтдир.

ЧИРИШ - Јелизаветпол (Кəнчə) губернијасынын Зəнкəзур гəзасында (инди Ермəнистанын Гафан р-нунда) кəнд ады (133, 285). 1988-чи илдə кəндин əһалиси Азəрбајчана говулмушдур. Мə'насы мə'лум дејил. Кəкəли (бах) тајфасынын гышлағы əсасында јаранмышдыр [103, 150].

ЧИРЈУХЛА - Ирəван ханлығынын Саатлы маһалында кəнд ады (159). Јерли тəлəффүз формасы Чырыклы. Əсли: Чирикли. Гəдим түркмəншəли Чирик тајфасынын адындандыр. АзəрбајчандаЧириктəпə дағ ады илə мə'нача ејнидир.

ЧИРМАНИС - Ирəван ханлығынын Ведибасар маһалында кəнд ады (159). XIX əсрин сонларына аид əдəбијјатда Чир Манис кими јазылмышдыр. Түрк диллəриндə *чир* "чəтин кечилəн коллуг" сөзүндəн вə Манас шəхс адындандыр. Азəрбајчанда Товуз р-нунда Чырдахан (əсли Чир-Тоган), Шимали Гафгазда Чир-Јурт (133) вə б. топонимлəрлə мə'нача ејнидир.

ЧИРПИЛИ - Ирəван губернијасынын Александропол гəзасында кəнд ады (133, 285).

ЧИРХАН - Ахурјан р-нунда кəнд ады. 1918-чи илдə əһалиси говулмуш вə Түркијəдəн кəлмə ермəнилəр јерлəшдирилмишдир. 1945-чи илдə кəнд ермəничə Бениамин адландырылмышдыр.

ЧИРЧИР - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады (136, 64). XIX әсрин 80-чи илләриндә кәндин әһалиси говулмуш вә харичдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1886-чы илдә кәндин әһалиси ермәниләрдән ибарәт иди (136, 64). 1946-чы илдә кәнд ермәничә Варсер адландырылмышдыр. Кәнд "Чирчир" гышлағы әсасында јаранмышдыр. Гышлаг исә Чирчир (бах: Шыршыр) булағынын ады илә адланмышдыр. XIX әсрдә Газах гәзасында Чирчирбулаг [133] илә мә'нача ејнидир.

ЧИРЧУР - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында дағ ады [133, 285]. Түрк дилләриндә *чар* "чај кәнары јарған" сөзүндәндир.

ЧИЧӘКЛИ - Ирәван ханлығынын Дәрәкәнд Парченис маһалында кәнд ады [159]. 1728-чи илдән мә'лумдур (23, 69). XIX әсрин орталарындан сонра кәндин ады мәнбәләрдә чәкилмир. Орта әсрләрдә Анадолуда јашамыш Јерүк тајфа бирләшмәсинин Кәдүк тајфасынын Чичәкли голунун (34, 187) адыны әкс етдирир.

ЧИЧӘКЛИ - Ирәван ханлығынын Дәрәчичәк маһалында кәнд ады. 1828 вә 1832-чи илләрдә әһалиси говулмуш, кәнд дағыдылмышдыр [159]. 1590-чы илдән мә'лумдур [169, 328]. 1728-чи илә аид мәнбәјә көрә кәнд һәм дә Хачлы адланмышдыр [170, 10].

ЧИЧӘКЛИ - Ирәван ханлығынын Талин маһалында кәнд ады [159]. 1728-чи илдә Ширакел наһијәсиндән мә'лумдур (23, 125). 1818-1832-чи илләрдә Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Чичәкли етнонимини әкс етдирир.

ЧЫБЫЛЛЫ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады. XX әсрин 30-чу илләриндә дағылмыш вә кәнд ләғв едилмишдир. Мә'насы мә'лум дејил.

ЧЫРАГ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ағчагала маһалында кәнд ады [169, 189].

ЧЫРПЫЛЫ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында, инди Ани р-нунда кәнд ады (133, 285). Мәнбәдә Чирпили кимидир (јенә орада). XVIII әсрдән мә'лумдур [150, 368]. 1949-чу илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнддә ермәни јерләшдирилмишдир. 1974-чү илдә кәнд ермәничә Чрапи адландырылмышдыр.

ЧОБАНКӘРӘ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133, 286]. 1918-чи илдә әһалиси говулмушдур. 1932-чи илдә әһалинин бир һиссәси кери гајыдараг јенидән мәскунлашмышдыр. 1948-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. Кәнд газахларын 159 аиләдән ибарәт Чобанкәрә тајфасынын мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Иранда Гашгај тајфа бирләшмәсинин Чубан Кара голу илә мәншәчә ејни олан Чобанкәрә тајфасы гәдим түркмәншәли Кәнкәр-печенегләрин Чупан тајфасындан ибарәтдир. X әсрә аид мәнбәдә Чәнуби-шәрги Авропада јашајан кәнгәр-печенегләрин бир голу Чупан кими гејд олунмушдур [бах: 109, 155]. Бу тајфа печенегләрин Чор (Чур), Көјәрчин, Капан (Гапан), Карабаг, Кола (Кула) тајфалары (јенә орада) ичәрисиндә даһа нүфузлу ел кими сәчијјәләнир. Печенегләрин, о сырадан Чобангаралaрын Чәнуби Гафгазда мәскунлашмасы еранын илк әсрләриндә һунларын кәлмәси илә бағлы олмушдур. Еркән орта әсрләрдә Иранда Шабан- Кәрә галасынын [160. 76] ады илә Чобанкәрә етнониминин ејнилији диггәти чәлб едир. XI әср мүәллифи Низамүлмүлүк (бах: Сијасәтнамә, с. 98) Иранда јашајан бир елин Шабанкарәләр адландығыны јазмышдыр. Етнонимдәки "чобан" сөзүнүн Азәрбајчан дилиндәки "чобан" сөзү (гәлим фарс дилиндә фшупана "һејван сахлајан, горујан", мәсәлән, фарсча мәрзбан-"сәрһәд горујан", сарван-"дәвә горујан" вә с. кими) сөзү илә әлагәси јохдур.

ЧОБАНКӘРӘ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады (133, 286).

ЧОБАНКӘРӘКМӘЗ - Ирәван ханлығынын Гырхбулаг маһалында кәнд ады (159). XX әсрин әввәлләринә аид мәнбәдә Александропол гәзасында Чобанкәрәкмәз кимидир (133, 286). 1590-чы илә аид түркчә мәнбәдә кәндин ады Чиван-Кәрәкмәз кимидир [169, 331]. Лакин 1728-чи илә аид мәнбәдә исә Ирәван әјаләти-

нин Гырхбулаг наһијәсиндә топоним Чобан-Кәрәкмәз кими јазылмышдыр [170, 161]. Дикәр ады Гашгајол. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмушдур. Аиләләр Азәрбајчана кәләрәк Чобан Кәрәкмәз (Кәлбәчәр р-ну) кәндини јаратмышлар. Печенегләрин Чупан тајфасынын адындан вә горхмаз (бах: Горхмаз) сөзүндән ибарәтдир.

ЧОБАНКӨЛҮ - Ирәван ханлығынын Дәрәчичәк маһалында кәнд ады [159]. 1828-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр (јенә орада). Кәнд "Чобан көлү" көлүнүн ады илә адланмышдыр.

ЧОБАНЛЫ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады [133, 286]. 1988-чи илдә әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Шәрги Анадолуда орта әсрләрдә јашамыш Улу Јөрүк тајфа бирләшмәсинин Чапанлы тајфасынын (34, 186) адындандыр.

ЧОВДАР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады (23, 121).

ЧОЛМАЛЫ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады (133, 287).

ЧОПАНИС - XVIII әсрин орталарында Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [150, 198]. Ермәничә олан мәнбәдә кәндин һәм дә Тсопанис адландығы вә онун Һачыбәјли Јусиф ағаја мәхсус олмасы гејд едилир (јенә орада). Мәншәчә печенегләрин Чопан (Чупан) тајфасынын адыны әкс етдирир.

ЧОПУР - Ирәван губернијасынын Дәрәчичәк маһалында кәнд ады (133, 287). Дикәр ады Әли Чопур. 1831-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [159]. Сонра әһали кери гајыдараг јениндән мәскунлашмышдыр. XX әсрин әввәлләриндә кәнд дағылмышдыр.Еһтимал ки, кәнд Чопур Әли шәхс адындандыр.

ЧОРЛУ - Ирәван ханлығынын Талин маһалында кәнд ады [159]. 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр (159). Сонра кери гајытмышдыр. Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында (Чорлу) варды (133, 287). Еһтимал ки, әһалинин һәрәкәти илә әлагәдар олараг Анадолудан кәтирилмә аддыр. 1357-чи илә аид мә'луматда Анадолуда Чорлу галасынын ады чәкилир [160, 78]. Гәдим түркмәншәли печенегләрин Чор (Чур) тајфасынын (бах 79) адыны әкс етдирир. 1588-чи илә аид мәнбәдә Гарабағын "Отуз ики улусунда" Чорлу Газылы адлы бир маллар елин јашадығы гејд олунур (167). Бах: Чорман.

ЧОРЛУ - Гукасјан р-нунда кәнд ады. Дикәр ады Бостанчы-хараба. XIX әсрин 70-чи илләриндә кәндин әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. (6, 187) 1886-чы илдә кәндин әһалиси ермәни иди. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Лернашен, 1967-чи илдә Лорнагјуг адландырылмышдыр. Бах: Чорлу-Талин маһалы.

ЧОТУР - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында, инди Спитак р-нунда кәнд ады (133, 287). 1850-чи илдә кәнддә Түркијәдән кәлмә ермәниләр дә јерләшдирилмишдир (6, 187).1886-чы илә аид мә'лумата көрә кәндин әһалиси азәрбајчанлылардан вә ермәниләрдән ибарәт иди. 1918-чи илдә кәндин Азәрбајчанлы һиссәси говулмушдур. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Сарашен адландырылмышдыр. Кәндин ады түрк дилләриндә *чоку* "зирвә" (126, 618) вә *тор* "һүндүр дағ өрүшү" сөзләриндән ибарәтдир. Азәрбајчанда Тыр-Јал (әсли Тор-Јал) (Дағлыг Гарабағда), Әзизтору (Јардымлы р-ну), Гафтору (Газах р-ну) дағ адлары илә мә'нача ејнидир.

ЧӨЛМӘКЧИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады (23, 36). Орта әсрләрдә Анадолу јарымадасында јашамыш Данишмандлу-түркмән тајфасынын Колакирән голунун Чолмәкчи тирәсинин адындандыр. Бах: Колакирән.

ЧӨПӘДӘРӘ - Јелизаветпол губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Корус р-нунда) кәнд ады (133, 287). 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Түрк дилләриндә *чәп-* хырда дашлы вә ја гумлу биткисиз дағ јамачы" [бах: 79, 477], "дағлар арасы чөкәкликдә јуксәклик" [126, 607] сөзүндәндир. Һәлә "VII әср ермәни чоғрафијасы" адлы әсәрдә (59) Ермәнистанын Гугар әјаләтиндә Чопапор (түркчә *чәп* вә ермәничә *пор-*"дәрә" сөзләриндән) топо-

ними гејд олунмушдур [59]. XIX әсрдә Пәмбәк маһалында Алтычөп вә Гарачөп кәндләри варды [133]. 1918-чи илдә говулмуш әһали Зәнкилан р-нуна кәләрәк мәскунлашмыш вә Чөпәдәрә кәндини јаратмышдр.Зәнкилан рајонунда Чәпәдәрә кәнд ады илә мә'нача ејнидир.

ЧӨРАК - Күмри шәһәринин јахынлыгында Тәкәгаја дағынын әтәјиндә минерал су мәнбәјинин ады. Саһәси тәхминән 30 кв. м.-дир. Түрк дилләриндә черак, чорак "мүаличә әһәмијјәтли су мәнбәји" сөзүндәндир. Азәрбајчанда Чираггала топониминдә (Дәвәчи р-ну) "чираг" сөзү илә мәнача ејнидир. Ирәван губернијасынны Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында Чрахана (әсли,Черагхана) вә Батум әјаләтиндә Чурук-Су булаг адлары(133, 288) илә мәнача ејнидир.

ЧРАХОР - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады. Әсли Чирах-ор. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

ЧУБУГЛУ - Ирәван губернијасынын Нновобајазид гәзасында кәнд ады (136, 64). 1728-чи илә аид мәнбәдә Дәрәчичәк наһијәсиндә чәкилмишдир (23, 53). 1935-чи нлдә кәнд ермәничә Тсовагјух адландырылмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. 1728-чи илә аид түркчә мәнбәдә Чубуглу [170, 12], XVI әсрә аид ермәничә мәнбәдә исә Чубуклу кимидир [150, 361]. Әһалинин һәрәкәти илә әлагәдар олараг кәтирилмә аддыр. Анадолунун Чубук гәзасындан [34, 406] кәлмиш аиләләрин мәскунлашмасы нәтнчәсиндә јаранмышдыр.

ЧУБУГЧУ - Борчалы гәзасында (инди Ермәнистанын Октемберјан рајонунда) кәнд ады. XVIII әсрин 40-чы илләриндә кәнддә ермәниләр вә руслар јерләшдирилмишдир. Әввәлчә Покровка, 1939-чу илдә Кујбышев адландырылмышдыр. XX әсрин 30-чу илләриндә азәрбајчанлылар сыхышдырылыб чыхарылмышдыр. Бах: Чубуглу.

ЧУБУХЧУ - Ирәван ханлығынын Сәрдарабад маһалында кәнд ады [159]. XX әсрин әввәлләриндә Ечмиадзин гәзасында Чубухчи кимидир (133, 288). 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә гејд олунур (23, 125). "Һәрәмдәрә-кәндинин јахынлығында јерләшир" (јенә орада). 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир.

ЧУДУЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады [170, 19].

ЧУКУМЕШӘ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады (133, 288). Кутаис губернијасынын Лечхум гәзасында Чукулу кәнд ады илә (јенә орада) сәсләшир.

ЧУЛ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз маһалында кәнд ады [133]. 1727-чи илдән мә'лумдур (32, 314). Мәнбәдә кәнддә чәми 3 христиан аиләсинин јашадығы гејд олунмушдур (јенә орада). Дикәр ады Ағхач. 1950-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. 1950-чи илдә кәнд ермәничә Артаван адландырылмышдыр. Гәдим түрк мәншәли Чол (Чул) тајфасынын (бах: 79) адыны әкс етдирир.

ЧУЛЛУ - Јелнзаветпол губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан маһалында), кәнд ады [133, 288]. 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышды. Сонра әһалинин бир һиссәси кери гајытмышды. XX әсрин 30-чу илләриндә кәнд дағылмышдыр. Гәдим түркмәншәли *Чол* (чул) тајфасынын адыны әкс етдирир. Бах: Шоллу.

ЧУРАСТАН - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Шәмшәдил р-нунда) кәнд ады [133]. XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг кәнд ләғв едилмишдир. Орта әсрләрдә Чурастан Хорасанда бир маһал ады иди. Көрүнүр ки, түрк тајфаларынын гәрбә һәрәкәти илә ад кәтирилмәдир.

ЧУРБАН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 136).

ЧУХУРЈУРД - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан маһалында) кәнд ады [133]. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр.

ЧУРӘГАМЫШ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 132). "Әһалиси Ирәмлу әширәтиндәндир" (јенә орада).

ЧУХУРСӘИД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 137). "Башга ады Кәлтәпә" (јенә орада). Чухур-Саат адындан тәһрифдир.

ЧҮКӘНДӘР - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады [169, 221]. Түрк дилләриндә *чоку*-"конусвары јүксәклик" [126, 618] вә ермәничә антар-"мешә" сөзләриндән ибарәтдир.

ЧАҒАЗУР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады (23, 57).

ЧАВАНМӘРДКӘНДИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады (23, 122).

ЧАБАЧИЛУ - Ирәван ханлығынын Зәнкибасар маһалында кәнд ады [159]. 1590-чы илә аид түркчә мәнбәдә Чәбәчили кимидир [169, 58]. 1728-чи илә аид мәнбәдә дә чәкилир [170, 75]. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. Сонра кәнд ермәничә Аревшат, 1960-чы илдә Чраһовит адландырылмышдыр. Түрк дилләриндә чәбә "зиреһ", чәбәчи "силаһ устасы" сөзләриндәндир.

ЧАВАНГЫШЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады [170, 86].

ЧАҒАТАЈ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады [133]. 1728-чи илдән мә'лумдур [170, 14]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Кәнкәрләрин Чығатај тајфасынын мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. XIII-XIV әсрләрдә Чәнуби Азәрбајчан әразисиндә јашајан тајфалардан бири Чагатај иди (бах: 145).

ЧАЛАИРЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [170, 20]. XIII әсрдә монголларын тәркибиндә кәлмиш түркмәншәли Чалаир тајфасынын мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр.

ЧАЛАЛОҒЛУ - Тифлис губернијасынын Борчалы әгәзасында (инди Ермәнистанын Степанаван р-нунда) кәнд ады [133]. 1918-чи илдә кәнддә ермәниләр дә јерләшмишдир. 1924-чү илдә кәнд Степанаван адландырылмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Гызылбашларын Чәпни тајфасынын XVI әсрин орталарында әмири Мәһәммәд бәј Чалалоғлу [16, 14] тәрәфиндән салынмыш кәндин адыдыр. XVII әсрдә Түркијәнин Әрзрум әјаләтиндә дә Чалалоғлу кәнди варды [91, 17].

ЧАМАЛКӨЛ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Көјчә наһијәсиндә кәнд ады (23, 55). Әрәб дилиндә чамал "көзәл" сөзүндәндир.

ЧАМЫШБАСАН - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады [159]. XX әсрин әввәлләриндә Ирәван гәзасында Чамушбасан кимидир (133, 80). Дикәр ады Чамышлы. XX әсрин әввәлләриндә кәнд дағылмышдыр. XIX әсрин орталарында "Чамышбасан" гышлағы әсасында јаранмышдыр. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Гарс даирәсиндә Чамушгала вә Чамушкала (133, 80), һәмин әјаләтин Кагызман даирәсиндә Чамыш-Таш (133, 80) топонимләри илә мүгајисә олунур.

ЧАМЫШЛЫ - Ирәван ханлығынын Абаран маһалында кәнд ады [159]. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлән ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1938-чи илдә кәнд Арагатс адландырылмышдыр. XIX әсрдә Гарс әјаләтиндә Чамушлу хараба кәнд ады илә (133, 180) ејнидир. Еһтимал ки, гызылбашларын Чамыш-Кәзәкли тајфасынын [24, 192] адындандыр.

ЧАМЫШЧУР - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында чај ады [133, 80]. Азәрбајчан дилиндә чамыш вә ермәничә *чур*-"су", "чај" сөзләриндәндир.

ЧАНАН - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Зар наһијәсиндә кәнд ады. Дикәр ады Чаванщаһ [16, 328]. Мә'насы мә'лум дејил.

ЧАНБАҒЧА - Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында (инди Ермәнистанын Октемберјан р-нунда) кәнд ады [133]. Түрк дилләриндә чанг "тәпә", чан "јамач" [126, 607] вә бағча (бағ) сөзләриндән ибарәтдир. Азәрбајчанда (Коранбој р-нунда) Чанбаз дағынын (чанг "јамач" вә баз "сылдырым" (бах: Боз Абдал) сөзләриндән)ады илә мә'нача ејнидир.

ЧАНГУР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Мәзрә наһијәсиндә кәнд ады (23, 61). Бах: Әски Чангур.

ЧАНГУРТАРАН - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады (133, 80).

ЧАНДАР - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады [169, 236]. Оғуз мәншәли Чандар тајфасынын (бах: Ислам Енсиклопедијасы, III, 35) адыны әкс етдирир [Бах: 49, 60]. Түркмәнистанда (орада Чәндирли кимидир - бах: С.Атаныјазов. Түркмәнистанын график атларынын дүшиндиришли сөзлүги, Ашгапат, 1980, с. 299) вә Өзбәкистанда Чандар тајфа адлары, Азәрбајчанда Хәләч кәндинин (Салјан р-ну) Чандырлы вә Бум кәндини (Гәбәлә р-ну) Чандырлы мәһәллә адлары илә мәншәчә ејнидир (бах: 22, 65).

ЧАНДАРЛАР - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карпи наһијәсиндә кәнд ады [169, 211]. XII-XIII әсрләрдә Сәлчуг султанларынын сарај мүһафизәчиси чандар адланырды. Султанлара хидмәтләринә көрә онлара торпаг саһәләри вә јашајыш мәнтәгәләри бағышланырды.

ЧАНДӘРВИШ - Ирәван ханлығынын Дәрәкән-Парченис маһалында кәнд ады [159]. XIX әсрин сонларындан сонра мәнбәләрдә кәндин ады чәкилмир. Фарс дилиндә *чан* "әзиз" вә "дәрвиш" сөзләриндән ибарәтдир. "Һөрмәтли (әзиз) дәрвиш" мә'насындадыр. 1728-чи илдән мә'лумдур [170, 17].

ЧАНӘҺМӘД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады (170, 9).

ЧАНӘҺМӘД ГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә гышлаг ады (23, 68). "Әһалиси Гара Һачылы чамаатындандыр" (јенә орада).

ЧАНӘҺМӘДЛИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абник наһијәсиндә кәнд ады [169, 257].

ЧАНӘҺМӘДЛИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Әрмус наһијәсиндә кәнд ады [169, 252].

ЧАНӘҺМӘДЛИ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады (133, 80). 1590-чы илдән мә'лумдур [169, 257]. Башга ады Султанәли гышлаг (јенә орада). 1968-чи илдә Султанәли гышлаг адландырылмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

ЧАНӘҺМӘД САБИТЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [170, 42].

ЧАНИ - Ирәван ханлығынын Дәрәләјәз маһалында кәнд ады [159]. XX әсрин әввәлләринә аид мәнбәдә Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында чәкилир (133, 80). XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг кәнд дағылмышдыр. Еһтимал ки, Түркијәнин Трабзон шәһәринин јахынлығында мәркәзи Самсун олан Чани маһалынын [16, 14] адындандыр.

ЧАНИ ГАБАГЛУ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады (133, 80).

ЧАНИБӘЈ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады (23, 89). "Дәрәчичәкә табе олан Чанибәк көјү" (јенә орада).

ЧАНТӘПӘ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады [133, 80]. Түрк дилләриндә *чанг*-"јамач" вә тәпә сөзләриндән ибарәтдир. Бах: Чанбағча.

ЧАНТӘПӘ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Ичеван р-нунда) гышлаг ады. XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг кәнд дағылмышдыр.

ЧАНФИДА - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133, 80]. 1590-чы илдән мә'лумдур. Дикәр ады Ағчавәнк [169, 248]. 1728-чи илә аид мән-

бәдә Хынзнрәк наһијәсиндә Чанфәда кимндир (23, 47). 1918-чи илдә кәнддә Түркијәдән кәлмиш ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1728-чи илә анд мәнбәдә "Чанфәда чамааты Рејһанлу" [170, 7] кимндир. Чанфәда-Рејһанлы тајфасынын (бах: Рејһанлы) бир нәслинин адыдыр. Нәсил исә Чанфәда шәхс адындандыр.

ЧАНЧИК - Ирәван ханлығынын Абаран маһалында кәнд ады. 1728-чи илә аид мәнбәдә Чанчәк (23, 109). 1828 вә 1832-чи илләрдә кәндин әһалиси говулмуш, кәнд дағыдылмышдыр [159]. Јерли тәләффүз формасы Чанчыг. XVII әсрә аид ермәнинчә мәнбәдә Чанчик кимидир [150, 365]. Түрк дилләриндә чанг-"тәпә", "јамач" (бах: Чанбағча) вә кичилдичи-чик шәкилчисиндән ибарәтдир. Ола биләр топонимин "чик" компоненти түрк дилләриндә чик сөзүндәндир (бах: Чикдамлы).

ЧАФ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында гышлаг ады (133, 81).

ЧАРЧАРИС - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [133, 81]. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1978-чи илдә кәнд ермәничә Дерек адландырылмышдыр. Мә'насы мә'лум дејил. XVIII әсрин әввәлләринә аид ермәничә мәнбәдә Чар кимиднр [150, 352]. XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Олтин гәзасында Чәрчәр дағ ады чәкилир [133].

ЧАРЧЫ ГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә гышлаг ады (23, 122).

ЧАРЧУР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 125).

ЧАРЧЕЈС - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 136). Георгиус адынын әрәбчә тәләффүз формасыдыр. Бах: Чәрчәјис.

ЧАРУЛЛАҺ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Талин наһијәсиндә кәнд ады [169, 249].

ЧЕЈРАНЛУ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады (133, 81).

ЧӘГАСКИРД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады (23, 89). "Әһалисн Гарачалар аширәтнндәнлир" (јенә орада).

ЧАҺАНДАР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 137). "Башга ады Галачыг" (јенә орада).

ЧАҺАНКИР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 129). Башга ады Галачыг (23, 137).

ЧАҺАНШАДИЛЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтнннн Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады (23, 83). Әсли Чаһан Шадылы. Бах Шадылы.

ЧӘЛЛАДЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәчнчәк наһијәснндә кәнд ады (23, 53). "Дәрәчичәк кәндиннн јахынлығында јерләшир" (јенә орада).

ЧӘЛЛИКӨЛ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында Агала кәндинин јајлағынын ады (136, 32).

ЧӘБИНЛИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абаран наһнјәсиндә кәнд ады [169, 232]. Бах: Чнванлы.

ЧӘГИН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтннин Веди наһијәсиндә кәнд ады (23, 105). Бах:Чигнн.

ЧӘЛАЛКӘНДИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ағчагала наһијәсиндә кәнд ады. Днкәр ады Гызылвиран [169, 191].

ЧӘЛЛАДВИРАНЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абник наһијәсиндә кәнд ады [169, 255].

ЧӘНКИ - Ирәван губепрнијасынын Александропол гәзасында, инди Абаран р-нунда кәнд ады (133, 80). 1948-1949-чу нлләрдә кәндин әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүш, бурада ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1950-чи илдә кәнд ермәничә Вардаблур адландырылмышдыр.

ЧӘНКИТӘПӘ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында Пәмбәк дағ силсиләсинин зирвәләриндән биринин ады [133]. Фарс дилиндә *чәнк*-"дава", "дөјүш" вә азәрбајчанча тәпә сөзләрнндән ибарәтдир. Бах: Чанкитәпә.

ЧӘННӘТАБАД - Ирәван ханлығынын Сүрмәли маһалында кәнд ады [159]. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Чәннәт шәхс адындан вә абад-"кәнд" сөзләриндәндир.

ЧӘННӘТӘБАД - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133, 80]. XIX әсрин 70-чи илләриндән кәндин әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1886-чы илдә кәндин әһалиси ермәни иди. XX әсрин әввәлләриндә кәнд дағылмышдыр.

ЧӘННӘТЛИ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133, 80]. 1880-чы илдә кәнддә Түркијәдән кәлмә језид күрдләри дә јерләшдирилмишдир. 1918-чи илдә кәндин Азәрбајчанлы әһалиси говулмуш вә јерләрини Түркијәдән кәлмә ермәниләр тутмушлар. 1940-чы илдә кәнд ермәничә Тсовашен, 1967-чи илдә Ланчатсап адландырылмышдыр.

ЧӘРИШ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абник наһијәсиндә кәнд ады [169, 254]. Бах: Чириш.

ЧӘРМАНИС - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады (23, 105). Әсли Чарма-Наус Түрк дилләриндә чарма вә наус "атәшпәрәст мә'бәди" сөзләриндән ибарәтдир.

ЧӘРМАРИС - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады [169, 223].

ЧӘРӘҺАЧЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады [169, 235].

ЧӘРЧӘЈИС - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады [169, 240]. Георгиус шәхс адынын фонетик шәклидир.

ЧӘФӘРАБАД - Ирәван ханлығынын Зәнкибасар маһалында кәнд ады [159]. 1728-чи илдән мә'лумдур [170, 7]. 1828-1832-чи илләрдә кәндин әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Аргаванд адландырылмышдыр. Чәфәр шәхс адындан вә абад "кәнд" сөзүндән ибарәтдир.

ЧӘФӘРАБАД - Ирәван ханлығынын Сәрдарабад маһалында кәнд ады. 1728-чи илдән мә'лумдур (23, 47). 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Геташен адландырылмышдыр.

ЧӘФӘР КӘНДИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Вади (Веди) наһијәсиндә кәнд ады [170, 10]. "Гарабағ кәндинин јахынлығында јерләшир" (јенә орада).

ЧӘФӘРЛИ - 1727-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады (32, 277). Мәнбәдә дејилир ки, кәнддә адам јашамыр, шиә олдугларына көрә көчмүшләр (јенә орада).

ЧӘФӘРЛИ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады (133, 81). Там ады Чәфәрли Күннүт (јенә орада). 1948-1949-чу илләрдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд дағылмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәдә Веди наһијәсиндә Чәфәрли кәндинин ады чәкилир [170]. Газах елинин Чәфәрли тајфасынын адыны әкс етдирир..

ЧӘФӘР ТАШАНЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 132). Башга ады Арихлу (јенә орада).

ЧӘФӘРХАН - Ирәван ханлығынын Сәрдарабад маһалында кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [159].

ЧИБИКЛИ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады (133, 82). Башга ады Чинарлу (јенә орада). 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. XIX әсрдә Зәнкәзур гәзасында јашамыш Чибикли (башга ады Чинарлу) тајфасынын [103, 154] адындандыр.

ЧИВӘ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады. 1727-чи илә аид мәнбәдә кәнддә 5 ермәни аиләсинин јашадығы гејд олунмушдур (32, 271). Она көрә ки, Түркијә Ирәван әјаләтини тутдугдан сонра кәндин шиә әһалиси көчүб кетмишди. Сонра бурада азәрбајчанлылар да јерләшмишләр. 1918-чи илдә кәндин азәрбајчанлы әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр

јерләшдирилмишдир. 1922-чи илдә әһалинин бир һиссәси кери гајытмыш вә әввәл ки кими ермәниләрлә гарышыг јашамаға башламышдыр. 1988-чи илдә кәндин азәрбајчанлы һиссәси говулмушдур. 1728-чи илдән мә'лумдур [170, 13]. Сәлчуг оғузларынын Јивә (фонетик формасы Чивә) тајфасынын мәскунлашмасы нәтичәсиндә јјаранмышдыр. Азәрбајчанда Чүчә (Ағдаш р-ну) кәнд ады илә мәншәчә еһидир. Ермәнистанда Јува (1950-чи илдә Шаумјан адландырылмышдыр) кәнд адының фонетик формасыдыр. (Бах: Ә.Һүсејнзадә. Чувә чоғрафи адынын мәншәји "Елм вә һәјат" журналы, 1983, № 5).

ЧИВРИШ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133, 82]. Кәнд 1590-чы илдән Чевриш кими мә'лумдур [169, 39].1829-чу илдә Түркијәдән кәлмә ермәниләр дә кәнддә мәскунлашдыгдан сонра әһали гарышыг јашамышдыр. 1918-чи илдә кәндин әһалисинин Азәрбајчанлы һиссәси говулмушдур.

ЧИКЛИ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады [170, 94]. Мусачы кәндиндән јаранмыш мәнтәгәдир (јенә орада). Гәдим түркмәншәли Чик тајфасынын адыны әкс етдирир.

ЧИЛ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [133]. XVIII әсрин әввәлләринә аид ермәничә мәнбәдә Чил кимидир (150, 360). 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Гәдим түрк руни јазыларында чил "гала дивары", "јазылы меһраб" сөзүндән ола биләр. Түрк дилләриндә чил "кичик јарған"(126, 615) сөзү дә вар. Азәрбајчан дилиндә *чил*-"хырда коллуг", фарсча бу сөз "батаглыг јер", "сучаг јер" мә'насындадыр. Азәрбајчанда Чил көлү (Ләнкәран р-ну) вә Чиллик кәнди (Балакән р-ну), Дағлыг Гарабағда Чилән топонимләри илә мә'нача ејнидир.

ЧИЛИДӘ - Туманјан р-нунда кәнд ады. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Мә'насы мә'лум дејил.

ЧИЛОВХАН - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [133, 79]. XIX әсрин сонларындан сонра кәнд һаггында мә'лумат јохдур. XVIII әсрдә Гарабағда Ибраһим хана мәхсус мүлкләрдән бири дә "Чиловхан" адланырды.

ЧИНДАҒ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады. Тәпәкөј кәндиндән чәнуб-гәрбдә јерләшир. Дағын ады гәдим түрк дилләриндә чинг-"сылдырым дағ јарғаны" [126] вә дағ сөзләриндән ибарәтдир. XIX әсрдә Борчалы гәзасында Чинглидаг (133, 285), Нахчыван гәзасында Чиндағ, Чиндашы, Чиндәрәси вә Гарс әјаләтинин Әрдаһан даирәсиндә Чиндағ вә Чингаја [133], Загатала р-нунда Чинтахта дағ адлары илә мә'нача ејнидир.

ЧИНЧАВАТ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [133, 285]. Мәнбәдә Чинчавад кимидир (јенә орада). 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә Чинчават кими гејд олунмушдур (23, 104). "Келеван кәндинин јахынлығында јерләшмишдир" (јенә орада). Ерамызын III әсриндә шималдан Күрчүстана кәлиб мәскунлашмыш Чинли тајфасынын адыны әкс етдирир. Чин Бакурун башчылығы илә кәлмиш бу тајфаја јашамаг үчүн Орбет (күрчүчә "Гартал јурду" демәкдир) верилмишдир. Чинлиләрин башчылары да орта әсрләрдә һәмин галанын ады илә Орбелианлар адланмышдыр. Чинлиләр Орбет галасыны "Үч ох" адландырмышлар ки, инди күрчүләр она Шамшвилде (күрчүчә "Үч ох" демәкдир) дејирләр. 1117-чи илдә Лори галасына чәкилмиш Орбелианларын чохуну күрчүләр гырмыш, бир һиссәси Зәнкәзура (о вахт Сисакана) кәлмиш вә христианлығы гәбул етмишләр [169, 27]. Чинлиләр һәм дә индики Чилдыр, Ахалкалак вә Ахысха бөлкәләрини әһатә едән Чавах әјаләтиндә (күрчүчә Чавахети) јашадыгларына көрә Чин-Чават (јә'ни "Чавахетдә јашајан чинлиләр") адланырдылар. Әкәр Орбет галасы сонраки Шамшвилдирсә вә әкәр Шамшвилде "Үч ох" мә'насындадырса, онда белә нәтичә алыныр ки, Чин Түркүстанындан кәлдикләринә көрә Чинли адланмыш бу елин етник ады Үч ох иди ки, бу да "Китаби Дәдә Горгуд"да оғузларынын бир һиссәсинин "Үч ох" адланмасы илә тәсдигләнир. Чинлиләрин дикәр һиссәси еркән орта әсрләрдә Күр чајы саһилләриндә јашајырдылар. XI әсрә аид мәнбәдә јазылыр ки, Двиндә отуран әрәб валиси Мәрван ибн Мәһәммәд (685-705) 696-чы илдә хәзәр-

ләрә гаршы сәфәрә чыхараг "Чеңләрин өлкәсинә" Күр саһилинә кәлмиш, чајын сол саһилиндә јашајан һөкмдар Чин=Бакура елчи көндәрәрәк, 90 мин нәфәр хидмәтчи гадын тәләб етмишди. Чин-Бакур 70 мин силаһлы кишини арабаларда гадын палтарында чајын кәнарына кәтирәрәк валијә хәбәр чатдырыр ки, онлары апармаг үчүн адам көндәрсин. Мәрванын ордусу чајы кечән кими арабалардакы кишиләр сычрајыб ордунун үстүнә төкүлүшдүләр вә һамысыны гырдылар (110, 74). Бу мә'луматдан көрүнүр ки, Чинли кифајәт гәдәр бөјүк ел иди. Сонралар онлар ислам динини гәбул етмиш вә Газах елләринә гарышмышлар. XVIII әсрин орталарында чинлиләр бир нечә тајфа илә бирликдә күрчү һакимијјәтинә боју әјмәкдән имтина едәрәк Гарабаға көчмүш вә инди дә мөвчуд олан бир нечә Чинли кәндини јаратмышлар. Ерамызын III әсриндә елбәји Мамигунун башчылығы илә Ермәнистан әразисинә кәлмиш чинлиләр исә христианлығы гәбул етдиләр вә орта әсрләрдә ермәниләшдиләр.

ЧИНЧАВАТ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында дағ ады (133. 285).

ЧИЧИМЛИ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан маһалында) кәнд ады (133, 82). 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр.

ЧИФТӘЛИ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында, инди Гукасјан р-нунда кәнд ады (133, 285). Гајғулу Чифтәли дә адланмышдыр. Мәнбәдә Чифтәли кимидир (јенә орада). 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1946-чы илдә кәнд ермничә Тсугахпујр адландырылмышдыр.

ЧЫВЫХЛЫ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Красносело р-нунда) кәнд ады [133]. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Әсли Чибикли. XIX әсрдә Зәнкәзурда јашамыш Чибикли түрк тајфасынын [103, 154] адыны әкс етдирир. Бах: Чибикли.

ЧЫЗЫГЛАР - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады [133, 284]. 1828-1832-чи илләрдә кәндин әһалиси говулмуш вә харичдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир [159]. 1946-чы илдә кәнд ермәничә Тсохамарк адландырылмышдыр. "Китаби Дәдә Горгуд" епосунда (IV бој) "Кафирләр (јә'ни христиаилар) сәрһәддиндә (јә'ни Күрчүстан сәрһәддиндә) Чызыглар" кими гејд олунмушдур.

ЧЫЗЫГЛАР - Чызыглар кәндинин әразисиндә гәдим гала ады (6, 187).

ЧИЛГА - Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында (инди Ермәнистанын Туманјан р-нунда) кәнд ады [133]. 1926-чы илдә кәндин Азәрбајчан түркләриндән вә јунанлардан ибарәт әһалиси говулмуш вә орада ермәниләр јерләшдирилмишдир [20, 311]. Әсли Чылға [99, 380]. Чылға орада Шаһнәзәр кәнди јахынлығында батаглыг-көлмәчәдән башланан кичик чајын адыдыр. Шиштәпә (Сәрчәбет) чајыны, сонра Чәлалоғлу кәнди јахынлығында Гарагала чајыны гәбул етдијиндән сонра Дәбәд чајы адланыр (јенә орада).

ЧОҒАЗ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ермәнистанын Ичеван р-нунда) кәнд ады. Дикәр ады Пипис. 1978-чи илдә кәнд ермәничә Беркабер адландырылмышдыр. Түрк дилләриндә чугас "тәк тәпә" (126, 620) сөзүндәндир. Бах: Чакаскирд.

ЧОРЧАР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк наһијәсиндә кәнд ады (23, 116).

ЧОДАРЛАР ГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә гышлаг ады (23, 123).

ЧОМАЛЫ - Ирәван ханлығынын Дәрәләјәз маһалында кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [159].

ЧОМӘРДЛИ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Корус р-нунда) кәнд ады [133, 83]. Јерли тәләффүз формасы Чомартлы. Мәнбәдә Чомартлу кимидир (133, 83). 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Мәншәчә Кәнкәр тајфасынын мәнсуб аиләләрин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр.

ЧУЛ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәләјәз наһијәсиндә кәнд ады (23, 60).

ЧУДУЛУ ГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады (23, 68).

ЧУРЛУК - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады (159). XIX әсрин орталарындан сонра кәндин ады чәкилмир.

ЧУРС ГЫШЛАҒЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ағчагала наһијәсиндә кәнд ады [169, 189].

ЧҮЧӘКӘНД - Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында (инди Ермәнистанын Ташир р-нунда) кәнд ады [133, 84]. 1935-чи илдә кәнд Гызыл Шәрг адландырылмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Чүчи шәхс адындандыр.

ЧҮФЛҮК - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады [159]. XIX әсрин орталарындан сонра кәнд һаггында мә'лумат јохдур. Фарс дилинджә чифт (бир чүт гоншу һејваны гошулмуш гыш, котан) сөзүндәндир. Әкин саһәси нәзәрдә тутулур.

ШАБАДЫН - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады [133, 289]. Дикәр ады Охчу-Шабадын. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Түрк дилләриндә чап "ики дағарасы чөкәкликдә јүксәклик" (126, 607) вә монголча адин "малдар көчәринни тәсәррүфаты", "илхы" (бах: Словарь географических терминов и других слов, встречающиеся в бурятских географических названиях. М. 1969, с. 9).

ШАБАДЫН - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады [133, 289]. Дикәр ады Ечанан-Шабадын. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

ШАБАН - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады (133, 289). 1590-чы илдә мәзрә ады иди [169, 248]. XIX әсрин сонларындан сонра кәндин ады чәкилмир.

ШАБАН ГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [170, 68]. Гызыл Гүллә кәндинә мәхсус гышлағын адыдыр (23, 95).

ШАБАН ГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк наһијәсиндә гышлаг ады (23, 117).

ШАБАНЛЫ - Ирәван ханлығынын Абаран маһалында кәнд ады [159]. XIX әсрин әввәлләриндә Кәнкәрләрин Шабанлы тајфасынын мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. XIX әсрин орталарындан сонра мәнбәләрдә чәкилмир.

ШАВАРТ - Ирәван ханлығынын Зәнкибасар маһалында кәнд ады [159]. 1948-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. Гәдим түрк дил-ләриндә чап "ики дағарасы чөкәкликдә јүксәклик", "учурум", "јарған", "јамач" (126, 607) вә арт "ашырым" сөзләриндәндир. Орта әсрләрдә Шәрги Анадолуда Шаваршен маһалынын [110, 60] ады илә сәсләшир.

ШАГАБ - Ирәван ханлығынын Гырхбулаг маһалында кәнд ады [159]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Шаһаб (23, 77). Әсли Шаһаб. XIX әсрин 70-чи илләриндә кәнддә ермәниләр дә јерләшдирилмишдир. 1886-чы илдә кәндин әһалиси гарышыг иди. 1940-чы илдә кәнд Мајаковски адландырылмышдыр. 1948-1951-чи илләрдә кәндин азәрбајчанлы әһалиси Азәрбајчана көчүрүлмүшдүр. Илк дәфә 1590-чы илдән [163, 45] вә сонра 1728-чи илдән мә'лумдур [170, 25]. XVIII әсрин әввәлләринә аид ермәничә мәнбәдә Шааб кимидир [150, 358]. 1728-чи илә аид мә'луматда саһибкар (бәј) кәнди ("тимари Бәкир вәләди Ибраһим") кими гејд олунур [170, 25]. Јерли тәләффүз формасы Шааб. Шааб шәхс адындандыр. Аракел Тәбризи Аға Шааб адлы әмир ады чәкир [57, 138]

ШАГАБЛЫ - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады [159]. Дикәр гәдим ады Кәнчәли [170 91]. 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулмуш, сонралар бир һиссәси кери гајытмышдыр. 1948-1951-чи илләрдә кәндин әһалиси

Азәрбајҹана көчүрүлмүшдүр. Әсли Шаһаблы. 1968-чи илдә кәнд Шаһаб адландырылмышдыр.

ШАГАБӘК - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады [159]. XIX әсрин орталарындан сонра мәнбәләрдә ады чәкилмир.

ШАГАЛЫ - Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында (инди Ермәнистанын Гугар р-нунда) кәнд ады (99, 418). XIX әсрин орталарында кәнддә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1887-чи илә аид мә'лумата көрә кәндин әһалиси ермәни иди (99, 418). 1947-чи илдә кәнд ермәничә Ваһагни адландырылмышдыр. Әсли: Шакалы. Азәрбајҹан халгынын етник тарихиндә мүһүм рол ојнамыш гәдим түркмәншәли Шака тајфасынын адыны әкс етдирир. Ер. әв. VII әсрдә шакалар Ҹәнуби Гафгаза кәлмиш вә индики Ермәнистан вә Азәрбајҹан әразиләриндә һаким рола малик олмушлар. Бу барәдә әтрафлы мә'лумат үчүн бах: (13). Ҹәнуби Азәрбајҹанда Шагалы кәнд ады илә (бах: 79, 329) мәншәҹә ејнидир.

ШАГАРДА - Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында (инди Ермәнистанын Спитак р-нунда) кәнд ады [133]. XIX әсрин икинҹи јарысында әһалиси гарышыг кәнд иди. Кәнд ермәничә Тсарганист адландырылмышдыр. Әсли Шакарты. Шак (Сак) етнониминдән (бах: Шагалы) вә гәдим түркҹә арт-"дағлыг әрази", "ашырым" сөзүндән ибарәтдир.

ШАҒАНЛЫ - Ирәван губернијасынын Шурагел гәзасында кәнд ады [133]. 1968-чи илдә кәнд ермәничә Шаген адландырылмышдыр. XIII әсрдә монголларын тәркибиндә Ҹәнуби Гафгаза кәлмиш түркмәншәли Чаган (Шаган) тајфасынын мәскунлашмасы нәтиҹәсиндә јаранмышдыр. XIX әсрдә Гарс әјаләтиндә Шаган (хараба кәнд) (133, 290), Азәрбајҹанда Биринҹи Чаған (Шамахы р-ну) вә Шаған (Абшеронда) кәнд адлары илә мәншәҹә ејнидир (бу тајфа барәдә бах: I, 79).

ШАДАК - 1718-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сисјан наһнјәсиндә кәнд ады [170, 164]. Гәдим түркмәншәли Садак тајфасынын адындандыр. Бах: Садыглы.

ШАДЫЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [170, 41]. Нахчыванда Шада кәнди, Шада чај, һидроними (Шаһбуз р-ну) вә Шадылы (Гасым Исмајылов р-ну) адлары илә мәншәҹә ејнидир. XIX әсрдә Јелизаветпол (Кәнҹә) губернијасынын Јелизаветпол (Кәнҹә) гәзасында малдарлыгла мәшғул олан бир ел Шада адланырды (44, 11). Ермәнистанда Зәнкичајын һөвзәсиндән Гарабағ сәрһәддинә гәдәр әразидә Шада ели малдарлыгла мәшғул олурду (јенә орада). Түркмәншәли Шады тајфасынын адыны әкс етдирир (бах: 1, 63 вә 81, 80). Орта әсрләрдә Газах маһалында Шаһдили тајфасы илә мәншәҹә ејнидир. Бах: Шоталы.

ШАИФЛУ - Јелизаветпол (Кәнҹә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасынын Сисјан маһалында кәнд ады [133, 290]. Јерли тәләффүз формасы Шајублу.1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр.

ШАКАБАД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Хынзырәк наһијәсиндә кәнд ады [170, 7]. Ер. әв. VII әсрдә кәлмиш гәдим түрк мәншәли Сак (Шака) тајфасынын адыны әкс етдирир. Иранда Шакабад кәнд ады (79, 329) илә мәншәҹә ејнидир.

ШАМ - Јелизаветпол (Кәнҹә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан маһалында) кәнд ады. Там ады Шамкәнди (133, 291). Гасымушағы (Гурдһачы) тајфасынын обаларындандыр (Әрикли, Әләкчи вә Шам) [103, 158]. XIX әсрин әввәлләриндән әһалиси гарышыг кәндләрдән иди. 1918-чи илдә кәндин азәрбајҹанлы әһалиси говулмушдур. XVI әсрә аид ермәни мәнбәјиндә Шамби кимидир [57, 224]. Гејд едилмәлидир ки, Нахчыванда вә Зәнкәзурда шамб (сондакы "б" сәси артырылмадыр, мәсәлән, Азәрбајҹанын шимал-шәрг бөлкәсиндә Самур чајына татлар вә ләзкиләр Самбур дејирләр; Еркән орта әсрләрдә Албанијанын Камбич әјаләтинин адында да түркҹә *кам*-"вади", "дәрә" сөзүндә "б" сәси әлавәолунма иди) сөзү илә дүзәлмиш бир сыра гәдим топонимләр вардыр. Илк дәфә бу топоним "Китаби Дәдә Горгуд" епосунда чәкилир. 1475-чи илдә Гарагојунлу һакими Узун Һәсәнин бир фәрманында Дәрәшәмб кәндинин ады гејд олунмушдур [134, 169]. Мәншәҹә *шам* сами сөзү олмаг е'тибарилә "гамышлыг" мә'насындадыр (106, 61-62) вә Азәрбајҹан дилиндә дә шам вә шамлыг сөзләри вар-

дыр. Әлинчәчајын Араза төкүлән јери Дәрәшамб адланыр. XVII әсрин әввәлләринә аид ермәни мәнбәјиндә Јухары Әјлис кәндиндә "Шамб булағы" топоними гејд олунур [91, 105]. (Чулфа р-нунда "Шамб дәрәси һаггында бах: Тер-Аветисян. Город Джуга. Тифлис, 1987, с. 5).

ШАМДӘРВИШ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады [170, 99].

ШАМДАНКӘЛӘН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады [170, 19]. Кәндин ады "Шамдан (Суријадан) кәләнләр" мә'насындадыр. Орта әсрләрдә Шамда јашајан бөјүк тајфалардан бири Бајат олдуғуна көрә, еһтимал ки, бу кәлмәләр бајатлар идиләр.

ШАМДАНКӘЛӘН ГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә гышлаг ады (23, 70).

ШАМЛЫГ - Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында (инди Ермәнистанын Туманјан р-нунда) кәнд ады [133]. 1887-чи илә аид мәнбәдә **Шамлуг** кимидир (99, 389). 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Топоним ики чүр изаһ олуна биләр: 1. Кәндин ады орада **Шам** ағачынын боллуғуну билдирир. 2. Шамлы (Сурнјалы) Гызылбаш тајфасынын ады илә бағлыдыр. 1588-чи илә аид мәнбәдә Гарабағда бир улус Шам-Бајаты адланырды [167, 206].

ШАМПУРТ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында чај ады (133, 291).

ШАМСЫЗ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Корус р-нунда) кәнд ады [133]. XIX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг кәнд ләғв едилмиш, әһалиси гоншу **Шурнуху** кәндинә көчүрүлмүшдүр. Шам вә Сис топониминдән ибарәт олуб, "Шам јахынлығында Сис" мә'насындадыр. Бах: Башсыз.

ШАН ГИРЕЈ - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында кәнд ады (133, 291). Елизаветопол гәзасында Шан-Гиреј гышлаг ады (јенә орада) илә ејнидир. Мә'насы мә'лум дејил.

ШАРИС - XVIII әсрин орталарында Көјчә маһалында кәнд ады [150, 361].

ШАРКИ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады (133, 292).

ШАРУКАР - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында дағ ады [133, 292]. Мәнбәдә Шаркар кимидир (јенә орада). XIX әсрдә Газах гәзасындакы Шарукар дағ ады [133] илә мә'нача ејнидир. Түрк дилләриндә шар вә гар (бах: Бабакар) сөзләриндән ибарәтдир. XIX әсрдә Бакы гәзасында Шараваиз дағ (133, 292), **Шамахы** гәзасында Шарадли, Шимали Гафгазда Налчик даирәсиндә Шари-тау (133, 292) адлары илә сәсләшир.

ШАТЫРГЫШЛАГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [170, 122]. Орта әсрләрдә Анадолуда јашамыш Шатыр тајфасынын [90, 17] адыны әкс етдирир.

ШАТЫР ГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә гышлаг ады (23, 123).

ШАҺАБЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады (23, 106). "Башга ады Кәнчәли" (јенә орада). Бах: Кәнчәли.

ШАҺАРБУЗ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк наһијәсиндә кәнд ады (23, 116).

ШАҺАКЧЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Көјчә наһијәсиндә кәнд ады [170, 12]. "Көјчә көлүнүн саһилиндә јерләшир" (23, 55).

ШАҺАРХЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [170, 53].

ШАҺАРХЫ - XVIII әсрин әввәлләриндә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә арх ады [150, 224].

ШАҺВАРУТ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады (133, 293).

ШАҺВЕРДИ - Ирəван ханлығынын Саатлы маһалында кəнд ады [159]. 1918-чи илдə кəндин əһалиси говулмуш вə Түркијəдəн кəлмə ермəнилəр јерлəшдирилмишдир. 1968-чи илдə кəнд ермəничə Һушакерт адландырылмышдыр. 1590-чы илə аид мəнбəдə Рəван əјалəтинин Ирəван гəзасында "Балыгчы Шаһверди вирани" адлы кəндлə [169, 65] бу кəндин ејнилији бизə ајдын дејил.

ШАҺВЕРДИЛƏР - Јелизаветпол (Кəнчə) губернијасынын Зəнкəзур гəзасында (инди Ермəнистанын Корус р-нунда) кəнд ады [133, 293]. Дикəр ады Шаһвердиушағы (103, 170). 1918-чи илдə кəндин түркдилли əһалиси говулмуш вə ермəнилəр јерлəшдирилмишдир. 1930-чу илдə кəнд ермəничə Башарачур адландырылмышдыр. Кəндин əсасыны гојмуш нəсил адыдыр.

ШАҺВƏЛИ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Гырхбулаг наһијəсиндə кəнд ады [170, 46]. Кəндин əсасыны гојмуш шəхс (мүлкəдар) адыдыр.

ШАҺГУЛУӨЛƏН - Ирəван ханлығынын Абаран маһалында кəнд ады [159]. 1828-1832-чи иллəрдə əһалиси говулдугдан сонра кəнд дағылмышдыр [159]. 1711-чи илə аид ермəничə мəнбəдə кəндин ады "Шахи Гулу бағ" кими гејд олунмуш вə онун һəм дə Вери адландығы көстəрилмишдир [150, 29]. Кəндин ады Шаһгулу шəхс (феодал) адындан вə түрк диллəриндə *өлəн*-"дүзəн", "бағ-бағча" вə с. сөзүндəн ибарəтдир.

ШАҺДАҒ - Ирəван губернијасынын Новобајазид гəзасында дағ ады. XIX əсрдə Чənуби Гафгазда 6 Шаһдаг (133, 293) вə Дағыстанын Гајтаг-Табасаран даирəсиндə Шаһ-Сəнкəр (гала харабалыглары) оронимлəри варды. Бə'зи тəдгигатчыларын Шаһдаг адларынын фарс дилиндə шаһ "һөкмдар" сөзү васитəсилə изаһ етмəлəри сəһвдир. Фарс дилиндə *шəх*-"нəһəнк гаја", "дағ бели", "бəрк сүхур" (бах: 125. с. 308) вə дағ сөзлəриндəндир. Азəрбајчанын шимал-шəргиндə Шаһдағ вə Нахчыванда Шаһтахты адлары илə мə'нача ејнидир.

ШАҺЈОЛУ - Ирəван губернијасынын Новобајазид гəзасында Алапарс кəндинə мəхсус јајлаг јеринин ады (136, 32).

ШАҺЈУРДУ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Дəрəлəјəз наһијəсиндə мəзрə ады (23, 58). "Əввəллəр бура кəнд имиш" (јенə орада). "Əһалиси гызылбаш олдуғуна көрə көчүб кедиб" (32, 290).

ШАҺКƏРИМ ГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Зарзəмин наһијəсиндə гышлаг ады (23, 122).

ШАҺМƏҺƏММƏД ГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Дəрəчичəк наһијəсиндə гышлаг ады (23, 117). "Дəрəгышлағы" да адланыр (јенə орада).

ШАҺМƏҺƏММƏД КƏНДИ -1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Зарзəмин наһијəсиндə кəнд ады (23, 122). "Һеч ким јашамыр" (јенə орада).

ШАҺМУРАД - Јелизаветпол (Кəнчə) губернијасынын Газах гəзасында (инди Ермəнистанын Красносело р-нунда) гышлаг ады [133]. XX əсрин 30-чу иллəриндə коллективлəшмə илə əлагəдар олараг кəнд ләғв едилмишдир. Шаһмурад шəхс адындандыр.

ШАҺНƏЗƏР - Тифлис губернијасынын Борчалы гəзасында (инди Ермəнистанын Ташир р-нунда) кəнд ады [133, 293]. 1919-чу илдə əһалиси говулмуш вə ермəнилəр јерлəшдирилмишдир. 1978-чи илдə кəнд ермəничə Метсаван адландырылмышдыр. 1728-чи илə аид мəнбəдə Ирəван əјалəтинин Шөрəјəл наһијəсиндə Мүбарəк (дикəр ады Шаһнəзəр) кəндинин ады чəкилир [170, 129].

ШАҺНƏЗƏР - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Ширакел наһијəсиндə кəнд ады (23, 129). Мүбарəк дə адланыр (јенə орада).

ШАҺРУЗ - Ирəван ханлығынын Көјчə маһалында кəнд ады. XIX əсрин орталарында кəндин əһалиси сыхышдырылыб чыхарылмыш вə ермəнилəр јерлəшдирилмишдир. 1886-чы илдə кəндин əһалиси ермəни иди. 1946-чы илдə кəнд ермəничə Гегамаван адландырылмышдыр.

ШАГРУХ - Ирəван губернијасынын Александропол гəзасында хараба кəнд ады (133, 290).

ШАҺТƏРМУҒУМ - 1728-чи илдə Ирəван əјалəтинин Ширакел наһијəсиндə кəнд ады (23, 125). "Башга ады Судакен" (јенə орада, с. 126).

ШАҺЧАГУЛУ ГЫШЛАҒЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә гышлаг ады (23, 123). "Һеч ким јашамыр" (јенә орада).

ШЕЈПУРХАН - Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында (инди Ермәнистанын Туманјан р-нунда) кәнд ады [133]. XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг кәнд дағылмышдыр. Там ады "Шејпурхан гышлағы". Шејпурхан шәхс адындандыр.

ШЕЈХӘЛИВИРАНЫ МӘЗРӘСИ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә кәнд ады [169, 93].

ШЕЈХИЧАНЛЫ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [169, 270].

ШЕЈХЛУ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады (23, 122). Гызылбашларын Устачлу тајфасынын шејхлу голунун (138) адындандыр.

ШЕЈХ ГАРНИ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады (133). 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. "Гарнидән олан шејхә мәнсуб кәнд" демәкдир.

ШЕЈХЗАДӘЛИ - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады [159]. 1590-чы илдә Шејхзадәли гышлаг кимидир [169, 64]. XIX әсрин орталарындан сонра мәнбәләрдә бу кәндин ады чәкилмир. Шејхзадә сојадлы бир руһанијә мәхсус кәнд олмушдур [170].

ШЕЈХ КӘЛУЛ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады [170, 3].

ШЕЈХЛӘР - 1727-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады (32, 236). Һәмин мәнбәдә дејилир ки, кәнддә чәми 3 мүсәлман евли киши вә 1 субај оғлан јашајыр (јенә орада).

ШЕЈХ МИРЗӘ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады (133, 294). XIX әсрин орталарындан сонра мәнбәләрдә бу кәндин ады чәкилмир.

ШЕЈХ ҺАЧЫ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133]. 1590-чы илдән мә'лумдур [169, 249]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Карби наһијәсиндә гејд олунур (23, 93). 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмуш вә Түркијәдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1935-чи илдә кәнд ермәничә Шгаршик адландырылмышдыр. Кәнд 1728-чи илдән мә'лумдур [170, 61].

ШЕЈХЧИК - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады [169, 224]. "Шејхә мәхсус" мә'насындадыр.

ШЕЈХ ҺӘСӘН - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә мәзрә ады [170, 15].

ШЕНАЗ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Зарзәмин наһијәсиндә кәнд ады (23, 121).

ШӘВӘРУТ - Ирәван ханлығынын Сәрдарабад маһалында кәнд ады [159]. 1918-1919-чу илләрдә кәндин әһалиси говулмуш вә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1968-чи илдә кәнд ермәничә Ушакерт адландырылмы

ШӘКАИК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады [170, 82]. Күрдләрин шәгаиг тајфасынын адындандыр.

ШӘКӘРАБАД - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [170, 131].

ШӘКӘРБАШЫ - Ирәван ханлығынын Дәрәчичәк маһалында кәнд ады (159). 1828-1832-чи илләрдә кәндин Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр [159]. Пәмбәк дағ силсиләси Шәкәрбашы зирвәсинин [159] адындандыр. Дағa бу ад узагдан кәллә гәндин (шәкәрин) башына охшадығына көрә верилмишдир. Азәрбајчанда Газах р-нун Јухары Әскипара кәндинин әразисиндә, Чоғаз чајынын сол саһилиндәки дағын зирвәсиндә VI әсрә аид едилән "Шәкәргаласы"нын ады илә мә'нача ејнидир.

ШӘКӘРЛУ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан маһалында) кәнд ады. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

ШӘКИ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан р-нунда) кәнд ады (133, 294). 1590-чы илдән [169, 360] вә 1728-чи илдән (32, 248) мә'лумдур. 1727-чи илә аид мәнбәдә кәнддә 7 христиан аиләсинин (христиан албанларын) јашадығы гејд олунур (32, 248). XIX әсрин 80-чы илләринә аид мә'луматда Шәки кәндинин әһалиси татар (азәрбајчанлы) көстәрилмишдир (103, 170). 1919-чу илдә кәндин азәрбајчанлы һиссәси говулмушдур. 1922-чи илдә онларын аз бир гисми кери гајытмышдыр. 1988-чи илдә азәрбајчанлы әһали тамамилә чыхарылды. Шәки еркән орта әсрләрдә Сисакан кнјазлығынын мәркәзи олмуш галанын адыдыр. Кәнд јахынлығындакы галанын ады илә адланмышдыр. Гала ер. әввәл VII әсрдә кәлмиш Шака түрк тајфасынын адыны әкс етдирир (бах: 13). XIX әсрдә Гарс әјаләтинин Әрдаһан әјаләтиндә ики Шәки (133, 291), Чәнуби Азәрбајчанда Шагалы (әсли Шакали) вә Шакабад, (79, 329) вә Шимали Азәрбајчанын шимал гәрбиндә Шәки (шәһәр) адлары илә мәншәчә ејнидир. Шәки ады барәдә бах: 36.

ШӘКИКАН - 1590-чы илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Ағчагала наһијәсиндә кәнд ады (169, 189).

ШӘЛӘКӘРӘК - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ирәван гәзасында кәнд ады [169, 61]. Мәнбәдә кәндин һәм дә Калашлар адландығы гејд олунур (јенә орада). Монголча шәлә-"дағ бели" (126, 632) вә түркчә кајрак "килли", "чынгыллы" сөзләриндәндир.

ШӘЛӘТ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады (169, 160 вә 334). 1728-чи илә аид мәнбәдә дә чәкилир (23, 150). Албан тарихчиси Муса Каланкатлынын "Албан тарихи"ндә VII әсрдә Шағат (ермәни әлифбасында "л" сәси "ғ" сәси илә ифадә олунурду) Албанијанын христиан албанларын јашајыш мәнтәгәси кими гејд олунмушдур. Она көрә 1728-чи илә аид мәнбәдә кәнддә 4 христиан аиләсинин јашадығы гејд олунмушдур (32, 250).

ШӘМШӘДИЛ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында маһал ады. Ермәни мәнбәләриндә Шәмсәддин формасында 1587-чи илдән мә'лумдур [115, 176]. Гызылбашларын Зүлгәдәр тајфасынын голларындан (Һачылар, Коруглу, Мосул, Хәзәрли вә Шәмсәддинлу) Шәмсәддинлу елинин (138, 94) адыны әкс етдирир. Бу ел 1515-чи илдә индики Шәмшәдил р-ну әразисиндә мәскуилашмышдыр (бах: 78, 55-56). 1593-чү илә аид мәнбәдә "Наһијеје арани неһри Һасан" ("Һәсән адлы шәхсин араны, јә'ни гышлағы") вә "Нәһри Газах"да Шәмшәдилу тајфасынын јашадығы гејд олунмушдур (167, 208). Товуз р-нунда Көјчәли кәндинин әввәлки ады Шәмшәдил олмушдур. Еркән орта әсрләрдә бу маһал Албанијанын Парисос әјаләти олмушдур. Муса Каланкатлынын "Албан тарихи"дә Парисос (Низами Кәнчәвинин "Хосров вә Ширин" поемасында Пәрисуз ады) чәкилир. XIX әсрә аид мә'лумата көрә Шамхорчај Пәрисуз шәһәр харабалығы ичәрисиндән ахыр вә сонра Парис чајынын голу илә бирләшир [66, 19].

ШӘНӘДАҒ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан маһалында) кәнд ады [133]. 1918-1919-чу илләрдә кәндин әһалиси говулмуш вә кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1940-чы илдә кәнд ермәничә Лернашен адландырылмышдыр.

ШӘРАБГАЛА - Абаран р-нунда кәнд ады. XVII әсрдә [57, 71] вә XVIII әсрин әввәлләринә аид ермәничә мәнбәдә [150, 365] Карпи маһалында Шарапхана кими верилмишдир.

ШӘРАБХАНА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады (23, 124).

ШӘРДӘРӘ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан р-нунда) кәнд ады. XX әсрин әввәлләриндә кәнд дағылмышдыр. Түркчә шара "чајјатағы" [126, 625] вә дәрә сөзләриндәндир.

ШӘРӘКӘН - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында кәнд ады [133]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Әсли Ширакан. Ерадан әввәл сон илләрдә индики Ермәнистан әразисиндә мәскуилаш-

мыш гәдим түркмәншәли Ширак тајфасынын чәм билдирән ан шәкилчисиндән ибарәтдир. Бах: Ширак.

ШӘРӘФАБАД - Ирәван ханлығынын Сәрдарабад маһалында кәнд ады [159]. Дикәр ады Јени Гархун. 1950-чи илдә Налбандјан адландырылмышдыр.

ШӘРКИ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133]. XIX әсрин сонларындан сонра кәндин ады мәнбәләрдә чәкилмир. Еһтимал ки, Шираки адынын тәһрифи олмаг е'тибарилә Ширак тајфасынын адындан ибарәтдир. Бах: Ширак. XIX әсрдә Бакы гәзасында Шәргә (гышлаг) ады (133, 292) илә ејнидир.

ШӘРИ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады (133, 294).

ШӘҺРИЗ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Дәрәчичәк наһијәсиндә кәнд ады (23, 53).

ШӘФИАБАД - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [159]. Шәфи шәхс адындан вә абад-"кәнд" сөзүндәндир.

ШӘФИАБАД - Ирәван ханлығынын Сүрмәли маһалында кәнд ады [159]. XIX әсрин орталарындан сонра кәндин ады мәнбәләрдә чәкилмир.

ШӘҺӘРМАНЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Игдыр наһијәсиндә кәнд ады [170, 20]. Еһтимал ки, Шәһриманлы -дан тәһрифдир. Бах: Шәһриман.

ШӘҺӘРЧИК - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Гафан р-нунда) кәнд ады [133]. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмушду. 1922-чи илдә әһали керијә гајыдараг јенидән мәскунлашмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур [20, 159]. XIX әсрдә бу гәзада үч Шәһәрчик адлы кәнд варды (133, 290). 1468-чи илә аид мәнбәдә кәндин ады Шиһер кими гејд олунмушдур [134, 167]. XVIII әср ермәни мүәллифи кәндин адыны ермәничә тәләффүздә Шһер кими јазмышдыр [150, 362]. XVI әсрдә Татев монастырына аид кәндләр сырасында Шыһәр адлы кәнд дә вар иди [135, 87]. Белә гәнаәтә кәлмәк олар ки, Шиһәр адлы кәнддән јаранмыш мәнтәгә Шиһәрчик ("Кичик Шиһәр кәнди" мә'насында) адланмышдыр. Лакин Шиһәр кәндинин XVIII әсрдән сонракы талеји мә'лум дејил.

ШӘҺИДИАЛЛАҺ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Карбибасар наһијәсиндә кәнд ады [169, 93].

ШӘҺРИЈАР - Ирәван ханлығынын Сәрдарабад маһалында кәнд ады (159). 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады кими гејд олунмушдур (23, 86). XII әсрә аид башга мәнбәдә дә чәкилир [115, 368]. XIX әсрдә Ирәван губернијасында 5 Шәһријар адлы кәнд варды (133, 290). Шәһријар кәнд адларынын Шәһријар шәхс адындан ибарәт олмасы ағлабатан дејилдир. Орта әсрләрдә (XIV әсрдә) Иранда, Рејдән шималда Шәһријар галасынын [160, 283] адынын түрк тајфаларынын һәрәкәти илә әлагәдар апарылмасы ола биләр.

ШӘҺРИЈАР - Октемберјан р-нунда кәнд ады. 1590-чы илдән мә'лумдур [169, 250]. 1968-чи илдә кәнд Арагатс адландырылмышдыр.

ШӘҺРИЈАР - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады [159]. 1590-чы илдән мә'лумдур [169, 254]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Гарни наһијәсиндә гејд олунур (23, 102). 1828-1832-чи илләрдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр [159].

ШӘҺРИЈАР - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады [159]. 1590-чы илдән мә'лумдур [169, 225]. XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар кәнд дағылмышдыр. Дикәр ады Гарынбурун (бах).

ШИВЛИ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан маһалында) кәнд ады [133]. XIX әсрин ахырларындан сонра кәндин ады чәкилмир. Кәнд орта әсрләрдә Анадолу јарымадасында јашамыш Шивили тајфасынын [90, 21] мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр.

ШИВРИ - Гукасјан р-нунда кәнд ады. 1918-чи илдә әһалиси говулмуш вә харичдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. Кәнд ермәничә Арег адландырылмышдыр.

ШИГАД - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Базарчајы наһијәсиндә кәнд ады [169, 156].

ШИДИЛИ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында, инди Веди р-нунда кәнд ады (133, 295). Мәнбәдә Шидлу кимидир (јенә орада). 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. 1991-чи илдә кәнд ерманичә Јехегнаван адландырылмышдыр. Јерли тәләффүз формасы: Шидли. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә Гарауча=Шетли, Һаранлы=Шетли вә Кунсулу=Шетли адлы үч Шетли кәнди варды [170, 10]. XIX әсрдә Тифлис губернијасынын Шорапан гәзасында Чидили кәнди [133, 281] вә Азәрбајчанда Чидибаш (Загатала р-нунда дағ ады) топонимләри илә мә'нача ејнидир. Гәдим түрк дилләриндә *чит*-"бөјүр", "һүдуд" сөзүндәндир.

ШИКАР - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Сисјан наһијәсиндә кәнд ады [170, 160]. XX әсрин әввәлләринә аид мәнбәдә Шигәр кимидир (133, 295). Еһтимал ки, шакар (јә'ни шак әрләри) адындан тәһрифдир.

ШИКШИК - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Веди наһијәсиндә кәнд ады [170, 10].

ШИНГОВИТ БАЈАТ - Ирәван ханлығынын Зәнкибасар маһалында кәнд ады (159). Шинговит (кәнди) јахынлығында Бајат (кәнди) мә'насындадыр. Кәнд Сәлчуг оғузларынын Бајат тајфасынын мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. Бах: Бајат.

ШИНДИЛӘР - Амасија р-нунда кәнд ады. Дикәр ады: Бозгала. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмушдур. 1922-чи илдән сонра әһалинин бир һиссәси кери гајытмышдыр. 1948-1949-чу илләрдә әһали Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд ләғв едилмишдир. Борчалы гәзасында (инди Дманиси р-нунда) Шиндиләр дағы вә Шиндиләр кәнди адлары илә мәншәчә ејнидир.

ШИРАБАД - Ирәван ханлығынын Зәнкибасар маһалында кәнд ады [159]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ирәван әјаләтинин Гырхбулаг наһијәсиндә кәнд ады кими гејд олунмушдур (23, 75). XX әсрә аид мә'луматда Ирәван гәзасында кәнди һәм дә Паракар адландығы гејд олунмушдур (133, 295). XIX әсрин орталарында Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә харичдән кәлмә ерманиләр јерләшдирилмишдир. 1886-чы илә аид мә'лумата көрә кәндин әһалиси ермәни иди. 1935-чи илдә кәнд ерманичә Паракар адландырылмышдыр. Кәнд Шир адлы бир түркмәншәли елин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. 1588-чи илә аид мәнбәјә көрә Бәрдә санчағында Шир адлы тајфа јашајырды [167]. 1283-чү илә аид Хотавәнк китабәсиндә Дағлыг Гарабағда бир кәнд Ширман (ермәничә јазылышда Ширмананс) кими јазылмышдыр [82]. Еһтимал ки, "Китаби Дәдә Горгуд" епосунда Шир-Шәмсәддин епониминдәки "Шир" сөзү дә мәһз тафа адыдыр.

ШИРАЗЛУ - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады [159]. 1590-чы илдән [169, 271] вә 1728-чи илдән [170, 10] мә'лумдур. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмушду (11, 164). 1922-чи илдән сонра әһалинин бир һиссәси кери гајытмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. 1991-чи илдә кәнд ерманичә Воскетап адландырылмышдыр. Түрк тајфаларынын һәрәкәти илә Ирандан Шираз адынын кәтирилмәси нәтичәсиндә јаранмышдыр.

ШИРАКГАЛА - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады (133, 295). Ширак јер ады илк дәфә V әср ермәни мәнбәјиндә чәкилмишдир. (Мосеј Хоренаси, I китаб, 12-чи фәсил). 1590-чы илә аид мәнбәдә Ширәгала [169, 236], 1728-чи илә аид мәнбәдә исә Ширәкала кимидир [170, 102]. 1878-чи илдә кәндин Азәрбајчан түркләриндән ибарәт әһалиси говулмуш вә харичдән кәлмә ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1886-чы илә аид мә'лумата көрә кәндин әһалиси ермәниләр иди. Кәнд орадакы гәдим галанын, гала исә гәдим түркмәншәли Ширак тајфасынын ады илә адланмышдыр. Ер. әввәлки әсрләрдә шималдан кәлмиш Сирак (Ширак) тајфасы Чәнуби Гафгазда әсас е'тибарилә ики бөлкәдә јерләшмишди: Албанијада Алазан Габырры чајларынын ашағы ахарында вә индики Ермәнистан әразисиндә. Ермәнистандакы Ширак II әср мүәллифи Птолемејин әсәриндә Сиракене кимидир. Ондан әввәл бу бөлкә Урарту мәнбәләриндә Ериахи адланыр. Баш

Ширакел (Баш Шөрәјәл) кәндинин ады илк дәфә "Китаби Дәдә Горгуд"да Ширәкүваи, XIV әсрә [107] вә XVII әсрә [57, 60] аид ермәни мәнбәләрнндә "Ширакован" кимндир. Орта әсрләрдә Ширакларын јашадығы бу әјаләт "Ширак өлкәси," [142, 81], әјаләтин әһалисн исә Ширак-ел (јә'ии "Шнрак елн", ("Ширак тајфасы"), тәһриф формасы "Шөрәјәл" адланмышдыр. XVIII әсрдә Шөрәјәл маһалы индикн Дүзкәнд, Агнн, Артик вә Талнн рајоиларынын әразисини әһатә едирди. XIX әсрдә Гарс әјаләтиннн Олтин гәзасында Ширак хараба гала ады (133, 295) илә мәншәчә ејнидир.

ШИРАКГОЧ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинни Веди наһијәснндә кәнд ады [169, 225].

ШИРАК ДҮЗҮ - Боз -Абдал. Әләјәз вә Шнрак дағлары арасында вадидүзәннн ады.

ШИРВАН - 1590-чы илдә Рәван әјаләтиндә, Әләјәз дағында јајлаг ады [169, 94]. Бизим еһтималымыза көрә Түркијә вә Ермәнистан әразиләриндә Ширван топонимләри ер. әв. VII әсрдә Сакларын тәркнбиндә Орта Асијадан кәлмиш түркмәншәли Ширван тајфасынын адыны әкс етдирирләр. Гәднм түрк руни абидәләриндә Сир кими гејд олунмуш тајфанын (бир фнкрә көрә Сыр-Дәрја чајынын адында галмышдыр-108, 200) ады илә Ширван етноними ејнн мәншәлидир. Орта әсрләрдә Түркијә әразисиндә Днала чајынын һөвзәси Ширван адланырды (90, 16).

ШИРВАНЧЫГ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады (133, 295). 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Абаран наһијәсиндә кәнд ады [169, 232]. 1728-чи илә аид мәнбәдә Ширванчнк (јә'ни "Кичик Ширван") кимидир [170, 125]. 1878-чи илдә әһалиси говулмуш вә бурада ермәниләр јерләшдирилмишдир. 1948-чи илдә кәнд ермәничә Лернакерт адландырылмышдыр. Кәнд Анадолуда, Диала чајы саһилләриндә Ширван маһалындан [190, 16] чыхмыш аиләләрин мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр.

ШИРВАНЧЫГ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Шнракел наһијәсиндә кәнд ады (23, 124).

ШИРӘЧИ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында кәнд ады [133, 295]. Мәнбәдә Ширачи кимндир (јенә орада). 1728-чн илә аид мәнбәдә Игдыр наһијәсиндә кәнд ады (23, 68). 1918-чн илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Шнрһачы адындан тәһрифдир. Шир Һачы шәхс адындандыр.

ШИРИНСУ - Әләјәзчај илә Дәличајын кәсишдијн јердә, һүндүрлүјү 150 м. олан шәлаләнин ады. Әсли Шырран-Су, јә'ни төкүлдүкдә шырылдајан су. 1934-чү илдә шәлалә ермәничә Кахсрачур адландырылмышдыр (6. 126).

ШИРИНЧАНЛЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Аралыг наһијәсиндә кәнд ады [170, 20]. Еһтимал ки, Гугар р-нунда Мајмаг дағынын әтәјнндә Һаллавар кәндинин әразисиндә Ширнгала галасынын ("Ширингала" саз һавасы да бу галанын ады илә бағлыдыр) адындандыр.

ШИРҺАЧЫ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Карбн наһијәсиндә кәнд ады [170, 64].

ШИШГАЈА - Ирәван губернијасынын Новобајазнд гәзасында кәнд ады. 1728-чн илә анд мәнбәдә гејд олунмушдур (23, 53). 1919-чу илдә кәндин әһалиси говулмушдур. 1922-чи илдә бир һиссәси кери гајыдараг јенидән мәскунлашмышдыр [20, 294]. 1988-чи илдә кәндн әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

ШИШДӘПӘ - 1728-чн илдә Ирәван әјаләтинин Сүрмәли наһијәсиндә кәнд ады [170, 17]. Азәрбајчан дилиндә шнш (зирвәсн сылдырым) вә тәпә сөзләриндән ибарәтдир.

ШИШДӘПӘ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтиннн Абаран наһијәсиндә кәнд ады [170, 153].

ШИШЛИК - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Зебил наһијәсиндә кәнд ады [169, 331].

ШИШТӘПӘ - Ирәваи губернијасынын Александропол гәзасында кәнд ады (133). Илк дәфә 1728-чн илә аид мәнбәдә чәкилмншдир (23, 125). 1946-чы илдә

кәнд ерманичә Сепасар Метс адландырылмышдыр. Шиштәпә дағынын адындандыр.

ШИШТӘПӘ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады [159].

ШИШТӘПӘ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында дағ ады [133].

ШИШТӘПӘ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында дағ ады [133].

ШИШТӘПӘ - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында дағ ады [133].

ШИШТӘПӘ ТУЛАЧИКӘ ТАБЕ - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Ширакел наһијәсиндә кәнд ады [170, 153]. Верки вердикдә Тулачик кәндинин (бу кәнд галмамышдыр) нәздиндә олан Шиштәпә кәнди мә'насындадыр.

ШЫНЫГ - Тифлис губернијасынын Борчалы гәзасында (инди Ермәнистанда) кәнд ады (99, 389). Ермәничә кәнд Шнех адландырылмышдыр. 1887-чи илә аид мә'лумата көрә кәндин әһалиси Түркијәдән кәлмә јунанлар иди (99, 389). Кәнд Дәбәд чајынын вадисиндә "Шыных дәрәси" адындандыр. Гәдим түрк дилләриндә чинг, шинг-"сылдырым" [126, 616] сөзүндәндир. Азәрбајчанда Шыных (Кәдәбәј рајону) кәнд ады илә мә'нача ејнидир.

ШЫРРАН - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады [159]. XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг кәнд ләғв едилмишдир. Азәрбајчанда Шырран (Шуша р-ну) вә Шыррансу (Ордубад р-ну) кәнд адлары илә мә'нача ејнидир. Шырран-"сујун фәввара вуран јери" мә'насындадыр (Шуша р-нундакы Шырран да Туршусу булағынын фәввара вурмасыны билдирир).

ШЫХБАЗАН - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында гышлаг ады (133, 296).

ШЫХЛАР - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [159]. 1590-чы илдән мә'лумдур. Дикәр ады Гоч Әһмәд [169, 61]. 1968-чи илдә кәнд ермәничә Лјусарат адландырылмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

ШЫХЛАР - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан р-нунда) кәнд ады [133]. 1590-чы илә аид мәнбәдә Шејхләр кимидир [169, 362]. 1940-чы илдә кәнд Гызыл Шәфәг адландырылмышдыр. 1918-чи илдә кәндин әһалиси говулмушдур. 1922-чи илдә әһали кери гајыдыб јенидән мәскунлашмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур [20, 184].

ШЫХҺАЧЫ - Талин р-нунда кәнд ады. 1915-чи илдә кәндин әһалиси говулдугдан сонра ермәниләр јерләшдирилмишдир (6, 188). 1935-чи илдә кәнд ермәничә Шгаршак адландырылмышдыр.

ШОРАДАГ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады (133, 297).

ШОРАН - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133]. Јерли тәләффүз формасы Шыран [20, 201]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Шырран адындан тәһрифдир. Бах: Шырран.

ШОРБУЛАГ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады. "Шорбулаг" адлы јердә гышлаг әсасында јаранмышдыр. XX әсрин әввәлләриндә кәнд дағылмышдыр.

ШОРБУЛАГ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында булаг ады (133, 297).

ШОРӘЛИ - Ирәван ханлығынын Көјчә маһалында кәнд ады [159]. XIX әсрин орталарындан сонра кәндин ады мәнбәләрдә чәкилмир. Азәрбајчан халгынын етник тарихи илә бағлы гәдим топонимләрдәндир. Еркән орта әсрләрдә Албанијада вә индики Ермәнистан әразисиндә јашамыш түркмәншәли Шор (әсли Чор) тајфасынын адыны әкс етдирир. Печенегләрин Чор (Чур) тајфасынын (109, 155) адындандыр. Азәрбајчанда Чорман (Кәлбәчәр р-ну), Чор-Јурт (Јардымлы р-ну), Чорлу (Гәбәлә р-ну), Чорлу (Күрчүстанда) адлары илә ејнидир. Илк дәфә "VII әср Ермәни чоғрафијасы" адлы мәнбәдә Шорапор ("Шор дәрәси" јахуд "Шор вадиси" мә'насындадыр) топониминдә әксини тапмыш бу елин ады илә бағлы бир сыра

топонимләр вардыр. Әсл ады "Шор ели", јә'ни "Шор тајфасы" ("Ширак ел" кими). Бах: Шорлу.

ШОРКӘНД - Ирәван губернијасынын Ечмиадзин гәзасында кәнд ады [133]. 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағыдылмышдыр. Гәдим түркмәншәли Шор тајфасынын адыны әкс етдирир.

ШОР КОЛАНЫ - Бах: Рәнчбәр.

ШОРКӨЛ - Ирәван губернијасынын Сүрмәли гәзасында көл ады (133, 297).

ШОРЛУ - Ирәван ханлығынын Зәнкибасар маһалында кәнд ады [159]. 1441-чи илә анд ерменичә мәнбәдән мә'лумдур [115, 172]. Там ады Шорлу-Меһмандар, јахуд Меһмандар-Шорлусу. XX әсрин әввәлләринә аид мә'луматда Ирәван гәзасында Шорлу Меһмандар кимидир (133, 297). 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. 1990-чы илдә кәнд ерменичә Һовташат адландырылмышдыр. Јерли тәләффүз (тәһриф) формасы "Шөллү" кимидир. Гәдим түркмәншәли Шор тајфасынын адыны әкс етдирир. Илк дәфә VII әсрә аид мәнбәдә (59) Шорапор "Шор дәрәси" кимидир.

ШОРЛУ ДӘМИРЧИ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133, 297]. Бөјүк Шорлу да адланмышдыр. 1946-чы илдә кәнд ерменичә Даштаван адландырылмышдыр. 1948-1949-чу илләрдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд ләғв едилмишдир.

ШОРСУ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кичик чај ады [133, 297].

ШОРЧА - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады [133, 297]. XIX әсрин 40-чы илләриндә Ашағы Гујласар кәндиндән [бах] говулмуш Азәрбајчанлы аиләләрин "Шорча" адлы јердә мәскунлашмасы нәтичәсиндә јаранмышдыр. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. "Шоран јер" мә'насындадыр.

ШОРЧА - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Газах гәзасында (инди Ерменистанын Красносело р-нунда) кәнд ады [133]. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур.

ШОРЧА - Ирәван губернијасынын Шәрур-Дәрәләјәз гәзасында, инди Јехегнадзор р-нунда кәнд ады (133, 297). 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр.

ШОРЧАЛУ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады (133, 297). Башга ады Тәзә Кејги.

ШОРЧАЛУ - Ирәван губернијасынын Новобајазид гәзасында кәнд ады (133, 297). Башга ады Надеждино (јенә орада).

ШОТАЛЫ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ерменистанын Гафан р-нунда) кәнд ады. Орадакы Әчили (бах) кәндиндән XIX әсрин орталарында јаранмыш обанын адыдыр [103, 146]. XX әсрин 30-чу илләриндә коллективләшмә илә әлагәдар олараг кәнд дағылмышдыр. Гәдим түркмәншәли Шаты тајфасынын адыны әкс етдирир. Бах: Шадылы.

ШООРАГ - XVIII әсрин орталарында ерменичә мәнбәдә Дәрәчичәк маһалында кәнд ады [150, 360]. Ерменичә јазылышда тәһрифә уградығына көрә јерли тәләффүз формасыны бәрпа етмәк олмур. Еһтимал ки, түрк дилләриндә әрәк- "тикинти", "истеһкам" сөзүндәндир. XX әсрдә Бакы гәзасында Уректепә [133] ады илә сәсләшир.

ШУГАИБ - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133, 298]. 1949-чу илдә әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд дағылмышдыр. Гырғызча чоку, газахча шокы "конусвары зирвә" (126, 618) вә иб (ыб) "јүксәклик" (126, 636) сөзләриндән ибарәтдир. Топоним "конусвары зирвәси олан даг (тәпә)" мә'насындадыр. Азәрбајчанда Шәки р-нунда Чохгар (чоку вә түрк дилләриндә гар "алынмаз (сылдырым мә'насында) гаја" (108, 107) дағ ады илә мә'нача ејнидир. Газахыстанда Акчокы вә ја Акшокы (бир нечә тәпәнин ады) барәдә бах: 108, 27-28. Топонимин түрк дилләриндә *чугај* (монголча *тугуј*) "коллуг", "мешә саһәси" (бах:

С. Кудайбергенов. Заметки о древнетюрских Чугай, Куз и Ярыш. "Ономастика Киргизии". I. Фрунзе, 1985, с. 30) сөзүндән јарандығыны да күман етмәк олар.

ШУГАЈИБ - Ирәван ханлығынын Гарнибасар маһалында кәнд ады. 1828-1832-чи илләрдә кәндин әһалиси говулмуш вә кәнд дағыдылмышдыр [159]. Бах: Шугаиб.

ШУРАБАД -Амасија р-нунда кәнд ады. Гәдимдә Сүрмәли гәзасында Султанабад (133, 231). 1935-чи илдә Шура һөкумәтинин адына Шурабад адланмышдыр. 1948-1951-чи илләрдә кәндин әһалиси Азәрбајчана көчүрүлдүкдән сонра кәнд ләғв едилмишдир.

ШУРАГЕЛ - Ирәван губернијасынын Александропол гәзасында дағ ады (133, 290). Ширак-ел, јә'ни "Ширак тајфасы" етнонимин әкс етдирир.

ШУРАКУЗ - 1590-чы илдә Рәван әјаләтинин Ағчагала наһијәсиндә кәнд ады [169, 194]. Ширак етнониминдән вә "ус" шәкилчисиндән ибарәтдир. "Китаби-Дәдә Горгуд" епосунда Ширакуз топоними илә ејнидир.

ШУРЛУТ ГОЧА - 1728-чи илдә Ирәван әјаләтинин Гарни наһијәсиндә кәнд ады (23, 102). Әслн Шорлут Гоча. Шурлут 1728-чи илә анд мә'лумата көрә Нахчыван әјаләтиндә бир наһијәнин ады иди (23). Мә'насы мә'лум дејил. Топоним "Шорлутлу Гоча (шәхс ады)" мә'насындадыр.

ШУРНУХУ - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Корус р-нунда) кәнд ады. Јерли тәләффүз формасы Ширнуху. 1988-чи илдә кәндин әһалиси Азәрбајчана говулмушдур. Мә'насы мә'лум дејил.

ШУТУРКӘНД - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында кәнд ады [133. 299]. XIX әсрин сонларындан сонра мәнбәләрдә ады чәкилмир.

ШУТУРКӘНД - Ирәван губернијасынын Ирәван гәзасында хараба кәнд ады (133, 299).

ШҮЈҮТЛҮ - Ирәван ханлығынын Ведибасар маһалында кәнд ады [159]. XIX әсрин орталарындан сонра кәндин ады мәнбәләрдә чәкилмир.

ШҮКӘР - Јелизаветпол (Кәнчә) губернијасынын Зәнкәзур гәзасында (инди Ермәнистанын Сисјан р-нунда) кәнд ады [133. 298]. Мәнбәдә Шук-Јар кимидир (јенә орада). 1918-чи илдә әһалиси говулдугдан сонра кәнд дағылмышдыр. Еһтимал ки, түрк дилләриндә шоку-"конусвары јүксәклик" [126, 618] вә јар "чај саһили гаја", "јарған" сөзләриндәндир. Азәрбајчанда Чохгар дағынын (Шәки р-ну) ады илә мә'нача ејнидир.

НӘТИЧӘ

Ермәнистан әразисиндә түркдилли топонимләрин лүғәтиндән ајдын олур ки, орада азәрбајчанлыларын етнокенезиндә мүхтәлиф гәдим түрк тајфалары иштирак етмишдир. Диггәти бурасы чәлб едир ки, һәмин тајфалар ејнилә Азәрбајчанын һәр ики һиссәсинин әразисиндә топонимләрдә дә из гојмушлар. Бу тајфалардан ашағыдакылары гејд етмәк олар: ер. әввәл VIII әсрдә кәлмиш, антик мәнбәләрдә киммер кими јазылан кәмәр (гәмәр) (Кәмәрли, Гәмәрли кәнд адлары), ер. әввәл VII әсрдә кәлмиш сак (Шәки топониминдә: сакларын ичәрисиндә кәлмәләри еһтимал олунан басин, гаргар, гугар, кәнчә, ширван, ширак тајфалары (Башнәли, Гугар, Кәнчә, Ширванчыг, Ширак топонимләри). Еранын әввәлләриндән башлајараг Чәнуби Гафгаза һунларын тәркибиндә вә еркән орта әсрләрдә бир сыра түрк тајфалары кәлиб мәскунлашмышлар: һун (һүнүт вә Хунут топонимләри) корос (Корус вә Хорс топонимләри), аран (Еранос кәнд ады), катак (Кәдәкли), печенег (Бичәнәк, Бечнне кәнд адлары), кәнкәр (Кәнкәрли к), авар (Абаран), абдал (Абдаллар к), гушчу (Гушчу к), булгар (Белхар к). сувар (Сувар к) вә б. Топонимләрдә булгарларын Казан (Газанчы) вә Кул (Колт, Гуллар), печенекләрин гарабаг, күјәрчи, капан, чубан, чор (Гарабаг, Күјәрчили, Гафан, Чобанкәрә, Чорлу кәнд адлары), хәзәрләрин кабар вә тәрнә (Кәвәр. Тәрнәгут кәнд адлары), гыпчагларын ети, чипан, котјан. гараборк (Итгыран, Чиванлы. Котанлы, Гарабәрк) вә б. тајфа-

ларынын адлары әксини тапмышдыр. XI-XII әсрләрдә кәлмиш Сәлчуг оғузларынын авшар, бајат, бајандур, ивә, јајчы, урәгир, кајы, ағачәри, чәпни вә б. тајфаларынын адлары илә бағлы адлар да вардыр. XI-XV әсрләрдә Шаһ I Исмајылын һакимијјәтә кәлмәсиндә иштирак етмиш гызылбаш тајфаларынын чохунун адлары (бәркүшад, армалы, алпоут, гачар, бајбурдлу, гарагојунлу, барани, баһарлы, газјан, түркмән, талыш, гарадағлы вә б.) бир сыра топонимләрдә галмышдыр.

Ермәнистан әразисиндә монголларын тәркибиндә кәлмиш каркын, әләт, татар, тулус вә б. тајфа адлары да топонимләрдә нәзәрә чарпыр. Бир сыра топонимләр исә гисмән Азәрбајчанда, әсасән Шәрги Анадолуда, Ермәнистан әразисиндә вә Нахчыван әјаләтиндә орта әсрләрдә јашамыш тајфаларын (Муғанлы, Ајдынлы, Һәмзәли, Ајрым, Саатлы, Тәкәли, Софулу, Хәлфәли, Ташанлы, Гузукүдәнли, Течирли, Сарычалар, Пушанлы вә б.) адлары илә бағлыдыр.

Лүғәтдә верилмиш топонимләрдән ајдын олур ки, индики Ермәнистан әразисиндә ермәни дили әсасында јаранмыш чоғрафи ад јох дәрәчәсиндәдир. Бу фактдан алынан мүһүм нәтичә ондан ибарәтдир ки, Ермәнистан әразисиндә јашамыш азәрбајчанлылар оранын јерли вә көклү әһалисидир. Тәәссүф ки, Азәрбајчан тарихшүнаслығында Азәрбајчан халгынын мәншәји һаггында гондарма бахыш учбатындан бу проблем индијәдәк хүсуси тәдгигат предмети олмамышдыр. Тәдгигатчыларымыз гәдим дөврдә вә еркән әсрләрдә халгымызын етник тарихинин објектив симасыны үзә чыхара билмәмиш, кәнарда дејилмиш јанлыш мүлаһизәләрин әсири олараг Манна, Мајај, Атропатена вә Албан дөвләтләринин түркмәншәли етносларын сијаси гурумлары олдугларыны көрә билмәмиш, Азәрбајчан вә Ермәнистан әразиләриндә түрк етносларынын заман вә мәкан координатларыны мүәјјән едә билмәмишдир. Онун әвәзинә халга русларын вә ермәниләрин халгымызын тарихинә даир гәрәзли мүлаһизәләри илә долу китабларындан кәтирилмиш фикирләрә ујғун мүлаһизәләр тәгдим олунмушдур. Узун мүддәт мүстәгил, тәһлили дүшүнчәнин мәһсулу ортаја кәлмирди, схематик тәфәккүр үстүн мөвгеје малик иди. Белә тәфәккүр сәвијјәси илә разылашмајанлар исә мүхтәлиф адларла дамғаланырды. Гәдим вә еркән орта әсрләрдә Азәрбајчан халгынын етник тарихи саһәсиндә индијәдәк тәдгигат әсәри мөвчуд дејилдир. Бунун әвәзинә, азәрбајчанлыларын улу әчдадларынын чәнубда һүрри дилли (ја да еламдилли), сонра да ирандилли, шималда дағыстандилли олмасы фикрини һәр васитә илә јајырдылар. Бә'зи тарихчиләримиз (Играр Әлијев, Фәридә Мәммәдова, Јусиф Чәфәров, Сара Гасымова вә б.) инди дә бу јанлыш фикрин тәрәфдарларыдырлар.

Сон илләрдә Азәрбајчан халгынын мәншәји барәдә објектив тарихи һәгигәти әкс етдирән јени консепсија јаранмышдыр. Маһмуд Исмајылын, Јусиф Јусифовун, Г. Гејбуллајевин, Сүлејман Әлијаровун, Тофиг Мәммәдовун, дилчиләрдән Низами Худијевин, Тофиг Һачыјевин, Фирудин Чәлиловун тәдгигатлары сајәсиндә ајдын олмушдур ки, чәнубда Иранмәншәли, шималда Гафгазмәншәли (јахуд Дағыстан мәншәли) тајфаларла јанашы, артыг ерадан әввәл I минилликин әввәлләриндә Азәрбајчан әразисиндә түркмәншәли етнослар апарычы мөвгеје малик идиләр. Мүәјјән едилмишдир ки, Манна, Мадај (Мидија), Атропатена вә Албан дөвләтләри məһз түркмәншәли етнослара мәнсуб сијаси гурумлар иди вә демәли, халгымызын етник тарихиндә, дилиндә, мәдәни ирсиндә гырылмазлыг, ән'әнәвилик вә варислик вардыр. Бу консепсија тәкзиболунмаз фактлара-јазылы мәнбәләрдә ер. әв. I миниллијин әввәлләриндән ерамызын XI-XII әсрләринә гәдәр (јә'ни Азәрбајчан әразисинә Оғуз түркләринин кәлмәсинә гәдәр) Азәрбајчан әразисиндә чәкилән јер адларынын (о сырадан Албан топонимләринин) вә шәхс адларынын түркмәншәли олмасына сөјкәнир. Гејд етмәк лазымдыр ки, бу адларын бөјүк әксәријјәтинин мә'лум гәдим Шәрг дилләри вә мүасир дилләр (күрчү, ермәни, Дағыстан дилләри) әсасында изаһ олунмасы тәшәббүсләри боша чыхмышды. Сон араштырмалар көстәрмишдир ки, бу адлар гәдим түркчәдир. Бу консепсија артыг М.Ә.Рәсулзадә адына Бакы Дөвләт Университетиндә вә Нәсрәддин Туси адына Азәрбајчан Дөвләт Педагожи Университетиндә бурахылмыш "Азәрбајчан тарихи" дәрсликләриндә гисмән дә олса әксини тапмышдыр.

Азәрбајҹан вә индики Ермәнистан әразиләриндә ерадан әввәлки минилликләрдә түркмәншәли етносларын јашамасы консепсијасынын ирәли сүрүлмәси илә тарихи һәгигәт јерини тутмушдур. Тәәссүф ки, бу бахыш һәлә дә бә'зи тарихчиләримиз үчүн анлашылмаздыр. Әслиндә бунун өзү дә тәбиидир. Елмин һәр бир саһәсиндә көклү тәсһиһ, јени бахыш әввәлҹә фантастика кими нәзәрә чарпыр, чүнкү мөвҹуд бахыша ујғун кәлмир. Лакин һәгигәт јенилмәздир, теч-тез јерини тутмалыдыр. Охуҹуја тәгдим олунан бу изаһлы лүғәт гәдим дөврдә вә еркән орта әсрләрдә индики Ермәнистан әразисиндә Азәрбајҹан түркләринин һаким мөвгеје малик олдуғуну ајдын көстәрир. Лакин лүғәт бу саһәдә илк тәшәббүсдүр, башланғычдыр. Инди исә сөз охуҹунундур. Онун бу әсәрә верәҹәји гијмәт ирәличәдән разылығымызы билдиририк.

ӘДӘБИЈЈАТ

1. М.Ә.Абасова, Н.С.Бәндәлијев, Х.И.Мәммәдов. Бөјүк Гафгазын чәнуб-гәрб һиссәсинин топонимнјасы. Бакы, 1993.
2. Азәрбајчанын изаһлы чоғрафи адлар луғәти. Бакы, 1960.
3. Азәрбајчан Совет Енсиклопедијасы (мүхтәлиф чилдләр).
4. Азәрбајчан тарихи сәнәдләр вә нәшрләр үзрә. Бакы, 1990.
5. Азәрбајчан ССР-ин гыса топонимләр луғәти. Бакы, 1986.
6. Бајрамов А.Ә. Гәдим Оғуз елләринин-Ағбаба, Шәрәјәл вә Пәмбәк бөлкәләринин јер-јурд адлары Бакы, 1996.
7. Бәндәлијев Н.С. Дағлыг Ширван оронимләриндә бә'зи етнонимләрин изләри. "Азәрбајчан ССР ЕА Хәбәрләри" (Јер елмләри серијасы), 1979, № 3.
8. Будагов Б.Ә. Азәрбајчан чоғрафи терминләринин бә'зи мәсәләләринә даир. "Азәрбајчан ССР ЕА Хәбәрләри" (Јер Елмләри серијасы), 1959, № 7.
9. Будагов Б.Ә. Азәрбајчан топонимләринин проблемләри. "Азәрбајчан ономастикасы проблеминә даир". Бакы, 1986.
10. Будагов Б.Ә. Ермәнистанын Азәрбајчан мәншәли чоғрафи адлары. "Дидәркинләр" мәчмуәси. Бакы, 1990.
11. Будагов Б.Ә. Түрк улусларынын јер јаддашы. Бакы "Елм": Бакы, 1994.
12. Вәлиханлы Н. IX-XII әср әрәб чоғрафијашүнас сәјјаһлары Азәрбајчан һаггында. Бакы, 1974.
13. Гејбуллајев Г.Ә. Азәрбајчан түркләринин тәшәккүлү тарихиндән. Бакы, 1994.
14. Гејбуллајев Г.Ә. Гәдим түркләр вә Ермәнистан, Бакы, 1992.
15. Гызылбашлар тарихи, Бакы, 1995.
16. Горготјан З. Совет Ермәнистанынын әһалиси 1831-931-чи илләрдә. Јереван, 1931 (ермәничә).
17. Јүзбашов Р. Азәрбајчанын чоғрафи терминләри. Бакы, 1966.
18. Јусифов Ј., Кәримов С. Топонимиканын әсаслары. Бакы, 1987.
19. Әлијаров С. "Китаби-Дәдәм Горгуд": Әлјазмалары үзәриндә чалышмалар. "Азәрбајчан филолокијасы мәсәләләри". III. Бакы, "Елм", 1991.
20. Ермәнистан азәрбајчанлыларынын тарихи чоғрафијасы. Бакы, 1995.
21. Әлијев Ә. Газах р-нун әразисиндәки бә'зи етнотопонимләр һаггында, "Азәрб. ССР ЕА Хәбәрләри" Әдәбијјат, дил вә инчәсәнәт серијасы. 1977, № 3.
22. Әләкбәрли Ә. Гәдим түрк-оғуз јурду. Ермәнистан, Бакы, 1994.
23. Ирәван әјаләтинин ичмал дәфтәри. Бакы, 1996.
24. Әфәндијев О. Азәрбајчан Сәфәвиләр дөвләти. Бакы. 1993.
25. Кәримов С.К. Азәрбајчан ССР чәнуб-гәрб әразисинин бә'зи чај адларынын мәншәјинә даир. "Азәрб. ССР ЕА Хәбәрләри" (Јер елмләри серијасы), 1984, № 3.
26. Китаби=Дәдә Горгуд. Бакы, 1970.
27. Китаби=Дәдә Горгуд. Бакы, 1988.
28. Мирмаһмудова С.Н. Ермәнистанда түркмәншәли јер адлары. Бакы, 1995.
29. Мәммәдов Һ. "Дәфтәри-мүфәссәли-әјаләти Тифлис"дә јер адлары. "Азәрбајчан филолокијасы мәсәләләри" II ч. Бакы, "Елм", 1984.
30. Моисеј Каланкатуклу. Албанија тарихи. Бакы, 1993.
31. Низамәддин Ш. Зәфәрнамә. Бакы, 1980.
32. Нахчыван санчағынын мүфәссәл дәфтәри (27 август 1727). Кириш вә тәрчүмәнин мүәллифләри Зија Бүнјадов вә Һүсамәддин Мәммәдов (Гараманлы). Бакы, 1997.
33. Сәбаһәддин Елоғлу. Зәнкәзур һадисәләри. Бакы, 1992.
34. Фаруг Сүмәр. Оғузлар. Бакы, 1992.
35. Һачыјев Т.И. Азәрбајчанын палеотопонимикасындан. "Азәрбајчан ономастикасы проблемләри". Бакы, 1988.
36. Һүсејнзадә Ә. Шәки чоғрафи адынын мәншәји. С.М.Киров адына АДУ-нун "Елми әсәрләри". 1974, № 8.
37. Һүсејнзадә Ә. Сабунчу топониминин мәншәји. С.М.Киров адына АДУ-нун "Елми әсәрләри" 1975, № 7.
38. Һүсејнзадә Ә. Чувә чоғрафи адынын мәншәји. "Еелм вә һәјат" журналы., 1983, № 3.
39. Һүсејнзадә М. Гараманлы тајфасынын Анадолуја көллији јоллар. "Азәрбајчан ССР ЕА Хәбәрләри", 1968, № 3.
40. Чәлилов Ф.А. Азәрбајчан дилинин морфонолокијасы, Бакы, 1988.

РУС ДИЛИНДӘ

43. Абаев В.И. Историко-этимологический словарь осетинского языка. Том I-IV.
44. Абелов И.А. Экрномический быт гос. крестьян Елизаветпольского уезда Елизаветпольской губернии. Материалы для изучения экономического быта гос. крестьян Закавказского края. Т. VII. Тифлис. 1987.
45. Абелов Н.А. Экономический быт гос. крестьян в Геокчайском и Шемахинском уездах Бакинской губернии. Материалы для изучения экономического быта гос. крестьян Закавказского края. т. VI. Тифлис, 1987.
46. Абраам Кретаци. Повествования. Пер. Н.К.Корганяна. Ереван, 1973.
47. Абрамян Г.С., Мурзаев Э.М. Армяиская географнческая терминологня. "Вопросы ономастики". Свердловск, 1982.
48. Алонц Н.Г. Армения в эпоху Юстининана. Спб., 1908.
49. Алиев Играр. Племена и племенние группы в Атропатене. Формирование мидийско-атропатенстого этноса. ВДИ, 1987, № 3.
49ª. Алиев Итрар. Погребова М.И. Об этнических процессах в облвстях Восточного Закавказья и Западного Ирана в конце II- в начале I тыс. до н. э. Сб. "Этнические проблемы истории Центральной Азии в древности". М. 1981.
50. Алиев И.Г. К интерпретации параграфов I, 3, 4, 5 IV главы XI книги Географии Страбона. ВДИ, 1975, № 5.
51. Алнев К.Античные источники по историн Азербайджана. Баку, 1987.
52. Алияров С.С. Об этногенезе азербайджанского народа. "К проблеме этногенеза азербайджанского народа". Баку, 1984.
53. Алияров С.С. К ономастике книги Коркута. "Азербаjджан дилинин тарихи лексикасына даир тәдгигләр". Бакы, 1988.
54. Алияров С.С. К эпической биографии Али Эрена. "Советская тюркология", 1987, № 6.
57. Аракел Даврижеци. Кннга историй. М., 1973.
58. Аристов Н.А. Заметки об этническом составе тюркских племен и народностей и сведения об их численности. "Живая старина". вып. 3-4. Спб., 1896.
59. Армяиская география VII века по Р.Х. Спб., 1877.
60. Армянская ССР. Адмнинстративно-территориальное деление. Ереван, 1976.
61. "Армянская геноцид"..Миф и реальность. Баку, 1992.
62. Артамонов М.И. Очерки древнейшей истории хазар. Л., 1936.
63. Артамонов М.И. История казар. Л., 1961.
64. Бартольд В.В. Сочинення. том. V.
65. Бартольд В.В. Сочинения. том II, Ч. I.
66. Бархударян М. Арцах. Перс. с арм. Яргуляна Н.А. Института истории АН Азерб. ССР. инв. № 1662.
67. Баскаков Н.А. Введение в изучение тюркских языков. М., 1969.
68. Боголюбов М.Н. Древнеперсидские этимологии. "Древний мир". М., 1962.
70. Боченкова Ю. И. Словарь географических терминов и других слов, встречающеся в топонимни Горно-Алтайской автономной области. М. 1969.
71. Буниятов З.М. Азербайджан в VII-IX вв. Баку, 1965.
72. Буниятов З.М. Ещё раз о локализапин Шаки. (в связи с публикацией Гурама Гумбы). "Изв. АН Азерб. ССР, серия истории, философии и правв". 1987, № I.
73. Велиханлы Н. Ибн Хордадбех. Баку, 1985.
75. Гарнпова Ф.Г. Исследования по гидроними Татарстана. М., 1991.
76. Гейбуллаев Г.А. О происхождении некоторых этнотопонимов Азербайджана (Галаганн, Гаялн, Гаргалыг, Даначи, Дуванни, Улашлы). ДАН Азерб. ССР, 1978, № 11.
77. Гейбуллаев Г.А. О происхождеиии иекоторых зтнотопонимов Азербайджаиа. (Доланлар, Онгутлу, Араткенд, Абал, Алат, Керки, Кылычлы). "ДАН Азерб. ССР", 1981, № 2.
78. Гейбуллаев Г.А. Топонимия Азербайджвна. Баку, 1986.
79. Гейбуллаев Г.А. К этногенезу азербайджанцев. Том. I. Баку, 1991.
80. Гейбуллаев Г.А. Монгольские топонимы в Азербайджане. Известия АН Азерб. ССР. Серия нстории, философии и права, 1981, № 3.
81. Гейбуллаев Г.А. О происхождении некоторых зтнонимов Азербайджана (Деллер, Тулу, Тиркеш, Шадылы, Туба, Тулус, Чалган, Кузвнлы). ДАН Азерб. ССР, 1978, № 1.

82. Геюшев Р.Б. О Хотаванском храме и его надписях. Изв. АН Азерб. ССР. Серия истории, философии и права. 1972, № 3.
83. Гордлевский В.А. Сочинення, том. Ш.
84. Гукасян В.Л. Знвчения Закавказских источников в изучении истории Азербайджанского языка дописьменного периода. "Советская тюркология", 1978, № 2.
85. Гурко-Кряжин В. Армянский вопрос. Баку, 1990.
86. Гусейнзаде А.О. О происхождении топонима Баку, "Советская тюркология", 1970, № 3.
87. Гусейнзаде А. К этимологии топонима Кушчу. "Советская тюркологня", 1971, № 6.
88. Дьяконов И. М. Предыстория армянского народа. М., 1968.
89. Дьяконов И.М. История Мидии Л-М, 1956.
89[a]. Дьяконов И.М. Языки древней Передней Азин. М. 1967.
90. Джалнле Джалил. Курды Османской нмпернн. М., 1968.
91. Дневник Закария Акулнсского. Ереван, 1939.
92. Дорн Б. Каспий. Спб., 1975.
93. Древнетюркский словарь. М., 1969.
94. Есаян С.А., Погребова М.Н. Скнфские памятннки Закавказья. М., 1985.
95. Еремеев Д.Е. Юрюки. М., 1969.
96. Еремеев Д.Е. Происхождение юрюков и туркмен Турции и основные этапы их историн. "Этнические процессы и состав населения в странах Передней Азни". М., 1963.
97. Еремян С.Т. Экономика и социальный строй Албании III-VII вв. Очерки нстории СССР. М., 1958.
98. Еремян С.Т. Политнческая нстория Албанни III-VII вв. "Очерки нстории СССР", М., 1958.
99. Ерицов А.Д. Экономнческой быт гос. крестьян Борчалинского уезда Тнфлисской губернии. "Материалы для изучения экономнческого быт. гос. крестьян Закавказского края" том. III. Тнфлис, 1887.
101. Захарий Канакерци. Хроника. Пер. с арм. языка, М.Д.Дарбинян-Меликян. М., 1969.
102. Зелинской С.П. Экономический быт государственных крестьян в Бамбакском участии и в северной части Шорагялского участка Александропольского уезда Ернванской губернии. "Матерналы для изучения экономнческого быта гос. крестьян Закавказского края", том III, М., 1886.
103. Зелинский С.П. Экономический быт государственный крестьян Зангезурекого уезла Елизаветпольской губернии. "Материалы для изучения зкономического быта гос. крестьян Закавказского края". том. IV, 1886.
104. Зубарсв Д.Е. Карабахская провинция. Обозрение. ч. III. Спб.. 1836.
105. Капанцян Гр. Хаяса-колыбел армяи. Ереван, 1948.
106. Капанян Г.А. Историко-лингвнстические работы. К начальной истории армян. Древняя Малая Азия. Ереван, 1956.
107. Киракос Гандзакецн. История. Пер с. др. армянского. предисловие и комментарии Л.А.Ханларяна. М., 1976.
108. Койчубаев Е. Краткий толковый словарь топонимов Казахстана. Алма-Ата. 1974.
109. Константин Багрянородный. Оп управлении нмперией. М., 1989.
110. История анонимного повествования псевдо Шапух Багратуни. Пер. с. др. армянского М.О. Дарбинян-Меликян. Ереван, 1971.
111. История Армении Моисея Хоренского, М., 1893.
112. История Армении Фавста Бузанда. Ереван, 1953.
113. Лерх П. Исследование об иранских курдах и их предках северных халдеях. Спб., 1832.
114. Мамедов Т.М. Кавказская Албания. Баку, 1993.
115. Мамедова Фарида. О некоторых вопросах исторической географии Албании I в. до н. э. - VIII в. "Историческая географня Азербайджана". Баку, 1987.
116. Мамедов С. Исторические связи Азербайджанского и армянского народов. Баку, 1977.
117. Мамедоа С. Азербайджан по источникам XV-первой половины XVIII вв. Баку, 1993.
118. Манандян Я.А. О торговле и городах Армении в связи с мировой торговлей древник времен. Ереван, 1944.
119. Марков Ф.Г. Экономнческий быт государственных крестьян Ериванского уезда Ериванской губернии. "Материалы для изучення экономнческого быта государственных крестьян Закавказского края". том III, Тифлис, 1886.
120. Мах Шараф-канум Курдистани. Хроника дома Ардалан. Перевод с персидского, введение и примечания Е.И.Васильевой. М.. 1990.

121. Меликишвнли Г.А. Наири-Урарту. том. I. Тбилиси, 1954.
122. Мелнкишвили Г.А. Урартские клинообразные надписи. М., 1956.
123. Меликсетбеков Л.М. К истории удин. Труды Тбилисского гос. Университета. 1942, том. XXIII.
124. Минорский В.Ф. История Ширвана и Дербента. М., 1960.
125. Миллер Б.В. Персидско-русский словарь. М., 1960.
126. Мурзаев Э.М. Словарь народных географических терминов. М., 1984.
127. Мусхелншвили Д.Л. Из исторической географин восточной Грузни. Тбилиси. 1982.
128. Молчанова О.Т. Переносные н повторяющиеся топонимы. "Ономастика Киргизли". I, Фрунзе, 1985.
128[a]. Молчанова О. Т. Топонимическнй словарь Горного Алтая. Горно-Алтайск, 1979.
129. Мухаммед Насави. Жизнеописание султана Джалал ар-Дина Манкбурни. Перевод с арабского, предисловие, комментарии, примечання и указатели З.М.Буниятова. Баку, 1973.
130. Новосельцев А.П. Некоторые вопросы историн древней и раннесредневсковой нстории народов Закавказья. "История ССР", 1974, № 1.
131. Обозреиие Российских владений за Кавказом. Спб., 1836.
132. Орбели И.А. Избранные труды. т. I, М., 1963.
133. Пагирев Д.Д. Алфавитный указатель к пятиверстной карте Кавказа. Тнфлис, 1913.
134. Папазян А.Д. Персидские документы Матенадарана. I (XV-XVI вв.). Ереван, 1956.
135. Папазян А.Д. Аграрные отношения в Восточной Армении в XVI-XVII вв. Ереван, 1972.
136. Парвицкнй А.В. Экономическнй быт государственных крестьян северо-восточной части Новобаязетского уезда Ериванской губерннн. "Материалы для изучения экономического быта государственных крестьян Закавказского края". том. IV. Тифлис, 1886.
137. Парвицкий А.В. Экономический быт государственных крестьян Западной частн Шарура и восточной части Даралагеза Шарура-Даралагезского уезда Ериванской губернии. "Материалы для нзучения экономического быта государственных крестьян Закавказского края". том. III. Тифлис, 1886.
138. Петрушевскнй И.П. Очерки по истории феодальных отношений Азербайджана и Армении в XVI - начале XIX вв. Л., 1949.
139. Пструшевскнй И.П. О дохрнстианскнх верованнях крестьян Нагорного Карабаха. Баку, 1930.
140. Пигулевская Н.В. Снрийскне нсточники по истории народов СССР. М. -Л., 1941.
141. Пиотровский Б.Б. Ванское царство. М., 1959.
142. Повествование Вардапета Арнстокеса Ластнверцы. Персвод с др. армянского К.Н.Юзбашяна. М., 1968.
143. Радлов В.В. Опыт словаря тюркских наречий. тт. I-IV.
144. Рашид ад-Дин. Переписка. М., 1972.
145. Савина В.И. Словарь географических терминов н другнх слов, формирующих топонимов Ирана. М., 1971.
146. Садраддин Али Ал-Хусайна. Ахбар ад-даулат ас-Селджукиййа. Иибдание текста, перевод, введение, прнмечания и приложення З.М. Буниятова. М., 1980.
147. Севортян Э.В. Этимологический словарь тюркских языков. том I, М., 1974; том II, М., 1978; том III, М., 1980.
148. Сегал И.Л. Сборник сведений о Елизаветпольской губернии.
149. Симокатта Феофилакт. История. М., 1957.
150. Симеон Ереванци. Джамбр. Перевод С.С.Малхасянца. М., 1958.
151. Сравнительный словарь тунгусо-манчжурскнх языков. том. I. М. 1975, том II. М, 1977.
151[a]. Словарь географических терминов Западной Сибири. М. 1970.
152. Статистическое описание Казахской дистанции. НА Института истории АН Азерб. ССР, № 5017 (I).
153. Статистическое описание Нахичеванской провинции. Спб., 1833.
154. Тревер К.В. Очерки по истории и культуры Кавказской Албании. М. -Л., 1959.
155. Хан-Агов А.Е. Экономнческий быт государственных крестьян в Ечмиадзинском и сурмалинском уездах Ереванской губернии. "Материалы для изучения экономического быта государственных крестьян Закавказского края", "Тифлис, 1886.
156. Эфендиев О. Азербайджанское государства Сефевидов. Баку, 1978.
157. Эфендиев О.А. Территория и границы Азербайджанских государстве в XV-XVI вв. "Историческая география Азербайджана" Баку, 1987.

158. Шавров И.И. Новая угроза русскому делу в Закавказье: предстоящая распродажа Мугани йнородцам. Спб., 1911.

159. Шопен И.·Исторический памятник состояния Армянской области в эпоху ее присоединения к Российской имперни. Спб., 1852.

160. Шарафхан Бидлиси. Шараф-наме. Перевод, предисловие, примечания и приложения Е.И.Васльевой. том П, М., 1976.

161. Юсифов Ю.Б. Ранние контакты Месопотами и с северо восточними странамн. (Приурмийская зона) "Вестник древней истории", 1987, № 1.

162. Юсифов Ю.Б. К значению улачениго древних топоннмов в нзучении этлической нстории Азербайджана. Известия АН. Азерб. ССР. Серия литературы. азыка и искусства. 1987, № 2.

ХАРИЧИ ДИЛЛӘРДӘ

163. George Bournoutian. Easten Armenia in the last Dekades of Persian Rule 1807-1828. Malebu, California. 1982.

164. Hubschmann H.Die Altarmenische grammatik, I. Jaepzig, 1985.

165. Kirzioqlu F. Kars talihi I c. Ankara 1953.

166. Kirzioqlu F. Dede Korkut Oguznameleri. I. Istanbul. 1962.

167. Kirzioqlu F. 1593 ylde Osmanli vilaget tahrir defterlerende Gence-Karabag sancak lari; "ulus" ve "oymakleri". Sevic matbaasi. Ankara. 1979.

168. Kirzioqlu M.F. Milli dastanlarimizden. Dede Korkut oguznamelerinin tarih belacsi baki - minden decerleri. Turk tarihi kurumu basimeli. Ankara. 1987.

169. Iravan eyalctinin mufessel defteri. Istanbul. Basbakanlik Arsivi, № 633.

170. Basbakanlik Arsivi. Qapu tahrir defterleri. № 808. 1728-ye tarihi. Revan eyaleti Defteri.

171. Defteri mufessele eyaleti Gence. Istanbul Basbakanlik Arsivi. Taku-tahrir defterleri. № 103.

172. Ahmet Zeki Velidi Togan. Umumturk tarihine giriш. G. I. Istanbul, 1981.

МҮНДӘРИЧАТ

ТАРИХ СУСАН ДЕЈИЛ (Һидајәт Оручов) 5

РЕДАКТОРДАН 10

БИРИНЧИ ҺИССӘ

I. Тәбии-чоғрафи шәраит 14
II. Мүасир Ермәнистанын сијаси тарихинә даир 19
III. Етник тарих мәсәләләри. 54

ИКИНЧИ ҺИССӘ

Ермәнистанда Азәрбајчан мәншәли топонимләринии изаһлы лүғәти . . 95
НӘТИЧӘ. 445
ӘДӘБИЈЈАТ 448

Јығылмаға верилмиш 06.03.97. Чапа имзаланмыш 18.08.98. Форматы 70 x 108 1/16. Ә'ла нөвлү офсет кағызы. Шрифти әдәби гарнитур. Чап вәрәги 28,2. Сифариш 118. Тиражы 3000 нүсхә. Гијмәти мүгавилә әсасында.

"Оғуз Ели" нәшријјаты. 370143. Бакы-143, Һ. Чавид проспекти, 31, Академија шәһәрчији, әсас бина.

Һазыр плјонкадан "Шәрг-Гәрб" мәтбәәсиндә чап олунуб.

Бакы, Ашыг Әләскәр күч., 17.